Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten ...

Deutsche Akademie der Wissenschaften ...

BR
60
.A313g
v.3

Digitized by Google

DIE GRIECHISCHEN

CHRISTLICHEN SCHRIFTSTELLER

DER

ERSTEN DREI JAHRHUNDERTE

HERAUSGEGEBEN VON DER KIRCHENVÄTER-COMMISSION

DER KÖNIGL. PREUSSISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

ORIGENES

ZWEITER BAND

LEIPZIG
J. C. HINRICHS'SCHE BUCHHANDLUNG
1899

Digitized by Google

Druck von August Pries in Leipzig.

Digitized by Google

HERMANN UND ELISE GEB. HECKMANN
WENTZEL-STIFTUNG

Digitized by Google

ORIGENES WERKE

ZWEITER BAND

BUCH V—VIII GEGEN CELSUS

DIE SCHRIFT VOM GEBET

HERAUSGEGEBEN

IM AUFTRAGE DER KIRCHENVÄTER-COMMISSION

DER KÖNIGL. PREUSSISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

VON

DR. **PAUL KOETSCHAU**

PROFESSOR AM GROSSHERZOGL. GYMNASIUM IN JENA

LEIPZIG

J. C. HINRICHS'SCHE BUCHHANDLUNG

1899

Digitized by Google

Mss. + Pa...

Inhalt von Origenes Band II.

	Seite
Text.	
Gegen Celsus Buch V—VIII	1—293
Die Schrift vom Gebet	295—403
Register.	
I. Stellenregister	407—438
Altes Testament	407—414
Neues Testament	415—427
Kirchliche Schriftsteller	427—431
Nicht-kirchliche Schriftsteller	431—438
II. Namenregister	439—450
III. Sachregister	451—538
Nachträge und Berichtigungen	539—545

Digitized by Google

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ ΚΕΛΣΟΥ ΑΛΗΘΗ ΛΟΓΟΝ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ.

116r I. *Οὐ τὴν ἀπηγορευμένην πολυλογίαν μεταδιώκοντες, ἀφ' ἧς οὐκ ἔστι φυγεῖν τὴν „ἁμαρτίαν", ἤδη πέμπτου ἀρχόμεθα βιβλίου πρὸς τὸ Κέλσου σύγγραμμα, ἱερὲ Ἀμβρόσιε, ἀλλ' ὅση δύναμις πειρώμενοι μηδὲν τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντων παρελθεῖν ἀβασάνιστον, καὶ μάλιστα ἐν οἷς δόξαι ἄν τισι συνετῶς ἡμῶν ἢ Ἰουδαίων κατηγορηκέναι. καὶ εἰ μὲν οἷόν τ' ἦν μετὰ τοῦ λόγου εἰσελθόντας εἰς τὴν παντὸς οὐτινοσοῦν συνείδησιν τῶν ἐντυγχανόντων τῷ ἐκείνου συγγράμματι ἕκαστον ἐξελκύσαι βέλος, τιτρῶσκον τὸν οὐ πάντῃ πεφραγμένον τῇ πανοπλίᾳ τοῦ θεοῦ, καὶ ἐπιθεῖναι λογικὸν φάρμακον, θεραπεῦον τὸ ἀπὸ Κέλσου τραῦμα, ποιοῦν μὴ ὑγιαίνειν „τῇ πίστει" τοὺς προσέχοντας αὐτοῦ τοῖς λόγοις, τοῦτ' ἂν πεποιήκειμεν. ἐπεὶ δὲ τοῦτο μὲν θεοῦ ἔργον ἐστὶν, | ἀοράτως ἐπιδημεῖν κατὰ τὸ ἑαυτοῦ πνεῦμα* 578
μετὰ τοῦ πνεύματος Χριστοῦ οἷς κρίνει δεῖν ἐπιδημεῖν, ἡμῖν δὲ, διὰ

1 Vgl. Prov. 10, 19. — **9** Vgl. Ephes. 6, 11. — Vgl. Luk. 10, 34. — **10** Vgl. Tit. 2, 2.

Am Kopf des fol. 116r steht $\overline{\overline{\epsilon}}$ [Rubrum], rechts u. links davon je ein Ornamentstreifen [Rubrum], darunter die Überschrift: *πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμένον κέλσου ἀληθῆ λόγον, τόμος* $\overline{\epsilon}$ [Rubrum]; also *ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ* fehlt, u. $\overline{\epsilon}$ auf Rasur A; wahrscheinlich hat die Vorlage, wo die Überschrift vermutlich als subscriptio unter Buch IV stand (vgl. meine „Textüberlieferung" S. 68. 69), $\overline{\Delta}$ statt $\overline{\epsilon}$ gehabt | **1** *Οὐ*] *Ο* roter Initial A | **5** *ἤ* A *καὶ* M$^{corr.}$ Ausgg. | **6** *εἰσελθόντας* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 389), *εἰσελθόντας* oder *εἰσελθόντος* vermutet Del. (I 577 Anm. a); *εἰσελθόντα*, hinter *α* Rasur, A | **8** *τιτρῶσκον τὸν* aus *τιτρωσκόντων* corr. A^1 | **11** *προσέχοντας* schreibe ich, vgl. unten VI 74 a. E., *προσέρχοντας* A Ausgg. | *πεποιήκαμεν* [so] A^1 | **12** *ἑαυτοῦ*] *ἑ* übergeschr. u. Rasur über *υ* A.

Digitized by Google

λίγων καὶ συγγραμμάτων πειρωμένοις ἀνθρώπους πιστοποιεῖν, πρόκειται πάντα πράττειν ὑπὲρ τοῦ χρηματίσαι ἐργάτας ἀνεπαισχύντους, ὀρθοτομοῦντας „τὸν λόγον τῆς ἀληθείας", ἓν δὲ τῶν πάντων εἶναι ἡμῖν φαίνεται καὶ τὰ πιθανὰ τοῦ Κέλσου κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν λῦσαι, πιστῶς ποιοῦσι τὸ προστεταγμένον ὑπὸ σοῦ· φέρ' ἐκθέμενοι τὰ ἑξῆς τοῖς Κέλσου λόγοις, πρὸς οὓς φθάσαντες ἀπηντήσαμεν (κρινεῖ δὲ ὁ ἐντυγχάνων, εἰ καὶ ἀνετρέψαμεν), τὰ πρὸς αὐτὰ ἐπαγάγωμεν. θεὸς δὲ δῴη μὴ ψιλῷ καὶ γυμνῷ θειότητος τῷ ἡμετέρῳ νῷ καὶ λόγῳ ⟨πρὸς⟩ τὸ προκείμενον γενέσθαι· „ἵν' ἡ πίστις" τῶν, οὓς εὐχόμεθα ὠφεληθῆναι, „μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων," „νοῦν" δὲ „Χριστοῦ" λαβόντες ἀπὸ τοῦ μόνου διδόντος αὐτὸν πατρὸς αὐτοῦ καὶ πρὸς τὴν μετοχὴν τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ βοηθηθέντες „πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ" καθέλοιμεν καὶ τὸ οἴημα Κέλσου, καθ' ἡμῶν καὶ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ ἡμῶν ἐπαιρομένου ἔτι δὲ κατὰ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν· ἵνα τοῦ διδόντος „ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ" καὶ ἡμῖν τοῦτ' ἐπιχορηγοῦντος καὶ τὴν πολλὴν δύναμιν δωρουμένου, ἐγγένηται πίστις τοῖς ἐντευξομένοις ἐν λόγῳ καὶ δυνάμει τοῦ θεοῦ.

II. Πρόκειται οὖν νῦν τὴν οὕτως ἔχουσαν αὐτοῦ ἀνατρέψαι λέξιν· θεὸς μέν, ὦ Ἰουδαῖοι καὶ Χριστιανοί, καὶ θεοῦ παῖς οὐδεὶς οὔτε κατῆλθεν οὔτε κατέλθοι. εἰ δέ τινας ἀγγέλους φατὲ, τίνας τούτους λέγετε, θεοὺς ἢ ἄλλο τι γένος; ἄλλο τι ὡς

2 Vgl. II Tim. 2, 15. — **9** Vgl. I Kor. 2, 5. — **10** Vgl. I Kor. 2, 16. — **12** Vgl. II Kor. 10, 5. — **15** Vgl. Psal. 67, 12.

2 *πράττειν* P *ποιεῖν*, doch am Rand *γρ' πράττειν* A¹; vgl. oben III 56, I 251 Z. 13. IV 53, I 326 Z. 11; unten V 5, S. 5 Z. 7, 58 a. E. 63 gegen Ende u. s. w.; *ποιεῖν* Ausgg. | *ἀνεπαισχύντους* durch Rasur aus *ἀνεπαισχύντως* corrigiert, doch so, dass sehr leicht (wie von PM¹V geschehn) *ἀνεπαισχύντως* gelesen werden konnte, A¹ | **4** *τοῦ Κέλσου* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 389) u. Del. (I 578 Anm. b), vgl. oben IV 89, I 142 Z. 5; *τῷ Κέλσῳ* A Ausgg. | **5** *πιστῶς ποιοῦσι τὸ* M Ausgg. *ποιοῦσι τὸ πιστῶς* A | *προστεταγμένον*] *é* in Correctur A | **6** *κρινεῖ* M Ausgg. *κρίνει* A | **7** *ἀνετρέψαμεν* schreibe ich mit Del. (I 578 Anm. c) nach einer von ihm erwähnten Correctur am Rand der Codd. Anglicani, vgl. meine „Textüberlieferung" S. 3; *ἀνεγράψαμεν* A ⟨*καλῶς*⟩ *ἀνεγράψαμεν* weniger gut M² Hö. Sp. | **9** ⟨*πρὸς*⟩ füge ich nach M² mit den Ausgg. ein, vgl. unten VI 20 a. A. u. nach d. Mitte; danach wäre freilich *τῷ προκειμένῳ* zu erwarten, der Accusativ ist wohl nach Ausfall des *πρός* corrigiert worden | **10** ÷*ὠφεληθῆναι* am Rand nachgetragen A¹ | *ἡ* übergeschr. A¹ | *χῡ* aus *χρῦ* corr., daneben das Zeichen ÷ A¹ | **13** *οἴημα*] *νόημα* vermuten Bo. (Notae p. 389) u. Del. (I 578 Anm. d) nach II Kor. 10, 5 nicht ohne Grund | **14** hinter *δὲ* + *καὶ* P V Del. | *μωυσέος* A | **21** hinter *κατέλθοι* + *εἰ δέ τιν ἀγγέλους φατε*, Rasur über *ν*, alles nachträglich expungiert, A | **22** *ἄλλο τι* Hö. Sp. am Rand, Del. im Text nach der Wiederholung der Worte unten V 4, S. 4 Z. 10; *ἀλλ' ὅτι*, Rasur über dem ersten *λ*, A.

Digitized by Google

εἰκὸς, τοὺς δαίμονας. πρὸς ταῦτα δὲ παλιλλογοῦντι τῷ Κέλσῳ (ἀνωτέρω γὰρ ἤδη πολλάκις ταῦτ' αὐτῷ λέλεκται) οὐκ ἀναγκαῖον ἐπὶ πλεῖον διαλεχθῆναι· ἀρκέσει γὰρ τὰ εἰς τοῦθ' ἡμῖν λελεγμένα.
116v ὀλίγα δ' ἀπὸ πλειόνων, ἃ δοκοῦμεν εἶναι συνάδοντα μὲν | τοῖς προ-
5 ειρημένοις οὐ τὸν αὐτὸν δὲ πάντῃ ἐκείνοις ἔχοντα νοῦν, ἐκθησόμεθα· ἐν οἷς παραστήσομεν ὅτι καθολικῶς ἀποφηνάμενος θεὸν οὐδένα πρὸς ἀνθρώπους κατεληλυθέναι ἢ θεοῦ παῖδα ἀναιρεῖ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν πολλῶν περὶ θεοῦ ἐπιφανείας δοξαζόμενα καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐν τοῖς ἀνωτέρω προειρημένα. εἰ γὰρ καθόλου λελεγμένον τὸ θεὸς
10 καὶ θεοῦ παῖς οὐδεὶς κατῆλθεν οὐδὲ κατέλθοι ἀληθῶς τῷ Κέλσῳ εἴρηται, δηλονότι ἀνῄρηται τὸ εἶναι θεοὺς ἐπὶ γῆς, κατελθόντας ἐξ οὐρανοῦ, ἵνα ἤτοι μαντεύσωνται τοῖς ἀνθρώποις ἢ διὰ χρησμῶν θεραπεύσωσι, καὶ οὔτε ὁ Πύθιος οὔτ' Ἀσκληπιὸς οὔτ' ἄλλος τις τῶν νενομισμένων τὰ τοιαῦτα ποιεῖν θεὸς ἂν εἴη καταβὰς ἐξ
15 οὐρανοῦ, ἢ θεὸς μὲν εἴη ἂν ἀεὶ δὲ λαχὼν οἰκεῖν τὴν γῆν καὶ ὥσπερεὶ φυγὰς τοῦ τόπου | τῶν θεῶν, ἤ τις τῶν μὴ ἐξουσίαν ἐχόντων 579
κοινωνεῖν τοῖς ἐκεῖ θείοις εἴη ἄν, ἢ οὐ θεοὶ εἶεν ὁ Ἀπόλλων καὶ ὁ Ἀσκληπιὸς καὶ ὅσοι ἐπὶ γῆς τι ποιεῖν πεπιστευμένοι εἰσὶν ἀλλά τινες δαίμονες, τῶν ἐν ἀνθρώποις σοφῶν καὶ ἐπὶ τὴν ἀψῖδα τοῦ
20 οὐρανοῦ διὰ τὴν ἀρετὴν ἀναβαινόντων πολλῷ χείρους.

III. Ὅρα δὴ ὅτι βουλόμενος τὰ ἡμέτερα ἀνελεῖν ὁ μὴ ὁμολογήσας δι' ὅλου τοῦ συγγράμματος Ἐπικούρειος εἶναι πρὸς τὸν Ἐπίκουρον αὐτομολῶν ἐλέγχεται. ὥρα δή σοι τῷ ἐντυγχάνοντι τοῖς Κέλσου λόγοις καὶ συγκατατιθεμένῳ τοῖς προκειμένοις ἤτοι ἀναιρεῖν τὸ θεὸν ἐπι-
25 δημεῖν, προνοούμενον ἀνθρώπων τῶν καθ' ἕνα, ἢ τιθέντι τὸ τοιοῦτον ψευδοποιεῖν τὸν Κέλσου λόγον. εἰ μὲν οὖν πάντῃ πρόνοιαν ἀναιρεῖς, ψευδοποιήσεις αὐτοῦ τοὺς λόγους, ἐν οἷς τίθησι θεοὺς καὶ πρόνοιαν, ἵνα ταῦτα φήσῃς εἶναι ἀληθῆ· εἰ δὲ τίθης οὐδὲν ἧττον πρόνοιαν, ὡς οὐ συγκατατιθέμενος Κέλσῳ λέγοντι μήτε θεὸν μήτε θεοῦ
30 παῖδα κατεληλυθέναι ἢ κατέρχεσθαι πρὸς ἀνθρώπους, διὰ τί οὐχὶ ἐπιμελῶς ἐξετάσεις ἐκ τῶν περὶ Ἰησοῦ ἡμῖν λελεγμένων καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ προφητευομένων, τίνα μᾶλλον χρὴ νομίζειν θεὸν καὶ θεοῦ παῖδα κατεληλυθέναι πρὸς ἀνθρώπους, τὸν τοσαῦτα οἰκο-

2 Vgl. oben IV 2. 3. 5. 6. 7. 10. 14. 18. 20—23. — **11** Vgl. oben III 22—25. — **27** Vgl. oben I 57 a. A. IV 4 a. A. 99 a. A., unten VII 68 a. A.

1 *παλιλλογοῦντι* M Ausgg. *παλλογοῦντι* [so] A | **13** *θεραπεύσωσι* M Ausgg. *θεραπεύωσι* A | **15** *μὲν εἴη ἂν* A *μὲν ἂν εἴη* M Ausgg. | **17** *εἶεν*] ob *εἶεν ⟨ἂν⟩*? **19** *ἀψίδα* A | **28** *φήσῃς*] *φήσεις* A | **29** *μήτε* (vor *θεὸν*)] *η* erloschen, Acut erkennbar A | **32** *μᾶλλον*] *α* ausgebrochen, doch Circumflex erhalten A | **33** *τοσαῦτα*] *υ* abgerieben, doch Circumflex erhalten A.

νομήσαντα καὶ ποιήσαντα Ἰησοῦν ἢ τοὺς προφάσει χρησμῶν καὶ μαντειῶν μὴ ἐπανορθοῦντας μὲν τὰ ἤθη τῶν θεραπευομένων καὶ προσέτι δ' ἀποστάντας τῆς εἰλικρινοῦς καὶ καθαρᾶς πρὸς τὸν τῶν ὅλων ποιητὴν σεβασμίου τιμῆς καὶ σχίζοντας τὴν τῶν προσεχόντων αὐτοῖς ψυχὴν προφάσει τιμῆς πλειόνων θεῶν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἐναργοῦς καὶ ἀληθινοῦ θεοῦ;

IV. Ἐπεὶ δὲ μετὰ ταῦτα, ὡς ἀποκριναμένων ἂν Ἰουδαίων ἢ Χριστιανῶν περὶ τῶν πρὸς ἀνθρώπους καταβαινόντων ὅτι εἰσὶν ἄγγελοι, φησίν· εἰ δέ τινας ἀγγέλους φατὲ, καὶ προσεπερωτᾷ λέγων· τίνας τούτους λέγετε; θεοὺς ἢ ἄλλο τι γένος; εἶτα πάλιν οἰονεὶ ἀποκριναμένους ἄγει ὅτι ἄλλο τι ὡς εἰκὸς, τοὺς δαίμονας· φέρε | καὶ ταῦτα κατανοήσωμεν. ὁμολογουμένως μὲν γὰρ καὶ ἀγγέλους φαμὲν, „λειτουργικὰ" ὄντας „πνεύματα" καὶ „εἰς διακονίας ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν", ἀναβαίνειν μὲν προσάγοντας τὰς τῶν ἀνθρώπων ἐντεύξεις ἐν τοῖς καθαρωτάτοις τοῦ κόσμου χωρίοις ἐπουρανίοις ἢ καὶ τοῖς τούτων καθαρωτέροις ὑπερουρανίοις, καταβαίνειν δ' αὖ ἐκεῖθεν φέροντας ἑκάστῳ κατ' ἀξίαν τῶν ἀπὸ θεοῦ τι αὐτοῖς διακονεῖν τοῖς εὐεργετουμένοις προστασσομένων. τούτους δὴ ἀγγέλους ἀπὸ τοῦ ἔργου αὐτῶν μεμαθηκότες καλεῖν, εὑρίσκομεν αὐτοὺς διὰ τὸ θείους εἶναι καὶ „θεοὺς" ἐν ταῖς ἱεραῖς ποτε ὀνομαζομένους γραφαῖς, ἀλλ' οὐχ ὥστε προστάσσεσθαι ἡμῖν | τοὺς διακονοῦντας καὶ φέροντας ἡμῖν τὰ 580
τοῦ θεοῦ σέβειν καὶ προσκυνεῖν ἀντὶ τοῦ θεοῦ. πᾶσαν μὲν γὰρ δέησιν καὶ προσευχὴν καὶ ἔντευξιν καὶ εὐχαριστίαν ἀναπεμπτέον τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ διὰ τοῦ ἐπὶ πάντων ἀγγέλων ἀρχιερέως, ἐμψύχου λόγου καὶ θεοῦ. δεησόμεθα δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ λόγου καὶ ἐντευξόμεθα αὐτῷ καὶ εὐχαριστήσομεν καὶ προσευξόμεθα δὲ, ἐὰν δυνώμεθα κατακούειν τῆς περὶ προσευχῆς κυριολεξίας καὶ καταχρήσεως.

V. Ἀγγέλους γὰρ καλέσαι μὴ ἀναλαβόντας τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπους περὶ αὐτῶν ἐπιστήμην οὐκ εὔλογον. ἵνα δὲ καὶ καθ' ὑπόθεσιν ἡ περὶ αὐτῶν ἐπιστήμη θαυμάσιός τις οὖσα καὶ ἀπόῤῥητος καταληφθῇ, αὕτη ἡ ἐπιστήμη, παραστήσασα τὴν φύσιν αὐτῶν καὶ ἐφ' οἷς εἰσιν

13 Vgl. Hebr. 1, 14. — **21** Vgl. Psal. 49, 1. 85, 8. 95, 4. 135, 2. — **23** Vgl. Origenes, De orat. Cap. XV. XVI. — **25** Vgl. Hebr. 2, 17. 3, 1. 4, 14. 5, 10. 6, 20. 7, 26. 8, 1. 9, 11. — Vgl. Joh. 1, 1.

11 *ἀποκριναμένους*] ρ erloschen A | *ἀποκριναμένους ἄγει*] *ἀποκριναμένοις λέγει* Hö. Sp. am Rand | **13** *καὶ* (vor *ἀγγέλους*) < M Ausgg. | *διακονίας*] *διακονίαν* Hö. am Rand, Sp. im Text | **16** *ἐπουρανίοις*] *ι* in Correctur A | *καὶ* übergeschr. A^1 | **21** *πότε* A | **30** *καὶ* < Del. | **31** *αὐτῶν* aus *αὐτὸν* corr. A^1 | *ἐπιστήμη*] *πι* ausgebrochen A | vor *θαυμάσιός* + *θαυμάσιός τις οὖσα καὶ ἀπόῤῥητος*, doch expungiert A | *καὶ*] *κ* ganz u. *α* halb ausgebrochen A.

ἕκαστοι τεταγμένοι, οὐκ ἐάσει ἄλλῳ θαῤῥεῖν εὔχεσθαι ἢ τῷ πρὸς πάντα διαρκεῖ ἐπὶ πᾶσι θεῷ διὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν υἱοῦ θεοῦ· ὅς ἐστι „λόγος“ καὶ σοφία καὶ ἀλήθεια καὶ ὅσα ἄλλα λέγουσι περὶ αὐτοῦ αἱ τῶν προφητῶν τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων τοῦ Ἰησοῦ γραφαί. ἀρκεῖ δὲ πρὸς τὸ ἵλεως ἡμῖν τοὺς ἁγίους ἀγγέλους εἶναι τοῦ θεοῦ καὶ πάντα πράττειν αὐτοὺς ὑπὲρ ἡμῶν ἡ πρὸς τὸν θεὸν διάθεσις ἡμῶν, ὅση δύναμις ἀνθρωπίνη φύσει, μιμουμένη τὴν ἐκείνων προαίρεσιν, μιμουμένων αὐτῶν τὸν θεόν· καὶ ἡ πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ λόγον κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἡμῖν διάληψις, οὐκ ἐναντιουμένη τῇ τρανοτέρᾳ περὶ αὐτοῦ διαλήψει τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἀλλ' ἐπ' ἐκείνην ὁσημέραι τῇ τρανότητι καὶ διαρθρώσει σπεύδουσα. ὡς μὴ ἀναγνοὺς δὲ τὰς ἱερὰς ἡμῶν γραφὰς ὁ Κέλσος ἑαυτῷ ἀποκρίνεται ὡς ἀφ' ἡμῶν ὅτι ἄλλο τι γένος παρὰ θεοῦ φαμεν τοὺς καταβαίνοντας ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἀγγέλους καὶ φησιν ὡς τὸ εἰκὸς λεχθῆναι ἂν αὐτοὺς ὑφ' ἡμῶν δαίμονας· οὐχ ὁρῶν ὅτι τὸ τῶν δαιμόνων ὄνομα
117v οὐδὲ μέσον ἐστὶν ὡς τὸ τῶν ἀνθρώπων, ἐν οἷς τινὲς | μὲν ἀστεῖοι τινὲς δὲ φαῦλοί εἰσιν, οὔτ' ἀστεῖον, ὁποῖόν ἐστι τὸ τῶν θεῶν, τασσόμενον οὐκ ἐπὶ φαύλων, ἐπὶ δαιμονίων ἢ ἐπὶ ἀγαλμάτων ἢ ἐπὶ ζῴων, ἀλλ' ὑπὸ τῶν τὰ θεοῦ ἐγνωκότων ἐπὶ τῶν ὀληθῶς θειοτέρων καὶ μακαρίων. ἀεὶ δ' ἐπὶ τῶν φαύλων ἔξω τοῦ παχυτέρου σώματος δυνάμεων τάσσεται τὸ τῶν δαιμόνων ὄνομα, πλανώντων καὶ περισπώντων τοὺς ἀνθρώπους καὶ καθελκόντων ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ὑπερουρανίων ἐπὶ τὰ τῇδε πράγματα.

VI. Μετὰ ταῦτα δὲ τοιαύτην ἐκτίθεται περὶ Ἰουδαίων λέξιν· πρῶτον οὖν τῶν Ἰουδαίων θαυμάζειν ἄξιον, εἰ τὸν μὲν οὐρανὸν καὶ τοὺς ἐν τῷδε ἀγγέλους σέβουσι, τὰ σεμνότατα δὲ αὐτοῦ μέρη καὶ δυνατώτατα, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τοὺς ἄλλους ἀστέρας ἀπλανεῖς τε καὶ πλανήτας, ταῦτα παραπέμπουσιν· ὡς ἐνδεχόμενον τὸ μὲν ὅλον εἶναι θεὸν, τὰ δὲ μέρη αὐτοῦ μὴ θεῖα, ἢ τοὺς μὲν ἐν σκότῳ που ἐκ γοητείας οὐκ

3 Vgl. Joh. 1, 1. I Kor. 1, 24. 30. Joh. 14, 6. — **25** Vgl. oben I 26. — **26 ff.** Vgl. Plato, Tim. Cap. XI. XII p. 38 B—40 D. Leges X 1. 2 p. 886 A—E.

2 vor *θεοῦ* + *τοῦ* PMVAusgg., zu *υἱοῦ θεοῦ* vgl. *υἱῷ θεοῦ* bei Ignat., Ep. ad Ephes. Cap. XX | **5** *ἵλεως*] *ε* aus *έ* corr. A | **7** *ἐκείνων προαίρεσιν, μιμουμένων αὐτῶν* PDel. *ἐκείνων αὐτῶν προαίρεσιν μιμουμένων* A | **8** hinter *θεόν* Rasur A | *πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ λόγον*] *περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ λόγου* vermutet Guiet (bei Del. I 580 Anm. d) | **9** *τρανωτέρᾳ* Del. | **13** *θεοῦ*] Del. (I 580 Anm. e) will mit Bo. (Notae p. 389) u. Guiet *θεούς* oder *θεόν* lesen; aber *π. θεοῦ* gehört zu *καταβαίνοντας* | **15** *δαιμόνων*] über *ι* ein Circumflex gestrichen A | **16** *ἀστεῖοι* A | **18** *ἐπὶ* (vor *δαιμονίων*) expungiert in M, eingeklammert von Hö. Sp., < Del. | **30** *θεῖα*] *εῖ* in Correctur A.

ὀρθῆς τυφλώττουσιν ἢ δι' ἀμυδρῶν φασμάτων ὀνειρώττουσιν ἐγχρίμπτειν λεγομένους εὖ μάλα θρησκεύειν, τοὺς δ' ἐναργῶς οὕτως καὶ λαμπρῶς ἅπασι προφητεύοντας, δι' ὧν ὑετούς τε καὶ θάλπη καὶ νέφη καὶ βροντὰς, ἃς προσκυνοῦσι, καὶ ἀστραπὰς καὶ καρποὺς καὶ γονὰς ἁπάσας ταμιεύεσθαι, δι' ὧν αὐτοῖς ἀνακαλύπτεσθαι τὸν θεὸν, τοὺς φανερωτάτους τῶν ἄνω κήρυκας, τοὺς ὡς ἀληθῶς οὐρανίους ἀγγέλους, τούτους ἡγεῖσθαι τὸ μηδέν. ἐν τούτοις δὲ δοκεῖ μοι συγκεχύσθαι ὁ Κέλσος καὶ ἀπὸ παρακουσμάτων ἃ μὴ ᾔδει γεγραφέναι· σαφὲς γὰρ τοῖς τὰ Ἰουδαίων ἐξετάζουσι καὶ τὰ Χριστιανῶν ἐκείνοις συνάπτουσιν ὅτι τῷ μὲν νόμῳ ἀκολουθοῦντες Ἰουδαῖοι, λέγοντι ἐκ προσώπου θεοῦ· „οὐκ ἔσονταί σοι ⟨θεοὶ⟩ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἴδωλον οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς οὐδὲ μὴ λατρεύσῃς αὐτοῖς," οὐδὲν ἄλλο σέβουσιν ἢ τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ λοιπὰ πάντα. δῆλον δ' ὅτι οἱ κατὰ τὸν νόμον βιοῦντες σέβοντες τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν οὐ συσσέβουσι τῷ θεῷ τὸν οὐρανόν. ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ ἀγγέλους οὐδεὶς τῶν δουλευόντων τῷ Μωϋσέως νόμῳ προσκυνεῖ· ὁμοίως δὲ τῷ μὴ προσκυνεῖν ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας. „τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ", ἀπέχονται τοῦ προσκυνεῖν οὐρανὸν καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ ἀγγέλους, πειθόμενοι τῷ λέγοντι νόμῳ· „καὶ μὴ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς προσκυνήσῃς αὐτοῖς καὶ λατρεύσῃς αὐτοῖς, ἃ ἀπένειμε κύριος ὁ θεός σου αὐτὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν."

VII. Ἀλλὰ καὶ ἑαυτῷ λαβὼν, ὡς ἄρα θεὸν νομίζουσι τὸν οὐρανὸν Ἰουδαῖοι, τούτῳ ὡς ἄτοπον ἐπιφέρει, ἐγκαλῶν τοῖς προσκυνοῦσι μὲν τὸν οὐρανὸν οὐχὶ δὲ καὶ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην
118r καὶ τοὺς ἀστέρας, ὅτι τοῦτο ποιοῦ|σιν Ἰουδαῖοι ὡς ἐνδεχό-

12 Exod. 20, 3. 4. 5. — **16** Vgl. Gen. 1, 7. 8. — **21—27** Vgl. Deut. 4, 19.

3 *οὕτω* M Ausgg. | **5** hinter *ταμιεύεσθαι* wollen Bo. (Notae p. 389) u. Del. (I 581 Anm. a) *δῆλον* oder etwas Ähnliches einfügen oder ergänzen; *ταμιεύεσθαι* und *ἀνακαλύπτεσθαι* (Z. 6) sind aber wohl von einem Verbum, wie *νομίζουσι* oder *λέγουσι*, abhängig zu denken | **11** *ἐκ προσώπου*] *κ πρ* ausgebrochen A | **12** ⟨*θεοὶ*⟩ nach P$^{corr.}$ u. d. LXX von den Ausgg. eingefügt | **13** *οὐδὲ*] *οὐ* ausgebrochen A | **15** *λατρεύσης* A *λατρεύσεις* Ausgg. | hinter *ἄλλο* Rasur A | *σεβοῦσιν* A | **17** *δῆλον ἢ* in Correctur A | **18** *συσσέβουσι* Ausgg. *συνσεύουσι* A | **19** *μωυσέος* A | **25** *πλανηθεὶς* aus *πλανηθεῖς* corr. A | *προσκυνήσῃς* schreibe ich, *προσκυνήσεις* A Ausgg. *λατρεύσης* A *λατρεύσεις* M Ausgg. | **29** *τούτωι* A *τοῦτο* M$^{corr.}$ Ausgg.

μενον τὸ μὲν ὅλον εἶναι ⟨θεὸν⟩, τὰ μέρη δ' αὐτοῦ μὴ θεῖα· καὶ ὅλον μὲν ἔοικε λέγειν τὸν οὐρανὸν μέρη δ' αὐτοῦ ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας. οὐ λέγουσι μὲν οὖν σαφῶς οὔτε Ἰουδαῖοι οὔτε Χριστιανοὶ τὸν οὐρανὸν θεόν. ἀλλὰ δεδόσθω κατ' αὐτὸν λέγεσθαι ὑπὸ Ἰουδαίων θεὸν εἶναι τὸν οὐρανὸν, ἔστω δὲ καὶ μέρη τοῦ οὐρανοῦ ἥλιος καὶ σελήνη καὶ ἀστέρες (ὅπερ οὐ πάντως ἐστὶν ἀληθὲς, οὐδὲ γὰρ τὰ ἐπὶ γῆς ζῷα καὶ φυτὰ μέρη γῆς)· πόθεν δὴ καὶ καθ' Ἕλληνας ἀληθὲς ὅτι, ἐὰν ὅλον τι θεὸς ᾖ, ἤδη καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ ἐστι θεῖα; σαφῶς δὴ τὸν ὅλον κόσμον λέγουσιν εἶναι θεὸν, Στωϊκοὶ μὲν τὸν πρῶτον οἱ δ' ἀπὸ | Πλάτωνος 582
τὸν δεύτερον τινὲς δ' αὐτῶν τὸν τρίτον. ἆρ' οὖν κατὰ τοὺς τοιούτους. ἐπεὶ τὸ ὅλον ὁ κόσμος θεός ἐστιν, ἤδη καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ θεῖα· ὡς εἶναι θεῖα οὐ μόνον ἀνθρώπους ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἄλογα ζῷα, μέρη ὄντα τοῦ κόσμου, πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὰ φυτά; εἰ δὲ μέρη τοῦ κόσμου καὶ τὰ ὄρη καὶ οἱ ποταμοὶ καὶ αἱ θάλασσαι, ἆρ' ἐπεὶ ὅλος ὁ κόσμος θεός ἐστιν, ἤδη καὶ οἱ ποταμοὶ καὶ αἱ θάλασσαι θεοί εἰσιν; ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο φήσουσιν Ἕλληνες· τοὺς δ' ἐπιστατοῦντας εἴ ἄρα δαίμονας (ἢ θεοὺς, ὡς ἐκεῖνοι ὀνομάζουσι) ποταμοῖς καὶ θαλάσσαις, τούτους ἂν λέγοιεν θεούς· καὶ τὸ καθολικὸν Κέλσου γίνεται καὶ καθ' Ἕλληνας, τοὺς τὴν πρόνοιαν εἰσάγοντας. ψεῦδος, ὅτι ἐάν τι ὅλον ᾖ θεὸς, πάντως τὰ μέρη τούτου ἐστὶ θεῖα. ἀκολουθεῖ δὲ τῷ Κέλσου λόγῳ, ἐὰν θεὸς ᾖ ὁ κόσμος, πάντα τὰ ἐν αὐτῷ εἶναι θεῖα, μέρη ὄντα τοῦ κόσμου. καὶ κατὰ τοῦτο θεῖα ἔσται ζῷα μυῖαι καὶ σκνίφες καὶ σκώληκες καὶ πᾶν τὸ τῶν ὄφεων εἶδος ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν ὀρνέων καὶ τὸ τῶν ἰχθύων· ἅπερ οὐδ' οἱ λέγοντες θεὸν εἶναι τὸν κόσμον φήσουσιν. οἱ ⟨δὲ⟩ κατὰ τὸν τοῦ Μωϋσέως νόμον βιοῦντες Ἰουδαῖοι, κἂν μηδὲν εἰδῶσιν ἐκδέ-

10 Vgl. Plutarch, De Stoicor. repugn. Cap. XXXVIII. XXXIX p. 1051 E—1052 E. Diogenes Laërt. VII 1, 137—140. H. Diels, Doxogr. gr. p. 303b, 13. 306, 8 sq. 464, 11 sqq. 587, 15 sq. — Vgl. H. Diels, Doxogr. gr. p. 305b, 6 sqq. 334, 15. — **11** Vgl. Numenius bei Procl. in Tim. p. 93 (= Fr. 36 bei Frid. Thedinga, De Numenio philos. Platon., Diss. Bonnae 1875, p. 65).

1 ⟨θεὸν⟩ mit den Ausgg. eingefügt, vgl. oben V 6, S. 5 Z. 29 | **3** οὔτε A οὔτ' Ausgg. | **8** θεὸς] ς auf Rasur A | **10** στωικοὶ, doch so geschrieben, dass es als στωικὸς verlesen werden kann, A | **15** καὶ τὰ ὄρη καὶ οἱ ποταμοὶ A καὶ οἱ ποταμοὶ καὶ τὰ ὄρη M Ausgg. | ·ℒ· ἆρ' bis 16 αἱ θάλασσαι am Rand nachgetragen A1 | **18** εἰ A Hö.Sp. ἢ Del. | **19** hinter θεούς + ὅθεν Jol (am Rand) Del. | **26** κόσμον] κ halb, όσ ganz, μ halb ausgebrochen A | ⟨δὲ⟩ füge ich mit Mcorr. u. den Ausgg. ein | τὸν τοῦ Μωϋσέως νόμον schreibe ich, τὸν Μωϋσέως νόμον Ausgg. τὸν μωυσέος τοῦ νόμον, doch τοῦ übergeschr. u. offenbar an falscher Stelle, d. h. hinter statt vor μωυσέος, A | **27** εἰδῶσιν] ιδ ausgebrochen A.

χεσθαι κεκρυμμένως εἰρημένον τοῦ νόμου βούλημα καὶ ἀπόῤῥητόν τι ἐμφαῖνον, οὔτε τὸν οὐρανὸν φήσουσιν εἶναι θεὸν οὔτε τοὺς ἀγγέλους.

VIII. Ἐπεὶ δὲ φάσκομεν αὐτὸν συγκεχύσθαι ἔκ τινων παρακουσμάτων, φέρε καὶ ταῦτα ἡμεῖς κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν τρανώσωμεν καὶ παραστήσωμεν ὅτι, Κέλσου νομίζοντος Ἰουδαϊκὸν εἶναι τὸ προσκυνεῖν οὐρανῷ καὶ τοῖς ἐν αὐτῷ ἀγγέλοις, οὐκ Ἰουδαϊκὸν μὲν τὸ τοιοῦτον, παραβατικὸν δὲ Ἰουδαϊσμοῦ ἐστιν, ὥσπερ καὶ τὸ προσκυνεῖν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀγάλμασιν. εὑρήσεις γοῦν μάλιστα ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, διὰ τοῦ προφήτου μεμφόμενον τῷ Ἰουδαίων λαῷ ὡς προσκυνοῦντι τὰ τοιαῦτα καὶ θύοντι „τῇ βασιλίσσῃ τοῦ οὐρανοῦ“ καὶ „πάσῃ τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ.“ δηλοῦσι δὲ καὶ οἱ Χριστιανῶν λόγοι, κατηγοροῦντες τῶν ἐν Ἰουδαίοις ἁμαρτανομένων, ὅτι θεοῦ ἐγκαταλιπόντος τὸν λαὸν ἐκεῖνον ἐπί τισιν ἁμαρτήμασι καὶ ταῦτ' αὐτοῖς ἡμαρτάνετο. ἐν μὲν γὰρ ταῖς Πράξεσι γέγραπται τῶν ἀποστόλων περὶ Ἰουδαίων ὅτι „ἔστρεψε δὲ ὁ θεὸς καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῇ | στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καθὼς γέγραπται ἐν 583
118v βίβλῳ τῶν | προφητῶν· μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηνέγκατέ μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαράκοντα ἔτη, οἶκος Ἰσραήλ. καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν Μολὸχ καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ Ῥομφᾶ, τοὺς τύπους, οὓς ἐποιήσατε προσκυνεῖν αὐτοῖς;“ παρὰ δὲ τῷ Παύλῳ, ἀκριβῶς τὰ Ἰουδαίων παιδευθέντι καὶ ὕστερον ἐκ παραδόξου ἐπιφανείας Ἰησοῦ χριστιανίσαντι, τοιαῦτ' ἐν τῇ πρὸς Κολασσαεῖς λέλεκται· „μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, ἃ ἑώρακεν ἐμβατεύων, εἰκῇ φυσιούμενος ὑπὸ τοῦ νοὸς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ οὐ κρατῶν τὴν κεφαλήν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἁφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον καὶ συμβιβαζόμενον αὔξει τὴν αὔξησιν τοῦ θεοῦ.“ ταῦτα δὲ μήτ' ἀναγνοὺς μήτε μαθὼν ὁ Κέλσος οὐκ οἶδ' ὅπως πεποίηκεν ὡς οὐ πα-

4 Vgl. oben V 6, S. 6 Z. 8 f. — **10** Vgl. Jerem. 51, 17. 7, 17. 18. 19, 13. — **17** Act. 7, 42. 43 (Amos 5, 25. 26). — **24** Kol. 2, 18. 19.

4 δὲ φάσκομεν] δ' ἐφάσκομεν vermute ich | **9** hinter σελήνῃ Rasur A | ἄστροις] ρ übergeschr. A^1 | ἀγάλμάλμασιν A | **10** εὑρήσεις Del. εὑρήσεισ AHö.Sp. | **15** ἐγκαταλιπόντος P ἐγκαταλείποντος $M^{corr.}$ Ausgg. ἐγκαταλείπόντος [so] A^1 | ἁμαρτήμασιν M Ausgg. | **18** τοῦ οὐρανοῦ] τῶν οὐῶν [so] A^1 | **21** vor Μολὸχ + τοῦ Ausgg. | ῥομφᾶ AHö. ῥεφφὰν P Ῥεμφὰν Sp. Del. | τοὺς A καὶ Ausgg. | **23** καὶ] κ in Correctur A | **24** κολασαεῖς A | λέλεκται] zwischen έ u. λ sind 2 Buchst. ausradiert A | **25** ταπεινοφοσύνη A | **26** ἃ übergeschr. A^1 | hinter ἃ + μὴ P Del. | ἐμβατεύων] έ in Correctur β auf Rasur A | **30** οἶδα Ausgg.

ρανομοῦντας Ἰουδαίους προσκυνεῖν τῷ οὐρανῷ καὶ τοῖς ἐν αὐτῷ ἀγγέλοις.

IX. Ἔτι δ' ὑποσυγκεχυμένος καὶ μὴ ἐπιμελῶς ἰδὼν τὰ κατὰ τὸν τόπον ᾠήθη ἀπὸ τῶν ἐν μαγγανείαις καὶ γοητείαις ἐπῳδῶν προτραπέντας Ἰουδαίους ἔκ τινων κατὰ τὰς ἐπῳδὰς φασμάτων ἐπιφαινομένων τοῖς ἐπάδουσι προσκυνεῖν τοὺς ἐν οὐρανῷ ἀγγέλους, οὐ συνιδὼν ὅτι καὶ τοῦτο παρὰ τὸν νόμον τοῖς γε ταῦτα ποιοῦσιν ἐγίνετο λέγοντα· „οὐκ ἐπακολουθήσετε ἐγγαστριμύθοις, καὶ τοῖς ἐπαοιδοῖς οὐ προσκολληθήσεσθε ἐκμιανθῆναι ἐν αὐτοῖς· ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν." ἐχρῆν οὖν ἢ μηδ' ὅλως ταῦτ' εἰς Ἰουδαίους ἀναφέρειν τὸν τηροῦντα Ἰουδαίους ὡς φυλάσσοντας τὸν νόμον καὶ λέγοντα αὐτοὺς εἶναι τοὺς κατὰ τὸν νόμον βιοῦντας, ἢ ἀναφέροντα παραστῆσαι ὅτι τὰ τοιαῦτα οἱ παρανομοῦντες Ἰουδαῖοι ἐποίουν. ἀλλὰ πάλιν ὥσπερ παρανομοῦσιν οἱ τοὺς ἐν σκότῳ που καὶ ἐκ γοητείας θρησκεύοντες, τυφλώττοντες καὶ δι' ἀμυδρῶν φασμάτων ὀνειρώττοντες, προσκυνοῦντες τοὺς ἐγχρίμπτειν λεγομένους καὶ τοῖς τοιούτοις· οὕτως καὶ οἱ ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις θύοντες εὖ μάλα παρανομοῦσι. καὶ οὐκ ἦν κατὰ τὸν αὐτὸν λέγειν Ἰουδαίους καὶ φυλαττομένους προσκυνεῖν ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἄστρα, καὶ τὸ τοιοῦτον μὴ φυλαττομένους ἐπὶ οὐρανοῦ καὶ ἀγγέλων.

X. Εἰ δὲ χρὴ ἀπολογήσασθαι ἡμᾶς, ἐπ' ἴσης μὴ προσκυνοῦντας ἀγγέλους καὶ ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἄστρα, περὶ τοῦ μηδὲ τοὺς λεγομένους ὑφ' Ἑλλήνων ἐμφανεῖς θεοὺς καὶ αἰσθητοὺς προσκυνεῖν, φήσομεν ὅτι καὶ ὁ Μωϋσέως νόμος ἐπίσταται τούτους ἀπονεμηθέντας μὲν ὑπὸ τοῦ θεοῦ „πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ" οὐκέτι δὲ καὶ τοῖς εἰς ἐξαίρετον μερίδα ληφθεῖσι τῷ θεῷ 584

8 Lev. 19, 31. — 24 Vgl. oben V 6, S. 6 Z. 2 ff. u. H. Diels, Doxogr. gr. p. 331, 1. 587, 15 sq. — 26 Vgl. Deut. 4, 19. — 27 Vgl. Deut. 32, 9.

2 *αὐτῶι*, doch *ωι* in Correctur, A | 4 *ᾠήθη*] das Schluss-*η* auf Rasur A | *μαγγανείαις*] *εἰ* in Correctur A | 8 *ἐπακολουθήσετε* M Ausgg. *ἐπακολουθήσεται* A *ἐγγαστρομύθοις* A | 9 *προσκολληθήσεσθε*] *ρ* übergeschr. A¹ | *ἐκμιασθῆναι* A | 10 *μηδόλως* A | 11 *λέγοντα* aus *λέγοντας* corr. A¹ | 12 *ἀναφέροντα*] *ντα* ausgebrochen A | 13 *ἐποίουν*] *υν* ausgebrochen A | 14 *τοὺς* M Ausgg., vgl. oben S. 5 Z. 30; *τοῖς* A von *τοὺς* ab vermutet Del. (I 583 Anm. d), dass auf Grund des Celsusfragments (oben V 6, S. 5 Z. 30—S. 6 Z. 4) so zu schreiben sei: *τοὺς τοῖς ἐν σκότῳ που καὶ ἐκ γοητείας τυφλώττουσι, καὶ δι' ἀμυδρῶν φασμάτων ὀνειρώττουσιν ἐγχρίμπτειν λεγομένους εὖ μάλα θρησκεύοντες καὶ τοῖς τοιούτοις προσκυνοῦντες· οὕτω καὶ οἱ ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις θύοντες παρανομοῦσι κτλ.*, aber das hiesse den Origenes selbst, der hier nur die Worte des Celsus frei benutzt, corrigieren | 16 *ὀνειρόττοντες* A | *ἐγχρίπτειν* A | 17 *οὕτω* Ausgg. | 22 *ἐπίσης*, *π* auf Rasur u. *ί* in Correctur A | 25 *μωυσέος* A | 26 *ὑπὸ* aus *ἀπὸ* corr. A.

παρὰ πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἔθνη. γέγραπται γοῦν ἐν Δευτερονομίῳ· „καὶ μή ποτε ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον καὶ
119r τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀ|στέρας, πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς προσκυνήσῃς αὐτοῖς καὶ λατρεύσῃς αὐτοῖς, α ἀπένειμε κύριος ὁ θεός σου πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς ὑποκάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ. ἡμᾶς δ' ἔλαβε κύριος ὁ θεὸς καὶ ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ τῆς καμίνου τῆς σιδηρᾶς, ἐξ Αἰγύπτου, εἶναι λαὸν αὐτῷ ἔγκληρον ὡς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ." „γένος" τοίνυν „ἐκλεκτὸν" καὶ „βασίλειον ἱεράτευμα" καὶ „ἔθνος ἅγιον" καὶ „λαὸς εἰς περιποίησιν" κληθέντες ὑπὸ θεοῦ εἶναι ὁ Ἑβραίων λαός, περὶ οὗ τῷ Ἀβραὰμ προείρητο ἀπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν τοῦ κυρίου φωνῆς· „ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀρίθμησον τοὺς ἀστέρας, εἰ δυνήσῃ ἐξαριθμῆσαι αὐτούς. καὶ εἶπεν αὐτῷ· οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου," οὐκ ἔμελλε τὴν ἐλπίδα ἔχων οὕτω γενέσθαι ὡς οἱ ἐν οὐρανῷ ἀστέρες προσκυνεῖν ἐκείνους, οἷς ἐκ τοῦ συνιέναι καὶ τηρεῖν τὸν νόμον τοῦ θεοῦ ἐξομοιοῦσθαι ἔμελλον. καὶ γὰρ λέλεκται πρὸς αὐτούς· „κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν ἐπλήθυνεν ὑμᾶς, καὶ ἰδού ἐστε σήμερον ὡσεὶ τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει." καὶ ἐν τῷ Δανιὴλ δὲ προφητεύεται τοιαῦτα περὶ τῶν κατὰ τὴν ἀνάστασιν· „καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σωθήσεται ὁ λαός σου πᾶς ὁ γεγραμμένος ἐν τῇ βίβλῳ· καὶ πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν γῆς χώματι ἐξεγερθήσονται, οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς ὀνειδισμὸν καὶ αἰσχύνην αἰώνιον· καὶ οἱ συνιέντες ἐκλάμψουσιν ὡς ἡ λαμπρότης τοῦ στερεώματος, καὶ ἀπὸ τῶν δικαίων τῶν πολλῶν ὡς οἱ ἀστέρες εἰς τοὺς αἰῶνας καὶ ἔτι." ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος λαβὼν ἐν τοῖς περὶ ἀναστάσεώς φησι· „καὶ σώματα ἐπουράνια καὶ σώματα ἐπίγεια· ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων. ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν."

οὐ τοίνυν ἦν εὔλογον τοὺς διδαχθέντας μεγαλοφυῶς ὑπεραναβαίνειν πάντα τὰ δημιουργήματα καὶ ἐλπίζειν τὰ ἄριστα περὶ αὐτῶν

2 Deut. 4, 19. 20. — **8** Vgl. 1 Petr. 2, 9 (Jes. 43, 20. 21. Exod. 19, 6). — **11** Gen. 15, 5. — **16** Deut. 1, 10. — **19** Dan. 12, 1. 2. 3. — **25** 1 Kor. 15, 40. 41. 42.

4 *προσκυνήσης* A *προσκυνήσεις* Ausgg. | *λατρεύσης* A *λατρεύσεις* Ausgg. | **7** *καμήνου* A | **10** *λαὸς*] *λόγος*, doch expungiert u. am Rand von I. [?] H. ÷ *λαὸς* A | **16** *ἔμελλον* A Hö.Sp., vgl. oben Z. 9; *ἔμελλε* Del. | **17** *ὑμῶν* A *ἡμῶν* Ausgg. | *ὑμᾶς*] *ὑ* in Correctur A | **22** *καὶ οὗτοι εἰς ὀνειδισμὸν καὶ αἰσχύνην αἰώνιον* am Rand nachgetragen A^1 | **23** *στερεώματος*] *ρ* ausgebrochen A | **24** *καὶ ἔτι*] *καὶ ε* ausgebrochen A | **25** *σώματα*] *μα* ausgebrochen A | **31** *αὐτῶν*] *αὐτῶν* liest Bo. (Notae p. 389).

παρὰ τῷ θεῷ ἐπὶ τῷ καλλίστῳ βίῳ καὶ ἀκούσαντας τὸ „ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου“ καὶ τὸ „λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς,“ ἀσκοῦντας ἔχειν τὴν λαμπρὰν καὶ ἀμάραντον σοφίαν ἢ καὶ ἀνειληφότας αὐτὴν οὖσαν „ἀπαύγασμα“ „φωτὸς ἀϊδίου,“ καταπλαγῆναι τὸ αἰσθητὸν ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἄστρων φῶς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε διὰ τὸ αἰσθητὸν φῶς ἐκείνων νομίσαι ἑαυτοὺς κάτω που εἶναι, ἔχοντας τηλικοῦτον νοητὸν γνώσεως φῶς καὶ „φῶς ἀληθινὸν“ καὶ „φῶς τοῦ κόσμου“ καὶ „φῶς τῶν ἀνθρώπων,“ | κἀκείνοις προσκυνῆσαι· οὓς 119v
εἰ | ἄρα προσκυνεῖσθαι ἐχρῆν, οὐ διὰ τὸ θαυμαζόμενον ὑπὸ τῶν 585
πολλῶν αἰσθητὸν φῶς ἐχρῆν προσκυνεῖσθαι ἀλλὰ διὰ τὸ νοητὸν καὶ ἀληθινόν, εἴπερ καὶ οἱ ἐν οὐρανῷ ἀστέρες ζῷά εἰσι λογικὰ καὶ σπουδαῖα καὶ ἐφωτίσθησαν τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως ὑπὸ τῆς σοφίας, ἥτις ἐστὶν „ἀπαύγασμα“ „φωτὸς ἀϊδίου.“ καὶ γὰρ τὸ μὲν αἰσθητὸν φῶς αὐτῶν ἔργον ἐστὶ τοῦ τῶν ὅλων δημιουργοῦ· τὸ δὲ νοητὸν τάχα καὶ αὐτῶν καὶ ἐκ τοῦ ἐν αὐτοῖς αὐτεξουσίου ἐλήλυθός.

XI. Οὐ χρὴ δὲ οὐδ' αὐτὸ προσκυνεῖσθαι ὑπὸ τοῦ βλέποντος καὶ συνιέντος τὸ ἀληθινὸν φῶς, οὗ μετοχῇ καὶ ταυτὶ ἄρα πεφώτισται, οὐδ' ὑπὸ τοῦ βλέποντος τὸν πατέρα τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς θεόν, περὶ οὗ καλῶς λέλεκται τό· „ὁ θεὸς φῶς ἐστι, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία.“ καὶ ὥσπερ οἱ διὰ τὸ φῶς αἰσθητὸν καὶ οὐράνιον εἶναι προσκυνοῦντες ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἄστρα οὐκ ἂν προσκυνήσαιεν σπινθῆρα πυρὸς ἢ λύχνον ἐπὶ γῆς, ὁρῶντες τὴν ἀσύγκριτον ὑπεροχὴν τῶν νομιζομένων ἀξίων προσκυνεῖσθαι παρὰ τὸ τῶν σπινθήρων καὶ τῶν λύχνων φῶς· οὕτως οἱ νοήσαντες, πῶς „ὁ θεὸς φῶς ἐστι,“ καταλαβόντες δὲ, πῶς ὁ υἱὸς

1 Matth. 5, 14. — **2** Matth. 5, 16. — **4** Vgl. Weish. Sal. 6, 13. — **5** Vgl. Weish. Sal. 7, 26 (Hebr. 1, 3). — **9** Vgl. Joh. 1, 9. I Joh. 2, 8. — Vgl. Matth. 5, 14. Joh. 8, 12. 9, 5. — **10** Vgl. Joh. 1, 4. — **13** Vgl. Origenes, De princ. I praef. Cap. X (tom. XXI p. 26 ed. Lomm.). Plato, Tim. Cap. IX—XII p. 36 E—40 D. Leges X 1. 2 p. 886 A—D. Epinom. Cap. V. VI p. 981 E—983 C. Diogenes Laërt. VII 1, 137—139. Philo, De Gigant. Cap. II. De somn. I 22 (I p. 263 u. 641 ed. Mangey). H. Diels, Doxogr. gr. p. 304b, 12. 306, 8 sq. 432, 4 sqq. 466, 4 sq. 18 sq. 547, 11 sq. — **15** Vgl. Weish. Sal. 7, 26 (Hebr. 1, 3). — **20** Vgl. Joh. 1, 9. I Joh. 2, 8. — **22** I Joh. 1, 5. — **28** Vgl. I Joh. 1, 5.

3 *καλλὰ* A | **7** *αισθητὸν* [so] A | **19** *δὲ* AHö.Sp. *δ'* Del. | **20** *οὗ μετοχῇ καὶ ταυτὶ ἄρα πεφώτισται* schreibe ich mit Del. nach Höschels Conjectur (p. 244 am Rand), der ausserdem vorgeschlagen hatte: *οὗ μετέχει καὶ ταῦτ' εἰ ἄρα πεφώτισται*, doch ist die erste Conjectur vorzuziehen; *οὐ μετοχὴ καὶ ταῦτ' εἰ ἄρα πεφώτισται* A.

τοῦ θεοῦ „φῶς ἀληθινόν" ἐστιν, „ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον," συνιέντες δὲ καὶ, πῶς οὗτός φησι τό· „ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου," οὐκ ἂν εὐλόγως προσκυνήσαιεν τὸν οἱονεὶ βραχὺν σπινθῆρα ὡς πρὸς φῶς τὸν θεὸν ἀληθινοῦ φωτὸς ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις.

καὶ οὐκ ἀτιμάζοντές γε τὰ τηλικαῦτα τοῦ θεοῦ δημιουργήματα οὐδ' Ἀναξαγορείως „μύδρον διάπυρον" λέγοντες εἶναι τὸν ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας τοιαῦτά φαμεν περὶ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἀστέρων, ἀλλ' αἰσθανόμενοί τε τῆς ἀφάτῳ ὑπεροχῇ ὑπερεχούσης θειότητος τοῦ θεοῦ ἔτι δὲ καὶ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ ὑπερέχοντος τὰ λοιπά. πειθόμενοι δὲ καὶ αὐτὸν ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας εὔχεσθαι τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ, κρίνομεν μὴ δεῖν εὔχεσθαι τοῖς εὐχομένοις· ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἀναπέμπειν ἡμᾶς βούλονται μᾶλλον ἐπὶ τὸν θεὸν, ᾧ εὔχονται, ἢ κατάγειν πρὸς ἑαυτοὺς ἢ μερίζειν ἡμῶν τὴν εὐκτικὴν δύναμιν ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ πρὸς ἑαυτούς.

χρήσομαι δὲ καὶ τούτῳ περὶ αὐτῶν κατὰ τὸν τόπον παραδείγματι· ὁ σωτὴρ ἡμῶν καὶ κύριος ἀκούσας ποτέ· „διδάσκαλε ἀγαθέ," ἀναπέμπων τὸν λέγοντα τοῦτο ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ πατέρα φησί· „τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεὸς ὁ πατήρ." εἴπερ δὲ 586
τοῦτ' εὐλόγως ὡς „εἰκὼν" τῆς ἀγαθότητος τοῦ θεοῦ τυγχάνων εἴρηκεν ὁ υἱὸς „τῆς ἀγάπης" τοῦ πατρὸς, πῶς οὐχὶ εὐλογώτερον ἂν τοῖς
120r προσκυνοῦσιν εἶπεν ἥλιος· τί με προσκυνεῖς; „κύριον γὰρ τὸν θεόν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις·" ᾧ κἀγὼ καὶ πάντες οἱ σὺν ἐμοὶ προσκυνοῦμεν καὶ λατρεύομεν. κἂν μὴ τηλικοῦτος δέ τις ᾖ, οὐδὲν ἧττον καὶ ὁ τοιοῦτος εὐχέσθω τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ, δυναμένῳ αὐτὸν ἰάσασθαι, καὶ πολλῷ πλέον τῷ πατρὶ αὐτοῦ. ὃς καὶ τοῖς πρότερον δικαίοις „ἐξαπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἰάσατο αὐτοὺς καὶ ἐρρύσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν."

1 Vgl. Joh. 1, 9. I Joh. 2, 8. — **2** Joh. 8, 12. — **4** Vgl. Joh. 1, 9. I Joh. 2, 8 — **7** Vgl. Diogenes Laërt. II 3, 12. 15. H. Diels, Doxogr. gr. p. 349a, 5; b, 6. — **10** u. **12** Vgl. Joh. 1, 14. 18. 3, 16. 18. I Joh. 4, 9. — **11** Vgl. Origenes, Exhort. Cap. VII, oben I 8 Z. 24 ff. — **18** Vgl. Mark. 10, 17. Luk. 18, 18. — **19** Mark. 10, 18. Luk. 18, 19. — **21** Vgl. II Kor. 4, 4. Kol. 1, 15. — **22** Vgl. Kol. 1, 13. — **23** Vgl. Origenes, Exhort. Cap. VII, oben I 9 Z. 5 ff. — Matth. 4, 10. Luk. 4, 8 (Deut. 6, 13. 10, 20). — **28** Psal. 106, 20.

4 *σπινθῆρα*] *ῆρ* ausgebrochen A | **5** *σελήνῃ καὶ ἄστροις*] *νῃ καὶ* u. ein Stück von *ἄ* ausgebrochen, Spiritus u. Accent von *ἄ* erhalten A | **6** *δημιουργήματα*] Schluss-*α* ausgebrochen A | **7** *ἀναξαγορείως* $I^{pcorr.}$ $M^{corr.}$ *ἀναξαγορίως* A Ausgg. | **9** *τε* nachträglich eingefügt A^1 *γε* M Ausgg. | **19** *τὸν* (vor *ἑαυτοῦ*) aus *τὸ* corr. A^1 | **20** *εἷς*] *ει* auf Rasur A | **26** *λόγῳ*] hinter *ὁ* (Zeilenende) Rasur A.

XII. *Θεὸς οὖν κατὰ τὴν χρηστότητα αὐτοῦ οὐ τοπικῶς ἀλλὰ προνοητικῶς συγκαταβαίνει τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὁ τοῦ θεοῦ παῖς οὐ τότε μόνον ἀλλὰ καὶ ἀεὶ μετὰ τῶν ἰδίων μαθητῶν ἐστι, πληρῶν τὸ „ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.“ καὶ εἴπερ „κλῆμα καρπὸν οὐ δύναται φέρειν,“ „ἐὰν μὴ ἐμμείνῃ τῇ ἀμπέλῳ,“ δῆλον ὅτι καὶ οἱ τοῦ λόγου μαθηταὶ, τὰ νοητὰ τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου τοῦ λόγου „κλήματα,“ οὐ δύνανται φέρειν τοὺς καρποὺς τῆς ἀρετῆς, ἐὰν μὴ μένωσιν ἐν τῇ ἀληθινῇ ἀμπέλῳ, τῷ Χριστῷ τοῦ θεοῦ καὶ μεθ' ἡμῶν τῶν τοπικῶς κάτω ἐπὶ γῆς τυγχάνοντι, ὃς μετὰ τῶν πανταχοῦ προσπεφυκότων αὐτῷ ὤν, ἤδη δὲ καὶ μετὰ τῶν οὐκ εἰδότων αὐτὸν πανταχοῦ ἐστι. καὶ τοῦτό γε ὁ τὸ εὐαγγέλιον γράψας Ἰωάννης ἐκ προσώπου τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου δηλοῖ, λέγοντος· „μέσος ὑμῶν στήκει, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, ὀπίσω μου ἐρχόμενος.“ ἄτοπον δ' ἐστὶν, τοῦ πληρώσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ εἰπόντος· „οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει κύριος“ ὄντος μεθ' ἡμῶν καὶ πλησίον ἡμῶν τυγχάνοντος (πιστεύω γὰρ αὐτῷ λέγοντι· „θεὸς ἐγγίζων ἐγώ εἰμι, καὶ οὐ θεὸς πόρρωθεν, λέγει κύριος“), ζητεῖν εὔχεσθαι τῷ μὴ φθάνοντι ἐπὶ τὰ σύμπαντα ἡλίῳ ἢ σελήνῃ ἢ τινι τῶν ἀστέρων.*

ἔστω δὲ, ἵνα αὐταῖς ταῖς λέξεσι Κέλσου χρήσωμαι, προφητεύοντας εἶναι ὑετοὺς καὶ θάλπη καὶ νέφη καὶ βροντὰς ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας· ἆρ' οὖν, εἰ προφητεύουσιν οὗτοι τὰ τηλικαῦτα, οὐχὶ μᾶλλον τῷ θεῷ, ᾧ ὑπουργοῦντες προφητεύουσι, προσκυνητέον κἀκεῖνον σεπτέον ἅπερ τοῖς προφήταις αὐτοῦ; προφητευέτωσαν οὖν καὶ ἀστραπὰς καὶ καρποὺς καὶ γονὰς ἁπάσας, καὶ πάντα ταμιευέσθωσαν τὰ τοιαῦτα· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο προσκυνήσομεν τοὺς προσκυνοῦντας ὡς οὐδὲ Μωϋσέα καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν ἐκ θεοῦ προφητεύσαντας τὰ κρείττονα ὑετῶν τε καὶ θάλπους καὶ νεφῶν καὶ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν καὶ καρπῶν καὶ πασῶν γονῶν αἰσθητῶν. | ἀλλὰ κἂν ἔχω- 587

4 Matth. 28, 20. — **5** Vgl. Joh. 15, 4. — **6** Vgl. Joh. 15, 4—6. — **13** Joh. 1, 26. 27. — **15** Jerem. 23, 24. — **17** Jerem. 23, 23.

3 *ἀεὶ*] *ει* in Correctur A | **6** *ἐμμείνῃ*] *ἐμ* übergeschr. A¹ | **9** *τῷ Χριστῷ* bis 10 *τυγχάνοντι*] *τῷ Χριστῷ τῷ μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ μεθ' ἡμῶν τοπικῶς κάτω ἐπὶ γῆς τυγχάνοντι* vermutet Guiet, dem Del. (I 586 Anm. c) beizustimmen scheint, ohne Grund | *τῶν* < Del | **10** *τυγχάνοντι*] *τ* (vor *ι*) auf Rasur A | **11** *αὐτὸν* aus *αὐτοῦ* corr. A | **13** *στήκει* schreibe ich, vgl. oben II 9, I 136 Z. 21; *εἱστηκει* [so], *εἱ* in Correctur, A *ἕστηκεν* M Ausgg. | **14** hinter *οἴδατε* + *αὐτός ἐστιν ὁ* Ausgg. | *ἐστὶ* M Ausgg. | **20** *χρήσωμαι* M Ausgg. *χρήσομαι* A | **24** *σεπτέον* schreibe ich mit Del. nach der Correctur von P¹ u. Jol und nach der Conjectur von Bo. (Notae p. 389): *σκεπτέον*, das Zeichen ÷ u. am Rand *ζτ'* von II. H., A | **30** *γόνων* A.

σιν ἥλιος καὶ σελήνη καὶ ἀστέρες προφητεύειν προφητείας κρείττονας ὑετῶν, οὐδ' οὕτως αὐτοὺς ἀλλὰ τὸν πατέρα τῶν ἐν
120v αὐτοῖς προφητειῶν καὶ τὸν διάκονον | αὐτῶν λόγον τοῦ θεοῦ προσκυνήσομεν.

5 ἀλλ' ἔστω καὶ κήρυκας αὐτοῦ εἶναι καὶ ἀληθῶς οὐρανίους ἀγγέλους. πῶς οὖν οὐχὶ καὶ οὕτως τὸν κηρυσσόμενον ὑπ' αὐτῶν θεὸν καὶ τὸν ἀγγελλόμενον μᾶλλον προσκυνητέον ἢ τοὺς κήρυκας καὶ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ;

XIII. Ἑαυτῷ δὲ λαμβάνει Κέλσος ὅτι ἥλιον καὶ σελήνην καὶ
10 ἀστέρας ἡγούμεθα εἶναι τὸ μηδέν. περὶ ὧν ὁμολογοῦμεν ὅτι καὶ αὐτοὶ „τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ" ἀπεκδέχονται, „τῇ" τῶν ὑλικῶν σωμάτων „ματαιότητι" ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑποτεταγμένοι, „διὰ τὸν ἐπ' ἐλπίδι ὑποτάξαντα." εἰ δ' ἀνεγνώκει ὁ Κέλσος καὶ ἄλλα μὲν μυρία, ὅσα περὶ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἄστρων
15 φαμὲν, καὶ τὸ „αἰνεῖτε αὐτὸν πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς" καὶ τὸ „αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν." οὐκ ἂν περὶ ἡμῶν ἀπεφήνατο ὅτι λέγομεν τὰ τηλικαῦτα, αἰνοῦντα μεγάλως τὸν θεὸν, εἶναι τὸ μηδέν. οὐκ οἶδε δ' ὁ Κέλσος οὐδὲ τὶ „ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ ἀπεκδέχεται.
20 τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα, ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ."

καὶ ἐν τούτοις δὴ τέλος ἐχέτω ἡ περὶ τοῦ μὴ σέβειν ἡμᾶς
25 ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας ἀπολογία. ἐκθώμεθα δὲ καὶ τὴν ἑξῆς λέξιν, ἵνα μετὰ τοῦτο πρὸς αὐτὴν θεοῦ διδόντος εἴπωμεν τὰ ἀπὸ τοῦ τῆς ἀληθείας φωτὸς δοθησόμενα ἡμῖν.

11 Vgl. Röm. 8, 19. 20. — **15** Psal. 148, 3. — **16** Psal. 148, 4. — **18** Röm. 8, 19. 20. 21.

2 τῶν MAusgg. τὸν A | **3** τὸν διάκονον] dazu am Rand von A ein Scholion in blasser, dicker, plumper Schrift, vor dem XV. Jhrh. geschrieben, da es in einer indirekt abhängigen Abschrift, dem Cod. Oxon. Bodl. Auct. E 1. 7 saec. XV. (vgl. meine „Textüberlieferung" S. 41 f.) steht; es lautet in A: μὴ λέγ⟨ε⟩ διάκονον [oder διάκονος] ὁ γὰρ τοῦ πρ̄ς̄ λόγ⟨ος⟩, αἰ⟨θέ⟩ντ⟨ης⟩ τῶν ἑαντ⟨οῖ⟩ ἔργων ἀλλ' οὐ διάκ⟨ο⟩νος ἡ [oder ει, l. ἡ] γὰρ σημασία αὕτη [l. αὕτη] τάξις δουλϊκὴ ἀλλ' οὐκ αὐ⟨θεν⟩τϊκὴ [oder αὐθ⟨εντ⟩ϊκὴ] αὐτῶν] αὐτοῦ vermutet Del. (I 587 Anm. a) nach Guiet | τοῦ θεοῦ will Del. (ebenda) mit Guiet als interpoliert tilgen | **5** κήρυκας] ή in Correctur A | **6** οὕτω Ausgg. | **7** hinter ἀγγελλόμενον + μόνον MAusgg. | **15** αἰνεῖτε] αἰνεῖται A | **16** αἰνεῖτε] αἰνεῖται A | **18** δ' A δὲ Ausgg. | **22** ἐλευθερίᾱν τῶν τέκνω̄ν β̄ τῆς δόξης τοῦ θῦ̄ [so] A¹ | **26** αὐτὴν A αὐτὸν Ausgg.

XIV. *Λέγει οὖν ταῦτα· ἠλίθιον δ' αὐτῶν καὶ τὸ νομίζειν, ἐπειδὰν ὁ θεὸς ὥσπερ μάγειρος ἐπενέγκῃ τὸ πῦρ, τὸ μὲν ἄλλο πᾶν ἐξοπτήσεσθαι γένος, αὐτοὺς δὲ μόνους διαμενεῖν, οὐ μόνον τοὺς ζῶντας ἀλλὰ καὶ τοὺς πάλαι ποτὲ ἀποθανόντας αὐταῖς σαρξὶν ἐκείναις ἀπὸ τῆς γῆς ἀναδύντας, ἀτεχνῶς σκωλήκων ἡ ἐλπίς. ποία γὰρ ἀνθρώπου ψυχὴ ποθήσειεν ἔτι σῶμα σεσηπός; ὁπότε μηδ' ὑμῶν τοῦτο τὸ δόγμα καὶ τῶν Χριστιανῶν ἐνίοις κοινόν ἐστι, καὶ τὸ σφόδρα μιαρὸν αὐτοῦ καὶ ἀπόπτυστον ἅμα καὶ ἀδύνατον ἀποφαίνειν· ποῖον γὰρ σῶμα πάντῃ διαφθαρὲν οἷόν τε ἐπανελθεῖν εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς φύσιν καὶ αὐτὴν ἐκείνην, ἐξ ἧς ἐλύθη, τὴν πρώτην σύστασιν; οὐδὲν ἔχοντες ἀποκρίνασθαι καταφεύγουσιν εἰς ἀτοπωτάτην ἀναχώρησιν, ὅτι πᾶν δυνατὸν τῷ θεῷ. ἀλλ' οὔτι | γε τὰ αἰσχρὰ ὁ θεὸς δύναται οὐδὲ τὰ* 588
παρὰ φύσιν βούλεται· οὐδ' ἂν σύ τι ἐπιθυμήσῃς κατὰ τὴν σαυτοῦ μοχθηρίαν βδελυρόν, ὁ θεὸς τοῦτο δυνήσεται, καὶ χρὴ πιστεύειν εὐθὺς ὅτι ἔσται. οὐ γὰρ τῆς πλημμελοῦς ὀρέξεως οὐδὲ τῆς πεπλανημένης ἀκοσμίας ἀλλὰ τῆς ὀρθῆς καὶ δικαίας φύσεως ὁ θεός ἐστιν ἀρχηγέτης. καὶ ψυχῆς μὲν
121r *αἰώνιον βιοτὴν δύναιτ' ἂν παρασχεῖν· | „νέκυες δὲ," φησὶν Ἡράκλειτος, „κοπρίων ἐκβλητότεροι." σάρκα δή, μεστὴν ὢν οὐδὲ εἰπεῖν καλόν, αἰώνιον ἀποφῆναι παραλόγως οὔτε βουλήσεται ὁ θεὸς οὔτε δυνήσεται. αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ πάντων τῶν ὄντων λόγος· οὐδὲν οὖν οἷός τε παράλογον οὐδὲ παρ' ἑαυτὸν ἐργάσασθαι.*

2 Vgl. oben IV 2. 7. 20. 23, unten VII 9. — **7** Vgl. Irenaeus, Adv. haer. V 13, 1 sqq. — **13** Vgl. Matth. 19, 26 (Luk. 1, 37. Hiob 42, 2). — **20** Vgl. Heracliti Ephesii Reliquiae rec. I. Bywater, Oxonii 1877, p. 35 Nr. 85 (= Fr. phil. gr. ed. Mullach, I p. 321 sq. Nr. 53). — **23** Vgl. unten VI 71 Mitte.

3 *ἐξοπτήσεσθαι* [so] A^1 *ἐξοπτηθήσεσθαι* Ausgg. | *διαμενεῖν* M Ausgg. *διαμένειν* A | **5** *ἀπὸ* M Ausgg., vgl. unten V 18, S. 19 Z. 15; *ὑπὸ*, am Rand ζτ' von II. H., A | **6** *ποθήσειεν*] entweder ist *ποθήσει* oder *ποθήσειεν* ⟨*ἄν*⟩ zu schreiben **7** *ὑμῶν* Hö. am Rand, Sp. u. Del. im Text; *ἡμῶν* A | **8** *κοινόν*] zwischen *ι* u. *ν* sind 4—5 Buchst. ausradiert A | *καὶ τὸ*] *οἱ* [so] *τὸ* vermutet Bo. (Notae p. 389), da er *ἀποφαίνουσι* (Z. 9) für richtig hält | **9** *ἀποφαίνειν* schreibe ich mit Rücksicht auf die Entgegnung des Origenes, unten V 22, S. 23 Z. 22; *ἀποφαίνει* P *ἀποφαίνουσι* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ἀποφαινεῖς*, am Rand ζτ' von II. H., A | **11** *ἐξ ἧς*] *ἐξῆς* A | **17** *πλημμελοῦς* aus *πλημμελοὶς* corr. A | **19** *ὁ* < Del. | *ψυχῆς*] *ψυχῇ* vermutet Bo. (Notae p. 389) ohne Grund | **22** *παραλόγως* A Hö. Sp., vgl. unten V 24, S. 25 Z. 20; *παρὰ λόγον* Del. | **24** *παράλογον* A Hö. Sp., vgl. unten V 24, S. 25 Z. 27; *παρὰ λόγον* Bo. (Notae p. 389) u. Del. im Text.

XV. Ὅρα δὴ ἐντεῦθεν ἀπ' ἀρχῆς πῶς τὴν καὶ παρ' Ἑλλήνων τισὶν οὐκ εὐκαταφρονήτως φιλοσοφήσασιν εἰσαγομένην τοῦ κόσμου ἐκπύρωσιν μετὰ χλεύης διαβάλλων θέλει ἡμᾶς ὡσπερεὶ μάγειρον ποιοῦντας τὸν θεὸν εἰσάγειν τὰ περὶ τῆς ἐκπυρώσεως· οὐ συνιδὼν ὅτι, ὥσπερ Ἑλλήνων τισὶν ἔδοξε (τάχα παρὰ τοῦ ἀρχαιοτάτου ἔθνους Ἑβραίων λαβοῦσι), τὸ πῦρ καθάρσιον ἐπάγεται τῷ κόσμῳ εἰκὸς δ' ὅτι καὶ ἑκάστῳ τῶν δεομένων τῆς διὰ τοῦ πυρὸς δίκης ἅμα καὶ ἰατρείας· καίοντος μὲν καὶ οὐ κατακαίοντος τοὺς μὴ ἔχοντας ὕλην δεομένην ἀναλοῦσθαι ὑπ' ἐκείνου τοῦ πυρός, καίοντος δὲ καὶ κατακαίοντος τοὺς ἐν τῇ διὰ τῶν πράξεων καὶ λόγων καὶ νοημάτων τροπικῶς λεγομένῃ οἰκοδομῇ „ξύλα, χόρτον ἢ καλάμην" οἰκοδομήσαντας. φασὶ δ' οἱ θεῖοι λόγοι τὸν κύριον „ὡς πῦρ χωνευτηρίου καὶ ὡς ποίαν πλυνόντων" ἑκάστῳ τῶν δεομένων ἐπιδημήσειν διὰ τὸ ἀναμεμῖχθαι οἱονεὶ φαύλην χυτὴν ὕλην τὴν ἀπὸ τῆς κακίας, δεομένων δὲ λέγω πυρός, οἱονεὶ χωνεύοντος τοὺς ἀναμεμιγμένους „χαλκῷ" „καὶ κασσιτέρῳ καὶ μολίβδῳ." καὶ ταῦτα τὸν βουλόμενον ἔστιν ἀπὸ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιὴλ μαθεῖν.

Ὅτι δὲ οὐχ ὡς μάγειρόν φαμεν τὸ πῦρ ἐπιφέρειν τὸν θεὸν ἀλλ' ὡς θεὸν εὐεργέτην τῶν χρῃζόντων πόνου καὶ πυρός, μαρτυρήσει καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας ἐν ᾧ γέγραπται λελέχθαι πρός τι ἔθνος ἁμαρτωλόν· „ὅτι ἔχεις ἄνθρακας πυρός, καθίσαι ἐπ' αὐτοῖς· οὗτοι ἔσονταί σοι βοήθεια." οἰκονομούμενος δ' ὁ λόγος ἁρμόζοντα πλήθεσιν ἐντευξομένοις τῇ γραφῇ ἐπικεκρυμμένως μετὰ σοφίας λέγει τὰ σκυθρωπὰ εἰς φόβον τῶν μὴ δυναμένων ἄλλως ἐπιστρέψειν ἀπὸ τῆς χύσεως τῶν ἁμαρτημάτων· πλὴν καὶ οὕτως ὁ τηρῶν εὑρήσει

2 Vgl. oben I 19. IV 11. 64 u. H. Diels, Doxogr. gr. p. 284a, 11 b, 9. 331b, 17. 338, 17. 393a, 7. 571, 20. — **6** Vgl. oben IV 21, I 291 Z. 10. — **11** Vgl. I Kor. 3, 12. — **12** Vgl. Mal. 3, 2. — **15** Vgl. Ezech. 22, 18. — **17** Vgl. Ezech. 22, 18. 20. — **21** Jes. 47, 14. 15.

2 τοῦ] ῦ in Correctur A | **8** ·ℭ· μὴ ἔχοντας bis 10 κατακαίοντος τοὺς am Rand nachgetragen A² | **10** δὲ Mcorr. Ausgg. τὲ A | **11** οἰκοδομὴ A | **12** φασὶ] φησὶ A | πῦρ aus πὺρ corr. A | **13** ποίαν schreibe ich, vgl. oben IV 13, I 283 Z. 3; ποίαν in πόαν durch Rasur des Jota corr. A, πόαν Ausgg. | **14** ἀναμεμίχθαι A Ausgg. | **17** ἐστιν M Del. | **18** ὅτι M (am Rand) Ausgg. οὕτως A | **21** καθίσαι, das Zeichen ÷ u. am Rand ζτ' von II. H. A | **22** ἔσονταί σοι] hinter ἔσονταί Rasur. über der Rasur σοι A¹ | δ' ὁ λόγος P V, Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; δ' ὁ λόγως, durch λό ein Querstrich mit hellerer Tinte gezogen u. am Rand von IV. [Bessarions?] H. οὐ δ' ὅλως, A | ἁρμόζοντα A Hö. Sp. ἁρμοζόντως Del. | **23** ἐπικεκρυμμένως] das zweite μ übergeschr. A¹ | **24** τὰ scheint in A expungiert zu sein, steht aber in den Abschriften | **25** χύσεως] υ in Correctur A | πλὴν ὁ τηρῶν καὶ οὕτως εὑρήσει [so] A¹.

ἐμφαινόμενον τὸ ἀπὸ τῶν σκυθρωπῶν καὶ ἐπιπόνων ἐπαγόμενον τοῖς ἀλγοῦσι τέλος. ἀρκεῖ δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος παραθέσθαι ἀπὸ τοῦ Ἡσαΐου τό· „Ἕνεκεν τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος δείξω σοι τὸν θυμόν μου, καὶ τὰ ἔνδοξά μου ἐπάξω ἐπὶ σὲ, ἵνα μὴ ἐξολοθρεύσω σε.“ 589
ἠναγκάσθημεν δὲ τὰ μὴ ἁρμόζοντα τοῖς ἁπλούστερον πιστεύουσι καὶ δεομένοις τῆς ἁπλουστέρας ἐν λόγοις οἰκονομίας αἰνίξασθαι, ἵνα μὴ δοκῶμεν ἀνεξέλεγκτον ἐᾶν τὴν τοῦ Κέλσου κατηγορίαν, λέγοντος· ἐπειδὰν ὁ θεὸς ὥσπερ μάγειρος ἐπενέγκῃ τὸ πῦρ.

XVI. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων τοῖς συνετώτερον ἀκούουσι δῆλον,
121v πῶς ἀπαν|τητέον καὶ πρὸς τό· τὸ μὲν ἄλλο πᾶν ἐξοπτήσεσθαι γένος, αὐτοὺς δὲ μόνους διαμενεῖν. οὐ θαυμαστὸν δ' εἰ τοιαῦτα νενόηκε „τὰ“ ἐν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ λόγου „μωρὰ τοῦ κόσμου“ ὀνομαζόμενα καὶ „ἀγενῆ“ καὶ „ἐξουδενωμένα“ καὶ „μὴ ὄντα.“ ἅτινα „διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος εὐδόκησεν ὁ θεὸς σῶσαι τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ, ἐπεὶ μὴ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν θεὸν.“ οὐ δυνάμενα διαρθρῶσαι τὰ κατὰ τοὺς τόπους οὐδὲ βουληθέντα σχολάσαι τῇ ἐρεύνῃ τῆς γραφῆς, καίτοι γε τοῦ Ἰησοῦ λέγοντος· „ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς.“ καὶ τοιαῦτα ὑπείληφε περὶ τοῦ ἐπαγομένου πυρὸς ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ περὶ τῶν συμβησομένων τοῖς ἁμαρτήσασι. καὶ τάχα ὥσπερ τοῖς παισὶν ἁρμόζει τινὰ λέγεσθαι κατάλληλα τῇ νηπιότητι αὐτῶν πρὸς τὸ ὡς παῖδας κομιδῇ νηπίους ἐπιστρέφειν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ βέλτιον, οὕτως οἷς ὠνόμασεν ὁ λόγος μωροῖς τοῦ κόσμου καὶ ἀγενέσι καὶ ἐξουδενωμένοις ἡ πρόχειρος ἁρμόζει περὶ τῶν κολάσεων ἐκδοχὴ, οὐ χωροῦσιν ἄλλην ἢ τὴν διὰ φόβου καὶ φαντασίας τῶν κολάσεων ἐπιστροφὴν καὶ τῶν πολλῶν κακῶν ἀποχήν. ὁ λόγος οὖν μόνους μὲν ἀγεύστους τοῦ πυρὸς καὶ τῶν κολάσεών φησι διαμενεῖν τοὺς τὰ δόγματα καὶ τὰ ἤθη καὶ τὸ ἡγεμονικὸν ἄκρως κεκαθαρμένους· τοὺς δὲ μὴ τοιούτους, κατὰ τὴν ἀξίαν χρήζοντας τῆς διὰ πυρὸς

3 Jes. 48, 9. — **18** Vgl. I Kor. 1, 27. 28. — **15** Vgl. I Kor. 1, 21. — **19** Joh. 5, 39. — **23** Vgl. I Kor. 1, 27. 28.

3 τὸν < Sp.Del. | **5** δὲ A δὴ MAusgg. | **6** τῆς] ῆ in Correctur A | **11** ἐξοπτήσεσθαι A ἐξοπτηθήσεσθαι Ausgg. | **12** τοιαῦτα A ταῦτα MAusgg. | **14** ἀγενῆ [so] A¹ | ἐξουδενωμένα PMVHö. (im Text), vgl. unten Z. 24; ἐξουδενημένα Sp.Del., ἐξουθενημένα N.T., ἐξουδενωμένα [so] A¹ | ἅτινα A ἅτε Hö. am Rand, Sp. u. Del. im Text; οἷς vermutet Del. (I 589 Anm. b) | **22** τῇ νηπιότητι aus τὴν ἠπιότητι corr. A | **24** ἀγενέσι [so] A¹ | ἐξουδενωμένοις] οι auf Rasur A | **28** διαμενεῖν Bo. (Notae p. 390) Del., διαμένειν AHö.Sp.

κολάσεως οἰκονομίας. ἐν τούτοις ἐπί τινι τέλει φησὶν ἔσεσθαι. ὃ τῷ θεῷ ἁρμόζει ἐπάγειν τοῖς „κατ' εἰκόνα" αὐτοῦ πεποιημένοις καὶ παρὰ τὸ βούλημα τῆς „κατ' εἰκόνα" φύσεως βεβιωκόσι. καὶ ταῦτα δὲ πρὸς τό· τὸ μὲν ἄλλο πᾶν ἐξοπτήσεσθαι γένος. αὐτοὺς δὲ μόνους διαμενεῖν.

XVII. Εἶτα τούτοις ἑξῆς παρακούσας ἤτοι τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἢ τῶν μὴ νενοηκότων τὰ ἱερὰ γράμματά φησιν ὑφ' ἡμῶν λέγεσθαι μόνους διαμενεῖν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ ἐπεχθησομένου τῷ κόσμῳ διὰ πυρὸς καθαρσίου οὐ μόνον τοὺς ζῶντας τότε ἀλλὰ καὶ τοὺς πάλαι ποτὲ ἀποθανόντας· οὐχ ὑπολαβὼν μετά τινος ἀπορρήτου σοφίας λελέχθαι παρὰ τῷ ἀποστόλῳ τοῦ Ἰησοῦ τό· „οὐ πάντες κοιμηθησόμεθα. πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα ἐν ἀτόμῳ. ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ. ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι· σαλπίσει γάρ. καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι. καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα." ἐμοὶ δ' αὐτὸν ἐπιστῆσαι. τί νοήσας ὁ λέγων ταῦτα ὡς οὐδαμοῦ νεκρὸς χωρίσας ἑαυτὸν ἀπ' ἐκείνων καὶ τοὺς παραπλησίους ἑαυτῷ ἔλεγε μετὰ τὸ „καὶ οἱ νεκροὶ ‖ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι" „καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα." εἰς 508
δὲ βεβαίωσιν τοῦ τοιαῦτά τινα νενοηκότα τῶν ἀποστόλων γεγραφέναι. ἃ παρεθέμην ἐκ τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης. παραθήσομαι καὶ 1221
τὰ ἐκ τῆς ‖ πρὸς Θεσσαλονικεῖς πρώτης. ἐν ᾗ φησιν ὁ Παῦλος ὡς ζῶν καὶ ἐγρηγορὼς καὶ ἕτερος ὢν τῶν κοιμηθέντων τοιαῦτα· „τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ κυρίου. ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ κυρίου οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας. ὅτι αὐτὸς ὁ κύριος ἐν κελεύσματι. ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ." εἶτα πάλιν ἑξῆς τινῶν ἄλλων ἐπιστήσας τοὺς ἐν Χριστῷ νεκροὺς παρ' ἑαυτὸν καὶ τοὺς παραπλησίους αὐτῷ ἐπιφέρει λέγων· „οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ

9 u. 11 Vgl. Gen. 1, 26. — 9 Vgl. oben IV 2°, 1 20; Z. 11. V 13. S. 16 Z. 6. 11 1 Kön. 1, 3. M. 22. — 16 1 Kor. 15, 52. — 22 1 Thess. 4, 15. 16. — 27 1 Thess. 4, 16. 17.

1 αντιλογιας' an der hier anzuwendenden Stelle beginnt in A am Rand eine von derselben plumpen Hand von der die Bemerkung auf dem unteren Rand des fol. 120r geschrieben ist, geschriebene Randnote, die z. T. nicht zu entziffern ist; sie lautet: αὐ[τ]ὸ [τ]ὸ [κ]ατ' οἰκονομίαν δεῖ τιν[ὰ] [ἐ]πὶ τῶν γὰρ αὐτοὺς [ζ]ώντες ἀποστ[ρ]αφῆναι κ[αὶ] οὐκ ἔστι· τὸ [γ]ὰρ ὑπὲρ τῆς ἄλλης κτίσεως [ζ]ώντες οὐ λέγει. κτλ. 4 ἐξοπτήσεσθαι A ἐξοπτηθήσεσθαι Lomm. 5 διαμενεῖν Sp. Ber. διαμένειν A Bh. 8 αὐτοὺς zwischen ὁ u. κ am linken Rand nachgetragen A, διαμένειν Bo. Nolte p. 30 Ber. διαμενεῖν. von III. (in anderer Hand) διαθησομένου? 9 ἀποθανόντας A Lomm. Sp. διαθέντας V. 11 οὐ πάντες κοιμηθησόμεθα A 19 τῷ κοσμοκράτορι τοῦ σκότους, darunter zwei Buchst. ausradiert A 13 ἐγερθήσ' darüber das ἐ[σ]ό[μ]εθα a am Rand χ' A²; hinter ἐγερθήσονται ein ἡμεῖς A² 23 ἐκ τῆς πρώτης A.

ed by Google

ἀναστήσονται πρῶτον, ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι ἅμα σὺν αὐτοῖς ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα."

XVIII. Ἐπεὶ δ' ἐπὶ πλέον κεκωμῴδηκε τὴν κεκηρυγμένην μὲν τῆς σαρκὸς ἀνάστασιν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ὑπὸ δὲ τῶν συνετωτέρων τρανότερον νενοημένην, καὶ οὐ χρὴ αὖθις ἐκτίθεσθαι τὴν λέξιν αὐτοῦ ἅπαξ προειρημένην· φέρε καὶ περὶ τοῦ προβλήματος τούτου, ὡς ἐν τῇ πρὸς ἀλλότριον τῆς πίστεως ἀπολογίᾳ γραφομένῃ διὰ τοὺς ἔτι νηπίους καὶ κλυδωνιζομένους καὶ περιφερομένους „παντὶ ἀνέμῳ διδασκαλίας ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ⟨ἐν πανουργίᾳ⟩ πρὸς τὴν μεθοδίαν τῆς πλάνης," ὀλίγα ἐστοχασμένως τῶν ἐντευξομένων κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν ἐκθώμεθα καὶ παραστήσωμεν. οὔτε μὲν οὖν ἡμεῖς οὔτε τὰ θεῖα γράμματα αὐταῖς φησι σαρξὶ μηδεμίαν μεταβολὴν ἀνειληφυίαις τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον, ζήσεσθαι τοὺς πάλαι ἀποθανόντας, ἀπὸ τῆς γῆς ἀναδύντας· ὁ δὲ Κέλσος ἡμᾶς συκοφαντεῖ ταῦτα λέγων. ἀκούομεν γὰρ καὶ πολλῶν γραφῶν περὶ ἀναστάσεως ἀξίως θεοῦ λεγουσῶν, ἀρκεῖ δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν Παύλου παραθέσθαι ἀπὸ τῆς πρὸς Κορινθίους προτέρας λέξιν, φάσκοντος· „ἀλλ' ἐρεῖ τις· πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται; ἄφρον, σὺ ὃ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ· καὶ ὃ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου ἤ τινος τῶν λοιπῶν· ὁ δὲ θεὸς δίδωσιν αὐτῷ σῶμα, καθὼς ἠθέλησε, καὶ ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων ἴδιον σῶμα." ὅρα γὰρ τίνα τρόπον ἐν τούτοις „οὐ τὸ γενησόμενον σῶμά" φησι σπείρεσθαι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σπειρομένου καὶ γυμνοῦ βαλλομένου ἐπὶ τὴν γῆν λέγει διδόντος τοῦ θεοῦ „ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων ἴδιον σῶμα" οἱονεὶ ἀνάστασιν γίνεσθαι, ἀπὸ τοῦ καταβεβλημένου σπέρματος ἐγειρομένου στάχυος ἐν τοῖς τοιοῖσδε, οἱονεὶ ἐν νάπυϊ ἢ ἐπὶ μείζονος δένδρου ἐν ἐλαίας πυρῆνι ἢ τινι τῶν ἀκροδρύων.

XIX. „Ὁ θεὸς" οὖν „δίδωσιν" „ἑκάστῳ" „σῶμα, καθὼς ἐθέλησεν," ὥσπερ ἐπὶ τῶν σπειρομένων οὕτω καὶ | ἐπὶ τῶν οἱονεὶ σπειρομένων ἐν τῷ ἀποθνήσκειν καὶ καιρῷ ἐπιτηδείῳ ἀναλαμβανόντων ἐκ τῶν σπειρομένων τὸ περιτιθέμενον ἑκάστῳ κατὰ τὴν ἀξίαν „σῶμα" ὑπὸ 591 122ν

9 Vgl. Ephes. 4, 14. — **18** I Kor. 15, 35—38. — **30** Vgl. I Kor. 15, 38.

10 ⟨ἐν πανουργίᾳ⟩ füge ich aus dem N.T. mit Del. als notwendig ein | **15** ἡμᾶς συκοφαντεῖ A συκοφαντεῖ ἡμᾶς MAusgg. | **18** ἀλλ' A ἀλλὰ MAusgg. | **19** ἄφρον] ob ἄφρων nach d. N. T.? | **20** σπείρεις (2)] über ι (vor ς) ein Circumflex ausradiert A **23** vor ἴδιον + τὸ Del. | **27** γίγνεσθαι AAusgg. | **29** πυρῆνι PMAusgg. πυρίνῃ A; vielleicht ist πυρήνῃ zu lesen. vgl. Stephanus, Thes. ling. gr. s. v. πυρήν | ÷ἢ τινὶ τῶν am Rand von H. H. nachgetragen, ἤ steht aber auch im Text, A.

κολάσεως οἰκονομίας. ἐν τούτοις ἐπί τινι τέλει φησὶν ἔσεσθαι, ὃ τῷ θεῷ ἁρμόζει ἐπάγειν τοῖς „κατ' εἰκόνα" αὐτοῦ πεποιημένοις καὶ παρὰ τὸ βούλημα τῆς „κατ' εἰκόνα" φύσεως βεβιωκόσι. καὶ ταῦτα δὲ πρὸς τό· τὸ μὲν ἄλλο πᾶν ἐξοπτήσεσθαι γένος, αὐτοὺς δὲ μόνους διαμενεῖν.

XVII. Εἶτα τούτοις ἑξῆς παρακούσας ἤτοι τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἢ τῶν μὴ νενοηκότων τὰ ἱερὰ γράμματά φησιν ὑφ' ἡμῶν λέγεσθαι μόνους διαμενεῖν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ ἐπαχθησομένου τῷ κόσμῳ διὰ πυρὸς καθαρσίου οὐ μόνον τοὺς ζῶντας τότε ἀλλὰ καὶ τοὺς πάλαι ποτὲ ἀποθανόντας· οὐχ ὑπολαβὼν μετά τινος ἀποῤῥήτου σοφίας λελέχθαι παρὰ τῷ ἀποστόλῳ τοῦ Ἰησοῦ τό· „οὐ πάντες κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι· σαλπίσει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα." ἐχρῆν δ' αὐτὸν ἐπιστῆσαι, τί νοήσας ὁ λέγων ταῦτα ὡς οὐδαμῶς νεκρὸς χωρίσας ἑαυτὸν ἀπ' ἐκείνων καὶ τοὺς παραπλησίους ἑαυτῷ ἔλεγε μετὰ τὸ „καὶ οἱ νεκροὶ | ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι" „καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα." εἰς 390
δὲ βεβαίωσιν τοῦ τοιαῦτά τινα νενοηκότα τὸν ἀπόστολον γεγραφέναι, ἃ παρεθέμην ἐκ τῆς πρὸς Κορινθίους προτέρας, παραθήσομαι καὶ
122r τὰ ἐκ τῆς | πρὸς Θεσσαλονικεῖς προτέρας, ἐν ᾗ φησιν ὁ Παῦλος ὡς ζῶν καὶ ἐγρηγορὼς καὶ ἕτερος ὢν τῶν κοιμηθέντων τοιαῦτα· „τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ κυρίου, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ κυρίου οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας, ὅτι αὐτὸς ὁ κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ." εἶτα πάλιν ἑξῆς τούτοις ἄλλους ἐπιστάμενος τοὺς ἐν Χριστῷ νεκροὺς παρ' ἑαυτὸν καὶ τοὺς παραπλησίους αὐτῷ ἐπιφέρει λέγων· „οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ

2 u. **3** Vgl. Gen. 1, 26. — **9** Vgl. oben IV 21, I 291 Z. 10. V 15, S. 16 Z. 6. — **11** I Kor. 15, 51. 52. — **16** I Kor. 15, 52. — **22** I Thess. 4, 15. 16. — **27** I Thess. 4, 16. 17.

1 *κολάσεως*] an der hier anfangenden Zeile beginnt in A am Rand eine von derselben plumpen Hand, von der die Bemerkung auf dem unteren Rand des fol. 120r (s. oben S. 14 Z. 3) herrührt, geschriebene Randnote, die z. T. nicht zu entziffern ist; sie lautet: *μὴ λέγ⟨ε⟩ οἵτος ἐπ' τινη* [l. *ἐπί τινι*] *τέλ⟨ει⟩ τῶν γὰρ οὗτος* [l. *οὕτως*] *ἀποκληροθέντων οὐκ ἔχει* [?] *τέλ⟨ος⟩ ὁ πῦρ γὰρ* [?] *τῆς δίκης, οἵτος* [l. *οὕτως*] *οὐ λέγ⟨ει⟩. ἀλλὰ τῶν ἀμφωτέρων* [?] *τάξεων, ἀπέραντον ὁρασιν* [?] | **4** *ἐξοπτήσεσθαι* A *ἐξοπτηθήσεσθαι* Ausgg. | **5** *διαμενεῖν* Sp. Del., *διαμένειν* A Hö. | **8** *μόνους*] zwischen *ό* u. *ν* ein Buchst. ausradiert A | *διαμενεῖν* Bo. (Notae p. 390) Del., *διαμένειν*, von III. [Bessarions?] H. darübergeschr. ÷*βαίνειν* [?], A *διαμένειν* M Hö. Sp. *διαβαίνειν* V | **11** *οὐ* übergeschr. A¹ | **12** vor *κοιμηθησόμεθα* ein Buchst., dahinter zwei Buchst. ausradiert A | **15** *νεκρὸς*] darüber das Zeichen ÷ u. am Rand ζτ' A² | hinter *νεκρὸς* + *ὤν* P Del. | *χωρίσας*] *ι* auf Rasur A | **23** *φθάσομεν* A.

ἀναστήσονται πρῶτον, ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι ἅμα σὺν αὐτοῖς ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα.“

XVIII. *Ἐπεὶ δ' ἐπὶ πλέον κεκωμῴδηκε τὴν κεκηρυγμένην μὲν τῆς σαρκὸς ἀνάστασιν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ὑπὸ δὲ τῶν συνετωτέρων τρανότερον νενοημένην, καὶ οὐ χρὴ αὖθις ἐκτίθεσθαι τὴν λέξιν αὐτοῦ ἅπαξ προειρημένην· φέρε καὶ περὶ τοῦ προβλήματος τούτου, ὡς ἐν τῇ πρὸς ἀλλότριον τῆς πίστεως ἀπολογίᾳ γραφομένῃ διὰ τοὺς ἔτι νηπίους καὶ κλυδωνιζομένους καὶ περιφερομένους „παντὶ ἀνέμῳ διδασκαλίας ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ⟨ἐν πανουργίᾳ⟩ πρὸς τὴν μεθοδίαν τῆς πλάνης,“ ὀλίγα ἐστοχασμένως τῶν ἐντευξομένων κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν ἐκθώμεθα καὶ παραστήσωμεν. οὔτε μὲν οὖν ἡμεῖς οὔτε τὰ θεῖα γράμματα αὐταῖς φησι σαρξὶ, μηδεμίαν μεταβολὴν ἀνειληφυίαις τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον, ζήσεσθαι τοὺς πάλαι ἀποθανόντας, ἀπὸ τῆς γῆς ἀναδύντας· ὁ δὲ Κέλσος ἡμᾶς συκοφαντεῖ ταῦτα λέγων. ἀκούομεν γὰρ καὶ πολλῶν γραφῶν περὶ ἀναστάσεως ἀξίως θεοῦ λεγουσῶν. ἀρκεῖ δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν Παύλου παραθέσθαι ἀπὸ τῆς πρὸς Κορινθίους προτέρας λέξιν, φάσκοντος· „ἀλλ' ἐρεῖ τις· πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται; ἄφρον, σὺ ὃ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ· καὶ ὃ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου ἢ τινος τῶν λοιπῶν· ὁ δὲ θεὸς δίδωσιν αὐτῷ σῶμα, καθὼς ἠθέλησε, καὶ ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων ἴδιον σῶμα.“ ὅρα γὰρ τίνα τρόπον ἐν τούτοις „οὐ τὸ γενησόμενον σῶμά“ φησι σπείρεσθαι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σπειρομένου καὶ γυμνοῦ βαλλομένου ἐπὶ τὴν γῆν λέγει διδόντος τοῦ θεοῦ „ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων ἴδιον σῶμα“ οἱονεὶ ἀνάστασιν γίνεσθαι, ἀπὸ τοῦ καταβεβλημένου σπέρματος ἐγειρομένου στάχυος ἐν τοῖς τοιοῖσδε, οἱονεὶ ἐν νάπυϊ ἢ ἐπὶ μείζονος δένδρου ἐν ἐλαίας πυρῆνι ἢ τινι τῶν ἀκροδρύων.*

XIX. *„Ὁ θεὸς“ οὖν „δίδωσιν“ „ἑκάστῳ“ „σῶμα, καθὼς ἐθέλησεν,“* 591
122ᵛ *ὥσπερ ἐπὶ τῶν σπειρομένων οὕτω καὶ | ἐπὶ τῶν οἱονεὶ σπειρομένων ἐν τῷ ἀποθνήσκειν καὶ καιρῷ ἐπιτηδείῳ ἀναλαμβανόντων ἐκ τῶν σπειρομένων τὸ περιτιθέμενον ἑκάστῳ κατὰ τὴν ἀξίαν „σῶμα“ ὑπὸ*

9 Vgl. Ephes. 4, 14. — **18** I Kor. 15, 35—38. — **30** Vgl. I Kor. 15, 38.

10 ⟨*ἐν πανουργίᾳ*⟩ füge ich aus dem N.T. mit Del. als notwendig ein | **15** *ἡμᾶς συκοφαντεῖ* A *συκοφαντεῖ ἡμᾶς* MAusgg. | **18** *ἀλλ'* A *ἀλλὰ* MAusgg. | **19** *ἄφρον*] ob *ἄφρων* nach d. N. T.? | **20** *σπείρεις* (2)] über *ι* (vor *ς*) ein Circumflex ausradiert A · **23** vor *ἴδιον* + *τὸ* Del. | **27** *γίγνεσθαι* AAusgg. | **29** *πυρῆνι* PMAusgg. *πυρίνῃ* A; vielleicht ist *πυρήνῃ* zu lesen, vgl. Stephanus, Thes. ling. gr. s. v. *πυρήν* | ÷ *ἢ τινὶ τῶν* am Rand von H. H. nachgetragen, *ἢ* steht aber auch im Text, A.

τοῦ θεοῦ. ἀκούομεν δὲ καὶ τοῦ διὰ πλειόνων διδάσκοντος λόγου τὴν διαφορὰν τοῦ οἱονεὶ σπειρομένου πρὸς τὸ ὡσπερεὶ ἐγειρόμενον ἀπ' αὐτοῦ καὶ λέγοντος· „σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ· σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν." ὁ δὲ δυνάμενος ἔτι καταλαμβανέτω, τί νενόηται τῷ λέγοντι· „οἷος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί· καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, οὕτω φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου." καίτοι δὲ βουλόμενος κρύπτειν ὁ ἀπόστολος τὰ κατὰ τὸν τόπον ἀπόρρητα καὶ μὴ ἁρμόζοντα τοῖς ἁπλουστέροις καὶ τῇ πανδήμῳ ἀκοῇ τῶν διὰ τοῦ πιστεύειν ἀγομένων ἐπὶ τὸ βέλτιον, ὅμως ἠναγκάσθη ὕστερον ὑπὲρ τοῦ μὴ παρακοῦσαι ἡμᾶς τῶν λόγων αὐτοῦ εἰπεῖν μετὰ τὸ „φορέσωμεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου" τὸ „τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύναται, οὐδ' ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ." εἶτ' ἐπιστάμενος ἀπόρρητόν τι καὶ μυστικὸν κατὰ τὸν τόπον, ὡς ἔπρεπε διὰ γραμμάτων καταλιπόντι τοῖς μετ' αὐτὸν τὰ νενοημένα εἰρημένα ἐπιφέρει καὶ λέγει· „ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω," ὅ τι περ ἔθος ἐστὶν ἐπιφέρεσθαι τοῖς βαθυτέροις καὶ μυστικωτέροις καὶ καθηκόντως ἀπὸ τῶν πολλῶν κρυπτομένοις· ὥσπερ καὶ ἐν τῷ Τωβὶτ γέγραπται· „μυστήριον βασιλέως καλὸν ἐστι κρύπτειν," πρὸς δὲ τὸ ἔνδοξον καὶ ἁρμόζον τοῖς πολλοῖς μετὰ τοῦ οἰκονομικῶς ἀληθοῦς „τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ ἀνακαλύπτειν ἐνδόξως" „καλόν."

οὐ σκωλήκων οὖν ἡ ἐλπὶς ἡμῶν οὐδὲ ποθεῖ ἡμῶν ἡ ψυχὴ τὸ σεσηπὸς σῶμα, ἀλλά, κἂν δέηται σώματος διὰ τὰς τοπικὰς μεταβάσεις, νοεῖ ἡ μεμελετηκυῖα τὴν „σοφίαν" κατὰ τὸ „στόμα δικαίου μελετήσει σοφίαν" διαφορὰν ἐπιγείου οἰκίας, ἐν ᾗ ἐστι τὸ σκῆνος, καταλυομένης καὶ σκήνους, ἐν ᾧ „οἱ ὄντες" δίκαιοι στενάζουσι „βαρούμενοι," μὴ θέλοντες τὸ σκῆνος ἀπεκδύσασθαι ἀλλὰ τῷ

3 I Kor. 15, 42—44. — **7** I Kor. 15, 43. 49. — **14** I Kor. 15, 49. — I Kor. 15, 50. — **19** I Kor. 15, 51. — **21** Tob. 12, 7. — **23** Vgl. Tob. 12, 7. — **27** Psal. 36, 30. — **28** Vgl. II Kor. 5, 1. — **29** Vgl. II Kor. 5, 4.

2 *ωσπερὶ* [so] A | *ἐγειρόμενον*] zwischen *ν* u. *ο* ein Buchst. ausradiert A **3** *ἀφθαρσίᾳ*] *ρ* übergeschr. A¹ | **15** *δύναται* A *δύνανται* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text | **18** *καταλιπόντι*] darüber das Zeichen ÷ u. am Rand ζτ', doch eine Zeile tiefer, A | *εἰρημένα* nachträglich in den Text eingeschoben A¹ *ῥήματα* V, Hö. am Rand. Sp. Del. im Text | **21** *κρυπτομένοις*] *κρυπτομένης* A | *ὥσπερ* M², Hö. u. Sp. am Rand, Del. im Text; *ὡς γὰρ* A | *Τωβὶτ*] *ἡ* auf Rasur A | **22** *βασιλέως*] *έ* in Correctur A | **23** *ἀληθοῦς* schreibe ich, *ἀληθῶς* P'M Ausgg., *ἀληθῶς* [so]. *ω* scheint aus *οι* oder *αι* corr., A.

σκήνει „ἐπενδύσασθαι." ἵν' ἐκ τοῦ „ἐπενδύσασθαι" „καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς." „δεῖ γὰρ" τῷ πᾶσαν φύσιν σώματος εἶναι φθαρτὴν „τὸ φθαρτὸν τοῦτο" σκῆνος „ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν." καὶ τὸ ἕτερον αὐτοῦ, τυγχάνον „θνητὸν" καὶ δεκτικὸν τοῦ ἑπακολουθοῦντος τῷ ἁμαρτάνειν θανάτου. „ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν" ἵν', ὅτε „τὸ φθαρτὸν" „ἐνδύσεται τὴν ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν τὴν ἀθανασίαν, τότε γενήσεται" τὸ πάλαι ὑπὸ τῶν προφητῶν προειρημέ- 592
123r νον. | ἀναίρεσις τῆς νίκης τοῦ θανάτου, καθὸ νικήσας ἡμᾶς ἑαυτῷ ὑπέταξε, καὶ τοῦ ἀπ' αὐτοῦ κέντρου, ᾧ κεντῶν τὴν οὐ πάντῃ πεφραγμένην ψυχὴν ἐμποιεῖ αὐτῇ τὰ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας τραύματα.

XX. Ἀλλ' ἐπεὶ τὰ μὲν ἡμέτερα περὶ ἀναστάσεως, ὡς ἐνεχώρει, ἀπὸ τοῦ μέρους ἐπὶ τοῦ παρόντος λέλεκται (συντέτακται γὰρ ἡμῖν περὶ ἀναστάσεως ἐν ἄλλοις, ἐπὶ πλεῖον ἐξετάσασι τὰ κατὰ τὸν τόπον), τὰ δὲ τοῦ Κέλσου νῦν χρὴ κατὰ τὸ εὔλογον διαλαβεῖν, μήτε νοήσαντος τὸ παρ' ἡμῖν γεγραμμένον μήτε κρῖναι δυναμένου ὅτι οὐ δεῖ τὸ βούλημα τῶν σοφῶν ἐκείνων ἀνδρῶν νομίζειν πρεσβεύεσθαι ὑπὸ τῶν πλεῖον πίστεως μηδὲν ἐπαγγελλομένων τῆς πρὸς τὸν Χριστιανῶν λόγον· φέρε παραστήσωμεν ὅτι ἀνδράσιν οὐκ εὐκαταφρονήτοις τῆς λογικῆς ἕνεκεν θεωρίας καὶ τῶν διαλεκτικῶν σκεμμάτων σφόδρα ἀπεμφαίνοντα λέλεκται. καὶ εἰ χρὴ μυχθίζειν ὡς ταπεινοὺς καὶ γραώδεις λόγους, ἐκείνους μᾶλλον χρὴ ἢ τοὺς ἡμετέρους.

φασὶ δὴ οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς κατὰ περίοδον ἐκπύρωσιν τοῦ παντὸς γίνεσθαι καὶ ἑξῆς αὐτῇ διακόσμησιν, πάντ' ἀπαράλλακτα ἔχουσαν ὡς πρὸς τὴν προτέραν διακόσμησιν. ὅσοι δ' αὐτῶν ἠδέσθησαν τὸ δόγμα, ὀλίγην εἰρήκασι παραλλαγὴν καὶ σφόδρα βραχεῖαν γίνεσθαι κατὰ περίοδον τοῖς ἐπὶ τῆς πρὸ αὐτῆς περιόδου. οὗτοι δ' οἱ ἄνδρες φασὶ τῇ ἑξῆς περιόδῳ τοιαῦτα ἔσεσθαι, καὶ Σωκράτην μὲν πάλιν Σωφρονίσκου υἱὸν καὶ Ἀθηναῖον ἔσεσθαι, καὶ τὴν Φαιναρέτην γημα-

2 Vgl. 1 Kor. 15, 53. — **6** Vgl. 1 Kor. 15, 54. — **7** Vgl. Hos. 13, 14. 1 Kor. 15, 54—56. — **23** Vgl. Diogenes Laërt. VII 1, 137. 138. 141. H. Diels, Doxogr. gr. p. 331b, 16 sq. 468a, 8 sqq. 469, 12 sqq. 470, 5 sqq. 558, 18 sq. 571, 20 sqq. — **28** Vgl. Tatian, orat. ad Graec. Cap. III (vol. VI p. 12. 14 ed. Otto, p. 3 ed. Schwartz) u. oben IV 67. 68.

1 *ἐπενδύσασθαι* (hinter *σκήνει*)] Rasur über ε A | **2** *÷φύσιν* am Rand nachgetragen A1 | **6** *ἐνδύσεται* Hö.Sp. am Rand, Del. im Text; *ἐνδύσηται* A | **7** *γενήσεται* A *γενήσηται* Hö.Sp. am Rand, Del. im Text | **8** hinter *καθὸ* Rasur A | *νηκήσας* A | **13** *τὸν* < Del. | **14** *διαλαβεῖν* schreibe ich nach der Vermutung von Del. (I 592 Anm. a), *διαβαλεῖν* A Ausgg. | **15** *κρίναι* A Ausgg. | **18** *παραστήσωμεν* M Ausgg. *παραστήσομεν* A | **20** *σφόδρα* A *σφόδρ'* M Ausgg. | **24** *πάντ'*] hinter *ν* sind 1—2 Buchst. ausradiert A | *απαράλλακτα* [so] A.

μένην Σωφρονίσκῳ πάλιν αὐτὸν γεννήσειν. κἂν μὴ ὀνομάζωσιν οὖν τὶ τῆς ἀναστάσεως ὄνομα, τὸ πρᾶγμά γε δηλοῦσιν, ὅτι Σωκράτης ἀπὸ σπερμάτων ἀρξάμενος ἀναστήσεται τῶν Σωφρονίσκου καὶ ἐν τῇ ὑστέρᾳ Φαιναρέτης διαπλασθήσεται καὶ ἀνατραφεὶς Ἀθήνῃσι φιλοσοφήσει, οἱονεὶ καὶ τῆς πρότερον φιλοσοφίας ἀνισταμένης καὶ ὁμοίως ἀπαραλλάκτου τῇ προτέρᾳ ἐσομένης. καὶ Ἄνυτος δὲ καὶ Μέλητος ἀναστήσονται πάλιν Σωκράτους κατήγοροι, καὶ ἡ ἐξ | Ἀρείου 593
πάγου βουλὴ καταδικάσεται τὸν Σωκράτην. τὸ δὲ τούτων γελοιότερον, τὰ ἀπαράλλακτα ἱμάτια τοῖς ὡς πρὸς τὴν προτέραν περίοδον Σωκράτης ἐνδύσεται, ἐν ἀπαραλλάκτῳ πενίᾳ καὶ ἀπαραλλάκτῳ πόλει ταῖς Ἀθήναις τῇ πρὸς τὴν προτέραν περίοδον ἐσόμενος. καὶ Φάλαρις μὲν τυραννήσει πάλιν, ὁ δὲ χάλκεος αὐτοῦ ταῦρος τῶν ἀπαραλλάκτων τῇ προτέρᾳ ἀνθρώπων περιόδῳ κατακριθέντων μυκήσεται ἀπὸ τῆς τῶν ἔνδον φωνῆς. Ἀλέξανδρός τε ὁ Φεραῖος πά-
123v λιν τυραννήσει, τὴν ἀπαράλλακτον ἔχων ὠμότητα | τῇ προτέρᾳ καὶ τοὺς ἀπαραλλάκτους καταδικάζων ὡς καὶ τοὺς προτέρους. καὶ τί με δεῖ καταλέγειν τὸ περὶ τῶν τοιούτων δόγμα τοῖς ἀπὸ τῆς Στοᾶς πεφιλοσοφημένον καὶ μὴ γελώμενον ὑπὸ Κέλσου ἀλλὰ τάχα καὶ σεμνυνόμενον, ἐπεὶ δοκεῖ αὐτῷ ὁ Ζήνων τοῦ Ἰησοῦ εἶναι σοφώτερος;

XXI. Καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Πυθαγόρου δὲ καὶ Πλάτωνος εἰ καὶ δοκοῦσιν ἄφθαρτον τηρεῖν τὸν κόσμον, ἀλλὰ τοῖς παραπλησίοις γε περιπίπτουσι. τῶν γὰρ ἀστέρων κατά τινας περιόδους τεταγμένας τοὺς αὐτοὺς σχηματισμοὺς καὶ σχέσεις πρὸς ἀλλήλους λαμβανόντων, πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ὁμοίως ἔχειν φασὶ τοῖς ὅτε τὸ αὐτὸ σχῆμα τῆς
25 σχέσεως τῶν ἀστέρων περιεῖχεν ὁ κόσμος. ἀνάγκη τοίνυν | κατὰ 594
τοῦτον τὸν λόγον τῶν ἀστέρων ἐκ μακρᾶς περιόδου ἐλθόντων ἐπὶ τὴν αὐτὴν σχέσιν πρὸς ἀλλήλους, ὁποίαν εἶχον ἐπὶ Σωκράτους, πάλιν Σωκράτη γενέσθαι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ τὰ αὐτὰ παθεῖν, κατη-

12 Vgl. Diodor IX 20. XIII 90. XX 71. XXXII 25 u. oben IV 67, I 337 Z. 15. — **19** Vgl. unten VI 1 a. A. — **21** Vgl. H. Diels, Doxogr. gr. p. 291a, 24 sq. 320a, 22 sqq. b, 29 sqq. 330a, 15 sqq. 567, 25 sq. 609, 14 sq. — **22** Vgl. Plato, Phädr. Cap. XXVIII sq. p. 248. 249. Res publ. X 16 p. 619—621. Tim. Cap. III p. 22. Tim. Locr. Cap. XVII p. 104. 105. — **27** Vgl. Tatian, orat. ad Graec. Cap. III (vol. VI p. 12. 14 ed. Otto, p. 3 ed. Schwartz) u. oben IV 67. 68. V 20. — **28** Vgl. oben V 20, S. 21 Z. 28 ff.

2 *τὸ πρᾶγμα* AHδ.Sp. *τῷ πράγματί* P Del. | **4** *διαπλασθήσεται* Jol Del. *διαπλασιασθήσεται* AHδ.Sp. | **6** *τῇ προτέρᾳ* liest Del. (I 592 Anm. f) mit Guiet u. Bo., vgl. oben IV 68, I 338 Z. 12; *τῆς προτέρας* A Ausgg. im Text | **7** *μέλιτος* A Ausgg. | **12** *χάλκεος* im Text, *χάλκαιος* am Rand A1 | **14** *ἔνδον*] *ἔνδων* Ausgg. | *Ἀλέξανδρός*] über *λ* Rasur A | *Φεραῖος*] *ε* scheint aus *η* corr. A | **16** *ἀπαράλλακτους* A | **18** *σ' καὶ μὴ γελώμενον ὑπὸ Κέλσου ἀλλὰ τάχα καὶ σεμνυνόμενον* am Rand nachgetragen A2 | **23** vor *αὐτοὺς* ein Buchst. ausradiert A.

γορούμενον ὑπὸ Ἀνύτου καὶ Μελήτου καὶ καταδικαζόμενον ὑπὸ τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς. καὶ Αἰγυπτίων δὲ οἱ λόγιοι τοιαῦτα παραδιδόντες σεμνοί εἰσι καὶ οὐ γελῶνται ὑπὸ Κέλσου καὶ τῶν παραπλησίων, ἡμεῖς δὲ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς σχέσεως τῶν ἐφ' ἡμῖν ἑκάστου οἰκονομεῖσθαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ λέγοντες τὸ πᾶν καὶ ἀεὶ ἄγεσθαι κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ τὴν τοῦ ἐφ' ἡμῖν φύσιν γινώσκοντες ἐνδεχομένου ἃ ἐνδέχεται (οὐ γὰρ δύναται χωρῆσαι τὸ πάντῃ ἄτρεπτον τοῦ θεοῦ) οὐ δοκοῦμεν ἄξια λέγειν βασάνου καὶ ἐξετάσεως;

XXII. Μὴ ὑπονοείτω δέ τις ἡμᾶς ταῦτα λέγοντας ἀπ' ἐκείνων εἶναι τῶν λεγομένων μὲν Χριστιανῶν ἀθετούντων δὲ τὸ περὶ ἀναστάσεως κατὰ τὰς γραφὰς δόγμα. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὸν οἱονεὶ ἀπὸ κόκκου „σίτου ἢ τινος τῶν λοιπῶν" ἀνιστάμενον στάχυν ἢ δένδρον οὐδαμῶς παραστῆσαι ἔχουσιν, ὅσον ἐπὶ τῷ ἀρέσκοντι ἑαυτῶν· ἡμεῖς δὲ πειθόμενοι ὅτι τὸ σπειρόμενον „οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ," καὶ ὅτι „οὐ τὸ γενησόμενον σῶμα" σπείρεται (ὁ γὰρ „θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησε," μετὰ τὸ σπαρῆναι „ἐν φθορᾷ" ἐγείρων αὐτὸ „ἐν ἀφθαρσίᾳ" καὶ μετὰ τὸ σπαρῆναι „ἐν ἀτιμίᾳ" ἐγείρων αὐτὸ „ἐν δόξῃ" καὶ μετὰ τὸ σπαρῆναι „ἐν ἀσθενείᾳ" ἐγείρων αὐτὸ „ἐν δυνάμει" καὶ μετὰ τὸ σπαρῆναι „σῶμα ψυχικὸν" ἐγείρων αὐτὸ „πνευματικὸν"), τηροῦμεν καὶ τὸ βούλημα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἐπαγγελίας τοῦ θεοῦ, παριστάντες αὐτοῦ καὶ τὸ δυνατὸν οὐκ ἀποφάσει ἀλλὰ καὶ λόγῳ· εἰδότες ὅτι κἂν „οὐρανὸς καὶ γῆ" παρέλθῃ καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς, ἀλλ' οἱ περὶ ἑκάστου „λόγοι" ὄντες ὡς ἐν ὅλῳ μέρῃ ἢ ὡς ἐν γένει εἴδη τοῦ „ἐν ἀρχῇ" λόγου „πρὸς τὸν θεὸν" θεοῦ λόγου οὐδαμῶς παρελεύσονται. 128r θέλομεν γὰρ | ἀκούειν τοῦ εἰπόντος· „ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν."

2 Vgl. Herodot II 123. Isocrat. Busir. 11, 28. Diodor I 98, 2. Strabo, Geogr. XIV 1, 16 p. 638. — **12** Vgl. I Kor. 15, 37. — **14** Vgl. I Kor. 15, 36. — **15** Vgl. I Kor. 15, 37. — Vgl. I Kor. 15, 38. — **16** Vgl. I Kor. 15, 42. 43. 44. — **23** Vgl. Matth. 24, 35. Mark. 13, 31. Luk. 21, 33. — **24** Vgl. Joh. 1, 1. 2. — **26** Matth. 24, 35 (Mark. 13, 31. Luk. 21, 33).

1 *μελίτου* A Ausgg. | **6** *γιγνώσκοντες* A Ausgg. | **11** *οἱονεὶ*] *εἰ* in Correctur A **15** *γενησόμενον*] *γεννηθησόμενον* vermuten Guiet u. Del. (I 594 Anm. c) ohne Grund | **17** hinter *σπαρῆναι* + *αὐτὸ* M Ausgg. | **23** *παρέλθη* A *παρέλθοι* M Ausgg. | **24** *μέρῃ*] *η* in Correctur A | **26** *ἀκούειν*] infolge einer Verheftung und falschen Blätterzählung schliesst hier in A fol. 128r an fol. 123v an, vgl. meine „Textüberlieferung" S. 15. 28. 29. 30; am Ende von fol. 123v steht: *ζτ' ἔμπροσθεν μετὰ φύλλα Δ* mit roter Tinte offenbar nach dem Einbinden und der Verheftung und von anderer Hand, als die darunterstehende Quaternionenzahl *ις*, vermutlich nach der Abschrift von M und vor der Abschrift von V geschrieben | *παρελεύσονται* Del. | **27** *οὐ μὴ παρέλθωσιν*] darüber von I. [?] H. *γρ' καὶ οὐ μὴ παρελεύσονται* geschrieben A.

XXIII. Ἡμεῖς μὲν οὖν οὔ φαμεν τὸ διαφθαρὲν σῶμα ἐπανέρχεσθαι εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς φύσιν, ὡς οὐδὲ τὸν διαφθαρέντα „κόκκον" τοῦ „σίτου" ἐπανέρχεσθαι εἰς τὸν „κόκκον" τοῦ „σίτου." λέγομεν γάρ, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ κόκκου τοῦ „σίτου" ἐγείρεται στάχυς, οὕτως λόγος τις ἔγκειται τῷ σώματι, ἀφ' οὗ μὴ φθειρομένου „ἐγείρεται" τὸ σῶμα „ἐν ἀφθαρσίᾳ." οἱ μέντοι ἀπὸ τῆς Στοᾶς τὸ πάντῃ διαφθαρὲν σῶμά φασιν ἐπανέρχεσθαι εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς φύσιν διὰ τὰ δεδογμένα αὐτοῖς περὶ τῶν κατὰ περίοδον ἀπαραλλάκτων, καὶ αὐτὴν ἐκείνην, ἐξ ἧς ἐλύθη, τὴν πρώτην σύστασιν 595
πάλιν φασὶ συστήσεσθαι, διαλεκτικαῖς (ὡς οἴονται) ἀνάγκαις ταῦτα παριστάντες. καὶ οὐκ εἰς ἀτοπωτάτην γε ἀναχώρησιν ἀναχωροῦμεν λέγοντες ὅτι πᾶν δυνατὸν τῷ θεῷ· οἴδαμεν γὰρ ἀκούειν τοῦ πᾶν οὐκ ἐπὶ τῶν ἀνυπάρκτων οὐδ' ἐπὶ τῶν ἀδιανοήτων. φαμὲν δὲ καὶ ὅτι οὐ δύναται αἰσχρὰ ὁ θεὸς, ἐπεὶ ἔσται ὁ θεὸς δυνάμενος μὴ εἶναι θεός· εἰ γὰρ αἰσχρόν τι δρᾷ θεὸς, οὐκ ἔστι θεός.

ἐπεὶ δὲ τίθησιν ὅτι καὶ τὰ παρὰ φύσιν ὁ θεὸς οὐ βούλεται, διαστελλόμεθα τὸ λεγόμενον· ὅτι εἰ μὲν παρὰ φύσιν τὴν κακίαν τις λέγει, καὶ ἡμεῖς λέγομεν ὅτι οὐ βούλεται τὰ παρὰ φύσιν ὁ θεὸς, οὔτε τὰ ἀπὸ κακίας οὔτε τὰ ἀλόγως γινόμενα· εἰ δὲ τὰ κατὰ λόγον θεοῦ καὶ βούλησιν αὐτοῦ γινόμενα, ἀναγκαῖον εὐθέως εἶναι μὴ παρὰ φύσιν· οὐ ⟨γὰρ⟩ παρὰ φύσιν τὰ πραττόμενα ὑπὸ τοῦ θεοῦ, κἂν παράδοξα ᾖ ἢ δοκοῦντά τισι παράδοξα. εἰ δὲ χρὴ βεβιασμένως ὀνομάσαι, ἐροῦμεν ὅτι ὡς πρὸς τὴν κοινοτέραν νοουμένην φύσιν ἐστί τινα ὑπὲρ τὴν φύσιν, ἃ ποιήσαι ἄν ποτε θεὸς, ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀναβιβάζων τὸν ἄνθρωπον καὶ ποιῶν αὐτὸν μεταβάλλειν ἐπὶ φύσιν κρείττονα καὶ θειοτέραν καὶ τηρῶν τοιοῦτον, ὅσον καὶ ὁ τηρούμενος δι' ὧν πράττει παρίστησιν ὅτι βούλεται.

3 Vgl. 1 Kor. 15, 37. — **5** Vgl. 1 Kor. 15, 42. — **6** Vgl. oben V 20, S. 21 Z. 23. — **12** Vgl. Matth. 19, 26 (Luk. 1, 37. Hiob 42, 2). — **15** Vgl. Euripid., Belleroph. Fr. 292 (294) v. 7 (Tragic. graec. fragm. rec. A. Nauck, ed. II. 1889 p. 447).

5 οὕτως A οὕτω PAusgg. | **6** hinter Στοᾶς + τὸ στοᾶς, doch expungiert, A | **7** ἐπανέρχεσθαι] αν übergeschr. A¹ | **9** ἐξ ἧς PM$^{corr.}$ Ausgg. ἐξῆς A | **10** συστήσασθαι [so] A¹ | **13** ἀδιανοήτων] zwischen α u. ν ein Buchst. ausradiert A | **15** hinter δρᾷ + ὁ MAusgg. | **17** βούλλεται A | **18** hinter ὅτι + βούλεται, doch expungiert, A | τὴν κακίαν τις A τις τὴν κακίαν MAusgg. | **20** ℔. εἰ δὲ bis 21 γινόμενα von II. H., w. e. sch., am Rand nachgetragen A | **21** ἀναγκαῖον schreibe ich mit Bo. (Notae p. 390), ἀναγκαίως AAusgg. | **22** ⟨γὰρ⟩ füge ich der Satzverbindung wegen ein | **25** ἔστι A | ποιῆσαι A | ἄν übergeschr. A¹ | **28** ὅσον] ἐφ' ὅσον vermutet Del. (I 595 Anm. a) wohl ohne Grund.

XXIV. *Ἅπαξ δ' εἰπόντες ὅτι οὐδὲν μὴ πρέπον ἑαυτῷ ὁ θεὸς βούλεται, ἀναιρετικὸν τυγχάνον τοῦ εἶναι αὐτὸν θεὸν, φήσομεν ὅτι, ἐάν τι κατὰ τὴν μοχθηρίαν ἑαυτοῦ ἄνθρωπος βδελυρὸν βούληται, τοῦτο οὐ δυνήσεται ὁ θεός. οὕτω δὲ οὐκ ἐσμὲν φιλόνεικοι πρὸς τὰ ὑπὸ Κέλσου λεγόμενα, ἀλλὰ φιλαλήθως αὐτὰ ἐξετάζοντες συμφήσομεν ὅτι οὐκ ἔστι τῆς πλημμελοῦς ὀρέξεως οὐδὲ τῆς πεπλανημένης ἀκοσμίας ἀλλὰ τῆς ὀρθῆς καὶ δικαίας φύσεως ὁ θεὸς, ἅτε ἀρχηγέτης τυγχάνων παντὸς καλοῦ· καὶ ἄλλο ὅτι ψυχῆς αἰώνιον βιοτὴν δύναται παρασχεῖν ὁμολογοῦμεν, καὶ οὐ μόνον δύναται ἀλλὰ καὶ παρέχει. οὐδὲν δὲ μάλιστα διὰ τὰ προειρημένα λυπεῖ ἡμᾶς οὐδὲ* 128v *τὸ ὑπὸ Ἡρακλείτου λεγόμενον, ὅπερ Κέλσος παρείληφεν, | ὅτι „νέκυές εἰσι κοπρίων ἐκβλητότεροι“· καίτοι γε εἴποι τις ἂν καὶ περὶ τούτου ὅτι τὰ μὲν κόπρια ἐκβλητά ἐστιν, οἱ δ' ἐξ ἀνθρώπου νέκυες διὰ τὴν ἐνοικήσασαν ψυχὴν, καὶ μάλιστα ἐὰν ᾖ ἀστειοτέρα, οὐκ ἐκβλητοί. κατὰ γὰρ τοὺς ἀστειοτέρους τῶν νόμων μετὰ τῆς ἐνδεχομένης ὡς πρὸς τὰ τοιαῦτα τιμῆς ταφῆς ἀξιοῦνται· ἵνα μὴ ὑβρίζωμεν τῇ δυνάμει τὴν ἐνοικήσασαν ψυχὴν, ἀποῤῥιπτοῦντες μετὰ τὸ ἐξελθεῖν ἐκείνην τὸ σῶμα ὡς καὶ τὰ τῶν κτηνῶν σώματα. μὴ βουλέσθω οὖν ὁ θεὸς παραλόγως αἰώνιον ἀποφῆναι μήτε τὸν τοῦ „σίτου“ „κόκκον“ ἀλλ' ἢ ἄρα τὸν ἐξ αὐτοῦ στάχυν, μηδὲ τὸ σπειρόμενον „ἐν φθορᾷ“ ἀλλὰ τὸ ἀπ' αὐτοῦ ἐγειρόμενον „ἐν ἀφθαρσίᾳ.“ ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν πάντων λόγος ἐστὶ κατὰ | μὲν Κέλσον αὐτὸς ὁ θεὸς, κατὰ δὲ ἡμᾶς ὁ υἱὸς* 596 *αὐτοῦ· περὶ οὗ φιλοσοφοῦντες λέγομεν τό· „ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος.“ ἀλλὰ καὶ καθ' ἡμᾶς οὐδὲν οἷός τε παράλογον οὐδὲ παρ' ἑαυτὸν ἐργάσασθαί ἐστιν ὁ θεός.*

XXV. *Ἴδωμεν δὲ καὶ τὴν ἑξῆς τοῦ Κέλσου λέξιν, οὕτως ἔχου-* Ph. 177, 24

18 Vgl. oben V 14, S. 15 Z. 20. — **21** Vgl. I Kor. 15, 37. — **22** Vgl. I Kor. 15, 42. — **24** Vgl. unten VI 71 Mitte. — **25** Joh. 1, 1.

4 *τοῦτο οὐ*, doch *οὐ* nachträglich eingeschoben, A¹; *τοῦτ' οὐ* P M Ausgg. | **8** hinter *ὁ θεὸς* ist vermutlich *ἀρχηγέτης* ausgefallen, vgl. oben V 14, S. 15 Z. 19 | **9** *ἄλλο ὅτι* schreibe ich, *ἄλλό τι* (über *ἄλλό* das Zeichen ÷ u. am Rand ζτ' von II. H.) A, Hö. Sp., *ὅτι* P Del. | *ψυχῆς*] *ψυχῇ* vermuten Bo. (Notae p. 389) u. Del. (I 595 Anm. b) ohne Grund | **11** *οὐδεν* [so] A | **15** *ἐνοικησασαν* [so] A | **18** *ἀξιοῦνται* P Del. *ἀξιοῦται* A Hö. Sp. | **20** *μὴ*] darüber das Zeichen ÷ u. am Rand ζτ' von I. oder II. H. A | **21** *ἤ* aus *εἰ* corr. A | **27** *παράλογον*] *παρὰ λόγον* vermutet Bo. (Notae p. 389) | *οὐδὲ* schreibe ich, vgl. oben V 14, S. 15 Z. 24; *οὔτε* A Ausgg. | **29** *Ἴδωμεν* bis S. 29 Z. 12 *ἀτοπώτερον* = Philokalia, Cap. XXII 1—4 (p. 177, 24—180, 31 ed. Rob.) | *εἴδωμεν* Pat B.

σαν· Ἰουδαῖοι μὲν οὖν ἔθνος ἴδιον γενόμενοι καὶ κατὰ τὸ Ph. 177, 2
ἐπιχώριον νόμους θέμενοι καὶ τούτους ἐν σφίσιν ἔτι νῦν περιστέλλοντες καὶ θρησκείαν ὁποίαν δή, πάτριον δ' οὖν, φυλάσσοντες ὅμοια τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις δρῶσιν. ὅτι ἕκαστοι τὰ πάτρια, ὁποιά ποτ' ἂν τύχῃ ⟨καθεστηκότα⟩, περιέπουσι. δοκεῖ δ' οὕτως καὶ συμφέρειν, οὐ μόνον καθότι ἐπὶ νοῦν ἦλθεν ἄλλοις ἄλλως νομίσαι καὶ δεῖ φυλάττειν τὰ ἐς κοινὸν κεκυρωμένα, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὡς εἰκὸς τὰ μέρη τῆς γῆς ἐξ ἀρχῆς ἄλλα ἄλλοις ἐπόπταις νενεμημένα καὶ κατά τινας ἐπικρατείας διειλημμένα ταύτῃ καὶ διοικεῖται. καὶ δὴ τὰ παρ' ἑκάστοις ὀρθῶς ἂν πράττοιτο ταύτῃ δρώμενα, ὅπῃ ἐκείνοις φίλον· παραλύειν δὲ οὐχ ὅσιον εἶναι τὰ ἐξ ἀρχῆς κατὰ τόπους νενομισμένα. ἐν τούτοις δὴ ὁ Κέλσος ἐμφαίνει ὅτι οἱ πάλαι Αἰγύπτιοι Ἰουδαῖοι ὕστερον ἔθνος ἐγίνοντο ἴδιον, καὶ νόμους θέμενοι τούτους περιστέλλουσι. καὶ ἵνα μὴ ἐπαναλάβωμεν τὰς ἐκκειμένας τοῦ Κέλσου λέξεις, φησὶ καὶ συμφέρειν τούτοις τὰ πάτρια θρησκεύειν ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι τὰ ἴδια περιέπουσι. καὶ βαθυτέραν τινὰ ἐκτίθεται περὶ τοῦ συμφέρειν Ἰουδαίοις περιέπειν τὰ πάτρια αἰτίαν, αἰνισσόμενος ὅτι τοὺς ἑκάστων νόμους οἱ λαχόντες ἐπόπται εἶναι τῆς γῆς τῶν νομοθετουμένων συνεργοῦντες τοῖς νομοθέταις ἔθεντο. ἔοικεν οὖν δηλοῦν ὅτι καὶ τὴν Ἰουδαίων χώραν καὶ τὸ ἐπ' αὐτῆς ἔθνος ἐποπτεύει τις ἢ τινες, ὑφ' οὗ ἢ ὑφ' ὧν οἱ Ἰουδαίων νόμοι συνεργοῦντος ἢ συνεργούντων Μωϋσεῖ ἐτέθησαν.

XXVI. Καὶ χρὴ, φησὶ, τοὺς νόμους τηρεῖν, οὐ μόνον κα-
129r θότι ἐπὶ νοῦν | ἦλθεν ἄλλοις ἄλλως νομίσαι καὶ ὅτι δεῖ φυλάσσειν τὰ ἐς κοινὸν κεκυρωμένα, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὡς εἰκὸς τὰ μέρη τῆς γῆς ἐξ ἀρχῆς ἄλλα ἄλλοις ἐπόπταις νενεμημένα καὶ κατά τινας ἐπικρατείας διειλημμένα ταύτῃ καὶ

3 Vgl. Tacit., Hist. V 5. — 9 Vgl. Plato, Politikos Cap. XV p. 271 D E.

3 ὁποιανδὴ A | **5** ὁποῖά ποτ' *Φ* Del. Rob. ὅπῃ ποτ' A | ⟨καθεστηκότα⟩ aus *Φ* mit Del. Rob. eingefügt | **6** δ' A Ausgg. Rob. δὲ *Φ* | οὕτως A B οὕτω C D E H Ausgg. Rob. | **7** δεῖ *Φ* Bo. (Notae p. 390) Del. Rob., vgl. unten V 26, Z. 26; δεῖν A Hö. Sp. | φυλάττειν] ι übergeschr. A¹ | **8** ἐς A Ausgg. εἰς *Φ* Rob. | **11** δὴ] ἡ in Correctur A δεῖ Pat | **13** νενομισμένα] μϊ übergeschr. A¹ | **15** ἐγίγνοντο A Hö. Sp. Rob. ἐγένοντο *Φ* Del. | **16** ἐπαναλάβωμεν A B² Ausgg. Rob. ἐπαναλαμβάνωμεν B¹ C D E H ἐπανλαμβάνωμεν Pat | ἐκκειμένας M² Ausgg. Rob. ἐκκειμένας [so] A¹ ἐγκειμένας *Φ* | **17** ὁμοίως] ω in Correctur A | **23** τινὲς aus τίνες corr. A | **24** μωσεῖ M Pat B Ausgg. μωσῆ A C D E H Μωσεῖ Rob. | **27** φυλάσσειν A B Ausgg. Rob. φυλάττειν Pat C D E H | ἐς A Ausgg. εἰς *Φ* Rob.

διοικεῖται. εἶθ' ὡσπερεὶ ἐπιλαθόμενος ὁ Κέλσος ὧν εἶπε κατὰ Ph. 178, 27
Ἰουδαίων. νῦν ἐν τῷ καθολικῷ περὶ πάντων τῶν τὰ πάτρια τηρούντων ἐπαίνῳ καὶ τούτους περιλαμβάνει λέγων· καὶ δὴ τὰ παρ' ἑκάστοις ὀρθῶς ἂν πράττοιτο ταύτῃ δρώμενα, ὅπῃ ἐκείνοις φίλον. καὶ ὅρα εἰ μὴ ἄντικρυς τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ τὸν Ἰουδαῖον ἐν τοῖς ἰδίοις νόμοις βούλεται βιοῦντα μὴ ἀφίστασθαι αὐτῶν, ὡς οὐχ ὅσιον πράττοντα, ἐὰν ἀποστῇ· λέγει γὰρ ὅτι παραλύειν οὐχ ὅσιον εἶναι τὰ ἐξ ἀρχῆς κατὰ τόπους νενομι|σμένα. 597

ἐβουλόμην δὲ πρὸς ταῦτα αὐτοῦ ἢ τῶν συμφρονούντων αὐτῷ πυθέσθαι, τίς ἄρα εἴη ὁ τὰ μέρη τῆς γῆς ἐξ ἀρχῆς ἄλλα ἄλλοις ἐπόπταις διανείμας καὶ δηλονότι τὴν Ἰουδαίων χώραν καὶ τοὺς Ἰουδαίους τῷ λαχόντι ἢ τοῖς λαχοῦσιν αὐτήν. ἆρα γὰρ, ὡς ὀνομάσαι ἂν ὁ Κέλσος, ὁ Ζεύς τινι ἢ τισι διένειμε τὸ Ἰουδαίων ἔθνος καὶ τὴν χώραν αὐτῶν καὶ ἐβούλετο τὸν λαχόντα τὴν Ἰουδαίαν τοιούτους θέσθαι ἐν Ἰουδαίοις νόμους; ἢ παρὰ τὸ βούλημα αὐτοῦ τὸ τοιοῦτον γεγένηται; ὡς δ' ἂν ἀποκρίνηται, ὁρᾷς ὅτι ὁ λόγος στενοχωρηθήσεται. εἰ δὲ μὴ ἀπό τινος ἐνὸς διανενέμηται τὰ μέρη τῆς γῆς τοῖς ἐπόπταις αὐτῶν, ἆρα ἀποκληρωτικῶς καὶ χωρὶς ἐπιστάτου ἕκαστος ὡς ἔτυχε διενείματο τὴν γῆν· ἀλλὰ καὶ τοῦτ' ἄτοπον καὶ μετρίως τῆς τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ προνοίας ἀναιρετικόν ἐστι.

XXVII. Πῶς δὲ καὶ κατὰ τίνας ἐπικρατείας διειλημμένα τὰ μέρη τῆς γῆς διοικεῖται ὑπὸ τῶν ἐποπτευόντων αὐτά, ὁ βουλόμενος διηγησάσθω· ἀπαγγειλάτω δὲ ἡμῖν καὶ πῶς ὀρθῶς πράττεται τὰ παρ' ἑκάστοις δρώμενα, ὅπῃ τοῖς ἐπόπταις ἐστὶ φίλον, καὶ εἰ ὀρθῶς ἔχουσι φέρ' εἰπεῖν οἱ Σκυθῶν περὶ ἀναιρέσεως πατέρων νόμοι ἢ οἱ Περσῶν, μὴ κωλύοντες γαμεῖσθαι τοῖς

27 Vgl. Herodot I 216. IV 26 (III 38. 99). Strabo, Geogr. XI 8, 6 p. 513. XV 1, 56 p. 710 u. unten V 34 nach d. Mitte. — **28** Vgl. Herodot III 31. 88. Ktesias, Pers. Ecl. XXIX 2. 44 (p. 46ᵃ. 54ᵇ. 60ᵃ ed. C. Müller). Sotion bei Diogenes Laërt., Prooem. 7. Philo, De special. leg. Cap. III (vol. II p. 301 ed. Mangey). Plutarch, Artaxerxes Cap. XXVI.

1 *ὡσπερεὶ* A Ausgg. Rob. *ὡσπερι* Pat *ὥσπερ* BCDEH | **3** *δὴ τὰ* Φ Ausgg. Rob. *δῆτα* A | **4** *ὅπῃ*] *η* in Correctur A | **5** *ἑαυτῷ* aus *ἑαυτὸ* corr. A | **6** *αὐτῶν* Φ Bo. (Notae p. 390) Del. Rob. *αὐτὸν* A Hö. Sp. | **7** *ὅσιον*] zwischen *ὅ* u. *σ* sind drei Buchst. ausradiert A | **12** *δηλονότι* Pat C Bo. (Notae p. 390) Del. Rob. *δῆλον ὅτι* A B D E H Hö. Sp. | **13** *ἆρα*] *ἄρα* A B | **17** *τὸ τοιοῦτον* A Hö. Sp. *τὸ τοιοῦτο* Φ Rob. *τοῦτο* Del. | **19** *αὐτῶν*] *ἑαυτῶν*, am Rand *γρ' αὐτῶν*, A¹ | *ἀποκληρωτικῶς*] *αὐτὸ κληρωτικῶς* Pat | **21** *τοῦτ'* A Ausgg. Rob. *τοῦτο* Φ | *καὶ μετρίως*] *οὐ μετρίως, καὶ* vermutet Bo. (Notae p. 390) wohl ohne Grund | **23** *τίνας*] *τινὰς* Del. | **27** *φέρ'*] *φέρε* Pat C D E H.

⟨οἰκείοις⟩ παισὶ τὰς μητέρας μηδὲ ὑπὸ τῶν πατέρων τὰς ἑαυτῶν Ph. 179, 2
θυγατέρας. καὶ τί με δεῖ ἐπιλεγόμενον ἀπὸ τῶν πραγματευσαμένων περὶ τῶν ἐν τοῖς διαφόροις ἔθνεσι νόμων προσαπορεῖν, πῶς παρ' ἑκάστοις ὀρθῶς πράττονται, καθὼς τοῖς ἐπόπταις φίλον, οἱ νόμοι; λεγέτω δ' ἡμῖν ὁ Κέλσος, πῶς οὐχ ὅσιον παραλύειν νόμους πατρίους περὶ τοῦ γαμεῖν μητέρας καὶ θυγατέρας, ἢ περὶ τοῦ μακάριον εἶναι ἀγχόνῃ τὸν βίον ἐξελθεῖν, ἢ πάντως καθαίρεσθαι τοὺς ἑαυτοὺς παραδιδόντας τῷ πυρὶ καὶ τῇ διὰ πυρὸς ἀπαλλαγῇ τῇ ἀπὸ τοῦ βίου· καὶ πῶς οὐχ ὅσιον παραλύειν νό-
129v μους τοὺς φέρ' εἰπεῖν | παρὰ Ταύροις περὶ τοῦ ἱερεῖα τοὺς ξένους προσάγεσθαι τῇ Ἀρτέμιδι, ἢ παρὰ Λιβύων τισὶ περὶ τοῦ καταθύειν τὰ τέκνα τῷ Κρόνῳ. πλὴν ἀκολουθεῖ τῷ Κέλσῳ τὸ μὴ ὅσιον εἶναι Ἰουδαίοις παραλύειν νόμους πατρίους τοὺς περὶ τοῦ μὴ δεῖν ἄλλον τινὰ σέβειν θεὸν παρὰ τὸν τῶν ὅλων δημιουργόν. καὶ
15 ἔσται κατ' αὐτὸν οὐ φύσει τὸ ὅσιον ἀλλά τινι θέσει καὶ νομίσει θεῖον· ὅσιον γὰρ παρὰ τοῖσδε μὲν σέβειν κροκόδειλον καὶ ἐσθίειν τῶν παρ' ἄλλοις τι προσκυνουμένων, καὶ ὅσιον ἑτέροις τὸ σέβειν τὸν μόσχον, καὶ παρ' | ἄλλοις τὸν τράγον νομίζειν θεόν. οὕτως δ' 398
ἔσται ⟨ὁ⟩ αὐτὸς ὅσια μὲν ποιῶν ὡς πρὸς τούσδε τοὺς νόμους,
20 ἀνόσια δὲ ὡς πρὸς ἑτέρους· ὅπερ ἐστὶ πάντων ἀτοπώτατον.

XXVIII. Ἀλλ' εἰκὸς ὅτι φήσουσι πρὸς ταῦτα ὅσιον εἶναι τὸν τὰ πάτρια φυλάττοντα καὶ μηδαμῶς ἀνόσιον, ἐπεὶ μὴ ⟨καὶ⟩ τὰ

10 Vgl. Herodot IV 103. Strabo, Geogr. VII 4, 2 p. 308. — **11** Vgl. Diodor XIII 86, 3. XX 14, 4. — **16** Vgl. Herodot II 69 u. unten V 34 Mitte. — **17** Vgl. Herodot II 38. III 28. — **18** Vgl. Herodot II 46.

1 ⟨οἰκείοις⟩ aus *Φ* mit Rob. eingefügt, vgl. meine „Textüberlieferung" S. 138 Nr. 5 | ÷μὴδὲ ὑπὸ τῶν πατέρων τὰς ἑαυτῶν θυγατέρας am Rand nachgetragen A² | **4** ἐπόπταις aus ἐφόπταις corr. A | φίλον *Φ* Del. Rob., vgl. oben V 25. S. 26 Z. 12; δῆλον A | **5** δ'] δὲ CDEH δὴ aus δὲ [?] corr. B | **6** καὶ θυγατέρας am Rand nachgetragen A² | **7** ἀγχώνῃ Pat B | **11** vor ἢ ein Buchst. ausradiert A | λἰβύων] ῑ in Correctur A | **13** Ἰουδαίοις < B¹CDEH, vgl. meine „Textüberlieferung" S. 142 Nr. 17 | **16** θεῖον] übergeschr. A¹ στεῖ [?] Pat < B | vor γὰρ + μὲν, doch expungiert, A | μὲν übergeschr. A¹ | κροκόδηλον Pat | **17** τῶν παρ' ἄλλοις τι *Φ* Hö. Sp. Rob. τῶν παρ' ἄλλοις τί A τι τῶν παρ' ἄλλοις Del. | **18** οὕτως A οὕτω *Φ* Ausgg. Rob. | δ'] δὲ BCDEH | **19** ⟨ὁ⟩ aus *Φ* mit Del. u. Rob. eingefügt ποιῶν] ποιεῖν Pat | **22** τὰ (1)] < Pat B¹ übergeschr. B² | φυλάττοντα] φυλάσσοντα BCDEH | ἀνόσιον aus ὅσιον corr. A¹ | ἐπεὶ μὴ ⟨καὶ⟩ τὰ ἑτέρων οὐ τηρεῖ schreibe ich nach Pat CDEH, ἐπεὶ μὴ τὰ ἑτέρων οὐ τηρεῖ ABHö. Sp. ἐπεὶ μὲν καὶ τα ἑτέρων οὐ τηρεῖ Del. ἐπεὶ μὴ καὶ τὰ ἑτέρων [οὐ] τηρεῖ Rob. im Text, dazu im App. „forte legendum ἐπειδή, vel συντηρεῖ"; aber συντηρεῖν findet sich sonst in der Schrift gegen Celsus nicht, auch stimmen A u. *Φ* in der Hauptsache überein, endlich würde durch Robinsons Correctur die an den Gegnern gerügte ταραχή (S. 29 Z. 5) aufgehoben werden.

ἑτέρων οὐ τηρεῖ· πάλιν τε αὖ τὸν νομισθέντα ἀνόσιον εἶναι παρὰ Ph. 180, 19
τοῖσδέ τισι μὴ εἶναι ἀνόσιον, ὅταν κατὰ τὰ πάτρια τὰ μὲν ἴδια σέβῃ τὰ δὲ παρὰ τοῖς ἐναντίους ἔχουσι νόμους προσπολεμῇ καὶ καταθοινᾶται. ταῦτα δὲ ὅρα εἰ μὴ πολλὴν ἐμφαίνει τὴν περὶ τοῦ δικαίου καὶ ὁσίου καὶ εὐσεβείας ταραχήν, οὐ διαρθρουμένης οὐδὲ φύσιν τινὰ ἰδίαν ἐχούσης καὶ εὐσεβεῖς εἶναι χαρακτηριζούσης τοὺς τὰ κατ' αὐτὴν πράττοντας. εἴπερ οὖν ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ ὁσιότης καὶ ἡ δικαιοσύνη τῶν πρός τι ἐστίν, ὡς τὸ αὐτὸ εἶναι ὅσιον καὶ ἀνόσιον παρὰ τὰς διαφόρους σχέσεις καὶ τοὺς νόμους, ὅρα εἰ μὴ καὶ ἡ σωφροσύνη τῶν πρός τι ἀκολούθως ἔσται καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ φρόνησις καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ αἱ λοιπαὶ ἀρεταί· ὧν οὐδὲν ἂν εἴη ἀτοπώτερον.

ἁπλούστερον μὲν οὖν καὶ κοινότερον ἰσταμένοις πρὸς τὰς Κέλ- Ph. 182, 1
σου ἐκκειμένας λέξεις αὐτάρκη τὰ εἰρημένα· ἐπεὶ δὲ νομίζομεν καὶ τῶν ἐξεταστικωτέρων τινὰς ἐντεύξεσθαι τῇδε τῇ γραφῇ, φέρε ὀλίγα τῶν βαθυτέρων παρακινδυνεύοντες ἐκθώμεθα, ἔχοντά τινα μυστικὴν καὶ ἀπόῤῥητον θεωρίαν, περὶ τοῦ ἐξ ἀρχῆς ἄλλα ἄλλοις ἐπόπταις νενεμῆσθαι χωρία τῶν ἐπὶ γῆς· καὶ τῶν κατειλεγμένων ἀτόπων φέρε ὅση δύναμις καθαρὸν παραστήσωμεν τὸν λόγον.

XXIX. Δοκεῖ δή μοι παρακηκοέναι τινῶν ὁ Κέλσος περὶ τῆς διανεμήσεως τῶν ἐπὶ γῆς μυστικωτέρων λόγων, ὧν ἐφάπτεται μέν πως καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία, εἰσαγαγοῦσά τινας τῶν νομιζομένων θεῶν περὶ τῆς Ἀττικῆς πρὸς ἀλλήλους ἠμιλλῆσθαι, ποιοῦσα δὲ παρὰ τοῖς ποιηταῖς τινας τῶν λεγομένων θεῶν ὁμολογεῖν τινας τόπους οἰκειοτέρους αὐτοῖς. καὶ ἡ βαρβαρικὴ δὲ ἱστορία καὶ μάλιστα ἡ Αἰγυπτίων τοιαῦτά τινα ἐμφαίνει περὶ τοῦ μερισμοῦ τῶν τῆς Αἰγύπτου καλουμένων νομῶν, λέγουσα ὅτι ἡ λαχοῦσα τὴν Σάϊν

22 Vgl. Apollodor, Bibl. III 177—179 (14, 1). — 27 Vgl. Plato, Tim. Cap. III p. 21 E. Pausan., Descript. Gr. II 36, 8. IX 12, 2 u. unten V 34 Mitte.

1 αὖ τὸν] αὐτὸν Pat | 2 ἴδια] ἰδία A | 3 ἐναντίους Pat | hinter νόμους + σεβόμενα Bo. (Notae p. 390) durch Conjectur | προσπολεμεῖ Pat | 4 ἐμφαίνη Pat | 5 δικαίου καὶ ὁσίου AB²Ausgg.Rob. ὁσίου καὶ δικαίου PatB¹CD ὁσίου καὶ τοῦ δικαίου EH | οὐ διαρθρουμένης bis 7 πράττοντας < MHö.Sp., Bo. (Notae p. 390) hält diese Worte mit Unrecht für ein Glossem | 6 εὐσεβεῖς] εὐσεβείας Pat | 8 καὶ ἀνόσιον am Ende der Zeile angefügt A¹ | 12 ἀτοπώτερον Φ Del. Rob. ἀτοπώτατον AHö.Sp. | mit ἀτοπώτερον endigt die Philokalia, Cap. XXII 4 (p. 180, 31 ed. Rob.) | 13 ἁπλούστερον bis S. 34 Z. 20 πατέρα αὐτοῦ = Philokalia, Cap. XXII 6—11 (p. 182, 1—187, 3 ed. Rob.) | ἰσταμένους Pat | 14 ἐκκειμένας M²Ausgg.Rob. ἐγκειμένας AΦ; vgl. oben V 25, S. 26 Z. 16 | 17 ἐπόπταις aus ἐφόπταις corr. A | 18 κατηλεγμένων A | 19 παραστήσομεν A | 20 vor τινῶν + παρά Pat | 22 ἑλληνικὴ A | εἰσαγαγοῦσά] εἰσάγουσα BCDEH | 23 ἀττικῆς [so] A | ἁμιλλᾶσθαι [so] A¹ | 27 νομῶν PB²CDel.Rob. νόμων APatDEHHö.Sp.

130r Ἀθηνᾶ ἡ αὐτὴ ἔχει καὶ τὴν Ἀττικήν. | Αἰγυπτίων δὲ οἱ λόγιοι Ph. 182, 1
μυρία ὅσα τοιαῦτα φήσουσιν, οὐκ οἶδα δ' εἰ καὶ Ἰουδαίους συμπαραλαμβάνοντες καὶ τὴν χώραν αὐτῶν τῇ πρός τινα διανεμήσει. ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν ἔξω τοῦ θείου λόγου λεγομένων εἰς ταῦτα ἄλις ἐπὶ τοῦ παρόντος.

φαμὲν δ' ὅτι ὁ καθ' ἡμᾶς προφήτης τοῦ θεοῦ καὶ γνήσιος θεράπων αὐτοῦ Μωϋσῆς | ἐν τῇ τοῦ Δευτερονομίου ᾠδῇ ἐκτίθεται 599
περὶ τοῦ μερισμοῦ τῶν ἐπὶ γῆς τοιαῦτα λέγων· „ὅτε διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ, καὶ ἐγενήθη μερὶς κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ." τὰ δὲ περὶ τῆς διανεμήσεως τῶν ἐθνῶν ὁ αὐτὸς Μωϋσῆς ἐν τῷ ἐπιγεγραμμένῳ βιβλίῳ Γένεσις ἐν ἱστορίας τρόπῳ φησὶν οὕτως· „καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χειλος ἓν, καὶ φωνὴ μία πᾶσι. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κινῆσαι αὐτοὺς ἀπ' ἀνατολῶν εὗρον πεδίον ἐν γῇ Σενναάρ, καὶ κατῴκησαν ἐκεῖ"· καὶ μετ' ὀλίγα· „κατέβη, φησὶ, κύριος ἰδεῖν τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον, ὃν ᾠκοδόμησαν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. καὶ εἶπε κύριος· ἰδοὺ γένος ἓν καὶ χειλος ἓν πάντων· καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆσαι, καὶ νῦν οὐκ ἐκλείψει ἀπ' αὐτῶν πάντα, ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιεῖν· δεῦτε καὶ καταβάντες συγχέωμεν ἐκεῖ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, ἵνα μὴ ἀκούσωσιν ἕκαστος τὴν φωνὴν τοῦ πλησίον αὐτοῦ. καὶ διέσπειρεν αὐτοὺς κύριος ἐκεῖθεν ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς, καὶ ἐπαύσαντο οἰκοδομοῦντες τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον. διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σύγχυσις, ὅτι ἐκεῖ συνέχεε κύριος ὁ θεὸς τὰ χείλη πάσης τῆς γῆς, κἀκεῖθεν διέσπειρεν αὐτοὺς κύριος ὁ θεὸς ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς." καὶ ἐν τῇ ἐπιγεγραμμένῃ δὲ Σολομῶντος Σοφίᾳ περὶ τῆς

8 Deut. 32, S. 9. — **13** Gen. 11, 1. 2. — **16** Gen. 11, 5—9.

2 δ'] δὲ *Φ* | **3** *τῇ πρός τινα διανεμήσει Φ* Del.Rob. *τῇ διανεμήσει πρός τινα* A Hö.Sp. | *ἀλλὰ* aus *ἄλλα* corr. A | **4** *ἄλις*] *α* auf Rasur A | **6** δ'] δὲ BCDEH **7** *μωσῆς* Pat *μωσῆ* B Rob. | **9** *σ ἀδὰμ ἔστησεν ὅρια* am Rand nachgetragen A¹ | **10** hinter *ἀριθμὸν* 4—5 Buchst. ausradiert A | *ἀγγέλων* auf Rasur A | *λαὸς ἰακὼβ αὐτοῦ* [so] A¹ | **12** *μωσῆς* Pat *μωσῆ* B* Rob. | **13** *φησὶν οὕτως* A Ausgg.Rob. *οὑτὼς φησιν* Pat *οὕτως φησί* DEH *οὕτω φησί* BC | **14** *πᾶσιν* Pat *ἀπ'* A PatEH *ἀπὸ* MBCDAusgg.Rob. | **15** *παιδίον* Pat | *Σενναὰρ*] *σεναὰρ* P Pat CDH | *κατώκησεν* A | **17** *εἶπεν* Pat | **19** *ἐπίθωνται* A | *καταβαντες ἐκεῖ συγχέωμεν* [so] A | **21** *αὐτοῦ*] *αὐτῶν* [so] A¹ | *αὐτοὺς κύριος* AB²Ausgg.Rob. *κύριος αὐτοὺς* Pat B¹CDEH | **22** vor *πρόσωπον* + *τὸ* Ausgg. | **23** *αὐτοῦ* A Hö.Sp.Rob. *αὐτῆς* Pat B [C fehlt] DEH Del. | **24** *συνέχεεν* Pat | *τὰ χείλη* bis 25 *ὁ θεὸς* am Rand nachgetragen A² | **25** *κἀκεῖθεν Φ* Del.Rob. *κακεῖ* A *κἀκεῖ* M Hö.Sp. | *τῆς γῆς* nachträglich eingeschoben A¹.

σοφίας καὶ τῶν κατὰ τὴν σύγχυσιν τῶν διαλέκτων, ἐν ᾗ γεγένηται Ph. 183, 16
ὁ μερισμὸς τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. τοιαῦτα περὶ τῆς σοφίας εἴρηται· „αὕτη καὶ ἐν ὁμονοίᾳ πονηρίας ἐθνῶν συγχυθέντων ἔγνω τὸν δίκαιον, καὶ ἐφύλαξεν αὐτὸν ἄμεμπτον τῷ θεῷ καὶ ἐπὶ τέκνου σπλάγχνοις ἰσχυρὸν ἐφύλαξε.“

πολὺς δ' ὁ λόγος καὶ μυστικὸς ὁ περὶ τούτων, οὗ ἁρμόζει τό· „μυστήριον βασιλέως κρύπτειν καλόν“· ἵνα μὴ εἰς τὰς τυχούσας ἀκοὰς ὁ περὶ ψυχῶν οὐκ ἐκ μετενσωματώσεως εἰς σῶμα ἐνδουμένων λόγος ῥιπτῆται, μηδὲ τὰ ἅγια διδῶται „τοῖς κυσὶ,“ μηδ' οἱ μαργαρῖται παραβάλλωνται χοίροις. ἀσεβὲς γὰρ τὸ τοιοῦτο, προδοσίαν περιέχον τῶν ἀποῤῥήτων τῆς τοῦ θεοῦ σοφίας λογίων, περὶ ἧς καλῶς γέγραπται· „εἰς κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι κατάχρεῳ ἁμαρτίας.“ ἀρκεῖ δὲ τὰ κεκρυμμένως ὡς ἐν ἱστορίας τρόπῳ εἰρημένα κατὰ τὸν τῆς ἱστορίας παραστῆσαι τρόπον, ἵν' οἱ δυνάμενοι ἑαυτοῖς ἐπεξεργάσωνται τὰ κατὰ τὸν τόπον.

XXX. Νοείσθωσαν τοίνυν πάντες οἱ ἐπὶ γῆς μιᾷ τινι διαλέκτῳ θείᾳ χρώμενοι, καὶ ὅσον γε συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους τηρείσθωσαν
130v ἐν τῇ θείᾳ | διαλέκτῳ· καὶ ἑστῶσαν ἀκίνητοι „τῶν ἀνατολῶν,“ ἐς ὅσον εἰσὶ τὰ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπὸ „φωτὸς ἀϊδίου“ ἀπαγάσματος φρονοῦντες. καὶ οὗτοι, ἐπὰν κινήσωσιν „ἀπὸ τῶν | ἀνατολῶν“ ἑαυ- 600
τοὺς ἀλλότρια „ἀνατολῶν“ φρονοῦντες, εὑρισκέτωσαν „πεδίον ἐν γῇ Σενναὰρ,“ ὅπερ ἑρμηνεύεται ὀδόντων ἐκτιναγμὸς κατὰ σύμβολον τοῦ ἀπολλύναι αὐτοὺς τὰ δι' ὧν τρέφονται, καὶ κατοικείτωσαν ἐκεῖ. εἶτα τὰ τῆς ὕλης συναγαγεῖν θέλοντες καὶ κολλᾶν τὰ μὴ πεφυκότα

3 Weish. Sal. 10, 5. — **7** Tob. 12, 7. — **9** Vgl. Matth. 7, 6. — **12** Weish. Sal. 1, 4. — **19** Vgl. Gen. 11, 2. — **20** Vgl. Weish. Sal. 7, 26. — **21** Vgl. Gen. 11, 2. — **23** Vgl. Onomastica sacra ed. P. de Lagarde 10, 16. 56, 19. 204, 42.

1 ᾗ] ᾧ Pat | **2** τῆς (vor γῆς) < PatB¹DERob. | **3** ἐθνῶν [so] A | **4** ἄμεμπτον] ἀμέμπτως Pat | τῷ < PatB¹EH | σπλάγχνα Pat | **5** ἐφύλαξεν PatB | **6** δ'] δὲ Φ | **8** ἐνδουμένων] ἐνδομένων EH Bo. (Notae p. 390) Del. | **9** ῥιπτῆται] ῥιπτεῖται, doch ει in Correctur, A ῥιπτεῖται Pat | διδῶται] δίδοται [so] A¹ διδῶται aus δίδοται oder δίδωται corr. B | τοῖς] übergeschr. A¹ < Φ | μηδ' A μηδὲ Φ | μαργαρίται A | **10** vor χοίροις + τοῖς PatCDEH | τοιοῦτο APatBCEH τοιοῦτον MDAusgg.Rob. | **11** λογίων] λόγων BCDEH | **13** ἁμαρτίας] Rasur zwischen τ u. ί A | **19** ἐς ὅσον ABCDEHAusgg. ἐσόσον Pat εἰς ὅσον Rob. | **20** εἰσιν Pat | καὶ τοῦ ἀπὸ φωτὸς < PatCD | hinter ἀπὸ + τοῦ BRob., doch vgl. Weish. Sal. 7, 26 | ἀϊδίου] ἀΐ in Correctur A ἀ übergeschr. B¹ | **22** hinter ἀνατολῶν + ἑαυτοὺς Pat | **23** Σενναὰρ] σεναὰρ PatCDH σεναὰρ [so] A¹ | ὅπερ] ὃ PatBE | **24** ἀπολύναι, doch zwischen ο u. λ ein Buchst. ausradiert, A | κατοικήτωσαν APat **25** συναγαγεῖν] συνάγειν PatCDEH.

κολλᾶσθαι οὐρανῷ, ἵνα διὰ τῶν ὑλικῶν ἐπιβουλεύσωσι τοῖς ἀΰλοις. Ph. 184.
λεγέτωσαν· „δεῦτε πλινθεύσωμεν πλίνθους καὶ ὀπτήσωμεν αὐτὰς πυρί.“ ὡς οὖν κρατύνοντες καὶ πηγνύντες τὰ πήλινα καὶ ὑλικὰ καὶ τὴν πλίνθον λίθον ποιεῖν θέλοντες καὶ τὸν πηλὸν ἄσφαλτον καὶ διὰ τούτων οἰκοδομεῖν „πόλιν καὶ πύργον, οὗ“ ὅσον ἐπὶ τῇ ὑπολήψει αὐτῶν „ἔσται ἡ κεφαλὴ ἕως τοῦ οὐρανοῦ“ ⟨κατὰ τὰ ὑπεραιρόμενα ὑψώματα κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ⟩, παραδιδόσθωσαν ἕκαστος κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς „ἀπὸ ἀνατολῶν“ κινήσεως, ἐπὶ πλεῖον ἢ ἐπ᾽ ἔλαττον αὐτοῖς γεγενημένης, καὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς κατασκευῆς τῶν πλίνθων εἰς λίθους καὶ τοῦ πηλοῦ εἰς ἄσφαλτον καὶ τῆς ἐκ τούτων οἰκοδομῆς ἀγγέλοις, ἐπὶ πλεῖον ἢ ἐπ᾽ ἔλαττον χαλεπωτέροις καὶ τοιοῖσδε ἢ τοιοῖσδε, ἕως τίσωσι δίκας ἐφ᾽ οἷς τετολμήκασι· καὶ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων ἀγέσθωσαν ἕκαστος τῶν ἐμποιησάντων τὴν οἰκείαν ἑαυτοῖς διάλεκτον ἐπὶ τὰ μέρη τῆς γῆς κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἀξίαν, οἵδε μὲν ἐπὶ τὴν φέρ᾽ εἰπεῖν καυσώδη χώραν ἄλλοι δ᾽ ἐπὶ τὴν διὰ τὸ κατεψῦχθαι κολάζουσαν τοὺς ἐνοικοῦντας, καὶ οἱ μὲν ἐπὶ τὴν δυσγεωργητοτέραν ἄλλοι δὲ ἐπὶ τὴν ἔλαττον τοιαύτην, καὶ οἱ μὲν ἐπὶ τὴν πεπληρωμένην θηρίων οἱ δὲ ἐπὶ τὴν ἔλαττον ἔχουσαν αὐτά.

XXXI. Εἶτα εἴ τις δύναται ὡς ἐν ἱστορίας σχήματι, ἐχούσης μέν τι καὶ καθ᾽ αὐτὴν ἀληθὲς ἐμφαινούσης δέ τι καὶ ἀπόῤῥητον, ἰδέτω καὶ τοὺς τὴν ἐξ ἀρχῆς διάλεκτον τετηρηκότας, τῷ μὴ κεκινηκέναι „ἀπ᾽ ἀνατολῶν“ μένοντας ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ τῇ ἀνατολικῇ διαλέκτῳ· καὶ νοείτω τούτους μόνους γεγονέναι μερίδα κυρίου καὶ λαὸν αὐτοῦ τὸν καλούμενον „Ἰακώβ,“ γεγονέναι δὲ καὶ „σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ“· καὶ οὗτοι μόνοι ἐπιστατείσθωσαν ὑπὸ ἄρχοντος, οὐκ ἐπὶ κολάσει παρειληφότος τοὺς ὑπ᾽

2 Gen. 11, 3. — **5** Vgl. Gen. 11, 4. — **8** Vgl. Gen. 11, 2. — **10** Vgl. Gen. 11, 3. — **23** Vgl. Gen. 11, 2. — **24** Vgl. Deut. 32, 9.

1 *ἐπιβουλεύσωσιν* Pat | **2** *πληνθευσωμεν* Pat | *πλήνθους* Pat | *αὐτὰς*] *αὐτοὺς* A | **4** *πλῆνθον* Pat | **5** *καὶ* (vor *διὰ*) < Pat | **6** ⟨*κατὰ τὰ* bis 7 *τοῦ θεοῦ*⟩ von mir aus PatCDEH mit Del. eingefügt; wenn diese Worte auch in B fehlen, so haben sie doch sicher in *Φ* gestanden u. passen gut in den Zusammenhang; es ist deshalb wahrscheinlicher, dass sie in A oder dessen Vorlage ausgefallen, als in *Φ* zugesetzt worden sind | *υπερώμενα* [so] Pat | **8** *ἀπ᾽* Pat | hinter *κινήσεως* + *ἢ* M Ausgg. | **9** *πλέον* PatB¹CDEH | *κατὰ τὴν*] *κατ᾽* PatB *κατὰ* CDEH | *τὴν*] *ἣν* auf Rasur A | **10** *πλήνθων* Pat | **11** *τῆς* aus *τὴν* corr. A | **15** *κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἀξίαν* < PatB¹CDEH, vgl. meine „Textüberlieferung“ S. 142 Nr. 18 | **16** *δ᾽*] *δὲ Φ* | *κατεψύχθαι* A*Φ* Ausgg. Rob. | **17** *ἐπὶ τὴν δυσγ.* bis 18 *οἱ μὲν* am Rand nachgetragen A² | **19** vor *ἔλαττον* + *ἐπ᾽* M Ausgg. Rob. | **21** *καθ᾽ αὐτὴν* PatB EH Del. Rob. *καθ᾽ ἑαυτὴν* CD *κατ᾽ αὐτὴν* AHö. Sp. | **22** *τῷ*] *τὸ* Pat | **25** *καὶ λαὸν* bis *γεγονέναι δὲ* < C | *γεγονέναι δὲ* < EH | *δὲ* < PatB¹D.

αὐτῷ ὥσπερ οἱ ἄλλοι. βλεπέτω δ' ὁ δυνάμενος ὡς ἐν ἀνθρώποις Ph. 185, 11
ἐν τῇ τούτων πολιτείᾳ τῶν τεταγμένων κατὰ τὴν διαφέρουσαν μερίδα τῷ κυρίῳ γινομένας ἁμαρτίας, πρότερον μὲν ἀνεκτὰς καὶ τοιαύτας, ὡς μὴ πάντῃ ἀξίους εἶναι αὐτοὺς τοῦ ἐγκαταλείπεσθαι, ὕστερον δὲ πλείονας μὲν ἀλλ' ἔτι ἀνεκτάς· καὶ τοῦτ' ἐπὶ πλείονα χρόνον νοῶν γινόμενον καὶ ἀεὶ θεραπείαν προσαγομένην καὶ ἐκ διαλειμμάτων τούτους ἐπιστρέφοντας, ὁράτω αὐτοὺς καταλειπομένους κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν ἁμαρτανομένων τοῖς λαχοῦσι τὰς ἄλλας χώρας.
131 *πρότερον μὲν ἐπὶ* ‖ *τὸ ἔλαττον αὐτοὺς κολασθέντας καὶ τίσαντας* 601
δίκην, ὡσπερεὶ παιδευθέντας, ἐπανελθεῖν εἰς τὰ οἰκεῖα· ὕστερον δὲ βλεπέτω αὐτοὺς παραδιδομένους χαλεπωτέροις ἄρχουσιν, ὡς ἂν ὀνομάσαιεν αἱ γραφαί, Ἀσσυρίοις εἶτα Βαβυλωνίοις. εἶτα προσαγομένων θεραπειῶν ὁράτω τούτους οὐδὲν ἧττον αὖξοντας τὰ ἁμαρτανόμενα καὶ διὰ τοῦτ' ἐπισπειρομένους ὑπὸ τῶν διαρπαζόντων αὐτοὺς ἀρχόντων τῶν λοιπῶν ἐθνῶν ταῖς ἄλλαις μερίσιν. ὁ δ' ἄρχων αὐτῶν ἐπίτηδες παροράτω διαρπαζομένους αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν ἀρχόντων· ἵνα καὶ αὐτὸς εὐλόγως, ὡσπερεὶ ἑαυτὸν ἐκδικῶν, λαβὼν ἐξουσίαν ἀποσπάσαι τῶν λοιπῶν ἐθνῶν οὓς ἂν δύνηται, τὸ τοιοῦτο ποιήσῃ καὶ νόμους τε αὐτοῖς θῆται καὶ βίον ὑποδείξῃ καθ' ὃν βιωτέον· ἵνα αὐτοὺς ἀναγάγῃ ἐπὶ τέλος, ἐφ' ὅπερ ἀνῆγε τοὺς μὴ ἁμαρτάνοντας ἀπὸ τοῦ προτέρου ἔθνους.

XXXII. *Καὶ διὰ τούτου μανθανέτωσαν οἱ δυνάμενοι τὰ τηλικαῦτα βλέπειν ὅτι πολλῷ δυνατώτερος ὁ λαχὼν τοὺς πρότερον μὴ ἡμαρτηκότας τῶν λοιπῶν ἐστιν· ἐπεὶ δεδύνηται ἀπὸ τῆς πάντων μερίδος ἐπιλέκτους λαβὼν ἀποστῆσαι μὲν αὐτοὺς τῶν ἐπὶ κολάσει παρειληφότων, προσαγαγεῖν δὲ νόμοις καὶ βίῳ συμβαλλομένῳ εἰς ἀμνηστίαν τῶν προημαρτημένων αὐτοῖς. ἀλλ', ὡς προείπομεν, ταῦτα ἡμῖν ἐπικεκρυμμένως λελέχθω, παριστᾶσιν ὧν παρήκουσαν οἱ φήσαντες τὰ μέρη τῆς γῆς ἐξ ἀρχῆς ἄλλα ἄλλοις ἐπόπταις νενεμημένα, κατά τινας ἐπικρατείας διειλημμένα, ταύτῃ*

27 Vgl. oben V 29, S. 31 Z. 13.

1 *δ'*] *δὲ Φ* | **2** *διαφέρουσαν*] *ἀναφέρουσαν* Pat | **3** *γινομένας* AHö.Sp. *γενομένας Φ* Del.Rob. | **4** *τοῦ*] *ῦ* in Correctur A | **5** *τοῖτ'*] *τοῦτο Φ* | **9** *τὸ*] *τῶι* AHö. Sp. | **11** *παραδιδομένους* A*Φ*Rob. *παραδεδομένους* VAusgg. | **12** *ἀσυρίοις* aus *ἀσυρίους* corr. A | **14** *διατοῦτ'* A *διὰ τοῦτο Φ* | vor *ὑπὸ* sind 2 Buchst. ausradiert A | **15** *δ'*] *δὲ Φ* | **18** *δύνηται*] *δυναται* Pat | **19** *ποιήσῃ*] *ποιήσει* PatB | *τε*] *γε* Pat B¹CDEH | *ὑποδείξῃ*] *η* in Correctur A *ὑποδείξει* Pat | **20** *ἵνα*] *ἵν'* BCDEH | *ἀνῆγε* AHö.Sp.Rob. *ἂν ἦγεν* B *ἀνήγαγεν* Pat *ἀνήγαγε* CDEHDel. | **21** *ἀπὸ*] *ἐκ* EHDel. | **23** *πολλῷ*] unsicher, ob *πολλῶν* oder *πολλῷ* A | **26** *συμβαλλομένῳ Φ* Del.Rob. *συνεμβαλλομένω* AHö.Sp. | **27** *ἀμνηστείαν* PatB | **28** *ἡμῖν*] *ὑμιν* Pat | *ὧν παρήκουσαν*] *ὠνπερειληφεν* Pat.

διοικεῖσθαι· ἀφ' ων καὶ ὁ Κέλσος ⟨λαβὼν⟩ τὰς ἐκκειμένας εἶπε Ph. 18
λέξεις.

ἐπεὶ δ' οἱ κινήσαντες „ἀπ' ἀνατολῶν" δι' ἃ ἥμαρτον παρεδόθησαν „εἰς ἀδόκιμον νοῦν" καὶ „εἰς πάθη ἀτιμίας" καὶ „ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν," ἵνα κορεσθέντες τῆς ἁμαρτίας μισήσωσιν αὐτήν, οὐχ ὑποκεισόμεθα τῷ Κέλσου ἀρέσκοντι φάσκοντος διὰ τοὺς νενεμημένους ἐπόπτας τοῖς μέρεσι τῆς γῆς τὰ παρ' ἑκάστοις ὀρθῶς πράττεσθαι, ἀλλὰ καὶ βουλόμεθα οὐχ ὅπῃ ἢ ἐκείνοις φίλον ποιεῖν τὰ ⟨παρ'⟩ ἐκείνων. ὁρῶμεν γὰρ ὅτι ὅσιον μὲν τὰ ἐξ ἀρχῆς κατὰ τόπους νενομισμένα λύειν ἐστὶ νόμοις κρείττοσι καὶ θειοτέροις, οἷς ὡς δυνατώτατος ἔθετο Ἰησοῦς, ἐξελόμενος „ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τοῦ ἐνεστῶτος πονηροῦ" καὶ „τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων"· ἀνόσιον δὲ τὸ μὴ ἐπιρρῖψαι αὐτὸν τῷ πάντων ἀρχόντων φανέντι καὶ ἀποδειχθέντι ⟨καθαρωτέρῳ καὶ⟩ δυνατωτέρῳ, πρὸς ὃν εἶπεν ὁ θεὸς, ὡς οἱ προφῆται πρὸ πολλῶν προεῖπον γενεῶν· „αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς." καὶ γὰρ „αὐτὸς" γέγονε „προσδοκία" | ἡμῶν, 602
τῶν ἀπὸ „ἐθνῶν" πιστευσάντων εἰς αὐτὸν καὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν πατέρα αὐτοῦ.

XXXIII. Ταῦτα δὲ οὐ μόνον πρὸς τὰ ἐκκείμενα περὶ τῶν
131v ἐποπτῶν | ἡμῖν λέλεκται, ἀλλὰ καὶ μετρίως προλαμβάνουσι τὰ ὑπὸ τοῦ Κέλσου πρὸς ἡμᾶς λεγόμενα, ἐν οἷς φησιν· ἴτω δὲ ὁ δεύτερος· ἐρήσομαι δὲ αὐτούς, πόθεν ἥκουσιν ἢ τίνα ἔχουσιν

3 Vgl. Gen. 11, 2. — Vgl. Röm. 1, 28. — **4** Vgl. Röm. 1, 26. — Vgl. Röm. 1, 24. — **12** Vgl. Gal. 1, 4. — **13** Vgl. I Kor. 2, 6. — **16** Psal. 2, 8. — **18** Vgl. Gen. 49, 10. — **22** Vgl. unten V 51 Mitte.

1 ⟨λαβὼν⟩ füge ich mit Del. u. Rob. aus *Φ* ein | ἐκκειμένας BRob. ἐ̓κκειμένας [so] A[1] ἐγκειμένας PatCDEHAusgg., vgl. oben V 28, S. 29 Z. 14 | εἶπεν Pat | **3** δ', δὲ *Φ* | ἀπ'] ἀπὸ MAusgg. | ἃ übergeschr. A[1] | **6** τῷ Κέλσου ἀρέσκοντι φάσκοντος schreibe ich mit Sp.Del. u. Rob. nach PatB[1]EH, vgl. oben V 22, S. 23 Z. 13; τῷ Κέλσου ἀρέσκοντι φάσκοντι B[2]CD τῷ Κέλσοῦ ἀρέσκοντι φάσκοντι A[1] τῷ Κέλσῳ ἀρέσκοντι φάσκοντι Hö. | **8** hinter ὀρθῶς πράτ fehlt ein Blatt C | **9** ᾗ < B [C fehlt] DEH | ⟨παρ'⟩ füge ich mit Rob. aus *Φ* ein | **11** ἐστὶ] ἐπὶ will Bo. (Notae p. 390) ohne Grund ändern; ἔστι, der Accent auf Rasur, A | **12** τοῦ αἰῶνος τοῦ ἐνεστῶτος] τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος *Φ* | **14** αὐτὸν aus αὐτὸν corr. A ἑαυτὸν *Φ* Del. Rob. αὐτὸν MHö.Sp. | **15** ⟨καθαρωτέρῳ καὶ⟩ füge ich mit Del. aus Pat [C fehlt] DEH ein | **17** ἔθνη] ἔθνει Pat | **18** γέγονε προσδοκία AB [C fehlt] DEH Rob. γεγονεν προσδοκία Pat προσδοκία γέγονεν MAusgg. | **20** mit αὐτοῦ endigt die Philokalia, Cap. XXII 11 (p. 187, 3 ed. Rob.) | **21** ἐκκείμενα schreibe ich, vgl. oben V 28, S. 29 Z. 14 u. 32, oben Z. 1; ἐγκείμενα AAusgg.

ἀρχηγέτην πατρίων νόμων. οὐδένα φήσουσιν, οἵ γε ἐκεῖθεν μὲν ὥρμηνται καὶ αὐτοὶ καὶ τὸν διδάσκαλόν τε καὶ χοροστάτην οὐκ ἄλλοθέν ποθεν φέρουσιν· ὅμως δ' ἀφεστήκασιν Ἰουδαίων. ἤκομεν οὖν ἡμεῖς ἕκαστος „ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις," ὅτε ὁ Ἰησοῦς ἡμῶν ἐπιδεδήμηκεν, εἰς „τὸ ἐμφανὲς ὄρος κυρίου," τὸν „ὑπεράνω" παντὸς λόγου λόγον, καὶ εἰς τὸν οἶκον „τοῦ θεοῦ." ὃς „ἐστιν ἐκκλησία θεοῦ ζῶντος, στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας." καὶ ὁρῶμεν τίνα τρόπον οὗτος οἰκοδομεῖται „ἐπὶ ἄκρων τῶν ὀρέων," πάντων τῶν προφητικῶν λόγων, οἵτινες αὐτοῦ θεμέλιός εἰσιν. ὑψοῦται δ' οὗτος „ὁ οἶκος" „ὑπεράνω τῶν βουνῶν," τῶν δοκούντων τι ἐξαίρετον παρὰ ἀνθρώποις ἐν σοφίᾳ καὶ ἀληθείᾳ ἐπαγγέλλεσθαι. καὶ ἐρχόμεθα „πάντα τὰ ἔθνη" ἐπ' αὐτὸ, καὶ πορευόμεθα τὰ πολλὰ ἔθνη, καὶ λέγομεν ἀλλήλοις, προτρέποντες ἐπὶ τὴν „ἐν ἐσχάταις ἡμέραις" ἀναλάμψασαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ θεοσέβειαν· „δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ κυρίου καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ." ἐξῆλθε γὰρ ἀπὸ τῶν ἐν „Σιὼν" „νόμος" καὶ μετέστη ἐφ' ἡμᾶς πνευματικός. ἀλλὰ καὶ „ὁ λόγος κυρίου" ἐξῆλθεν ἀπ' ἐκείνης τῆς „Ἱερουσαλὴμ," ἵνα πανταχοῦ νεμηθῇ καὶ κρίνῃ „ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν," ἐκλεγόμενος μὲν οὓς ὁρᾷ εὐπειθεῖς ἐλέγχῃ δὲ „λαὸν πολὺν" τὸν ἀπειθῆ.

καί φαμεν γὲ πρὸς τοὺς ἐρομένους ἡμᾶς, πόθεν ἤκομεν ἢ τίνα ἔχομεν ἀρχηγέτην, ὅτι ἤλθομεν κατὰ τὰς Ἰησοῦ ὑποθήκας συγκόψαι „τὰς" πολεμικὰς ἡμῶν λογικὰς „μαχαίρας" καὶ ὑβριστικὰς „εἰς ἄροτρα," καὶ „τὰς" κατὰ τὸ πρότερον ἡμῶν μάχιμον „ζιβύνας εἰς δρέπανα" μετασκευάζομεν. οὐκέτι γὰρ λαμβάνομεν „ἐπ' ἔθνος μάχαιραν" οὐδὲ μανθάνομεν „ἔτι πολεμεῖν," γενόμενοι διὰ τὸν Ἰησοῦν υἱοὶ τῆς εἰρήνης, ὃς ἐστιν ἡμῶν ἀρχηγὸς, ἀντὶ τῶν πατρίων.

4 Vgl. Jes. 2, 2. — **6** Vgl. I Tim. 3, 15. — **8** Vgl. Jes. 2, 2. — **9** Vgl. Ephes. 2, 20 (Jes. 28, 16). — **10** Vgl. Jes. 2, 2. — **13** Vgl. Jes. 2, 3. — **14** Vgl. Jes. 2, 2. — **15** Jes. 2, 3. — **17** Vgl. Jes. 2, 3. — **18** Vgl. Jes. 2, 3. 4. — **23** Vgl. unten VII 26. VIII 73. 74. — **24** Vgl. Jes. 2, 4. — **28** Vgl. Luk. 10, 6. — Vgl. Act. 3, 15. 5, 31. Hebr. 2, 10. 12, 2.

1 *πατρίων νόμων* Del., vgl. unten Z. 28; *πάτριον νόμον* A Hö. Sp. | **4** *ἐσχάταις*] Schluss-*σ* übergeschr. A^1 | **8** *ὁρῶμεν τίνα* Ausgg. *ὅρω μέν τινα* A | *τρόπον* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *τόπον* A | **9** *ὀρέων*] *ὤρεων* [so] A^1 | **11** *πρ* [so] in Correctur A | **14** *τὴν*] *τη* erloschen A | **16—17** am Rand *σή* von I. H., w. e. sch., A | **16** *αὐτοῦ*] *αἰτοῦ* vermutet Bo. (Notae p. 390) | **18** *ἀπ'* M Ausgg. *ἐπ'* A | **19** *κρίνῃ* M Ausgg. *κρινεῖ* A | **20** *ἐλέγχῃ* M Ausgg. *ἐλέγχει* A | *πολὺν* M Ausgg. *πολὺ* A | **23** *ἤλθομεν* aus *ἦλθομεν* corr. A | **25** *ζιβύνας* M Ausgg. *ζίβυνον* A | **27** *ἔτι πολεμεῖν* M Ausgg. *ἐπϊπολεμεῖν* A.

ἐν οἷς „ξένοι τῶν διαθηκῶν" ἐντυγχάνομεν, λαμβάνοντες νόμον, ἐφ' ᾧ χάριτας ὁμολογοῦντες τῷ ἡμᾶς ῥυσαμένῳ ἀπὸ τῆς πλάνης λέγομεν· „ὡς ψευδῆ ἐκτήσαντο οἱ πατέρες ἡμῶν εἴδωλα, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ὑετίζων." ὁ χοροστάτης οὖν ἡμῶν καὶ διδάσκαλος ἀπὸ Ἰουδαίων ἐξελθὼν ὅλην νέμεται τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας 103
ἑαυτοῦ τὴν οἰκουμένην. καὶ ταῦτα μὲν προλαβόντες πολλοῖς ἐπιφερομένην τοῦ Κέλσου λέξιν ὅση δύναμις ἀνετρέψαμεν, συνάπτοντες τοῖς ἐκκειμένοις αὐτοῦ ῥητοῖς.

XXXIV. Ἵνα δὲ μὴ παρέλθωμεν τὰ ἐν τοῖς μεταξὺ λελεγμένα τῷ Κέλσῳ, φέρ' ἐκθώμεθα καὶ ταῦτα. χρήσαιτο δ' ἄν τις καὶ Ἡροδότῳ πρὸς τόδε μάρτυρι, λέγοντι ὧδε· „οἱ γὰρ δὴ ἐκ Μαρέης τε πόλιος καὶ Ἄπιος οἰκέοντες Αἰγύπτου τὰ πρόσ-
124r ουρα Λιβύῃ, αὐτοί τε | δοκέοντες εἶναι Λίβυες καὶ οὐκ Αἰγύπτιοι καὶ ἀχθόμενοι τῇ περὶ τὰ ἱερὰ θρησκείῃ, βουλόμενοι θηλέων βοῶν μὴ ἔργεσθαι, ἔπεμψαν ἐς Ἄμμωνα φάμενοι οὐδὲν σφίσι τε καὶ Αἰγυπτίοισι κοινὸν εἶναι· οἰκέειν γὰρ ἔξω τοῦ Δέλτα καὶ οὐχ ὁμολογέειν αὐτοῖσι, βούλεσθαί τε πάντων σφίσιν ἐξεῖναι γενέσθαι. ὁ δὲ θεὸς οὐκ ἔα σφέας ποιέειν ταῦτα, φὰς Αἴγυπτον εἶναι ταύτην, τὴν ὁ Νεῖλος ἐπιὼν ἄρδει, καὶ Αἰγυπτίους εἶναι τούτους, οἵ ἔνερθεν Ἐλεφαντίνης πόλιος οἰκέοντες ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τούτου πίνουσιν." Ἡροδότῳ μὲν τάδε ἱστόρηται. ὁ δ' Ἄμμων οὐδέν τι κακίων διαπρεσβεῦσαι τὰ δαιμόνια ἢ οἱ Ἰουδαίων ἄγγελοι· ὥστε οὐδὲν ἄδικον ἑκάστους τὰ σφέτερα νόμιμα θρησκεύειν. ἀμέλει πλεῖστον αὐτῶν εὑρήσομεν κατὰ ἔθνη τὸ διαφέρον, καὶ ὅμως ἕκαστοι αὐτοὶ μάλιστα εὐ νομίζειν

1 Vgl. Ephes. 2, 12. — **2** Vgl. Matth. 6, 13. — **3** Jerem. 16, 19. 14, 22. — **11** Herodot II 18.

7 *ἀνετρέψαμεν* M$^{corr.}$, Hö. Sp. am Rand, Del. im Text; *ἀνατρέψομεν* [so] A^1 | **8** *ἐκκειμένοις* schreibe ich mit Guiet (bei Del. I 603 Anm. a), vgl. oben V 33 S. 34 Z. 21; *ἐγκειμένας* A Ausgg. | **13** mit *αὐτοί τε* schliesst fol. 131^v, an dessen Ende von derselben Hand, die die Notiz auf fol. 123^v geschrieben hat (vgl. oben V 22, S. 23 Z. 26), mit rötlicher Tinte geschrieben steht: *ζτ' ὅπῃσθεν πρὸ φύλλων η̄* | mit *δοκέοντες* beginnt infolge der oben erwähnten Verheftung fol. 124^r **14** *ἱρὰ θρησκηίῃ* Herod. | **15** *θήλεων* A | *ἔργεσθαι* Herod., Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *εἴργεσθαι* A | *ἐς* Herod. *εἰς*, doch *ει* in Correctur. A *εἰς* Ausgg. | *φάμενοι*, Herod., Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *εἰργόμενοι* (der Fehler wohl aus dem vorausgehenden *εἴργεσθαι* entstanden) A | **16** hinter *οἰκέειν* + *τε* Herod. **17** *οὐχ*] *οὐδὲν* Herod. | **18** *ἔα* Herod. *ἐᾷ* A Ausgg. | **19** *σφεας* vor *οὐκ* (Z. 18) Herod. | *τὴν* Herod., Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ἣν* A | **20** *Αἰγυπτίους* Herod. Ausgg. *Αἰγύπτου* A | **22** *δ'* A *δὲ* Ausgg. | **24** *ἑκάστους* M$^{corr.}$ Ausgg. *ἑκάστου* A.

δοκοῦσιν· Αἰθιόπων μὲν οἱ Μερόην οἰκοῦντες „Δία καὶ Διόνυσον μόνους“ σέβοντες. Ἀράβιοι δὲ τὴν Οὐρανίαν καὶ Διόνυσον τούτους μόνους, Αἰγύπτιοι δὲ πάντες μὲν Ὄσιριν τε καὶ Ἶσιν, Σαΐται δὲ Ἀθηνᾶν, Ναυκρατῖται δὲ, οὐ πάλαι ἀρξάμενοι, ὠνόμασαν Σάραπιν, καὶ οἱ λοιποὶ κατὰ νομοὺς ὡς ἕκαστοι. καὶ οἱ μὲν ὀΐων ἀπέχονται, σέβοντες ὡς ἱεροὺς, οἱ δὲ αἰγῶν, οἱ δὲ κροκοδείλων, οἱ δὲ βοῶν θηλειῶν, συῶν δὲ ἀπέχονται βδελυττόμενοι. Σκύθαις γε μὴν καὶ ἀνθρώπους δαίνυσθαι καλόν· Ἰνδῶν δέ εἰσιν οἳ καὶ τοὺς πατέρας ἐσθίοντες ὅσια δρᾶν νομίζουσι. καί που φησὶν ὁ αὐτὸς Ἡρόδοτος· χρήσομαι δὲ αὖθις αὐταῖς ἐκείνου λέξεσι πίστεως εἵνεκα· ἱστορεῖ δὲ ὧδε· „εἰ γάρ τις προθείη πᾶσιν ἀνθρώποισιν ἐκλέξασθαι κελεύων νόμους τοὺς καλλίστους ἐκ ⟨τῶν⟩ πάντων νόμων, διασκεψάμενοι ἂν ἑλοίατο ⟨ἕκαστοι τοὺς ἑωυτῶν· οὕτω νομίζουσι⟩ πολλόν τι καλλίστους ⟨τοὺς⟩ ἑωυτῶν νόμους ἕκαστοι εἶναι. οὔκων εἰκός ἐστιν ἄλλον γε ἢ μαινόμενον ἄνδρα ⟨γέλωτα⟩ τὰ τοιαῦτα τίθεσθαι. ὡς δ' οὕτως νενομίκασι τὰ περὶ τοὺς νόμους οἱ πάντες ἄνθρωποι, πολλοῖσι καὶ ἄλλοισι τεκμηρίοισι πάρεστι σταθμώσασθαι. ἐν δὲ δὴ καὶ ⟨τῷδε⟩. Δαρεῖος ἐπὶ τῆς ἑωυτοῦ ἀρχῆς καλέσας Ἑλλήνων | τοὺς παρ- 604
εόντας εἴρετο ἐπὶ κόσῳ ἂν χρήματι βουλοίατο τοὺς πατέρας ἀποθνήσκοντας κατασιτέεσθαι· οἱ δὲ ἔφασαν ἐπ' οὐ-

1 Vgl. Herodot II 29. — **2** Vgl. Herodot III 8 (I 131). — **3** Vgl. Herodot II 42. — **4** Vgl. Herodot II 28. 59. 169. 170. 175 u. Plato, Tim. Cap. III p. 21 E. — Vgl. unten V 38, S. 42 Z. 23. — **6** Vgl. Herodot II 42. — **7** Vgl. Herodot II 69. Strabo, Geogr. XVII 39. 44 p. 812. 814. — Vgl. Herodot II 41. — **8** Vgl. Herodot II 47. — Vgl. Herodot I 216. IV 26. — **9** Vgl. Herodot III 38. 99. — **12** Herodot III 38.

1 *οἱ* M Ausgg. *οἳ* A | *Δία*] *δι' ἃ* A | **2** *ἀράβιοι* [so] A^1 | **4** *ἶσιν* A Ausgg. *σαΐται* $P^{corr.}$ *σαΐται* A Ausgg. | *ναυκρατεῖται* A | **6** *νομοὺς* schreibe ich, *νόμους* A Ausgg. | *οἴων* A | **9** *οἳ*] *οἱ* A Ausgg. | **12** *προθείη* Herod. $M^{corr.}$ Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *προσθείη* A | **14** *καλίστους* A | ⟨*τῶν*⟩ füge ich mit den Ausgg. aus Herod. ein **15** *ἕκαστοι* bis *νομίζουσι* aus Herod. mit den Ausgg. eingefügt | *πολλόν* schreibe ich nach Herod., *πολύ* A *ποιλύ* Ausgg. | **16** ⟨*τοὺς*⟩ füge ich mit den Ausgg. aus Herod. ein | *ἑωυτῶν*] *ἑαυτῶν* Ausgg. | *οὔκων*] *οὐχ ὅν* A | **17** *εἰκός*] *οἰκός* Herod. | ⟨*γέλωτα*⟩ füge ich mit den Ausgg. aus Herod. ein | **18** *οὕτως* A *οὕτω* Herod. Ausgg. **19** *οἱ* < Herod. | vor *καὶ* + *τε* Herod. | **20** *τεκμηρίοισι* Herod. Ausgg. *τεκμηρίοις* A | ⟨*τῷδε*⟩ füge ich mit den Ausgg. aus Herod. ein | **21** *Ἑλλήνων*] Rasur über *ω* A | **22** *εἴρετο* Herod. Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ἤρετο* $M^{corr.}$ Hö. im Text; *ἐρεῖ τὸ* A | **23** *κατασιτέεσθαι* Herod. M Ausgg. *κατασιτεύεσθαι* A | *ἔφασαν* hinter *οὐδενὶ* Herod.

δεν᾽ ἕρδειν ἂν τοῦτο. Λαρεῖος δὲ μετὰ ταῦτα καλέσας Ἰνδῶν τοὺς καλεομένους Καλατίας, οἳ τοὺς γονέας κατεσθίουσιν, εἴρετο, παρεόντων τῶν Ἑλλήνων καὶ δι᾽ ἑρμηνέος μανθανόντων τὰ λεγόμενα, ἐπὶ τίνι χρήματι δεξαίατ᾽ ἂν τελευτέοντας τοὺς πατέρας κατακαίειν πυρί· οἱ δὲ ἀμβώσαντες μέγα εὐφημέειν μιν ἐκέλευον. οὕτω μὲν νῦν ταῦτα νενόμισται, καὶ ὀρθῶς, μοι δοκέει Πίνδαρος ποιῆσαι, νόμον πάντων βασιλέα φήσας εἶναι.“

XXXV. Διὰ τούτων δὲ ὀδεύειν δοκεῖ τῷ Κέλσῳ ὁ λόγος ἐπὶ Ph. 181. 1
τὸ δεῖν πάντας ἀνθρώπους κατὰ τὰ πάτρια ζῆν, οὐκ ἂν μεμφθέντας ἐπὶ τούτῳ· Χριστιανοὺς δὲ τὰ πάτρια κατα-
124 λι|πόντας καὶ οὐχ ἕν τι τυγχάνοντας ἔθνος ὡς Ἰουδαῖοι ἐγκλήτως προστίθεσθαι τῇ τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίᾳ. λεγέτω οὖν ἡμῖν, πότερον καθηκόντως οἱ φιλοσοφοῦντες καὶ διδασκόμενοι μὴ δεισιδαιμονεῖν καταλείψουσι τὰ πάτρια, ὡς καὶ φαγεῖν τῶν ἀπηγορευμένων ἐν ταῖς πατρίσιν αὐτῶν, ἢ παρὰ τὸ καθῆκον τοῦτο πράξουσιν; εἰ μὲν γὰρ διὰ φιλοσοφίαν καὶ τὰ κατὰ δεισιδαιμονίας μαθήματα οὐ φυλάττοντες τὰ πάτρια καὶ φάγοιεν ἂν τῶν ἀπηγορευμένων αὐτοῖς ἐκ πατέρων, διὰ τί οὐχὶ καὶ Χριστιανοί. λόγου αἱροῦντος μὴ τευτάζειν περὶ τὰ ἀγάλματα καὶ τὰ ἱδρύματα ἢ καὶ περὶ τὰ δημιουργήματα τοῦ θεοῦ ἀλλ᾽ ὑπεραναβαίνειν καὶ τὴν ψυχὴν παριστάνειν τῷ δημιουργῷ, τὸ ἀνάλογον ποιοῦντες τοῖς φιλοσοφοῦσιν ἀνεγκλήτως τοῦτο πράττοιεν; εἰ δ᾽ ὑπὲρ τοῦ φυλάξαι τὴν προκειμένην ἑαυτῷ ὑπόθεσιν ὁ Κέλσος ἐρεῖ ἢ οἱ εὐδοκοῦντες τοῖς αὐτοῦ ὅτι καὶ φιλοσοφήσας τις τηρήσει τὰ πάτρια· ὥρα φιλο-

7 Vgl. Pindar, Fr. 169 [151] (Poetae lyr. gr. rec. Th. Bergk 1⁴ p. 438 sq.) und Plato, Gorg. Cap. XXXIX p. 484 B. — 10 Vgl. oben V 25, S. 26 Z. 1 ff., unten V 41 u. 54 a. A.

1 τοῦτο Herod., Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; ταῦτα A | 2 Καλατίας Herod. καλλατίας A Ausgg. | 3 ἑρμηνέος Herod. ἑρμηνέως Ausgg. ἑρμηνέων A | 4 μανθανόντων] μανθάνοντος A; wahrscheinlich liegt bei ἑρμ. μανθ. eine fehlerhafte Vertauschung der Endungen in A vor | δεξαίατ᾽ Herod., Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; δέξαιο A | 5 τελευτέοντας Herod., Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; τελευτῶντας A | 6 μιν Herod. μῖν A μὲν Ausgg. | ταῦτα Herod. Sp. Del. τάδε A | 9 Διὰ τούτων bis S. 39 Z. 4 αὐτοῖς παραδοθέντα = Philokalia, Cap. XXII 5 (p. 181, 1—24 ed. Rob.) | διὰ [so] A | 11 καταλείποντας Pat | 12 οὐχ ἕν τι] οὐκ ἕν τι A | 13 προστιθέσθαι A | 17 τὰ κατὰ] κατὰ τὰ Pat E H κατὰ B*C D | 19 αὐτοῖς ἐκ πατέρων B²Rob. αὐτοῖς ἑκατέρων A Hö. Sp. ἐκ πατέρων αὐτοῖς Pat B¹C D E H Del. 21 καὶ τὴν ψυχὴν παριστάνειν < Pat | 24 ἑαυτῷ A Ausgg. αὐτῷ Φ Rob. | ὑπόθεσιν Pat B¹C D E H Del. θέσιν A B²Ausgg. | εὐδοκοῦντες A Ausgg. συνευδοκοῦντες Φ Rob. | 25 φιλοσοφήσας τις] φιλοσοφοῦντιες τινες Pat | τηρήσει A Ausgg. Rob. τηρήσαι Pat B²E H τηρῆσαι B¹C D | ὥρα] ὅρα Pat B¹E.

σόφους γελοιοτάτους φέρ' εἰπεῖν ἐν Αἰγυπτίοις γενέσθαι φυλαττο- Ph. 181, 20
μένους ἐμφαγεῖν κρομύου, ἵνα τὰ πάτρια τηρῶσιν, ἢ μορίων τινῶν τοῦ σώματος οἷον κεφαλῆς καὶ ὤμου, ἵνα μὴ παραβαίνωσι τὰ ὑπὸ πατέρων αὐτοῖς παραδοθέντα. καὶ οὔπω λέγω περὶ τῶν τὰς τοῦ σώματος φλυαρίας ἐν φύσαις φριττόντων τῶν Αἰγυπτίων ὅτι, ἐὰν ἀπὸ τῶν τοιούτων τις φιλοσοφήσῃ καὶ τηρήσῃ τὰ πάτρια, γελοῖος ἂν εἴη φιλόσοφος ἀφιλόσοφα πράττων. οὕτως οὖν Ph. 181, 24
καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ λόγου προσαχθεὶς ἐπὶ τὸ σέβειν τὸν τῶν ὅλων θεὸν καὶ διὰ τὰ πάτρια κάτω που μένων παρὰ τοῖς ἀγάλμασι καὶ τοῖς ἀνθρωπίνοις ἱδρύμασι καὶ μὴ βουλόμενος ἀναβῆναι τῇ προαιρέσει πρὸς τὸν δημιουργὸν παραπλήσιος ἂν γένοιτο τοῖς μαθοῦσι μὲν τὰ | φιλοσοφίας φοβουμένοις δὲ τὰ μὴ φοβερὰ καὶ νομίζουσιν ἀσέ- 605
βειαν εἶναι τὸ τοιῶνδε ἐμφαγεῖν.

XXXVI. *Οἷος δὲ καὶ ὁ τοῦ Ἡροδότου ἐστὶν Ἄμμων, οὐ τὰς λέξεις ὁ Κέλσος παρείληφεν, ὡς εἰς ἀπόδειξιν περὶ τοῦ δεῖν ἕκαστον τὰ πάτρια τηρεῖν; ὁ γὰρ Ἄμμων αὐτῶν τοῖς τῶν ἀπὸ Μαρέης πόλεως καὶ Ἄπιος οἰκοῦσι τὰ πρόσουρα τῇ Λιβύῃ οὐκ ἐᾷ ἀδιαφορεῖν πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν θηλέων βοῶν· ὅπερ πρᾶγμα οὐ μόνον τῇ φύσει ἑαυτοῦ ἀδιάφορόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ οὐ κωλύει καλὸν καὶ ἀγαθὸν εἶναί τινα. καὶ εἰ μὲν ὁ Ἄμμων αὐτῶν ἀπηγόρευε τὴν χρῆσιν τῶν θηλειῶν βοῶν διὰ τὸ εἰς γεωργίαν τοῦ ζῴου χρήσιμον καὶ πρὸς τούτῳ διὰ τὸ διὰ τῶν θηλέων μάλιστα αὔξειν τὸ γένος αὐτῶν, τάχα ἂν εἶχε πιθανότητα ὁ λόγος· νυνὶ δὲ ἅπαξ βούλεται αὐτοὺς ἐμπίνοντας τοῦ Νείλου δεῖν τηρεῖν τοὺς Αἰγυπτίων περὶ θηλειῶν βοῶν νόμους. καὶ ἐπὶ τούτῳ γε τωθάζων ὁ Κέλσος τοὺς παρὰ Ἰουδαίοις ἀγγέλους πρεσβεύοντας τὰ τοῦ θεοῦ οὐ κακίονα ἔφησεν εἶναι τὸν Ἄμμωνα πρὸς τὸ διαπρεσβεῦσαι τὰ δαιμόνια ἢ οἱ Ἰουδαίων ἄγγελοι·*

2 Vgl. Minucius Felix, Octavius Cap. XXVIII 9. — **14** Vgl. Herodot II 18 u. oben V 34.

1 *γελοιοτάτους* Φ Rob. *γελοιότατα* A Ausgg. | *γενεσθαι* [so] A | **2** *ἔμφαγεῖν* A | *κρομύου* A B *κρομμύου* Pat C D E H Hö. Sp. *κρομύων* P Del. Rob. | *μορίων* scheint aus *μερίων* corr. Pat | **4** *παραδοθέντα* A Ausgg. Rob. *παραδεδομένα* Φ | mit *παραδοθέντα* endigt die Philokalia, Cap. XXII 5 (p. 181, 24 ed. Rob.) | **6** *φιλοσοφήσῃ*] Schluss-*η* in Correctur A | **7** *οὕτως* bis Z. 13 *ἐμφαγεῖν* = Philokalia, Cap. XXII 5 (p. 181, 24—30 ed. Rob.) | **8** *τὸ* aus *τῶ* corr. A¹ | ÷*τὸν τῶν ὅλων θεὸν καὶ διὰ* am Rand von I. [?] H. nachgetragen A | **9** *που* < Pat B¹ C D E H | **10** hinter *προαιρέσει* + *ἀναβῆναι*, doch expungiert, A | **13** mit *ἐμφαγεῖν* endigt die Philokalia, Cap. XXII 5 (p. 181, 30 ed. Rob.) | **16** *τοῖς* M^corr. Ausgg. *τῆς* A | *τῶν* tilgt Bo. (Notae p. 391) < Del. | **17** *οἰκοῦσι*] *ι* auf Rasur A | *Λιβύῃ* Del. *λιβύῃ* V Hö. Sp. *λῖβώῖ* A | **18** *θήλεων* A.

125r ὧν οὐκ ἐξήτασε τοὺς λόγους καὶ τὰς | ἐπιφανείας, τί βούλονται. ἑωράκει γὰρ ἂν ὅτι οὐ „τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ," ἔνθα καὶ δοκεῖ περὶ βοῶν ἢ ἀλόγων ζῴων νομοθετεῖν, ἀλλὰ τὰ δι' ἀνθρώπους γραφέντα ἐν προσχήματι τῷ περὶ ἀλόγων ζῴων φυσιολογίαν τινὰ περιέχει.

Κέλσος μὲν οὖν οὐδὲν ἄδικόν φησι ποιεῖν ἕκαστον, τὰ σφέτερα νόμιμα θρησκεύειν ἐθέλοντα· καὶ ἀκολουθεῖ κατ' αὐτὸν μηδὲν ἄδικον ποιεῖν Σκύθας, ἐπεὶ κατὰ τὰ πάτρια δαίνυνται ἀνθρώπους. καὶ Ἰνδῶν δὲ οἱ τοὺς πατέρας ἐσθίοντες ὅσια δρᾶν νομίζουσι, καὶ κατὰ τὸν Κέλσον, ἢ οὐκ ἄδικά γε. ἐκτίθεται γοῦν Ἡροδότου λέξιν συναγορεύουσαν τὸ ἕκαστον τοῖς πατρίοις νόμοις καθηκόντως χρῆσθαι, καὶ ἔοικεν ἀποδεχομένῳ τοὺς ἐπὶ Δαρείου Καλατίας καλουμένους Ἰνδοὺς τοὺς γονεῖς κατεσθίοντας. ἐπεὶ πρὸς τὸν Δαρεῖον πυνθανόμενον, ἐπὶ πόσῳ χρήματι ἀποθέσθαι τοῦτον τὸν νόμον βούλονται, ἀναβοήσαντες μέγα εὐφημεῖν αὐτὸν ἐκέλευον.

XXXVII. Δύο τοίνυν νόμων προκειμένων γενικῶς, καὶ τοῦ μὲν ὄντος τῆς φύσεως νόμου, ὃν θεὸς ἂν νομοθετήσαι, ἑτέρου δὲ τοῦ ἐν ταῖς πόλεσι γραπτοῦ, καλὸν ὅπου μὲν μὴ ἐναντιοῦται ὁ γραπτὸς νόμος τῷ τοῦ θεοῦ μὴ λυπεῖν τοὺς πολίτας προφάσει ξένων νόμων· ἔνθα δὲ τὰ ἐναντία τῷ γραπτῷ νόμῳ προστάσσει ὁ τῆς φύσεως τουτέστι τοῦ θεοῦ, ὅρα εἰ μὴ ὁ λόγος αἱρεῖ μακρὰν μὲν χαίρειν εἰπεῖν τοῖς γεγραμμένοις καὶ τῷ βουλήματι τῶν νομοθετῶν, ἐπιδιδόναι δὲ ἑαυτὸν τῷ θεῷ νομοθέτῃ καὶ κατὰ τὸν τούτου λόγον αἱρεῖσθαι βιοῦν. κἂν μετὰ κινδύνων καὶ μυρίων πόνων καὶ θανάτων καὶ ἀδοξίας τοῦτο δέῃ ποιεῖν. καὶ γὰρ ἄτοπον, τῶν ἀρεσκόντων τῷ θεῷ ἑτέρων ὄντων παρὰ τὰ ἀρέσκοντά τισι τῶν | ἐν ταῖς πό- 606
λεσι νόμων, καὶ ἀμηχάνου τυγχάνοντος ἀρέσκειν θεῷ καὶ τοῖς πρεσβεύουσι τοὺς τοιούσδε νόμους, καταφρονεῖν μὲν πράξεων, δι'

2 Vgl. 1 Kor. 9, 9 (Deut. 25, 4). — **11** Vgl. Herodot III 38 und oben V 34 — **17** Vgl. Röm. 2, 14. 15.

1 vor *ἐπιφανείας* sind 2—3 Buchst. ausradiert A | **8** *δαίνυνται* A | **10** *νομίζουσι καὶ*] *νομίζονται* vermutet Bo. (Notae p. 391) | **11** *τὸ*] *τῷ* Del. | **12** *χρῆσθαι*] *χρήσασθαι*, doch am Rand *γρ' χρῆσθαι*, A¹ | **13** *Καλατίας* Herod., vgl. oben V 34, S. 38 Z. 2; *καλλατίας* M Ausgg. *καλλατείας* A | **18** *νομοθετήσαι* aus *νομοθετῆσαι* corr. A | *ἑτέρου* M corr. Ausgg. *στερροῦ* A | **19** *ἐν* < M Ausgg. | **20** *λυπεῖν* A *λῦπεῖν* V Bo. (Notae p. 391) Del. *λιπὼν* Hö.Sp. | **22** *αἱρεῖ* schreibe ich, vgl. z. B. oben V 35, S. 38 Z. 20; *ἀεὶ* Hö. (durch Conjectur) im Text, Sp. am Rand; *ἐρεῖ* A Sp.Del. im Text | **24** *ἑαυτὸν* A *αὐτὸν* Ausgg. | **27** ÷*ἑτέρων* bis 28 *ἀρέσκειν θεῷ* am Rand von 1. [?] H. nachgetragen A.

ὧν ἀρέσει τις τῷ τῶν ὅλων δημιουργῷ, αἱρεῖσθαι δὲ ἐκείνας, ἐξ ὧν ἀπάρεστος μέν τις ἔσται τῷ θεῷ, ἀρεστὸς δὲ τοῖς οὐ νόμοις νόμοις καὶ τοῖς τούτων φίλοις.

εἴπερ δὲ εὔλογον ἐπὶ τῶν ἄλλων τὸν τῆς φύσεως προτιμᾶν νόμον, ὄντα νόμον τοῦ θεοῦ, παρὰ τὸν γεγραμμένον καὶ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐναντίως τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ νενομοθετημένον, πῶς οὐχὶ τοῦτο μᾶλλον ἐν τοῖς περὶ θεοῦ νόμοις ποιητέον; καὶ οὔτε ὡς Αἰθίοπες, [ὡς] οἱ τὰ περὶ τὴν Μερόην οἰκοῦντες, Δία καὶ Διόνυσον, ὡς ἐκείνοις ἀρέσκει, μόνους προσκυνήσομεν, ἀλλ' οὐδ' ὅλως Αἰθιοπικοὺς θεοὺς Αἰθιοπικῶς τιμήσομεν· οὔθ' ὡς οἱ Ἀράβιοι τὴν Οὐρανίαν καὶ τὸν Διόνυσον μόνους ἡγησόμεθα θεούς, ἀλλ' οὐδ' ὅλως θεούς, ἐν οἷς τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄῤῥεν δεδόξασται (ὡς θήλειαν γὰρ Ἀράβιοι τὴν Οὐρανίαν προσκυνοῦσι καὶ ὡς ἄῤῥενα τὸν Διόνυσον)· ἀλλ' οὐδ' ὡς πάντες Αἰγύπτιοι θεοὺς νομίσομεν Ὄσιριν καὶ Ἶσιν, οὐδὲ | τούτοις συγκατατάξομεν κατὰ τὰ τοῖς 125v
Σαΐταις ⟨δοκοῦντα⟩ τὴν Ἀθηνᾶν. εἰ δὲ καὶ Ναυκρατίταις ἄλλα μὲν ἔδοξε σέβειν τοῖς πρεσβυτέροις, τὸν Σάραπιν δὲ τοῖς χθὲς καὶ πρώην ἀρξαμένοις, τὸν οὐ πώποτε γενόμενον θεόν, προσκυνεῖν· οὐ παρὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς νέον τὸν οὐ πρότερον ὄντα θεὸν οὐδὲ γνωσθέντα τοῖς ἀνθρώποις φήσομεν εἶναι. ὁ γὰρ τοῦ θεοῦ υἱός, ὁ „πρωτότοκος πάσης κτίσεως," εἰ καὶ νεωστὶ ἐνηνθρωπηκέναι ἔδοξεν, ἀλλ' οὔτι γε διὰ τοῦτο νέος ἐστί. πρεσβύτατον γὰρ αὐτὸν πάντων τῶν δημιουργημάτων ἴσασιν οἱ θεῖοι λόγοι, καὶ αὐτῷ τὸν θεὸν περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίας εἰρηκέναι· „ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν."

XXXVIII. Βούλομαι δὲ παραστῆσαι, τίνα τρόπον οὐκ εὐλόγως ὁ Κέλσος φησὶν ἕκαστον τὰ οἰκεῖα καὶ πάτρια σέβειν. φησὶ γὰρ οὗτος τοὺς οἰκοῦντας τὴν Μερόην Αἰθίοπας δύο μόνους εἰδέναι θεούς, Δία καὶ Διόνυσον, καὶ αὐτοὺς μόνους σέβειν

18 Vgl. Herodot III 8. — **21** Vgl. Kol. 1, 15. — **24** Gen. 1, 26.

1 *αἱρεῖσθαι*] ῑ übergeschr. u. Rasur über dem ersten Jota A | **2** *οὐ νόμοις* AHö.Sp., vgl. unten V 40, S. 44 Z. 15; *ἀνόμοις* P Bo. (Notae p. 391) Del. | **4** *νόμον* Bo. (Notae p. 391) Del. *λόγον* AHö.Sp. | **7** *οὔτε ὡς* Ausgg. *οὐτέως* A¹, von späterer (III.?) H. ist daraus gemacht: *οὐτέως*; diese Correctur nicht in den Abschriften von A | **8** [*ὡς*], das in A von späterer (III.?) H. mit blasser Tinte unterstrichen ist, tilge ich mit Sp. u. Del.; wahrscheinlich ist es als Correctur zu *οὐτέως* an falscher Stelle in den Text geraten | *Μερόην*] *o* in Correctur A | **9** *οὐδόλως* A | **12** *οὐδόλως* A | **13** *θηλεῖαν* A | **15** *ἴσιν* A Ausgg. | **16** ⟨*δοκοῦντα*⟩ M² (am Rand) Ausgg. | *ναυκρατείταις* A | **19** *οὐδε* [so] A | **24** *ποιήσωμεν* P Ausgg. *ποιήσομεν* A | **26** *οὐκ εὐλόγως ὁ Κέλσος* A, Hö.Sp. am Rand, *ὁ Κέλσος οὐκ εὐλόγως* M Ausgg. im Text | **28** *οὗτος*] *οὕτως* vermutet Bo. (Notae p. 391).

τοὺς δ' Ἀραβίους καὶ αὐτοὺς δύο μόνους, Διόνυσον μὲν ὡς καὶ Αἰθίοπες, Οὐρανίαν δὲ ἰδίαν. κατὰ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ οὔτ' Αἰθίοπες Οὐρανίαν σέβουσιν οὔτε Ἀράβιοι Δία. ἆρ' οὖν ἐάν τις Αἰθιόπων, ἔκ τινος περιστάσεως γενόμενος παρὰ τοῖς Ἀραβίοις, ἀσεβὴς εἶναι νομισθῇ ὡς τὴν Οὐρανίαν οὐ σέβων καὶ παρὰ τοῦτο τὴν ἐπὶ θανάτῳ κινδυνεύῃ, καθήξει τῷ Αἰθίοπι ἀποθανεῖν ἢ παρὰ τὰ πάτρια ποιεῖν καὶ προσκυνεῖν τὴν Οὐρανίαν; εἰ μὲν γὰρ παρὰ τὰ πάτρια ποιεῖν αὐτὸν καθήξει, οὐχ ὅσιον ποιήσει ὅσον ἐπὶ τοῖς τοῦ Κέλσου λόγοις· εἰ δὲ τὴν ἐπὶ θανάτῳ ἀπαχθείη, παραστησάτω τὸ εὔλογον τοῦ αἱρεῖσθαι θάνατον. οὐκ οἶδα εἰ τοῦ Αἰθιόπων λόγου φιλοσοφεῖν διδάσκοντος περὶ ψυχῆς ἀθανασίας | καὶ τιμῆς τῆς ἐπὶ εὐσεβείᾳ, εἰ ⟨κατὰ⟩ τοὺς πατρίους 607
νόμους σέβοιεν νομιζομένους θεούς. τὸ δ' ὅμοιον ἔστιν εἰπεῖν καὶ περὶ Ἀραβίων, ἔκ τινος περιστάσεως ἐπιδημησάντων Αἰθίοψι τοῖς περὶ Μερόην. καὶ οὗτοι γὰρ μόνους διδαχθέντες σέβειν Οὐρανίαν καὶ Διόνυσον οὐ προσκυνήσουσι τὸν Δία μετὰ τῶν Αἰθιόπων· καὶ ἀσεβεῖν νομισθέντες εἰ τὴν ἐπὶ θανάτῳ [ἂν] ἀπάγοιντο, τί ἂν εὐλόγως ποιήσαιεν, λεγέτω ὁ Κέλσος.

τοὺς δὲ περὶ Ὄσιριν καὶ Ἶσιν μύθους περισσόν ἐστιν ἡμῖν νῦν καταλέγειν καὶ οὐκ εὔκαιρον. κἂν τροπολογῶνται δὲ οἱ μῦθοι, τὸ ἄψυχον ἡμᾶς ὕδωρ σέβειν διδάξουσι καὶ τὴν ὑποκειμένην ἀνθρώποις καὶ πᾶσι ζῴοις γῆν. οὕτω γὰρ οἶμαι μεταλαμβάνουσι τὸν μὲν Ὄσιριν εἰς ὕδωρ τὴν δὲ Ἶσιν εἰς γῆν. περὶ δὲ Σαράπιδος πολλὴ καὶ διάφωνος ἱστορία, χθὲς καὶ πρώην εἰς μέσον ἐλθόντος κατά 608
τινας μαγγανείας τοῦ βουληθέντος Πτολεμαίου οἱονεὶ ἐπιφανῆ δεῖξαι τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ θεόν. ἀνέγνωμεν δὲ παρὰ Νουμηνίῳ τῷ Πυθαγορείῳ περὶ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ, ὡς ἄρα πάντων τῶν ὑπὸ
126r φύσεως διοικουμένων μετέχει οὐσίας ζῴων | καὶ φυτῶν· ἵνα δόξῃ μετὰ τῶν ἀτελέστων τελετῶν καὶ τῶν καλουσῶν δαίμονας μαγγα-

20 Vgl. Plutarch, De Iside et Osir. Cap. XXXVIII. LXIV p. 366 A. 376 F. — **23** Vgl. Tacit., Hist. IV 83. 84. Plutarch, De Iside et Osir. Cap. XXVIII sq. p. 361 F—362 E. De sollert. anim. Cap. XXXVI p. 984 A B. Pausan., Descript. Gr. I 18, 4. Clemens Alex., Protrept. Cap. XLVIII p. 42. 43 ed. Potter. — **26** Das Fr. fehlt bei Frid. Thedinga, De Numenio philos. Platon., Diss. Bonnae 1875.

2 vor *κατὰ* ist vermutlich ein verbindender Ausdruck, wie *δῆλον ὅτι*, ausgefallen | **6** hinter *τοῦτο* + *καθήξει*, doch expungiert, A | **12** ⟨*κατὰ*⟩ *τοὺς* schreibe ich mit Hö. (am Rand), Sp.Del. (im Text); ⟨*τοὺς κατὰ*⟩ *τοὺς* vermutet Bo. (Notae p. 391) | **13** *ἔστιν* A *ἐστιν* Ausgg. | **17** [*ἂν*] *ἀπάγοιντο* schreibe ich (vgl. oben Z. 9: *εἰ δὲ τὴν ἐπὶ θανάτῳ ἀπαχθείη*), *ἂν ἀπάγοιντο* M^{corr} Ausgg. *ἂν ἐπᾶγοιντο* A fehlerhaft; vermutlich ist *ἀπ* als Verbesserung von *ἐπ* übergeschrieben u. von einem Abschreiber als *ἂν* verlesen u. in den Text gesetzt worden.

νειῶν οὐχ ὑπὸ ἀγαλματοποιῶν μόνων κατασκευάζεσθαι θεὸς ἀλλὰ καὶ ὑπὸ μάγων καὶ φαρμακῶν καὶ τῶν ἐπῳδαῖς αὐτῶν κηλουμένων δαιμόνων.

XXXIX. Χρὴ οὖν ζητεῖν τὸ ἁρμοζόντως τῷ λογικῷ καὶ ἡμέρῳ ζῴῳ καὶ λελογισμένως πάντα πράττοντι βρωτὸν καὶ οὐ βρωτόν, καὶ μὴ κατὰ ἀποκλήρωσιν σέβειν ὅϊς ἢ αἶγας ἢ τὰς θηλείας βοῦς. καὶ τούτων μὲν ἀπέχεσθαι μέτριον, πολὺ γὰρ χρήσιμον ἀπὸ τούτων τῶν ζῴων ἀνθρώποις γίνεται· τὸ δὲ καὶ κροκοδείλων φείδεσθαι, καὶ εἶναι ἱεροὺς αὐτοὺς οὐκ οἶδα τίνος μυθολογουμένου θεοῦ, πῶς οὐκ ἔστι πάντων ἠλιθιώτατον; σφόδρα γὰρ ἐμβροντήτων ἐστὶ τὸ φείδεσθαι ζῴων οὐ φειδομένων καὶ περιέπειν ζῷα ἀνθρώπους καταθοινώμενα. ἀλλὰ Κέλσῳ ἀρέσκουσι μὲν οἱ κατά τινα πάτρια κροκοδείλους σέβοντες καὶ περιέποντες, καὶ οὐδεὶς λόγος κατ' ἐκείνων αὐτῷ γέγραπται· ψεκτοὶ δ' εἶναι φαίνονται Χριστιανοί, τὴν κακίαν βδελύσσεσθαι διδασκόμενοι καὶ τὰ ἀπὸ κακίας ἔργα ἐκτρέπεσθαι, τὴν δ' ἀρετὴν σέβειν καὶ τιμᾶν ὡς ὑπὸ τοῦ θεοῦ γεγενημένην καὶ οὖσαν υἱὸν θεοῦ. οὐ γὰρ παρὰ τὸ θηλυκὸν ὄνομα καὶ τῇ οὐσίᾳ θήλειαν νομιστέον εἶναι τὴν σοφίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἅπερ καθ' ἡμᾶς ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὡς ὁ γνήσιος αὐτοῦ μαθητὴς παρέστησε λέγων περὶ αὐτοῦ· „ὃς ἐγενήθη σοφία ἡμῖν ἀπὸ θεοῦ δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις.“ κἂν δεύτερον οὖν λέγωμεν θεόν, ἴστωσαν ὅτι τὸν δεύτερον θεὸν οὐκ ἄλλο τι λέγομεν ἢ τὴν περιεκτικὴν πασῶν ἀρετῶν ἀρετὴν καὶ τὸν περιεκτικὸν παντὸς οὐτινοσοῦν λόγου τῶν κατὰ φύσιν καὶ προηγουμένως γεγενημένων καὶ εἰς χρήσιμον τοῦ παντὸς λόγον· ὄντινα τῇ Ἰησοῦ μάλιστα παρὰ πᾶσαν ψυχὴν ψυχῇ ᾠκειῶσθαι καὶ ἡνῶσθαί φαμεν, μόνου τελείως χωρῆσαι δεδυνημένου τὴν

11 Vgl. oben V 25, S. 26 Z. 18. — **20** I Kor. 1, 30.

2 *αὐτῶν* Sp. Del. im Text, *αὐτοῖς* Hö. am Rand, *αὐτοῖς* und *αὐταῖς* Sp. am Rand; *αὐταῖς* A Hö. im Text | *κηλουμένων*] *καλουμένων* V Sp. im Text, Hö. am Rand; *καλουμένων* und *κηλουμένων* Sp. am Rand | **3** *δαιμόνων*] *δαίμονας* Sp. im Text, *δαιμόνων* Sp. am Rand | **4** *τὸ*] *τί* vermuten Bo. (Notae p. 391) u. Guiet (bei Del. I 608 Anm. a) ohne Grund | **6** *θήλειας* [so] A | **18** *θηλεῖαν*, doch Rasur über *η*, A | **21** *ἐγεννήθη* A | **22 ff.** am Rand von A steht ein Scholion, das von demselben Schreiber herrührt, der die oben V 12, S. 14 Z. 3, und V 16, S. 18 Z. 1, erwähnten Randnoten geschrieben hat (vgl. meine „Textüberlieferung“ S. 42 Anm. 1), und so lautet: *αἱ αἱ τῆς σῆς σοφίας. οἰόμενος γὰρ ἑτέρῳ ἀνασκευάζειν, αὐτὸς τῆς αὐτοαληθείας ἐκπέπτωκ⟨ας⟩· ἐν οἷς γὰρ τῷ κελσίῳ ἀντίκεισε δῖα τὴν πολλυθεΐαν, ἰσχυρὸς ἐν αὐτῇ κεκράτησε. τὸν ὁμοού⟨σιον⟩ γὰρ τῷ πρὶ δίετεμε⟨ς⟩ δεύτερον ὀνομάσας.*

ἄκραν μετοχὴν τοῦ αὐτολόγου καὶ τῆς αὐτοσοφίας καὶ τῆς αὐτοδικαιοσύνης.

XL. | Ἐπεὶ δὲ τοιαῦτα εἰπὼν ὁ Κέλσος περὶ τῶν διαφόρων νό- 609
μων ἐπιφέρει ὅτι ὀρθῶς μοι δοκεῖ Πίνδαρος ποιῆσαι, νόμον πάντων βασιλέα φήσας εἶναι, φέρε καὶ περὶ τούτου διαλεχθῶμεν. τίνα φῂς, ὦ οὗτος, νόμον πάντων εἶναι βασιλέα; εἰ μὲν τοὺς κατὰ πόλιν, ψεῦδος τὸ τοιοῦτον· οὐ γὰρ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ νόμου πάντες βασιλεύονται· καὶ χρῆν, εἰ ἄρα, λελέχθαι· νόμοι πάντων βασιλεῖς, ἑκάστου γὰρ ἔθνους τῶν πάντων νόμος τις βασιλεύς. εἰ δὲ κυρίως ἀκούεις τοῦ νόμου, ὁ φύσει βασιλεὺς τῶν πάντων οὗτός ἐστιν· εἰ καί τινες δίκην λῃστῶν, ἀποστάντων τοῦ νόμου, τοῦτον μὲν ἀρνοῦνται λῃστρικῶς δὲ καὶ ἀδικητικῶς διαζῶσιν. ἡμεῖς οὖν οἱ Χριστιανοὶ τὸν τῇ φύσει πάντων βασιλέα
126v ἐπιγνόντες νόμον, | τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ, κατ' αὐτὸν βιοῦν πειρώμεθα, μακρὰν χαίρειν φράσαντες τοῖς οὐ νόμοις νόμοις.

XLI. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ ἑξῆς τῷ Κέλσῳ λεγόμενα, ἐν οἷς σφόδρα μὲν ἐλάχιστά ἐστι τὰ περὶ Χριστιανῶν πλεῖστα δὲ ὅσα περὶ Ἰουδαίων. φησὶν οὖν· εἰ μὲν δὴ κατὰ ταῦτα περιστέλλοιεν Ἰουδαῖοι τὸν ἴδιον νόμον, οὐ μεμπτὰ αὐτῶν, ἐκείνων δὲ μᾶλλον, τῶν καταλιπόντων τὰ σφέτερα καὶ τὰ Ἰουδαίων προσποιουμένων. εἰ δ' ὥς τι σοφώτερον εἰδότες σεμνύνονταί τε καὶ τὴν ἄλλων κοινωνίαν ⟨ὡς⟩ οὐκ ἐξ ἴσου καθαρῶν ἀποστρέφονται, ἤδη ἀκηκόασιν ὅτι οὐδὲ τὸ περὶ οὐρανοῦ δόγμα ἴδιον λέγουσιν ἀλλ', ἵνα πάντα ἐάσω, καὶ Πέρσαις, ὥς που δηλοῖ καὶ Ἡρόδοτος, πάλαι δεδογμένον. „νομίζουσι γάρ," φησί, „Διὶ μὲν ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν

1 Vgl. Joh. 1, 1. 14. Luk. 11, 49. 1 Kor. 1, 30. — 4 Vgl. oben V 34 u. Herodot III 38. — 20 Vgl. Tacit., Hist. V 5. Juvenal, Sat. XIV 100 ff. — 23 Vgl. Röm. 2, 17 ff. Tacit., Hist. V 4. 5. Juvenal, Sat. XIV 96 ff. — 24 Vgl. oben I 19—21. V 6. — 27 Herodot I 131.

1 *αὐτολόγου* M$^{corr.}$ Ausgg. *αὐτοῦ λόγου* A | 7 *τοιοῦτον* M Ausgg. *τοιοῦτο* A | 8 *εἰ* tilgen Hö.Sp. (am Rand), < Del. | 11 *τοῦ νόμου* schreibe ich wegen des folgenden *τοῦτον*; *τῶν νόμων* M^2 Jol Ausgg. im Text; *τοὺς νόμους* A | 15 *οἱ νόμοις* A Hö.Sp., vgl. oben V 37, S. 41 Z. 2; *ἀνόμοις* P Del. | 20 *νόμον*] zwischen *ό* u. *μ* ein Buchst. ausradiert A | *μεμπτὰ*] *μεμπτὸν* (scil. *τοῦτο*) vermute ich, vgl. unten V 43, S. 46 Z. 27; *μεμπτέον* oder *μεμπτέ'* vermuten Guiet u. Del. (I 609 Anm. c) | 21 *σφέτερα*] *σέτερα* A | 23 ⟨*ὡς*⟩ *οὐκ ἐξ ἴσου καθαρῶν* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 391) u. Keim (Celsus' Wahres Wort S. 70 Anm. 3), *οὐκ ἐξ ἴσου καθαρῶς* A Ausgg.; vielleicht ist *ὡς*, am Rand nachgetragen, von einem Schreiber als Correctur zu *καθαρῶν* angesehen worden | *ἐξ ἴσου*] *ισου* auf Rasur A.

ὀρέων ἀναβαίνοντες θυσίας ἔρδειν, τὸν κύκλον πάντα τοῦ οὐρανοῦ Δία καλέοντες.“ οὐδὲν οὖν οἶμαι διαφέρειν Δία Ὕψιστον καλεῖν ἢ Ζῆνα ἢ Ἀδωναῖον ἢ Σαβαὼθ ἢ Ἄμοῦν, ὡς Αἰγύπτιοι, ἢ Παπαῖον, ὡς Σκύθαι. οὐ μὴν οὐδὲ κατὰ ταῦτα ἁγιώτεροι τῶν ἄλλων ἂν εἶεν, ὅτι περιτέμνονται· τοῦτο γὰρ Αἰγύπτιοι καὶ Κόλχοι πρότεροι· οὐδ' ὅτι συῶν ἀπέχονται· καὶ γὰρ τοῦτ' Αἰγύπτιοι, καὶ προσέτι αἰγῶν τε καὶ οἰῶν καὶ βοῶν ⟨τε⟩ καὶ ἰχθύων, καὶ κυάμων γε Πυθαγόρας τε καὶ οἱ μαθηταὶ καὶ ἐμψύχων ἁπάντων. οὐ μὴν οὐδ' εὐδοκιμεῖν παρὰ τῷ θεῷ καὶ στέργεσθαι διαφόρως τι τῶν ἄλλων τούτους εἰκὸς, καὶ πέμπεσθαι μόνοις αὐτοῖς ἐκεῖθεν ἀγγέλους, οἷον δή τινα μακάρων χώραν λαχοῦσιν· ὁρῶμεν γὰρ αὐτούς τε καὶ τὴν χώραν τίνων ἠξίωνται.

οὗτος μὲν οὖν ὁ χορὸς ἀπίτω δίκην ἀλαζονείας ὑποσχὼν, οὐκ εἰδὼς τὸν μέγαν θεὸν ἀλλ' ὑπὸ τῆς Μωϋσέως γοητείας ὑπαχθείς τε καὶ ψευσθεὶς κἀκείνης οὐκ ἐπ' ἀγαθῷ τέλει γεγονὼς μαθητής.

XLII. | Δῆλον δ' ὅτι ἐν τούτοις ἐγκαλεῖ Ἰουδαίοις ὡς ψευ- 610
δῶς ὑπολαμβάνουσιν ἑαυτοὺς εἶναι ἐκλεκτὴν μερίδα παρὰ πάντα τὰ ἔθνη τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ. καὶ ἀλαζονείας γοῦν αὐτῶν κατηγορεῖ ὡς αὐχούντων μὲν τὸν μέγαν θεὸν, οὐκ εἰδότων δ' αὐτὸν ἀλλ' ὑπαχθέντων τῇ Μωϋσέως γοητείᾳ καὶ ψευσθέντων ὑπ' αὐτοῦ, οὐκ ἐπ' ἀγαθῷ τέλει μαθητευθέντων αὐτῷ. ἀπὸ μέρους μὲν οὖν ἡμῖν ἐν τοῖς πρὸ τούτων λέλεκται τὰ τῆς σεμνῆς καὶ ἐξαιρέτου Ἰουδαίων πολιτείας, ἡνίκα αὐτοῖς συνιστήκει τὸ σύμβολον τῆς τοῦ θεοῦ πόλεως καὶ τοῦ ναοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς παρ' αὐτῷ καὶ τῷ θυσιαστηρίῳ ἱερατικῆς λατρείας· εἰ δέ τις ἐπερείσας τὴν διάνοιαν τῷ τοῦ νομοθέτου βουλήματι καὶ τῇ κατ' αὐτὸν πολιτείᾳ ἐξετάζων

2 Vgl. oben I 24, I 74 Z. 7 ff. — **3** Vgl. Herodot II 18. 42 a. E. Plutarch. De Iside et Osir. Cap. IX p. 354 C. — **4** Vgl. Herodot IV 59. — **5** Vgl. Herodot II 104. — **7** Vgl. oben I 22 u. V 34 Mitte. — **8** Vgl. H. Diels, Doxogr. gr. p. 557, 20 sqq. 590, 10. — **13** Vgl. Strabo, Geogr. XVI 2, 35. 36 p. 760 sq. — **14** Vgl. oben V 33, S. 34 Z. 23. — **15** Vgl. oben I 23. 26. — **19** Vgl. Deut. 32, 9. — **24** Vgl. oben IV 31.

1 *ὀρέων* Herod.P *οἰρέων* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ὀράσεων* A | *ἔρδειν* Herod. *ἴρδειν* A Ausgg. | **3** *Ἀδωναῖον* M^2 Ausgg. *ἀδωνέα* [so] A^1, vgl. unten V 45, S. 48 Z. 6 | *ἀμοῦν* A *Ἀμμοῦν* $M^{corr.}$ Ausgg. | **4** *Παπαῖον* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *παπταῖον* A, vgl. unten V 45, S. 48 Z. 7 | **6** *κόλχοι* [so] A | **7** *τοῦτ'* A. Hö. Sp. am Rand; *ταῦτ'* M Ausgg. im Text | **8** ⟨*τε*⟩ füge ich mit M u. den Ausgg. ein | **9** *τε*] *δὲ* A | **15** *μωϊσέως* A | **19** *παρὰ* auf Rasur A | **21** *αὐτὸν* M Ausgg., vgl. oben V 41, Z. 15; *αὐτῶν* A | **22** *μωϋσέος* A | **25** *συνϊστήκει* A.

τὰ κατ' αὐτοὺς συγκρίνοι τῇ νῦν ἀγωγῇ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν, οὐδένας μᾶλλον ἂν θαυμάσαι ὡς ἐν ἀνθρώποις πάντα μὲν τὰ μὴ
27r χρήσιμα τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων περιῃρημένους | μόνα δὲ τὰ εὔχρηστα παραδεξαμένους. διὸ οὐδ' ἀγῶνες ἦσαν γυμνικοὶ ἢ θυμελικοὶ ἢ ἱππικοὶ παρ' αὐτοῖς, οὐδὲ γυναῖκες πιπράσκουσαι τὴν ὥραν παντὶ τῷ βουλομένῳ σπείρειν κενῶς καὶ ἐνυβρίζειν τῇ φύσει τῶν ἀνθρωπίνων σπερμάτων.

ὁποῖον δ' ἦν παρ' αὐτοῖς τὸ ἐξ ἔτι ἀπαλῶν ὀνύχων διδάσκεσθαι ὑπεραναβαίνειν μὲν πᾶσαν τὴν αἰσθητὴν φύσιν καὶ μηδαμοῦ αὐτῆς νομίζειν ἱδρῦσθαι τὸν θεὸν, ἄνω δὲ καὶ ὑπὲρ τὰ σώματα ζητεῖν αὐτόν; πηλίκον δὲ τὸ σχεδὸν ἅμα γενέσει καὶ συμπληρώσει τοῦ λόγου διδάσκεσθαι αὐτοὺς τὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν καὶ τὰ ὑπὸ γῆν δικαιωτήρια καὶ τὰς τιμὰς τῶν καλῶς βεβιωκότων; ἅπερ ἔτι μυθικώτερον μὲν παισὶ καὶ τὰ παίδων φρονοῦσιν αὐτοῖς ἐκηρύσσετο. ἤδη δὲ ζητοῦσι τὸν λόγον καὶ βουλομένοις ἐν αὐτῷ προκόπτειν οἱ τέως μῦθοι, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, μετεμορφοῦντο εἰς τὴν ἐναποκεκρυμμένην αὐτοῖς ἀλήθειαν. ἐγὼ δὲ νομίζω ἀξίως τοῦ χρηματίζειν αὐτοὺς μερίδα θεοῦ πάσης μὲν μαντείας ὡς μάτην κηλούσης τοὺς ἀνθρώπους καταπεφρονηκέναι, καὶ ἀπὸ δαιμόνων μοχθηρῶν μᾶλλον ἢ ἀπό τινος κρείττονος φύσεως ἐρχομένης, ζητεῖν δὲ τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν ἐν ψυχαῖς, δι' ἄκραν καθαρότητα παραδεξαμέναις πνεῦμα τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ.

XLIII. Τὸ δὲ μὴ ἐξεῖναι δουλεύειν τὸν ἀπὸ τῶν αὐτῶν ὁρμώμενον δογμάτων πλεῖον ἐτῶν ἓξ πῶς ἐστι λελογισμένον καὶ οὔτε τὸν δεσπότην οὔτε τὸν δοῦλον ἀδικοῦν, τί χρὴ λέγειν; οὐ κατὰ τὰ αὐτὰ οὖν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι περιστέλλοιεν ἂν Ἰουδαῖοι τὸν ἴδιον νόμον. μεμπτὸν γάρ ἐστιν αὐτοῖς καὶ ἀναισθησίας ἔγκλημα ἐπάγον τῆς περὶ τῆς τῶν νόμων ὑπεροχῆς, εἰ νομίζοιεν αὐτοὺς ὁμοίως τοῖς ἄλλοις γεγράφθαι τοῖς κατὰ τὰ ἔθνη. κἂν μὴ βούληται δὲ Κέλσος, σοφώτερόν τι εἰσὶν εἰδότες Ἰουδαῖοι οὐ μόνον τῶν

5 Vgl. Lev. 19, 29. Deut. 23, 17. 18. — 8 Vgl. Corpus paroemiogr. gr. ed. Leutsch et Schneidewin tom. II p. 407, 20. — 12 Vgl. Weish. Sal. 1, 15. 3, 1—19. 15, 3. — Vgl. Plato, Phädr. Cap. XXIX p. 249 A. — 17 Vgl. Deut. 32, 9. — 23 Vgl. Exod. 21, 2. Deut. 15, 12. Jerem. 41, 14.

4 *ἀγῶνες*] zwischen *γ* u. *ω* Rasur u. Raum für 2—3 Buchst., hinter *ν* Raum für 1 Buchst., *ε* auf Rasur A | *θυμελικοὶ* Ausgg. *θεμελικοὶ* A | 7 *σπερμάτῳ* A 9 *ὑπεραναβαίνειν* A | 10 *ἱδρύσθαι* A Ausgg. | 13 *ἔτι*] *ἔθη* vermutet Guiet (bei Del. I 610 Anm. a) unrichtig | 15 *προκόπτειν*] zwischen *ο* u. *κ* ein Buchst. ausradiert A | 17 vor *αὐτοῖς* + *ἐν* M Ausgg. | 18 *μὲν* A, Hö.Sp. am Rand; *γε* M$^{corr.}$ Ausgg. im Text | 28 *ἐπάγον* P$^{corr.}$ M$^{corr.}$ Ausgg. *ἐπάγων*, doch *ο* über *ω* mit hellerer Tinte übergeschr., A.

πολλῶν ἀλλὰ καὶ τῶν φιλοσοφεῖν δοκούντων, ὅτι οἱ μὲν φιλοσοφοῦντες | μετὰ τοὺς σεμνοὺς ἐν φιλοσοφίᾳ λόγους καταπίπτουσιν 611
ἐπὶ τὰ εἴδωλα καὶ τοὺς δαίμονας, Ἰουδαίων δὲ καὶ ὁ ἔσχατος μόνῳ ἐνορᾷ τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ· καὶ καλῶς γε ὅσον ἐπὶ τούτῳ σεμνύνονται καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὡς ἐναγῶν καὶ ἀσεβῶν ἐκτρέπονται κοινωνίαν. καὶ εἴθε αὐτοῖς μὴ ἡμάρτητο παρανομήσασι καὶ πρότερον μὲν „τοὺς προφήτας“ ἀποκτείνασιν ὕστερον δὲ καὶ τῷ Ἰησοῦ ἐπιβουλεύσασιν· ἵν' ἔχωμεν παράδειγμα πόλεως οὐρανίας, ἣν ἐζήτησε μὲν διαγράψαι καὶ Πλάτων οὐκ οἶδα δὲ εἰ τοσοῦτον δεδύνηται, ὅσον Μωϋσῆς ἴσχυσε καὶ οἱ μετ' αὐτόν, „γένος τι ἐκλεκτὸν“ καὶ „ἔθνος ἅγιον“ καὶ θεῷ ἀνακείμενον ἐντρέφοντες λόγοις καθαροῖς ἀπὸ πάσης δεισιδαιμονίας.

XLIV. Ἐπεὶ δὲ βούλεται Κέλσος κοινοποιεῖν τὰ σεμνὰ Ἰουδαίων ἐθνῶν τινων νόμοις, φέρε καὶ ταῦτα θεωρήσωμεν. νομίζει
127v | τοίνυν τὸ περὶ οὐρανοῦ δόγμα μηδὲν διαφέρειν τοῦ περὶ τοῦ θεοῦ καί φησι παραπλησίως τοῖς Ἰουδαίοις τοὺς Πέρσας τῷ Διὶ θυσίας ἐπιτελεῖν, ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ὀρέων ⟨ἀναβαίνοντας⟩· οὐχ ὁρῶν ὅτι Ἰουδαῖοι ὡς ἕνα θεὸν ἡπίσταντο. οὕτως ἕνα τὸν τῆς προσευχῆς ἅγιον οἶκον καὶ ἓν τὸ τῶν ὁλοκαρπωμάτων θυσιαστήριον καὶ ἓν τὸ τῶν θυμιαμάτων θυμιατήριον καὶ ἕνα τὸν τοῦ θεοῦ ἀρχιερέα. οὐδὲν οὖν κοινὸν πρὸς Πέρσας ἦν Ἰουδαίοις, ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ὀρέων, πλειόνων ὄντων, ἀναβαίνοντας καὶ θυσίας ἐπιτελοῦντας, οὐδὲν παραπλήσιον ἐχούσας ταῖς κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον· καθ' ὃν „ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ“ ἐλάτρευον „τῶν ἐπουρανίων“ οἱ Ἰουδαίων ἱερεῖς, ἐν ἀποῤῥήτῳ διηγούμενοι τὸ τοῦ νόμου περὶ τῶν θυσιῶν βούλημα καὶ ὧν σύμβολα ἦσαν αὗται. Πέρσαι τοίνυν πάντα τὸν τοῦ οὐρανοῦ κύκλον Δία καλείτωσαν, ἡμεῖς δὲ οὔτε Δία οὔτε τὸν θεόν φαμεν εἶναι τὸν οὐρανόν, οἵ γε ἐπιστάμεθα καί τινα τῶν ἡττόνων τοῦ θεοῦ

7 Vgl. Matth. 23, 37. Luk. 13, 34. — 8 Vgl. Clemens Alex., Strom. IV 172 p. 642 ed. Potter. — 9 Vgl. Plato, Res publ. II 11. 12 p. 369 B—372 C. IV 6—10 p. 427 D—434 C. V 18 p. 473 C D. Leges V 10—14 p. 739 B—745 E. — 10 Vgl. I Petr. 2, 9 (Jes. 43, 20. Exod. 19, 6). — 16 Vgl. oben V 41 u. Herodot I 131. — 19 Vgl. Lev. 16, 24. 25. Num. 15, 3. Weish. Sal. 3, 6 (Exod. 30, 28. Lev. 3, 2. 5. 4, 7. 25. 30. 5, 12. I Chron. 16, 40. 21, 29. I Makk. 4, 53). — 20 Vgl. II Chron. 26, 16. 19 (Exod. 30, 1. 27. Lev. 4, 18. I Chron. 6, 49. 28, 18). — 24 Vgl. Hebr. 8, 5. — 29 Vgl. II Kor. 12, 2—4.

10—11 am Rand ζ$^{\prime}$ ἡ$^{\prime}$ A^{2} | 17 ⟨ἀναβαίνοντας⟩ füge ich als notwendig für den Zusammenhang der Worte ein, vgl. oben V 41, S. 45 Z. 1, u. unten Z. 22 | 19 ὁλοκαρπωμάτων] ὁλοκαιτωμάτων vermutet Guiet (bei Del. I 611 Anm. b), vgl. die oben citierten Schriftstellen | 24 μῶυσέος A.

ὑπεραναβεβηκέναι τοὺς οὐρανοὺς καὶ πᾶσαν αἰσθητὴν φύσιν. καὶ οὕτω γε συνίεμεν τοῦ· ‚αἰνεῖτε τὸν θεὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν· αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα κυρίου.“

XLV. Ἀλλ' ἐπεὶ Κέλσος οἴεται μηδὲν διαφέρειν Δία Ὕψιστον καλεῖν ἢ Ζῆνα ἢ Ἀδωναῖον ἢ Σαβαὼθ ἢ, ὡς Αἰγύπτιοι, Ἀμοῦν ἢ, ὡς Σκύθαι, Παπαῖον, φέρε καὶ περὶ τούτων ὀλίγα διαλεχθῶμεν, ὑπομιμνήσκοντες ἅμα τὸν ἐντυγχάνοντα καὶ τῶν ἀνωτέρω εἰς τὸ τοιοῦτον πρόβλημα εἰρημένων, ὅτ' ἐκάλεσεν ἡμᾶς ἡ Κέλσου λέξις ἐπὶ τὰ τοιαῦτα. καὶ νῦν οὖν φαμεν ὅτι ἡ τῶν ὀνομάτων φύσις οὐ θεμένων εἰσὶ νόμοι, ὡς Ἀριστοτέλης οἴεται. οὐδὲ γὰρ ἀπὸ | ἀνθρώπων τὴν ἀρχὴν ἔχουσιν αἱ ἐν ἀνθρώποις διάλεκτοι, ὡς δῆλον τοῖς ἐφιστάνειν δυναμένοις φύσει ἐπῳδῶν. οἰκειωμένων κατὰ τὰς διαφόρους διαλέκτους καὶ τοὺς διαφόρους φθόγγους τῶν ὀνομάτων τοῖς πατράσι τῶν διαλέκτων· περὶ ὧν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐπ' ὀλίγον διειλήφαμεν, λέγοντες ὅτι καὶ μεταλαμβανόμενα εἰς ἄλλην διάλεκτον τὰ πεφυκότα δύνασθαι ἐν τῇ δεῖνα διαλέκτῳ οὐκέτι ἀνύει τι, ὡς ἤνυσεν ἐν ταῖς ἰδίαις φωναῖς. ἤδη δὲ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων τὸ τοιοῦτον εὑρίσκεται· τὸν γὰρ ἀπὸ γενέσεως Ἑλλάδι διαλέκτῳ καλούμενον τὸν δεῖνα οὐκ ἂν μεταλαβόντες εἰς διάλεκτον Αἰγυπτίων ἢ Ῥωμαίων ἤ τινος ἄλλου ποιήσαιμεν παθεῖν ἢ δρᾶσαι, ἅπερ πάθοι ἢ δράσαι ἂν καλούμενος τῇ πρώτῃ θέσει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. ἀλλ' οὐδὲ τὸν ἐξ ἀρχῆς Ῥωμαίων κληθέντα φωνῇ εἰ μεταλάβοιμεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα διάλεκτον, ποιήσαιμεν ἄν, ὅπερ ποιεῖν Ph. 93, 6

612

2 Psal. 148, 4. 5. — 8 Vgl. oben I 24. 25. — 11 Vgl. Aristot., De invent. Cap. II (vol. I p. 16 ed. Acad. Reg. Boruss.). — 15 Vgl. oben I 25, I 76 Z. 16 ff.

5 Ἀλλ' ἐπεὶ bis S. 51 Z. 9 οὐχ ἁμαρτήσεται = Philokalia, Cap. XVII 3—5 (p. 93, 6—95, 19 ed. Rob.) | 7 Ἀμοῦν] Ἀμμοῦν MAusgg. | Παπαῖον schreibe ich, vgl. oben V 41, S. 45 Z. 4; παππαῖον AAusgg.Rob., παπαῖον, doch, w. o. sch., aus παπταῖον corr., B παπαῖαν Pat παπαΐαν EH παπίαν CD | 8 vor ἅμα + δ' M²Ausgg. | 9 τὸ] mit hellerer Tinte übergeschr. A², fehlt in M u. den Ausgg., steht aber in PV | τοιοῦτο PatB | ὅτ' AAusgg. ὅτε BEHRob. ὅτι CD | 10 οὖν] mit spitzer Feder u. hellerer Tinte übergeschr. A², fehlt in M u. den Ausgg., steht aber in PV | 12 ἔχουσιν] Rasur über ι A | 13 οἰκειωμένων PatB | 16 ὀλίγον] ὀλίγον, über ον ein Buchst., der wie α aussieht, übergeschr. A, die Variante nicht in den Abschriften; ὀλίγῳ B | 17 δεῖνα PatBEHRob. δεῖνα, Rasur über ι, A δεῖνι M corr. CDAusgg. | 18 τι] τί Pat | ἤνυσεν] ἤνυσεν, darüber von II. blasser II. γρ υεν geschrieben, A ἤνυεν ΨRob. | 19 τὸν] ν übergeschr. A² | 20 μεταλαβόντες] μεταλαβόντες in μεταβαλόντες corr., doch von anderer (II.?) H. das ursprüngliche μεταλαβόντες wiederhergestellt A μεταβαλόντες BCD | 21 δράσαι A ΨAusgg. Rob. | 23 τὸν] τῶν PatB¹ | μεταλάβοιμεν] μεταβάλοιμεν CD.

ἐπαγγέλλεται ἡ ἐπῳδή, τηροῦσα τὸ κατονομασθὲν αὐτῷ πρῶτον Ph. 93, 28
ὄνομα.

εἰ δὲ ταῦτα περὶ ἀνθρωπίνων ὀνομάτων λεγόμενά ἐστιν ἀληθῆ,
132r τί χρὴ νομίζειν ἐπὶ τῶν δι' ἡνδήποτε αἰτίαν | ἀναφερομένων ἐπὶ τὸ
5 θεῖον ὀνομάτων; μεταλαμβάνεται γάρ ⟨τι⟩ φέρ' εἰπεῖν εἰς Ἑλλάδα
φωνὴν ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ ὀνόματος καὶ σημαίνεταί τι ἀπὸ τῆς Ἰσαὰκ
προσηγορίας καὶ δηλοῦταί τι ἀπὸ τῆς Ἰακὼβ φωνῆς. καὶ ἐὰν μὲν
ὁ καλῶν ἢ ὁ ὀρκῶν ὀνομάζῃ θεὸν Ἀβραὰμ καὶ θεὸν Ἰσαὰκ καὶ
θεὸν Ἰακὼβ, τόδε τι ποιήσαι ἂν ἤτοι διὰ τὴν τούτων ⟨τῶν ὀνομά-
10 των⟩ φύσιν ἢ καὶ δύναμιν αὐτῶν, καὶ δαιμόνων νικωμένων καὶ ὑπο-
ταττομένων τῷ λέγοντι ταῦτα· ἐὰν δὲ λέγῃ· ὁ θεὸς πατρὸς ἐκλε-
κτοῦ τῆς ἠχοῦς καὶ ὁ θεὸς τοῦ γέλωτος καὶ ὁ θεὸς τοῦ πτερνιστοῦ,
οὕτως οὐδὲν ποιεῖ τὸ ὀνομαζόμενον ὡς οὐδ' ἄλλο τι τῶν μηδεμίαν
δύναμιν ἐχόντων. οὕτω δὲ κἂν μὲν μεταλάβωμεν τὸ Ἰσραὴλ ὄνομα
15 εἰς Ἑλλάδα ἢ ἄλλην διάλεκτον, οὐδὲν ποιήσομεν· ἐὰν δὲ τηρήσωμεν
αὐτό, προσάπτοντες οἷς οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ συμπλέκειν αὐτὸ ᾠήθησαν, τότε γένοιτ' ἄν τι κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τῶν τοιωνδὶ ἐπι-
κλήσεων | ἐκ τῆς τοιασδὶ φωνῆς. τὸ δ' ὅμοιον ἐροῦμεν καὶ περὶ τῆς 613

5 Vgl. Jamblichus, De mysteriis VII 5. Nicephorus Gregoras, Schol. zu Synesius, De insomniis, p. 96 der editio Paris. a. 1553. — 11 Vgl. Philo, De gigant. Cap. XIV (vol. I p. 271 ed. Mangey). De mutat. nominum Cap. IX. X (vol. I p. 588 sq. ed. Mangey). De Abrahamo Cap. XVIII (vol. II p. 13 ed. Mangey) u. Onomastica sacra, ed. P. de Lagarde, 167, 32. 170, 85. 177, 76—78. 185, 94. 193, 5. — 12 Vgl. Amos 7, 9. Philo, De mutat. nominum Cap. XXIII sq. XXIX (vol. I p. 598 sq. 602 ed. Mangey). — Vgl. Philo, De mutat. nominum Cap. XII (vol. I p. 590 ed. Mangey).

1 ἡ übergeschr. A¹ | 3 ταῦτα] τὰ Φ | ἔστιν ABD | 4 δι' ἡνδήποτε] δι' ἥν ποτε BCDEH | mit ἀναφερομένων beginnt infolge der oben (V 22, S. 23 Z. 26) besprochenen Verheftung in A fol. 132r; am Ende von fol. 127v steht von derselben Hand u. mit derselben rötlichen Tinte, wie die oben (V 22, S. 23 Z. 26 u. V 34, S. 36 Z. 13) erwähnten Bemerkungen, folgende Notiz geschrieben: ζτ' ἔμπροσθεν μετὰ φύλλα Δ', darunter von I. Hand die Quaternio-Zahl ιἔ | τὸ θεῖον] τῶν θείων Pat | 5 ⟨τι⟩ mit Del. u. Rob. aus Φ eingefügt | 6 ἡσᾶὰκ A | 7 δηλοῦταί] υ auf Rasur A | 8 ἢ ὁ am Zeilenende nachgetragen A¹ | ὁ < Pat DEH | ὀνομάζῃ] ὀνομάζει Pat | 9 τόδε τι Pat BRob. τὸ δέ τι CDEH τ̊ὰ δέ τι [so] A¹ τά δέ τινα M corr. | τούτων ⟨τῶν ὀνομάτων⟩ schreibe ich, vgl. meine „Textüberlieferung" S. 148 Nr. 15; τούτων A Ausgg. τῶν ὀνομάτων BCDEH Rob. τῶν Pat | 10 ὑποταττομένων] Schluss-ν auf Rasur A | 11 ταῦτα A Ausgg. Rob. αὐτά Φ | 11 f. am Rand, mit hellerer Tinte geschrieben, ein kleines Kreuz A² | 12 ἠχοῦς Φ Del. Rob. ἠχούσης A Hö. Sp. | 13 οὐδ'] οὐδὲ Φ | 14 μὲν von I. H., w. e. sch., durchgestrichen A < Pat BDE | μεταλάβωμεν] λ u. β auf Rasur A μεταβάλωμεν BCD | 15 ποιήσωμεν Pat | 16 αὐτὸ (vor ᾠήθησαν) < Φ | ᾠήθησαν] οἰήθησαν Pat, εἰώθασι vermuten Bo. (Notae p. 391) u. Del. (I 612 Anm. b) ohne Grund | 17 γένοιντ' Pat | τοιωνδὶ] τοιῶνδε CDEH τοιωνδ' Pat.

Σαβαὼθ φωνῆς, πολλαχοῦ τῶν ἐπῳδῶν παραλαμβανομένης, ὅτι Ph. 94, 1
μεταλαμβάνοντες μὲν τὸ ὄνομα εἰς τὸ „κύριος τῶν δυνάμεων" ἢ „κύριος στρατιῶν" ἢ „παντοκράτωρ" (*διαφόρως γὰρ αὐτὸ ἐξεδέξαντο οἱ ἑρμηνεύοντες αὐτὸ*), *οὐδὲν ποιήσομεν· τηροῦντες δ' αὐτὸ ἐν τοῖς ἰδίοις φθόγγοις, ποιήσομέν τι, ὥς φασιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί. τὸ δ' ὅμοιον ἐροῦμεν καὶ περὶ τοῦ Ἀδωναῖ. εἴπερ οὖν οὔτε τὸ Σαβαὼθ οὔτε τὸ Ἀδωναῖ, μεταλαμβανόμενα εἰς ἃ δοκεῖ σημαίνειν ἐν Ἑλλάδι φωνῇ, ἀνύει τι, πόσῳ πλέον οὐδὲν ἂν ποιήσαι οὐδὲ δυνηθείη παρὰ τοῖς μηδὲν διαφέρειν οἰομένοις Δία Ὕψιστον καλεῖν ἢ Ζῆνα ἢ Ἀδωναῖον ἢ Σαβαώθ;*

XLVI. *Ταῦτα δὴ καὶ τὰ τούτοις ἀνάλογον ἀπόῤῥητα ἐπιστάμενοι Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται ἀπαγορεύουσιν „ὄνομα θεῶν ἑτέρων" ὀνομάζειν ἐν στόματι, μελετήσαντι τῷ ἐπὶ πᾶσι μόνῳ εὔχεσθαι θεῷ, καὶ ἀναμνημονεύειν ἐν καρδίᾳ, διδασκομένῃ καθαρεύειν ἀπὸ πάσης ματαιότητος νοημάτων καὶ λέξεων. καὶ διὰ τὰ τοιαῦτα πᾶσαν αἰκίαν ὑπομένειν μᾶλλον αἱρούμεθα ἢ τὸν Δία ὁμολογῆσαι θεόν. οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν εἶναι ὑπολαμβάνομεν Δία καὶ Σαβαώθ, ἀλλ' οὐδ' ὅλως θεῖόν τι τὸν Δία, δαίμονα δέ τινα χαίρειν οὕτως ὀνομαζόμενον, οὐ φίλον ἀνθρώποις οὐδὲ τῷ ἀληθινῷ θεῷ. κἂν Αἰγύπτιοι δὲ τὸν Ἀμοῦν ἡμῖν προτείνωσιν κόλασιν ἀπειλοῦντες,*

2 Vgl. Psal. 23, 10. 58, 6. 68, 7. 79, 5. 8. 15. 20. 83, 9. 13. II Sam. 5, 10. 7, 8. 25. 27 und andere Stellen u. Onomastica sacra, ed. P. de Lagarde, 160, 16—18. — **12** Vgl. Exod. 23, 13. Psal. 15, 4. — **15** Vgl. Ephes. 4, 17.

2 *μεταλαμβάνοντες μὲν* schreibe ich, vgl. das parallele *τηροῦντες δ'* (unten Z. 4); *μεταλαμβανόμενοι* hatte ich in meiner „Textüberlieferung" S. 153 Nr. 18 vermutet, aber Origenes braucht sonst in dieser Erörterung nur das Activ. u. Passiv. von *μεταλαμβάνειν*; *μεταλαμβάνομεν* A *μεταλαμβανόμενον μὲν Φ εἰ μεταλαμβάνομεν* M²Ausgg.Rob. | **3** *αὐτὸ* < *Φ* | *ἐνεδέξαντο* Pat | **4** *ἑρμηνεύοντες* A Ausgg. *ἑρμηνεύσαντες Φ*Rob. | **5** *ποιήσωμεν* Pat | *φησὶν* Pat | **6** *δ'*] *δὲ* Ausgg.Rob. | **7** *μεταλαμβανόμενα*] *μεταβαλλόμενα* BCDEH | **8** *ποιήσαι* aus *ποιῆσαι* corr. A *ποιῆσαι* BD | **9** *καλεῖν* übergeschr. A² | **12** *Μωσῆς Φ*Rob. | **13** *ἐν*] *ἐνὶ*, *ι* auf Rasur, darüber von III. (Bessarions?) H. *γρ ἐν* nach der Abschrift von M u. vor der Abschrift von V geschrieben A | *μελετήσαντες* Gelenius (bei Hö. u. Sp. am Rand) | *πασῖ* A | *μόνῳ* < *Φ*, vgl. meine „Textüberlieferung" S. 142 Nr. 16 | **15** *διὰ τὰ τοιαῦτα*, darüber von III. (Bessarions?) H. *γρ διὰ ταῦτα* nach der Abschrift von M u. vor der Abschrift von V geschrieben A *διὰ τοιαῖτα* PatSp.Del. *διὰ ταῖτα* BCDEH Rob. | **16** *ἑροίμεθα* Pat | **18** *οὐδ' ὅλως* von III. (Bessarions?) H. aus *οὐδόλως* corr. A *οὐδὲ ὅλως Φ* | **20** *Ἀμοῦν*] *ἀμμοῦν* AAusgg.; hinter diesem Wort fehlt in C ein Blatt | *προτείνωσι* BDEHAusgg.Rob. *προτίνουσιν* Pat | *κόλασῖν*, darüber von III. (Bessarions?) H. *γρ' θάνατον* nach der Abschrift von M u. vor der Abschrift von V geschrieben A *κόλασιν* Hö. im Text, Sp. am Rand; *θάνατον Φ* Del.Rob.

τεθνηξόμεθα μᾶλλον ἢ τὸν Ἀμοῦν ἀναγορεύσομεν θεὸν, παραλαμ- Ph. 95, 10
βανόμενον ὡς εἰκὸς ἔν τισιν Αἰγυπτίαις καλούσαις τὸν δαίμονα τοῦτον ἐπῳδαῖς. λεγέτωσαν δὲ καὶ Σκύθαι τὸν Παπαῖον θεὸν εἶναι τὸν ἐπὶ πᾶσιν· ἀλλ' ἡμεῖς οὐ πεισόμεθα, τιθέντες μὲν τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν, ὡς δὲ φίλον τῷ λαχόντι τὴν Σκυθῶν ἐρημίαν καὶ τὸ ἔθνος αὐτῶν καὶ τὴν διάλεκτον οὐκ ὀνομάζοντες τὸν θεὸν ὡς
132v κυρίῳ | ὀνόματι τῷ Παπαῖον. Σκυθιστὶ γὰρ τὸ προσηγορικὸν τὸν θεὸν καὶ Αἰγυπτιστὶ καὶ πάσῃ διαλέκτῳ, ᾗ ἕκαστος ἐντέθραπται, ὀνομάζων οὐχ ἁμαρτήσεται.

XLVII. Τὸ δ' αἴτιον τῆς Ἰουδαίων περιτομῆς οὐ ταὐτόν ἐστι τῷ αἰτίῳ τῆς Αἰγυπτίων περιτομῆς ἢ Κόλχων· διὸ οὐχ ἡ αὐτὴ νομισθείη ἂν περιτομή. καὶ ὥσπερ ὁ θύων οὐ τῷ αὐτῷ θύει, εἰ καὶ ὁμοίως θύειν δοκεῖ, καὶ ὁ εὐχόμενος οὐ τῷ αὐτῷ εὔχεται, εἰ καὶ τὰ αὐτὰ ἐν ταῖς εὐχαῖς ἀξιοῖ· οὕτως οὐδ' εἴ τις περιτέμνεται, ἀδιαφορεῖ πάντως τῆς πρὸς ἕτερον περιτομῆς. ἡ γὰρ πρόθεσις καὶ ὁ νόμος καὶ τὸ βούλημα τοῦ περιτέμνοντος ἀλλοῖον ποιεῖ τὸ πρᾶγμα. ἵνα δ' ἔτι | μᾶλλον νοηθῇ τὸ κατὰ τὸν τόπον, 614
λεκτέον ὅτι τὸ τῆς δικαιοσύνης ὄνομα ταὐτὸν μέν ἐστι παρὰ πᾶσιν Ἕλλησιν· ἤδη δὲ ἀποδείκνυται ἄλλη μὲν ἡ κατ' Ἐπίκουρον δικαιοσύνη, ἄλλη δὲ ἡ κατὰ τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς, ἀρνουμένους τὸ τριμερὲς τῆς ψυχῆς, ἄλλη δὲ κατὰ τοὺς ἀπὸ Πλάτωνος, ἰδιοπραγίαν τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς φάσκοντας εἶναι τὴν δικαιοσύνην. οὕτω δὲ

19 Vgl. H. Usener, Epicurea p. 317, 9 Nr. 518. — **20** Vgl. H. Diels, Doxogr. gr. p. 390a, 5 sqq. 410a, 30 sqq. 615, 3. — Vgl. Plato, Res publ. IV 12—15 p. 436 A—441 C. IX 7 p. 580 D—581 E. Tim. Cap. XIV p. 42 A. XXXI sq. p. 69 C—71 A. — **21** Vgl. Plato, Res publ. IV 16 p. 441 D—443 B.

1 Ἀμοῦν] Ἀμμοῦν M corr. Ausgg. | ἀναγορεύσομεν PatHö.Sp. ἀναγορεύσαιμεν [so], αι von III. (Bessarions?) H. nach der Abschrift von M u. vor der Abschrift von V übergeschr., A ἀναγορεύσαιμεν B [C fehlt] DEHDel. | **2** ὡς εἰκὸς] am Rand von III. (Bessarions?) H. γρ κατὰ τὸ εἰκὸς nach der Abschrift von M u. vor der Abschrift von V geschrieben A; diese und die vorhergehenden Correcturen der III. (Bessarions?) H. stammen sicherlich aus Φ; κατὰ τὸ εἰκὸς ΦRob. | **3** τοῖτον] ν auf Rasur A | παπαῖον PatB [C fehlt] DEH παππαῖον AAusgg.Rob. | **7** τῷ παπαῖον Pat τὸν παπαῖον B [C fehlt] DEH τῷ παππαῖον AAusgg.Rob. | σκυθιστῖ, Rasur über υ. u. ϊ in Correctur A | τὸν θεὸν] τοῦ θεοῦ M2 am Rand als Conjectur | **8** αἰγυπτιστὴ Pat | ἐντέθρεπται Pat | **9** mit οὐχ ἁμαρτήσεται endigt die Philokalia, Cap. XVII 5 (p. 95, 19 ed. Rob.) | **10** ταυτόν A | **11** Κόλχων] Rasur über ω A | οὐχ ἡ] ουχ' ἡ, ' ἡ auf Rasur A | **12** εἰ übergeschr. A1 | **13** ὁμοίως θύειν] ς θυ auf Rasur A | **17** δ' ἔτι] δέτι A | vor κατὰ + πᾶν Ausgg. | **19** hinter δικαιοσύνη nimmt Usener, Epicurea p. 317, 10 adn., eine Lücke an | **20** τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς] τοὺς Στωικοὺς Usener a. a. O. Z. 11 unrichtig | ἀρνουμένους Jol corr. Del. Usener ἀρνουμένων AHö.Sp. | **22** τῶν μερῶν] τῶν τριῶν μερῶν vermutet Usener, a. a. O. adn. 12 | φάσκοντας Jol corr. Del. Usener φασκόντων AHö.Sp.

καὶ ἄλλη μὲν ἡ Ἐπικούρου ἀνδρεία, ὑπομένοντος πόνους διὰ φυγὴν πόνων πλειόνων, ἄλλη δ' ἡ τοῦ ἀπὸ τῆς Στοᾶς, δι' αὐτὴν αἱρουμένου πᾶσαν ἀρετήν, ἄλλη δ' ἡ ἀπὸ Πλάτωνος, τοῦ θυμικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς φάσκοντος αὐτὴν εἶναι ἀρετὴν καὶ ἀποτάσσοντος αὐτῇ τόπον τὸν περὶ τὸν θώρακα. οὕτως δ' εἴη ἂν κατὰ τὰ διάφορα τῶν περιτεμνομένων δόγματα διάφορος ἡ περιτομή, περὶ ἧς ἐν τοιούτῳ συγγράμματι οὐκ ἀναγκαῖον νῦν λέγειν· ὅτῳ γὰρ φίλον ἰδεῖν τὰ κινήσαντα ἡμᾶς εἰς τὸν τόπον, ἀναγνώτω περὶ αὐτοῦ ἐν τοῖς εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν Παύλου πραγματευθεῖσιν ἡμῖν.

XLVIII. Κἂν σεμνύνωνται τοίνυν Ἰουδαῖοι τῇ περιτομῇ, χωρίσουσιν αὐτὴν οὐ μόνον τῆς Κόλχων καὶ Αἰγυπτίων περιτομῆς ἀλλὰ καὶ τῆς Ἰσμαηλιτῶν Ἀράβων, καίτοι γε ἀπὸ τοῦ προπάτορος αὐτῶν Ἀβραὰμ τοῦ Ἰσμαὴλ γεγενημένου καὶ σὺν ἐκείνῳ περιτεμνομένου. λέγουσι δὲ Ἰουδαῖοι τὴν μὲν ὀκταήμερον περιτομὴν εἶναι τὴν προηγουμένην, τὴν δὲ μὴ τοιαύτην ἐκ περιστάσεως· καὶ τάχα διά τινα πολέμιον τῷ Ἰουδαίων ἔθνει ἄγγελον αὐτὴ ἐτελεῖτο, δυνάμενον μὲν σίνεσθαι τοὺς μὴ περιτεμνομένους αὐτῶν, ἀτονοῦντα δὲ ἐν τοῖς περιτεμνομένοις. ὅπερ φήσει τις δηλοῦσθαι ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἐξόδῳ γεγραμμένων, ἐν οἷς ὁ ἄγγελος πρὸ μὲν τῆς περτομῆς τοῦ Ἐλιάζαρ ἐνεργεῖν ἐδύνατο κατὰ Μωϋσέως, περιτμηθέντος δ' αὐτοῦ οὐδὲν ἴσχυσε. καὶ τοιαῦτά γε μαθοῦσα ἡ „Σεπφώρα λαβοῦσα ψῆφον περιέτεμε" τὸ παιδίον ἑαυτῆς, κατὰ μὲν τὰ κοινὰ τῶν ἀντιγράφων λέγειν ἀναγεγραμμένη τό· „ἔστη τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς τοῦ παιδίου μου," κατὰ δὲ τὸ Ἑβραϊκὸν | αὐτό· „νυμφίος 615
133r αἱμάτων σύ μοι." ᾔδει γὰρ τὸν περὶ | τοῦ τοιουδὶ ἀγγέλου λόγον,

1 Vgl. H. Usener, Epicurea p. 317, 3 Nr. 516. — 2 Vgl. Cicero, De finibus V 27, 79. Seneca, De vita beata Cap. IX. Diogenes Laërt. VII 1, 101. 102. — 3 Vgl. Plato, Tim. Cap. XXXI p. 69 E — 70 A. Cicero, Tuscul. disp. I 10, 20. — 9 Vgl. Origenes, Comm. in ep. ad Rom. II 12. 13 (tom. VI p. 116—143 ed. Lomm.). — 13 Vgl. Josephus, Antiquitat. Jud. I 12, 2 (213. 214). — Vgl. Gen. 17, 23—27. — 15 Vgl. Lev. 12, 3. Luk. 1, 59. 2, 21. — 20 Vgl. Exod. 4, 24—26. 18, 4. — 22 Vgl. Exod. 4, 25. — 24 Exod. 4, 25. 26.

1 ἄλλη] ἄλλη, doch sehr leicht in ἄλλο zu verlesen, A | 2 δι' αὐτὴν] δι' αὐτὴν vermutet Bo. (Notae p. 392) δι' αὐτῆς Guiet (bei Del. I 614 Anm. e) | 3 δ' A δὲ M Ausgg. | 4 αὐτὴν schreibe ich mit Bo. (Notae p. 392). vgl. das folgende αὐτῇ. scil. ἀνδρείᾳ, u. ἀνδρεία, oben Z. 1; αὐτὸ A Ausgg. | 5 οὕτως A οὕτω M Ausgg. 12 hinter τῆς + τῶν M Ausgg. | 14 γεγενημένου] γεγεννημένον [so] A¹ | 17 πολέμιον] Rasur über πο, u. ι übergeschr. A¹ | ἔθνει] ε in Correctur A | αὐτῇ A | 21 μωσέος A | 25 αὐτό] αὖ τό vermutet Del. (I 615 Anm. a) ohne Grund | νυμφίος] Rasur über υ A.

δυναμένου πρὸ τοῦ αἵματος καὶ πανομένου διὰ τὸ τῆς περιτομῆς αἷμα· ἐφ' ᾧ καὶ ἐλέχθη αὐτῷ τό· „νυμφίος αἱμάτων σύ μοι."

ἀλλὰ ταῦτα μὲν περιεργότερά πως εἶναι δοκοῦντα καὶ οὐ κατὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀκοὴν παρακεκινδυνευμένως ἐπὶ τοσοῦτον λελέχθω, οἷς ἔτι ἓν ὡς Χριστιανῷ πρέπον προσθεὶς ἐπὶ τὰ ἑξῆς μεταβήσομαι. ἐδύνατο γὰρ οὗτος οἶμαι ὁ ἄγγελος κατὰ τῶν μὴ περιτεμνομένων ἀπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ἁπαξαπλῶς πάντων τῶν σεβόντων μόνον τὸν δημιουργὸν, καὶ ἐπὶ τοσοῦτόν γε ἐδύνατο, ὅσον οὐκ ἀνειλήφει σῶμα ὁ Ἰησοῦς. ὅτε δ' ἀνείληφε, καὶ περιετέμνετο τὸ ἐκείνου σῶμα, καθῃρέθη πᾶσα ἡ κατὰ τῶν ἐν τῇ θεοσεβείᾳ ταύτῃ περιτεμνομένων δύναμις αὐτοῦ· ἁφάτῳ γὰρ θειότητι καθεῖλεν ἐκεῖνον ὁ Ἰησοῦς. διὸ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἀπείρηται περιτέμνεσθαι καὶ λέγεται αὐτοῖς· „ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς οὐδὲν ὑμᾶς ὠφελήσει."

XLIX. Ἀλλ' οὐδὲ ἐπὶ τῷ συῶν ἀπέχεσθαι ὡς μεγάλῳ τινὶ Ἰουδαῖοι σεμνύνονται, ἐπὶ δὲ τῷ τὴν καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων ζῴων φύσιν μεμαθηκότες καὶ τὴν τούτου αἰτίαν ἐγνωκέναι καὶ τὸν σῦν ἐν ἀκαθάρτοις τετάχθαι. καὶ ταῦτα δὲ σύμβολά τινων ἦν μέχρι τῆς Ἰησοῦ ἐπιδημίας, μεθ' ὃν τῷ μαθητῇ αὐτοῦ λέλεκται, μηδέπω νοοῦντι τὸν περὶ τούτων λόγον καὶ φάσκοντι· „οὐδὲν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου," τό· „ἃ ὁ θεὸς ἐκαθάρισε σὺ μὴ κοίνου." οὔτ' οὖν πρὸς Ἰουδαίους οὔτε πρὸς ἡμᾶς ἐστι τὸ οὐ μόνον συῶν ἀλλὰ προσέτι αἰγῶν καὶ οἰῶν καὶ βοῶν καὶ ἰχθύων ἀπέχεσθαι τοὺς Αἰγυπτίων ἱερεῖς. ἀλλ' ἐπεὶ „οὐ τὰ εἰσερχόμενα εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον," καὶ „βρῶμα ἡμᾶς οὐ παραστήσει τῷ θεῷ," οὐ μέγα φρονοῦμεν μὴ ἐσθίοντες οὐδ' ἀπὸ γαστριμαργίας ἤκομεν ἐπὶ τὸ ἐσθίειν. διόπερ τὸ ὅσον ἐφ' ἡμῖν οἱ ἀπὸ Πυθαγόρου ἐμψύχων ἀπεχόμενοι χαιρόντων. ὅρα δὲ καὶ τὴν διαφορὰν τοῦ αἰτίου τῆς τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς τῶν ἀπὸ τοῦ

9 Vgl. Luk. 2, 21. — **11** Vgl. Matth. 4, 1—11. Mark. 1, 12. 13. Luk. 4, 1—13. — **13** Gal. 5, 2. — **19** Vgl. Act. 10, 14. — **20** Act. 10, 15. — **23** Matth. 15, 11. 17. — **24** I Kor. 8, 8.

9 *περιετέμνετο* M Ausgg. *περιετέμετο* A | **10** *περιτεμνομένων*] *μὴ περιτεμνομένων* vermutet Bo. (Notae p. 392) unrichtig | **11** *θειότητι*] *θεότητι* [so] A¹ *θεότητι* M Ausgg. | *ἐκεῖνον*] *ἐκείνην* vermutet Bo. (Notae p. 392), aber *ἐκεῖνον* ist auf *ἄγγελος* (oben Z. 6) zu beziehen | **14** *συῶν*] Rasur über *υ* A | **16** über *μεμαθηκότες* das Zeichen ÷ u. am Rand *ζτ'* von II. H. A *μεμαθηκέναι* vermutet Guiet (bei Del. I 615 Anm. e) ohne Grund | **17** *σῦν*] *σὺν* A | *ἐν*] *ν* auf Rasur A | **18** *ὃν* sicher A, doch leicht in *ἣν* zu verlesen | *μαθητῇ*] *α* fast ganz ausgebrochen A *μὴ δέπω* A | **22** *μόνῶν* [so] A¹ | **23** *ἱερεῖς*] *ει* auf Rasur A | **26** *δι' ὅπερ* A | **27** *ἐμψύχων* PDel., vgl. *ἐμψύχων* unten Z. 28 u. S. 54 Z. 2; *ἐμψύχου* AHö.Sp., der Fehler in A wohl durch das vorhergehende *Πυθαγόρου* veranlasst.

Πυθαγόρου καὶ τῶν ἐν ἡμῖν ἀσκητῶν. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ διὰ τὸν περὶ ψυχῆς μετενσωματουμένης μῦθον ἐμψύχων ἀπέχονται· καὶ τίς

φίλον υἱὸν ἀείρας
σφάξει ἐπευχόμενος μέγα νήπιος;

ἡμεῖς δὲ κἂν τὸ τοιοῦτο πράττωμεν, ποιοῦμεν αὐτὸ, ἐπεὶ ὑπωπιάζομεν „τὸ σῶμα“ καὶ δουλαγωγοῦμεν καὶ βουλόμεθα νεκροῦν „τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, ἀσέλγειαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακήν“· καὶ πάντα γε πράττομεν, ἵνα „τὰς πράξεις τοῦ σώματος“ θανατώσωμεν. 616

L. *Ἔτι δὲ περὶ Ἰουδαίων ἀποφαινόμενος ὁ Κέλσος φησίν· οὐδ' εὐδοκιμεῖν παρὰ τῷ θεῷ καὶ στέργεσθαι διαφόρως τι τῶν ἄλλων τούτους εἰκὸς, καὶ πέμπεσθαι μόνοις αὐτοῖς ἐκεῖθεν ἀγγέλους, οἷον δή τινα μακάρων χώραν λαχοῦσιν·* 133r *ὁρῶμεν γὰρ αὐτοὺς καὶ τὴν χώραν | τίνων ἠξίωνται. ἐλέγξομεν οὖν καὶ τοῦτο, λέγοντες ὅτι τὸ εὐδοκιμηκέναι τὸ ἔθνος τοῦτο παρὰ θεῷ δηλοῦται καὶ ἐκ τοῦ τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν καὶ ὑπὸ τῶν ἀλλοτρίων τῆς ἡμετέρας πίστεως Ἑβραίων καλεῖσθαι θεόν. καὶ ὡς εὐδοκιμοῦντές γε ὅσον οὐκ ἐγκατελείποντο. καίτοι γε ὀλίγοι τυγχάνοντες τὸν ἀριθμὸν. διετέλουν φρουρούμενοι ὑπὸ θείας δυνάμεως, ὡς μηδ' ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος παθεῖν τι αὐτοὺς ὑπ' αὐτοῦ, καίτοι γε μὴ βουληθέντας διά τινας συνθήκας καὶ ὅρκους ἀναλαμβάνειν ὅπλα κατὰ τοῦ Δαρείου. τότε φασὶ καὶ τὸν Ἰουδαίων ἀρχιερέα ἐνδύντα τὴν ἱερατικὴν στολὴν προσκεκυνῆσθαι ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, φάσκοντος ὦφθαι αὐτῷ τούτῳ τῷ σχήματι † ἑωρακέναι τινὰ, ἐπαγγελλόμενον αὐτῷ „κατὰ τοὺς ὕπνους“ ὑποτάξειν τὴν Ἀσίαν ὅλην. ἡμεῖς οὖν οἱ Χριστιανοί φαμεν τὸ μὲν εὐδοκιμεῖν παρὰ τῷ θεῷ καὶ στέργεσθαι διαφόρως τι τῶν ἄλλων πάνυ ἐκείνοις συμβεβηκέναι, ταύτην δὲ τὴν οἰκονομίαν μεταβεβηκέναι καὶ τὴν χάριν ἐφ' ἡμᾶς, μεταστήσαντος τὴν ἐν Ἰουδαίοις δύναμιν ἐπὶ τοὺς*

3 Vgl. Empedocles bei Plutarch, De superstit. Cap. XIII p. 171 C u. bei Sextus Empir., Adv. mathem. IX 127 (Fr. phil. gr. ed. Mullach, I p. 13 V. 442. 443). — **5** Vgl. I Kor. 9, 27. — **6** Vgl. Kol. 3, 5. — **8** Vgl. Röm. 8, 13. — **20** Vgl. Josephus, Antiquitat. Jud. XI 8, 3—5 (317—339).

1 *τὸν*] *τῶν* [so] A^1 | **2** *καὶ τίς* schreibe ich, um die Satzverbindung herzustellen; *καί τις* A Ausgg. | **4** *σφάξει*] *σφάζει* Empedocl. | **14 f.** am Rand *ζτ'* A^2 | **14** *τίνων* A | **18** *ὅσον οὐκ*] *οὐκ* vermutet Guiet (bei Del. I 616 Anm. b) unrichtig. vgl. oben IV 32, I 303 Z. 12 | **21** *διά τινας*] *δι' ἅτινας* A | **24** *ὦφθαι* in M expungiert, von Hö. u. Sp. eingeklammert, von Del. getilgt | *ἑωρακέναι*] vermutlich verschrieben für *ἱερέα* oder ein ähnliches Substant.

ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πιστεύσαντας ⟨αὐ⟩τῷ Ἰησοῦ. διὸ πολλὰ βουληθέντες Ῥωμαῖοι κατὰ Χριστιανῶν ἐπὶ τῷ κωλῦσαι αὐτοὺς ἔτι εἶναι οὐ δεδύνηνται· ἦν γὰρ ὑπερμαχοῦσα αὐτῶν θεία χεὶρ καὶ βουλομένη τὸν τοῦ θεοῦ λόγον ἀπὸ μιᾶς τῆς κατὰ τὴν Ἰουδαίαν γῆν γωνίας ἐπισπείραι ὅλῳ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων.

LI. Ἀλλ' ἐπεὶ κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν λέλεκται πρὸς τὸν Κέλσον κατηγοροῦντα Ἰουδαίων καὶ τοῦ λόγου αὐτῶν τὰ ἐγκείμενα, φέρε τὰ ἑξῆς ἐκθέμενοι παραστήσωμεν ὅτι οὔτε ἀλαζονευόμεθα ἐπαγγελλόμενοι | εἰδέναι τὸν μέγαν θεὸν οὔτε γοητείᾳ. ὡς Κέλσος οἴ- 617
εται. ὑπήχθημεν Μωϋσέως ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ, ἀλλ' ἐπ' ἀγαθῷ τέλει καὶ τοῦ ἐν Μωϋσεῖ θεοῦ ἀκούομεν καὶ τὸν μαρτυρούμενον ὑπ' αὐτοῦ θεὸν Ἰησοῦν ὡς υἱὸν θεοῦ παρεδεξάμεθα. τὰ ἄριστα ἐλπίζοντες, ἐπὰν κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ βιώσωμεν.

ἑκόντες δ' ὑπερβησόμεθα εἰπεῖν εἰς ἃ προλαβόντες ἐξεθέμεθα, διδάσκοντες πόθεν ἥκομεν καὶ τίνα ἀρχηγὸν ἔχομεν, καὶ τίς ὁ ἀπὸ τούτου νόμος. κἂν βούληταί γε ἡμᾶς μηδὲν διαφέρειν τῶν τὸν τράγον ἢ τὸν κριὸν ἢ τὸν κροκόδειλον ἢ τὸν βοῦν ἢ τὸν ἵππον ποτάμιον ἢ τὸν κυνοκέφαλον ἢ αἴλουρον σεβόντων Αἰγυπτίων ὁ Κέλσος, αὐτὸς ἂν εἰδείη καὶ εἴ τις αὐτῷ περὶ τούτου ὁμοδοξεῖ. ἡμεῖς δὲ ὅση δύναμις διὰ πολλῶν ἐν τοῖς πρὸ τούτων περὶ τῆς εἰς τὸν Ἰησοῦν ἡμῶν τιμῆς ἀπελογησάμεθα, δεικνύντες ὅτι κρεῖττον εὕρομεν· καὶ μόνοι ἡμεῖς τὸ καθαρῶς καὶ ἀμιγὲς πρὸς τὸ ψεῦδος ἀληθὲς ἐν τῇ Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλίᾳ ἀποφαινόμενοι εἶναι οὐχ αὐτοὺς ἀλλὰ τὸν διδάσκαλον συνίσταμεν, ὑπὸ τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ διὰ πλειόνων μαρτυρηθέντα καὶ τῶν προ- 134r
φητικῶν ἐν Ἰουδαίοις λόγων καὶ αὐτῆς τῆς ἐναργείας· | δείκνυται γὰρ οὐκ ἀθεεὶ τὰ τηλικαῦτα δεδυνημένος.

3 Vgl. Luk. 1, 66. Act. 11, 21. — **4** Vgl. unten VI 78 a. A., oben IV 36, I 306 Z. 20. — **15** Vgl. oben V 33, S. 34 Z. 24 ff. — **17** Vgl. oben V 34, S. 37 Z. 6 ff. — **18** Vgl. Herodot II 41. 69. 71. — **19** Vgl. Lucian, Juppiter trag. Cap. XLII. Toxaris Cap. XXVIII.

1 ⟨αὐ⟩τῷ schreibe ich mit Del. (I 616 Anm. d), τοῦ vermuten Guiet (ebenda) u. Bo. (Notae p. 392) weniger gut; τῷ A | διὸ MAusgg. διὸ aus δι' ὧν corr. A¹ | **2** κωλύσαι AAusgg. | **7** ἐγκείμενα schreibe ich mit Guiet (bei Del. I 616 Anm. e), vgl. oben V 33, S. 34 Z. 21; ἐγκείμενα AAusgg. | **8** παραστήσωμεν] ω aus ο corr. A¹ | **10** μῶυσέος A | **11** ἐπαγαθῶι A | μωυσῆ AAusgg. | **19** ἵππον ποτάμιον schreibe ich mit Hö. (Notae p. 487), der auch ἱπποπόταμον vorschlägt; ἵππον τὸν ποτάμιον P Del. ἱποποτάμϊον AHö.Sp. im Text | αἴλουρον] α aus ε corr. A | **22** ἀπελογησάμεθα] η auf Rasur A | **23** καθαρῶς] καθαρὸν vermuten Bo. (Notae p. 392) u. Del. (I 617 Anm. b) mit Unrecht | **24** ἀμηγὲς A | **25** οὐχ αὐτοὺς aus οὐκ αὐτοὺς corr. A¹ οὐχ ἑαυτοὺς Ausgg. | hinter διδάσκαλον + ἰ͞ν χ͞ν, doch expungiert, A.

LII. Ἦν δὲ βουλόμεθα ἐξετάσαι νῦν τοῦ Κέλσου λέξιν οὕτως ἔχει· καὶ δὴ παραλείπομεν ὅσα περὶ τοῦ διδασκάλου διελέγχονται, καὶ δοκείτω τις ὡς ἀληθῶς ἄγγελος. ἦκε δὲ πότερον οὗτος πρῶτος καὶ μόνος, ἢ καὶ ἄλλοι πρότερον; εἰ μὲν φαίεν ὅτι μόνος, ἐλέγχοιντο ἂν ἐναντία σφίσι ψευδόμενοι. ἐλθεῖν γὰρ καὶ ἄλλους λέγουσι πολλάκις, καὶ ὁμοῦ γε ἑξήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα· οὓς δὴ γενέσθαι κακοὺς καὶ κολάζεσθαι δεσμοῖς ὑποβληθέντας ἐν γῇ. ὅθεν καὶ τὰς θερμὰς πηγὰς εἶναι τὰ ἐκείνων δάκρυα. καὶ μὴν καὶ πρὸς τὸν αὐτοῦ τοῦδε τάφον ἐλθεῖν ἄγγελον, οἱ μὲν ἕνα, οἱ δὲ δύο, τοὺς ἀποκρινομένους ταῖς γυναιξὶν ὅτι ἀνέστη. ὁ γὰρ τοῦ θεοῦ παῖς, ὡς ἔοικεν, οὐκ ἐδύνατο ἀνοῖξαι τὸν τάφον, ἀλλ' ἐδεήθη ἄλλου ἀποκινήσοντος τὴν πέτραν. ἔτι μὴν καὶ ὑπὲρ τῆς Μαρίας κυούσης πρὸς τὸν τέκτονα ἦκεν ἄγγελος, καὶ ὑπὲρ τοῦ τὸ βρέφος ἐξαρπάσαντας φυγεῖν ἄλλος ἄγγελος. καὶ τί δεῖ πάντα ἀκριβολογεῖσθαι καὶ τοὺς Μωϋσεῖ τε καὶ ἄλλοις αὐτῶν πεμφθῆναι λεγομένους ἀπαριθμεῖν; εἰ τοίνυν ἐπέμφθησαν καὶ ἄλλοι, δῆλον ὅτι καὶ ὅδε παρὰ τοῦ αὐτοῦ θεοῦ. πλεῖον δέ τι ἀγγέλλειν δοκείτω, φέρε, ὥσπερ πλημμελούντων τι Ἰουδαίων ἢ παραχαραττόντων τὴν εὐσέβειαν ἢ οὐχ ὅσια δρώντων· ταῦτα γὰρ αἰνίττονται.

LIII. | Ἤρκει μὲν οὖν τὰ προειρημένα ἐν τοῖς ἰδίᾳ περὶ τοῦ σω- 618
τῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξετασθεῖσι πρὸς τὰς Κέλσου λέξεις· ἵνα δὲ μὴ δοκῶμεν τόπον τινὰ αὐτοῦ τῆς γραφῆς ὑπερβαίνειν ἐκόντες ὡς μὴ δεδυνημένοι λέγειν πρὸς αὐτόν, φέρε, εἰ καὶ ταυτολογεῖν μέλλομεν, ἐπὶ τοῦτο ἡμᾶς τοῦ Κέλσου προκαλουμένου, ὅση δύναμις ἐπιτεμώμεθα τὸν λόγον, ἐὰν ἄρα τι ὑποπέσῃ περὶ τῶν αὐτῶν ἢ ἐναργέστερον ἢ καινότερον. φησὶ δὴ παραλιπεῖν ὅσα περὶ τοῦ διδασκάλου Χριστιανοὶ διελέγχονται, οὐ παραλιπὼν ⟨τι⟩ ὧν ἐδύνατο λέγειν· ὅπερ ἐστὶ φανερὸν ἐκ τῶν ἀνωτέρω αὐτῷ λελεγμένων· ἄλλως δὲ ῥητορικῇ ἐγχειρήσει κατακολουθῶν τὸ τοιοῦτο ποιεῖ. ἀλλὰ καὶ ὅτι οὐ διελεγχόμεθα περὶ τοῦ τηλικούτου σωτῆρος ἡμῶν, κἂν δοκῇ ὁ ἐγκαλῶν διελέγχειν, δῆλον ἔσται τοῖς

7 Vgl. Henoch Cap. X. LXVII—LXIX. — 9 Vgl. Matth. 28, 2. Mark. 16, 5. — 10 Vgl. Luk. 24, 4. Joh. 20, 12. — 13 Vgl. Matth. 28, 2. Mark. 16, 3—5. Luk. 24, 2. — 14 Vgl. Matth. 1, 20. 2, 13 u. oben I 66, I 119 Z. 8—12. — 22 Vgl. oben I 6. 26 f. 29—31. 66—70. II 9—11. 23—25. 32—37. 40—43. 59—70. 73. 79.

2 *παραλείπομεν*] *παραλείπωμεν* Gelenius Del. | 5 *ἐλέγχοιτο* A | 12 *ἀνοῖξαι*] *νοῖ* auf Rasur A | 13 *μὴν* A *μὲν* Ausgg. | 16 *μωϋσῆ* A Ausgg. | 19 *δοκείτω* M Ausgg. *δοκεῖ τῷ* A | 20 *ἰουδαίων*. *ἰ* in Correctur A | 27 *τί* A | 29 ⟨τι⟩ füge ich mit M u. den Ausgg. ein.

φιλαλήθως καὶ ἐξεταστικῶς ὅλοις τοῖς περὶ αὐτοῦ προφητευομένοις καὶ ἀναγεγραμμένοις ἐντυγχάνουσιν.

ἐξῆς δὲ, ἐπεὶ νομίζεται συγχωρητικῶς λέγειν περὶ τοῦ σωτῆρος οτι δοκείτω τις ὡς ἀληθῶς ἄγγελος οὗτος εἶναι, φαμὲν ὅτι τοῦτ' οὐχ ὡς συγχωρούμενον ἀπὸ Κέλσου λαμβάνομεν. τῷ δ' ἔργῳ αὐτοῦ ἐνορῶντες ὅλῳ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐπιδεδημηκότος κατὰ τὸν ἑαυτοῦ λόγον καὶ τὴν διδασκαλίαν, ὡς ἕκαστος ἐχώρει τῶν προσιεμένων αὐτόν. ὅπερ ἔργον ἦν τοῦ, ὡς ὠνόμασεν ἡ περὶ αὐτοῦ προφητεία, οὐχ ἁπαξαπλῶς ἀγγέλου ἀλλὰ τοῦ τῆς „μεγάλης βουλῆς" ἀγγέλου· ἤγγελλε γὰρ ἀνθρώποις τὴν μεγάλην τοῦ θεοῦ
134v καὶ πατρὸς τῶν ὅλων περὶ αὐτῶν βουλὴν, εἰκόντων μὲν | τῷ βιοῦν ἐν καθαρᾷ θεοσεβείᾳ ὡς ἀναβαινόντων διὰ τῶν μεγάλων πράξεων πρὸς τὸν θεὸν, μὴ προσιεμένων δὲ ὡς ἑαυτοὺς μακρυνόντων ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ ἐπὶ τὴν ἀπώλειαν διὰ τῆς περὶ θεοῦ ἀπιστίας ὁδεύοντων.

εἰθ' ἑξῆς φησιν· εἰ καὶ ἄγγελος οὗτος πρὸς ἀνθρώπους ἦλθεν, ἆρα πρῶτος ἦκε καὶ μόνος, ἢ καὶ ἄλλοι πρότερον; καὶ πρὸς ἑκάτερον δὲ διὰ πλειόνων οἴεται ἀπαντᾶν, οὐδενὸς δὴ τῶν ὡς ἀληθῶς Χριστιανῶν λέγοντος μόνον τὸν Χριστὸν ἐπιδεδημηκέναι τῷ ⟨γένει τῶν ἀνθρώπων·⟩ καὶ ἄλλους ὠφθαί φησιν ἀνθρώποις ὁ Κέλσος, εἰ μὲν δὴ φαῖεν ὅτι μόνος.

LIV. Εἶτ' ἀπαντᾷ ἑαυτῷ, ὡς βούλεται· οὕτω δ' οὐ μόνος ἱστόρηται ἐπιδεδημηκέναι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ὡς καὶ τοὺς προφάσει τῆς διδασκαλίας τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ ἀποστάντας τοῦ δημιουργοῦ ὡς ἐλάττονος καὶ προσεληλυθότας ὡς κρείττονί τινι θεῷ καὶ | πατρὶ τοῦ ἐπιδημήσαντος 619
φάσκειν ὅτι καὶ πρὸ τούτου ἐπεδήμησάν τινες ἀπὸ τοῦ

9 Vgl. Jes. 9, 6. — **14** Vgl. Matth. 7, 13. — **23** Vgl. Justin, Apol. I 26 (vol. I tom. I 1 p. 80. 82 ed. Otto). Irenaeus, Adv. haer. I 25, 1. Tertullian, Adv. Marc. I 14. Theodoret, Haer. fab. comp. I 24. Epiphan., Panar. I 42, 4 und A. Hilgenfeld, Die Ketzergesch. des Urchrist. S. 340 f. 526—529.

3 *ἐπεὶ* schreibe ich nach der Vermutung von Del. (I 618 Anm. b), *εἰπὼν* vermuten weniger glücklich Bo. (Notae p. 392) u. Guiet (bei Del. I 618 Anm. b); *εἰπεῖν* A Ausgg. | **5** *τοῦτ'*] Schluss-*τ* auf Rasur A | *συγχωροίμενον* M$^{corr.}$ Ausgg. *συγχωρούμενοι* A | **10** *ἤγγελλε* sicher A, das erste *λ* übergeschr. u. leicht in *ι* zu verlesen; *ἤγγειλε* P Bo. (Notae p. 392) Del. | *ἀνθρώποις* P, Gelenius (bei Hö. am Rand), Sp. am Rand, Del. im Text; *ἄνος* A | **19** ⟨*γένει τῶν ἀνθρώπων*⟩ füge ich nach der Vermutung von Del. (I 618 Anm. d) als notwendig ein, vgl. oben Z. 6, unten Z. 22 u. S. 58 Z. 1 | **21** *εἶτ' ἀπαντᾷ* P^2 (durch Conjectur) Del. *εἶτα πάντα* A P^1 Hö. Sp. | vor *ἑαυτῷ* + *ὡς* Del. | hinter *βούλεται* + ⟨*συγχωρῶν, ἐπιφέρει*⟩ durch Conjectur Hö. am Rand, Sp. im Text; aber der Fehler liegt in *εἶτα πάντα*, was P^2 richtig verbessert hat | **23** vor *Ἰησοῦ* + *τοῦ* Del. | **25** *θεῷ καὶ πατρὶ*] *θεῷ τῷ πατρὶ* vermutet Bo. (Notae p. 392).

δημιουργοῦ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων. ἐπεὶ δὲ φιλαλήθως τὰ κατὰ τὸν τόπον ἐξετάζομεν, φήσομεν ὅτι ὁ Μαρκίωνος γνώριμος Ἀπελλῆς, αἱρέσεώς τινος γενόμενος πατὴρ καὶ μῦθον ἡγούμενος εἶναι τὰ Ἰουδαίων γράμματα, φησὶν ὅτι μόνος οὗτος ἐπιδεδήμηκε τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων. οὐδὲ πρὸς ἐκεῖνον οὖν. λέγοντα μόνον ἐπιδεδημηκέναι τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις, εὐλόγως ἂν ὁ Κέλσος φέροι τὰ περὶ τοῦ καὶ ἄλλους ἐληλυθέναι, ἀπιστοῦντα, ὡς προείπομεν, ταῖς παραδοξότερα ἀπαγγελλούσαις Ἰουδαίων γραφαῖς· πολλῷ δὲ πλέον οὐ προσήσεται ἅπερ ἔοικε παρακούσας ἀπὸ τῶν ἐν τῷ Ἐνὼχ γεγραμμένων τεθεικέναι ὁ Κέλσος. οὐδεὶς τοίνυν ἐλέγχει ἡμᾶς ψευδομένους καὶ τὰ ἐναντία τιθέντας, ὅτι τε μόνος ἦλθεν ὁ σωτὴρ ἡμῶν καὶ ὅτι, ἐπεὶ ἄλλοι πολλοὶ πολλάκις ἐληλύθασι. πάνυ δὲ συγκεχυμένως ἐν τῇ περὶ τῶν ἐληλυθότων πρὸς ἀνθρώπους ἀγγέλων ἐξετάσει τίθησι τὰ ἀτρανώτως ἐλθόντα εἰς αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἐν τῷ Ἐνὼχ γεγραμμένων· ἅτινα οὐδ' αὐτὰ φαίνεται ἀναγνοὺς οὐδὲ γνωρίσας ὅτι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις οὐ πάνυ φέρεται ὡς θεῖα τὰ ἐπιγεγραμμένα τοῦ Ἐνὼχ βιβλία· ὅθεν νομισθείη ἂν ἐρρῖφέναι τὸ ὁμοῦ ἑξήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα καταβεβηκέναι, κακοὺς γενομένους.

LV. | Ἀλλ' ἵνα καὶ εὐγνωμονέστερον αὐτῷ δῶμεν ἃ μὴ ἑώρακεν 620
ἀπὸ τῶν ἐν τῇ Γενέσει γεγραμμένων, ὅτι „ἰδόντες οἱ υἱοὶ τοῦ θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων ὅτι καλαί εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν ὧν ἐξελέξαντο“· οὐδὲν ἧττον καὶ περὶ τούτων τοῖς δυναμένοις ἀκούειν προφητικοῦ βουλήματος πείσομεν ὅτι καὶ τῶν πρὸ ἡμῶν τις ταῦτα ἀνήγαγεν εἰς τὸν περὶ ψυχῶν λόγον, ἐν ἐπιθυμίᾳ γενομένων τοῦ ἐν σώματι ἀνθρώπων βίου, ἅπερ τροπολογῶν ἔφασκε λελέχθαι „θυγατέρας ἀνθρώπων.“ πλὴν ὅπως ποτ' ἂν ἔχῃ καὶ τὰ περὶ τοὺς ἐπιθυμήσαντας θυγατέρων ἀνθρώπων

3 Vgl. Origenes, In Gen. hom. II 2 (tom. VIII p. 134 ed. Lomm.). Hippolyt, Philos. VII 38. X 20 u. A. Hilgenfeld, Die Ketzergesch. des Urchrist. S. 536—540. — **16** Vgl. Origenes, In Num. hom. XXVIII 2 (tom. X p. 366 ed. Lomm.). De princ. IV 35 (tom. XXI p. 476 ed. Lomm.) u. Tertullian, De cultu fem. I 3. II 10. — **18** Vgl. Henoch Cap. VI. — **21** Gen. 6, 2. — **25** Vgl. Philo, De gigant. Cap. II—IV (vol. I p. 263—265 ed. Mangey). — **27** Vgl. Gen. 6, 2.

9 *προσήσεται*] *ση* in Correctur A | **12** *ἐπεὶ* AHö. im Text, Sp. am Rand; *ἔτι* Hö am Rand, Sp. Del. im Text | **20** *δῶμεν* Jol (am Rand), Bo. (Notae p. 392), Del. im Text; *ἴδωμεν* AHö.Sp., *ι* ist vielleicht durch Dittographie des Jota adscript. von *αὐτῷ* entstanden | **21** hinter *ὅτι* ein Buchst. ausradiert A | *οἱ* übergeschr. A^2 | **23** *τοίτων* A *τοίτου* M Ausgg. | **24** *πείσομεν*] wahrscheinlich verschrieben für *δείξομεν* oder ein ähnliches Wort | **25** *ψυχῶν*] *ψυχῆς* [so] A^1 | **27** *ὁπώσποτ'* A.

135r υἱοὺς θεῶν, οὐδὲν αὐτῷ συμβάλλεται ὁ λόγος πρὸς τὸ μὴ | μόνον τὸν Ἰησοῦν ὡς ἄγγελον ἐπιδεδημηκέναι τοῖς ἀνθρώποις, σωτῆρα καὶ εὐεργέτην ἐναργῶς πάντων τῶν μεταβαλλόντων ἀπὸ τῆς χύσεως τῆς κακίας γεγενημένον.

εἶτα φύρων καὶ συγχέων ἃ ὅπως ποτὲ ἤκουσε καὶ τὰ ὅπου ποτ' οὖν γεγραμμένα, εἴτε δεδογμένα θεῖα εἶναι παρὰ Χριστιανοῖς εἴτε καὶ μή, φησὶ τοὺς ὁμοῦ καταβεβηκότας ἑξήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα κολάζεσθαι δεσμοῖς ὑποβληθέντας ἐν γῇ. καὶ φέρει ὡς ἀπὸ τοῦ Ἐνὼχ, οὐκ ὀνομάζων αὐτὸν, τό· ὅθεν καὶ τὰς θερμὰς πηγὰς εἶναι τὰ ἐκείνων δάκρυα, πρᾶγμα οὔτε λεγόμενον οὔτ' ἀκουόμενον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ θεοῦ. οὐδὲ γὰρ ἀνόητος οὕτως τις ἦν, ἵνα σωματοποιήσῃ δάκρυα παραπλήσια τοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐν τοῖς καταβεβηκόσιν ἐξ οὐρανοῦ ἀγγέλοις. καὶ εἰ χρή γε παίζειν πρὸς τὰ καθ' ἡμῶν σπουδαζόμενα τῷ Κέλσῳ, λεκτέον ὅτι οὐκ ἄν τις εἶπε τὰς θερμὰς πηγὰς, ὧν αἱ πλεῖσται γλυκεῖαί εἰσι, δάκρυα εἶναι τῶν ἀγγέλων, ἐπεὶ ἡ φύσις τῶν δακρύων ἐστὶν ἁλμυρά· εἰ μὴ ἄρα οἱ κατὰ τὸν Κέλσον ἄγγελοι γλυκέα δακρύουσιν.

LVI. Εἶτα ἐξῆς τὰ ἄμικτα καὶ ἀνόμοια μιγνὺς καὶ | ἐξομοιῶν 621
ἀλλήλοις ἐπιφέρει τῷ περὶ τῶν, ὥς φησι, καταβεβηκότων ἑξήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα ἀγγέλων λόγῳ, πηγὰς θερμῶν κατὰ αὐτὸν δακρυσάντων, ὅτι καὶ πρὸς αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ τὸν τάφον ἱστόρηνται ἐληλυθέναι ὑπό τινων μὲν ἄγγελοι δύο ὑπό τινων δὲ εἷς· οὐκ οἶμαι τηρήσας Ματθαῖον μὲν καὶ Μάρκον ἕνα ἱστορηκέναι, Λουκᾶν δὲ καὶ Ἰωάννην δύο, ἅπερ οὐκ ἦν ἐναντία. οἱ μὲν γὰρ ἀναγράψαντες ἕνα τὸν ἀποκυλίσαντα „τὸν λίθον" ἀπὸ τοῦ μνημείου τοῦτόν φασιν εἶναι, οἱ δὲ τοὺς δύο τοὺς ἐπιστάντας „ἐν ἐσθῆτι ἀστραπτούσῃ" ταῖς γενομέναις ἐπὶ τὸ μνημεῖον γυναιξὶν ἢ τοὺς θεωρηθέντας ἔνδον „ἐν λευκοῖς καθεζομένους." ἕκαστον δὲ τούτων νῦν

9 Vgl. oben V 52, S. 56 Z. 8. — **15** Vgl. Irenaeus, Adv. haer. I 1, 7. 8. Tertullian, Adv. Valentin. Cap. XV. — **24** Vgl. Matth. 28, 2. Mark. 16, 5. — Vgl. Luk. 24, 4. Joh. 20, 12. — **26** Vgl. Matth. 28, 2. — **27** Vgl. Luk. 24, 4. — **28** Vgl. Joh. 20, 12.

1 *θεῶν*] *θεοῦ* schreiben Bo. (Notae p. 392) u. Guiet (bei Del. I 620 Anm. c) | **3** *μεταβαλόντων* [so] A^1 | **4** *γεγενημένον* Hö. am Rand, Sp.Del. im Text; *γεγενημένων* A | **5** *ὁπώσποτε* A | *ὁπουποτοὖν* A | **8** *φέρει*] ι nachgetragen A | **12** *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg. | **19** *ἑξῆς*] *ῆ* aus *ή* corr. A | **21** *θερμῶν*] *θερμὰς* Gelenius (bei Del. I 621 Anm. b) | hinter *κατὰ* ein Buchst. ausradiert A | **22** *πρὸς αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ τὸν* A *πρὸς τὸν αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ* M^2Ausgg. | **24** *οὐκ οἶμαι*] *ὡς οἶμαι* liest Bo. (Notae p. 392) ohne Grund | *ἕνα ἱστορηκέναι* P M^2 Ausgg. *ἑνιστορηκέναι* A | **28** *τὸ* < Sp.Del.

παραδεικνύναι δυνατὸν καὶ γεγενημένον καὶ δηλωτικόν τινος εἶναι τροπολογίας, τῆς περὶ τῶν προφαινομένων τοῖς τὴν ἀνάστασιν τοῦ λόγου θεωρεῖν παρεσκευασμένοις, οὐ τῆς παρούσης ἐστὶ πραγματείας ἀλλὰ μᾶλλον τῶν τοῦ εὐαγγελίου ἐξηγητικῶν.

LVII. Παράδοξα δὲ πράγματα τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφαίνεσθαί ποτε καὶ τῶν Ἑλλήνων ἱστόρησαν οὐ μόνον οἱ ὑπονοηθέντες αν ὡς μυθοποιοῦντες ἀλλὰ καὶ ⟨οἱ⟩ οἷον πολὺ ἐπιδειξάμενοι γνησίως φιλοσοφεῖν καὶ φιλαλήθως ἐκτίθεσθαι τὰ εἰς αὐτοὺς φθάσαντα. τοιαῦτα δ' ἀνέγνωμεν παρὰ τῷ Σολεῖ Χρυσίππῳ, τινὰ δὲ παρὰ Πυθαγόρᾳ, ἤδη δὲ καὶ παρά τισι τῶν νεωτέρων καὶ χθὲς καὶ πρώην γεγενημένων, ὥσπερ παρὰ τῷ Χαιρωνεῖ Πλουτάρχῳ ἐν τοῖς περὶ ψυχῆς καὶ τῷ Πυθαγορείῳ Νουμηνίῳ ἐν τῷ δευτέρῳ περὶ ἀφθαρσίας ψυχῆς. ἢ Ἕλληνες μὲν ἐὰν τοιαῦτα διηγῶνται καὶ μάλιστα οἱ ἐν αὐτοῖς φιλοσοφοῦντες, οὐ χλεύη οὐδὲ γέλως τὰ λεγόμενα οὐδὲ πλάσματα καὶ μῦθοί εἰσιν, ἐὰν δ' οἱ τῷ θεῷ τῶν ὅλων ἀνακείμενοι
135v καὶ ὑπὲρ τοῦ μηδὲ μέχρι φωνῆς ψεῦδος εἰπεῖν περὶ τοῦ θεοῦ | πᾶσαν αἰτίαν μέχρι θανάτου ἀναδεχόμενοι ὡς ἰδόντες ἀπαγγέλλωσιν ἀγγέλων ἐπιφανείας, οὐκ ἄξιοι τοῦ πιστεύεσθαι κρίνονται οὐδὲ οἱ λόγοι αὐτῶν ἐν ἀληθέσι κατατάττονται;

ἀλλ' οὐκ εὔλογον οὕτω κρίνειν τὰ περὶ ἀληθευόντων ἢ ψευδομένων. οἱ γὰρ τὸ ἀνεξαπάτητον ἀσκοῦντες μετὰ πολλῆς καὶ ἀκριβοῦς ἐρεύνης καὶ ἐξετάσεως τῶν κατὰ τοὺς τόπους βράδιον καὶ ἀσφαλῶς ἀποφαίνονται περὶ τοῦ τοὺς τοιουσδὶ μὲν ἀληθεύειν τοὺς τοιουσδὶ δὲ ψεύδεσθαι ἐν οἷς ἱστοροῦσι παραδόξοις, οὔτε πάντων τὸ τοῦ πιστεύεσθαι ἄξιον ἐπιδεικνυμένων οὔτε πάντων | [τῶν] ἐναργῶς 622
ἀποδεικνυμένων πλάσματα καὶ μύθους τοῖς ἀνθρώποις παραδεδω-

11 Vgl. Eusebius, Praep. evang. XI 36, 1. — **12** Vgl. Frid. Thedinga, De Numenio philos. Platon., Diss. Bonnae 1875, p. 18 u. 68 Nr. 45. — **15** u. **26** Vgl. oben III 27. — **20** u. **24** Vgl. oben V 52, S. 56 Z. 5.

2 *τῆς* Del. *τοῖς* A Hö. Sp. Bo. | *τοῖς τὴν*] *κατὰ τὴν* liest Bo. (Notae p. 392) unrichtig | **4** *τῶν* aus *τῷ* corr. A¹ | **7** ⟨*οἱ*⟩ füge ich mit Del. aus P M ein | *οἷον πολὺ*] *οἱ τὸ πολὺ* liest Bo. (Notae p. 392), *οἱ πολὺ* Guiet (bei Del. I 621 Anm. e) u. Thedinga a. a. O. p. 68 | **9** *παρὰ* (2)] *περὶ* [so] A¹, am Rand *ζτ'* A², *περὶ* Hö. Sp. am Rand, Del. im Text | *Πυθαγόρᾳ* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 392), *πυθαγόρου* [so] A¹ *Πυθαγόρου* Ausgg. | **11** *Χαιρωνεῖ*] *χερωνεῖ*, Rasur vor *ρ*, A | **13** *τοιαῦτα*] Rasur über *ι* u. Schluss-*α* A | **15** *εἰσὶν*, dahinter Rasur, A *ἐστὶν* M Ausgg. | **17** *ἰδόντες*] *εἰδότες*, darüber *ἰδόντες*, darüber *ζτ'* mit spitzer Feder von II. H. geschrieben A | **20** *οὐκ*] *οὐχ* [so] A¹ | **23** *τοιουσδὶ* Hö. Sp. am Rand, Del. im Text; *τοιούσδε* A | **24** *παραδόξοις* M Ausgg. *παραδόξως* [so] A¹ | *οὔτε* aus *ὅτε* corr. A | **25** *σ' οὔτε* bis 26 *ἀποδεικνυμένων* am Rand nachgetragen, darunter *ζτ'* A² | [*τῶν*] wohl Dittographie der Endung von *πάντων*, < M Ausgg.

κέναι. ἔτι δὲ περὶ τῆς τοῦ Ἰησοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ ταῦτα λεκτέον, ὅτι τότε μὲν ἕνα ἢ δεύτερον ὤφθαι ἄγγελον, ἀγγέλλοντα αὐτὸν ἐγηγέρθαι καὶ προνοεῖσθαι τῶν ἐπὶ ὠφελείᾳ ἑαυτῶν περὶ τοῦ τοιούτου πιστευόντων, οὐ θαυμαστόν· ἀεὶ δὲ τοὺς τοιούτους τῷ ἐγηγέρθαι τὸν Ἰησοῦν πιστεύοντας, καρπὸν τοῦ πιστεύειν οὐκ εὐκαταφρόνητον ἐπιδεικνυμένους τὸν ἐῤῥωμένον βίον καὶ τὴν ἀπὸ τῆς χύσεως τῶν κακῶν μεταβολήν, οὐ χωρὶς ἐφαπτομένων τῶν βοηθούντων αὐτῶν τῇ πρὸς θεὸν ἐπιστροφῇ ἀγγέλων γίνεσθαι, οὐκ ἄλογον εἶναί μοι φαίνεται.

LVIII. Κατηγορεῖ δ' ὁ Κέλσος καὶ τοῦ φάσκοντος λόγου ἄγγελον ἀποκεκυλικέναι τοῦ τάφου, ἔνθα ἦν τὸ Ἰησοῦ σῶμα, „τὸν λίθον“ ὥσπερ μειράκιον, ἐν διατριβῇ λαβὸν τοπικῶς κατηγορῆσαί τινος, καί φησιν ὡς σοφόν τι κατὰ τοῦ λόγου εὑρὼν [καί φησιν] ὅτι ὁ τοῦ θεοῦ παῖς, ὡς ἔοικεν, οὐκ ἐδύνατο ἀνοῖξαι τὸν τάφον, ἀλλ' ἐδεήθη ἄλλου ἀποκινήσοντος τὴν πέτραν. καὶ ἵνα γε μηδὲν περιεργάσωμαι περὶ τῶν κατὰ τὸν τόπον μηδὲ τροπολογίαν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐκτιθέμενος δόξω ἀκαίρως εἰς ταῦτα φιλοσοφεῖν, περὶ αὐτῆς ἐρῶ τῆς ἱστορίας ὅτι σεμνότερον αὐτόθεν φαίνεται τὸ τὸν ἐλάττονα καὶ ὑπηρέτην ἀποκεκυλικέναι „τὸν λίθον“ ἢ τὸν ἐπὶ ὠφελείᾳ ἀνθρώπων ἀνιστάμενον τοῦτο πεποιηκέναι. οὐ λέγω δ' ὅτι οἱ μὲν τῷ λόγῳ ἐπιβουλεύοντες καὶ ἀποκτεῖναι αὐτὸν βουληθέντες καὶ δεῖξαι πᾶσι νεκρὸν καὶ τὸ μηδὲν τυγχάνοντα βούλονται αὐτοῦ μηδαμῶς ἀνοιχθῆναι τὸν τάφον, ἵνα μηδεὶς τὸν λόγον μετὰ τὴν ἐπιβουλὴν αὐτῶν ζῶντα θεάσηται· ὁ δὲ ὑπὲρ σωτηρίας ἀνθρώπων ἐπιδημῶν συνεργὸς τοῦ ἀγγέλου ἄγγελος θεοῦ ἰσχυρότερος ὢν τῶν ἐπιβουλευόντων ἀποκυλίει τὸν βαρὺν λίθον· ἵνα πεισθῶσιν οἱ νομίζοντες τεθνηκέναι τὸν λόγον ὅτι „οὐκ ἔστι“ „μετὰ τῶν νεκρῶν“ ἀλλὰ ζῇ καὶ „προάγει“ τοὺς βουλομένους αὐτῷ ἀκολουθεῖν, ἵνα ἐπιδείξηται τὰ ἐξῆς οἷς ἐπεδείξατο πρότερον, τοῖς

2 Vgl. Matth. 28, 5. 6. Mark. 16, 6. Luk. 24, 5. 6. — 10 u. 19 Vgl. Matth. 28, 2. Mark. 16, 4. Luk. 24, 2. — 22 Vgl. Matth. 27, 64. — 27 Vgl. Luk. 24, 6. 5. — 28 Vgl. Matth. 28, 7. Mark. 16, 7.

2 vor ἕνα + ἢ M Ausgg. | ἀγγέλλοντα M Ausgg. ἄγγελον A | 3 vor ὠφελείᾳ + τῇ Ausgg. | ἑαυτῶν aus αὐτῶν corr. A | 4 τῶι übergeschr. A¹ | 5 καρπὸν] π übergeschr. A¹ | 7 τῶν βοηθούντων] καὶ βοηθούντων vermutet Guiet (bei Del. I 622 Anm. b) | 12 λαβὸν Hö. am Rand, Sp.Del. im Text; λαβῶν [so] A¹ | 13 φησιν (1) < M Ausgg. | [καί φησιν] wahrscheinlich fehlerhaft wiederholt, deshalb von mir eingeklammert; φησὶν M Ausgg. | 21 ὅτι] τι auf Rasur A | 25 vor ἀνθρώπων + τῶν M Ausgg. | ἐπιδημῶν] zwischen η und μ sind 2—3 Buchst. ausradiert A | 27 λόγον] γ in Correctur A.

μὴ χωροῦσί πω αὐτῶν μείζονα κατὰ τὸν πρότερον τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῶν χρόνον.

εἶτ' οὐκ οἶδ' ὅπως μετὰ ταῦτα παραῤῥίπτει, οὐκ οἶδα εἰς τί τῇ προθέσει αὐτοῦ χρήσιμον εἶναι δοκοῦν, τὸ περὶ τῆς Μαρίας κυ-
5 ούσης ἐληλυθέναι πρὸς τὸν Ἰωσὴφ ἄγγελον καὶ πάλιν ὑπὲρ
136r τοῦ τὸ βρέφος γεννηθὲν καὶ ἐπιβουλευόμενον ἐξαρπάσαντας φυγεῖν εἰς Αἴγυπτον. περὶ τούτων δὲ καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω πρὸς τὰ ὑπ' αὐτοῦ εἰρημένα διελέχθημεν. τί δὲ βούλεται Κέλσῳ ⟨τὸ⟩ καὶ Μωϋσεῖ καὶ τοῖς ἄλλοις ἱστορεῖσθαι κατὰ τὰς γραφὰς ἀγγέλους
10 πέμπεσθαι: οὐδὲν γάρ μοι φαίνεται συμβάλλεσθαι αὐτῷ πρὸς ὃ βούλεται, καὶ μάλιστα ἐπεὶ οὐδεὶς μὲν ἐκείνων περὶ τοῦ γένους τῶν
| ἀνθρώπων ἠγωνίσατο, ἵν' αὐτὸ ἐπιστρέψῃ ὅση δύναμις ἀπὸ τῶν 623
ἁμαρτημάτων. καὶ ἄλλοι οὖν πεπέμφθωσαν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ οὗτός τι πλέον ἀπαγγελλέτω, καὶ πλημμελούντων Ἰου-
15 δαίων καὶ μεταχαραττόντων τὴν εὐσέβειαν καὶ οὐχ ὅσια δρώντων τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ μεταδεδωκέτω „ἄλλοις γεωργοῖς“ τοῖς πανταχοῦ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἑαυτῶν ἐπιμελουμένοις καὶ πάντα πράττουσιν ὑπὲρ τοῦ τὰς ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ ἀφορμὰς προσαγαγεῖν διὰ βίου καθαροῦ καὶ λόγου ἀκολούθου τῷ βίῳ πρὸς
20 τὸν τῶν ὅλων θεόν.

LIX. Εἶθ' ἑξῆς φησιν ὁ Κέλσος· οὐκοῦν ὁ αὐτὸς θεὸς Ἰουδαίοις τε καὶ τοιόσδε, δῆλον δ' ὅτι τοῖς Χριστιανοῖς· καὶ ὥσπερεὶ τὸ οὐκ ἂν διδόμενον συνάγων τοῦτό φησι· σαφῶς γε τῶν ἀπὸ μεγάλης ἐκκλησίας τοῦτο ὁμολογούντων καὶ τὰ τῆς παρὰ
25 Ἰουδαίοις φερομένης κοσμογονίας προσιεμένων ὡς ἀληθῆ περί γε τῶν ἓξ ἡμερῶν καὶ τῆς ἑβδόμης, ἐν ᾗ, ὡς μὲν ἡ γραφὴ λέγει, „κατέπαυσεν“ „ἀπὸ τῶν ἔργων ἑαυτοῦ“ ὁ θεὸς ἀναχωρῶν εἰς τὴν ἑαυτοῦ περιωπήν, ὡς δ' ὁ Κέλσος μὴ τηρήσας τὰ γεγραμμένα μηδὲ συνιεὶς αὐτά φησιν, ἀναπαυόμενος, ὅπερ οὐ γέ-

7 Vgl. oben I 34—38. — 16 Vgl. Matth. 21, 43. 41. — 24 Vgl. Gen. 1. 2. — 26 Vgl. Gen. 2, 2. 3.

1 αὐτῶν] aus αὐτῶν corr. A αὐτὸν vermutet Guiet (bei Del. I 622 Anm. e) | 8 ⟨τὸ⟩ füge ich mit M² u. den Ausgg. ein; diese Correctur scheint mir leichter und dem Sprachgebrauch des Origenes entsprechender zu sein, als wenn man z. B. Κέλσῳ in Κέλσος ändern wollte | 9 μωϋσῆ A Ausgg. | 10 συμβάλεσθαι A | 11 ἐπεὶ übergeschr. A¹ | 12 ἠγωνίσατο A | 17 ἑαυτῶν] αὐτῶν (scil. τῶν ἐκκλησιῶν) vermutet Guiet (bei Del. I 623 Anm. b) | 18 τὰς ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ ἀφορμὰς] τοὺς ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ ἀφορμῶντας liest Bo. (Notae p. 392) ohne Grund | 25 κοσμογονίας A, vgl. unten VI 60 u. A., κοσμογενείας M Ausgg. | 29 συνιεὶς] ϊ (vor ε) übergeschr. A¹.

γραπται. περὶ δὲ τῆς κοσμοποιΐας καὶ τοῦ μετ' αὐτὴν ἀπολειπομένου σαββατισμοῦ τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ „πολὺς" ἂν εἴη καὶ μυστικὸς καὶ βαθὺς καὶ „δυσερμήνευτος λόγος."

εἶτα δοκεῖ μοι τὸ βιβλίον συμπληρῶσαι θέλων καὶ μέγα δοκεῖν εἶναι ποιῶν εἰκῇ προστιθέναι τινά, ὁποιά ἐστι καὶ τὰ κατὰ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, ὡς ἄρα λέγομεν τὸν αὐτὸν εἶναι ὡς καὶ Ἰουδαῖοι καὶ τὴν ἀπ' ἐκείνου διαδοχὴν ὁμοίως αὐτοῖς γενεαλογοῦμεν. ἀλλὰ καὶ εἰς ἀλλήλους μὲν ἐπιβουλὴν ἀδελφῶν οὐκ ἴσμεν, τὸν δὲ Κάϊν ἐπιβεβουλευκέναι τῷ Ἄβελ καὶ τὸν Ἠσαῦ τῷ Ἰακώβ· οὐ γὰρ Ἄβελ τῷ Κάϊν ἐπεβούλευσεν οὐδὲ ὁ Ἰακὼβ τῷ Ἠσαῦ· ὅπερ εἰ ἐγεγόνει, ἀκολούθως ἂν εἶπεν ὁ Κέλσος τὰς εἰς ἀλλήλους τῶν ἀδελφῶν ἐπιβουλὰς τὰς αὐτὰς ἡμᾶς Ἰουδαίοις ἱστορεῖν. ἔστω δὲ καὶ τὴν εἰς Αἴγυπτον ἡμᾶς ἀποδημίαν τὴν αὐτὴν λέγειν ἐκείνοις καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον καὶ οὐ φυγήν, ὡς ὁ Κέλσος νομίζει· τί οὖν ταῦτα συμβάλλεται πρὸς τὴν καθ' ἡμῶν ἢ κατὰ Ἰουδαίων κατηγορίαν; ἔνθα μὲν οὖν ᾤετο χλευάσειν ἡμᾶς ἐν τῷ περὶ τῶν Ἑβραίων λόγῳ, φυγὴν ὠνόμαζεν· ὅπου δ' ἦν τὸ πραγματικὸν ἐξετάσαι περὶ τῶν ἀναγεγραμμένων μαστίγων ἐπεληλυθέναι τῇ Αἰγύπτῳ ἀπὸ τοῦ θεοῦ, τοῦθ' ἑκὼν ἐσιώπησεν.

LX. Εἰ δ' ἀκριβῶς χρὴ ἡμᾶς λέγειν τὰ πρὸς τὸν Κέλσον, οἰόμενον τὰ αὐτὰ ἡμᾶς Ἰουδαίοις | περὶ τῶν ἐκκειμένων δοξάζειν, φήσομεν ὅτι τὰ μὲν βιβλία θείῳ γεγράφθαι πνεύματι ὁμολογοῦμεν ἀμφότεροι, | περὶ δὲ τῆς ἐκδοχῆς τῶν ἐν τοῖς βιβλίοις οὐκέτι τὰ 624 ὅμοιά φαμεν, οἵ γε οὐδὲ βιοῦμεν ὡς Ἰουδαῖοι τῷ φρονεῖν οὐ τὴν κατὰ τὸ ῥητὸν ἐκδοχὴν τῶν νόμων εἶναι τὴν περιέχουσαν τὸ βούλημα τῆς νομοθεσίας. καὶ λέγομεν δ' ὅτι, „ἡνίκα ἂν ἀναγινώσκηται Μωϋσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν κεῖται" τῷ τοῖς τὴν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ μὴ ἀσπασαμένοις ὁδὸν ἐπικεκρύφθαι τὸ βούλημα τοῦ Μωϋσέως νόμου. ἴσμεν δ' ὅτι, „ἐὰν ἐπιστρέψῃ τις πρὸς τὸν κύριον" („ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι"), περιαιρεθεὶς „τὸ κάλυμμα" „ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν" ἐν τοῖς κεκρυμμένοις νοήμασι κατὰ τὰ

2 Vgl. Hebr. 5, 11. — **5** Vgl. Gen. 1, 26. 27. 2, 7. — **7** Vgl. Matth. 1, 1—17. Luk. 3, 23—38. — **9** Vgl. Gen. 4, 8. — Vgl. Gen. 27, 41. — **18** Vgl. Exod. 7, 14—12, 29. — **26** II Kor. 3, 15. — **29** II Kor. 3, 16. — **30** II Kor. 3, 17. — Vgl. II Kor. 3, 16. 18.

1 αὐτὴν schreibe ich mit Bo. (Notae p. 392) u. Del. (I 623 Anm. c), αὐτὸν AAusgg. | **5** πρῶτον] ῶ übergeschr., *o* in Correctur A | **10** δ < MAusgg. | **13** ἀποδημίαν aus ἐπιδημίαν corr. A¹ | **16** χλενάσειν A χλενάζειν Ausgg. | **21** ἐκκειμένων schreibe ich mit Guiet (bei Del. I 623 Anm. e), vgl. oben V 51, S. 55 Z. 7; ἐγκειμένων AAusgg. | **26** ἀναγιγνώσκηται A | **29** μωῦσέος A.

γράμματα „δόξαν τοῦ κυρίου“ ὥσπερεὶ κατοπτρίζεται καὶ μεταλαμβάνει τῆς καλουμένης θείας δόξης εἰς τὴν ἑαυτοῦ δόξαν (τροπικῶς μὲν λεγομένου προσώπου γυμνότερον δ', ὡς ἂν ὀνομάσαι τις, τοῦ νοῦ), ἐν ᾧ ἐστι τὸ [τοῦ] „κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον“ πρόσωπον, πληρούμενον φωτὸς καὶ δόξης ἀπὸ τῆς περὶ τῶν κατὰ τοὺς νόμους ἀληθείας.

LXI. Ἐξῆς δὲ τούτοις φησί· μή με οἰηθῇ τις ἀγνοεῖν, ὡς οἱ μὲν αὐτῶν συνθήσονται τὸν αὐτὸν εἶναι σφίσιν ὅνπερ Ἰουδαίοις θεὸν, οἱ δ' ἄλλον, ᾧ τοῦτον ἐναντίον, παρ' ἐκείνου τε ἐλθεῖν τὸν υἱόν. εἴπερ δὲ τὸ εἶναι αἱρέσεις πλείονας ἐν Χριστιανοῖς κατηγορίαν οἴεται χριστιανισμοῦ εἶναι, διὰ τί οὐχὶ καὶ φιλοσοφίας κατηγορία κατὰ τὸ ἀνάλογον νομισθείη ἂν ἡ ἐν ταῖς αἱρέσεσι τῶν φιλοσοφούντων διαφωνία οὐ περὶ μικρῶν καὶ τῶν τυχόντων ἀλλὰ περὶ τῶν ἀναγκαιοτάτων; ὥρα δὲ καὶ ἰατρικὴν κατηγορεῖσθαι διὰ τὰς ἐν αὐτῇ αἱρέσεις. ἔστωσαν οὖν ἐν ἡμῖν οἱ μὴ Ph. 88. 14
τὸν αὐτὸν λέγοντες τῷ Ἰουδαίων θεῷ θεόν· ἀλλ' οὔ τι γε παρὰ τοῦτο κατηγορητέοι οἱ ἀπὸ τῶν αὐτῶν γραμμάτων ἀποδεικνύντες ὅτι εἷς καὶ ὁ αὐτὸς θεὸς Ἰουδαίων ἐστὶ καὶ ἐθνῶν· ὡς καὶ τὸν Παῦλον λέγειν σαφῶς, ἀπὸ Ἰουδαίων προσελθόντα χριστιανισμῷ· „χάριν ἔχω τῷ θεῷ μου, ᾧ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρᾷ συνειδήσει.“

ἔστω δέ τι καὶ τρίτον γένος τῶν ὀνομαζόντων ψυχικούς τινας καὶ πνευματικοὺς ἑτέρους· οἶμαι δ' αὐτὸν λέγειν τοὺς ἀπὸ Οὐαλεντίνου. καὶ τί τοῦτο πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, κατηγοροῦντας τῶν εἰσαγόντων φύσεις ἐκ κατασκευῆς σῳζομένας ἢ ἐκ κατασκευῆς ἀπολλυμένας; ἔστωσαν δέ τινες καὶ ἐπαγγελλόμενοι εἶναι Γνωστικοὶ, ἀνάλογον τοῖς ἑαυτοὺς ἀναγορεύουσι φι-

4 Vgl. Röm. 7, 22. — **18** Vgl. Röm. 3, 29. — **20** II Tim. 1, 3. — **22** Vgl. Irenaeus, Adv. haer. I 1, 9—11. 14. Tertullian, Adv. Valentin. Cap. XXIX. Hippolyt, Philos. VI 35. Epiphan., Panar., I 31, 7. 20. — **23** Vgl. A. Hilgenfeld, Die Ketzergesch. des Urchrist. S. 38—40.

4 [τοῦ] von mir eingeklammert, vermutlich Variante zu dem folgenden *κατα τὸν* | *κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον*] *κατὰ τὸ ἔσω ἀνθρώπου* liest Bo. (Notae p. 392), aber Origenes hat Röm. 7, 22 im Auge | *πληρούμενον* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *πληρούμενοι* A | **8** hinter *μὲν* ein Buchst. ausradiert A | *ὅνπερ*] Rasur über *ν* u. hinter *ρ* A | **15** *ἔστωσαν* bis S. 65 Z. 4 *Χριστιανοί* = Philokalia, Cap. XVI 3 (p. 88, 14—30 ed. Rob.) | *οὖν* A Ausgg. *γὰρ* *Φ* Rob. | **17** *κατηγορητοῖοι* Pat | **18** *εἷς* < Pat | *ὁ* < Pat | **22** *δέ τι*] *δ' ἔτι* Ausgg. | **23** *ἑτέρους*] *ἑαυτούς* vermutet A. Hilgenfeld, Ketzergesch. S. 38 | *δ'* A Ausgg. Rob. *δὲ* *Φ* | **24** *τί τοῦτο* A Ausgg. Rob. *τίτου· τί* PatBEH *τίτου· τί τοῦτο καὶ* C *τίτου· τί καὶ* D, vgl. meine „Textüberlieferung“ S. 153 Nr. 19 | *ἡμᾶς* hinter *ἐκκλησίας* *Φ* | **27** *Γνωστικοὶ* < Pat.

λοσόφους Ἐπικουρείοις. ἀλλ' οὔτε οἱ τὴν πρόνοιαν ἀναιροῦντες φι- Ph. 88, 26
λόσοφοι εἶεν ἂν ἀληθῶς, οὔτε οἱ τὰ ἀλλόκοτα ἀναπλάσματα καὶ μὴ
ἀρέσκοντα τοῖς τῆς ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ διαδοχῆς ἐπεισαγαγόντες εἶεν ἂν
Χριστιανοί. ἔστωσαν δέ τινες καὶ τὸν Ἰησοῦν ἀποδεχόμενοι
ὡς παρὰ τοῦτο Χριστιανοὶ εἶναι αὐχοῦντες, ἔτι δὲ καὶ | κατὰ τὸν 625
137r Ἰουδαίων | νόμον ὡς τὰ Ἰουδαίων πλήθη βιοῦν ἐθέλοντες· 1
οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ διττοὶ Ἐβιωναῖοι, ἤτοι ἐκ παρθένου ὁμολογοῦντες
ὁμοίως ἡμῖν τὸν Ἰησοῦν ἢ οὐχ οὕτω γεγεννῆσθαι ἀλλὰ ὡς τοὺς
λοιποὺς ἀνθρώπους· τί τοῦτο φέρει ἔγκλημα τοῖς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας,
οὓς ἀπὸ τοῦ πλήθους ὠνόμασεν ὁ Κέλσος; εἶπε δέ τινας εἶναι
καὶ Σιβυλλιστὰς, τάχα παρακούσας τινῶν ἐγκαλούντων τοῖς οἰο-
μένοις προφῆτιν γεγονέναι τὴν Σίβυλλαν καὶ Σιβυλλιστὰς τοὺς
τοιούτους καλεσάντων.

LXII. Εἶτα σωρὸν καταχέων ἡμῶν ὀνομάτων φησὶν εἰδέναι
τινὰς καὶ Σιμωνιανούς, οἳ τὴν Ἑλένην ἤτοι διδάσκαλον
Ἕλενον σέβοντες Ἑλενιανοὶ λέγονται. ἀλλὰ λανθάνει τὸν
Κέλσον ὅτι οὐδαμῶς τὸν Ἰησοῦν ὁμολογοῦσιν υἱὸν θεοῦ Σιμω-
νιανοὶ, ἀλλὰ δύναμιν θεοῦ λέγουσι τὸν Σίμωνα, τερατευόμενοι περὶ
αὐτοῦ | τινα, οἰηθέντος ὅτι, ἐὰν τὰ παραπλήσια προσποιήσηται οἷς 626
ἔδοξε προσπεποιῆσθαι τὸν Ἰησοῦν, δυνήσεται καὶ αὐτὸς παρ' ἀν-
θρώποις τοσοῦτον ὅσον Ἰησοῦς τοῖς πολλοῖς. ἀλλ' οὔτε Κέλσος
οὔτε Σίμων ἐδυνήθησαν νοῆσαι, πῶς Ἰησοῦς ὡς καλὸς „γεωργὸς" λό-
γου θεοῦ δεδύνηται τὴν πολλὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν πολλὴν βάρβαρον
ἐπισπεῖραι καὶ πληρῶσαι λόγων, μετατιθέντων τὴν ψυχὴν ἀπὸ παν-
τὸς κακοῦ καὶ ἀναγόντων πρὸς τὸν τῶν ὅλων δημιουργόν. Κέλ-
σος μὲν οὖν οἶδε καὶ Μαρκελλιανοὺς ἀπὸ Μαρκελλίνας καὶ

1 Vgl. H. Usener, Epicurea p. 248 Nr. 369. — 7 Vgl. A. Hilgenfeld, Die Ketzergesch. des Urchrist. S. 424. — 11 Vgl. Hermas, Vis. II 4, 1. Justin, Apol. I 44 (vol. I tom. I 1 p. 124. 126 ed. Otto). Hippolyt, Philos. V 16. Clemens Alex., Strom. VI 43 p. 762 ed. Potter, u. unten VII 53 gegen Ende. — 15 Vgl. Justin, Apol. I 26 (vol. I tom. I 1 p. 80 ed. Otto). Irenaeus, Adv. haer. I 16, 2. Tertullian, De anima Cap. XXXIV. LVII. — 18 Vgl. Act. 8, 10. — 19 Vgl. Act. 8, 18. 19. — 22 Vgl. Jak. 5, 7. — 26 Vgl. Irenaeus, Adv. haer. I 20, 4. Epiphan., Panar. I 27, 6.

1 *ἐπικουρίοις* PatB | 4 mit *Χριστιανοί* endigt die Philokalia, Cap. XVI 3 (p. 88, 30 ed. Rob.) | 8 *γεγεννῆσθαι* MAusgg. *γεγενῆσθαι* A | *ἀλλὰ* A *ἀλλ'* Ausgg. *τοὺς*] *τ* in Correctur A | 10 hinter *οὓς* + *τοὺς* Bo. (Notae p. 392) | 11 *συβίλλιστάς* A | 12 *προφῆτιν* in *προφήτιν* corr. A | *σϊβύλλαν* AAusgg. | 15 *ἑλένην* A | 16 *Ἕλενον* A | *ἑλενιανοὶ* A | 17 *ὁμολογοῦσϊ* A | 20 *πρόσπεποιῆσθαι* [so] alles, w. e. sch., von I. H. A | *παρ'* A *παρὰ* MAusgg.

Ἀρποκρατιανοὺς ἀπὸ Σαλώμης καὶ ἄλλους ἀπὸ Μαριάμμης καὶ ἄλλους ἀπὸ Μάρθας· ἡμεῖς δὲ οἱ διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν φιλομάθειαν οὐ μόνα τὰ ἐν τῷ λόγῳ καὶ τὰς διαφορὰς τῶν ἐν αὐτῷ ἐξετάσαντες, ἀλλ' ὅση δύναμις καὶ τὰ τῶν φιλοσοφησάντων φιλαλήθως ἐρευνήσαντες οὐδέ ποτε τούτοις ὡμιλήσαμεν. ἐμνήσθη δ' ὁ Κέλσος καὶ Μαρκιωνιστῶν, προϊσταμένων Μαρκίωνα.

LXIII. *Εἶθ' ἵνα δοκῇ καὶ ἄλλους εἰδέναι παρ' οὓς ὠνόμασε, φησὶν ἑαυτῷ συνήθως ὅτι ἄλλοι ἄλλον διδάσκαλόν τε καὶ δαίμονα, κακῶς πλαζόμενοι καὶ καλινδούμενοι κατὰ σκότον πολὺν τῶν Ἀντίνου τοῦ κατ' Αἴγυπτον | θιασωτῶν ἀνομώτερόν τε καὶ μιαρώτερον.* 627 *καὶ δοκεῖ μοι ἐπαφώμενος τῶν πραγμάτων ἀληθές τι εἰρηκέναι, ὅτι τινὲς ἄλλοι ἄλλον δαίμονα κακῶς πλαζόμενοι καὶ καλινδούμενοι εὗραντο προστάτην κατὰ πολὺν τὸν τῆς ἀγνοίας σκότον. περὶ δὲ τῶν κατὰ τὸν Ἀντίνουν, παραβαλλόμενον ἡμῶν τῷ Ἰησοῦ, ἐν τοῖς πρὸ τούτων εἰπόντες οὐ παλιλλογήσομεν.*

καὶ βλασφημοῦσι δὲ, φησὶν, εἰς ἀλλήλους οὗτοι πάν- Ph. 88, 31
δεινα ῥητὰ καὶ ἄῤῥητα· καὶ οὐκ ἂν εἴξαιεν οὐδὲ καθ' ὁτιοῦν εἰς ὁμόνοιαν, πάντῃ ἀλλήλους ἀποστυγοῦντες. καὶ πρὸς ταῦτα δ' ἡμῖν εἴρηται ὅτι καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ ἔστιν εὑρεῖν αἱρέσεις αἱρέσεσι πολεμούσας καὶ ἐν ἰατρικῇ. οἱ μέντοι τῷ λόγῳ τοῦ Ἰησοῦ ἀκολουθοῦντες καὶ μεμελετηκότες αὐτοῦ τοὺς λόγους φρονεῖν καὶ λέγειν καὶ ποιεῖν „λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, 137v *δυσφημούμενοι παρακαλοῦμεν·“ | καὶ οὐκ ἂν ῥητὰ καὶ ἄῤῥητα λέγοιμεν τοὺς ἄλλα δοξάζοντας παρ' ἃ ὑπειλήφαμεν· ἀλλ', εἰ μὲν δυνάμεθα, πάντα ἂν πράττοιμεν ὑπὲρ τοῦ αὐτοὺς μεταστῆσαι ἐπὶ τὸ*

1 Vgl. A. Hilgenfeld, Die Ketzergesch. des Urchrist. S. 397—408. 548 u. Novum test. extra can. rec. fasc. IV p. 45, 26 sqq. — Vgl. Hippolyt, Philos. V 7. X 9. — **6** Vgl. A. Hilgenfeld, Die Ketzergesch. des Urchrist. S. 316—341. — **15** Vgl. oben III 36—38. — **20** Vgl. oben III 12 f. V 61. — **23** I Kor. 4, 12. 13.

1 *Ἀρποκρατιανοὺς*] *Καρποκρατιανοὺς* vermutet Sp. (Annotat. p. 71); dagegen verteidigt R. A. Lipsius (Die Quellen der ältest. Ketzergesch. 1875 S. 86 Anm.) mit Recht die überlieferte Lesart | *μαριάμμης* A *μαριάμνης* M$^{corr.}$ Ausgg. | **5** *ἐρευνήσαντες*] *ν* übergeschr. A^1 | **13** *εὕραντο* A *εὕροντο* M$^{corr.}$ Ausgg. | **14** *πολὺν* Ausgg. *πολὺ*, dahinter kleine Rasur, A | **16** *παλλιλογήσομεν* A | **17** *καὶ βλασφημοῦσι* bis S. 67 Z. 7 *χριστιανισμοῦ* = Philokalia, Cap. XVI 4 (p. 88, 31—89, 18 ed. Rob.) | **18** *εἴξαιεν*] *ἥξαιεν* CD | **19** *ἀποστοιγοῦντες* Pat | **20** *δ'* A Ausgg. Rob. *δὲ* *Φ* | *ἔστιν*] *ἐστὶν* Del. Rob. | **22** *τοὺς λόγους* A *Φ* Rob. *συνῳδὰ τοῖς λόγοις* M^2 Ausgg. | **23** *λοιδωροίμενοι* Pat | **24** *δυσφημούμενοι*] *βλασφημούμενοι* *Φ* | *καὶ* (vor *οὐκ*) < *Φ* | **25** *παρ' ἃ*] *παρὰ* Pat *παρὸ* CD | **26** *πράττοιμεν*] *πράττωμεν* Pat B^1 CD | *ὑπὲρ τοῦ*] *ἐπὶ τὸ* Pat B*EH *ἐπὶ τῷ* B$^{corr.}$ CD.

βέλτιον διὰ τοῦ προσανέχειν μόνῳ τῷ δημιουργῷ καὶ πάντα πράττειν ὡς κριθησομένους. εἰ δὲ μὴ πείθοιντο οἱ ἑτερόδοξοι, τηροῦμεν τὸν προστάξαντα αὐτοῖς λόγον τοιαῦτα· „αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος καὶ ἁμαρτάνει ὢν αὐτοκατάκριτος.“ ἔτι δὲ ⟨οἱ⟩ τὸ „μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοὶ“ νοήσαντες καὶ τὸ „μακάριοι οἱ πραεῖς“ οὐκ ἂν ἀποστυγήσαιεν τοὺς παραχαράττοντας τὰ χριστιανισμοῦ οὐδὲ Κίρκας καὶ κύκηθρα αἰμύλα λέγοιεν τοὺς πεπλανημένους. Ph. 89, 11

LXIV. Παρακηκοέναι δέ μοι φαίνεται τῆς τε ἀποστολικῆς λέξεως φασκούσης· „ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυστηριασμένων τὴν οἰκείαν συνείδησιν, κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετ᾽ εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς,“ παρακηκοέναι δὲ καὶ τῶν ταύταις τοῦ ἀποστόλου ταῖς λέξεσι χρησαμένων κατὰ τῶν παραχαραξάντων τὰ χριστιανισμοῦ· διόπερ εἶπεν ὁ Κέλσος ἀκοῇ καυστήριά τινας ὀνομάζεσθαι παρὰ Χριστιανοῖς. αὐτὸς δέ φησι τινὰς καλεῖσθαι αἰνίγματα, ὅπερ ἡμεῖς οὐχ | ἱστορήσαμεν. ἀληθῶς δὲ τὸ τοῦ σκανδάλου ὄνομα πολὺ ἐν τοῖς γράμμασι τούτοις ἐστίν, ὅπερ εἰώθαμεν λέγειν περὶ τῶν διαστρεφόντων ἀπὸ τῆς ὑγιοῦς διδασκαλίας τοὺς ἁπλουστέρους καὶ εὐεξαπατήτους. Σειρῆνας δέ τινας ἐξορχουμένας καὶ σοφιστρίας, κατασφραγιζομένας τὰ ὦτα καὶ ἀποσυνοκεφαλούσας τοὺς πειθομένους, ἡμεῖς οὐκ ἴσμεν ὀνομαζομένους, οἶμαι δ᾽ ὅτι οὐδ᾽ ἄλλος τις τῶν ἐν τῷ λόγῳ οὐδ᾽ ἐν ταῖς αἱρέσεσιν. 628

ἀλλ᾽ οὗτος ὁ πάντ᾽ εἰδέναι ἐπαγγελλόμενος καὶ τοιαῦτά φησι· πάντων δὲ, φησὶν, ἀκούσει τῶν ἐπὶ τοσοῦτον διεστηκότων

3 Tit. 3, 10. 11. — **5** Matth. 5, 9. — **6** Matth. 5, 4. — **7** Vgl. oben V 52, S. 56 Z. 20. — **9** u. **14** Vgl. unten V 65, S. 68 Z. 25. — **10** I Tim. 4, 1—3. — **15** Vgl. oben V 52 u. 63 a. E. — **16** Vgl. Irenaeus, Adv. haer. I 20, 4. Epiphan., Panar. I 27, 5 und A. Hilgenfeld, Die Ketzergesch. des Urchrist. S. 399 Anm. — **19** Vgl. Matth. 18, 6—9. Mark. 9, 42—47. Luk. 17, 1. 2. — **21** Vgl. Homer, Od. XII 39—54. 158—200. — **23** Vgl. Homer, Od. X 239.

2—3 am Rand ζτ' A^2 | **2** *κριθησωμένους* Pat | *τηροῦμεν*] *ἀντεροῖμεν* Φ, vgl. meine „Textüberlieferung“ S. 153 Nr. 20 | **3** *αἱρετικὸν*] Rasur über ρ, u. τ aus θ corr. A | **4** *ἐξέστρεπται* Pat B* | **5** ⟨*οἱ*⟩ füge ich mit Del. u. Rob. aus Φ ein | **6** vor *νοήσαντες* + *οἱ νοήσαντες* Del. | **7** mit *χριστιανισμοῦ* endigt die Philokalia, Cap. XVI 4 (p. 89, 18 ed. Rob.) | **8** *Κίρκας*] ρκ in Correctur A | *κύκηθρα*] über η ist ι geschrieben $'A^1$ | **12** *κεκαυτηριασμένων* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text | **19** vor *ὄνομα* ein Buchst. ausradiert A | **22** *καταφραγιζομένας* A | **27** *ἀκούσει* A *ἀκούσῃ* $M^{corr.}$ Bo. (Notae p. 393) Del. im Text.

καὶ σφᾶς αὐτοὺς ταῖς ἔρισιν αἴσχιστα διελεγχόντων λεγόντων τό· „ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ κόσμῳ.“ τοῦτο γὰρ μόνον ἀπὸ τοῦ Παύλου ἔοικεν ἐμνημονευκέναι ὁ Κέλσος· διὰ τί γὰρ οὔ φαμεν καὶ ἄλλα μυρία τῶν γεγραμμένων ὡς τό· „ἐν σαρκὶ γὰρ ζῶντες οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα. τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικὰ ἀλλὰ δυνατὰ τῷ θεῷ πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων. λογισμοὺς καθαιροῦντες καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ“;

LXV. Ἐπεὶ δέ φησιν ὅτι πάντων ἀκούσει τῶν ἐπὶ τοσοῦτον διεστηκότων λεγόντων τό· „ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ κόσμῳ.“ καὶ τοῦτο ψεῦδος διελέγξομεν. εἰσὶ γάρ τινες αἱρέσεις τὰς Παύλου ἐπιστολὰς τοῦ ἀποστόλου μὴ προσιέμεναι, ὥσπερ Ἐβιωναῖοι ἀμφότεροι καὶ οἱ καλούμενοι Ἐγκρατηταί. οὐκ ἂν οὖν οἱ μὴ χρώμενοι τῷ ἀποστόλῳ ὡς μακαρίῳ τινὶ καὶ σοφῷ λέγοιεν τό· „ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ κόσμῳ“· διὸ καὶ ἐν τούτῳ
138r | ὁ Κέλσος ψεύδεται. καὶ ἐπιδιατρίβει γε κατηγορῶν τῆς ἐν ταῖς αἱρέσεσι διαφορᾶς· οὐ πάνυ δέ μοι δοκεῖ διαρθροῦν ἃ λέγει οὐδ' ἐπιμελῶς αὐτὰ τεθεωρηκέναι οὐδὲ κατανενοηκέναι, πῶς πλεῖον Ἰουδαίων ἐπίστασθαι λέγουσιν ἑαυτοὺς οἱ ἐν τοῖς λόγοις διαβεβηκότες Χριστιανοί, καὶ πότερον τοῖς μὲν βιβλίοις συγκατατιθέμενοι τὸν δὲ νοῦν ἀντεξηγούμενοι, ἢ οὐδὲ συγκατατιθέμενοι τοῖς ἐκείνων γράμμασιν· ἑκάτερα γὰρ εὕροιμεν ἂν ἐν ταῖς αἱρέσεσι.

μετὰ ταῦτά φησι· | φέρ' οὖν, εἰ καὶ μηδεμίαν ἀρχὴν τοῦ 629
δόγματος ἔχουσιν, αὐτὸν ἐξετάσωμεν τὸν λόγον· πρότερον δὲ ὅσα παρακηκοότες ὑπ' ἀγνοίας διαφθείρουσιν, οὐκ ἐμμελῶς ἐν ἀρχαῖς εὐθὺς ἀπανθαδιαζόμενοι περὶ ὧν οὐκ ἴσασι, λεκτέον· ἔστι δὲ τάδε. καὶ εὐθέως λέξεσί τισι, τοῖς πιστεύουσι τῷ Χριστιανῶν λόγῳ συνεχῶς ὀνομαζομένοις, ἀντιπαρατίθησιν ἀπὸ τῶν φιλοσόφων, βουλόμενος τὰ καλὰ τῶν νομιζομένων Κέλσῳ παρὰ Χριστιανοῖς λέγεσθαι καὶ βέλτιον καὶ τρανότερον εἰρῆσθαι παρὰ τοῖς φιλοσοφοῦσιν, ἵνα περισπάσῃ ἐπὶ φιλοσοφίαν τοὺς ἁλισκομένους ὑπὸ τῶν αὐτόθεν ἐμφαινόντων δογμάτων τὸ καλὸν

2 Gal. 6, 14. — 4 II Kor. 10, 3—5. — 10 Gal. 6, 14. — 13 Vgl. oben V 61, S. 65 Z. 7. — Vgl. Eusebius, Hist. eccl. IV 29, 5 u. A. Hilgenfeld, Die Ketzergesch. des Urchrist. S. 544. — 15 Gal. 6, 14.

1 *σφᾶς* ADel. | 2 *τὸ* übergeschr. A¹ | vor *κόσμῳ* + *τῷ* MAusgg. | 3 *ἔοικε μεμνημονευκέναι* MAusgg. | 9 *ἀκούσει* A *ἀκούσῃ* MAusgg. | 11 u. 15 vor *κόσμῳ* + *τῷ* MAusgg. | 16 *αἱρέσεσι*] *αἱ* übergeschr. A¹ | 24 *ἐξετάσωμεν* AHö. *ἐξετάζωμεν* Sp.Del. | 26 *ἀπανθαδιαζόμενοι* A.

καὶ τὸ εὐσεβές. καὶ τὸν πέμπτον δὴ τόμον αὐτόθι καταπαύσαντες ἀρξώμεθα τοῦ ἕκτου ἀπὸ τῶν ἑξῆς.

2 *ἀρξώμεθα*] *ἀρξόμεθα* vermutet Bo. (Notae p. 393) mit Hinweis auf das Ende von Buch VI u. VII | mit ἑξῆς endigt das V. Buch; darunter am Ende von fol. 138^{r} unter einem Ornamentstreifen die Worte (die Schrift in Form eines mit der Spitze nach unten gewendeten Dreiecks angeordnet): *πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμενον τοῦ κέλσου ἀληθῆ λόγον, τύμος* $\overline{\epsilon}$: — A^{1}.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ ΚΕΛΣΟΥ ΑΛΗΘΗ ΛΟΓΟΝ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΚΤΟΣ.

138v I. *Ἕκτον τοῦτον ἐνιστάμενοι λόγον πρὸς τὰς Κέλσου κατὰ Χρισ-* Ph. 70, 1
τιανῶν κατηγορίας χρήζομεν ἐν αὐτῷ, ἱερὲ Ἀμβρόσιε, ἀγωνίσασθαι
οὐ πρὸς τὰ ἀπὸ φιλοσοφίας ὑπ' αὐτοῦ ἐκτιθέμενα, ὡς οἰηθείη ἄν
τις. παρέθετο γὰρ πλείονα μάλιστα Πλάτωνος ὁ Κέλσος, κοινο-
ποιῶν τὰ δυνάμενα ἐλεῖν τινα καὶ συνετὸν ἐκ τῶν ἱερῶν γραμμά-
των, φάσκων βέλτιον αὐτὰ παρ' Ἕλλησιν εἰρῆσθαι καὶ χω-
ρὶς ἀνατάσεως καὶ ἐπαγγελίας τῆς ὡς ἀπὸ θεοῦ ἢ υἱοῦ
θεοῦ. φαμὲν οὖν ὅτι, εἴπερ τὸ προκείμενόν ἐστι τοῖς πρεσβεύουσι
⟨τὰ⟩ τῆς ἀληθείας πλείους ὅση δύναμις ὠφελεῖν καὶ προσάγειν, ὡς
οἷόν τε ἐστίν, αὐτῇ διὰ φιλανθρωπίαν πάνθ' ὅντιν' οὖν οὐ μόνον
ἐντρεχῆ ἀλλὰ καὶ ἀνόητον. πάλιν δ' αἱ οὐχὶ Ἕλληνας μὲν οὐχὶ δὲ
καὶ βαρβάρους πολὺ δὲ τὸ ἥμερον. ἐὰν καὶ τοὺς ἀγροικοτάτους
καὶ ἰδιώτας οἷός τε τις γένηται ἐπιστρέφειν· δῆλόν ἐστιν ὅτι ⟨καὶ⟩
χαρακτῆρος ἐν τῷ λέγειν φροντιστέον αὐτῷ κοινωφελοῦς καὶ δυνα-
μένου πᾶσαν ἐπαγαγέσθαι ἀκοήν. ὅσοι δὲ, πολλὰ χαίρειν φράσαντες

12 Vgl. oben I 27, I 79 Z. 5 ff. III 75, I 267 Z. 20. IV 10, I 280 Z. 32, unten VI 14, S. 84 Z. 28.

An Stelle der von mir gewählten Überschrift steht in A am Kopf des fol. 138v ⁘ *λόγος ἕκτος* ⁘ [Rubrum], darunter ein Ornamentstreifen [Rubrum], alles von I. Hand; vgl. meine „Textüberlieferung" S. 68. 69 | **1** *Ἕκτον*] *Ἕ* roter Initial A | *Ἕκτον τοῦτον* bis S. 71 Z. 26 *θεοῦ* = Philokalia, Cap. XV 1. 2 (p. 70, 13—71, 32 ed. Rob.) | *κατὰ* < Pat B | **7** *ἐπαγγελίας* A C D Ausgg. *ἀπαγγελίας* Pat B Ė H Rob. | *ὡς* < Ausgg. | **9** *⟨τὰ⟩* mit den Ausgg. u. Rob. aus *Φ* eingefügt | *ὠφελεῖν*] *ε* (vor *λ* übergeschr. A | **10** *πάνθ' ὅντιν' οὖν*] *πᾶνθοῖοντινοῦν* Pat *πάνθ' ὁντινοῖν* A *πάνθ' ὁντινοῦν* Ausgg. Rob. | **11** *δ' αἱ*] *τ' αὐ* Pat C D E H *τε αὖ* B | **12** *ἥμερον*] *ἡμέτερον* *Φ* | *ἐὰν* von I. [?] H. übergeschr. A | *καὶ* (vor *τοὺς*) < Pat B E H | **13** *τις*] *τι* A | *⟨καὶ⟩* aus *Φ* mit Rob. eingefügt | **14** *λέγειν*] *λέγεν* A.

ὡς ἀνδραπόδοις τοῖς ἰδιώταις καὶ μὴ οἵοις τε κατακούειν τῆς ἐν Ph. 71, 3
φράσει λόγων καὶ τάξει ἀπαγγελλομένων ἀκολουθίας, μόνων ἐφρόντισαν τῶν ἀνατραφέντων ἐν λόγοις καὶ μαθήμασιν, οὗτοι τὸ κοινωνικὸν εἰς κομιδῇ στενὸν καὶ βραχὺ συνήγαγον.

II. Ταῦτα δέ μοι λέλεκται ἀπολογουμένῳ περὶ τῆς κατηγορουμένης ὑπὸ Κέλσου καὶ ἑτέρων ἐν λέξεσιν εὐτελείας τῶν γραφῶν, ἀμαυροῦσθαι δοκούσης ὑπὸ τῆς ἐν συνθέσει λέξεως λαμπρότητος· ἐπεὶ οἱ καθ' ἡμᾶς προφῆται Ἰησοῦς τε καὶ οἱ ἀπόστολοι αὐτοῦ | ἐνεῖδον τρόπῳ ἀπαγγελίας, οὐ τὰ ἀληθῆ μόνον περιεχούσης ἀλλὰ 630
καὶ δυναμένης ἐπαγαγέσθαι τοὺς πολλούς, ἕως προτραπέντες καὶ εἰσαχθέντες ἕκαστος κατὰ δύναμιν ἀναβῶσιν ἐπὶ τὰ ἐν ταῖς δοκούσαις εἶναι εὐτελέσι λέξεσιν ἀποῤῥήτως εἰρημένα. καὶ εἰ χρή γε τολμήσαντα εἰπεῖν, ὀλίγους μὲν ὤνησεν, εἴ γε ὤνησεν, ἡ περικαλλὴς καὶ ἐπιτετηδευμένη Πλάτωνος καὶ τῶν παραπλησίως φρασάντων λέξις· πλείονας δὲ ἡ τῶν εὐτελέστερον ἅμα καὶ πραγματικῶς καὶ ἐστοχασμένως τῶν πολλῶν διδαξάντων καὶ γραψάντων. ἔστι γοῦν ἰδεῖν τὸν μὲν Πλάτωνα ἐν χερσὶ τῶν δοκούντων εἶναι φιλολόγων μόνον, τὸν δὲ Ἐπίκτητον καὶ ὑπὸ τῶν τυχόντων καὶ ῥοπὴν πρὸς τὸ ὠφελεῖσθαι ἐχόντων θαυμαζόμενον, αἰσθομένων τῆς ἀπὸ τῶν λόγων αὐτοῦ βελτιώσεως.

καὶ ταῦτά γε οὐκ ἐγκαλοῦντες Πλάτωνί φαμεν (ὁ γὰρ πολὺς τῶν ἀνθρώπων κόσμος χρησίμως καὶ τοῦτον ἤνεγκεν) ἀλλὰ καὶ δεικνύ-
139r τες τὸ βούλημα τῶν εἰπόντων τό· ..καὶ ὁ λόγος μου | καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πειθοῖς σοφίας λόγοις ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως. ἵν' ἡ πίστις ἡμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων ἀλλ' ἐν δυνάμει θεοῦ." φησὶ δ' ὁ θεῖος λόγος οὐκ αὐταρκες εἶναι Ph. 72, 9
τὸ λεγόμενον, κἂν καθ' αὑτὸ ἀληθὲς καὶ πιστικώτατον ᾖ. πρὸς τὸ

23 I Kor. 2, 4. 5.

1 *οἵοις*, der erste Accent auf Rasur, der zweite in Correctur, A | 2 *μόνων*] *μόνον* B Rob. *μόνον* C¹ | 3 *ἀνατραφέντων*] *ἀνατρεφόντων* A | 9 *ἐνεῖδον*] *ἐνὶ εἶδον* B *ἐνὶ ᾖδον* CD *ἐνὶ ἤδον* EH | *ἀπαγγελίας*] *ἀπ* von I. H. übergeschr., Rasur über dem 2. Alpha, wodurch wohl ein Spiritus getilgt ist, A *ἀπαγγελείας* Pat | 11 *ἀναβῶσιν Φ* Del. Rob. *ἀναλάβωσιν* A Hö. Sp. | 12 *εἶναι εὐτελέσι* A Hö. Sp. Rob. *εὐτελέσιν εἶναι Φ* Del. | 13 *εἴ γε ὤνησεν* < Pat | 15 *ἡ*] darüber ein Gravis ausradiert A | 22 *χρησίμως*] *χρήσιμος* Pat | *ἀλλα* [so] A | *καὶ* (vor *δεικνύντες*) < *Φ* Rob. | 23 *τό* (hinter *εἰπόντων*) < *Φ* | 24 *πειθοῖς*] *πειθοῖ* CDEHHö. *πεῖθοῖ* A | hinter *πειθοῖς* + *ἀνθρωπίνης* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; vgl. oben I 62, I 114 Z. 20 | 26 mit *θεοῦ* endigt die Philokalia, Cap. XV 2 (p. 71, 32 ed. Rob.) | *φησὶ δ'*] *ἔτι δὲ καὶ τοῦτό φησιν Φ*; *ἔτι δὲ* bis S. 72 Z. 20 *ἀκούσαντες* = Philokalia. Cap. XV 4. 5 (p. 72, 9—73, 2 ed. Rob.) | *αὐταρκες*] *υ* von I. H. übergeschr., Rasur über *ε* A | *εἶναι*] *ε* in Correctur A | 27 *καθ' αὑτὸ*] *καυθ' αὑτὸ* [so] A | *πιστικώτατον*] *ω* in Correctur A.

καθικέσθαι ἀνθρωπίνης ψυχῆς. ἐὰν μὴ καὶ δύναμίς τις θεόθεν δοθῇ Ph. 72, 11
τῷ λέγοντι καὶ χάρις ἐπανθήσῃ τοῖς λεγομένοις. καὶ αὕτη οὐκ ἀθεεὶ
ἐγγινομένη τοῖς ἀνυσίμως λέγουσι. φησὶ γοῦν ὁ προφήτης ἐν ἑξη-
κοστῷ καὶ ἑβδόμῳ ψαλμῷ ὅτι „κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζο-
μένοις δυνάμει πολλῇ."

ἵν' οὖν ἐπί τινων δοθῇ τὰ αὐτὰ δόγματα εἶναι Ἕλλησι καὶ τοῖς
ἀπὸ τοῦ λόγου ἡμῶν, ἀλλ' οὔτι γε καὶ τὰ αὐτὰ δύναται πρὸς τὸ
ὑπαγαγέσθαι καὶ διαθεῖναι ψυχὰς κατὰ ταῦτα. διόπερ οἱ ἰδιῶται
ὡς πρὸς φιλοσοφίαν Ἑλληνικὴν μαθηταὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐκπεριῆλθον
πολλὰ ἔθνη τῆς οἰκουμένης, διατιθέντες, ὡς ὁ λόγος ἐβούλετο, κατ'
ἀξίαν ἕκαστον τῶν ἀκουόντων· ⟨οἳ⟩ καὶ ἀνάλογον τῇ ῥοπῇ τοῦ αὐ-
τεξουσίου αὐτῶν πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ καλοῦ πολλῷ βελτίους ἐγέ-
νοντο.

III. Παλαιοὶ τοίνυν ἄνδρες καὶ σοφοὶ δηλούσθωσαν τοῖς
ἐπίστασθαι δυναμένοις, καὶ δὴ καὶ Πλάτων ὁ τοῦ Ἀρίστω-
νος τὰ περὶ τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ διασημαινέτω ἔν τινι τῶν
ἐπιστολῶν καὶ φασκέτω μηδαμῶς | εἶναι „ῥητὸν" τὸ πρῶτον 631
ἀγαθὸν, „ἀλλ' ἐκ πολλῆς συνουσίας" ἐγγινόμενον καὶ „ἐξαί-
φνης οἷον ἀπὸ πυρὸς πηδήσαντος ἐξαφθὲν φῶς ἐν τῇ ψυχῇ"·
ὧν καὶ ἡμεῖς ἀκούσαντες συγκατατιθέμεθα ὡς καλῶς λεγομένοις, „ὁ Ph. 73, 5
θεὸς γὰρ αὐτοῖς" ταῦτα καὶ ὅσα καλῶς λέλεκται „ἐφανέρωσε." διὰ
τοῦτο δὲ καὶ τοὺς τὰ ἀληθῆ περὶ θεοῦ ὑπολαβόντας καὶ μὴ τὴν
ἀξίαν τῆς περὶ αὐτοῦ ἀληθείας θεοσέβειαν ἀσκήσαντάς φαμεν ὑπο-
κεῖσθαι ταῖς τῶν ἁμαρτανόντων κολάσεσιν. αὐταῖς γὰρ λέξεσί φησι
περὶ τῶν τοιούτων ὁ Παῦλος ὅτι „ἀποκαλύπτεται ὀργὴ θεοῦ ἀπ'
οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλή-
θειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων, διότι τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ φανερόν

4 Psal. 67, 12. — **16** Vgl. Plato, Epist. VII p. 341 CD. — **20** Vgl. Röm. 1, 19. — **25** Röm. 1, 18—23.

1 *θεόθεν*] zwischen ε u. ὁ ein Buchst. ausradiert A | **2** *ἐπανθήσῃ*] *ἐπανθήσει* A | **3** *ὁ προφήτης* < PatBC*DEH | *ἑξηκοστῷ καὶ ἑβδόμῳ*] ξζ PatB | **6** hinter *οὖν* + *καὶ* BCDEH | **7** *ἡμῶν*] *ἡμῖν* liest Bo. (Notae p. 393, ohne Grund | **8** *διαθεῖναι*] *διαθῆναι* Pat | *ψυχὰς*, α auf Rasur A | *διόπερ*] *διότι* Pat | **11** ⟨*οἳ*⟩ füge ich mit Del. u. Rob. aus EH ein | *καὶ* < Pat | **14** *παλαιοὶ* aus *παλαίοι* corr. A | *δηλούσθωσαν*] *δηλούτωσαν* ΦSp. Del. im Text | **15** *ἐπίστασθαι*] *ἐπιτάσθαι* A | *Πλάτων ὁ*] *πλατωνος*, am Rand *π πλατων⟨ος⟩* Pat | **16** *διασημαινέτω*] *διασημαίνεται* Pat | *τινι*] Schluss-*ι* auf Rasur A | **17** *ἐπιστολῶν*] *ἐπιστολήν* A | *φασκέτω*] *φάσκέται* [so] Pat | **18** *ἐγγιγνόμενον* A Ausgg. Rob. | *καὶ* < BCDEH | **20** mit *ἀκούσαντες* endigt die Philokalia, Cap. XV 5 (p. 73, 2 ed. Rob.) | *συγκατατιθέμεθα* bis S. 75 Z. 24 *παρθένοις* = Philokalia, Cap. XV 5—7 (p. 73, 5—76, 7 ed. Rob.) | *καλῶς*] *καὶ ὡς* Pat | **21** *ἐφανέρωσεν* PatB | **22** *τἀληθῆ* BCDEH.

ἐστιν ἐν αὐτοῖς· ὁ θεὸς γὰρ αὐτοῖς ἐφανέρωσε. τὰ γὰρ ἀόρατα αὐ- Ph. 73, 14
τοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους. διότι γνόντες τὸν θεὸν οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν ἢ ηὐχαρίστησαν, ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν, καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν." καὶ „ἀλήθειαν" γοῦν κατέχουσιν, ὡς καὶ ὁ ἡμέτερος μαρτυρεῖ λόγος, οἱ φρονοῦντες ὅτι „ῥητὸν οὐδαμῶς ἐστι" τὸ πρῶτον ἀγαθὸν καὶ λέγοντες ὡς „ἐκ πολλῆς συνουσίας γινομένης περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ καὶ τοῦ συζῆν ἐξαίφνης οἷον ἀπὸ πυρὸς πη-
139v δήσαντος ἐξαφθὲν φῶς ἐν τῇ ψυχῇ | γενόμενον αὐτὸ ἑαυτὸ ἤδη τρέφει."

IV. Ἀλλ' οἱ τοιαῦτα περὶ τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ γράψαντες καταβαίνουσιν „εἰς Πειραιέα." προσευξόμενοι ὡς θεᾷ τῇ Ἀρτέμιδι καὶ ὀψόμενοι τὴν ὑπὸ ἰδιωτῶν ἐπιτελουμένην πανήγυριν· καὶ τηλικαῦτά γε φιλοσοφήσαντες περὶ τῆς ψυχῆς καὶ τὴν διαγωγὴν τῆς καλῶς βεβιωκυίας διεξελθόντες, καταλιπόντες τὸ μέγεθος ὧν „αὐτοῖς" „ὁ θεὸς" „ἐφανέρωσεν" εὐτελῇ φρονοῦσι καὶ μικρά, „ἀλεκτρυόνα" „τῷ | Ἀσκληπιῷ" ἀποδιδόντες· καὶ „τὰ" „ἀόρατα" τοῦ θεοῦ 632
καὶ τὰς ἰδέας φαντασθέντες „ἀπὸ τῆς κτίσεως τοῦ κόσμου" καὶ τῶν αἰσθητῶν, ἀφ' ὧν ἀναβαίνουσιν ἐπὶ τὰ νοούμενα, τήν τε ἀΐδιον αὐτοῦ δύναμιν καὶ θειότητα οὐκ ἀγεννῶς ἰδόντες οὐδὲν ἧττον „ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν," καὶ ὡς „ἀσύνετος αὐτῶν ⟨ἡ⟩ καρδία" ἐν σκότῳ καὶ ἀγνοίᾳ καλινδεῖται τῇ περὶ τοῦ θεραπεύειν τὸ θεῖον. καὶ ἔστιν ἰδεῖν τοὺς ἐπὶ σοφίᾳ μέγα φρονοῦντας

9 Vgl. Röm. 1, 18. — **10** Vgl. Plato, Epist. VII p. 341 C. — **11** Plato, Epist. VII p. 341 C D. — **16** Vgl. Plato, Res publ. I 1 p. 327 A. — **19** Vgl. Röm. 1, 19. — **20** Vgl. Plato, Phädon Cap. LXVI p. 118 A. — **21** Vgl. Röm. 1, 20. — **24** Vgl. Röm. 1, 21.

1 *ἐφανέρωσεν* PatCD | **4** *γνόντες*] *γνῶτες* Pat | *ηὐχαρίστησαν* APatHö. *εὐχαρίστησαν* BCDEH Sp. Del. Rob. | **6** hinter *καρδία* Rasur Pat | **8** *καὶ ἀλήθειαν γοῦν* A Ausgg. Rob. *ἀλήθειαν οὖν Ψ* | **11** hinter *συνουσίας* + *γνῶμεν*, doch expungiert, A | **12** *τοῦ συζῆν* Plato, Hö. am Rand, Sp. Del. Rob. im Text; *τὸ συζῆν* A Pat B *τὸ συζητεῖν* CDEH | *ἐξαίφνης*] aus *ἐξαίνης* von III. H., w. e. sch., corr. A | **13** *γενόμενον*] *γινόμενον* BCDEH | **15** *τοιαῦτα*] *τοσαῦτα* Pat | **16** *Πειραιέα*] *πηρεα* Pat *πειρεᾶ* BD *πειραιᾶ* PCEH | **17—18** am Rand *σῇ* von I. [?] H. A | **17** *ἰδιωτῶν Ψ* Del. Rob. *Ἰουδαίων* A Hö. Sp. | **18** *γε* < BCDEH | **19** *καταλιπόντες*] *καταλείποντες* Pat *καταλειπόντες* B | **20** *ἀλεκτρύονα*, Rasur über *ο*, A | **21** *ἀσκληπίῳ* AB | **22** *εἰδέας* Pat | **25** *ὡς*] *ἡ* Del. | **26** ⟨*ἡ*⟩ füge ich mit Hö. Sp. Rob. aus *Ψ* ein | **27** *ἐπὶ*] *ἐν* Pat | *μεγαφρονοῦντας* Pat B.

καὶ θεολογίᾳ „ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου" προσκυνοῦν- Ph. 74, 13
τας, εἰς τιμήν φησιν ἐκείνου. ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ καταβαίνοντας μετ' Αἰγυπτίων ἐπὶ τὰ πετεινὰ ἢ τετράποδα ἢ ἑρπετά. ἵνα δὲ καὶ δοκῶσί τινες ταῦτα ὑπεραναβεβηκέναι, ἀλλ' εὑρεθήσονται ἀλλάξαντες „τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει" καὶ σέβοντες καὶ λατρεύοντες „τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα." διόπερ τῶν ἐν Ἕλλησι σοφῶν καὶ πολυμαθῶν τοῖς ἔργοις περὶ τὸ θεῖον πλανωμένων „ἐξελέξατο ὁ θεὸς" „τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου," „ἵνα καταισχύνῃ τοὺς σοφούς," „καὶ τὰ ἀγενῆ" „καὶ τὰ ἀσθενῆ" „καὶ τὰ ἐξουθενημένα" καὶ „τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ"· καὶ ἀληθῶς, ἵνα „μὴ καυχήσηται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ."

πρῶτον δὲ ἡμῶν σοφοί, Μωϋσῆς ὁ ἀρχαιότατος καὶ οἱ ἑξῆς αὐτῷ προφῆται, „οὐδαμῶς" „ῥητὸν" ἐπιστάμενοι τὸ πρῶτον ἀγαθὸν ἔγραψαν μέν, ὡς θεοῦ ⟨ἑαυτὸν⟩ ἐμφανίζοντος τοῖς ἀξίοις καὶ ἐπιτηδείοις, ὅτι „ὤφθη" ὁ θεὸς ⟨φέρ' εἰπεῖν⟩ τῷ Ἀβραὰμ ἢ τῷ Ἰσαὰκ ἢ τῷ Ἰακώβ. τίς δὲ ὢν ὤφθη καὶ ποταπὸς καὶ τίνα τρόπον καὶ τίνι τῶν ἐν ἡμῖν, καταλελοίπασιν ἐξετάζειν τοῖς δυναμένοις ἑαυτοὺς ἐμπαρέχειν παραπλησίους ἐκείνοις, οἷς ὤφθη ὁ θεός· ὀφθεὶς αὐτῶν οὐ τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς ἀλλὰ τῇ καθαρᾷ καρδίᾳ. καὶ γὰρ κατὰ τὸν Ἰησοῦν ἡμῶν „μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται."

V. Τὸ δ' „ἐξαίφνης οἷον ἀπὸ πυρὸς πηδήσαντος" ἐξάπτεσθαι „φῶς ἐν τῇ ψυχῇ" πρότερος οἶδεν ὁ λόγος, εἰπὼν ἐν τῷ προφήτῃ· „φωτίσατε ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως." καὶ Ἰωάννης δὲ ὕστερον ἐκείνου γενόμενος λέγει ὅτι „ὃ γέγονεν" ἐν τῷ λόγῳ „ζωὴ" ἦν, „καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων," ὅπερ „φῶς ἀληθινὸν" „φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν" ἀληθινὸν καὶ νοητὸν

1 Vgl. Röm. 1, 23. — **2** Vgl. unten VII 62 a. E. — **4** Vgl. Röm. 1, 25. — **7** Vgl. I Kor. 1, 27—29. — **13** Vgl. Plato, Epist. VII p. 341 C. — **15** Vgl. Gen. 12, 7. 26, 2. 35, 9. — **20** Matth. 5, 8. — **22** Vgl. Plato, Epist. VII p. 341 C D. — **24** Hos. 10, 12. — **25** Vgl. Joh. 1, 3. 4. — **26** Vgl. Joh. 1, 9.

2 *φησιν*] *φασὶν* Hö.Sp. am Rand, Del. im Text | *καὶ* < Del. | *μετ'*] *μετὰ Φ* **3** *πετηνὰ* Pat | **7** *πολυμαθῶν* A Ausgg. Rob. *φιλομαθῶν Φ* | **10** *καταργήσῃ*] Schluss-*η* in Correctur A | **12** *πρῶτον* A Hö. Sp. Rob. *πρῶτοι Φ* Bo. (Notae p. 393) vor *ἡμῶν* + *οἱ* Pat B E H Del. | *μωσῆς* A B C D E H Rob. | **14** ⟨*ἑαυτὸν*⟩ füge ich mit Bo. (Notae p. 393) Del. Rob. aus *Φ* ein | *ἀξίοις* *ἀξίοι* A | **15** ⟨*φέρ' εἰπεῖν*⟩ füge ich aus Pat B mit Rob. ein, *φέρε εἰπεῖν* C D E H, vgl. meine „Textüberlieferung" S. 139 Nr. 10 | **16** *Ἰσαάκ*] *ι* in Correctur A | **17** hinter *ἡμῖν* + ⟨*ὅμοιος*⟩ Bo. (Notae p. 393) **18** *ἐμπαρέχειν*] *ε* übergeschr. A^1 | *παραπλησίους Φ* Del. Rob. *παραπλησίως* A Hö. Sp. | **19** *αὐτῶν* < *Φ* | hinter *σώματος* + *αὐτῶν* Pat D E H, + *αὐτοῖς* B, + *ἡμῶν* C | **22** *δ'*] *δὲ* Pat B D E H | **24** *ἑαυτοῖς*] *ἑαυτοὺς* A | **27** *τὸν ἀληθινὸν καὶ νοητὸν κόσμον*] *τὸν κόσμον τὸν ἀληθινὸν καὶ νοητὸν* P B C Del.

„κόσμον," καὶ ποιεῖ αὐτὸν „φῶς τοῦ κόσμου." „ἔλαμψε" γὰρ τοῦτο Ph. 75, 11
τὸ φῶς „ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς
δόξης τοῦ θεοῦ ἐν προσώπῳ Χριστοῦ." διό φησιν ἀρχαιότατος | προ- 633
φήτης πρὸ πολλῶν γενεῶν τῆς Κύρου βασιλείας προφητεύσας (ὑπὲρ
140r τὰς τεσσαρεσκαίδεκα | γὰρ γενεὰς πρεσβύτερος αὐτοῦ ἦν) τό· „κύριος
φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι;" καί· „λύχνος τοῖς
ποσί μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου," καί· „ἐσημειώθη
ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, κύριε." καί· „ἐν τῷ φωτί σου
ὀψόμεθα φῶς." καὶ ἐπὶ τὸ φῶς τοῦτο προτρέπων ἡμᾶς ὁ ἐν τῷ
10 Ἡσαΐᾳ λόγος φησί· „φωτίζου, φωτίζου Ἱερουσαλήμ· ἥκει γάρ σου
τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνέτειλεν." ὁ δ' αὐτὸς οὗτος προ-
φητεύων περὶ τῆς τοῦ Ἰησοῦ ἐπιδημίας, ἀφιστάντος τῆς ἀπὸ τῶν
εἰδώλων καὶ ἀγαλμάτων καὶ δαιμόνων θεραπείας, φησὶν ὅτι „καθη-
μένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς," καὶ πάλιν·
15 „λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει φῶς εἶδε μέγα."

ὅρα οὖν τὴν διαφορὰν τοῦ καλῶς λελεγμένου ὑπὸ τοῦ Πλά-
τωνος περὶ τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ καὶ τῶν εἰρημένων ἐν τοῖς
προφήταις περὶ τοῦ φωτὸς τῶν μακαρίων· καὶ ὅρα ὅτι ἡ μὲν ἐν
Πλάτωνι περὶ τούτου ἀλήθεια οὐδὲν ὡς πρὸς εἰλικρινῆ εὐσέβειαν
20 ὤνησε τοὺς ἐντυγχάνοντας ἀλλ' οὐδ' αὐτὸν τὸν τοιαῦτα περὶ τοῦ
πρώτου ἀγαθοῦ φιλοσοφήσαντα, ἡ δὲ τῶν θείων γραμμάτων εὐ-
τελὴς λέξις ἐνθουσιᾶν πεποίηκε τοὺς γνησίως ἐντυγχάνοντας αὐτῇ·
παρ' οἷς τρέφεται τοῦτο τὸ φῶς τῷ ἔν τινι παραβολῇ εἰρημένῳ
ἐλαίῳ, τηροῦντι τῶν δᾴδων τὸ φῶς ἐν ταῖς φρονίμοις πέντε παρ-
25 θένοις.

VI. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἄλλην λέξιν οὕτως ἔχουσαν ἐκτίθεται ἀπὸ τῆς
Πλάτωνος ἐπιστολῆς ὁ Κέλσος· „εἰ δέ μοι ἐφαίνετο γραπτέα
τε ἱκανῶς εἶναι πρὸς τοὺς πολλοὺς καὶ ῥητά, τί κάλλιον

1 Vgl. Matth. 5, 14. — Vgl. II Kor. 4, 6. — **5** Psal. 26, 1. — **6** Psal. 118, 105. — **7** Psal. 4, 7. — **8** Psal. 35, 10. — **10** Jes. 60, 1. — **13** Vgl. Matth. 4, 16 (Jes. 9, 2). — **17** Vgl. Plato, Epist. VII p. 341 C D. — **23** Vgl. Matth. 25, 3. 4. 8. — **27** Plato, Epist. VII p. 341 D.

3 hinter *προσώπῳ* + *τοῦ* PatBEH | hinter *φησιν* + *ὁ* Pat | **5** *τεσσαρεσκαίδεκα γὰρ*] *δ̄ καὶ ῑ̄ γὰρ* Pat *δ̄ καὶ δέκα γὰρ* B *τέσσαρας γὰρ καὶ δέκα* CDEH, *γενεᾶς* A | **6** *σωτήρ*] *σῆρ, η* in Correctur. A | **7** *νόμος*] *λόγος* PatB | **9** *ὀψώμεθα* Pat | **11** *ἀνέτειλεν*] *ἀνατέταλκεν* BCDEH *ἀνέταλκεν* Pat | **12** *τῆς ἀπὸ* AΦHö.Sp. Rob. *ἀπὸ τῆς* Del. *ἀπὸ τῆς* oder *τῆς* vermutet Bo. (Notae p. 393) | **15** *ἐν σκότει*] *ἐν σκοτία* PatCDEH < B | *εἶδε*] *εἶδεν* Pat *ἴδεν* B | **16** *λελεγμένου*] *λεγομένου* Φ | **19** *τούτου*] *τοῦ αὐτοῦ* PatEH *αὐτοῦ* CD | *ἡλικρινῆ* Pat | **20** *οὐδ'*] *οὐδὲ* PatBDEH | **24** *δαδῶν* A | mit *παρθένοις* endigt die Philokalia, Cap. XV 7 (p. 76, 7 ed. Rob.).

ἐπέπρακτο ἂν ἡμῖν ἐν τῷ βίῳ ἢ τοῖς τε ἀνθρώποις μέγα ὄφελος γράψαι καὶ τὴν φύσιν εἰς φῶς τοῖς πᾶσι προαγαγεῖν;" φέρε καὶ περὶ τούτου βραχέα διαλεχθῶμεν. πότερον μὲν εἶχέ τι Πλάτων σεμνότερον ὧν ἔγραψε καὶ θειότερον ὧν κατέλιπεν ἢ μή, καταλιπόντες ἑκάστῳ ἐξετάζειν κατὰ τὸ δυνατόν, δεικνύντες ⟨δ'⟩ ὅτι καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς προφῆται ἐφρόνουν τινὰ μείζονα γραμμάτων. ἅπερ οὐκ ἔγραψαν. ὁ μὲν γὰρ Ἰεζεκιὴλ κεφαλίδα λαμβάνει „βιβλίου" γεγραμμένην „ἔμπροσθεν" καὶ ὄπισθεν, ἐν ᾗ „θρῆνος" ἦν „καὶ μέλος καὶ οὐαί," καὶ προστάξαντος αὐτῷ τοῦ λόγου κατεσθίει τὴν βίβλον, ἵν' αὐτὴν μὴ γράψῃ καὶ προδῷ ἀναξίοις· καὶ ὁ Ἰωάννης δὲ τὸ παραπλήσιον ἀναγέγραπται ἑωρακέναι καὶ πεποιηκέναι· ἀλλὰ καὶ ὁ Παῦλος „ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι." ὁ δὲ πάντων τούτων κρείσσων Ἰησοῦς ὅτι μὲν „ἐλάλει" τὸν τοῦ θεοῦ λόγον „τοῖς μαθηταῖς" „κατ' ἰδίαν" καὶ μάλιστα ἐν ταῖς ἀναχωρήσεσιν εἴρηται, τίνα δ' ἦν | ἃ ἔλεγεν, οὐκ ἀναγέγραπται. οὐ γὰρ „ἐφαίνετο" 634
αὐτοῖς „γραπτέα ἱκανῶς εἶναι" ταῦτα „πρὸς τοὺς πολλούς" οὐδὲ „ῥητά." καὶ, εἰ μὴ φορτικὸν εἰπεῖν περὶ τῶν τηλικούτων ἀνδρῶν τὸ ἀληθές, φημὶ ὅτι μᾶλλον Πλάτωνος οὗτοι ἑώρων ἀφ' ὧν ἐλάμβανον χάριτι θεοῦ νοημάτων, τίνα μὲν τὰ „γραπτέα" καὶ πῶς „γραπτέα" τίνα δὲ οὐδαμῶς „γραπτέα" εἰς „τοὺς πολλούς." καὶ τίνα μὲν „ῥητὰ" τίνα δὲ οὐ τοιαῦτα. πάλιν τε αὖ ὁ Ἰωάννης, διδάσκων ἡμᾶς γραπτέων καὶ οὐ γραπτέων | διαφορὰν, ἑπτὰ βροντῶν 140ᵛ
φησιν ἀκηκοέναι περί τινων διδασκουσῶν αὐτὸν καὶ ἀπαγορευουσῶν γραφῇ παραδοῦναι τοὺς λόγους αὐτῶν.

VII. Πολλὰ δ' ἂν καὶ παρὰ τῷ Μωϋσεῖ εὑρεθείη καὶ τοῖς προφήταις, οὐ μόνον Πλάτωνος ἀλλὰ καὶ Ὁμήρου καὶ τῆς τῶν παρ' Ἕλλησι γραμμάτων εὑρέσεως πρεσβυτέροις, ἄξια τῆς εἰς αὐτοὺς χάριτος τοῦ θεοῦ καὶ μεγαλονοίας πεπληρωμένα· οἵτινες οὐχ, ὡς οἴεται Κέλσος, παρακούσαντες τοῦ Πλάτωνος τοιαῦτ' εἰρήκασι. πῶς γὰρ οἷόν τ' ἦν τοῦ μηδέπω γενομένου αὐτοὺς ἀκηκοέναι; ἵνα δὲ καὶ ἐπὶ τοὺς Ἰησοῦ ἀποστόλους τις, νεωτέρους γενομένους Πλάτωνος, ἀναγάγῃ τὸν Κέλσου λόγον, ὅρα εἰ μὴ αὐτόθεν ἀπίθανόν ἐστι τὸ λέγειν

7 Vgl. Ezech. 2, 9. 10. — 9 Vgl. Ezech. 3, 1. 2. — 11 Vgl. Apok. Joh. 10, 9. 10. — 12 II Kor. 12, 4. — 13 Vgl. Mark. 4, 34. — 15 Vgl. Plato, Epist. VII p. 341 D. — 22 Vgl. Apok. Joh. 10, 4.

1 ἐπέπρακτο A ἐπέπρακτ' Plato Ausgg. | 2 πᾶσι Plato, Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; πράσι A | 3 διαλεχθῶμεν M Ausgg. διελεγχθῶμεν A | 5 τό < Ausgg. | ⟨δ'⟩ füge ich nach Bo. (Notae p. 393) u. Del. ein | 10 vor προδῷ ein Loch im Papier (ob infolge von Rasur?) A | 11 hinter ἀλλὰ + γὰρ M Ausgg. | 16 πρὸς] παρὰ [80] A¹ | 25 μωσεῖ A Μωϋσῇ Ausgg.

Παῦλον τὸν σκηνοποιὸν καὶ Πέτρον τὸν ἁλιέα καὶ Ἰωάννην τὸν καταλιπόντα τὰ δίκτυα τοῦ πατρὸς, παρακούσαντας τῶν Πλάτωνι ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς εἰρημένων, τοιαῦτα περὶ τοῦ θεοῦ παραδεδωκέναι. πολλάκις δὲ ἤδη ὁ Κέλσος θρυλήσας ὡς ἀξιούμενον εὐθέως πιστεύειν, ὡς καινόν τι παρὰ τὰ πρότερον εἰρημένα πάλιν αὐτό φησιν· ἀρκεῖ δ' ἡμῖν τὰ εἰς ταῦτα λελεγμένα.

ἐπεὶ δὲ καὶ ἄλλην λέξιν ἐκτίθεται Πλάτωνος δι' ὧν φησιν, „ἐρωτήσεσι καὶ ἀποκρίσεσι χρωμένων" ἐλλάμπειν φρόνησιν τοῖς κατ' αὐτὸν φιλοσοφοῦσι, φέρε παραδείξωμεν ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτων ὅτι προτρέπει καὶ ὁ θεῖος λόγος ἡμᾶς ἐπὶ διαλεκτικὴν, ὅπου μὲν Σολομῶντος λέγοντος· „παιδεία δὲ ἀνεξέλεγκτος πλανᾶται," ὅπου δὲ τοῦ τὸ σύγγραμμα τὴν Σοφίαν ἡμῖν καταλιπόντος Ἰησοῦ υἱοῦ Σιρὰχ φάσκοντος· „γνῶσις ἀσυνέτου ἀδιεξέταστοι λόγοι." εὐμενεῖς οὖν ἔλεγχοι παρ' ἡμῖν εἰσι μᾶλλον, τοῖς μαθοῦσιν ὅτι δεῖ τὸν προϊστάμενον τοῦ λόγου δυνατὸν εἶναι „τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν." εἰ δὲ ῥᾳθυμοῦσί τινες, οὐκ ἀσκοῦντες προσέχειν ταῖς θείαις ἀναγνώσεσι καὶ ἐρευνᾶν „τὰς γραφὰς" καὶ κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Ἰησοῦ ζητεῖν τὴν διάνοιαν τῶν γραφῶν καὶ αἰτεῖν περὶ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ κρούειν αὐτῶν τὰ κεκλεισμένα, οὐ παρὰ τοῦτο ὁ λόγος κενός ἐστι σοφίας.

VIII. *Εἶτά φησι μετὰ ἄλλας λέξεις Πλατωνικὰς, δηλούσας ὅτι „ὀλίγοις" ἐστὶ γνωστὸν τὸ ἀγαθὸν, ἐπεὶ οἱ | πολλοὶ μετὰ* 635
„καταφρονήσεως οὐκ ὀρθῆς" „ὑψηλῆς καὶ χαύνης ἐλπίδος" πληρωθέντες „ὡς σεμνὰ ἄττα" μεμαθηκότες λέγουσί τινα ὡς ἀληθῆ, ὅτι ταῦτα προειρηκὼς ὁ Πλάτων ὅμως οὐ τερατεύεται οὐδ' ἀποφράττει τοῦ προαιρεῖσθαι βουλομένου,

1 Vgl. Act. 18, 3. — Vgl. Matth. 4, 18—22. Mark. 1, 16—20. — **6** Vgl. oben I 9. III 14. 24. 27. 38. 39. 44. — **8** Vgl. Plato, Epist. VII p. 344 B. — **11** Prov. 10, 17. — **13** Sir. 21, 18. — **14** Vgl. Plato, Epist. VII p. 344 B. — **15** Vgl. Tit. 1, 9. — **16** Vgl. I Tim. 4, 13. — **17** Vgl. Joh. 5, 39. — **18** Vgl. Matth. 7, 7. Luk. 11, 9. — **22** Vgl. Plato, Epist. VII p. 341 E.

4 *θρυλήσας* A *θρυλλήσας* MAusgg. | *ἀξιούμενον*] *ἀξιοῦμεν* vermutet Bo. (Notae p. 393). was Del. (I 634 Anm. b) zu billigen scheint | **8** *χρωμένων* AHö. Sp. *χρώμενον* Bo. (Notae p. 393) u. Del. | *ἐλλάμπειν*] nach Plato a. a. O. ist *ἐκλάμπειν* zu vermuten, vgl. auch unten VI 17 (gegen Ende) u. VII 1. 4 (a. A.) | *φρόνησιν* schreibe ich nach Plato a. a. O., *φρονήμασι* A (in dessen Vorlage vielleicht *φρονῆσῐ* gestanden hat) Ausgg. | **13** *σιρὰχ* AHö. *Σειρὰχ* Sp. Del. | **24** *ἄττα*] *ἅττα* A | **26** *τοῦ προαιρεῖσθαι βουλομένου*] *τοῦ προσέρεσθαι* [d. h. wohl *προσερέσθαι*] *βουλομένου* oder *τῷ προσέρεσθαι* [l. *προσερέσθαι*] *βουλομένῳ* liest Bo. (Notae p. 394); ebenso Del. (I 635 Anm. a), nur dass er *προσέρεσθαι* oder *προσερεῖσθαι* lesen will.

τί ποτε ἐστὶν ὃ ἐπαγγέλλεται, τὴν γλῶτταν, οὐδ' αὐτόθεν κελεύει φθάσαντας πιστεύειν ὅτι τοιόσδε ἐστὶν ὁ θεὸς καὶ υἱὸν ἔχει τοιόνδε, καὶ οὗτος κατελθὼν ἐμοὶ διελέξατο. καὶ πρὸς ταῦτά φημι ὅτι περὶ μὲν Πλάτωνος Ἀρίστανδρος οἶμαι ἀνέγραψεν ὡς οὐκ Ἀρίστωνος υἱοῦ ἀλλὰ φάσματος, ἐν Ἀπόλλωνος εἴδει προσελθόντος τῇ Ἀμφικτιόνῃ· καὶ ἄλλοι δὲ πλείονες τῶν Πλατωνικῶν ἐν τῷ Πλάτωνος βίῳ τοιαῦτ' εἰρήκασι· περὶ δὲ Πυθαγόρου, πλεῖστα ὅσα τερατευσαμένου καὶ δείξαντος μὲν ἐν πανηγύρει Ἑλλήνων ἐλεφάντινον τὸν μηρὸν ἀνεγνωρικέναι δὲ φήσαντος τὴν ἀσπίδα,
141r | ἣ ἐχρῆτο, ὅτ' Εὔφορβος ἦν, καὶ ἐν μιᾷ λεγομένου ἡμέρᾳ ἐν δύο πεφηνέναι πόλεσι, τί χρὴ καὶ λέγειν; ὁ δὲ βουλόμενος κατηγορεῖν ὡς τερατείας ἱστορουμένης περὶ Πλάτωνος καὶ Σωκράτους ἐκθήσεται καὶ τὸν συνιστάμενον Σωκράτει καθ' ὕπνον κύκνον καὶ τὸν διδάσκαλον εἰπόντα ἐπὶ τῇ συστάσει τοῦ νεανίσκου· „οὗτος ἄρα ὁ κύκνος ἦν." ἀλλὰ καὶ ὃν τρίτον εἶδεν ὀφθαλμὸν ἑαυτὸν ἔχοντα ὁ Πλάτων εἰς τερατείαν ἀναλήψεται. οὐ λείψει δὲ τοὺς κακοήθεις καὶ κακηγορεῖν βουλομένους τὰ τοῖς κρείττοσι παρὰ τοὺς πολλοὺς ἐπιφανέντα, διαβολὴ καὶ κακηγορία· οἵτινες καὶ τὸ Σωκράτους δαιμόνιον ὡς πλάσμα χλευάσουσιν.

| οὐ τερατευόμεθα οὖν τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ διηγούμενοι, οὐδ' 636
οἱ γνήσιοι αὐτοῦ μαθηταὶ τοιούτους ἀνέγραψαν λόγους περὶ αὐτοῦ. ὁ δὲ πάντ' ἐπαγγελλόμενος εἰδέναι Κέλσος καὶ πολλὰ τῶν Πλάτωνος παρατιθέμενος ἐκὼν οἶμαι σιωπᾷ τὸν περὶ υἱοῦ θεοῦ λόγον, τὸν παρὰ Πλάτωνι λελεγμένον ἐν τῇ πρὸς Ἑρμείαν καὶ Κορίσκον ἐπιστολῇ. οὕτω δὲ ἔχει ἡ τοῦ Πλάτωνος λέξις· „καὶ τὸν τῶν

4 Vgl. Plutarch, Quaest. conviv. VIII 1 p. 717 E—718 B. Diogenes Laërt. III 1, 2. Apuleius, De dogmate Platon. I 1. Olympiodor, Vita Platon. a. A. Suidas s. v. *Πλάτων* a. A. — **7** Vgl. Jamblich., De Pythag. vita Cap. XIV 63. XIX 92. XXVIII 134—136. 140. Porphyr., De vita Pythag. 26—29. 45. Ammian. Marcell. XXII 16, 21. — **18** Vgl. Pausan., Descript. Gr. I 30, 3. Diogenes Laërt. III 1, 5. Apuleius, De dogmate Platon. I 1. Suidas s. v. *Πλάτων* a. A. — **15** Vgl. Jamblich., De Pythag. vita Cap. XXVIII 144 (?). — **18** Vgl. Plato, Apol. Cap. XIX p. 31 C D. — **23** Vgl. oben VI 1, S. 70 Z. 7. — **25** Pluto, Epist. VI p. 323 D.

6 *ἀμφικτιόνη*, doch *η* in Correctur, A; da Origenes auch oben I 37, I 89 Z. 10 *Ἀμφικτιόνης* geschrieben hat, so darf weder hier noch dort der richtige Name *Περικτιόνη* mit Sp. (Annot. p. 28. 74) in den Text gesetzt werden | **7** *τοιαῦτ'* aus *τοὶ αὖτ'* corr. A *ταῦτ'* M Ausgg. | **14** *συστάσει* M Ausgg. *συνστάσει*, doch *στ* nicht ganz sicher, A | **16** *λείψει* P$^{corr.}$, Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *λήψει* A | **17** *κακηγορεῖν* V, Hö. u. Sp. am Rand; *κατηγορεῖν* Del. *κατηγορεῖν*, doch *ει* in Correctur A | **18** *διαβολῆ* A | *κακηγορία* A, Hö. u. Sp. am Rand; *κατηγορία* M Ausgg. im Text | **24** *λελεγμένον* A *λεγόμενον* M Ausgg. | *κόρισκον* P M *Κορίσκον* Hö. Sp. *κόρισκον* A Del.

πάντων θεὸν ἡγεμόνα τῶν τε ὄντων καὶ τῶν μελλόντων, τοῦ τε ἡγεμονικοῦ καὶ αἰτίου πατέρα καὶ κύριον ἐπομνύντας· ὃν, ἂν ὄντως φιλοσοφῶμεν, εἰσόμεθα πάντες ⟨σαφῶς⟩ εἰς δύναμιν ἀνθρώπων εὐδαιμόνων."

IX. Καὶ ἄλλην δὲ τοῦ Πλάτωνος λέξιν ἐκτίθεται ὁ Κέλσος οὕτως ἔχουσαν· „ἔτι δὲ μακρότερα περὶ αὐτῶν ἐν νῷ μοι γέγονεν εἰπεῖν· τάχα γὰρ ἂν ὧν πέρι λέγω σαφέστερον ἂν εἴη τι λεχθέντων αὐτῶν· ἔστι γάρ τις λόγος ἀληθὴς, ἐναντίος τῷ τολμήσαντι γράφειν τῶν τοιούτων ⟨καὶ⟩ ὁτιοῦν, πολλάκις μὲν ὑπ' ἐμοῦ καὶ πρότερον λεχθεὶς, ἔοικε δ' οὖν εἶναι καὶ νῦν λεκτέος. ἔστι τῶν ὄντων ἑκάστῳ, δι' ὧν τὴν ἐπιστήμην ἀνάγκη παραγίνεσθαι, τρία, τέταρτον δὲ αὐτη, πέμπτον δὲ αὐτὸ τιθέναι δεῖ, ὃ δὴ γνωστόν τε καὶ ἀληθές ἐστιν· ὧν ἓν μὲν ὄνομα, δεύτερον δὲ λόγος, τὸ δὲ τρίτον εἴδωλον, τὸ τέταρτον δὲ ἐπιστήμη." καὶ κατὰ ταῦτα δὲ εἴποιμεν ἂν ὅτι „φωνὴ μὲν βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ" εἰσῆκται ὁ Ἰωάννης πρὸ τοῦ Ἰησοῦ ἀνάλογον τῷ παρὰ Πλάτωνι ὀνόματι, δεύτερος δὲ μετὰ τὸν Ἰωάννην δεικνύμενος ὑπ' αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς, ᾧ ἐφαρμόζει τὸ „ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο", ἀνάλογον ὂν τῷ παρὰ Πλάτωνι λόγῳ. Πλάτων μὲν οὖν τὸ τρίτον φησὶν εἴδωλον. ἡμεῖς δὲ τὸ ὄνομα τοῦ εἰδώλου ἐπ' ἄλλου τάττοντες τρανότερον φήσομεν ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενον μετὰ τὸν λόγον τῶν τραυμάτων τύπον, τοῦτον εἶναι τὸν ἐν ἑκάστῳ Χριστὸν ἀπὸ Χριστοῦ λόγου. εἰ δὲ καὶ ἀνάλογόν ἐστι τῷ τετάρτῳ ὄντι ἐπιστήμῃ ἡ „ἐν τοῖς" καθ' ἡμᾶς „τελείοις" σοφία ὁ Χριστὸς, ἐπιστήσει ὁ δυνάμενος.

X. Εἶτά φησιν ὅτι ὁρᾷς ὅπως Πλάτων, καίτοι διαβεβαιωσάμενος ὅτι „ῥητὸν" οὐκ ἔστιν, ὅμως, ἵνα μὴ εἰς ἀνεξέλεγκτον ἀναχωρεῖν δόξῃ, λογισμὸν ὑπέχει ταύτης τῆς ἀπορίας· εἴη γὰρ ἂν τυχὸν „ῥητὸν" καὶ τὸ μηδέν. ἀλλ' ἐπεὶ τοῦτο

6 Plato, Epist. VII p. 342 A B. — 16 Matth. 3, 3. Mark. 1, 3. Luk. 3, 4 (Jes. 40, 3). — 19 Joh. 1, 14. — 22 Vgl. Joh. 20, 25. — 24 Vgl. I Kor. 2, 6. — 27 Vgl. Plato, Epist. VII p. 341 C.

2 ἡγεμονικοῦ A Hö. im Text; ἡγεμόνος Plato, Hö. am Rand, Sp. Del. im Text | 3 ⟨σαφῶς⟩ füge ich aus Plato mit Hö. (am Rand), Sp. Del. (im Text) ein | 7 ὧν πέρι A Hö. περὶ ὧν Plato Sp. Del. | 9 ⟨καὶ⟩ füge ich aus Plato mit Sp. u. Del. ein | ὁττιοῦν Sp. Del. | 10 πρότερον λεχθεὶς A Hö. Del. πρόσθεν ῥηθεὶς Plato | ἔοικε] ἐ übergeschr. A¹ | 12 παραγίγνεσθαι A Plato Ausgg. | δὲ αὕτη] δ' αὐτή Plato | 13 δὲ A δ' Plato M Ausgg. | δὴ Plato M Ausgg. δεῖ A | ἀληθές Plato, Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; ἀληθῶς A | 14 ὧν Plato, Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; ὅν. A | 15 τὸ < Plato | 17 πρὸ schreibe ich mit Bo. (Errata p. 412), πρὸς A Ausgg. | 24 ἐπιστήμη] ἐπιστήμῃ vermutet Guiet (bei Del. I 636 Anm. g) | ἡ M Ausgg. ᾗ A.

φέρει εἰς κατασκευὴν τοῦ δεῖν μὴ ἁπλῶς πιστεύειν ἀλλὰ λογισμὸν
141v ὑπέχειν τῶν | πιστευομένων. χρησόμεθα καὶ ἡμεῖς τοῦ Παύλου λέξει ἐγκαλούσῃ τῷ εἰκῇ πιστεύοντι. ἐν ᾗ φησιν· „ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε."

τὸ ὅσον δ' ἐπ' αὐτῷ ἀναγκάζει | ἡμᾶς ταυτολογεῖν ταυτολογῶν 637
ὁ Κέλσος, λέγων μετὰ τὰς εἰρημένας ὥσπερ ἀλαζόνων ἀλαζονείας ὅτι ὁ Πλάτων οὐκ ἀλαζονεύεται καὶ ψεύδεται φάσκων αὐτὸς καινόν τι εὑρίσκειν ἢ ἀπ' οὐρανοῦ παρὼν ἀγγέλλειν, ἀλλ' ὁπόθεν ἐστὶ ταῦθ' ὁμολογεῖ. εἴποι ἄν τις οὖν καὶ πρὸς ταῦτα, βουλόμενος ἀπαντᾶν τῷ Κέλσῳ, ὅτι καὶ Πλάτων ἀλαζονεύεται ἐν τῇ τοῦ Διὸς κατὰ τὸν Τίμαιον δημηγορίᾳ λέγων· „θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς καὶ πατὴρ". καὶ τὰ ἑξῆς. ἀλλ' εἰ ἀπολογήσεταί τις περὶ τούτων διὰ τὸν νοῦν τοῦ δημηγοροῦντος παρὰ τῷ Πλάτωνι Διός, διὰ τί ὁ ἐξετάζων τὸν νοῦν τῶν λόγων τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἢ τῶν ἐν τοῖς προφήταις τοῦ δημιουργοῦ οὐχὶ καὶ πλεῖόν τι ἐρεῖ παρὰ τὴν ἐν τῷ Τιμαίῳ τοῦ Διὸς δημηγορίαν; τὸ γὰρ χαρακτηρίζον τὴν θεότητα ἡ περὶ μελλόντων ἐστὶν ἀπαγγελία, οὐ κατ' ἀνθρωπίνην φύσιν λεγομένων καὶ ταῖς ἐκβάσεσι κρινομένων ὅτι θεῖον πνεῦμα ἦν τὸ ταῦτα ἀπαγγέλλον.

οὐ πρὸς πάντα οὖν τὸν προσιόντα φαμὲν ὅτι πρῶτον πίστευσον ὃν εἰσηγοῦμαί σοι τοῦτον εἶναι υἱὸν θεοῦ, ἀλλ' ἑκάστῳ κατὰ τὸ πρέπον αὐτοῦ τῷ ἤθει καὶ τῇ καταστάσει προσάγομεν τὸν λόγον, μαθόντες „εἰδέναι, πῶς δεῖ ἡμᾶς ἑνὶ ἑκάστῳ ἀποκρίνασθαι." καὶ εἰσὶν οἷς πλεῖον μὴ δυναμένοις τοῦ προτραπῆναι εἰς τὸ πιστεύειν τοῦτο κηρύττομεν, ἄλλοις δὲ ὅση δύναμις ἀποδεικτικῶς δι' ἐρωτήσεων καὶ ἀποκρίσεων προσερχόμεθα. ἀλλ' οὐδὲ λέγομεν τὸ μετὰ χλεύης ὑπὸ τοῦ Κέλσου εἰρημένον, ὅτι πίστευσον ὃν εἰσηγοῦμαί σοι τοῦτον εἶναι υἱὸν θεοῦ, κἂν ᾖ δεδεμένος ἀτιμότατα ἢ κεκολασμένος αἴσχιστα, κἂν χθὲς καὶ πρώην ἐν τοῖς πάντων ὀφθαλμοῖς ἐπονειδιστότατα κεκαλινδημένος, οὐδέ φαμεν· ταύτῃ καὶ μᾶλλον πίστευσον. εἰς ἕκαστον γὰρ πειρώμεθα λέγειν καὶ πλείονα ὧν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐξεθέμεθα.

XI. Μετὰ ταῦτά φησιν ὁ Κέλσος ὅτι, ἐὰν οἵδε μὲν (λέγων Χριστιανοὺς) εἰσηγῶνται τόνδε, ἄλλοι δὲ ἄλλον, κοινὸν δὲ

3 I Kor. 15, 2. — **11** Plato, Tim. Cap. XIII p. 41 A. — **23** Vgl. Kol. 4, 6. — **26** Vgl. Plato, Epist. VII p. 344 B. — **32** Vgl. oben II 10. 17. 18. 23—25. 32. 35—38. 40. 41. 44. 59.

3 εἰκῇ (1)] εἰκῇ in εἰκὴ corr. A | εἰκῇ (2)] εἰκὴ A | **12** καὶ πατὴρ] πατήρ τε Plato | **15** ἢ τῶν· ἢ τοῖ schreibt Bo. [Errata p. 412] unrichtig | **23** ἀποκρίνασθαι A Hō.Sp. ἀποκρίνεσθαι Del.

πάντων ἢ καὶ πρόχειρον· πίστευσον, εἰ σωθῆναι θέλεις, ἢ ἄπιθι· τί ποιήσουσιν οἱ ἀληθῶς σῴζεσθαι θέλοντες; ἢ κύβους ἀναῤῥίψαντες μαντεύσονται, ποῖ τράπωνται καὶ τίσι προσθῶνται; καὶ πρὸς τοῦτο δὲ ἀπὸ τῆς ἐναργείας ὁρμώμενοι ταῦτα φήσομεν· εἰ μὲν πλείους ἦσαν ὁμοίως τῷ Ἰησοῦ ἱστορούμενοι τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἐπιδεδημηκέναι ὡς υἱοὶ θεοῦ, καὶ ἕκαστος αὐτῶν περισπάσας τινὰς εἰς αὐτὸν, ὥστ' ἀμφήριστον εἶναι διὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς ἐπαγγελίας περὶ τοῦ υἱὸν εἶναι θεοῦ τὸν ὑπὸ τῶν πιστευόντων αὐτῷ μαρτυρούμενον, χώραν ἂν εἶχε τὸ ἐὰν οἵδε μὲν εἰσηγῶνται τόνδε, ἄλλοι δὲ ἄλλον, καὶ κοινὸν δὲ πάντων ἢ καὶ πρόχειρον· πίστευσον, εἰ σωθῆναι θέλεις, ἢ ἄπιθι καὶ τὰ ἑξῆς· νυνὶ δὲ εἰς πᾶσαν τὴν | οἰκου- 638
142r μένην | Ἰησοῦς κεκήρυκται, ἐπιδημήσας τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων μόνος υἱὸς θεοῦ. οἱ γὰρ ὁμοίως Κέλσῳ ὑπολαβόντες τετερατεῦσθαι καὶ διὰ τοῦτο βουληθέντες ὁμοίως τερατεύσασθαι, ὡς καὶ αὐτοὶ παραπλησίως κρατήσοντες τῶν ἀνθρώπων, τὸ οὐδὲν εἶναι ἐξηλέγχθησαν, Σίμων τε ὁ Σαμαρεὺς μάγος καὶ Δοσίθεος ὁ ἀπὸ τῆς αὐτῆς χώρας ἐκείνῳ τυγχάνων, ἐπεὶ ὁ μὲν ἔφασκεν αὐτὸν εἶναι δύναμιν θεοῦ τὴν καλουμένην μεγάλην, ὁ δὲ καὶ αὐτὸς υἱὸς τοῦ θεοῦ. οὐδαμοῦ γὰρ τῆς οἰκουμένης Σιμωνιανοί· καίτοι γε ὑπὲρ τοῦ πλείονας ὑπαγαγέσθαι ὁ Σίμων τὸν περὶ τοῦ θανάτου κίνδυνον, ὃν Χριστιανοὶ αἱρεῖσθαι ἐδιδάχθησαν, περιεῖλε τῶν μαθητῶν, ἐναδιαφορεῖν αὐτοὺς διδάξας πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν. ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἀρχὴν Σιμωνιανοὶ ἐπεβουλεύθησαν· ἤδει γὰρ ὁ ἐπιβουλεύων δαίμων πονηρὸς τῇ τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίᾳ οὐδὲν τῶν ἰδίων παραλυθησόμενον βούλημα ἐκ τῶν Σίμωνος μαθημάτων. οἱ δὲ Δοσιθηνοὶ οὐδὲ πρότερον ἤκμασαν· νῦν δὴ παντελῶς ἐπιλελοίπασιν, ὥστε τὸν ὅλον

14 Vgl. oben VI 8, S. 77 Z. 25 f. — **17** Vgl. Act. 8, 9 u. oben I 57. — **18** Vgl. Act. 8, 10. — **20** Vgl. A. Hilgenfeld, Die Ketzergesch. des Urchrist. S. 182 ff. — **22** Vgl. Irenaeus, Adv. haer. I 16, 2. 3.

1 ἦ schreibe ich mit Bo. (Notae p. 394) ἢ A Ausgg. | **2** ἄπιθι] ι u. ι auf Rasur A | ἦ schreibe ich, ἢ A Ausgg. | **4** ἐναργείας A Sp. Del. ἐνεργείας M, Hö. im Text, Sp. am Rand | **7** περισπάσας] περιέσπασε vermutet Bo. (Notae p. 394) | αὐτὸν P Ausgg. αὑτὸν A | **8** ἐπαγγελίας] kleine Rasur hinter λ A | **10** ἐὰν aus ἐᾶν corr. A | **11** ἦ schreibe ich mit Bo. (Notae p. 394) ἢ A Ausgg. | **15** ὁμοίως stelle ich mit Gundermann vor τερατεύσασθαι; vor τετερατεῦσθαι (Z. 14) A Ausgg., getilgt von Bo. (Notae p. 394) u. Del. (I 638 Anm. a); Bo. vermutet, dass ὁμοίως einige Worte, wie τὰ τοῦ Ἰησοῦ verdrängt habe | **18** αὐτὸν A αὐτὸν Ausgg. | **22** ἐναδιαφορεῖν P corr. Ausgg. ἕνα· διαφορεῖν, der Spiritus asper aus Spiritus lenis corr., A; ἀδιαφορεῖν vermutet A. Hilgenfeld, Ketzergesch. S. 183 Anm. 297 | **23** εἰδωλολατρείαν schreibe ich, vgl. unten VI 17, S. 87 Z. 27; εἰδωλολατρίαν A Ausgg.

αὐτῶν ἱστορεῖσθαι ἀριθμὸν οὐκ εἶναι ἐν τοῖς τριάκοντα. καὶ „Ἰούδας“ δὲ „ὁ Γαλιλαῖος“, ὡς ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἔγραψεν, ἐβουλήθη ἑαυτόν τινα εἰπεῖν μέγαν, καὶ πρὸ ἐκείνου „Θευδᾶς“· ἀλλ' ἐπεὶ οὐκ ἦν ἐκ θεοῦ αὐτῶν ἡ διδαχή, ἀνῃρέθησαν, „καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο“ αὐτοῖς παραχρῆμα διεσκεδάσθησαν. οὐ κύβους οὖν ἀναῤῥιπτοῦντες μαντευόμεθα, ποῖ τραπώμεθα καὶ τίνι προσθώμεθα, ὡς δυναμένων πλειόνων περισπάσαι ἡμᾶς τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ θεόθεν ἐπιδεδημηκέναι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων. ἀλλὰ γὰρ καὶ περὶ τούτων ἄλις.

XII. Διὸ μεταβαίνομεν ἐπ' ἄλλην Κέλσου κατηγορίαν, οὐδὲ τὰς λέξεις ἡμῶν εἰδότος ἀλλ' ἐκ παρακουσμάτων φήσαντος ὅτι φαμὲν τὴν ἐν ἀνθρώποις σοφίαν μωρίαν εἶναι παρὰ θεῷ, τοῦ Παύλου λέγοντος· „ἡ σοφία τοῦ κόσμου μωρία παρὰ θεῷ ἐστι.“ καὶ φησιν ὁ Κέλσος ὅτι ἡ τούτου αἰτία καὶ πάλαι εἴρηται. οἴεται δὲ αἰτίαν εἶναι τὸ βούλεσθαι ἡμᾶς διὰ τῆς λέξεως ταύτης τοὺς ἀπαιδεύτους καὶ ἠλιθίους προσάγεσθαι μόνους. ἀλλ' ὡς καὶ αὐτὸς ἐσημειώσατο, ταὐτὸ εἶπεν ἀνωτέρω, καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸν λόγον κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν ἀπηντήσαμεν. ὅμως μέντοι ἐβουλήθη καὶ τοῦτο δεῖξαι πεπλασμένον ἡμῖν καὶ ληφθὲν ἀπὸ τῶν παρ' Ἕλλησι σοφῶν, ἄλλην μὲν εἶναι φησάντων τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν ἄλλην δὲ τὴν θείαν. καὶ ἐκτίθεταί γε Ἡρακλείτου λέξεις, μίαν μέν, ἐν ᾗ φησιν· „ἦθος γὰρ ἀνθρώπειον μὲν οὐκ ἔχει γνώμας, | θεῖον δὲ ἔχει,“ ἑτέραν δέ· „ἀνὴρ νήπιος ἤκουσε πρὸς 639
δαίμονος ὅκως περ παῖς πρὸς ἀνδρός.“ ἐκτίθεται δὲ καὶ ἀπὸ τῆς Πλάτωνος γεγραμμένης Σωκράτους ἀπολογίας ταῦτα· „ἐγὼ γάρ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, δι' οὐδὲν ἄλλο ἢ διὰ σοφίαν τοῦτο τὸ ὄνομα ἔσχηκα. ποίαν δὲ σοφίαν ταύτην; ἥπερ ἐστὶν 142v ἴσως ἀνθρωπίνη σοφία· | τῷ ὄντι γὰρ κινδυνεύω ταύτην εἶναι σοφός.“ ἃ μὲν οὖν ἐκτίθεται ὁ Κέλσος ταῦτά ἐστιν. ἐγὼ δὲ ἀπὸ τῆς πρὸς Ἑρμείαν καὶ Ἔραστον καὶ Κορίσκον Πλάτωνος ἐπιστολῆς καὶ ταῦτα παραθήσομαι· „Ἐράστῳ δὲ καὶ Κορίσκῳ πρὸς

1 Vgl. Act. 5, 37. — **3** Vgl. Act. 5, 36. — **4** Vgl. Act. 5, 37. — **18** I Kor. 3, 19. — **15** Vgl. oben III 44, I 239 Z. 27—240 Z. 5. 50, I 246 Z. 12. 55, I 250 Z. 17. 59, I 253 Z. 30 f. 75, I 267 Z. 20. — **17** Vgl. oben I 9. 27. III 44. 50. 55. 59. 74. 75. — **22** Vgl. Heracliti Ephesii Reliquiae rec. I. Bywater, Oxonii 1877, p. 39 Nr. 96. 97. — **25** Plato, Apol. Cap. V p. 20 D. — **31** Plato, Epist. VI p. 322 D E.

7 περισπάσαι M Hö. περισπᾶσαι A Sp. Del. | **10** μεταβαίνομεν A Hö. Sp. μεταβαίνωμεν P Del. | **16** ἠλιθίους] *i* in Correctur A | **17** ταυτὸ A | **22** ἀνθρώπειον M Ausgg. ἀνθρώπιον A | **26** ἄλλο] ἀλλ' Plato | hinter σοφίαν + τινὰ Plato | **27** δὲ] δὴ Plato | **31** δὲ Plato Ausgg. τὲ A.

τῇ τῶν εἰδῶν σοφίᾳ τῇ καλῇ ταύτῃ φημὶ ἐγὼ καίπερ γέρων ὢν προσδεῖν σοφίας τῆς περὶ τοὺς πονηροὺς καὶ ἀδίκους φυλακτικῆς καί τινος ἀμυντικῆς δυνάμεως. ἄπειροι γάρ εἰσι διὰ τὸ μεθ' ἡμῶν μετρίων ὄντων καὶ οὐ κακῶν συχνὸν διατετριφέναι τοῦ βίου· διὸ δὴ τούτων προσδεῖν εἶπον, ἵνα μὴ ἀναγκάζωνται τῆς ἀληθινῆς μὲν ἀμελεῖν σοφίας, τῆς δ' ἀνθρωπίνης τε καὶ ἀναγκαίας ἐπιμελεῖσθαι μειζόνως ἢ δεῖ."

XIII. Οὐκοῦν κατὰ ταῦτα ἡ μέν τις θεία σοφία ἐστίν, ἡ δ' ἀνθρωπίνη. καὶ ἡ μὲν ἀνθρωπίνη ἐστὶν ἡ καθ' ἡμᾶς λεγομένη „σοφία τοῦ κόσμου", ἥτις ἐστὶ „μωρία παρὰ τῷ θεῷ"· ἡ δὲ θεία καὶ ἑτέρα παρὰ τὴν ἀνθρωπίνην, εἴπερ ἐστὶ θεία, χάριτι θεοῦ δωρουμένου αὐτὴν τοῖς ἑαυτοὺς ἐπιτηδείους πρὸς παραδοχὴν αὐτῆς κατασκευάσασι παραγίνεται, καὶ μάλιστα τοῖς ἐκ τοῦ ἐγνωκέναι τὴν διαφορὰν ἑκατέρας σοφίας πρὸς τὴν ἑτέραν ἐν ταῖς πρὸς θεὸν εὐχαῖς· λέγουσι· „κἂν γάρ τις τέλειος ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων, τῆς ἀπὸ σοῦ σοφίας ἀπούσης εἰς οὐδὲν λογισθήσεται." καὶ γυμνάσιον μέν φαμεν εἶναι τῆς ψυχῆς τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν, τέλος δὲ τὴν θείαν· ἥτις καὶ „στερεὰ" λέγεται τῆς ψυχῆς εἶναι „τροφὴ" παρὰ τῷ φήσαντι· „τελείων δέ ἐστιν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ."

καὶ ἀρχαία μὲν ἀληθῶς ἐστιν ἥδε ἡ δόξα, οὐχ, ὡς οἴεται δὲ Κέλσος, τῆς περὶ αὐτῶν ἀρχαιότητος εἰς Ἡράκλειτον καὶ Πλάτωνα ἀναφερομένης. ἀνωτέρω γὰρ τούτων οἱ προφῆται διέστειλαν τὸ περὶ ἑκατέρας σοφίας· ἀρκεῖ δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰπεῖν ἀπὸ τῶν λόγων τοῦ Δαυῒδ τὸ περὶ τοῦ κατὰ τὴν θείαν σοφίαν σοφοῦ λεγόμενον, ὅστις „οὐκ ὄψεται καταφθοράν," φησίν, „ὅταν ἴδῃ σοφοὺς ἀποθνήσκοντας." ἡ θεία τοίνυν σοφία, ἑτέρα οὖσα τῆς πίστεως, πρῶτόν ἐστι τῶν καλουμένων „χαρισμάτων" τοῦ θεοῦ, καὶ μετ' ἐκείνην δεύτερον τοῖς ἀκριβοῦν τὰ τοιαῦτα ἐπισταμένοις ἡ καλουμένη γνῶσις, καὶ τρίτον, ἐπεὶ σῴζεσθαι χρὴ καὶ τοὺς

10 Vgl. I Kor. 3, 19. — **15** Weish. Sal. 9, 6. — **18** Vgl. Hebr. 5, 14. — **19** Hebr. 5, 14. — **27** Psal. 48, 10. 11. — **29** Vgl. Röm. 12, 6. I Kor. 12, 4.

1 εἰδῶν Plato, Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; εἰδώλων A | φημὶ] φήμ' Plato | **5** μὲν < Plato | **6** δ'] δὲ Plato | **7** ἢ δεῖ Plato Sp. Del. ἤδη A Hö. | **8** δ' A δὲ Ausgg. | **11** εἴπερ ἐστὶ] εἴπερ ἔστι A εἴ πέρ ἐστι M corr. Ausgg. | **15** λέγουσι M corr. Ausgg. λέγειν A; vielleicht ist aber hinter λέγειν ein Particip., z. B. εἰωθόσι, ausgefallen, vgl. oben V 64, S. 67 Z. 20 | **16** οὐδὲν P Del. οὐθὲν A Hö. Sp. | **23** vor Κέλσος + ὁ Ausgg. | **26** τὴν < Ausgg. | **27** ὅστις A Hö. Sp. ὅτι P Del. | **31** ἐπεὶ σώζεσθαι M Ausgg. ἐπισώζεσθαι A.

ἁπλουστέρους προσιόντας κατὰ δύναμιν τῇ θεοσεβείᾳ. ἡ πίστις. διὸ λέγεται παρὰ τῷ Παύλῳ· „ᾧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος | γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. 640
ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι.“ διόπερ οὐ τοὺς τυχόντας εὕροις ἂν μετειληφότας τῆς θείας σοφίας ἀλλὰ τοὺς ὑπερέχοντας καὶ διαφέροντας πάντων τῶν χριστιανισμῷ προσεχόντων, οὐδὲ τοῖς ἀπαιδευτοτάτοις ἢ ἀνδραπόδοις ἢ ἀμαθεστάτοις διέξεισί τις τὰ περὶ τῆς θείας σοφίας.

XIV. Καίτοι γε ἄλλους μέν φησιν ἀπαιδευτοτάτους εἶναι καὶ ἀνδράποδα καὶ ἀμαθεστάτους ὁ Κέλσος, τοὺς μὴ ἐπισταμένους αὐτοῦ τὰ προστάγματα μηδὲ παιδευθέντας τὰ Ἑλλήνων μαθήματα· 143r ἡμεῖς δὲ ἀπαιδευτοτάτους φαμὲν τοὺς μὴ αἰσχυνομένους | ἐν τῷ τοῖς ἀψύχοις προσλαλεῖν καὶ περὶ μὲν ὑγείας τὸ ἀσθενὲς ἐπικαλουμένους περὶ δὲ ζωῆς τὸ νεκρὸν ἀξιοῦντας περὶ δ' ἐπικουρίας τὸ ἀπορώτατον ἱκετεύοντας. κἂν τινες δὲ μὴ ταῦτα φῶσιν εἶναι τοὺς θεοὺς ἀλλὰ μιμήματα τῶν ἀληθινῶν κἀκείνων σύμβολα, οὐδὲν ἧττον καὶ οὗτοι, ἐν βαναύσων χερσὶ τὰ μιμήματα τῆς θειότητος φανταζόμενοι εἶναι, ἀπαίδευτοί εἰσι καὶ ἀνδράποδα καὶ ἀμαθεῖς· ὡς τοὺς ἐσχάτους τῶν ἐν ἡμῖν ἀπηλλάχθαι ταύτης τῆς ἀπαιδευσίας καὶ τῆς ἀμαθίας. καὶ φρονιμωτάτοις δὲ τὴν θείαν ἐλπίδα νοεῖσθαι καὶ καταλαμβάνεσθαί φαμεν. λέγομεν δὲ καὶ οὐχ οἷόν τ' εἶναι μὴ ἐγγυμνασάμενον τῇ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ χωρεῖν τὴν θειοτέραν, καὶ μωρίαν πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν ὡς πρὸς τὴν θείαν ὁμολογοῦμεν.

εἶτα δέον αὐτὸν ἀγωνίζεσθαι περὶ τοῦ λόγου, ὁ δὲ γόητας ἡμᾶς καλεῖ καί φησιν ὅτι φεύγομεν τοὺς χαριεστέρους προτροπάδην ὡς οὐχ ἑτοίμους ἀπατᾶσθαι, παλεύομεν δὲ τοὺς ἀγροικοτέρους. οὐ γὰρ εἶδεν ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς καὶ τοῖς ἔξωθεν μαθήμασι πεπαιδευμένους τοὺς παρ' ἡμῖν σοφούς, Μωϋσέα μὲν „πάσῃ Αἰγυπτίων σοφίᾳ.“ Δανιὴλ δὲ καὶ Ἀνανίαν καὶ Ἀζαρίαν καὶ

2 I Kor. 12, 8. 9. — **6** Vgl. oben VI 12, S. 82 Z. 15 f. — **23** Vgl. I Kor. 3, 19. — **29** Vgl. Act. 7, 22. — **30** Vgl. Dan. 1, 4. 6. 17. 19. 20.

11 τὰ προστάγματα] τὰ πράγματα, am Rand οἶμαι, τὰ προστάγματα: (d. h. τὰ προστάγματα soll an Stelle von τὰ πράγματα eingesetzt werden, was ich für richtig halte) P, οἶμαι, τὰ προστάγματα Del. fehlerhaft; τὰ πράγματα A Hö.Sp. | vor Ἑλλήνων + τῶν P Del. | **14** δ' A δὲ M Ausgg. | **15** ἀπορώτατον M^2 Ausgg. ἀπειρότατον A | φῶσιν M^2 durch Conjectur, φασιν A Ausgg. | **16** μιμήματα τῶν schreibe ich mit Bo. (Notae p. 394), der ausserdem, doch weniger gut, μιμήματα θεῶν vermutet; μιμημάτων A Ausgg. | **21** vor λέγομεν + οἱ M^2 Ausgg. | **22** ἐνγυμνασάμενον A | **27** πλεύομεν [so] A^1.

Μισαὴλ πᾶσι τοῖς Ἀσσυρίων γράμμασιν, ὥστ' αὐτοὺς εὑρεθῆναι πάντων τῶν ἐκεῖ σοφῶν δεκαπλασίους. καὶ νῦν δὲ αἱ ἐκκλησίαι ἔχουσι μὲν ἀνάλογον τοῖς πλήθεσιν ὀλίγους σοφοὺς προσελθόντας καὶ ἀπὸ τῆς καλουμένης παρ' ἡμῖν „κατὰ σάρκα" σοφίας, ἔχουσι δὲ καὶ τοὺς διαβεβηκότας ἀπ' ἐκείνης ἐπὶ τὴν θείαν σοφίαν.

XV. *Εἶτα μετὰ ταῦτα ὁ Κέλσος ὡς περιηχηθεὶς τὰ περὶ ταπεινοφροσύνης καὶ μὴ ἐπιμελῶς αὐτὴν νοήσας βούλεται μὲν τὴν παρ' ἡμῖν κακολογεῖν, οἴεται δ' αὐτὴν παράκουσμα εἶναι τῶν Πλάτωνος λόγων, ὅς φησι ποὺ ἐν τοῖς Νόμοις· „ὁ μὲν δὴ θεὸς, ὥσπερ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχήν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἁπάντων ἔχων εὐθείᾳ περαίνει κατὰ φύσιν περιπορευόμενος· τῷ δ' ἀεὶ ξυνέπεται δίκη τῶν ἀπολελειμμένων τοῦ θείου νόμου τιμωρὸς, ἧς ὁ μὲν | εὐδαιμονήσειν μέλλων ἐχόμενος ξυνέπεται ταπεινὸς καὶ κεκοσμημένος"· οὐχ ὁρῶν ὅτι παρὰ τοῖς πολὺ Πλάτωνος ἀρχαιοτέροις λέλεκται ἐν εὐχῇ τό· „κύριε, οὐχ ὑψώθη μου ἡ καρδία, οὐδὲ ἐμετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου, οὐδὲ ἐπορεύθην ἐν μεγάλοις οὐδὲ ἐν θαυμασίοις ὑπὲρ ἐμὲ, εἰ μὴ ἐταπεινοφρόνουν." ἅμα δὲ δηλοῦται διὰ τούτων ὅτι οὐ πάντως ὁ ταπεινοφρονῶν ἀσχημόνως καὶ ἀπαισίως ταπεινοῦται, χαμαιπετὴς ἐπὶ τῶν γονάτων καὶ πρηνὴς ἐρριμμένος, ἐσθῆτα δυστήνων ἀμφισκόμενος καὶ κόνιν ἐπαμώμενος. ὁ γὰρ κατὰ τὸν προφήτην ταπεινοφρονῶν, πορευόμενος „ἐν μεγάλοις καὶ θαυμασίοις" τοῖς ὑπὲρ αὐτὸν, τοῖς ἀληθῶς „μεγάλοις" δόγμασι καὶ τοῖς „θαυμασίοις" νοήμασι, ταπεινοῖ ἑαυτὸν „ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ θεοῦ."*

143v *εἰ δέ τινες διὰ τὴν ἰδιωτείαν | μὴ τρανώσαντες τὸ περὶ τῆς ταπεινοφροσύνης δόγμα τοιαῦτα ποιοῦσιν, οὐ τὸν λόγον αἰτιατέον, ἀλλὰ τῇ ἰδιωτείᾳ τῶν προθεμένων μὲν τὰ κρείττονα διὰ δὲ τὸν ἰδιωτισμὸν ἀποτυγχανόντων συγγνωστέον. μᾶλλον γὰρ τοῦ κατὰ Πλάτωνα ταπεινοῦ καὶ κεκοσμημένου „ταπεινὸς καὶ κεκοσμημένος" ἐστὶν ὁ κεκοσμημένος μὲν διὰ τὸ πορεύεσθαι „ἐν με-*

641

4 Vgl. I Kor. 1, 26. — **9** Plato, Leges IV 7 p. 715 E—716 A. — **16** Psal. 130, 1. 2. — **23** Vgl. Psal. 130, 1. — **24** Vgl. I Petr. 5, 6. — **30** Vgl. Plato, Leges IV 7 p. 716 A. — **31** Vgl. Psal. 130, 1.

1 *ἀσυρίων* A | **11** *εὐθεῖ* [so] A¹ | **12** *περιπορευόμενος* Plato Sp. im Text, Hö. am Rand; *παραπορευόμενος* A Del. | *ἀπολελειμμένων*| *ἀπολειπομένων* Plato, Hö. am Rand, Sp. im Text | **16** *ὑψώθη μου ἡ καρδία* A *ὑψώθη ὁ καρδία μου* Hö. Sp. *ὑψώθη ἡ καρδία μου* M Del. | *οὐδὲ* A *οὐδ'* M Ausgg. | *ἐμετεωρίσθησαν* M Ausgg. *μετεωρίσθησαν* A | **21** *ἐσθῆτα*] *ἔσθη τὰ* A | *ἀμφισκόμενος*] vgl. oben III 41, I 237 Z. 13 | **26** *ἰδιωτείαν* P V Del. *ἰδιότητα* M Hö. Sp. *ἰδιῶ* [so] A | **28** *ἰδιωτία* A.

γάλοις" καὶ „θαυμασίοις" ὑπὲρ αὐτόν· ταπεινὸς δὲ, ἐπεὶ καὶ ἐν τούτοις ὧν ταπεινοῦται ἐκών, οὐχ ὑπὸ τὸν τυχόντα ἀλλ' „ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ θεοῦ." διὰ τοῦ διδασκάλου τῶν τοιούτων μαθημάτων Ἰησοῦ· „ὅς" „οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών." „καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ." καὶ οὕτω μέγα δόγμα τὸ περὶ ταπεινοφροσύνης ἐστὶν, ὡς μὴ τὸν τυχόντα διδάσκαλον ἔχειν περὶ αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν λέγειν τὸν τηλικοῦτον ἡμῶν σωτῆρα· „μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν."

XVI. Μετὰ ταῦτα τὴν κατὰ τῶν πλουσίων ἀπόφασιν τοῦ Ἰησοῦ, εἰπόντος· „εὐκοπώτερον κάμηλον εἰσελθεῖν διὰ τρήματος ῥαφίδος ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ," φησὶν ἄντικρυς ἀπὸ Πλάτωνος εἰρῆσθαι, τοῦ Ἰησοῦ παραφθείροντος τὸ Πλατωνικὸν, ἐν οἷς εἶπεν ὁ Πλάτων ὅτι „ἀγαθὸν ὄντα διαφόρως καὶ πλούσιον εἶναι διαφερόντως εἶναι ἀδύνατον." τίς δ' οὐκ ἂν καὶ μετρίως ἐφιστάνειν τοῖς πράγμασι δυνάμενος τὸν Κέλσον γελάσαι, οὐ τῶν πιστευόντων τῷ Ἰησοῦ μόνων ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, ἀκούων ὅτι Ἰησοῦς ὁ παρὰ Ἰουδαίοις γεγενημένος καὶ ἀνατεθραμμένος καὶ Ἰωσὴφ „τοῦ τέκτονος" νομισθεὶς εἶναι υἱὸς καὶ μηδὲ γράμματα μεμαθηκὼς οὐ μόνον τὰ Ἑλλήνων | ἀλλ' οὐδὲ τὰ Ἑβραίων, ὅπερ καὶ αἱ φιλαλήθεις μαρτυ- 642
ροῦσι γραφαὶ τῶν περὶ αὐτὸν, ἀνέγνω Πλάτωνα καὶ ἀρεσθεὶς τῇ περὶ τῶν πλουσίων ἀποφαινομένῃ αὐτοῦ λέξει, ὡς „ἀδύνατόν ἐστιν ἀγαθὸν εἶναι διαφερόντως καὶ πλούσιον," παρέφθειρεν αὐτὴν καὶ πεποίηκε τὸ „εὐκοπώτερον κάμηλον διὰ τρήματος ῥαφίδος εἰσελθεῖν ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ";

2 Vgl. 1 Petr. 5, 6. — **4** Phil. 2, 6—8. — **9** Matth. 11, 29. — **13** Matth. 19, 24. Mark. 10, 25. Luk. 18, 25. — **16** Plato, Leges V 12 p. 743 A. — **21** Vgl. Matth. 13, 55 (Mark. 6, 3). — **23** Vgl. Matth. 13, 54. Mark. 6, 2. Joh. 7, 15. — **25** Vgl. Plato, Leges V 12 p. 743 A. — **27** Matth. 19, 24. Mark. 10, 25. Luk. 18, 25.

3 *μαθημάτων* PDel. *μαθητῶν* AHö.Sp. | **4** vor *εἶναι* + *τὸ* MAusgg. | *ἴσα*] *ἶσα* AAusgg. | **10** *πρᾶος* aus *πράος* corr. A | *καρδίᾳ*] *καρ*$^{\delta}$ [so] A^{1} | **11** *ὑμῶν*] *ὑ* aus *ἡ* corr. A | **13** *τρήματος* A *τρυπήματος* PVAusgg. | **14** *βασιλείαν*] *βασι*$^{\lambda}$ [so] A^{1} | **15** *παραφθείροντος*] *παραφθείραντος* RegDel. | **17** *διαφόρως* AHö. im Text, Sp. am Rand; *διαφερόντως* Plato, Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; vgl. unten Z. 26 | *εἶναι* (vor *ἀδύνατον*) < Plato PMAusgg. | **18** *ἐφιστάνειν*] *ἐπιστάνειν* A | **19** *μόνων* A *μόνον* Ausgg. | **21** *γεγενημένος* A *γεγεννημένος* MAusgg. | **27** *τρήματος* AHö. *τρυπήματος* VSp.Del.

εἰ δὲ μὴ μετὰ τοῦ μισεῖν καὶ ἀπεχθάνεσθαι ἐντυχὼν τοῖς εὐαγγελίοις φιλαλήθης ἦν ὁ Κέλσος, ἐπέστησεν ἄν, τί δή ποτε παρελήφθη κάμηλος, τὸ τῶν ζῴων ὅσον ἐπὶ τῇ κατασκευῇ σκολιὸν, παραβαλλόμενον τῷ πλουσίῳ, καὶ τί αὐτῷ ἐβούλετο ἡ στενὴ „τῆς ῥαφίδος“ τρυμαλιὰ, στενὴν φάσκοντι εἶναι καὶ τεθλιμμένην ⟨τὴν ὁδὸν⟩ τὴν ἀπάγουσαν „εἰς τὴν ζωὴν,“ καὶ τὸ κατὰ τὸν νόμον δὲ „ἀκάθαρτον“ τὸ ζῷον ἀναγεγράφθαι τοῦτο, ἔχον μέν τι ἀποδεκτὸν τὸ μαρυκᾶσθαι, ἔχον δὲ καὶ ψεκτὸν τὸ μὴ διχηλεῖν· ἐξήτασεν ἂν καὶ ὁσάκις ἐν ταῖς θείαις παρελήφθη κάμηλος γραφαῖς καὶ ἐπὶ τίνων, ἵνα θεωρήσῃ τὸ περὶ τῶν πλουσίων τοῦ λόγου βούλημα· οὐκ εἴασεν ἂν ἀβασάνιστον καὶ τὸ μακαρίζεσθαι μὲν τοὺς πτωχοὺς
144r *ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ | ταλανίζεσθαι δὲ τοὺς πλουσίους πότερον ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν αὐτῷ ταῦτα .... πτωχῶν καὶ πλουσίων, ἢ οἰδέ τινα πτωχείαν πάντως μακαριζομένην ὁ λόγος καὶ πλοῦτον πάντως ψεκτόν· οὐκ ἂν γὰρ οὐδ' ὁ τυχὼν ἀκρίτως τοὺς πτωχοὺς ἐπήνεσεν, ὧν οἱ πολλοὶ καὶ φαυλότατοί εἰσι τὰ ἤθη. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ταύτῃ.*

XVII. *Ἐπεὶ δ' ἐξῆς ἐξευτελίσαι βουλόμενος τὰ περὶ βασιλείας θεοῦ γεγραμμένα παρ' ἡμῖν τούτων μὲν οὐδὲν παρέθετο ὡς οὐδὲ τῆς παρ' αὐτῷ ἄξιον ἀναγραφῆς, τάχα ἐπεὶ μηδὲ ἤδει αὐτὰ, Πλάτωνος δὲ λέξεις ἐκτίθεται ἀπό τε τῶν ἐπιστολῶν καὶ τοῦ Φαίδρου, ὡς τούτων μὲν ἐνθέως εἰρημένων, οὐδὲν δὲ τοιοῦτον ἐχόντων τῶν ἡμετέρων γραμμάτων· φέρε ὀλίγα παραβάλωμεν παραθέσεως ἕνεκεν τῆς πρὸς τὰ Πλάτωνι οὐκ ἀπιθάνως μὲν εἰρημένα, οὐ μὴν καὶ διαθέντα τὸν φιλόσοφον ἀξίως κἂν αὐτῷ ἀναστραφῆναι ἐν τῇ πρὸς τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων εὐσεβείᾳ· ἣν ἐχρῆν μὴ νοθεύειν μηδὲ μιαίνειν τῇ, ὡς ἡμεῖς ὀνομάζομεν, εἰδωλολατρείᾳ, ὡς δὲ καὶ οἱ πολλοὶ λέγοιεν ἂν χρώμενοι τῷ ὀνόματι, καὶ τῇ δεισιδαιμονίᾳ.*

4 Vgl. Mark. 10, 25. — **5** Vgl. Matth. 7, 14. — **7** Vgl. Lev. 11, 4. — **11** Vgl. Matth. 5, 3. Luk. 6, 20. — **12** Vgl. Luk. 6, 24. 16, 19—31.

1 *εἰ δὲ μὴ*] *εἰ δὲ κἂν* vermuten Bo. (Notae p. 394) u. Del. (I 642 Anm. b) | **3** *τῶν ζῴων*] *ζῶον* liest Guiet (bei Del. I 642 Anm. c) ohne Grund | **5** *τρυμαλιὰ* A *τρυμαλία* Ausgg. | ⟨*τὴν ὁδὸν*⟩ füge ich nach dem N. T. mit den Ausgg. ein; der Schreiber ist wohl von dem ersten zu dem zweiten *τὴν* abgeirrt | **7** *ἀποδεκτὸν* A *ἀπόδεκτον* Ausgg. | **8** *μαρυκᾶσθαι* A Hö. Sp. *μηρυκᾶσθαι* Del. | **13** hinter *ταῦτα* nimmt Del. (I 642 Anm. d) mit Recht, w. e. sch., den Ausfall eines Wortes, z. B. *εἴρηται*, an | **18** *ἐξευτελῆσαι* A | **23** *παραβάλωμεν* A *παραβάλλωμεν* M Ausgg. | **25** *ἀξίως κἂν αὐτῷ*] *ἀξίως καὶ αὐτὸν* oder *ἄξιον καὶ αὐτὸν* vermutet Guiet (bei Del. I 642 Anm. e); jedenfalls ist *αὐτῷ* anstössig u. vielleicht aus *αὐτὸν* entstanden, indem *κἂν* als *κἀν* (so P durch Conjectur) aufgefasst wurde | **26** *νοθεύειν*] *νοθεύδειν* A.

τρόπῳ δὴ Ἑβραϊκῷ τινι λέγεται περὶ τοῦ θεοῦ ἐν ἑπτακαιδεκάτῳ ψαλμῷ ὅτι „ἔθετο σκότος | ἀποκρυφὴν ὁ θεός“· ἵνα δηλωθῇ 643
ὅτι ἀφανὴς καὶ ἄγνωστά ἐστι τὰ κατ' ἀξίαν νοηθέντα ἂν περὶ τοῦ θεοῦ, ἀποκρύψαντος ἑαυτὸν οἱονεὶ ἐν σκότῳ τοῖς μὴ φέρουσι τὰς τῆς γνώσεως αὐτοῦ μαρμαρυγὰς μηδὲ δυναμένοις αὐτὸν ὁρᾶν πῇ μὲν διὰ τὸν μιασμὸν τοῦ νοῦ, σώματι „ταπεινώσεως“ ἀνθρώπων ἐνδεδεμένου, πῇ δὲ διὰ τὴν βραχυτέραν δύναμιν αὐτοῦ τῆς κατανοήσεως τοῦ θεοῦ. ἵνα δὲ δηλωθῇ τὸ σπανίως εἰς ἀνθρώπους φθάνον καὶ ἐν πάνυ ὀλίγοις εὑρισκόμενον τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ, Μωϋσῆς ἀναγέγραπται εἰσεληλυθέναι „εἰς τὸν γνόφον, ὅπου ἦν ὁ θεός“· καὶ περὶ Μωϋσέως πάλιν· „ἐγγιεῖ Μωϋσῆς μόνος πρὸς τὸν θεὸν, οἱ δὲ λοιποὶ οὐκ ἐγγιοῦσι.“ πάλιν τε αὖ ἵνα τὸ βάθος παραστήσῃ ὁ προφήτης τῶν περὶ θεοῦ δογμάτων, ἄληπτον τυγχάνον τοῖς μὴ ἔχουσι „πνεῦμα“ τὸ πάντ' ἐρευνῶν, ἐρευνῶν δὲ „καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ,“ εἶπε τό· „ἄβυσσος ὡς ἱμάτιον τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ.“

ἀλλὰ καὶ ὁ σωτὴρ ἡμῶν καὶ κύριος λόγος τοῦ θεοῦ τὸ μέγεθος παριστὰς τῆς γνώσεως τοῦ πατρὸς, ὅτι κατ' ἀξίαν προηγουμένως αὐτῷ μόνῳ λαμβάνεται καὶ γινώσκεται, δευτέρως δὲ τοῖς ἐλλαμπομένοις τὸ ἡγεμονικὸν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ λόγου καὶ θεοῦ, φησίν· „οὐδεὶς ἔγνω τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὐδὲ τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς καὶ ᾧ ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ.“ οὔτε γὰρ τὸν ἀγένητον καὶ πάσης γενητῆς φύσεως πρωτότοκον κατ' ἀξίαν εἰδέναι τις δύναται ὡς ὁ γεννήσας αὐτὸν πατὴρ, οὔτε τὸν πατέρα ὡς ὁ ἔμψυχος λόγος καὶ σοφία αὐτοῦ καὶ ἀλήθεια· οὗ μετοχῇ περιαιροῦντος ἀπὸ τοῦ πατρὸς τὸ λεγόμενον „σκότος,“ ὃ „ἔθετο ἀποκρυφὴν αὐτοῦ,“ καὶ τὸ λεγόμενον „περιβόλαιον“ αὐτοῦ, τὴν ἄβυσσον, καὶ ἀποκαλύπτοντος
144v οὕτω τὸν πατέρα ὅστις ποτ' ἂν χωρῇ γινώσκειν αὐτὸν γινώσκει.

XVIII. Ταῦτα δ' ἡγησάμην βραχέα ἀπὸ πλείστων ὅσων τῶν περὶ θεοῦ τοῖς ἱεροῖς ἀνδράσι νενοημένων παραθέσθαι, δεικνὺς ὅτι τῶν θαυμασθέντων ὑπὸ Κέλσου Πλατωνικῶν λόγων ἔχει τι σεμνότερον τοῖς ἔχουσιν ὀφθαλμοὺς, βλέπειν τὰ σεμνὰ τῶν γραφῶν

2 Psal. 17, 12. — **6** Vgl. Phil. 3, 21. — **10** Vgl. Exod. 20, 21. — **11** Exod. 24, 2. — **14** Vgl. I Kor. 2, 10. — **15** Psal. 103, 6. — **19** Vgl. Joh. 1, 1. — Matth. 11, 27 (Luk. 10, 22). — **21** Vgl. Kol. 1, 15. — **23** Vgl. Joh. 1, 1. 14. 14, 6. 17, 17. Luk. 11, 49. I Kor. 1, 30. — **25** Vgl. Psal. 17, 12. — **26** Vgl. Psal. 103, 6.

4 ἑαυτὸν Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; ἑαυτῶ, α aus μ corr., A | **6** τὸν] τὸ Del. | **14** ἐρευνῶν, ἐρευνῶν M Ausgg., vgl. oben I 42, I 93 Z. 1; ἐρευνοῦν. ἐρευνοῦν A | **15** ἄβυσος A | περιβόλαιον] βολ auf Rasur, u. Rasur über dem 2. Jota A | **18** γιγνώσκεται A Ausgg. | **24** οὗ Sp. Del. οὐ A | **26** ἄβυσον A | **27** ὅστις ποτ' schreibe ich mit Bo. (Notae p. 394), vgl. oben Z. 22; ὅ τί ποτ' A Ausgg. | γιγνώσκειν A | γιγνώσκει A Ausgg. | **28** ἡγησάμην] ἡ in Correctur A.

δυναμένους, τὰ ἱερὰ τῶν προφητῶν γράμματα. ἔχει δ' ἡ Πλάτωνος λέξις, ἣν ὁ Κέλσος ἐξέθετο, τοῦτον τὸν τρόπον· „περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντ' ἐστὶ, καὶ ἐκείνου ἕνεκα πάντα, καὶ ἐκεῖνο αἴτιον ἁπάντων καλῶν. δεύτερον δὲ περὶ τὰ δεύτερα, καὶ τρίτον περὶ τὰ τρίτα. ἡ οὖν ἀνθρωπίνη ψυχὴ περὶ αὐτὰ ὀρέγεται μαθεῖν, ποῖα ἄττα ἐστὶ, βλέπουσα εἰς τὰ αὐτῆς συγγενῆ, ὧν οὐδὲν ἱκανῶς ἔχει. τοῦ δὴ βασιλέως πέρι καὶ ὧν εἶπον, οὐδέν ἐστι τοιοῦτον.“ ἐδυνάμην δὲ παραθέσθαι τὰ περὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις καλουμένων „σεραφὶμ,“ ἀναγεγραμμένων ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ, καλυπτόντων „τὸ πρόσωπον“ καὶ „τοὺς πόδας“ τοῦ θεοῦ, | καὶ τὰ περὶ τῶν ὀνομαζομένων „χερουβὶμ,“ ἃ 644
διέγραψεν ὁ Ἰεζεκιὴλ, καὶ τῶν ὡσανεὶ σχημάτων αὐτῶν, καὶ τίνα τρόπον ὀχεῖσθαι λέγεται ἐπὶ τῶν χερουβὶμ ὁ θεός· ἀλλ' ἐπεὶ πάνυ κεκρυμμένως εἴρηται διὰ τοὺς ἀναξίους καὶ ἀσέμνους, μὴ δυναμένους παρακολουθῆσαι μεγαλονοίᾳ καὶ σεμνότητι θεολογίας, οὐχ ἡγησάμην πρέπον εἶναι ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ περὶ αὐτῶν διαλεχθῆναι.

XIX. *Ἐξῆς δὲ τούτοις φησὶν ὁ Κέλσος παρακούσαντάς τινας Χριστιανοὺς Πλατωνικῶν λέξεων αὐχεῖν τὸν ὑπερουράνιον θεὸν, ὑπεραναβαίνοντας τὸν Ἰουδαίων οὐρανόν. ἐν τούτοις δὲ οὐ διασαφεῖ, πότερον καὶ τὸν Ἰουδαίων θεὸν ὑπεραναβαίνουσιν ἢ μόνον ὃν ὑμνοῦσιν οὐρανόν. περὶ μὲν οὖν τῶν ἕτερον ἐπαγγελλομένων θεὸν παρὰ τὸν καὶ ὑπὸ Ἰουδαίων προσκυνούμενον οὐ πρόκειται νῦν ἡμῖν λέγειν, περὶ δὲ ἑαυτῶν ἀπολογεῖσθαι καὶ δεικνύναι ὅτι οὐ δύνανται οἱ παρ' ἡμῖν Ἰουδαίων προφῆται ἀπὸ Πλάτωνός τι εἰληφέναι· πρεσβύτεροι γὰρ ἦσαν αὐτοῦ. οὔτ' οὖν τὴν φάσκουσαν λέξιν· „περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντ' ἐστὶ, καὶ ἐκείνου ἕνεκα πάντα“ ἀπὸ Πλάτωνος εἰλήφαμεν, ἀλλὰ τούτων κρειττόνως εἰρημένα ἀπὸ τῶν προφητῶν μεμαθήκαμεν, σαφηνίσαντος τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ τὸ βούλημα τοῦ ἐν τοῖς προφήταις πνεύματος (ὅπερ οὐκ ἄλλο ἦν τοῦ πνεύματος τοῦ Χριστοῦ), οὔτε τὰ περὶ τοῦ ὑπερουρανίου τόπου πρῶτος ὁ φιλόσοφος παρίστησιν, ἀλλὰ Δαυὶδ τὴν βαθύτητα τοῦ πλήθους τῶν ἐν τοῖς ὑπεραναβεβηκόσι τὰ αἰσθητὰ τῶν περὶ*

2 Plato, Epist. II p. 312 E—313 A. — **9** Vgl. Jes. 6, 2. — **11** Vgl. Ezech. 1, 5—27. 10, 1—21. — **22** Vgl. Matth. 5, 34. — **32** Vgl. Plato, Phädr. Cap. XXVII p. 247 C.

2 *τὸν* (hinter *περὶ*)] *τῶν* Del. | **4** hinter *ἁπάντων* + *τῶν* Plato | **6** *ποῖ'* Plato | *ἄττα* Plato *ἅττα* A Ausgg. | **7** *αὐτῆς* Plato *αὐτῆς* A Ausgg. | **9** *σεραφὶμ* P M$^{corr.}$ *Σεραφείμ* Sp. Del. *σαραφείμ* A Hö. | **11** *χερουβὶμ* P M$^{corr.}$ *χερουβείμ* A Ausgg. | **13** *χερουβὶμ* P *χερουβείμ* A Ausgg. | **18** *παρακούσαντάς*] *ούσ* auf Rasur A | **27** *λεξιν* [so] A.

θεοῦ θεωρημάτων πάλαι παρέστησεν εἰπὼν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν· „αἰνεῖτε τὸν θεὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν· αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα κυρίου.“

ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπογινώσκω τὰς ἀπὸ τοῦ Φαίδρου λέξεις ἀπό τινων Ἑβραίων μεμαθηκότα τὸν Πλάτωνα, ὡς δέ τινες ἀνέγραψαν, ἔτι καὶ | τοῖς προφητικοῖς ἐντυχόντα λόγοις ἐκτεθεῖσθαι, ἐν οἷς ἔλεγεν· „τὸν ὑπερουράνιον τόπον οὔτε τις ὕμνησε τῶν τῇδε ποιητὴς οὔτε ὑμνήσει κατ' ἀξίαν“ καὶ τὰ ἑξῆς, ἐν οἷς ἐστι καὶ τὸ „ἡ γὰρ ἀχρώματός τε καὶ ἀσχημάτιστος καὶ ἀναφὴς οὐσία ὄντως οὖσα ψυχῆς κυβερνήτῃ νῷ μόνῳ θεατή, περὶ ὃν τὸ τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης γένος τοῦτον ἔχει τὸν τόπον.“ καὶ ἀπ' ἐκείνων γε τῶν λόγων παιδευθεὶς ὁ Παῦλος ἡμῶν καὶ ποθῶν τὰ ὑπερκόσμια καὶ ὑπερου ράνια καὶ δι' ἐκεῖνα πάντα πράττων, ἵν' αὐτῶν τύχῃ, φησὶν ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ· „τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν, μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια.“ 145r 645

XX. Ἄντικρυς γὰρ τοῖς ἀκούειν δυναμένοις παρίστησι τὰ μὲν αἰσθητὰ λέγων αὐτὰ „βλεπόμενα,“ τὰ δὲ νοητὰ καὶ νῷ μόνῳ καταληπτὰ ὀνομάζων „μὴ βλεπόμενα.“ οὗτος δὲ καὶ „πρόσκαιρα“ μὲν οἶδε τὰ αἰσθητὰ καὶ „βλεπόμενα,“ „αἰώνια“ δὲ τὰ νοητὰ καὶ „μὴ βλεπόμενα“· καὶ βουλόμενος πρὸς τῇ ἐκείνων θέᾳ γενέσθαι ὑπὸ τοῦ πρὸς ἐκεῖνα πόθου βοηθούμενος πᾶσαν θλῖψιν τὸ οὐδὲν καὶ ἐλαφράν τινα ἐνόμιζεν εἶναι· καὶ παρ' αὐτὸν τὸν „τῆς θλίψεως“ καὶ τῶν πόνων καιρὸν μηδαμῶς μὲν βαρούμενος ὑπ' αὐτῶν, ἐπελαφρίζων δὲ διὰ τὴν περὶ ἐκεῖνα θέαν πᾶσαν περίστασιν· ἐπεὶ καὶ ἔχομεν ἡμεῖς „ἀρχιερέα μέγαν“ τῷ μεγέθει τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ νοῦ αὐτοῦ „διεληλυθότα τοὺς οὐρανούς, Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ,“

2 Psal. 148, 4. 5. — 4 Vgl. oben VI 17, S. 87 Z. 21. — 5 Vgl. Josephus, c. Apion. II 36 (256. 257). Justin, Apol. I 59. 60. Cohort. Cap. XXIX (vol. I p. 158—162, II p. 100. 102 ed. Otto). Clemens Alex., Protrept. Cap. LXX. Pädagog. II 1, 18. Strom. I 1, 10. 22, 150. V 5, 29 (p. 60. 176. 321. 410 sq. 662 sq. ed. Potter). — 7 Plato, Phädr. Cap. XXVII p. 247 C. — 9 Plato, Phädr. Cap. XXVII p. 247 C. — 15 II Kor. 4, 17. 18. — 20 Vgl. II Kor. 4, 18. — 23 u. 27 Vgl. Plato, Phädr. Cap. XXVI p. 247 A. — 24 Vgl. II Kor. 4, 17. — 27 Vgl. Hebr. 4, 14.

6 ἔτι M corr. Ausgg. ὅτι A | ἔλεγεν A ἔλεγε Ausgg. | 7 hinter ὕμνησε + πω Plato Ausgg. | 8 οὔτε ὑμνήσει A οὔτε ποθ' ὑμνήσει Plato Ausgg. | 10 κυβερνήτῃ νῷ μόνῳ θεατὴ A Hö. im Text. κυβερνήτῃ μόνῳ θεατὴ νῷ Plato, κυβερνήτῃ μόνῳ θεατῇ νῷ Sp. im Text, κυβερνήτειρα νῷ μόνῳ θεατή Hö. u. Sp. am Rand; κυβερνήτις νῷ μόνῳ θεατὴ P Del. | 11 ὃν] ἣν Plato | 13 τὰ < Sp. Del. | 24 θλίψιν A Ausgg.

ἐπαγγειλάμενον τοῖς γνησίως μαθοῦσι τὰ θεῖα καὶ ἀξίως αὐτῶν βιώσασι προάξειν αὐτοὺς ἐπὶ τὰ ὑπερκόσμια· φησὶ γάρ· „ἵν' ὅπου ἐγὼ ὑπάγω καὶ ὑμεῖς ἦτε." διὰ τοῦτο ἡμεῖς μετὰ τοὺς ἐνταῦθα πόνους καὶ τοὺς ἀγῶνας ἐλπίζομεν πρὸς ἄκροις γενέσθαι τοῖς οὐρανοῖς, καὶ πηγὰς „ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον" ἀναλαβόντες κατὰ τὴν Ἰησοῦ διδασκαλίαν ποταμούς τε χωρήσαντες τῶν θεωρημάτων σὺν τοῖς λεγομένοις ὕδασιν „ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν." αἰνοῦσι „τὸ ὄνομα κυρίου." ἔσεσθαι. καὶ ὅσον γε αἰνοῦμεν αὐτόν. οὐ περιαχθησόμεθα ἀπὸ τῆς τοῦ οὐρανοῦ περιφορᾶς. ἀεὶ δὲ πρὸς τῇ θέᾳ ἐσόμεθα τῶν ἀοράτων τοῦ θεοῦ, οὐκέτι „ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι" νοουμένων ἡμῖν, ἀλλ' ὡς ὠνόμασεν ὁ γνήσιος τοῦ Ἰησοῦ μαθητὴς λέγων· „τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον" καὶ τό· „ἐὰν ἔλθῃ τὸ τέλειον, τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται."

XXI. *Ἑπτὰ δὲ οὐρανοὺς ἢ ὅλως περιωρισμένον ἀριθμὸν αὐτῶν αἱ φερόμεναι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ θεοῦ οὐκ ἀπαγγέλλουσι γραφαί, ἀλλ' οὐρανούς, εἴτε τὰς σφαίρας τῶν παρ' Ἕλλησι λεγομένων πλανήτων εἴτε καὶ ἄλλο τι ἀποῤῥητότερον ἐοίκασι διδάσκειν οἱ λόγοι. καὶ τὸ ὁδὸν | δὲ εἶναι ταῖς ψυχαῖς ἐς γῆν* 646
145v | *καὶ ἀπὸ γῆς Κέλσος μὲν κατὰ Πλάτωνά φησι γίνεσθαι διὰ τῶν πλανήτων· Μωϋσῆς δὲ, ὁ ἀρχαιότατος ἡμῶν προφήτης, ἐν ὄψει τοῦ πατριάρχου ἡμῶν Ἰακὼβ φησιν ἑωρᾶσθαι θεῖον ἐνύπνιον, κλίμακα „εἰς οὐρανὸν" φθάνουσαν καὶ ἀγγέλους „τοῦ θεοῦ" ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπ' αὐτῆς, τὸν δὲ κύριον ἐπεστηριγμένον ἐπὶ τοῖς ἄκροις αὐτῆς, εἴτε ταῦτα εἴτε τινὰ μείζονα τούτων αἰνιττόμενος ἐν τῷ περὶ τῆς κλίμακος λόγῳ· περὶ ἧς καὶ τῷ Φίλωνι συντέτακται βιβλίον, ἄξιον φρονίμου καὶ συνετῆς παρὰ τοῖς φιλαλήθεσιν ἐξετάσεως.*

XXII. *Ἐξῆς δὲ τούτοις βουλόμενος ὁ Κέλσος πολυμάθειαν ἑαυτοῦ ἐπιδείξασθαι ἐν τῷ καθ' ἡμῶν λόγῳ ἐκτίθεταί τινα καὶ Περσικὰ*

2 Joh. 14, 3. — **4** Vgl. Plato, Phädr. Cap. XXVI p. 247 B. — Vgl. Deut. 4, 32. Matth. 24, 31. Mark. 13, 27. — **5** Vgl. Joh. 4, 14. — **6** Vgl. Joh. 7, 38. — **7** Vgl. Psal. 148, 4. 5. — **9** Vgl. Plato, Phädr. Cap. XXVI p. 247 C. — **10** Vgl. Röm. 1, 20. — **12** I Kor. 13, 12. — **13** I Kor. 13, 10. — **19** Vgl. Plato, Phädr. Cap. XXVIII p. 248 C—E. Tim. Cap. XIV p. 41 D—42 E. Tim. Locr. Cap. X p. 99 D E. — **22** Vgl. Gen. 28, 12. 13. — **26** Vgl. Philo, De somniis I 22 (vol. I p. 641. 642 ed. Mangey).

7 *ὑπὲρ ἄνω* A | **8** *ὅσον γε αἰνοῦμεν*] *ὅσοι γε αἰνοῦμεν* oder *ὅσοι γε αἰνήσομεν* vermutet Bo. (Notae p. 394) ohne Grund | **19** *δὲ* A Hö.Sp. *μὲν* P Del. | **22** *πατριάρχου* schreibe ich nach der Vermutung von Bo. (Notae p. 394), weil kurz vorher (Z. 21) Moses *ὁ ἀρχαιότατος ἡμ. προφήτης* genannt wird; *προφήτου* A Ausgg., der Fehler wohl durch das vorhergehende *προφήτης* entstanden | **27** *φιλαληθέσιν* A.

μυστήρια ἐν οἷς φησιν· αἰνίττεται ταῦτα καὶ ὁ Περσῶν λόγος, καὶ ἡ τοῦ Μίθρου τελετὴ, ⟨ἥ⟩ παρ' αὐτοῖς ἐστιν. ἔστι γάρ τι ἐν αὐτῇ σύμβολον τῶν δύο τῶν ἐν οὐρανῷ περιόδων, τῆς τε ἀπλανοῦς καὶ τῆς εἰς τοὺς πλανήτας αὐ νενεμημένης, καὶ τῆς δι' αὐτῶν τῆς ψυχῆς διεξόδου. τοιόνδε τὸ σύμβολον· κλίμαξ ἑπτάπυλος, ἐπὶ δ' αὐτῇ πύλη ὀγδόη. ἡ πρώτη τῶν πυλῶν μολίβδου, ἡ δευτέρα κασσιτέρου, ἡ τρίτη χαλκοῦ, ἡ τετάρτη σιδήρου, ἡ πέμπτη κεραστοῦ νομίσματος, ἡ ἕκτη ἀργύρου, χρυσοῦ δὲ ἡ ἑβδόμη. τὴν πρώτην τίθενται Κρόνου, τῷ μολίβδῳ τεκμηριούμενοι τὴν βραδυτῆτα τοῦ ἀστέρος, τὴν δευτέραν Ἀφροδίτης, παραβάλλοντες αὐτῇ τὸ φαιδρόν τε καὶ μαλακὸν τοῦ κασσιτέρου, τὴν τρίτην τοῦ Διὸς, τὴν χαλκοβατῆ καὶ στερρὰν, τὴν τετάρτην Ἑρμοῦ, τλήμονα γὰρ ἔργων ἁπάντων καὶ χρηματιστὴν καὶ πολύκμητον εἶναι τόν τε σίδηρον καὶ τὸν Ἑρμῆν, τὴν πέμπτην Ἄρεος, τὴν ἐκ τοῦ κράματος ἀνώμαλόν τε καὶ ποικίλην, ἕκτην Σελήνης | τὴν ἀργυρᾶν, ἑβδόμην Ἡλίου τὴν χρυσῆν, 647
μιμούμενοι τὰς χρόας αὐτῶν.

ἑξῆς ἐξετάζει τὴν αἰτίαν τῆς οὕτω κατειλεγμένης τάξεως τῶν ἀστέρων, δηλουμένης διὰ συμβόλων ἐν τοῖς ὀνόμασι τῆς λοιπῆς ὕλης, καὶ μουσικοὺς λόγους προσάπτει ἣ ἐκτίθεται Περσῶν θεολογία· προσφιλοτιμεῖται δὲ τούτοις καὶ δευτέραν ἐκθέσθαι διήγησιν, πάλιν ἐχομένην μουσικῶν θεωρημάτων. ἔδοξε δέ μοι τὸ ἐκθέσθαι τὴν λέξιν ἐν τούτοις τοῦ Κέλσου ἄτοπον εἶναι καὶ ὅμοιον ᾧ αὐτὸς πεποίηκεν, εἰς τὴν περὶ Χριστιανῶν καὶ Ἰου-

13 Vgl. Homer, Il. I 426 u. a. Stellen. — **14** Vgl. Homer, Il. VI 48 u. a. Stellen.

2 ⟨ἥ⟩, das hinter τελετὴ leicht ausfallen konnte, füge ich mit Keim, Celsus' Wahres Wort S. 84 Anm. 4, ein | **4** νενεμημένης A, Hö. Sp. am Rand; γεγενημένης M Ausgg. im Text | **6** κλίμαξ A Ausgg. | ἑπτάπυλος schreibe ich nach der Vermutung von Bo. (Notae p. 394), da das folgende πύλη ὀγδόη die Erwähnung von ἑπτὰ πύλαι voraussetzt; ὑψίπυλος A Ausgg.; die Correctur Guiet's, der (bei Del. I 646 Anm. g) für ἐπὶ δ' αὐτῇ πύλη ὀγδόη schreiben will: ἐπ' αὐτῇ δὲ πύλαι ἑπτά ist wenig wahrscheinlich | **7** μολίβδου] μολίβ̊ου [so] A, das δ von III. (Bessarions?) H. nach der Abschrift von M u. vor der Abschrift von V übergeschr. | κασ̊ιτέρου [so] A¹ | **9** δὲ A δ' M Ausgg. | **10** μολίβ̊ῳ [so] A¹ | τεκμηριούμενοι aus τεκμηριούμενος, w. e. sch., corr. A | **13** χαλκοβατῆ schreibe ich mit Guiet (bei Del. I 646 Anm. i), χαλκοβάτην A Ausgg. | **17** ἀργυρᾶν A | χρυσῆν Sp. Del. | **21** ὕλης] πύλης Sp. durch Conjectur | ᾗ ἑ. Π. θεολογίᾳ schreibe ich mit Bo. (Notae p. 394) u. Guiet (bei Del. I 647 Anm. b), ἣ ἑ. Π. θεολογίᾳ Hö.Sp. ἣ ἑ. Π. θεολογία A ἣ ἑ. ἡ Π. θεολογία P Del. | **23** παλιν [so] A.

δαίων κατηγορίαν ἀκαίρως παραλαβὼν οὐ μόνον τὰ Πλάτωνος, ὡς ἐκείνοις ἀρκεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τὰ, ὥς φησι, Περσῶν τοῦ Μίθρου μυστήρια καὶ τὴν διήγησιν αὐτῶν. ὅπως ποτὲ γὰρ ἐχέτω ταῦτα, εἴτε ψευδῶς εἴτ' ἀληθῶς, τοῖς τὰ τοῦ Μίθρου πρεσβεύουσι καὶ Πέρσαις· τί δὴ οὖν μᾶλλον ταῦτ' ἐξέθετο ἢ τι τῶν λοιπῶν μυστηρίων μετὰ τῆς διηγήσεως αὐτῶν; οὐ γὰρ δοκεῖ παρ' Ἕλλησιν εἶναι ἐξαίρετα τὰ τοῦ Μίθρου παρὰ τὰ Ἐλευσίνια ἢ τὰ παραδιδόμενα τοῖς ἐν Αἰγίνῃ μυουμένοις τὰ τῆς Ἑκάτης. τί δὲ μᾶλλον εἴπερ
146r | βαρβαρικὰ ἐβούλετο μυστήρια ἐκτίθεσθαι μετὰ τῆς διηγήσεως αὐτῶν, οὐ μᾶλλον τὰ Αἰγυπτίων, ἐν οἷς πολλοὶ σεμνύνονται, ἢ τὰ Καππαδοκῶν περὶ τῆς ἐν Κομάνοις Ἀρτέμιδος ἢ τὰ Θρᾳκῶν ἢ καὶ τὰ Ῥωμαίων αὐτῶν, τελούντων τοὺς εὐγενεστάτους τῶν ἀπὸ τῆς συγκλήτου βουλῆς; ἀλλ' εἰ ἄκαιρον αὐτῷ ἔδοξεν ἐκείνων τι παραβαλεῖν ὡς μηδαμῶς συμβαλλόμενον εἰς τὴν Ἰουδαίων ἢ Χριστιανῶν κατηγορίαν, πῶς οὐχὶ τὸ αὐτὸ ἄκαιρον καὶ ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως τῶν Μιθραϊκῶν αὐτῷ ἐφαίνετο;

XXIII. Εἰ δέ τις βούλοιτο μὴ ἀφ' ἧς παρέθετο αἱρέσεως ἀσημοτάτης ἀλλὰ ἀπὸ βιβλίων πῇ μὲν Ἰουδαϊκῶν καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν ἀναγινωσκομένων, ἅπερ Χριστιανοὶ προσίενται, πῇ δὲ Χριστιανῶν μόνων λαβεῖν ἀφορμὰς τῆς μυστικωτέρας περὶ εἰσόδου ψυχῶν εἰς τὰ θεῖα θεωρίας, ἀναγνώτω τὰ ἐπὶ τέλει τῆς τοῦ Ἰεζεκιὴλ προφητείας ἑωραμένα τῷ προφήτῃ, ἐν οἷς διάφοροι πύλαι καταγεγραμμέναι εἰσὶν, αἰνισσόμεναί τινα περὶ τῆς διαφόρου εἰσόδου τῶν θειοτέρων ψυχῶν ἐπὶ τὰ κρείττονα· ἀναγνώτω δὲ καὶ ἐκ τῆς Ἰωάννου Ἀποκαλύψεως τὰ περὶ τῆς πόλεως τοῦ θεοῦ Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίου καὶ τῶν θεμελίων καὶ τῶν πυλῶν αὐτῆς. εἰ δὲ δύναται διὰ συμβόλων καὶ τὴν ὁδὸν δεδηλωμένην τῶν ὁδευσόντων ἐπὶ τὰ θεῖα μαθεῖν, ἀναγνώτω τοὺς ἐπιγεγραμμένους Ἀριθμοὺς Μωϋσέως καὶ ζητησάτω τὸν δυνάμενον αὐτὸν μυσταγωγῆσαι | ἐπὶ τὰ περὶ τῶν 648
παρεμβολῶν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἀναγεγραμμένα. ποῖαι μὲν κατὰ τὰ

21 Vgl. Ezech. 48, 31—35. — 25 Vgl. Apok. Joh. 21. — 29 Vgl. Num. 2 (Exod. 14, 19—31).

2 ὡς M² am Rand, Hö. Del. im Text; οὐδ' A Sp. | Μίθρου M²Ausgg. μίθ᾽ A¹ | 3 ὁπῶσποτε A | ἐχέτω] ἔχοι vermutet Guiet (bei Del. I 647 Anm. d) | 4 Μίθρου M²Ausgg. μίθ᾽ A¹ | 5 hinter Πέρσαις + καταλείψομεν ἐξετάζειν Guiet (bei Del. I 647 Anm. d) durch Conjectur | 7 Μίθρου Ausgg. μίθ᾽ A¹ | 13 παραβαλεῖν] παραλαβεῖν liest Bo. (Notae p. 394) mit Hinweis auf παραλαβὼν, oben Z. 1; aber παραβαλεῖν ist hier wohl mit Rücksicht auf das folgende συμβαλλόμενον von Origenes gewählt worden, vgl. auch unten VI 24, S. 94 Z. 17 | 17 ἀφ' ἧς P M Ausgg. ἀφεὶς, das ει durch Correctur hergestellt, der Gravis aus einem Circumflex (oder umgekehrt?) corr. A | 19 προσίενται] προΐενται A.

ἀνατολικὰ τεταγμέναι εἰσὶ μέρη ὡς πρῶται, ποῖαι δὲ ἐπὶ τὰ κατὰ λίβα ⟨ἢ⟩ κατὰ νότον, καὶ τίνες αἱ κατὰ θάλασσαν, καὶ τίνες αἱ τελευταῖαι κατὰ βορρᾶν. ὄψεται γὰρ θεωρήματα οὐκ εὐκαταφρόνητα ἐν τοῖς τόποις οὐδ', ὡς Κέλσος οἴεται, μωρῶν τινων ἀκροατῶν καὶ ἀνδραπόδων δεόμενα· διαλήψεται γὰρ, τίνες ἐν αὐτοῖς, καὶ ⟨τίνα⟩ τὰ περὶ τῆς φύσεως τῶν κατειλεγμένων ἐν αὐτοῖς ἀριθμῶν καὶ ἐφαρμοσθέντων ἑκάστῃ φυλῇ, περὶ ὧν νῦν ἡμῖν ἐκθέσθαι ἔδοξεν οὐκ εὔκαιρον εἶναι.

ἴστω δὲ Κέλσος καὶ οἱ ἐντυγχάνοντες αὐτοῦ τῷ βιβλίῳ ὅτι οὐδαμοῦ τῶν γνησίων καὶ θείων πεπιστευμένων γραφῶν ἑπτὰ εἴρηνται οὐρανοί· οὔτ' ἀπὸ Περσῶν ἢ Καβείρων λαβόντες ἡμῶν οἱ προφῆται λέγουσί τινα οὐδ' οἱ τοῦ Ἰησοῦ ἀπόστολοι οὐδ' αὐτὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ.

XXIV. Ἐξῆς δὲ τῷ ἀπὸ τῶν Μιθραϊκῶν ληφθέντι λόγῳ ἐπαγγέλλεται ὁ Κέλσος τελετήν τινα Χριστιανῶν τελετῇ προειρημένῃ Περσῶν τὸν βουλόμενον συνεξετάσαι, ταῦτα ἀλλήλοις παραβαλόντα καὶ γυμνώσαντα καὶ τὰ Χριστιανῶν, οὕτω θεάσασθαι τὴν διαφορὰν αὐτῶν. καὶ ὅπου μὲν ἤδει ὀνόματα εἰπεῖν αἱρέσεων, οὐκ ὤκνησεν ἐκθέσθαι ἃς ἐδόκει εἰδέναι· ὅπου δὲ μᾶλλον ἐχρῆν, εἴπερ ἠπίστατο, τοῦτο ποιῆσαι καὶ διδάξαι, ποία αἵρεσις χρῆται τῷ διατυπωθέντι διαγράμματι, τοῦτ' οὐ πεποίηκε.

146v δοκεῖ | δέ μοι καὶ ἐκ τούτων ἐκ παρακουσμάτων ἀσημοτάτης αἱρέσεως Ὀφιανῶν οἶμαι ἐκτεθεῖσθαι τὰ τοῦ διαγράμματος ἀπὸ μέρους. τούτῳ δ' ἡμεῖς κατὰ τὸ φιλομαθὲς ἡμῶν περιτετεύχαμεν, ἐν ᾧ εὕρομεν πλάσματα ἀνθρώπων, ὡς ὁ Παῦλος ὠνόμασεν, ἐνδυνόντων „εἰς τὰς οἰκίας καὶ" αἰχμαλωτιζόντων „γυναικάρια σεσωρευμένα ἁμαρτίαις, ἀγόμενα ἐπιθυμίαις ποικίλαις, πάντοτε μανθάνοντα καὶ μηδέποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμενα." οὕτω δὲ πᾶσαν ἀπιθανότητα εἶχε τὸ διάγραμμα, ὡς μηδὲ τὰ εὐεξαπάτητα „γυναικάρια" μηδὲ τοὺς ἀγροικοτάτους καὶ ὑφ' οὑτινοσοῦν πιθανοῦ ἑτοίμως ἔχοντας ἄγεσθαι συγκατατεθεῖσθαι τῷ διαγράμματι. οὐδενὶ γοῦν, καίτοι γε πολλοὺς ἐκπεριελθόντες τόπους τῆς γῆς καὶ

10 Vgl. Irenaeus, Adv. haer. I 1, 9. — **22** Vgl. oben III 13, I 213 Z. 9. — **25** Vgl. II Tim. 3, 6. 7. — **30** Vgl. oben III 75, I 267 Z. 20. VI 1, S. 70 Z. 12. 14, S 84 Z. 27 f.

2 *λίβα* ⟨ἢ⟩ schreibe ich, vgl. Ezech. 47, 19. Herod. II 25; *λίβα καὶ* M²Ausgg. *λίβαν* A | **3** *βορρᾶν* A | **5** *τίνες* AHö. *τινα* Sp. *τις* Jol Del. | *αὐτοῖς*] *αὐταῖς* vermuten Hö.Sp. am Rand | **6** ⟨*τίνα*⟩, das vor *τὰ* leicht ausfallen konnte, füge ich als notwendig ein | *αὐτοῖς*] *αὐταῖς* vermuten Hö.Sp. am Rand | **15** *τελετὴ* A | **17** *παραβαλόντα* MAusgg. *παραλαβόντα* A | **19** hinter *ἐκθέσθαι* + ⟨*τὴ*⟩*ν διαφορα αυτων*, die ersten beiden Buchst. erloschen, das Ganze expungiert A.

τοὺς πανταχοῦ ἐπαγγελλομένους τι εἰδέναι ζητήσαντες, περιτετεύχαμεν πρεσβεύοντι τὰ τοῦ διαγράμματος.

XXV. | Ἐν ᾧ ἦν διαγραφὴ κύκλων, ἀπολελυμένων μὲν ἀπ' 649
ἀλλήλων δέκα συνδουμένων δὲ ὑφ' ἑνὸς κύκλου, ὃς ἐλέγετο
εἶναι ἡ τῶν ὅλων ψυχὴ καὶ ὠνομάζετο Λευϊαθάν, ὅντινα αἱ Ἰουδαίων γραφαὶ ὅ τι ποτ' οὖν αἰνισσόμεναι ἔλεγον πεπλάσθαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ παίγνιον. ἐν γὰρ ψαλμοῖς εὕρομεν· „πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας· ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου. αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος· ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύονται, ζῷα μικρὰ μετὰ μεγάλων, δράκων οὗτος, ὃν ἔπλασας ἐμπαίζειν αὐτῷ." ἀντὶ δὲ τοῦ „δράκων" Λευϊαθὰν ἦν ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ. τὸ τοίνυν ἀσεβὲς διάγραμμα τὸν σαφῶς οὕτως κατηγορηθέντα ἐν τῷ προφήτῃ Λευϊαθὰν ἔλεγεν εἶναι τὴν διὰ τῶν ὅλων πεφοιτηκυῖαν ψυχήν. εὕρομεν δ' ἐν αὐτῷ καὶ τὸν Βεημὼν ὀνομαζόμενον ὡσπερεὶ τεταγμένον τινὰ μετὰ τὸν κατωτάτω κύκλον. τοῦτον δὲ τὸν Λευϊαθὰν ὁ τὸ μιαρὸν ἐκεῖνο διάγραμμα ἀναπλάσας ἐπὶ τοῦ κύκλου καὶ τοῦ κέντρου αὐτοῦ κατέγραψε, δὶς ἐκθέμενος αὐτοῦ τὸ ὄνομα.

ἔτι δὲ ὁ Κέλσος μελαίνῃ γραμμῇ παχείᾳ φησὶ διειλημμένον εἶναι τὸ διάγραμμα. καὶ ταύτην ἔφασκεν εἰρῆσθαι αὐτῷ τὴν Γέενναν, οὖσαν καὶ Τάρταρον. τὴν δὲ Γέενναν ἡμεῖς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ γεγραμμένην ὡς κολαστήριον εὑρόντες, ἐζητήσαμεν, εἴ που τῶν παλαιῶν γραμμάτων ὠνομάσθη, καὶ μάλιστα ἐπείπερ καὶ Ἰουδαῖοι χρῶνται τῷ ὀνόματι. εὕρομεν δὲ ὅπου μὲν Φάραγξ „υἱοῦ Ἐννὼμ" ὀνομαζομένην ἐν τῇ γραφῇ, ἐν δὲ τῷ Ἑβραϊκῷ ἀντὶ τοῦ Φάραγξ μεμαθήκαμεν ὅτι κατὰ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου ἐλέγετο ἡ
147r Φάραγξ Ἐννὼμ καὶ ἡ Γέεννα. ἐπιτηροῦντες δὲ τὰ ἀναγνώσματα εὑρίσκομεν καὶ ἐν τῷ κλήρῳ τῆς φυλῆς Βενιαμὶν τὴν Γέενναν ἢ Φάραγγα Ἐννὼμ κατειλεγμένην, οὗ ἦν καὶ Ἱερουσαλήμ. καὶ ἐξετά-

3 Vgl. R. A. Lipsius, Ueber die ophitischen Systeme, II. Celsus und Origenes (Z. f. w. Th. 1864 I S. 37—57) u. A. Hilgenfeld, Die Ketzergesch. des Urchrist. S. 277—282. — **7** Psal. 103, 24—26. — **11** Vgl. Jes. 27, 1 (Hiob 3, 8. Ezech. 32, 2). — **20** Vgl. Matth. 5, 22. 29. 30. 10, 28. 18, 9. 23, 15. 33. Mark. 9, 43. 45. 47. Luk. 12, 5. — **23** Vgl. Jerem. 7, 31. 32. 39, 35. — **27** Vgl. Jos. 18, 16.

4 *δέκα*] *ἑπτὰ* liest R. A. Lipsius (a. a. O. S. 38 Anm. 1), vgl. unten VI 35, S. 104 Z. 16 | **6** *ὁτιποτοῦν*, doch von späterer H. ein Acut über *ὁ* hinzugefügt, A | *πεπλᾶσθαι* A | **8** *αὕτη*] *αὐτὴ* A | **12** *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg. | **14** *βεημὼν* A *Βεημὸν* Ausgg., *Βεημὼθ* liest Bo. (Notae p. 394) nach dem Hebräischen | *ὡσπερεὶ τεταγμένον* P, Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ὡσ περιτεταγμένον* A | **21** *ἐζητήσαμεν*] *ἐξητήσαμεν* Hö. Del. | **24** *ἐν*^{νὸμ} [so] A | **24—25** am Rand *ση* von I. [?] H. A | **25** *φαραξ* A | *κατὰ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου*] *κατὰ τὸ αὐτοῦ ὑποκείμενον* oder *κατὰ το αυτὸ ὑποκείμενον* liest Bo. (Notae p. 394 sq.) | **26** *φάραξ* A | **27** *βενῖαμὶν* A.

ζοντες τὴν ἀκολουθίαν τοῦ εἶναι ἐπουράνιον Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τοῦ κλήρου Βενιαμὶν καὶ τῆς Φάραγγος Ἐννὸμ εὑρίσκομέν τι εἰς τὸν περὶ κολάσεων τόπον, μεταλαμβα|νομένων εἰς τὴν μετὰ βασάνου κάθαρ- 650
σιν τῶν τοιωνδὶ ψυχῶν κατὰ τὸ „ἰδοὺ κύριος εἰσπορεύεται ὡς πῦρ χωνευτηρίου καὶ ὡς ποία πλυνόντων· καὶ καθιεῖται χωνεύων καὶ καθαρίζων ⟨ὡς⟩ τὸ χρυσίον καὶ ὡς τὸ ἀργύριον“ [XXVI.] καὶ κατὰ τὸ περὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ γίνεσθαι κολάσεις χωνευομένων, τῶν ἀναλαβόντων εἰς τὴν ἑαυτῶν τῆς ψυχῆς ὑπόστασιν τὰ ἀπὸ κακίας, τροπικῶς που ὀνομαζομένης μολίβδου· διὸ ἡ ἀνομία παρὰ τῷ Ζαχαρίᾳ ἐπὶ „τάλαντον μολίβδου“ ἐκαθέζετο.

Ὅσα δ' εἰς τὸν τόπον λεχθείη ἄν, οὔτε πᾶσιν οὔτε τοῦ παρόντος καιροῦ ἐστι διηγήσασθαι· ἀλλ' οὐδ' ἀκίνδυνον τὴν τῶν τοιούτων σαφήνειαν πιστεῦσαι γραφῇ, ἅτε τῶν πολλῶν οὐ χρῃζόντων πλείονος διδασκαλίας παρὰ τὴν περὶ τῆς κατὰ τῶν ἁμαρτανόντων κολάσεως. εἰς γὰρ τὰ ὑπερέκεινα αὐτῆς οὐ χρήσιμον ἀναβαίνειν διὰ τοὺς μόγις φόβῳ τῆς αἰωνίου κολάσεως κἂν συστέλλοντας ἐπὶ ποσὸν τῆς κακίας καὶ τῶν ἀπ' αὐτῆς ἁμαρτανομένων χύσιν.

οὔτ' οὖν τὸ διάγραμμα οὔτε Κέλσος οἶδε τὸν περὶ Γεέννης λόγον· ἐπεὶ οὔτ' ἂν ἐκεῖνοι ζωγραφίας καὶ διαγράμματα ἐσεμνοποίουν ὡς δι' αὐτῶν παριστάντες τὸ ἀληθὲς, οὔτ' ἂν ὁ Κέλσος ἐν τῷ κατὰ Χριστιανῶν συγγράμματι τὰ μηδαμῶς ὑπὸ Χριστιανῶν λεγόμενα ἀλλά τινων, τάχα οὐδ' ἔτι ὄντων ἀλλὰ πάντῃ ἐκλελοιπότων καὶ εἰς πάνυ ὀλίγους καὶ εὐαριθμήτους καταστάντων, ἐνετίθει ταῖς κατὰ Χριστιανῶν κατηγορίαις. καὶ ὥσπερ οὐ καθήκει τοῖς τὰ Πλάτωνος φιλοσοφοῦσιν ἀπολογεῖσθαι περὶ Ἐπικούρου καὶ τῶν ἀσεβῶν αὐτοῦ δογμάτων, οὕτως οὐδ' ἡμῖν περὶ τῶν ἐν τῷ διαγράμματι καὶ τῶν κατ' αὐτοῦ λεγομένων ὑπὸ Κέλσου. διόπερ ὡς περισσὰ καὶ μάτην ἐκκείμενα ἐῶμεν τὰ ὑπὸ Κέλσου εἰς ταῦτα λελεγμένα· μᾶλλον γὰρ Κέλσου ἡμεῖς αὐτῶν παρὰ τοῖς κεκρατημένοις ὑπὸ τοιούτων λόγων κατηγορήσομεν.

XXVII. Ἐξῆς δὲ τοῖς περὶ τοῦ διαγράμματος μηδὲ παρακού-

1 Vgl. Hebr. 12, 22. — **4** Mal. 3, 2. 3. — **10** Vgl. Sachar. 5, 7.

2 *βενιᾶμεὶν* A | *τῆς Φάραγγος*] *τὴν Φάραγγα* vermutet Bo. (Notae p. 395) | **3** *μεταλαμβανομένων* A *μεταλαμβανόμενον* M Ausgg. | **5** *ποια* ohne Accent A, vgl. oben IV 13, I 283 Z. 3 u. V 15, S. 16 Z. 13 | **6** ⟨*ὡς*⟩ *τὸ χρυσίον καὶ ὡς τὸ ἀργύριον* schreibe ich mit V, vgl. oben IV 13, I 283 Z. 23 f., *τὸ χρυσίον καὶ ὡς τὸ ἀργύριον* A *ὡς τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυσίον* M Ausgg. | **7** *γίγνεσθαι* A Ausgg. | **15** *ὑπερέκεινα* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ὑπὲρ ἐκεῖνα* A | **23** *καταστάντων* M corr., Sp. am Rand, Hö. Del. im Text; *καταστησάντων* A | **31** *μηδὲ* A *μηδ'* M² Ausgg. | *παρακούσας τῶν* schreibe ich, ⟨*ἐκ*⟩ *παρακουσμάτων* M² (am Rand) Ausgg., *παρακουσάντων* A.

σας τῶν περὶ τῆς καλουμένης παρὰ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς σφραγῖδος ἑαυτῷ τινα ἐκτίθεται ἀλλόκοτα καὶ ἀμοιβαίας φωνάς, ὡς τοῦ μὲν τὴν σφραγῖδα περιτιθέντος καλουμένου πατρὸς, τοῦ δὲ σφραγιζομένου λεγομένου νέου καὶ υἱοῦ καὶ ἀποκρινομένου· κέχρισμαι χρίσματι λευκῷ ἐκ ξύλου ζωῆς, | ὅπερ οὐδ' ἐν τοῖς 651
ἀπὸ τῶν αἱρέσεων ἠκούσαμεν γίνεσθαι. εἶτα καὶ ἀριθμὸν ὁρίζει λεγόμενον ὑπὸ τῶν παραδιδόντων τὴν σφραγῖδα ἀγγέλων ἑπτὰ, ἑκατέρωθεν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀπαλλαττομένου σώματος ἐφισταμένων, τῶν μὲν τοῦ φωτὸς ἑτέρων δὲ τῶν ὀνομαζομένων ἀρχοντικῶν, καὶ λέγει τὸν ἄρχοντα τῶν ὀνομαζομέ-
147ᵛ νων ἀρχοντικῶν λέγεσθαι θεὸν | κατηραμένον.

εἶτ' ἐπιλαβόμενος τῆς λέξεως εὐλόγως κατηγορεῖ τῶν τοῦτο τολμώντων λέγειν· τούτου δ' ἕνεκα καὶ ἡμεῖς συναγαναχτοῦμεν τοῖς μεμφομένοις τοὺς τοιούτους, εἰ δή τινες εἰσὶ λέγοντες θεὸν κατηραμένον τὸν Ἰουδαίων, τὸν ὄντα καὶ βροντῶντα καὶ τοῦδε τοῦ κόσμου δημιουργὸν καὶ Μωϋσέως καὶ τῆς κατ' αὐτὸν κοσμοποιίας θεόν. ἀλλ' ἔοικε βεβουλῆσθαί τι διὰ τούτων ὁ Κέλσος οὐκ εὔγνωμον ἀλλ' ἀπὸ τοῦ καθ' ἡμῶν ἀφιλοσόφου μίσους πάνυ ἀγνωμονέστατον. ἐβουλήθη γὰρ τοὺς ἀπείρους τῶν ἡμετέρων ἐντυχόντας αὐτοῦ τῇ γραφῇ πολεμῶσαι πρὸς ἡμᾶς, ὡς θεὸν κατηραμένον λέγοντας τὸν τοῦδε τοῦ κόσμου καλὸν δημιουργόν. καὶ δοκεῖ μοι παραπλήσιον Ἰουδαίοις πεποιηκέναι, τοῖς κατὰ τὴν ἀρχὴν ⟨τῆς⟩ τοῦ χριστιανισμοῦ διδασκαλίας κατασκεδάσασι δυσφημίαν τοῦ λόγου, ὡς ἄρα καταθύσαντες παιδίον μεταλαμβάνουσιν αὐτοῦ τῶν σαρκῶν, καὶ πάλιν ὅτι οἱ ἀπὸ τοῦ λόγου τὰ τοῦ σκότου πράττειν βουλόμενοι σβεννύουσι μὲν τὸ φῶς, ἕκαστος δὲ τῇ παρατυχούσῃ μίγνυται· ἥτις δυσφημία παραλόγως πάλαι μὲν πλείστων ὅσων ἐκράτει πείθουσα τοὺς ἀλλοτρίους τοῦ λόγου ὅτι τοιοῦτοί εἰσι Χρισ-

1 Vgl. II Kor. 1, 22. Ephes. 1, 13. 4, 30. Apok. Joh. 7, 3—8. 9, 4 (14, 1). — **2** Vgl. A. Hilgenfeld, Die Ketzergesch. des Urchrist. S. 380—382. — **5** Vgl. Gen. 2, 9. 3, 22. 24. Clement. Recogn. I 45. Evang. apocr. ed.² C. Tischendorf p. 394. — **10** Vgl. Theodoret, Haer. fab. comp. I 11. — **14** Vgl. unten VI 29, S. 99 Z. 4. — **24** Vgl. Justin, Apol. II 12 (vol. I tom. I 1 p. 234. 236 ed. Otto). Athenagoras, Supplicatio pro Christ. Cap. III (vol. VII p. 14 ed. Otto, p. 4 ed. E. Schwartz). Minucius Felix, Octavius Cap. IX.

1 σφραγῖδος A σφραγίδος Ausgg. | **3** σφραγῖδα A σφραγίδα Ausgg. | **6** γίγνεσθαι A Ausgg. **7** λεγόμενον] λεγομένων vermutet Bo. (Notae p. 395) | σφραγῖδα A σφραγίδα Ausgg. | **10** ÷καὶ λέγει bis 11 ἀρχοντικῶν von I. [?] H. am Rand nachgetragen A | **13** ἕνεκα] ἕνεκεν [so] A¹ | **23** ⟨τῆς⟩ P im Text, M² übergeschr., Bo. (Notae p. 395) durch Conjectur, Del. im Text | κατασκεδάσασι M corr., Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; κατασκεδάσαι A | **24—25** am Rand σῃ A².

τιανοὶ, καὶ νῦν δὲ ἔτι ἀπατᾷ τινας ἀποτρεπομένους διὰ τὰ τοιαῦτα κἂν εἰς κοινωνίαν ἁπλουστέραν λόγων ἥκειν πρὸς Χριστιανούς.

XXVIII. Τοιοῦτόν τι δή μοι φαίνεται ὁ Κέλσος οἰκονομῶν ἐκτεθεῖσθαι, ὡς ἄρα Χριστιανοὶ λέγουσι κατηραμένον θεὸν τὸν δημιουργὸν, ἵν' ὁ πιστεύων αὐτῷ ταῦτα καθ' ἡμῶν λέγοντι εἰ δυνατὸν καὶ ἐπὶ τὸ αἱρεῖν ὁρμήσαι Χριστιανοὺς ὡς πάντων ἀσεβεστάτους. φύρων δὲ τὰ πράγματα καὶ τὴν αἰτίαν ἐκτίθεται τοῦ κατηραμένον λέγεσθαι τὸν τῆς κατὰ Μωϋσέα κοσμοποιΐας θεὸν φάσκων ὅτι τοιοῦτός ἐστιν καὶ ἀρᾶς ἄξιος κατὰ τοὺς ταῦτα περὶ αὐτοῦ δοξάζοντας, ἐπείπερ τῷ ὄφει, γνῶσιν καλοῦ καὶ κακοῦ τοῖς πρώτοις ἀνθρώποις εἰσηγουμένῳ, κατηράσατο.

εἰδέναι δ' αὐτὸν ἐχρῆν ὅτι οἱ τὰ τοῦ ὄφεως ἑλόμενοι ὡς καλῶς τοῖς πρώτοις ἀνθρώποις συμβουλεύσαντος καὶ Τιτᾶνας | καὶ 652
Γίγαντας τοὺς μυθικοὺς ὑπερβαλόντες καὶ Ὀφιανοὶ διὰ τοῦτο καλούμενοι τοσοῦτον ἀποδέουσι τοῦ εἶναι Χριστιανοὶ, ὥστ' οὐκ ἔλαττον Κέλσου κατηγορεῖν αὐτοὺς τοῦ Ἰησοῦ καὶ μὴ πρότερον προσίεσθαί τινα ἐπὶ τὸ συνέδριον ἑαυτῶν, ἐὰν μὴ ἀρὰς θῆται κατὰ τοῦ Ἰησοῦ. ὅρα γοῦν πῶς ἀλογώτατον πεποίηκεν ὁ Κέλσος ἐν τοῖς κατὰ Χριστιανῶν λόγοις παραλαβὼν ὡς Χριστιανοὺς τοὺς μηδ' ἀκούειν θέλοντας τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ. κἂν ὅτι σοφός τις ἢ μέτριος τὰ ἤθη ἢ ἄνθρωπός τις ἦν. τί οὖν εἴη ἂν ἠλιθιώτερον ἢ μανικώτερον οὐ μόνον τῶν ἀπὸ τοῦ ὄφεως ὡς ἀρχηγοῦ τῶν καλῶν χρηματίσαι βουληθέντων ἀλλὰ καὶ Κέλσον, νομίσαντος κατὰ Χριστιανῶν εἶναι κατηγορίας τὰς κατὰ τῶν Ὀφιανῶν; πάλαι μὲν οὖν ὁ τὴν εὐτέλειαν
148r | ἀγαπήσας φιλόσοφος Ἑλλήνων καὶ παράδειγμα ἐκθεὶς εὐδαίμονος βίου, ὡς οὐ κωλυόμενος εὐδαιμονεῖν ἀπὸ τῆς παντελοῦς ἀκτημοσύνης, Κυνικὸν ἑαυτὸν ἀπηγόρευσεν· οὗτοι δὲ οἱ ἀνόσιοι ἀπὸ τοῦ πολεμιωτάτου ἀνθρώποις ὄφεως καὶ φρικτοτάτου ὡς οὐκ ἄνθρωποι, ὧν ἐχθρός ἐστιν ὄφις, ἀλλ' ὡς ὄφεις σεμνύνονται ἐπὶ τῷ Ὀφι-

11 Vgl. Gen. 2, 17. 3, 5. 14. — **15** Vgl. unten VI 42, S. 111 Z. 20. — **18** Vgl. Pseudo-Tertullian, Adv. omn. haer. Cap. II. Epiphan., Panar. I 37, 2. 7. — **28** Vgl. unten VI 29, S. 99 Z. 6. — **31** Vgl. Gen. 3, 15.

1 *ἀποτρεπομένους*] Rasur über dem ersten *o* A | **4** *ἐκτεθεῖσθαι* A Hö.Sp. *ἐκτίθεσθαι* P Del. | **7** *αἱρεῖν* A *ἀναιρεῖν* M² u. Hö. am Rand, Sp. Del. im Text | *ὁρμήσαι* Bo. (Notae p. 395) Del. *ὁρμήσει* A Hö.Sp. | **10** *ὅτι* nachgetragen A¹ | **15** *τιτᾶνας* A *Τιτάνας* V Ausgg. | **16** *διατοῦτο*, später mit heller Tinte ein Gravis über *α* hinzugefügt, A | **17** *ὥστ'* A *ὥστε* Ausgg. | **21** *παραλαβὼν* Jol Del. *παραβαλὼν* A Hö.Sp. | **28** *ἢ* (vor *ἄνθρωπός*) tilgt Bo. (Notae p. 395) < Del. | **31** *ὄφεις* M Ausgg. *ὄφις* A.

ανοὶ καλεῖσθαι, Εὐφράτην τινὰ εἰσηγητὴν τῶν ἀνοσίων αὐχοῦντες λόγων.

XXIX. Εἶθ' ἑξῆς ὡς Χριστιανοῖς λοιδορούμενος καὶ κατηγορῶν τῶν κατηραμένον εἰπόντων τὸν Μωϋσέως καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν νόμου θεὸν καὶ οἰόμενος Χριστιανοὺς εἶναι τοὺς ταῦτα λέγοντάς φησι· τί ἂν ἠλιθιώτερον ἢ μανικώτερον ταύτης τῆς ἀναισθήτου σοφίας γένοιτο; τί γὰρ ἐσφάλετο ὁ Ἰουδαίων νομοθέτης; καὶ πῶς τὴν ἐκείνου κοσμογένειαν σαυτῷ διά τινος, ὡς φῂς, τυπώδους ἀλληγορίας λαμβάνεις ἢ 653
τὸν Ἰουδαίων νόμον, ἐπαινεῖς δὲ ἄκων, ὦ δυσσεβέστατε, τὸν τοῦ κόσμου δημιουργόν, τὸν πάντα ὑποσχόμενον αὐτοῖς, τὸν τὸ γένος αὐτῶν αὐξήσειν μέχρι περάτων γῆς ἐπαγγειλάμενον καὶ ἀναστήσειν ἐκ νεκρῶν αὐτῇ σαρκὶ καὶ αἵματι καὶ τοῖς προφήταις ἐμπνέοντα, καὶ πάλιν τοῦτον λοιδορεῖς; ἀλλ' ὅταν μὲν ὑπὸ τούτων βιάζῃ, τὸν αὐτὸν θεὸν σέβειν ὁμολογεῖς· ὅταν δὲ τὰ ἐναντία ὁ σὸς διδάσκαλος Ἰησοῦς καὶ ὁ Ἰουδαίων Μωϋσῆς νομοθετῇ, θεὸν ἄλλον ἀντὶ τούτου καὶ τοῦ πατρὸς ζητεῖς.

καὶ ἐν τούτοις δὴ ὁ γενναιότατος φιλόσοφος Κέλσος σαφῶς Χριστιανοὺς συκοφαντεῖ, λέγων τοὺς αὐτούς, ἡνίκα μὲν ἂν Ἰουδαῖοι αὐτοὺς βιάζωνται, τὸν αὐτὸν αὐτοῖς θεὸν ὁμολογεῖν· ὅταν δὲ τὰ ἐναντία Ἰησοῦς Μωϋσεῖ νομοθετῇ, ἄλλον ἀντὶ τούτου ζητεῖν. εἴτε γὰρ Ἰουδαίοις διαλεγόμενοι εἴτε καθ' ἑαυτοὺς ὄντες ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἴσμεν, ὃν καὶ πάλαι ἔσεβον Ἰουδαῖοι καὶ νῦν σέβειν ἐπαγγέλλονται θεόν, οὐδαμῶς εἰς αὐτὸν ἀσεβοῦντες. ἀλλ' οὐδ' ἀναστήσειν ἐκ νεκρῶν αὐτῇ σαρκὶ καὶ αἵματί φαμεν τὸν θεόν, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω λέλεκται· οὐ γὰρ τὸ σπειρόμενον „ἐν φθορᾷ" καὶ „ἐν ἀτιμίᾳ" καὶ „ἐν ἀσθενείᾳ" „σῶμα ψυχικόν" φαμεν ἀνίστασθαι, ὁποῖον ἐσπάρη. ἀλλὰ γὰρ περὶ τούτων ἐν τοῖς ἀνωτέρω μετρίως ἡμῖν λέλεκται.

XXX. Εἶθ' ἑξῆς ἐπαναλαμβάνει τὰ περὶ τῶν ἑπτὰ ἀρχόντων

1 Vgl. A. Hilgenfeld, Die Ketzergesch. des Urchrist. S. 232. — **12** Vgl. Gen. 12, 2. 3. 15, 5. 26, 4. 28, 14. Deut. 1, 10. Psal. 45, 10. — **27** Vgl. oben IV 57. V 18. 19. 23. — **28** Vgl. I Kor. 15, 42—44. — **29** Vgl. oben V 18. 19. — **31** Vgl. oben VI 27, S. 97 Z. 10. A. Hilgenfeld, Die Ketzergesch. des Urchrist. S. 280—282. Joannis Croii ‚Observationes ad Origenis librum sextum contra Celsum' (bei Del. I 934—941, bei Lomm. tom. XX 317—357).

1 vor *Εὐφράτην* + *καὶ* Ausgg. | **9** *ὡς φῂς* schreibe ich nach Bo. (Notae p. 395), da die beiden Worte nur auf den von Celsus angeredeten Gegner bezogen werden können; *ὥς φησι* A Ausgg. | **22** *μωϋσῇ* A Ausgg.

δαιμόνων, μηδαμῶς μὲν ὑπὸ Χριστιανῶν ὀνομαζομένων οἶμαι δ' ὑπὸ Ὀφιανῶν παραλαμβανομένων. καὶ εὕρομέν γε ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς δι' ἐκείνους ἐκτησάμεθα διαγράμματι τὴν τάξιν ὁμοίως ἐκκειμένην οἷς ὁ Κέλσος ἐξέθετο. ὁ μὲν οὖν Κέλσος ἔλεγε τὸν πρῶτον ἰδέᾳ 654
λέοντος μεμορφωμένον, οὐκ ἐκθέμενος, τίνα αὐτὸν ὀνομάζουσιν οἱ ἀληθῶς δυσσεβέστατοι· ἡμεῖς δὲ εὕρομεν ὅτι τὸν ἐν ταῖς ἱεραῖς γραφαῖς εὐφημούμενον ἄγγελον τοῦ δημιουργοῦ, τοῦτον τὸ μιαρὸν ἐκεῖνο διάγραμμα ἔλεγεν εἶναι Μιχαὴλ τὸν λεοντοειδῆ. πάλιν τ' αὖ ὁ μὲν Κέλσος ἔφασκε τὸν ἑξῆς καὶ δεύτερον εἶναι ταῦρον· ὃ δ' εἴχομεν διάγραμμα τὸν Σουριὴλ ἔλεγεν εἶναι τὸν ταυ-
148v |ροειδῆ. εἶτα ὁ μὲν Κέλσος τρίτον ἀμφίβιόν τινα καὶ φρικῶδες ἐπισυρίζοντα· τὸ δὲ διάγραμμα τρίτον Ῥαφαὴλ ἔλεγεν εἶναι δρακοντοειδῆ. πάλιν τε αὖ ὁ μὲν Κέλσος τὸν τέταρτον ἀετοῦ ἔφασκεν ἔχειν μορφήν· τὸ δὲ διάγραμμα Γαβριὴλ ἔλεγεν εἶναι τὸν ἀετοειδῆ. εἶθ' ὁ μὲν Κέλσος τὸν πέμπτον ἔφασκεν εἶναι ἄρκου πρόσωπον ἔχοντα· τὸ δὲ διάγραμμα τὸν Θαυθαβαὼθ ἔφασκεν εἶναι τὸν ἀρκοειδῆ. εἶθ' ὁ μὲν Κέλσος τὸν ἕκτον κυνὸς πρόσωπον ἔλεγεν ἱστορεῖσθαι ἔχειν παρ' ἐκείνοις· τὸ δὲ διάγραμμα ἔφασκεν εἶναι αὐτὸν Ἐραθαώθ. εἶθ' ὁ μὲν Κέλσος τὸν ἕβδομον ἔφασκεν ὄνου ἔχειν πρόσωπον, καὶ ὀνομάζεσθαι αὐτὸν Θαφαβαὼθ ἢ Ὀνοήλ· ἡμεῖς δ' ἐν τῷ διαγράμματι εὕρομεν ὅτι οὗτος καλεῖται Ὀνοὴλ ἢ Θαρθαραὼθ, ὀνοειδής τις τυγχάνων. ἔδοξε δὲ καὶ ἡμῖν ἀκριβῶς ἐκθέσθαι τὰ τοιαῦτα, ἵνα μὴ δοκῶμεν ἀγνοεῖν ἃ Κέλσος ἐπηγγέλλετο εἰδέναι· ἀλλὰ καὶ παραστήσωμεν ἀκριβέστερον ἐκείνου αὐτὰ ἐγνωκότες οἱ Χριστιανοί, ὡς οὐ Χριστιανῶν λόγους ἀλλὰ πάντῃ ἀλλοτρίων σωτηρίας καὶ οὐδαμῶς ἐπιγραφομένων Ἰησοῦν ἢ σωτῆρα ἢ θεὸν ἢ διδάσκαλον ἢ υἱὸν θεοῦ.

XXXI. Εἰ δέ τις βούλεται καὶ τὰ πλάσματα τῶν γοήτων ἐκείνων μαθεῖν, δι' ὧν ἐβουλήθησαν μὲν ὑπάγειν ἀνθρώπους ἑαυτῶν τῇ διδασκαλίᾳ ὡς ἀπορρήτά τινα ἔχοντες οὐ πάνυ δ' ἐδυνήθησαν, ἀκουέτω ἃ διδάσκονται λέγειν μετὰ τὸ διελθεῖν ὃν ὀνομάζουσι „φραγμὸν κακίας", πύλας ἀρχόντων αἰῶνι δεδεμένας· „βασιλέα

4 ff. Vgl. Irenaeus, Adv. haer. I 28, 4. Epiphan., Panar. I 26, 10. 31, 5. 6 und unten VII 40 Mitte.

2—4 am Rand *σή ξένα ἀγγέλων ὀνόματ⟨α⟩* A¹ | **9** τ' A τε Hö.Sp. δ' Del. | **12** *Ῥαφαὴλ*] *Σεραφαὴλ* vermutet Cro. (bei Lomm. XX 325) | **15** *ἄρκου* A *ἄρκτου* M^corr. Ausgg. | **16** *Θαυθαβαὼθ*] *Θαυδοβαὼθ* schreibt Cro. (bei Lomm. tom. XX 327) | **17** *ἀρκοειδῆ* A *ἀρκτοειδῆ* M^corr. Ausgg. | **19** *ἐραθαὼθ* A *Ἐρατωὼθ* Ausgg. | **21** *Θαφαβαὼθ*] *Θαφασαὼθ* schreibt Cro. (bei Lomm. tom. XX 330) | *Ὀνοήλ*] *Ἀθονιήλ* schreibt Cro. (bei Lomm. tom. XX 331) | **24** *παραστήσωμεν*] *στ* in Correctur A | **31** *ὃν* übergeschr. A¹.

μονότροπον, δεσμὸν ἀβλεψίας, λήθην ἀπερίσκεπτον ἀσπάζομαι, πρώτην δύναμιν, πνεύματι προνοίας καὶ σοφίᾳ τηρουμένην· ἔνθεν εἰλικρινὴς πέμπομαι, φωτὸς ἤδη μέρος υἱοῦ καὶ πατρός· ἡ χάρις συνέστω μοι, ναὶ πάτερ, συνέστω.“ καί φασι τῆς ὀγδοάδος τὰς ἀρχὰς ἐντεῦ- 655
θεν εἶναι. εἶθ' ἑξῆς διδάσκονται λέγειν διερχόμενοι ὃν φασιν Ἰαλδαβαώθ· „σὺ δὲ μετὰ πεποιθήσεως πρῶτε καὶ ἕβδομε γεγονὼς κρατεῖν Ἰαλδαβαὼθ, ἄρχων λόγος ὑπάρχων νοὸς εἰλικρινοῦς, ἔργον τέλειον υἱῷ καὶ πατρὶ, χαρακτῆρι τύπου ζωῆς σύμβολον ἐπιφέρων, ἣν ἔκλεισας αἰῶνι σῷ πύλην κόσμῳ ἀνοίξας, παροδεύω τὴν σὴν ἐλεύθερος πάλιν ἐξουσίαν· ἡ χάρις συνέστω μοι, ναὶ πάτερ, συνέστω.“ φασὶ δὲ τῷ λεοντοειδεῖ ἄρχοντι συμπαθεῖν ἄστρον τὸν Φαίνοντα. εἶτα οἴονται τὸν διελθόντα τὸν Ἰαλδαβαὼθ καὶ φθάσαντα ἐπὶ τὸν Ἰα⟨ὼ⟩ δεῖν λέγειν· „σὺ δὲ κρυπτομένων μυστηρίων υἱοῦ καὶ πατρὸς ἄρχων νυκτοφαὴς δεύτερε Ἰαὼ καὶ πρῶτε δέσποτα θανάτου, μέρος ἀθώου, φέρων ἤδη τὴν ἰδίαν ὑπήνην σύμβολον, παροδεύων σὴν ἕτοιμος ἀρχήν· κατίσχυσας τὸν ἀπὸ σοῦ γενόμενον λόγῳ ζῶντι· ἡ χάρις συνέστω, πάτερ, συνέστω.“ εἶθ' ἑξῆς τὸν Σαβαὼθ, πρὸς ὃν οἴονται λέξειν· „πέμπτης ἐξουσίας ἄρχων, δυνάστα Σαβαὼθ, προήγορε νόμου
149r τῆς σῆς κτίσεως | χάριτι λυομένης, πεντάδι δυνατωτέρᾳ, πάρες με, σύμβολον ὁρῶν σῆς τέχνης ἀνεπίληπτον, εἰκόνι τύπου τετηρημένον, | πεντάδι λυθὲν σῶμα· ἡ χάρις συνέστω μοι, πάτερ, συνέστω.“ ἑξῆς 656
δὲ αὐτῷ τὸν Ἀσταφαιὸν, ᾧ πιστεύουσι τοιαῦτα ἐρεῖν· „τρίτης ἄρχων πύλης Ἀσταφαιὲ, ἐπίσκοπε πρώτης ὕδατος ἀρχῆς, ἵνα βλέπων μύστην πάρες με παρθένου πνεύματι κεκαθαρμένον, ὁρῶν οὐσίαν κόσμου· ἡ χάρις συνέστω μοι, πάτερ, συνέστω.“ μετὰ δ' αὐτὸν τὸν Αἰλωαιὸν, ᾧ τοιαῦτα λέγειν οἴονται· „δευτέρας ἄρχων πύλης Αἰλωαιὲ, πάρες με τῆς σῆς μητρὸς φέροντά σοι σύμβολον, χάριν κρυπτομένην δυνάμεσιν ἐξουσιῶν· ἡ χάρις συνέστω μοι, πάτερ, συνέστω.“ τελευταῖον δὲ τὸν Ὡραῖον ὀνομάζουσι καὶ πρὸς αὐτὸν λέγειν οἴονται· „ὑπερβὰς

4 ff. Vgl. Irenaeus, Adv. haer. I 28, 3. Epiphan., Panar. 25, 2. 26, 10. 31, 4—6. 40, 2. 5 u. A. Hilgenfeld, Die Ketzergesch. des Urchrist. S. 243 f. — **11** Vgl. Aristot., De mundo Cap. II (vol. I p. 392a, 23 ed. Acad. Reg. Boruss.). Cicero, De deor. nat. II 20, 52. Philo, Quis rer. divin. heres sit Cap. XLV (vol. I p. 504 ed. Mangey). Plutarch, De placit. philos. II 15 p. 889 B.

4 *πάτερ*] *πρ̄έ* immer A | **9** *κόσμῳ*] *κόσμου* Hö. Sp. am Rand | **12** *Ἰα⟨ὼ⟩ δεῖν* schreibe ich mit Sp. Del., *ἰαδεῖν* Hö. *ἰαδειν* P *ια δειν* [so] A | **15** *τὴν ἰδίαν ὑπήνην* schreibe ich mit Sp. Del., *τὸν ἴδιον ὑπηνον* [so] A | *παροδεύων*] *o* in Correctur A, *παροδεύω* liest Bo. (Notae p. 395), richtiger wohl *παροδεύειν* | **16** *γενόμενον* Δ *γινόμενον* Ausgg. | **18** *προηγόρε* A | **20** *ὁρῶν*] *ὅρων* A | **21** zwischen *συνέστω* u. *ἑξῆς* ist wahrscheinlich, wie Bo. (Notae p. 395) bemerkt, der den *Ἀδωναῖος* (vgl. unten VI 32, S. 102 Z. 21) betreffende Abschnitt ausgefallen | **23** *Ἀσταφαιὲ* Sp. Del. *ἀσταφῖὲ* A Hö.

φραγμὸν πυρὸς ἀφόβως, πρώτης λαχὼν ἀρχὴν πύλης Ὡραῖε, πάρες με, σῆς ὁρῶν δυνάμεως σύμβολον καταλυθὲν τύπῳ ζωῆς ξύλου, εἰκόνι καθ' ὁμοίωσιν ληφθὲν ἀθῴου· ἡ χάρις συνέστω μοι, πάτερ, συνέστω."

XXXII. Ἐπὶ ταῦτα δὲ ἡμᾶς ἡ Κέλσου νομιζομένη μὲν πολυμάθεια, μᾶλλον δ' οὖσα περιεργία καὶ φλυαρία, προεκαλέσατο βουλομένους παραστῆσαι τῷ ἐντυχόντι τῇ ἐκείνου γραφῇ καὶ τοῖς ἡμῖν πρὸς αὐτὴν γεγραμμένοις ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπορία ἡμῖν τῶν Κέλσου μαθημάτων, ἐφ' οἷς καταψεύδεται Χριστιανῶν, οὔτε φρονούντων οὔτ' εἰδότων τὰ τοιαῦτα, εἰ καὶ ἡμεῖς ἐβουλήθημεν καὶ ταῦτα γνῶναι καὶ ἐκθέσθαι· ἵνα μὴ τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ εἰδέναι τι πλεῖον ἡμῶν οἱ γόητες ἐξαπατῶσι τοὺς ὑπὸ τῆς τῶν ὀνομάτων φαντασίας συναρπαζομένους. ἐδυνάμην δὲ καὶ ἄλλα πλείονα παραθέμενος παραστῆσαι ὅτι ἴσμεν μὲν τὰ τῶν ἀπατεώνων, ἀρνούμεθα δὲ αὐτὰ ὡς ἀλλότρια καὶ ἀσεβῆ καὶ οὐ συνυπάρχοντα τοῖς μέχρι θανάτου ὑφ' ἡμῶν ὁμολογουμένοις ἀληθῶς Χριστιανῶν λόγοις.

χρὴ μέντοι εἰδέναι ὅτι οἱ ταῦτα συνταξάμενοι, οὔτε τὰ μαγείας νοήσαντες οὔτε τὰ τῶν θείων γραφῶν διακρίναντες, πάντ' ἔφυραν· ἀπὸ μὲν μαγείας τὸν Ἰαλδαβαὼθ καὶ τὸν Ἀσταφαιὸν καὶ τὸν Ὡραῖον, ἀπὸ δὲ τῶν Ἑβραϊκῶν γραφῶν τὸν Ἰαωΐα παρ' Ἑβραίοις ὀνομαζόμενον καὶ τὸν Σαβαὼθ καὶ τὸν Ἀδωναῖον καὶ τὸν Ἐλωαῖον. τὰ δὲ ἀπὸ τῶν γραφῶν ληφθέντα ὀνόματα ἐπώνυμά ἐστι τοῦ αὐτοῦ καὶ 657
ἑνὸς θεοῦ· ὅπερ μὴ συνέντες οἱ ἐχθροὶ θεῷ, ὡς καὶ αὐτοὶ ὁμολογοῦσιν, ᾠήθησαν ἄλλον μὲν εἶναι τὸν Ἰαὼ ἕτερον δὲ τὸν Σαβαὼθ καὶ τρίτον παρὰ τοῦτον τὸν Ἀδωναῖον, ὃν λέγουσιν αἱ γραφαὶ Ἀδωναΐ, καὶ ἄλλον τὸν Ἐλωαῖον, ὃν οἱ προφῆται ὀνομάζουσιν Ἑβραϊστὶ Ἐλωαΐ.

XXXIII. Εἶθ' ἑξῆς ἄλλους μύθους ὁ Κέλσος ἐκτίθεται, ὥς τινων εἰς τὰς ἀρχοντικὰς μορφὰς ἐπανερχομένων, ὥστε τινὰς μὲν γίνεσθαι λέοντας ἄλλους δὲ ταύρους καὶ ἄλλους δράκοντας ἢ

20 Vgl. Theodoret, Haer. fab. comp. I 9 a. E. — Vgl. Joannis Croii ‚Observationes' (bei Lomm. tom. XX 344 sqq.). Onomastica sacra, ed. P. de Lagarde, 204, 51—206, 81.

2 *καταλυθὲν*] *καταγλυφθὲν* lesen Cro. (bei Del. I 656 Anm. d, bei Lomm. XX 339) u. Bo. (Notae p. 395) | **7** *γραφῇ*] *ῃ* auf Rasur A | **11** *πλεῖον* A *πλέον* M Ausgg. | **13** hinter *ὅτι* ein Buchst. ausradiert A | **14** *ἀπατεώνων*] zwischen *ε* u. *ω* Raum für einen Buchst. frei, aber keine Rasur A | **18** *νοήσαντες*] *η* auf Rasur A | **19** *ασταφαιον* [so] A | **20** *Ἰαωΐα*] *Ἰαὼ ἢ Ἰὰ* liest Grot., Annotat. ad Evang. sec. Matth. Cap. XXII (bei Del. I 656 Anm. g) vielleicht richtig | **23** *συνέντες* A Hö. *συνιέντες* Sp. Del. | **26** *ἐλωαΐ* A *Ἐλωΐ* Ausgg. | **29** *γίνεσθαι* schreibe ich, *γενέσθαι* Cro. (bei Del. I 657 Anm. c) *καλεῖσθαι* P Del. *πνέεσθαι* Hö. Sp. *πνεσθαι* [so] A.

149v *ἀετοὺς ἢ ἄρκους ἢ κύνας. εὕρομεν δὲ ἐν ᾧ εἴχομεν διαγράμματι καὶ ὃ ὠνόμασε Κέλσος τετράγωνον σχῆμα καὶ τὸ ἐπὶ τῶν τοῦ παραδείσου πυλῶν λεγόμενον ὑπὸ τῶν ἀθλίων ἐκείνων. ἐζωγραφεῖτο δὲ ὡς διάμετρος κύκλου τινὸς πυροειδοῦς ἡ φλογίνη ῥομφαία ὡς δορυφορουμένη τῷ τε τῆς γνώσεως ξύλῳ καὶ τῆς ζωῆς. ὁ μὲν οὖν Κέλσος οὐκ ἠθέλησε τὰς δημηγορίας ἢ οὐκ ἐδυνήθη ἐκθέσθαι, ἃς καθ' ἑκάστην πύλην κατὰ τοὺς τῶν ἀσεβῶν μύθους ἐροῦσιν οἱ διόντες αὐτάς· ἡμεῖς δὲ καὶ τοῦτο πεποιήκαμεν, ἵνα τὸ τῆς ἀτελέστου τελετῆς πέρας δείξωμεν τῷ Κέλσῳ καὶ τοῖς ἐντυγχάνουσι τῇ γραφῇ ἐγνωκέναι ὡς ἀλλότριον τῆς Χριστιανῶν περὶ τὸ θεῖον εὐσεβείας.*

XXXIV. *Μετὰ δὲ τὸ ἐκθέσθαι τὰ προειρημένα καὶ τὰ ἀνάλογον αὐτοῖς, ἅτινα ἡμεῖς προσεθήκαμεν, τοιαῦτά φησιν ὁ Κέλσος· οἱ δ' ἔτι προστιθέασιν ἄλλα ἐπ' ἄλλοις, προφητῶν λόγους καὶ κύκλους ἐπὶ κύκλοις καὶ ἀποῤῥοίας ἐκκλησίας ἐπιγείου καὶ περιτομῆς καὶ Προυνίκου τινος ῥέουσαν δύναμιν παρθένου καὶ ψυχὴν ζῶσαν καὶ σφαζόμενον οὐρανόν, ἵνα ζήσῃ, καὶ γῆν σφαζομένην μαχαίρᾳ καὶ πολλοὺς σφαζομένους, ἵνα ζήσωσι, καὶ παυόμενον ἐν κόσμῳ θάνατον, ὅταν ἀποθάνῃ ἡ τοῦ κόσμου ἁμαρτία, καὶ κάθοδον αὖθις στενὴν καὶ αὐτομάτως ἀνοιγομένας πύλας· πανταχοῦ δὲ ἐκεῖ τὸ τῆς ζωῆς ξύλον καὶ ἀνάστασιν σαρκὸς ἀπὸ ξύλου, διότι οἶμαι ὁ διδάσκαλος αὐτῶν σταυρῷ ἐνηλώθη καὶ ἦν τέκτων τὴν τέχνην. ὡς εἰ ἔτυχεν ἐκεῖνος ἀπὸ κρημνοῦ ἐῤῥιμμένος ἢ εἰς βάραθρον ἐωσμένος ἢ ἀγχόνῃ πεπνιγμένος ἢ σκυτοτόμος ἢ λιθοξόος ἢ σιδηρεύς, ἦν ἂν ὑπὲρ τοὺς οὐρανοὺς κρημνὸς ζωῆς ἢ βάραθρον ἀνα-*

4 Vgl. Gen. 3, 24. — **5** Vgl. oben VI 27, S. 97 Z. 5 u. unten VI 34, Z. 20. — **12** Vgl. A. Hilgenfeld, Die Ketzergesch. des Urchrist. S. 281. — **15** Vgl. Irenaeus, Adv. haer. I 27, 2. 28, 2. — **20** Vgl. Gen. 2, 9. 3, 22. 24. Apok. Joh. 2, 7. Justin, Dialog. c. Tryph. Cap. 86. 138 (vol. II p. 310. 486 ed. Otto). Irenaeus, Adv. haer. V 17, 3. 4. Clementin. Recogn. I 45. Tertullian, Adv. Jud. Cap. X. Adv. Marc. III 19.

1 *ἄρκους* A *ἄρκτους* M$^{corr.}$ Ausgg. | **2** *τὸ* M$^{corr.}$ Ausgg. *τὸν* A | **3** hinter *ἐκείνων* nimmt Guiet (bei Del. I 657 Anm. e) den Ausfall eines Wortes, wie *ξίφος*, an | **10** *ἀλλότριον* schreibe ich mit Del. (I 657 Anm. f), *ἀλλότρια* AAusgg. *εὐσεβείας*] *εὐσε* auf Rasur A | **11** *ἀνάλογον*] *ἀνάλογα* P, doch vgl. unten VI 79 a. A. | **12** *οἱ*] *οἳ* A | **15** *περιτομῆς*] *περὶ τομῆς* liest A. Hilgenfeld, a. a. O. S. 281, doch vgl. unten VI 35, S. 104 Z. 19. 22 | *ῥέουσαν* am Rand nachgetragen A^1 | **19** *κάθοδον* von später (IV.?) H. nach der Abschrift von PMV aus *καθόλου* corr. A, vgl. unten VI 36, S. 105 Z. 14; *κάθοδον* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text *αὐτομάτως* Sp. Del., vgl. unten VI 36, S. 105 Z. 15; *αὐτομάτας* AHö. | **20** *ἀνοιγομενας* [so] A | *δὲ* A *δ'* Ausgg. | **21** *ἀνάστασιν* AHö. *ἀνάστασις* Sp. Del.

στάσεως ἢ σχοινίον ἀθανασίας ἢ λίθος μακάριος ἢ σίδηρος ἀγάπης ἢ σκῦτος ἅγιόν [ἐστιν]. ἢ τίς γραῦς, ἐπὶ τῷ βαυκαλῆσαι παιδίον μῦθον ἐπᾴδουσα, τοιαῦτα ψιθυρίζειν οὐκ ἂν ἠσχύνθη; | ἐν τούτοις δὲ δοκεῖ μοι φύρειν τὰ παρακούσματα ὁ Κέλ- 658
σος. εἰκὸς γὰρ ὅτι, εἴ τι ἤκουσεν οἱασδηποτοῦν αἱρέσεως λεξείδιον, μὴ τρανώσας αὐτὸ κἂν κατὰ τὸ βούλημα ἐκείνης ἀλλὰ τὰ ῥηµάτια συμφορήσας, ἐπεδείκνυτο ἐν τοῖς μηδὲν ἐπισταμένοις μήτε τῶν ἡμετέρων μήτε τῶν ἐν ταῖς αἱρέσεσιν ὡς ἄρα πάντα τὰ Χριστιανῶν γινώσκοι. τοῦτο δὲ δῆλον ποιεῖ καὶ ἡ προκειμένη λέξις.

XXXV. Τὸ μὲν γὰρ χρῆσθαι προφητῶν λόγοις ἡμῶν ἐστι, τῶν παριστάντων Ἰησοῦν εἶναι τὸν προκεκηρυγμένον ὑπ' αὐτῶν Χριστὸν καὶ ἀποδεικνύντων ἐκ τῶν προφητικῶν τὰ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις περὶ τοῦ Ἰησοῦ πληρωθέντα. τὸ δὲ κύκλους ἐπὶ κύκλοις λέγειν τάχα μὲν καὶ τῆς προειρημένης ἐστὶν αἱρέσεως, κύκλῳ περιλαμβανούσης ἑνί, ἣν φασιν εἶναι τὴν τῶν ὅλων ψυχὴν καὶ Λευϊαθάν, τοὺς ἑπτὰ τῶν ἀρχοντικῶν κύκλους. τάχα δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ ἐστι παράκουσμα λέγοντος· „κυκλοῖ κυκλῶν πορεύεται τὸ πνεῦμα, καὶ ἐπὶ κύκλους αὐτοῦ ἐπιστρέφει τὸ πνεῦμα.“

τὸ δ' ἀποῤῥοίας ἐκκλησίας ἐπιγείου καὶ περιτομῆς τάχα
150r ἐλήφθη ἀπὸ τοῦ ὑπό τινων λέγεσθαι ἐκκλησίας | τινὸς ἐπουρανίου καὶ κρείττονος αἰῶνος ἀπόῤῥοιαν εἶναι τὴν ἐπὶ γῆς ἐκκλησίαν, καὶ περιτομῆς τινος ἐν καθαρσίῳ τινὶ ἐκεῖ γεγενημένης σύμβολον εἶναι τὴν ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένην. Προυνικὸν δέ τινα σοφίαν οἱ ἀπὸ Οὐαλεντίνου ὀνομάζουσι κατὰ τὴν πεπλανημένην ἑαυτῶν σοφίαν, ἧς σύμβολον εἶναι βούλονται καὶ δώδεκα ἔτεσιν αἱμορῥοοῦσαν· ἣν παρακούσας ὁ ἅμα πάντα φύρων τὰ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων καὶ τῶν ἐν ταῖς αἱρέσεσιν εἶπε τό· Προυνικοῦ τινος δύναμιν ῥέουσαν παρθένου.

8 Vgl. oben I 12, I 64 Z. 12. — **16** Vgl. oben VI 30, S. 99 Z. 31; 33, S. 102 Z. 28. — **17** Pred. Sal. 1, 6. — **23** Vgl. A. Hilgenfeld, Die Ketzergesch. des Urchrist. S. 234. 239. 242. 249. — **25** Vgl. Matth. 9, 20—22. Mark. 5, 25—34. Luk. 8, 43—48 u. Irenaeus, Adv. haer. I 1, 5. Epiphan., Panar. I 31, 14.

2 ff. am Rand ὡῤ von I. oder II. H. A | **2** *σκύτος* A Ausgg. | [ἐστιν] von mir nach P mit Bo. (Notae p. 396), der auch ἢ dahinter streichen will, u. Del. (I 657 Anm. k) getilgt | **3** *μῦθον*] *μύθον* A; vor *μῦθον* ist wohl ⟨*μεθύουσα*⟩ ausgefallen, vgl. unten VI 37, S. 106 Z. 22 | *ἐπᾴδουσα* schreibe ich, vgl. unten VI 37, S. 106 Z. 22; *ἐπάγουσα* A Ausgg. | **9** *γιγνώσκοι* A Ausgg. | **11** *ὑπ' αὐτῶν* M Ausgg. *ὑπ' αὐτὸν* A | **14** *περιλαμβανούσης* M corr. Ausgg. *περιλαμβάνουσα* A | **17** *κυκλοῖ κυκλῶν* LXX Ausgg. *κύκλοι κύκλων* A | **21** *αἰῶνος* M Ausgg. *αἰὼν* A | **25** *καὶ*] *τὴν* vermutet Guiet (bei Del. I 658 Anm. d) | *αἱμορροουσαν* [so] A *αἱμορῥοῦσαν* Del. **28** *παρθένου*] *πανθένου* A.

ψυχὴ δὲ ζῶσα τάχα μὲν ἐν ἀποῤῥήτοις λέλεκται παρά τισι τῶν ἀπὸ Οὐαλεντίνου εἰς τὸν ὑπ' αὐτῶν ὀνομαζόμενον „ψυχικὸν δημιουργόν,“ τάχα δὲ καὶ πρὸς ἀντιδιαστολὴν ψυχῆς νεκρᾶς ἡ ζῶσα ψυχὴ οὐκ ἀγεννῶς παρά τισι λέλεκται ἡ τοῦ σῳζομένου. σφαζόμενον δ' οὐκ οἶδα οὐρανὸν λελεγμένον ἢ γῆν σφαζομένην μαχαίρᾳ καὶ πολλοὺς σφαζομένους, ἵνα ζήσωσι, καὶ οὐκ ἀπεικός ἐστιν ἀφ' ἑαυτοῦ ταῦτα κεκομικέναι τὸν Κέλσον.

XXXVI. *Παυόμενον δὲ ἐν κόσμῳ θάνατον, ὅταν ἀποθάνῃ ἡ τοῦ κόσμου ἁμαρτία, λέγοιμεν ἂν ἡμεῖς τὸ παρὰ τῷ ἀποστόλῳ μυστικὸν διηγούμενοι οὕτως ἔχον· ὅταν δὲ „πάντας τοὺς ἐχθροὺς“ ὑποτάξῃ „ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ“, τότε „ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος.“ | λέλεκται δὲ καί· „ὅταν τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν“, „τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος· κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος.“ κάθοδον δὲ αὖθις στενὴν τάχα οἱ τὴν μετενσωμάτωσιν εἰσάγοντες φήσουσιν. αὐτομάτως δὲ ἀνοιγομένας πύλας λελέχθαι οὐκ ἀπίθανόν ἐστιν ὑπό τινων αἰνισσομένων καὶ διηγουμένων τὸ „ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης, ἵν' εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσωμαι τῷ κυρίῳ· αὕτη ἡ πύλη τοῦ κυρίου, δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ.“ καὶ πάλιν ἐν ἑνάτῳ ψαλμῷ λέγεται· „ὁ ὑψῶν με ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου, ὅπως ἂν ἐξαγγείλω πάσας τὰς αἰνέσεις σου ἐν ταῖς πύλαις τῆς θυγατρὸς Σιών.“ πύλας δὲ „θανάτου“ τὰς ἐπὶ τὴν ἀπώλειαν φερούσας ἁμαρτίας φησὶν εἶναι ὁ λόγος, ὥσπερ καὶ „πύλας Σιὼν“ ἐκ τοῦ ἐναντίου τὰς καλὰς πράξεις· οὕτω δὲ καὶ „πύλας δικαιοσύνης“, ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ „τὰς πύλας τῆς ἀρετῆς“· αὗται δὲ ἐξ ἑτοίμου ἀνοίγονται τῷ μεταδιώκοντι τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις.*

659

περὶ δὲ τοῦ τῆς ζωῆς ξύλου εὐκαιρότερόν τις διηγήσεται ἑρμηνεύων τὰ περὶ τὸν ἐν τῇ Γενέσει ἀναγεγραμμένον παράδεισον τοῦ θεοῦ φυτευόμενον ὑπ' αὐτοῦ. πολλάκις μὲν οὖν ἐχλεύασεν ὁ Κέλσος ἣν οὐκ ἐνόησεν ἀνάστασιν· νῦν δ' οὐκ ἀρκεσθεὶς τοῖς εἰρημένοις φησὶ λέγεσθαι ἀνάστασιν σαρκὸς ἀπὸ ξύλου, παρακούσας οἶμαι τοῦ συμβολικῶς εἰρημένου, ὅτι διὰ ξύλου θάνατος καὶ διὰ ξύλου ζωή, θάνατος μὲν κατὰ τὸν Ἀδὰμ ζωὴ δὲ κατὰ τὸν Χριστόν. εἶτα παίζων τὰ περὶ τοῦ ξύλου ἀπὸ δύο τόπων αὐτὸ χλευάζει λέγων

2 Vgl. Irenaeus, Adv. haer. I 1, 9. 10. — **10** Vgl. I Kor. 15, 25. 26. — **12** I Kor. 15, 54 (Jes. 25, 8). — **17** Psal. 117, 19. 20. — **20** Psal. 9, 14. 15. — **23** Vgl. Psal. 9, 15. 86, 2. — **24** Vgl. Psal. 117, 19 (Matth. 21, 32). — **27** Vgl. Gen. 2, 9. 3, 22. 24. — **28** Vgl. Gen. 2, 8. — **33** Vgl. Röm. 5, 12 ff. I Kor. 15, 21. 22.

14 *νίκος* A | **18** *ἐξομολογήσωμαι* M Ausgg. *ἐξομολογήσομαι* A | **19** *λέγεται* A *λέλεκται* Ausgg. | **24** *ἴσον* A.

150v διὰ τοῦτο αὐτὸ παραλαμβάνεσθαι, ἤτοι ἐπεὶ σταυρῷ | ἐνηλώθη ὁ διδάσκαλος ἡμῶν ἢ ἐπεὶ τέκτων ἦν τὴν τέχνην, οὐχ ὁρῶν ὅτι τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν τοῖς Μωϋσέως ἀναγέγραπται γράμμασιν, ἀλλὰ καὶ οὐ βλέπων ὅτι οὐδαμοῦ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις φερομένων εὐαγγελίων „τέκτων" αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἀναγέγραπται.

XXXVII. Οἴεται δὲ καὶ τροπολογοῦντας ἡμᾶς περὶ τοῦ σταυροῦ ἀναπεπλακέναι τὸ ξύλον τῆς ζωῆς καὶ ἀκολούθως ἑαυτοῦ τῷ περὶ τούτου σφάλματί φησιν ὅτι, εἴπερ ἔτυχεν ἐκεῖνος κατὰ κρημνοῦ ἐῤῥιμμένος ἢ ⟨εἰς⟩ βάραθρον ἐωσμένος ἢ ἀγχόνῃ πεπνιγμένος, ἦν ἂν ὑπὲρ τοὺς οὐρανοὺς ἀναπεπλασμένος κρημνὸς ζωῆς ἢ βάραθρον ἀναστάσεως ἢ σχοινίον ἀθανασίας. πάλιν τε αὖ φησιν ὅτι, εἴπερ διὰ τὸ τέκτονα αὐτὸν γεγονέναι ἀναπέπλασται τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, ἠκολούθησεν ἂν, εἰ μὲν σκυτοτόμος ἦν, λέγεσθαί τινα περὶ σκύτους | ἁγίου, εἰ δὲ λιθοξόος, περὶ λίθου 660
μακαρίου, εἰ δὲ σιδηρεύς, περὶ σιδήρου ἀγάπης. τίς οὖν οὐχ ὁρᾷ αὐτόθεν τὸ εὐτελὲς αὐτοῦ τῆς κατηγορίας, διαλοιδορουμένου ἀνθρώπους, οὓς ἐπηγγείλατο ἐπιστρέφειν ὡς ἀπατωμένους;

ἑξῆς δὲ τούτοις λέγει ἁρμόζοντα μὲν τοῖς ἀναπλάσασι τούς τε λεοντοειδεῖς καὶ ὀνοκεφάλους καὶ δρακοντοειδεῖς ἄρχοντας, καὶ εἴ τις ἐκείνοις παραπλησίως ἐμυθολόγησεν, οὐ μὴν καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. ἀληθῶς γὰρ καὶ γραῦς ἐπὶ τῷ βαυκαλῆσαι παιδίον μεθύουσα μῦθον ἐπᾴδειν τοιοῦτον καὶ ψιθυρίζειν τῷ παιδίῳ ἐπῃσχύνθη, ὁποῖον οἱ τοὺς ὀνοκεφάλους ἀναπλάσαντες καὶ τὰς καθ' ἑκάστην πύλην ὥσπερεὶ δημηγορίας. τὰ δὲ τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ὁ Κέλσος οὐκ ἐπίσταται, ἅπερ πάνυ ὀλίγοι ἠσκήκασι συνιέναι, οἱ πάντα τὸν βίον ἑαυτῶν ἀναθέντες κατὰ τὴν Ἰησοῦ ἐντολὴν τῷ ἐρευνᾶν „τὰς γραφὰς" καὶ μᾶλλον τῶν φιλοσοφησάντων Ἑλλήνων περί τινος νομιζομένης ἐπιστήμης ἀνάληψιν κεκμηκότες περὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ βουλήματος τῶν ἱερῶν γραμμάτων.

XXXVIII. Οὐκ ἀρκεσθεὶς δ' ὁ γεννάδας τοῖς ἀπὸ τοῦ διαγράμματος ἐβουλήθη ὑπὲρ τοῦ αὐξῆσαι τὰς καθ' ἡμῶν κατηγορίας, τῶν

3 Vgl. Gen. 2, 9. 3, 22. 24. — **5** Vgl. Mark. 6, 3 (Matth. 13, 55). — **19** Vgl. oben VI 30, S. 99 Z. 31 ff. — **27** Vgl. Joh. 5, 39.

1 ἤτοι ἐπεὶ P ἤτοι ἐπὶ A ἢ ὅτι ἐπὶ MAusgg. | **9** ⟨εἰς⟩ füge ich mit M u. den Ausgg. ein | **12** τε A τ' Ausgg. | **13** vor ξύλον + ζω, doch expungiert, A | **18** ἀναπλάσασι schreibe ich mit Bo. (Notae p. 396) u. Del. (I 660 Anm. a), ἀναπλάσμασι AHö.Sp. | τε Hö. am Rand, Sp.Del. im Text; δὲ A | **22** μεθύουσα] vgl. oben VI 34, S. 104 Z. 3; μυθοῦσα vermutet Gundermann | μύθον A | **23** ἐπῃσχύνθη MAusgg. ἐπαισχύνθη A | **24** ὥσπερεὶ MAusgg. ὡσ περὶ A | **25** ἠσκήκασι AHö.Sp. ἰσχύκασι P ἰσκύκασι Del. | **27** τὰς] τὰς τὰς A | **28** περί aus περὶ corr. A | ἀνάληψιν] ψι auf Rasur A | **31** ἐβουλήθη] ε in Correctur A.

μηδὲν ἐχόντων κοινὸν πρὸς ἐκεῖνο. διὰ μέσου ἄλλ' ἄττα εἰπεῖν, ἐπαναλαβὼν τὰ ἐκείνων ὡσπερεὶ ⟨ἡμ⟩ετέρων. φησὶ γάρ· θαῦμα δ' αὐτῶν οὐχ ἥκιστα ἐκεῖνο· ἐξηγοῦνται γάρ τινα μεταξὺ τῶν ὑπερουρανίων ἀνωτέρω κύκλων ἐπιγεγραμμένα, ἄλλα τε καὶ δύο ἄττα, μεῖζόν τε καὶ μικρότερον υἱοῦ καὶ πατρός. εὕρομεν δ' ἡμεῖς ἐν τούτῳ τῷ διαγράμματι τὸν μείζονα κύκλον καὶ τὸν μικρότερον, ὧν ἐπὶ τῆς διαμέτρου ἐπεγέγραπτο „πατὴρ καὶ υἱὸς", καὶ μεταξὺ τοῦ μείζονος, ἐν ᾧ ὁ μικρότερος ἦν, καὶ ἄλλου συγκειμένου ἐκ δύο κύκλων, τοῦ μὲν ἐξωτέρου ξανθοῦ τοῦ δὲ ἐνδοτέρω κυανοῦ, τὸ ἐπιγεγραμμένον διάφραγμα πελε-
151r |κοειδεῖ σχήματι, καὶ ἀνωτέρω μὲν αὐτοῦ κύκλον βραχὺν ἐχόμενον τοῦ μείζονος τῶν προτέρων, ἐγγεγραμμένον ἔχοντα „ἀγάπην", κατωτέρω δὲ ἐχόμενον τοῦ κύκλου γεγραμμένον ἔχοντα „ζωήν"· τῷ δὲ δευτέρῳ κύκλῳ ἐνεγέγραπτο, περιπεπλεγμένῳ καὶ ἐμπεριειλημένοις ἄλλους δύο κύκλους καὶ ἄλλο σχῆμα ῥομβοειδὲς, „σοφίας πρόνοια," καὶ ἔνδον μὲν τῆς κοινῆς αὐτῶν τομῆς „σοφίας φύσις," ἀνωτέρω δὲ τῆς κοινῆς αὐτῶν τομῆς κύκλος ἦν, ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο „γνῶσις," κατωτέρω δὲ ἄλλος, ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο „σύνεσις."

καὶ ταῦτα δὲ παρειλήφαμεν εἰς τὸν κατὰ Κέλσου λόγον, ἵνα παραστήσωμεν τοῖς ἐντυγχάνουσι τρανότερον ἐκείνου ἐγνωκέναι καὶ οὐκ ἐκ παρακουσμάτων τὰ καὶ ὑφ' ἡμῶν κατηγορούμενα. εἰ δὲ καὶ ὑπισχνοῦνταί οἱ ἐπὶ τοῖς τοιούτοις σεμνυνόμενοι μαγικήν τινα γοητείαν, καὶ τοῦτ' ἔστιν αὐτοῖς | τὸ τῆς σοφίας κεφάλαιον, 661
ἡμεῖς μὲν οὐ διαβεβαιούμεθα, οὐδὲ γὰρ ἱστορήσαμεν τὸ τοιοῦτον· Κέλσος δ' ἂν εἰδείη, ὁ πολλάκις ἤδη ἁλοὺς ψευδομαρτυριῶν καὶ ἀλόγων κατηγοριῶν, πότερον καὶ ἐν τούτοις ψεύδεται, εἴ τι περὶ τινων ξένων καὶ ἀλλοτρίων τῆς πίστεως τοιοῦτον καταλαβὼν ἐξέθετο ἐν τῷ ἑαυτοῦ συγγράμματι.

XXXIX. Εἶτα πρὸς τοὺς χρωμένους, ὥς φησι, μαγείᾳ τινὶ καὶ

1 ἄττα] ἅττα A | 2 ἐπαναλαβὼν M$^{corr.}$ Ausgg. ἐπαναλαβεῖν A | ὡσπερεὶ Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; ὡσ περὶ A | ⟨ἡμ⟩ετέρων schreibe ich, vgl. oben S. 106 Z. 31; ἑτέρων A Ausgg. | 3 οὐχ] χ in Correctur A | 4 ἄλλά τε A | 5 ἄττα] ἅττα A | 7 ἐπεγέγραπτο P M Ausgg. ἐπιγέγραπτο A | 8 ὁ < Del. | 9 ἄλλου συγκειμένου schreibe ich mit Bo. (Notae p. 396), ἄλλους συγκειμένους A Ausgg. | 10 ἐνδοτέρου liest Bo. (Notae p. 396) unrichtig | 12 ἐγγεγραμμένον A ἐγγεγραμμένην M Ausgg. | 13 γεγραμμένον A γεγραμμένην Ausgg. | 14 ἐνεγέγραπτο P Ausgg. ἐνέγραπτο A | ἐμπεριειλημένοις] ἐνπεριειλημένοις A | 16 πρόνοια schreibe ich mit Bo. (Notae p. 396), πρόνοιαν A Ausgg. | 17 ἐπεγέγραπτο P M Ausgg. ἐπιγέγραπτο A | 22 ὑφ'] υ in Correctur A | 23 μαγικήν] ϊ in Correctur A | 27 εἴ' A Hö. Sp. ἤ Bo. (Notae p. 396) Del. | 30 ὡς φησὶ A [ὡς] φησι Hö. Sp. φησὶ Del., der (I 661 Anm. a) φησὶ hinter τοιαῦτα (S. 108 Z. 2) stellen will.

γοητείᾳ καὶ καλοῦντας ὀνόματα βαρβαρικὰ δαιμόνων τινῶν τοιαῦτα, ὅτι ὅμοιον οὗτοι πράττουσι τοῖς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ὑποκειμένοις τερατευομένοις πρὸς τοὺς μὴ εἰδότας ἄλλα μὲν αὐτῶν εἶναι τὰ ὀνόματα παρ' Ἕλλησιν ἄλλα δὲ παρὰ Σκύθαις. εἶτ' ἐκτίθεται ἀπὸ Ἡροδότου λαβὼν ὡς τὸν μὲν Ἀπόλλωνα Γογγόσυρον καλοῦσι Σκύθαι, τὸν δὲ Ποσειδῶνα Θαγιμάσαδα, τὴν δ' Ἀφροδίτην Ἀργίμπασαν, Ἑστίαν δὲ Ταβιτί. ἐξετάσει δὲ ὁ δυνάμενος, μή πῃ καὶ περὶ τούτων σὺν Ἡροδότῳ ὁ Κέλσος ψεύδεται, ἅτε μὴ ἐπισταμένων Σκυθῶν τὰ αὐτὰ Ἕλλησιν ὑποκείμενα περὶ τῶν νομιζομένων θεῶν. ποία γὰρ πιθανότης τὸν Ἀπόλλωνα Γογγόσυρον παρὰ Σκύθαις καλεισθαι; οὐ γὰρ ἡγοῦμαι ὅτι μεταλαμβανόμενος εἰς Ἑλλάδα φωνὴν ὁ Γογγόσυρος τὴν ἐτυμολογίαν παρίστησι τοῦ Ἀπόλλωνος, ἢ ὁ Ἀπόλλων εἰς τὴν Σκυθῶν διάλεκτον τὸν Γογγόσυρον σημαίνει. οὕτω δὲ οὐδὲ περὶ τῶν λοιπῶν ταὐτόν τι ἐρεῖ· ἀπ' ἄλλων γὰρ ὁρμώμενοι Ἕλληνες πραγμάτων καὶ ἐτυμολογιῶν οὕτως ὠνόμασαν τοὺς παρ' ἑαυτοῖς νομιζομένους θεούς, ἀπ' ἄλλων δὲ Σκύθαι, οὕτω δὲ καὶ ἀπ' ἄλλων μὲν Πέρσαι ἀπ' ἄλλων δὲ Ἰνδοὶ ἢ Αἰθίοπες ἢ Λίβυες, ἢ ὅπως φίλον ἑκάστοις ὀνομάζειν, μὴ μείνασιν ἐπὶ τῆς πρώτης καὶ καθαρᾶς ἐννοίας τοῦ τῶν ὅλων δημιουργοῦ. αὐτάρκως δ' ἡμῖν εἴρηται καὶ ἐν τοῖς πρὸ τούτων, βουλομένοις παραστῆσαι μὴ ταὐτὸν εἶναι Σαβαὼθ ἢ Λία, ὅτε καὶ περὶ τῶν διαλέκτων τι ἀπὸ
151v | τῶν θείων παρετιθέμεθα γραμμάτων. ἐκόντες οὖν ὑπερβαίνομεν ταῦτα, ἐν οἷς ἐπὶ ταυτολογίαν ἡμᾶς ὁ Κέλσος καλεῖ.

εἶτα πάλιν φύρων τὰ ἀπὸ τῆς μαγικῆς γοητείας καὶ προσάπτων τάχα μὲν οὐδενὶ τῷ μὴ εἶναι τοὺς μαγγανεύοντας προφάσει τῆς κατὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦτον θεοσεβείας, τάχα δέ τισι καὶ πρὸς τοὺς εὐεξαπατήτους χρωμένοις τοιούτοις, ἵνα δοκοίεν θείᾳ δυνάμει τι ποιεῖν, ἐκτίθεταί τινα λέγων· τί με δεῖ καταριθμεῖν ὅσοι καθαρμοὺς ἐδίδαξαν ἢ λυτηρίους ᾠδὰς ἢ ἀποπομπίμους φω-

1 Vgl. Irenaeus, Adv. haer. I 14, 2. — 5 Vgl. Herodot IV 59. — 21 Vgl. oben V 45.

2 hinter *τοιαῦτα* ist vielleicht *φησι* ausgefallen | 6 *γογγόσυρον* immer A *Γοιτόσυρον* Herod. | 7 *Θαγιμάσαδα*] *Θαγιμασάδας* Herod. | 8 *πῃ* A | 11 *παρὰ Σκύθαις*] *παρασκύθαι* A | 12 *μεταλαμβανόμενος* Del., vgl. unten VI 44, S. 115 Z. 9; *μεταλαμβανόμενον* AHö.Sp. | 15 *οὕτω* A *οὔπω* Ausgg. | *ἐρεῖ* d. h. *ὁ δυνάμενος* (oben Z. 8); *εἴρηται* vermutet Bo. (Notae p. 396), *ἐρῶ* liest Del. (I 661 Anm. e) ohne Grund | 21 *μὴ ταυτὸν* P *μὴ τὸν αὐτὸν* vermutet Guiet (bei Del. I 661 Anm. f); *μήτ' αὐτὸν* A Ausgg. | 22 *ἢ*] *καὶ* vermute ich mit Guiet (bei Del. I 661 Anm. f) | 23 *παρετιθέμεθα*] *ετ* auf Rasur A | 24 *ταυτολογίαν*] *ταυτολό* [so] A | 26 *εἶναι*] *ναι* auf Rasur A | 29 hinter *καθαρμοὺς* + *ἔγραψαν*, doch expungiert, A.

νας ἢ κτύπους ἢ δαιμονίους σχηματισμούς, ἐσθήτων ἢ ἀριθμῶν ἢ λίθων ἢ φυτῶν ἢ ῥιζῶν καὶ ὅλως παντοδαπῶν χρημάτων παντοῖα ἀλεξιφάρμακα; | περὶ ὧν οὐκ ἀπαιτεῖ ἡμᾶς 662
ἀπολογήσασθαι τὸ εὔλογον, ἅτε οὐδὲ κατὰ ποσὸν ἐνεχομένους τοιαύταις ὑπονοίαις.

XL. Μετὰ ταῦτα παραπλήσιόν τι ποιεῖν μοι δοκεῖ τοῖς διὰ πολλὴν τὴν πρὸς Χριστιανοὺς ἀπέχθειαν διαβεβαιουμένοις πρὸς τοὺς μηδαμῶς εἰδότας τὰ Χριστιανῶν, ὅτι ἄρα τῇ πείρᾳ κατειλήφασι Χριστιανοὺς ἐσθίοντας σάρκας παιδίων καὶ μίξεσι ταῖς πρὸς τὰς παρ' αὐτοῖς γυναῖκας ἀνέδην χρωμένους. ὡς γὰρ ταῦτα λεγόμενα ἤδη καὶ ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ πάντῃ ἀλλοτρίων τῆς καθ' ἡμᾶς θεοσεβείας καταγινώσκεται ὡς κατεψευσμένα Χριστιανῶν, οὕτως εὑρεθείη ἂν καὶ τὰ τοιαῦτα τῷ Κέλσῳ κατεψευσμένως εἰρημένα, ἐν οἷς ἔφησεν ἑωρακέναι παρά τισι πρεσβυτέροις τῆς ἡμετέρας δόξης τυγχάνουσι βιβλία βάρβαρα, δαιμόνων ὀνόματα ἔχοντα καὶ τερατείας· καὶ ἔφασκε τούτους (τοὺς δῆθεν πρεσβυτέρους τῆς ἡμετέρας δόξης) οὐδὲν μὲν χρηστὸν ὑπισχνεῖσθαι πάντα δ' ἐπ' ἀνθρώπων βλάβαις. καὶ εἴθε πάντα τὰ ὑπὸ Κέλσου κατὰ Χριστιανῶν λεγόμενα τοιαῦτα ἦν, ἵν' ὑπὸ τῶν πλείστων ἐλέγχηται. πείρᾳ καταλαβόντων τὰ τοιαῦτα εἶναι ψευδῆ ἐκ τοῦ καὶ συμβεβιωκέναι Χριστιανῶν τοῖς πλείστοις καὶ μηδὲν τοιοῦτο περὶ αὐτῶν μηδ' ἀκηκοέναι.

XLI. Μετὰ ταῦτα ὥσπερεὶ ἐπιλαθόμενος οτι κατὰ Χριστιανῶν αὐτῷ πρόκειται γράφειν φησὶ Διονύσιόν τινα μουσικὸν Αἰγύπτιον συγγενόμενον αὐτῷ εἰρηκέναι περὶ τῶν κατὰ τὴν μαγείαν ὅτι πρὸς ἀπαιδεύτους μὲν αὐτὴ δύναται καὶ πρὸς διαφθαρέντας τὰ ἤθη, πρὸς δὲ τοὺς φιλοσοφήσαντας οὐδὲν οἵα τε ἐστὶν ἐνεργεῖν, ἅτε τῆς ὑγιεινῆς διαίτης προνοησαμένους. εἰ μὲν οὖν προέκειτο περὶ μαγείας νῦν ἡμῖν διαλαβεῖν, κἂν προσεθήκαμεν [ἐν] οἷς ἀνωτέρω περὶ αὐτῆς εἰρήκαμεν

9 Vgl. oben VI 27, S. 97 Z. 24. — **14** Vgl. Kaiser Hadrian an Servian (Script. hist. Aug., Vopisc., Saturn. Cap. VIII 2. 3). Irenaeus, Adv. haer. I 14, 2. 19, 3. 20, 2. — **30** Vgl. oben II 51. IV 33 Mitte. VI 32 Mitte.

1 *κτύπους* A Hö. Sp. *ἐκτύπους* Del. *τύπους* liest Bo. (Notae p. 396) | *ἐσθήτων* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 396), dem Del. (I 661 Anm. g) folgt; *αἰσθητῶν*, *α* in Correctur, A *αἰσθητῶν* Ausgg. | **8** *κατειλήφασι* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 396), vgl. unten Z. 20; *κατείληφε* A Ausgg. | **9** *μίξεσι*] *ι* auf Rasur A | **10** *ταῦτα*] *αὖ τὰ* vermutet Bo. (Notae p. 396) unrichtig | **12** *καταγιγνώσκεται* M Ausgg. | **23** *ὡσπεριεπιλαθόμενος* A | **28** *οἵα* aus *οἷα* corr. A | **30** *προσεθήκαμεν* $M^{corr.}$ Ausgg. *προεθήκαμεν* A | [*ἐν*] wohl aus dem Schluss des vorhergehenden Wortes durch Dittographie entstanden, von mir mit Bo. (Notae p. 396) eingeklammert, < Del.

εἰς τοῦτο ὀλίγα· ἐπεὶ δὲ τὰ ἐπικαιρότερα χρὴ λέγειν πρὸς τὸ Κέλσου σύγγραμμα, περὶ μαγείας φαμὲν ὅτι ὁ βουλόμενος ἐξετάσαι, πότερόν ποτε καὶ φιλόσοφοι ἀλῶτοί εἰσιν αὐτῇ ἢ μή, ἀναγνώτω τὰ γεγραμμένα Μοιραγένει τῶν Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως μάγου καὶ φιλοσόφου ἀπομνημονευμάτων· ἐν οἷς ὁ μὴ Χριστιανὸς ἀλλὰ φιλόσοφος
152r ἔφησεν ἁλῶναι ὑπὸ τῆς ἐν Ἀπολλωνίῳ | μαγείας οὐκ ἀγεννεῖς τινας φιλοσόφους ὡς πρὸς γόητα αὐτὸν εἰσελθόντας· ἐν οἷς οἶμαι καὶ περὶ Εὐφράτου ⟨τοῦ⟩ πάνυ διηγήσατο καί τινος Ἐπικουρείου. | διαβεβαιούμεθα δὲ ἡμεῖς καὶ τῇ πείρᾳ παραλαβόντες ὅτι οἱ κατὰ 663
χριστιανισμὸν διὰ τοῦ Ἰησοῦ τὸν ἐπὶ πᾶσι θεραπεύοντες θεὸν καὶ βιοῦντες κατὰ τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ ταῖς προσταχθείσαις τε εὐχαῖς συνεχέστερον καὶ δεόντως νυκτὸς καὶ ἡμέρας χρώμενοι οὔτε μαγείᾳ οὔτε δαιμονίοις εἰσὶν ἁλῶτοί. ἀληθῶς γὰρ „παρεμβαλεῖ ἄγγελος κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν καὶ ῥύσεται αὐτούς" ἀπὸ παντὸς κακοῦ· καὶ „οἱ ἄγγελοι" τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μικρῶν καὶ τεταγμένοι εἰς τὸ προΐστασθαι αὐτῶν „διὰ παντὸς" λέγονται βλέπειν „τὸ πρόσωπον τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρός." ὅ τι ποτ' ἐστὶ τὸ πρόσωπον καὶ ὅ τι ποτ' ἐστὶ τὸ βλέπειν.

XLII. Ἑξῆς δὲ τούτοις ἀπὸ ἄλλης ἀρχῆς ὁ Κέλσος τοιαῦτά φησι καθ' ἡμῶν· σφάλλονται δὲ ἀσεβέστατα ἄττα καὶ περὶ τήνδε τὴν μεγίστην ἄγνοιαν, ὁμοίως ἀπὸ θείων αἰνιγμάτων πεπλανημένην, ποιοῦντες τῷ θεῷ ἐναντίον τινὰ, διάβολόν τε καὶ γλώττῃ Ἑβραΐᾳ Σατανᾶν ὀνομάζοντες τὸν αὐτόν. ἄλλως μὲν οὖν παντελῶς θνητὰ ταῦτα καὶ οὐδ' ὅσια λέγειν, ὅτι δὴ ὁ μέγιστος θεὸς, βουλόμενός τι ἀνθρώπους ὠφελῆσαι, τὸν ἀντιπράσσοντα ἔχει καὶ ἀδυνατεῖ. ὁ τοῦ θεοῦ παῖς ἄρα ἡττᾶται ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ κολαζόμενος ὑπ' αὐτοῦ διδάσκει καὶ ἡμᾶς τῶν ὑπὸ τούτῳ κολά-

4 Vgl. Plutarch, Quaest. conviv. IV 6 p. 671. 672. Philostratus, Vita Apoll. I 3. III 41. — **8** Vgl. Philostratus, Vita Apoll. I 13 a. E. II 26 Mitte. VI 7. 28. VII 9. VIII 3. 7, 12. Vitae soph. vol. II p. 7, 21. 46, 30 ed. C. L. Kayser. Epp. Apoll. Tyan. ebenda vol. I p. 345—347. — **13** Psal. 33, 8. — **15** Vgl. Matth. 18, 10.

3–4 am Rand von 1. oder II. H. *ση* A | **4** vor *τῶν* fügt Guiet (bei Del. I 662 Anm. c) ⟨*περὶ*⟩ unrichtig ein, da *τῶν—ἀπομνημονευμάτων* als Genet. part. aufzufassen ist | **7** *εἰσεθόντας* A | **8** ⟨*τοῦ*⟩, das hinter *Εὐφράτου* leicht ausfallen konnte, füge ich mit Bo. (Notae p. 396) ein, da eine nähere Bezeichnung des Euphrates gefordert wird, und andererseits *πάνυ διηγεῖσθαι* keinen rechten Sinn ergiebt | *ἐπικουρίου* A | **16** *διαπαντὸς* A | **17** *ὅτί ποτ'* A | **18** *ὅτί ποτ'* A | **20** *ἄττα* A | **24** *θνητὰ*] *πτηκτὰ* vermutet Guiet (bei Del. I 663 Anm. d), näher läge *ἀνόητα* (Gundermann) oder *ψεκτὰ*, wenn eine Änderung nötig wäre | **25** *ἀνθρώπους* A *ἀνθρώποις* M Ausgg. | **28** *τούτῳ* A H^{3}.Sp. *τούτου* P Del.

σεων καταφρονεῖν, προαγορεύων ὡς ἄρα ὁ Σατανᾶς καὶ αὐτὸς ὁμοίως φανεὶς ἐπιδείξεται μεγάλα ἔργα καὶ θαυμαστὰ, σφετεριζόμενος τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν· οἷς οὐ χρὴ ⟨πλανηθῆ⟩ναι βουληθέντας ἀποτρέπεσθαι πρὸς ἐκεῖνον, ἀλλὰ μόνῳ πιστεύειν ἑαυτῷ. ταῦτα μέν γε ἐστὶν ἄντικρυς ἀνθρώπου γόητος, ἐργολαβοῦντος καὶ προφυλαττομένου τοὺς ἀντιδοξοῦντάς τε καὶ ἀνταγείροντας.

εἶθ' ἑξῆς τούτοις ⟨ἐκτίθεσθαι⟩ βουλόμενος τὰ αἰνίγματα. ὧν οἴεται παρακηκοότας ἡμᾶς τὰ περὶ τοῦ Σατανᾶ εἰσάγειν, φησὶ θεῖόν τινα πόλεμον αἰνίττεσθαι τοὺς παλαιοὺς, Ἡράκλειτον μὲν λέγοντα ὧδε· „εἰδέ⟨ναι⟩ χρὴ τὸν πόλεμον ἐόντα ξυνὸν καὶ δίκην ἔριν, καὶ γινόμενα πάντα κατ' ἔριν καὶ χωρεόμενα“· Φερεκύδην δὲ πολλῷ ἀρχαιότερον | γενόμενον Ἡρα- 664
κλείτου μυθοποιΐαν, στρατείαν στρατείᾳ παραταττομένην, καὶ τῆς μὲν ἡγεμόνα Κρόνον διδόναι τῆς ἑτέρας δὲ Ὀφιονέα, προκλήσεις τε καὶ ἀμίλλας αὐτῶν ἱστορεῖν, συνθήκας τε αὐτοῖς γίνεσθαι, ἵν' ὁπότεροι αὐτῶν εἰς τὸν Ὠγηνὸν ἐμπέσωσι, τούτους μὲν εἶναι νενικημένους, τοὺς δ' ἐξώσαντας καὶ νικήσαντας τούτους ἔχειν τὸν οὐρανόν. τούτου δὲ τοῦ βουλήματός φησιν ἔχεσθαι καὶ τὰ περὶ τοὺς Τιτᾶνας καὶ Γίγαντας μυστήρια, θεομαχεῖν ἀπαγγελλομένους, καὶ τὰ παρ' Αἰγυπτίοις περὶ Τυφῶνος καὶ Ὥρου καὶ Ὀσίριδος.

2 Vgl. Matth. 24, 23—27. Mark. 13, 21—23. — **11** Vgl. Heracliti Ephesii Reliquiae rec. I. Bywater, Oxonii 1877, p. 25 Nr. 62 (= Fr. phil. gr. ed. Mullach, I p. 319 sq. Nr. 39). Aristot., Ethic. Nicom. VIII 2 (vol. II p. 1155^{b}, 6 ed. Acad. Reg. Boruss.). Plutarch, De Iside et Osir. Cap. XLVIII p. 370 D. Diogenes Laërt. IX 1, 8. — **14** Vgl. Fr. hist. gr. ed. C. Müller, III p. 572. — **15** Vgl. Philo aus Sanchuniathon (bei Eusebius, Praep. Evang. I 10, 50). — **17** Vgl. Empedocles bei Plutarch, De vitando aere al. Cap. VII p. 830 F u. Clemens Alex., Strom. VI 2, 9 p. 741 ed. Potter.

3 *οἷς οὐ χρὴ ⟨πλανηθῆ⟩ναι* schreibe ich, vgl. Matth. 24, 24; *οἷς οὐ χρῆναι* A *οἷς οὐ χρῆναι ⟨προσέχειν⟩* M^{2}Ausgg. | **4** *πρὸς* tilgen M^{2}Ausgg. | **8** *⟨ἐκτίθεσθαι⟩* füge ich mit Bo. (Notae p. 396) u. Del. (I 663 Anm. f) als wahrscheinlichste Ergänzung ein, vgl. unten S. 112 Z. 1 | **11** *εἰδέ⟨ναι⟩ χρὴ τὸν πόλεμον ἐόντα ξυνὸν καὶ δίκην ἔριν* schreibe ich mit Mullach, Bywater u. A. nach der scharfsinnigen Verbesserung von Schleiermacher; *εἰ δὲ χρὴ τὸν πόλεμον ἐόντα ξυνὸν καὶ δίκην ἐρεῖν* A Ausgg. | **12** *χωρεόμενα* Gundermann, der Plato, Cratyl. Cap. XIX p. 402 A vergleicht; *καταχρεώμενα* Schuster, *φθειρόμενα* Mullach, *κρινόμενα* Bywater (mit Hinweis auf Trag. fr. adesp. 429 Nauck); *χρεώμενα* A Ausgg. fehlerhaft | **13** *γενόμενον* A Hö. *γινόμενον* Sp. Del. | **14** *μυθοποιΐαν*] *μυθοποιεῖν* vermuten Bo. (Notae p. 396) u. Guiet (bei Del. I 664 Anm. a) ohne Grund | **15** *δὲ Ὀφιονέα*] *δὲ φιονέα* A Hö., vgl. unten VI 43, S. 113 Z. 18 | **16** *ἱστορεῖν* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 396), *ἱστορεῖ* A Ausgg. | **17** *γίγνεσθαι* A Ausgg. | **20** *τοῦ* < Sp. Del. | *τιτάνας* Ausgg. | **22** *ὀσίριδος* aus *ὸσίριδος* corr. A.

εἶτ' ἐκθέμενος τὰ τοιαῦτα καὶ μὴ παραμυθησάμενος, τίνα τρόπον
152v ἐκεῖνα μὲν λόγου ἔχεται κρείττονος | ταῦτα δέ ἐστιν ἐκείνων παρακούσματα, διαλοιδορεῖται ἡμῖν λέγων μὴ εἶναι ἐκεῖνα ὅμοια τοῖς περὶ διαβόλου δαίμονος ἢ (ὅπερ φασὶν ἀληθέστερον) ἀνθρώπου γόητος ἀντιδοξοῦντος. οὕτω δ' ἀκούει καὶ Ὁμήρου, ὡς τὰ παραπλήσια τῷ Ἡρακλείτῳ καὶ Φερεκύδῃ καὶ τοῖς τὰ περὶ Τιτᾶνας καὶ Γίγαντας μυστήρια εἰσάγουσιν αἰνισσομένου ἐν τούτοις ⟨τοῖς⟩ τοῦ Ἡφαίστου πρὸς τὴν Ἥραν λόγοις, φάσκοντος·

ἤδη γάρ ⟨με⟩ καὶ ἄλλοτ' ἀλεξέμεναι μεμαῶτα
ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο,

καὶ τοῖς τοῦ Διὸς πρὸς τὴν Ἥραν οὕτως·

ἦ οὐ μέμνῃ, ὅτε τ' ἐκρέμω ὑψόθεν, ἐκ δὲ ποδοῖιν
ἄκμονας ἦκα δύω, περὶ χερσὶ δὲ δεσμὸν ἧλα
χρύσεον ἄῤῥηκτον; σὺ δ' ἐν αἰθέρι καὶ νεφέλῃσιν
ἐκρέμω· ἠλάστεον δὲ θεοὶ κατὰ μακρὸν Ὄλυμπον,
λῦσαι δ' οὐκ ἐδύναντο παρασταδόν· ὃν δὲ λάβοιμι,
ῥίπτασκον τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ, ὄφρ' ἂν ἵκοιτο
γῆν ὀλιγηπελέων·

καὶ διηγούμενός γε τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη φησὶ λόγους εἶναι τοῦ θεοῦ πρὸς τὴν ὕλην τοὺς λόγους τοῦ Διὸς πρὸς τὴν Ἥραν, τοὺς δὲ πρὸς τὴν ὕλην λόγους αἰνίττεσθαι ὡς ἄρα ἐξ ἀρχῆς αὐτὴν πλημμελῶς ἔχουσαν διαλαβὼν ἀναλογίαις τισὶ συνέδησε καὶ ἐκόσμησεν ὁ θεὸς, καὶ ὅτι τοὺς περὶ αὐτὴν δαίμονας, ὅσοι ὑβρισταὶ, τούτους ἀποῤῥίπτει κολάζων αὐτοὺς τῇ δεῦρο ὁδῷ. ταῦτα δὲ τὰ Ὁμήρου | ἔπη οὕτω νοηθέντα τὸν 665
Φερεκύδην φησὶν εἰρηκέναι τό· „κείνης δὲ τῆς μοίρας ἔνερθέν ἐστιν ἡ ταρταρίη μοῖρα· φυλάσσουσι δ' αὐτὴν θυγατέρες Βορέου Ἅρπυιαί τε καὶ Θύελλα, ἔνθα Ζεὺς ἐκβάλλει θεῶν

10 Homer, Il. I 590. 591. — **13** Homer, Il. XV 18—24. — **23** Vgl. Plato, Tim. Cap. IX p. 37 A. — **28** Vgl. Hesiod, Theogon. V. 868. — **29** Vgl. Hesiod, Theogon. V. 267.

4 hinter *διαβόλου* + *καὶ* O. Heine, Ueber Celsus' *ἀληθὴς λόγος* (Philol. Abhandl. M. Hertz dargebracht, 1888 XV) S. 213 Anm. 1 | *φασὶν* A Ausgg. *φησὶν* vermuten Bo. (Notae p. 396) u. Del. (I 664 Anm. d), *φησί τις* O. Heine a. a. O. S. 213 Anm. 1 | **7** *τιτάνας* Ausgg. | **8** ⟨*τοῖς*⟩, das hinter *τούτοις* leicht ausfallen konnte, füge ich ein | vor *λόγοις* + *τοῖς* M corr. Ausgg. | **10** ⟨*με*⟩ füge ich mit Sp. u. Del. nach Homer ein | **11** *ῥίψε* A | ÷*τεταγὼν* am Rand nachgetragen A1 | **13** *ἦ*] *ἦ* A | *μέμνῃ*] *μέμνησ'* A | *ἐκρέμω*] Rasur über *ω*, u. *ρέ* übergeschr. A | **14** *ἄκμωνας* A | *δύο* A | **16** *ἠλάστρεον*, doch *ρ* in Correctur, A | **17** *λύσαι* A Ausgg. | *ὅνδε* A | **18** *ἵκοιτο* A Hö. *ἵκηται* Sp. Del. | **19** *ὀλίγηπελίων* A | **26** *νοηθέντα*] *νοήσαντα* liest Guiet (bei Del. I 665 Anm. a) | **28** *μοίρα* A | **29** *βοραίου* A | *θεῶν*] *ε* in Correctur A.

οταν τις ἐξυβρίσῃ." τῶν τοιούτων δέ φησιν ἔχεσθαι νοημάτων καὶ τὸν περὶ τῆς Ἀθηνᾶς πέπλον ἐν τῇ πομπῇ τῶν Παναθηναίων ὑπὸ πάντων θεωρούμενον. δηλοῦται γάρ, φησίν, ἀπ' αὐτοῦ ὅτι ἀμήτωρ τις καὶ ἄχραντος δαίμων ἐπικρατεῖ θρασυνομένων τῶν γηγενῶν.

ἀποδεξάμενος δὲ τὰ Ἑλλήνων πλάσματα ἐπιλέγει κατηγορῶν τῶν ἡμετέρων τοιαῦτα, ὅτι θεοῦ υἱὸν ὑπὸ διαβόλου κολάζεσθαι καὶ ἡμᾶς διδάσκει, ὡς ἂν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κολαζόμενοι καρτεροίμεν. καὶ ταῦτα τὰ πάντῃ καταγέλαστα· ἐχρῆν γὰρ οἶμαι κολάσαι τὸν διάβολον ἀλλ' οὐ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ διαβεβλημένοις ἀνθρώποις ἀπειλεῖν.

XLIII. Ὅρα οὖν εἰ μὴ ὁ ἐγκαλῶν ἡμῖν ⟨ὡς⟩ σφαλλομένοις ἀσεβέστατα καὶ ἀποπεπλανημένοις θείων αἰνιγμάτων αὐτὸς σαφῶς σφάλλεται, μὴ κατανοήσας ὅτι τὰ πολλῷ οὐ μόνον Ἡρακλείτου καὶ Φερεκύδου ἀρχαιότερα ἀλλὰ καὶ Ὁμήρου Μωϋσέως γράμματα εἰσήγαγε τὸν περὶ τοῦ πονηροῦ τούτου καὶ ἐκπεσόντος τῶν οὐρανίων λόγον. ὁ γὰρ „ὄφις", παρ' ὃν ὁ παρὰ τῷ Φερεκύδῃ γέγονεν Ὀφιονεύς, αἴτιος γενόμενος τοῦ ἐκβληθῆναι τοῦ θείου παραδείσου τὸν ἄνθρωπον, τοιαῦτά τινα αἰνίσσεται, ἐπαγγελίᾳ θεότητος καὶ μειζόνων ἀπατήσας τὸ θηλύτερον γένος· ᾧ συνηκολουθηκέναι λέγεται καὶ ὁ ἀνήρ. καὶ ὁ ἐν τῇ Μωϋσέως δὲ Ἐξόδῳ ὀλε-
153r θρευτὴς | τίς ἄλλος εἴη ἢ ὁ τοῦ ὀλέθρου τοῖς πειθομένοις αὐτῷ καὶ μὴ ἀνθισταμένοις αὐτοῦ τῇ κακίᾳ καὶ μὴ ἀνταγωνιζομένοις αἴτιος; ἔτι δὲ ⟨ὁ⟩ ἐν τῷ Λευϊτικῷ ἀποπομπαῖος, ὃν ἡ Ἑβραϊκὴ γραφὴ ὠνόμασεν Ἀζαζὴλ, οὐδεὶς ἕτερος ἦν· ⟨ἓν⟩ ἀποπέμπεσθαι καὶ ἀποτροπιάζεσθαι ἔδει τὸν κλῆρον ἔχοντα ἐν ἐρήμῳ· πάντες γὰρ οἱ τῆς τοῦ χείρονος διὰ τὴν κακίαν μερίδος ἐναντίοι ὄντες τοῖς ἀπὸ τοῦ κλήρου τοῦ θεοῦ ἔρημοί εἰσι θεοῦ. ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν τοῖς Κριταῖς υἱοὶ Βελίαρ τίνος ἄλλου ἢ τούτου λέγονται εἶναι υἱοὶ διὰ τὴν πο-

2 Vgl. Suidas s. v. πέπλος u. Schol. zu Plato, Res publ. I 1 p. 327 A. Schol. zu Aristophan., Equit. V. 570 (563). Schol. zu Euripid., Hecuba V. 468. — 17 Vgl. Gen. 3. — 21 Vgl. Exod. 12, 23. — 24 Vgl. Lev. 16, 8. 10. — 28 Vgl. Richt. 19, 22. 20, 13 (II Kor. 6, 15).

5 θρασυνομένων A | 6 zu τὰ Ἑλλήνων am Rand, unsicher, ob von I. H., ⸗γρ τὰ ἑλληνικά A | 7 υἱὸν—κολάζεσθαι] υἱὸς—κολάζεται vermutet Guiet (bei Del. I 365 Anm. c) ohne Grund | 9 τὰ πάντῃ] πάντῃ P, γ' ἁπάντῃ Gundermann; ob τὰ πάντα? doch vgl. unten VII 36 a. A. | 12 ὁ aus ὀ corr. A | ⟨ὡς⟩ füge ich mit $M^{corr.}$ u. den Ausgg. ein | 15 μωσέως A | 21 ὀλεθρευτής A ὀλοθρευτὴς M Ausgg. | 22 εἴη ἢ] εἰ μὴ K. Lincke, ⟨ἂν⟩ εἴη ἤ vermute ich | 24 ⟨ὁ⟩ füge ich mit Del. aus P ein | 24—25 am Rand von I. oder II. H. σῃ A | 25 ⟨ὂν⟩ füge ich mit den Ausgg. ein | 26 ἔδει schreibe ich mit Bo. (Notae p. 396), δεῖ A Ausgg. | hinter οἱ + ἀπο, doch expungiert, A | τῆς M Ausgg. τοῖς A.

νηρίαν; σαφῶς δὲ παρὰ ταῦτα πάντα ἐν τῷ ἀρχαιοτέρῳ καὶ Μωϋσέως αὐτοῦ Ἰὼβ „ὁ διάβολος“ ἀναγέγραπται παρίστασθαι τῷ θεῷ καὶ αἰτεῖν τὴν κατὰ τοῦ Ἰὼβ ἐξουσίαν, ἵν' αὐτὸν περιβάλῃ περιστάσεσι βαρυτάταις, πρώτῃ μὲν τῇ κατὰ πάντων τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ ἀπωλείᾳ, δευτέρᾳ δὲ κατὰ τὸ περιβαλεῖν αὐτὸν ἀγρίῳ ἐλέφαντι, τῷ οὕτω καλουμένῳ νοσήματι, πᾶν τὸ σῶμα τοῦ | Ἰώβ. ἐὼ γὰρ τὰ ἀπὸ τῶν εὐαγγελίων περὶ τοῦ πειράζοντος 666
τὸν σωτῆρα διαβόλου, ἵνα μὴ δόξω ἀπὸ νεωτέρων γραφῶν φέρειν τὰ περὶ τοῦ ζητουμένου πρὸς τὸν Κέλσον. καὶ ἐν τοῖς τελευταίοις δὲ τοῦ Ἰὼβ, ἐν οἷς ὁ κύριος διὰ λαίλαπος καὶ νεφελῶν εἶπε τῷ Ἰὼβ τὰ ἀναγεγραμμένα ἐν τῇ ὁμωνύμῳ βίβλῳ αὐτοῦ. οὐκ ὀλίγα ἐστὶ περὶ δράκοντος εἰρημένα λαβεῖν. οὔπω λέγω καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ Ἰεζεκιὴλ ὡς περὶ „Φαραὼ“ ἢ „Ναβουχοδονόσορ“ ἢ ἄρχοντος „Τύρου“. ἢ τὰ ἀπὸ τοῦ Ἡσαΐου, ἐν οἷς θρηνεῖται ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος· ἀφ' ὧν οὐκ ὀλίγα τις ἂν μανθάνοι περὶ τῆς κακίας, ποίαν ἔσχεν ἀρχὴν καὶ γένεσιν, καὶ ὅτι ἀπό τινων πτεροῤῥυησάντων καὶ κατακολουθησάντων τῷ πρώτῳ πτεροῤῥυήσαντι ὑπέστη ἡ κακία.

XLIV. Οὐ γὰρ οἷόν τ' ἦν ὁμοίως εἶναι τῷ οὐσιωδῶς ἀγαθῷ ἀγαθὸν τὸ κατὰ συμβεβηκὸς καὶ ἐξ ἐπιγενήματος ἀγαθόν· ὅπερ τῷ μὲν, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, τὸν ζῶντα ἄρτον ἀναλαμβάνοντι εἰς τὴν τήρησιν ἑαυτοῦ οὐκ ἄν ποτε ἀποσυμβαίη. εἰ δέ τινι ἀποσυμβαίνει, παρὰ τὴν αἰτίαν ἐκείνου ἀποσυμβαίνει, ῥαθυμήσαντος περὶ τὸ ⟨μετα⟩λαμβάνειν τοῦ ζῶντος ἄρτου καὶ τοῦ ἀληθινοῦ ποτοῦ· ἀφ' ὧν τρεφόμενον καὶ ἀρδόμενον ἐπισκευάζεται τὸ πτερὸν καὶ κατὰ τὸν σοφώτατον Σολομῶντα, εἰπόντα περὶ τοῦ κατ' ἀλήθειαν πλουσίου ὅτι „κατεσκεύασεν γὰρ αὐτῷ πτέρυγας ὥσπερ ἀετὸς, καὶ ἐπιστρέφει εἰς τὸν οἶκον τοῦ προεστηκότος ἑαυτοῦ.“ ἐχρῆν γὰρ τὸν ἐπιστάμενον συγχρῆσθαι θεὸν εἰς δέον καὶ τοῖς ἀπὸ κακίας ὑπο-

2 Vgl. Hiob 1, 6—2, 7. — **7** Vgl. Matth. 4, 1—11. Mark. 1, 12. 13. Luk. 4, 1—13. — **10** Vgl. Hiob 40, 1. 20. — **13** Vgl. Ezech. 26—32. — **14** Vgl. Jes. 14, 4 ff. — **16** Vgl. Plato, Phädr. Cap. XXV p. 246 B C u. oben IV 40, I 314 Z. 1 f. — **20** u. **23** Vgl. Joh. 6, 51. — **26** Prov. 23, 5.

4 *κατὰ*] *καθ' ἓν* Gundermann, < Bo. (Notae p. 396) u. Del. | **5** *ἀπώλεια* A | **10** *διαλαίλαπος* A | **13** *ἢ* (hinter *Φαραὼ*) in Correctur A | **18** *ὁμοίως*] *ὅμοιον* vermuten Bo. (Notae p. 396), Guiet u. Del. (I 666 Anm. c) | **21** *ἀποσυμβαίη* A Hö. *ἀποσυμβαίνῃ* Sp. Del. | **23** ⟨*μετα*⟩*λαμβάνειν* schreibe ich mit M² u. den Ausgg. | **24** *ἐπισκευάζεται* A *ἐπικατασκευάζεται* M Ausgg. | **26** *κατεσκεύασεν*] *κατεσκεύασται*, doch am Rand von I. H. *γρ' κατεσκεύασεν* A *κατεσκεύασται* M Hö. Sp. *κατεσκεύασε* P Del. | *αὐτῷ* Del. | *ἀετος* [so] A *ἀετοῦ* P, dasselbe vermutet Bo. (Notae p. 396) | **27** *ἑαυτοῦ*] *αὐτοῦ* vermutet Bo. (Notae p. 396) | **28** *ἀπὸ κακίας ὑπόστασιν* A Hö. Sp. *ἀπὸ κακίας ὑπόστασιν*, doch am Rand von II. H. *ἀποστᾶσι*, M *ὑπὸ κακίας ἀποστᾶσι* Del.

στᾶσιν κατατάξαι που τοῦ παντὸς τοὺς οὑτωσὶ κακοὺς καὶ γυμνάσιον τὸ ὑπὲρ ἀρετῆς ποιῆσαι ἐκκεῖσθαι τοῖς βουλομένοις „νομίμως“ ἀθλεῖν ὑπὲρ τοῦ αὐτὴν ἀναλαβεῖν· ἵν' ὡς χρυσὸς ἐν πυρὶ τῇ τῶνδε κακίᾳ
153v *βασανισθέντες καὶ | πάντα πράξαντες, ἵνα μηδὲν κίβδηλον πρόωνται*
5 *ἐπὶ τὴν λογικὴν ἑαυτῶν φύσιν, ἄξιοι φανέντες τῆς εἰς τὰ θεῖα ἀναβάσεως ἀνιμηθῶσιν ὑπὸ τοῦ λόγου ἐπὶ τὴν ἀνωτάτω πάντων μακαριότητα καὶ, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, ἀκρώρειαν τῶν ἀγαθῶν.*

ὁ δ' Ἑβραίων διαλέκτῳ Σατᾶν καὶ Ἑλληνικώτερον ὑπό τινων ὀνομασθεὶς Σατανᾶς μεταλαμβανόμενος εἰς Ἑλλάδα φωνὴν ἐστιν
10 *ἀντικείμενος. πᾶς δὲ ὁ τὴν κακίαν ἑλόμενος καὶ τὸν κατ' αὐτὴν βίον ὡς τὰ ἐναντία πράττων τῇ ἀρετῇ Σατανᾶς ἐστι, τουτέστιν ἀντικείμενος τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ, ὄντι δικαιοσύνη καὶ ἀλήθεια καὶ σοφία. κυριώτερον δὲ ἀντικείμενός ἐστιν ὁ πρῶτος πάντων εἰρηνευόντων καὶ μακαρίως διαγόντων πτεροῤῥύησας καὶ ἐκπεσὼν τῆς μακα-*
15 *ριότητος· ὃς κατὰ τὸν Ἰεζεκιὴλ περιεπάτησεν „ἄμωμος“ ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, ἕως εὑρεθῇ ἀνομία ἐν αὐτῷ, καὶ ὢν „ἀποσφράγισμα ὁμοιώσεως | καὶ στέφανος κάλλους“ ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ θεοῦ* 667
οἱονεὶ κορεσθεὶς τῶν ἀγαθῶν ἐν ἀπωλείᾳ ἐγένετο κατὰ τὸν εἰπόντα μυστικῶς πρὸς αὐτὸν λόγον· „ἀπώλεια ἐγένου καὶ οὐχ ὑπάρξεις εἰς
20 *τὸν αἰῶνα.“*

ταῦτα μὲν οὖν ὀλίγα ἀποτετολμημένως καὶ παρακεκινδυνευμένως τῇδε τῇ γραφῇ πιστεύσαντες ἐξεθέμεθα τάχα οὐδέν· εἰ δέ τις σχολάσας τῇ βασάνῳ τῶν ἱερῶν γραμμάτων πανταχόθεν σωματοποιήσαι τὸν περὶ τῆς κακίας λόγον, καὶ ὡς ὑπέστη πρῶτον καὶ τίνα τρόπον
25 *καταλύεται, ἴδοι ἂν ὅτι οὐδ' ὄναρ ἐφαντάσθη τὸ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ Σατανᾶ βούλημα οὔτε Κέλσος οὔτε τις τῶν ὑπὸ τούτου τοῦ πονηροῦ δαίμονος καθελκομένων καὶ κατασπωμένων ἀπὸ θεοῦ καὶ τῆς περὶ αὐτοῦ ὀρθῆς ἐννοίας καὶ ἀπὸ τοῦ λόγου αὐτοῦ τὴν ψυχήν.*

30 XLV. *Ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ περὶ τοῦ καλουμένου ἀντιχρίστου παραῤ-*

2 Vgl. II Tim. 2, 5. — **3** Vgl. Mal. 3, 3. I Kor. 3, 12. 13. — **8** Vgl. Luk. 10, 18. II Thess. 2, 4 u. Onomastica sacra, ed. P. de Lagarde, 176, 54. 198, 55. — **12** Vgl. I Kor. 1, 30. Joh. 14, 6. 17, 17. Luk. 11, 49. — **14** Vgl. Plato, Phädr. Cap. XXV p. 246 B C u. oben VI 43 a. E. — **15** Vgl. Ezech. 28, 15. — **16** Vgl. Ezech. 28, 12. 13. — **19** Ezech. 28, 19.

1 *οὑτωσεὶ* A | **4** *πρόωνται*] *πρόσωνται* vermutet Guiet (bei Del. I 666 Anm. f) | **6** *ανιμηθῶσιν* P M Ausgg. *ἂν εἰ μὴ θῶσιν* A*, von späterer plumper Hand wohl vor der Abschrift von P M V in *ἀνειμηθῶσιν* corr. | **9** *ἔστιν* A | **12** *ἀληθεία* A | **16** *εὑρεθῇ*] *η* in Correctur A | **17** *ὁμοιώσεως*] *ὁμοίως ἕως* A | **23** *σωματοποιῆσαι* A | **30** bis S. 116 Z. 1 am Rand *ση* von I. oder II. H. A | *καλουμένου* von späterer plumper Hand in *καλοῦμένου* corr. A | *παραῤῥιπτεῖ*] *παῤῥιπτεῖ* [so] A.

ῥιπτεῖ ὁ Κέλσος, οὐτε τὰ ἐν τῷ Δανιὴλ οὔτε τὰ παρὰ τῷ Παύλῳ ἀναγνοὺς περὶ αὐτοῦ εἰρημένα οὔτε τὰ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ὑπὸ τοῦ σωτῆρος προφητευθέντα περὶ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, ὀλίγα καὶ περὶ τούτου λεκτέον, ὅτι ..ὥσπερ οὐχ ὅμοια πρόσωπα προσώποις, οὕτως οὐδὲ αἱ καρδίαι ὅμοιαι ταῖς καρδίαις τῶν ἀνθρώπων.“ δῆλον ὅτι εἶεν ἂν ἐν ..ταῖς καρδίαις τῶν ἀνθρώπων“ διαφοραὶ καὶ τῶν πρὸς τὸ καλὸν νενευκότων, οὐκ ἐπ᾽ ἴσης καὶ παραπλησίως ἀλλήλοις πάντων τυπωθέντων καὶ μορφωθέντων πρὸς αὐτό, καὶ τῶν δι᾽ ἀμέλειαν τοῦ καλοῦ ἐπὶ τὰ ἐναντία ἀττόντων· καὶ ἐν τούτοις γὰρ ἐν οἷς μέν ἐστι σφόδρα κεχυμένη ἡ κακία ἐν οἷς δ᾽ ἐπ᾽ ἔλαττον· τί οὖν ἄτοπον δύο, ἵν᾽ οὕτως ὀνομάσω, ἀκρότητας, τὴν μὲν τοῦ καλοῦ τὴν δὲ τοῦ ἐναντίου, ἐν ἀνθρώποις γίνεσθαι, ὥστε τὴν μὲν τοῦ καλοῦ ἀκρότητα εἶναι ἐν τῷ κατὰ τὸν Ἰησοῦν νοουμένῳ ἀνθρώπῳ, ἀφ᾽ οὗ ἡ τοσαύτη ἔῤῥευσε τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐπιστροφὴ καὶ θεραπεία καὶ βελτίωσις, τὴν δὲ τοῦ ἐναντίου ἐν τῷ κατὰ τὸν ὀνομαζόμενον ἀντίχριστον; πάντα δὲ τῇ ἑαυτοῦ προγνώσει ἐκπεριλαβὼν ὁ θεὸς καὶ ἰδὼν τὰ περὶ ἀμφοτέρων τούτων ἐβουλήθη περὶ τούτων
154r γνωρίσαι διὰ τῶν προφητῶν | τοῖς ἀνθρώποις, ἵνα οἱ συνιέντες τῶν λόγων αὐτῶν οἰκειωθῶσι μὲν τῷ κρείττονι, φυλάξωνται δὲ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου. ἐχρῆν δὲ τὸν μὲν ἕτερον τῶν ἄκρων καὶ βέλτιστον υἱὸν ἀναγορεύεσθαι τοῦ θεοῦ διὰ τὴν ὑπεροχήν, τὸν δὲ τούτῳ κατὰ διάμετρον ἐναντίον υἱὸν τοῦ πονηροῦ δαίμονος καὶ Σατανᾶ καὶ διαβόλου. εἶτ᾽ ἐπεὶ τότε μάλιστα τὸ φαῦλον ἐν τῇ χύσει τῆς κακίας καὶ τῇ ἀκρότητι αὐτῆς εἶναι χαρακτηρίζεται, ὅτε ὑποκρίνεται τὸ κρεῖττον, διὰ τοῦτο περὶ τὸν χείρονα γίνεται ἐκ συνεργίας τῆς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διαβόλου σημεῖα καὶ τέρατα καὶ δυνάμεις ψεύδους. ὑπὲρ γὰρ τὰς εἰς τοὺς γόητας γινομένας ἀπὸ δαιμόνων συνεργίας | πρὸς τὰ φαυλότατα τῶν ἀνθρώπους ἀπατώντων γίνεται 668
συνεργία ἀπ᾽ αὐτοῦ τοῦ διαβόλου ἐπὶ ἀπάτῃ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων.

Λέγει δὲ ὁ Παῦλος περὶ τούτου τοῦ καλουμένου ἀντιχρίστου διδάσκων καὶ παριστὰς μετά τινος ἐπικρύψεως, τίνα τρόπον ἐπιδη-

1 Vgl. Dan. 8, 23 ff. 11, 36. — Vgl. II Thess. 2, 3. 4. — **2** Vgl. Matth. 24, 27. Luk. 17, 24. — **4** Prov. 27, 19. — **26** Vgl. II Thess. 2, 9.

4 *ὥσπερ οὐχ* LXX M^2 (am Rand) Ausgg. *οὐχ ὥσπερ* A | **5** *οὐδὲ* A *οὐδ᾽* Ausgg.; *δῆλον ὅτι* Hö. Sp. im Text, *δηλονότι* A, Hö. Sp. am Rand; *δῆλον ⟨οὖν⟩, ὅτι* $M^{corr.}$ Del. | **6** *καὶ* < P Del. | **10** *ἐν οἷς* (zweimal)] *ἐνίοις* vermuten Sp. (am Rand) u. Del. (I 667 Anm. c) ohne Grund | *μέν* von einer späteren plumpen H. in *μὲν* corr. A | *ἡ* von derselben späteren plumpen H. in *ἥ* corr. A | **12** *γίγνεσθαι* A Ausgg. | **14** *ἔρευσε* A | **23** *ἐν τῇ χύσει* am Rand nachgetragen A^1 | **25** *συνεργίας*] *ῑ* in Correctur A | **27** *γιγνομένας* A.

μήσει καὶ πότε τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων καὶ διὰ τί· καὶ ὅρα εἰ μὴ σεμνότατα περὶ τούτων ὁ Παῦλος ἐκτίθεται καὶ οὐκ ἀξίως χλεύης τινὸς κἂν ἐλαχίστης· [XLVI.] *λέγει δὲ οὕτως· „ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὑπὲρ τῆς παρουσίας τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ ⟨Χριστοῦ⟩ καὶ ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ᾽ αὐτόν, εἰς τὸ μὴ σαλευθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ νοὸς μηδὲ θροεῖσθαι, μήτε διὰ πνεύματος μήτε διὰ λόγου μήτε διὰ ἐπιστολῆς ὡς δι᾽ ἡμῶν, ὡς ὅτι ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα τοῦ κυρίου. μή τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον, ὅτι, ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ καθίσαι, ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ θεός. οὐ μνημονεύετε ὅτι ἔτι ὢν πρὸς ὑμᾶς ταῦτ᾽ ἔλεγον ὑμῖν; καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ αὐτοῦ καιρῷ· τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας, μόνον ὁ κατέχων ἄρτι, ἕως ἐκ μέσου γένηται· καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ κύριος Ἰησοῦς ἀναλοῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, οὗ ἐστιν ἡ παρουσία κατ᾽ ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ ἀδικίας τοῖς ἀπολλυμένοις, ἀνθ᾽ ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς. καὶ διὰ τοῦτο πέμπει αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσιν ἅπαντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ ἀλλ᾽ εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ.“*

Ἕκαστον δὲ τούτων σαφηνίσαι οὐ τῇ παρούσῃ ἁρμόζει πραγματείᾳ. ἡ περὶ αὐτοῦ δὲ προφητεία ἐν τῷ Δανιὴλ λέλεκται, δυναμένη τὸν φρονίμως καὶ εὐγνωμόνως ἀναγινώσκοντα ἐπιστρέψαι ἐπὶ τὸ
154v *θαυμάσαι τοὺς λόγους ὡς ἀληθῶς ἐνθέους καὶ προφητικούς, | ἐν οἷς λέλεκται τὰ περὶ τῶν μελλουσῶν βασιλειῶν, ἀρξάμενα ἀπὸ τῶν χρόνων Δανιὴλ μέχρι τῆς φθορᾶς τοῦ κόσμου. ἐνέσται δὲ τῷ βουλομένῳ ἐντυχεῖν αὐτῇ· πλὴν τὰ περὶ τοῦ ἀντιχρίστου ὅρα εἰ μὴ τοι-*

3 II Thess. 2, 1—12. — **25** Vgl. Dan. 7. — **27** Vgl. oben IV 36, I 306 Z. 22; unten VI 80 a. A. VII 41 a. A. VIII 45 a. A.

3 ὑμᾶς] *υ* in Correctur A | **4** ⟨*Χριστοῦ*⟩ füge ich aus dem N. T. mit M u. den Ausgg. ein | **5** *ἐπὶ συναγωγῆς* A | ὑμᾶς] *υ* in Correctur A | **6** *μήτε διὰ πνεύματος μήτε διὰ λόγου* N. T. *μὴ δὲ διὰ πν̃ς. μήτε διὰ λόγου* A *μήτε διὰ λόγου μήτε διὰ πνεύματος* M Ausgg. | **11** *ναὸν τοῦ θεοῦ καθίσαι* A *ναὸν καθίσαι τοῦ θεοῦ* M Ausgg. | **13** *οἴδατε* N. T. P, Hö. Sp. am Rand, Del. im Text; *οἶδα* A Hö. Sp. im Text | **15** *ἕως ἐκ μέσου γένηται* am Rand nachgetragen A1 | **16** *Ἰησοῦς* von Hö. Sp. eingeklammert, von Del. getilgt | *ἀναλοῖ* A *ἀνελεῖ* M Hö. Sp. im Text, *ἀναλώσει* Sp. am Rand, Del. im Text | **21** *πέμπει* A Hö. Sp. im Text, *πέμψει* Hö. Sp. am Rand, Del. im Text | **24** *σαφηνίσαι*] Rasur über *ι* A | **28** *μελουσῶν* A.

αὐτά ἐστι· „καὶ ἐπ' ἐσχάτῳ τῆς βασιλείας αὐτῶν, πληρουμένων τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ἀναστήσεται βασιλεὺς ἀναιδὴς προσώπῳ καὶ συνιῶν προβλήματα· καὶ κραταιὰ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, καὶ θαυμαστὰ διαφθερεῖ καὶ κατευθυνεῖ | καὶ ποιήσει καὶ διαφθερεῖ ἰσχυροὺς καὶ λαὸν ἅγιον. 669
καὶ ὁ ζυγὸς τοῦ κλοιοῦ αὐτοῦ κατευθυνεῖ· δόλος ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ μεγαλυνθήσεται, καὶ δόλῳ διαφθερεῖ πολλούς, καὶ ἐπὶ ἀπωλείας πολλῶν στήσεται, καὶ ὡς ὠὰ χειρὶ συντρίψει." ὅπερ δὲ παρὰ τῷ Παύλῳ λέλεκται ἐν ᾗ ἐξεθέμην αὐτοῦ λέξει, φασκούσῃ· „ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ καθίσαι, ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ θεός." τοῦτο καὶ ἐν τῷ Δανιὴλ τοῦτον εἴρηται τὸν τρόπον· „καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῶν ἐρημώσεων, καὶ ἕως συντελείας καιροῦ συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν."

τοσαῦτα δὴ ἀπὸ πλειόνων ἔδοξεν εὔλογον εἶναί μοι παραθέσθαι εἰς τὸ κἂν ἐπ' ὀλίγον συνιέναι τὸν ἀκροατὴν περὶ τοῦ βουλήματος τῶν θείων λόγων, διδασκόντων τὰ περὶ τοῦ διαβόλου καὶ τοῦ ἀντιχρίστου· οἷς εἰς ταῦτα ἀρκεσθέντες ἴδωμεν καὶ ἄλλην τοῦ Κέλσου λέξιν καὶ πρὸς αὐτὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἀγωνισώμεθα.

XLVII. Ἔλεγε δὴ μετὰ τὰ ἐκκείμενα τοιαῦτα· ὁπόθεν δὲ καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐπῆλθεν αὐτοῖς θεοῦ υἱὸν καλεῖν, σημαίνω. ἄνδρες παλαιοὶ τόνδε τὸν κόσμον ὡς ἐκ θεοῦ γενόμενον παῖδά τε αὐτοῦ καὶ ἠΐθεον προσεῖπον. πάνυ γοῦν ὅμοιος οὗτός τε κἀκεῖνος παῖς θεοῦ. ᾠήθη δὴ υἱὸν θεοῦ ἡμᾶς λέγειν, παραποιήσαντας τὰ περὶ τοῦ κόσμου ὡς ἐκ θεοῦ γενομένου καὶ υἱοῦ ὄντος αὐτοῦ καὶ θεοῦ· οὐ γὰρ ἐδυνήθη ἐπιστήσας τοῖς χρόνοις Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν ἰδεῖν ὅτι καθόλου τὸ εἶναί τινα υἱὸν θεοῦ πρὸ Ἑλλήνων καὶ ὧν φησιν ὁ Κέλσος παλαιῶν ἀνδρῶν οἱ παρ' Ἰουδαίοις προφῆται ἐπροφήτευσαν. ἀλλ' οὐδ' ἐβουλήθη τὸ παρὰ Πλάτωνι ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς λελεγμένον, οὗ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, περὶ τοῦ διακοσμήσαντος τόδε τὸ πᾶν ὡς ὄντος υἱοῦ θεοῦ παραθέσθαι· ἵνα μὴ καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Πλάτω-

1 Dan. 8, 23—25. — **9** II Thess. 2, 4. — **11** Dan. 9, 27. — **20** Vgl. Plato, Tim. Cap. VI p. 30 B VIII p. 34 A B XIII p. 40 D—41 D. Philo, De opific. mundi Cap. IV. V (vol. I p. 4. 5 ed. Mangey). — **28** Vgl. Plato, Epist. VII p. 341 u. oben VI 3 u. 8 a. A.

1 *ἐπεσχάτῳ* A | **13** *μοι*] *μ* in Correctur A | **21** *ἠΐθεον*] ‚Alii mallent *ἀντίθεον*, alii *ἡμίθεον*' Del. (I 669 Anm. b); aus der Wiederholung der Worte *τόνδε τὸν κόσμον—ἠΐθεον* durch Origenes (unten Z. 23 f.) ergiebt sich, dass, weil ‚*καὶ θεοῦ*' des Origenes dem ‚*ἠΐθεον*' des Celsus entspricht, der Kosmos von Celsus als göttlich bezeichnet war; daher ist *⟨ἡί⟩θεὸν* oder *ἠ⟨μ⟩ίθεον* oder *ἀΐδιον* (vgl. H. Diels, Doxogr. gr. p. 333, 3. 570, 34) zu schreiben | **22** *δὴ* < Del. | **25** *μωσέως* [so] A *Μωσέως* Del. | **27** *προεφήτευσαν* A Ausgg.

νος, ον πολλάκις ἐσέμνυνεν, ἀναγκασθῇ παραδέξασθαι ὅτι ὁ μὲν δημιουργὸς τοῦδε τοῦ παντὸς υἱός ἐστι τοῦ θεοῦ, ὁ δὲ πρῶτος καὶ ἐπὶ πᾶσι θεὸς πατήρ ἐστιν αὐτοῦ.

εἰ δὲ τῷ τηλικούτῳ υἱῷ τοῦ θεοῦ ἡνῶσθαι φάσκοντες τῇ ἄκρᾳ μετοχῇ ἐκείνου τὴν τοῦ Ἰησοῦ ψυχὴν οὐκέτι χωρίζομεν ἀπ' ἐκείνου αὐτὴν, οὐδὲν θαυμαστόν. οἴδασι γὰρ οἱ ἱεροὶ τῶν θείων γραμμάτων λόγοι καὶ ἄλλα, δύο τῇ ἑαυτῶν φύσει τυγχάνοντα, εἰς ἓν ἀλλήλοις εἶναι λελογισμένα καὶ ὄντα. οἷον περὶ μὲν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς λέ-
155r *λεκται· „οὐκέτι εἰσὶ δύο ἀλλὰ σὰρξ μία,“ | περὶ δὲ τοῦ τελείου καὶ κολλωμένου τῷ ἀληθινῷ κυρίῳ, λόγῳ καὶ σοφίᾳ καὶ ἀληθείᾳ, ὅτι „ὁ κολλώμενος τῷ κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστιν.“ εἰ δ' „ὁ κολλώμενος τῷ κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστι,“ τίς μᾶλλον τῆς Ἰησοῦ ψυχῆς ἢ κἂν παραπλησίως κεκόλληται τῷ κυρίῳ, τῷ αὐτολόγῳ καὶ αὐτοσοφίᾳ καὶ αὐτοαληθείᾳ καὶ αὐτοδικαιοσύνῃ; ὅπερ εἰ οὕτως ἔχει, οὐκ εἰσὶ δύο ἡ ψυχὴ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν „πάσης κτίσεως“ πρωτότοκον θεὸν λόγον.*

XLVIII. | *Εἶτα ἐὰν μὲν τὴν αὐτὴν ἀρετὴν λέγοντες ἀνθρώπου καὶ* 670
θεοῦ οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς φιλόσοφοι μὴ εὐδαιμονέστερον λέγωσιν εἶναι τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν τοῦ ἐν ἀνθρώποις κατ' αὐτοὺς σοφοῦ, ἀλλ' ἴσην εἶναι τὴν ἀμφοτέρων εὐδαιμονίαν, Κέλσος οὐ καταγελᾷ οὐδὲ χλευάζει τὸ δόγμα· ἐὰν δ' ὁ θεῖος λόγος φάσκῃ κολλᾶσθαι ὑπὸ τῆς ἀρετῆς καὶ ἑνοῦσθαι τῷ αὐτολόγῳ τὸν τέλειον, ὡς κατὰ τοῦτο ἀναβεβηκότας μὴ χωρίζειν ἡμᾶς τὴν Ἰησοῦ ψυχὴν τοῦ πρωτοτόκου „πάσης κτίσεως,“ γελᾷ τὸ λέγεσθαι υἱὸν θεοῦ Ἰησοῦν, οὐχ ὁρῶν, τίνα ἐστὶ τὰ περὶ αὐτοῦ ἐν ἀποῤῥήτῳ μυστικῶς ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς λεγόμενα.

Ἵνα δὲ προσαγάγωμεν τῇ παραδοχῇ τοῦ λεγομένου τὸν βουλόμενον ἀκολουθίαις δογμάτων ἕπεσθαι καὶ ὠφελεῖσθαι, λέγομεν ὅτι σῶμα Χριστοῦ φασιν εἶναι οἱ θεῖοι λόγοι ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ψυχούμενον τὴν πᾶσαν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν, μέλη δὲ τούτου τοῦ

9 Matth. 19, 6 (Gen. 2, 24. Matth. 19, 5. I Kor. 6, 16. Ephes. 5, 31). — **10** u. **13** Vgl. Joh. 1, 1. 14, 6. 17, 17. Luk. 11, 49. I Kor. 1, 30. — **11** I Kor. 6, 17. — **15** Vgl. Kol. 1, 15. Joh. 1, 1. — **16** Vgl. Plutarch, De Stoicor. repugn. Cap. XIII p. 1038. De comm. notit. adv. Stoic. Cap. XXXIII p. 1076. Diogenes Laërt. VII 1, 117. 119. 127. 128. Joh. Stob. Ecl. II 7 (116. 120). — **20** Vgl. I Kor. 6, 17. — **22** Vgl. Kol. 1, 15. — **28** Vgl. Kol. 1, 24.

4 *φάσκοντες*] *φάσκομεν* liest Bo. (Notae p. 397) | **5** *Ἰησοῦ* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text, vgl. unten Z. 12; *υἱοῦ* A Hö. im Text | *χωρίζομεν* schreibe ich, vgl. unten VI 48, Z. 22; *χωριζομένην* A Ausgg. | **10** *ἀληθινῷ*] *ἀληθεῖ νῷ* A | **11** *εἰ* in Correctur A | **15** hinter *θεὸν* + *θὲ*, doch expungiert, A | **20** *φάσκῃ* P M V Ausgg. *φάσκει* A | **21** *τοῦτο* A *τοῦτον* M Ausgg. | *ἀναβεβηκότας* M$^{corr.}$ Jol^{2} Bo. (Notae p. 397) Del. *ἀναβεβηκότος* A Hö. Sp.

σώματος εἶναι ὡς ὅλου τούσδε τινὰς τοὺς πιστεύοντας· ἐπείπερ ὥσπερ ψυχὴ ζῳοποιεῖ καὶ κινεῖ τὸ σῶμα οὐ πεφυκὸς ἀφ' ἑαυτοῦ κινεῖσθαι ζωτικῶς, οὕτως ὁ λόγος κινῶν ἐπὶ τὰ δέοντα καὶ ἐνεργῶν τὸ ὅλον σῶμα τὴν ἐκκλησίαν κινεῖ καὶ ἕκαστον μέλος τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, οὐδὲν χωρὶς λόγου πράττοντα. εἴπερ οὖν τοῦτο οὐκ εὐκαταφρόνητον ὡς οἶμαι ἔχει ἀκολουθίαν, τί χαλεπὸν τῇ ἄκρᾳ καὶ ἀνυπερβλήτῳ κοινωνίᾳ πρὸς τὸν αὐτολόγον τὴν Ἰησοῦ ψυχὴν καὶ ἁπαξαπλῶς τὸν Ἰησοῦν μὴ κεχωρίσθαι τοῦ μονογενοῦς καὶ πρωτοτόκου „πάσης κτίσεως" μηδ' ἕτερον ἔτι τυγχάνειν αὐτοῦ; ἀλλὰ ταῦτα μὲν ταύτῃ.

XLIX. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ ἑξῆς, ἐν οἷς μιᾷ λέξει ἀποφηνάμενος καὶ μηδὲ κατὰ τὸ πιθανόν τι λέγων κατηγορεῖ τῆς κατὰ Μωϋσέα κοσμοποιΐας εἰπών· ἔτι γε μὴν καὶ ἡ κοσμογένεια μάλα εὐηθική. εἰ μὲν οὖν τὸν φαινόμενον αὐτῷ τρόπον τοῦ εὐηθικὴν εἶναι αὐτὴν καὶ τινας πιθανότητας προηνέγκατο, κἂν ἠγωνισάμεθα πρὸς αὐτάς· οὐκ εὔλογον δέ μοι φαίνεται πρὸς τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ κατασκευάσαι, τίνα τρόπον οὐκ ἔστιν εὐηθική.

εἰ δέ τις βούλεται τὰ κινήσαντα ἡμᾶς καὶ μετὰ τῆς φανείσης ἀποδείξεως κατασκευασθέντα περὶ τῆς κατὰ Μωϋσέα κοσμοποιΐας
155v θεωρῆσαι, λαβέτω τὰ πραγματευθέντα ἡμῖν εἰς τὴν Γένεσιν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ βιβλίου μέχρι τοῦ „αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως ἀνθρώπων," ἐν οἷς πεπειράμεθα ἀπ' αὐτῶν τῶν θείων | γραμμάτων κατα- 671
σκευάσαι, τίς ὁ „ἐν ἀρχῇ" γενόμενος οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ τὸ τῆς γῆς ἀόρατον καὶ ἀκατασκεύαστον, καὶ τίς ἡ ἄβυσσος καὶ τὸ ἐπ' αὐτῆς σκότος, τί τε τὸ ὕδωρ καὶ τὸ ἐπιφερόμενον αὐτῷ „πνεῦμα τοῦ θεοῦ," καὶ τί τὸ γενητὸν „φῶς," τί τε „τὸ στερέωμα" παρὰ τὸν „ἐν ἀρχῇ" γενόμενον οὐρανόν, καὶ οὕτω τὰ ἑξῆς.

ἀπεφήνατο δὲ μάλα εὐηθικὴν εἶναι καὶ τὴν περὶ ἀνθρώπων γενέσεως γραφήν, μήτε τιθεὶς τὰς δείξεις μήτ' ἀγωνιζόμενος πρὸς αὐτάς· οὐ γὰρ εἶχεν οἶμαι λόγους ἀνατρέψαι δυναμένους τὸ „κατ' εἰκόνα θεοῦ" πεποιῆσθαι τὸν ἄνθρωπον. ἀλλ' οὐδὲ συνίει τὸν ὑπὸ θεοῦ φυτευθέντα „παράδεισον" καὶ τὴν προηγουμένην

7 Vgl. Joh. 1, 1. — **8** Vgl. Joh. 1, 14. 18. 3, 16. 18. I Joh. 4, 9. Kol. 1, 15. — **21** Gen. 5, 1. — **23** Vgl. Gen. 1, 1. 2. — **26** Vgl. Gen. 1, 3—5. — Vgl. Gen. 1, 6—8. 1. — **28** Vgl. Gen. 1, 26. 27. — **30** Vgl. Gen. 1, 27. — **32** Vgl. Gen. 2, 8.

2 *πεφυκὸς* M$^{corr.}$ Ausgg. *πεφυκότος* A | **3** *οὕτως* M Ausgg. *οὕτω* A *οὕτω καὶ*, vielleicht richtig, P durch Conjectur | **9** *μηδ' ἕτερον*] *μηδέτερον* A | **9—11** am Rand der mit *Ἴδωμεν* schliessenden Zeile von später Hand *το* beigeschr. A | **19** *μωϋσέα*, doch *ϋ* von I. H. übergeschr. A | **23** *γενόμενος* M^{2} (am Rand) Ausgg. *γιγνόμενος* A | **24** *ἄβυσσος* A.

ἐν αὐτῷ τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν καὶ τὴν ἐκ περιστάσεως γενομένην, ἐκβληθέντος διὰ τὴν ἁμαρτίαν καὶ κατοικισθέντος ἐναντίον „τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς.“ ὁ δὲ λέγων μάλα εὐηθικῶς ταῦτ᾽ εἰρῆσθαι πρῶτον ἐπιστησάτω καὶ ἑκάστῳ μὲν καὶ τῷδε· „ἔταξε τὰ χερουβὶμ καὶ τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν στρεφομένην, φυλάσσειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς.“ εἰ δ᾽ ἄρα μηδὲν νοήσας Μωϋσῆς ἀνέγραψε ταῦτα ἀλλὰ παραπλήσιόν τι ποιῶν οἷς παίζοντες οἱ τῆς ἀρχαίας κωμῳδίας ποιηταὶ ἀνεγράψαντο· Προῖτος ἔγημε Βελλεροφόντην, ὁ δὲ Πήγασος ἦν ἐξ Ἀρκαδίας· ἀλλ᾽ ἐκεῖνοι μὲν γελωτοποιεῖν θέλοντες τοιαῦτα συνέταττον, οὐ πιθανὸν δὲ τὸν ὅλῳ ἔθνει γραφὰς καταλιπόντα περὶ ὧν ἐβούλετο πεῖσαι τοὺς νομοθετουμένους ὅτι εἷεν ἐκ θεοῦ, ἀπρόσλογα γεγραφέναι καὶ χωρίς τινος νοῦ εἰρηκέναι τό· „ἔταξε τὰ χερουβὶμ καὶ τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν στρεφομένην, φυλάσσειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς“ ἢ ἄλλο τι τῶν περὶ τῆς ἀνθρώπων γενέσεως εἰρημένων καὶ ὑπὸ τῶν παρ᾽ Ἑβραίοις σοφῶν πεφιλοσοφημένων.

L. Ἐξῆς δὲ τούτοις συμφορήσας ἐν ψιλαῖς ἀποφάσεσι τὰς διαφορὰς τῶν περὶ κόσμου καὶ ἀνθρώπων γενέσεώς τισι τῶν ἀρχαίων εἰρημένας φησὶ τοὺς τὰ ἡμέτερα συγγράμματα λιπόντας Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας, οὐκ εἰδότας ἥτις ποτέ ἐστιν ἡ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων φύσις, συνθεῖναι λῆρον βαθύν. εἰ μὲν οὖν εἰρήκει τὸν δοκοῦντα αὐτῷ τρόπον περὶ τοῦ λῆρον εἶναι βαθὺν τὰ θεῖα γράμματα, κἂν ἐπειράθημεν ἀνασκευάσαι τὰς φανείσας ἐκείνῳ πιθανότητας περὶ τοῦ λῆρον αὐτὰ εἶναι βαθύν· νυνὶ δὲ τὸ ὅμοιον ἐκείνῳ πράττοντες καὶ παίζοντες καὶ ἡμεῖς ἀποφανούμεθα ὅτι τίς ποτε ἐστὶν ἡ φύσις τοῦ νοῦ καὶ τοῦ ἐν τοῖς προφήταις λόγου οὐδαμῶς ὁ Κέλσος εἰδὼς λῆρον συν-
156r ἔθηκε βαθὺν, ἀλαζονικῶς | αὐτὸν ἐπιγράψας ἀληθῆ λόγον.

ἐπεὶ δὲ ὡς σαφῆ καὶ ἀκριβῶς αὐτῷ νενοημένα προφέρει εἰς κατηγορίαν τὰ περὶ τῶν τῆς κοσμοποιίας ἡμερῶν, ὧν τινὲς μὲν πρὶν φῶς καὶ οὐρανὸν γενέσθαι ἥλιόν τε καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας

2 Vgl. Gen. 3, 24. — **5** Gen. 3, 24. — **9** Vgl. Homer, Il. VI 153—197. Pausan., Descript. Gr. II 4, 1. 31, 12. IX 31, 3. — **14** Gen. 3, 24. — **15** Vgl. Gen. 1, 26 f. 2, 7. 21 f. — **31** Vgl. unten VI 60 a. A. — Vgl. Gen. 1, 5. 8. 13. 14—19. 23. 31.

5 *χερουβὶμ* A Ausgg. | **6** *εἰ δ᾽ ἄρα*] *εἰ μὴ ἄρα* liest Bo. (Notae p. 397) unrichtig | **9** *ἔγημε* A *ἔκτεινε* M² u. Hö. am Rand, Sp. u. Del. im Text; diese Conjectur ist unrichtig, da weder das vorausgehende *παίζοντες* (Z. 8) noch das folgende *γελωτοποιεῖν* (Z. 10) einen Sinn haben würde | **14** *χερουβὶμ* A Ausgg. | **20** *λιπόντας*] *λι* auf Rasur A; vielleicht ist *(κατα)λιπόντας* zu schreiben, vgl. oben Z. 11 | **21** *μωσέα* M Ausgg. | **23** *αὐτ̃* scheint aus *αὐτ᾽* corr. A.

παρεληλύθασι, τινὲς δὲ μετὰ τὴν τούτων γένεσιν, τοῦτο μόνον 672
ἐπισημειωσόμεθα πρὸς αὐτὸν, ὅτι ἆρ' ἔλαθε Μωϋσέα τὸ προειρηκέναι ἐν ἓξ ἡμέραις συντετελέσθαι τὸν κόσμον δημιουργούμενον, καὶ ἑαυτοῦ ἐπιλαθόμενος τούτοις ἐπιφέρει τὸ „αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως ἀνθρώπων, ᾗ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν"; ἀλλ' οὐδεμία πιθανότης ἐστὶ μηδὲν νενοηκότα Μωϋσέα εἰρηκέναι μετὰ τὰ περὶ τῶν ἓξ ἡμερῶν τό· „ᾗ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν." ἐὰν δέ τις νομίζῃ δύνασθαι ταῦτ' ἀναφέρεσθαι ἐπὶ τὸ „ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν," ἐπιστησάτω ὅτι πρὸ τοῦ „γενηθήτω φῶς. καὶ ἐγένετο φῶς" καὶ τοῦ „ἐκάλεσεν ὁ θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν" λέλεκται τό· „ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν."

LI. Νῦν δὲ διηγήσασθαι τὸν περὶ νοητῶν καὶ αἰσθητῶν λόγον, καὶ τίνα τρόπον διανενέμηνται αἱ φύσεις τῶν ἡμερῶν εἰς ἀμφότερα τὰ εἴδη, οὐ πρόκειται οὐδὲ τὰ κατὰ τοὺς τόπους ἐξετάσαι· ὅλων γὰρ ἡμῖν συντάξεων χρεία εἰς τὴν διήγησιν τῆς κατὰ Μωϋσέα κοσμοποιΐας· ὅπερ κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν πρὸ πλείονος χρόνου τῆς ἐνεστηκυίας πρὸς τὸν Κέλσον συντάξεως πεποιήκαμεν, ἀπὸ τῆς πρὸ πλειόνων ἐτῶν ἕξεως, ἧς ἐχωροῦμεν τότε, διαλαβόντες περὶ τῶν κατὰ Μωϋσέα [τῶν] ἓξ τῆς κοσμοποιΐας ἡμερῶν. εἰδέναι μέντοι γε χρὴ ὅτι τοῖς δικαίοις διὰ τοῦ Ἡσαΐου ὁ λόγος ἐπαγγέλλεται ἐν καταστάσει ἔσεσθαι ἡμέρας, ἐν ᾗ μὴ ἥλιος ἀλλ' αὐτὸς ὁ „κύριος φῶς" ἔσται αὐτοῖς „αἰώνιον, καὶ ὁ θεὸς δόξα" αὐτῶν. παρακούσας δ' οἶμαι μοχθηρᾶς αἱρέσεώς τινος καὶ κακῶς διηγησαμένης τὸ „γενηθήτω φῶς" ὡς εὐκτικῶς ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ εἰρημένον εἶπεν· οὐ γὰρ δὴ καθάπερ οἱ τοὺς λύχνους ἐκ γειτόνων ἐνανόμενοι φῶς ὁ δημιουργὸς ἄνωθεν ἐχρήσατο. καὶ ἄλλης δ' ἀσεβοῦς αἱρέσεως παρακούσας εἶπε καὶ τό· εἰ μὲν ἐναντίος τις ἦν τῷ μεγάλῳ θεῷ θεὸς κατηραμένος ὁ ταῦτα ποιῶν παρὰ γνώμην τὴν ἐκείνου, τί αὐτῷ τὸ φῶς ἐκίχρα; πρὸς ἃ τοσοῦτον ἀποδέομεν ἀπολογεῖσθαι, ὥστε τρανότερον ἡμᾶς ἐθέλειν τῆς ἐκείνων δόξης ὡς ἐσφαλμένων κατηγορεῖν καὶ ἵστασθαι οὐ πρὸς ἃ μὴ οἴδαμεν αὐτῶν ὡς ὁ

3 Vgl. Gen. 2, 2. Exod. 20, 11. — 4 Gen. 5, 1. 2, 4. — 7 Gen. 2, 4. — 9 Gen. 1, 1. — 10 Gen. 1, 3. — 11 Gen. 1, 5. — Gen. 1, 1. — 22 Vgl. Jes. 60, 19. — 24 Vgl. Tatian (= Fr. VII u. VIII p. 49 sq. ed. Ed. Schwartz) bei Clemens Alex., Eclog. prophet. 38 p. 999 ed. Potter, u. bei Origenes, De orat. Cap. XXIV gegen Ende. — Gen. 1, 3.

2 ἆρ' P ἄρ' A Ausgg. | **4** hinter ἡ ein kleines Loch in A, es fehlt aber nichts | **6** οὐδὲ μία A | **11** τὸ (vor φῶς) < Ausgg. | **20** [τῶν] von mir mit Bo. (Notae p. 397) u. Del. (I 672 Anm. b) getilgt | **26** ἐκ A ἐν Ausgg. | ὁ < Sp. Del. | **28** ἦν M corr. Ausgg. ᾖ A | **30** ἀπολογεῖσθαι] ογεῖ verwischt A.

Κέλσος ἀλλὰ πρὸς ἃ ἀκριβῶς γινώσκομεν, πῇ μὲν ἀπ᾽ αὐτῶν, ἀκολουθήσαντες, πῇ δὲ τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν ἐπιμελῶς ἐντυχόντες.

156v LII. *Μετὰ δὲ ταῦτα | Κέλσος φησίν· ἐγὼ δὲ περὶ μὲν γενέσεως κόσμου καὶ φθορᾶς, ἢ ὡς ἀγένητος καὶ ἄφθαρτος, ἢ ὡς γε-*
5 *νητὸς μὲν ἄφθαρτος δὲ, ἢ ὡς τὸ ἔμπαλιν, οὐδὲν περὶ τοῦδε νυνὶ λέγω. διόπερ οὐδ᾽ ἡμεῖς περὶ τῶνδε νυνὶ λέγομεν· οὐ γὰρ ἡ προκειμένη σύνταξις τοῦτ᾽ ἀπαιτεῖ. ἀλλ᾽ οὐδὲ πνεῦμα τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ φαμεν ὡς ἐν ἀλλοτρίοις τοῖς τῇδε γεγονέναι κατὰ το ..πνεῦμα θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ | ὕδατος.“ οὐδὲ κακῶς μηχα-* 673
10 *νώμενά τινα ὡς ὑπὸ ἑτέρου τοῦ δημιουργοῦ παρὰ τὸν μέγαν θεὸν κατὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ φαμεν, ἀνεχομένου τοῦ ἀνωτέρω θεοῦ, δεδεῆσθαι καθαιρέσεως. διόπερ μακρὰν χαιρέτωσαν οἱ ταῦτα λέγοντες καὶ ὁ μὴ πραγματικῶς αὐτῶν κατηγορῶν Κέλσος· ἐχρῆν γὰρ αὐτὸν ἢ μὴ μνημονεῦσαι τῶν τοιούτων ἢ κατα*
15 *τὸ δοκοῦν αὐτῷ φιλάνθρωπον ἐκθέσθαι αὐτὰ ἐπιμελῶς καὶ ἀγωνίσασθαι πρὸς τὰ ἀσεβῶς ὑπ᾽ αὐτῶν λεγόμενα. οὐδ᾽ ὅτι δεδωκὼς ὁ μέγας θεὸς τῷ δημιουργῷ τὸ πνεῦμα ἀπαιτεῖ αὐτὸ ἀκηκόαμεν πώποτε.*

εἶθ᾽ ἑξῆς ἀσεβέσι λόγοις μωρῶς ἐγκαλῶν φησι· τίς θεὸς δίδωσί
20 *τι ὡς ἀπαιτήσων; δεομένου γὰρ τὸ ἀπαιτεῖν, δεῖται δὲ οὐδενὸς ὁ θεός. καὶ τούτοις προστίθησιν ὡς σοφὸν δή τι κατά τινων λέγων· διὰ τί, ὁπηνίκα ἐκίχρα, κακῷ κιχρῶν ἠγνόει; λέγει δὲ καὶ τό· τί περιορᾷ πονηρὸν δημιουργὸν ἀντιπράττοντα ἑαυτῷ;*

25 LIII. *Εἶτ᾽ οἶμαι φύρων αἱρέσεις αἱρέσεσι καὶ μὴ ἐπισημειούμενος ὅτι τάδε μὲν ἄλλης αἱρέσεώς ἐστι τάδε δὲ ἄλλης, τὰ πρὸς Μαρκίωνα ὑφ᾽ ἡμῶν ἀπορούμενα προφέρει, τάχα καὶ τούτων παρακούσας ἀπό τινων εὐτελῶς καὶ ἰδιωτικῶς [ἐγκαλεῖ τῶν] ἐγκαλούντων*

9 Gen. 1, 2. — **10** Vgl. Irenaeus, Adv. haer. I 28, 4. 6. 7. — **16** Vgl. Irenaeus, Adv. haer. I 1, 13. — **20** Vgl. unten VIII 21 a. A. — **27** Vgl. oben V 54.

1 *ἀκολουθήσαντες*] *ἀκούσαντες* schreiben Bo. (Notae p. 397) u. Guiet (bei Del. I 672 Anm. e), zu der Construction vgl. unten VII 27 Mitte, 32 a. A.; aber die überlieferte Lesart lässt sich, wenn man *ἀπ᾽ αὐτῶν* auf *γινώσκομεν* bezieht u. *αὐτοῖς* zu *ἀκολουθήσαντες* ergänzt, wohl festhalten | **5** *τοῦδε* A *τούτου* M Ausgg. | **8** *κατὰ*] *καὶ ὅτι* vermutet unrichtig O. Heine, Ueber Celsus' *ἀληθὴς λόγος* (Philol. Abhdl. M. Hertz dargebracht, 1888 Nr. XV) S. 206 Anm. 1 | **9** *μηχανώμενά τινα* M$^{corr.}$ Ausgg. *μηχανῶμεν ἄτινα* A | **12** *καθαιρέσεως*] *α* (vor *ι*) in Correctur, hinter *ι* ein fingerbreiter Raum freigelassen, es fehlt aber nichts, A | **20** *το* [so] A | **27** hinter *τάχα* + *δὲ* M$^{corr.}$ Ausgg. | **28** *εὐτελῶς καὶ ἰδιωτικῶς*] *εὐτελῶν καὶ ἰδιωτικῶν* vermuten Guiet u. Del. (I 673 Anm. c) | [*ἐγκαλεῖ τῶν*] wohl aus Dittographie des folgenden *ἐγκαλούντων* entstanden, von mir eingeklammert.

λόγῳ, οὐ μὴν πάνυ συνετῶς. ἐκτιθέμενος οὖν τὰ κατὰ Μαρκίωνος λεγόμενα καὶ μὴ ἐπισημειωσάμενος ὅτι πρὸς αὐτὸν λέγει φησί· τί δὲ λάθρα πέμπει καὶ διαφθείρει τὰ τούτου δημιουργήματα; τί δὲ εἰσβιάζεται κρύφα καὶ παραπείθει καὶ πλανᾷ; τί δὲ τοὺς ὑπὸ τούτου κατεγνωσμένους ἢ κατηραμένους, ὥς φατε, ψυχαγωγεῖ καὶ δίκην ἀνδραποδιστοῦ τινος ὑπεξάγει; τί δὲ ἀποδιδράσκειν ἀπὸ τοῦ κυρίου διδάσκει; τί δὲ φεύγειν τὸν πατέρα; τί δ' αὐτὸς εἰσποιεῖται, μὴ συγχωροῦντος τοῦ πατρός; τί δ' ἐπαγγέλλεται τῶν ἀλλοτρίων εἶναι πατήρ; καὶ ἐπιφέρει γε αὐτοῖς οἱονεὶ θαυμαστικῶς τό· σεμνός γε ὁ θεὸς τῶν παρ' ἄλλῳ καταδίκων ἁμαρτωλῶν καὶ ἀκλήρων καὶ, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, σκυβάλων ἐπιθυμῶν εἶναι πατὴρ, καὶ ὃν γε ἐξέπεμψεν, αὐτοῦ ὑπεξάγοντα, τοῦτον ἁλόντα ἐκδικῆσαι μὴ δυνάμενος.

ἐξῆς δὲ τούτοις ὡσπερεὶ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ὁμολογοῦντας οὐκ ἀλλοτρίου τινὸς εἶναι καὶ ξένου θεοῦ τόνδε τὸν κόσμον, τοιαῦτά φησιν· εἰ δὲ ⟨αὐτοῦ⟩ ταῦτ' ἔστιν ἔργα, πῶς μὲν κακὰ ὁ θεὸς
157r ἐποίει; πῶς δὲ πείθειν | καὶ νουθετεῖν ἀδυνατεῖ; πῶς δ' ἐπ' αὐτοῖς ἀχαρίστοις καὶ πονηροῖς γενομένοις μεταμέλει καὶ τὴν ἑαυτοῦ τέχνην μέμφεται καὶ μισεῖ καὶ ἀπειλεῖ καὶ φθείρει τὰ ἴδια ἔκγονα; ἢ ποῖ ποτε ὑπεξάγει τοῦ κόσμου τοῦδε ὃν ἐποίησεν αὐτός; δοκεῖ δή μοι καὶ ἐν τούτοις μὴ σαφηνίζων, τίνα ἐστὶ τὰ κακά, καίτοι γε καὶ ἐν Ἕλλησι πολλῶν αἱρέσεων γενομένων περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν, συναρπάζων ὡς ἀκόλουθον ἡμῖν, τοῖς φάσκουσιν | ἔργα τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ εἶναι καὶ τόνδε τὸν κόσμον, 674
τὸ καθ' ἡμᾶς κακῶν εἶναι ποιητὴν τὸν θεόν.

ἐχέτω μὲν οὖν ὅπως ποτὲ ἔχει τὰ περὶ τῶν κακῶν, πότερον ὁ θεὸς αὐτὰ πεποίηκεν ἢ μή, ἀλλ' ἐκ παρακολουθήσεως γεγένηται τῆς πρὸς τὰ προηγούμενα· θαυμάζω δὲ εἰ μὴ ὅπερ ἡμῖν, τοῖς

3 Vgl. Irenaeus, Adv. haer. IV 51, 1. — **12** Vgl. Phil. 3, 8. — **19** Vgl. Gen. 6, 6. 7. — **28** Vgl. Chrysippus bei Gellius, N. A. VII (VI) 1, 8—13. H. Diels, Doxogr. gr. p. 570, 4 u. unten VI 55. VII 68.

1 *λόγῳ* schreibe ich mit Guiet (bei Del. I 673 Anm. c), *λόγων* A Ausgg. | *συνετῶς*| *συνετῷ* vermutet Guiet ebenda ohne Grund | hinter *ἐκτιθέμενος* + *μὲν* M Ausgg. | **7** *ἀποδιδράσκειν*) über *o* ein Accent getilgt A¹ | *κυρίου*] *κῦ* aus *κῦ* corr. A¹ | **12** *σκυβάλων* P Ausgg., vgl. Phil. 3, 8; *κυβάλων* A | **13** *αὐτοῦ*] *αὐτοὺς* liest Keim, Celsus' Wahres Wort S. 98 Anm. 1 | *ὑπεξάγοντα*] *ὑπέξαρχον* oder *ὑπεξάρχοντα* vermutet Guiet (bei Del. I 673 Anm. d) ohne Grund | **15** *ὡσπερεὶ*] *ὡς περὶ* A | **17** ⟨*αὐτοῦ*⟩ ist nach der Wiederholung der Worte des Celsus (unten S. 125 Z. 4) hier mit den Ausgg. einzufügen | **18** *δ'* A *δὲ* Ausgg. | **19** *ἀχαρίστοις* V corr. Ausgg. *ἄχαρις τοῖς* A | **22** *δή* A *δέ* M Ausgg. | **27** *ὁπώσποτε* A.

φάσκουσιν ἔργα εἶναι τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ καὶ τόνδε τὸν κόσμον, οἴεται ἀκολουθεῖν περὶ τοῦ τὸν θεὸν τὰ κακὰ πεποιηκέναι, ἀκολουθεῖ ὅσον ἐφ' οἷς λέγει καὶ αὐτός. εἴποι γὰρ ἄν τις πρὸς τὸν Κέλσον· εἰ αὐτοῦ ταῦτ' ἔστιν ἔργα, πῶς μὲν κακὰ ὁ θεὸς ἐποίει; πῶς δὲ πείθειν καὶ νουθετεῖν ἀδυνατεῖ; κακία δὲ ἡ μεγίστη ἐν λόγοις ἐστίν, ὅτε ἐγκαλεῖ τις τοῖς ἑτεροδόξοις περί τινων δογμάτων ὡς οὐχ ὑγιῶν, πολλῷ πρότερον αὐτὸς ἔχων τὰ ἐγκλήματα ἐν τοῖς ἰδίοις δόγμασιν.

LIV. Ἴδωμεν οὖν ἡμεῖς διὰ βραχέων τὰ περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν, τῶν κατὰ τὰς θείας γραφάς, καὶ τίνα ἡμῖν λεκτέον πρὸς τό· πῶς μὲν κακὰ ⟨ὁ⟩ θεὸς ἐποίει; πῶς δὲ πείθειν καὶ νουθετεῖν ἀδυνατεῖ; κυρίως δὴ κατὰ τὰς θείας γραφὰς ἀγαθά εἰσιν αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ κατὰ ταύτας πράξεις, ὥσπερ κυρίως κακὰ τὰ ἐναντία τούτοις. ἀρκεσθησόμεθα δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος λέξεσι ταῖς ἀπὸ τοῦ τριακοστοῦ τρίτου ψαλμοῦ, τοῦτο παριστάσαις οὕτως· „οἱ δὲ ἐκζητοῦντες τὸν κύριον οὐκ ἐλαττωθήσονται παντὸς ἀγαθοῦ. δεῦτε τέκνα, ἀκούσατέ μου, φόβον κυρίου διδάξω ὑμᾶς. τίς ἐστιν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθάς; παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χείλη σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ καὶ ποίησον ἀγαθόν." τὸ γὰρ „ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ καὶ ποίησον ἀγαθὸν" οὔτε περὶ τῶν σωματικῶν λέγεται ἀγαθῶν ἢ κακῶν, οὕτως ὀνομαζομένων παρά τισιν, οὔτε περὶ τῶν ἐκτὸς, ἀλλὰ περὶ τῶν κατὰ ψυχὴν ἀγαθῶν ἢ κακῶν· ἐπείπερ ὁ ἐκκλίνας μὲν ἀπὸ τῶν οὕτως κακῶν ποιήσας δὲ τὰ τοιάδε ἀγαθὰ ὡς θέλων τὴν ἀληθινὴν ζωὴν γένοιτ' ἂν ἐν αὐτῇ. „ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθάς." ὧν ὁ λόγος τῆς „δικαιοσύνης" ἐστὶν „ἥλιος," ⟨καὶ⟩ φθάσαι ἂν ἐπ' ἐκείνας, ἐξαιρουμένου αὐτὸν τοῦ θεοῦ „ἀπὸ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ" | καὶ ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἡμερῶν, περὶ ὧν εἶπεν ὁ Παῦλος 157v
τό· „ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσιν."

LV. Εὐρεθείη δ' ἂν καταχρηστικώτερον καὶ τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ἐκτὸς, τὰ μὲν συμβαλλόμενα εἰς τὸν κατὰ φύσιν βίον νομιζόμενα ἀγαθὰ τὰ δ' ἐναντιούμενα | τούτῳ κακά. οὕτω γὰρ ὁ Ἰὼβ λέγει 675
πρὸς τὴν γυναῖκα τό· „εἰ γὰρ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα ἐκ χειρὸς κυρίου,

15 Psal. 33, 11—15. — **20** Psal. 33, 15. — **25** Psal. 33, 13. — **26** Vgl. Mal. 4, 2. — **27** Vgl. Gal. 1, 4. — **29** Ephes. 5, 16. — **33** Hiob 2, 10.

11 ⟨ὁ⟩ füge ich mit Sp. u. Del. ein, vgl. oben VI 53, S. 124 Z. 17 u. S. 125 Z. 4 | **24** οὕτως A οὕτω M Ausgg. | **26** ⟨καὶ⟩ füge ich nach Gelenius u. Del. (I 674 Anm. c) ein, während Bo. (Notae p. 397) die Copula schon vor ἀγαπῶν (oben Z. 25) einschieben will; vielleicht ist aber die Lücke zwischen ἥλιος u. φθάσαι noch als grösser anzunehmen.

τὰ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν"; ἐπεὶ οὖν εὑρίσκεται ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς ὅπου μὲν ἐκ προσώπου θεοῦ τὸ „ἐγὼ ὁ ποιῶν εἰρήνην καὶ κτίζων κακὰ," ὅπου δὲ πάλιν περὶ αὐτοῦ „ὅτι κατέβη κακὰ παρὰ κυρίου ἐπὶ πύλας Ἰερουσαλήμ, ψόφος ἁρμάτων καὶ ἱππευόντων," ἅπερ ἐτάραξε πολλοὺς τῶν ἐντυγχανόντων τῇ γραφῇ, μὴ δυναμένους καθορᾶν τὰ κατ' αὐτὴν περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν σημαινόμενα· εἰκὸς ἐντεῦθεν ἤτοι τὸν Κέλσον ἐπαποροῦντα εἰρηκέναι· πῶς μὲν κακὰ ⟨ὁ⟩ θεὸς ἐποίει; ἢ ἀκούσαντά τινος ἰδιωτικώτερον πρεσβεύοντος περὶ τῶν κατὰ τὸν τόπον τὴν ἐκκειμένην λέξιν τεθεικέναι.

ἡμεῖς δέ φαμεν ὅτι κακὰ μέν, τὴν κακίαν καὶ τὰς ἀπ' αὐτῆς πράξεις, ὁ θεὸς οὐκ ἐποίησε. πῶς γὰρ οἷόν τ' ἦν τὸ περὶ κρίσεως κήρυγμα παρρησίαν ἔχειν, διδάσκον κολάζεσθαι μὲν ἐπὶ ταῖς κατὰ κακίαν πράξεσι κατ' ἀναλογίαν τῶν ἡμαρτημένων τοὺς φαύλους, μακαρίους δ' εἶναι καὶ τεύξεσθαι τῶν ἀπὸ θεοῦ γερῶν τοὺς κατ' ἀρετὴν βιώσαντας ἢ τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις ποιήσαντας, εἰ τὰ ὄντως κακὰ πεποιήκει ὁ θεός; εὖ οἶδα ὅτι ῥητά τινα παραλήψονται τῆς γραφῆς οἱ καὶ ταῦτα βουλόμενοι τολμᾶν φάσκειν ἀπὸ θεοῦ γεγονέναι, μὴ δυνάμενοι ἓν ὕφος ἀποδεῖξαι τῆς γραφῆς, αἰτιωμένης μὲν τοὺς ἁμαρτάνοντας ἀποδεχομένης δὲ τοὺς εὖ πράττοντας καὶ οὐδὲν ἧττον κἀκεῖνα λεγούσης, ἅτινα περισπᾶν δοκεῖ ⟨οὐκ⟩ ὀλίγα ὄντα τοὺς ἀμαθῶς τὰ θεῖα γράμματα ἀναγινώσκοντας. ἐκτίθεσθαι δὲ νῦν τὰς περισπώσας λέξεις, πολλὰς τυγχανούσας, καὶ τὰς ἑρμηνείας αὐτῶν πολλῆς κατασκευῆς δεομένας οὐχ ἡγησάμην εἶναι ἁρμόζον τῇ προκειμένῃ συντάξει.

κακὰ τοίνυν, εἰ μὲν τὰ κυρίως οὕτως ὀνομαζόμενα ἐξακούοι τις, ὁ θεὸς οὐ πεποίηκεν, ἀλλὰ τοῖς προηγουμένοις αὐτοῦ ἔργοις ὀλίγα ὡς πρὸς τὴν τῶν ὅλων διάταξιν τυγχάνοντα ἐπηκολούθησεν, ὥσπερ ἐπακολουθεῖ τοῖς προηγουμένοις τοῦ τέκτονος ἔργοις τὰ ἑλικοειδῆ ξέσματα καὶ πρίσματα καὶ τοῖς οἰκοδόμοις ποιεῖν δοκεῖν τὰ παρακείμενα ταῖς οἰκοδομαῖς ὥσπερεὶ κόπρια ἀποπίπτοντα τῶν λίθων καὶ τῆς κονίας.

LVI. Εἰ δὲ τὰ καταχρηστικῶς οὕτως ὀνομαζόμενα, λεγόμενα σωματικὰ κακὰ | καὶ ἐκτὸς, τίς φησι. δεδόσθω ἔσθ' ὅτε τούτων τινὰ 158r

2 Jes. 45, 7. — 3 Mich. 1, 12. 13. — 12 Vgl. Matth. 25, 46.

5 ἐντυγχανόντων] γ übergeschr. A | 7 ⟨ὁ⟩ füge ich mit M u. den Ausgg. ein, vgl. oben VI 54, S. 125 Z. 11 | 9 τεθεικέναι A ἐκτιθέναι M Ausgg. | 10 hinter μέν + ἢ P Del. | 15 βιώσαντας M Ausgg., vgl. das folgende Part. Aor. ποιήσαντας; βιώσοντας A | εἰ τὰ ὄντως (ὄντως als Conjectur Hö. am Rand) Sp. Del. im Text, εἶτα οὕτως A | 16 πεποιήκει] πεποίηκεν Del. | 20 ⟨οὐκ⟩ setze ich wegen der Z. 22 folgenden Worte πολλὰς τυγχανούσας ein | 21 ἀναγιγνώσκοντας M Ausgg. 27 ἐπἀκολούθησεν A.

πεποιηκέναι τὸν θεὸν, ἵνα διὰ τούτων ἐπιστρέψῃ τινάς. καὶ τί ἄτοπον ὁ λόγος ἔχειν δύναται; ὥσπερ γὰρ, εἰ καταχρηστικῶς ἀκούοντων ἡμῶν κακὰ τοὺς προσαγομένους πόνους τοῖς παιδευομένοις ὑπὸ πατέρων καὶ διδασκάλων καὶ παιδαγωγῶν, ἢ ὑπὸ ἰατρῶν τοῖς θερα-
5 πείας ἕνεκεν τεμνομένοις ἢ καυτηριαζομένοις, λέγομεν τὸν | πατέρα 676
κακοποιεῖν τοῖς υἱοῖς ἢ τοὺς παιδαγωγοὺς ἢ τοὺς διδασκάλους ἢ τοὺς ἰατροὺς, οὐδὲν ἂν κατηγοροῖντο οἱ τύπτοντες ἢ οἱ τέμνοντες· οὕτως, εἰ ὁ θεὸς λέγεται τὰ τοιαδὶ ἐπάγειν ἐπιστροφῆς καὶ θεραπείας ἕνεκεν τῶν δεομένων τοιούτων πόνων, οὐδὲν ἂν ἄτοπον ὁ
10 λόγος ἔχοι· οὔτ' ἂν καταβαίνῃ „κακὰ παρὰ κυρίου ἐπὶ πύλας Ἰερουσαλὴμ," τὴν ὑπόστασιν ἔχοντα ἐν τοῖς ἀπὸ τῶν πολεμίων πόνοις, προσαγομένοις αὐτοῖς εἰς ἐπιστροφὴν, οὔτ' ἂν ἐπισκέπτηται „ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομίας" τῶν ἐγκαταλιπόντων „τὸν νόμον" τοῦ θεοῦ „καὶ ἐν μάστιξι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν," οὔτ' ἂν λέγῃ τό· „ἔχεις ἄν-
15 θρακας πυρὸς, κάθισαι ἐπ' αὐτοὺς, οὗτοι ἔσονταί σοι βοήθεια." τοῦτον δὲ τὸν τρόπον καὶ τὸ „ὁ ποιῶν εἰρήνην καὶ κτίζων κακὰ" διηγούμεθα· κτίζει γὰρ τὰ σωματικὰ ἢ τὰ ἐκτὸς κακὰ, καθαίρων καὶ παιδεύων τοὺς μὴ βουληθέντας παιδευθῆναι λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ ὑγιεῖ. καὶ ταῦτα μὲν εἰς τὸ πῶς μὲν ὁ θεὸς κακὰ ἐποίει;

20 LVII. Εἰς δὲ τὸ πῶς πείθειν καὶ νουθετεῖν ἀδυνατεῖ; προείρηται μὲν ὅτι πᾶσιν ἂν, εἴπερ ἔγκλημά ἐστι τὸ τοιοῦτον, προσάγοιτο ἡ τοῦ Κέλσου λέξις τοῖς ἀποδεχομένοις πρόνοιαν· ἀπολογήσαιτο δ' ἄν τις ὅτι νουθετεῖν μὲν οὐκ ἀδυνατεῖ ὁ θεὸς, νουθετεῖ γὰρ διὰ πάσης γραφῆς καὶ διὰ τῶν χάριτι διδασκόντων θεοῦ
25 τοὺς ἀκούοντας· εἰ μὴ ἄρα ἴδιόν τι σημαινόμενον ἐξακούοιτο εἰς τὸ νουθετεῖν τὸ καὶ ἐπιτυγχάνειν ἐν τῷ νουθετουμένῳ καὶ ἀκούειν τὸν τοῦ διδάσκοντος λόγον, ὅπερ ἐστὶ παρὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ τετριμμένου ἐν τῇ συνηθείᾳ σημαινομένου.

εἰς δὲ τὸ πῶς πείθειν ἀδυνατεῖ; καὶ αὐτὸ προσαχθὲν ἂν
30 πᾶσι τοῖς πρόνοιαν παραδεχομένοις, ταῦτα λεκτέον. ἐπειδὴ τὸ πείθεσθαι ὡσπερεὶ τῶν καλουμένων ἀντιπεπονθότων ἐστὶν, ἀνάλογον τῷ κείρεσθαι ἄνθρωπον, ἐνεργοῦντα τὸ παρέχειν ἑαυτὸν τῷ κείροντι· διὰ τοῦτο οὐ μόνης δεῖται τῆς τοῦ πείθοντος ἐνεργείας ἀλλὰ καὶ τῆς, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, ὑποπτώσεως πρὸς τὸν πείθοντα ἢ παρα-

10 Vgl. Mich. 1, 12. — **12** Vgl. Psal. 88, 33. 31. 33. — **14** Jes. 47, 14. 15. — **16** Jes. 45, 7.

10 *καταβαίνῃ*] *η* in Correctur A | **13** *ἐγκαταλειπόντων* [so] A^1 | **15** *καθίσαι* A | **25** *τοὺς* aus *τοῦς* corr. A | *τι σημαινόμενον* M Ausgg. *τίς ἢ μαινόμενον* A | **30—31** am Rand *σῃ* von I. oder II. H. A | **31** *ὡσπερεὶ* $M^{corr.}$ Ausgg. *ὡς περὶ* A | **32** *τὸ* Ausgg. *τῷ* A.

δοχῆς τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ πείθοντος. διὰ τοῦτο οὐ παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὸν θεὸν πείθειν λεκτέον τοὺς μὴ πειθομένους μὴ πείθεσθαι, ἀλλὰ παρὰ τὸ ἐκείνους μὴ δέχεσθαι τοὺς πειστικοὺς λόγους τοῦ θεοῦ.

τοῦτο δὲ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων λέγων τις, ὀνομαζομένων πειθοῦς
158v δημιουργῶν, οὐκ ἂν ἁμάρτοι· | δυνατὸν γὰρ καὶ τὸν ἄκρως κατειληφότα τὰ τῆς ῥητορικῆς θεωρήματα καὶ δεόντως αὐτοῖς χρώμενον πάντα μὲν ποιεῖν πρὸς τὸ πείθειν, μὴ τυγχάνοντα δὲ τῆς προαιρέσεως τοῦ ὀφείλοντος πείθεσθαι δοκεῖν μὴ πείθειν. ὅτι δὲ, κἂν τὸ πειστικοὺς λέγεσθαι λόγους ἀπὸ θεοῦ ἔρχηται, τό γε πείθεσθαι οὐκ ἔστιν ἀπὸ θεοῦ, σαφῶς ὁ Παῦλος διδάσκει λέγων· „ἡ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ | καλοῦντος ὑμᾶς." τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ „ἐὰν θέλητε καὶ εἰσα- 677
κούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται." ἵνα γάρ τις θέλῃ ἅπερ λέγει ὁ νουθετῶν καὶ εἰσακούσας αὐτῶν ἄξιος γένηται τῶν τοῦ θεοῦ ἐπαγγελιῶν, τῆς προαιρέσεως τοῦ ἀκούοντος δεῖ καὶ τῆς πρὸς τὰ λεγόμενα ἐπινεύσεως. διόπερ ἐν Δευτερονομίῳ ἐμφαντικῶς εἰρῆσθαί μοι δοκεῖ τό· „καὶ νῦν Ἰσραὴλ, τί κύριος ὁ θεός σου αἰτεῖ παρὰ σοῦ ἀλλ' ἢ φοβεῖσθαι κύριον τὸν θεόν σου ⟨καὶ⟩ πορεύεσθαι ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ καὶ ἀγαπᾶν αὐτὸν καὶ" „φυλάσσειν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ;"

LVIII. Εἰθ' ἑξῆς ἐστιν ἀπαντῆσαι πρὸς τὸ πῶς δ' ἐπ' αὐτοῖς ἀχαρίστοις καὶ πονηροῖς γενομένοις μεταμέλει καὶ τὴν ἑαυτοῦ τέχνην μέμφεται καὶ μισεῖ καὶ ἀπειλεῖ καὶ φθείρει τὰ ἴδια ἔκγονα; συκοφαντεῖ δ' ἐν τούτοις καὶ καταψεύδεται τῶν ἐν τῇ Γενέσει γεγραμμένων τὸν τρόπον τοῦτον· „ἰδὼν δὲ κύριος ὁ θεὸς ὅτι ἐπληθύνθησαν αἱ κακίαι τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ πάσας τὰς ἡμέρας, ἐνεθυμήθη ὁ θεὸς ὅτι ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ διενοήθη ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ καὶ εἶπεν ὁ θεός· ἀπαλείψω τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησα, ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους καὶ ἀπὸ ἑρπε-

11 Gal. 5, 8. — **12** Jes. 1, 19. 20. — **18** Deut. 10, 12. 13. — **20** Gen 6, 5—7.

3 *πειστικοὺς* schreibe ich nach M$^{corr.}$ mit Guiet (bei Del. I 676 Anm. c), da dies (bekanntlich oft mit *πιστικ.* verwechselte) Wort in einer Erörterung über den Begriff *πείθεσθαι* allein am Platze ist; *πιστικοὺς* A Ausgg. | **5** *ἐπ' ἀνθρώπων*] *περὶ ἀνθρώπων*, am Rand *γρ' ἐπ' ἀνῶν* A^1 | **9** *πειστικοὺς* schreibe ich nach M$^{corr.}$ mit Guiet (bei Del. I 676 Anm. c), vgl. oben Z. 3; *πιστικοὺς* A Ausgg. | **15** *λέγει*] *ει* in Correctur A | **19** ⟨*καὶ*⟩ füge ich mit Sp. u. Del. ein | **23** *ἀχαρίστοις*] *ἄχαρις τοῖς* A, vgl. oben VI 53, S. 124 Z. 19 | **27** *τῆς* übergeschr. A^1 | *διανοεῖται*] *διανεῖται* A.

τῶν ἕως τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ· ὅτι ἐθυμώθην, ὅτι ἐποίησα αὐτούς," τὰ μὴ γεγραμμένα ἐκτιθέμενος ὡς δηλούμενα ἀπὸ τῶν γεγραμμένων. μεταμέλεια γὰρ ἐν τούτοις οὐκ ὠνομάσθη θεοῦ οὐδ' ὅτι τὴν ἑαυτοῦ τέχνην μέμφεται καὶ μισεῖ.

εἰ δὲ δοκεῖ ὁ θεὸς ἀπειλεῖν τὰ τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ φθείρειν ἐν αὐτῷ τὰ ἴδια ἔκγονα, λεκτέον ὅτι, ἀθανάτου τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων τυγχανούσης, ἡ μὲν νομιζομένη ἀπειλὴ ἐπιστρέφειν βούλεται τοὺς ἀκούοντας, ἡ δ' ἐν τῷ κατακλυσμῷ διαφθορὰ τῶν ἀνθρώπων καθάρσιόν ἐστι τῆς γῆς, ὡς καὶ Ἑλλήνων οἱ μὴ εὐκαταφρονήτως φιλοσοφήσαντες εἰρήκασιν ἐν τῷ· „ὅταν δ' οἱ θεοὶ τὴν γῆν καθαίρωσι." περὶ δὲ τῶν ὡσπερεὶ ἀνθρωποπαθῶν λέξεων ἀναφερομένων ἐπὶ τὸν θεὸν οὐκ ὀλίγα ἡμῖν καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω λέλεκται.

LIX. Ὑπιδόμενος δ' ἐξῆς ὁ Κέλσος τάχα δὲ καὶ αὐτὸς συνιδών, ὅ τι δύναται λεχθῆναι ὑπὸ τῶν ἀπολογουμένων περὶ τῶν ἐν τῷ κατακλυσμῷ διαφθαρέντων, φησίν· εἰ δὲ μὴ διαφθείρει τὰ ἴδια
159r ἔκγονα, ποῖ ποτε αὐτὰ | ὑπεξάγει τοῦ κόσμου τοῦδε, ἐν ἐποίησεν αὐτός; καὶ πρὸς τοῦτο δὲ λέγομεν ὅτι τοῦ μὲν παντὸς κόσμου, συνεστῶτος ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς, οὐ πάντως ὑπεξάγει τοὺς τὸν κατακλυσμὸν πεπονθότας, ἀπαλλάττει δ' αὐτοὺς τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς καὶ ἀπολύσας τῶν σωμάτων ἀπολύει ἅμα καὶ τοῦ ἐπὶ γῆς τυγχάνειν, ἣν πολλαχοῦ τῶν γραφῶν ἔθος ὀνομάζεσθαι | κόσ- 678
μον. μάλιστα δ' ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ πολλάκις ἔστιν εὑρεῖν κόσμον τὸν περίγειον ὀνομαζόμενον τόπον, ὥσπερ καὶ ἐν τῷ „ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον," καὶ „ἐν τῷ κόσμῳ θλῖψιν ἔχετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον." εἰ μὲν οὖν ἀκούει τις τοῦ ὑπεξάγει τοῦ κόσμου τοῦδε τοῦ περιγείου τόπου, οὐδὲν ἄτοπον ἀπαντᾷ τῷ λόγῳ· εἰ δὲ κόσμον τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς σύστημα ὀνομάζει τις, οὐ πάντως οἱ τὸν κατακλυσμὸν παθόντες ὑπεξάγονται ἀπὸ τοῦ οὕτως ὀνομαζομένου κόσμου. καίτοι γε εἴποι ἄν τις, νοήσας

5 Vgl. oben IV 11. 12. — **9** Vgl. oben IV 21, I 290 Z. 12 f. — **10** Vgl. Plato, Tim. Cap. III p. 22 D, u. oben IV 20, I 289 Z. 29 f. 62, I 333 Z. 30 u. 64, I 335 Z. 13. — **12** Vgl. oben I 71. IV 71. 72. — **22** Vgl. Matth. 4, 8. 26, 13. Mark. 16, 15. II Petr. 3, 6. Röm. 1, 8. I Tim. 6, 7. — **25** Joh. 1, 9. — **26** Joh. 16, 33.

1 *ἐθυμώθην* A *ἐνεθυμήθην* PM² (am Rand) V corr., Hö. am Rand, Sp. Del. im Text | **11** *ὡσπερεὶ* PAusgg. *ὡς περὶ* A | **14** *Ὑπιδόμενος* schreibe ich, vgl. oben I 68, I 121 Z. 29. III 42, I 238 Z. 7; *ὑπειδόμενος* AAusgg. | **15** *ὅ τι* schreibe ich, *ὅτι* AAusgg. | **26** *θλῖψιν* AAusgg. | *ἔχετε* AHö. Sp. *ἕξετε* PDel. | **31** *οὕτως*] *ὄντως* vermutet Guiet (bei Del. I 678 Anm. c) ohne Grund.

τὸ „μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα“ καὶ τὸ „τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται,“ ὅτι πρὸς τοῖς ἀοράτοις καὶ ἁπαξαπλῶς ὀνομαζομένοις μὴ βλεπομένοις τυγχάνων ὑπεξῆλθε τὸν κόσμον, τοῦ λόγου αὐτὸν ὑπεξάγοντος ἐντεῦθεν καὶ ἐπὶ τὸν ὑπερουράνιον ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν καλῶν μετατιθέντος τόπον.

LX. Μετὰ δὲ τὴν ἐξετασθεῖσαν λέξιν ὡσπερεὶ σκοπὸν ἔχων τὸ ὅπως ποτὲ πολλῶν λόγων πληρῶσαι τὸ βιβλίον, ἄλλαις λέξεσι τὰ παραπλήσιά φησι τοῖς ὀλίγῳ ἀνωτέρω ἐξετασθεῖσιν, ἐν οἷς ἔλεγε· μακρῷ δ' εὐηθέστερον τὸ καὶ ἡμέρας τινὰς ἐπιδιανεῖμαι τῇ κοσμογονίᾳ, πρὶν εἶναι ἡμέρας· οὐρανοῦ γὰρ οὔπω γεγονότος οὐδὲ γῆς πω ἐρηρεισμένης οὐδ' ἡλίου πω τῇδε φερομένου, πῶς ἡμέραι ἦσαν; τί γὰρ διαφέρει ταῦτα τοῦ ἔτι δ' ἄνωθεν λαβόντες ἐπισκεψώμεθα, πῶς οὐκ ἂν ἄτοπος εἴη θεὸς ὁ πρῶτος καὶ ὁ μέγιστος κελεύων· γενέσθω τόδε καὶ ἕτερον τόδε ἢ τόδε, καὶ μιᾷ μὲν ἡμέρᾳ τοσόνδε τεκταινόμενος τῇ δευτέρᾳ δ' αὖθις τοσῷδε πλέον καὶ τρίτῃ καὶ τετάρτῃ καὶ πέμπτῃ καὶ ἕκτῃ;

δυνάμει δ' εἴπομεν καὶ εἰς τὸ κελεύων· γενέσθω τόδε καὶ ἕτερον τόδε ἢ τόδε, ὅτε παρετιθέμεθα τὸ „αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν,“ λέγοντες τὸν μὲν προσεχῶς δημιουργὸν εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ λόγον καὶ ὡσπερεὶ αὐτουργὸν τοῦ κόσμου, τὸν δὲ πατέρα τοῦ λόγου τῷ προστετεχέναι τῷ υἱῷ ἑαυτοῦ λόγῳ ποιῆσαι τὸν κόσμον εἶναι πρώτως δημιουργόν.

περὶ δὲ τοῦ μιᾷ μὲν ἡμέρᾳ γεγονέναι „τὸ φῶς“ δευτέρᾳ δὲ „τὸ στερέωμα,“ τρίτῃ δὲ συνῆχθαι τὰ „ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ“ 159ᵛ ⟨ὕδατα⟩ εἰς τὰς συναγωγὰς | αὐτῶν. καὶ οὕτω βεβλαστηκέναι τὴν

1 II Kor. 4, 18. — **2** Röm. 1, 20. — **9** Vgl. oben VI 50. 51, S. 121 Z. 31 ff. — **10** Vgl. Gen. 1, 1—5. — **15** Vgl. Gen. 1, 3—2, 2. — **19** Vgl. oben II 9, I 136 Z. 1 ff. — **20** Psal. 32, 9. 148, 5. — **26** Vgl. Gen. 1, 3—31.

8 hinter ὅτι + ὁ Bo. (Notae p. 397) | **5** ὑπερουράνιον Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; ὑπὲρ τὸν οὐράνιον A | **7** ὡσπερεὶ σκοπὸν P M Ausgg. ὡς περίσκοπον A S ὁπῶσποτε A | ⸌πολλῶν λόγων am Rand nachgetragen A¹ | τὸ scheint aus τὰ corr. A | **12** ἡλίου] ἡ in Correctur A | πω (2)] πῶ A ποῦ V Ausgg. im Text | **13** του [so] A | **16** μία A Ausgg. | **26** μία A Ausgg. | **27** ὑπὸ κάτω A | **28** ⟨ὕδατα⟩ füge ich nach M² (am Rand) u. den Ausgg. ein, vgl. Gen. 1, 10 | συναγωγάς] auf den unteren Rand des hier schliessenden fol. 159ʳ von A hat dieselbe plumpe Hand, von der die beiden Randnoten auf fol. 120ʳ (vgl. oben S. 14 Z. 3) u. fol. 121ᵛ (vgl. oben S. 18 Z. 1) herstammen, folgende Worte geschrieben: ὅρα πῶς τὸν υἱὸν εἰς τὴν δευτέραν κατάγει κατάστασιν εἰ [oder ἢ?] γὰρ προσταγῇ καὶ ὁρισμένην), τῆς ὑποταχτικῆς καὶ ὑποβεβηκυίας ἐστὶ καταστάσεως, καὶ εἰ υἱὸς καὶ ὁμόδοξος καὶ ὁμότιμος.

γῆν τὰ ὑπὸ μόνης φύσεως διοικούμενα, καὶ τετάρτῃ τοὺς „φωστῆρας“ καὶ „ἀστέρας“ καὶ πέμπτῃ τὰ νηκτὰ καὶ ἕκτῃ τὰ χερσαῖα καὶ „τὸν ἄνθρωπον.“ κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν ἐν τοῖς πραγματευθεῖσιν εἰς τὴν Γένεσιν εἰρήκαμεν· καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω δὲ ἐγκαλοῦντες τοῖς κατὰ τὴν προχειροτέραν ἐκδοχὴν φήσασι χρόνους ἓξ ἡμερῶν διεληλυθέναι εἰς τὴν | κοσμοποιΐαν παρετιθέμεθα τὸ „αὕτη ἡ βίβλος γε- 679
νέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο· ᾗ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.“

LXI. Εἶτα πάλιν μὴ κατακούσας τοῦ „καὶ συνετέλεσεν ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἃ ἐποίησε· καὶ κατέπαυσεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἐποίησε. καὶ εὐλόγησεν ὁ θεὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην καὶ ἡγίασεν αὐτήν, ὅτι ἐν αὐτῇ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἤρξατο ὁ θεὸς ποιῆσαι“ καὶ οἰηθεὶς ταὐτὸν εἶναι τὸ „κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ“ καὶ τὸ „ἀνεπαύσατο τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ“ φησί· μετὰ τοῦτο μὴν ὥσπερ τις ἀτεχνῶς πονηρὸς χειροτέχνης ἐκκαμὼν καὶ πρὸς ἀνάπαυσιν ἀργίας δεηθείς. οὐδὲ γὰρ οἶδε, τίς ἡ μετὰ τὴν ὅσον ὁ κόσμος συνέστηκεν ἐνεργουμένην κοσμοποιΐαν, ἡ τοῦ σαββάτου καὶ τῆς καταπαύσεως τοῦ θεοῦ ἡμέρα, ἐν ᾗ ἑορτάσουσιν ἅμα τῷ θεῷ οἱ πάντα τὰ ἔργα ἑαυτῶν ταῖς ἓξ ἡμέραις πεποιηκότες καὶ διὰ τὸ μηδὲν παραλελοιπέναι τῶν ἐπιβαλλόντων ἀναβαίνοντες ἐπὶ τὴν θεωρίαν καὶ τὴν ἐν αὐτῇ τῶν δικαίων καὶ μακαρίων πανήγυριν.

εἶτα ὡς ἤτοι τῶν γραφῶν οὕτω λεγουσῶν ἢ καὶ ἡμῶν αὐτῶν οὕτως διηγουμένων περὶ θεοῦ. ὅτι καμὼν ἀνεπαύσατο, φησὶν ὅτι οὐ θέμις τὸν πρῶτον θεὸν κάμνειν οὔτε χειρουργεῖν οὔτε κελεύειν. ὁ μὲν οὖν Κέλσος φησὶν ὅτι οὐ θέμις τὸν πρῶτον θεὸν κάμνειν· ἡμεῖς δὲ εἴποιμεν ἂν ὅτι οὐδ' ὁ θεὸς λόγος κάμνει οὐδ' ὅσοι τῆς κρείττονος ἤδη καὶ θειοτέρας τάξεως ἔχονται· τὸ γὰρ κάμνειν ἐστὶ τῶν ἐν σώματι. ζητήσεις δὲ, πότερον ἢ τῶν ἐν οἱῳποτοῦν σώματι ἢ τῶν ἐν τῷ γηΐνῳ καὶ ὀλίγον τούτου

4 Vgl. oben VI 50, S. 122 Z. 4 ff. — **6** Gen. 2, 4. — **9** Gen. 2, 2. 3. — **14** Gen. 2, 2. — **18** Vgl. Exod. 20, 8—11. 31, 13—17. Deut. 5, 14. — **26** Vgl. Plato, Tim. Cap. VII p. 33 A B.

2 *χερσαῖα*] *αι* von I. H. über einen gestrichenen Buchst., der wahrscheinlich *ε* gewesen ist, übergeschr., der Accent fehlt, A | **5** *χρόνους*] *χρόνον* vermutet Guiet (bei Del. I 678 Anm. i) | *ἓξ*] *ἑξ* A | **9** hinter *ὁ θεὸς* + *τὸν οὐνον καὶ τὴν γῆν*, doch expungiert, A | **10** *ἐποίησε*] *ἐπ̄* [so] A | **14** *ταυτὸν* A | **17** *ἀργίας* M² u. Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ἀργοῦ* A | *ἡ* (scil. *ἡμέρα*) A Hö. *ᾗ* Sp. Del. | **18** *ἐνεργουμένην*] Schluss-*ν* übergeschr. A¹ | **25** *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg. | **26** *κάμνειν*] *ει* in Correctur u. *ν* (vor *ε*) übergeschr. A¹.

βελτίονι. ἀλλ' οὐδὲ θέμις τὸν πρῶτον θεὸν χειρουργεῖν· ἐὰν δὲ κυρίως ἀκούῃς τοῦ χειρουργεῖν, οὐδὲ τὸν δεύτερον οὐδ' ἄλλο τι τῶν θειοτέρων. ἀλλ' ἔστω καταχρηστικῶς λέγεσθαι τὸ χειρουργεῖν ἢ τροπικῶς, ἵνα διηγησώμεθα καὶ τὸ „ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα" καὶ „αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἔστησαν τὸν οὐρανὸν" καὶ εἴ τι τούτοις εἴρηται παραπλησίως, τροπολογούντων ἡμῶν χεῖρας καὶ μέλη τοῦ θεοῦ· τί οὖν ἄτοπον οὕτω χειρουργεῖν θεόν; ὡς οὐκ ἄτοπον δὲ οὕτω χειρουργεῖν θεὸν, οὕτως οὐδὲ τὸ
160r κελεύειν αὐτὸν, ἵνα καλὰ καὶ ἐπαινετὰ | ᾖ τὰ ὑπὸ τοῦ κελευομένου ἐπιτελούμενα τῷ θεὸν εἶναι τὸν κεκελευκότα περὶ αὐτῶν.

LXII. Πάλιν τε αὖ ὁ Κέλσος τάχα μὲν παρακούσας τοῦ „τὸ γὰρ στόμα κυρίου ἐλάλησε ταῦτα" τάχα δὲ καὶ τῶν ἰδιωτῶν προπετευσαμένων περὶ τῆς τῶν τοιούτων διηγήσεως, μὴ νοήσας τε, ἐπὶ τίνων τάσσεται τὰ ὀνόμασι σωματικῶν μελῶν ἐπὶ τῶν δυνάμεων τοῦ θεοῦ λεγόμενα, φησίν· οὐδὲ στόμα αὐτῷ ἐστιν οὐδὲ φωνή. ἀληθῶς γὰρ οὐκ ἔσται τῷ θεῷ φωνὴ, εἴπερ ἐστὶν ἡ | φωνὴ ἀὴρ 680
πεπληγμένος ἢ πληγὴ ἀέρος ἢ εἶδος ἀέρος ἢ ὅ τι δήποτε ὁρίζονται εἶναι τὴν φωνὴν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί· ἀλλ' ἡ λεγομένη φωνὴ θεοῦ ὡς θεοῦ φωνὴ ὁρᾶσθαι λέγεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐν τῷ „πᾶς ὁ λαὸς ἑώρα τὴν φωνὴν τοῦ θεοῦ," τοῦ ὁρᾶσθαι λαμβανομένου, ἵνα κατὰ τὴν συνήθειαν ὀνομάσω τῆς γραφῆς, πνευματικῶς. ἀλλ' οὐδ' ἄλλο φησὶν εἶναι τῷ θεῷ ὧν ἡμεῖς ἴσμεν· τίνων δ' ἡμεῖς ἴσμεν, οὐ σαφηνίζει. εἰ μὲν γὰρ μελῶν, σύμφαμεν αὐτῷ προσυπακούοντες ὧν ἴσμεν σωματικῶς καὶ κοινότερον ὀνομαζομένων· εἰ δὲ καθόλου ἀκούοιμεν τοῦ ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, πολλῶν ἡμεῖς ἴσμεν ἐξακουομένου· ἔστι γὰρ αὐτῷ ἀρετὴ καὶ μακαριότης καὶ θειότης. εἰ δέ τις ἀκούοι ὑψηλότερον τοῦ ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, ἐπεὶ πάντα ἃ ἴσμεν ἐλάττονά ἐστι τοῦ θεοῦ· οὐδὲν ἄτοπον καὶ ἡμᾶς παραδέξασθαι ὅτι οὐδέν ἐστι τῷ θεῷ ὧν ἡμεῖς ἴσμεν. κρεῖττονα γάρ ἐστι πάντων ὧν οἶδεν οὐ μόνη ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπεραναβεβηκότων αὐτὴν τὰ προσόντα τῷ θεῷ. εἰ δ' ἀνε-

4 Psal. 18, 2. — **5** Vgl. Psal. 101, 26. — **11** Jes. 1, 20. — **16** Vgl. Plato. Tim. Cap. XXIX p. 67 B. Aristot., De anima II 8. Probl. XI 23. 51 (vol. I p. 420b, 5 sqq. vol. II p. 901b, 16. 904b, 27 ed. Acad. Reg. Boruss.). Diogenes Laërt. VII 1, 55. H. Diels, Doxogr. gr. p. 407a, 21 sqq. 500, 14 sq. 515, 8. 516, 8. 525, 17. — **19** Exod. 20, 18.

2 ἀκούῃς P M V corr. ἀκούεις A Ausgg. | ἄλλότι [so] **A** | **8** οὕτω **A** | **13** τὲ **A** δὲ M Ausgg. | **14** τὰ ὀνόμασι] τὰ ὀνόματα vermutet Guiet (bei Del. I 679 Anm. d) unrichtig | **17** ὁτιδήποτε **A** | **18** φωνὴν aus φωνήν corr. **A** | **23** μελῶν] μ̄ελλῶν, das erste λ expungiert, A^1 | **31** τῷ < M Ausgg.

γνώκει τὰς τῶν προφητῶν λέξεις, τοῦ μὲν Δαυὶδ λέγοντος· „σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ," τοῦ δὲ Μαλαχίου οἶμαι· „καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι." ἑώρα αν ὅτι οὐδεὶς ἡμῶν φησιν εἶναι μεταβολὴν ἐν τῷ θεῷ οὔτ' ἔργῳ οὔτ' ἐπινοίᾳ. μένων γὰρ „ὁ αὐτὸς" διοικεῖ τὰ μεταβλητά, ὡς πέφυκε, καὶ λόγος αὐτοῦ αἱρεῖ διοικεῖσθαι αὐτά.

LXIII. Εἶτά φησιν ὁ Κέλσος, μὴ ἐνιδὼν τῇ διαφορᾷ τοῦ „κατ' εἰκόνα θεοῦ" καὶ „τῆς εἰκόνος αὐτοῦ," ὅτι „εἰκὼν" μὲν „τοῦ θεοῦ" ὁ „πρωτότοκος πάσης κτίσεώς" ἐστιν ὁ αὐτολόγος καὶ ἡ αὐτοαλήθεια ἔτι δὲ καὶ ἡ αὐτοσοφία, „εἰκὼν" οὖσα „τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ," „κατ' εἰκόνα" δὲ τοῦ „θεοῦ" ὁ ἄνθρωπος πεποίηται. ἔτι δὲ καὶ ὅτι πᾶς ἀνὴρ, οὗ „Χριστός ἐστι κεφαλή," „εἰκὼν καὶ δόξα θεοῦ" ὑπάρχει· ἀλλ' οὐδ' ἐπιστήσας, ἐν τίνι τῶν τοῦ ἀνθρώπου τὸ „κατ' εἰκόνα" τοῦ „θεοῦ" χαρακτηρίζεται, καὶ ὅτι ἐν τῇ ἢ μὴ ἐσχηκυίᾳ ἢ μηκέτι ἐχούσῃ ψυχῇ „τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ," ἐκ τοῦ μὴ ἔχειν ταῦτα χρηματιζούσῃ „κατ' εἰκόνα" τοῦ κτίσαντος, φησὶ τό· οὐδ' ἄνθρωπον ἐποίησεν εἰκόνα αὐτοῦ· οὐ γὰρ τοιόσδε ὁ θεὸς οὔτ' ἄλλῳ εἴδει οὐδενὶ ὅμοιος. οἷον δ' ἐστὶ τοῦ συνθέτου ἀνθρώπου τῷ χείρονι μέρει, λέγω δὲ τῷ σώματι, νομίζειν ἐνυπάρχειν τὸ „κατ' εἰκόνα" τοῦ „θεοῦ," ὡς δ' ὁ Κέλσος
160v ἐξείληφεν, αὐτὸ εἶναι τὸ „κατ' εἰκόνα" αὐτοῦ; εἰ γὰρ τὸ „κατ' εἰκόνα" τοῦ „θεοῦ" ἐν τῷ σώματί ἐστι μόνῳ, ἐστέρηται τὸ κρεῖττον, ἡ ψυχὴ, τοῦ „κατ' εἰκόνα" καὶ ἔστιν ἐν τῷ φθαρτῷ σώματι, ὅπερ οὐδεὶς ἡμῶν λέγει. εἰ δ' ἐστὶν ἐν τῷ συναμφοτέρῳ τὸ „κατ' εἰκόνα" τοῦ „θεοῦ," ἀνάγκη σύνθετον εἶναι τὸν θεὸν καὶ οἱονεὶ συνεστῶτα

1 Psal. 101, 28. — **2** Mal. 3, 6. — **6** Vgl. Gen. 1, 27. — **7** Vgl. Kol. 1, 15. — **8** Vgl. Joh. 1, 1. 14. 14, 6. 17, 17. Luk. 11, 49. I Kor. 1, 30. — **9** Vgl. Weish. Sal. 7, 26. — **10** u. **13** Vgl. Gen. 1, 27. — **11** Vgl. I Kor. 11, 3. 7. — **14** Vgl. Kol. 3, 9. — **15** Vgl. Gen. 1, 27.

2 *οἶμαι* A Hö. Sp. *ἐγώ εἰμι* P (durch Conjectur) Del. unrichtig, weil Origenes auch sonst (vgl. oben I 21, I 72 Z. 22 u. IV 14, I 284 Z. 21) nur die zweite Hälfte von Mal. 3, 6 citiert; dagegen ist die durch *οἶμαι* angedeutete Unsicherheit über den Namen des Propheten erklärlich, da dieser an den beiden oben angeführten Stellen überhaupt nicht genannt wird | *ἠλλοίωμαι*] *η* in Correctur A | **5** *αὐτοῦ*] *αὐτὸς* vermutet nach Bo. (Notae p. 397) Del. (I 680 Anm. c) | *αἱρεῖ* M Ausgg. *ἐρεῖ* A | **8** *αὐτοαλήθεια* von plumper H. mit heller Tinte in *αὐτοἀλήθεια* corr. A | **12** *οὐδ'* A *οὐδὲ* M Ausgg. | *ἐν τίνι* Del. *ἔν τινι* A Hö. Sp. | **13** *ἢ* < Del. | **14** *ψυχῇ* < A (im Text) Ausgg., doch am Rand von A zu Z. 14—15 steht (nicht von I. H. u. mit heller Tinte) geschrieben: ÷ *ψυχῆ* (nicht in den Abschriften), wahrscheinlich hinter *ἐχούσῃ* einzufügen; dadurch wird die von Del. (I 680 Anm. d) gebilligte Vermutung von Bo. (Notae p. 397), der *φύσει* statt *φησὶ* (Z. 16) lesen wollte, hinfällig | **18** *ἔστι* A Ausgg. | **19** *δ'* tilgen Bo. (Notae p. 397) u. Del. (I 680 Anm. f) | **21—22** am Rand *ση* von I. oder II. H. A | **23** *ἔστιν* A Ausgg.

καὶ αὐτὸν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ἵνα τὸ | μὲν „κατ' εἰκόνα" τὸ 681
κρεῖττον ᾖ ἐν τῇ ψυχῇ, τὸ δ' ἔλαττον καὶ κατὰ τὸ σῶμα ἐν τῷ σώματι, ὅπερ οὐδεὶς ἡμῶν φησι. λείπεται δὴ τὸ „κατ' εἰκόνα" τοῦ „θεοῦ" ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς λεγομένῳ ἔσω ἀνθρώπῳ καὶ ἀνακαινουμένῳ καὶ πεφυκότι γίνεσθαι „κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος" νοεῖσθαι [τὸ „κατ' εἰκόνα"], ὅτε γίνεταί τις „τέλειος", „ὡς ὁ πατὴρ ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστι", καὶ ἀκούει ὅτι „ἅγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιος κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν," καὶ μανθάνων τὸ „μιμηταὶ τοῦ θεοῦ γίνεσθε" ἀναλαμβάνει εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἐνάρετον ψυχὴν τοὺς χαρακτῆρας τοῦ θεοῦ· ὅτε καὶ „ναός" ἐστι τοῦ ἐν τῷ „κατ' εἰκόνα" ἀνειληφότος τοῦ θεοῦ τὰ τοῦ θεοῦ „τὸ σῶμα," τοῦ τοιαύτην ἔχοντος ψυχὴν καὶ ἐν τῇ ψυχῇ διὰ τὸ „κατ' εἰκόνα" τὸν θεόν.

LXIV. *Πάλιν δὲ αυ ἑαυτῷ συνείρει πλείονα λέγων ὡς ὑφ' ἡμῶν διδόμενα, ἅπερ οὐδεὶς τῶν ἐν Χριστιανοῖς νοῦν ἐχόντων δίδωσιν. οὐ γάρ φησι τὶς ἡμῶν ὅτι μετέχει σχήματος ὁ θεὸς ἢ χρώματος, ἀλλ' οὐδὲ κινήσεως μετέχει ὁ διὰ τὸ ἑστηκέναι καὶ βεβαίαν εἶναι τὴν φύσιν αὐτοῦ προκαλούμενος καὶ τὸν δίκαιον ἐπὶ τὰ παραπλήσια καὶ λέγων· „σὺ δὲ αὐτοῦ στῆθι μετ' ἐμοῦ." εἰ δέ τινες λέξεις οἱονεὶ κίνησίν τινα παριστᾶσιν αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ λέγουσα· „ἤκουσαν κυρίου τοῦ θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινὸν," οὕτως ἀκουστέον τῶν τοιούτων ὡς κινουμένου νοουμένου τοῦ θεοῦ τοῖς ἡμαρτηκόσιν, ἢ οὕτως ἀκουστέον τῶν τοιούτων ὡς καὶ ὕπνου θεοῦ τροπικῶς λεγομένου ἢ ὀργῆς ἤ τινος τῶν παραπλησίων.*

ἀλλ' οὐδ' οὐσίας μετέχει ὁ θεός· μετέχεται γὰρ μᾶλλον ἢ μετέχει, καὶ μετέχεται ὑπὸ τῶν ἐχόντων „πνεῦμα θεοῦ". καὶ ὁ

1 Vgl. Gen. 1, 27. — **4** Vgl. Ephes. 3, 16. — **5** Vgl. Kol. 3, 10. — **6** Vgl. Matth. 5, 48. — **7** Lev. 11, 45. — **8** Ephes. 5, 1. — **10** Vgl. I Kor. 6, 19. 3, 16. (II Kor. 6, 16). — **15** Vgl. Plato, Phädr. Cap. XXVII p. 247 C. Justin, Dial. c. Tryph. Cap. IV (vol. II p. 18 ed. Otto). Aristid., Apol. S. 4, 3 f. ed. Hennecke. Plutarch, De Iside et Osir. Cap. LXXVI p. 382 B. Clement. Hom. XVII 8. Origenes, De princ. I 1, 6 (tom. XXI p. 33 sq. ed. Lomm.). — **18** Deut. 5, 31. — **19** Gen. 3, 8. — **24** Vgl. Plato, Res publ. VI 19 p. 509 B. — **25** Vgl. I Kor. 7, 40.

1 *τὸ μὲν*] *τοῦ μὲν* lesen Bo. (Notae p. 398) u. Del. (I 680 Anm. g) | **5** *γίγνεσθαι* A Ausgg. | [*τὸ κατ' εἰκόνα*] ist mit Bo. (Notae p. 398) u. Del. (I 681 Anm. a) als fehlerhafte Wiederholung zu tilgen | **7** *ἀκούει ὅτι*] *ἀκούει τοῦ* vermutet Bo. (Notae p. 398) | **10** *ὅτε* A *ὅτι* M Ausgg. *ἔτι* Guiet (bei Del. I 681 Anm. c), der auch die folgenden Worte willkürlich ändern will | *καὶ ναός ἐστι* bis Z. 11 *σῶμα*] *καὶ ναός ἐστι τοῦ θεοῦ τὸ τοῦ, ἐν τῷ κατ' εἰκόνα, ἀνειληφότος τὰ τοῦ θεοῦ σῶμα* vermutet Bo. (Notae p. 398), aber eine Correctur ist nicht nötig | **13** *δὲ* A *δ'* Ausgg. | **18** *μετ' ἐμοῦ*] *μεθ' ἡμῶν* u. am Rand *γρ' μετ' ἐμοῦ* A^1 | **19** *ἤκουσαν* M Ausgg. *ἤκουσα* A | **25** bis S. 135 Z. 1 am Rand *ση* von I. oder II. H. A.

σωτὴρ ἡμῶν οὐ μετέχει μὲν δικαιοσύνης, „δικαιοσύνη“ δὲ ὧν μετέχεται ὑπὸ τῶν δικαίων. πολὺς δ' ὁ περὶ τῆς οὐσίας λόγος καὶ δυσθεώρητος καὶ μάλιστα, ἐὰν ἡ κυρίως οὐσία ἡ ἑστῶσα καὶ ἀσώματος ᾖ· ἵν' εὑρεθῇ, πότερον ἐπέκεινα οὐσίας ἐστὶ πρεσβείᾳ καὶ δυνάμει ὁ θεὸς μεταδιδοὺς οὐσίας οἷς μεταδίδωσι κατὰ τὸν ἑαυτοῦ λόγον καὶ αὐτῷ λόγῳ, ἢ καὶ αὐτός ἐστιν οὐσία, πλὴν τῇ φύσει ἀόρατος λέγεται ἐν τῷ περὶ τοῦ σωτῆρος λόγῳ φάσκοντι· „ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου,“ σημαίνεται δὲ ἐκ τῆς „ἀοράτου“ φωνῆς ὁ ἀσώματος. ζητητέον δὲ καὶ, εἰ οὐσίαν μὲν οὐσιῶν λεκτέον καὶ ἰδέαν ἰδεῶν καὶ ἀρχὴν τὸν μονογενῆ καὶ πρωτότοκον „πάσης κτίσεως“ ἐπέκεινα δὲ πάντων τούτων τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ θεόν.

161r LXV. *Ὁ μὲν οὖν Κέλσος περὶ θεοῦ φησιν ὅτι ἐξ αὐτοῦ | τὰ πάντα, ἀπολύσας οὐκ οἶδ' ὅπως τὰ πάντα αὐτοῦ· ὁ δ' ἡμέτερος Παῦλος „ἐξ αὐτοῦ“ λέγει „καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα,“* 682 *παριστὰς τὴν ἀρχὴν τῆς τῶν πάντων ὑποστάσεως ἐν τῷ „ἐξ αὐτοῦ“ καὶ τὴν συνοχὴν ἐν τῷ „δι' αὐτοῦ“ καὶ τὸ τέλος ἐν τῷ „εἰς αὐτόν.“ ἀληθῶς δὲ ἐξ οὐδενὸς ὁ θεός. ἐπεὶ δέ φησιν ὅτι οὐδὲ λόγῳ ἐφικτὸς, διαστέλλομαι τὸ σημαινόμενον καί φημι· εἰ μὲν λόγῳ τῷ ἐν ἡμῖν, εἴτε ἐνδιαθέτῳ εἴτε καὶ προφορικῷ, καὶ ἡμεῖς φήσομεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἐφικτὸς τῷ λόγῳ ὁ θεός· εἰ δὲ νοήσαντες τὸ „ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος“ ἀποφαινόμεθα ὅτι τούτῳ τῷ λόγῳ ἐφικτός ἐστιν ὁ θεὸς, οὐ μόνῳ αὐτῷ καταλαμβανόμενος ἀλλὰ καὶ ᾧ ἂν αὐτὸς ἀποκαλύψῃ τὸν πατέρα, ψευδοποιήσομεν τὴν Κέλσου λέξιν φάσκοντος· οὐδὲ λόγῳ ἐφικτός ἐστιν ὁ θεός.*

καὶ τὸ οὐκ ὀνομαστὸς δὲ διαστολῆς δεῖται. εἰ μὲν γὰρ, ὅτι οὐδὲν τῶν ἐν λέξεσι καὶ σημαινομένοις δύναται παραστῆσαι τὰς ἰδιότητας τοῦ θεοῦ, ἀληθές ἐστι τὸ λεγόμενον, εἴ γε καὶ πολλαὶ ποιότητες οὐκ εἰσὶν ὀνομασταί. τίς γὰρ δύναται ὀνόμασι διαφορὰν δοῦναι ποιότητος γλυκύτητος φοίνικος καὶ γλυκύτητος ἰσχάδος; τίς δὲ ὀνόματι δύναται διαστείλασθαι καὶ παραστῆσαι τὴν ἑκάστου ἰδίαν ποιότητα; οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν, εἰ οὐκ ἔστιν οὕτως ὀνομαστὸς ὁ θεός.

1 Vgl. I Kor. 1, 30. — **7** Kol. 1, 15. — **10** Vgl. Joh. 1, 14. Kol. 1, 15. — **14** Vgl. Röm. 11, 36. — **21** Joh. 1, 1. — **23** Vgl. Matth. 11, 27.

2 ὑπὸ P Del. (I 681 Anm. g), vgl. oben S. 134 Z. 25; ἀπὸ A Hö. Sp. | **3** ἡ *κυρίως* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 398) u. Del. (I 681 Anm. h), ᾗ *κυρίως* A Ausgg. | ἡ ἑστῶσα Bo. (Notae p. 398) u. Del. (I 681 Anm. h) ἢ ἑστῶσα P M Ausgg. ᾗ ἑστῶσα [so] A | **13** *ἀπολύσας—τὰ πάντα αὐτοῦ*] *ἀναλύσας—τὰ πάντα αὐτοῦ* vermutet Bo. (Notae p. 398) ohne Grund | **18—19** am Rand (eher von II. als von I. H.) *θείως* A | **28** *τὸ*] *τὸ* [so] A.

εἰ δὲ τὸ ὀνομαστὸν λαμβάνεις καθὸ οἷόν τε ἐστὶν ὀνόμασι παραστῆσαί τι τῶν περὶ αὐτοῦ εἰς τὸ χειραγωγῆσαι τὸν ἀκροατὴν καὶ ποιῆσαι νοῆσαι περὶ θεοῦ κατὰ τὸ ἐφικτὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τινὰ τῶν περὶ αὐτοῦ, οὐδὲν ἄτοπον λέγειν αὐτὸν ὀνομαστόν.

οὕτω δὲ διαστελούμεθα καὶ τὸ οὐδὲν γὰρ πέπονθεν ὀνόματι καταληπτόν. ἀληθὲς δὲ καὶ τὸ ἔξω παντὸς πάθους εἶναι τὸν θεόν. καὶ ταῦτα μὲν ταύτῃ.

LXVI. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὴν ἑξῆς αὐτοῦ λέξιν, δι' ἧς οἱονεὶ προσωποποιεῖταί τινα, μετὰ τὸ ἀκοῦσαι τούτων τοιαῦτα λέγοντα· πῶς οὖν γνῶ τὸν θεόν; καὶ πῶς τὴν ἐκεῖσε ὁδὸν μάθω; καὶ πῶς αὐτόν μοι δεικνύεις; ὡς νῦν γε σκότον μου τῶν ὀφθαλμῶν προβάλλεις, καὶ οὐδὲν ἐναργὲς βλέπω. εἶτα πρὸς τὸν οὕτως ἐπαπορήσαντα οἱονεὶ ἀποκρίνεται, καί [φησι] τὴν αἰτίαν τοῦ σκότον [εἶναι] τῶν ὀφθαλμῶν κατακεχύσθαι τοῦ εἰπόντος τὰ προειρημένα ἀποδιδόναι νομίζει φάσκων· οὓς ἄν τις εἰς λαμπρὸν φῶς ἐκ σκότους προαγάγῃ, τούτους μὴ δυναμένους ἀντέχειν ταῖς μαρμαρυγαῖς κολάζεσθαι τὴν ὄψιν καὶ βλάπτεσθαι καὶ νομίζειν πηροῦσθαι. καὶ πρὸς ταῦτα δὲ φήσομεν καθῆσθαι μὲν ἐν σκότῳ καὶ ἱδρῦσθαι ἐν αὐτῷ πάντας τοὺς εἰς τὰς τῶν ζωγράφων καὶ πλαστῶν καὶ ἀνδριαντοποιῶν ἐνορῶντας κακοτεχνίας, μὴ βουλομένους δ' ἀναβλέψαι καὶ ἀναβῆναι τῷ νῷ ἀπὸ ὁρατῶν καὶ πάντων αἰσθητῶν ἐπὶ τὸν ὅλων δημιουργόν, ὅς ἐστι φῶς· ἐν φωτὶ δὲ τυγχάνειν πάντα
161v τὸν ταῖς τοῦ λόγου αὐγαῖς ἀκολουθήσαντα, δείξαντος | ἀφ' ὅσης ἀγνοίας καὶ | ἀσεβείας καὶ τῆς περὶ τὸ θεῖον ἀμαθίας ταῦτα ἀντὶ τοῦ 683
θεοῦ προσεκυνεῖτο, καὶ χειραγωγήσαντος τὸν τοῦ βουλομένου σῴζεσθαι νοῦν πρὸς τὸν ἀγένητον καὶ ἐπὶ πᾶσι θεόν. „λαὸς" γὰρ „ὁ καθήμενος ἐν σκοτίᾳ", ὁ τῶν ἐθνῶν, „φῶς εἶδε μέγα, καὶ τοῖς καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου φῶς ἀνέτειλεν," ὁ θεὸς Ἰησοῦς.

οὐδεὶς οὖν Χριστιανὸς ἀποκρίνεται τῷ Κέλσῳ ἤ τινι τῶν κατηγορούντων τοῦ θείου λόγου φάσκων· πῶς γνῶ τὸν θεόν; ἕκαστος γὰρ αὐτῶν, ὡς ἐγχωρεῖ, ἔγνω τὸν θεόν. καὶ οὐδείς φησι· πῶς τὴν ἐκεῖσε ὁδὸν μάθω; ἅτε ἀκούσας τοῦ εἰπόντος· „ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή" καὶ γευσάμενος ἐν τῷ ὁδεύειν τῆς

26 Vgl. Matth. 4, 16 (Jes. 9, 2). — **32** Joh. 14, 6.

13 [φησι] tilge ich des folgenden *νομίζει φάσκων* (Z. 15) wegen mit M u. den Ausgg. | **14** [εἶναι] ist eher mit Del. (I 682 Anm. b) zu streichen als mit Bo. (Notae p. 398) in *ἐπὶ* zu corr., vielleicht ist aber *εἶναι* beizubehalten und *κατακεχύσθαι* in *κατακεχυμένον* zu ändern | **18** *πηροῦσθαι* M Ausgg. *πληροῦσθαι* A | *φήσομεν* über *ν* durchgestrichener Gravis A | **19** *ἱδρῦσθαι* A Ausgg. | **25** *χειραγωγήσαντος* ι in Correctur A | **26** *ἀγένητον* A Hö. Sp. *ἀγέννητον* M Del. | **32** *ἅτε* A.

ἀπὸ τοῦ ὀδεύειν ὠφελείας. καὶ οὐδεὶς ἂν Χριστιανῶν λέγοι Κέλσῳ· πῶς μοι δεικνύεις τὸν θεόν;

LXVII. Τοῦτο δ' ἐν τοῖς προκειμένοις ὁ Κέλσος εἶπεν ἀληθὲς, ὅτι ἀκούσας τις αὐτοῦ τῶν λόγων ἀποκρίνεται, ἰδὼν δ' ὅτι λόγοι σκότους εἰσὶν οἱ λόγοι αὐτοῦ, ὅτι σκότος μου τῶν ὀφθαλμῶν προβάλλεις. Κέλσος μὲν ουν καὶ οἱ παραπλήσιοι αὐτῷ προβάλλειν σκότον τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν θέλουσιν, ἡμεῖς δὲ τῷ φωτὶ τοῦ λόγου ἐξαφανίζομεν τὸ σκότος τῶν ἀσεβῶν δογμάτων. εἴποι δ' ἂν ὁ Χριστιανὸς πρὸς Κέλσον οὐδὲν ἐναργὲς καὶ πληκτικὸν λέγοντα τό· οὐδὲν ἐναργὲς βλέπω ἐν τοῖς σοῖς λόγοις. οὐκ ἐκ σκότου τοίνυν εἰς λαμπρὸν φῶς προάγει ἡμᾶς ὁ Κέλσος, ἀλλὰ βούλεται ἐκ φωτὸς μεταστῆσαι εἰς σκότον, τιθεὶς „τὸ σκότος" εἶναι „φῶς καὶ τὸ φῶς σκότος" καὶ ὑποκείμενος τῷ καλῶς εἰρημένῳ ὑπὸ Ἡσαΐου τὸν τρόπον τοῦτον· „οὐαὶ οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς καὶ τὸ φῶς σκότος." ἀλλ' ἡμεῖς, ἀνοίξαντος τοῦ λόγου τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ὁρῶντες διαφορὰν φωτὸς καὶ σκότους ἐν φωτὶ μὲν παντὶ τρόπῳ ἱστασθαι προαιρούμεθα, τῷ δὲ σκότῳ οὐδαμῶς προσεῖναι βουλόμεθα. ἔμψυχον δὲ τυγχάνον τὸ ἀληθινὸν φῶς ἐπίσταται, τίνι μὲν δεικτέον ἔσται τὰς μαρμαρυγὰς τίνι δὲ φῶς, οὐ παριστάντος αὐτοῦ τὴν λαμπρότητα ἑαυτοῦ διὰ τὴν ἔτι ἐνυπάρχουσαν ἀσθένειαν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐκείνου.

εἰ δ' ὅλως χρὴ λέγειν κολάζεσθαι καὶ βλάπτεσθαι ὄψιν, τίνος ἂν ἄλλου φήσωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ταῦτα πάσχειν ἢ τοῦ ὑπὸ τῆς περὶ θεοῦ ἀγνοίας συνεχομένου καὶ τοῦ ὑπὸ τῶν παθῶν ἐμποδιζομένου βλέπειν ἀλήθειαν; Χριστιανοὶ μὲν οὖν οὐδαμῶς νομίζουσι πηροῦσθαι ὑπὸ τῶν Κέλσου ἢ τινος ἀλλοτρίου θεοσεβείας λόγων· οἱ δ' αἰσθανόμενοι ἑαυτῶν πηρουμένων ὑπὸ τοῦ κατακολουθεῖν ὄχλοις πλανωμένων καὶ ἔθνεσιν ἑορταζόντων δαιμονίοις προσίτωσαν τῷ χαριζομένῳ ὀφθαλμοὺς λόγῳ, ἵν' ὁμοίως τοῖς παρὰ τῇ ὁδῷ ἐρριμμένοις πτωχοῖς καὶ τυφλοῖς, ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ θεραπευθεῖσι διὰ τὸ εἰρηκέναι αὐτῷ· | „υἱὲ Δαυῖδ, ἐλέησόν με," ἐλεηθέντες ἀπολάβωσι τοὺς | ὀφθαλμοὺς καινοὺς καὶ καλούς, ὁποίους λόγος 684
θεοῦ δημιουργήσαι ἄν.

12 Vgl. Jes. 5, 20. — **14** Jes. 5, 20. — **15** Vgl. Act. 26, 18. — **18** Vgl. I Joh. 2, 8. — **20** Vgl. Matth. 17, 2. Act. 26, 13. — **29** Vgl. Matth. 20, 29—34. Mark. 10, 46—52. Luk. 18, 35—43. — **31** Mark. 10, 48. Luk. 18, 39 (Matth. 20, 31).

3 δ' A δὲ Ausgg. | **4** δ' will Bo. (Notae p. 398) ohne Grund tilgen | **9** καὶ πληκτικὸν A Hö.Sp. ἢ ἀληθὲς P Del. | **23** φήσωμεν A φήσομεν M Ausgg. | **28** ἔθνεσιν P Del. ἔθεσιν A Hö.Sp. | **33** δημιουργήσαι aus δημιουργῆσαι corr. A.

LXVIII. *Διόπερ ἐὰν ἔρηται ἡμᾶς Κέλσος, πῶς οἰόμεθα γνωρίζειν τὸν θεὸν, καὶ πῶς πρὸς αὐτὸν σωθήσεσθαι· ἀποκρινούμεθα ὅτι ἱκανός ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, γενόμενος τοῖς ζητοῦσιν αὐτὸν ἢ τοῖς ἐπιφαινόμενον αὐτὸν παραδεχομένοις, γνωρίσαι καὶ ἀποκαλύψαι τὸν πατέρα, πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ οὐχ ὁρώμενον. τίς δ' ἄλλος σῶσαι καὶ προσαγαγεῖν τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ δύναται τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν ἢ ὁ θεὸς λόγος; ὅστις „ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν" ὢν διὰ τοὺς κολληθέντας τῇ σαρκὶ καὶ γενομένους ὅπερ „σὰρξ" „ἐγένετο" „σὰρξ," ἵνα χωρηθῇ ὑπὸ τῶν μὴ δυναμένων αὐτὸν βλέπειν καθὸ „λόγος" ἦν καὶ „πρὸς θεὸν" ἦν „καὶ θεὸς ἦν." καὶ σωματικῶς γε λαλούμενος καὶ ὡς „σὰρξ" ἀπαγγελλόμενος ἐφ' ἑαυτὸν καλεῖ τοὺς ὄντας σάρκα, ἵν' αὐτοὺς ποιήσῃ πρῶτον μορφωθῆναι κατὰ λόγον τὸν γενόμενον σάρκα, καὶ μετὰ τοῦτο αὐτοὺς ἀναβιβάσῃ ἐπὶ τὸ ἰδεῖν αὐτὸν, ὅπερ ἦν πρὶν γένηται „σάρξ"· ὥστε αὐτοὺς ὠφεληθέντας καὶ ἀναβάντας ἀπὸ τῆς κατὰ σάρκα εἰσαγωγῆς εἰπεῖν τό· „εἰ καὶ Χριστόν ποτε κατὰ σάρκα ἐγνώκαμεν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν." „σὰρξ" οὖν „ἐγένετο," καὶ γενόμενος „σὰρξ" „ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν" οὐκ ἔξω γινόμενος ἡμῶν, σκηνώσας δὲ καὶ γενόμενος ἐν ἡμῖν οὐκ ἔμεινεν ἐπὶ τῆς πρώτης μορφῆς, ἀλλ' ἀναβιβάσας ἡμᾶς ἐπὶ τὸ λογικὸν „ὑψηλὸν ὄρος" ἔδειξεν ἡμῖν τὴν ἔνδοξον μορφὴν ἑαυτοῦ καὶ τὴν λαμπρότητα τῶν ἐνδυμάτων αὐτοῦ καὶ οὐχ ἑαυτοῦ γε μόνου ἀλλὰ καὶ τοῦ πνευματικοῦ γε νόμου, ὃς ἐστιν „ἐν δόξῃ" ὀφθεὶς μετὰ Ἰησοῦ „Μωϋσῆς". ἔδειξε δ' ἡμῖν καὶ πᾶσαν προφητείαν, οὐδὲ μετὰ τὸ ἐνανθρωπῆσαι ἀποθνήσκουσαν ἀλλ' ἀναλαμβανομένην εἰς οὐρανὸν, ἧς σύμβολον Ἠλίας ἦν. ὁ δὲ ταῦτα θεωρήσας εἴποι ἂν τό· „ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας." Κέλσος μὲν οὖν ἰδιωτικώτερον ἀνέπλασεν ἃ οἴεται ἡμᾶς λέξειν πρὸς τὸ πύσμα αὐτοῦ· πῶς οἰόμεθα γνωρίσειν τὸν θεὸν, καὶ πῶς σωθήσεσθαι πρὸς αὐτόν; ἡμεῖς δὲ εἴποιμεν ἂν τὰ προεκκείμενα.*

LXIX. *Πλήν φησιν ὁ Κέλσος ἡμᾶς ἀποκρίνεσθαι εἰκότι στοχασμῷ, ὁμολογῶν ἀναγράφειν ἡμῶν τὴν ἀπόκρισιν οὕτως ἔχουσαν·*

4 Vgl. Matth. 11, 27. — **7** Vgl. Joh. 1, 1. — **9** Vgl. Joh. 1, 14. — **10** Vgl. Joh. 1, 1. — **13** Vgl. Joh. 1, 14. — **16** II Kor. 5, 16. — **17** Vgl. Joh. 1, 14. — **19** Vgl. Matth. 17, 1—3. Mark. 9, 2—4. Luk. 9, 28—31. — **26** Joh. 1, 14.

1 *γνωρίζειν*] *γνωρίσειν* liest Bo. (Notae p. 398) nicht ohne Grund, vgl. unten Z. 29 | **2** *αὐτὸν* AHö.Sp. *αὐτοῦ* PDel. | **3** hinter *γενόμενος* + *ἐν* M²Ausgg. | **13** hinter *κατὰ* + *τὸν* PDel. | **18** *γενόμενος*] *ε* (hinter *γ*) in Correctur A | **22** *γε* (vor *νόμου*) < Del. | *δόξῃ*] *δόξει* A | **23** *μωσῆς* A | **28** *πύσμα*] *π* in Correctur A | **30** *αὐτὸν* AHö.Sp. *αὐτοῦ* PDel.

ἐπειδὴ μέγας ἐστὶ καὶ δυσθεώρητος ὁ θεὸς, πνεῦμα ἴδιον ἐμβαλὼν εἰς σῶμα ἡμῖν ὅμοιον δεῦρο κατέπεμψεν, ὡς ἂν δυνηθείημεν ἀκοῦσαι παρ' αὐτοῦ καὶ μαθεῖν. οὐ μόνος δὲ μέγας καθ' ἡμᾶς ἐστιν ὁ τῶν ὅλων θεὸς καὶ πατήρ· μετέδωκε γὰρ ἑαυτοῦ καὶ τῆς μεγαλειότητος τῷ μονογενεῖ καὶ πρωτοτόκῳ „πάσης
162v κτίσεως“· | ἵν' „εἰκὼν“ αὐτὸς τυγχάνων „τοῦ ἀοράτου θεοῦ“ καὶ ἐν τῷ μεγέθει σῴζῃ τὴν εἰκόνα τοῦ πατρός. οὐ γὰρ οἷόν τ' ἦν εἶναι σύμμετρον, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, καὶ καλὴν εἰκόνα | „τοῦ ἀοράτου 685
θεοῦ,“ μὴ καὶ τοῦ μεγέθους παριστᾶσαν τὴν εἰκόνα.

ἀλλὰ καὶ ὁ θεὸς καθ' ἡμᾶς τῷ μὲν μὴ εἶναι σῶμα ἀόρατός ἐστιν· τοῖς δὲ θεωρητικοῖς καρδίᾳ θεωρητὸς, τουτέστι νῷ, καρδίᾳ δὲ οὐ τῇ τυχούσῃ ἀλλὰ τῇ καθαρᾷ. οὐ γὰρ θέμις μεμολυσμένην καρδίαν ἐνορᾶν θεῷ, ἀλλὰ δεῖ καθαρὸν εἶναι τὸ τοῦ καθαροῦ κατ' ἀξίαν θεωρητικόν. ἔστω δὴ καὶ δυσθεώρητος ὁ θεός· ἀλλ' οὐ μόνος δυσθεώρητός ἐστι τινὶ, ἀλλὰ καὶ ὁ μονογενὴς αὐτοῦ. δυσθεώρητος γὰρ ὁ θεὸς λόγος, δυσθεώρητος δὲ οὑτωσὶ καὶ σοφία ἐστὶν, ἐν ᾗ τὰ πάντα πεποίηκεν ὁ θεός. τίς γὰρ δύναται καθ' ἕκαστον τῶν πάντων τὴν σοφίαν, ἐν ᾗ ὁ θεὸς καὶ ἕκαστον τῶν πάντων πεποίηκε, ⟨θεωρῆσαι⟩; οὐ διὰ τὸ δυσθεώρητος οὖν ὁ θεὸς εἶναι ὡς εὐθεώρητον τὸν υἱὸν ἔπεμψεν. ἅπερ μὴ νοήσας ὁ Κέλσος εἶπεν ὡς ἐκ προσώπου ἡμῶν· διὰ τὸ δυσθεώρητος εἶναι πνεῦμα ἴδιον ἐμβαλὼν εἰς σῶμα ἡμῖν ὅμοιον δεῦρο κατέπεμψεν, ὡς ἂν δυνηθείημεν ἀκοῦσαί τε παρ' αὐτοῦ καὶ μαθεῖν. ἀλλ' ὡς ἀποδεδώκαμεν, καὶ ὁ υἱὸς δυσθεώρητος ὢν, ἅτε λόγος θεὸς, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, „καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν.“

LXX. Εἰ δὲ συνίει Κέλσος ἃ λέγομεν περὶ πνεύματος θεοῦ, καὶ ὅτι „ὅσοι πνεύματι θεοῦ ἄγονται, οὗτοι υἱοὶ θεοῦ εἰσιν,“ οὐκ ἂν ἑαυτῷ ὡς ἀφ' ἡμῶν ἀπεφήνατο ὅτι πνεῦμα ἴδιον ἐμβαλὼν εἰς σῶμα ὁ θεὸς δεῦρο κατέπεμψεν. ἀεὶ γὰρ ὁ θεὸς μεταδίδωσι τοῖς δυναμένοις μετέχειν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου πνεύματος, οὐ κατ' ἀποτομὴν καὶ διαίρεσιν ἐγγινομένου τοῖς ἀξίοις. οὐδὲ γὰρ σῶμα τὸ καθ' ἡμᾶς πνεῦμα, ὡς οὐδὲ σῶμα τὸ πῦρ, ὅπερ εἶναι

1 Vgl. Aristid., Apol. S. 2, 5 f. ed. Hennecke. — Vgl. Joh. 1, 14. Röm. 8, 3. — **5** Vgl. Joh. 1, 14. Kol. 1, 15. — **11** Vgl. Matth. 5, 8. — **16** Vgl. Luk. 11, 49. Joh. 1, 3. Ephes. 3, 9. 10 u. unten Z. 25. — **24** Vgl. Joh. 1, 1. 3. — **25** Joh. 1, 14. — **27** Röm. 8, 14.

6 *καὶ* übergeschr. A^1 | **16** *οὐτωσὶ* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *οὑτοσὶ* A | **19** ⟨*θεωρῆσαι*⟩ setze ich mit M^2 (am Rand) u. den Ausgg. ein | **20** hinter *εὐθεώρητον* + *τὸν θεὸν* V Ausgg. | **26** *συνιει* [so], über *ει* Circumflex getilgt, A | **31** *κατ'* A *κατὰ* M Ausgg.

λέγεται θεὸς ἐν τῷ· „ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον.“ πάντα γὰρ ταῦτα τροπικῶς λέγεται εἰς παράστασιν τὴν ἀπὸ τῶν συνήθων καὶ σωματικῶν ὀνομάτων τῆς νοητῆς φύσεως.

καὶ ὥσπερ, ἐὰν λέγηται τὰ ἁμαρτήματα ξύλα εἶναι καὶ χόρτος καὶ καλάμη, οὐκ ἐροῦμεν εἶναι τὰ ἁμαρτήματα σώματα, καὶ ἐὰν λέγηται τὰ ἀνδραγαθήματα χρυσὸς εἶναι καὶ ἄργυρος καὶ λίθος τίμιος, οὐ φήσομεν εἶναι τὰ ἀνδραγαθήματα σώματα· οὕτω κἂν λέγηται ὁ θεὸς εἶναι „πῦρ καταναλίσκον“ τὰ „ξύλα“ καὶ τὸν „χόρτον“ καὶ τὴν „καλάμην“ καὶ πᾶσαν οὐσίαν ἁμαρτίας, οὐ σῶμα αὐτὸν νοήσομεν. ὡς δ' ἐὰν λέγηται „πῦρ,“ οὐ σῶμα νοοῦμεν αὐτόν, οὕτως ἐὰν λέγηται „πνεῦμα“ ὁ θεὸς, οὐ σῶμα αὐτὸν λέγομεν εἶναι. πρὸς γὰρ ἀντιδιαστολὴν τῶν αἰσθητῶν ἔθος τῇ γραφῇ τὰ νοητὰ ὀνομάζειν πνεύματα καὶ πνευματικά· οἷον ἐὰν λέγῃ ὁ Παῦλος· „ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ θεοῦ, ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος ἀλλὰ πνεύματος· τὸ γὰρ
163r γράμμα ἀποκτέννει, τὸ δὲ πνεῦμα ζῳο|ποιεῖ.“ „γράμμα“ μὲν τὴν αἰσθητὴν ὠνόμασεν ἐκδοχὴν | τῶν θείων γραμμάτων „πνεῦμα“ δὲ 686
τὴν νοητήν.

οὕτω τοίνυν καὶ ἐν τῷ „πνεῦμα ὁ θεός“· ἐπεὶ καὶ Σαμαρεῖς καὶ Ἰουδαῖοι σωματικῶς καὶ τυπικῶς ἐποίουν τὰ προσταττόμενα ὑπὸ τοῦ νόμου, εἶπεν ὁ σωτὴρ πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν· „ὅτι ἔρχεται ὥρα. ὅτε οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις οὔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσκυνήσουσι τῷ πατρί· πνεῦμα ὁ θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν.“ δι' ὧν ἐδίδαξεν ὅτι οὐκ ἐν σαρκὶ „δεῖ προσκυνεῖν“ καὶ σαρκίναις θυσίαις τὸν θεὸν ἀλλ' „ἐν πνεύματι.“ καὶ γὰρ αὐτὸς ἀνάλογον ⟨τῷ⟩ „ἐν πνεύματι“ καὶ νοητῶς λατρεύειν τινὰ αὐτῷ „πνεῦμα“ νοηθείη ἄν. ἀλλὰ καὶ οὐκ ἐν τύποις „προσκυνεῖν δεῖ“ τῷ πατρὶ ἀλλ' „ἐν ἀληθείᾳ.“ ἥτις „διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο“ μετὰ τὸ δοθῆναι τὸν νόμον „διὰ Μωϋσέως.“ „ἡνίκα“ γὰρ „ἐὰν ἐπιστρέψωμεν πρὸς κύριον“ („ὁ δὲ κύριος τὸ

1 Hebr. 12, 29 (Deut. 4, 24. 9, 3). — **4** Vgl. I Kor. 3, 12. — **8** Vgl. Hebr. 12, 29 (Deut. 4, 24. 9, 3). — Vgl. I Kor. 3, 12 u. oben IV 13, I 283 Z. 1 ff. — **10** Vgl. Hebr. 12, 29 (Deut. 4, 24. 9, 3). — **11** Vgl. Joh. 4, 24. — **14** II Kor. 3, 5. 6. — **19** Joh. 4, 24. — **21** Joh. 4, 21. 24. — **25** Vgl. Joh. 4, 24. — **28** Vgl. Joh. 4, 24. 23. — Vgl. Joh. 1, 17. — **30** Vgl. II Kor. 3, 16. 17. 16. 15 (Exod. 34, 34).

9—10 am Rand *ση* von I. oder II. H. A | **10** *αὐτὸν* (1) M Ausgg. *αὐτὸ* A | *δ'* A Hö.Sp. *οὐδ'* P Del. | *οὐ* < Del. | **16** *ἀποκτέννει* M corr. *ἀποκτείνει* V Ausgg. *ἀποκτένει* A | **21** *σαμαρείτιν* A | **23** *τῷ πατρί*] *τῶ πρὶ* u. am Rand von II. (oder I.?) H. *ἐγρ' τῶ θῶ* A | **25** *σαρκίναις* ς von späterer H. mit hellerer Tinte übergeschr. A | **26** ⟨*τῷ*⟩ füge ich mit Bo. (Notae p. 398), Guiet u. Del. (I 686 Anm. b) ein | **30** *ἐὰν*] *ε* übergeschr. A¹ *ἄν* liest Bo. (Notae p. 398).

πνεῦμά ἐστι"), „περιαιρεῖται τὸ" τῇ καρδίᾳ „κάλυμμα" ἐπικείμενον, „ἡνίκα ἂν ἀναγινώσκηται Μωϋσῆς."

LXXI. Ὡς μὴ νοήσας δὴ τὰ περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ ὁ Κέλσος („ψυχικὸς γὰρ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι, καὶ οὐ δύναται γνῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται") ἑαυτῷ συνάπτει, οἰόμενος ἡμᾶς λέγοντας „πνεῦμα" εἶναι τὸν θεὸν μηδὲν ἐν τούτῳ διαφέρειν τῶν παρ' Ἕλλησι Στωϊκῶν, φασκόντων ὅτι ὁ θεὸς πνεῦμά ἐστι διὰ πάντων διεληλυθὸς καὶ πάντ' ἐν ἑαυτῷ περιέχον. διήκει μὲν γὰρ ἡ ἐπισκοπὴ καὶ ἡ πρόνοια τοῦ θεοῦ διὰ πάντων ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ τῶν Στωϊκῶν πνεῦμα· καὶ πάντα μὲν περιέχει τὰ προνοούμενα ἡ πρόνοια καὶ περιείληφεν αὐτά, οὐχ ὡς σῶμα δὲ περιέχον περιέχει, ὅτε καὶ σῶμά ἐστι τὸ περιεχόμενον, ἀλλ' ὡς δύναμις θεία καὶ περιειληφυῖα τὰ περιεχόμενα.

κατὰ μὲν οὖν τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς, σωματικὰς λέγοντας εἶναι τὰς ἀρχὰς καὶ διὰ τοῦτο πάντα φθείροντας κινδυνεύοντας δὲ καὶ αὐτὸν φθεῖραι τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν, εἰ μὴ πάνυ ἀπεμφαῖνον τοῦτ' αὐτοῖς ἐδόκει τυγχάνειν, καὶ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ὁ μέχρι ἀνθρώπων καὶ τῶν ἐλαχίστων καταβαίνων οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ πνεῦμα σωματικόν· κατὰ δὲ ἡμᾶς καὶ τὴν λογικὴν ψυχὴν πειρωμένους ἀποδεικνύναι κρείττονα πάσης σωματικῆς φύσεως καὶ οὐσίαν ἀόρατον καὶ ἀσώματον οὐκ ἂν σῶμα εἴη ὁ θεὸς λόγος, δι' οὗ τὰ πάντ' ἐγένετο, ὁ φθάνων, ἵνα πάντα διὰ λόγου γίνηται, οὐχ ἕως ἀνθρώπων μόνων ἀλλὰ καὶ τῶν ἐλαχίστων εἶναι νομιζομένων καὶ ὑπὸ φύσεως διοικουμένων. πάντα μὲν οὖν οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς ἐκπυρούτωσαν. ἡμεῖς δὲ ἀσώματον οὐσίαν οὐκ ἴσμεν ἐκπυρουμένην οὐδ' εἰς πῦρ ἀναλυομένην τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν ἢ τὴν ἀγγέλων ἢ θρόνων ἢ κυριοτήτων ἢ ἀρχῶν ἢ ἐξουσιῶν ὑπόστασιν.

LXXII. ‖ Διόπερ μάτην λέλεκται | τῷ Κέλσῳ, ὡς μὴ εἰδότι τὰ | 687
τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ, ὅτι ἐπείπερ πνεῦμά ἐστιν ἀπὸ τοῦ θεοῦ ὁ υἱὸς ἐν ἀνθρωπίνῳ γεγονὼς σώματι, οὐδ' ἂν αὐτὸς εἴη ἀθάνατος ὁ τοῦ θεοῦ υἱός. εἶτα πάλιν ἑαυτῷ φύρει τὸν

4 1 Kor. 2, 14. — **7** Vgl. Joh. 4, 24. — **8** u. **15** Vgl. oben I 21, I 72 Z. 15 ff. III 75, I 267 Z. 3 ff. IV 14, I 284 Z. 23 ff. 68, I 338 Z. 3 ff. V 14, S. 15 Z. 23. Seneca, De consol. ad Helv. Cap. VIII. Minucius Felix, Octavius Cap. XXXII. — **22** Vgl. Joh. 1, 1. 3. — **25** Vgl. oben V 20, S. 21 Z. 23 ff. — **27** Vgl. Kol. 1, 16.

2 *μωσῆς* A | **6** *συνάπτει*] *συνάδει* vermutet Guiet (bei Del. I 686 Anm. d) **13** *ὅτε* A *ὅτι* M$^{corr.}$ Ausgg. | **22** *πάντ'* AHö.Sp. *πάντα* Del. | **23** *γίνηται* A *γένηται* Ausgg. | **24** *καὶ* (vor *ὑπὸ*)] *τῶν* vermutet Bo. (Notae p. 398) | **26** *ἴσμεν*] *ι* in Correctur A.

λόγον, ὡς τινων ἀφ' ἡμῶν οὐχ ὁμολογησόντων πνεῦμα εἶναι τὸν θεὸν ἀλλὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ οἴεται ἁπαντᾶν λέγων ὅτι οὐδεμία τοιαύτη φύσις ἐστὶ πνεύματος, ὥστ' ἀεὶ διαμένειν· ὡσεὶ καὶ, λεγόντων ἡμῶν ὅτι ὁ θεὸς „πῦρ" ἐστι „καταναλίσκον," ἔλεγεν ὅτι οὐδεμία τοιαύτη φύσις ἐστὶ πυρὸς, ὥστ' ἀεὶ διαμένειν· οὐχ ὁρῶν πῶς λέγομεν εἶναι „πῦρ" τὸν θεὸν ἡμῶν, καὶ τίνων ἀναλωτικὸν, ὅτι ἁμαρτημάτων καὶ τῆς κακίας. πρέπει γὰρ θεῷ ἀγαθῷ μετὰ τὸ ἕκαστον φανῆναι ἀγωνισάμενον, ὁποῖος γέγονεν ἀγωνιστὴς, ἀναλῶσαι τῷ πυρὶ τῶν κολάσεων τὴν κακίαν.

εἶτα πάλιν ἑαυτῷ τὸ μὴ λεγόμενον ὑφ' ἡμῶν λαμβάνει, ὅτι ἀναγκαίόν ἐστι τὸ ἀναπεπνευκέναι τὸν θεόν. καὶ τούτῳ ἀκόλουθον τὸ μὴ δύνασθαι ἀναστῆναι μετὰ τοῦ σώματος τὸν Ἰησοῦν· οὐκ ἂν γὰρ ἀπειλήφει ὃ δέδωκε πνεῦμα ὁ θεὸς καταμεμολυσμένον τῇ τοῦ σώματος φύσει. εὔηθες οὖν ἁπαντᾶν ἡμᾶς πρὸς τοὺς λόγους ὡς ἡμετέρους τοὺς μὴ ἡμετέρους.

LXXIII. Εἶθ' ἑξῆς ταυτολογῶν μετὰ τὸ πολλὰ ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰπεῖν καὶ χλευάσαι τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν τοῦ θεοῦ, πρὸς ἣν κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν ἀπηντήσαμεν, φησίν· εἰ δ' ἐβούλετο πνεῦμα ἐξ ἑαυτοῦ καταπέμψαι, τί ἐδεῖτο εἰς γυναικὸς γαστέρα ἐμπνεῖν; ἐδύνατο γὰρ ἤδη πλάσσειν ἀνθρώπους εἰδὼς καὶ τούτῳ περιπλάσαι σῶμα καὶ μὴ τὸ ἴδιον πνεῦμα εἰς τοσοῦτον μίασμα ἐμβαλεῖν· οὕτως μέν τ' ἂν οὐδ' ἠπιστεῖτο, εἰ ἄνωθεν εὐθὺς ἔσπαρτο. καὶ ταῦτ' εἶπεν, ἐπεὶ μὴ εἶδε τὴν παρθενικὴν καὶ καθαρὰν γέννησιν καὶ ἀπὸ μηδεμιᾶς φθορᾶς τοῦ μέλλοντος ὑπηρετήσασθαι τῇ ἀνθρώπων σωτηρίᾳ σώματος. οἴεται δὲ ὁ τὸν Στωϊκὸν λόγον ἐκτιθέμενος καὶ μὴ προσποιούμενος τὰ περὶ ἀδιαφόρων μεμαθηκέναι εἰς μίασμα ἐμβεβλῆσθαι τὴν θείαν φύσιν καὶ μεμιάσθαι εἴτε γενομένην ἐν γυναικὸς σώματι, ἕως περιπλασθῇ αὐτῇ τὸ σῶμα, εἴτε σῶμα ἀνειληφυῖαν· παραπλήσιόν

2 Vgl. Cicero, De deor. nat. III 14, 35—37. Tuscul. disp. I 9, 19. — **4** u. **6** Vgl. Hebr. 12, 29 (Deut. 4, 24. 9, 3). — **8** Vgl. I Tim. 6, 12. II Tim. 4, 7. — **9** Vgl. oben IV 13. — **11** Vgl. Cicero, Tuscul. disp. I 9, 19 und Matth. 27, 50. Mark. 15, 37. Luk. 23, 46. Joh. 19, 30. — **13** Vgl. Diogenes Laërt. VII 1, 157. — **16** Vgl. oben I 32—35. 37. — **19** Vgl. Matth. 1, 20. Luk. 1, 35. Diogenes Laërt. VII 1, 157. — **22** Vgl. Lev. 7, 8 (18). Plutarch, De E apud Delphos Cap. XX p. 393 C. Tertullian, Adv. Marc. III 10 a. A. 11 Mitte, u. oben V 14, S. 15 Z. 20 ff. — **26** Vgl. oben VI 71, S. 141 Z. 8 f.

1 ὁμολογησόντων A Hö. im Text, Sp. am Rand; ὁμολογησάντων Hö. am Rand Sp. Del. im Text | **2** u. **5** οὐδὲ μία **A** | **5** φύσις ἐστὶ A ἐστὶ φύσις M Ausgg. | **7** κακίας] ι übergeschr. A^1 | **23** εἶδε A Hö. Sp. οἶδε Del. **24** παρθενικὴν καὶ καθαρὰν A καθαρὰν καὶ παρθενικὴν M Ausgg. | μηδὲ μιᾶς A.

τι ποιῶν τοῖς οἰομένοις τὰς αὐγὰς τοῦ ἡλίου μαίνεσθαι ἐν τοῖς βορβόροις καὶ τοῖς δυσώδεσι σώμασι καὶ μὴ μένειν κἀκεῖ καθαράς.

καὶ εἰ κατὰ τὴν Κέλσου δὲ ὑπόθεσιν χωρὶς γεννήσεως περιεπλάσατο τὸ σῶμα τῷ Ἰησοῦ, ⟨οὐκ⟩ εὐθὺς ἂν οἱ βλέποντες τὸ σῶμα ἐπίστευον ὅτι οὐκ ἀπὸ γεννήσεως ἦν· οὐδὲ γὰρ τὸ βλεπόμενον ἀπαγγέλλει καὶ τὴν φύσιν, ὅθεν γεγένηται. οἷον εἰ καθ' ὑπόθεσιν μέλι ἦν τι μὴ ἀπὸ μελισσῶν, οὐκ ἂν τοῦτό τις ἀπήγγελλεν
164r ἀπὸ τῆς γεύσεως ἢ τῆς ὄψεως. | ὅτι μὴ ἀπὸ μελισσῶν ἐστιν· ὡς οὐδὲ τὸ ἀπὸ μελισσῶν δείκνυσι τῇ | αἰσθήσει τὴν ἀρχήν, ἀλλ' ἡ πεῖρα 688
δείκνυσιν ὅτι τοῦτ' ἀπὸ μελισσῶν ἐστιν. οὕτω δὲ καὶ ἡ πεῖρα διδάσκει ὅτι ἀπὸ ἀμπέλου ὁ οἶνος· οὐ γὰρ ἀναφέρει ἡ γεῦσις τὸ ἀπὸ ἀμπέλου. τὸν αὐτὸν τρόπον τοίνυν τὸ αἰσθητὸν σῶμα οὐκ ἀπαγγέλλει τὸν τρόπον τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. προσαχθήσῃ δὲ τῷ λεγομένῳ ἀπὸ τῶν ἐν οὐρανοῖς, ὧν τῆς ὑποστάσεως καὶ τῆς λαμπρότητος αἰσθόμεθα βλέποντες αὐτά· ἀλλ' οὐ δή που ἡ αἴσθησις ἡμῖν ὑποβάλλει, πότερον γενητὰ ἢ ἀγένητά ἐστιν. αἱρέσεις γοῦν καὶ περὶ τούτων συνέστησαν· ἀλλὰ καὶ οἱ λέγοντες αὐτὰ γενητὰ οὐχ ὁμονοοῦσι περὶ τοῦ πῶς ἐστι γενητά· οὐδὲ γὰρ ὑποβάλλει ἡ αἴσθησις αὐτῶν, κἂν βιασάμενος ὁ λόγος εὕρῃ ὅτι γενητά ἐστι, περὶ τοῦ τίνα τρόπον γεγένηται.

LXXIV. Εἶθ' ἑξῆς ἐπαναλαμβάνει πολλάκις ἤδη εἰπὼν τὰ περὶ τῆς γνώμης Μαρκίωνος, καὶ πῇ μὲν ἀληθῶς τὰ Μαρκίωνος ἐκτίθεται πῇ δὲ κἀκείνων παρήκουσεν· πρὸς ἣν οὐκ ἀναγκαῖον ἡμᾶς ἁπαντᾶν ἢ καὶ ἐλέγχειν. εἶτα πάλιν ἑαυτῷ ἐπιφέρει τὰ ὑπὲρ Μαρκίωνος καὶ τὰ κατ' αὐτοῦ λέγων, τίνα μὲν ἐκφεύγουσι τῶν ἐγκλημάτων τίσι δὲ περιπίπτουσι· καὶ ὅτε βούλεται συναγορεύειν τῷ φάσκοντι λόγῳ πεπροφητεῦσθαι αὐτὸν, ἵνα κατηγορήσῃ Μαρκίωνος καὶ τῶν ἀπ' αὐτοῦ. σαφῶς φησιν ὅτι πόθεν ἀποδιιχθήσεται θεοῦ παῖς ὁ τοιαῦτα κολασθεὶς, εἰ μὴ περὶ τούτου προείρηται;

εἶτα πάλιν παίζει καὶ, ὡς ἔθος αὐτῷ, χλευάζει δύο εἰσάγων υἱοὺς θεῶν, τοῦ δημιουργοῦ ἕνα καὶ τοῦ κατὰ Μαρκίωνα

21 Vgl. oben II 27. V 54. VI 53. — **31** Vgl. Tertullian, Adv. Marc. I 2 a. A. 4 a. E.

3 *καὶ*] *οὐδ'* liest Bo. (Notae p. 398) | *γεννέσεως* [so] A¹ | *περιεπλάσατο* A | **4** *τῦ* auf Rasur A | ⟨*οὐκ*⟩ füge ich hier mit Guiet (bei Del. I 687 Anm. e) ein; das Wort ist vielleicht durch die Rasur des vorhergehenden Wortes in A aus Versehen mit getilgt worden | *εὐθὺς*] *εὐ* in Correctur A | **5** *γεννέσεως* [so] A¹ | **6** *οἱονεὶ* A Hö.Sp. | **7** *ἀπήγγελλεν*] *λεν* auf Rasur A | **9** *πεῖρα* A | **12** *ἀπαγγέλλει* A | **18** *η* A *καὶ* Ausgg. | **23** *παρήκουσεν* A *παρήκουσε* M Ausgg. | **26** *ὅτε*] *ὅτὲ* [so] A | **27** *πεπροφητεῦσθαι* M corr. Ausgg. *προπεφητεῖσθω* A.

θεοῦ ἕτερον, καὶ ἀναζωγραφεῖ αὐτῶν μονομαχίας, λέγων αὐτὰς εἶναι ὡς τῶν ὀρτύγων, καὶ τῶν πατέρων θεομαχίας· ἢ διὰ γῆρας ἀχρήστους αὐτοὺς ὄντας καὶ ληροῦντας μηδὲν μὲν ἀλλήλους διατιθέναι, ἐᾶν δὲ τοὺς παῖδας μάχεσθαι. ὅπερ οὖν εἶπεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω, τοῦτο φήσομεν πρὸς αὐτόν· ποία γραῦς καταβαυκαλῶσα παιδίον οὐκ αἰδεσθήσεται τοιαῦτα λέγειν, ὁποῖα οὗτος ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ ἀληθεῖ λόγῳ; δέον γὰρ αὐτὸν πραγματικῶς στῆναι πρὸς τοὺς λόγους, ὁ δὲ ἐάσας τὰ πράγματα παίζει καὶ βωμολοχεῖ οἰόμενος μίμους γράφειν ἤ τινα σκώμματα, οὐχ ὁρῶν ὅτι ἡ τοιαύτη ἀγωγὴ τῶν λόγων παρὰ τὴν πρόθεσιν τὴν αὐτοῦ ἐστι, βουλομένου καταλιπόντας ἡμᾶς χριστιανισμὸν προσέχειν αὐτοῦ τοῖς δόγμασιν· ἅτινα εἰ μὲν ἐσεμνολόγει, τάχα πιθανώτερα ἦν· ἐπεὶ δὲ χλευάζει καὶ παίζει καὶ βωμολοχεῖ, φήσομεν ὅτι ἀπορίᾳ σεμνῶν λόγων (οὐ γὰρ εἶχεν αὐτοὺς οὐδὲ ἠπίστατο) εἰς τοσαύτην ἐνέπεσε φλυαρίαν.

LXXV. Ἑξῆς τούτοις λέγει ὅτι ἐπειδὴ θεῖον πνεῦμα ἦν ἐν σώματι, πάντως τι παραλλάττειν αὐτὸ τῶν λοιπῶν ἐχρῆν ⟨ἢ⟩ κατὰ μέγεθος ἢ κάλλος ἢ ἀλκὴν | ἢ φωνὴν | ἢ κατάπληξιν ἢ πειθώ. ἀμήχανον γὰρ ὅτῳ θεῖόν τι πλέον τῶν ἄλλων προσῆν μηδὲν ἄλλου διαφέρειν· τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλου διέφερεν, ἀλλ', ὥς φασι, μικρὸν καὶ δυσειδὲς καὶ ἀγεννὲς ἦν. φαίνεται δὴ καὶ ἐν τούτοις ὅτι, ἐὰν μὲν κατηγορεῖν θέλῃ τοῦ Ἰησοῦ, ὡς πιστεύων ταῖς παρέχειν δοκούσαις αὐτῷ γραφαῖς ἀφορμὰς κατηγορίας λέγει τὰ ἀπ' αὐτῶν· ὅπου δὲ κατὰ τὰς αὐτὰς γραφὰς δόξαι ἄν τις τὰ ἐναντία λέγεσθαι τοῖς εἰς κατηγορίαν παραλαμβανομένοις, ταῦτα οὐδὲ προσποιεῖται εἰδέναι. Ph. 79, 24 164v 689

2 Vgl. Aristot., Hist. anim. IX 8 (vol. I p. 613b, 23 sqq. ed. Acad. Reg. Boruss.). Ovid, Amor. II 6, 27. — 5 Vgl. oben VI 34, S. 104 Z. 2. — 21 Vgl. Jes. 52, 14. 53, 2. 3.

1 ἕτερον] ε auf Rasur A | 2 hinter θεομαχίας scheint ein verbindender Ausdruck wie καί φησι ausgefallen zu sein | 3 γήρας A | 5 ποία] πο auf Rasur A | 7 πραγματικῶς] γ übergeschr. A1 | 16 Ἑξῆς bis S. 147 Z. 1 παραδύξων = Philokalia, Cap. XV 12—14 (p. 79, 24—82, 5 ed. Rob.) | hinter Ἑξῆς + δὲ Φ Rob. | ὅτι] ὁ κέλσος δῆλον ὅτι Pat ὁ κέλσος δηλονότι BCDEH Rob. | 17 αὐτὸ Φ Del. Rob. αὐτὸν A Hö. Sp. | 18 ⟨ἢ⟩ füge ich aus Φ mit Rob. ein, vgl. unten VI 77, S. 146 Z. 16 | ἀλκὴν] λ in Correctur A | 19 ὅτῳ] ὠτο (auf Rasur) Pat ὦι τὸ B ᾧ τὸ CDEH, vgl. meine „Textüberlieferung" S. 153 Nr. 21 | θεῖόν τι πλέον] θείων πλέον τι Pat θεῖον πλέον τι CDEH | 20 τοῦτο δὲ A Ausgg. Rob. τὸ δέ γε Φ | οὐδὲν] ἐν auf Rasur A | 22 ἀγεννὲς] ἀγενὲς B Del. | μὲν übergeschr. A1 | 23 θέλῃ] ἐθέλη Φ | πιστεύων BCDEH, Hö. am Rand, Sp. Del. Rob. im Text; πιστεύειν A, Pat (doch ειν auf Rasur) | δοκούσαις αὐτῷ] αὐτὸ δοκούσαις Pat αὐτῶ δοκούσαις BCDEH | 25 τις < Φ Del.

ὁμολογουμένως τοίνυν γέγραπται τὰ περὶ τοῦ δυσειδὲς γεγο- Ph. 89, 8
νέναι τὸ τοῦ Ἰησοῦ σῶμα, οὐ μὴν ὡς ἐκτέθειται καὶ ἀγεννὲς, οὐδὲ σαφῶς δηλοῦται ὅτι μικρὸν ἦν. ἔχει δὲ ἡ λέξις οὕτως παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ ἀναγεγραμμένη, προφητεύοντι αὐτὸν ἐπιδημήσοντα τοῖς πολλοῖς οὐκ ἐν ὡραίῳ εἴδει οὐδέ τινι ὑπερέχοντι κάλλει· „κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; ἀνηγγείλαμεν ἐναντίον αὐτοῦ ὡς παιδίον, ὡς ῥίζα ἐν γῇ διψώσῃ· οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ ⟨οὐδὲ δόξα· καὶ εἴδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος⟩ οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλεῖπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων." ἆρ' οὖν τούτων μὲν ὁ Κέλσος ἤκουεν, ἐπεὶ ᾤετο αὐτῷ χρήσιμα εἶναι εἰς τὸ κατηγορεῖσθαι τὸν Ἰησοῦν, οὐκέτι δὲ προσέσχε τοῖς λεγομένοις ἐν τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ ψαλμῷ, τίνα τρόπον λέγεται· „περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, | δυνατὲ, τῇ ὡραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου· καὶ ἔντεινον καὶ 690
κατευοδοῦ καὶ βασίλευε;"

LXXVI. Ἔστω δὲ μὴ ἀνεγνωκέναι αὐτὸν τὴν προφητείαν ἢ ἀνεγνωκότα περιεσπᾶσθαι ὑπὸ τῶν παρερμηνευόντων αὐτὴν ὡς οὐ περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ προφητευομένην· τί φήσει καὶ περὶ τοῦ εὐαγγελίου, ἐν ᾧ ἀναβὰς „εἰς ὑψηλὸν ὄρος" „μετεμορφώθη ἔμπροσθεν" τῶν μαθητῶν καὶ ὤφθη ἐν δόξῃ, ὅτε καὶ „Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας" „ὀφθέντες ἐν δόξῃ ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἣν ἤμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλήμ;" ἢ ἐὰν μὲν προφήτης λέγῃ· „εἴδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος" καὶ τὸ ἑξῆς, καὶ ὁ Κέλσος παραδέχεται τὴν προφητείαν ταύτην ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν ἀναφέρεσθαι, τυφλώττων περὶ τὴν παραδοχὴν τοῦ λεγομένου καὶ οὐχ ὁρῶν ὅτι μεγάλη

1 Vgl. Clemens Alex., Pädagog. III 1, 3 p. 252 ed. Potter. — **5** Jes. 53, 1—3. — **13** Psal. 44, 4. 5. — **19** Vgl. Matth. 17, 1—3. Mark. 9, 2—4. Luk. 9, 28—30. — **21** Vgl. Luk. 9, 31. — **22** Jes. 53, 2.

1 hinter *τοίνυν* ist *τοίνυν* ausradiert Pat | **2** *τὸ τοῦ*] *τοῦ* Pat *τὸ* MBCDEH Ausgg. | *ἀγενὲς* Del. | **3** *οὕτως* ABEH *οὕτω* PatCDAusgg.Rob. | *τῷ* < *Φ* | *ἡσαΐου* Pat | **5** *ἐπίστευσεν* PatB | **7** *παιδίον*] *πεδίον* AB$^{corr.}$ | **8** ⟨*οὐδὲ* bis *εἶχεν εἶδος*⟩ wahrscheinlich infolge Abirrens des Schreibers von dem ersten zu dem zweiten *οὐδὲ* schon in der gemeinsamen Quelle von A u. *Φ* ausgefallen, von Bo. (Notae p. 398) Del. u. Rob. mit Recht eingefügt, vgl. unten VI 76, Z. 22 f. | **9** hinter *ἄτιμον* + *καὶ* PatBCEH Sp.Del. | **10** *ἆρ'* ADEAusgg. *ἄρ'* PatBCH Bo. (Notae p. 398) Rob. | *ἤκουεν* AAusgg.Rob. *ἤκουσεν* *Φ* | **12** *προσέσχεν* Pat | *τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ*] *μδ* PatB | *τεσσερακοστῶ* A | hinter *ψαλμῷ* + *τῶ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ* PatCDEHRob. *τοῦ ὑπερ τοῦ ἀγαπητοῦ* B | **14** *ἔντεινον*] *ἔντειναι* AEHHö. | **19** hinter *εἰς* + *τὸ* Pat BCDRob. | **20** *ὅτε*] *ὥτε* Pat | *μωσῆς* ABCDRob. *μωσὴσ* Pat | *ἠλιας* Pat | **21** *ἐν* (vor *δόξῃ*] *ν* auf Rasur A | *ἔμελλεν* Pat E$^{corr.}$ | **23** *τὸ* AHö.Rob. *τὰ* *Φ*Sp.Del. | *παραδέχηται* A | **24** *τυφλώττων* Pat | **25** *μεγάλη*] Fleck über *η* A *μέγα τῇ* *Φ*, vgl. meine „Textüberlieferung" S. 154 Nr. 22.

κατασκευή ἐστι τοῦ τὸν ἄμορφον εἶναι δοκοῦντα Ἰησοῦν υἱὸν εἶναι Ph. 81, 7
θεοῦ τὸ πρὸ πολλῶν ἐτῶν τῆς γενέσεως αὐτοῦ πεπροφητεῦσθαι καὶ
περὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ· ἐὰν δὲ ἄλλος προφήτης ὡραιότητα καὶ
κάλλος εἶναι λέγῃ περὶ αὐτὸν, οὐκέτι βούλεται τὴν προφητείαν εἰς
5 ⟨Ἰησοῦν⟩ Χριστὸν ἀναφέρεσθαι; καὶ εἰ μὲν σαφῶς ἦν ἀπὸ τῶν εὐ-
αγγελίων λαβεῖν ὅτι „οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος
αὐτοῦ ἄτιμον ἦν, ἐκλεῖπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων," εἶπεν
ἄν τις οὐ κατὰ ⟨τὸ⟩ προφητικὸν εἰρηκέναι ταῦτα τὸν Κέλσον ἀλλὰ
165r κατὰ τὸ | εὐαγγελικόν· νυνὶ δὲ οὔτε τῶν εὐαγγελίων ἀλλ' οὐδὲ τῶν
10 ἀποστόλων ἐμφαινόντων ὅτι „οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος," σαφὲς
ὅτι τὸ ἀπὸ τῆς προφητείας ἀναγκάζεται παραδέχεσθαι ὡς ἀληθευό-
μενον περὶ Χριστοῦ· ὅπερ οὐκέτι ἐπιτρέπει τὰς περὶ Ἰησοῦ κατη-
γορίας προβαίνειν.

LXXVII. Πάλιν τε αὖ ὁ λέγων· ἐπειδὴ θεῖον πνεῦμα ἦν ἐν
15 σώματι, πάντως τι παραλλάττειν αὐτὸ τῶν λοιπῶν ἐχρῆν
ἢ κατὰ μέγεθος ἢ φωνὴν ἢ ἀλκὴν ἢ κατάπληξιν ἢ πειθὼ
πῶς οὐχ ἑώρα τὸ παραλλάττον τοῦ σώματος αὐτοῦ πρὸς τὸ
τοῖς ὁρῶσι δυνατὸν καὶ διὰ τοῦτο χρήσιμον τοιοῦτο φαινόμενον,
ὁποῖον ἔδει ἑκάστῳ βλέπεσθαι; καὶ οὐ θαυμαστὸν τὴν φύσει τρεπ-
20 τὴν καὶ ἀλλοιωτὴν καὶ εἰς πάντα ἃ βούλεται ὁ δημιουργὸς ὕλην με-
ταβλητὴν καὶ πάσης ποιότητος, ἣν ὁ τεχνίτης βούλεται, δεκτικὴν,
ὁτὲ μὲν ἔχειν ποιότητα, καθ' ἣν λέγεται τό· „οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ
κάλλος," ὁτὲ δὲ οὕτως ἔνδοξον καὶ καταπληκτικὴν καὶ θαυμαστὴν,
ὡς „ἐπὶ πρόσωπον" πεσεῖν τοὺς θεατὰς τοῦ τηλικούτου κάλλους
25 συνανελθόντας τῷ Ἰησοῦ τρεῖς ἀποστόλους.

ἀλλ' ἐρεῖ ταῦτ' εἶναι πλάσματα καὶ μύθων οὐδὲν διαφέροντα,

3 Vgl. Psal. 44, 4. 5. — **6** Jes. 53, 2. 3. — **10** u. **22** Jes. 53, 2. — **24** Vgl. Matth. 17, 6. — **26** Vgl. oben III 27. V 57.

1 κατασκευῆ *Φ* | τοῦ] τὸ *Φ* | **2** τὸ] καὶ EH < PatBCD | προπεφητεῦσθαι PatBC*DEH | **4** λέγει Pat | **5** ⟨Ἰησοῦν⟩ füge ich mit Rob. aus *Φ* ein | **7** ἦν < *Φ* | hinter ἦν + καὶ Sp.Del. | εἶπεν] εἶποι MAusgg.Rob. | **8** ⟨τὸ⟩ füge ich mit Del. u. Rob. aus *Φ* ein | **9** εὐαγγελικόν] εὐαγγέλιον *Φ* | **11** παραδέχεσθαι] zwischen παραδέ und θαι Lücke von 2 Buchst., eine spätere H. hat, wohl vor der Abschrift von MV aber nach der Abschrift von P, in die Lücke χε geschrieben u. θαι zu σθαι ergänzt A παραδέξασθαι BCDEH | **14** τε] τ' CDEH | **15** τι] < MAusgg. ὅ τί, doch ὅ durchgestrichen, Pat | **17** οὐχ ἑώρα] οὐκεωρᾶ Pat | mit αὐτοῦ beginnt in A die 6. Z. v. o. auf fol. 165r; von Z. 7 bis 18 v. o. (die mit δυναμένοις S. 147 Z. 6 endigt) ein grosses radiertes Stück auf der linken Hälfte der Seite, die Rasur vor der Schrift vorgenommen | **18** ὁρῶσι] ωσ undeutlich A | τοιοῦτον CDEH | **20** ἀλλοιωτὴν] ἀλλοίωσιν Pat | **22** λέγεται] λέλεκται PatBE | **26** ἀλλ' ἐρεῖ ταῦτ' εἶναι zweimal geschrieben A.

ὡς καὶ τὰ λοιπὰ τῶν περὶ Ἰησοῦ παραδόξων. πρὸς τόδε ⟨μὲν οὖν⟩
διὰ πλειόνων ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἀπελογησάμεθα· ἔχει δέ τι καὶ Ph. 83, 21
μυστικώτερον ὁ λόγος, ἀπαγγέλλων τὰς τοῦ Ἰησοῦ διαφόρους | μορ- 691
φὰς ἀναφέρεσθαι ἐπὶ τὴν τοῦ θείου λόγου φύσιν, οὐχ ὁμοίως φαι-
νομένου τοῖς τε πολλοῖς καὶ τοῖς ἀκολουθεῖν αὐτῷ „εἰς ὑψηλὸν," ὃ
ἀποδεδώκαμεν, „ὄρος" δυναμένοις. τοῖς μὲν γὰρ ἔτι κάτω τυγχά-
νουσι καὶ μηδέπω ἐπὶ τὸ ἀναβαίνειν παρεσκευασμένοις ὁ λόγος „οὐκ
ἔχει εἶδος οὐδὲ κάλλος"· τὸ γὰρ „εἶδος αὐτοῦ" τοῖς τοιούτοις ἐστὶν
„ἄτιμον καὶ ἐκλεῖπον παρὰ τοὺς „ὑπὸ ἀνθρώπων γεγενημένους λό-
γους, τροπικῶς ἐν τούτοις καλουμένους „υἱοὺς ἀνθρώπων." εἰποι-
μεν γὰρ ἂν πολλῷ ὡραιοτέρους φαίνεσθαι τοὺς τῶν φιλοσοφούντων
λόγους, ὄντας „υἱοὺς ἀνθρώπων," παρὰ τὸν τοῖς πολλοῖς κηρυσσό-
μενον θεοῦ λόγον, ὃς ἐμφαίνει καὶ μωρίαν „κηρύγματος"· καὶ διὰ
τὴν ἐμφαινομένην μωρίαν „τοῦ κηρύγματος" λέγουσιν οἱ τοῦτο μό-
νον θεωροῦντες· „εἴδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος."
τοῖς μέντοι ⟨ἐκ τοῦ⟩ ἀκολουθεῖν αὐτῷ δύναμιν ἀνειληφόσι πρὸς τὸ
ἕπεσθαι καὶ ἀναβαίνοντι αὐτῷ „εἰς τὸ ὑψηλὸν ὄρος" θειοτέραν μορ-
φὴν ἔχει· ἣν βλέπουσιν, εἴ τις ἐστὶ „Πέτρος," χωρήσας τὴν τῆς ἐκ-
κλησίας ἐν αὐτῷ οἰκοδομὴν ἀπὸ τοῦ λόγου καὶ τοσαύτην ἕξιν ἀνα-
λαβών, ὡς μηδεμίαν πύλην ᾅδου κατισχύσειν αὐτοῦ, ὑψωθέντος διὰ
τὸν λόγον „ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου, ὅπως ἂν" ἐξαγγείλῃ „πάσας
τὰς αἰνέσεις" τοῦ θεοῦ „ἐν ταῖς πύλαις τῆς θυγατρὸς Σιών"· καὶ εἴ
τινες εἰσὶν ἐκ λόγων τὴν γένεσιν λαβόντες μεγαλοφώνων, οἵτινες
165[v] *οὐδὲν ἀποδέουσι | νοητῆς „βροντῆς."*

5 Vgl. Matth. 17, 1. — Vgl. oben II 64. IV 16. VI 68. — **7** Vgl. Jes. 53, 2. — **8** Vgl. Jes. 53, 3. — **13** Vgl. I Kor. 1, 21. — **15** Jes. 53, 2. — **17** Vgl. Matth. 17, 1. — **18** Vgl. Matth. 16, 18. — **20** Vgl. Psal. 9, 14. 15. — **23** Vgl. Mark. 3, 17.

1—2 am Rand von späterer Hand *Δό* (auf Rasur) A | **1** mit *παραδόξων* endigt die Philokalia, Cap. XV 14 (p. 82, 5 ed. Rob.) | hinter *παραδόξων* + *καὶ* M Ausgg. | *⟨μὲν οὖν⟩* füge ich mit M² u. den Ausgg. ein | **2** *ἔχει* bis S. 149 Z. 21 *ἀπὸ τῶν νεκρῶν* = Philokalia, Cap. XV 18—20 (p. 83, 21—86, 8 ed. Rob.) | **3** *μυστικώτερον* A Rob., *μυστικὸν* M Φ Ausgg. | *ἀπαγγέλλων*] *ἀπαγγέλων* [so] A *ἐπαγγέλλων* Pat | **5** *ὃ*] < Pat *ὡς* C D | **7** *οὐκ*] *vκ* auf Rasur, Spiritus fehlt A | **9** *γεγεννημένους* A | **13** vor *θεοῦ* + *τοῦ* Φ Rob. | **16** *⟨ἐκ τοῦ⟩* füge ich mit Rob. aus *Φ* ein, vgl. meine „Textüberlieferung" S. 138 Nr. 6 | **18** *βλέπουσιν*] *ι* in Correctur A | **19** *αὐτῷ* Hö.Sp. *αὐτῷ* A *ἑαυτῷ* Φ Del. Rob. | **20** *μηδὲ μίαν* A | *κατισχύσειν* A Ausgg. Rob. *κατισχύειν* Φ | **21** *τὸν λόγον*] *τοῦ λόγου* P Del. | **23** *λαβόντες*] *λαχόντες* E H Del. | *μεγαλοφώνων οἵτινες*] *μεγαλόφωνοίτινες* [so] A | **24** *ἀποδέουσι νοητῆς βροντῆς* Φ Rob. *ἀποδέουσιν οἱ τῆς βροντῆς* A *ἀποδέουσιν υἱοὶ τῆς βροντῆς εἶναι* P Del.; entgegen der in meiner „Textüberlieferung" S. 154 Nr. 23 geäusserten Ansicht halte ich jetzt mit Rob. die Lesart von *Φ* für richtig.

⟨καὶ „τὰ ἱμάτια“ δὲ „αὐτοῦ“ κάτω ἄλλα ἐστὶν, οὐκ ἔστι „λευκὰ.“ Ph. 84, 15
οὐκ ἔστιν „ὡς τὸ φῶς“· ἐὰν ἀναβῇς „εἰς τὸ ὄρος τὸ ὑψηλὸν,“ ὄψει αὐτοῦ φῶς καὶ „τὰ ἱμάτια.“ „τὰ ἱμάτια“ τοῦ λόγου αἱ λέξεις εἰσὶ τῆς γραφῆς, ἔνδυμα τῶν θείων νοημάτων τὰ ῥήματά ἐστι ταῦτα. ὡς οὖν αὐτὸς κάτω ἀλλοῖος φαίνεται καὶ ἀναβὰς μεταμορφοῦται καὶ γίνεται „τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος,“ οὕτω καὶ τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ, οὕτω καὶ „τὰ ἱμάτια“· ὅταν δὲ ᾖς κάτω, οὐκ ἔστι λαμπρὰ, οὐκ ἔστι „λευκά“· ἐὰν δὲ ἀναβῇς, ὄψει τὸ κάλλος καὶ „τὸ φῶς“ τῶν ἱματίων, καὶ „τὸ πρόσωπον“ θαυμάσεις τοῦ Ἰησοῦ μεταμορφωθέν.

ὅρα δὲ εἰ μὴ ὅμοιόν ἐστι καὶ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις περὶ τοῦ σωτῆρος μαθεῖν. τὰ μὲν γὰρ περὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ, γενεαλογουμένου ἐξ Ἀβραὰμ καὶ „γεννωμένου ἐκ σπέρματος Δαυῒδ κατὰ σάρκα,“ „βίβλος“ ἐστὶ „γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ“· τὰ δὲ θειότερα καὶ μείζονα τῶν περὶ αὐτοῦ λεχθησομένων ἂν καὶ ὑπ᾽ αὐτοῦ ἀπαγγελλομένων φησὶν ὁ Ἰωάννης, ὡς ἄρα „οὐδὲ τὸν κόσμον οἶμαι χωρεῖν τὰ γραφόμενα βιβλία.“ τὸ γὰρ μὴ „χωρεῖν τὸν κόσμον τὰ γραφόμενα βιβλία“ οὐ διὰ τὸ πλῆθος τῶν γραμμάτων, ὥς τινες, ἐκδεκτέον, ἀλλὰ διὰ τὸ μέγεθος τῶν πραγμάτων· τοῦ μεγέθους τῶν πραγμάτων οὐ μόνον οὐ δυναμένου γράφεσθαι ἀλλ᾽ οὐδὲ διὰ γλώσσης σαρκίνης ἀπαγγέλλεσθαι οὐδὲ ἐν διαλέκτοις καὶ φωναῖς ἀνθρωπίναις σημαίνεσθαι. ὅθεν καὶ Παῦλος, ἐπὰν μανθάνειν μέλλῃ τὰ θειότερα, ἔξω τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς περιγείου κόσμου γίνεται καὶ εἰς τρίτον οὐρανὸν ἁρπάζεται, ἵνα τὰ ἐκεῖθεν „ἄῤῥητα ῥήματα“ ἀκοῦσαι δυνηθῇ. τὰ γὰρ ἐνθάδε λαλούμενα καὶ λόγος εἶναι θεοῦ νομιζόμενα, τοῦ λόγου σαρκωθέντος καὶ καθὸ „θεός“ ἐστι „πρὸς τὸν θεὸν“ ἑαυτὸν κενοῦντος, ἀπαγγέλλεται.

διόπερ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον ἐπὶ „γῆς, ἐπεὶ ἄνθρωπος γέγονεν, ἀνθρώπινον βλέπομεν· ἀεὶ γὰρ ἐν ταῖς γραφαῖς „ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο,“ ἵνα κατασκηνώσῃ „ἐν ἡμῖν“· ἀλλ᾽ ἐὰν εἰς „τὸ στῆθος“ τοῦ

1 Vgl. Matth. 17, 1. 2. — **13** Vgl. Röm. 1, 3. II Tim. 2, 8. — **14** Vgl. Matth. 1, 1. — **16** Vgl. Joh. 21, 25. — **28** Vgl. II Kor. 12, 2—4. — **25** Vgl. Joh. 1, 1. 14. Phil. 2, 7. — **29** Vgl. Joh. 1, 14. — **30** Vgl. Joh. 13, 25.

1 ⟨καὶ τὰ ἱμάτια bis S. 149 Z. 16 τῶν δικαίων αὐτοῦ⟩ füge ich aus Φ hier ein; vgl. meine Abhandlung „Ein Fragment des Origenes“ (in der Festschrift des Jenaer Gymnasiums zur 350jährigen Jubelfeier des Eisenacher Gymnasiums am 18. October 1894, Jena Neuenhahn 1894, S. 51—58) | **2** ὄψει] ὄψη Pat | **3** εἰσιν Pat | **7** ἔστι] ἔτι Pat | **8** ἔστι] ἔτι Pat | ὄψει] ὄψη Pat | **10** ἄρα Pat | οὐδε Pat **19** μέγεθος τῶν πραγμάτων] πλῆθος B | τοῦ μεγέθους τῶν πραγμάτων < CD **20** οὐ μόνον οὐ] οὐ μόνον μὴ B | ἀλλ᾽] καὶ Pat | **24** ἐκεῖθεν BRob. ἐνθάδε Pat CDEH | **26** καθὸ θεός] καθὸ ὁ θεός PatCD | **28** γέγονε ΦRob.

σαρκωθέντος λόγου ἀνακλιθῶμεν καὶ ἀνιόντι αὐτῷ „εἰς τὸ ὑψηλον Ph. 85, 16
ὄρος“ ἀκολουθῆσαι δυνηθῶμεν, ἐροῦμεν τό· „εἴδομεν τὴν δόξαν αὐτοῦ“· τάχα μέν τινων καὶ ἑτέρων παρὰ τοὺς ἀνακλιθέντας ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτοῦ καὶ ἀκολουθήσαντας αὐτῷ „εἰς τὸ ὄρος τὸ ὑψηλὸν“ λεξόντων τό· „εἴδομεν τὴν δόξαν αὐτοῦ,“ οὐκέτι δὲ προσθησόντων τό· „δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας“· Ἰωάννῃ γὰρ καὶ τοῖς ὁμοίοις πρέπουσα αὕτη ἡ φωνή.

καὶ καθ' ἑτέραν δὲ ὑψηλοτέραν διήγησιν οἱ δυνηθέντες τοῖς ἴχνεσιν Ἰησοῦ κατακολουθεῖν, ἀναβαίνοντος καὶ μεταμορφουμένου ἀπὸ τῆς ἐπὶ γῆς ὄψεως, ὄψονται αὐτοῦ τὴν μεταμόρφωσιν καθ' ἑκάστην γραφήν· οἱονεὶ τοῦ μὲν τοῖς πολλοῖς φαινομένου Ἰησοῦ τῆς προχείρου λέξεως ὄντος, τοῦ δὲ „εἰς ὄρος ὑψηλὸν“ ἀνιόντος καὶ μεταμορφουμένου σφόδρα ὀλίγοις τῶν μαθητῶν καὶ τοῖς ἀκολουθῆσαι εἰς τὰ ὑψηλὰ δεδυνημένοις τοῦ ἀνωτάτου καὶ ὑψηλοτάτου νοῦ, περιέχοντος λόγια τῆς „ἐν μυστηρίῳ“ ἀποκεκρυμμένης σοφίας, „ἣν προώρισεν ὁ θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν“ τῶν δικαίων αὐτοῦ.〉

ἀλλὰ πόθεν Κέλσῳ καὶ τοῖς ἐχθροῖς τοῦ θείου λόγου καὶ μὴ φιλαλήθως τὰ χριστιανισμοῦ ἐξετάσασιν εἰδέναι τὸ βούλημα τῶν διαφόρων τοῦ Ἰησοῦ μορφῶν; ἐγὼ δὲ λέγω καὶ ἡλικιῶν, καὶ εἴ τι τῶν πρὸ τοῦ παθεῖν αὐτῷ πεπραγμένων καὶ τῶν μετὰ τὸ ἀναστῆναι ἀπὸ τῶν νεκρῶν.

LXXVIII. Ἐξῆς δὲ τοιαῦτά τινα λέγει ὁ Κέλσος· ἔτι μὴν εἴπερ ἐβούλετο ὁ θεὸς ὥσπερ ὁ παρὰ τῷ κωμῳδῷ Ζεὺς ἐκ τοῦ μακροῦ ὕπνου διϋπνίσας ῥύσασθαι τὸ 〈τῶν〉 ἀνθρώπων γένος ἐκ κακῶν, τί δή ποτε εἰς μίαν γωνίαν ἔπεμψε τοῦτο, ὅ φατε, πνεῦμα; δέον πολλὰ ὁμοίως διαφυσῆσαι σώματα καὶ κατὰ πᾶσαν ἀποστεῖλαι τὴν οἰκουμένην. ἀλλ' ὁ μὲν κωμῳδὸς ἐν τῷ θεάτρῳ γελωτοποιῶν συνέγραψεν ὅτι Ζεὺς ἐξυπνισθεὶς Ἀθηναίοις καὶ Λακεδαιμονίοις τὸν Ἑρμῆν ἔπεμψε· σὺ δὲ οὐκ οἴει καταγελαστότερον πεποιηκέναι Ἰουδαίοις πεμπόμενον τοῦ θεοῦ τὸν υἱόν; ὅρα δὴ καὶ ἐν τούτοις τὸ ἄσεμνον τοῦ Κέλσου, ἀφιλοσόφως κωμῳδίας ποιητὴν γελωτοποιὸν παραλαβόντος καὶ τῷ παρ' αὐτῷ διϋπνισθέντι πέμποντι Ἑρμῆν παραβάλλοντος τὸν τοῦ παντὸς δημιουργὸν θεὸν ἡμῶν. εἴπομεν δὴ ἐν τοῖς πρὸ τούτων ὅτι οὐχ ὥσπερ ἀπὸ μακροῦ

1 Vgl. Matth. 17, 1. — **2** Vgl. Joh. 1, 14. — **4** Vgl. Matth. 17, 1. — **5** Vgl. Joh. 1, 14. — **6** Joh. 1, 14. — **12** Vgl. Matth. 17, 1. — **15** Vgl. I Kor. 2, 7. — **25** Vgl. oben IV 4 a. E. 23 a. A. 36 a. A. V 50 a. E. — **35** Vgl. oben IV 3. 4.

3 παρὰ] περὶ Pat | **8** καὶ < Pat EH | οἱ] οὐ Pat | **21** mit νεκρῶν endigt die Philokalia, Cap. XV 20 (p. 86, 8 ed. Rob.) | **24** 〈τῶν〉 füge ich mit M u. den Ausgg. ein.

ὕπνου διαναστὰς ὁ θεὸς ἔπεμψε τὸν Ἰησοῦν τῷ γένει τῶν ἀν-
θρώ|πων, τὴν μὲν κατὰ τὴν ἐνσωμάτωσιν οἰκονομίαν νῦν δι' εὐ- 692
λόγους αἰτίας ἐπικληρώσαντα ἀεὶ δὲ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων
εὐεργετήσαντα. οὐδὲν γὰρ τῶν ἐν ἀνθρώποις καλῶν γεγένηται,
μὴ τοῦ θείου λόγου ἐπιδημήσαντος ταῖς ψυχαῖς τῶν κἂν ὀλίγον καιρὸν δεδυνημένων δέξασθαι τὰς τοιάσδε τοῦ θείου λόγου ἐνεργείας.

ἀλλὰ καὶ ἡ δοκοῦσα εἰς μίαν γωνίαν ἐπιδημία τοῦ Ἰησοῦ εὐλόγως γεγένηται, ἐπείπερ ἐχρῆν τοῖς ἕνα θεὸν μεμαθηκόσι καὶ τοὺς προφήτας αὐτοῦ ἀναγινώσκουσι καὶ κηρυσσόμενον Χριστὸν μανθάνουσιν ἐπιδημῆσαι τὸν προφητευόμενον καὶ ἐπιδημῆσαι ἐν καιρῷ, ὅτ' ἔμελλεν ἐκχεῖσθαι ἀπὸ μιᾶς γωνίας ὁ λόγος ἐπὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

LXXIX. Διὸ καὶ χρεία οὐκ ἦν πολλὰ γενέσθαι πανταχοῦ σώματα καὶ πολλὰ ἀνάλογον τῷ Ἰησοῦ πνεύματα, ἵν' ἡ πᾶσα τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένη φωτισθῇ τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ. ἤρκει γὰρ ὁ εἷς λόγος, ὡς „δικαιοσύνης ἥλιος" ἀνατείλας, ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἐκπέμψαι τὰς ἐπὶ τὴν ψυχὴν τῶν βουλομένων αὐτὸν παραδέξασθαι φθανούσας αὐγάς. εἰ δὲ καὶ πολλά τις ποθεῖ σώματα πεπληρωμένα θείου πνεύματος ἰδεῖν, ἀνάλογον ἐκείνῳ τῷ ἑνὶ Χριστῷ διακονούμενα τῇ πανταχοῦ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ, κατανοείτω τοὺς πανταχοῦ ὑγιῶς καὶ μετὰ βίου ὀρθοῦ διδάσκοντας τὸν Ἰησοῦ λόγον, Χριστοὺς καὶ αὐτοὺς ὑπὸ τῶν θείων γραφῶν καλουμένους ἐν τῷ „μὴ ἅπτεσθε τῶν Χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προφήταις μου μὴ πονηρεύεσθε."

καὶ γὰρ ὥσπερ ἠκούσαμεν „ὅτι ἀντίχριστος ἔρχεται," καὶ οὐδὲν
166r ἧττον μεμαθήκαμεν ὅτι „ἀντίχριστοι πολλοί" εἰσιν ἐν τῷ κόσμῳ· τὸν αὐτὸν τρόπον ὅτι Χριστὸς ἐπιδεδήμηκε γνόντες θεωροῦμεν ὅτι δι' αὐτὸν πολλοὶ Χριστοὶ γεγόνασιν ἐν τῷ κόσμῳ, οἵτινες ἀνάλογον ἐκείνῳ ἠγάπησαν „δικαιοσύνην καὶ" ἐμίσησαν „ἀδικίαν· καὶ διὰ τοῦτο ἔχρισε" καὶ αὐτοὺς „ὁ θεὸς, ὁ θεὸς" τοῦ Χριστοῦ, „ἐλαίῳ ἀγαλλιάσεως." ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν οὖν ὑπὲρ „τοὺς μετόχους" αὐτοῦ ἀγαπήσας „δικαιοσύνην καὶ" μισήσας „ἀνομίαν" καὶ τὴν ἀπαρχὴν εἴληφε τοῦ χρίσματος καὶ, εἰ χρὴ οὕτως ὀνομάσαι, ὅλον τὸ χρῖσμα τοῦ τῆς „ἀγαλλιάσεως" ἐλαίου· οἱ δὲ μέτοχοι αὐτοῦ, ἕκαστος ὡς

15 Vgl. Joh. 1, 9. — **16** Vgl. Mal. 4, 2. — **23** Psal. 104, 15. I Chron. 16, 22. — **25** Vgl. I Joh. 2, 18. — **29** Vgl. Hebr. 1, 9. Psal. 44, 8.

3 *ἐπικληρώσαντα* (von ε u. π die Hälfte ausgebrochen) A, Hö. Sp. *ἐπιπληρώσαντα* vermutet Bo. (Notae p. 399), *πληρώσαντα* P Del. | **9** *ἀναγιγνώσκουσι* M Ausgg. | **14** *πολλα* [so] A | *ἵν'* A *ἵνα* M Ausgg. | **23** *ἅπτεσθε*] πτε auf Rasur A **28** *αὐτὸν* ὸ auf Rasur u. mit hellerer Tinte geschrieben A | **33** *χρίσμα* A Ausgg.

κεχώρηκε, μετέσχον καὶ τοῦ χρίσματος αὐτοῦ. διόπερ, ἐπεὶ Χριστὸς „κεφαλή“ ἐστι „τῆς ἐκκλησίας,“ ὡς εἶναι ἓν σῶμα Χριστὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν, τὸ „μύρον ἐπὶ κεφαλῆς“ καταβέβηκεν „ἐπὶ τὸν πώγωνα,“ τὰ σύμβολα τοῦ τελείου ἀνδρὸς „Ἀαρών,“ καὶ ἔφθασε „καταβαῖνον“ τοῦτο τὸ „μύρον“ „ἐπὶ τὴν ὥαν τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ.“

καὶ ταῦτα δέ μοι λέλεκται πρὸς τὸν ἄσεμνον τοῦ Κέλσου λόγον εἰπόντος· δέον πολλὰ ὁμοίως διαφυσῆσαι σώματα καὶ κατὰ πᾶσαν ἀποστεῖλαι τὴν οἰκουμένην. ὁ μὲν οὖν κωμῳδὸς γελωτοποιῶν τὸν Δία κοιμώμενον πεποίηκέ τε καὶ διϋπνιζόμενον καὶ πέμποντα πρὸς τοὺς Ἕλληνας τὸν Ἑρμῆν· ὁ δὲ λόγος, ἄϋ- 693 πνον ἐπιστάμενος φύσιν τὴν τοῦ θεοῦ, διδασκέτω ἡμᾶς ὅτι κατὰ καιροὺς οἰκονομεῖ τὰ τοῦ κόσμου πράγματα ὁ θεὸς, ὡς ἀπαιτεῖ τὸ εὔλογον. οὐ θαυμαστὸν δὲ εἰ διὰ τὸ μεγάλας εἶναι καὶ δυσδιηγήτους τὰς κρίσεις τοῦ θεοῦ αἱ „ἀπαίδευτοι“ πλανῶνται „ψυχαὶ,“ καὶ Κέλσος σὺν αὐταῖς. οὐδὲν οὖν καταγέλαστόν ἐστιν ἐν τῷ Ἰουδαίοις, παρ' οἷς γεγόνασιν οἱ προφῆται, πεπέμφθαι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ· ἵν' ἐκεῖθεν ἀρξάμενος σωματικῶς δυνάμει καὶ πνεύματι ἀνατείλῃ τῇ μηκέτι βουλομένῃ ἐρήμῳ θεοῦ τυγχάνειν οἰκουμένῃ ψυχῶν.

LXXX. *Ἑξῆς δὲ τούτοις ἐνθεώτατα ἐξ ἀρχῆς ἔδοξε Κέλσῳ λέγειν ἔθνη Χαλδαίους, ἀφ' ὧν ἡ ἀπατηλὸς γενεθλιαλογία νενέμηται τοὺς ἀνθρώπους. ἀλλὰ καὶ Μάγους τοῖς ἐνθεωτάτοις κατατάττει ἔθνεσιν ὁ Κέλσος, ἀφ' ὧν ἡ παρώνυμος τοῦ ἔθνους αὐτῶν μαγεία καὶ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν ἐπὶ διαφθορᾷ καὶ ὀλέθρῳ τῶν χρωμένων αὐτῇ ἐπιδεδήμηκε. καὶ Αἰγύπτιοι μὲν ἐν μὲν τοῖς ἀνωτέρω καὶ παρὰ τῷ Κέλσῳ ἐπλανῶντο, ὡς σεμνοὺς μὲν ἔχοντες περιβόλους τῶν νομιζομένων ἱερῶν ἔνδον δὲ οὐδὲν ἀλλ' ἢ πιθήκους ἢ κροκοδείλους ἢ αἶγας ἢ ἀσπίδας ἤ τι τῶν ζῴων· νῦν δὲ ἔδοξε Κέλσῳ ἐνθεώτατον εἰπεῖν καὶ τὸ Αἰγυπτίων ἔθνος, καὶ ἐνθεώτατον ἐξ ἀρχῆς, τάχα ἐπεὶ Ἰουδαίοις ἐξ ἀρχῆς προσπεπολεμήκασι. καὶ Πέρσαι δὲ οἱ τὰς μητέρας γαμοῦντες καὶ θυγατράσι μιγνύμενοι ἔνθεον ἔθνος εἶναι τῷ Κέλσῳ δοκοῦσιν, ἀλλὰ* 166ᵛ *καὶ Ἰνδοὶ, ὧν τινας ἐν τοῖς | προειρημένοις ἔλεγε καὶ ἀνθρωπείων γεγεῦσθαι σαρκῶν. μηδὲν δὲ τούτων Ἰουδαίους μάλιστα τοὺς πάλαι*

2 Vgl. Kol. 1, 18. — **3** Vgl. Psal. 132, 2. — **13** Vgl. Weish. Sal. 17, 1. — **25** Vgl. oben III 17 a. A. — **31** Vgl. oben V 27, S. 27 Z. 28. — **33** Vgl. oben V 34, S. 37 Z. 9 ff.

3 *μῦρον* P Ausgg. | *ἐπὶ* A Hö. Sp. *ἀπὸ* Bo. (Notae p. 399) Del. | **5** *μῦρον* V Ausgg. | *ὥαν* P *ὤαν* A Ausgg. | *ἐνδύματος* A | **9** *τε* M Ausgg. *τι* A | **18** *βουλομένῃ* M Ausgg. *βουλομένῳ* A | **21** *γενεθλιαλογία*] *νε* von späterer H. mit hellerer Tinte eingefügt A | **33** *Ἰνδοὶ* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ἰνδῶν* A Hö. im Text.

πράττοντας οὐ μόνον οὐκ εἶπεν ἐνθεωτάτους ἀλλὰ καὶ αὐτίκα ἀπολουμένους. τοῦτο μὲν ἤδη καὶ ὡς μαντικὸς λέγει περὶ αὐτῶν, οὐχ ὁρῶν πᾶσαν τὴν περὶ Ἰουδαίους καὶ τὴν σεμνὴν πάλαι πολιτείαν αὐτῶν τοῦ θεοῦ οἰκονομίαν. καὶ ὡς „τῷ“ ἐκείνων „παραπτώματι ἡ σωτηρία“ γεγένηται „τοῖς ἔθνεσι“ καὶ „τὸ παράπτωμα αὐτῶν πλοῦτος κόσμου καὶ τὸ ἥττημα αὐτῶν πλοῦτος ἐθνῶν“· ἕως „τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ,“ ἵνα μετὰ τοῦτο „πᾶς,“ ὃν οὐ νοεῖ Κέλσος, „Ἰσραὴλ“ σωθῇ.

LXXXI. Οὐκ οἶδα δ' ὅπως φησὶ περὶ τοῦ θεοῦ ὅτι ὁ πάντα εἰδὼς τοῦτο οὐκ ἠπίστατο. ὅτι κακοῖς ἀνθρώποις καὶ ἁμαρτησομένοις καὶ κολάσουσιν αὐτοῦ τὸν υἱὸν πέμπει. ἀλλ' ἔοικε νῦν μὲν ἑκὼν ἐπιλελῆσθαι τοῦ φάσκοντος λόγου πάντα, ἃ πείσεται Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, προεωρακέναι θείῳ πνεύματι, καὶ προφητευκέναι τοὺς τοῦ θεοῦ προφήτας· οἷς οὐχ ἕπεται τὸ μὴ ἐγνωκέναι τὸν θεὸν ὅτι κακοῖς καὶ ἁμαρτησομένοις ἀνθρώποις πέμπει τὸν υἱὸν καὶ κολάσουσιν αὐτόν. εὐθέως δὲ λέγει τὸ πάλαι ταῦτα προειρῆσθαι ἐν ἀπολογίᾳ ὑφ' ἡμῶν λέγεσθαι.

ἀλλ' ἐπεὶ αὐτάρκη | περιγραφὴν εἴληφεν ὁ ἕκτος ἡμῶν τόμος, 694
αὐτοῦ που καταπαύσαντες τὸν λόγον ἀρξόμεθα θεοῦ διδόντος ἑβδόμου· ἐν ᾧ ἁπαντᾶν νομίζει πρὸς τὸ ὑφ' ἡμῶν λέγεσθαι τοὺς προφήτας πάντα τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ προειρηκέναι. ἅπερ ἐπεὶ πλείονά ἐστι καὶ πλείονος λόγου δεῖται τοῦ πρὸς αὐτὰ, οὔτε διακόψαι ἐβουλήθημεν ὑπὸ τοῦ μεγέθους ἀναγκαζόμενοι τοῦ βιβλίου οὔτε ὑπὲρ τοῦ μὴ διακόψαι τὸν λόγον μέγιστον ποιῆσαι καὶ ὑπὲρ τὸ σύμμετρον τὸν ἕκτον τόμον.

4 Vgl. Röm. 11, 11. — 5 Vgl. Röm. 11, 12. — 7 Vgl. Röm. 11, 25. 26. — 12 Vgl. Luk. 24, 26. 27.

13 πεπροφητευκέναι Sp. Del. προπεφητευκέναι A Hö. | 23 αὐτὰ aus αὐτά corr. A | 26 mit τόμον endigt das VI. Buch auf fol. 166ᵛ; hinter τόμον das Ornament : ~ siebenmal wiederholt, darunter von I. H. mit schwarzer Tinte: ✻ τέλ⟨ος⟩ τοῦ ἕκτου τόμου ✻ A.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ ΚΕΛΣΟΥ ΑΛΗΘΗ ΛΟΓΟΝ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ.

I. *Ἐν ἓξ τοῖς πρὸ τούτων, ἱερὲ ἀδελφὲ Ἀμβρόσιε, ἀγωνισάμενοι κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν βιβλίοις πρὸς τὰς Κέλσου ⟨κατὰ⟩ Χριστιανῶν κατηγορίας καὶ μηδὲν ὅση δύναμις ἀβασάνιστον καὶ ἀνεξέταστον ἐάσαντες μηδὲ παρελθόντες, πρὸς ὃ ὡς οἷόν τε ἡμῖν ἀπηντήσαμεν, θεὸν ἐπικαλεσάμενοι δι' αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ κατηγορουμένου ὑπὸ Κέλσου, ἵν' ἡμῶν ἐλλάμψῃ ἐν τῇ καρδίᾳ ἀλή-*
167r *θεια τυγχάνων τὰ ἀνατρεπτικὰ τοῦ ψεύδους, | ἀρχόμεθα καὶ ἑβδόμου συγγράμματος, τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο ἐν τῇ πρὸς θεὸν λέγοντες εὐχῇ τό· „ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἐξολόθρευσον αὐτούς,“ δῆλον δ' ὅτι τοὺς ἐναντίους „τῇ ἀληθείᾳ“ λόγους· οὗτοι γὰρ ἀληθείᾳ θεοῦ ἐξολοθρεύονται, ἵν' ἐξολοθρευθέντων αὐτῶν οἱ πάντες περισπασμοῦ ἀπολυθέντες εἴπωσι τὸ ἐξῆς ἐκείνῳ τό· „ἑκουσίως θύσω σοι,“ λογικὴν καὶ ἄκαπνον θυσίαν προσφέροντες τῷ θεῷ τῶν ὅλων.*

II. *Πρόκειται δὲ νῦν τῷ Κέλσῳ κατηγορῆσαι τοῦ φάσκοντος λόγου ὑπὸ τῶν παρὰ Ἰουδαίοις προφητῶν προφητεύεσθαι τὰ περὶ τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. καὶ πρῶτόν γε κατ' ἀρχὰς ἐξετάζομεν ὧν οἱ-*

6 Vgl. Joh. 14, 6. 17, 17. — **9** Psal. 53, 7. — **12** Psal. 53, 8.

Die Überschrift des VII. Buches wird in A fol. 166v Z. 7 v. u. durch ein Ornamentband [Rubrum] von dem Schluss des VI. Buches getrennt und lautet: ✠ *πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμένον τοῦ κέλσου ἀληθῆ λόγον. τόμος ἕβδομος* : – [Rubrum], darunter *ξ'* [Rubrum], also *ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ* < A; die Hinzufügung von *ξ'* scheint darauf hinzudeuten, dass die Überschrift (mit *ἕκτος* statt *ἕβδομος*) ursprünglich Unterschrift des VI. Buches gewesen ist, vgl. meine „Textüberlieferung“ S. 68. 69 | **1** *Ἐν*] *Ἐ* roter Initial, zwischen *E* u. *ν* Rasur A | **2** ⟨*κατὰ*⟩ füge ich mit PM u. den Ausgg. ein, vgl. oben VI 1, S. 70 Z. 1 | **14** *τοῦ*] über *τ* steht ≈ mit hellerer Tinte, aber nichts am Rand A | **16** *ἐξετάζομεν ὧν*] *ἐξετάζων* vermutet Guiet (bei Del. I 694 Anm. b) unrichtig | *ἐξετάζομεν*] ob *ἐξετάζωμεν*? | *ὧν*] über *ν* ein Punkt A.

εται τοὺς μὲν ἄλλον εἰσηγουμένους θεὸν παρὰ τὸν Ἰουδαίων θεὸν μηδαμῶς δύνασθαι ἁπαντᾶν πρὸς τὰς ἐπαπορήσεις αὐτοῦ. ἡμᾶς δὲ, τοὺς τὸν αὐτὸν τηρήσαντας θεὸν, καταφεύγειν ἐπὶ τὴν διὰ τῶν προφητευομένων περὶ Χριστοῦ ἀπολογίαν. καί φησι πρὸς ταῦτα· ἴδωμεν ὅπῃ ἐφευρήσουσι παραίτησιν· οἱ μὲν ἄλλον εἰσηγούμενοι θεὸν οὐδεμίαν, οἱ δὲ τὸν αὐτὸν αὖθις τὸ αὐτὸ ἐροῦσιν, ἐκεῖνο δὴ τὸ σοφὸν, ὅτι ἐχρῆν οὕτως γενέσθαι· τεκμήριον δὲ, πάλαι γὰρ ταῦτα προείρητο. φήσομεν δὲ πρὸς ταῦτα ὅτι οὕτως ἐστὶν ἀσθενῆ τὰ εἰρημένα περὶ τοῦ Ἰησοῦ καὶ Χριστιανῶν ἐν τοῖς ὀλίγῳ πρὸ τούτων, ὡς καὶ τοὺς ἄλλον εἰσηγουμένους θεὸν καὶ τοῦτο πράττοντας ἀσεβῶς εὐχερέστατα ὑπαν-
[τῆσαι πρὸς τὰ ὑπὸ Κέλσου λεγόμενα. καὶ εἰ μὴ ἄτοπον ἦν ἀφορ- 695
μὰς διδόναι τοῖς ἀσθενεστέροις πρὸς παραδοχὴν χειρόνων δογμάτων, καὶ ἡμεῖς ἂν τοῦτο πεποιήκειμεν, ἵν' ἐλέγξωμεν ψεῦδος τὸ περὶ τοῦ τοὺς ἄλλον εἰσηγουμένους θεὸν μηδεμίαν ἔχειν ἀπολογίαν πρὸς τὰ ὑπὸ Κέλσου λελεγμένα· νυνὶ δὲ ἡμεῖς φέρε περὶ τῶν προφητῶν πρὸς τοῖς ἀνωτέρω εἰρημένοις ἀπολογησώμεθα.

III. Φησὶν οὖν· τὰ μὲν ὑπὸ τῆς Πυθίας ἢ Δωδωνίδων ἢ Κλαρίου ἢ ἐν Βραγχίδαις ἢ ἐν Ἄμμωνος ὑπὸ μυρίων τε ἄλλων θεοπρόπων προειρημένα, ὑφ' ὧν ἐπιεικῶς πᾶσα γῆ κατῳκίσθη, ταῦτα μὲν ⟨ἐν⟩ οὐδενὶ λόγῳ τίθενται· τὰ δὲ ὑπὸ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ τῷ ἐκείνων τρόπῳ λεχθέντα ἢ μὴ λεχθέντα, καὶ ὥσπερ εἰώθασιν ἔτι νῦν οἱ περὶ Φοινίκην τε καὶ Παλαιστίνην, ταῦτά γε θαυμαστὰ καὶ ἀπαράλλακτα ἡγοῦνται. λέγωμεν οὖν περὶ τῶν κατειλεγμένων χρηστηρίων ὅτι δυνατὸν μὲν ἡμῖν συνάγουσιν ἀπὸ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν τὰ τοῦ Περιπάτου φιλοσοφησάντων οὐκ ὀλίγα εἰπεῖν εἰς ἀνατροπὴν τοῦ περὶ τῆς Πυθίας καὶ τῶν λοιπῶν χρηστηρίων λόγου· δυνατὸν δὲ καὶ τὰ λελεγμένα τῷ Ἐπικούρῳ καὶ τοῖς ἀσπαζομένοις αὐτοῦ τὸν

8 Vgl. oben VI 81, S. 152 Z. 17. — **10** Vgl. oben VI 72. 73. 74. 75. 78. — **17** Vgl. oben I 35—37. 48. II 28. 29. 37. III 2—4. VI 19—21. — **26** Vgl. Aristot., De mundo Cap. IV (vol. I p. 395^{b}, 26 sqq. ed. Acad. Reg. Boruss.). — **27** Vgl. Eusebius, Praep. Evang. IV 2, 8. 13. 3, 14. — **29** Vgl. H. Usener, Epicurea p. 261, 21 Nr. 395.

4—5 am Rand *κελ* A^{1} | **6** *οὐδὲ μίαν* A | **7** *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg. | **11** *εὐχερέστατα*] *εὐχερέστατ' ἂν* vermute ich | *ὑπαντῆσαι* A *ἀπαντῆσαι* M$^{corr.}$ Ausgg. **15** *μὴδὲ μίαν* A | **18** *Δωδωνίδων* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 399) u. Del. (I 695 Anm. a), vgl. unten VII 6, S. 158 Z. 25, u. VII 7, S. 160 Z. 2; *Δωδωνίων* A Ausgg. **19** *βραγχίδαις* P^{2}, Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *βραχί* [so] A | **20** *ὧν*] *ω* in Correctur A | **21** ⟨*ἐν*⟩ füge ich ein, vgl. unten VII 7, S. 160 Z. 1 | **25** *λέγομεν* schreibt Usener, Epicurea p. 261, 21 | **27** hinter *ἀνατροπὴν* + *τὴν* Del.

λόγον περὶ τῶν αὐτῶν παραθέμενον δεῖξαι ὅτι καὶ Ἑλλήνων τινὲς ἀνατρέπουσι τὰς νομιζομένας καὶ τεθαυμασμένας ἐν πάσῃ Ἑλλάδι θεοπροπίας.

ἀλλὰ γὰρ δεδόσθω μὴ εἶναι πλάσματα μηδὲ προσποιήσεις ἀν-
167v θρώπων περὶ θεοφορίας τὰ περὶ τὴν Πυθίαν καὶ τὰ λοιπὰ χρηστήρια· ἴδωμεν οὖν εἰ μὴ καὶ οὕτως δύναται τοῖς φιλαλήθως ἐξετάζουσι τὰ πράγματα ἀποδείκνυσθαι ὅτι καὶ τῷ παραδεχομένῳ εἶναι ταῦτα τὰ μαντεῖα οὐκ ἀναγκαῖον προσέσθαι ὅτι θεοί τινες εἰσὶ παρ' αὐτοῖς, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐναντίου δαίμονές τινες φαῦλοι καὶ πνεύματα
10 ἐχθρὰ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων καὶ κωλύοντα τὴν τῆς ψυχῆς ἄνοδον καὶ δι' ἀρετῆς πορείαν καὶ τῆς ἀληθινῆς εὐσεβείας ἀποκατάστασιν πρὸς τὸν θεόν. ἱστόρηται τοίνυν περὶ τῆς Πυθίας, ὅπερ δοκεῖ τῶν ἄλλων μαντείων λαμπρότερον τυγχάνειν, ὅτι περικαθεζομένη τὸ τῆς Κασταλίας στόμιον ἡ τοῦ Ἀπόλλωνος προφῆτις δέχεται
15 πνεῦμα διὰ τῶν γυναικείων κόλπων· οὗ πληρωθεῖσα ἀποφθέγγεται τὰ νομιζόμενα εἶναι σεμνὰ καὶ θεῖα μαντεύματα. ὅρα δὴ διὰ τούτων εἰ μὴ τὸ τοῦ πνεύματος ἐκείνου ἀκάθαρτον καὶ βέβηλον ἐμφαίνεται, μὴ διὰ μανῶν καὶ ἀφανῶν πόρων καὶ πολλῷ γυναικείων κόλπων καθαρωτέρων ἐπεισιὸν τῇ ψυχῇ τῆς θεσπιζούσης ἀλλὰ διὰ
20 τούτων, ἃ οὐδὲ θέμις ἦν τῷ σώφρονι καὶ ἀνθρώπῳ βλέπειν, οὔπω λέγεσθαι ἢ καὶ ἅπτεσθαι· καὶ τοῦτο ποιεῖν οὐχ ἅπαξ που οὐδὲ δὶς (ἴσως γὰρ ἔδοξεν ἀνεκτότερον τὸ τοιοῦτο τυγχάνειν), ἀλλὰ τοσαυτάκις, ὁσάκις προφητεύειν ἐκείνη ἀπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος πεπίστευται. 696

ἀλλὰ καὶ τὸ εἰς ἔκστασιν καὶ μανικὴν ἄγειν κατάστασιν τὴν
25 δῆθεν προφητεύουσαν, ὡς μηδαμῶς αὐτὴν ἑαυτῇ παρακολουθεῖν, οὐ θείου πνεύματος ἔργον ἐστίν· ἐχρῆν γὰρ τὸν κάτοχον τῷ θείῳ πνεύματι πολλῷ πρότερον παντὸς σύντονοσοῦν τοῦ ἀπὸ τῶν χρησμῶν διδασκομένου τὸ συμβαλλόμενον εἰς τὸν μέσον καὶ κατὰ φύσιν βίον ἢ πρὸς τὸ λυσιτελὲς ἢ πρὸς τὸ συμφέρον ὠφεληθῆναι καὶ διο-
30 ρατικώτερον παρ' ἐκεῖνο μάλιστα καιροῦ τυγχάνειν, ὅτε σύνεστιν αὐτῷ τὸ θεῖον.

IV. Ὅθεν ἡμεῖς ἀποδείκνυμεν συνάγοντες ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτων ὅτι οἱ ἐν Ἰουδαίοις προφῆται, ἐλλαμπόμενοι ὑπὸ τοῦ θείου

12 Vgl. Strabo, Geogr. IX 3, 5 p. 419. Joh. Chrysostom., Homil. XXIX 1 ad I Cor. 12 (tom. X p. 260 BC ed. Montfaucon) und oben III 25, I 221 Z. 27 ff.

3 θεοπροπίας A θεοπροπείας Ausgg. | 6 οὕτως A οὕτω Ausgg. | 7 πράγματα P M Ausgg. προστάγματα A | 8 προσέσθαι M corr. Hö. Del. im Text, Sp. am Rand; πρόεσθαι A | 9 τοῦ ἐναντίου A τοὐναντίου M Ausgg. | 12—13 am Rand σῃ A1 | 21 λέγεσθαι P1 corr. Del. λέγεται A Hö. Sp. | οὐχ A Hö. οὐκ Sp. Del. | 24 μανικὴν P1 corr. Del. μαγικὴν A Hö. Sp. | 28 τὸν übergeschr. A1 | 29 συμφέρον ον halb erloschen A.

πνεύματος τοσοῦτον, ὅσον ἦν καὶ αὐτοῖς τοῖς προφητεύουσι χρήσιμον, προαπέλαυον τῆς τοῦ κρείττονος εἰς αὐτοὺς ἐπιδημίας· καὶ διὰ τῆς πρὸς τὴν ψυχὴν αὐτῶν, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, ἁφῆς τοῦ καλουμένου ἁγίου πνεύματος διορατικώτεροί τε τὸν νοῦν ἐγίνοντο καὶ τὴν ψυχὴν λαμπρότεροι ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα, οὐδαμῶς ἔτι ἀντιπρᾶττον τῷ κατ' ἀρετὴν βίῳ, ἅτε κατὰ τὸ παρ' ἡμῖν καλούμενον „φρόνημα τῆς σαρκὸς" νεκρούμενον. „πνεύματι" γὰρ θειοτέρῳ „τὰς τοῦ σώματος πράξεις" καὶ ἀπὸ τοῦ φρονήματος „τῆς σαρκὸς" ἀρχομένας ἔχθρας, τυγχάνοντος πρὸς θεὸν, θανατοῦσθαι πεπείσμεθα.

εἰ δ' ἐξίσταται καὶ οὐκ ἐν ἑαυτῇ ἐστιν ἡ Πυθία, ὅτε μαντεύεται, ποδαπὸν νομιστέον πνεῦμα, τὸ σκότον καταχέαν τοῦ νοῦ καὶ τῶν λογισμῶν, ἢ τοιοῦτον ὁποῖόν ἐστι καὶ τὸ τῶν δαιμόνων γένος,
168r οὓς οὐκ ὀλίγοι Χριστιανῶν | ἀπελαύνουσι τῶν πασχόντων σὺν οὐδενὶ περιέργῳ καὶ μαγικῷ ἢ φαρμακευτικῷ πράγματι ἀλλὰ μόνῃ εὐχῇ καὶ ὁρκώσεσιν ἁπλουστέραις καὶ ὅσα ἂν δύναιτο προσάγειν ἁπλούστερος ἄνθρωπος; ὡς ἐπίπαν γὰρ ἰδιῶται τὸ τοιοῦτον πράττουσι, παριστάσης τῆς ἐν τῷ λόγῳ Χριστοῦ χάριτος τὸ τῶν δαιμονίων εὐτελὲς καὶ ἀσθενὲς, οὐ πάντως δεόμενον πρὸς τὸ ἡττηθῆναι καὶ εἶξαν ὑπεξελθεῖν ἀπὸ ψυχῆς ἀνθρώπου καὶ σώματος σοφοῦ τινος καὶ δυνατοῦ ἐν ταῖς λογικαῖς περὶ τῆς πίστεως ἀποδείξεσιν.

V. Ἀλλὰ καὶ εἴπερ πεπίστευται οὐ παρὰ Χριστιανοῖς καὶ Ἰουδαίοις μόνοις ἀλλὰ καὶ παρ' ἄλλοις πολλοῖς Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων ὅτι ζῇ καὶ ὑπάρχει μετὰ τὸν ἀπὸ τοῦ σώματος χωρισμὸν ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ, καὶ τῷ λόγῳ παρίσταται ὅτι ἡ μὲν καθαρὰ καὶ μὴ βαρουμένη ὑπὸ τῶν τῆς κακίας μολιβδίδων μετέωρος φέρεται ἐπὶ τοὺς τόπους τῶν καθαρωτέρων καὶ αἰθερίων σωμάτων, καταλιποῦσα τὰ τῇδε παχέα σώματα καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς μιάσματα, ἡ δὲ φαύλη καὶ ὑπὸ τῶν ἁμαρτάδων καθελκομένη ἐπὶ τὴν γῆν καὶ μηδ' ἀναπνεῦσαι δυ- 697
ναμένη τῇδε φέρεται καὶ καλινδεῖται, ἡ μέν τις ἐπὶ „τὰ μνήματα," ἔνθα καὶ ὤφθη σκιοειδῶν ψυχῶν „φαντάσματα." ἡ δέ τις ἁπαξα-

6 Vgl. Röm. 8, 6. 7. 10. 13. — **13** Vgl. oben I 6 a. A. — **25** Vgl. II Kor. 5, 4 u. Plato, Phädr. Cap. XXV. XXVI p. 246 B—247 C. — **28** Vgl. oben VI 73, S. 142 Z. 22. — **30** Vgl. Plato, Phädon Cap. XXX p. 81 C D u. oben II 60, I 183 Z. 6.

1—2 am Rand *ση* A^1 | **2** *προαπέλανον* $P^{2corr.}$ Bo. (Notae p. 399) Del. *προαπέλαβον* (doch *β* undeutlich geschrieben) A, Hö. Sp. | **3** *ἁφῆς* A *ἀφῆς* Ausgg. | **5** *ἀντιπρᾶττον* P *ἀντιπράττον* A Ausgg., *ἀντέπραττε* vermutet Bo. (Notae p. 399); aber *τὸ σῶμα* gehört wie *τὴν ψυχὴν* zu *λαμπρότεροι* | **9** *τυγχάνοντ̣* A *τυγχάνειν* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text | *θανατοῦσθαι*, über *τ* von I. H. das Zeichen ÷, doch am Rande nichts A | **16** *ἐπίπαν*] *ἐπείπαν* A | **17** *δαιμονίων* A *δαιμόνων* V Hö. (am Rand) Sp. Del. (im Text) | **28—29** am Rand *ση* A^2.

πλῶς περὶ τὴν γῆν· ποδαπὰ χρὴ νομίζειν εἶναι πνεύματα τὰ ὅλους, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, αἰῶνας προσδεθέντα ὥσπερ εἴτε μαγγανείαις τισὶν εἴτε καὶ διὰ τὴν σφετέραν κακίαν οἰκοδομαῖς καὶ τόποις; ὁ λόγος δὴ αἱρεῖ φαῦλ' ἄττα νομίζειν εἶναι τὰ τοιαῦτα, τῇ προγνωστικῇ δυνάμει μέσῃ τυγχανούσῃ εἰς ἀπάτην ἀνθρώπων χρώμενα καὶ πρὸς τὸ περισπάσαι αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ τῆς καθαρᾶς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας. δηλοῖ δὲ τὸ τοιοῦτον τοὺς αὐτοὺς τυγχάνειν καὶ τὸ ταῖς ἀπὸ τῶν θυσιῶν ἀναθυμιάσεσι καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν αἱμάτων καὶ ὁλοκαυτωμάτων ἀποφοραῖς τρεφόμενα αὐτῶν τὰ σώματα, φιληδονούντων τοῖς τοιούτοις, ἐπ' αὐτὸ τυγχάνειν τοῦ ὥσπερεὶ φιλοζωεῖν, ἀνάλογον φαύλοις ἀνθρώποις, οὐκ ἀσπαζομένοις μὲν τὸ καθαρώτερον ἔξω σωμάτων ζῆν, περιέπουσι δὲ διὰ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς τὴν ἐν τῷ γεώδει σώματι ζωήν.

εἴπερ δὲ θεὸς ἦν, ὡς Ἕλληνες οἴονται, ὁ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλων, τίνα μᾶλλον ἐχρῆν αὐτὸν ἐκλέξασθαι προφήτην ἢ τὸν σοφὸν ἢ μὴ εὑρισκομένου τοῦ τοιούτου κἂν τὸν προκόπτοντα; πῶς δ' ἂν οὐκ ἄνδρα μᾶλλον προφητεύειν ἐβούλετο ἢπερ γυναῖκα; εἰ δὲ καὶ τὸ θῆλυ ἤθελεν, ὡς τάχα μὴ δυνάμενος ἢ μὴ τερπόμενος ἄλλῳ τινὶ ἢ τοῖς κόλποις τῶν γυναικῶν, πῶς οὐχὶ παρθένον μᾶλλον ἐχρῆν αὐτὸν ἐπιλέξασθαι ἢπερ γυναῖκα τὴν τὸ βούλημα αὐτοῦ θεσπίζουσαν;

VI. Νυνὶ δὲ ὁ θαυμαζόμενος παρ' Ἕλλησι Πύθιος οὐδένα μὲν
168v σοφὸν ἀλλ' οὐδ' ὅλως | ἄνδρα ἄξιον ἔκρινε τῆς, ὡς Ἕλληνες ὑπολαμβάνουσι, θείας κατακωχῆς, ἀλλ' οὐδ' ἐν τῷ θήλει γένει παρθένον τινὰ ἢ σοφὴν καὶ ἀπὸ φιλοσοφίας ὠφελημένην ἀλλά τινα γυναῖκα ἰδιῶτιν· τάχα γὰρ οἱ ἐν ἀνθρώποις κρείττονες βελτίους ἦσαν τῆς εἰς τὴν κατακωχὴν ἐνεργείας αὐτοῦ. ἔδει δὲ καὶ, εἴπερ θεὸς ἦν, τῇ προγνώσει αὐτὸν χρήσασθαι δελέατι, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, πρὸς τὴν ἐπιστροφὴν καὶ θεραπείαν καὶ ἠθικὴν κατόρθωσιν τῶν ἀνθρώπων· νυνὶ δὲ οὐδὲν ἡ ἱστορία τοιοῦτον παραδίδωσι περὶ αὐτοῦ. εἰ γὰρ καὶ ἀνδρῶν ἁπάντων Σωκράτην εἶπε σοφώτατον εἶναι, ἤμβλυνε τὸν ἔπαινον αὐτοῦ τὸ πρὸς τούτου λεγόμενον περὶ Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους ἐν τῷ·

σοφὸς Σοφοκλῆς, σοφώτερος | δ' Εὐριπίδης. 698

31 Vgl. Plato, Apol. Cap. V p. 21 A. — **34** Vgl. Suidas s. v. *σοφός*.

4 *αἱρεῖ*] *αἴρει* A | *ἄττα* schreibe ich, *ἅττα* A Ausgg. | **6** *περισπᾶσαι* A | **7** *τοὺς* will Bo. (Notae p. 399) tilgen | **10** *ἐπ' αὐτὸ*] *ἐπ' αὐτὰ* vermutet Bo. (Notae p. 399), *ἐπὶ τὸ* Guiet (bei Del. I 697 Anm. c) unrichtig; vielleicht ist *ἐπ' αὐτῷ* (scil. *τῷ φιληδονεῖν*) zu schreiben | **16** *τοῦ* übergeschr. A¹ | **18** *δενάμενος*] *δυνόμενος* vermutet Bo. (Notae p. 399), aber *δινάμενος* scil. *προφητεύειν* ist richtig | **23** *οὐδ' ὅλως*] *οὐδόλως* A | **34** *Εὐριπίδης*] über *ρ* scheint ein Buchst. getilgt zu sein A.

τραγῳδιοποιῶν ουν σοφῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ λελεγμένων κρείττων εἶναι νομισθεὶς ὁ Σωκράτης, τῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τῆς ὀρχήστρας τοῦ τυχόντος ἄθλου ἕνεκεν ἀγωνιζομένων καὶ ὅπου μὲν λύπας καὶ οἴκτους τοῖς θεαταῖς ἐμποιούντων ὅπου δὲ ἀσέμνους γέλωτας (τοιοῦτον γάρ τι βούλεται τὰ σατυρικὰ δράματα), οὐ πάνυ τι τὸ διὰ φιλοσοφίαν καὶ ἀλήθειαν ἐμφαίνει σεμνὸν καὶ διὰ σεμνότητα ἐπαινετόν. καὶ τάχα οὐ τοσοῦτον διὰ φιλοσοφίαν ἀνδρῶν εἶπεν αὐτὸν ἁπάντων σοφώτατον ὅσον διὰ τὰς θυσίας καὶ ἃς προσήνεγκε κνίσσας αὐτῷ τε καὶ τοῖς λοιποῖς δαίμοσι.

καὶ διὰ ταῦτα ἐοίκασι μᾶλλον ποιεῖν οἱ δαίμονες τὰ ἀξιούμενα ὑπὸ τῶν αὐτοῖς προσαγόντων ἢ διὰ τὰ ἔργα τῆς ἀρετῆς. διόπερ διαγράφων τὰ γινόμενα ὁ τῶν ποιητῶν ἄριστος Ὅμηρος καὶ διδάσκων, τίνα μάλιστά ἐστι τὰ πείθοντα τοὺς δαίμονας ποιεῖν ἃ βούλονται οἱ θύοντες, εἰσήγαγε τὸν Χρύσην, ἕνεκεν ὀλίγων στεφάνων καὶ μηρίων ταύρων καὶ αἰγῶν τυγχάνοντα ὧν ἤτησε καθ᾽ Ἑλλήνων διὰ τὴν θυγατέρα, ἵνα λοιμώξαντες ἀποδώσειαν αὐτῷ τὴν Χρυσηΐδα. μέμνημαι δὲ παρά τινι τῶν Πυθαγορείων, ἀναγράψαντι περὶ τῶν ἐν ὑπονοίᾳ παρὰ τῷ ποιητῇ λελεγμένων, ἀναγνοὺς ὅτι τὰ τοῦ Χρύσου πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ἔπη καὶ ὁ ἐξ Ἀπόλλωνος ἐπιπεμφθεὶς τοῖς Ἕλλησι λοιμὸς διδάσκει ὅτι ἠπίστατο Ὅμηρος πονηρούς τινας δαίμονας, χαίροντας ταῖς κνίσσαις καὶ ταῖς θυσίαις, μισθοὺς ἀποδιδόναι τοῖς θύσασι τὴν ἑτέρων φθοράν, εἰ τοιοῦτο οἱ θύοντες εὔχοιντο.

καὶ ὁ „Δωδώνης“ δὲ „μεδέων δυσχειμέρου,“ παρ᾽ ᾧ εἰσιν οἱ προφῆται „ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι,“ ἀποδοκιμάσας τὸ τῶν ἀνδρῶν εἰς προφητείαν γένος ταῖς Δωδωνίσι χρῆται, ὡς καὶ ὁ Κέλσος παρέστησεν. ἔστω δέ τις τούτοις παραπλήσιος Κλάριος καὶ ἕτερος ἐν Βραγχίδαις καὶ ἄλλος ἐν Ἄμμωνος ἢ ὅποι ποτὲ γῆς μαντευόμενοι, πόθεν οὖν δειχθήσεται εἰ καὶ θεοὶ μέν εἰσιν οὐ δαιμόνια δέ τινα;

14 Vgl. Homer, Il. I 34—53. — **17** Vgl. oben IV 38, I 309 Z. 7. — **23** Vgl. Homer, Il. XVI 234. 235.

1 *τραγωδοποιῶν* Del. | **5** *οὐ*] *o* in Rasur u. Correctur A | **7** *ἁπάντων* M Ausgg. *ἁπαντῶν* A | **8** *προσήνεγκε* M Hö. Del. im Text, *προήνεγκε* A, Hö. am Rand, Sp. im Text | *κνίσσας* aus *κνίσας* corr. A¹ | **16—17** am Rand *ση* A¹ | **16** *ἀποδώσειαν*] vgl. Winer-Schmiedel, Gramm. d. nt. Spr. § 14, 9; da aber Origenes diese Formen sonst nicht gebraucht, ist hier vielleicht *ἀπολύσειαν* nach Homer, Il. I 95 (13. 20), zu schreiben | *χρυσηΐδα* aus *χρυσηΐδα* corr. A | **17** *Πυθαγορείων*] *πυθαγορίων* A, Hö. am Rand, Sp. im Text | **21** *κνίσσαις* aus *κνίσαις* corr. A¹ | **23** *προφῆται* A Ausgg. *ἐποφῆται* Bo. (Notae p. 399) Del. (I 698 Anm. c) nach Homer, aber Origenes citiert hier nicht wörtlich | **24** *χαμαίευναι* A | **26** *Βραγχίδαις*] *βραχίδες* A | **28** *εἰ καὶ* schreibe ich, *καὶ εἰ* Ausgg. *ὅτι καὶ* vermutet Bo. (Notae p. 399) *καὶ*“ [so], *εἰ* von I. H. u., wie ich glaube, an falscher Stelle übergeschr., A | *εἰσιν* A *εἰσι* Ausgg.

VII. *Τῶν δ' ἐν Ἰουδαίοις προφητῶν οἱ μὲν πρὸ τῆς προφη-*
169r *τείας καὶ τῆς θείας κατακωχῆς ἦσαν | σοφοί, οἱ δ' ἀπ' αὐτῆς τῆς προφητείας φωτισθέντες τὸν νοῦν τοιοῦτοι γεγόνασιν, αἱρεθέντες ὑπὸ τῆς προνοίας εἰς τὸ πιστευθῆναι τὸ θεῖον πνεῦμα καὶ τοὺς ἀπὸ τούτου λόγους διὰ τὸ τοῦ βίου δυσμίμητον καὶ σφόδρα εὔτονον καὶ ἐλευθέριον καὶ πάντῃ πρὸς θάνατον καὶ κινδύνους ἀκατάπληκτον. τοιούτους γὰρ καὶ ὁ λόγος αἱρεῖ δεῖν εἶναι τοὺς τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ προφήτας, οἵτινες παίγνιον ἀπέφηναν τὴν Ἀντισθένους καὶ Κράτητος καὶ Διογένους εὐτονίαν. δι' ἀλήθειαν γοῦν καὶ τὸ ἐλευθερίως ἐλέγχειν τοὺς ἁμαρτάνοντας „ἐλιθάσθησαν, ἐπρίσθησαν, ἐπει-* 699
ράσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον· περιῆλθον γὰρ ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, κακουχούμενοι, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ ἐπὶ γῆς κόσμος“· ἀεὶ ἐνορῶντες τῷ θεῷ καὶ τοῖς ἀοράτοις τοῦ θεοῦ καὶ μὴ βλεπομένοις αἰσθητῶς καὶ διὰ τοῦτο οὖσιν αἰωνίοις.

ὁ δὲ βίος ἑκάστου τῶν προφητῶν ἀναγέγραπται· ἀρκεῖ δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος παραθέσθαι τὸν Μωϋσέως βίον (καὶ γὰρ αὐτοῦ φέρονται προφητεῖαι, ἀναγεγραμμέναι ἐν τῷ νόμῳ) καὶ τὸν Ἱερεμίου, φερόμενον ἐν τῇ ὁμωνύμῳ αὐτοῦ προφητείᾳ, καὶ τὸν Ἡσαΐου, ὃς ἐπορεύθη ὑπερτείνων πᾶσαν ἄσκησιν „γυμνὸς καὶ ἀνυπόδετος“ ἔτεσι τρισίν. ἴδε δὲ καὶ παιδαρίων, τοῦ Δανιὴλ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, τὸν ἐῤῥωμένον βίον, ἀναγνοὺς τὴν ὑδροποσίαν αὐτῶν καὶ ὅτι ἡ τροφὴ ἦν αὐτοῖς ὄσπριον, ἐμψύχων ἀπεχομένοις. εἰ δὲ δύνασαι, καὶ τὰ πρὸ τούτων θέασαι, Νῶε προφητεύσαντος καὶ Ἰσαὰκ τῷ υἱῷ ἐπευξαμένου προφητικῶς καὶ τοῦ Ἰακὼβ λέγοντος ἑκάστῳ τῶν δώδεκα· „δεῦτε, ἵνα ἀναγγείλω ὑμῖν, τί ἔσται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν.“ οὗτοι δὴ καὶ ἄλλοι μυρίοι προφητεύσαντες τῷ θεῷ καὶ τὰ περὶ

10 Hebr. 11, 37. 38. — **15** Vgl. II Kor. 4, 18. — **21** Vgl. Jes. 20, 2. 3. — **22** Vgl. Dan. 1, 11—16. — **25** Vgl. Gen. 9, 25—27. — Vgl. Gen. 27, 27—29. — **27** Gen. 49, 1.

1 *πρὸ τῆς προφητείας* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 399), nur dass dieser fälschlich *τῆς* auslässt, u. Del. (I 698 Anm. d); *προφῆται* u. am Rand *προφητείας* Hö. *ἀπὸ προφητείας* Sp. Del. *προφῆται τῆς προφητείας* A fehlerhaft | **2** *ἦσαν* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 399), *ὡς ἄν* A Ausgg. | *οἱ*] darüber ein Acut getilgt A | **7** *αἱρεῖ* P, Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ἐρεῖ* A | **10** *ἐπειράσθησαν* M Ausgg. *ἐπειράθησαν*, doch zwischen *ά* u. *θ* ein kleines Loch, an dessen Stelle ein *σ* gestanden haben kann, A | **12** *κακοχούμενοι* A | **18** *μωσέως*, Circumflex über *νσ* ausradiert u. *ως* auf Rasur A | *βίον* auf Rasur A | **20** *τὸν*] *τ* A | **21** *ὑπερτείνων* M corr. Ausgg. *ἱπέρ τινων* A, eine Lesart, die Del. (I 699 Anm. b) zu billigen scheint | *ἄσκησιν*] *η* aus *λη* corr. A | **25** vor *Ἰσαὰκ* + *τοῦ* M Ausgg.

Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ προεῖπον. διόπερ ἐν οὐδενὶ μὲν τιθέμεθα λόγῳ τὰ ὑπὸ τῆς Πυθίας ἢ Δωδωνίδων ἢ Κλαρίου ἢ ἐν Βραγχίδαις ἢ ἐν Ἄμμωνος ἢ ὑπὸ μυρίων ἄλλων λεγομένων θεοπρόπων προειρημένα· τὰ δ' ὑπὸ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ προφητευσάντων τεθήπαμεν, ὁρῶντες ὅτι ἄξιος ἦν αὐτῶν ὁ ἐρῥωμένος καὶ εὔτονος καὶ σεμνὸς βίος πνεύματος θεοῦ, τρόπῳ προφητεύοντος καινῷ καὶ οὐδὲν ἔχοντι παραπλήσιον ταῖς ἀπὸ δαιμόνων μαντείαις.

VIII. Οὐκ οἶδα δ' ὅπως ὁ Κέλσος εἰπών· τὰ δ' ὑπὸ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ τῷ ἐκείνων τρόπῳ λεχθέντα προσέθηκεν· ἢ μὴ λεχθέντα, ὡς ἄπιστος φάσκων δύνασθαι καὶ μὴ λελέχθαι αὐτὰ ἀλλ' ἀναγεγράφθαι τάχα τὰ μὴ λεχθέντα. οὐ γὰρ εἶδε τοὺς χρόνους, οὐδ' ὅτι πρὸ πολλῶν ἐτῶν μυρία προεπόντες ἔλεγον καὶ περὶ τῆς
169v Χριστοῦ ἐπιδημίας. πάλιν τε αὖ τοὺς | ἀρχαίους προφήτας διαβαλεῖν ἐθέλων φησὶν αὐτοὺς πεπροφητευκέναι τὸν τρόπον τοῦτον, ὃν εἰώθασι, φησὶν, ἔτι νῦν οἱ περὶ Φοινίκην τε καὶ Παλαιστίνην· μὴ δηλώσας πότερον ἀλλοτρίους λέγει τινὰς τοῦ Ἰουδαίων λόγου καὶ Χριστιανῶν ἢ κατὰ τὸν χαρακτῆρα τῶν προφητῶν Ἰουδαϊκῶς προφητεύοντας. ὅπως δ' ἂν ἔχῃ ἃ λέγει, ἐλέγχεται ἐψευσμένα. οὔτε γάρ ⟨τινες⟩ τῶν τῆς πίστεως ἀλλοτρίων παραπλήσιόν τι τοῖς προφήταις πεποιήκασιν, οὔτε νεώτεροι καὶ μετὰ τὴν Ἰησοῦ ἐπιδημίαν 700
ἱστόρηνται ἐν Ἰουδαίοις τινὲς προφητεύσαντες. τὸ γὰρ ἅγιον πνεῦμα ὡμολόγηται ἐκείνους καταλελοιπέναι, ἀσεβήσαντας εἰς τὸν θεὸν καὶ τὸν προφητευθέντα ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς προφητῶν. σημεῖα δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος κατ' ἀρχὰς μὲν τῆς Ἰησοῦ διδασκαλίας μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ πλείονα ἐδείκνυτο, ὕστερον δὲ ἐλάττονα· πλὴν καὶ νῦν ἔτι ἴχνη ἐστὶν αὐτοῦ παρ' ὀλίγοις, τὰς ψυχὰς τῷ λόγῳ καὶ ταῖς κατ' αὐτὸν πράξεσι κεκαθαρμένοις. „ἅγιον γὰρ πνεῦμα παιδείας φεύξεται δόλον, καὶ ἀπαναστήσεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων."

IX. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸν τρόπον τῶν ἐν Φοινίκῃ καὶ Παλαιστίνῃ μαντείων ἐπαγγέλλεται φράσειν ὁ Κέλσος ὡς ἀκούσας καὶ πάνυ καταμαθών, φέρε καὶ ταῦτα κατανοήσωμεν. πρῶτον δὴ λέγει πλείονα εἶναι εἴδη προφητειῶν, μὴ ἐκτιθέμενος αὐτά·

28 Weish. Sal. 1, 5.

3 *Βραγχίδαις*] *βραχίδες* A | 4 hinter *προφητευσάντων* + *λεχθέντα* Del. (I 699 Anm. c), aber das erforderliche Particip. ist aus dem vorhergehenden *προειρημένα* zu ergänzen | 6 *προφητεύοντος*, über *φητ* 5 Punkte A | 7 *καινῷ* M Ausgg. *καὶ νῷ* A | 12 *εἴδε* A *οἶδε* M Ausgg. | 18 hinter *ἢ* + *καὶ* M Ausgg. | 19 *λέγει* von spätérer H. ein Strich durch den Acut A | 20 ⟨*τινες*⟩ füge ich mit Bo. (Notae p. 399) u. Del. ein | 30 *τῶν ἐν*] *τὸν ἐν* A | 33 *εἶναι εἴδη* A *εἴδη εἶναι* Ausgg.

οὐδὲ γὰρ εἶχεν, ἀλλὰ ψευδῶς ἐπανετείνετο. ὃ δέ φησιν εἶναι τελεώτατον παρὰ τοῖς τῇδε ἀνδράσιν ἴδωμεν. πολλοί, φησί, καὶ ἀνώνυμοι ῥᾷστα ἐκ τῆς προστυχούσης αἰτίας καὶ ἐν ἱεροῖς καὶ ἔξω ἱερῶν, οἱ δὲ καὶ ἀγείραντες καὶ ἐπιφοιτῶντες πόλεσιν ἢ στρατοπέδοις, κινοῦνται δῆθεν ὡς θεσπίζοντες. πρόχειρον δ' ἑκάστῳ καὶ σύνηθες εἰπεῖν· ἐγὼ ὁ θεός εἰμι ἢ θεοῦ παῖς ἢ πνεῦμα θεῖον. ἦκω δέ· ἤδη γὰρ ὁ κόσμος ἀπόλλυται, καὶ ὑμεῖς, ὦ ἄνθρωποι, διὰ τὰς ἀδικίας οἴχεσθε. ἐγὼ δὲ σῶσαι θέλω· καὶ ὄψεσθέ με αὖθις μετ' οὐρανίου δυνάμεως ἐπανιόντα. μακάριος ὁ νῦν με θρησκεύσας, τοῖς δ' ἄλλοις ἅπασι πῦρ αἰώνιον ἐπιβαλῶ καὶ πόλεσι καὶ χώραις. καὶ ἄνθρωποι, οἳ μὴ τὰς ἑαυτῶν ποινὰς ἴσασι, μεταγνώσονται μάτην καὶ στενάξουσι· τοὺς δέ μοι πεισθέντας αἰωνίους φυλάξω. εἶτα τούτοις ἑξῆς φησι· ταῦτ' ἐπανατεινάμενοι προστιθέασιν ἐφεξῆς ἄγνωστα καὶ πάροιστρα καὶ πάντῃ ἄδηλα, ὧν τὸ μὲν γνῶμα οὐδεὶς ἂν ἔχων νοῦν εὑρεῖν δύναιτο· ἀσαφῆ γὰρ καὶ τὸ μηδὲν, ἀνοήτῳ δὲ ἢ γόητι παντὶ περὶ παντὸς ἀφορμὴν ἐνδίδωσιν, ὅπῃ βούλεται, τὸ λεχθὲν σφετερίζεσθαι.

X. Ἐχρῆν δὲ αὐτὸν, εἴπερ εὐγνωμόνει πρὸς τὴν κατηγορίαν, ἐκθέσθαι αὐταῖς λέξεσι τὰς προφητείας, εἴτ' ἐν αἷς θεὸς παντοκράτωρ ἐπηγγέλλετο εἶναι ὁ λέγων, εἴτ' ἐν αἷς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, εἴτε καὶ ἐν αἷς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγον | εἶναι ἐπιστεύετο· οὕτω γὰρ καὶ ἠγωνίασεν ἀνασκευάσαι τὰ εἰρημένα καὶ δεῖξαι ὅτι οὐκ ἔνθεοι ἦσαν οἱ λόγοι, περιέχοντες ἐπιστροφὴν | ἀπὸ τῶν ἁμαρτημάτων καὶ 701
ἔλεγχον τῶν ποτε ὄντων καὶ πρόγνωσιν περὶ τῶν μελλόντων. διὸ καὶ οἱ κατ' αὐτοὺς ἀπογραψάμενοι τὰς προφητείας αὐτῶν ἐφύλαξαν, ἵνα καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἀναγινώσκοντες θαυμάζωσιν ὡς λόγους θεοῦ καὶ ὠφελούμενοι οὐ μόνον ἀπὸ τῶν ἐπιπληκτικῶν καὶ ἐπιστρεπτικῶν ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν προγνωστικῶν ταῖς ἐκβάσεσι πειθόμενοι περὶ τοῦ θεῖον εἶναι πνεῦμα τὸ προειρηκὸς τὴν κατὰ τὸν λόγον εὐσέβειαν ἀσκοῦντες διατελῶσι, πειθόμενοι τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις.

4 Vgl. oben I 50, I 101 Z. 21. — **6** Vgl. Irenaeus, Adv. haer. I 16, 1. 17 u. oben I 57.

1 *ἐπανετείνετο* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 399), vgl. unten Z. 14 f.; *ἐναπετείνετο* A Ausgg. | **4** *ἀγείραντες*] ob *ἀγείροντες*? | **12** *ἄνθρωποι* M$^{corr.}$ Bo. (Notae p. 399) Del. (I 700 Anm. d) *ἀνθρώποις* A Ausgg. | **13** *δέ μοι*] ob *δ' ἐμοί*? | **16** *γνῶμα* M$^{corr.}$ Hö. (am Rand) Sp. (im Text), vgl. unten S. 162 Z. 13 u. VII 11, S. 162 Z. 31; *γνωμα* [so] A *γνώρισμα* P Del. | **17** *ἢ*] *ἡ* A | **24** *καὶ* (vor *ἠγωνίασεν*) < Ausgg. | **26** *ποτε*] *τότ'* vermutet Guiet (bei Del. I 701 Anm. a).

οἱ μὲν οὖν προφῆται ὅσα ἦν αὐτόθεν νοηθῆναι τοῖς ἀκούουσι χρήσιμα καὶ συμβαλλόμενα τῇ τῶν ἠθῶν ἐπανορθώσει χωρὶς πάσης ἐπικρύψεως κατὰ τὸ βούλημα τοῦ θεοῦ εἰρήκασιν, ὅσα δὲ μυστικώτερα ἦν καὶ ἐποπτικώτερα καὶ ἐχόμενα θεωρίας τῆς ὑπὲρ τὴν πάνδημον ἀκοήν, ταῦτα „δι' αἰνιγμάτων" καὶ ἀλληγοριῶν καὶ τῶν καλουμένων σκοτεινῶν λόγων καὶ τῶν ὀνομαζομένων παραβολῶν ἢ παροιμιῶν ἀπεφήναντο· ἵν' οἱ μὴ φυγοπονοῦντες ἀλλὰ πάντα πόνον ὑπὲρ ἀρετῆς καὶ ἀληθείας ἀναδεχόμενοι ἐξετάσαντες εὕρωσι καὶ εὑρόντες, ὡς λόγος αἱρεῖ, οἰκονομήσωσιν. ὁ δὲ γεννάδας Κέλσος ὥσπερεὶ θυμωθεὶς ἐπὶ τῷ μὴ νενοηκέναι τοὺς τῶν προφητῶν τοιούτους λόγους ἐλοιδόρησεν αὐτούς, εἰπὼν ὅτι ταῦτα ἐπανατεινάμενοι προστιθέασιν ἐφεξῆς ἄγνωστα καὶ πάροιστρα καὶ πάντῃ ἄδηλα, ὧν τὸ μὲν γνῶμα οὐδεὶς ἂν νοῦν ἔχων εὑρεῖν δύναιτο· ἀσαφῆ γὰρ καὶ τὸ μηδέν, ἀνοήτῳ δὲ ἢ γόητι παντὶ περὶ παντὸς ἀφορμὴν ἐνδίδωσιν, ὅπῃ βούλεται, τὸ λεχθὲν σφετερίζεσθαι. καὶ πανούργως μοι ἔδοξε ταῦτ' εἰρηκέναι. κωλύειν τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ βουλόμενος τοὺς ἐντυγχάνοντας ταῖς προφητείαις βασανίζειν καὶ ἐξετάζειν αὐτῶν τὸν νοῦν· καὶ πέπονθέ τι πρᾶγμα παραπλήσιον τοῖς εἰποῦσι περί τινος προφήτου, εἰσελθόντος πρός τινα καὶ τὰ μέλλοντα προειπόντος αὐτῷ· „τί εἰσῆλθεν ὁ ἐπίληπτος οὗτος πρός σε;"

XI. Εἰκὸς μὲν οὖν εἶναι λόγους πολλῷ τῆς ἡμετέρας ἕξεως σοφωτέρους, τοὺς δυναμένους ἀποδεικνύναι ψευδόμενον ἐν τούτοις τὸν Κέλσον καὶ ἐνθέους τὰς προφητείας· πλὴν καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν πεποιήκαμεν, τὰ, ὥς φησι Κέλσος, πάροιστρα καὶ πάντῃ ἄδηλα πρὸς λέξιν διηγησάμενοι ἐν τοῖς πραγματευθεῖσιν ἡμῖν εἰς τὸν Ἡσαΐαν καὶ εἰς τὸν Ἰεζεκιὴλ καὶ εἴς τινας τῶν δώδεκα. θεοῦ δὲ διδόντος τὴν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ προκοπὴν καθ' οὓς βούλεται χρόνους προστεθήσεται τοῖς ἤδη εἰς ταῦτα ὑπαγορευθεῖσιν ἤτοι τὰ λείποντα | ἢ ὅσα γ' ἂν φθάσωμεν σαφηνίσαι. καὶ ἄλλοι δὲ οἱ βουλόμενοι ἐξετάζειν τὴν γραφὴν νοῦν ἔχοντες τὸ γνῶμα αὐτῆς εὑρεῖν ἂν δύναιντο, οὔσης ἀληθῶς πολλαχοῦ ἀσαφοῦς μέν, οὐ μήν, ὡς φησι Κέλσος, τὸ μηδέν. ἀλλ' οὐδὲ δύναταί | τις ἀνόητος ἢ γόης 170v 702

5 Vgl. Num. 12, 8. I Kor. 13, 12 u. oben III 45, I 242 Z. 2 ff. — 6 Vgl. Prov. 1, 6. — 20 II Kön. 9, 11.

5—6 am Rand *σή* A² | 12 *πάροιστρα* aus *πάριστρα* corr. A¹ | 13 *γνῶμα* A Hö.Sp. *γνώρισμα* Del. | 17 *τοὺς*] υ auf Rasur A | 29 *εἰς ταῦτα ὑπαγορευθεῖσιν* A *ὑπαγορευθεῖσιν εἰς ταῦτα* M Ausgg. | 30 *καὶ ἄλλοι*] *αἱ ἄλ* abgerieben A | 32 *ἀληθῶς πολλαχοῦ* A *πολλαχοῦ ἀληθῶς* M Ausgg. | 33 *τὸ μηδέν*] *το μη* halb erloschen, Acut über *ο* fehlt A | *οὐδὲ* [so] A.

ἐξομαλίσαι ἢ ὅπῃ ποτὲ τὸ λεχθὲν σφετερίσασθαι· μόνος δὲ καὶ πᾶς ὁ κατ᾽ ἀλήθειαν ἐν Χριστῷ σοφὸς τὸν εἱρμὸν πάντα ἀποδώῃ ἂν τῶν μετ᾽ ἐπικρύψεως εἰρημένων ἐν τοῖς προφήταις, „πνευματικὰ πνευματικοῖς“ συγκρίνων καὶ κατασκευάζων ἀπὸ τῆς συνηθείας τῶν γραφῶν ἕκαστον τῶν εὑρισκομένων.

οὐ πιστευτέον δὲ τῷ Κέλσῳ λέγοντι τοιούτων ἀνθρώπων γεγονέναι αὐτήκοον. οὐδὲ γὰρ κατὰ τοὺς Κέλσου χρόνους γεγόνασί τινες π⟨ροφῆται⟩ τοῖς ἀρχαίοις παραπλήσιοι. ἐπεὶ κἂν παραπλησίως τοῖς πάλαι γρ⟨αφεῖ⟩σιν ἀνεγράφησαν καὶ ἐξῆς προφητεῖαι ὑπὸ τῶν ἀποδεξαμένων καὶ θαυμασάντων αὐτάς. δοκεῖ δέ μοι πάντῃ δῆλον εἶναι τὸ τοῦ Κέλσου ψεῦδος, ὅτι οἱ δῆθεν προφῆται, ὧν αὐτήκοος ἐγένετο, ἐλεγχθέντες ὑπὸ Κέλσου ὡμολόγησαν αὐτῷ οἵ τινος ἐδέοντο, καὶ ὅτι ἐπλάσσοντο λέγοντες ἀλλοπρόσαλλα. ἔδει δ᾽ αὐτὸν καὶ ὀνόματα θεῖναι ὧν ἔφασκεν αὐτήκοος γεγονέναι· ἵνα ἐκ τῶν ὀνομάτων, εἴπερ εἶχεν εἰπεῖν, φανῇ τοῖς κρίνειν δυναμένοις, πότερον ἀληθῆ ἢ ψευδῆ ἔλεγεν.

XII. Οἴεται δὲ καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν προφητῶν ἀπολογουμένους περὶ τῶν κατὰ τὸν Χριστὸν μηδὲν μὲν δύνασθαι πρὸς ἔπος λέγειν, ἐπὰν φαίνηταί τι πονηρὸν ἢ αἰσχρὸν ἢ ἀκάθαρτον λεγόμενον περὶ τοῦ θείου ἢ μιαρόν. διὸ καὶ ὡς μηδεμιᾶς οὔσης ἀπολογίας συνείρει ἑαυτῷ μυρία περὶ τῶν μὴ διδομένων. εἰδέναι ⟨δὲ⟩ χρὴ ὅτι καὶ οἱ βουλόμενοι κατὰ τὰς θείας ζῆν γραφὰς καὶ ἐπιστάμενοι ὅτι „γνῶσις ἀσυνέτου ἀδιεξέταστοι λόγοι“ καὶ ἀναγνόντες τὸ „ἕτοιμοι ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι

3 Vgl. I Kor. 2, 13. — **23** Sir. 21, 18. — **24** I Petr. 3, 15.

1 *ὅπῃ ποτὲ*] *η π* erloschen A | hinter *ποτὲ* + *βούλεται* M² (am Rand) Ausgg. ohne Grund | **2** *ἀποδώῃ* P, Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ἀπολώῃ* A | **3** *ἐν τοῖς προφήταις* A *ἐν τοῖς προφητείαις* Hö. *ἐν ταῖς προφητείαις* Sp. Del. | **4** *πνευματικοῖς*] *πν* halb erloschen A | *συγκρίνων*] *ριν* halb erloschen A | **6** *πιστευτέον*] *πιστευ* oben beschädigt A | *τοιούτων*] *ι* aus *υ* corr., *τ* (hinter *υ*) halb erloschen A | *ἀνὼν* fast völlig verschwunden A | **8** *π⟨ροφῆται⟩*] ausser *π* alles abgerieben A | **9** *τοῖς*] *ις* unten beschädigt A | *γρ⟨αφεῖ⟩σιν*] *αφει* erloschen A | **10** *ἀποδεξαμένων*] *πο* ganz, *μέν* halb erloschen A | *καὶ θαυμασάντων*] *καὶ θ* fast ganz verschwunden A | **11** *Κέλσου*] *σου* fast ganz erloschen A | *δῆθεν*] *η* erloschen A | **12** *ὑπὸ Κέλσου* *πὸ κέ* verschwunden A | **13** *λέγοντες*] *ες* halb erloschen A | *ἀλλοπροσαλ̄* [so] A | **15** *ὀνομάτων*] *τω* beschädigt A | **16** *δυναμένοις*] *ναμ* beschädigt A | **18** *περὶ τῶν* M Ausgg. *περὶ τὸν* A | *δύνασθαι πρὸς*] *ασθαι πρ* halb verschwunden A | **19** *φαίνεταί* Sp. Del. | **20** *ἀκάθαρτον*] *ρτον* beschädigt A | *λεγόμενον*] *εγόμ* fast ganz erloschen A | *ἢ* etwas beschädigt A | **21** *μηδὲ μιᾶς* A | *ἀπολογίας*] *γίας* beschädigt A | **22** *⟨δὲ⟩* füge ich mit P Jol, Hö. (am Rand) Sp. Del. (im Text) ein | **23** *γνῶσις*] *ν* verschwunden A | **24** *ἕτοιμοι*] *μ* halb zerstört A.

ἡμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος“ οὐκ ἐπὶ μόνον τὸ προειρῆσθαι τάδε τινὰ καταφεύγουσιν, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰς δοκούσας ἀπεμφάσεις λύειν πειρῶνται καὶ δεικνύναι οὐδὲν εἶναι πονηρὸν ἐν τοῖς λόγοις οὐδ' αἰσχρὸν οὐδ' ἀκάθαρτον οὐδὲ μιαρὸν ἀλλὰ τοιοῦτον γίνεσθαι, ὡς χρὴ ἐκδέχεσθαι τοῖς μὴ συνιεῖσι τὴν θείαν γραφήν. ἐχρῆν δ' αὐτὸν ἀπὸ τῶν προφητῶν τὸ φαινόμενον ἐν αὐτοῖς πονηρὸν ἢ τὸ δοκοῦν αὐτῷ αἰσχρὸν ἢ τὸ νομιζόμενον αὐτῷ ἀκάθαρτον ἢ ὃ ὑπελάμβανεν εἶναι μιαρὸν παραθέσθαι, εἴπερ τοιαῦτα ἔβλεπεν ἐν τοῖς προφήταις εἰρημένα· πληκτικώτερος γὰρ ἂν ὁ λόγος αὐτοῦ ἦν καὶ πρὸς ὃ ἐβούλετο ἀντικώτερος· νυνὶ δὲ οὐ παρέθετο, ἀλλ' ἐπανατεινάμενος ἀπειλεῖ τοιαῦτα φαίνεσθαι ἐν ταῖς γραφαῖς, καταψευδόμενος αὐτῶν. πρὸς οὖν κενοὺς ψόφους ὀνομάτων οὐδεὶς | λόγος αἱρεῖ ἀπολογήσασθαι ὑπὲρ τοῦ δεῖξαι ὅτι οὐδὲν πονηρὸν ἢ αἰσχρὸν ἢ ἀκάθαρτον ἢ μιαρόν ἐστιν ἐν τοῖς τῶν προφητῶν λόγοις. 171r

XIII. Ἀλλ' οὐδὲ ποιεῖ ἢ πάσχει αἴσχιστα ὁ θεὸς οὐδὲ τῷ κακῷ διακονεῖται, ὡς οἴεται Κέλσος· οὐδὲ γὰρ | προείρηταί τι τῶν τοιούτων. κἂν λέγῃ αὐτὸς προειρῆσθαι τὸν θεὸν τῷ κακῷ διακονεῖσθαι ἢ ποιεῖν ἢ πάσχειν αἴσχιστα, ἔμελλε παραθέσθαι τὰς ἀπὸ τῶν προφητῶν εἰς τοῦτο λέξεις καὶ μὴ μάτην μολύνειν ἐθέλειν τοὺς ἀκούοντας αὐτοῦ. ἃ μὲν οὖν πείσεται Χριστὸς προεῖπον οἱ προφῆται, καὶ τὴν αἰτίαν τιθέντες τοῦ, δι' ὃ πείσεται· καὶ ὁ θεὸς ἠπίστατο ἅπερ ὁ Χριστὸς αὐτοῦ πείσεται. πόθεν δ' ὅτι καὶ μιαρώτατα καὶ ἀκαθαρτότατα ταῦτ' ἦν, ὥς φησιν ὁ Κέλσος; ἀλλὰ δόξει διδάσκειν, πῶς μιαρώτατα καὶ ἀκαθαρτότατ' ἄττα ἦν ἃ καὶ ὑπέμεινεν, ἐπεί φησι· τί γὰρ ἄλλο ἦν θεῷ 703

1 Vgl. oben VII 2, S. 154 Z. 8. — 11 Vgl. oben VII 9, S. 161 Z. 14 f.

1 ἡμῖν] ἡ aus ὑ corr., ῖν erloschen A | ἐλπίδος] ἐλ halb verschwunden A | 2 ἀλλὰ γὰρ] ἀ u. γ erloschen A | καὶ] αι erhalten A | 3 οὐδὲν] οὐ völlig, δ halb zerstört A | 4 μιαρὸν] μ halb, ια ganz, ρ halb zerstört A | 5 γίγνεσθαι A Ausgg. | μὴ expungiert in M < Ausgg. | 6 ἐχρὴν A | αὐτοῖς P Sp. Del. αὐταῖς A Hö. | 9 προφήταις] zwischen ή u. τ ein Buchst. getilgt A | 10 ἀντικώτερος A ἀνυστικώτερος A Ausgg. | 12 κενοὺς Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; καινοὺς A | 14 ἀκάθαρτον] mit θαρτον beginnt eine neue Zeile; hinter ἀκα [so von 1. H.] hat eine spätere H. mit blasser Tinte hinzugefügt: θαρ A | 18 προειρῆσθαι τὸν θεὸν τῷ κακῷ διακονεῖσθαι ἢ ποιεῖν ἢ πάσχειν αἴσχιστα, ἔμελλε παραθέσθαι schreibe ich, προειρῆσθαι. εἰ γὰρ ἔμελλεν ὁ θεὸς τ. κ. δ. ἢ π. ἢ π. αἴσχιστα, ἔδει ἂν παραθ. Hö. am Rand, Sp. (doch ohne ἄν) im Text; προειρῆσθαι ἔμελλε τὸν θεὸν τῷ κακῷ διακονεῖσθαι ἢ ποιεῖν ἢ πάσχειν αἴσχιστα, παραθέσθαι A Hö. Del. im Text | 21 πείσεται in πήσεται corr. A | 22 δι' ὅ] διὸ A | πείσεται in πήσεται corr. A | 23 πείσεται in πήσεται corr. A | 25 ἀκαθαρτότατ' ἄττα A ἀκαθαρτότατα ταῦτ' ἄττα M Ausgg.

τὸ προβάτων σάρκας ἐσθίειν καὶ χολὴν ἢ ὄξος πίνειν πλὴν σκατοφαγεῖν; θεὸς δὲ καθ' ἡμᾶς προβάτων σάρκας οὐκ ἠσθιεν. ἵνα γὰρ καὶ δόξῃ ὅτι ἤσθιεν, ὡς σῶμα φορῶν ὁ Ἰησοῦς ἤσθιεν. ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς χολῆς καὶ τοῦ ὄξους, προφητευθέντων ἐν τῷ „ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος," ἐν τοῖς ἀνωτέρω προειρηκότες ἀναγκαζόμεθα ὑπὸ τοῦ Κέλσου παλιλλογεῖν. ἀεὶ γὰρ οἱ τῷ τῆς ἀληθείας ἐπιβουλεύοντες λόγῳ χολὴν τὴν ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν κακίας καὶ ὄξος τὸ ἀπὸ τῆς ἰδίας ἐπὶ τὰ φαῦλα τροπῆς προσάγουσι τῷ Χριστῷ τοῦ θεοῦ, ὃς „γευσάμενος οὐ θέλει πιεῖν."

XIV. Εἶτα μετὰ ταῦτα, βουλόμενος ἀνατρέπειν τὴν πίστιν τῶν διὰ τὸ πεπροφητεῦσθαι παραδεξαμένων τὰ τοῦ Ἰησοῦ, φησί· φέρε ἐὰν προείπωσιν οἱ προφῆται τὸν μέγαν θεὸν, ἵνα μηδὲν ἄλλο φορτικώτερον εἴπω, δουλεύειν ἢ νοσήσειν ἢ ἀποθανεῖν, τεθνήξεσθαι δεήσει τὸν θεὸν ἢ δουλεύειν ἢ νοσήσειν. ἐπειδὴ προείρητο, ἵνα πιστευθῇ ἀποθανὼν ὅτι θεὸς ἦν; ἀλλ' οὐκ ἂν προείποιεν τοῦτο οἱ προφῆται· κακὸν γάρ ἐστι καὶ ἀνόσιον. οὐκοῦν οὔτ' εἰ προεῖπον οὔτ' εἰ μὴ προεῖπον. σκεπτέον, ἀλλ' εἰ τὸ ἔργον ἄξιόν ἐστι θεοῦ καὶ καλόν. τῷ δ' αἰσχρῷ καὶ κακῷ, κἂν πάντες ἄνθρωποι μαινόμενοι προλέγειν δοκῶσιν, ἀπιστητέον. πῶς οὖν τὰ περὶ τοῦτον ὡς περὶ θεὸν πραχθέντα ἐστὶν ὅσια;

φαίνεται δὴ διὰ τούτων ἰσχυρὸν μέν τι πρὸς πειθὼ τῶν ἀκουόντων ὑπονενοηκέναι τὸ περὶ τοῦ πεπροφητεῦσθαι τὸν Ἰησοῦν κεφάλαιον, ἄλλῳ δὲ πιθανῷ πειρᾶσθαι ἀνατρέπειν τὸν λόγον φάσκων· οὐκοῦν οὔτ' εἰ προεῖπον οὔτ' εἰ μὴ προεῖπον, σκεπτέον. ἐχρῆν δ', εἴπερ μὴ παραλογιστικῶς ἀλλ' ἀποδεικτικῶς ἐβούλετο ἐνστῆναι τῷ λεγομένῳ, εἰπεῖν· οὐκοῦν ἀποδεικτέον ὅτι οὐ προεῖπον ἢ οὐ, καθὼς προεῖπον, τὰ περὶ Χριστοῦ πεπλήρωται ἐν τῷ Ἰησοῦ λεχθέντα, καὶ ἐπιφέρειν τὴν δοκοῦσαν αὐτῷ ἀπόδειξιν. οὕτως
171v γὰρ ἐφαίνετο ἄν. τίνα μὲν | αἱ προφητεῖαι λέγουσιν ὑφ' ἡμῶν ἀναφερόμενα ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, πῶς δὲ οὗτος ψευδοποιεῖ τὴν ἐκδοχὴν

1 Vgl. oben I 70. II 37. — 3 Vgl. Ignat., Epist. ad Smyrn. Cap. V 2. Clemens Alex., Strom. V 6, 34 p. 665 ed. Potter. Tertullian, De carne Chr. Cap. V. — 5 Psal. 68, 22. — 6 Vgl. oben II 37. — 10 Vgl. Matth. 27, 34.

8 τὴν Jol, Hö.Sp. am Rand, Del. im Text; ἦν A | 9 τῷ χριστῷ P Bo. (Notae p. 399) τῷ Χριστῷ καὶ υἱῷ Del. τῷ κυρίῳ Hö.Sp. τῶ κῶ [so] A | 14 δουλεύειν A δουλεύσειν Ausgg. | 15 δουλεύειν A δουλεύσειν Ausgg. | 26 οὔτ' εἰ μὴ A Hö.Sp. οὔτε εἰ μὴ Del. | 29 hinter περὶ + τοῦ M Ausgg. | 30 οὕτως A οὕτω Ausgg.

ἡμῶν· καὶ εὑρέθη ἄν, πότερον γενναίως | ἀνατρέπει τὰ ὑφ' ἡμῶν 704
φερόμενα ἀπὸ τῶν προφητῶν εἰς τὸν περὶ τοῦ Ἰησοῦ λόγον, ἢ
ἀλίσκεται ἀναισχύντως βιάζεσθαι θέλων τὴν τῆς ἀληθείας ἐνάργειαν
ὡς οὐκ ἀλήθειαν.

XV. Ἐπεὶ δ' ἀδύνατά τινα καὶ ἀπρεπῆ θεῷ καθ' ὑπόθεσιν τιθείς φησιν· εἰ ταῦτα προφητεύοιτο περὶ τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ, ἆρ', ἐπεὶ προλέγεται, πιστεύεσθαι δεῖ τὰ τοιαῦτα περὶ θεοῦ; καὶ νομίζει κατασκευάζεσθαι ὅτι, κἂν ἀληθῶς ὦσι προειρηκότες οἱ προφῆται περὶ υἱοῦ θεοῦ τοιαῦτα, ἀδύνατον ἦν αὐτὸν παθεῖν ἢ δρᾶσαι χρῆναι πιστεύειν τοῖς προειρημένοις· λεκτέον ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὐτοῦ ἄτοπος οὖσα ποιήσαι ἂν συνημμένα εἰς τὰ ἀλλήλοις ἀντικείμενα λήγοντα, ὅπερ οὕτω δείκνυται. εἰ οἱ ἀληθῶς προφῆται τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ δουλεύειν ἢ νοσεῖν ἀεὶ ἢ τεθνήξεσθαι φήσαιεν τὸν θεὸν, συμβήσεται ταῦτα περὶ τὸν θεὸν, ἀψευδεῖν γὰρ ἀνάγκη τοὺς τοῦ μεγάλου θεοῦ προφήτας· ἀλλὰ καὶ εἰ οἱ ἀληθῶς προφῆται τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ τὰ αὐτὰ ταῦτά φασιν, ἐπεὶ τὰ τῇ φύσει ἀδύνατα οὐκ ἔστιν ἀληθῆ, οὐκ ἂν συμβαίη περὶ τὸν θεὸν ἃ λέγουσιν οἱ προφῆται. ὅταν δὲ δύο συνημμένα λήγῃ εἰς τὰ ἀλλήλοις ἀντικείμενα τῷ καλουμένῳ ‚διὰ δύο τροπικῶν' θεωρήματι, ἀναιρεῖται τὸ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς συνημμένοις ἡγούμενον, ὅπερ ἐν τούτοις ἐστὶ τὸ προλέγειν τοὺς προφήτας τὸν μέγαν θεὸν δουλεύειν ἢ νοσήσειν ἢ τεθνήξεσθαι. συνάγεται οὖν τὸ οὐκ ἄρα προεῖπον οἱ προφῆται τὸν μέγαν θεὸν δουλεύσειν ἢ νοσήσειν ἢ τεθνήξεσθαι, καὶ ὑπάγεταί γε ὁ λόγος τρόπῳ τοιούτῳ· εἰ τὸ πρῶτον, καὶ τὸ δεύτερον· εἰ [οὐ] τὸ πρῶ|τον, οὐ τὸ δεύτερον· οὐκ ἄρα τὸ πρῶτον. 705

19 Vgl. Arrian, Epicteti dissert. I 29, 40. Galen, De Hippocrat. et Platon. placit. II 3 (tom. V p. 219 sqq. ed. Kühn). Sextus Empir., Pyrrh. hyp. II 3. Diogenes Laërt. VII 7, 191.

1 *καί*] der Gravis durch Correctur hergestellt A | *εὑρέθη* schreibe ich mit M$^{corr.}$ *εὑρεθῇ* AAusgg. | **6** *εἰ ταῦτα* MAusgg. *εἰτ' αὐτὰ* A | **7** *πιστεύεσθαι* AHö. Sp. *πιστεύειν* PDel. | **10** *δρᾶσαι* P *δράσαι* AAusgg. | **11** *ποιῆσαι* A | **13** *δουλεύειν ἢ νοσεῖν*] *δουλεύσειν ἢ νοσήσειν* vermuten Bo. (Notae p. 399) u. Del. (I 704 Anm. b) | **14** *φήσαιεν* schreibe ich, *φήσοιεν* Bas^2 am Rand, vgl. Del. I 704 Anm. b; *φήσουσι* Jol$^{corr.}$ Hö. (am Rand), Sp. Del. (im Text); *φήσομεν* A | **16** *εἰ οἱ*] *εἰ* von I. H. am Anfang der Zeile nachgetragen, *οἱ* durch Correctur (vielleicht aus *εἰ*) hergestellt A | **18** hinter *προφῆται* + *ἀληθῆ*, doch von I. (oder II.) H. expungiert A, nicht expungiert MAusgg. | **20** *τροπικῶν* Bo. (Notae p. 400) u. Del. (I 704 Anm. c) nach H. Valesius, Ep. ad Claudium Sarravium (bei Sp., Annotat. p. 85 sqq.), *ὑποθετικῶν* Jol (am Rand), *προφητικῶν* AAusgg. | **22** *τὸν*] *τὸ* Del. | *δουλεύειν* A *δουλεύσειν* Ausgg. | **25** [*οὐ*] tilge ich mit H. Valesius (a. a. O., bei Sp. Annotat. p. 86).

φέρουσι δὲ καὶ ἐπὶ ὕλης τὸν τρόπον τοῦτον οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς, λέγοντες τό· εἰ ἐπίστασαι ὅτι τέθνηκας, ⟨τέθνηκας· εἰ ἐπίστασαι ὅτι τέθνηκας.⟩ οὐ τέθνηκας· ἀκολουθεῖ τὸ οὐκ ἄρα ἐπίστασαι ὅτι τέθνηκας. τὸν τρόπον δὲ τοῦτον κατασκευάζουσι τὰ συνημμένα· εἰ ἐπίστασαι ὅτι τέθνηκας, ἔστιν ὃ ἐπίστασαι, ἔστιν ἄρα τὸ τέθνηκας. καὶ πάλιν· εἰ ἐπίστασαι ὅτι οὐ τέθνηκας, καὶ ἔστιν ὃ ἐπίστασαι, οὐ τέθνηκας. ἐπεὶ δὲ ὁ τεθνηκὼς ⟨οὐδὲν⟩ ἐπίσταται, δῆλον ὅτι, εἰ ἐπίστασαι ὅτι τέθνηκας, οὐ τέθνηκας. καὶ ἀκολουθεῖ, ὡς προεῖπον, ἀμφοτέροις τοῖς συνημμένοις τὸ οὐκ ἄρα ἐπίστασαι ὅτι τέθνηκας. τοιοῦτόν τι ἐστὶ καὶ περὶ τὴν Κέλσου ὑπόθεσιν, λέγοντος ἣν προεξεθέμεθα λέξιν.

XVI. Ἀλλ' οὐδ' ἅπερ ἐν ὑποθέσει παρειλήφαμεν παραπλήσιά ἐστι ταῖς περὶ Ἰησοῦ προφητείαις. οὐ γὰρ προεῖπον αἱ προφητεῖαι θεὸν σταυρωθήσεσθαι, αἵτινές φασι περὶ τοῦ ἀναδεξαμένου τὸν
172r θάνατον· „καὶ εἴδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν | εἶδος οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλεῖπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν καὶ πόνῳ καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν." ὥρα οὖν ⟨ὡς⟩ σαφῶς ἄνθρωπον εἰρήκασι τὸν πεπονθότα ἀνθρώπινα. καὶ αὐτὸς ἀκριβῶς εἰδὼς Ἰησοῦς ὅτι τὸ ἀποθνῄσκον ἄνθρωπος ἦν, φησὶ πρὸς τοὺς ἐπιβουλεύοντας αὐτῷ· „νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκουσα ἀπὸ τοῦ θεοῦ." εἰ δέ τι θεῖον ἐν τῷ κατ' αὐτὸν νοουμένῳ ἀνθρώπῳ ἐτύγχανεν, ὅπερ ἦν ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ καὶ ὁ „πρωτότοκος πάσης κτίσεως," ὁ λέγων· „ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια" καὶ „ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ" καὶ „ἐγώ εἰμι ἡ θύρα" καὶ „ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός" καὶ „ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς"· ἄλλος δή που ὁ περὶ τούτου καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ λόγος ἐστὶ παρὰ τὸν περὶ τοῦ νοουμένου κατὰ τὸν Ἰησοῦν ἀνθρώπου.

15 Jes. 53, 2. 3. — **20** Joh. 8, 40. — **23** Vgl. Joh. 1, 14. 18. 3, 16. 18. 1 Joh. 4, 9. — Vgl. Kol. 1, 15. — **24** Vgl. Joh. 14, 6. — **25** Joh. 10, 9. — Joh. 14, 6. — Joh. 6, 51.

1 *τρόπον*] *τύπον* vermutet H. Valesius (a. a. O. p. 86) | **2** ⟨*τέθνηκας· εἰ ἐπίστασαι ὅτι τέθνηκας,*⟩ füge ich mit H. Valesius (a. a. O. p. 86), Bo. (Notae p. 400) u. Del. (I 705 Anm. b) ein | **3** *οὐ τέθνηκας* < Del. | vor *ἀκολουθεῖ* + *καὶ* Bo. (Notae p. 400) | **6** *οὐ* tilgen H. Valesius (a. a. O.), Bo. (Notae p. 400) u. Del. (I 705 Anm. c) | *καὶ ἔστιν ὃ* will H. Valesius (a. a. O.) ohne Grund streichen | **7** *οὐ*] *ὅτι* schreiben H. Valesius (a. a. O.), Bo. (Notae p. 400) u. Del. (I 705 Anm. c) | ⟨*οὐδὲν*⟩ füge ich mit H. Valesius, Bo. u. Del. (a. a. O.) ein | *δηλονότι* A Ausgg. | **10** *τοιοῦτον* aus *τοιοῦτον* corr. A | *τι* A | **12** *παρειλήφαμεν*] *παρείληφε* liest Bo. (Notae p. 400) ohne Grund | **13** *ταῖς*] *ι* halb erloschen A | **16** hinter *ἄτιμον* + *καὶ* Sp. Del. | **18** ⟨*ὡς*⟩ füge ich mit Bo. (Notae p. 400) u. Del. (I 705 Anm. f) ein | **22** *ἀπὸ* A *παρὰ* Sp. Del.

διόπερ οὐδ' οἱ πάνυ ἁπλούστατοι καὶ λόγοις οὐκ ἐντεθραμμένοι ἐξεταστικοῖς Χριστιανοὶ εἴποιεν ἂν τεθνηκέναι τὴν ἀλήθειαν ἢ τὴν ζωὴν ἢ τὴν ὁδὸν ἢ τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα ζῶντα ἄρτον ἢ τὴν ἀνάστασιν· φησὶ γὰρ ἑαυτὸν ἀνάστασιν εἶναι ὁ ἐν τῷ φαινομένῳ ἀνθρώπῳ κατὰ τὸν Ἰησοῦν διδάξας τὸ „ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις." ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς ⟨οὕτως⟩ ἐμβρόντητος ἡμῶν ἐστιν, ἵν' εἴπῃ· τέθνηκεν „ἡ ζωὴ" ἤ· τέθνηκεν „ἡ ἀνάστασις." ἦν δ' ἂν τὸ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Κέλσου χώραν ἔχον, εἰ ἐφάσκομεν προειρηκέναι τοὺς προφήτας τεθνήξεσθαι τὸν θεὸν λόγον ἢ τὴν ἀλήθειαν ἢ τὴν ζωὴν ἢ τὴν ἀνάστασιν ἤ τι τῶν ἄλλων, ἃ φησιν εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ.

XVII. Ἀληθεύει οὖν ἐν μόνῳ κατὰ τὸν τόπον ὁ Κέλσος τῷ· ἀλλ' οὐκ ἂν προείποιεν τοῦτο οἱ προφῆται· κακὸν | γάρ ἐστι 706
καὶ ἀνόσιον. τί δὲ τοῦτο ἢ ὅτι ὁ μέγας θεὸς δουλεύσει ἢ τεθνήξεται; ἄξιον δὲ θεοῦ τὸ προφητευθέν ἐστιν ὑπὸ τῶν προφητῶν, ὅτι τῆς θείας φύσεως „ἀπαύγασμα" καὶ „χαρακτήρ" τις ἐνανθρωπούσῃ ψυχῇ ἱερᾷ τῇ τοῦ Ἰησοῦ συνεπιδημήσει τῷ βίῳ, ἵνα σπείρῃ λόγον, οἰκειοῦντα τῷ τῶν ὅλων θεῷ τὸν παραδεξάμενον αὐτὸν εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν καὶ γεωργήσαντα καὶ ἐπὶ τέλος ἀγαγόντα πάντα, ὃς τὴν δύναμιν ἐν ἑαυτῷ ἔχει τοῦ ἐν ἀνθρώπου σώματι καὶ ψυχῇ ἐσομένου θεοῦ λόγου. οὕτως δ' ἔσται, ὡς μὴ ἀποκεκλεῖσθαι τὰς αὐγὰς αὐτοῦ ἐν ἐκείνῳ μόνῳ μηδ' ὀνομάζεσθαι ὅτι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἐστι τὸ τῶν αὐγῶν τούτων παρεκτικὸν φῶς, θεὸς λόγος ὤν.

τὰ περὶ τὸν Ἰησοῦν τοίνυν καθὸ μὲν νενόηται θεότητι ἐν αὐτῷ πραχθέντα, ἐστὶν ὅσια καὶ οὐ μαχόμενα τῇ περὶ τοῦ θείου ἐννοίᾳ· καθὸ δὲ ἄνθρωπος ἦν, παντὸς μᾶλλον ἀνθρώπου κεκοσμημένος τῇ ἄκρᾳ μετοχῇ τοῦ αὐτολόγου καὶ τῆς αὐτοσοφίας ὑπέμεινεν ὡς σοφὸς καὶ τέλειος ἅπερ ἐχρῆν ὑπομεῖναι τὸν ὑπὲρ παντὸς τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἢ καὶ τῶν λογικῶν πάντα πράττοντα. καὶ οὐδὲν

2 Vgl. Joh. 6, 51. 14, 6. — **5** Joh. 11, 25. — **7** Vgl. Joh. 14, 6. — **9** Vgl. Joh. 1, 1. 6, 51. 14, 6. — **15** Vgl. Hebr. 1, 3. Weish. Sal. 7, 26. — **20** u. **22** Vgl. Joh. 1, 1. — **27** Vgl. Joh. 1, 1. 14. — Vgl. Luk. 11, 49. I Kor. 1, 30.

6 ⟨οὕτως⟩ füge ich mit Jol² (am Rand) u. den Ausgg. ein, vgl. unten VII 34 Mitte u. VIII 15 Mitte | **12** *ἀλλ' οὐκ ἄν*] *ἄλλου κἄν* A | **14** *τὸ προφητευθέν ἐστιν* A Hö. Sp. *ἐστι τὸ προφητευθὲν* Del. | **16** *ἐνανθρωπούσῃ*] *ἐνανθρωπῶν* vermutet Guiet (bei Del. I 706 Anm. a) | **17—18** *παραδεξάμενον—γεωργήσαντα—ἀγαγόντα*] *παραδεξόμενον—γεωργήσοντα—ἄξοντα* vermutet Guiet (bei Del. I 706 Anm. b) unrichtig | **19** *πάντα, ὃς* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 400) u. Del. (I 706 Anm. c), *πάντα, οὗ* Sp. u. Del. im Text, *παντὸς οὗ* AHö. | **20** *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg. | *ὡς*] *τῷ* vermutet Guiet (bei Del. I 706 Anm. c) | **21** *μηδ' ὀνομάζεσθαι*] *μηδὲ νομίζεσθαι* Hö. am Rand, Sp. im Text, Guiet (bei Del. I 706 Anm. c).

ἄτοπον καὶ ἀποτεθνηκέναι τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ
172v οὐ μόνον παράδειγμα ἐκκεῖσθαι τοῦ ὑπὲρ εὐσεβείας ἀποθνή|σκειν
ἀλλὰ γὰρ καὶ εἰργάσθαι ἀρχὴν καὶ προκοπὴν τῆς καταλύσεως τοῦ
πονηροῦ καὶ διαβόλου, πᾶσαν τὴν γῆν νενεμημένου. σημεῖα δὲ τῆς
καθαιρέσεώς εἰσιν αὐτοῦ οἱ διὰ τὴν ἐπιδημίαν Ἰησοῦ πανταχόθεν
φυγόντες μὲν τοὺς κατέχοντας αὐτοὺς δαίμονας, διὰ δὲ τοῦ ἠλευθε-
ρῶσθαι ἀπὸ τῆς ὑπ' ἐκείνους δουλείας ἀνατιθέντες ἑαυτοὺς τῷ
θεῷ καὶ τῇ κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτοῖς καθαρωτέρᾳ ὁσημέραι εἰς αὐ-
τὸν εὐσεβείᾳ.

XVIII. Ἐξῆς δὲ τούτοις τοιαῦτά φησιν ὁ Κέλσος· ἐκεῖνο δ'
οὐκ ἐνθυμηθήσονται πάλιν; εἰ προεῖπον οἱ τοῦ Ἰουδαίων
θεοῦ προφῆται τοῦτον ἐκείνου παῖδα ἐσόμενον, πῶς ἐκεῖ-
νος μὲν διὰ Μωϋσέως νομοθετεῖ πλουτεῖν καὶ δυναστεύειν
καὶ καταπιμπλάναι τὴν γῆν καὶ καταφονεύειν τοὺς πολε-
μίους ἡβηδὸν καὶ παγγενεὶ κτείνειν, ὅπερ καὶ αὐτὸς ἐν ὀ-
φθαλμοῖς τῶν Ἰουδαίων, ὥς φησι Μωϋσῆς, ποιεῖ, καὶ πρὸς
ταῦτα, ἂν μὴ πείθωνται, διαῤῥήδην αὐτοὺς τὰ τῶν πολε-
μίων δράσειν ἀπειλεῖ, ὁ δ' υἱὸς ἄρα αὐτοῦ, ὁ „Ναζωραῖος"
ἄνθρωπος, ἀντινομοθετεῖ μηδὲ παριτητὸν εἶναι πρὸς τὸν
πατέρα τῷ πλουτοῦντι ἢ φιλαρχιῶντι ἢ σοφίας ἢ δόξης
ἀντιποιουμένῳ, δεῖν δὲ σίτων μὲν καὶ ταμείου μὴ μᾶλλόν
τι φροντίζειν ἢ „τοὺς κόρακας," ἐσθῆτος δὲ ἧττον ἢ „τὰ
κρίνα." τῷ δ' ἅπαξ τυπτήσαντι | παρέχειν καὶ αὖθις τύπ- 707
τειν; πότερον Μωϋσῆς ἢ Ἰησοῦς ψεύδεται; ἢ ὁ πατὴρ τοῦ-
τον πέμπων ἐπελάθετο, τίνα Μωϋσεῖ διετάξατο; ἢ κατα-
γνοὺς τῶν ἰδίων νόμων μετέγνω καὶ τὸν ἄγγελον καὶ ἐπὶ
τοῖς ἐναντίοις ἀποστέλλει;

1—7 Vgl. Hebr. 2, 14. 15. — **13** Vgl. Deut. 15, 6. 28, 11. 12. — **14** Vgl. Gen. 8, 17. 9, 1. 7. 16, 10. 17, 2—8. 22, 17. 18. 26, 4. 47, 27. 48, 16. Exod. 1, 7. — Vgl. Exod. 17, 13—16. Num. 21, 34. 35. Deut. 25, 19. Psal. 100, 8. 136, 8. 9. — **15** Vgl. Exod. 34, 11. Deut. 29, 2. 3. — **17** Vgl. Deut. 1, 26 ff. 7, 4. 9, 14. 28, 15 ff. — **18** Vgl. Matth. 2, 23 u. andere Stellen. — **19** Vgl. Matth. 19, 24. Mark. 10, 25. Luk. 18, 25. — **20** Vgl. Matth. 20, 25—27. Mark. 10, 42—44. — Vgl. Matth. 11, 25. Luk. 10, 21. — **21** Vgl. Luk. 12, 24. 27 (Matth. 6, 25—31). — **23** Vgl. Luk. 6, 29 (Matth. 5, 39).

3 *εἰργᾶσθαι* A | **14** *καταφονεύειν*] zwischen *φ* u. *ο* ein Buchst. ausradiert A | **15** *ἡβηδὸν* A | **16** *ποιεῖ* M corr. Ausgg. *ποιεῖν* A | **18** hinter *ἀπειλεῖ* u. vor *ὁ* ein Buchst. ausradiert A | **21** *δεῖν* M corr. Ausgg. *δεῖ* A | **23** *καὶ* übergeschr. A^1 | **24** *μωσῆς* A Ausgg. | **25** *μωυσῆ* A Ausgg. | *διετάξατο* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 400) u. Del.,. vgl. unten VII 25 a. E.; *διελέξατο* A Hö. Sp. | **26** *καὶ* (vor *ἐπὶ*) tilgt Bo. (Notae p. 400) < Del.

πέπονθε δὴ διὰ τούτων Κέλσος πρᾶγμα ὁ πάντ' ἐπίστασθαι ἐπαγγελλόμενος ἰδιωτικώτατον. περὶ τοῦ νοῦ τῶν γραφῶν οἰηθεὶς πλέον τῶν κατὰ τὸ γράμμα λέξεων μηδένα λόγον εἶναι βαθύτερον ἐν τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις· οὐχ ὁρῶν ὅτι οὐκ ἂν οὕτω προφανῶς ἀπιθάνως τὸν σωματικὸν ἐπηγγέλλετο πλοῦτον τοῖς ὀρθῶς βιώσασιν ὁ λόγος, δεικνυμένων δικαιοτάτων ἐν ἄκρᾳ πενίᾳ βεβιωκέναι. οἱ γοῦν προφῆται καὶ διὰ τὸ καθαρῶς βεβιωκέναι τὸ θεῖον πνεῦμα χωρήσαντες „περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς“· „πολλαὶ“ γὰρ „αἱ θλίψεις τῶν δικαίων“ κατὰ τὸν ὑμνῳδόν.

εἴπερ δὲ ἀνέγνω τὸν Μωϋσέως νόμον ὁ Κέλσος, εἰκὸς ὅτι τὸ „δανιεῖς ἔθνεσι πολλοῖς, σὺ δὲ οὐ δανιῇ,“ λεγόμενον πρὸς τὸν τηροῦντα τὸν νόμον, ᾠήθη τοιοῦτον εἶναι, ὥστ' ἐν ἐπαγγελίᾳ λέγεσθαι τῷ δικαίῳ τοσοῦτον πλουτήσειν τὸν τυφλὸν πλοῦτον, ὥστε διὰ τὸ πλῆθος τῶν χρημάτων οὐ μόνον Ἰουδαίοις δανείζειν τὸν δίκαιον ἀλλ' οὐδ' ἄλλῳ ἑνὶ ἔθνει ἢ δευτέρῳ ἢ τρίτῳ ἀλλὰ πολλοῖς. 173r πόσα οὖν ἂν ὁ δίκαιος ἐκέκτητο χρήματα, μισθὸν | τῆς δικαιοσύνης αὐτὰ κατὰ τὸν νόμον λαβών, ἵνα δανιοῖ „πολλοῖς ἔθνεσιν“; ἀκόλουθον δ' ἐστὶ τῇ τοιαύτῃ ἐκδοχῇ καὶ τὸ ὑπολαμβάνειν ὅτι οὐδέποτε ὁ δίκαιος δανείζεται, ἐπεὶ γέγραπται· „σὺ δὲ οὐ δανιῇ.“ ἆρ' οὖν ἔμεινε τὸ ἔθνος τοσούτοις χρόνοις ἐν τῇ κατὰ Μωϋσέα θεοσεβείᾳ, προφανῶς βλέπον ψευδόμενον ὅσον ἐπὶ τῷ Κέλσῳ τὸν νομοθέτην; οὐδὲ γὰρ ἱστόρηταί τις τοσοῦτον πλουτήσας, ὡς δεδανεικέναι „ἔθνεσι πολλοῖς.“ ἀλλ' οὐ πιθανὸν οὕτως αὐτοὺς διδασκομένους ἀκούειν τοῦ νόμου, ὡς Κέλσος ᾤετο, καὶ προφανῶς βλέποντας ψευδεῖς ⟨τὰς⟩ κατὰ τὸν νόμον ἐπαγγελίας ἀγωνίζεσθαι περὶ τοῦ νόμου.

ἐὰν δὲ τὰς ἀναγεγραμμένας τις ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ φέρῃ παράδειγμα τοῦ καταπεφρονηκέναι αὐτοὺς τοῦ νόμου, τάχα διὰ τὸ κατεγνωκέναι αὐτοὺς ὡς ψευδομένου, λεκτέον πρὸς αὐτὸν ὅτι ἀνα-

8 Hebr. 11, 37. 38. — **10** Psal. 33, 20. — **13** Deut. 15, 6. 28, 12.

5 *ἐπηγγέλλετο* PM Jol Ausgg., *ἀπηγγέλλετο* Hö. u. Sp. am Rand, *ἀπηγγέλετο* A | **6** *δικαιοτάτων*] das erste Jota auf Rasur, das zweite nachgetragen A^1 | **13** *δανιεῖς* Hö. *δανειεῖς* Sp. Del. *δανεῖς* A | *δανιῇ* A *δανειῇ* PM Ausgg. | **15** *πλοῦτον* aus *λόγον* corr. A^1 | **17** *ἄλλῳ* A *ἄλλων* Ausgg. | **18** *ἂν* < M Ausgg. | **19** *δανιοῖ* schreibe ich, *δανιεῖ* A *δανείζει* Hö. Sp. *δανείζῃ* M Jol Del. | **21** *δανιῇ* A *δανειῇ* M Ausgg. | **23** hinter *ψευδόμενον* + *θν̄*, doch expungiert, A | **25** *ἀλλ'*] das erste *λ* in Correctur A | **26** *βλέποντας* $M^{corr.}$ Jol Ausgg. *βλέπων τὰς*, doch *ω* durch Correctur aus *ο* hergestellt, A | **27** ⟨*τὰς*⟩ füge ich mit M u. den Ausgg. ein | **31** *αὐτοὺς*] *αὐτοῦ* vermuten Bo. (Notae p. 400) u. Del. (I 707 Anm. e).

γνωστέον καὶ τοὺς χρόνους, ἐν οἷς ὅλος ὁ λαὸς ἀναγέγραπται μετὰ τὸ πεποιηκέναι τὸ πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ τὴν κατὰ τὸν νόμον θεοσέβειαν μεταβεβληκέναι.

XIX. Ἀλλὰ καὶ εἴπερ δυναστεύειν αὐτοῖς ὁ νόμος ἐπηγγέλ-
5 λετο λέγων· „ἄρξεις σὺ [δὲ] ἐθνῶν πολλῶν, σοῦ δὲ οὐκ ἄρξουσι,“ καὶ μηδὲν δηλοῦται διὰ τούτων βαθύτερον, δῆλον ὅτι πολλῷ πλέον κατεγίνωσκεν ὁ | λαὸς τῶν κατὰ τὸν νόμον ἐπαγγελιῶν. παραφράζει 708
δέ τινας λέξεις ὁ Κέλσος, ἐμφαινούσας πληρωθήσεσθαι πᾶσαν τὴν γῆν διὰ τοῦ Ἑβραϊκοῦ σπέρματος· ὅπερ ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν μη-
10 νίοντος, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, τοῦ θεοῦ γεγένηται μετὰ τὴν Ἰησοῦ ἐπιδημίαν ἥπερ εὐλογίας ἀποδιδόντος. ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ἐν ἐπαγγελίᾳ εἰρῆσθαι Ἰουδαίοις καταφονεύειν τοὺς πολεμίους λεκτέον ⟨ὅτι⟩, εἴ τις ἀναλέγοιτο καὶ προσέχοι ἐπιμελῶς ταῖς λέξεσιν, εὕροι ἂν ἀδύνατον εἶναι τὴν ὡς πρὸς τὸ ῥητὸν ἐκδοχήν. ἀρκεῖ δ'
15 ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπὸ τῶν ψαλμῶν παραθέσθαι, τίνα τρόπον ὁ δίκαιος εἰσάγεται λέγων πρὸς ἑτέροις καὶ τό· „εἰς τὰς πρωΐας ἀπέκτεινον πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως κυρίου πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν.“ πρόσχες δὴ τῷ ῥητῷ καὶ τῇ διαθέσει τοῦ λέγοντος, εἰ ἐδύνατο ἀνδραγαθήματα προ-
20 διηγησάμενος, ἅπερ ἔκκειται τῷ βουλομένῳ ἀναγινώσκειν, ἐπιφέρειν τὸ ὡς πρὸς τὴν λέξιν δυνατὸν, ὅτι οὐκ ἄλλῳ καιρῷ τῆς ἡμέρας ἢ τῷ ἑωθινῷ ἀνῄρει „πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς,“ ὡς μηδένα καταλιπεῖν αὐτῶν ζῶντα· καὶ εἰ ἐξωλόθρευεν ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ πάνθ' ὁντινοῦν ἄνθρωπον ἐργαζόμενον „τὴν ἀνομίαν.“ πολλὰ δ' ἂν
25 εὕροις καὶ ἐν τῷ νόμῳ τοιαῦτα ὡς τὸ „οὐ κατελίπομεν αὐτῶν ζωγρίαν.“

XX. Φέρει δ' ὁ Κέλσος καὶ τὸ προειρῆσθαι αὐτοῖς μὴ πειθομένοις τῷ νόμῳ τὰ αὐτὰ πείσεσθαι, ἅπερ ἔδρων τοὺς πολεμίους. καὶ πρὶν ἄν τι παρατιθεὶς τούτοις ὁ Κέλσος χρήσηται οἷς νομίζει
30 ἐναντιώμασι πρὸς τὸν νόμον ἀπὸ τῆς Χριστοῦ διδασκαλίας, λεκτέον περὶ τῶν προειρημένων. φαμὲν τοίνυν ὅτι ὁ νόμος διττός
173v ἐστιν, ὁ μέν τις πρὸς ῥητὸν ὁ δὲ πρὸς διάνοιαν, ὡς καὶ | τῶν πρὸ ἡμῶν τινες ἐδίδαξαν. καὶ ὁ μὲν πρὸς τὸ ῥητὸν οὐ τοσοῦτον ὑφ'

5 Vgl. Deut. 15, 6. 28, 12. — 16 Psal. 100, 8. — 22 Vgl. Psal. 100, 8. — 25 Deut. 2, 34 (Num. 21, 35). — 31 Vgl. Philo, De migrat. Abr. Cap. XVI (vol. I p. 450 ed. Mangey).

4 *ἐπηγγέλλετο*] das zweite λ übergeschr. u das folgende ε aus λ corr. A¹ | 5 [δὲ] tilge ich, vgl. unten S. 173 Z. 16 u. S. 175 Z. 5 | 6 *δηλονότι* A | *κατεγίγνωσκεν* A | 11 *ἀποδίδοντος* A | 13 ⟨ὅτι⟩ füge ich mit Del. ein | *προσέχοι* M Jol Ausgg. *προσέχει* A | 19 hinter *ἀνδραγαθήματα* + *ἀναγινώσκειν*, doch expungiert, A | 23 *ἐξωλέθρευεν* A | 26 *ζωγρίαν*] *ι* auf Rasur A | 30—31 am Rand *ση* A².

ἡμῶν ὅσον ὑπὸ τοῦ ἔν τινι τῶν προφητῶν λέγοντος θεοῦ εἴρηται εἶναι „δικαιώματα οὐ καλὰ“ καὶ „προστάγματα οὐ καλά“· ὁ δὲ πρὸς διάνοιαν κατὰ τὸν αὐτὸν προφήτην ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ λέγεται εἶναι „δικαιώματα καλὰ“ καὶ „προστάγματα καλά“· οὐ γὰρ προφανῶς ἐναντία λέγει ὁ προφήτης ἐν ταὐτῷ. ᾧ ἀκολούθως καὶ ὁ Παῦλος τὸ μὲν „γράμμα“ εἶπεν ἀποκτέννειν, ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ ⟨πρὸς⟩ τὸ ῥητόν· „τὸ δὲ πνεῦμα“ ζωοποιεῖν, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ τῷ πρὸς διάνοιαν. ἔστι γοῦν παρὰ τῷ Παύλῳ ἀνάλογόν τι εὑρεῖν τοῖς νομισθεῖσιν ἂν ἐναντιώμασι κατὰ τὸν προφήτην. ὡς γὰρ ὅπου μὲν Ἰεζεκιὴλ λέγει· „ἔδωκα αὐτοῖς δικαιώματα οὐ καλὰ καὶ προστάγματα οὐ καλά, ἐν οἷς οὐ ζήσονται ἐν αὐτοῖς“ ὅπου δέ· „ἔδωκα αὐτοῖς δικαιώματα καλὰ καὶ προστάγματα καλά, ἐν οἷς ζήσονται ἐν αὐτοῖς,“ ἤτοι ἰσοδυναμοῦν γε τούτοις· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος, ὅπου μὲν τὸ τοῦ νομικοῦ γράμματος διαβαλεῖν θέλει, φησίν· „εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ⟨ἐν⟩ γράμμασιν ἐντετυπωμένη λίθοις ἐγενήθη ἐν 709
δόξῃ, ὥστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργουμένην, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ;“ ὅπου δὲ θαυμάζει τὸν νόμον καὶ ἀποδέχεται, πνευματικὸν αὐτὸν ὀνομάζει λέγων· „οἴδαμεν δὲ ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν.“ ἀποδέχεται δὲ ἐν τῷ· „ὥστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή.“

XXI. Ἐὰν οὖν ἡ λέξις τοῦ νόμου πλοῦτον ἐπαγγέλλεται τοῖς δικαίοις, Κέλσος μὲν κατὰ τὸ ἀποκτέννον „γράμμα“ νομιζέτω τὸν τυφλὸν πλοῦτον λέγεσθαι ἐν ἐπαγγελίᾳ· ἡμεῖς δὲ τὸν ὀξὺ βλέποντα, καθὸ πλουτεῖ τις „ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει,“ καὶ καθὸ παραγγέλλομεν „τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι μὴ ὑψηλὰ φρονεῖν μηδ' ἠλπικέναι ἐπὶ πλούτου ἀδηλότητι ἀλλ' ἐπὶ θεῷ, τῷ παρέχοντι πάντα πλουσίως εἰς ἀπόλαυσιν, ἀγαθοεργεῖν, πλουτεῖν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, εὐμεταδότους εἶναι, κοινωνικούς.“ καὶ γὰρ „ὁ“ ἐν ἀληθινοῖς

2 u. **4** Vgl. Ezech. 20, 25. — **6** Vgl. II Kor. 3, 6. — **10** Ezech. 20, 25. — **11** Ezech. 20, 11. — **14** II Kor. 3, 7. 8. — **20** Röm. 7, 14. — **21** Röm. 7, 12. — **24** Vgl. II Kor. 3, 6. — **25** Vgl. Plato, Leges I 6 p. 631 C. — **26** Vgl. I Kor. 1, 5. — **27** I Tim. 6, 17. 18. — **30** Vgl. Prov. 13, 8.

5 *ταυτῶ* A | **6** *ἀποκτένειν* A *ἀποκτείνειν* Ausgg. | **7** ⟨*πρὸς*⟩ füge ich mit Bo. (Notae p. 400) ein | *ζωοποιεῖν* Jol$^{corr.}$ Ausgg. *ζωοποιεῖ* A | **10** *Ἰεζεκιὴλ* η aus λ corr. A | **11** *ἔδωκα* Ausgg. *ἔδωκεν* A | **14** *φησὶ* A | *εἰ* in Correctur A | **15** ⟨*ἐν*⟩ füge ich mit den Ausgg. ein | vor *λίθοις* + *ἐν* Sp.Del. + *καὶ* Hö. | **20** *δὲ* A *δ'* M Ausgg. | **24** *ἀποκτέννον* M$^{corr.}$ *ἀποκτένον* A *ἀποκτεῖνον* Ausgg. | **27** *παραγγέλλομεν*, das zweite λ expungiert, A | **28** *ἐπὶ θεῷ τῷ παρέχοντι* A *ἐν τῷ θεῷ τῷ ζῶντι, τῷ παρέχοντι* Hö. am Rand, Sp.Del. im Text.

ἀγαθοῖς „πλοῦτος“ „λύτρον ἐστὶν ἀνδρὸς ψυχῆς“ κατὰ τὸν Σολομῶντα, ἡ δ' ἐναντία τούτῳ πτωχεία ὀλέθριον, δι' ἣν „ὁ πτωχὸς οὐχ ὑφίσταται ἀπειλήν.“

ἀνάλογον δὲ τοῖς ἀποδεδομένοις περὶ τοῦ πλούτου λεκτέον καὶ περὶ τῆς δυναστείας, καθ' ἣν „εἷς“ δίκαιος διώξεσθαι λέγεται „χιλίους, καὶ δύο“ μετακινεῖν „μυριάδας.“ εἴπερ δὲ ταῦτα νενόηται ἐν τοῖς κατὰ τὸν πλοῦτον, ὅρα εἰ μὴ ἀκόλουθόν ἐστιν ἐπαγγελίᾳ θεοῦ τὸν πλουτοῦντα „ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει“ καὶ πάσῃ σοφίᾳ καὶ ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ δανείζειν ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν λόγον καὶ τὴν σοφίαν καὶ τὴν γνῶσιν πλούτου „ἔθνεσι πολλοῖς,“ ὡς ἐδάνεισε Παῦλος „κύκλῳ“ „ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ“ ἕως „τοῦ Ἰλλυρικοῦ“ πληρῶν „τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ“ πᾶσιν ἔθνεσιν, οἷς ἐπιδεδήμηκε. καὶ
174r ἐπεὶ | κατὰ ἀποκάλυψιν αὐτῷ ἐγνωρίζετο τὰ θεῖα, φωτιζομένῳ τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῆς τοῦ λόγου θειότητος, διὰ τοῦτο αὐτὸς οὐκ ἐδανείζετο οὐδὲ χρείαν εἶχεν ἀνθρώπου διακονουμένου αὐτῷ τὸν λόγον. οὕτω δὲ γεγραμμένου καὶ τοῦ· „ἄρξεις σὺ ἐθνῶν πολλῶν, σοῦ δὲ οὐκ ἄρξουσι,“ κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ λόγου δυναστείαν ὑποτάσσων τῇ Χριστοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίᾳ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἦρχεν αὐτῶν, οὐδέ ποτε ἐν χώρᾳ ὑποτεταγμένος ἀνθρώποις ὡς κρείττοσι γινομένοις· οὕτω δὲ καὶ κατεπίμπλα τὴν γῆν.

XXII. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ καταφονεύειν δεῖ διηγήσασθαι ἅμα καὶ τὸ δυνατὸν τοῦ δικαίου περὶ πάντα, λεκτέον ὅτι φάσκων· „εἰς τὰς πρωΐας ἀπέκτεινον ⟨πάντας⟩ τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως κυρίου πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν“ γῆν μὲν τροπικῶς ἔλεγε τὴν σάρκα, ἧς „τὸ φρόνημα“ „ἔχθρα ἐστὶν εἰς θεὸν,“ πόλιν δὲ „κυρίου“ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, ἐν ᾗ ἦν „ναὸς θεοῦ,“ χωρήσας δόξαν καὶ ὑπόληψιν ὀρθὴν περὶ θεοῦ καὶ θαυμα- 710
ζομένην ὑπὸ πάντων τῶν ὁρώντων αὐτήν. ἅμα οὖν ταῖς τοῦ ἡλίου „τῆς δικαιοσύνης“ αὐγαῖς ἐπιλαμπούσαις αὐτοῦ τῇ ψυχῇ ὥσπερεὶ

5 Vgl. Deut. 32, 30. — **8** Vgl. I Kor. 1, 5. — **9** Vgl. Deut. 15, 6. 28, 12. — **11** Vgl. Röm. 15, 19. — **13** Vgl. Gal. 1, 12. II Kor. 12, 1—5. Act. 9, 3. 22, 6. 26, 13. — **15** Vgl. Gal. 1, 11. 12. — **16** Deut. 15, 6. 28, 12. — **18** Vgl. Gal. 2, 5. — **22** Psal. 100, 8. — **25** Vgl. Röm. 8, 7. — **26** Vgl. Psal. 47, 9. — Vgl. I Kor. 3, 16. 17. II Kor. 6, 16. — **28** Vgl. Mal. 4, 2.

1 *ἐστὶ* A | *σαλομῶντα* A | **2** *πτωχὸς*] *πτῶ* auf Rasur A | **4** *πλουτου* [so] A **18** *οὐδέ ποτε ἐν χώρᾳ*] *οὐδὲ πρὸς ὥραν* vermutet Bo. (Notae p. 400) nach Gal. 2, 5 scharfsinnig, aber nicht überzeugend | **19** *ὑποτεταγμένος* schreibe ich mit Sp. u. Del., *ὑποτεταγμένον* A | *κρείττοσι* A Hö. Sp. *κρειττων* P Del. | *γινομένοις* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 401), *γινόμενος* A Ausgg. | **23** *ἀπέκτεινον*] *ἀπέκτενον* A, doch vgl. oben VII 19, S. 171 Z. 16 | ⟨*πάντας*⟩ füge ich mit M u. den Ausgg. ein, vgl. oben VII 19, S. 171 Z. 17.

δυναμούμενος ὑπ᾽ αὐτῶν καὶ κραταιούμενος ἀνῄρει πᾶν „τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς“ λεγόμενον „ἁμαρτωλοὺς γῆς“ καὶ ἐξωλόθρευεν ἀπὸ τῆς ἐν τῇ ψυχῇ ἑαυτοῦ „πόλεως κυρίου πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν“ λογισμοὺς καὶ τὰ ἐχθρὰ τῇ ἀληθείᾳ ἐνθυμήματα.

οὕτως δὲ καὶ ἀναιροῦσιν οἱ δίκαιοι πᾶσαν τὴν τῶν πολεμίων καὶ ἀπὸ κακίας ἐρχομένων „ζωγρίαν“ ὡς μηδὲ νήπιον καὶ ἄρτι ὑποφυόμενον κακὸν καταλείπεσθαι. ἡμεῖς οὕτως ἀκούομεν καὶ τοῦ ἐν ἑκατοστῷ καὶ τριακοστῷ καὶ ἕκτῳ ψαλμῷ ῥητοῦ. οὕτως ἔχοντος· „θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἡ ταλαίπωρος, μακάριος, ὃς ἀνταποδώσει σοι τὸ ἀνταπόδομά σου, ὃ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· μακάριος, ὃς κρατήσει καὶ ἐδαφιεῖ τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέτραν.“ „νήπια“ γὰρ „Βαβυλῶνος“ ἑρμηνευομένης συγχύσεως, οἱ ἄρτι ὑποφυόμενοι καὶ ἀνατέλλοντες ἐν τῇ ψυχῇ εἰσιν συγχυτικοὶ λογισμοὶ οἱ ἀπὸ κακίας· οὓς ὁ κρατῶν, ὡς καὶ τῷ στερεῷ καὶ εὐτόνῳ τοῦ λόγου προσρῆξαι αὐτῶν τὰς κεφαλὰς, ἐδαφίζει „τὰ νήπια“ τῆς „Βαβυλῶνος“ „πρὸς τὴν πέτραν,“ γινόμενος διὰ τοῦτο „μακάριος.“ ἠβηδὸν οὖν τὰ τῆς κακίας καὶ παγγενεὶ κτείνειν κελευέτω ὁ θεὸς, οὐδὲν ἐναντίον διδάσκων οἷς Ἰησοῦς κατήγγειλε, καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν „ἐν κρυπτῷ“ Ἰουδαίων ποιείτω ὁ θεὸς τὴν τῶν πολεμίων καὶ πάντων τῶν ἀπὸ κακίας ἀναίρεσιν. καὶ τοιοῦτόν γε ἔστω τὸ τοὺς μὴ πειθομένους νόμῳ καὶ λόγῳ θεοῦ, ὁμοιωθέντας τοῖς πολεμίοις καὶ ποιωθέντας ἀπὸ τῆς κακίας, πάσχειν ταῦτα, ἅπερ ἄξιον πάσχειν τοὺς ἀποστάντας λόγων θεοῦ.

XXIII. Σαφῆ μὲν οὖν καὶ ἐκ τούτων, πῶς Ἰησοῦς ὁ „Ναζωραῖος“ ἄνθρωπος οὐκ ἀντινομοθετεῖ τοῖς περὶ πλούτου καὶ τῶν ἐξισταμένων εἰρημένοις περὶ τοῦ δύσκολον εἶναι πλούσιον
174ᵛ εἰσέρχεσθαι εἰς τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν· | εἴτε πλούσιόν τις λαμβάνει ἁπλούστερον τὸν ὑπὸ πλούτου περισπώμενον καὶ ὡς ὑπὸ ἀκάνθης αὐτοῦ ἐμποδιζόμενον φέρειν τοὺς τοῦ λόγου καρποὺς εἴτε καὶ τὸν ἐν τοῖς ψευδέσι δόγμασι πλουτοῦντα, περὶ οὗ ἐν Παροιμίαις γέγραπται· „κρείσσων πτωχὸς δίκαιος ἢ πλούσιος ψεύστης.“

1 Vgl. Röm. 8, 7. Psal. 100, 8. — **6** Vgl. Deut. 2, 34 (Num. 21, 35). — **9** Psal. 136, 8. 9. — **12** Vgl. Onomastica sacra, ed. P. de Lagarde, 174, 91. 181, 65. 188, 57. 201, 52. 230, 94. 99 f. — **18** Vgl. Röm. 2, 29. — **24** Vgl. Matth. 2, 23 u. andere Stellen. — **26** Vgl. Matth. 19, 23. Mark. 10, 25. Luk. 18, 25 und oben VI 16, S. 86 Z. 13 f. — **28** Vgl. Matth. 13, 22. Mark. 4, 18. 19. Luk. 8, 14. — **31** Vgl. Prov. 28, 6.

5 οὕτως A οὕτω MAusgg. | **7** ἡμεῖς < PDel. | **8** ἑκατοστῷ καὶ τριακοστῷ καὶ ἕκτῳ· ρλε A | **12** ἑρμηνευομένης· Spiritus asper in Correctur A | **13** εἰσιν A εἰσι MAusgg. | **14** προσρῆξαι A | **30** τὸν· τὸ Del. | **31** κρείσσων A κρείττων P Del. κρεῖσσον MHö.Sp.

εἰκὸς δὲ ἀπὸ τοῦ „ὁ θέλων ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος ἔστω πάντων διάκονος“ καὶ „οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν“ καὶ „οἱ ἐξουσιάζοντες ἐν αὐτοῖς εὐεργέται καλοῦνται“ εἰληφέναι τὸν Κέλσον ὅτι Ἰησοῦς φιλαρχίαν ἐκώλυεν, ἥντινα οὐκ ἐναντίαν εἶναι νομιστέον τοῦ „ἄρξεις σὺ ἐθνῶν πολλῶν, σοῦ δὲ οὐκ ἄρξουσι,“ μάλιστα διὰ τὰ ἀποδεδομένα εἰς τὴν λέξιν.

ἐξῆς δὲ τούτοις παραῤῥίπτει περὶ τῆς σοφίας ὁ | Κέλσος, οἰόμενος τὸν Ἰησοῦν διδάσκειν μὴ παριτητὸν εἶναι πρὸς τὸν πατέρα τῷ σοφῷ. εἴπωμεν δὲ πρὸς αὐτόν· ποίῳ σοφῷ; εἰ μὲν γὰρ τούτῳ, ὃς πεποίωται κατὰ τὴν λεγομένην σοφίαν „τοῦ κόσμου τούτου,“ οὖσαν μωρίαν „παρὰ τῷ θεῷ,“ καὶ ἡμεῖς φήσομεν μὴ παριτητὸν εἶναι πρὸς τὸν πατέρα τῷ οὕτως σοφῷ· εἰ δὲ σοφίαν τις νοήσαι τὸν Χριστὸν, ἐπεὶ Χριστός ἐστι θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία, οὐ μόνον παριτητὸν πρὸς τὸν πατέρα τῷ οὕτως σοφῷ λέγομεν εἶναι, ἀλλὰ καὶ πολλῷ τῶν μὴ τοιούτων διαφέρειν τὸν κεκοσμημένον χαρίσματί φαμεν λόγῳ „σοφίας“ καλουμένῳ, διὰ τοῦ πνεύματος διδομένῳ. 711

XXIV. Πάλιν τε αὖ τὸ δόξης ἀντιποιεῖσθαι τῆς παρ' ἀνθρώποις οὐ κατὰ τὴν Ἰησοῦ μόνου διδασκαλίαν κωλύεσθαί φαμεν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν παλαιὰν γραφήν. ἐπαρώμενος γοῦν ἑαυτῷ τις τῶν προφητῶν, εἰ ἔνοχος εἴη τοῖς ἁμαρτήμασι, φησὶν ἀντὶ μεγίστου κακοῦ συμβῆναι ἂν αὐτῷ καὶ τὴν βιωτικὴν δόξαν. λέγει δὲ οὕτως· „κύριε, ὁ θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσί μου, εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσί μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός· καταδιώξαι ἄρα ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχήν μου καὶ καταλάβοι, καὶ καταπατήσαι εἰς γῆν τὴν ζωήν μου, καὶ τὴν δόξαν μου εἰς χοῦν κατασκηνώσαι.“

ἀλλ' οὐδὲ τὸ „μὴ μεριμνᾶτε τί φάγητε ἢ τί πίητε, κατανοήσατε τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ἢ κατανοήσατε τοὺς κόρακας, ὅτι οὐ σπείρουσιν οὐδὲ θερίζουσι, καὶ ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά. πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς διαφέρετε τῶν πετεινῶν;“ καὶ „περὶ ἐνδύματος τί μεριμνᾶτε; καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ“ καὶ τὰ

1 Vgl. Matth. 20, 26. 27. 25. Mark. 10, 43. 44. 42 (Luk. 22, 26. 27). — **3** Luk. 22, 25. — **5** Deut. 15, 6. 28, 12. — **10** Vgl. I Kor. 3, 19. — **18** Vgl. I Kor. 1, 24. 18. — **16** Vgl. I Kor. 12, 8. — **19** Vgl. Matth. 23, 8—12. — **23** Psal. 7, 4. 5. 6. — **28** Vgl. Matth. 6, 25. 26. Luk. 12, 29. 24. — **31** Matth. 6, 28.

2 *διάκονος*] dazu am Rand *γρ' δοῦλος* A¹ | **4** *ὅτι* P M$^{corr.}$ Jol$^{corr.}$ Del *τί* A Hö. Sp. | **7** *της* [so] A | **8** *πατέρα*] *πρα*, vor *α* ein Buchst. ausradiert A | **12** *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg. | **14** *οἰ*] Spiritus fehlt A | *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg. | **19** *μόνου* A Hö. Sp. *μόνον* P Del. | **23** *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg. | **27** *κατασκηνῶσαι* A | **30** *οὐδε* [so] A | *ἡμῶν* A Hö. *ὑμῶν* M Sp. Del.

ἐξῆς ἐναντία ἐστὶ ταῖς ἐν τῷ νόμῳ εὐλογίαις, διδασκούσαις τὸν δίκαιον ἐσθίοντα πληροῦσθαι, καὶ τῷ ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος τοῦτον εἰρημένῳ τὸν τρόπον· „δίκαιος ἐσθίων ἐμπίπλησι ψυχὴν, ψυχαὶ δὲ ἀσεβῶν ἐνδεεῖς.“ χρὴ γὰρ ὁρᾶν τὴν τῆς ψυχῆς τροφὴν δηλουμένην ἐν τῇ κατὰ τὸν νόμον εὐλογίᾳ· ἧς οὐχ ὁ σύνθετος πληροῦται ἄν-
175r θρωπος ἀλλ' ἡ ψυχὴ μόνη. ἀπὸ | δὲ τοῦ εὐαγγελίου λαμβάνειν δεῖ τάχα μέν τι καὶ βαθύτερον τάχα δέ τι καὶ ἁπλούστερον, ὅτι χρὴ μὴ ξενίζεσθαι ταῖς περὶ τῶν τροφῶν καὶ ἐνδυμάτων τὴν ψυχὴν φρονοῦσιν, ἀλλ' εὐτέλειαν ἀσκοῦντα πεπεῖσθαι ἀπὸ τοῦ θεοῦ προνοεῖσθαι, εἰ μόνων τις τῶν ἀναγκαίων φροντίζοι.

XXV. Ὁ μὲν οὖν Κέλσος, μὴ ἀντιπαραθεὶς τὰ δοκοῦντα ἐναντία ἀπὸ τοῦ νόμου τοῖς ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου, φησὶ καὶ τό· τῷ δ' ἅπαξ τυπτήσαντι παρέχειν καὶ αὖθις τύπτειν. ἡμεῖς δ' ἐροῦμεν εἰδέναι μὲν καὶ τὸ „ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος“ εἰρημένον τοῖς πάλαι ἀνεγνωκέναι δὲ καὶ τὸ „ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν“· „τῷ τύπτοντί σε | εἰς τὴν σιαγόνα πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην.“ 712
ἀλλ' ἐπεὶ περιηχηθεὶς οἶμαι ὁ Κέλσος ἀπὸ τῶν διαιρούντων τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον θεότητα ἐκ τῆς νομικῆς θεότητος τὰ τοιαῦτα τίθησι, λεκτέον πρὸς τὸν λόγον αὐτοῦ ὅτι οἶδε καὶ τὰ παλαιὰ γράμματα ⟨τὸ⟩ „τῷ τύπτοντί σε εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην.“ ἐν γοῦν τοῖς Ἱερεμίου Θρήνοις γέγραπται· „ἀγαθὸν ἀνδρὶ, ὅταν ἄρῃ ζυγὸν ἐν νεότητι αὐτοῦ, καθήσεται κατὰ μόνας καὶ σιωπήσεται, ὅτι ἦρεν ἐφ' ἑαυτῷ. δώσει τῷ παίοντι αὐτὸν σιαγόνα, καὶ χορτασθήσεται ὀνειδισμῶν.“ οὐκ ἀντιδιατάσσεται θεοῦ τὸ εὐαγγέλιον τῷ τοῦ νόμου θεῷ οὐδὲ περὶ τῆς κατὰ τὸ ῥητὸν κατὰ κόρρης πληγῆς· οὐδ' ὁπότερος ψεύδεται, οὔτε Μωϋσῆς οὔτε Ἰησοῦς, οὐδ' ὁ πατὴρ τὸν Ἰησοῦν πέμπων ἐπελάθετο, τίνα Μωϋσεῖ διετάξατο· ἀλλ' οὐδὲ καταγνοὺς τῶν ἰδίων νόμων μετέγνω καὶ τὸν ἄγγελον ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις ἀποστέλλει.

XXVI. Εἰ δὲ χρὴ κἂν ὀλίγα περὶ τῆς διαφόρου πολιτείας εἰπεῖν, ἥντινα Ἰουδαῖοι κατὰ Μωϋσέα πρότερον ἐπολιτεύοντο, καὶ

2 Vgl. Lev. 26, 5. — **3** Prov. 13, 25. — **14** Matth. 5, 38. Exod. 21, 24. — **15** Matth. 5, 39. Luk. 6, 29. — **20** Luk. 6, 29 (Matth. 5, 39). — **21** Klagel. Jerem. 3, 27—29.

2 *σαλομῶντος* A | **10** *μόνων* A *μόνον* PAusgg. | *ἀναγκαίων*] *ι* aus *ῖ* corr. A | **16** *πάρεχε*] *παρέχην* A | **20** ⟨*τὸ*⟩ füge ich nach dem Sprachgebrauch des Origenes ein | **22** *κατὰ μόνας* in *καταμόνας* (so Ausgg.) corr. A | **24** *θεοῦ τὸ εὐαγγέλιον* A Ausgg., *ὁ θεὸς τοῦ εὐαγγελίου* liest Bo. (Notae p. 401); *οὖν τὸ εὐαγγέλιον* vermute ich, da eine Partikel wie *οὖν* der Satzverbindung wegen nötig ist, u. *τὸ εὐαγγέλιον* dem *Ἰησοῦς* (vgl. oben VII 18, S. 169 Z. 24) entsprechen würde | **28** *μωϋσῆ* AAusgg.

ἦν Χριστιανοὶ νῦν κατὰ τὴν Ἰησοῦ διδασκαλίαν βούλονται κατορθοῦν. φήσομεν ὅτι οὔτε τῇ κλήσει τῶν ἐθνῶν ἥρμοζε κατὰ τὸν Μωϋσέως ὡς πρὸς τὸ γράμμα πολιτεύεσθαι νόμον, ὑπὸ Ῥωμαίοις τεταγμένων, οὔτε τοῖς πάλαι Ἰουδαίοις οἷόν τ' ἦν τὸ σύστημα τῆς πολιτείας ἔχειν ἀκαθαίρετον, εἰ καθ' ὑπόθεσιν τῇ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείᾳ ἐπείθοντο. ἀναιρέσει μὲν γὰρ πολεμίων ἢ τῶν παρὰ τὸν νόμον πεποιηκότων καὶ ἀξίων κριθέντων τῆς διὰ πυρὸς ἢ λίθων ἀναιρέσεως οὐχ οἷόν τ' ἦν Χριστιανοὺς χρῆσθαι κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον, εἴ γε οὐδ' οἱ Ἰουδαῖοι θέλοντες κατ' ἐκεῖνον δύνανται ταῦτα, ὡς ὁ νόμος προσέταξεν, ἐπιτελεῖν. πάλιν τε αὖ ἐὰν ἀνέλῃς ἀπὸ τῶν τότε Ἰουδαίων σύστημα ἴδιον πολιτείας καὶ χώρας ἐχόντων, τὸ ἐπεξιέναι τοῖς πολεμίοις καὶ στρατεύεσθαι ὑπὲρ τῶν πατρίων καὶ ἀναιρεῖν ἢ ὅπως ποτὲ κολάζειν τοὺς μοιχεύσαντας ἢ φονεύσαντας ἤ τι τῶν τοιούτοις παραπλησίων πεποιηκότας, οὐδὲν λείπεται ἢ τὸ ἄρδην αὐτοὺς ἀθρόους ἀθρόως ἀπολέσθαι, ἐπιτιθεμένων τῶν πολεμίων τῷ ἔθνει, ὡς ὑπὸ τοῦ ἰδίου νόμου ἐκνενευρισμένων καὶ κωλυομένων ἀμύνεσθαι τοὺς πολεμίους. καὶ μὴ βουλομένη γε ἡ πάλαι μὲν τὸν νόμον δεδωκυῖα πρόνοια νῦν δὲ τὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ εὐαγγέλιον κρατεῖν ἔτι τὰ Ἰουδαίων καθεῖλεν αὐτῶν τὴν πόλιν καὶ τὸν ναὸν καὶ τὴν παρὰ τῷ ναῷ διὰ θυσιῶν καὶ τῆς ἀναγεγραμμένης λατρείας θεραπείαν τοῦ θεοῦ. ὥσπερ δ' ἐκεῖνα μὴ βουλομένη ἐπιτελεῖσθαι ἔτι καθεῖλε, τὸν τρόπον τὸν αὐτὸν τὰ Χριστιανῶν ηὔξησε καὶ ὁσημέραι εἰς πλῆθος ἤδη δὲ καὶ παῤῥησίαν ἐπιδέδωκε. καίτοι γε | μυρίων ὅσων κωλυμάτων γενομένων 713
πρὸς τὸ μὴ ἐπισπαρῆναι τὴν Ἰησοῦ διδασκαλίαν τῇ οἰκουμένῃ. ἀλλ' ἐπεὶ θεὸς ἦν ὁ βουλόμενος καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ὠφεληθῆναι διὰ τῆς Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας, πᾶσα μὲν ἀνθρωπίνη βουλὴ κατὰ Χριστιανῶν καθηρέθη, ὅσῳ ⟨δ'⟩ αὐτοὺς ἐταπείνουν βασιλεῖς

175v

23 Vgl. Eusebius, Hist. eccl. VI 36, 1 und K. Joh. Neumann, Der röm. Staat u. die allgem. Kirche S. 268 Anm. 2.

4 τεταγμένων M corr. Ausgg. τεταγμένοις A | 6 hinter τῶν + τι Bo. (Notae p. 401) vermutungsweise | 9 κατ' ἐκεῖνον] κατ' ἐκείνων liest Bo. (Notae p. 401) | 11 σύστημα] η in Correctur, darüber Rasur A | 13 ὁπῶς ποτε A | 14 παραπλησίων aus παραπλησίως, w. e. sch., corr. A | 17 ἐκνενευρισμένων καὶ κωλυομένων] ἐκνενευρισμένῳ καὶ κωλυομένῳ liest Bo. (Notae p. 401) ohne Grund, vgl. z. B. unten VII 28, S. 178 Z. 21 | 22 ἐπιτελεῖσθαι] ἐπι aus ἔτι corr. A | 23 τα [so] A | hinter ηὔξησε ist vielleicht ⟨μὲν⟩ ausgefallen | hinter ὁσημέραι + αὐξάνει Bo. (Notae p. 401) vermutungsweise | 27 μὲν < Del. | 28 καθηρέθη] καθήρεθη [so] καθ' von I. [?] H. auf Rasur, am Rand ÷γρ καθηρέ von I. H., doch expungiert, wohl nachdem die Variante in den Text eingesetzt war, A | ⟨δ'⟩ füge ich des vorausgehenden μὲν wegen ein, ⟨γὰρ⟩ M corr. Ausgg.

καὶ ἐθνῶν ἡγούμενοι καὶ δῆμοι πανταχοῦ, τοσούτῳ πλείους ἐγίνοντο „καὶ κατίσχυον σφόδρα σφόδρα."

XXVII. Ἑξῆς δὲ τούτοις ὁ Κέλσος διὰ πλειόνων τὰ μὴ λεγόμενα ὑφ' ἡμῶν τιθεὶς ὡς λεγόμενα ὑφ' ἡμῶν περὶ τοῦ θεοῦ, ὡς σώματος τῇ φύσει τυγχάνοντος καὶ ἀνθρωποειδοῦς σώματος, ἀνατρέπειν ἐθέλει τὰ μὴ τεθειμένα ὑφ' ἡμῶν, ἅπερ περισσὸν παραθέσθαι ἢ τὴν ἀνατροπὴν αὐτῶν. εἰ μὲν γὰρ ἃ λέγει ἡμᾶς φάσκειν περὶ θεοῦ ἐλέγομεν, καὶ πρὸς αὐτὰ ἴστατο, ἀναγκαῖον ἦν ἡμῖν τὸ τιθέναι τὰς λέξεις αὐτοῦ καὶ κατασκευάζειν μὲν τὰ ἡμέτερα λύειν δὲ τὰ ἐκείνου· εἰ δ' ἑαυτῷ συνείρει ἃ ἤτοι ἀπ' οὐδενὸς ἤκουσεν ἢ, ἵνα καὶ δοθῇ ὅτι ἤκουσεν, ἀπό τινων ἁπλῶν καὶ ἀκεραίων καὶ μὴ εἰδότων τὸ τοῦ λόγου βούλημα, οὐ χρὴ ἡμᾶς τεντάζειν περὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα. σαφῶς γὰρ ἀσώματόν φασιν οἱ λόγοι τὸν θεόν· διὸ καὶ „θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε," καὶ „εἰκὼν" λέγεται εἶναι „τοῦ ἀοράτου θεοῦ ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως." ὡς εἰ ἔλεγεν ἀσωμάτου. μετρίως δ' ἐν τοῖς πρὸ τούτων καὶ περὶ θεοῦ διειλήφαμεν ἐξετάζοντες, πῶς νοοῦμεν τὸ „πνεῦμα ὁ θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν."

XXVIII. Μετὰ ⟨δὲ⟩ τὰ περὶ θεοῦ, ἐν οἷς ἡμᾶς συκοφαντεῖ, πυνθάνεται ἡμῶν· ποῖ ἀπειναι μέλλομεν; καὶ τίνα ἐλπίδα ἔχομεν; καὶ ὡς ἀποκριναμένων, τίθησι δῆθεν ἡμετέρας φωνὰς οὕτως ἐχούσας· εἰς ἄλλην γῆν, ταύτης κρείττονα. καὶ πρὸς τοῦτό φησιν· ἱστόρηται θείοις ἀνδράσι παλαιοῖς εὐδαίμων βίος ψυχαῖς εὐδαίμοσιν· ὠνόμασαν δὲ [οἱ δὲ] οἱ μὲν μακάρων νήσους, οἱ δὲ „Ἠλύσιον πεδίον" ἀπὸ τῆς λύσεως τῶν ἔνθεν κακῶν, ὥσπερ καὶ Ὅμηρος·

ἀλλά σ' ἐς Ἠλύσιον πεδίον καὶ πείρατα γαίης
ἀθάνατοι πέμψουσι,
τῇ περ ῥηϊστη βιοτή.

2 Vgl. Exod. 1, 7. — 4 Vgl. Clement. Hom. XVII 7 ff. Minucius Felix, Octavius Cap. XVIII 10. Tertullian, De carne Chr. Cap. XI. — 14 Joh. 1, 18. — Kol. 1, 15. — 16 Vgl. oben VI 70. — 17 Joh. 4, 24. — 27 Homer, Od. IV 563—565.

6 *περισσὸν*] *ρι* von 1. [?] H. übergeschr. A | 10 *δ' ἑαυτῷ* schreibe ich nach Bo. (Notae p. 401), vgl. oben VI 64, S. 134 Z. 13. VII 12, S. 163 Z. 21; unten VII 33, S. 183, Z. 25; *δὲ αὑτῷ* AAusgg. | *συνείρει* M$^{corr.}$, Sp. am Rand, Hö. Del. im Text; *συνήρει* A | *ἤτοι*] *ἢ* aus *ἡ* corr. A | 15 *ὡς εἰ*] *ὡσεὶ* A | 17 *τοὺς*] Rasur über *τ* A | 19 ⟨*δὲ*⟩ füge ich mit M$^{corr.}$ u. den Ausgg. ein | hinter *περὶ* + *τοῦ* M Ausgg. | 24 *ὠνόμασαν* M$^{corr.}$ Ausgg. *ὠνόμασεν* A | [*οἱ δὲ*] *ὁ* in Correctur A; als fehlerhaft von mir eingeklammert, von M u. den Ausgg. zu kühn in *αὐτὸν* corrigiert; ob ein Wort, und welches durch *οἱ δὲ* verdrängt worden ist, lässt sich nicht entscheiden.

Πλάτων δὲ ἀθάνατον τὴν ψυχὴν ἡγούμενος ἐκείνην τὴν
176r χώραν, ἔνθα στέλλεται, ἄντικρυς „γῆν“ | ὠνόμασεν οὕτως·
„πάμμεγά τι εἶναι“ φήσας „αὐτὸ, καὶ ἡμᾶς οἰκεῖν τοὺς
μέχρι Ἡρακλείων στηλῶν ἀπὸ Φάσιδος ἐν σμικρῷ τινι μο-
ρίῳ, ὥσπερ περὶ τέλμα μύρμηκας ἢ βατράχους περὶ τὴν
θάλασσαν οἰκοῦντας, καὶ ἄλλους ἄλλοθι πολλοὺς ἐν ⟨πολ-
λοῖς⟩ τοιούτοις τόποις οἰκεῖν. εἶναι γὰρ πανταχῇ περὶ τὴν
γῆν πολλὰ κοῖλα καὶ παντοδαπὰ καὶ τὰς ἰδέας καὶ τὰ με-
γέθη, εἰς ἃ συνερρύηκέναι τό τε ὕδωρ καὶ τὴν ὁμίχλην καὶ
τὸν | ἀέρα· αὐτὴν δὲ τὴν γῆν καθαρὰν ἐν καθαρῷ κεῖσθαι 714
τῷ οὐρανῷ.“

ὑπολαμβάνει τοίνυν ὁ Κέλσος τὰ περὶ τῆς ἄλλης γῆς κρείττονος καὶ πολλῷ ταύτης διαφερούσης εἰληφέναι ἡμᾶς ἀπό τινων νομιζομένων αὐτῷ θείων παλαιῶν ἀνδρῶν καὶ μάλιστα Πλάτωνος, τοῦ ἐν τῷ Φαίδωνι περὶ γῆς καθαρᾶς ἐν καθαρῷ κειμένης οὐρανῷ φιλοσοφήσαντος· οὐχ ὁρῶν ὅτι Μωϋσῆς, ὁ πολλῷ καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀρχαιότερος, εἰσήγαγε τὸν θεὸν ἐπαγγελλόμενον τὴν ἁγίαν γῆν καὶ „ἀγαθὴν καὶ πολλὴν, ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι“ τοῖς κατὰ τὸν νόμον ἑαυτοῦ βιώσασιν, οὐδ' ὡς οἵ-
ονταί τινες τὴν „ἀγαθὴν,“ τὴν κάτω νομιζομένην Ἰουδαίαν, κειμένην καὶ αὐτὴν ἐν τῇ ἀρχῆθεν κατηραμένῃ ἐν τοῖς ἔργοις τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδὰμ γῇ. τὸ γὰρ „ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου· ἐν λύπαις φαγῇ αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου“ περὶ ὅλης εἴρηται τῆς γῆς, ἣν „ἐν λύπαις,“ τουτέστι πόνοις, ἐσθίει πᾶς ἄνθρω-
πος „ἐν τῷ Ἀδὰμ“ ἀποθανών, καὶ ἐσθίει „πάσας τὰς ἡμέρας τῆς“ ἑαυτοῦ „ζωῆς.“ καὶ ὡς „ἐπικατάρατος“ πᾶσα ἡ γῆ „ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ“ „πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς“ τοῦ ἐν τῷ Ἀδὰμ ἐκβληθέντος ἀπὸ τοῦ παραδείσου, καὶ „ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου“ ἑαυτοῦ ἐσθίει πᾶς ἄνθρωπος τὸν ἑαυτοῦ ἄρτον, „ἕως ἐπιστρέψει εἰς
τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη.“ πολὺν μὲν οὖν ἔχει λόγον ὅλα τὰ κατὰ τὸν τόπον τοῦτον, δυνάμενον εἰς τὴν σαφήνειαν τῶν λέξεων κατασκευασθῆναι· ὀλίγοις δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἠρκέσθημεν, βουλόμενοι

3 Plato, Phädon Cap. LVIII p. 109 A B. — **18** Vgl. Exod. 3, 8. — **22** Gen. 3, 17. — **25** Vgl. I Kor. 15, 22 und oben IV 40, I 313 Z. 19 f. — **26** Vgl. Gen. 3, 17. — Gen. 3, 18. — **27** Vgl. Gen. 3, 17. — **28** Vgl. Gen. 3, 19.

1 δὲ A δ' M Ausgg. | **2** οὕτως A οὕτω M Ausgg. | **4** φασίδος A | σμικρῷ Plato Ausgg. μικρῷ A | **6** ⟨πολλοῖς⟩ füge ich mit Plato u. den Ausgg. ein | **15** γῆς schreibe ich, τῆς A Ausgg. | **16** hinter οὐρανῷ + γῆς Del. | **20** νομιζομένην M Ausgg. νομίζων A | **23** περιόλης A | **24** ἣν M Ausgg. ἢ A | **28** ἐν ἱδρῶτι] ν ι in Correctur A | **29** ἑαυτοῦ A αὐτοῦ M αὐτοῦ Ausgg. | ἄρτον Ausgg. χόρτον A.

ἀπολῦσαι περισπασμοῦ, τοῦ ὡς περὶ τῆς Ἰουδαίας γῆς ὑπολαμβάνοντος εἰρῆσθαι τὰ περὶ ἀγαθῆς γῆς, ἣν ὁ θεὸς ὑπισχνεῖται τοῖς δικαίοις.

XXIX. Εἴπερ οὖν „ἡ" πᾶσα „γῆ" αὐτὴ „ἐπικατάρατος ἐν τοῖς ἔργοις" ἐστὶ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀποθανόντων, δῆλον ὅτι καὶ πάντα τὰ μόρια αὐτῆς μετέχει τῆς ἀρᾶς, ἐν οἷς ἐστι καὶ ἡ Ἰουδαία γῆ· ὥστε μὴ δύνασθαι ἐφαρμόζειν αὐτῇ τὸ „εἰς γῆν ἀγαθὴν καὶ πολλὴν, εἰς γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι." κἂν συμβολικῶς σκιὰ εἶναι ἀποδεικνύηται ἡ Ἰουδαία καὶ ἡ Ἱερουσαλὴμ τῆς καθαρᾶς ἐν καθαρῷ κειμένης οὐρανῷ γῆς ἀγαθῆς καὶ πολλῆς, ἐν ᾗ ἐστιν ἡ ἐπουράνιος Ἱερουσαλήμ· περὶ ἧς διαλαβὼν ὁ ἀπόστολος, ὡς συνεγερθεὶς „Χριστῷ" καὶ „τὰ ἄνω" ζητῶν καὶ νοῦν εὑρὼν οὐδεμιᾶς ἐχόμενον Ἰουδαϊκῆς μυθολογίας φησίν· „ἀλλὰ προσεληλύθατε Σιὼν ὄρει καὶ πόλει θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει."

ἵνα δέ τις πεισθῇ μὴ παρὰ τὸ βούλημα τοῦ θείου πνεύματος ἡμᾶς λέγειν περὶ τῆς παρὰ Μωϋσεῖ γῆς ἀγαθῆς καὶ πολλῆς, ἐπιστηρ-
176v σάτω | πᾶσι μὲν τοῖς προφήταις, διδάσκουσι τὴν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπάνοδον τῶν πεπλανημένων καὶ ἀποπεπτωκότων ἀπ' | αὐτῆς καὶ ἁπα- 715
ξαπλῶς ἀποκαθισταμένων εἰς τὸν καλούμενον τόπον καὶ πόλιν τοῦ θεοῦ παρὰ τῷ εἰπόντι ὅτι „ἐν εἰρήνῃ ἁγίᾳ ὁ τόπος αὐτοῦ," λέγοντι δὲ καὶ τό· „μέγας ὁ κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα ἐν πόλει τοῦ θεοῦ ἡμῶν, ὄρει ἁγίῳ αὐτοῦ, εὐρίζονι ἀγαλλιάματι πάσης τῆς γῆς."

ἀρκεῖ δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος παραθέσθαι τὰ ἀπὸ τοῦ τριακοστοῦ καὶ ἕκτου ψαλμοῦ, οὕτως ἔχοντα περὶ τῆς τῶν δικαίων γῆς· „οἱ δ' ὑπομένοντες ⟨τὸν⟩ κύριον αὐτοὶ κληρονομήσουσι γῆν" καὶ μετ' ὀλίγα· „οἱ δὲ πραεῖς κληρονομήσουσι γῆν καὶ κατατρυφήσουσιν ἐπὶ πλήθει εἰρήνης" καὶ μετ' ὀλίγα· „οἱ εὐλογοῦντες αὐτὸν κληρονομήσουσι γῆν" καὶ πάλιν· „οἱ δίκαιοι κληρονομήσουσι γῆν καὶ κατασκηνώσουσιν εἰς αἰῶνα αἰῶνος ἐπ' αὐτῆς." ὅρα δ' εἰ μὴ τὸ καθαρὰν εἶναι ἐν καθαρῷ τῷ οὐρανῷ τὴν γῆν δηλοῦται τοῖς ἀκούειν δυναμένοις τῶν οὕτως εἰρημένων ἐν τῷ αὐτῷ ψαλμῷ· „ὑπόμεινον τὸν κύριον

2 Vgl. Exod. 3, 8. — **4** Vgl. Gen. 3, 17. — **5** Vgl. 1 Kor. 15, 22. — **7** Exod. 3, 8. — **9** u. **29** Vgl. Plato, Phädon Cap. LVIII p. 109 B. — **10** Vgl. Hebr. 12, 22. — **11** Vgl. Kol. 3, 1. — **13** Hebr. 12, 22. — **16** Vgl. Exod. 3, 8. — **20** Psal. 75, 3. — **21** Psal. 47, 2. 3. — **24** Psal. 36, 9. — **26** Psal. 36, 11. — **27** Psal. 36, 22. — **28** Psal. 36, 29. — **31** Psal. 36, 34.

1 *ἀπολύσαι* A Ausgg. | **5** *δηλονότι* A | **12** *οὐδὲ μιᾶς* A | **16** *μωϋσῆ* A Ausgg. | **22** vor *ὄρει* + *ἐν* M Ausgg. | *εὐρίζονι* A Hö. Sp. *εὐρίζῳ* Del.; vgl. zu der Stelle Paul de Lagarde, Psalterii Graeci quinquagena prima. Gottingae 1892. p. 62 | **23** *δ'* A *δὲ* Ausgg. | *ἀπὸ*] *ἀ* auf Rasur A | *τριακοστοῦ καὶ ἕκτου*] *λϛ* A | **25** ⟨*τὸν*⟩ füge ich mit M u. den Ausgg. ein.

καὶ φύλαξον τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ ὑψώσει σε τοῦ κατακληρονομῆσαι γῆν."

XXX. Δοκεῖ δέ μοι καὶ τὰ περὶ τῶν τῇδε τιμίων εἶναι νομιζομένων λίθων, ἀπορρύην τινα λεγομένων ἔχειν ἀπὸ τῶν ἐν τῇ κρείττονι γῇ λίθων, εἰλῆφθαι τῷ Πλάτωνι ἀπὸ τῶν ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ ἀναγεγραμμένων περὶ τῆς πόλεως τοῦ θεοῦ, περὶ ἧς γέγραπται· „θήσω τὰς ἐπάλξεις σου ἴασπιν καὶ τοὺς λίθους σου λίθους κρυστάλλου καὶ τὸν περίβολόν σου λίθους ἐκλεκτούς" καὶ πάλιν· „θήσω τὰ θεμέλιά σου σάπφειρον." τὸν μὲν οὖν παρὰ Πλάτωνι ἀλληγοροῦντες μῦθον οἱ σεμνότερον τὰ τοῦ φιλοσόφου ἐξειληφότες διηγοῦνται, τὰς δὲ προφητείας, ἀφ' ὧν στοχαζόμεθα καὶ τὸν Πλάτωνα εἰληφέναι, οἱ συγγενῶς τοῖς προφήταις καὶ ἐνθέως βιώσαντες καὶ πάντα τὸν χρόνον ἀναθέντες τῇ ἐξετάσει τῶν ἱερῶν γραμμάτων τοῖς ἐπιτηδείοις διὰ βίου καθαρότητα καὶ τὴν περὶ τὰ θεῖα φιλομάθειαν παραστήσουσιν.

ἡμῖν δὲ προκείμενον ἦν δεῖξαι ὅτι ἡμεῖς μὲν οὐκ ἀπὸ Ἑλλήνων ἢ Πλάτωνος τὰ περὶ τῆς ἁγίας γῆς εἰλήφαμεν· ἐκεῖνοι δὲ, νεώτεροι γενόμενοι οὐ μόνον τοῦ ἀρχαιοτάτου Μωϋσέως ἀλλὰ καὶ τῶν πλείστων προφητῶν, ἤτοι παρακηκόασί τινων αἰνισσομένων περὶ τῶν τοιούτων, ἢ καὶ ταῖς ἱεραῖς ἐντυχόντες γραφαῖς παραποιήσαντες αὐτὰ τοιαῦτά τινα περὶ τῆς κρείττονος εἰρήκασι γῆς. σαφῶς δ' ὁ Ἄγγαιος παρίστησιν ἄλλο μὲν εἶναι „τὴν ξηράν" ἄλλο δὲ „τὴν γῆν." ξηρὰν καλῶν ταύτην, ἐφ' ᾗ ἐσμεν. λέγει δὲ οὕτως· „ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείσω τὸν οὐρανὸν καὶ ⟨τὴν⟩ γῆν καὶ τὴν ξηρὰν καὶ τὴν θάλασσαν."

XXXI. Ὥσπερ δὲ αὐτὸς τὴν διήγησιν ἀνατίθεται τοῦ παρὰ Πλάτωνι μύθου, κειμένου ⟨ἐν⟩ τῷ Φαίδωνι, λέγων τάδε· τί δὲ διὰ τούτων ἐμφανίζει, οὐ παντὶ γνῶναι ῥᾴδιον· εἰ μὴ ὅστις ἐπαΐειν δύναιτο, τί ποτ' ἐστὶν ἐκεῖνο ὅ φησιν· „ὑπ' ἀσθενείας καὶ βραδυτῆτος οὐχ | οἵους τε εἶναι διεξελθεῖν ἐπ' 716

4 Vgl. Plato, Phädon Cap. LIX p. 110 D E. — 7 Jes. 54, 12. — 8 Jes. 54. 11. — 19 Vgl. oben V 65, S. 68 Z. 25 u. VI 22, S. 92 Z. 1. — 23 Hagg. 2, 6. — 29 Vgl. Plato, Phädon Cap. LVIII p. 109 D E.

2 vor *γῆν* + *τὴν* M Ausgg. | 5 *εἰλῆφθαι τῷ Πλάτωνι* schreibe ich, *εἰληφέναι τὸν Πλάτωνα* M corr. Ausgg., *εἰληφέναι τῷ πλάτωνι* A | 9 *σάπφειρον*] π in Correctur A | *ἀλλογοροῦντες* A | 10 *μῦθον* A | hinter *ἐξειληφότες* + *λέγουσι*, doch expungiert, A | 14 *περὶ* M corr. Ausgg. *παρὰ* A | 19 *τινων*] über *ι* getilgter Accent A | 20 *παραποιήσαντες*] *ή* übergeschr. A¹ | 23 *ἦ* A *ἧς* Ausgg. | 24 ⟨*τὴν*⟩ füge ich mit M u. den Ausgg. ein | 26 *τοῦ* Bo. (Notae p. 401) Del. *τῷ* A Hö. Sp. | 27 ⟨*ἐν*⟩ füge ich mit M² u. den Ausgg. ein | 30 *οἵους* aus *οἰους* corr. A | *τε* A *τ'* Ausgg.

177r ἔσχατον τὸν ἀέρα“· | „καὶ εἰ ἡ φύσις ἱκανὴ εἴη ἀνασχέσθαι θεωροῦσα, γνῶναι ἂν ὅτι ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀληθῶς οὐρανὸς καὶ τὸ ἀληθινὸν φῶς“· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡμεῖς τὰ περὶ τῆς ἁγίας καὶ ἀγαθῆς γῆς καὶ τῆς ἐν αὐτῇ πόλεως τοῦ θεοῦ οὐ κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν νομίζοντες εἶναι πραγματείαν σαφηνίσαι ὑπερτιθέμεθα εἰς τὰ ἐξηγητικὰ τῶν προφητῶν. ἀπὸ μέρους κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν διηγησάμενοι περὶ πόλεως θεοῦ ἐν τοῖς πραγματευθεῖσιν ἡμῖν εἰς τὸν τεσσαρακοστὸν καὶ πέμπτον ψαλμὸν καὶ τὸν τεσσαρακοστὸν καὶ ἕβδομον ψαλμόν. οἷδε δὲ ὁ ἀρχαιότατος Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν λόγος τὰ ἀληθινὰ πάντα ὁμώνυμα τοῖς τῇδε καθολικωτέροις, οἷον „ἀληθινὸν φῶς“ καὶ „οὐρανὸν“ ἕτερον παρὰ „τὸ στερέωμα“ καὶ τὸν „τῆς δικαιοσύνης“ ἥλιον ἄλλον παρὰ τὸν αἰσθητόν. καὶ ἁπαξαπλῶς δέ φησιν [ὅτι] πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν αἰσθητῶν, ὧν οὐδέν ἐστιν ἀληθινόν, τό· „θεὸς, ἀληθινὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.“ ἐπ᾽ ἄλλων μὲν τάσσων τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ ἐπὶ ἠττόνων δὲ τὰ λεγόμενα „ἔργα τῶν χειρῶν“ αὐτοῦ. μεμφόμενος γοῦν τισι διὰ τοῦ Ἡσαΐου φησί· „τὰ ἔργα κυρίου οὐκ ἐμβλέπουσι καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσι.“ καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον.

XXXII. Ἐπεὶ δὲ τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον (πολὺν ὄντα καὶ δυσερμήνευτον καὶ δεόμενον σοφοῦ εἴπερ τι ἄλλο τῶν δογμάτων καὶ ἐπὶ πλεῖον διαβεβηκότος, ἵνα τὸ ἄξιον τοῦ θεοῦ παραστήσῃ καὶ τὸ μεγαλοφυὲς τοῦ δόγματος, διδάσκοντος λόγον ἔχειν σπέρματος τὸ καλούμενον κατὰ τὰς γραφὰς σκῆνος τῆς ψυχῆς, ἐν ᾧ „οἱ“ δίκαιοι „ὄντες“ στενάζουσι „βαρούμενοι,“ μὴ θέλοντες αὐτὸ „ἐκδύσασθαι ἀλλ᾽ ἐπενδύσασθαι“) μὴ νοήσας ὁ Κέλσος τῷ ἀπὸ ἰδιωτῶν καὶ μηδενὶ λόγῳ παραστῆσαι δυναμένων ἀκηκοέναι περὶ αὐτοῦ χλευάζει τὸ λεγόμενον, χρήσιμον πρὸς τοῖς ἀνωτέρω εἰρημένοις ἡμῖν περὶ τούτου τοῦτο μόνον ὑποσημειώσασθαι πρὸς τὸν λόγον. ὅτι οὐχ. ὡς οἴεται Κέλσος. τῆς μετενσωματώσεως παρακούσαντες τὰ περὶ ἀναστάσεώς φαμεν ἀλλ᾽ εἰδότες ὅτι ἡ τῇ ἑαυτῆς φύσει ἀσώματος καὶ ἀόρατος ψυχὴ ἐν παντὶ σωματικῷ τόπῳ τυγχάνουσα

4 Vgl. Psal. 45, 5. 47, 2. 3. — **11** Vgl. I Joh. 2, 8. — Vgl. Hebr. 9, 24. — **12** Vgl. Gen. 1, 6—8. — Vgl. Mal. 4, 2. — **14** Vgl. Dan. 4, 34. — **16** Vgl. Psal. 101, 26. — **17** Jes. 5, 12. — **20** Vgl. Hebr. 5, 11. — **24** Vgl. II Kor. 5, 4. — **27** Vgl. oben I 27, I 79 Z. 11. — **28** Vgl. oben II 55—67. V 18—20. 57. 58.

8 *τεσσαρακοστὸν καὶ πέμπτον*] $\overline{με}$ A | **9** *τεσσαρακοστὸν καὶ ἕβδομον*] μζ A | **13** [*ὅτι*] tilge ich mit Bo. (Notae p. 401) u. Del. | **20** *ἐπεὶ* P M$^{corr.}$, Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ἐπὶ* A | **22** *πλεῖον*] *εῖ* undeutlich A | *διαβεβηκότος* M Ausgg. *διαβεβηκὸς* A | **26** *τῷ* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 401) u. Del., *τὸ* A Hö. Sp. | **30** *μετ᾽ ἐνσωματώσεως* A.

δέεται σώματος οἰκείου τῇ φύσει τῷ τόπῳ ἐκείνῳ· ὅπερ ὅπου μὲν φορεῖ ἀπεκδυσαμένη ⟨τὸ⟩ πρότερον ἀναγκαῖον μὲν περισσὸν δὲ ὡς πρὸς τὰ δεύτερα, ὅπου δὲ ἐπενδυσαμένη ᾧ πρότερον εἶχε, δεομένη κρείττονος ἐνδύματος εἰς τοὺς καθαρωτέρους καὶ αἰθερίους καὶ οὐρανίους τόπους. καὶ ἀπεξεδύσατο μὲν ἐπὶ τὴν τῇδε γένεσιν ἐρχομένη τὸ χρήσιμον πρὸς τὴν ἐν τῇ ὑστέρᾳ τῆς κυούσης, ἕως ἦν ἐν αὐτῇ, χορίον· ἐνεδύσατο δὲ ὑπ' ἐκεῖνο ὃ ἦν ἀναγκαῖον τῷ ἐπὶ γῆς μέλλοντι διαζῆν.

εἶτα πάλιν ὄντος τινὸς „σκήνους" | ἐπιγείου οἰκίας, ἀναγκαίας 717
που τῷ σκήνει, καὶ καταλύεσθαι μέν φασιν οἱ λόγοι τὴν ἐπίγειον οἰκίαν „τοῦ σκήνους" τὸ δὲ σκῆνος ἐπενδύσασθαι „οἰκίαν ἀχειροποίητον αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς." λέγουσι δὲ οἱ τοῦ θεοῦ ἄνθρωποι „τὸ" μὲν „φθαρτὸν ἐνδύσασθαι αὐτὸ ἀφθαρσίαν," τὴν διαφέρουσαν τοῦ ἀφθάρτου, „τὸ" δὲ „θνητὸν ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν," 177v ἕτερον τυγχάνον τοῦ ἀθανάτου. ὃν γὰρ λόγον ἔχει σοφία | πρὸς τὸ σοφὸν καὶ δικαιοσύνη πρὸς τὸ δίκαιον καὶ εἰρήνη πρὸς τὸ εἰρηνικόν, τοῦτον τὸν λόγον ἀφθαρσία μὲν πρὸς ἄφθαρτον ἀθανασία δὲ πρὸς ἀθάνατον. ὅρα οὖν ἐφ' οἷα προτρέπει ὁ λόγος, „ἐνδύσασθαι" λέγων τὴν „ἀφθαρσίαν" καὶ τὴν „ἀθανασίαν," ἅτινα ὡς ἐνδύματα τῷ ἐνδυσαμένῳ καὶ περιεχομένῳ τῶν τοιούτων ἐνδυμάτων οὐκ ἐᾷ φθαρῆναι ἢ ἀποθανεῖν τὸν περικείμενον αὐτά. καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν ἀποτετολμήσθω διὰ τὸν μὴ νοήσαντα ὅ τι ποτὲ λέγομεν τὴν ἀνάστασιν καὶ διὰ τοῦτο γελῶντα καὶ χλευάζοντα ὃν οὐκ οἶδε λόγον.

XXXIII. Ὀλόμενος δ' ἡμᾶς διὰ τὸ γνῶναι καὶ ἰδεῖν τὸν θεὸν πρεσβεύειν τὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως συνείρει ἑαυτῷ ἃ βούλεται καὶ τοιαῦτά φησιν· ὅταν δὴ πάντοθεν ἐξείργωνται καὶ διελέγχωνται, πάλιν ὥσπερ οὐδὲν ἀκηκοότες ἐπανίασιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐρώτημα· πῶς οὖν γνῶμεν καὶ ἴδωμεν τὸν θεόν; καὶ πῶς ἴωμεν πρὸς αὐτόν; ἴστω οὖν ὁ βουλόμενος ὅτι, κἂν εἰς ἄλλα δεώμεθα σώματος τῷ ἐν τόπῳ σωματικῷ τυγχάνειν, καὶ τοιούτου, ὁποία ἐστὶν ἡ φύσις τοῦ σωματικοῦ τόπου, καὶ δεόμενοι τοῦ σώ-

2 Vgl. II Kor. 5, 4. — **9** Vgl. II Kor. 5, 1. — **10** Vgl. II Kor. 5, 1 (I Kor. 15, 53). — **12** Vgl. I Tim. 6, 11. II Tim. 3, 17. — **13** u. **18** Vgl. I Kor. 15, 53.

2 ⟨τὸ⟩ füge ich mit Bo. (Notae p. 401) u. Del. ein | **3** *δεομένη* Jol$^{corr.}$ Del. *δεομένῳ* A Hö. Sp. | **7** *χορίον* A *χωρίον* M* Ausgg. | **9** hinter *σκήνους* + *καὶ* Bo. (Notae p. 401) Del., doch vgl. II Kor. 5, 1 | **10** *καὶ* < Bo. (Notae p. 401) Del. **13** *αὐτὸ* < Del. | **15** *τυγχάνον*] *τυγχάνουσαν* vermutet Bo. (Notae p. 401) | **18** *ἐνδύσασθαι* M Ausgg. *ἐνδύσασθε* A | **22** *λέγομεν* Jol$^{corr.}$ Del. *λεγόμενον* A Hö. Sp.

ματος ἐπενδυώμεθα τῷ σκήνει τὰ προειρημένα, ἀλλ' εἰς γνῶσίν γε θεοῦ σώματος οὐδαμῶς χρήζομεν. τὸ γὰρ γινῶσκον θεὸν οὐκ ὀφθαλμός ἐστι σώματος ἀλλὰ νοῦς, ὁρῶν τὸ „κατ' εἰκόνα" τοῦ κτίσαντος καὶ τὸ δυνάμενον γινώσκειν θεὸν προνοίᾳ θεοῦ ἀνειληφώς. καὶ τὸ ὁρῶν δὲ θεὸν καθαρά ἐστι καρδία, ἀφ' ἧς οὐκέτι „ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροὶ." οὐ „φόνοι," οὐ „μοιχεῖαι," οὐ „πορνεῖαι," οὐ „κλοπαὶ," οὐ „ψευδομαρτυρίαι," οὐ „βλασφημίαι." οὐκ „ὀφθαλμὸς πονηρὸς" οὐδ' ἄλλο τι τῶν ἀτόπων· δι' ἃ λέγεται· „μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται." ἐπεὶ δ' οὐκ αὐτάρκης ἡ ἡμετέρα προαίρεσις πρὸς τὸ πάντῃ „καθαρὰν" ἔχειν τὴν „καρδίαν," ἀλλὰ θεοῦ ἡμῖν δεῖ, κτίζοντος αὐτὴν τοιαύτην, διὰ τοῦτο λέγεται ὑπὸ τοῦ ἐπιστημόνως εὐχομένου· „καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ θεός."

XXXIV. *Ἀλλ' οὐδ' ὡς ἐν τόπῳ ὄντος τοῦ θεοῦ πευσόμεθά τινος καὶ ἐροῦμεν· πῶς ἴωμεν πρὸς αὐτόν; κρείττων γὰρ ὁ θεὸς παντὸς τόπου καὶ περιεκτικὸς παντὸς οὐτινοσοῦν. καὶ οὐδέν ἐστι τὸ περιέχον τὸν θεόν. τὸ ἰέναι οὖν πρὸς τὸν θεὸν οὐ σωματικῶς προστέτακται ἡμῖν. τὸ „ὀπίσω κυρίου τοῦ θεοῦ σου πορεύσῃ." οὐδὲ σωματικῶς ὁ προφήτης κολληθεὶς τῷ θεῷ φησιν ἐν τῇ | εὐχῇ· „ἐκολλήθη ὀπίσω σου ἡ ψυχή μου." καταψεύδεται οὖν* 718
ἡμῶν Κέλσος λέγων προσδέχεσθαι ἡμᾶς ὀφθαλμοῖς σώματος θεὸν ὄψεσθαι καὶ ὠσὶ τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούεσθαι καὶ χερσὶν αἰσθηταῖς ψαύειν αὐτοῦ. οἴδαμεν δὲ ὁμωνύμως τοῖς σώματος ὀφθαλμοῖς λεγομένους ὑπὸ τῶν θείων λόγων ὀφθαλμούς, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ὦτα καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὸ τούτων παραδοξότερον, αἴσθησιν θειοτέραν καὶ ἑτεροίαν παρὰ τὴν συνήθως ὑπὸ τῶν πολλῶν ὀνομαζομένην. ἐπὰν γὰρ λέγῃ ὁ προφήτης· „ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσιά σου ἐκ τοῦ νόμου ⟨σου" ἤ·⟩ „ἡ ἐντολὴ κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα ὀφθαλμούς." ἤ· „φώτισον τοὺς ὀφθαλμούς μου, μή ποτε ὑπνώσω

1 Vgl. I Kor. 15, 53. 54. II Kor. 5, 1—4. — **3** Vgl. unten VII 34, Z. 21. — Vgl. Gen. 1, 26. 27. — **5** Vgl. Matth. 15, 19 (Mark. 7, 21. 22). — **9** Matth. 5, 8. — **12** Psal. 50, 12. — **18** Deut. 13, 4. — **20** Psal. 62, 9. — **26** Vgl. unten VII 36, S. 186 Z. 14. — **27** Psal. 118, 18. — **29** Psal. 18, 9. — **30** Psal. 12, 4.

1 *ἐπενδυώμεθα* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 401), dem Del. (I 717 Anm. d) folgt; *ἐπενδυόμεθα* A Ausgg. | **2** *γινῶσκον* A Ausgg. | **3** *ὁρῶν*] *ὃ ὤν* liest Del. (I 717 Anm. e) mit Gelenius ohne Wahrscheinlichkeit | **4** *γινώσκειν* A Ausgg. **15** *κρείττων* P$^{corr.}$ M$^{corr.}$ Ausgg. *κρείττω* A | **16** *οὐτινοῦν* [so] A^{1} | **18** *τὸ*] ob *τῷ* zu schreiben ist? | **22** *ὠσὶ* A | *ἀκούεσθαι*] *ἀκούσεσθαι* P^{2} Bo. (Notae p. 401) Del. (I 718 Anm. a) | **23** *ψαύειν*] *ψαύσειν* Bo. (Notae p. 401) Del. (I 718 Anm. a) **29** ⟨*σου ἤ·*⟩ füge ich mit den Ausgg. ein.

178r *εἰς θάνατον,“ οὐχ οὕτως τις | ἐμβρόντητός ἐστιν, ὡς νομίζειν ὀφθαλμοῖς σώματος κατανοεῖσθαι „τὰ θαυμάσια“ τοῦ θείου „νόμου,“ ἢ τὴν τοῦ κυρίου ἐντολὴν φωτιστικὴν εἶναι τῶν τοῦ σώματος ὀφθαλμῶν, ἢ ὕπνον θανάτου ἐποιστικὸν συμβαίνειν περὶ τοὺς τοῦ σώματος ὀφθαλμούς.*

ἀλλὰ καὶ ἐπὰν λέγῃ ὁ σωτὴρ ἡμῶν· „ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω,“ καὶ ὁ τυχὼν συνίησι περὶ θειοτέρων ταῦτα λέγεσθαι ὤτων. κἂν λέγηται „λόγος κυρίου“ γεγονέναι ἐν χειρὶ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου ἢ ἄλλου τινός, ἢ νόμος „ἐν χειρὶ“ Μωϋσέως, ἢ ὅτι „ταῖς χερσί μου ἐζήτησα τὸν θεὸν καὶ οὐκ ἠπατήθην,“ οὐχ οὕτως ἐστί τις ἀνύητος, ὡς μὴ ἐκλαμβάνειν χεῖράς τινας εἶναι τροπικῶς καλουμένας, περὶ ὧν καὶ Ἰωάννης λέγει· „αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς.“ εἰ δὲ καὶ περὶ τῆς κρείττονος αἰσθήσεως καὶ οὐ σωματικῆς βούλει ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτων μαθεῖν, ἄκουσον Σολομῶντος ἐν ταῖς Παροιμίαις λέγοντος· „αἴσθησιν θείαν εὑρήσεις.“

XXXV. *Οὐ χρεία τοίνυν ἡμῖν ὡς οὕτω ζητοῦσι τὸν θεὸν ἀπιέναι, ὅπου ἡμᾶς πέμπει ὁ Κέλσος, εἰς Τροφωνίου καὶ εἰς Ἀμφιάρεω καὶ εἰς Μόψου, ἔνθα φησὶν ἀνθρωποειδεῖς θεωρεῖσθαι θεοὺς καὶ, ὡς λέγει Κέλσος, οὐ ψευδομένους ἀλλὰ καὶ ἐναργεῖς. ἴσμεν γὰρ ἡμεῖς τούτους δαίμονας ὄντας, τρεφομένους κνίσσαις καὶ αἵμασι καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν θυσιῶν ἀναθυμιάσεσι, καὶ οὕτω παρακατεχομένους ἐν τοῖς ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν κατασκευασθεῖσι δεσμωτηρίοις· ἅτινα ἱερὰ θεῶν Ἕλληνες νενομίκασιν, ἀλλ᾽ ἡμεῖς ἴσμεν ἀπατεώνων δαιμόνων εἶναι τὰ τοιαῦτα οἰκητήρια.*

μετὰ ταῦτα κακοήθως ὁ Κέλσος φησὶ περὶ τῶν προειρημένων ἀνθρωποειδῶν κατ᾽ αὐτὸν θεῶν ὅτι ὄψεταί τις αὐτοὺς οὐχ ἅπαξ παραῤῥύεντας ὥσπερ τὸν τούτους ἐξαπατήσαντα ἀλλ᾽ ἀεὶ τοῖς βουλομένοις ὁμιλοῦντας. καὶ ἔοικέ γε διὰ τούτων φάσμα μὲν νενομικέναι τὸν Ἰησοῦν, μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἐπιφανέντα τοῖς μαθηταῖς, ὡσπερεὶ παραῤῥύσαντα πρὸς

2 Vgl. Psal. 118, 18. — **3** Vgl. Psal. 18, 9. — **4** Vgl. Psal. 12, 4. — **6** Matth. 11, 15. 13, 9. 43. Mark. 4, 9. 23. Luk. 8, 8. 14, 35. — **8** Vgl. Jerem. 1, 4. 9. — **9** Vgl. Num. 16, 40. — Psal. 76, 3. — **12** I Joh. 1, 1. — **15** Prov. 2, 5. — **30** Vgl. oben I 41, I 92 Z. 1. 3.

1 *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg. | **9** *Μωϋσέως* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 401). *μωϋσῆ* A Ausgg. | **10** *οὕτω* A | **15** *σαλομῶντος* A | **20** vor *Κέλσος* + *ὁ* M Ausgg. *ἀλλὰ καὶ*] *ἀ* in Correctur, *ἀ* u. *κ* auf Rasur A | **21** *τροφομένους* A | **22** *κνιῶσαις* [so] A¹ | *καὶ* (vor *αἵμασι*)] *κ* auf Rasur A | **25** *εἶναι*] *ν* in Correctur A | **31** *ὡσπερὶ* A.

τὸ ὀφθῆναι αὐτοῖς· οὓς δ' ὠνόμασε λέγων | ἀνθρωποειδεῖς θεούς, 719
τούτους οἴεται ἀεὶ τοῖς βουλομένοις ὁμιλεῖν. πῶς δὲ δύναται
φάσμα, ὥς φησιν αὐτός, παραῤῥύεν ἐπ' ἀπάτῃ τῶν θεασα-
μένων καὶ μετὰ τὴν τότε ὄψιν τοσαῦτα ἐνεργεῖν καὶ ἐπιστρέφειν
τὰς τῶν τοιούτων ψυχὰς καὶ πειθὼ ἐμποιεῖν αὐταῖς περὶ τοῦ πάντα
δεῖν ἀρεσκόντως πράττειν θεῷ ὡς χριθησομένους; πῶς δὲ φάσμα
ὀνομασθὲν ἀπελαύνει δαιμόνια καὶ ἄλλας οὐκ εὐκαταφρονήτους ἐνερ-
γείας ἐνεργεῖ, οὐχ ἕνα κεκληρωμένον τόπον ὡς οἱ κατ' αὐτὸν ἀν-
θρωποειδεῖς θεοὶ ἀλλὰ διῆκον ἐπὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην καὶ
συνάγον καὶ ἕλκον τῇ ἑαυτοῦ θειότητι οὓς ἂν εὕροι πρὸς τὸν καλὸν
βίον κλίναντας ἑαυτούς;

XXXVI. Μετὰ ταῦτα, πρὸς ἃ κατὰ τὸ δυνατὸν εἰρήκαμεν, τοι-
αῦτα πάλιν ὁ Κέλσος φησίν· οἱ δὲ καὶ πάλιν εἰρήσονται· πῶς
178v αἰσθήσει μὴ καταλαμβανόμενοι γνώσονται τὸν θεόν; τί
χωρὶς αἰσθήσεως μαθεῖν ἐστι δυνατόν; εἶτα πρὸς ταῦτα ἀπο-
κρινόμενός φησιν· οὐκ ἀνθρώπου μὲν οὐδὲ τῆς ψυχῆς ἀλλὰ
σαρκὸς ἡ φωνή. ὅμως δ' οὖν ἀκουσάτωσαν, εἴ τι καὶ ἐπ-
αἴειν δύνανται ὡς δειλὸν καὶ φιλοσώματον γένος· ἐὰν αἰσ-
θήσει μύσαντες ἀναβλέψητε νῷ καὶ σαρκὸς ἀποστραφέν-
τες ψυχῆς ὀφθαλμοὺς ἐγείρητε, μόνως οὕτως τὸν θεὸν
ὄψεσθε. κἂν ἡγεμόνα ⟨τῆς ὁδοῦ⟩ ταύτης ζητῆτε, φευκτέοι
μὲν ὑμῖν οἱ πλάνοι καὶ γόητες καὶ τὰ εἴδωλα προμνώμενοι·
ἵνα μὴ παντάπασιν ἦτε καταγέλαστοι, τοὺς μὲν ἄλλους,
τοὺς δεικνυμένους θεούς, ὡς εἴδωλα βλασφημοῦντες, τὸν
δὲ καὶ αὐτῶν ὡς ἀληθῶς εἰδώλων ἀθλιώτερον καὶ μηδὲ
εἴδωλον ἔτι ἀλλ' ⟨ὄντ⟩ως νεκρὸν σέβοντες καὶ πατέρα
ὅμοιον αὐτῷ ζητοῦντες.

καὶ πρῶτόν γε λεκτέον πρὸς τὴν προσωποποιΐαν αὐτοῦ, περι-
τιθέντος ἡμῖν λόγους ὡς ὑφ' ἡμῶν λεγομένους εἰς τὴν περὶ ἀνα-

1 οὓς aus οὕς corr. A | **5** *πειθὼ* M Ausgg. *πείθῳ* [so] A | *αὐταῖς*] *αὐτοῖς* liest Bo. (Notae p. 401) ohne Grund | **8** *κεκληρωμένον*] *κεκλῳ* [so] A | **10** *ἕλκον*] *κ* aus *λ* corr. A | *ἑαυτοῦ* A *αὐτοῦ* Ausgg. | *θειότητι*] *ει* in Correctur A | *ἂν* M Ausgg. *ἐὰν* aus *ἐάν* corr. A | **14** *τί χωρὶς*] Fleck links oben am *χ*, in dem Fleck erkennt man ein mit ganz blasser Tinte hinzugefügtes *σ* (vgl. unten VII 37, S. 188 Z. 8) A | **19** *ἀναβλέψητε* Sp. Del., vgl. unten VII 39, S. 189 Z. 19; *ἀναβλέψαντες* A Hö.; will man das Particip. beibehalten, so ist davor ⟨*καὶ*⟩ oder besser dahinter ⟨*δὲ*⟩ einzufügen | **20** *ψυχῆς ὀφθαλμοὺς* A Hö. im Text, *ὀφθαλμὸν τὸν τῆς ψυχῆς* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; vgl. unten VII 39, S. 189 Z. 20 f., wo Origenes nicht wörtlich citiert | *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg. | **21** ⟨*τῆς ὁδοῦ*⟩ füge ich mit den Ausgg., aber vor, nicht hinter *ταύτης* ein, vgl. unten VII 40, S. 190 Z. 25 | **26** *ἀλλ' ⟨ὄντ⟩ως* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 402) u. Del. (I 719 Anm. e), vgl. unten VII 40, S. 190 Z. 32; *ἄλλ' ὡς* P M Ausgg., *ἄλλως* A.

στάσεως σαρκὸς ἀπολογίαν, ὅτι ἀρετὴ μὲν προσωποποιοῦντός ἐστι τηρῆσαι τὸ βούλημα καὶ τὸ ἦθος τοῦ προσωποποιουμένου, κακία δὲ, ὅτε τὰ μὴ ἁρμόζοντά τις περιτίθησι ῥήματα τῷ προσώπῳ τοῦ λέγοντος. καὶ ἐπ' ἴσης γε ψεκτοὶ οἱ ἐν προσωποποιΐᾳ βαρβάροις καὶ ἀπαιδεύτοις ἢ οἰκότριψι καὶ μηδέ ποτε φιλοσόφων λόγων ἀκηκοόσι μηδὲ εὖ εἰρηκόσιν αὐτοὺς περιτιθέντες φιλοσοφίαν, ἣν ἔμαθε μὲν ὁ προσωποποιῶν, οὐκ εἰκὸς δὲ ἦν εἰδέναι τὸν προσωποποιούμενον, καὶ πάλιν αὖ οἱ τοῖς καθ' ὑπόθεσιν ὑποκειμένοις σοφοῖς καὶ τὰ θεῖα ἐγνωκόσι περιτιθέντες τὰ ἀπὸ ἰδιωτικῶν παθῶν ὑπὸ ἀπαιδεύτων λεγόμενα καὶ ἀπὸ ἀγνοίας ἀπαγγελλόμενα. ὅθεν Ὅμηρος μὲν ἐν πολλοῖς θαυμάζεται, τηρήσας τὰ τῶν ἡρώων πρόσωπα, ὁποῖα αὐτὰ ὑπέθετο ἀπ' ἀρχῆς, οἷον τὸ Νέστορος ἢ τὸ Ὀδυσσέως ἢ τὸ Διομήδους ἢ τὸ Ἀγαμέμνονος ἢ Τηλεμάχου ἢ | Πηνελόπης 720
ἤ τινος τῶν λοιπῶν· Εὐριπίδης δὲ ὑπὸ Ἀριστοφάνους κωμῳδεῖται ὡς ἀκαιροῤῥήμων διὰ τὸ πολλάκις περιτεθεικέναι λόγους δογμάτων, ὧν ἀπὸ Ἀναξαγόρου ἤ τινος ἔμαθε τῶν σοφῶν, βαρβάροις γυναιξὶν ἢ οἰκέταις.

XXXVII. *Εἴπερ δὲ τοιαύτη μὲν ἡ ἐν τῷ προσωποποιεῖν ἀρετὴ τοιαδὶ δὲ ἡ κακία, πῶς οὐκ εὐλόγως τις καταγελάσεται Κέλσου. Χριστιανοῖς περιτιθέντος τὰ μὴ ὑπὸ Χριστιανῶν λεγόμενα; εἰ μὲν γὰρ ἰδιωτῶν ἀνέπλασσε λόγους, πόθεν τοῖς τοιούτοις δύνασθαι διακρίνειν αἴσθησιν ἀπὸ τοῦ νοῦ καὶ αἰσθητὰ νοητῶν καὶ δογματίζειν παραπλησίως τοῖς ἀναιροῦσι νοητὰς οὐσίας Στωϊκοῖς περὶ τοῦ αἰσθήσεσιν καταλαμβάνεσθαι τὰ καταλαμβανόμενα καὶ πᾶσαν κατάληψιν ἠρτῆσθαι τῶν αἰσθήσεων; εἰ δ' ἀναπλάσσει λόγους τῶν φιλοσοφούντων καὶ ἐπιμελῶς ὅση δύναμις ἐξεταζόντων τὰ Χριστοῦ, οὐδὲ τούτοις ἀκόλουθα πεποίηκεν. οὐδεὶς γὰρ μαθὼν ἀόρατον εἶναι τὸν θεὸν καὶ εἶναί τινα δημιουργήματα ἀόρατα, τουτέστι νοητὰ, λέγοι ἂν ὡς ἀπολογούμενος περὶ τῶν κατὰ* 179r *| τὴν ἀνάστασιν τό· πῶς αἰσθήσεσι μὴ καταλαμβανόμενοι γνώσονται τὸν θεόν; ἤ· τί χωρὶς αἰσθήσεως μαθεῖν δυνατόν ἐστι; καὶ*

5 Vgl. oben III 50, I 246 Z. 12; 55, I 250 Z. 17. IV 36, I 306 Z. 21. VI 12. S. 82 Z. 16; 41, S. 109 Z. 26. — **14** Vgl. Aristophan. Acharn. V. 393 ff. — **21** Vgl. oben I 27, I 79 Z. 11. — **28** Vgl. Cicero, De fin. V 26, 76. Acad. post. I 11, 42. pr. II 33, 108 u. H. Diels, Doxogr. gr. p. 396b, 3. 23.

4 *ἐπίσης* A Ausgg. | **5** *οἰκοτρίψι* A *οἰκότριψιν* Ausgg. | hinter *οἰκότριψιν* + *ἢ* Ausgg. | **6** *φιλοσοφίαν* M Ausgg., vgl. *φιλοσ. λόγων* Z. 5; *φυσιολογίαν* A | **9** *ἀπὸ* Bas Del. *ὑπὸ* A Hö. Sp. | **12** *ὀδυσέως*, *ὁ* aus *ὁ* corr., A | **14** *εὐριπίδης* A | **21** *ἀνέπλαᵒσε* [so] A¹ | *δύνασθαι*] *δύνασθ* [so] A | **28** *νοητὰς οὐσίας* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *νοητῶν οὐσιῶν* A | **24** *αἰσθήσεσιν* Jol corr. *αἰσθήσει* Del. *αἴσθησιν* A Hö. Sp. | **25** *δ'* A *δὲ* Ausgg. | **30** *αἰσθήσεσι* A Hö. Sp. *αἰσθήσει* Del. | **31** *ἐστιν* Ausgg.

οὐκ ἐν ἀνακεχωρηκόσι καὶ ἀναγινωσκομένοις ὑπὸ ὀλίγων μόνον καὶ φιλομαθῶν ἀλλ' ἐν τοῖς δημωδεστέροις γέγραπται ὅτι „τὰ ἀόρατα τοῦ θεοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται“· δι' ὧν ἔστιν εἰδέναι ὅτι εἰ καὶ τοὺς ἐν βίῳ ἀνθρώπους χρὴ ἀπὸ αἰσθήσεων ἄρξασθαι καὶ τῶν αἰσθητῶν, μέλλοντας ἀναβαίνειν ἐπὶ τὴν τῶν νοητῶν φύσιν, ἀλλ' οὔτι γε ἐν αἰσθητοῖς καταμένειν χρή· οὔτε χωρὶς αἰσθήσεως ἐροῦσιν ἀδύνατον εἶναι μαθεῖν τὰ νοητά. χρώμενοι δὲ τῷ τίς χωρὶς αἰσθήσεως μαθεῖν δυνατός ἐστιν; ἐλέγξουσιν οὐκ εὐλόγως τούτῳ ὑπὸ τοῦ Κέλσου ἐπιφέρεσθαι τὸ οὐκ ἀνθρώπου μὲν οὐδὲ ψυχῆς ἀλλὰ γὰρ σαρκὸς φωνή.

XXXVIII. Νοῦν τοίνυν ἢ ἐπέκεινα νοῦ καὶ οὐσίας λέγοντες εἶναι ἁπλοῦν καὶ ἀόρατον καὶ ἀσώματον τὸν τῶν ὅλων θεόν, οὐκ ἂν ἄλλῳ τινὶ ἢ τῷ κατὰ τὴν ἐκείνου τοῦ νοῦ εἰκόνα γενομένῳ φήσομεν καταλαμβάνεσθαι τὸν θεόν· νῦν μέν, ἵνα τῇ λέξει χρήσωμαι τοῦ Παύλου, „δι' ἐσόπτρου καὶ ⟨ἐν⟩ αἰνίγματι τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.“ „πρόσωπον“ δὲ ἐὰν λέγω, μὴ συκοφαντείτω τις διὰ τὴν λέξιν τὸν δηλούμενον νοῦν ὑπ' αὐτῆς, ἀλλὰ μανθανέτω ⟨ἐν τῷ⟩ „ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι καὶ τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμενοι ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν“· οὐ πρόσωπον αἰσθητὸν ἐν τοῖς τοιούτοις παραλαμβανόμενον ἀλλὰ κατὰ τροπολογίαν νοούμενον ὡς καὶ ὀφθαλμοὺς καὶ ὦτα, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὁμώνυμα τοῖς τοῦ σώματος μέλεσι παρεσημήναμεν. 721

καὶ ἄνθρωπος μὲν οὖν, τουτέστι ψυχὴ χρωμένη σώματι, λεγομένη „ὁ ἔσω ἄνθρωπος“ ἀλλὰ καὶ „ψυχή,“ ἀποκρίνεται οὐχ ἅπερ Κέλσος ἀνέγραψεν, ἀλλ' ἅπερ αὐτὸς διδάσκει ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος. σαρκὸς δὲ φωνῇ οὐκ ἂν Χριστιανὸς χρήσαιτο, μαθὼν „πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος“ θανατοῦν καὶ „πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι“ περιφέρειν καὶ „νεκρώσατε τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς,“ καὶ εἰδὼς τί δηλοῦται ἐκ τοῦ „οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις εἰς τὸν αἰῶνα διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας,“ ἐπιστάμενος δὲ καὶ ὅτι „οἱ ἐν σαρκὶ ὄν-

2 Röm. 1, 20. — **15** I Kor. 13, 12. — **18** II Kor. 3, 18. — **21** Vgl. oben VII 34 (VI 61, 62). — **25** Vgl. Röm. 7, 22. II Kor. 4, 16. Ephes. 3, 16. — Vgl. Act. 3, 23 (2, 43). Röm. 13, 1. — **26** Vgl. II Tim. 3, 17. — **28** Vgl. Röm. 8, 13. — Vgl. II Kor. 4, 10. — **29** Kol. 3, 5. — **30** Gen. 6, 3. — **32** Röm. 8, 8.

1 *ἐνανακεχωρηκόσι* A | **4** *ἐστὶν* A | *ἀπὸ* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ὑπὸ* A | **9** *ἐλέγξουσιν*᾽ *γ* übergeschr. A¹ | *τούτῳ* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 402), *τοῖτο* A Ausgg. | **15** ⟨*ἐν*⟩ *αἰνίγματι* schreibe ich, vgl. unten VII 50, S. 201 Z. 16; *αἰνίγματος* P Del. *αἰνίγματι* A Hö. Sp. | **18** ⟨*ἐν τῷ*⟩ füge ich mit M² (am Rand) u. den Ausgg. ein, die Worte konnten hier leicht ausfallen.

τες θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται" καὶ διὰ τοῦτο πάντα πράττων εἰς τὸ μηδαμῶς αὐτὸν ἔτι εἶναι „ἐν τῇ σαρκὶ ἀλλ'" „ἐν" μόνῳ „τῷ πνεύματι."

XXXIX. Ἴδωμεν δὲ καὶ ἐπὶ τίνα ἡμᾶς καλεῖ, ἵν' αὐτοῦ ἀκούσωμεν, τίνι τρόπῳ γνωσόμεθα τὸν θεόν· ἐφ' οἷς οἴεται μηδένα Χριστιανῶν ἐπαΐειν δύνασθαι τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων, φησὶ γάρ· ὅμως δ' οὖν ἀκουσάτωσαν, εἴ τι καὶ ἐπαΐειν δύνανται. τίνων οὖν ἡμᾶς ἀκούειν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων βούλεται, κατανοητέον. ὁ φιλόσοφος, δέον διδάσκειν ἡμᾶς, ὁ δὲ διαλοιδορεῖται· καὶ
179v δέον εὔνοιαν ἑαυτοῦ δεῖξαι ἐν τῷ προοιμίῳ | τῶν λόγων τὴν πρὸς τοὺς ἀκούοντας, ὁ δέ φησι τοῖς ἕως θανάτου ἀποθνήσκουσιν, ἵνα μὴ ἐξομόσωνται μηδὲ μέχρι φωνῆς τὸν χριστιανισμόν, καὶ παρεσκευασμένοις πρὸς πᾶσαν αἰκίαν καὶ πάντα τρόπον θανάτου· ὡς δειλὸν γένος, λέγει δ' ἡμᾶς εἶναι καὶ φιλοσώματον γένος, τοὺς φάσκοντας· „εἰ καὶ Χριστόν ποτε κατὰ σάρκα ἐγνώκαμεν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν" καὶ οὕτω προχείρως ὑπὲρ εὐσεβείας τιθέντας τὸ σῶμα, ὡς οὐδὲ τὸ ἱμάτιον ἀποδύσαιτ' ἂν εὐχερῶς φιλόσοφος.

φησὶν οὖν πρὸς ἡμᾶς ὅτι, ἐὰν αἰσθήσεσι μύσαντες ἀναβλέψητε νῷ καὶ σαρκὸς ἀποστραφέντες ὀφθαλμὸν τὸν τῆς ψυχῆς ἐγείρητε, μόνως οὕτως τὸν θεὸν ὄψεσθε, καὶ οἴεται αὐτὰ (λέγω δὴ τὰ περὶ διττῶν ὀφθαλμῶν) ἀπὸ Ἑλλήνων λαβὼν μὴ προπεφιλοσοφῆσθαι παρ' ἡμῖν. λεκτέον δ' ὅτι Μωϋσῆς ἀναγράφων τὴν κοσμοποιίαν εἰσάγει τὸν ἄνθρωπον πρὸ μὲν τῆς παραβάσεως πῇ μὲν βλέποντα πῇ δὲ μὴ βλέποντα, βλέποντα μὲν ἐν τῷ λέγεσθαι περὶ τῆς γυναικὸς ὅτι „εἶδεν ἡ γυνὴ ὅτι καλὸν τὸ ξύλον εἰς βρῶσιν, καὶ ὅτι ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν καὶ ὡραῖόν ἐστι τοῦ κατανοῆσαι," μὴ βλέποντα δὲ οὐ μόνον ἐν | τῷ λέγεσθαι ὡς 722
περὶ τυφλῶν ὀφθαλμῶν ὑπὸ τοῦ ὄφεως τῇ γυναικὶ τὸ „ᾔδει γὰρ ὁ θεὸς ὅτι ᾗ ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, διανοιχθήσονται οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν," ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ „ἔφαγον, καὶ διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο." „διηνοίχθησαν" μὲν οὖν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ

2 Vgl. Röm. 8, 9. — **15** II Kor. 5, 16. — **26** Gen. 3, 6. — **29** Gen. 3, 5. — **31** Gen. 3, 6. 7.

11 ὁ] ὃ A | ἀποθνήσκουσιν A Ausgg., ἀποκαρτεροῦσιν oder ἀποτολμῶσιν vermuten Bo. (Notae p. 402) u. Del. (I 721 Anm. a) nicht glücklich; besser würde ἀγωνιζομένοις passen, vgl. oben I 25, I 76 Z. 23; 26, I 78 Z. 6 und unten VIII 48 a. A. (τῶν μέχρι θανάτου ἀγωνιζομένων ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐξομόσασθαι χριστιανισμόν) | **15** ει [so] A | **16** οὐκέτι γινώσκομεν schreibe ich, οὐκ ἔτι γινώσκομεν Ausgg., οὐκ ἐπιγινώσκομεν A | **19** ἐὰν zweimal geschrieben A | **21** οὕτως A οὕτω Ausgg.

τῆς αἰσθήσεως, οὓς καλῶς ἦσαν μύσαντες, ἵνα μὴ περισπώμενοι ἐμποδίζωνται βλέπειν τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ· οὓς δὲ τέως εἶχον βλέποντας τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς καὶ εὐφραινομένους ἐπὶ τῷ θεῷ καὶ τῷ παραδείσῳ αὐτοῦ, τούτους οἶμαι διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἔμυσαν.

ὅθεν καὶ ὁ σωτὴρ ἡμῶν, τὸ διττὸν τοῦτο τῶν ὀφθαλμῶν ἐπιστάμενος εἶδος ἐν ἡμῖν, φησὶ τό· „εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον εἰσῆλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται," μὴ βλέποντας μὲν αἰνιττόμενος τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμούς, οὓς ὁ λόγος ποιεῖ βλέπειν, βλέποντας δὲ τοὺς τῶν αἰσθήσεων· τούτους δὲ ἐτύφλου ὁ λόγος, ἵνα ἀπερισπάστως ἡ ψυχὴ βλέπῃ ἃ δεῖ. παντὸς οὖν τοῦ κατὰ τρόπον χριστιανίζοντος ὁ τῆς ψυχῆς ἐγήγερται ὀφθαλμὸς καὶ ὁ τῆς αἰσθήσεως μέμυκε· καὶ ἀνάλογον τῇ ἐγέρσει τοῦ κρείττονος ὀφθαλμοῦ καὶ τῇ μύσει τῶν ὄψεων τῆς αἰσθήσεως νοεῖται καὶ θεωρεῖται ἑκάστῳ ὁ ἐπὶ πᾶσι θεὸς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, λόγος καὶ σοφία τυγχάνων καὶ τὰ λοιπά.

XL. Ἐξῆς δὲ τοῖς ἐξετασθεῖσιν ὁ Κέλσος ὡς πρὸς πάντας Χριστιανοὺς ἀποτείνει λόγον, ὄντινα πρὸς τοὺς πάντῃ ἀλλοτρίους τῆς
180r Ἰησοῦ διδασκαλίας ὁμολογοῦντας | εἶναι εἰ ἄρα λέγειν ἤρμοζεν. Ὀφιανοὶ γὰρ, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐλέγομεν, τὸν Ἰησοῦν ἐξ ὅλων ἀρνούμενοι ἢ εἴ τινες ἄλλοι τὰ παραπλήσια ἐκείνοις φρονοῦντές εἰσιν οἱ τὰ εἴδωλα προμνώμενοι, πλάνοι καὶ γόητες· καὶ ἐκεῖνοί εἰσιν οἱ τὰ ὀνόματα τῶν θυρωρῶν ἀθλίως ἐκμανθάνοντες. μάτην οὖν πρὸς Χριστιανοὺς φησι τό· κἂν ἡγεμόνα τῆς ὁδοῦ ταύτης ζητῆτε, φευκτέοι μὲν ὑμῖν οἱ πλάνοι καὶ γόητες καὶ τὰ εἴδωλα προμνώμενοι. καὶ μηδ' ἐπιστάμενος ὅτι οἱ τοιοῦτοι οὐκ ἔλαττον Κέλσου ὡς γόητες σὺν ἐκείνῳ κακῶς λέγουσι τὸν Ἰησοῦν καὶ πᾶσαν τὴν κατ' αὐτὸν θεοσέβειαν, φησὶ φύρων ἡμᾶς ἐν ἐκείνοις τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ· ἵνα μὴ παντάπασιν ἦτε κατα-
30 γέλαστοι, τοὺς μὲν ἄλλους, τοὺς δεικνυμένους θεοὺς, ὡς εἴδωλα βλασφημοῦντες τὸν δὲ καὶ αὐτῶν ὡς ἀληθῶς | εἰδώ- 723
λων ἀθλιώτερον καὶ μηδὲ εἴδωλον ἔτι ἀλλ' ὄντως νεκρον σέβοντες καὶ πατέρα ὅμοιον αὐτῷ ζητοῦντες.

7 Joh. 9, 39. — **16** Vgl. I Joh. 1, 1. 14. Luk. 11, 49. — **20** Vgl. oben VI 28, S. 98 Z. 14 ff. — **23** Vgl. Irenaeus, Adv. haer. I 19, 4; 28, 3—7 und unten S. 191 Z. 7 f., oben VI 30. 31.

8 *εἰσῆλθον* A *ἦλθον* P, Hö. am Rand, Sp. Del. im Text | **9** *γένωνται*] *γενήσονται* u. am Rand *γρ' γένωνται* A^1 | **16** *λοιπά*] Gravis aus Acut corr. A **17** *ὡς* übergeschr. A | **24** *Χριστιανούς*] das erste Jota in Correctur A | **25** *ὑμῖν*] *ι* aus *η* corr. A | **32** *ἀλλ'*] Rasur über dem ersten *λ* A.

ὅτι γὰρ μὴ ἐπιστάμενος, τί μὲν Χριστιανοὶ λέγουσι τί δὲ οἱ τοιούτους μύθους ἀναπλάσσοντες. ἀλλ' οἰόμενος ἡμῖν προσεῖναι τὰ ἐκείνοις προσαγόμενα ἐγκλήματα ταῦτα λέγει πρὸς ἡμᾶς οὐ προσόντα ἡμῖν. δῆλον ἐκ τοῦ· τὴν μὲν δὴ τοιάνδε ἀπάτην καὶ τοὺς θαυμαστοὺς ἐκείνους συμβούλους καὶ τὰ δαιμόνια ῥήματα, τὰ πρὸς τὸν λέοντα καὶ τὸν ἀμφίβιον καὶ τὸν ὀνοειδῆ καὶ τοὺς ἄλλους καὶ τοὺς θεσπεσίους θυρωροὺς, ὧν τὰ ὀνόματα ἀθλίως ἐκμανθάνοντες οἱ δύστηνοι κακῶς δαιμονᾶτε καὶ ἀνασκολοπίζεσθε. καὶ οὐκ εἰδέ γε ὅτι οὐδεὶς τῶν τὸν λεοντοειδῆ καὶ τὸν ὀνοειδῆ καὶ τὸν ἀμφίβιον νομιζόντων εἶναι θυρωροὺς τῆς ἀνόδου ἕως θανάτου ἵσταται κἂν ὑπὲρ τῆς φαινομένης αὐτῷ ἀληθείας. ἀλλὰ τὸ ὑφ' ἡμῶν δι' εὐσεβείας, ἵν' οὕτως εἴπω, ὑπερβολὴν γινόμενον, παρεχόντων ἑαυτοὺς παντὶ τρόπῳ θανάτου, καὶ τὸ ἀνασκολοπίζεσθαι ἐκείνοις προσάγει τοῖς μηδὲν τούτων πάσχουσιν· καὶ ἡμῖν τοῖς ἀνασκολοπιζομένοις δι' εὐσέβειαν ὀνειδίζει τὴν ἐκείνων περὶ τὸν λεοντοειδῆ καὶ τὸν ἀμφίβιον καὶ τὰ λοιπὰ μυθοποιΐαν οὐ διὰ Κέλσον τοίνυν φεύγομεν τὸν περὶ λεοντοειδοῦς καὶ τῶν λοιπῶν λόγον, οὐδὲ γὰρ τὴν ἀρχὴν τοιοῦτόν τι παρειλήφαμεν· ἀλλ' ἀκολουθοῦντες τῇ διδασκαλίᾳ Ἰησοῦ τὰ ἐναντία ἐκείνοις λέγομεν, οὐ συγκατατιθέμενοι τῷ τοιόνδε εἶναι τῷ προσώπῳ τὸν Μιχαὴλ καὶ τοιόνδε ἕτερόν τινα τῶν προκατειλεγμένων.

XLI. Τίνι δὲ καὶ ἕπεσθαι ἡμᾶς ὁ Κέλσος βούλεται ὡς οὐκ ἀπορήσοντας παλαιῶν ἡγεμόνων καὶ ἱερῶν ἀνδρῶν κατανοητέον. ἀναπέμπει ἡμᾶς ἐπὶ ἐνθέους, ὡς λέγει, ποιητὰς καὶ σοφοὺς ⟨καὶ⟩ φιλοσόφους, μὴ τιθεὶς αὐτοῖς ὀνόματα, καὶ τοὺς ὁδηγοὺς δείξειν ἐπαγγελλόμενος ἀορίστως ἀποφαίνεται τοὺς ἐν-
180v θέους ποιητὰς καὶ σοφοὺς καὶ φιλοσόφους. | εἰ δ' ἐτίθει τὰ ὀνόματα ἑκάστου τούτων, κἂν ἀγωνίζεσθαι εὔλογον ἡμῖν ἐφαίνετο. ὅτι τυφλώττοντας περὶ τὴν ἀλήθειαν ὁδηγοὺς ἡμῖν δίδωσιν, ἵνα σφάλωμεν, ἢ εἰ καὶ μὴ πάνυ τυφλώττοντας, περὶ πολλά γε τῆς

4 Vgl. oben VI 24—31. — 21 Vgl. oben VI 30, S. 100 Z. 8.

2 ἀναπλάσσοντες A ἀναπλάσαντες M Ausgg. | 4 hinter τοῦ + διὰ Sp. Del. 5 τὰ (hinter ῥήματα) Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; ἃ A | 8 δαιμονᾶτε] δαιμονα τε [so] A | 9 εἶδε A, Hö. Sp. am Rand; οἶδε M Ausgg. im Text | 14 τὸ] τῷ liest Bo. (Notae p. 402), aber τὸ giebt auch einen guten Sinn | 15 καὶ ἡμῖν schreibe ich mit Bo. (Notae p. 402), ἡμῖν δὲ Del., ἢ ἡμῖν A Hö. Sp. | 21 Μιχαὴλ] μχ̄ [so] A | 22 Τίνι] τίσι vermuten Bo. (Notae p. 402) u. Del. (I 723 Anm. g) nicht ohne Wahrscheinlichkeit | 25 ⟨καὶ⟩ füge ich mit den Ausgg. ein, vgl. die Wiederholung der Worte unten Z. 27 | αὐτοῖς] αὐτῶν τὰ vermuten Bo. (Notae p. 402) u. Del. (I 723 Anm. h) 28 κἂν A καὶ Ausgg.

ἀληθείας δόγματα ἐσφαλμένους. εἴτ' οὖν Ὀρφέα βούλεται ἔνθεον εἶναι ποιητὴν εἴτε Παρμενίδην εἴτ' Ἐμπεδοκλέα εἴτε καὶ αὐτὸν Ὅμηρον ἢ καὶ Ἡσίοδον, δεικνύτω ὁ βουλόμενος, πῶς βέλτιον ὁδεύσουσιν οἱ τοιοῦτοι ὁδηγοῖς χρώμενοι καὶ ὠφέληνται περὶ τῶν κατὰ τὸν βίον παρὰ τοὺς καταλιπόντας διὰ τὴν Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν πάντα ἀγάλματα καὶ | ἱδρύματα ἀλλὰ καὶ πᾶσαν Ἰουδαϊκὴν δεισιδαιμονίαν καὶ πρὸς μόνον ἀναβλέποντας διὰ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ τὸν πατέρα τοῦ λόγου θεόν. 724

τίνες δὲ καὶ οἱ σοφοὶ ἢ οἱ φιλόσοφοι, παρ' οὓς βούλεται πολλὰ καὶ θεῖα ἀκοῦσαι ἡμᾶς ὁ Κέλσος, καταλιπόντας θεράποντα θεοῦ Μωϋσέα καὶ προφήτας τοῦ τῶν ὅλων δημιουργοῦ, ἀληθῶς ἐνθέως μυρία ὅσα εἰρηκότας, καὶ αὐτὸν ἐπιλάμψαντα τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων καὶ καταγγείλαντα ὁδὸν θεοσεβείας καὶ μηδένα τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ ἄγευστον καταλιπόντα τῶν ἰδίων μυστηρίων, ἀλλὰ δι' ὑπερβάλλουσαν φιλανθρωπίαν ἔχοντα μὲν διδόναι τοῖς συνετωτέροις θεολογίαν, ἐπᾶραι τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν τῇδε πραγμάτων δυναμένην, οὐδὲν ⟨δ'⟩ ἧττον συγκαταβαίνοντα καὶ ταῖς ὑποδεεστέραις ἕξεσιν ἰδιωτῶν ἀνδρῶν καὶ ἁπλουστέρων γυναικῶν οἰκετῶν τε καὶ ἁπαξαπλῶς τῶν ὑπὸ μηδενὸς ἢ Ἰησοῦ μόνου βεβοηθημένων πρὸς τὸ, ὡς ἐνεχώρει, βέλτιον αὐτοὺς βιοῦν μετὰ δογμάτων ὧν ἐδύναντο περὶ θεοῦ χωρεῖν;

XLII. Εἶτα μετὰ ταῦτα ὡς ἐπὶ ἐνεργέστερον διδάσκαλον τῶν θεολογίας πραγμάτων ἀναπέμπει ἡμᾶς ἐπὶ τὸν Πλάτωνα, παρατιθέμενος αὐτοῦ τὰς ἀπὸ τοῦ Τιμαίου λέξεις οὕτως ἐχούσας· „τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν.“ εἶτ' ἐπιφέρει τούτοις λέγων· ὁρᾶτε ὅπως ζητεῖται θεοπρόποις καὶ ἀληθείας ὁδὸς, καὶ ὡς ἤδει Πλάτων ὅτι ταύτῃ βῆναι πᾶσιν „ἀδύνατον.“ ἐπειδὴ δὲ τούτου χάριν ἐξηύρηται σοφοῖς ἀνδράσιν, ὡς ἂν τοῦ ἀκατονομάστου καὶ πρώτου λάβοιμέν τινα ἐπίνοιαν, διαδηλοῦσαν αὐτὸν ἢ τῇ συνθέσει τῇ ἐπὶ τὰ ἄλλα ἢ ἀναλύσει ἀπ' αὐτῶν ἢ ἀναλογίᾳ, τὸ ἄλλως

10 Vgl. Hebr. 3, 5. Num. 12, 7. S. Jos. 1, 2. 9, 4. 6 (8, 31. 33). Weish. Sal. 10, 16. — **25** Plato, Tim. Cap. V p. 28 C.

16 *ἐπάραι* A | **17** ⟨δ'⟩ füge ich mit M$^{corr.}$ u. den Ausgg. ein | **23** *πραγμάτων*] *δογμάτων* vermutet Guiet (bei Del. I 724 Anm. a) unrichtig | **26** *εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν* A *λέγειν εἰς πάντας ἀδύνατον* Ausgg. | **27** *ἐπιφέρει* PMAusgg. *ἐπιφέρειν* A | *ζητεῖται* M^2, Hö. am Rand, Sp.Del. im Text; *ζητεῖτε* A | **28** *καὶ* (vor *ἀληθείας*)] < P, getilgt von Hö. (am Rand), Sp. Del. (im Text); *ἡ* M^{2}Jol, vielleicht richtig | *ὁδὸς* M^2, Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ὁδοῖς* A | **31** *τῇ* (vor *συνθέσει*)] *η* in Correctur A.

ἄῤῥητον θέλων διδάξαι θαυμάσαιμι δ' ἂν εἰ ἀκολουθῆσαι δυνήσεσθε, παντελῶς τῇ σαρκὶ ἐνδεδεμένοι καὶ μηδὲν καθαρὸν βλέποντες.

μεγαλοφυῶς μὲν οὖν καὶ οὐκ εὐκαταφρονήτως τὴν ἐκκειμένην λέξιν ὁ Πλάτων προφέρεται. ὅρα δὲ εἰ μὴ φιλανθρωπότερον ὁ θεῖος λόγος εἰσάγει τὸν „ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν" θεὸν λόγον γινόμενον σάρκα, ἵνα εἰς πάντας δυνατὸς ᾖ φθάνειν ὁ λόγος, ὃν καὶ τὸν „εὑ-
181r ρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν" φησὶν ὁ Πλάτων. | Πλάτων μὲν οὖν λεγέτω „τὸν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς ἔργον" εἶναι „εὑρεῖν," „ἀδύνατον" ἐμφαίνων εἶναι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τὸ εὑρεῖν κατ' ἀξίαν τὸν θεὸν, ἢ εἰ μὴ κατ' ἀξίαν ἀλλ' ἐπὶ πλεῖόν γε καὶ παρὰ τοὺς πολλούς· ὅπερ εἰ ἦν ἀληθὲς καὶ θεὸς κατ' ἀλήθειαν εὕρητο Πλάτωνι ἢ τινι Ἑλλήνων, οὐκ ⟨ἂν⟩ ἄλλο τι ἔσεβον καὶ θεὸν ἐκάλουν καὶ προσεκύνουν, ἤτοι τοῦτον καταλιπόντες ἢ συμπαραλαμβάνοντες τὰ μὴ συμπαραληπτὰ τῷ τηλικούτῳ θεῷ· ἡμεῖς δὲ ἀποφαινόμεθα ὅτι οὐκ αὐτάρκης ἡ 725
ἀνθρωπίνη φύσις ὁπωσποτανοῦν ζητῆσαι τὸν θεὸν καὶ εὑρεῖν αὐτὸν καθαρῶς, μὴ βοηθηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ζητουμένου, εὑρισκομένου τοῖς ὁμολογοῦσι μετὰ τὸ παρ' αὐτοὺς ποιεῖν ὅτι δέονται αὐτοῦ, ἐμφανίζοντος ἑαυτὸν οἷς ἂν κρίνῃ εὔλογον εἶναι ὀφθῆναι, ὡς πέφυκε θεὸς μὲν ἀνθρώπῳ γινώσκεσθαι ἀνθρώπου δὲ ψυχὴ ἔτι οὖσα ἐν σώματι γινώσκειν τὸν θεόν.

XLIII. Ἀλλὰ καὶ λέγων ὁ Πλάτων ὅτι τὸν „εὑρόντα ἀδύνατόν" ἐστιν „εἰς πάντας λέγειν" „τὸν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦ παντὸς." ἄῤῥητον μὲν καὶ ἀκατονόμαστον οὔ φησιν αὐτὸν εἶναι ῥητὸν δ' ὄντα εἰς ὀλίγους δύνασθαι λέγεσθαι. εἶθ' ὥσπερ ἐπιλαθόμενος ὧν παρέθετο Πλάτωνος λέξεων ὁ Κέλσος φησὶν ἀκατονόμαστον εἶναι θεὸν τούτοις· ἐπειδὴ δὲ τούτου χάριν ἐξηύρηται σοφοῖς ἀνδράσιν, ὡς ἂν τοῦ ἀκατονομάστου καὶ

6 Vgl. Joh. 1, 1. 2. 14. — 7 ff. u. 23 Vgl. Plato, Tim. Cap. V p. 28 C.

1 *θέλων*] *θέλουσαν* (mit Tilgung des folgenden *δ'*) liest Bo. (Notae p. 402) nicht glücklich, *θέλω* Del. (I 724 Anm. d) besser; *θέλω ⟨μὲ⟩ν* vermute ich | 4 *οὖν* — M Ausgg. | 6 *γινόμενον* A H6. Sp. *γενόμενον* P corr. Del. | 10 vor *ἀδύνατον* + *οὐκ* Bo. (Notae p. 402) u. Del. (I 724 Anm. f) unrichtig, da nicht *εὑρεῖν*, sondern *κατ' ἀξίαν* (Z. 11) betont ist | 13 hinter *τινι* + *τῶν* M Ausgg. | 14 ⟨ἂν⟩ füge ich als notwendig ein | 17 *ὁπῶσποτανοῦν*, Rasur über *α*, u. über *υ* ein Spiritus lenis ausradiert, A | 19 *παρ' αὐτοὺς*] *παρ' αὐτοῖς* vermutet Bo. (Notae p. 402), *τὸ καθ' ἑαυτοὺς* liest Guiet (bei Del. I 725 Anm. a) | 20 *ἑαυτὸν*] über *o* Acut und Gravis A | 21 *γιγνώσκεσθαι* A | 22 *γιγνώσκειν* A Ausgg. | 25 *φησι* A | 26 *ὀλίγους* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 402) u. Del. (I 725 Anm. b), *λόγους* A Ausgg. | 28 *τούτοις*] *ἐν τούτοις* vermutet Bo. (Notae p. 402) nicht ohne Wahrscheinlichkeit.

πρώτου λάβοιμέν τινα ἐπίνοιαν. ἡμεῖς δὲ οὐ μόνον τὸν θεὸν ἄῤῥητον εἶναί φαμεν ἀλλὰ καὶ ἕτερα τῶν μετ' αὐτόν· ἅπερ βιασάμενος ὁ Παῦλος σημῆναί φησι τό· „ἤκουσεν ἄῤῥητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι," τῷ „ἤκουσεν" ἀντὶ τοῦ συνῆκε χρησάμενος ἀνάλογον τῷ „ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω."

„τὸν ποιητὴν" δὴ „καὶ πατέρα τοῦ παντὸς" ἡμεῖς φαμεν ἰδεῖν „ἔργον." βλέπεται δὲ οὐ μόνον κατὰ τὸ „μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται," ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῆς εἰκόνος „τοῦ ἀοράτου θεοῦ" ἐν τῷ „ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα τὸν πέμψαντά με." ἐν τούτοις γὰρ οὐδεὶς ἂν νοῦν ἔχων φήσειεν ὅτι ἀναφέρων ταῦτα ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τὸ αἰσθητὸν αὐτοῦ καὶ βλεπόμενον τοῖς ἀνθρώποις σῶμα εἶπε τό· „ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα τὸν πέμψαντά με"· ἔσονται γὰρ κατὰ τοῦτο ἑωρακότες τὸν πατέρα θεὸν καὶ πάντες οἱ λέγοντες· „σταύρου σταύρου αὐτόν" καὶ ὁ ἐξουσίαν κατὰ τοῦ ἀνθρωπίνου αὐτοῦ Πιλᾶτος λαβών, ὅπερ ἐστὶν ἄτοπον. ὅτι δὲ τὸ „ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα τὸν πέμψαντά με" οὐκ ἐπὶ τὴν κοινοτέραν ἐκδοχὴν ἀναφέρεται, δῆλον ἐκ τοῦ εἰρῆσθαι τῷ Φιλίππῳ· „τοσούτῳ χρόνῳ μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε;" τοῦτο δ' εἴρηκεν αὐτῷ
181v ἀξιώσαντι καὶ λέγοντι· „δεῖξον ἡμῖν | τὸν πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν." νοήσας τις οὖν πῶς δεῖ ἀκούειν περὶ μονογενοῦς θεοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, τοῦ πρωτοτόκου „πάσης κτίσεως," καθότι „ὁ λόγος" γέγονε „σὰρξ," ὄψεται πῶς ἰδών τις τὴν εἰκόνα „τοῦ ἀοράτου θεοῦ" γνώσεται „τὸν πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντός."

XLIV. Κέλσος μὲν οὖν ἤτοι τῇ συνθέσει τῇ ἐπὶ τὰ ἄλλα ἀνάλογον τῇ παρὰ τοῖς γεωμέτραις καλουμένῃ συνθέσει ἢ τῇ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀναλύσει ἢ καὶ ἀναλο|γίᾳ ἀνάλογον τῇ παρὰ τοῖς 726
αὐτοῖς ἀναλογίᾳ οἴεται γινώσκεσθαι τὸν θεὸν, ἐπὶ τὰ πρόθυρα εἰ ἄρα τοῦ ἀγαθοῦ δυναμένου τινὸς οὕτως ἐλθεῖν· ὁ δὲ τοῦ θεοῦ λόγος εἰπών· „οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς καὶ ᾧ ἂν ὁ

3 II Kor. 12, 4. — **5** Matth. 11, 15. 13, 9. 43. Mark. 4, 9. 23. Luk. 8, 8. 14, 35. — **6** u. **23** Vgl. Plato, Tim. Cap. V p. 28 C. — **7** Matth. 5, 8. — **9** Vgl. Kol. 1, 15. — **9** u. **12** Joh. 14, 9. — **14** Luk. 23, 21. — **15** Vgl. Joh. 19, 10. — **16** u. **18** Joh. 14, 9. — **20** Joh. 14, 8. — **21** Vgl. Joh. 1, 14. 18. 3, 16. 18. I Joh. 4, 9. Kol. 1, 15. — **22** Vgl. Joh. 1, 14. — **23** Vgl. Kol. 1, 15. — **30** Matth. 11, 27. Luk. 10, 22.

4 τῷ] τοῦ A | **4—5** am Rand *ση* A¹ | **7** *ἰδεῖν ἔργον* A *ἔργον ἰδεῖν* M Ausgg. **11** *φήσειεν* V corr. Ausgg. *φήσαιεν* A | **15** *πιλάτος* A | **18** *τοσούτω χρόνω* A *τοσοῦτον χρόνον* M Ausgg. | **19** *εἴρηκε* A | **22—23** am Rand *ση* A¹ | **23** *ὄψεται* u. *γνώσεται* will Bo. (Notae p. 402) mit einander vertauschen | **27** *ἀναλογίᾳ* P Jol corr. Ausgg. *ἀναλογίαν* A; *ἀναλογία* will Del. (I 725 Anm. e) als überflüssig streichen; doch vgl. oben VII 42, S. 192 Z. 32.

υἱὸς ἀποκαλύψῃ" θείᾳ τινὶ χάριτι, οὐκ ἀθεεὶ ἐγγινομένῃ τῇ ψυχῇ ἀλλὰ μετά τινος ἐνθουσιασμοῦ, ἀποφαίνεται γινώσκεσθαι τὸν θεόν. καὶ γὰρ εἰκὸς μείζονα μὲν ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν εἶναι τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ (διὸ καὶ τὰ τοσαῦτα παρ' ἀνθρώποις ἐστὶ περὶ θεοῦ σφάλματα) χρηστότητι δὲ καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ θεοῦ καὶ παραδόξῳ καὶ θειοτέρᾳ χάριτι φθάνειν τὴν τοῦ θεοῦ γνῶσιν ἐπὶ τοὺς προγνώσει τοῦ θεοῦ προκαταληφθέντας ὅτι ἀξίως βιώσουσι τοῦ ἐγνωσμένου, οὐδαμῶς παραχαράττοντες τὴν εἰς αὐτὸν εὐσέβειαν, οὔτε ἂν ὑπὸ τῶν ἀγνοούντων ὅ τι ποτέ ἐστιν εὐσέβεια καὶ πᾶν ὅ τι ποτ' οὖν μᾶλλον ἀναπλαττόντων εἶναι τὴν εὐσέβειαν ἢ ὅπερ ἐστὶν ἡ εὐσέβεια τὴν ἐπὶ θανάτῳ ἀπάγονται, οὔτε ἂν καταγελαστότατοι εἶναι νομίζωνται.

ὁρῶν δ' οἶμαι ὁ θεὸς καὶ τὴν ἀλαζονείαν ἢ τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους ὑπεροψίαν τῶν μεγάλα μὲν φρονούντων ἐπὶ τῷ ἐγνωκέναι τὸν θεὸν καὶ ἀπὸ φιλοσοφίας τὰ θεῖα μεμαθηκέναι παραπλησίως δὲ τοῖς ἀπαιδευτοτάτοις ἐπὶ τὰ ἀγάλματα καὶ τοὺς νεὼς αὐτῶν καὶ τὰ θρυλούμενα μυστήρια ἀγόντων „ἐξελέξατο" „τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου," τοὺς ἐν Χριστιανοῖς ἁπλουστάτους καὶ πολλῶν φιλοσόφων μετριώτερον καὶ καθαρώτερον βιοῦντας, „ἵνα καταισχύνῃ τοὺς σοφούς," οὐκ αἰδουμένους ἐν τῷ τοῖς ἀψύχοις προσομιλεῖν ὡς θεοῖς ἢ θεῶν εἰκόσιν.

τίς γὰρ νοῦν ἔχων οὐ καταγελάσεται τοῦ μετὰ τοὺς τηλικούτους καὶ τοσούτους ἐν φιλοσοφίᾳ περὶ θεοῦ ἢ θεῶν λόγους ἐνορῶντος τοῖς ἀγάλμασιν καὶ ἤτοι αὐτοῖς ἀναπέμποντος τὴν εὐχὴν ἢ διὰ τῆς τούτων ὄψεως ἐφ' ὃν φαντάζεται δεῖν ἀναβαίνειν ἀπὸ τοῦ βλεπομένου καὶ συμβόλου ὄντος ἀναφέροντός γε ἐπὶ τὸν νοούμενον; Χριστιανὸς δὲ καὶ ὁ ἰδιώτης πάντα μὲν τόπον τοῦ κόσμου πέπεισται εἶναι μέρος τοῦ ὅλου, ναοῦ τοῦ θεοῦ ὄντος τοῦ παντὸς κόσμου· „ἐν παντὶ" δὲ „τόπῳ" εὐχόμενος, μύσας τοὺς τῆς αἰσθήσεως ὀφθαλμοὺς

8 Vgl. oben V 52, S. 56 Z. 20. — 11 Vgl. oben VII 36, S. 186 Z. 23. — 16 Vgl. oben VI 13, S. 84 Z. 6. — Vgl. unten VII 62 a. A. — 17 Vgl. oben VI 42, S. 111 Z. 21. — Vgl. I Kor. 1, 27. — 28 Vgl. I Tim. 2, 8. — 29 Vgl. oben VII 36, S. 186 Z. 18—20.

2 *γιγνώσκεσθαι* A Ausgg. | 7 *τοῦ* (hinter *προγνώσει*) < M Ausgg. | 9 *ὅτι ποτοῦν*, Rasur über dem ersten *o*, über *ι* u. *ν*. A | 11 *ἀπάγονται* aus *ἀπάγονται* corr. A¹ | 13 *ἢ*] *καὶ* vermutet Bo. (Notae p. 402) | *τὴν* (vor *πρὸς*)] *τὸν* A | 17 *θρυλούμενα* A Ausgg. | *ἀγόντων* lesen Bo. (Notae p. 402) u. Del. (I 726 Anm. b), doch ist vielleicht *ἀττόντων* vorzuziehen, vgl. oben VI 45, S. 116 Z. 9; *ἄγοντας* A Ausgg. | 21 *εἰκόσιν*] *εἴκόσιν*, das *ν* ausradiert aber noch erkennbar, der Accent über Jota von anderer Tinte, A *εἰκόσι* Ausgg. | 24 *ἀγάλμασι* Ausgg. | *αὐτοῖς*] von anderer Tinte ein Acut über *υ* A | 26 *ἀναφέροντός γε* schreibe ich, *ἀναφέροντός τε* Ausgg., *ἀναφέροντος* Jol corr. Bo. (Notae p. 402); *ἀναφέροντά τε* A.

καὶ ἐγείρας τοὺς τῆς ψυχῆς, ὑπεραναβαίνει τὸν ὅλον κόσμον. καὶ
182r οὐδ' ἐπὶ τὴν ἀψῖδα ἵσταται τοῦ οὐρανοῦ. ἀλλ' εἰς τὸν ὑπερουράνιον
γενόμενος τῇ διανοίᾳ τόπον, ὁδηγούμενος ὑπὸ τοῦ θείου πνεύματος
καὶ ὡσπερεὶ ἔξω τοῦ κόσμου τυγχάνων ἀναπέμπει οὐ περὶ τῶν τυ-
χόντων τὴν εὐχὴν τῷ θεῷ· ἔμαθε γὰρ ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ μηδὲν μικρόν,
τουτέστιν αἰσθητόν, ζητεῖν ἀλλὰ | μόνα τὰ μεγάλα καὶ ἀληθῶς θεῖα. 727
ὅσα συμβάλλεται διδόμενα ὑπὸ τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ ὁδεῦσαι ἐπὶ τὴν
παρ' αὐτῷ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ λόγου ὄντος θεοῦ μακαριότητα.

XLV. Ἴδωμεν δὲ καὶ ἃ φησιν ἡμᾶς διδάξειν, εἰ ἄρα ἀκολουθῆσαι αὐτοῖς δυνησόμεθα, ἐν οἷς λέγει ἡμᾶς παντελῶς ἐνδεδέσθαι τῇ σαρκὶ, τοὺς, ἐὰν βιῶμεν ὀρθῶς καὶ κατὰ τὸν Ἰησοῦ λόγον, ἀκούοντας τὸ „ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν." φησὶ δ' ἡμᾶς καὶ μηδὲν καθαρὸν βλέπειν, τοὺς πειρωμένους μηδὲ μέχρι τῶν λογισμῶν ὑπὸ τῶν ἐνθυμημάτων τῆς κακίας μολύνεσθαι καὶ ἐν τῇ εὐχῇ λέγοντας· „καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ θεὸς καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου," ἵνα τῇ μόνῃ πεφυκυίᾳ βλέπειν θεὸν „καρδίᾳ καθαρᾷ" θεασώμεθα αὐτόν.

Ἃ δὲ λέγει, τοιαῦτά ἐστιν· οὐσία καὶ γένεσις νοητὸν, ὁρατόν· μετὰ οὐσίας μὲν ἀλήθεια, μετὰ δὲ γενέσεως πλάνη. περὶ ἀλήθειαν μὲν οὖν ἐπιστήμη, περὶ δὲ θάτερον δόξα· καὶ νοητοῦ μέν ἐστι νόησις, ὁρατοῦ δὲ ὄψις. γινώσκει δὲ νοητὸν μὲν νοῦς, ὁρατὸν δὲ ὀφθαλμός. ὅπερ οὖν ἐν τοῖς ὁρατοῖς ἥλιος, οὔτ' ὀφθαλμὸς ὢν οὔτ' ὄψις ἀλλ' ὀφθαλμῷ τε τοῦ ὁρᾶν αἴτιος καὶ ὄψει τοῦ δι' αὐτὸν συνίστασθαι καὶ ὁρατοῖς τοῦ ὁρᾶσθαι, πᾶσιν αἰσθητοῖς τοῦ γίνεσθαι, καὶ μὴν αὐτὸς αὑτῷ τοῦ βλέπεσθαι, τοῦτο ἐν τοῖς νοητοῖς ἐκεῖνος, ὅσπερ οὔτε νοῦς οὔτε νόησις οὔτ' ἐπιστήμη, ἀλλὰ νῷ τε τοῦ νοεῖν αἴτιός καὶ νοήσει τοῦ δι' αὐτὸν εἶναι καὶ

2 Vgl. Plato, Phädr. Cap. XXVI. XXVII p. 247 A—C. — **5** Vgl. Clemens Alex., Strom. I 24, 158 p. 416 ed. Potter, Origenes, De orat. Cap. II. XIV a. A. und A. Resch, Agrapha (T. U. V 4) S. 114 f., Ropes, Die Sprüche Jesu (T. U. XIV 2) S. 140. — **8** Vgl. Joh. 1, 1. — **12** Röm. 8, 9. — **15** Psal. 50, 12. — **17** Vgl. Matth. 5, 8. — **19** Vgl. Plato, Res publ. VI 18. 19 p. 507—509.

2 *ἀψίδα* A | **3** *θείου* A *θεοῦ* Ausgg. | **9** *ἀκολουθῆσαι αυτοῖς* A *αὐτοῖς ἀκολουθῆσαι* M Ausgg. | **11** *τοὺς* Jol$^{corr.}$ (bei Del. I 727 Anm. a), vgl. *τοὺς πειρωμένους* (unten Z. 14); *οὓς* A Ausgg. | **12** *ἀκούοντας* Jol$^{corr.}$ Del. *ἀκούοντες* A | **22** *γιγνώσκει* A | **23** *μὲν νοῦς* aus *μὲν οὖν* corr. A | **27** *μὴν* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 402) u. O. Heine, Ueber Celsus' *ἀληθὴς λόγος* (Philol. Abhdl. M. Hertz dargebracht, 1888 Nr. XV) S. 205 Anm. 1; *μὴ* Ausgg., *μ*, dahinter 1—2 Buchst. ausradiert, A | *αὑτῷ* Ausgg. *αὐτῶ* A.

ἐπιστήμῃ τοῦ δι' αὐτὸν γινώσκειν καὶ νοητοῖς ἅπασι καὶ αὐτῇ ἀληθείᾳ καὶ αὐτῇ οὐσίᾳ τοῦ εἶναι, πάντων ἐπέκεινα ὢν, ἀῤῥήτῳ τινὶ δυνάμει νοητός.

ταῦτ' εἴρηται μὲν ἀνθρώποις νοῦν ἔχουσιν· εἰ δέ τι αὐτῶν καὶ ὑμεῖς συνίετε, εὖ ὑμῖν ἔχει. καὶ πνεῦμα εἴ τι οἴεσθε κατιὸν ἐκ θεοῦ προαγγέλλειν τὰ θεῖα, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ πνεῦμα τὸ ταῦτα κηρύττον, οὗ δὴ πλησθέντες ἄνδρες παλαιοὶ πολλὰ κἀγαθὰ ἤγγειλαν· ὧν εἰ μὴ δύνασθε ἐπαΐειν, σιωπᾶτε καὶ τὴν ἑαυτῶν ἀμαθίαν ἐγκαλύπτετε καὶ μὴ λέγετε τυφλώττειν τοὺς βλέποντας καὶ χωλοὺς εἶναι τοὺς τρέχοντας, αὐτοὶ πάντῃ τας ψυχὰς ἀποκεχωλευμένοι καὶ ἠκρωτηριασμένοι καὶ τῷ σώματι ζῶντες, τουτέστι τῷ νεκρῷ.

XLVI. Πρὸς ταῦτα δ' ἡμεῖς φήσομεν, οἱ μελετήσαντες μηδενὶ Ph. 73, 2 ἀπεχθάνεσθαι τῶν καλῶς λεγομένων, κἂν οἱ ἔξω τῆς πίστεως λέγωσι καλῶς, μὴ προσφιλονεικεῖν αὐτοῖς μηδὲ ζητεῖν ἀνατρέπειν τὰ ὑγιῶς ἔχοντα, ὅτι οἱ μὲν διαλοιδορούμενοι τοῖς κατὰ δύναμιν εἰς τὸν τῶν ὅλων θεὸν εὐσεβεῖν θέλουσιν, ἀποδεχόμενον ἰδιωτῶν τὴν
182v εἰς αὐτὸν πίστιν καὶ συνετωτέρων | τὴν μετὰ λόγου εἰς αὐτὸν εὐσέ-
βειαν, μετ' εὐχαριστίας ἀναπεμπόντων εὐχὰς τῷ δημιουργῷ τοῦ 728
παντὸς καὶ ἀναπεμπόντων αὐτὰς ὡς δι' ἀρχιερέως τοῦ τὴν εἰλικρινῆ θεοσέβειαν ἀνθρώποις παραστήσαντος, καὶ καλοῦντες αὐτοὺς κεχωλευμένους τὰς ψυχὰς καὶ ἠκρωτηριασμένους λέγοντες δὲ καὶ σώματι ζῶντας τῷ νεκρῷ τοὺς μελετῶντας ἀπὸ διαθέσεως λέγειν τό· „ἐν σαρκὶ γὰρ ζῶντες οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα, τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικὰ ἀλλὰ δυνατὰ τῷ θεῷ" ὁράτωσαν μὴ κατ' αὐτὸ τοῦτο ⟨τὸ⟩ λέγειν κακῶς ἀνθρώπους, εὐχομένους εἶναι θεοῦ, τὰς ψυχὰς ἑαυτῶν χωλὰς κατασκευάζωσι ⟨καὶ⟩ „τὸν ἔσω" ἑαυτῶν „ἄνθρωπον" ἀκρωτηριάζωσιν, ἀποκόπτοντες αὐτοῦ διὰ τῶν εἰς ἑτέρους δυσφημιῶν, τοὺς καλῶς βιοῦν ἐθέλοντας, τὸ ἐπι-

21 Vgl. Hebr. 2, 17. 3, 1. 4, 14. 5, 10. 6, 20. 7, 26. 8, 1. 9, 11. — **25** II Kor. 10, 3. 4. — **28** Vgl. Röm. 7, 22. II Kor. 4, 16. Ephes. 3, 16.

2 *αὐτῇ ἀληθείᾳ καὶ αὐτῇ οὐσίᾳ* Bo. (Notae p. 402) u. Del. richtig, *αὕτη ἀλήθεια καὶ αὕτη οὐσία* AHö.Sp. | **12—14** am Rand $\dot{\omega}^{\circ\tilde{}}$ A^1 | **14** *οἱ μελετήσαντες* bis Z. 17 *ἔχοντα* = Philokalia, Cap. XV 5 (p. 73, 2—5 ed. Rob.) | vor *μηδενὶ* + *καὶ* Pat | **16** *προσφιλονεικεῖν* $M^{corr.}$ BCDEH Ausgg. Rob. *προσφιλονείκειν* Pat *πρὸς φιλονεικίαν* A | *αὐτοῖς*] *αὐτοὺς* Pat | **17** *ὑγιῶς*] *ὑγιᾶς* Pat | mit *ἔχοντα* endigt die Philokalia, Cap. XV 5 (p. 73, 5 ed. Rob.) | **26** *στρατείας* scheint aus *στρατιᾶς* corr. A | **27** ⟨*τὸ*⟩ füge ich ein | **28** *κατασκευάζωσι* $M^{corr.}$ Ausgg. *κατασκευάζουσι* A | ⟨*καὶ*⟩ füge ich mit $Jol^{corr.}$, Bo. (Notae p. 402) u. Del. ein | **29** *ἀκρωτηριάζωσιν* $M^{corr.}$ Ausgg. *ἀκρωτηριάζουσιν* A | *αὐτοῦ* Bo. (Notae p. 402) *αὐτοὺς* A Ausgg.

εικὲς καὶ τὸ εὐσταθὲς, ἐνεσπαρμένα φυσικῶς ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ τῇ λογικῇ φύσει. οἱ δὲ πρὸς ἑτέροις μαθόντες ἀπὸ τοῦ θείου λόγου καὶ ποιοῦντες καὶ τὸ „λοιδορούμενοι" εὐλογεῖν, „διωκόμενοι" ἀνέχεσθαι, „δυσφημούμενοι" παρακαλεῖν, οὗτοι ἂν εἶεν οἱ τὰς τῆς ψυχῆς βάσεις ὀρθώσαντες καὶ ὅλην τὴν ψυχὴν καθαίροντες καὶ εὐτρεπίζοντες· οὐχ ἵνα λέξεσι μόναις οὐσίαν ἀπὸ γενέσεως χωρίζωσι καὶ νοητὸν ἀπὸ ὁρατοῦ, καὶ τὴν μὲν ἀλήθειαν τῇ οὐσίᾳ συνάπτωσι τὴν δὲ μετὰ γενέσεως πλάνην παντὶ τρόπῳ φεύγωσι, σκοποῦντες, ὡς ἔμαθον, οὐ τὰ γενέσεως, ἅπερ ἐστὶ „βλεπόμενα" καὶ διὰ τοῦτο „πρόσκαιρα," ἀλλὰ τὰ κρείττονα, εἴτ' οὐσίαν αὐτά τις βούλεται καλεῖν εἴτε διὰ τὸ νοητὰ τυγχάνειν „ἀόρατα" εἴτε διὰ τὸ ἔξω αἰσθήσεως εἶναι αὐτῶν τὴν φύσιν „μὴ βλεπόμενα."

οὕτω δὲ καὶ τοῖς γενέσεως ἐνορῶσιν οἱ τοῦ Ἰησοῦ μαθηταὶ. ὥστε οἱονεὶ ἐπιβάθρᾳ χρῆσθαι αὐτοῖς πρὸς τὴν κατανόησιν τῆς τῶν νοητῶν φύσεως· „τὰ γὰρ ἀόρατα" τοῦ θεοῦ „ἀπὸ κτίσεως κόσμου," τουτέστι τὰ νοητὰ, „τοῖς ποιήμασι νοούμενα" ἐν τῷ νοεῖσθαι „καθορᾶται." καὶ οὐχ ἵστανταί γε ἀναβάντες ἀπὸ τῶν τοῦ κόσμου κτισμάτων ἐν τοῖς ἀοράτοις τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ γὰρ ἱκανῶς ἐκείνοις ἐγγυμνασάμενοι καὶ συνιέντες αὐτὰ ἀναβαίνουσιν ἐπὶ τὴν ἀΐδιον δύναμιν τοῦ θεοῦ καὶ ἁπαξαπλῶς τὴν θεότητα αὐτοῦ, ἐπιστάμενοι ὅτι ὁ μὲν φιλάνθρωπος θεὸς „τὴν ἀλήθειαν" καὶ „τὸ" ἑαυτοῦ „γνωστὸν" „ἐφανέρωσεν" οὐ μόνον τοῖς ἀνακειμένοις αὐτῷ ἀλλὰ καί τισι τῶν ἔξω τῆς εἰλικρινοῦς θεοσεβείας καὶ εἰς αὐτὸν εὐσεβείας· τινὲς δὲ τῶν θεοῦ προνοίᾳ ἀναβεβηκότων ἐπὶ τὴν τῶν τηλικούτων γνῶσιν οὐκ ἄξια τῆς γνώσεως δρῶντες ἀσεβοῦσι καὶ „τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ" κατέχουσιν, οὐδ' ἀπολογίας ἔτι χώραν ἐπὶ τῇ γνώσει τῶν τηλικούτων ἔχειν δυνάμενοι παρὰ τῷ θεῷ.

XLVII. Μαρτυροῦνται γοῦν ὑπὸ τοῦ θείου λόγου οἱ τὰ παρὰ τῷ Κέλσῳ ἐκκείμενα καταλαβόντες καὶ κατὰ τὰ δόγματα ταῦτα φιλοσοφεῖν ἐπαγγελλόμενοi | ὅτι „γνόντες τὸν θεὸν οὐχ ὡς θεὸν 729
ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίστησαν, ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς
183r αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη" μετὰ τὸ τηλικοῦτο φῶς τῆς περὶ ὧν ἐφανέρωσεν αὐτοῖς ὁ θεὸς γνώσεως „ἡ" ἐπειγομένη „ἀσύνετος αὐτῶν καρδία."

3 Vgl. I Kor. 4, 12. 13. — **9** Vgl. II Kor. 4, 18. — **11** Vgl. Röm. 1, 20. — **12** Vgl. II Kor. 4, 18. — **15** u. **19** Vgl. Röm. 1, 20. — **21** Vgl. Röm. 1, 18. 19. — **25** Vgl. Röm. 1, 18. — **26** Vgl. Röm. 1, 20. — **30** Vgl. Röm. 1, 21.

2 ἑτέροις A ἑτέρους M Ausgg. | **4** ἀνέχεσθαι aus ἀννέχεσθαι corr. A | **18** καὶ < Del. | vor γενέσεως + τῆς M^2 Ausgg. | **14** κατανόησιν aus κατὰ νόησιν corr. A | **26** οὐδ' A οὔτ' Ausgg.

ἔστι γοῦν ἰδεῖν, τίνα τρόπον οἱ „φάσκοντες εἶναι σοφοὶ“ μεγάλης μωρίας δείγματα ἐμφαίνουσιν, ὅτε μετὰ τοὺς τηλικούτους ἐν ταῖς διατριβαῖς περὶ θεοῦ καὶ τῶν νοητῶν λόγους „ἠλλάξαντο τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν.“ διὸ καὶ αὐτοὶ μὲν καταλειφθέντες ὑπὸ τῆς προνοίας ὡς οὐκ ἀξίως βιώσαντες τῶν φανερωθέντων αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐγκαλινδοῦνται „ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν,“ καὶ ἀτιμάζεται „αὐτῶν τὰ σώματα“ ἐν ἀσχημοσύναις καὶ ἀκολασίαις, ἀνθ' ὧν ἀντήλλαξαν „τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα.“

XLVIII. *Οἱ δ' ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ ἰδιωτείᾳ ἐξουθενούμενοι καὶ μωροὶ καὶ ἀνδράποδα εἶναι λεγόμενοι, κἂν μόνον πιστεύωσιν ἑαυτοὺς τῷ θεῷ, παραδεξάμενοι τὴν τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίαν τοσοῦτον ἀποδέουσιν ἀσελγείας καὶ ἀκαθαρσίας καὶ πάσης τῆς ἐν συνουσίαις ἀσχημοσύνης, ὡς καὶ τρόπον τελείων ἱερέων, πᾶσαν συνουσίαν ἀποστραφέντων, πολλοὺς αὐτῶν παντελῶς καθαρεύειν, οὐ μόνον ἀπὸ πάσης μίξεως. καὶ εἷς μέν που παρ' Ἀθηναίοις ἱεροφάντης, οὐδὲ πιστεύομενος ἑαυτοῦ τὰς ἀρσενικὰς ὀρέξεις ὡς κύριος αὐτῶν εἶναι δυνάμενος καὶ κρατεῖν αὐτῶν ἐς ὅσον βούλεται, κωνειασθεὶς τὰ ἄρσενα μέρη καθαρὸς εἶναι νομίζεται πρὸς τὴν νενομισμένην παρ' Ἀθηναίοις ἁγιστείαν· ἔστι δ' ἐν Χριστιανοῖς ἰδεῖν ἄνδρας μὴ δεηθέντας κωνείου, ἵνα τὸ θεῖον καθαρῶς θεραπεύσωσιν, ἀλλ' ἀρκουμένους λόγῳ ἀντὶ κωνείου, ὡς πᾶσαν ἐπιθυμίαν ἀπὸ τῆς διανοίας αὐτῶν ἐξελάσαντες τὸ θεῖον εὐχαῖς θεραπεύωσι. παρ' ἄλλοις δὲ νομιζομένοις εἶναι θεοῖς παρθένοι πάνυ εὐαρίθμητοι, εἴτε ὑπὸ ἀνθρώπων φρουρούμεναι εἴτε καὶ μὴ (οὐ γὰρ τοῦτο πρόκειται νῦν ἐξετάζειν), δοκοῦσι διατελεῖν ἐν τῇ διὰ τὴν εἰς τὸ θεῖον τιμὴν καθαρότητι· ἐν δὲ Χριστιανοῖς οὐ διὰ τὰς παρ' ἀνθρώποις τιμάς, οὐ διὰ μισθοὺς καὶ ἀργύρια οὐδὲ διὰ δοξάριον ἀσκοῦσι τὴν παντελῆ παρθενίαν, καὶ ὡς „ἐδοκίμασαν τὸν θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει,“ τηροῦνται ὑπὸ τοῦ*

1 Vgl. Röm. 1, 22. — **3** Röm. 1, 23. — **7** Vgl. Röm. 1, 24. — **9** Vgl. Röm. 1, 25. — **12** Vgl. I Kor. 1, 27. 28. — **22** Vgl. oben I 26 a. E. — **31** Vgl. Röm. 1, 28. 29.

1 *φασκοντες* [so] A | **3** *ταῖς*] *α* ausgebrochen A | **9** *ἀνθ' ὧν* Jol$^{corr.}$ (am Rand) Del. *ἄνωθεν* AAusgg. | **12** *ἰδιωτία* A | **20—21** am Rand *ση* A^1 | **20** *κωνειασθεὶς* A | *ἄρσενα* A *ἀρσενικὰ* MAusgg. | **23** *κωνίου* [so] A^1 | **25** *θεραπεύωσι* Del. *θεραπεύσωσι* Jol Bo. (Notae p. 402) *θεραπεύσουσι* Hö.Sp. *θεραπεύουσι* A | **26** *εἶναι θεοῖς* A *θεοῖς εἶναι* MAusgg. | **28** *καθαρότητι* MAusgg. *καθαρότητα* A | **29** *παρ'* A *παρὰ* MAusgg. | **30** *δια* [so] A.

θεοῦ ἐν δοκίμῳ νῷ καὶ τῷ „ποιεῖν τὰ“ „καθήκοντα.“ πληρούμεναι πάσης δικαιοσύνης καὶ ἀγαθότητος.

XLIX. | Ταῦτα δὴ λέλεκταί μοι οὐ προσφιλονεικοῦντι μὲν τοῖς 730
καλῶς καὶ παρ' Ἕλλησι νενοημένοις οὐδὲ κατηγοροῦντι τῶν ὑγιῶν
δογμάτων βουλομένῳ δὲ παραστῆσαι ὅτι καὶ ταῦτα ἀλλὰ καὶ τούτων ἔτι μείζονα καὶ θειότερα λέλεκται μὲν παρὰ τοῖς θείοις ἀνδράσι, προφήταις τοῦ θεοῦ καὶ ἀποστόλοις τοῦ Ἰησοῦ, ἐξετάζεται
183v δὲ παρὰ τοῖς τελειότερον χριστιανίζειν | ἐθέλουσι καὶ ἐπισταμένοις ὅτι „στόμα δικαίου μελετήσει σοφίαν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ λαλήσει
κρίσιν· ὁ νόμος τοῦ θεοῦ αὐτοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ.“ ἀλλὰ καὶ παρ' οἷς εἴτε διὰ πολλὴν ἰδιωτείαν εἴτε δι' ἁπλότητα εἴτε καὶ δι' ἀπορίαν τῶν προτρεψάντων [μὲν] ἐπὶ τὴν λογικὴν εὐσέβειαν ταῦτα μὲν οὐ τετράνωται θεὸς δὲ ὁ ἐπὶ πᾶσι πιστεύεται καὶ ὁ τούτου „μονογενὴς υἱὸς“ λόγος καὶ θεός, εὑρεθείη ἂν σεμνότητος καὶ καθαρότητος καὶ ἤθους ἀφέλεια καὶ ἁπλότης πολλάκις κρειττων, ἢν οἱ „φάσκοντες εἶναι σοφοὶ“ μὴ ἀνειληφότες ἐγκαλινδοῦνται μετὰ παίδων ἐν οἷς οὐ θέμις, „ἄῤῥενες ἐν ἄῤῥεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι.“

L. Ὁ μὲν οὖν οὐκ ἐσαφήνισε, πῶς μετὰ γενέσεώς ἐστι πλάνη, οὐδὲ παρέστησεν ὅ τι περ ἐβούλετο, ἵνα κατανοήσωμεν συγκρίνοντες τὰ αὐτοῦ τοῖς ἡμετέροις· οἱ δὲ προφῆται, αἰνιττόμενοι ὅ τι περὶ τῶν γενέσεως πραγμάτων σοφὸν, θυσίαν „περὶ ἁμαρτίας“ λέγουσιν ἀναφέρεσθαι καὶ περὶ τῶν ἄρτι γεγενημένων ὡς οὐ καθαρῶν ἀπὸ ἁμαρτίας. φασὶ δὲ καὶ τό· „ἐν ἀνομίαις συνελήφθην, καὶ ἐν ἁμαρτίαις ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου.“ ἀλλὰ καὶ ἀποφαίνονται ὅτι „ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας.“ παραδόξως λέγοντες καὶ τό· „ἐπλανήθησαν ἀπὸ γαστρὸς, ἐλάλησαν ψευδῆ.“

οὕτω δὲ πᾶσαν τὴν τῶν αἰσθητῶν διαβάλλουσιν οἱ καθ' ἡμᾶς σοφοὶ φύσιν, ὥστε πῇ μὲν ματαιότητα εἰρῆσθαι τὰ σώματα ἐν τῷ „τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη οὐχ ἑκοῦσα ἀλλὰ διὰ τὸν

6 Vgl. unten VII 58 a. E. — **9** Psal. 36, 30. 31. — **18** Vgl. Joh. 1, 18 (1, 1. 14. 3, 16. 18. I Joh. 4, 9). — **15** Vgl. Röm. 1, 22. — **17** Röm. 1, 27. — **22** Vgl. Ezech. 42, 13. 43, 19. 21 (43, 25. 44, 29. 45, 17. 22. 23. Dan. 8, 12. Dan. sec. LXX 8, 12). Psal. 39, 7. Baruch 1, 10. — **23** Vgl. Galen, De Hippocrat. et Platon. placit. V 5 (tom. V p. 461 sqq. ed. Kühn). — **24** Psal. 50, 7. — **25** u. **27** Psal. 57, 4. — **30** Röm. 8, 20.

11 *ἰδιωτίαν* A | **12** [*μὲν*] tilge ich mit M u. den Ausgg., wahrscheinlich hat *μεν* ursprünglich als Correctur über *προτρεψάντων* gestanden (*προτρεψάντων*) u. ist dann als *μὲν* in den Text gesetzt worden | **21** *ὅτι* A | **23** *γεγενημένων* A *γεγεννημένων* M Ausgg. | **24** *φασὶ* M$^{corr.}$ Ausgg. *φησὶ* A.

ὑποτάξαντα ἐπ᾽ ἐλπίδι," πῇ δὲ ματαιότητα „ματαιοτήτων" ⟨ὢν⟩ εἶπεν ὁ ἐκκλησιαστής· „ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης." τίς δ᾽ οὕτω διαβέβληκε τὴν ἐνταῦθα τῆς ἀνθρώπου ψυχῆς ζωὴν, ὡς ὁ εἰπών· „πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιότης. πᾶς ἄνθρωπος ζῶν;" οὐ γὰρ ἐδίστασε περὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ ζῆν τῆς ψυχῆς ἐνταῦθα καὶ ἔξω τῶν ἐνθάδε, οὐδ᾽ ἔλεγε μέν·

τίς οἶδεν εἰ τὸ ζῆν μέν ἐστι κατθανεῖν,
τὸ κατθανεῖν δὲ ζῆν;

θαῤῥεῖ δὲ λέγειν τὰ ἀληθῆ ἐν τῷ „ἐταπεινώθη εἰς χοῦν ἡ ψυχὴ ἡμῶν" καὶ „εἰς χοῦν θανάτου κατήγαγές με"· καθὸ καὶ τὸ „τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;" λέλεκται καὶ τὸ „ὃς μετασχηματίσει | τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν." προφήτης δέ 731
ἐστι καὶ ὁ εἰπὼν τό· „ἐταπείνωσας ἡμᾶς ἐν τόπῳ κακώσεως." „κακώσεως" τόπον λέγων τὸν περίγειον τόπον, ἐφ᾽ ὃν ἐκβληθεὶς ἀπὸ τοῦ παραδείσου διὰ τὴν κακίαν ἐλήλυθεν ὁ Ἀδάμ, ὅπερ ἐστὶν ἄνθρωπος. καὶ ὁ λέγων δὲ ὅτι „βλέπομεν ἄρτι δι᾽ ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον," ἔτι δὲ καὶ τό· „ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ κυρίου," διὸ „εὐδοκοῦμεν ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν κύριον," ὅρα
184r πηλίκα περὶ τῆς διαφόρου | ζωῆς τῶν ψυχῶν τεθεωρήκει.

LI. Καὶ τί με δεῖ ἐπὶ πλεῖον ἀντιπαρατιθέναι τῇ λέξει Κέλσου, ὡς πολλῷ πρότερον τούτων παρ᾽ ἡμῖν λελεγμένων, ὅτε καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων σαφές ἐστι τὸ βούλημα ἡμῶν; ἐν τούτοις δὲ καὶ οἱονεὶ τίθησιν, εἰπὼν πνεῦμα θεῖον κατιὸν ἐκ θεοῦ προαγγέλλειν τὰ θεῖα, τοῦτ᾽ ἂν εἴη τὸ πνεῦμα τὸ ταῦτα κηρύττον, οὗ δὴ πλησθέντες ἄνδρες παλαιοὶ πολλὰ κἀγαθὰ ἤγγειλαν. οὐκ εἶδε δὲ διαφορὰν τῶν παρ᾽ ἡμῖν ἠκριβωμένων, τοῖς λέγουσιν ὅτι καὶ „τὸ ἄφθαρτόν σου πνεῦμά ἐστιν ἐν πᾶσι, διὸ τοὺς παραπίπτοντας κατ᾽ ὀλίγον" ἐλέγχει ὁ θεὸς, φάσκουσι δὲ ἄλλα καὶ τὸ

2 Pred. Sal. 1, 2. — **4** Psal. 38, 6. — **7** Vgl. Euripid. im Phrixus [?] bei Aristophan., Ranae V. 1477, Plato, Gorg. Cap. XLVII p. 492 E, Clemens Alex., Strom. III 3, 15 p. 517 ed. Potter, Diogenes Laërt. IX 11, 73 u. A. (= Fr. 638 bei A. Nauck, Tragicor. gr. fr. ² p. 560 sq.). — **9** Psal. 43, 26. — **10** Psal. 21, 16. — Röm. 7, 24. — **11** Phil. 3, 21. — **13** Psal. 43, 20. — **14** Vgl. Gen. 3, 24 u. oben IV 40. — **16** I Kor. 13, 12. — **17** II Kor. 5, 6. — **18** II Kor. 5, 8. — **28** Weish. Sal. 12, 1. 2.

1 ⟨ὢν⟩, was nach *ματαιοτήτων* leicht ausfallen konnte, füge ich ein, ⟨ὡς⟩ P Del. weniger gut | **7** το [so] A | **9** θᾰ̈ρρεῖ [so], ει in Correctur, am Rande nichts, A | **19** ἐκδημῆσαι] ἐκδημ̄ [so] A | **24** εἰπὼν schreibe ich, εἰ πῶς vermutet Bo. (Notae p. 403); ἢ πῶς A Hö. Sp., καὶ Del., vgl. oben VII 45, S. 197 Z. 5 | θεῖον] εἴ τι οἶεσθε Jol corr. Del., vgl. oben VII 45, S. 197 Z. 5 | προαγγέλλειν A Del. προαγγέλλει P Hö. Sp. | **27** εἶδε A οἶδε M Ausgg. | **29** ἄλλα M Ausgg. ἀλλὰ A.

„λάβετε πνεῦμα ἅγιον“ τὴν ποσότητα τοῦ διδομένου ἑτέραν ἐμφαίνειν παρὰ τὴν δηλουμένην ἐκ τοῦ „βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας.“

ἔργον δέ ἐστι ταῦτ᾽ ἐπιμελῶς νοήσαντα ἰδεῖν διαφορὰν τῶν ἐκ διαλειμμάτων πλειόνων χωρησάντων τὴν τῆς ἀληθείας κατάληψιν ⟨καὶ⟩ βραχεῖαν ἐπίνοιαν θεοῦ καὶ τῶν ἐπὶ πλεῖον θεοφορηθέντων καὶ ἀεὶ μετὰ θεοῦ ἑστηκότων καὶ διὰ παντὸς ὑπὸ θείου πνεύματος ἀγομένων· ὅπερ εἰ ἦν ἐξετασθὲν καὶ νενοημένον Κέλσῳ, οὐκ ⟨ἂν⟩ ἀμαθίαν ἡμῖν ἐνεκάλει οὐδὲ προσέταττε μὴ λέγειν τυφλώττειν τοὺς ἐν ὑλικαῖς τέχναις ἀνθρώπων, ταῖς κατὰ τὰ ἀγάλματα, ὀλομένους ἐνδείκνυσθαι τὴν εὐσέβειαν. οὐδεὶς γὰρ βλέπων τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῖς ἄλλῳ τρόπῳ σέβει τὸ θεῖον παρὰ τὸν ὑποδεικνύντα ἑνορᾶν ἀεὶ τῷ τοῦ παντὸς δημιουργῷ καὶ πᾶσαν εὐχὴν ἀναφέρειν ἐκείνῳ καὶ πάντα πράττειν ὡς ἐν ὀφθαλμοῖς θεοῦ, ἐπὶ θεατοῦ, ἑνορῶντος ἡμῶν καὶ τοῖς λογισμοῖς.

εὐχόμεθα οὖν ἡμεῖς καὶ βλέπειν καὶ ὁδηγοὶ εἶναι τυφλῶν, ἕως προσελθόντες τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ ἀπολάβωσι τὰς ὑπὸ τῆς ἀγνοίας τυφλωθείσας ὄψεις τῆς ψυχῆς αὐτῶν. ἐὰν δὲ καὶ ποιῶμεν ἄξια τοῦ εἰπόντος τοῖς μαθηταῖς· „ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου“ καὶ τοῦ διδάξαντος λόγου ὅτι „τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει,“ ἐσόμεθα καὶ „φῶς“ τῶν ἐν σκότει καὶ παιδεύσομεν τοὺς ἄφρονας καὶ διδάξομεν τοὺς νηπίους.

LII. Μὴ ἀγαναχτείτω δὲ Κέλσος, ἐπὰν χωλοὺς λέγωμεν καὶ τὰς βάσεις τῆς ψυχῆς πεπηρωμένους τοὺς ἐπὶ τὰ νομιζόμενα ἱερὰ ὡς ἀληθινὰ ἱερὰ | σπεύδοντας καὶ μὴ ὁρῶντας ὅτι οὐδὲν βα- 732
ναύσων ἔργον δύναται εἶναι ἱερόν. τρέχουσι δὲ καὶ οἱ κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰησοῦ εὐσεβοῦντες, ἕως ἐπὶ τὸ τέλος φθάσαντες δρόμου εἴπωσιν ἐῤῥωμένῃ καὶ ἀληθευούσῃ τῇ διαθέσει· „τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος.“ καὶ ἕκαστός γε ἡμῶν „οὕτως“ τρέχει „ὡς οὐκ ἀδήλως“ καὶ „οὕτω“ πρὸς τὴν κακίαν πυκτεύει „ὡς οὐκ ἀέρα δέρων“ ἀλλὰ τοὺς ὑπὸ „τὸν ἄρχοντα

1 Joh. 20, 22. — **2** Act. 1, 5. — **7** Vgl. Röm. 8, 14. Gal. 5, 18. — **19** Matth. 5, 14. — **20** Joh. 1, 5. — **28** II Tim. 4, 7. 8. — **31** Vgl. I Kor. 9, 26. — **32** Vgl. Ephes. 2, 2.

1 *ἐμφαίνειν* M corr. Ausgg. *ἐμφαίνει* A | **2** *ἐκ*] *ε* in Correctur A | **6** ⟨*καὶ*⟩ füge ich mit Del. nach P Jol² (am Rand) ein | **7** *διαπαντὸς* A | **8** ⟨*ἂν*⟩ füge ich als notwendig ein | **11** vor *τῆς* + *τοῖς* M Ausgg. | **14** *ἐπὶ θεατοῦ* M Ausgg., vgl. oben III 57, I 252 Z. 19. IV 26, I 295 Z. 12; *ἐπεὶ θεατοῦ* A | **16** *εὐχόμεθα*] *εὐ* in Correctur A | **17** *προσελθόντες* M Ausgg. *προελθόντες* A | **25** *σπεύδοντας*] Rasur über *εύ* A | **27** vor *δρόμου* + *τοῦ* M² Ausgg. | **31** *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg. | **32** *δέρων* M corr. Ausgg. *δαίρων* A; vgl. oben Exhort. Cap. XLVIII, I 44 Z. 14.

τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς
184v | υἱοῖς τῆς ἀπειθείας.“ λεγέτω δ' ἡμᾶς ὁ Κέλσος σώματι τῷ νεκρῷ
ζῶντας, ἀκούοντας· „εἰ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν·
εἰ δὲ πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε,“
καὶ μανθάνοντας τὸ „εἰ πνεύματι ζῶμεν, πνεύματι καὶ στοι-
χῶμεν“· εἴη τε τοῖς ἔργοις ἡμᾶς δεικνύναι ψευδόμενον τὸν λέγοντα
περὶ ἡμῶν ὅτι τῷ σώματι ζῶμεν τῷ νεκρῷ.

LIII. Μετὰ ταῦτα τοίνυν, πρὸς ἃ κατὰ δύναμιν ἀπηντήσαμεν,
φησὶ πρὸς ἡμᾶς· πόσῳ δ' ἦν ὑμῖν ἄμεινον, ἐπειδή γε καινο-
τομῆσαί τι ἐπεθυμήσατε, περὶ ἄλλον τινὰ τῶν γενναίως
ἀποθανόντων καὶ θεῖον μῦθον δέξασθαι δυναμένων σπου-
δάσαι; φέρε, εἰ μὴ ἤρεσκεν Ἡρακλῆς καὶ Ἀσκληπιὸς καὶ οἱ
πάλαι δεδοξασμένοι, Ὀρφέα εἴχετε, ἄνδρα ὁμολογουμένως
ὁσίῳ χρησάμενον πνεύματι καὶ αὐτὸν βιαίως ἀποθανόντα.
ἀλλ' ἴσως ὑπ' ἄλλων προείληπτο. Ἀνάξαρχον γοῦν, ὃς εἰς
ὅλμον ἐμβληθεὶς καὶ παρανομώτατα συντριβόμενος εὖ
μάλα κατεφρόνει τῆς κολάσεως λέγων· „πτίσσε, πτίσσε
τὸν Ἀναξάρχου θύλακον, αὐτὸν γὰρ οὐ πτίσσεις“· θείου
τινὸς ὡς ἀληθῶς πνεύματος ἡ φωνή. ἀλλὰ καὶ τούτῳ φθά-
σαντές τινες ἠκολούθησαν φυσικοί. οὐκοῦν Ἐπίκτητον; ὃς
τοῦ δεσπότου στρεβλοῦντος αὐτοῦ τὸ σκέλος ὑπομειδιῶν
ἀνεκπλήκτως ἔλεγε· „κατάσσεις,“ καὶ κατάξαντος „οὐκ ἔλε-
γον,“ εἶπεν, „ὅτι κατάσσεις;“ τί τοιοῦτον ὁ ὑμέτερος θεὸς
κολαζόμενος ἐφθέγξατο; ὑμεῖς δὲ κἂν Σίβυλλαν, ἣ χρῶν-
ταί τινες ὑμῶν, εἰκότως αν μᾶλλον προεστήσασθε ὡς τοῦ
θεοῦ παῖδα· νῦν δὲ παρεγγράφειν μὲν εἰς τὰ ἐκείνης πολλὰ
καὶ βλάσφημα εἰκῇ δύνασθε, τὸν δὲ βίῳ μὲν ἐπιῤῥητοτάτῳ
θανάτῳ δὲ οἰκτίστῳ χρησάμενον θεὸν τίθεσθε. πόσῳ τοῦδε
ἐπιτηδειότερος ἦν ὑμῖν Ἰωνᾶς „ἐπὶ τῇ κολοκύντῃ“ ἢ Δανιὴλ
ὁ ἐκ τῶν θηρίων ἢ οἱ τῶνδε ἔτι τερατωδέστεροι;

3 Röm. 8, 13. — **5** Gal. 5, 25. — **15** Vgl. Cicero, Tuscul. disp. II 22, 52. De deor. nat. III 33, 82. Valer. Maxim. III 3 Ext. 4. Plutarch, De virt. mor. Cap. X p. 449 E. Diogenes Laërt. IX 10, 59. Tertullian, Apol. Cap. L vor d. Mitte. — **24** Vgl. oben V 61 a. E. — **29** Vgl. Jona 4, 6. — Vgl. Dan. 6, 16—23.

1 *ἐξουσίας*] ε auf Rasur, über ε Rasur A | **6** *εἴη τε* Hö. am Rand, Bo. (Notae p. 403), Sp. Del. im Text; *εἰ ἡ τὲ* A | **9** *ὑμῖν* M$^{corr.}$, Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ἡμῖν* A | **11** *μύθον* A | **16** *ὅλμον* A | **27** *δύνασθε*] *δεδύνησθε* vermutet Bo. (Notae p. 403) | **28** *τοῦδε*] *δε* in Correctur A | **29** *κολοκύντῃ* A Hö. Sp. *κοιλίᾳ κήτους* Jol^2 (am Rand), Bo. (Notae p. 403), Del. im Text (vgl. Del. I 732 Anm. d); aber Bo. u. Del. haben den Spott des Celsus nicht bemerkt u. durften sich nicht auf die Stelle unten VII 57 berufen, da hier die Worte des Celsus nicht wiederholt werden.

LIV. Ἔπειτα οὖν ἀναπέμπει ἡμᾶς ἐπὶ τὸν Ἡρακλέα, ἀπομνημονεύματα λόγων αὐτοῦ ἡμῖν παραστησάτω καὶ περὶ τῆς παρ' Ὀμφάλῃ ἀσέμνου δουλείας αὐτοῦ ἀπολογησάσθω, δεικνύτω δὲ εἰ θείας τιμῆς ἄξιος | ἦν ὁ τοῦ γεωργοῦ βίᾳ καὶ ληστρικῶς τὸν βοῦν λαβὼν καὶ 733
καταθοινησάμενος καὶ ἡσθεὶς ἐφ' οἷς ἐκεῖνος καταρώμενος ἔλεγε πρὸς αὐτὸν ἐσθίοντα· ὡς καὶ μέχρι τοῦδε ἱστορεῖσθαι τὸν Ἡρακλέους δαίμονα λαμβάνειν μετὰ τῶν ἀρῶν τὴν θυσίαν. καλεῖ δ' ἡμᾶς ἐπὶ τὴν περὶ Ἀσκληπιοῦ ταυτολογίαν, προειρηκότας καὶ περὶ αὐτοῦ. ἀλλ' ἡμεῖς ἐκείνοις ἀρκούμεθα. τί δὲ καὶ θαυμάσας Ὀρφέως ὁμολογουμένως φησὶν αὐτὸν ὁσίῳ χρησάμενον πνεύματι καλῶς βεβιωκέναι; θαυμάζω δὲ εἰ μὴ καὶ Κέλσος διὰ μὲν τὴν πρὸς ἡμᾶς φιλονεικίαν, καὶ ἵνα Ἰησοῦν ἐξεντελίσῃ, νῦν ὑμνεῖ Ὀρφέα, ὅτε δ' ἐνετύγχανεν αὐτοῦ τοῖς ὡς περὶ θεῶν ἀσεβέσι μύθοις, οὐκ ἀπεστρέφετο τὰ ποιήματα ὡς μᾶλλον καὶ τῶν Ὁμήρου ἄξια ἐκβάλλεσθαι τῆς
185r καλῆς πολιτείας· καὶ | γὰρ πολλῷ χείρονα περὶ τῶν νομιζομένων εἶπε θεῶν Ὀρφεὺς ἢ Ὅμηρος.

γενναῖος μὲν οὖν ὁ Ἀνάξαρχος, λέγων τῷ τῆς Κύπρου τυράννῳ Ἀριστοκρέοντι· ..πτίσσε, πτίσσε τὸν Ἀναξάρχου θύλακον· μονογενὲς δὲ τοῦτο περὶ Ἀναξάρχου ἴσασι θαυμαζόμενον Ἕλληνες, ἐφ' ᾧ εἰ καὶ, ὡς Κέλσος, ἀξίως ἐχρῆν τινας σέβειν ἄνθρωπον δι' ἀρετήν, οὐκ ἦν εὔλογον ἀναγορεύεσθαι τὸν Ἀνάξαρχον θεόν. καὶ ἐπὶ Ἐπίκτητον δὲ ἡμᾶς ἀναπέμπει, θαυμάσας τὸ εὐγενῶς μὲν αὐτῷ λελεγμένον, οὐ μὴν ὥστε παραβληθῆναι αὐτοῦ τὸν ἐπὶ τῇ κατάξει τοῦ σκέλους λόγον τοῖς παραδόξοις τοῦ Ἰησοῦ ἔργοις ἀπιστουμένοις ὑπὸ Κέλσου καὶ λόγοις, διὰ τὸ καὶ δυνάμει λελέχθαι θείᾳ μέχρι δεῦρο ἐπιστρέφοντας οὐ τῶν ἁπλουστέρων τινὰς μόνον ἀλλὰ καὶ πολλοὺς τῶν συνετωτέρων.

LV. Ἔπειτα δέ φησι μετὰ τὸν κατάλογον τῶν τοσούτων ἀνδρῶν τό· τί τοιοῦτον ὁ ὑμέτερος θεὸς κολαζόμενος ἐφθέγξατο; εἴποιμεν ἂν πρὸς αὐτὸν ὅτι παρὰ ταῖς μάστιξι καὶ ταῖς πολλαῖς αἰ-

2 Vgl. oben III 22, I 219 Z. 6. — 4 Vgl. Philostrat., Imag. II 24 (Theiodamas, vol. II p. 378 sq. ed. C. L. Kayser). Lactant., Divin. instit. I 21, 31—37 (Corpus script. eccles. lat. vol. XIX p. 84 sq.). — 8 Vgl. oben III 3. 22. 24. 25. — 14 Vgl. oben IV 36, I 307 Z. 13 f. — 15 Vgl. oben I 16. I 69 Z. 3 ff. — 18 Vgl. Cicero, Tuscul. disp. II 22, 52. Plutarch, De virt. mor. Cap. X p. 449 E. Diogenes Laërt. IX 10, 58. 59.

1—2 am Rand $\overset{\text{ιζ}}{\omega}$ A^1 | 1 ἀπομνημονεύματα A ἀπομνημόνευμα τῶν M Ausgg. 4 τον βοῦν λαβὼν A λαβὼν τὸν βοῦν Ausgg. | 8 προειρηκότας aus εἰρηκότας corr. A^1 12 ἐξεντελίσῃ] ι in Correctur A | 13 ἀσεβέσι] σι auf Rasur A | 14 καὶ schreibe ich, ἢ A < Ausgg. | 25 ἀπιστουμένοις ὑπὸ Κέλσου καὶ λόγοις] καὶ λόγοις ἀπιστουμένοις ὑπὸ Κέλσου Del. | 30 hinter ὅτι + ἡ M Ausgg. unrichtig.

κίαις αὐτοῦ σιωπῇ παντὸς τοῦ ἐν Ἕλλησιν ἐν περιστάσεσι τυγχάνοντος φθεγξαμένου μᾶλλον ἐνέφηνε καρτερίαν καὶ ὑπομονήν· εἴ γε κἂν τούτῳ πιστεύειν ὁ Κέλσος βούλεται εὐγνωμόνως ἀναγεγραμμένῳ ὑπὸ φιλαλήθων ἀνδρῶν, τῶν καὶ τὰ παράδοξα ἀψευδῶς εἰρηκότων καὶ τὴν παρὰ ταῖς μάστιξι σιωπὴν αὐτοῦ ἐκείνοις συναριθμησάντων. ἀλλὰ καὶ ἐμπαιζόμενος καὶ ἐνδυόμενος τὴν | „κοκκίνην χλαμύδα“ καὶ 734
τὸν „ἀκάνθινον στέφανον“ τῇ κεφαλῇ περιτιθέμενος καὶ τὸν „κάλαμον“ λαμβάνων ἐπὶ τῆς χειρὸς ἀντὶ σκήπτρου ἄκρᾳ πραότητι ἐχρήσατο, μηδὲν μηδ' ἀγενὲς μηδ' ἀγαναχτητικὸν εἰπὼν πρὸς αὐτούς, τοσαῦτα κατ' αὐτοῦ τολμήσαντας.

οὐκ ἦν οὖν κατὰ τὸν ἀπὸ καρτερίας παρὰ ταῖς μάστιξι σιωπήσαντα καὶ ἀπὸ πραότητος πάντα ὑπομένοντα τὰ παρὰ τῶν ἐμπαιζόντων προσαγόμενα εἰρηκέναι ἀπὸ ἀγεννείας, ὡς οἴονταί τινες, καὶ τό· „πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον παρελθέτω τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ.“ ἔχει μὲν οὖν λόγον ἡ δοκοῦσα ὑποπαραίτησις εἶναι τοῦ καλουμένου ποτηρίου, ὃν ἐν ἄλλοις ἐπὶ πλεῖον ἐξητάσαμεν καὶ ἀποδεδώκαμεν. ἵνα δ' ἁπλούστερον ἀκούσωμεν τοῦ λελεγμένου, ὅρα εἰ μὴ μετὰ τῆς πρὸς τὸν θεὸν εὐσεβείας καὶ ἡ εὐχὴ εἴρηται, παντὸς οὑτινοσοῦν τὸ περιστατικὸν οὐ προηγούμενον εἶναι νομίζοντος, ἀλλ' ὑπομένοντος τὸ μὴ προηγουμένως συμβαῖνον, ὅταν καιρὸς καλῇ. ἀλλὰ καὶ οὐκ ἐνδεδωκότος ἦν ἡ φωνή, εὐαρεστουμένου δὲ τοῖς συμβαίνουσι καὶ προτιμῶντος τὰ ἀπὸ προνοίας περιστατικὰ ἡ λέγουσα φωνή· „πλὴν οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σύ.“

LVI. Εἴτ' οὐκ οἶδ' ὅπως ἐβούλετο ἡμᾶς μᾶλλον Σίβυλλαν
185v ἀναγορεῦσαι παῖδα θεοῦ | ἢ Ἰησοῦν, ἀποφηνάμενος ὅτι παρενεγράψαμεν εἰς τὰ ἐκείνης πολλὰ καὶ βλάσφημα καὶ μὴ ἀποδείξας μηδ' ὅ τι παρενεγράψαμεν. ἀπέδειξε δ' ἄν, εἰ τὰ ἀρχαιότερα καθαρώτερα ἐδείκνυε καὶ οὐκ ἔχοντα ἅπερ οἴεται παρεγγεγράφθαι· μὴ ἀποδείξας δὲ μηδ' ὅτι βλάσφημά ἐστι ταῦτα, εἶτα

1 Vgl. Matth. 26, 63. Mark. 14, 61 u. oben Proöm. Cap. I. — **5** Vgl. Matth. 27, 14. Mark. 15, 5. I Petr. 2, 23. Jes. 53, 7. — **6** Vgl. Matth. 27, 28. 29. Mark. 15, 17. Joh. 19, 1. 2. — **14** Matth. 26, 39. Mark. 14, 36. Luk. 22, 42. — **16** Vgl. Exhort. Cap. XXIX (oben I 25 Z. 3 ff.) und in Matth. ser. vet. interpr. Cap. XCII (tom. IV p. 431—435 ed. Lomm.). — **23** Matth. 26, 39. Mark. 14, 36.

1 *σιωπῇ* A *σιωπὴ* M Ausgg. | **9** *ἀγενὲς* A Hō. Sp. *ἀγεννὲς* V corr. Jol corr. Del. | **13** *ἀγενείας* [so] A¹ | **15** *ὡς* (vor *ἐγὼ*) u. *ὡς* (vor *σύ*) flüchtig nachgetragen A¹ | **18** *τὸν* < M Ausgg. | **19—20** am Rand *ση* A¹ | **21** *ἡ φωνὴ* < Jol Ausgg. | **28** *παρενεγράψαμεν*] über *ρε* Apostroph u. Spiritus lenis mit heller Tinte, doch verwischt, A.

πάλιν οὐ δὶς οὐδὲ τρὶς ἀλλὰ δὴ πολλάκις ἐπιῤῥητότατον εἶπε τὸν Ἰησοῦ βίον, οὐ στὰς καθ' ἕκαστον τῶν ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ πεπραγμένων καὶ νομιζομένων εἶναι ἐπιῤῥητοτάτων, ἵνα τοῦτ' εἰπὼν δόξῃ μὴ μόνον ἀναποδείκτως ἀποφαίνεσθαι ⟨ἀλλὰ⟩ καὶ λοιδορεῖν ὃν οὐκ ἐπίσταται. εἰ γὰρ τὰ εἴδη τοῦ ἐπιῤῥητοτάτου βίου ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ φαινόμενα αὐτῷ ἐκτιθέμενος ἦν, κἂν ἠγωνισάμεθα πρὸς ἕκαστον τῶν δοκούντων εἶναι αὐτῷ ἐπιῤῥητοτάτων.

τὸ δὲ καὶ θανάτῳ οἰκτίστῳ κεχρῆσθαι τὸν Ἰησοῦν δύναιτ' ἂν λέγεσθαι καὶ περὶ Σωκράτους καὶ περὶ Ἀναξάρχου, οὗ πρὸ βραχέος ἐμνημόνευσε, καὶ περὶ ἄλλων μυρίων. ἢ οἰκτιστος μέν ἐστιν ὁ Ἰησοῦ θάνατος, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ ἐκείνων; ἢ ὁ ἐκείνων μὲν οὐκ οἰκτιστος, ὁ δὲ τοῦ Ἰησοῦ οἰκτιστος; ὁρᾷς οὖν καὶ ἐνταῦθα ὅτι σκοπὸς ἦν τῷ Κέλσῳ τὸ διαλοιδορεῖσθαι πρὸς τὸν Ἰησοῦν, κινουμένῳ οἶμαι ὑπό τινος πνεύματος, καταλυθέντος ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ καὶ καθαιρεθέντος, ἵνα μηκέτι ἔχῃ κνίσσας καὶ αἵματα, οἷς τρεφόμενον ἠπάτα τοὺς ἐν τοῖς ἐπὶ γῆς ἀγάλμασι ζητοῦντας θεὸν καὶ μὴ ἀναβλέποντας εἰς τὸν ἐπὶ πᾶσιν ἀληθῶς θεόν.

LVII. | Εἶθ' ἑξῆς ὡσπερεὶ σκοπὸν ἔχων τὸ συμπληροῦν βιβλίον 735
ἐβούλετο ἡμᾶς μᾶλλον τὸν Ἰωνᾶν νομίσαι θεὸν ἢπερ Ἰησοῦν, Ἰωνᾶν, τὸν κηρύξαντα μετάνοιαν μιᾷ πόλει τῇ Νινευὴ, προκρίνων Ἰησοῦ, τοῦ κηρύξαντος μετάνοιαν ὅλῳ τῷ κόσμῳ καὶ μᾶλλον ἐκείνου ἀνύσαντος. καὶ τὸν μὲν „ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους" τεραστίως ποιήσαντα καὶ παραδόξως „τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας" ἐβούλετο ἡμᾶς ἀναγορεῦσαι θεὸν, τὸν δ' ἀναδεξάμενον ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀποθανεῖν οὐκ ἤθελε Κέλσος, μαρτυρούμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ διὰ τῶν προφητῶν, ἄξιον εἶναι τῆς δευτερευούσης μετὰ τὸν θεὸν τῶν ὅλων, δι' ἃ ἐποίησεν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ἀνδραγαθήματα, τιμῆς. καὶ Ἰωνᾶς μὲν, ἵνα μὴ κηρύξῃ τὸ προστεταγμένον ὑπὸ τοῦ θεοῦ, κατε-

1 Vgl. oben I 62, I 113 Z. 8. III 50, I 246 Z. 8. — **19** Vgl. Jona 3, 4. — **22** u. **27** Vgl. Jona 2, 1.

4 ⟨ἀλλὰ⟩ füge ich mit M² u. den Ausgg. ein | **7** αὐτῷ ἐπιῤῥητοτάτων lesen Bo. (Notae p. 403) u. Del., αὐτῷ ἐπιῤῥητότατον M corr. Hö. Sp., αὐτὸν ἐπιρρητότατον A | **9** πρῶ̂ [so], am Rande nichts, wahrscheinlich soll der Accent getilgt werden, A | **20** νινευῆ A νινεῖ M Ausgg. | **22** ποιήσαντα] wenn auch ποιεῖν mit Acc. temp. verbunden (= verweilen, vgl. z. B. Act. 15, 33. 18, 23. 20, 3. II Kor. 11, 25) hier einen guten Sinn giebt, so könnte man doch vielleicht mit Rücksicht auf den Gedankenzusammenhang an eine Änderung in βιώσαντα (oder πνεύσαντα?) denken, da Origenes dem wunderbaren Weiterleben des Jonas den Tod Jesu (ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀποθανεῖν Z. 24) gegenüberstellt | **28** vor ἵνα vermutet Bo. (Notae p. 403), dem Del. (I 735 Anm. a) folgt, den Ausfall eines Wortes, wie z. B. φείγων, nach Jona 1, 3.

πόθη ὑπὸ τοῦ κήτους, Ἰησοῦς δὲ, ἐπεὶ ἐδίδαξεν ἅπερ ὁ θεὸς ἐβούλετο, τὸν ὑπὲρ ἀνθρώπων θάνατον ἀνεδέξατο.

ἑξῆς δέ φησιν ὅτι ἔδει μᾶλλον τὸν Δανιὴλ, ἀναβάντα ἀπὸ τῶν λεόντων, προσκυνεῖσθαι ὑφ' ἡμῶν ἅπερ τὸν Ἰησοῦν, τὴν ἀγριότητα πάσης δυνάμεως ἀντικειμένης καταπατήσαντα καὶ ἡμῖν δόντα „ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ.“ εἶτα μὴ ἔχων ἄλλους λέγειν φησίν· ἢ οἱ τῶνδε ἔτι τερατωδέστεροι, ἅμα ἵνα λοιδορήσῃ τὸν Ἰωνᾶν καὶ τὸν Δα-
180r *νιήλ· | τὸ γὰρ ἐν Κέλσῳ πνεῦμα εὐλογεῖν δικαίους οὐκ ἠπίστατο.*

LVIII. *Μετὰ ταῦτα δὲ ἴδωμεν καὶ τὴν ἑξῆς αὐτοῦ λέξιν οὕτως* Ph. 76, 8
ἔχουσαν· ἔστιν αὐτοῖς καὶ τοιόνδε παράγγελμα, τὸν ὑβρίζοντα μὴ ἀμύνεσθαι· κἂν τύπτῃ, φησὶ, τὴν ἑτέραν γνάθον, οὐ δὲ καὶ τὴν ἄλλην πάρεχε. ἀρχαῖον καὶ τοῦτο, εὖ μάλα πρόσθεν εἰρημένον, ἀγροικότερον δ' αὐτὸ ἀπεμνημόνευσαν. ἐπεὶ καὶ Πλάτωνι πεποίηται Σωκράτης Κρίτωνι διαλεγόμενος τάδε· „οὐδαμῶς ἄρα δεῖ ἀδικεῖν. οὐ δῆτα. οὐδ' ἀδικούμενον ἄρα ἀνταδικεῖν, ὡς οἱ πολλοὶ οἴονται, ἐπειδή γε οὐδαμῶς δεῖ ἀδικεῖν. οὐ φαίνεται. τί δὲ δή; κακουργεῖν δεῖ, ὦ Κρίτων, ἢ οὔ; οὐ δεῖ δή που, ὦ Σώκρατες. τί δέ; ἀντικακουργεῖν καὶ κακῶς πάσχοντα, ὡς οἱ πολλοὶ φασι, δίκαιον ἢ οὐ δίκαιον; οὐδαμῶς. τὸ γάρ που κακῶς ποιεῖν ἀνθρώπους τοῦ ἀδικεῖν οὐδὲν διαφέρει. ἀληθῆ λέγεις. οὔτε ἄρα ἀνταδικεῖν δεῖ οὐδὲ κακῶς ποιεῖν οὐδένα ἀνθρώπων, οὐδ' ἂν ὁτιοῦν πάσχῃ παρ' αὐτῶν.“ ταῦτά φησιν ὁ Πλάτων καὶ αὖθις τάδε· „σκόπει οὖν δὴ καὶ σὺ εὖ μάλα, πότερον κοινωνεῖς καὶ συνδοκεῖ σοι, καὶ ἀρχώμεθα ἐντεῦθεν

8 Vgl. Dan. 6, 23. — **5** Vgl. Psal. 90, 13. Kol. 2, 15. — Vgl. Luk. 10, 19. — **12** Vgl. Luk. 6, 29 (Matth. 5, 39). — **16** Plato, Kriton Cap. X p. 49 B C. — **25** Plato, Kriton Cap. X p. 49 D E.

5 *δυνάμεως ἀντικειμένης* A *ἀντικειμένης δυνάμεως* M Ausgg. | **8** *ἅμα*] das erste *α* in Correctur A | *Ἰωνᾶν*] *α* ausgebrochen A | **10** *Μετὰ ταῦτα* bis Z. 18 *οὐ φαίνεται* = Philokalia, Cap. XV 8 (p. 76, 8—17 ed. Rob.) | *δὲ* < *Φ* Rob. | *ἴδωμεν*] *εἴδωμεν* Pat B | hinter *λέξιν* + *τοῦ Κέλσου δηλονότι Φ* Rob. | **13** *πάρεχε* [so] A | **14** *δ'* A C Ausgg. Rob. *δὲ* Pat B D E H | **16** *ἄρα*] *ἀρα* A Pat E H | *οὐδ'*] *οὐδὲ* Pat D E H Plato | **17** *ἄρα*] *ἀρα* A Pat E H | *ἐπειδή γε*] *ἐπεὶ δέ γε* A | **18** hinter *φαίνεται* + *καὶ τὰ ἑξῆς Φ* Rob., hiermit endigt die Philokalia, Cap. XV 8 (p. 76, 17 ed. Rob. | *δὲ*] *δαὶ* Del. | **20** *καὶ* < Plato Del. | **23** *οὐδὲ* A Ausgg. *οὔτε* Plato | **24** *παρ'* A (wo über *α* ein Gravis getilgt ist) Hö. im Text, *ὑπ'* Plato P V corr. Sp. Del. | am innern Rand der mit *παρ'* in A beginnenden Zeile von I. H. eine jetzt verklebte Randnotiz, von der noch *τ̓* erkennbar ist; wahrscheinlich stand ⟨*πλά*⟩*τ̓* da | **25** *οὖν δὴ*] *δὴ οὖν* Plato | **26** *ἀρχώμεθα* Plato M Ausgg. *ἀρχόμεθα* A.

βουλευόμενοι, ὡς οὐδέποτε ὀρθῶς ἔχοντος οὔτε τοῦ ἀδικεῖν οὔτε τοῦ ἀνταδικεῖν οὔτε κακῶς πάσχοντα ἀμύνεσθαι ἀντιδρῶντα κακῶς· ἢ ἀφίστασαι καὶ οὐ κοινωνεῖς τῆς ἀρχῆς; ἐμοὶ μὲν γὰρ καὶ πάλαι οὕτως καὶ νῦν ἔτι δοκεῖ.“ Πλάτωνι μὲν οὖν οὕτως | ἤρεσεν, ἦν δὲ καὶ πρόσθεν ἔτι θείοις 736
ἀνδράσι δεδογμένα. ἀλλὰ τῶνδε μὲν πέρι καὶ τῶν ἄλλων, ὅσα παραφθείρουσιν, ἀρκείτω τὰ εἰρημένα· καὶ ὅτῳ φίλον ἐπὶ πλεῖόν τι αὐτῶν ζητεῖν, εἴσεται.

LIX. Πρὸς τοῦτο δὴ καὶ πρὸς πάντα, ὅσα ἐκοινοποίησεν ὁ Κέλ- Ph. 76, 17
σος, μὴ δυνηθεὶς αὐτῶν ἀντιβλέψαι τῇ ἀληθότητι, φάσκων αὐτὰ καὶ παρ' Ἕλλησιν εἰρῆσθαι, τοιαῦτα λεκτέον· εἰ ὠφέλιμόν ἐστι τὸ δόγμα καὶ τὸ βούλημα αὐτοῦ ὑγιὲς, εἴρηται δὲ Ἕλλησι μὲν παρὰ Πλάτωνι ἤ τινι τῶν Ἑλλήνων σοφῶν, Ἰουδαίοις δὲ παρὰ Μωϋσεῖ ἤ τινι τῶν προφητῶν, Χριστιανοῖς δὲ ⟨ἐν⟩ τοῖς ἀναγραφεῖσιν Ἰησοῦ λόγοις ἢ λελεγμένοις παρά τινι τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ· οὐ νομιστέον κατηγορεῖσθαι τὸ λεγόμενον παρὰ Ἰουδαίοις ἢ παρὰ Χριστιανοῖς ἐκ τοῦ καὶ παρ' Ἕλλησιν αὐτὰ εἰρῆσθαι, καὶ μάλιστα ἐὰν ἀποδεικνύηται τὰ Ἰουδαίων πρεσβύτερα τῶν Ἑλληνικῶν. οὐδὲ πάλιν ὑπὸ τοῦ κάλλους τῆς Ἑλληνικῆς φράσεως λεγόμενον τὸ αὐτὸ πάντως κρεῖττον εἶναι νομιστέον τοῦ εὐτελέστερον ἀπαγγελλομένου καὶ ἁπλουστέραις λέξεσι παρὰ Ἰουδαίοις ἢ Χριστιανοῖς· καίτοι γε ἡ πρώτη Ἰουδαίων λέξις, ᾗ οἱ προφῆται χρησάμενοι καταλελοίπασιν ἡμῖν βιβλία, Ἑβραίων διαλέκτῳ καὶ σοφῇ συνθέσει τῶν ἐν τῇ διαλέκτῳ κατ' ἐκείνους ἀναγέγραπται.

186v εἰ δὲ χρὴ καὶ τὴν τῶν δογμάτων | ταυτότητα, κἂν παράδοξος ὁ λόγος εἶναι δοκῇ, δεῖξαι βέλτιον εἰρημένην παρὰ τοῖς Ἰουδαίων προφήταις ἢ τοῖς λόγοις Χριστιανῶν, οὕτω τὸν λόγον κατασκευαστέον ἀπό τινος τοῦ περὶ τὰς τροφὰς καὶ τὴν σκευασίαν αὐτῶν παραδείγματος. ἔστω τι ὑγιεινὸν βρῶμα καὶ ἰσχύος τοῖς ἐσθίουσιν ἐμποιητικόν, τοῦτο δὲ οὕτως μὲν σκευασθὲν καὶ τοιοῖσδε ἡδύσμασιν ἀρτυθὲν λαμβανέτωσαν οὐχ οἱ μὴ μανθάνοντες ἄγροικοι καὶ ἐν ἑταύ-

3 ἀφίστασαι] ἀφίστασθαι A | 4 οὕτως A οὕτω Plato Ausgg. | 8 εἴσεται] εἰσέσται A | 9 Πρὸς τοῦτο bis S. 211 Z. 15 εἰρημένα = Philokalia, Cap. XV S—11 (p. 76, 17—79, 21 ed. Rob.) | ἐκοινωποίησεν A | 12 ὑγιὲς Pat | 13 ἤ] εἴ Pat | ἑλλήνων AC$^{corr.}$ Ausgg. ἑλληνικῶν PatBDEH | μωϋσῆ AAusgg. μωσῆ BRob. μωσεῖ PatCDEH | 14 ⟨ἐν⟩ füge ich mit Del. u. Rob. aus Φ ein | 15 ἤ] η völlig ausgebrochen, doch Spiritus u. Accent erhalten, A | 16 ἤ] καὶ Pat | 24 ἐκείνους] έ bis auf den Spiritus ausgebrochen A | 26 δοκῇ] hinter κ nur ein Buchstabenrest mit Circumflex darüber erhalten, δοκεῖ oder δοκοῖ, aber nicht δοκῇ hat ursprünglich dagestanden, A | 27 λόγοις AAusgg. λογίοις ΦRob. | 29 ὑγιεινὸν Φ Rob., vgl. unten S. 209 Z. 9, ὑγιαῖνον AAusgg. | 30 οὕτως AΦ οὕτω Ausgg.Rob. | 31 μανθάνοντες AAusgg. μαθόντες ΦRob.

λεσιν ἀνατεθραμμένοι καὶ πένητες τὰ τοιάδε ἐσθίειν ἀλλ' οἱ πλούσιοι Ph. 77, 13
καὶ ἁβροδίαιτοι μόνοι· οὐκ ἐκείνως δὲ καὶ ὡς δοκεῖ τοῖς νομιζομένοις καθαριωτέροις σκευασθὲν, ἀλλ' ὡς μεμαθήκασιν ἐσθίειν οἱ πένητες καὶ οἱ ἀγροικότεροι καὶ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων. ἐσθιέτωσαν μυριάδες ὅλαι. εἰ οὖν καὶ διδοῖτο ἀπὸ μὲν τῆς τοιασδὶ σκευασίας ⟨τοὺς⟩ νομιζομένους καθαριωτέρους μόνους ὑγιάζεσθαι, οὐδενὸς τῶν πολλῶν προσβάλλοντος τοῖς τοιοῖσδε βρώμασιν, ἀπὸ δὲ τῆς τοιασδὶ τὰ πλήθη τῶν ἀνθρώπων ὑγιεινότερον διάγειν· τίνας μᾶλλον τοῦ κοινωνικοῦ ἕνεκεν ἀποδεξόμεθα τῶν ὑγιεινῶν βρωμάτων χάριν; ἆρά γε τοὺς τοῖς λογίοις χρησίμως αὐτὰ σκευάζοντας ἢ τοὺς τοῖς πλήθεσι; τῆς ἴσης (δεδόσθω γὰρ) ὑγιείας καὶ εὐεξίας ἐγγινομένης ἀπὸ τῶν οὕτωσὶ σκευασθέντων ἢ οὕτωσὶ, ἀλλὰ φανερὸν ὅτι αὐτὸ τὸ | φιλάνθρωπον καὶ τὸ κοινωνικὸν ὑποβάλλει κοινωφελέστερον 737
εἶναι ἰατρὸν τὸν τῆς τῶν πολλῶν ὑγιείας προνοησάμενον ἥπερ τὸν τῆς ὀλίγων μόνων.

LX. *Εἰ νενόηται δὴ τὸ παράδειγμα, μεταβιβαστέον αὐτὸ ἐπὶ τὴν ποιότητα τῆς τῶν λογικῶν ζῴων λογικῆς τροφῆς. καὶ ὅρα εἰ μὴ Πλάτων μὲν καὶ οἱ Ἑλλήνων σοφοὶ ἐν οἷς λέγουσι καλῶς παραπλήσιοί εἰσι τοῖς προνοησαμένοις ἰατροῖς τῶν καθαριωτέρων εἶναι νομιζομένων μόνων, τοῦ πλήθους ⟨δὲ⟩ τῶν ἀνθρώπων καταφρονήσασιν· οἱ δ' ἐν Ἰουδαίοις προφῆται καὶ οἱ τοῦ Ἰησοῦ μαθηταὶ, οἱ μα-*

1 *τοιάδε*] *τοιαδί* PatCDE | **2** *οὐκ ἐκείνως δὲ καὶ*] zweimal geschrieben Pat *οὐκ ἐκείνως δὲ καὶ ἐκείνως· καὶ* CDEH | **3** *σκευασθὲν*] *κατασκευασθὲν* PatCD EH | **4** *οἱ* (vor *ἀγροικότεροι*) < BCDEH | *ἐσθιέτωσαν*] *σαν* übergeschr. A^1 | **5** *διδοῖτο* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 403) u. Rob., *διδῶτο* AAusgg. *διδότω* Φ | *τοιασδὶ σκευασίας* schreibe ich nach Pat E H, *τοιᾶσ διασκευασίας* A *τοιασδὶ κατασκευασίας* CD *τοιᾶσδε σκευασίας* B Ausgg. Rob. | **6** ⟨*τοὺς*⟩ füge ich mit ΦM^2 Ausgg. Rob. ein | hinter *καθαριωτέρους* + *εἶναι* BCDEH, vgl. unten VII 60, Z. 19 | **7** *τοιοῖσδε*, doch *ε* von I. H. übergeschr., A *τοιοῖσδε* B Ausgg. Rob. *τοιοισδὶ* PatCDEH | *βρώμασιν*] *βρώμασι*, *β* aus *ε* corr., über *ρ* trotz der Correctur Spiritus asper stehen geblieben, *ω* in Correctur, A^1 | **8** *τοιασδὶ* PatCDEH *τοιᾶσδι* A *τοιᾶσδε* B Ausgg. Rob. | **9** *ἀποδεξώμεθα* Pat | **10** *αὐτὰ*] *αὐτὰς* A | *τοῖς* (vor *πλήθεσι*) Sigma unter einem Tintenfleck verschwunden A | **11** *τῆς ἴσης*] *τὴν ἴσην* EH Del. (*δεδόσθω γὰρ*) *ὑγιείας* schreibe ich mit Hö. Sp. Rob. nach A, *γὰρ δεδόσθω ὑγιείας* Pat B *γὰρ ὑγείας δεδόσθω* CD *γὰρ δεδόσθω ὑγίειαν* EH Del. | *εὐεξίας*] *εὐεξίαν* EH Del. | *ἐγγινομένης*] *ἐγγίνεσθαι* EH Del. | **12** *ἀπὸ*] Accent unter einem Tintenfleck verschwunden A | **13** *κοινοφελέστερον* A | **14** *ἥπερ*] *ἤ περ* scheint aus *ἤ περὶ* durch Rasur corr. A | **15** vor *ὀλίγων* + *τῶν* PatBCD Rob. | *μόνων* ACDHö. Sp. *μόνον* Pat B E H Del. Rob. | **17** *ὅρα εἰ*] *α εἰ* unter einem Tintenfleck verschwunden A | **20** *μόνων*] *μόνον* PatBEH | ⟨*δὲ*⟩ füge ich mit Bo. (Notae p. 403), Del. u. Rob. aus Φ ein | *καταφρονήσασιν* C D Bo. (Notae p. 403) Del. *καταφρονησάντων* APatBEH Hö. Sp. Rob. | **21** *δ'* A *δὲ* Φ Ausgg. Rob. | *οἱ μακρὰν*] *ι μα* unter einem Tintenfleck verschwunden A | *μακρὰν*] *μακρὰι* Φ.

κρὰν χαίρειν εἰπόντες τῇ ποικίλῃ τῶν λέξεων συνθέσει καὶ τῇ. Ph. 7
ὡς ὠνόμασεν ἡ γραφὴ, „σοφίᾳ ἀνθρώπων“ καὶ „σοφίᾳ“ „κατὰ σάρκα.“
τὴν γλῶσσαν αἰνισσομένη, ὁμοιωθεῖεν ἂν τοῖς τὴν αὐτὴν τῶν βρω-
μάτων ποιότητα ὑγιεινοτάτην προνοησαμένοις συνθέσει λέξεων
σκευάσαι καὶ εὐτρεπίσαι φθανούσῃ ἐπὶ τὰ πλήθη τῶν ἀνθρώπων
καὶ μὴ ξενιζούσῃ τὴν διάλεκτον αὐτῶν μηδὲ διὰ τοῦ ξενισμοῦ ἀπο-
στρεφούσῃ ἀκούειν ὡς ἀσυνήθων τῶν τοιῶνδε διαλέξεων. καὶ γὰρ
εἴπερ πρόκειται τῷ, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, λογικῷ βρώματι ἀνεξίκακον
καὶ πρᾷον ποιῆσαι τὸν ἐμφαγόντα, πῶς οὐ βέλτιον συνεσκευασμένος
εἴη ἂν λόγος ὁ πλήθη ἀνεξικάκων καὶ πραόων κατασκευάζων ἢ προ-
κοπτόντων γε ἐπὶ ταύτας τὰς ἀρετὰς παρὰ τὸν πάνυ ὀλίγους καὶ
εὐαριθμήτους, ἵνα ⟨καὶ τοῦτο⟩ δοθῇ, ἀνεξικάκους καὶ πράους ποι-
οῦντα;

187r *ὥσπερ δὲ εἰ ὁ ⟨Πλάτων⟩ τοὺς αἰγυπτιάζοντας ἢ τοὺς συριάζοντας*
ὠφελεῖν ὑγιέσι δόγμασιν ἐβούλετο, °Ἕλλην τυγχάνων, προενοήσατο ἂν
μαθεῖν τὰς τῶν ἀκουσομένων διαλέκτους καὶ, ὡς °Ἕλληνες ὀνομάζουσι,
βαρβαρίζειν μᾶλλον ὑπὲρ τῆς Αἰγυπτίων καὶ Σύρων βελτιώσεως ἢ
°Ἕλλην μένων μηδὲν δύνασθαι χρήσιμον λέγειν Αἰγυπτίοις καὶ Σύ-
ροις· οὕτως ἡ προνοουμένη θεία φύσις οὐ τῶν πεπαιδεῦσθαι νομι-
ζομένων μόνον τὰ Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων συγκατ-
έβη τῇ ἰδιωτείᾳ τοῦ πλήθους τῶν ἀκροωμένων, ἵνα ταῖς συνήθεσιν
αὐτοῖς χρησαμένη λέξεσι προκαλέσηται ἐπὶ ἀκρόασιν τὸ τῶν ἰδιωτῶν
πλῆθος, δυνάμενον ἐξ εὐχεροῦς μετὰ τὴν ἅπαξ γενομένην εἰσαγωγὴν
φιλοτιμήσασθαι πρὸς τὸ καὶ βαθύτερα τῶν κεκρυμμένων νοημάτων
ἐν ταῖς γραφαῖς καταλαβεῖν. καὶ τῷ τυχόντι γὰρ δῆλον, ταύτας

2 Vgl. I Kor. 2, 5. — Vgl. I Kor. 1, 26. II Kor. 1, 12.

1 *ποικλλη* A | **3** *τὴν* (vor *γλῶσσαν*)] *τ* halb ausgebrochen A | *αἰνισσομένη* B¹corr. E H Rob. *αἰνισσομένη* Bo. (Notae p. 403) Del. *αἰνισσόμενοι* A Pat B* C D Hö. Sp. | *ὁμοιωθεῖεν ἄν*] *ὁμοιωθεῖσαν* A Hö. Sp., vgl. meine „Textüberlieferung“ S. 148 Nr. 12 | *βρωμάτων*] *ωμα* halb ausgebrochen A | **5** *φθανούσῃ*] *φθάνουσαι* Pat | **7** *τοιῶνδε*] *τοιούτων Φ* | **8** *τῷ* < *Φ* | **9** *συνεσκευασμένος*] *συσκευασάμενος* A | **10** *εἴη ἂν λόγος*] *ἂν εἴη ὁ λόγος* E H Del. | **11** *τὸν*] *τῶν* Pat | **12** ⟨*καὶ τοῦτο*⟩ füge ich mit Del. u. Rob. aus *Φ* ein, vgl. meine „Textüberlieferung“ S. 138 Nr. 7 | **14** *εἰ* < Bo. (Notae p. 403) Del. | ⟨*Πλάτων*⟩ durch Conjectur Rob. | *τοὺς* (hinter *ἢ*) übergeschr. A¹ **15** *δόγμασιν ἐβούλετο* A Pat B Hö. Sp. Rob. *δόγμασι βουλόμενος* C D E H Bo. (Notae p. 403) Del. | **18** *μένων*] *μὲν ὡς* A *μὲν ὢν* Pat | *δύνασθαι χρήσιμον* A Ausgg. Rob. *χρήσιμον δύνασθαι Φ* | **19** *προνοουμένη* A Ausgg. Rob. *προνοησαμένη Φ* **20** *ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων* < *Φ*, vgl. meine „Textüberlieferung“ S. 141 Nr. 7 | *Ἑλλήνων* (hinter *λοιπῶν*) wollen Bo. (Notae p. 403) u. Del. (I 737 Anm. h) tilgen oder in *ἀνθρώπων* ändern | **21** *ἰδιωτία* A | **24** *φιλοτιμήσασθαι*] *τι* vollständig ausgebrochen A.

ἀναγινώσκοντι, ὅτι πολλὰ βαθύτερον τοῦ αὐτόθεν ἐμφαινομένου Ph. 79, 5
ἔχειν δύναται νοῦν, τοῖς ἀνατιθεῖσιν αὐτοὺς τῇ ἐξετάσει τοῦ λόγου
φανερούμενον, ⟨καὶ φανερούμενον⟩ κατὰ τὴν | ἀναλογίαν τῆς εἰς τὸν 738
λόγον σχολῆς καὶ εἰς τὴν ἄσκησιν αὐτοῦ προθυμίας.

LXI. Οὐκοῦν κατεσκεύασται ὅτι, ὡς φησι Κέλσος, ἀγροικότερον εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς· „τῷ τύπτοντί σε εἰς τὴν σιαγόνα πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην“ „καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν ἄφες καὶ τὸ ἱμάτιον“ βιωφελέστερον κεκίνηκε τὸν λόγον καὶ παρέστησεν οὕτως εἰπὼν ἢ ὡς ἐν τῷ Κρίτωνι Πλάτων, οὗ μηδ' ἀκούειν ἰδιῶται δύνανται ἀλλὰ μόγις οἱ τὰ ἐγκύκλια πρὸ τῆς σεμνῆς Ἑλλήνων φιλοσοφίας μεμαθηκότες. κατανοητέον δὲ καὶ ὅτι οὐ παραφθείρεται ὁ περὶ ἀνεξικακίας νοῦς ὑπὸ τῆς τῶν λέξεων εὐτελείας, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ συκοφαντεῖ τὸν λόγον ὁ Κέλσος λέγων· ἀλλὰ τῶνδε μὲν πέρι καὶ ἄλλων, ὅσα παραφθείρουσιν, ἀρκείτω τὰ εἰρημένα· καὶ ὅτῳ φίλον ἐπὶ πλέον τι αὐτῶν ζητεῖν, εἴσεται.

LXII. Φέρε δὲ ἴδωμεν καὶ τὰ ἑξῆς, ἐν οἷς ταῦτά φησι· στῶμεν δ' ἐκεῖθεν· οὐκ ἀνέχονται νεὼς ὁρῶντες καὶ βωμοὺς καὶ ἀγάλματα. οὐδὲ γὰρ Σκύθαι τοῦτο οὐδὲ Λιβύων οἱ Νομάδες οὐδὲ Σῆρες οἱ ἄθεοι οὐδ' ἄλλα ἔθνη τὰ δυσαγέστατα καὶ ἀνομώτατα. ὅτι δὲ καὶ Πέρσαι οὕτως νομίζουσιν, Ἡρόδοτος ἐν τοῖσδε ἱστορεῖ· „Πέρσας δὲ οἶδα νόμοισι τοῖσδε χρεωμένους, ἀγάλματα μὲν καὶ βωμοὺς καὶ ναοὺς οὐκ ἐν νόμῳ ποιευμένους ἱδρύεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖσι ποιεῦσι μω-

6 Luk. 6, 29. — 7 Matth. 5, 40. — 18 Vgl. Minucius Felix, Octavius Cap. VIII 4. — 22 Herodot I 131.

1 πολλὰ Φ Bo. (Notae p. 403) Del. Rob. πολὺν A Hö. Sp. | βαθύτερον τοῦ αὐτόθεν ἐμφαινομένου Φ Del. Rob. τοῦ αὐτόθεν ἐμφαινομένου βαθύτερον A Hö. Sp. | 2 αὐτοὺς Ausgg. αὐτοὺς A ἑαυτοὺς Φ Rob. | 3 φανερούμενον, ⟨καὶ φανερούμενον⟩ schreibe ich nach B C D E H mit Rob., καὶ φανερούμενον Pat φανερούμενον A Ausgg., vgl. meine „Textüberlieferung“ S. 139 Nr. 8 | ἀναλογίαν Φ Del. Rob. ἀνάλογον A Hö. Sp. | 4 hinter καὶ εἰς + τὸν λόγον, doch expungiert, A | 5 ὡς φησι Κέλσος Ausgg. Rob. ὡς φησὶ Κέλσος A ὡς φησιν ὁ κέλσος Pat D E H ὁ ὡς φησιν ὁ κέλσος B | 6 ὁ Ἰησοῦς < Pat B D E H | σιάγωνα Pat | 9 οὕτω A | 10 μηδ' A B μηδὲ Pat μὴ δὲ C D E H | πρὸ] πρὸ oder πρὸς A πρὸς P M V Hö. Sp. | 13 τὸν] τῶν Pat | ὁ Κέλσος λέγων Φ Del. λέγων ὁ Κέλσος A Hö. Sp. Rob. | 15 mit εἰρημένα endigt die Philokalia, Cap. XV 11 (p. 79, 21 ed. Rob.) | 17—18 am innern Rand κελσ A¹ | 21 νομίζουσιν Bo. (Notae p. 403) Del. ὀνομάζουσιν A Hö. Sp. | 22 πέρσας M corr. Ausgg. πέρσαις A | τοῖσδε] τοιοῖσιδε Herod. | 23 χρεωμένους Herod. χρεομένους A Ausgg. | καὶ βωμοὺς καὶ ναοὺς A Ausgg. καὶ νηοὺς καὶ βωμοὺς Herod. | 24 ποιευμένους] πορευομένους A | ἱδρύεσθαι] ἱδρύσθαι A | ποιεῦσι] ποιοῦσι Ausgg.

ρίην ἐπιφέρουσιν· ὡς μὲν ἐμοὶ δοκέει, διότι οὐκ ἀνθρωποφυέας ἐνόμισαν τοὺς θεοὺς καθάπερ οἱ Ἕλληνες εἶναι.“ καὶ μὴν καὶ Ἡράκλειτος ὧδέ πως ἀποφαίνεται· „καὶ τοῖς ἀγάλμασι τουτέοισιν εὔχονται, ὁκοῖον εἴ τις τοῖς δόμοισι
187v λεσχηνεύοιτο, οὔ τι | γινώσκων θεοὺς οὐδ' ἥρωας, οἵτινές εἰσι.“ τί γοῦν σοφώτερον τοῦ Ἡρακλείτου ἡμᾶς διδάσκουσιν; ὁ μέν γε μάλα ἀποῤῥήτως ὑποσημαίνει ἠλίθιον τὸ „τοῖς ἀγάλμασιν“ εὔχεσθαι, ἐὰν μὴ γινώσκῃ τις „θεοὺς καὶ ἥρωας, οἵτινές εἰσιν.“

Ἡράκλειτος μὲν οὕτως· οἱ δὲ ἄντικρυς τὰ ἀγάλματα ἀτιμάζουσιν. εἰ μὲν ὅτι λίθος ἢ ξύλον ἢ χαλκὸς ἢ χρυσός, ὃν ὁ δεῖνα ἢ ὁ δεῖνα εἰργάσατο, οὐκ ἂν εἴη θεός, γελοία ἡ σοφία. τίς γὰρ καὶ ἄλλος εἰ μὴ πάντῃ νήπιος ταῦτα ἡγεῖται θεοὺς ἀλλὰ θεῶν ἀναθήματα καὶ ἀγάλματα; εἰ δ' ὅτι μηδὲ θείας εἰκόνας ὑπολητέον, ἄλλην γὰρ εἶναι θεοῦ μορφήν. ὥσπερ καὶ Πέρσαις δοκεῖ· λελήθασιν αὐτοὶ σφᾶς αὐτοὺς ἐλέγχοντες, ὅταν φῶσιν ὅτι „ὁ θεὸς ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον“ ἰδίαν „εἰκόνα“ τὸ δὲ εἶδος ὅμοιον ἑαυτῷ. ἀλλὰ συνθήσονται μὲν εἶναι ταῦτα ἐπὶ τιμῇ τινων, ἢ ὁμοίων ἢ ἀνομοίων τὸ εἶδος. οὔτε δὲ θεοὺς εἶναι, οἷς ταῦτα ἀνάκειται, ἀλλὰ δαίμονας, οὐδὲ χρῆναι θεραπεύειν δαίμονας ὅστις σέβει θεόν.

LXIII. Καὶ πρὸς ταῦτα δὲ λεκτέον ὅτι, εἴπερ Σκύθαι | καὶ 739
Λιβύων οἱ Νομάδες καὶ Σῆρες, οὓς φησιν ἀθέους εἶναι ὁ Κέλσος, καὶ ἄλλα ἔθνη δυσαγέστατα καὶ ἀνομώτατα ἀλλὰ καὶ Πέρσαι οὐκ ἀνέχονται νεὼς ὁρῶντες καὶ βωμοὺς καὶ ἀγάλματα, οὐ παρὰ τοῦτο ἴσον ἐστὶ τὸ μὴ ἀνέχεσθαι τούτων ἐκείνους τῷ καὶ ἡμᾶς μὴ ἀνέχεσθαι αὐτῶν. ἐξεταστέον γὰρ τὰ δόγματα,

3 Vgl. Heracliti Ephesii Reliquiae rec. I. Bywater, Oxonii 1877, p. 48 Nr. 126 (= Fr. phil. gr. ed. Mullach, I 323 Nr. 61). Clemens Alex., Protrept. Cap. IV 50 p. 44 ed. Potter. K. J. Neumann, Heraclitea (Hermes XV 605. XVI 159) und oben I 5, I 58 Z. 28. — **11** Vgl. Jes. 44, 9 ff. Jerem. 10, 3 ff. Weish. Sal. 13, 10. Act. 17, 29 (Deut. 4, 28). 1 Kor. 3, 12. Justin, Apol. I 9. Ep. ad Diogn. Cap. II. Athenag. Legat. Cap. XV. Theophil. ad Autol. II 2 (vol. I³ p. 28. 30. vol. III³ p. 160 sqq. vol. VII p. 66. 68 [p. 15 sq. ed. Ed. Schwartz] vol. VIII p. 48 ed. Otto). — **17** Vgl. Gen. 1, 26. 27 und oben VI 63.

1 *δοκέει*] *δοκέειν* Herod. | *διότι*] *ὅτι* Herod. | **2** *καθάπερ*] *κατά περ* Herod. | **5** *οὔ τι* Hö.Sp. *οὔτι* A *οὔτε* Del. | *γινώσκων* AAusgg. | **6** *διδασκ̄* [so] A | **8** *γινώσκῃ* AAusgg. | **12** *γελοῖα* A | *ἡ*] Spiritus fehlt A | **14** *θεοὺς* aus *θεὸν*, w. e. sch., von I. H. corr. A | hinter *ἀλλὰ* + *μὴ* Del. (I 738 Anm. d) unrichtig | **16** *σφᾶς* aus *σφὰς* corr. A | **23—24** am Rand *ὦ* A¹.

ἀφ' ὧν ὁρμώμενοι οὐκ ἀνέχονται ναῶν καὶ ἀγαλμάτων οἱ μὴ ἀνεχόμενοί γε αὐτῶν· ἵν', εἰ μὲν ἀπὸ ὑγιῶν δογμάτων οὐκ ἀνέχεται, ἐπαινῆται ὁ μὴ ἀνεχόμενος, εἰ δ' ἀπὸ ἐσφαλμένων, ψέγηται.

δυνατὸν γὰρ τὸ αὐτὸ ἀπὸ διαφόρων δογμάτων γίνεσθαι. οἷον ἐπὶ παραδείγματος ἐκκλίνουσι τὸ μοιχεύειν οἱ τὰ τοῦ Κιτιέως Ζήνωνος φιλοσοφοῦντες ἀλλὰ καὶ οἱ τὰ Ἐπικούρου τινὲς δὲ καὶ τῶν παντελῶς ἰδιωτῶν. ἀλλ' ὅρα ὅση διαφωνία ἐστὶ περὶ τῆς τοῦ μοιχεύειν ἐκκλίσεως τῶν τοιούτων· οἱ μὲν διὰ τὸ κοινωνικὸν καὶ παρὰ φύσιν εἶναι τῷ λογικῷ ζῴῳ νοθεύειν τὴν ὑπὸ τῶν νόμων ἑτέρῳ προκαταληφθεῖσαν γυναῖκα καὶ φθείρειν τὸν ἄλλου ἀνθρώπου οἶκον, οἱ δὲ ἀπὸ Ἐπικούρου οὐ διὰ τοῦτο οὐ μοιχεύουσιν, ὅτε ἀπέχονται τοῦ μοιχεύειν, ἀλλὰ διὰ τὸ νενομικέναι τέλος τὴν ἡδονήν, πολλὰ δ' ἀπαντᾶν κωλυτικὰ τῆς ἡδονῆς τῷ εἴξαντι μιᾷ τῇ τοῦ μοιχεύειν ἡδονῇ καὶ ἔσθ' ὅτε φυλακὰς ἢ φυγὰς ἢ θανάτους πολλάκις δὲ πρὸ τούτων καὶ κινδύνους κατὰ τὸ ἐπιτηρεῖν τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἔξοδον ἀπὸ τῆς οἰκίας καὶ τῶν τὰ ἐκείνου φρονούντων· ὡς εἰ καθ' ὑπόθεσιν μοιχεύοντα οἷόν τ' ἦν λαθεῖν καὶ τὸν ἄνδρα τῆς γυναικὸς καὶ τοὺς οἰκείους πάντας αὐτοῦ καὶ τοὺς, παρ' οἷς τις ἐκ τοῦ μοιχεύειν ἀδοξεῖ, κἂν ἐμοίχευσε διὰ τὴν ἡδονὴν ὁ Ἐπικούρειος. | εἰ δὲ καὶ ὁ ἰδιώτης ποτὲ παρὸν μοιχεύειν οὐ μοιχεύει, εὑρεθείη ἂν ἐνίοτε διὰ τὸν ἐνεστῶτα ἐκ τοῦ νόμου φόβον καὶ τὰς κολάσεις ⟨οὐ⟩ μοιχεύων, καὶ οὐ διὰ τὸ θηρᾶσθαι πλείονας ἡδονὰς ὁ τοιοῦτος ἀπέχοιτ' ἂν τοῦ μοιχεύειν. ὁρᾷς οὖν ὅτι τὸ ἓν εἶναι νομιζόμενον ἔργον, ἡ τῆς μοιχείας ἀποχή, παρὰ τὰς προθέσεις τῶν ἀπεχομένων οὐ ταὐτὸν ἀλλὰ διάφορον γίνεται· ἢ γὰρ ἀπὸ ὑγιῶν δογμάτων ἢ ἀπὸ μοχθηρῶν καὶ ἀσεβεστάτων τῶν ἐν τῷ Ἐπικουρείῳ ἢ τῷ τοιῷδε ἰδιώτῃ.

LXIV. Ὥσπερ οὖν τὸ ἓν τοῦτο πρᾶγμα, ἡ τῆς μοιχείας ἀποχή, ἓν εἶναι δοκοῦσα πολλὰ ἁλίσκεται τυγχάνουσα παρὰ τὰ διάφορα

6 Vgl. The fragments of Zeno and Cleanthes by A. C. Pearson, Cambridge 1891, p. 209 Nr. 178. — 7 Vgl. H. Usener, Epicurea p. 322, 23 Nr. 535.

1 ὁρμώμενοι M corr. Jol Bo. (Notae p. 403) Del. ὁμῶμεν οἳ A | **3** ἐπαινῆται V corr. Del. ἐπαινεῖται A Hö. Sp. | **7—8** am Rand σῃ A¹ | **9—10** am Rand καλά A¹ | **9** hinter καὶ + διὰ τὸ H. Usener, Epicurea p. 322, 27 adn. | **11** προκαταλῃφθεῖσαν M Ausgg. προκαταλειφθεῖσαν A | **12** διατουτο [so] A | **14** ἀπαντᾶν Jol corr. Del. (I 739 Anm. b) ἀπαντᾶ A Hö. Sp. | **17** φρονούντων] φρουρούντων vermutet Del. (I 739 Anm. b) | **20** ἐπίκουριος [so] A | **22** vor μοιχεύων + ⟨οὐ⟩ M Jol, Hö. u. Sp. am Rand; vor μοιχεύων + ⟨μὴ⟩ V corr. Ausgg. im Text | **24** ὅτι] υ in Correctur A | ἓν εἶναι M² (am Rand) Jol Ausgg. ἐνεῖναι A | **25** ἀποχὴ Del. (I 739 Anm. c), vgl. unten VII 64 a. A.; ἀποδοχὴ A Ausgg. | ταυτὸν A | **27** ἐπικουρίῳ A | τοιῶδε A τοιῷδ' Ausgg.

δόγματα καὶ τὰς προθέσεις, οὕτως καὶ τῶν μὴ ἀνεχομένων παρὰ βωμοῖς καὶ ναοῖς καὶ ἀγάλμασι σέβειν τὸ θεῖον Σκύθαι μὲν ἢ Λιβύων οἱ Νομάδες ἢ Σῆρες οἱ ἄθεοι ἢ Πέρσαι ἀπὸ δογμάτων τοῦτο πράττουσιν ἄλλων, ἢ ὧν Χριστιανοὶ καὶ Ἰουδαῖοι οὐκ ἀνέχονται τῆς τοιαύτης ὑπολαμβανομένης εἰς τὸ θεῖον θεραπείας· οὐδεὶς ἐκείνων διὰ τὸ ἐκκλίνειν καὶ κατασπᾶν καὶ κατάγειν τὴν περὶ τὸ θεῖον | θρησκείαν ἐπὶ τὴν τοιαύτην ὕλην οὑτωσὶ ἐσχη- 740
ματισμένην οὐκ ἀνέχεται βωμῶν καὶ ἀγαλμάτων οὐδὲ διὰ τὸ διειληφέναι περὶ δαιμόνων ὅτι τοιοῖσδε παρακαθέζονται σχήμασι καὶ χωρίοις, ἤτοι ὑπό τινων μαγγανειῶν κατακλιθέντες ἢ καὶ ἄλλως δυνηθέντες προκαταλαβεῖν ἑαυτοῖς τόπους, ἐν οἷς τῆς τῶν θυομένων ἀποφορᾶς λίχνως μεταλαμβάνοντες παράνομον ἡδονὴν καὶ παρανόμους θηράσονται· Χριστιανοὶ δὲ καὶ Ἰουδαῖοι διὰ τὸ „κύριον τὸν θεόν σου φοβηθήσῃ καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις“ ⟨καὶ⟩ διὰ τὸ „οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ“ καὶ „οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἴδωλον οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ⟨ἄνω⟩ καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω καὶ ὅσα ἐν τῷ ὕδατι ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς“ καὶ διὰ τὸ „κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις“ καὶ ἄλλα πλείονα τούτοις παραπλήσια οὐ μόνον ἐκτρέπονται νεὼς καὶ βωμοὺς καὶ ἀγάλματα, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸ ἀποθνῄσκειν, ὅτε δεῖ, ἑτοίμως ἔρχονται ὑπὲρ τοῦ μὴ μολῦναι τὴν περὶ τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων ὑπόληψιν διά τινος τοιούτου παρανομήματος.

LXV. Εἴρηται δὲ ἐν τοῖς ἀνωτέρω περὶ Περσῶν πρὸς τὸ νεὼς μὲν αὐτοὺς μὴ ἱδρύεσθαι σέβειν δὲ τὸν ἥλιον καὶ τὰ τοῦ θεοῦ δημιουργήματα· ὅπερ ἡμῖν ἀπαγορεύεται, διδασκομένοις μὴ λατρεύειν „τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα“ ἀλλ' εἰδέναι μὲν ὅτι „ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς

13 Deut. 6, 13 (Matth. 4, 10). — **15** Exod. 20, 3. — Exod. 20, 4. 5. — **18** Matth. 4, 10. Luk. 4, 8 (Deut. 6, 13). — **24** Vgl. oben V 41. 44. VI 22. — **26** Vgl. Röm. 1, 25. — **27** Röm. 8, 21.

1 *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg. | **6** *καὶ* (vor *κατασπᾶν*)] *αι* ausgebrochen, *κ* u. Gravis erhalten A; *τὸ* für *καὶ* liest Bo. (Notae p. 404) | **7** *ἐσχηματισμένην*] *ἐσχ* halb ausgebrochen A | **9** *διειληφέναι* aus *εἰληφέναι* corr. A¹ | **10** *κατακλιθέντες*] nicht mit Bo. (Notae p. 404) in *κατακεκληθέντες* zu corr. | **12** *παρανόμους*] ‚Intelligo ipsos Idololatras' Bo. (Notae p. 404); dagegen vermute ich, dass dahinter ein Substantivum ausgefallen ist, vielleicht ⟨*συνουσίας*⟩, vgl. oben IV 26, I 296 Z. 4; *παρανόμως* PDel. | **13** *θηράσονται* A Hō. Sp. *θηράσωνται* Bo. (Notae p. 404) Del. | **14** ⟨*καὶ*⟩ füge ich mit Del. ein | **16** *παντὸς*] *πᾶν* PDel. | ⟨*ἄνω*⟩ füge ich mit den Ausgg. ein | **22** *μολύναι* A | **25** *ἱδρύεσθαι* schreibe ich, *ἱδρύσθαι* A Ausgg., derselbe Fehler oben VII 62, S. 211 Z. 24 | **26** *ἀπαγορεύεται*] *ἀπηγόρευται* Sp. Del.

δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ" καὶ ὅτι „ἡ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως
τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ ἀπεκδέχεται" καὶ ὅτι „τῇ μα-
ταιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα
188v ἐπ' ἐλπίδι," καὶ μὴ μὴν καὶ δεῖν | τὰ ἐπὶ τῇ δουλείᾳ „τῆς φθορᾶς"
5 καὶ ἐπὶ „τῇ ματαιότητι" ὑποτεταγμένα καὶ „ἐπ' ἐλπίδι" κρείττονι
ταῦτα πράττοντα ἐν χώρᾳ τιμᾶν θεοῦ τοῦ ἀνενδεοῦς ἢ τοῦ υἱοῦ
αὐτοῦ καὶ πρωτοτόκου „πάσης κτίσεως." ἀρκεῖ τοίνυν πρὸς ἐκείνοις
καὶ ταῦτα περὶ τοῦ Περσῶν ἔθνους, βωμοὺς καὶ ἀγάλματα ἐκ-
τρεπομένων λατρευόντων δὲ „τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα."

10 ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν Ἡρακλείτου παρέθετο λέξιν, ὑποδιηγησάμενος
αὐτὴν ὑποσημαίνουσαν ἠλίθιον εἶναι τὸ „τοῖς ἀγάλμασιν" εὔ-
χεσθαι, ἐὰν μὴ γινώσκῃ τις „θεοὺς καὶ ἥρωας, οἵτινές εἰσι,"
λεκτέον ὅτι γινώσκειν μὲν ἔστι θεὸν καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ καὶ
τοὺς τετιμημένους ὑπὸ θεοῦ τῇ θεὸς προσηγορίᾳ καὶ μετέχοντας
15 τῆς θεότητος αὐτοῦ, ἑτέρους ὄντας παρὰ πάντας τοὺς θεοὺς „τῶν
ἐθνῶν," „οἵτινές εἰσι" „δαιμόνια"· οὐ μὴν δυνατόν ἐστι καὶ γι-
νώσκειν τὸν θεὸν καὶ „τοῖς ἀγάλμασιν" εὔχεσθαι.

LXVI. | Καὶ οὐ μόνον τὸ εὔχεσθαι „τοῖς ἀγάλμασιν" ἠλίθιόν 741
ἐστιν ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ συμπεριφερόμενον τοῖς πολλοῖς προσποιεῖσθαι
20 „τοῖς ἀγάλμασιν" εὔχεσθαι, ὁποῖον ποιοῦσιν οἱ τὰ ἀπὸ τοῦ Περι-
πάτου φιλοσοφοῦντες καὶ οἱ τὰ Ἐπικούρου ἢ Δημοκρίτου ἀσπαζό-
μενοι· οὐδὲν γὰρ νόθον χρὴ ἐνυπάρχειν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀληθῶς εἰς
τὸ θεῖον εὐσεβοῦς. οὐ τιμῶμεν δὲ τὰ ἀγάλματα καὶ διὰ τὸ μὴ τὸ
ὅσον ἐφ' ἡμῖν καταπίπτειν εἰς ὑπόληψιν τὴν περὶ τοῦ εἶναι τὰ
25 ἀγάλματα θεοὺς ἑτέρους. διὸ καὶ ἐγκαλοῦμεν Κέλσῳ καὶ πᾶσι
τοῖς ὁμολογοῦσι μὴ εἶναι ταῦτα θεοὺς ὅτι τῶν δοκούντων εἶναι
σοφῶν καὶ ἡ φαινομένη περὶ τὰ ἀγάλματα τιμή· ἣ καὶ ἀκολου-
θοῦντες οἱ πολλοὶ οὐ μόνον κατὰ συμπεριφορὰν σέβειν αὐτὰ νομί-
ζοντες ἁμαρτάνουσιν ἀλλὰ γὰρ καὶ καταπίπτοντες τῇ ψυχῇ ἐπὶ τὸ
30 νομίζειν ταῦτα εἶναι θεοὺς καὶ μηδ' ἀνεχόμενοι ἀκούειν ὅτι
οὐκ εἰσὶ ταῦτα θεοὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν προσκυνούμενα.

Κέλσος μὲν οὖν φησιν αὐτὰ μὴ ἡγεῖσθαι θεοὺς ἀλλὰ θεῶν
ἀναθήματα, μὴ ἀποδεικνὺς, πῶς οὐκ ἀνθρώπων εἰσὶ ταῦτα ἀνα-

1 Röm. 8, 19. — **2** Röm. 8, 20. — **4** Vgl. Röm. 8, 21. 20. — **7** Vgl. Kol. 1, 15. — **9** Vgl. Röm. 1, 25. — **13** Vgl. Joh. 1, 14. 18. 3, 16. 18. 1 Joh. 4, 9. — **14** Vgl. Psal. 49, 1. — **15** Vgl. Psal. 95, 5. — **19** Vgl. oben Exhort. Cap. VI a. A. und H. Usener, Epicurea p. 259, 14 Nr. 390.

12 *γιγνώσκῃ* A Ausgg. | **13** *γιγνώσκειν* A Ausgg. | **20** *Περιπάτου*] *πάτου* ausser τ u. d. Acut fast ganz ausgebrochen A | **22** *ἐν* < Ausgg. | **27** *καὶ* (vor *ἡ*)] *γίνεται* vermutet Bo. (Notae p. 404) | *ἡ* A *οἷς* M$^{corr.}$ Ausgg. | **33** *ἀποδεικνὺς*] *ε* ausgebrochen A.

θήματα ἀλλ', ὡς ὠνόμασεν, αὐτῶν τῶν θεῶν. σαφὲς γὰρ ὅτι ἐστὶν ἀνθρώπων πεπλανημένων περὶ τὸ θεῖον ταῦτα ἀναθήματα. ἀλλ' οὐδὲ θείας εἰκόνας ὑπολαμβάνομεν εἶναι τὰ ἀγάλματα, ἅτε μορφὴν ἀοράτου καὶ ἀσωμάτου μὴ διαγράφοντες θεοῦ. ἐπεὶ δὲ ὑπολαμβάνει ἡμᾶς ὁ Κέλσος τοῖς ἐναντίοις περιπίπτειν, ὅτε φαμὲν μὴ εἶναι ἀνθρωπόμορφον τὸ θεῖον καὶ ὅτε πιστεύομεν ὅτι „ὁ θεὸς ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον" ἰδίαν „εἰκόνα" καὶ ἐν εἰκόνι θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· λεκτέον, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἴρηται, ὅτι τὸ „κατ' εἰκόνα θεοῦ" ἐν ψυχῇ λογικῇ, τῇ ποιᾷ κατ' ἀρετήν, σῴζεσθαί φαμεν. καὶ ἔνθα μέντοι ὁ Κέλσος, μὴ ἰδὼν διαφορὰν εἰκόνος θεοῦ καὶ τοῦ „κατ' εἰκόνα θεοῦ", φησὶν ἡμᾶς λέγειν ὅτι „ὁ θεὸς ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον" ἰδίαν „εἰκόνα" καὶ
189r εἶδος ὅμοιον ἑαυτῷ· εἴρηται | δὲ ἐν τοῖς ἀνωτέρω καὶ πρὸς ταῦτα.

LXVII. Εἶθ' ἑξῆς φησι περὶ Χριστιανῶν ὅτι συνθήσονται μὲν εἶναι ταῦτ' ἐπὶ τιμῇ τινων, ἢ ὁμοίων ἢ ἀνομοίων τὸ εἶδος, οὔτε δὲ θεοὺς εἶναι, οἷς ταῦτ' ἀνάκειται, ἀλλὰ δαίμονας, οὔτε χρῆναι θεραπεύειν δαίμονας ὅστις σέβει θεόν. καὶ εἰ ἠπίστατό γε τὸν περὶ δαιμόνων λόγον καὶ ὧν ἕκαστος αὐτῶν ἐνεργεῖ, εἴτε καλούμενος ὑπὸ τῶν περὶ ταῦτα δεινῶν εἴτε καὶ ἑκουσίως ἐπιδιδοὺς ἑαυτὸν ᾗ βούλεται καὶ δύναται ἐνεργείᾳ, καὶ διειλήφει τὸν περὶ δαιμόνων λόγον, πολὺν ὄντα καὶ δύσληπτον τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, οὐκ ἂν ἐνεκάλεσεν ἡμῖν, φάσκουσιν ὅτι οὐ χρὴ θεραπεύειν δαίμονας ὅστις σέβει τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν. καὶ τοσοῦτόν γε ἀποδίομεν τοῦ θεραπεύειν δαίμονας, ὥστε καὶ ἀπελαύνειν αὐτοὺς ἰσχύομεν καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτων μαθήμασιν ἀπὸ 742
τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν καὶ ἀπὸ τῶν τόπων, ἐν οἷς αὐτοὺς ἱδρύκασιν, ἔνθ' ὅτι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ζῴων. πολλάκις γὰρ ἐπὶ τῇ λύμῃ καὶ τῶν τοιούτων ἐνεργοῦσί τινα οἱ δαίμονες.

LXVIII. Διὰ δὲ τὰ ἀνωτέρω πολλὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἡμῖν εἰρημένα οὐ χρὴ νῦν παλιλλογεῖν πρὸς τὸ ὅτι μὲν οὖν αὐτοὶ διελέγ-

6 Vgl. Gen. 1, 26. 27. — 8 Vgl. oben VI 63. — 9 u. 11 Vgl. Gen. 1, 27. — 13 Vgl. oben VI 63. — 30 Vgl. oben I 69. 70. II 63—66. III 41—43. VI 75—77. VII 16. 17. 35. 36. 40. 45. 46. 52.

3 εἰκόνας schreibe ich mit Bo. (Notae p. 404). εἰκόνος A Ausgg. | 4 διαγράφοντες A H6. Sp. διαγράφοντα P Del. | 5 u. 6 ὅτε—ὅτε] sehr leicht in ὅτι—ὅτι zu verlesen A | 18 οὔτε wohl nicht in οὐδὲ zu corr., was Celsus geschrieben hat, vgl. oben VII 62, S. 212 Z. 21 | 27 αὐτοὺς Bo. (Notae p. 404) Del. αὐτοὺς A H6. Sp. | 28 ἐπὶ M² (am Rand) Jol Ausgg. (im Text) ἐν A | 29 hinter δαίμονες + πολλ᾽ γὰρ ἐν τῇ λύμῃ, doch expungiert, A.

χονται σαφῶς οὐ θεὸν ἀλλ' οὐδὲ δαίμονα, ἀλλὰ νεκρὸν σέβοντες. τοῦτο μὲν αὐτίκα διὰ τοῦτο παραλιπόντες ἴδωμεν τὰς ἑξῆς τοῦ Κέλσου λέξεις, ἐν αἷς φησι· πρότερον δὲ ἐρήσομαι, διὰ τί δαίμονας οὐ θεραπευτέον; οὐ πάντα μέντοι κατὰ γνώμην διοικεῖται τοῦ θεοῦ, καὶ πᾶσα ἐξ ἐκείνου πρόνοια; καὶ ὅ τι περ ἂν ⟨ᾖ⟩ ἐν τοῖς ὅλοις, εἴτε θεοῦ ἔργον εἴτ' ἀγγέλων εἴτ' ἄλλων δαιμόνων εἴτε ἡρώων, πάντα ταῦτα ἔχει νόμον ἐκ τοῦ μεγίστου θεοῦ, τέτακται δὲ ἐφ' ἑκάστῳ δύναμιν λαχὼν ὅστις ἠξίωται; τοῦτον οὖν τὸν ἐκεῖθεν ἐξουσίας τετυχηκότα οὐ θεραπεύσει δικαίως ὁ σέβων τὸν θεόν; οὔτε γὰρ οἷόν τε, φησὶ, „δουλεύειν" τὸν αὐτὸν πλείοσι „κυρίοις."

ὅρα δὴ καὶ ἐν τούτοις ὅσα συναρπάζει, δεόμενα οὐκ εὐκαταφρονήτου ἐξετάσεως ἀλλὰ καὶ ἐπιστήμης βαθυτέρων καὶ ἀποῤῥητοτέρων περὶ τῆς τῶν ὅλων πραγμάτων διοικήσεως. τὸ γὰρ πάντα κατὰ γνώμην διοικεῖσθαι τοῦ θεοῦ πῶς λέγεται, ἐξεταστέον, καὶ πότερον τὸ διοικεῖσθαι φθάνει καὶ ἐπὶ τὰ ἁμαρτανόμενα ἢ μή. εἰ μὲν γὰρ φθάνει τὸ διοικεῖσθαι καὶ ἐπὶ τὰ ἁμαρτανόμενα οὐ μόνον ἐν ἀνθρώποις ἀλλὰ καὶ δαίμοσι καὶ εἴ τι ἄλλο τῶν ἔξω σωμάτων πέφυκεν ἁμαρτάνειν, ὁράτω τὴν ἀτοπίαν ὁ τοῦτο λέγων τοῦ πάντα κατὰ γνώμην διοικεῖσθαι τοῦ θεοῦ· ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ λόγῳ καὶ τὰ ἁμαρτανόμενα καὶ πάντα τὰ ἀπὸ κακίας κατὰ γνώμην διοικεῖσθαι τοῦ θεοῦ, ὅπερ οὐ ταὐτόν ἐστι τῷ οὐ κωλύοντος τοῦ θεοῦ γίνεται· εἰ δὲ καὶ κυρίως τις ἀκούοι τοῦ διοικεῖσθαι, διοικεῖσθαι μὲν λέγει τὰ ἀπὸ κακίας διοικούμενα (δηλονότι πάντα κατὰ γνώμην διοικεῖται τοῦ θεοῦ), καὶ οὐ
189v παρανομεῖ εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ | θεοῦ πᾶς ἁμαρτάνων.

τὸ δ' ὅμοιον καὶ περὶ προνοίας διασταλτέον καὶ λεκτέον ὅτι τὸ πᾶσα ἐξ ἐκείνου πρόνοια σημαίνει μέν τι ἀληθὲς, ὅτε ἡ πρόνοια σπουδαῖόν ἐστιν· εἰ δ' ἁπαξαπλῶς πάντα τὰ γινόμενα ⟨κατὰ⟩ πρόνοιαν εἶναι φήσομεν, κἂν κακῶς τι γίνηται, ψεῦδος ἔσται τὸ

11 Vgl. Matth. 6, 24. Luk. 16, 13.

6 ⟨ᾖ⟩ füge ich ein, vgl. unten S. 218 Z. 3 u. VII 70, S. 219 Z. 28 | **9** ἠξίωται [so] A | **10** θεραπεύσει schreibe ich nach der Wiederholung der Stelle unten VII 70, S. 220 Z. 3; θεραπεύει AAusgg. | δικαίως [so] A | **11—12** am Rand ὦ A¹ | **22** ταυτόν A | **23** καὶ tilgt Del. (I 742 Anm. f) ohne Grund und setzt dafür καὶ vor dem zweiten διοικεῖσθαι (Z. 24) ein | **24** λέγει] λέγοι liest Del. (I 742 Anm. f), aber wenn der Bedingungssatz bis διοικούμενα (Z. 24) reichen würde, liesse sich μὲν (Z. 24) nicht erklären | **28** πᾶσα MAusgg., vgl. unten S. 218 Z. 1; πᾶσιν A | **29—30** am Rand ση A¹ | **29** ⟨κατὰ⟩ füge ich mit Del. nach Jol (am Rand) ein.

πᾶσα ἐξ ἐκείνου πρόνοια· εἰ μὴ ἄρα καὶ τὰ κατ' ἐπακολούθησιν τῶν ἐκ προνοίας θεοῦ λέγοι τις εἶναι ἐκ προνοίας θεοῦ.

ἀποφαίνεται δὲ καὶ ὅ τι περ ἂν ᾖ ἐν τοῖς ὅλοις, εἴτε θεοῦ ἔργον εἴτ' ἀγγέλων εἴτε ἄλλων δαιμόνων εἴτε ἡρώων, πάντα ταῦτα ἔχει νόμον ἐκ τοῦ μεγίστου θεοῦ, καὶ οὐκ ἀληθῆ γε λόγον ἀποφαίνεται. οὐδὲ γὰρ τὰ παρανομοῦντα ἑπόμενα νόμῳ τῷ ἀπὸ μεγίστου θεοῦ παρανομεῖ. | παρανομεῖν δὲ ὁ 743
λόγος δείκνυσιν οὐ μόνον ἀνθρώπους φαύλους ἀλλὰ καὶ τοὺς φαύλους δαίμονας καὶ τοὺς φαύλους ἀγγέλους.

LXIX. Φαύλους δὲ δαίμονας οὐ μόνοι λέγομεν ἡμεῖς ἀλλὰ καὶ σχεδὸν πάντες, ὅσοι δαίμονας τιθέασιν εἶναι. οὐ πάντα οὖν ἔχει νόμον ἐκ τοῦ μεγίστου θεοῦ. ὅσα γὰρ παρ' ἰδίαν ἀπροσεξίαν, κακίαν ἢ πονηρίαν ἢ ἄγνοιαν τῶν καλῶν, ἀποπέπτωκε τοῦ θείου νόμου, οὐκ ἔχει τὸν νόμον τοῦ θεοῦ ἀλλ', ἵνα ὀνομάσω καινῷ ὀνόματι καὶ τῷ κατὰ τὴν γραφήν, τὸν νόμον ἔχει „τῆς ἁμαρτίας." κατὰ μὲν οὖν τοὺς πολλοὺς τῶν τιθέντων εἶναι δαίμονας καὶ οἱ φαῦλοι δαίμονες οὐκ ἔχουσι τὸν ἀπὸ τοῦ θεοῦ νόμον ἀλλὰ παρανομοῦσι· κατὰ δὲ ἡμᾶς πάντες δαίμονες ἀποπεσόντες τῆς ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν ὁδοῦ, πρότερον οὐκ ὄντες δαίμονες· καὶ ἔστιν εἶδος τῶν ἐκπεσόντων θεοῦ τὸ τῶν δαιμόνων. διόπερ οὐ χρὴ θεραπεύειν δαίμονας ὅστις σέβει θεόν.

δηλοῦται δὲ τὰ περὶ τοὺς δαίμονας καὶ ἐκ τῶν καλούντων δαίμονας ἐπὶ τοῖς ὀνομαζομένοις φίλτροις ἢ μισήθροις ἢ ἐπὶ κωλύσεσι πράξεων ἢ ἄλλων τοιούτων μυρίων· ἅπερ ποιοῦσιν οἱ δι' ἐπῳδῶν καὶ μαγγανειῶν μεμαθηκότες καλεῖν καὶ ἐπάγεσθαι δαίμονας ἐφ' ἃ βούλονται. διόπερ ἡ πάντων δαιμόνων θεραπεία ἀλλοτρία ἡμῶν ἐστι. τῶν σεβόντων τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν. καὶ θεραπεία δαιμόνων ἐστὶν ἡ θεραπεία τῶν νομιζομένων θεῶν· „πάντες" γὰρ „οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια." δῆλον δὲ καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ εἰς τὰ δοκοῦντα ἐνεργέστερα τῶν νομιζομένων ἱερῶν κατακλίσεις περιέργους γεγονέναι καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἱδρύσεως τῶν τοιῶνδε ξοάνων καὶ νεῶν, ἅστινας κατακλίσεις οἱ τῇ τῶν δαιμόνων διὰ μαγγα-

7 Vgl. II Petr. 2, 4. Judas 6. — **15** Vgl. Röm. 8, 2. — **28** Psal. 95, 5.

13 *τῶν καλῶν* A Hö. Sp. *τοῦ καλοῦ* P Del. | *ἀποπέπτωκεν* Ausgg. | **17** *τοῦ* < M Ausgg. | **22** *καλούντων δαίμονας* A Hö. Sp. *καλούντων αὐτοὺς* P Del., doch vgl. z. B. unten S. 219 Z. 2 | **23** *μισήθροις* A *μισήτροις* P, M² am Rand, Jol Ausgg. | **24** *δι'*] *ι* in Correctur A | **30** *κατακλίσεις* aus *κατὰ κλήσεις* corr. A *κατακηλήσεις* liest Bo. (Notae p. 404), *κατακηλήσεις* oder *κατακλήσεις* Del. (I 743 Anm. d) | **32** *κατακλίσεις* aus *κατακλήσεις* corr. A *κατακηλήσεις* liest Bo. (Notae p. 404), *κατακηλήσεις* oder *κατακλήσεις* Del. (I 743 Anm. d) | *τῇ*] *ῆ* in Correctur A | hinter *μαγγανειῶν* ein Buchst. ausradiert A.

νειῶν θεραπείᾳ σχολάζοντες πεποίηνται. διὸ δέδοκται ἡμῖν φεύγειν ὡς ὄλεθρον τὴν τῶν δαιμόνων θεραπείαν· δαιμόνων δὲ θεραπείαν εἶναί φαμεν πᾶσαν τὴν νομιζομένην παρ' Ἕλλησι παρὰ βωμοῖς καὶ ἀγάλμασι καὶ ναοῖς θεῶν θρησκείαν.

LXX. Δεῖται δὲ καὶ εἰς τὸ τέτακται δὲ ἐφ' ἑκάστῳ δύναμιν λαχὼν τοῦ μεγίστου θεοῦ ὅστις ἠξίωται οὐτινοσοῦν ἔργου πάνυ βαθυτέρας ἐπιστήμης καὶ δυναμένης παραστῆσαι, πότερόν ποτε 190r ὡς οἱ δήμιοι ἐν ταῖς | πόλεσι καὶ οἱ τεταγμένοι ἐπὶ τῶν σκυθρωπῶν μὲν ἀναγκαίων δὲ ἐν ταῖς πολιτείαις πραγμάτων οὕτως εἰσὶ τεταγμένοι μοχθηροὶ δαίμονες ἐπί τινων ὑπὸ τοῦ διοικοῦντος τὰ ὅλα λόγου θεοῦ, ἢ ὥσπερ οἱ ἐν ταῖς ἐρημίαις ληστεύοντες καὶ ἕνα τινὰ προστησάμενοι ἄρχειν αὐτῶν οὕτως οἱ δαίμονες οἱονεὶ κατὰ τόπους τῆς γῆς συστήματα γενόμενοι ἄρχοντά τινα ἑαυτοῖς πεποιήκασι, τὸν ἡγησόμενον αὐτῶν εἰς τὰς πράξεις, ἃς εἵλαντο ὑπὲρ τοῦ κλέπτειν καὶ ληστεύειν ἀνθρώπων | ψυχάς. 744

χρεία δὲ τῷ μέλλοντι εἰς ταῦτα λέγειν καλῶς, ἵνα περὶ Χριστιανῶν ἀπολογήσηται, ἐκτρεπομένων ἄλλο τι σέβειν παρὰ τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν καὶ τὸν πρωτότοκον „πάσης κτίσεως" λόγον αὐτοῦ, διηγήσασθαι καὶ τὸ „πάντες, ὅσοι ἦλθον πρὸ ἐμοῦ, κλέπται εἰσὶ καὶ λῃσταί, καὶ οὐκ ἤκουσεν αὐτῶν τὰ πρόβατα" καὶ τὸ „ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ," καὶ εἴ τι ἄλλο τούτοις εἴρηται παραπλήσιον ἐν τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν, ὥσπερ καὶ τὸ „ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ οὐδὲν ὑμᾶς οὐ μὴ ἀδικήσῃ" καὶ τὸ „ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβήσῃ καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα."

ἀλλ' οὐδαμῶς ἤδει ταῦτα ὁ Κέλσος· εἰ γὰρ ἤδει, οὐκ ἂν εἶπε· καὶ ὅ τι περ ἂν ᾖ ἐν τοῖς ὅλοις, εἴτε θεοῦ ἔργον εἴτ' ἀγγέλων εἴτ' ἄλλων δαιμόνων εἴτε ἡρώων, ταῦτ' ἔχει νόμον

11 Vgl. Joh. 1, 1. — **18** Vgl. Kol. 1, 15. Joh. 1, 1. — **19** Joh. 10, 8. — **20** Joh. 10, 10. — **23** Luk. 10, 19. — **25** Psal. 90, 13.

3 *νομιζομένην*] *ἐν* auf Rasur | **5** *Δεῖται* schreibe ich, *εἶπε* A Ausgg. | *δὲ καὶ*] *ἐ καὶ* auf Rasur A | *εἰς* von Hö. Sp. eingeklammert, von Del. getilgt | **6** hinter *ἔργου* + *δεῖται δὲ* M² am Rand, Jol Ausgg. | **7** *βαθυτέρας*] *θ* fast ganz ausgebrochen A | **9** *ἀναγκαίων*] *ί* aus *ῖ* corr. A | **14** *πεποιήκασι*] *ή* in Correctur A | *εἵλαντο* A *εἵλοντο* M Ausgg. | **18** hinter *αὐτοῦ* + *καὶ θεὸν* Del. | **20** *ὁ* in Correctur A | **23** vor *πατεῖν* + *τοῦ* M Ausgg., doch vgl. oben Exhort. Cap. XXXV, I 34 Z. 7, und c. Cels. VII 57, S. 207 Z. 6 | **24** *ὑμᾶς* aus *ἡμᾶς* corr. A | **25** *ἀδικήσῃ*, das Schluss-*η* durchlöchert, aber deutlich erkennbar, A *ἀδικήσει* Ausgg. | **29** *εἴτ' ἄλλων δαιμόνων* A, Hö. am Rand, Sp. im Text; *εἴτε δαιμόνων* M Hö. Del. im Text

ἐκ τοῦ μεγίστου θεοῦ, τέτακται δὲ ἐφ' ἑκάστῳ δύναμιν λαχὼν ὅστις ἠξίωται; τοῦτον οὖν τὸν ἐκεῖθεν ἐξουσίας τετυχηκότα οὐ θεραπεύσει δικαίως ὁ σέβων τὸν θεόν; τούτοις δ' ἐπιφέρει τὸ οὐ γὰρ οἷόν τε „δουλεύειν" τὸν αὐτὸν πλείοσι „κυρίοις"· περὶ οὗ ἐν τῷ ἑξῆς βιβλίῳ διαληψόμεθα, ἅτε αὐτάρκη περιγραφὴν εἰληφότος τοῦ ἑβδόμου τόμου, πρὸς τὸ σύγγραμμα Κέλσου ἡμῖν γεγραμμένου.

4 Vgl. Matth. 6, 24. Luk. 16, 13.

1 ἑκάστῳ M$^{corr.}$ Jol Ausgg., vgl. oben VII 68, S. 217 Z. 8; ἑκάστου A | 6 σύγγραμμα] über αμ ein Tintenfleck, durch den ein Acut getilgt zu sein scheint. A | 7 mit γεγραμμένου : — endigt das VII. Buch auf fol. 190^{r}; darunter mit schwarzer Tinte geschrieben: τέλος τοῦ ξ̄ τόμου : — A^{1}.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ ΚΕΛΣΟΥ ΑΛΗΘΗ ΛΟΓΟΝ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΟΓΔΟΟΣ.

I. *Ἤδη ἔφθασα ἐπὶ τὸ συντελέσαι ἑπτὰ βιβλία, θέλω δὲ ἄρξασθαι καὶ ὀγδόου. θεὸς δὲ καὶ ὁ „μονογενὴς“ αὐτοῦ λόγος παρέσται ἡμῖν, ἵνα γενναίως μὲν τὰ Κέλσου ψεύδη διελεγχθῇ, μάτην ἐπιγεγραμμένα ἀληθὴς λόγος, δυνατῶς δὲ καὶ τὸ ὅσον ἐπὶ τοῖς ὑπαγορευομένοις τὰ χριστιανισμοῦ ἀποδειχθῇ, εὐχομένοις τὸ „ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ θεοῦ παρακαλοῦντος“ ἡμᾶς „δι' ἡμῶν“ εἰπεῖν τῇ τοῦ Παύλου διαθέσει καὶ πρεσβεῦσαι „ὑπὲρ Χριστοῦ“ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἐπὶ τὴν πρὸς ἑαυτὸν φιλίαν παρακαλεῖ, βουλόμενος οἰκειῶσαι δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς τοὺς* | *πρὸ τῆς παραδοχῆς τῶν Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ δογμάτων ἐν σκότῳ τῷ περὶ θεοῦ καὶ ἀγνοίᾳ τῇ περὶ τοῦ κτίσαντος ἐνδιατρίψαντας. καὶ πάλιν δὲ ἐρῶ ὅτι ὁ θεὸς δῴη ἡμῖν τὸν γενναῖον καὶ ἀληθῆ λόγον, τὸν κύριον τὸν κραταιὸν καὶ δυνατὸν „ἐν πολέμῳ“ τῷ κατὰ τῆς κακίας. ἤδη δὲ καὶ ἐπὶ τὴν ἑξῆς λέξιν Κέλσου καὶ τὰ πρὸς αὐτὴν ὁδευτέον ἐστὶν ἡμῖν.* 190v

II. | *Ἐπεπόρησε δὲ ἐν τοῖς πρὸ τούτων πρὸς ἡμᾶς, διὰ τί δαίμονας οὐ θεραπεύομεν· καὶ πρὸς ἃ εἶπε περὶ δαιμόνων ἀπηντήσαμεν κατὰ τὸ φαινόμενον ἡμῖν βούλημα τοῦ θείου λόγου. εἶθ' ἑξῆς ἐκείνοις ἡμᾶς εἰσάγει λέγοντας πρὸς τὴν ἐπαπόρησιν αὐτοῦ.* 745

2 Vgl. Joh. 1, 1. 14. 18. 3, 16. 18. 1 Joh. 4, 9. — **5** II Kor. 5, 20. — **8** Vgl. Joh. 1, 1. — **11** Vgl. Matth. 4, 16 (Jes. 9, 2). I Joh. 1, 6. — **13** Vgl. Psal. 23, 8. — **16** Vgl. oben VII 68, S. 217 Z. 3 f. — **17** Vgl. oben VII 69. 70.

Die Überschrift des VIII. Buches wird in A fol. 190r Z. 10 v. u. durch einen Ornamentstreifen [Rubrum] von dem Schluss des VII. Buches getrennt u. lautet: *πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμένον κέλσου ἀληθῆ λόγον, τόμος* $\overline{H}$ †††††† [Rubrum], also *ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ* < A | **1** *Ἤδη*] *Ἤ* roter Initial A | **2** *ὀγδόου*] *γ* ausgebrochen A | **6** *ἡμᾶς δι' ἡμῶν*] *δι' ἡμῶν* P Del. *δι' ἡμῶν ἡμᾶς* Bo. (Notae p. 404) *ὑμᾶς δι' ἡμῶν* M durch Conjectur | **7** *Παύλου*] *π* ausgebrochen A | vor *Χριστοῦ* + *τοῦ* Del.

θέλοντος ἡμᾶς καὶ τοὺς δαίμονας θεραπεύειν, ὅτι οὐχ οἷόν τε „δουλεύειν" τὸν αὐτὸν πλείοσι „κυρίοις." τοῦτο δ', ὡς οἴεται, στάσεως εἶναι φωνὴν τῶν, ὡς αὐτὸς ὠνόμασεν, ἀποτειχιζόντων ἑαυτοὺς καὶ ἀποῤῥηγνύντων ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. νομίζει δὲ τοὺς τοῦτο λέγοντας τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς ἀπομάττεσθαι τὸ σφέτερον πάθος εἰς τὸν θεόν. διὸ καὶ ἐπὶ μὲν ἀνθρώπων χώραν ἔχειν οἴεται τὸν δουλεύοντά τινι μὴ ἂν εὐλόγως καὶ ἄλλῳ „δουλεύειν" ἀνθρώπῳ, ὡς βλαπτομένου τοῦ ἑτέρου ἀπὸ τῆς διαφόρου δουλείας, μηδὲ τὸν φθάσαντα συνομωμοκέναι τινὶ συνομνύειν καὶ ἑτέρῳ ὡς βλάπτοντα, ⟨καὶ⟩ λόγον ἔχειν τὸ μὴ δουλεύειν ἅμα διαφόροις ἥρωσι καὶ τοῖς τοιούτοις δαίμοσιν· ἐπὶ δὲ θεοῦ, πρὸς ὃν οὔτε βλάβη τις οὔτε λύπη φθάνει, ἄλογον νομίζει τὸ φυλάττεσθαι ὁμοίως τοῖς περὶ ἀνθρώπων καὶ ἡρώων καὶ τοιῶνδε δαιμόνων θεραπεύειν θεοὺς πλείονας. φησὶ δὲ καὶ τὸν θεραπεύοντα θεοὺς πλείονας τῷ ἕν τι τῶν τοῦ μεγάλου θεραπεύειν φίλον καὶ ἐν τούτῳ ἐκείνῳ ποιεῖν καὶ προστίθησιν ὅτι οὐδ' ἔξεστι τιμᾶσθαί τινι ᾧ μὴ ἐξ ἐκείνου τοῦτο δέδοται. διότι τιμῶν τις καὶ σέβων, φησὶ, τοὺς ἐκείνου πάντας οὐ λυπεῖ τὸν θεὸν, οὗ πάντες εἰσίν.

III. Ἴδωμεν δὴ πρὸ τῶν ἑξῆς εἰ μὴ εὐλόγως ἀποδεχόμεθα τὴν „οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν" φωνὴν, ᾗ ἐπιφέρεται τὸ „ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει," καὶ ἑξῆς αὐτῷ τὸ „οὐ δύνασθε θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ." καλεῖ δ' ἡμᾶς ἡ ἀπολογία εἰς βαθύτερόν τινα καὶ ἀπόῤῥητον περὶ θεῶν καὶ κυρίων λόγον. ἐπίσταται γὰρ ἡ θεία γραφὴ τὸν μέγαν εἶναι κύριον παρὰ „πάντας τοὺς θεούς"· ἐν οἷς „θεοὺς" οὐ τοὺς προσκυνουμένους ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐξακούομεν, ἅτε μαθόντες ὅτι „πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια,"

2 Vgl. Matth. 6, 24. Luk. 16, 13. — 22 Matth. 6, 24. Luk. 16, 13. — 27 Vgl. Psal. 96, 9. — 29 Psal. 95, 5.

1 *οὐχ*] *οὐκ* Del. | 8 *ἂν εὐλόγως* Bo. (Notae p. 404) Del. *ἀνευλόγως* A Hö. Sp. | 11 ⟨*καὶ*⟩ füge ich ein, um die Satzverbindung zwischen der Erörterung über die *ἄνθρωποι* und derjenigen über die *ἥρωες* herzustellen; vgl. unten VIII 7, S. 226 Z. 5 | *μὴ* < Jol Del. | 13 *φθάνει* schreibe ich, *φθάνῃ* Bo. (Notae p. 404) u. Guiet (bei Del. I 745 Anm. d); *φανῇ* Ausgg. *φανῇ*, doch *η* in Correctur, A | 15 *τοιῶνδε δαιμόνων*] *τοιῶν δαιμόνων* A | 16 *τῷ ἕν τι* V$^{corr.}$ Jol$^{corr.}$ Ausgg. *τῶν εν τι* [so] A | 19 *ἐκείνου*] *ι* aus *ῑ* corr. A | 23 *μισήσει*] das erste *ι* unter einem Tintenfleck verschwunden A | *τὸν* (vor *ἕτερον*)] *το* ausgebrochen A | 24 *αὐτῳ* [so] A | 25 *μαμωνᾶ* A *Μαμμωνᾷ* Sp. Del.

ἀλλὰ „θεούς,“ ὧν οἰδέ τινα συναγωγὴν ὁ προφητικὸς λόγος, καὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν τούτους διακρίνοντα καὶ διατασσόμενον ἑκάστῳ
191r *τὸ οἰκεῖον αὐτῷ ἔργον. „ὁ θεὸς“ | γὰρ „ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρινεῖ.“ καὶ γάρ ἐστι „θεὸς θεῶν κύριος,“*
ὃς διὰ τοῦ υἱοῦ „ἐκάλεσε τὴν γῆν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου ἕως δυσμῶν.“ καὶ προστασσόμεθα ἐξομολογεῖσθαι „τῷ θεῷ τῶν θεῶν.“ μαθόντες καὶ τὸ „ὁ θεὸς οὐκ ἔστι νεκρῶν ἀλλὰ ζώντων“· ἅπερ δὴ λέγεται οὐ μόνον διὰ τῶν ἐκκειμένων ἀλλὰ καὶ δι᾽ ἄλλων μυρίων.

IV. *Τοιαῦτα καὶ περὶ κυρίου καὶ κυρίων διδάσκουσιν ἡμᾶς*
| *ἐξετάζειν καὶ φρονεῖν οἱ θεῖοι λόγοι, ὅπου μὲν λέγοντες· „ἐξομο-* 746
λογεῖσθε τῷ θεῷ τῶν θεῶν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἐξομολογεῖσθε τῷ κυρίῳ τῶν κυρίων, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ,“ ὅπου δὲ ὅτι ἐστὶν ὁ θεὸς „βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ κύριος τῶν κυριευόντων.“ οἶδε δὲ ὁ λόγος θεοὺς τοὺς μέν τινας λεγομένους τοὺς δὲ καὶ ὄντας, εἴτε λεγομένους εἴτε μή· τὸ δ᾽ αὐτὸ διδάσκων καὶ περὶ κυρίων τῶν ὄντων καὶ μὴ λέγει ὁ Παῦλος· „καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ εἴτ᾽ ἐν οὐρανῷ εἴτ᾽ ἐπὶ τῆς γῆς, ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ καὶ κύριοι πολλοί.“ εἶτ᾽ ἐπεὶ „ὁ τῶν θεῶν θεὸς“ καλεῖ „ἀπ᾽ ἀνατολῶν“ καὶ „δυσμῶν“ ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ μερίδα διὰ τοῦ Ἰησοῦ οὓς βούλεται, κύριος δὲ ὢν ὁ Χριστὸς τοῦ θεοῦ δείκνυσιν δι᾽ ὧν ἐπέβη τοῖς πάντων ὁρίοις καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἀπὸ πάντων ὁρίων καλεῖ ὅτι ἐστὶ πάντων τῶν κυριευόντων διαφέρων· διὰ τοῦτο ταῦτ᾽ ἐπιστάμενος ὁ Παῦλός φησι μεθ᾽ ἃ παρεθέμην· „ἀλλ᾽ ἡμῖν εἷς θεὸς ὁ πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι᾽ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι᾽ αὐτοῦ.“ θεωρῶν τε θαυμάσιόν τινα καὶ μυστηριώδη λόγον κατὰ τὸν τόπον ἐπιφέρει αὐτοῖς· „ἀλλ᾽ οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνῶσις.“ ἐπὰν δὲ λέγῃ· „ἀλλ᾽ ἡμῖν εἷς θεὸς ὁ πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι᾽ οὗ τὰ πάντα,“ τὸ „ἡμῖν“ λέγει ἐφ᾽ ἑαυτοῦ καὶ πάντων τῶν ἀναβεβηκότων πρὸς τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν „τῶν θεῶν“ καὶ πρὸς τὸν ἐπὶ πᾶσι κύριον „τῶν κυρίων.“ ἀναβέβηκε δὲ πρὸς τὸν ἐπὶ πᾶσι

1 Vgl. Psal. 81, 1. — **2** Vgl. oben VII 68, S. 217 Z. 6 ff. — **3** Psal. 81, 1. — **4** Psal. 49, 1. — **6** Vgl. Psal. 135, 2. — **7** Matth. 22, 32. Mark. 12, 27. Luk. 20, 38. — **10** Psal. 135, 2. 3. — **13** I Tim. 6, 15. — **16** I Kor. 8, 5. — **18** Vgl. Psal. 49, 1. — **24** I Kor. 8, 6. — **27** I Kor. 8, 7. — I Kor. 8, 6. — **30** Vgl. Psal. 135, 2. 3. Deut. 10, 17.

7 *δή* M$^{corr.}$ Ausgg. *δὲ* A | **9** hinter *τοιαῦτα* + *δὲ* Ausgg. | *καὶ* (vor *κυρίων*) tilgen Hö.Sp. < Del. | **12** *ἐξομολογεῖσθε*] *ἐξομολογεῖσθαι* A | **14** *κυριευόντων*] *ι* in Correctur A | **15** *λεγομένους* (1)] *ου* aus *α* corr. A | **16** *καὶ* (vor *περὶ*)] *α* ausgebrochen A | *περὶ*] *π* ausgebrochen A | **17** *τῆς* < M Ausgg. | **22** *τῶν* < M Ausgg. | **23** *ταῦτ᾽* A *ταῦτα* Ausgg. | **27** *γνῶσις*] *ν* auf Rasur A.

θεὸν ὁ ἀσχίστως καὶ ἀδιαιρέτως καὶ ἀμερίστως αὐτὸν σέβων διὰ τοῦ μόνου προσάγοντος ἐκείνῳ υἱοῦ, τοῦ θεοῦ λόγου καὶ σοφίας ἐν τῷ Ἰησοῦ θεωρουμένου, τοὺς παντὶ τρόπῳ πειρωμένους ἑαυτοὺς οἰκειῶσαι δι' ἐξαιρέτων λόγων καὶ πράξεων καὶ διανοημάτων [καὶ νοημάτων] τῷ τοῦ παντὸς δημιουργῷ θεῷ. παρὰ ταῦτα δ' οἶμαι καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια τὸν μετασχηματιζόμενον „εἰς ἄγγελον φωτὸς" ἄρχοντα „τοῦ αἰῶνος τούτου" πεποιηκέναι τὸ „τῷ δὲ ἕπεται στρατιὰ θεῶν τε καὶ δαιμόνων, κατὰ ἕνδεκα μοίρας τεταγμένη," ἐν οἷς περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν φιλοσοφησάντων λέγει τό· „μετὰ μὲν Διὸς ἡμεῖς, ἄλλοι δὲ μετὰ ἄλλων δαιμόνων."

V. Πολλῶν τοίνυν λεγομένων ἢ ὄντων θεῶν ὁμοίως δὲ καὶ κυρίων, ἡμεῖς πάντα πράττομεν, ἵν' οὐ μόνα τὰ προσκυνούμενα ὡς
191v θεοὺς παρὰ τοῖς ἐπὶ γῆς ἔθνεσιν ὑπεραναβῶμεν | ἀλλὰ γὰρ καὶ οὓς φασιν αἱ γραφαὶ θεούς, περὶ ὧν οὐδὲν ἴσασιν οἱ „ξένοι τῶν" διὰ
15 | Μωϋσέως καὶ τοῦ σωτῆρος Ἰησοῦ ἡμῶν „διαθηκῶν" τοῦ θεοῦ καὶ 747
οἱ ἀλλότριοι τῶν διὰ τούτων δηλουμένων ἐπαγγελιῶν αὐτοῦ. ὑπεραναβαίνει δὲ τὴν παρὰ πᾶσι δαιμονίοις δουλείαν ὁ μηδὲν ἔργον δαιμονίοις φίλον ποιῶν, καὶ ὑπεραναβαίνει τὴν μερίδα τῶν παρὰ Παύλῳ λεγομένων εἶναι θεῶν ὁ σκοπῶν, εἴτε ὡς ἐκεῖνοι εἴθ' ὅπως ποτὲ ἔχει
20 τὰ πράγματα, οὐ „τὰ βλεπόμενα ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα"· καὶ ὁρῶν τις, τίνα τρόπον καὶ „ἡ τῆς κτίσεως ἀποκαραδοκία τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ ἀπεκδέχεται," „οὐχ ἑκοῦσα ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι," εὐφημῶν τὴν κτίσιν καὶ βλέπων, τίνα τρόπον „ἐλευθερωθήσεται" πᾶσα „ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς" καὶ καταν-
25 τήσεται „εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ," οὐ περισπᾶται πρὸς ⟨τὸ⟩ τῷ θεῷ καὶ ἄλλῳ τινὶ δουλεύειν μετ' αὐτοῦ οὐδὲ πρὸς τὸ „δυσὶ κυρίοις δουλεύειν."

οὐ στάσεως οὖν φωνὴ ἐπὶ τοῖς νοήσασι τὰ τοιαῦτα καὶ μὴ θέλουσι „δουλεύειν" πλείοσι „κυρίοις," διὰ τοῦτο ἀρκουμένοις
30 κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ, παιδεύοντι ὑφ' ἑαυτῷ τοὺς δουλεύοντας

2 Vgl. Joh. 1, 1. Luk. 11, 49. I Kor. 1, 30. — 6 Vgl. II Kor. 11, 14. I Kor 2, 6. S. — 7 Vgl. Plato, Phädr. Cap. XXVI p. 246 E—247 A. — 9 Vgl. Plato, Phädr. Cap. XXX p. 250 B. — 14 Vgl. Ephes. 2, 12. — 19 Vgl. II Kor. 4, 18. — 21 Vgl. Röm. 8, 19—21. — 27 Matth. 6, 24. Luk. 16, 13.

4 [καὶ νοημάτων] tilge ich nach P mit Del., wahrscheinlich hat νοημάτων als Variante zu διανοημάτων am Rand gestanden | 8 μοίρας τεταγμένη] μέρη κεκοσμημένη Plato | 10 μετὰ ἄλλων δαιμόνων] μετ' ἄλλου θεῶν Plato | 13 ἔθνεσι A | 15 σωτῆρος Ἰησοῦ ἡμῶν] ὑῦ̄ ῦ̄ ∻ἡμῶν, und ∻ιῦ̄ am Rand nachgetragen, A¹ 19 ὅπως ποτε A | 24 καταντήσεται scheint aus κατ' ἀντήσεται corr. A | 26 ⟨τὸ⟩ τῷ θεῷ Del. τὸ θεῷ Bo. (Notae p. 404).

αὐτῷ, ἵν' αὐτοὺς πεπαιδευμένους παραδῷ γενομένους „βασιλείαν" ἀξίαν θεοῦ τῷ θεῷ καὶ πατρί. ἀλλὰ καὶ ἀποσχίζουσι καὶ ἀποῤῥηγνύουσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων „τῆς πολιτείας" τοῦ θεοῦ καὶ ξένων „τῶν διαθηκῶν" αὐτοῦ, ἵνα „τὸ ἐν οὐρανοῖς πολίτευμα" πολιτεύσωνται, προσερχόμενοι θεῷ ζῶντι „καὶ πόλει θεοῦ, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει καὶ ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων, ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανῷ."

VI. Ἀλλ' οὐδ' ὡς βλαπτομένου τοῦ θεοῦ, ὡς δοκεῖ βλάπτεσθαι ἄνθρωπος ὑπὸ τοῦ καὶ ἄλλῳ παρ' αὐτὸν δουλεύοντος, ἐκκλίνομεν τὸ δουλεύειν ἄλλῳ τινὶ ἢ τῷ θεῷ διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ καὶ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς μὴ βλαβῶμεν ἑαυτοὺς χωρίζοντες τῆς τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ μερίδος, ὡς οἰκείως αὐτοῦ τῇ μακαριότητι ζῶντας πνεύματι ἐξαιρέτῳ „υἱοθεσίας" ὅ ἐστιν ἐν υἱοῖς τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρὸς, οὐ λεξείδια ἀλλὰ πράγματα μεγαλοφώνως κατὰ τὸ κρυπτὸν φθεγγομένοις τὸ „Ἀββὰ ὁ πατήρ." Λακεδαιμονίων μὲν οὖν οἱ πρέσβεις τὸν Περσῶν βασιλέα, καίτοι προσαναγκαζόντων σφύδρα τῶν δορυφόρων, οὐ προσεκύνησαν φοβούμενοι τὸν ἕνα κύριον αὐτῶν τὸν Λυκούργου νόμον· οἱ δὲ τὴν πολλῷ μείζονα καὶ θειοτέραν πρεσβείαν „ὑπὲρ Χριστοῦ" πρεσβεύοντες οὔτε τὸν Περσῶν ἄρχοντα οὔτε τὸν Ἑλλήνων οὔτε τὸν Αἰγυπτίων οὔτε τὸν οὑτινοσοῦν ἔθνους προσκυνήσαιεν ἄν, κἂν οἱ δορυφόροι τῶν ἀρχόντων δαίμονες καὶ τοῦ διαβόλου ἄγγελοι προσαναγκάζειν αὐτοὺς ἐθέλωσι | τοῦτο ποιεῖν καὶ πείθωσι μακρὰν χαίρειν λέγειν τῷ 748
192r παντὸς νόμου τῶν ἐπὶ γῆς κρείττονι. | κύριος γὰρ τῶν „ὑπὲρ Χριστοῦ" πρεσβευόντων ὁ Χριστός ἐστιν, ὑπὲρ οὗ πρεσβεύουσιν, ὁ „ἐν ἀρχῇ" λόγος ὢν καὶ „πρὸς τὸν θεὸν" ὢν καὶ „θεὸς" ὤν.

1 Vgl. Apok. Joh. 1, 6. 5, 10. — **3** Vgl. Ephes. 2, 12. — **4** Vgl. Phil. 3, 20. — **5** Vgl. Hebr. 12, 22. 23. — **10** Vgl. Joh. 1, 1. 14. 14, 6. 17, 17. — **13** u. **15** Vgl. Röm. 8, 15. — **14** Vgl. Röm. 8, 14. — **15** Vgl. Herodot VII 136. — **19** u. **24** Vgl. II Kor. 5, 20. — **22** Vgl. oben VII 70, S. 219 Z. 28. — **26** Vgl. Joh. 1, 1.

2 *ἀποσχίζουσι*] *ἀποτειχίζουσι* vermuten Bo. (Notae p. 404) u. Del. (I 747 Anm. a) nicht ohne Grund, da Origenes hier offenbar die Worte des Celsus (vgl. oben VIII 2, S. 222 Z. 3f.) benutzt | **7** *οὐνῶ* A Hö. Sp. *οὐρανοῖς* P Del. | **10** *ἐκκλίνομεν* M Ausgg. *ἐκκλίνωμεν* A | **13** *ὅ ἐστιν* schreibe ich, *ὁ τιθεῖ* [so] vermutet Bo. (Notae p. 404), *ὅ τίθησιν* Del. (I 747 Anm. d) ausser einem andern weniger glücklichen Vorschlag; *ὁ θεὸς* (der Fehler wohl durch Verwechslung der Compendien für *ἐστιν* u. *θεός* entstanden) A Ausgg. | **14** *λεξείδια — πράγματα*] *λεξιδίῳ — πράγματι* vermutet Del. (I 747 Anm. d) unrichtig | **15** *φθεγγομένοις* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text, besser als *φθεγγόμενον*; *φθεγγόμενοι* A Hö. im Text | **18** *κύριον*] *ύ* in Correctur A | *Λυκούργου*] *ύ* aus *ῦ* corr. A | **20** *τὸν Ἑλλήνων οὔτε τὸν Αἰγυπτίων* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 404) u. Del. (I 747 Anm. f), *τῶν Ἑλλήνων οὔτε τῶν Αἰγυπτίων* A Ausgg. | **23** *μακρὰν* A Hö. Sp. *μακρὰ* P Del.

VII. *Εἶτ' ἐπεὶ ἔδοξε τῶν φαινομένων αὐτῷ βαθύτερόν τινα κινεῖν λόγον ὁ Κέλσος περὶ ἡρώων καί τινων δαιμόνων, λέγων μετὰ τὸν περὶ τῆς πρὸς ἀνθρώπους δουλείας λόγον, ὡς βλαπτομένου τοῦ προτέρου, ᾧ τις δουλεύειν βούλεται, ἐὰν δουλεύειν θέλῃ καὶ δευτέρῳ, ὅτι εἴη δ' ἂν τὸ αὐτὸ καὶ περὶ ἡρώων τε καὶ τῶν τοιούτων δαιμόνων· πευστέον αὐτοῦ, τί νοεῖ τοὺς ἥρωας, καὶ ποδαποὺς εἶναι λέγει τοὺς τοιούτους δαίμονας; ὥστε τὸν δουλεύοντα τῷδε τῷ ἥρωϊ καὶ μὴ ἑτέρῳ δουλεύειν δεῖν, καὶ τῷ τοιῷδε δαίμονι μὴ καὶ ἄλλῳ δουλεύειν· ὡς βλαπτομένου ἀνάλογον τοῖς βλαπτομένοις ἀνθρώποις τοῦ προτέρου δαίμονος, οἷς τις ἐλάτρευσε πρὸ τῶν δευτέρων. ἀλλὰ καὶ τίνα βλάβην οἴεται εἶναι ἡρώων ἢ τῶν τοιῶνδε δαιμόνων, παραστησάτω. ἀναγκασθήσεται γὰρ ἤτοι εἰς πέλαγος φλυαρίας ἐμπεσὼν ἀναλαβεῖν τὸν λόγον καὶ ἀθετῆσαι τὰ εἰρημένα ἢ μὴ φλυαρεῖν θέλων ὁμολογεῖν ὅτι οὔτε ἥρωας οὔτε δαιμόνων φύσιν ἐπίσταται. εἰς δὲ τὸν περὶ ἀνθρώπων λόγον, βλαπτομένων τῶν προτέρων, ἐὰν δουλεύῃ τις δευτέρῳ, λεκτέον· ποίαν βλάβην φησὶ γίνεσθαι τῷ προτέρῳ ἀνθρώπῳ, εἰ ὁ δουλεύων αὐτῷ δουλεύειν ἐθέλει καὶ ἑτέρῳ;*

VIII. *Εἰ μὲν γὰρ ὡς ἰδιώτης λέγοι καὶ ἀφιλόσοφον βλάβην τὴν περὶ χρημάτων τῶν ἐκτὸς ἡμῖν σημαινομένων, ἐλεγχθείη ἂν μηδ' ἐπιστήσας τῷ ὑπὸ Σωκράτους καλῶς εἰρημένῳ ἐν τῷ· „ἐμὲ δὲ Ἄνυτος καὶ Μέλητος ἀποκτεῖναι μὲν δύνανται, βλάψαι δὲ οὔ· οὐ γὰρ θεμιτὸν τὸ κρεῖττον ὑπὸ τοῦ χείρονος βλάπτεσθαι.“ εἰ δὲ βλάβην τὴν κίνησιν ἢ σχέσιν λέγοι κατὰ κακίαν, δῆλον ὅτι οὐδεμιᾶς γινομένης βλάβης περὶ τοὺς σοφοὺς δουλεύει τις ἐν διεστηκόσι τόποις οὖσι δύο σοφοῖς. εἰ δ' οὐδὲ τοῦτο εὔλογον, μάτην αὐτῷ παρείληπται τὸ παράδειγμα κατηγοροῦν τοῦ „οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν,“ καὶ μᾶλλον ὁ περὶ τῆς ⟨πρὸς⟩ τὸν θεὸν τῶν ὅλων δουλείας μόνον διὰ τοῦ προσάγοντος τῷ θεῷ υἱοῦ αὐτοῦ κρατήσει λόγος. ἀλλὰ καὶ οὐχ ὡς δεόμενον τὸν θεὸν θεραπεύσομεν οὐδ' ὡς λυπούμενον, ἂν μὴ θεραπεύωμεν αὐτόν, ἀλλ'*

22 Vgl. Plato, Apol. Cap. XVIII p. 30 C D. — 28 Matth. 6, 24. Luk. 16, 13.

2 *κινεῖν* M Ausgg. *κινεῖ* A | 12 *καὶ τίνα* P, Hö. Sp. am Rand, Del. im Text; *καί τινα* A | 20 *ἀφιλόσοφον*] *ἀφιλόσοφος* vermutet Bo. (Notae p. 405) unrichtig | 21 *ἡμῖν σημαινομένων*] *ἡμῶν σημαίνων* oder *ἡμῖν σημαινομένην* vermutet Bo. (Notae p. 405); aber eine Änderung ist unnötig | 23 *δὲ* (vor *Ἄνυτος*) auf Rasur A | *Μέλητος*] *μέλιτος* A Ausgg. | 25 *οὐδὲ μιᾶς* A | 29 ⟨*πρὸς*⟩ füge ich ein, vgl. oben VIII 7, Z. 3; ⟨*εἰς*⟩ P² Del., aber die Wendung *ἡ εἴς τινα δουλεία* findet sich sonst in den Büchern gegen Celsus nicht | 30 *υἱοῦ*] *υἱῶ* A.

ὡς αὐτοὶ ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν θεὸν θεραπείας ὠφελούμενοι καὶ ἄλυποι καὶ ἀπαθεῖς γινόμενοι ἐκ τοῦ δουλεύειν τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ λόγου καὶ σοφίας.

IX. | Ὅρα δὲ πῶς ἀβασάνιστόν ἐστι τὸ εἰ γάρ τι καὶ ἄλλο τῶν 749
ἐν τοῖς ὅλοις θεραπεύσεις, ἐν ᾧ ἐμφαίνεται τὴν τοῦ θεοῦ θεραπείαν χωρὶς πάσης βλάβης ἡμῶν ἡμᾶς προσάγειν ἁπαξαπλῶς τινι τῶν τοῦ θεοῦ. ἀλλ' ὥσπερ εἰ αἰσθηθεὶς ἑαυτοῦ οὐχ ὑγιῶς εἰπόντος· εἰ γάρ τι καὶ ἄλλο τῶν ἐν τοῖς ὅλοις θεραπεύσεις, 192v
εἶτ' ἐπαναλαμβάνει καὶ διόρθωσιν προσάγει τῷ λεγομένῳ ἐν τούτῳ· οὐδ' ἔξεστι τιμᾶσθαι οὐδενὶ, ὅτῳ μὴ ἐξ ἐκείνου τοῦτο δέδοται. καὶ πυθώμεθα τοῦ Κέλσου περὶ τῶν τιμωμένων ὡς θεῶν ἢ δαιμόνων ἢ καὶ ἡρώων ὅτι πόθεν, ὦ οὗτος, ἀποδεικνύναι ἔχεις ὅτι ἀπὸ τοῦ θεοῦ τούτοις δέδοται τὸ τιμᾶσθαι καὶ οὐχὶ ἀπὸ ἀγνοίας καὶ ἀμαθίας ἀνθρωπίνης πλανωμένων καὶ ἀποπιπτόντων τοῦ κυρίως τιμωμένου; τιμᾶται γοῦν, ὡς πρὸ βραχέος ἔλεγες, ὦ Κέλσε, τὰ Ἀδριανοῦ παιδικά, καὶ οὐ δή που ἐρεῖς ὅτι ἀπὸ τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων δέδοται τὸ τιμᾶσθαι ὡς θεῷ τῷ Ἀντινόῳ. τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐροῦμεν, ἀπαιτοῦντες ἀπόδειξιν περὶ τοῦ δεδόσθαι αὐτοῖς ἀπὸ τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ τὸ τιμᾶσθαι.

ἐὰν δ' ἡμῖν ἀνθυποφέρῃ τὸ παραπλήσιον περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀποδείξομεν ὅτι ἀπὸ θεοῦ δέδοται αὐτῷ τὸ τιμᾶσθαι· „ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα." αἱ γὰρ πρὸ τῆς γενέσεως αὐτοῦ προφητεῖαι συστάσεις ἦσαν τῆς τιμῆς αὐτοῦ. ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα παράδοξα οὐ μαγγανείᾳ, ὡς οἴεται Κέλσος, ἀλλὰ θειότητι προειρημένῃ ὑπὸ τῶν προφητῶν τὴν ἀπὸ θεοῦ εἶχε μαρτυρίαν· ἵν' ὁ „τιμῶν τὸν υἱὸν" ὄντα λόγον μηδὲν ἄλογον πράττων ὠφελῆται ἐκ τοῦ τιμᾶν αὐτὸν, καὶ τιμῶν αὐτὸν ὄντα ἀλήθειαν κρείττων γίνηται ἀπὸ τοῦ τιμᾶν ἀλήθειαν, οὕτως

3 Vgl. Joh. 1, 1. 14. 18. 3, 16. 18. I Joh. 4, 9. Luk. 11, 49. I Kor. 1, 24. 30. — 15 Vgl. oben III 36, I 232 Z. 3 ff. — 21 Joh. 5, 23. — 24 Vgl. oben I 6, I 59 Z. 21 ff.; 68, I 122 Z. 5 ff. II 49, I 171 Z. 15 ff. — 26 Vgl. Joh. 5, 23. 1, 1. 14. — 28 Vgl. Joh. 14, 6. 17, 17.

1 hinter *αὐτοὶ* + *ὡς*, *ὡ* in Correctur, doch *ὡς* nachträglich expungiert A | 2 *γιγνόμενοι* A Ausgg. | 3 *σοφίας*] *ο* aus *α* corr. A | 7 *εἰπόντος*] *εἰπόντος* [so] A^1 | 8 *τι* übergeschr. A^1 | *θεραπεύσεις* Jol Bo. (Notae p. 405) Del., vgl. oben Z. 5; *θεραπεύεις* A Hö. Sp. | 9 *ἐν τούτῳ*] *ὅτι* liest Bo. (Notae p. 405), vgl. oben VIII 2, S. 222 Z. 18 | 10 *οὐδενὶ*] *ι* aus *ι* corr. A | 14 *ἀνθρωπίνης*] *ἀνθρώπων* liest Bo. (Notae p. 405) ohne Grund | 20 *ἀνθυποφέρῃ*] *ἀνθ'ὑποφέρῃ*, das *ν* mit spitzer Feder hineingeschr. u. *η* in Correctur, A | 28 *κρείττων*] das *ν* mit spitzer Feder nachgetragen A | *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg.

δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ τιμᾶν σοφίαν καὶ δικαιοσύνην καὶ πάντα. ἅπερ φασὶν εἶναι οἱ θεῖοι λόγοι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ.

X. Ὅτι δὲ ἡ πρὸς τὸν ⟨υἱὸν τοῦ⟩ θεοῦ τιμὴ ἐν βίῳ ὑγιεῖ γίνεται, οὕτως δὲ καὶ ἡ πρὸς τὸν θεὸν καὶ πατέρα, ὅρα εἰ μὴ διδασκόμεθα ἔκ τε τοῦ „ὃς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι. διὰ τῆς παραβάσεως ⟨τοῦ νόμου⟩ τὸν θεὸν ἀτιμάζεις“ καὶ ἐκ τοῦ „πόσῳ δοκεῖτε χείρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας ὁ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καταπατήσας καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος, ἐν ᾧ ἡγιάσθη, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας.“ εἰ γὰρ „διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου“ ἀτιμάζει τὸν θεὸν ὁ παραβαίνων τὸν νόμον, καὶ καταπατεῖ „τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ“ ὁ μὴ καταπατῶν τὸν λόγον· δῆλον ὅτι τιμᾷ μὲν τὸν θεὸν ὁ τηρῶν τὸν νόμον, σέβει δὲ τὸν θεὸν ὁ κεκοσμημένος τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. εἰ δὲ ᾔδει Κέλσος, τίνες μέν εἰσι τοῦ θεοῦ, καὶ ὅτι μόνοι οἱ σοφοί, τίνες δὲ οἱ ἀλλότριοι, καὶ ὅτι πάντες οἱ φαῦλοι οἱ μηδαμῶς νεύοντες πρὸς ἀρετῆς ἀνάληψιν, | εἶδεν ἄν, πῶς δεῖ ⟨λέγειν⟩ τὸ τιμῶν οὖν τις 750
καὶ σέβων τοὺς ἐκείνου πάντας τί λυπεῖ τὸν θεόν, οὗ πάντες εἰσίν;

XI. Ἐξῆς δὲ τούτοις φησί· καὶ μὴν ὅ γε φάσκων ἕνα εἰρῆσθαι κύριον, περὶ θεοῦ λέγων, ἀσεβεῖ διαιρῶν τὴν τοῦ
193r θεοῦ βασιλείαν | καὶ στασιάζων, ὡς οὔσης αἱρέσεως καὶ ὄντος τινὸς ἑτέρου ἀντιστασιώτου αὐτῷ. χώραν δ' εἶχεν αὐτῷ ταῦτα, εἰ γραμμικαῖς ἀποδείξεσι παρίστη τοὺς ὑπὸ τῶν ἐθνῶν προσκυνουμένους ὡς θεοὺς θεοὺς εἶναι, καὶ τοὺς περὶ τὰ ἀγάλματα καὶ τοὺς νεὼς καὶ τοὺς βωμοὺς νομιζομένους τυγχάνειν παρίστη μὴ ὄντας φαύλους τινὰς δαίμονας. ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν παρ' ἡμῖν συνεχῶς λεγομένην καὶ γεγραμμένην ἡμεῖς μὲν καὶ νοεῖν εὐχόμεθα καὶ τοιοῦτοι γίνεσθαι, ἵν' ὑπὸ θεοῦ μόνου βασι-

1 Vgl. Luk. 11, 49. 1 Kor. 1, 24. 30. — **5** Röm. 2, 23. — **6** Hebr. 10, 29. — **22** Vgl. oben VI 45. 46. — **26** Vgl. oben I 39, I 90 Z. 19, III 59, I 253 Z. 32.

3 ⟨υἱὸν τοῦ⟩ füge ich nach Hö. (am Rand) Sp. Del. (im Text) ein | θεοῦ Hö. (am Rand), Sp. Del. (im Text); θεὸν A | **4** οὕτως A οὕτω Ausgg. | **6** ⟨τοῦ νόμου⟩ ist mit M^2 (am Rand) u. den Ausgg. einzufügen, vgl. unten Z. 9 | **9** της [so] A | **11** μη καταπατῶν] καταπατῶν PMAusgg., μὴ παραλαβὼν vermute ich (vgl. ἐξ οὗ δὲ παρειλήφασι τὸν λόγον oben I 26, I 78 Z. 24 f.), da hier ein dem Ausdruck ὁ κεκοσμημένος τῷ λόγῳ (Z. 12) entgegengesetzter zu erwarten ist | **12** ὁ (vor τηρῶν) übergeschr. A^1 | **14** μόνοι οἱ A οἱ μόνοι MAusgg. | **16** ἄν, πῶς δεῖ ⟨λέγειν⟩ τὸ schreibe ich mit Jol (am Rand), ἄν πως δὴ τό Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; ἂν πῶς δεῖ τό A | **25** νομιζομένους] dávor ein Buchst. ausradiert, ι auf Rasur, hinter ι Rasur, wo ein Buchst. gestanden haben kann, A | **26** φαύλους] ους auf Rasur A | **28** γίγνεσθαι AAusgg.

λευώμεθα, καὶ γένηται καὶ ἡμῶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. ἐκεῖνος δὲ, πολλοὺς ἡμᾶς διδάσκων σέβειν θεούς, θεῶν μᾶλλον ὤφειλεν, εἰ τὰ ἀκόλουθα ἑαυτῷ σκοπεῖ, λέγειν βασιλείαν ἥπερ θεοῦ. οὔτ' οὖν αἱρέσεις παρὰ θεῷ οὔτ' ἐστί τις θεὸς ἀντιστασιώτης αὐτῷ, κἂν οἷον Γίγαντές τινες ἢ Τιτᾶνες διὰ τὴν ἰδίαν φαυλότητα θεομαχεῖν θέλωσι μετὰ Κέλσου καὶ τῶν ἀραμένων πόλεμον πρὸς τὸν διὰ μυρίων παραστήσαντα τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους ἡμῶν παντὶ τῷ κόσμῳ ἀθρόως ἑαυτὸν ὄντα λόγον, ὡς ἕκαστος χωρεῖ, ἐπιδεδωκότα.

XII. Δόξαι δ' ἄν τις ἐξῆς τούτοις πιθανόν τι καθ' ἡμῶν λέγειν ἐν τῷ· εἰ μὲν δὴ μηδένα ἄλλον ἐθεράπευον οὗτοι πλὴν ἕνα θεὸν, ἦν ἄν τις αὐτοῖς ἴσως πρὸς τοὺς ἄλλους ἀτενὴς λόγος· νυνὶ δὲ τὸν ἔναγχος φανέντα τοῦτον ὑπερθρησκεύουσι καὶ ὅμως οὐδὲν πλημμελεῖν νομίζουσι περὶ τὸν θεὸν, εἰ καὶ ὑπηρέτης αὐτοῦ θεραπευθήσεται. λεκτέον δὲ καὶ πρὸς τοῦτο ὅτι, εἴπερ νενοήκει ὁ Κέλσος τὸ „ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν" καὶ τὸ ἐν εὐχῇ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἐν τῷ „ὡς ἐγὼ καὶ σὺ ἕν ἐσμεν," οὐκ ἂν ᾤετο ἡμᾶς καὶ ἄλλον θεραπεύειν παρὰ τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν. „ὁ γὰρ πατὴρ," φησὶν, „ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν τῷ πατρί."

εἰ δέ τις ἐκ τούτων περισπασθήσεται, μή πη αὐτομολῶμεν πρὸς τοὺς ἀναιροῦντας δύο εἶναι ὑποστάσεις, πατέρα καὶ υἱὸν, ἐπιστησάτω τῷ „ἦν δὲ πάντων τῶν πιστευσάντων ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία," ἵνα θεωρήσῃ τὸ „ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν." ἕνα οὖν θεὸν, ὡς ἀποδεδώκαμεν, τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν θεραπεύομεν, καὶ μένει ἡμῖν ὁ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀτενὴς λόγος, καὶ οὐ τὸν ἔναγχός γε φανέντα ὡς πρότερον οὐκ ὄντα ὑπερθρησκεύομεν. αὐτῷ γὰρ πειθόμεθα τῷ εἰπόντι· „πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγώ εἰμι" καὶ λέγοντι· „ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια"· καὶ οὐχ οὕτως τις ἡμῶν ἐστιν | ἀν- 751
δράποδον, ὡς οἴεσθαι ὅτι ἡ τῆς ἀληθείας οὐσία πρὸ τῶν χρόνων τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπιφανείας οὐκ ἦν. θρησκεύομεν οὖν τὸν πα- 193v
τέρα τῆς ἀληθείας | καὶ τὸν υἱὸν τὴν ἀλήθειαν, ὄντα δύο τῇ ὑπο-

1 Vgl. Matth. 6, 10. Luk. 11, 2. — **5** Vgl. oben VI 42, S. 111 Z. 20f., S. 112 Z. 7. — **9** Vgl. Joh. 1, 1. — **16** Joh. 10, 30. — **17** Vgl. Joh. 17, 21. 22. — **19** Vgl. Joh. 14, 10. 11. 17, 21. — **23** Act. 4, 32. — **24** Joh. 10, 30. — **28** Joh. 8, 58. — **29** Joh. 14, 6.

3 *εἰ τὰ*] Spiritus über *ι* auf Rasur A | *ἥπερ* aus *εἴπερ* von I. [?] H. corr. A | **11** *μηδένα*] Rasur über *η* A | **12** *ἀτενὴς* aus *ἀγεννὴς* corr. A¹ | **17** *καὶ* übergeschr. A¹ | **21** *αὐτομολῶμεν* schreibe ich, *αὐτομολοῦμεν* Ausgg., *αὐτομολοῖμεν*, über u. hinter dem ersten *o* Rasur, A | **24** *θεωρήσῃ*, das Schluss-*η* in Correctur, A | **29** *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg.

στάσει πράγματα. ἐν δὲ τῇ ὁμονοίᾳ καὶ τῇ συμφωνίᾳ καὶ τῇ ταυτότητι τοῦ βουλήματος· ὡς τὸν ἑωρακότα τὸν υἱὸν ὄντα „ἀπαύγασμα τῆς δόξης" καὶ χαρακτῆρα „τῆς ὑποστάσεως" τοῦ θεοῦ ἑωρακέναι ἐν αὐτῷ ὄντι εἰκόνι τοῦ θεοῦ τὸν θεόν.

XIII. Εἶτ' οἴεται ἐκ τοῦ θρησκεύειν ἡμᾶς μετὰ τοῦ θεοῦ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀκολουθεῖν ἡμῖν τὸ καὶ καθ' ἡμᾶς οὐ μόνον τὸν θεὸν ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑπηρέτας αὐτοῦ θεραπεύεσθαι. εἰ μὲν οὖν ἐνόει τοὺς ἀληθῶς ὑπηρέτας τοῦ θεοῦ μετὰ τὸν μονογενῆ τοῦ θεοῦ, τὸν Γαβριὴλ καὶ τὸν Μιχαὴλ καὶ τοὺς λοιποὺς ἀγγέλους [ἀρχαγγέλους], καὶ τούτους ἔλεγε δεῖν θεραπεύεσθαι, ἴσως ἂν τὸ περὶ τοῦ θεραπεύειν αὐτοῦ σημαινόμενον ἐκκαθήραντες καὶ τῶν τοῦ θεραπεύοντος πράξεων εἴπομεν ἂν εἰς τὸν τόπον ὡς περὶ τηλικούτων διαλεγόμενοι ἅπερ ἐχωροῦμεν περὶ αὐτῶν νοῆσαι· νυνὶ δὲ ὑπηρέτας νομίζων τοὺς προσκυνουμένους ὑπὸ τῶν ἐθνῶν δαίμονας οὐχ ὑπάγει ἡμᾶς ἀκολουθία τῇ περὶ τοῦ θεραπεύειν τοὺς τοιούτους, οὓς ὑπηρέτας τοῦ πονηροῦ ὁ λόγος ἀποδείκνυσι καὶ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου, ἀφιστάντος ἀπὸ τοῦ θεοῦ οὓς ἂν δύνηται. ὡς οὐχ ὑπηρέτας οὖν, οὓς οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι σέβουσι, πάντας σέβειν καὶ θεραπεύειν ἐκκλίνομεν· οὐκ ἂν γὰρ ὑπηρέτας αὐτοὺς διδαχθέντες εἶναι τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ ἐλέγομεν εἶναι δαιμόνια. διὸ τὸν ἕνα θεὸν καὶ τὸν ἕνα υἱὸν αὐτοῦ καὶ λόγον καὶ εἰκόνα ταῖς κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν ἱκεσίαις καὶ ἀξιώσεσι σέβομεν, προσάγοντες τῷ θεῷ τῶν ὅλων τὰς εὐχὰς διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ· ᾧ πρῶτον προσφέρομεν αὐτάς, ἀξιοῦντες αὐτὸν „ἱλασμὸν" ὄντα „τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν" προσαγαγεῖν ὡς ἀρχιερέα τὰς εὐχὰς καὶ τὰς θυσίας καὶ τὰς ἐντεύξεις ἡμῶν τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ. περὶ τὸν θεὸν οὖν ἡ πίστις ἡμῶν διὰ τοῦ ταύτην βεβαιοῦντος ἐν ἡμῖν υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ οὐδεμίαν ἡμῶν ἔχει δεῖξαι στάσιν περὶ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ὁ Κέλσος. καὶ

2 Vgl. Joh. 14, 9 (12, 45). — Vgl. Hebr. 1, 3. — **4** Vgl. II Kor. 4, 4. Kol. 1, 15. — **8** Vgl. Joh. 1, 14. 18. 3, 16. 18. I Joh. 4, 9. — **10** Vgl. Matth. 12, 24 ff. Mark. 3, 22 ff. Luk. 11, 15 ff. II Kor. 12, 7. — Vgl. I Kor. 2, 6. 8. Ignat. ad Ephes. Cap. XIX 1. — **21** Vgl. Joh. 1, 1. 14. II Kor. 4, 4. Kol. 1, 15. — **23** Vgl. Joh. 1, 14. 18. 3, 16. 18. I Joh. 4, 9. — **24** Vgl. I Joh. 4, 10. 2, 2. — **25** Vgl. Hebr. 2, 17. 3, 1. 4, 14. 15. 5, 10. 6, 20. 7, 26. 8, 1. 9, 11.

9 *γαβριὴν* [so] A | *Μιχαὴλ*] *μ̄χ̄* [so] A | [*ἀρχαγγέλους*] tilge ich als Variante zu *ἀγγέλους*, die wahrscheinlich vom Rand in den Text eingedrungen ist; ⟨*καὶ*⟩ *ἀρχαγγέλους* P u. Del. (I 751 Anm. b), aber wenn man *ἀρχαγγέλους* halten wollte, müsste auch die Wortstellung so geändert werden: *ἀρχαγγέλους καὶ ἀγγέλους* **12** *εἴπομεν*] *ο* in Corrector A | **15** *ἀκολουθίᾳ*] *ι* in Corrector A | **18** *πάντας*] *πάντως* vermutet Guiet (bei Del. I 751 Anm. d) | **24** hinter *ὄντα* + *περὶ* Ausgg. nach dem N. T. | **27** *οὐδὲ μίαν* A.

σέβομέν γε τὸν πατέρα. θαυμάζοντες αὐτοῦ τὸν υἱὸν λόγον καὶ σοφίαν καὶ ἀλήθειαν καὶ δικαιοσύνην καὶ πάντα. ἅπερ εἶναι μεμαθήκαμεν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ. | οὕτω δὴ καὶ τὸν γεννηθέντα ἀπὸ τοιού- 752
του πατρός. καὶ ταῦτα μὲν ταύτῃ.

XIV. *Ἐπεὶ δέ φησι πάλιν ὁ Κέλσος ὅτι, εἰ διδάξαις αὐτοὺς ὅτι οὐκ ἔστιν οὗτος ἐκείνου παῖς, ἀλλ' ἐκεῖνός γε πάντων πατὴρ, ὃν μόνον ὡς ἀληθῶς δεῖ σέβειν· οὐκ ἂν ἔτι θέλοιεν, εἰ μὴ καὶ τοῦτον, ὅσπερ ἐστὶν αὐτοῖς τῆς στάσεως ἀρχηγέτης. καὶ ὠνόμασάν γε τοῦτον θεοῦ υἱὸν, οὐχ ὅτι τὸν θεὸν σφόδρα σέβουσιν, ἀλλ' ὅτι τοῦτον σφόδρα αὔξουσιν. ἡμεῖς μὲν οὖν μαθόντες, τίς ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ ὅτι „ἀπαύγασμά" ἐστι „τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ" καὶ* 194r *„ἀτμὶς" μὲν „τῆς θεοῦ δυνάμεως ἀπόῤῥοια δὲ τῆς τοῦ παντοκράτορος δόξης εἰλικρινὴς" ἔτι δὲ „ἀπαύγασμα" „φωτὸς ἀϊδίου καὶ ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ θεοῦ ἐνεργείας καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ," ἴσμεν ὅτι οὗτος υἱὸς ἐξ ἐκείνου, καὶ ἐκεῖνος τούτου πατήρ. καὶ οὐδὲν ἀπρεπές ἐστιν ἐν τῷ λόγῳ οὐδὲ ἀνάρμοστον θεῷ, τοιοῦτον υἱὸν μονογενῆ ὑφιστάντι. καὶ οὐκ ἂν μεταπείσηταί τις ἡμᾶς ὅτι οὐχ υἱὸς ὁ τοιοῦτος τοῦ ἀγεννήτου θεοῦ ἐστι καὶ πατρός.*

εἰ δέ τινων παρήκουσε Κέλσος, μὴ ὁμολογούντων τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ υἱὸν εἶναι τοῦ δημιουργήσαντος τόδε τὸ πᾶν, αὐτὸς ἂν εἰδείη καὶ οἱ συγκατατιθέμενοι τοιούτῳ λόγῳ. οὐ στάσεως οὖν ἀρχηγέτης ὁ Ἰησοῦς ἀλλὰ πάσης εἰρήνης, ὁ εἰπὼν τοῖς μαθηταῖς· „εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν." εἶτ' ἐπείπερ ἠπίστατο τοὺς τοῦ κόσμου καὶ οὐ θεοῦ ἀνθρώπους προσπολεμήσοντας ἡμῖν, προσέθηκεν ἐκείνοις τὸ „οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν εἰρήνην, κἀγὼ δίδωμι ὑμῖν εἰρήνην." θαῤῥοῦμεν δὲ δι' αὐτὸν, κἂν θλιβώμεθα ἐν τῷ κόσμῳ, εἰπόντα· „ἐν τῷ κόσμῳ θλῖψιν ἕξετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον." καὶ τοῦτόν φαμεν εἶναι υἱὸν θεοῦ· θεοῦ δὲ, ὄν, εἰ δεῖ ταῖς λέξεσιν ἀκολουθῆσαι Κέλσου, σφό-

1 Vgl. Joh. 1, 1. 14. 14, 6. 17, 17. Luk. 11, 49. I Kor. 1, 24. 30. — **11** Vgl. Hebr. 1, 3. — **13** Vgl. Weish. Sal. 7, 25. — **14** Vgl. Weish. Sal. 7, 26. — **16** Vgl. Matth. 3, 17. 17, 5. Mark. 1, 11. Luk. 3, 22. 9, 35. — **18** Vgl. Joh. 1, 14 . . ς 3, 16. 18. I Joh. 4, 9. — **21** Vgl. oben V 54. VI 53. — **24** Joh. 14, 27. — **2**–ντων] .nen A | Joh. 14, 27. — **29** Joh. 16, 33. .ort A | **26**

3 *οὕτω*] *ἅτε* lesen Bo. (Notae p. 405) u. Guiet (bei Del. I 752 A *τοσαύτην*] *ν* Grund | vor *τοιούτου* + *τοῦ* MAusgg. | **10** *ἀλλ'*] Rasur über der A | **28** *μάχαιρα·* **13** vor *θεοῦ* + *τοῦ* MAusgg. | **15** hinter *θεοῦ* + *δυνάμεως*, doritus u. Circumflex **18–19** am Rand *σῃ* A¹ | **23–24** am Rand *σή* A¹ | **29** *θλίψ*—2 Buchst., es kann A *ἕξετε* M^corr., Hö. am Rand, Sp. Del. im Text | **31** vor *Κέλ*^*ν* P.

δρα σέβομεν, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ σφόδρα ηὐξημένον ὑπὸ τοῦ πατρὸς γινώσκομεν.

ἔστω δέ τινας ὡς ἐν πλήθει πιστευόντων καὶ δεχομένων διαφωνίαν διὰ τὴν προπέτειαν ὑποτίθεσθαι τὸν σωτῆρα εἶναι τὸν μέγιστον ἐπὶ πᾶσι θεὸν, ἀλλ' οὔτι γε ἡμεῖς τοιοῦτο⟨ν, οἱ⟩ πειθόμενοι αὐτῷ λέγοντι· „ὁ πατήρ ὁ πέμψας με μείζων μου ἐστί“· διόπερ ⟨οὐ⟩χ ὃν νῦν πατέρα καλοῦμεν ὑποβάλοιμεν ⟨ἄν⟩, ὡς Κέλσος ἡμᾶς συκοφαντῶν ⟨φησι⟩, τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ.

XV. Μετὰ ταῦτά φησιν ὁ Κέλσος· ὅτι δὲ οὐκ ἀπὸ σκοποῦ ταῦ⟨τα δο⟩ξάζω, αὐτῶν ἐκείνων φωναῖς χρήσομαι. ἐν γάρ που τῷ οὐρανίῳ διαλόγῳ τῇδέ που λέγουσι τοῖσδε τοῖς ῥήμασιν· „εἰ ἰσχυρότερός ἐστι | θεοῦ υἱὸς, καὶ κύριος αὐτοῦ 753
ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου (καὶ τίς ἄλλος κυριεύσει τοῦ κρατοῦντος θεοῦ;) πῶς πολλοὶ περὶ τὸ φρέαρ, καὶ οὐδεὶς εἰς τὸ φρέαρ; διὰ τί τοσαύτην ἀνύων ὁδὸν ἄτολμος εἶ; λανθάνει σε· πάρεστι γάρ μοι θάρσος καὶ μάχαιρα.“ οὕτως οὐ τοῦτ' ἔστιν αὐτοῖς τὸ προκείμενον, τὸν ὑπερουράνιον θεὸν, ἀλλ' ὃν ὑπέθεντο τούτου πατέρα, περὶ ὃν συνῆλθον, σέβειν, ἵν' ἐπὶ προσχήματι μεγάλου θεοῦ τοῦτον, ὃν προΐστανται, τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὃν ἀποφαίνουσιν ἰσχυρότερον καὶ κύριον „τοῦ κρατοῦντος θεοῦ,“ θρησκεύωσι μόνον. ἔνθεν αὐτοῖς ἐκεῖνο τὸ παράγγελμα, τὸ μὴ „δουλεύειν“ δύο „κυρίοις,“ ἵν' ἡ στάσις περὶ ἕνα τοῦτον φυλάσσηται.

4 Vgl. oben VII 70, S. 220 Z. 1. — **6** Vgl. Joh. 10, 29. 12, 49. 14, 28. — **11** Vgl. oben V 54. VI 53 u. A. Resch, Agrapha (T. U. V 4) S. 441 ff. Nr. 75. 79. 80. 81. — **22** Vgl. Matth. 6, 24. Luk. 16, 13 und oben VII 70 a. E. VIII 2 a. A.

2 *γιγνώσκομεν* ΔAusgg. | **4** *ὑποτίθεσθαι*] ὑπ halb ausgebrochen, Spiritus asper erhalten; hier beginnt ein durch Feuer entstandenes Loch, wodurch eine Anzahl Buchstaben zerstört worden sind, A | **5** *τοιοῦτο⟨ν, οἱ⟩ πειθόμενοι*] *ν οἱ* ausgebrochen, Platz für 2—3 Buchst., A | **6** *ὁ* (vor *πέμψας*) Spiritus fehlt A | **7** *διόπερ ⟨οὐ⟩χ*] *ρ* halb, *οὐ* ganz, *χ* halb zerstört A | *ὑποβάλοιμεν* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text, *ἱπολάβοιμεν* A | *⟨ἄν⟩* füge ich ein | **8** *συκοφαντῶν ⟨φησι⟩, τῷ*] an Stelle von *⟨φησι⟩* Platz für 3 Buchst., *τ* (von *τῷ*) halb zerstört A *συκοφαντεῖ τῷ* P Del. | **9** *ἄπο* A | **10** *ταῦ⟨τα δο⟩ξάζω*] *τα δο* zerstört A | **11** *διαλόγῳ*] *ο* halb zerstört, *nt* verschwunden A | hinter *τοῖς* + *εἰρημένοις*, doch expungiert, A | **12** *ῥήμασιν*] *ν* A | *εἰ* auf Rasur A | *ἰσχυρότερός*] *ἰ* ohne Spiritus A | **13** *καὶ τίς* bis 14 *θεοῦ*] zu *ἀγγέλοι*Overbeck, Theol. Lit. Zeit. 1878 Nr. 22 Sp. 534, der diese Worte nicht, wie *ἀρχαγγέλοις* nbé. zum Nachsatz zieht; ich fasse diese Worte als Parenthese auf müsste auch die sgg. *κυριεύσῃ*, doch *η* von III. H. u. auf Rasur, A | **17** hinter *τὸν* **12** *εἴπομεν*] *ο* in Folge falscher Abteilung der von *οὕτως* (Z. 16) bis *μόνον* (Z. 21) *τως* vermutet Guiet (| **18** *ἀλλ' ὃν* A *ἄλλον* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text unrichdem N. T. | **27** *οὐδὲ μιὰ* *ὦ* A¹.

καὶ ἐν τούτοις δὴ πάλιν, οὐκ οἶδ' ἀπὸ ποίας αἱρέσεως ἀσημοτάτης ταῦτα λαβών, πᾶσι Χριστιανοῖς ἀπ' αὐτῶν ἐγκαλεῖ· λέγω δ'
194v ἀσημοτάτης, ὡς μηδ' ἡμῖν εἶναι, τοῖς | πολλάκις ἐγγυμνασαμένοις πρὸς τοὺς ἀπὸ τῶν αἱρέσεων, φανερὰν τὴν γνώμην, ἀφ' ἧς ταῦτα ὁ Κέλσος εἴληφεν· εἰ γε εἴληφε καὶ μὴ ἀνέπλασεν ἢ ἀκολούθησιν προσέθηκε. σαφῶς γὰρ ἡμεῖς, οἱ λέγοντες τοῦ πάντα κτίσαντος καὶ τὸν αἰσθητὸν κόσμον εἶναι, φαμὲν τὸν υἱὸν οὐκ ἰσχυρότερον τοῦ πατρὸς ἀλλ' ὑποδεέστερον. καὶ τοῦτο λέγομεν αὐτῷ πειθόμενοι, εἰπόντι τό· „ὁ πατήρ ὁ πέμψας με μείζων μου ἐστί."

καὶ οὐδεὶς ἡμῶν οὕτως ἐμβρόντητός ἐστιν, ὡς λέγειν· „κύριός" ἐστι τοῦ θεοῦ „ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου." κρατεῖν δέ φαμεν τὸν σωτῆρα μάλιστα, ὅτε νοοῦμεν αὐτὸν θεὸν λόγον καὶ σοφίαν καὶ δικαιοσύνην καὶ ἀλήθειαν, πάντων μὲν τῶν ὑποτεταγμένων αὐτῷ, καθὸ ταῦτά ἐστιν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοῦ κρατοῦντος αὐτὸν πατρὸς καὶ θεοῦ. εἶτ' ἐπεὶ οὐκ ἀκόντων λόγος κρατεῖ, εἰσὶ δέ τινες ἔτι φαῦλοι οὐ μόνον ἄνθρωποι ἀλλὰ καὶ ἄγγελοι καὶ πάντες δαίμονες, τούτων φαμὲν αὐτὸν μὴ κρατεῖν μέν πω, ἐπεὶ μὴ ἑκόντες εἴκουσιν αὐτῷ· κατ' ἄλλο δὲ σημαινόμενον τοῦ κρατεῖν καὶ αὐτῶν κρατεῖ ⟨ὡς τῶν ἀλόγων ζῴων φαμὲν τὸν ἄνθρωπον κρατεῖν, οὐχ ὑποτάξαντα αὐτῶν τὸ ἡγεμονικόν, ὡς τιθασεύσας κρατεῖ τινων λύντων καὶ κτηνῶν δεδαμασμένων⟩ [18.] [ποιεῖ, ἵνα καὶ τοὺς νυνὶ μὴ πειθομένους αὐτῷ] Vgl. [αὐτῶν. καθ' ἡμᾶς οὖν ψεῦδος τὸ ὑπὸ τοῦ [ἡμῶν ἀπαγγελλόμενον τό· „τίς ἄλλο[ς θεοῦ";

XVI. Εἶτ' οἴμαι [Anm. a) ohne zweiten λ A | τὸ ἄλλης αἱ⟨ρέσ⟩εως φέρει τὸ „⟨πῶς⟩ [eh expungiert, A | καὶ οὐδεὶς εἰς τὸ φρέαρ"; καὶ [ην A Ausgg. | ἔχετε [δὸν ἄτολμος εἶ; λανθάνει σ[σου + τοῦ M Ausgg. [ος καὶ μάχαιρα", ⟨ὦ⟩ν ἡμεῖς [τοῦ ἐκκλησίας μόνου,

9 Vg[[. 1, 1. 14. 14, 6. 17, 17.
Luk. 11, [

[Δ¹ | **10** ἐμβρότητός A | [**14** ἐστι A | **20** λεόντων] o [halb ausgebrochen A | [ie Loch zerstört A | **26** ⟨πῶς⟩ füge ich mit Del. ein, vgl. oben [Z. 14 | **27** τοιαύτην] ν halb verschwunden A | ⟨ἀν⟩ύων] ἀν ganz, ν zum Teil [μάχαιρα" ⟨ὦ⟩ν] Schluss-α halb, ω ganz, ν zum Teil verschwunden, [quell-x von ὧν erhalten; zwischen den beiden Worten Platz für [kann aber auch eine Sinnlücke gewesen sein. A μάχαιρα· πρὸ[

δρα σέβομεν, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ σφόδρα ηὐξημένον ὑπὸ τοῦ πατρὸς γινώσκομεν.

ἔστω δέ τινας ὡς ἐν πλήθει πιστευόντων καὶ δεχομένων διαφωνίαν διὰ τὴν προπέτειαν ὑποτίθεσθαι τὸν σωτῆρα εἶναι τὸν μέγιστον ἐπὶ πᾶσι θεὸν, ἀλλ' οὔτι γε ἡμεῖς τοιοῦτο⟨ν, οἱ⟩ πειθόμενοι αὐτῷ λέγοντι· „ὁ πατήρ ὁ πέμψας με μείζων μου ἐστί“· διόπερ ⟨οὐ⟩χ ὧν νῦν πατέρα καλοῦμεν ὑποβάλοιμεν ⟨ἄν⟩, ὡς Κέλσος ἡμᾶς συκοφαντῶν ⟨φησι⟩, τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ.

XV. Μετὰ ταῦτά φησιν ὁ Κέλσος· ὅτι δὲ οὐκ ἀπὸ σκοποῦ ταῦ⟨τα δο⟩ξάζω, αὐτῶν ἐκείνων φωναῖς χρήσομαι. ἐν γάρ που τῷ οὐρανίῳ διαλόγῳ τῇδέ που λέγουσι τοισδε τοῖς ῥήμασιν· „εἰ ἰσχυρότερός ἐστι | θεοῦ υἱὸς, καὶ κύριος αὐτοῦ 753
ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου (καὶ τίς ἄλλος κυριεύσει τοῦ κρατοῦντος θεοῦ;) πῶς πολλοὶ περὶ τὸ φρέαρ, καὶ οὐδεὶς εἰς τὸ φρέαρ; διὰ τί τοσαύτην ἀνύων ὁδὸν ἄτολμος εἶ; λανθάνει σε· πάρεστι γάρ μοι θάρσος καὶ μάχαιρα.“ οὕτως οὐ τοῦτ' ἔστιν αὐτοῖς τὸ προκείμενον, τὸν ὑπερουράνιον θεὸν, ἀλλ' ὃν ὑπέθεντο τούτου πατέρα, περὶ ὃν συνῆλθον, σέβειν, ἵν' ἐπὶ προσχήματι μεγάλου θεοῦ τοῦτον, ὃν προΐστανται, τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὃν ἀποφαίνουσιν ἰσχυρότερον καὶ κύριον „τοῦ κρατοῦντος θεοῦ.“ θρησκεύωσι μόνον. ἔνθεν αὐτοῖς ἐκεῖνο τὸ παράγγελμα, τὸ μὴ „δουλεύειν“ δύο „κυρίοις,“ ἵν' ἡ στάσις περὶ ἕνα τοῦτον φυλάσσηται.

4 Vgl. oben VII 70, S. 220 Z. 1. — **6** Vgl. Joh. 10, 29. 12, 49. 14, 28. — **11** Vgl. oben V 54. VI 53 u. A. Resch, Agrapha (T. U. V 4) S. 441 ff. Nr. 75. 79. 80. 81. — **22** Vgl. Matth. 6, 24. Luk. 16, 13 und oben VII 70 a. E. VIII 2 a. A.

2 *γιγνώσκομεν* A Ausgg. | **4** *ὑποτίθεσθαι*] ὑπ halb ausgebrochen, Spiritus asper erhalten; hier beginnt ein durch Feuer entstandenes Loch, wodurch eine Anzahl Buchstaben zerstört worden sind, A | **5** *τοιοῦτο⟨ν, οἱ⟩ πειθόμενοι*] *ν οἱ* ausgebrochen, Platz für 2—3 Buchst., A | **6** *ὁ* ⟨vor *πέμψας*⟩ Spiritus fehlt A | **7** *διόπερ ⟨οὐ⟩χ*] *ρ* halb, *οὐ* ganz, *χ* halb zerstört A | *ὑποβάλοιμεν* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text, *ὑπολάβοιμεν* A | ⟨*ἄν*⟩ füge ich ein | **8** *συκοφαντῶν ⟨φησι⟩, τῷ*] an Stelle von ⟨*φησι*⟩ Platz für 3 Buchst., *τ* (von *τῷ*) halb zerstört A *συκοφαντεῖ τῷ* P Del. | **9** *ἄπο* A | **10** *ταῦ⟨τα δο⟩ξάζω*] *τα δο* zerstört A | **11** *διαλόγῳ*] *ο* halb zerstört, Accent verschwunden A | hinter *τοῖς* + *εἰρημένοις*, doch expungiert, A | **12** *ῥήμασι* A | *εἰ* auf Rasur A | *ἰσχυρότερός*] *ἰ* ohne Spiritus A | **13** *καὶ τίς* bis 14 *θεοῦ*] vgl. Fr. Overbeck, Theol. Lit. Zeit. 1878 Nr. 22 Sp. 534, der diese Worte nicht, wie Keim u. Aubé, zum Nachsatz zieht; ich fasse diese Worte als Parenthese auf | *κυριεύσει* M Ausgg. *κυριεύση*, doch *η* von III. H. u. auf Rasur, A | **17** hinter *τὸν* + *γὰρ* M Ausgg. infolge falscher Abteilung der von *οὕτως* (Z. 16) bis *μόνον* (Z. 21) reichenden Periode | **18** *ἀλλ' ὃν* A *ἄλλον* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text unrichtig | **22—23** am Rand *ὦ* A¹.

καὶ ἐν τούτοις δὴ πάλιν, οὐκ οἶδ' ἀπὸ ποίας αἱρέσεως ἀσημοτάτης ταῦτα λαβών, πᾶσι Χριστιανοῖς ἀπ' αὐτῶν ἐγκαλεῖ· λέγω δ'
194v *ἀσημοτάτης, ὡς μηδ' ἡμῖν εἶναι, τοῖς | πολλάκις ἐγγυμνασαμένοις πρὸς τοὺς ἀπὸ τῶν αἱρέσεων, φανερὰν τὴν γνώμην, ἀφ' ἧς ταῦτα ὁ Κέλσος εἴληφεν· εἴ γε εἴληφε καὶ μὴ ἀνέπλασεν ἢ ἀκολούθησιν προσέθηκε. σαφῶς γὰρ ἡμεῖς, οἱ λέγοντες τοῦ πάντα κτίσαντος καὶ τὸν αἰσθητὸν κόσμον εἶναι, φαμὲν τὸν υἱὸν οὐκ ἰσχυρότερον τοῦ πατρὸς ἀλλ' ὑποδεέστερον. καὶ τοῦτο λέγομεν αὐτῷ πειθόμενοι, εἰπόντι τό· „ὁ πατήρ ὁ πέμψας με μείζων μου ἐστί."*

καὶ οὐδεὶς ἡμῶν οὕτως ἐμβρόντητός ἐστιν, ὡς λέγειν· „κύριός" ἐστι τοῦ θεοῦ „ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου." κρατεῖν δέ φαμεν τὸν σωτῆρα μάλιστα, ὅτε νοοῦμεν αὐτὸν θεὸν λόγον καὶ σοφίαν καὶ δικαιοσύνην καὶ ἀλήθειαν, πάντων μὲν τῶν ὑποτεταγμένων αὐτῷ, καθὸ ταῦτά ἐστιν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοῦ κρατοῦντος αὐτὸν πατρὸς καὶ θεοῦ. εἶτ' ἐπεὶ οὐκ ἀκόντων λόγος κρατεῖ, εἰσὶ δέ τινες ἔτι φαῦλοι οὐ μόνον ἄνθρωποι ἀλλὰ καὶ ἄγγελοι καὶ πάντες δαίμονες, τούτων φαμὲν αὐτὸν μὴ κρατεῖν μέν πω, ἐπεὶ μὴ ἑκόντες εἴκουσιν αὐτῷ· κατ' ἄλλο δὲ σημαινόμενον τοῦ κρατεῖν καὶ αὐτῶν κρατεῖ (ὡς τῶν ἀλόγων ζῴων φαμὲν τὸν ἄνθρωπον κρατεῖν, οὐχ ὑποτάξαντα αὐτῶν τὸ ἡγεμονικόν, ὡς τιθασσεύσας κρατεῖ τινων λεόντων καὶ κτηνῶν δεδαμασμένων), πλὴν πάντα ποιεῖ, ἵνα καὶ τοὺς νυνὶ μὴ πειθομένους αὐτῷ πείσας κρατήσῃ καὶ αὐτῶν. καθ' ἡμᾶς οὖν ψεῦδος τὸ ὑπὸ τοῦ Κέλσου λεγόμενον ὡς ὑφ' ἡμῶν ἀπαγγελλόμενον τό· „τίς ἄλλος κυριεύσει τοῦ κρατοῦντος θεοῦ";

XVI. *Εἶτ' οἶμαι πάλιν φύρων τὰ πράγματα ἀπὸ ἄλλης αἱ⟨ρέσ⟩εως φέρει τὸ „⟨πῶς⟩ πολλοὶ περὶ τὸ φρέαρ, καὶ οὐδεὶς εἰς τὸ φρέαρ"; καὶ τὸ „διὰ τί τοσαύτην ⟨ἀν⟩ύων ὁδὸν ἄτολμος εἶ; λανθάνει σε" καὶ τὸ „πάρεστι γάρ μοι θάρσος καὶ μάχαιρα"· ⟨ὧ⟩ν ἡμεῖς οὐδέν, οἱ ἀπὸ τῆς ἐπωνύμου Χριστοῦ ἐκκλησίας μόνου,*

9 Vgl. Joh. 10, 29. 12, 29. 14, 28. — **12** Vgl. Joh. 1, 1. 14. 14, 6. 17, 17. Luk. 11, 49. I Kor. 1, 24. 30.

5 *ἀκολούθησιν*] *ἀ* aus *ἡ* corr. A | **7—8** am Rand ※ A¹ | **10** *ἐμβρότητός* A | **12** *ὅτε*] *ὅτι* vermutet Guiet (bei Del. I 753 Anm. a) | **14** *ἐστι* A | **20** *λεόντων*] *ο* in Correctur A | **24** *ἄλλος*] *ἄλ°* [so] A | *τοῦ*] *τ* ganz, *ο* halb ausgebrochen A | **25** *αἱ⟨ρέσ⟩εως*] *ρέσ* durch das oben (S. 232 Z. 4) erwähnte Loch zerstört A | **26** *⟨πῶς⟩* füge ich mit Del. ein, vgl. oben VIII 15, S. 232 Z. 14 | **27** *τοσαύτην*] *ν* halb verschwunden A | *⟨ἀν⟩ύων*] *ἀν* ganz, *ν* zum Teil zerstört A | **28** *μάχαιρα· ⟨ὧ⟩ν*] Schluss-*α* halb, *ω* ganz, *ν* zum Teil verschwunden, Spiritus u. Circumflex von *ὧν* erhalten; zwischen den beiden Worten Platz für 1—2 Buchst., es kann aber auch eine Sinnlücke gewesen sein. A *μάχαιρα· περὶ ὧν* P.

φαμὲν εἶναι ἀλη⟨θές.⟩ ταῦτα δὴ προειπὼν δοκεῖ ἀκόλουθα ἑαυτῷ λέγειν τὰ οὐδὲν ὄντα πρὸς ἡμᾶς. ἡμῖν μὲν γὰρ τὸ | προκείμενόν 754
ἐστιν οὐκ ἐξ ὑποθέσεώς τινα σέβειν θεὸν ἀλλὰ τὸν τοῦδε τοῦ παντὸς καὶ ἄλλου οὑτινοσοῦν μὴ αἰσθητοῦ μηδὲ δεικνυμένου δημιουργόν· εἴσονται δὲ οἱ „ἄλλην ὁδὸν“ καὶ „ἄλλα κέλευθα“ βαδίζοντες καὶ τοῦτον μὲν ἀρνούμενοι καινοειδεῖ δὲ ἀναπλάσματι καὶ ὀνόματι μόνον θεοῦ ἑαυτοὺς ὡς μείζονι τοῦ δημιουργοῦ ἐπιδεδωκότες. καὶ εἴ τις ἄρ' ἐστὶ λέγων ἰσχυρότερον εἶναι τὸν υἱὸν καὶ κύριον „τοῦ κρατοῦντος θεοῦ.“

ἀποδεδώκαμεν δὲ τὸν φαινόμενον ἡμῖν λόγον εἰς τὸ μὴ δεῖν „δυσὶ κυρίοις δουλεύειν,“ ὅτε καὶ παρεστήσαμεν μηδεμίαν στάσιν περὶ τὸν Ἰησοῦν καὶ κύριον ἀποδείκνυσθαι δύνασθαι ἐν τοῖς ὁμολογοῦσιν ὑπεραναβεβηκέναι μὲν πάντα κύριον μόνῳ δὲ κυρίῳ δουλεύειν τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ λόγῳ θεοῦ.

XVII. Μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Κέλσος φησὶν ἡμᾶς βωμοὺς | καὶ 755
ἀγάλματα καὶ νεὼς ἱδρύεσθαι φεύγειν. ἐπεὶ τὸ πιστὸν ἡμῖν ἀφανοῦς καὶ ἀποῤῥήτου κοινωνίας οἴεται εἶναι σύνθημα·
195r οὐχ ὁρῶν ὅτι βωμοὶ μέν εἰσιν ἡμῖν | τὸ ἑκάστου τῶν δικαίων ἡγεμονικόν, ἀφ' οὗ ἀναπέμπεται ἀληθῶς καὶ νοητῶς εὐώδη „θυμιάματα.“ „προσευχαὶ“ ἀπὸ συνειδήσεως καθαρᾶς. διὸ λέγεται παρὰ τῷ Ἰωάννῃ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει· „τὰ δὲ θυμιάματά εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων“ καὶ παρὰ τῷ ὑμνῳδῷ· „γενηθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου.“

ἀγάλματα δὲ καὶ πρέποντα θεῷ ἀναθήματα, οὐχ ὑπὸ βαναύσων τεχνιτῶν κατεσκευασμένα ἀλλ' ὑπὸ λόγου θεοῦ τρανούμενα καὶ μορφούμενα ἐν ἡμῖν, αἱ ἀρεταὶ, μιμήματα τυγχάνουσαι τοῦ πρωτοτόκου „πάσης κτίσεως.“ ἐν ᾧ ἐστι δικαιοσύνης καὶ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας καὶ σοφίας καὶ εὐσεβείας καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν παρα-

5 Vgl. Homer, Od. IX 261. — **11** Vgl. Matth. 6, 24. Luk. 16, 13. — Vgl. oben VIII 3—5. — **19** Vgl. Apok. Joh. 5, 8 (Psal. 140, 2). — **21** Apok. Joh. 5, 8. — **22** Psal. 140, 2. — **27** Vgl. Kol. 1, 15.

1 ἀλη⟨θές.⟩] θές fehlt, doch Spur des Acuts noch erhalten, A | **2** ἡμᾶς] ᾶ ausgebrochen A | **11** μηδὲ μίαν A | **12** τὸν Ἰησοῦν] τ ῖ͞ν (so), auffallend grosser freier Raum vor u. hinter τ, aber keine Rasur, A | **14** vor λόγῳ + καὶ Del., doch vgl. z. B. unten VIII 75 Mitte | θεοῦ (hinter λόγῳ) < Ausgg. | **16** ἱδρύεσθαι schreibe ich mit Guiet (bei Del. I 754 Anm. b), vgl. unten VIII 19, S. 236 Z. 15, u. 20, S. 238 Z. 6; ἱδρύσθαι A Ausgg. | **20** vor προσευχαὶ + αἱ Del. | λέγεται schreibe ich mit Bo. (Notae p. 405), λέγει A Ausgg. | **21** ἐν τῇ Ἀποκαλύψει M Ausgg., < A im Text, doch am Rand von I. H. – ἐν^{τῇ} ἀποκᾱ [so], eine Randnote, die in den Text eingefügt werden muss (vgl. z. B. Origenes, Philokalia Cap. II 1, p. 37, 2 sq. ed. Rob.), wenn sie auch in P als Rubrum am Rand erscheint.

δείγματα. ἐν πᾶσιν οὖν ἐστι, τοῖς κατὰ τὸν θεῖον λόγον σωφροσύνην ἑαυτοῖς κατασκευάσασι καὶ δικαιοσύνην καὶ ἀνδρείαν καὶ σοφίαν καὶ εὐσέβειαν καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν τὰ κατασκευάσματα, ἀγάλματα· οἷς πρέπον εἶναι πεπείσμεθα τιμᾶσθαι τὸ πρωτότυπον πάντων ἀγαλμάτων, τὴν εἰκόνα „τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου," τὸν μονογενῆ θεόν. ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκδυόμενοι „τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ καὶ ἐνδυόμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτὸν." τὸ „κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος" εἶναι ἀναλαμβάνοντες, ἀγάλματα ἐν ἑαυτοῖς ποιοῦσιν, ὁποῖα βούλεται ὁ ἐπὶ πᾶσι θεὸς, ἐκείνου.

ὥσπερ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγαλματοποιῶν οἱ μέν τινες εἰσὶ θαυμαστῶς κατορθοῦντες τὸ ἔργον, ὥσπερ εἰπεῖν Φειδίας ἢ Πολύκλειτος ἢ ζωγράφοι Ζεῦξις καὶ Ἀπελλῆς, ἕτεροι δὲ ἔλαττον τούτων ἀγαλματοποιοῦσι, καὶ ἄλλοι ἔτι καὶ τῶν δευτέρων ἔλαττον, καὶ ἁπαξαπλῶς πολλὴ διαφορά ἐστι τῆς τῶν ἀγαλμάτων καὶ εἰκόνων 756
κατασκευῆς· τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ μέν τινες εἰσὶ ποιοῦντες ἀγάλματα τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ βέλτιον καὶ κατὰ τελείαν ἐπιστήμην, ὡς μηδεμίαν εἶναι σύγκρισιν τοῦ ὑπὸ Φειδίου κατασκευασθέντος Ὀλυμπίου Διὸς πρὸς τὸν κατασκευασθέντα „κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος" θεοῦ· πάντων δὲ τῶν ἐν ὅλῃ τῇ κτίσει πολλῷ βέλτιον καὶ ὑπερέχον ἐστὶν ἐν τῷ σωτῆρι ἡμῶν, τῷ λέγοντι· „ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί."

XVIII. Καὶ ἐν ἑκάστῳ δὲ τῶν κατὰ δύναμιν ἐκείνου καὶ ἐν τούτῳ μιμησαμένων ἐστὶν ἄγαλμα τὸ „κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος," ὅπερ κατασκευάζουσι τῷ ἑνορᾶν θεῷ καθαρᾷ καρδίᾳ, „μιμηταὶ" γενόμενοι „τοῦ θεοῦ." καὶ ἁπαξαπλῶς πάντες Χριστιανοὶ ὁποίους εἴπομεν βωμοὺς καὶ ὁποῖα παρεστήσαμεν ἀγάλματα πειρῶνται ἱδρύεσθαι, οὐκ ἄψυχα καὶ ἀναίσθητα οὐδὲ δαιμόνων λίχνων ἐφεδρευόντων τοῖς ἀψύχοις δεκτικὰ ἀλλὰ πνεύματος θεοῦ, τοῖς εἰρημένοις ἀγάλμασι τῆς ἀρετῆς καὶ τῷ „κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος"
195v ὡς οἰκείοις | ἐπιδημοῦντος· οὕτω δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ

5 Vgl. Kol. 1, 15. — Vgl. Joh. 1, 14. 18. 3, 16. 18. I Joh. 4, 9. — **6** Vgl. Kol. 3, 9. 10. — **19** Vgl. Kol. 3, 10. — **21** Joh. 14, 10. — **23** Vgl. Kol. 3, 10. — **24** Vgl. Matth. 5, 8. — Vgl. Ephes. 5, 1. — **29** Vgl. Kol. 3, 10.

4 οἷς Hö. am Rand, Sp.Del. im Text; οἳ A | **10** ἐκείνου A ἐκεῖνος Hö. am Rand, Sp. Del. im Text | **12** *Πολύκλειτος*] *ει* aus *η* von I. H. corr., über *ει* ein Accent getilgt A | **13** ζεύξις A | **18** *μηδὲ μίαν*, ein Acut über *α* getilgt, A | **20** vor *θεοῦ* + *τοῦ* Ausgg. | **23** *ἄγαλμα* M Ausgg. *ἀγάλματα* A | **24** *μιμηταὶ*] das erste *ι* in Correctur A | *γενόμενοι* A *γινόμενοι* Ausgg. | **27** *ἱδρύεσθαι* schreibe ich mit Guiet (bei Del. I 756 Anm. a), vgl. oben VIII 17, S. 234 Z. 16; *ἱδρύσθαι* A Ausgg. | *οὐδὲ*] *ε* halb ausgebrochen, Gravis erhalten A | *δαιμόνων*] *α* halb ausgebrochen A.

τοῖς. ἵν' οὕτως ὀνομάσω, συμμόρφοις ἐφιζάνει. καὶ τοιαῦτά γε βουλόμενος παραστῆσαι ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἀνέγραψε τὸν μὲν θεὸν ἐν ἐπαγγελίᾳ τοῖς δικαίοις λέγοντα· „ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἔσομαι αὐτῶν θεὸς, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μου λαός.“ τὸν δὲ σωτῆρα· „ἐάν τις ἀκούῃ μου τοὺς λόγους καὶ ποιῇ αὐτούς, ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ μου ἐλευσόμεθα πρὸς αὐτὸν καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα.“

συνεξεταζέτω οὖν ὁ βουλόμενος βωμοὺς, οὓς διηγησάμην, βωμοῖς οἷς Κέλσος λέγει, καὶ ἀγάλματα ἐν τῇ τῶν εὐσεβούντων εἰς τὸν τῶν ὅλων θεὸν ψυχῇ ἀγάλμασι Φειδίου καὶ Πολυκλείτου καὶ τῶν παραπλησίων· καὶ σαφῶς εἴσεται ἐκεῖνα μὲν καὶ ἄψυχα εἶναι καὶ χρόνῳ φθειρόμενα. ταῦτα δὲ ἐν τῇ ἀθανάτῳ μένειν ψυχῇ ἐς ὅσον μένειν ἐν αὐτῇ ἡ λογικὴ ψυχὴ βούλεται.

XIX. Εἰ δὲ καὶ ναοὺς ναοῖς δεῖ παραβαλεῖν, ἵνα παραστήσωμεν τοῖς ἀποδεχομένοις τὰ Κέλσου ὅτι νεὼς μὲν ἱδρύεσθαι τοὺς πρέποντας τοῖς εἰρημένοις ἀγάλμασι καὶ βωμοῖς οὐ φεύγομεν, ἐκτρεπόμεθα δὲ τῷ πάσης ζωῆς χορηγῷ ἀψύχους καὶ νεκροὺς οἰκοδομεῖν νεώς· ἀκουέτω ὁ βουλόμενος, τίνα τρόπον διδασκόμεθα ὅτι τὰ σώματα ἡμῶν „ναὸς τοῦ θεοῦ“ ἐστι, καὶ „εἴ τις“ διὰ τῆς ἀκολασίας ἢ τῆς ἁμαρτίας „φθείρει“ „τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ,“ οὗτος ὡς ἀληθῶς ἀσεβὴς εἰς τὸν ἀληθῆ ναὸν φθαρήσεται. πάντων δὲ τῶν οὕτως ὀνομαζομένων ναῶν κρεῖττον ἦν καὶ διαφέρων νεὼς τὸ ἱερὸν καὶ καθαρὸν σῶμα τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ, ὅστις ἐπιστάμενος ἐπιβουλεύεσθαι μὲν δύνασθαι ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν τὸν ναὸν τοῦ ἐν αὐτῷ θεοῦ, οὐ μὴν ὥστε ἰσχυροτέραν εἶναι τὴν τῶν ἐπιβουλευόντων προαίρεσιν τῆς τὸν νεὼν οἰκοδομούσης | θειότητος, φησὶ πρὸς 757
ἐκείνους· „λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, κἀγὼ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν.“ τοῦτο δὲ „ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ.“

καὶ ἄλλως δὲ οἱ θεῖοι λόγοι τὰ περὶ ἀναστάσεως μυστικῶς διδάσκοντες τοὺς δυναμένους ἀκούειν θειοτέρᾳ ἀκοῇ λόγων θεοῦ, ἀνοικοδομηθήσεσθαί ⟨φασι⟩ λίθοις ζῶσι καὶ τιμιωτάτοις· αἰνιττόμε-

3 II Kor. 6, 16 (Lev. 26, 11. 12). — **5** Vgl. Matth. 7, 24 (Luk. 6, 47). Joh. 14, 23. — **19** Vgl. I Kor. 3, 16. 17 (6, 19). — **27** Joh. 2, 19. — **28** Joh. 2, 21. — **31** Vgl. I Petr. 2, 5. I Kor. 3, 12. Ephes. 2, 20. 22.

4 *μου*] *υ* in Correctur A^1 | **5** *ποιῇ*] *ῃ* in Correctur A | **8** *οὖν* A *γοῦν* MAusgg. | **9** vor *Κέλσος* + *ὁ* MAusgg. | **13** *αὐτῇ*] *αἰτῇ* liest Bo. (Notae p. 405) | **21** *ἀληθῶς*] *ἀληθὴς* A | **23** hinter *Ἰησοῦ* + *Χριστοῦ* PDel. | **24** *τὸν ναὸν*] ⟨*εἰς*⟩ *τὸν ναὸν* vermutet Del. (I 756 Anm. e) ohne Grund | **25** *θῦ*, *ῦ* auf Rasur, A | **29** *θεῖοι*] Schluss-*ι* in Correctur A | **31** ⟨*φασι*⟩ füge ich mit M^2 (am Rand) u. Del., aber vor *λίθοις*, nicht wie diese nach *λίθοις* ein; ⟨*λέγουσι*⟩ will hinter *λίθοις* Bo. (Notae p. 405) einfügen.

νοι ὅτι ἕκαστος τῶν συμπνεόντων διὰ τοῦ αὐτοῦ λόγου εἰς τὴν κατ᾽ αὐτὸν εὐσέβειαν λίθος ἐστὶ τίμιος τοῦ παντὸς ναοῦ τοῦ θεοῦ. καθὸ ὑπὸ μὲν τοῦ Πέτρου λέγεται· „ὑμεῖς δὲ οἰκοδομεῖσθε λίθοι ζῶντες καὶ οἶκος πνευματικὸς εἰς ἱεράτευμα ἅγιον, ἀνενέγκαι πνευματικὰς θυσίας εὐπροσδέκτους θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ,“ ὑπὸ δὲ τοῦ Παύλου τό· „οἰκοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου λίθου αὐτοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ
196r τοῦ κυρίου ἡμῶν.“ τοιοῦτον δέ τινα μυστικὸν ἔχει | νοῦν καὶ ἡ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ λέξις, οὕτως ἔχουσα καὶ λεγομένη ὡς πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ· „ἰδοὺ ἑτοιμάζω σοι ἄνθρακα τὸν λίθον σου καὶ τὰ θεμέλιά σου σάπφειρον. καὶ θήσω τὰς ἐπάλξεις σου ἴασπιν καὶ τὰς πύλας σου λίθους κρυστάλλου καὶ τὸν περίβολόν σου λίθους ἐκλεκτούς, καὶ πάντας τοὺς υἱούς σου διδακτοὺς θεοῦ· καὶ ἐν πολλῇ εἰρήνῃ τὰ τέκνα σου, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ οἰκοδομηθήσῃ.“

XX. Εἰσὶν οὖν τινες τῶν δικαίων ἄνθραξ λίθος καὶ ἄλλοι σάπφειρος καὶ ἄλλοι ἴασπις καὶ ἄλλοι κρύσταλλος· καὶ οὕτω πᾶν γένος ἐκλεκτῶν καὶ τιμίων λίθων εἰσὶν οἱ δίκαιοι. τὸν δὲ περὶ λίθων νοῦν καὶ τῆς φύσεως αὐτῶν λόγον, καὶ εἰς ποδαπὰς ψυχὰς ἀναφέρεσθαι δύναται ἐκ τοῦ τιμίου λίθου τὸ ὄνομα, οὐ κατὰ τὸν παρόντα καιρόν ἐστι διηγήσασθαι· μόνον δ᾽ ἐχρῆν ὑπομνησθῆναι ἐπ᾽ ὀλίγον τοῦ βουλήματος τῶν καθ᾽ ἡμᾶς ναῶν καὶ ἑνὸς τοῦ ἐκ λίθων τιμίων νεὼ τοῦ θεοῦ. ὥσπερ γὰρ, εἰ ἐπὶ τοῖς νομιζομένοις ναοῖς ἕκαστοι κατὰ τὰς σφῶν πόλεις ἐσεμνύνοντο πρὸς τοὺς ἑτέρους, ἔλεγον ἂν οἱ ἐπὶ τοῖς τιμιωτέροις ναοῖς μέγα φρονοῦντες τὰ ἐξαίρετα τῶν ἰδίων εἰς ἔλεγχον τῶν ὑποδεεστέρων· οὕτως πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας ἡμῖν, ἐπεὶ μὴ νομίζομεν δεῖν σέβειν τὸ θεῖον παρ᾽ ἀναισθήτοις ναοῖς, ἀντιπαραλαμβάνομεν τοὺς καθ᾽ ἡμᾶς ναοὺς καὶ δείκνυμιν τοῖς γε μὴ ἀναισθήτοις μηδὲ παραπλησίοις τοῖς ἀναισθήτοις θεοῖς αὐτῶν ὅτι οὐδεμία σύγκρισίς ἐστιν οὔτε τῶν παρ᾽ ἡμῖν ἀγαλμάτων πρὸς τὰ ἀγάλματα τῶν ἐθνῶν οὔτε τῶν παρ᾽ ἡμῖν βωμῶν καὶ τῶν παρ᾽ αὐτοῖς, ἵν᾽ οὕτως ὀνομάσω. θυμιαμάτων πρὸς τοὺς ἐκείνων βωμοὺς καὶ τὰς παρ᾽ αὐτοῖς κνίσσας καὶ αἵματα ἀλλ᾽ οὐδὲ τῶν ἀποδεδομένων ναῶν πρὸς τοὺς ναοὺς τῶν ἀναισθήτων, ὑπὸ

3 I Petr. 2, 5. — **6** Ephes. 2, 20. — **10** Jes. 54, 11—14. — **15** Vgl. Jes. 54, 11. 12.

4 *ἀνενέγκαι*] das erste *ν* ausgebrochen A | **5** vor *θεῷ* + *τῷ* Ausgg. | **11** *ἴάσπιν* A | **12** *κρυστάλλου*] das zweite *λ* übergeschr. A¹ | **16** *ἴασπις*] Accent fehlt, u. Rasur über *ἰ* A | *κρύσταλος* A | **18** *νοῦν* MAusgg. *νῦν* A | **25** *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg. | **29** *οὐδὲ μία* A | **31** *τῶν παρ᾽ αὐτοῖς* < Ausgg., aber *τῶν* ist sicher beizubehalten, und *παρ᾽ αὐτοῖς* (scil. *βωμοῖς*) giebt auch einen guten Sinn | **33** *ἀποδεδομένων* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 405), *ἀποδεχομένων* A Ausgg.

αναισθήτων ἀνθρώπων θαυμαζομένων καὶ μηδὲ φαντασιωθέντων τὴν θείαν αἴσθησιν, ᾗ αἰσθάνεταί τις θεοῦ καὶ τῶν τούτου ἀγαλμάτων καὶ ναῶν | καὶ βωμῶν, πρεπόντων θεῷ. 758

οὐκ εἰς τὸ πιστὸν οὖν ἀφανοῦς καὶ ἀποῤῥήτου κοινωνίας καὶ τὸ τοιοῦτο σύνθημα φεύγομεν βωμοὺς καὶ ἀγάλματα καὶ νεὼς ἱδρύεσθαι, ἀλλ' ὅτι εὑρόντες διὰ τὴν Ἰησοῦ διδασκαλίαν τὸν τρόπον τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας φεύγομεν τὰ φαντάσματα εὐσεβείας ἀσεβεῖς ποιοῦντα τοὺς ἐσφαλμένους ἀπὸ τῆς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εὐσεβείας· ὅς ἐστι μόνος „ὁδὸς" εὐσεβείας, ἀληθῶς λέγων τό· „ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή."

XXI. *Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ ἑξῆς Κέλσῳ λεγόμενα περὶ θεοῦ, καὶ ὡς προτρέπει ἡμᾶς ἐπὶ τὴν τῶν ὡς μὲν πρὸς ἀλήθειαν εἰδωλοθύτων χρῆσιν ἢ, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, δαιμονιοθύτων, ὡς δ' αὐτὸς προσαγορεύσαι ἄν, ἅτε μὴ εἰδὼς, τί τὸ ἀληθῶς ἱερὸν, καὶ ποδαπαὶ αἱ παρὰ τούτῳ θυσίαι, ἱεροθύτων. ἃ δὲ λέγει, τοιαῦτά ἐστιν· ὅ γε μὴν θεὸς ἅπασι κοινὸς, ἀγαθός τε καὶ ἀπροσδεὴς καὶ ἔξω*
196v *φθόνου· τί οὖν κωλύει | τοὺς μάλιστα καθωσιωμένους αὐτῷ καὶ τῶν δημοτελῶν ἑορτῶν μεταλαμβάνειν; οὐκ οἶδα δὲ τί φαντασθεὶς οἴεται ἀκολουθεῖν τῷ τὸν θεὸν εἶναι ἀγαθὸν καὶ ἀπροσδεῆ καὶ ἔξω φθόνου τὸ τοὺς καθωσιωμένους αὐτῷ μεταλαμβάνειν τῶν δημοτελῶν ἑορτῶν. καί φημι ὅτι ἠκολούθει μὲν τῷ τὸν θεὸν εἶναι ἀγαθὸν καὶ ἀπροσδεῆ καὶ ἔξω φθόνου τὸ αὐτῶν τῶν δημοτελῶν μεταλαμβάνειν ἑορτῶν, εἰ ἀπεδείκνυτο ὅτι αἱ δημοτελεῖς ἑορταὶ οὐδὲν μὲν ἔχουσιν ἐσφαλμένον ἀπὸ δὲ τῆς περὶ θεοῦ θεωρίας ἐνομοθετήθησαν ὡς ἀκόλουθοι τῇ εἰς αὐτὸν θεραπείᾳ καὶ εὐσεβείᾳ.*

εἰ μέντοι αἱ δημοτελεῖς μέχρι ὀνόματος ἑορταὶ μηδένα λόγον ἔχουσιν ἀποδεικτικὸν, ὡς ἁρμόζουσαι τῇ εἰς τὸ θεῖον θεραπείᾳ, ἀλλ' ἐλέγχοιντο οὖσαι ἀναπλάσματα τῶν ὅπως ποτὲ ἔτυχε διά τινας ἱστορίας ἀνθρωπικὰς ταῦτα νομοθετησάντων ἢ καὶ φυσιολογίας περὶ

10 Joh. 14, 6. — **15** Vgl. Plato, Phädr. Cap. XXVI p. 246 D—247 A. Aristid., Apol. S. 32, 2ff. ed. Hennecke (und dessen Register s. v. θεός S. 53a) und oben VI 65. VIII 2. — **17** Vgl. Minucius Felix, Octavius Cap. XII 5.

9 *Ἰησοῦ*] *ιῦ*, *ι* in Correctur, A | *ἀληθῶς*] *η* von I. H. übergeschr., *ς* in Correctur A | **10** *ἡ ὁδὸς*] *ἡ δὸς* A | *ζωή*] über *η* Acut und Gravis A | **14** *προσαγορεύσαι* in *προσαγορεῦσαι* corr. A | **15** *τούτῳ*] *τοῦτο* vermutet Guiet (bei Del. I 758 Anm. a) | **20** *καὶ*] *αἱ* verklebt, aber erkennbar A | **21** *ἑορτῶν*] *ορ* verklebt, aber erkennbar A | **23** *αὐτῶν*] *αὐτοὺς* vermutet Bo. (Notae p. 405) | **26** *εἰς*] *ει* in Correctur A | **27** *μηδένα λόγον*] *μηδένα λόγον* aus *μηδὲν ἄλογον* corr. A | **29** *ὅπως ποτε* A.

ὕδατος η γῆς ἢ τῶν ἀπ᾽ αὐτῆς καρπῶν δοκούντων περιέχειν, δῆλον ὅτι οἱ τὸ θεῖον ἐξητασμένως σέβειν θέλοντες εὔλογόν τι πράττοιεν, μὴ μεταλαμβάνοντες τῶν δημοτελῶν ἑορτῶν. „ἑορτὴ“ γὰρ, ὡς φησι τὶς καὶ τῶν Ἑλληνικῶν σοφῶν καλῶς λέγων, „οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸ τὰ δέοντα πράττειν“· καὶ ἑορτάζει γε κατὰ ἀλήθειαν ὁ „τὰ δέοντα“ πράττων, ἀεὶ εὐχόμενος, διὰ παντὸς θύων τὰς ἀναιμάκτους ἐν ταῖς πρὸς τὸ θεῖον εὐχαῖς θυσίας. διὸ καὶ μεγαλοφυέστατά μοι δοκεῖ παρὰ τῷ Παύλῳ εἰρῆσθαι τό· „ἡμέρας παρατηρεῖσθε καὶ μῆνας καὶ καιροὺς καὶ ἐνιαυτούς; φοβοῦμαι ὑμᾶς μή πως εἰκῇ κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς.“

XXII. Ἐὰν δέ τις πρὸς ταῦτα ἀνθυποφέρῃ τὰ περὶ τῶν παρ᾽ ἡμῖν κυριακῶν ἢ παρασκευῶν ἢ τοῦ Πάσχα ἢ τῆς Πεντηκοστῆς δι᾽ ἡμερῶν γινόμενα, λεκτέον καὶ πρὸς τοῦτο ὅτι ὁ μὲν τέλειος, ἀεὶ ἐν τοῖς λόγοις ὢν | καὶ τοῖς ἔργοις καὶ τοῖς διανοήμασι τοῦ τῇ φύσει 759
κυρίου λόγου θεοῦ, ἀεί ἐστιν αὐτοῦ ἐν ταῖς ἡμέραις καὶ ἀεὶ ἄγει κυριακὰς ἡμέρας· ἀλλὰ καὶ ἀεὶ παρασκευάζων ἑαυτὸν πρὸς τὸ ἀληθινῶς ζῆν καὶ ἀπεχόμενος τῶν τοῦ βίου ἡδέων καὶ τοὺς πολλοὺς ἀπατώντων καὶ μὴ τρέφων „τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς“ ἀλλ᾽ ὑποπιάζων αὐτοῦ „τὸ σῶμα“ καὶ δουλαγωγῶν ἀεὶ ἄγει τὰς παρασκευάς. ἔτι δὲ ὁ νοήσας ὅτι „τὸ πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστὸς,“ καὶ χρὴ ἑορτάζειν ἐσθίοντα τῆς σαρκὸς τοῦ λόγου, οὐκ ἔστιν ὅτε οὐ ποιεῖ τὸ πάσχα, ὅπερ ἑρμηνεύεται διαβατήρια, διαβαίνων ἀεὶ τῷ λογισμῷ καὶ παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ πράξει ἀπὸ τῶν τοῦ βίου πραγμάτων ἐπὶ τὸν θεὸν, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν αὐτοῦ σπεύδων. πρὸς τούτοις δὲ ὁ δυνάμενος μετ᾽ ἀληθείας λέγειν· „συνανέστημεν τῷ Χριστῷ“ ἀλλὰ καὶ τό· „συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἡμᾶς ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ“ ἀεί ἐστιν ἐν ταῖς τῆς Πεντηκοστῆς ἡμέραις, καὶ μάλιστα ὅτε καὶ „εἰς τὸ ὑπερῷον“ ὡς οἱ ἀπόστολοι τοῦ Ἰησοῦ ἀναβὰς σχολάζει τῇ δεήσει καὶ „τῇ προσευχῇ,“ ὡς ἄξιος γενέσθαι τῆς „φερομένης πνοῆς βιαίας“ ἐξ οὐρανοῦ, βιαζομένης ἐξαφανίσαι τὴν ἐν ἀνθρώποις κακίαν

197r

3 Vgl. Thucyd. I 70 a. E. — **8** Gal. 4, 10. 11. — **18** Vgl. Röm. 8, 6. 7. — Vgl. I Kor. 9, 27. — **20** I Kor. 5, 7. — **21** Vgl. Joh. 6, 52—56. — **22** Vgl. Onomastica sacra, ed. P. de Lagarde, 64, 21. 70, 20. 197, 17. 204, 24. — **25** Vgl. Kol. 2, 12. 3, 1. — **26** Ephes. 2, 6. — **28** Vgl. Act. 1, 13. 14. — **29** Vgl. Act. 2, 2. 3.

1 *δοκούντων*] *δόκοιντο* [so] vermuten Guiet und Del. (I 758 Anm. c) ohne Grund | *δηλονότι* A | **3** *μὴ*] mit spitzer Feder nach der Abschrift von P u. M u. vor der Abschrift von V übergeschr. A^3 < Hö.Sp. | **6** *διαπαντὸς* A | **13—14** am Rand *ση* A^1 | **15** *αὐτοῦ ἐν ταῖς ἡμέραις*] *ἐν ταῖς αὐτοῦ ἡμέραις* vermutet Bo. (Notae p. 405) | **19** *αἰτοῦ* Ausgg. *αὐτοῦ* A | **20** hinter *ἡμῶν* + *ὑπὲρ ἡμῶν* Hö. (am Rand) Sp. Del. (im Text) | **25** *μετ᾽* A *μετὰ* M Ausgg. | **28** *σχολαζει* [so] A.

καὶ τὰ ἀπ' αὐτῆς, ἄξιος δὲ καί τινος μερισμοῦ γλώσσης ἀπὸ θεοῦ πυρίνης.

XXIII. Ὁ δὲ πολὺς τῶν πιστεύειν δοκούντων καὶ μὴ τηλικοῦτος δεῖται ὑπομνήσεως χάριν, μὴ βουλόμενος ἢ μὴ δυνάμενος πάσας τοιαύτας ἄγειν ἡμέρας, αἰσθητῶν παραδειγμάτων, ἵνα μὴ τέλεον παραῤῥυῇ. τοιαῦτα δ' οἶμαι τὸν Παῦλον νενοηκότα μέρος μὲν „ἑορτῆς" ὠνομακέναι τὴν ἐν ἡμέραις τεταγμέναις παρ' ἑτέρας ἑορτήν, ἠνίχθαι δὲ ἐκ τοῦ οὕτως λελεγμένου ὅτι οὐκ „ἐν μέρει ἑορτῆς" ἀλλ' ἐν ὁλοκλήρῳ καὶ ἀδιαλείπτῳ ἐστὶν ἑορτῇ ὁ ἀεὶ βίος κατὰ τὸν θεῖον λόγον. ὅρα οὖν πάλιν κἀκ τῶν εἰρημένων περὶ ἑορτῶν τῶν παρ' ἡμῖν, συνεξεταζομένων ταῖς δημοτελέσι τοῦ Κέλσου καὶ τῶν ἐθνῶν ἑορταῖς, εἰ μὴ μακρῷ σεμνότεραί εἰσιν αὗται αἱ ἑορταὶ τῶν δημοτελῶν, ἐν αἷς „τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς" ἑορτάζον ἐξυβρίζει ἐπὶ μέθας καὶ ἀκολασίας ἐκτρεπόμενον.

πολὺ δ' ἂν εἴη νῦν λέγειν, διὰ τί αἱ κατὰ τὸν τοῦ θεοῦ νόμον ἑορταὶ „ἄρτον κακώσεως" διδάσκουσιν ἐσθίειν ἢ „ἄζυμα μετὰ πικρίδων," ἢ ὅτι φασί· „ταπεινώσατε τὰς ψυχὰς ὑμῶν" ἢ τι τούτοις παραπλήσιον. οὐδὲ γὰρ δυνατόν ἐστι τὸν σύνθετον ἄνθρωπον, ὅσον ἔτι „ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός," ἐξ ὅλων ἑορτάζειν· ἢ γὰρ ἑορτάζων τις τῷ πνεύματι κακοῖ τὸ σῶμα, μὴ πεφυκὸς διὰ „τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς" ἑορτάζειν μετὰ τοῦ πνεύματος, ἢ ἑορτάζων κατὰ σάρκα οὐ χωρεῖ καὶ τὴν κατὰ πνεῦμα ἑορτήν. ἀλλὰ γὰρ ἀρκεῖ ταῦτα εἰς τὸν περὶ ἑορτῶν λόγον ἐπὶ τοῦ παρόντος.

XXIV. | Ἴδωμεν δὲ οἷς χρῆται ὁ Κέλσος λόγοις, προτρέπων ἡμᾶς 760
ἐπὶ τὴν χρῆσιν τῶν εἰδωλοθύτων καὶ τὰς δημοτελεῖς ἐν δημοτελέσιν ἑορταῖς θυσίας. ἃ δὲ λέγει τοιαῦτά ἐστιν· εἰ μὲν οὐδὲν ταῦτά ἐστι τὰ εἴδωλα, τί δεινὸν κοινωνῆσαι τῆς πανθοινίας; εἰ δ' εἰσί τινες δαίμονες, δηλονότι καὶ οὗτοι τοῦ θεοῦ εἰσιν, οἷς καὶ πιστευτέον καὶ καλλιερητέον κατὰ νόμους καὶ προσευκτέον, ἵν' εὐμενεῖς ὦσι. χρήσιμον δ' εἰς ταῦτα ὅλον τὸν περὶ „εἰδωλοθύτων" λόγον, εἰρημένον παρὰ τῷ Παύλῳ ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ, λαβεῖν εἰς χεῖρας καὶ σαφηνίσαι·

6 u. **8** Vgl. Kol. 2, 16. — **13** Vgl. Röm. 8, 6. 7. — **16** Vgl. Deut. 16, 3. — Vgl. Exod. 12, 8. — **17** Lev. 16, 29. 31. — **19** Gal. 5, 17. — **21** Vgl. Röm. 8, 6. 7. — **32** Vgl. I Kor. 8, 4. 11.

3—4 am Rand *ση* A^1 | **8** *ἠνίχθαι*] vor *ἡ* ein Buchst. ausradiert, *ἠνί* auf Rasur A | *λελεγμένου*] das zweite *λ* aus *γ* corr. A | **10** *κἀκ* schreibe ich, *ἐκ* liest Bo. (Notae p. 405), *καὶ* A Ausgg. | **18** *ὅσον ἔτι* A *ἐπεὶ* M Ausgg. | **21** *πεφυκὸς*] *πε* übergeschr. A^1 | *τὸ* (vor *φρόνημα*) < M Ausgg. | **26** *τὰς* aus *τᾶς* corr. A.

ἐν ᾧ καὶ πρὸς τὸ μηδὲν εἶναι „εἴδωλον ἐν κόσμῳ“ ἁπάντων τὴν ἀπὸ τοῦ χρῆσθαι τοῖς εἰδωλοθύτοις βλάβην κατεσκεύασεν, ἀποδεικνὺς τοῖς ἀκούειν τῶν ἐκεῖ δυναμένοις ὅτι πάντως οὐ φονέως χεῖρόν τι πράττει ὁ τῶν εἰδωλοθύτων μεταλαμβάνων, ἀπολλὺς τοὺς αὐτοῦ ἀδελφούς, δι' οὓς „Χριστὸς ἀπέθανε.“ καὶ μετὰ τοῦτο τι-
197v θεὶς δαιμονίοις θύεσθαι τὰ θυόμενα, παρίστησι „κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι“ τοὺς μεταλαμβάνοντας „δαιμονίων τραπέζης“· παρίστησί τε ὅτι ἀδύνατόν ἐστι τὸν αὐτὸν „τραπέζης κυρίου μετέχειν καὶ τραπέζης δαιμόνων.“

ἀλλ' ἐπεὶ ὅλης συντάξεως χρῄζει διὰ πλειόνων ἀποδεικνυμένης ἡ περὶ τούτων εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴν διήγησις, ἀρκεσθησόμεθα καὶ τοῖς ἐπ' ὀλίγον ἀποδεδομένοις· ἐν οἷς τῷ ἐξετάζοντι αὐτὰ φανεῖται ὅτι, κἂν μηδὲν ᾖ τὰ εἴδωλα, οὐδὲν ἧττον καὶ οὕτω δεινόν ἐστι τὸ κοινωνῆσαι τῆς τῶν εἰδώλων πανθοινίας. εἴρηται μὲν οὖν ἡμῖν μετρίως καὶ εἰς τὸ, κἂν ὦσί τινες δαίμονες, οἷς τὰ θυόμενα θύεται, μὴ δεῖν ἡμᾶς αὐτῶν μεταλαμβάνειν τοὺς ἐπισταμένους διαφορὰν „τραπέζης κυρίου“ καὶ „τραπέζης δαιμονίων“ καὶ διὰ τὸ ἐπίστασθαι πάντα μὲν πράττοντας, ἵνα „τραπέζης κυρίου“ ἀεὶ μετέχωμεν, παντὶ δὲ τρόπῳ φυλαττομένους, ἵνα μηδέ ποτε κοι-
νωνοὶ „τραπέζης“ γενώμεθα τῶν „δαιμονίων.“

XXV. Ἐπεὶ δέ φησιν ἐν τούτοις ὁ Κέλσος ὅτι καὶ οἱ δαίμονές εἰσι τοῦ θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο πιστευτέον ἐστὶν αὐτοῖς καὶ καλλιερητέον κατὰ νόμους καὶ προσευκτέον, ἵν' εὐμενεῖς ὦσι, διδακτέον καὶ περὶ τούτου τοὺς βουλομένους ὅτι ὁ τοῦ θεοῦ λόγος οὐδὲν τῶν φαύλων ἀναγορεύειν βούλεται κτῆμα θεοῦ τυγχάνειν, ἀνάξιον αὐτὸ κρίνων τηλικούτου κυρίου. διόπερ οὐ πάντες μὲν ἄνθρωποι χρηματίζουσιν ἄνθρωποι θεοῦ, μόνοι δὲ οἱ ἄξιοι τοῦ θεοῦ· ὁποῖος ἦν Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας, καὶ εἴ τις ἄλλος ἀναγέγραπται „ἄνθρωπος θεοῦ“ ἢ παραπλήσιός ἐστι τοῖς ἀναγεγραμμένοις. οὕτως δὲ καὶ οὐ πάντες ἄγγελοι „ἄγγελοι“ λέγονται εἶναι „τοῦ θεοῦ“ ἀλλὰ μόνοι οἱ μακάριοι, οἱ δ' ἐκτραπέντες ἐπὶ τὴν κακίαν ἄγγελοι τοῦ διαβόλου ὀνομάζονται. ὥσπερ οἱ φαῦλοι ἄνθρωποι ἄνθρωποι

6 Vgl. I Kor. 10, 20. 21. — **16** Vgl. I Kor. 10, 20. 21. — **27** Vgl. Deut. 33, 1. — **29** Vgl. II Kön. 1, 10. — **30** Vgl. Matth. 22, 30. Luk. 12, 8. — **31** Vgl. Matth. 25, 41. — **32** Vgl. Sir. 11, 32. 35 (32), 17 [?].

3 *δυναμένοις* P$^{1corr.}$ M Ausgg. *δυναμένων* A | *οὐ φονέως* schreibe ich mit Gundermann, *καὶ φονίως* M Ausgg. *φονέως* P V$^{corr.}$ *ὃ φονέως* A | **5** *αὐτοῦ* Ausgg. *αὑτοῦ* A | **9** *καὶ*] *ι* verklebt, aber noch erkennbar A | **16** *μὴ δεῖν* A *μηδὲν* M Ausgg. | **17** hinter *κυρίου* + *ἀεὶ μετέχωμεν*, doch expungiert, A | **21** *φησι* A | **29** *οὕτως* A *οὕτω* P Ausgg. | **31** *δ'* A *δὲ* Ausgg.

ἁμαρτίας ἢ υἱοὶ λοιμοὶ ἢ υἱοὶ | ἀδικίας. ἐπεὶ οὖν καὶ ἄνθρωποι οἱ 761
μέν εἰσι σπουδαῖοι οἱ δὲ φαῦλοι, διὸ καὶ οἱ μὲν „τοῦ θεοῦ" οἱ δὲ
τοῦ διαβόλου εἶναι λέγονται, ἀλλὰ καὶ „ἄγγελοι" οἱ μὲν „τοῦ θεοῦ"
οἱ δὲ τοῦ πονηροῦ, δαίμονες δὲ οὐκέτι διχῶς, πάντες γὰρ ἀποδείκ-
νυνται εἶναι φαῦλοι· διὰ τοῦτο φήσομεν ψευδῆ εἶναι τὸν Κέλσου
λόγον εἰπόντος τό· εἰ δ' εἰσί τινες δαίμονες, δηλονότι καὶ
οὗτοι τοῦ θεοῦ· ἢ δεικνύτω ὁ βουλόμενος μὴ λόγον ὑγιῆ εἶναι
τὴν περὶ ἀνθρώπων καὶ ἀγγέλων διαίρεσιν, ἢ λόγον ἔχοντα παρα-
πλήσιον δύνασθαι ἀποδείκνυσθαι καὶ ἐπὶ δαιμόνων.

Εἰ δὲ τοῦτ' ἀμήχανον, δῆλον ὅτι οὔτε τοῦ θεοῦ εἰσιν οἱ δαί-
μονες· οὐ γὰρ ἄρχων αὐτῶν ὁ θεὸς ἀλλ', ὡς φασιν οἱ θεῖοι λόγοι,
ὁ „Βεελζεβούλ"· [XXVI.] οὔτε πιστευτέον δαίμοσι, κἂν Κέλσος
ἐπὶ τούτους ἡμᾶς παρακαλῇ, ἀλλ' ἀποθανητέον πρὶν πεισθῆναι δαί-
198r μοσιν ἀλλὰ καὶ πᾶν ὁτιοῦν ὑπομενετέον πιθό|μενον θεῷ. οὕτως
δὲ οὐδὲ καλλιερητέον δαίμοσι· καὶ γὰρ ἀδύνατόν ἐστι τοῖς φαύ-
λοις καὶ ἀνθρώπων κακωτικοῖς καλλιερεῖν. ἀλλὰ καὶ κατὰ ποίο-
υς νόμους ἡμᾶς βούλεται Κέλσος καλλιερεῖν τοῖς δαίμοσιν; εἰ
μὲν γὰρ κατὰ τοὺς κειμένους ἐν ταῖς πόλεσι, κατασκευαζέτω ὅτι
συνᾴδουσι τοῖς θείοις νόμοις· εἰ δὲ τοῦτο μὴ δύναται (οὐ γὰρ κἂν
ἀλλήλοις ταὐτὰ λέγουσιν οἱ τῶν πολλῶν πόλεων νόμοι), δηλονότι
οὐδὲ κυρίως νόμους ἢ φαύλων νόμους, οἷς οὐ πιστευτέον· „πει-
θαρχεῖν" γὰρ „δεῖ μᾶλλον θεῷ ἢ ἀνθρώποις."

Ἄπαγε δὴ τὴν τοῦ Κέλσου συμβουλήν, λέγοντος προσευκτέον
εἶναι δαίμοσι, καὶ οὐδὲ κατὰ τὸ ποσὸν ἀκουστέον αὐτῆς· μόνῳ
γὰρ προσευκτέον τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ, καὶ προσευκτέον γε τῷ
μονογενεῖ καὶ πρωτοτόκῳ „πάσης κτίσεως" λόγῳ θεοῦ, καὶ ἀξιω-
τέον αὐτὸν ὡς ἀρχιερέα τὴν ἐπ' αὐτὸν φθάσασαν ἡμῶν εὐχὴν ἀνα-
φέρειν ἐπὶ τὸν θεὸν αὐτοῦ καὶ θεὸν ἡμῶν καὶ πατέρα αὐτοῦ καὶ
πατέρα τῶν βιούντων κατὰ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. ὥσπερ δὲ οὐκ
ἂν βουλοίμεθα εὐμενεῖς ἔχειν ἀνθρώπους τοὺς βουλομένους ἡμᾶς

1 Vgl. I Sam. 2, 12. 10, 27. 25, 17. Ezech. 18, 10. — Vgl. II Sam. 3, 34. 7, 10. — **2** Vgl. II Kön. 4, 21. 25. 40. 42. 6, 6 7, 17. 8, 4. 7. 8. 11 u. s. w. — **3** Vgl. Matth. 22, 30. Luk. 12, 8. — **11** Vgl. Matth. 12, 24. Mark. 3, 22. Luk. 11, 15. — **21** Act. 5, 29. — **26** Vgl. Joh. 1, 14. 18. 3, 16. 18. I Joh. 4, 9. — Vgl. Kol. 1, 15. Joh. 1, 1. — **27** Vgl. Hebr. 2, 17. 3, 1. 4, 14. 15. 5, 10. 6, 20. 7, 26. 8, 1. 9, 11.

1 *λοιμοὶ* AHö.Sp. *λοιμοῦ* Jol Del. | **3** *διαβόλου*] *ὁ* in Correctur A | **4—5** am Rand *σῃ* A¹ | **6** *δηλονότι* A *δῆλον ὅτι* Ausgg. | **13** *ἐπὶ τούτους*] *ἐπὶ τοῦτο* vermutet Del. (I 761 Anm. a) ohne Grund | **14** *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg. | **15** vor *γὰρ* + *α*, doch durchgestrichen, A | **20** *ταὐτὰ λέγουσιν* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 405), *ταὐτὰ λέγωσιν* lesen Guiet u. Del. (I 761 Anm. c); *ταῦτα λέγωσιν* A Ausgg. | **23** *προσευκτέον* Ausgg. *προσεκτέον* A | **29** *ὥσπερ*] *ρ* auf Rasur A.

βιοῦν κατὰ τὴν αὐτῶν κακίαν, ἐὰν μηδενὶ τυγχάνωσιν ὄντες εὐμενεῖς τῶν τὰ ἐναντία αὐτοῖς αἱρουμένων. ἐπεὶ ἡ εὐμένεια αὐτῶν ἐχθροὺς ἡμᾶς ποιεῖ θεῷ, τάχα μὴ γινομένῳ εὐμενεῖ τοῖς θέλουσι τοὺς τοιούτους ἔχειν εὐμενεῖς· τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ νοήσαντες δαιμόνων φύσιν καὶ προαίρεσιν καὶ κακίαν οὐκ ἄν ποτε βούλοιντο εὐμενεῖς ἔχειν τοὺς δαίμονας.

XXVII. *Οὐδὲ γὰρ, κἂν μὴ ὦσιν αὐτοῖς εὐμενεῖς οἱ δαίμονες, πάσχειν ἄν τι ὑπ' αὐτῶν δύναιντο, φρουρούμενοι ὑπὸ τοῦ εὐμενοῦς αὐτοῖς διὰ τὴν εὐσέβειαν ἐπὶ πᾶσι θεοῦ καὶ τοὺς θείους αὐτοῦ ἀγγέλους ἐφιστάντος τοῖς ἀξίοις τοῦ φρουρεῖσθαι, ἵνα μηδὲν πάσχωσιν ἀπὸ | τῶν δαιμόνων. ὁ δ' ἔχων τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν διὰ* 762
τὴν εἰς αὐτὸν εὐσέβειαν εὐμενῆ καὶ διὰ τὸ τὸν τῆς „μεγάλης βουλῆς" ἄγγελον τοῦ θεοῦ παραδεδέχθαι κύριον Ἰησοῦν, ἀρκούμενος τῇ τοῦ θεοῦ διὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ εὐμενείᾳ λέγοι ἂν θαῤῥῶν ὡς οὐδὲν πεισόμενος ἀπὸ παντὸς τοῦ τῶν δαιμόνων στρατοπέδου· „κύριος φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, ἀπὸ τίνος δειλιάσω;" ἐρεῖ δὲ καὶ τό· „ἐὰν παρατάξηται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου." τοσαῦτα καὶ εἰς τὸ εἰ δ' εἰσί τινες δαίμονες, δηλονότι καὶ οὗτοι τοῦ θεοῦ εἰσι⟨ν, οἷς⟩ καὶ πιστευτέον καὶ καλλιερητέον κατὰ νόμους καὶ προσευκτέον, ἵν' εὐμενεῖς ὦσιν.

XXVIII. *Ἐκθέμενοι δὲ καὶ τὴν ἑξῆς λέξιν φέρε πάλιν κατὰ δύναμιν αὐτὴν ἐξετάσωμεν οὕτως ἔχουσαν· εἰ μὲν δὴ κατά τι πάτριον ἱερείων τινῶν ἀπέχονται τῶν τοιῶνδε, πάντως*
198v *ἀφεκτέον καὶ ζῴων ἁπάντων βρώσεως· | ἥπερ καὶ Πυθαγόρᾳ δοκεῖ, ψυχὴν τιμῶντι καὶ τὰ ταύτης ὄργανα. εἰ δ', ὅπερ φασὶν, ὅπως μὴ συνεστιῶνται δαίμοσι, μακαρίζω τῆς σοφίας αὐτούς, ὅτι βραδέως συνιᾶσιν ὄντες ἀεὶ συνέστιοι δαιμόνων· καὶ τότε δὴ μόνον φυλάσσονται τοῦτο, ὁπόταν ἱερεῖον θυόμενον βλέπωσιν· ὅταν δὲ σῖτον ἐσθίωσι καὶ οἶνον πίνωσι καὶ ἀκροδρύων γεύωνται καὶ αὐτὸ ὕδωρ καὶ αὐτὸν ἀέρα ἀναπνέωσιν, οὐκ ἄρα παρά τινων δαιμόνων*

12 Vgl. Jes. 9, 6. — **16** Psal. 26, 1. — **18** Psal. 26, 3. — **27** Vgl. I Kor. 10, 20 ff. Justin, Apol. I 12. Dialog. c. Tryph. Cap. XXX. XXXV (vol. I³ p. 36. II³ p. 100 sq. 116 sq. ed. Otto). Irenaeus, Adv. haer. I 1, 12. Clement. Recogn. IV 36.

3 *γιγνομένῳ* A Ausgg. | **15** *στρατοπαίδου* A | **18** *παρεμβολὴ* aus *παρ' ἐμβολὴ* corr. A | **19** *δῆλον ὅτι* A | **20** *εἰσι⟨ν, οἷς⟩* schreibe ich, da das Dativ-Object nicht fehlen kann, u. Origenes hier wörtlich citiert | *πιστευτέον* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *πειστέον* A, doch vgl. oben VIII 24, S. 240 Z. 30; 25, S. 241 Z. 22; 26, S. 242 Z. 12 u. 21 | **28** *συνίασιν* A Ausgg. | **32** *ἄρα* A Hö. Sp. *ἀρα* Del.

ἕκαστα τούτων λαμβάνουσιν, οἷς κατὰ μέρη τὸ ἐπιμελὲς ἑκάστῳ προστέτακται; οὐκ οἶδ' ὅπως ἐν τούτοις ἔδοξεν αὐτῷ ἀκολουθεῖν δεῖν ἀπέχεσθαι πάντων ζῴων βρώσεως τοὺς, οὓς ὠνόμασε κατά τι πάτριον ἔθος ἱερείων τινῶν ἀπεχομένους. καὶ οὐ τοῦτό φαμεν, ὡς καὶ μὴ τοιαῦτα ὑποβάλλοντος τοῦ θείου λόγου, καὶ τοῦ ἀσφαλεστέρου βίου καὶ καθαρωτέρου ἕνεκεν εἰπόντος· „καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα μηδὲ πιεῖν οἶνον μηδὲ ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός σου προσκόπτει" καὶ πάλιν· „μὴ τῷ βρώματί σου ἐκεῖνον ἀπόλλυε, ὑπὲρ οὗ Χριστὸς ἀπέθανε." καὶ πάλιν· „εἰ σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου κρέα, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω."

XXIX. Ἰστέον μέντοι γε ὅτι, Ἰουδαίων οἰομένων νοεῖν τὸν Μωϋσέως νόμον καὶ τηρούντων ἐπὶ τῶν βρωμάτων τὸ μεταλαμβάνειν μὲν τῶν νενομισμένων αὐτοῖς καθαρῶν ἀπέχεσθαι δὲ τῶν ἀκαθάρτων ἀλλὰ καὶ μὴ χρῆσθαι αἵματι ζῴου εἰς τροφὴν μηδὲ τοῖς θηριαλώτοις καὶ ἄλλοις, περὶ ὧν πολὺς λόγος καὶ διὰ τοῦτο νῦν οὐκ εὔκαιρος ἐξετασθῆναι, ἡ τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλία, βουλομένη πάντας ἀνθρώπους προσκαλέσασθαι εἰς τὴν καθαρὰν θεοσέβειαν καὶ μὴ προφάσει τῆς περὶ βρωμάτων βαρυτέρας νομοθεσίας κωλύειν πολλοὺς τῶν δυναμένων ὠφεληθῆναι εἰς ἤθη ἀπὸ χριστιανισμοῦ, ἀπεφήνατο ὅτι „οὐ τὰ εἰσερχόμενα εἰς τὸ στόμα | κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, 763
ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα ἐκ τοῦ στόματος" τὰ μὲν γὰρ „εἰσερχόμενα εἰς τὸ στόμα εἰς τὴν κοιλίαν," φησὶ, „χωρεῖ καὶ εἰς ἀφεδρῶνα ἐκβάλλεται." τὰ δ' ἐξιόντα ἐκ τοῦ στόματος „διαλογισμοί" εἰσι „πονηροὶ" λαλούμενοι καὶ „φόνοι" καὶ „μοιχεῖαι" καὶ „πορνεῖαι κλοπαί" τε καὶ „ψευδομαρτυρίαι" καὶ „βλασφημίαι." φησὶ δὲ καὶ ὁ Παῦλος ὅτι „βρῶμα ἡμᾶς οὐ παραστήσει τῷ θεῷ· οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν, οὔτ' ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα." εἴτ' ἐπεὶ ἔχει τινὰ ἀσάφειαν ταῦτα, εἰ μὴ τύχῃ διαρθρώσεως, „ἔδοξε τοῖς τοῦ Ἰησοῦ ἀποστόλοις καὶ τοῖς" ἐν Ἀντιοχείᾳ συναχθεῖσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ „πρεσβυτέροις" καὶ, ὡς αὐτοὶ οὗτοι ὠνόμασαν, καὶ „τῷ ἁγίῳ πνεύματι" γράψαι τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πιστεύουσιν ἐπιστολήν, | μόνα, ὡς ὠνό- 199r

7 Röm. 14, 21. — 8 Röm. 14, 15. — 9 I Kor. 8, 13. — 17 Vgl. Matth. 28, 19. — 21 Matth. 15, 11 (Mark. 7, 15). — 22 Vgl. Matth. 15, 17 (Mark. 7, 19). — 24 Vgl. Matth. 15, 19. Mark. 7, 21. 22. — 27 I Kor. 8, 8. — 29 Vgl. Act. 15, 22. — 31 Vgl. Act. 15, 28.

3—4 am Rand ὦ A^1 | 7 μηδὲ ἐν A μηδ' ἐν Ausgg. | 8 σου (vor προσκόπτει)] οὐ A | προσκόπτει] προκόπτει A | 13 μωσέως in μωσέος corr. A | 28 οὔτ' ἐὰν schreibe ich, οὔτε ἄν AHö., οὔτε ἐὰν Sp.Del. | 29 Ἰησοῦ] ῦ, das ι in Correctur, A | 30 ἐπιτοαυτὸ aus ἐπὶ τὸ αυτὸ corr. A | 31 καὶ (vor τῷ) < Sp.Del.

μασαν, „ἐπάναγκες“ ἀπαγορεύουσαν ἐσθίειν· ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ ητοι εἰδωλόθυτα ἢ τὰ πνικτὰ ἢ τὸ αἷμα.

XXX. *Τὸ μὲν γὰρ εἰδωλόθυτον θύεται δαιμονίοις, καὶ οὐ χρὴ τὸν τοῦ θεοῦ ἄνθρωπον κοινωνὸν „τραπέζης δαιμονίων“ γίνεσθαι· τὰ δὲ πνικτὰ τοῦ αἵματος μὴ ἐκκριθέντος, ὅπερ φασὶν εἶναι τροφὴν δαιμόνων, τρεφομένων ταῖς ἀπ' αὐτοῦ ἀναθυμιάσεσιν, ἀπαγορεύει ὁ λόγος, ἵνα μὴ τραφῶμεν τροφῇ δαιμόνων, τάχα τινῶν τοιούτων πνευμάτων συντραφησομένων ἡμῖν, ἐὰν μεταλαμβάνωμεν τῶν πνικτῶν. ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων περὶ τῶν „πνικτῶν“ σαφὲς εἶναι δύναται τὸ περὶ τῆς ἀποχῆς τοῦ „αἵματος.“ καὶ οὐκ ἀπίθανόν γε γενόμενόν με κατὰ τοὺς τόπους ὑπομνησθῆναι χαριεστάτης γνώμης, ἣ καὶ οἱ πολλοὶ τῶν Χριστιανῶν ἀναγεγραμμένῃ ἐν ταῖς Σέξτου γνώμαις ἐντυγχάνουσιν, οὕτως ἐχούσῃ· „ἐμψύχων χρῆσις μὲν ἀδιάφορον, ἀποχὴ δὲ λογικώτερον.“ οὐχ ἁπλῶς οὖν κατά τι πάτριον τῶν νομιζομένων ἱερείων εἶναι καὶ θυομένων παρὰ τοῖς λεγομένοις θεοῖς ἢ ἥρωσιν ἢ δαίμοσιν ἀπεχόμεθα ἀλλὰ διὰ λόγους πλείονας, ὧν ἀπὸ μέρους ἐξεθέμην τινάς. ἀλλὰ καὶ οὐχ, ὥσπερ ἀφεκτέον πάσης κακίας καὶ τῶν ἀπὸ κακίας, καὶ ζῴων | ἁπάντων* 764
βρώσεως. ἀφεκτέον δὲ οὐ μόνον ζῴων βρώσεως ἀλλὰ καὶ παντὸς οὑτινοσοῦν, εἰ ἀπὸ κακίας καὶ τῶν ἀπὸ κακίας χρησαίμεθα τοῖς βρώμασιν· ἀφεκτέον γὰρ τοῦ ἐσθίειν κατὰ γαστριμαργίαν ἢ καθὸ ἄγεσθαι ὑφ' ἡδονῆς χωρὶς τῆς εἰς ὑγείαν τοῦ σώματος καὶ θεραπείαν αὐτοῦ προθέσεως.

οὐδαμῶς μέντοι γε λέγοντες μετενσωμάτωσιν εἶναι ψυχῆς καὶ κατάπτωσιν αὐτῆς μέχρι τῶν ἀλόγων ζῴων δηλονότι οὐδ' ὁμοίως Πυθαγόρᾳ. κἂν ἀπεχώμεθά ποτε ζῴων, οὐ χρησόμεθα αὐτῶν ταῖς σαρξί. ψυχὴν γὰρ λογικὴν τιμᾶν μόνην ἡμεῖς ἴσμεν καὶ τὰ ταύτης ὄργανα μετὰ τιμῆς παραδιδόναι κατὰ τὰ νενομισμένα ταφῇ·

1 Vgl. Act. 15, 28. — **2** Vgl. Act. 15, 29. — **4** Vgl. oben VIII 25, S. 242 Z. 2. — Vgl. I Kor. 10, 20. 21. — **5** Vgl. Act. 15, 29. — Vgl. Clemens Alex., Pädagog. III 3, 25 p. 267 sq. ed. Potter. Eusebius, Hist. eccl. V 1, 26. Minucius Felix, Octavius Cap. XXX a. E. Tertullian, Apol. Cap. IX Mitte. — **7** Vgl. Act. 15, 29. — **12** Vgl. Origenes, Comm. in Matth. XV 3 (tom. III p. 331 ed. Lomm.). — **18** Sexti Pythagorici sentent., ab Anton. Elter ed. Nr. 109 (= Index Scholar. Bonn. 1891/2 p. XI).

1 *ἀπαγορεύουσαν* MAusgg. *ἀπαγορεύουσιν* A | *ἔστι* AAusgg. | **4—5** am Rand *ση* A¹ | **11—12** am Rand ⁜ A¹ | **11** *τοὺς τόπους* A, Hö. am Rand, Sp. im Text; *τὸν τόπον* PDel. | **12** *σέξτου* PDel. *σέκστου* AHö.Sp. | **16** *ἥρωσι* A | **19** hinter *βρώσεως* + *ἀφεκτέον* Bo. (Notae p. 405) Del. (I 764 Anm. a) | **24—25** am Rand *ση* A¹ | **24** *λέγοντες* AHö.Sp. *λέγομεν* PDel. | *μετενσωμάτωσιν*] über *ε* (hinter *τ*) ein Spiritus lenis getilgt A | **26** *πυθαγόρᾳ*, *γο* in Correctur, A.

ἄξιον γὰρ τὸ τῆς λογικῆς ψυχῆς οἰκητήριον μὴ παραῤῥιπτεῖν ἀτίμως καὶ ὡς ἔτυχεν ὁμοίως τῷ τῶν ἀλόγων, καὶ μάλιστα ὅτε οἱ ⟨Χριστιανοὶ⟩ τὴν τιμὴν τοῦ σώματος, ἔνθα λογικὴ ψυχὴ ᾤκησε, πεπιστεύκασι καὶ ἐπ' αὐτὸν φθάσαι δεξάμενον καλῶς ἀγωνισαμένην διὰ τοιούτου ὀργάνου ψυχήν. περὶ δὲ τοῦ „πῶς οἱ νεκροὶ ἐγείρονται, καὶ ποίῳ σώματι ἔρχονται;" ἐν τοῖς ἀνωτέρω δι' ὀλίγων, ὡς ἀπῄτει ἡ γραφή, παρεστήσαμεν.

XXXI. Μετὰ ταῦτα ὁ Κέλσος τὸ ὁμολογουμένως ὑπὸ Χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων λεγόμενον τίθησιν, ἀπολογουμένων περὶ τῆς τῶν εἰδωλοθύτων ἀποχῆς καὶ φασκόντων μὴ δεῖν συνεστιᾶσθαι δαίμοσι τοὺς ἀνακειμένους τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ· πρὸς ὃ εἶπε τὰ ἐκκείμενα. ἡμεῖς μὲν οὖν, ὅσον ἐπὶ βρώμασι καὶ πόμασι, τοῦ συνεστιᾶσθαι δαίμοσι τρόπους | ἄλλους οὐκ ἴσμεν ἢ καθ' οὓς τὰ καλούμενα παρὰ τοῖς πολλοῖς ἱερόθυτα ἐσθίει τις καὶ πίνει τὸν τῶν παρὰ τοῖς δαιμονίοις γινομένων σπονδῶν οἶνον· ὁ δὲ Κέλσος οἴεται συνεστιᾶσθαι δαίμοσι καὶ τὸν σῖτον μεταλαμβάνοντα καὶ ὅπως ποτ' οὖν οἴνου πίνοντα καὶ ἀκροδρύων γευόμενον, ἀλλὰ καὶ εἰ μόνου ὕδατός τις μεταλαμβάνει, καὶ ἐν τούτῳ φησὶ συνεστιᾶσθαι δαίμοσι τὸν πίνοντα. προστίθησι δὲ τούτοις ὅτι καὶ ὁ τὸν ἀέρα τοῦτον ἀναπνέων παρὰ δαιμόνων τινῶν καὶ τοῦτον λαμβάνει, χαριζομένων δαιμόνων τῶν ἐπὶ τοῦ ἀέρος προστεταγμένων τὸν τῆς ἀναπνοῆς τοῖς ζῴοις ἀέρα.

ὁ βουλόμενος τοίνυν παραστησάτω τῷ Κέλσου λόγῳ καὶ δεικνύτω, πῶς οὐ θεῖοί τινες ἄγγελοι θεοῦ ἀλλὰ δαίμονες, ὧν ὅλον τὸ γένος ἐστὶ φαῦλον, προστεταγμένοι εἰσὶ πάντα τὰ προειρημένα οἰκονομεῖν. καὶ ἡμεῖς μὲν γάρ φαμεν οὐ χωρὶς προστασίας ἀοράτων, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, γεωργῶν καὶ ἄλλων οἰκονόμων οὐ μόνον τῶν ἀπὸ γῆς φυομένων ἀλλὰ καὶ παντὸς ναματιαίου ὕδατος καὶ ἀέρος τὴν γῆν φέρειν τὰ ὑπὸ φύσεως λεγόμενα | διοικεῖσθαι, καὶ τὸ ὕδωρ ἐν ταῖς πηγαῖς καὶ τοῖς αὐθιγενέσι ποταμοῖς ὄμβρειν καὶ φέρεσθαι, καὶ τὸν ἀέρα ἀδιάφθορον τηρεῖσθαι καὶ ζωτι-

199v 765

5 I Kor. 15, 35. — **6** Vgl. oben V 18 a. E. — **26** Vgl. Origenes, In Jos. hom. XXIII 3 (tom. XI p. 194—196 ed. Lomm.).

2 *ὅτε οἱ*] *ὅτε* oder *ὅτι* vermutet Bo. (Notae p. 405) | **3** ⟨*Χριστιανοὶ*⟩ füge ich mit Del. (I 764 Anm. c) ein | *λογικὴ*] *ἡ* aus *ἧ* corr. A | **4** *φθάσαι* Gundermann, *φθάνειν* Bo. (Notae p. 405) u. Del. (I 764 Anm. d), *φασὶ* (abgekürzt geschrieben) A Ausgg. | **7** *γραφὴ*] *η* durch einen Tintenfleck verdeckt A | **17** *ὁπωσποτοῦν* A | **21** *προστεταγμένων* A Hö. im Text, vgl. unten Z. 25; *προτεταγμένων* Hö. am Rand, Sp. im Text, Bo. (Notae p. 405), der ausserdem *τῶν τὰ τοῦ ἀέρος προστεταγμένων* zu lesen vorschlägt; *τεταγμένων* P Del. | **26—27** am Rand ⊹ A¹ | **31** *ἀδιάφθορον* M Ausgg. *ἀδιάφορον* A.

κὸν τοῖς ἀναπνέουσιν αὐτὸν γίνεσθαι. οὐ μὴν τοὺς ἀοράτους φαμὲν εἶναι δαίμονας· ἀλλ', εἰ χρὴ ἀποτολμήσαντα λέγειν τινά, εἴπερ ταῦτα δαιμόνων ἐστὶν ἔργα, φήσομεν ὅτι λιμοὶ καὶ ἀφορίαι σταφυλῆς καὶ ἀκροδρύων καὶ αὐχμοὶ ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ ἀέρος διαφθορὰ ἐπὶ λύμῃ τῶν καρπῶν ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ τῷ τῶν ζῴων θανάτῳ καὶ τῷ κατὰ τῶν ἀνθρώπων λοιμῷ. πάντα ταῦτα δαίμονες αὐτουργοῦσι δήμιοι, κρίσει τινὶ θείᾳ λαβόντες ἐξουσίαν ἐν καιροῖς τισι ταῦτ' ἐνεργεῖν εἴτε εἰς ἐπιστροφὴν ἀνθρώπων, ἐπὶ τὴν χύσιν τῆς κακίας ἐξοκειλάντων, εἴτε καὶ εἰς γυμνάσιον τοῦ λογικοῦ γένους· ἵν' οἱ μὲν καὶ ἐν τοῖς τοσούτοις εὐσεβεῖς μένοντες καὶ μηδαμῶς χείρους γινόμενοι φανεροὶ τέως τοῖς μὴ βλέπουσιν αὐτῶν τὴν ἕξιν ἀοράτοις καὶ ὁρατοῖς θεαταῖς γένωνται, οἱ δ' ἐναντίως μὲν διακείμενοι κλέπτοντες δὲ τὴν τῆς κακίας ἐπίδειξιν ἐλεγχθέντες ὑπὸ τῶν συμβαινόντων ὁποῖοί εἰσιν αὐτοί τε ἑαυτῶν συναισθηθῶσι καὶ δῆλοι τοῖς, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, θεαταῖς γένωνται.

XXXII. Μαρτυρεῖ δὲ ὁ ὑμνῳδὸς τῷ, ὅτι θείᾳ κρίσει αὐτουργεῖται τὰ σκυθρωπότερα ὑπό τινων πονηρῶν ἀγγέλων, ἐν τῷ „ἀπέστειλεν εἰς αὐτοὺς ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ, θυμὸν καὶ ὀργὴν καὶ θλῖψιν ἀποστολὴν δι' ἀγγέλων πονηρῶν." εἰ δὲ καὶ ἄλλο τι παρὰ ταῦτα γίνεται, ὅθ' οἱ δαίμονες ἐπιτρέπονται, ἀεὶ μὲν βουλόμενοι ταῦτα ποιεῖν οὐκ ἀεὶ δὲ δυνάμενοι διὰ τὸ κωλύεσθαι, ὁ δυνάμενος ἐξεταζέτω, τὴν θείαν κρίσιν κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει φανταζόμενος περὶ ἀθρόας πολλῶν ψυχῶν ἀπαλλαγῆς ἀπὸ σώματος, τοι-
200r αῖσδε ταῖς | ἐπὶ τὸν μέσον θάνατον φερούσαις ὁδοῖς χρωμένων. καὶ γὰρ „μεγάλαι μὲν αἱ κρίσεις τοῦ θεοῦ" εἰσι καὶ διὰ τὸ μέγεθος οὐ χωρηταὶ νῷ, τῷ ἔτι ἐνδεδεμένῳ θνητῷ σώματι, διὸ καὶ „δυσδιήγητοι" τυγχάνουσιν. ἀπαιδεύτοις δὲ ψυχαῖς οὐδ' ἐπὶ ποσὸν θεωρηταί· διὸ καὶ οἱ προπετέστεροι τῇ περὶ ταῦτα ἀγνοίᾳ καὶ τῇ διὰ τὴν προπέτειαν εἰς τὸ θεῖον ἐπιστασίᾳ αὔξουσι τὰ ἀσεβῆ κατὰ τῆς προνοίας δόγματα.

οὐ παρὰ δαιμόνων οὖν ἕκαστα τῶν εἰς τὰς βιωτικὰς χρείας λαμβάνομεν, μάλιστα οἱ δεόντως αὐτοῖς χρῆσθαι μεμαθηκότες, οὐδὲ συνεστιῶνται δαίμοσιν οἱ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἀκρο-

5 Vgl. Matth. 8, 32. Mark. 5, 13. Luk. 8, 33. — 17 Psal. 77, 49. — 25 Vgl. Weish. Sal. 17, 1.

1 *γίγνεσθαι* AAusgg. | 2—3 am Rand *ση* A¹ | 10 *χείρους γινόμενοι* A *γιγνόμενοι χείρους* Ausgg. | 11 *τέως* übergeschr. A¹ 12 *ἀοράτοις*] *ορα* unter einem Tintenfleck verschwunden A | *ὁρατοῖς*] *ὁ* auf Rasur A | 14 *οποῖοι* aus *ὁποῖοι* corr. A | 18 *θλίψιν* AAusgg. | 28 *προπετέστεροι* MAusgg. *προπετέστερον* A | 29 *αὔξουσι*] *α* in Correctur A.

δρύων καὶ ὕδατος καὶ ἀέρος μεταλαμβάνοντες· ἀλλὰ μᾶλλον θείοις ἀγγέλοις τοῖς ἐπὶ τῶν τοιούτων τεταγμένοις, οἵτινες ὥσπερεὶ καλοῦνται ἐπὶ τὴν ἑστίαν τοῦ εὐσεβοῦς καὶ ἀκούσαντος τοῦ διδάσκοντος λόγου τὰ τοιάδε· „εἴτε ἐσθίετε εἴτε πίνετε εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν θεοῦ ποιεῖτε.“ καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ τόπῳ κεῖται· „εἴτε ἐσθίετε εἴτε πίνετε,“ πάντα „ἐν ὀνόματι“ θεοῦ ποιεῖτε. ὅτε οὖν „εἰς δόξαν θεοῦ“ ἐσθίομεν καὶ πίνομεν | καὶ ἀναπνέο- 766
μεν καὶ κατὰ τὸν λόγον πάντα πράττομεν, οὐδενὶ τῶν δαιμόνων συνεστιώμεθα ἀλλὰ τοῖς θείοις ἀγγέλοις. καὶ γὰρ „πᾶν κτίσμα θεοῦ καλὸν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον· ἁγιάζεται γὰρ διὰ λόγου θεοῦ καὶ ἐντεύξεως.“ οὐκ ἂν δὲ ἦν „καλὸν“ οὐδὲ δυνατὸν ἁγιάζεσθαι, εἰ, ὡς Κέλσος οἴεται, δαίμοσι ταῦτα ἦν προστεταγμένα.

XXXIII. Ἐκ τούτων δὲ δῆλον ὅτι καὶ πρὸς τὰ ἐξῆς αὐτῷ λελεγμένα ἀπηντήσαμεν, οὕτως ἔχοντα· ἢ τοίνυν οὐδαμῇ οὐδαμῶς βιωτέον οὐδὲ τῇδε παριτητέον, ἢ τὸν ἐπὶ τοῖσδε παρελθόντα εἰς τὸν βίον δαίμοσι τοῖς τὰ ἐπὶ γῆς εἰληχόσιν εὐχαριστητέον καὶ ἀπαρχὰς καὶ εὐχὰς ἀποδοτέον, ἕως ἂν ζῶμεν, ὡς ἂν φιλανθρώπων αὐτῶν τυγχάνοιμεν. καὶ βιωτέον οὖν ἡμῖν, καὶ κατὰ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ βιωτέον, ὅσον οἷόν τε καὶ δίδοται κατ' αὐτὸν βιοῦν· δίδοται δὲ καὶ ὅτε, εἴτ' ἐσθίομεν εἴτε πίνομεν, „πάντα εἰς δόξαν θεοῦ“ ποιοῦμεν. καὶ οὐ παραιτητέον ἡμῖν τὸ χρῆσθαι μετ' εὐχαριστίας τῆς πρὸς τὸν κτίσαντα τοῖς δι' ἡμᾶς αὐτοῦ δημιουργήμασι. καὶ ἐπὶ τοῖσδε μᾶλλον παρήχθημεν ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς τὸν βίον, ἢ ἐφ' οἷς Κέλσος οἴεται, καὶ οὐχ ὑποκείμεθά γε δαίμοσιν ἀλλὰ τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ διὰ τοῦ ἡμᾶς προσαγαγόντος Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ.

καὶ κατὰ νόμους μὲν θεοῦ οὐδεὶς εἴληχε δαίμων τὰ ἐπὶ γῆς· διὰ ⟨δὲ⟩ τὴν σφῶν παρανομίαν τάχα μὲν αὐτοῖς διελόντες τοὺς τόπους, ἔνθα ἐρημία ἐστὶ γνώσεως θεοῦ καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν βίου

4 I Kor. 10, 31. — **6** Vgl. I Kor. 10, 31. Kol. 3, 17. — **9** I Tim. 4, 4. 5. — **21** Vgl. I Kor. 10, 31.

6 *εἴτε ἐσθίετε εἴτε πίνετε*] von Sp. u. Del. als fehlerhafte Wiederholung aus Z. 4 angesehen und deshalb im Texte getilgt | **8** *πᾶν* [so] von I. H. nachträglich angefügt A | **11** *δὲ ἦν* A *δ' ἦν* MAusgg. | **15—16** am innern Rand *ἐλ*, vor *ε* hat wahrscheinlich *κ* gestanden, das jetzt verklebt ist, A | **15** *ἢ τοίνυν* MAusgg. *ἤτοι νῦν* A | **16** *παριτητέον* Ausgg. *παραιτητέον* A | **19—20** am Rand *ω* A¹ | **27—28** am Rand *ση* A¹ | **29** ⟨*δὲ*⟩ füge ich mit M u. den Ausgg. ein | *αὐτοῖς* Bo. (Notae p. 406) Del., *αὐτοῖς* AHö.Sp. | *διελόντες* schreibe ich, *διείλοντο* Bo. (Notae p. 406) Del., *διελόντα* AHö.Sp.

ἢ ἔνθα πολύς ἐστιν ὁ τῆς θειότητος ἀλλότριος, τάχα δὲ ὡς ἄξιοι
τῶν πονηρῶν ἐπιστάται καὶ κολασταὶ αὐτῶν ὑπὸ τοῦ διοικοῦντος
200v τὰ ὅλα λόγου ἐτάχθησαν ἄρχειν τῶν ἑαυτοὺς ὑποτα ξάντων τῇ κακίᾳ
καὶ οὐ τῷ θεῷ. καὶ διὰ τοιαῦτα δὲ Κέλσος μὲν ὡς ἀγνοῶν θεὸν
5 τὰ χαριστήρια δαίμοσιν ἀποδιδότω, ἡμεῖς δὲ τῷ τοῦ παντὸς δη-
μιουργῷ εὐχαριστοῦντες καὶ τοὺς μετ' εὐχαριστίας καὶ εὐχῆς τῆς
ἐπὶ τοῖς δοθεῖσι προσαγομένους ἄρτους ἐσθίομεν, σῶμα γενομένους
διὰ τὴν εὐχὴν ἅγιόν τι καὶ ἁγιάζον τοὺς μετὰ ὑγιοῦς προθέσεως
αὐτῷ χρωμένους.

10 XXXIV. Ἀλλὰ καὶ ἀπαρχὰς Κέλσος μὲν δαιμονίοις ἀνατιθέναι
βούλεται, ἡμεῖς δὲ τῷ εἰπόντι· „βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου,
σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον
ποιοῦν καρπὸν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς
γῆς.“ ᾧ δὲ τὰς ἀπαρχὰς ἀποδίδομεν, τούτῳ καὶ τὰς εὐχὰς
15 ἀναπέμπομεν, „ἔχοντες ἀρχιερέα μέγαν, διεληλυθότα τοὺς οὐρανούς,
Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ,“ καὶ κρατοῦμεν „τῆς ὁμολογίας,“ ἕως
ἂν ζῶμεν, φιλανθρώπου τυγχάνοντες τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ μο-
νογενοῦς αὐτοῦ, ἐν Ἰησοῦ ἡμῖν φανερουμένου.

εἰ δὲ καὶ πλῆθος ποθοῦμεν ὧν φιλανθρώπων τυγχάνειν
20 θέλομεν, μανθάνομεν „ὅτι | χίλιαι χιλιάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ, 767
καὶ μύριαι μυριάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ,“ αἵτινες ὡς συγγενεῖς καὶ
φίλους τοὺς μιμουμένους τὴν εἰς θεὸν αὐτῶν εὐσέβειαν ὁρῶντες
συμπράττουσιν αὐτῶν τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἐπικαλουμένων τὸν θεὸν
καὶ γνησίως εὐχομένων, ἐπιφαινόμενοι καὶ οἰόμενοι αὐτοῖς δεῖν
25 ἐπακούειν καὶ ὥσπερ ἐξ ἑνὸς συνθήματος ἐπιδημεῖν ἐπ' ἐνεργείᾳ
καὶ σωτηρίᾳ τῶν εὐχομένων θεῷ, ᾧ καὶ αὐτοὶ εὔχονται. καὶ γὰρ
„πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα
διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν.“ Ἑλλήνων μὲν οὖν οἱ
σοφοὶ λεγέτωσαν δαίμονας εἰληχέναι τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν

11 Gen. 1, 11. — **15** Hebr. 4, 14. — **16** Vgl. Hebr. 4, 14. — **17** Vgl. Joh. 1, 14. 18. 3, 16. 18. 1 Joh. 4, 9. — **20** Dan. 7, 10. — **27** Hebr. 1, 14. — **29** Vgl. Plato, Phädon Cap. LVII p. 107 D—108 C. Res publ. X 15 p. 617 D E. 16 p. 620 D E. Aristot. bei Clemens Alex., Strom. VI 6, 53 p. 767 ed. Potter (= Fr. 188 vol. V p. 1511 b, 15 sqq. ed. Acad. Reg. Boruss.). Menander bei Plutarch, De tranquill. animi Cap. XV p. 474 B, und bei Clemens Alex., Strom. V 14, 130 p. 727 ed. Potter (= Fragm. comic. gr. coll. A. Meineke vol. IV p. 238).

1 ἄξιοι] ἀξιοῖ A | **6** εὐχαριστοῦντες P Del. εὐαρεστοῦντες A Hö. Sp. | καὶ (vor τοὺς) will Bo. (Notae p. 406) tilgen | εὐχαριστείας, doch εἰ halb radiert, A | **15** μέγαν] ν übergeschr. A¹ | **17** τυγχάνοντες Hö. Del. im Text, Sp. am Rand; τυγχάνοντος A | **19** φιλανθρώπων M corr. Ausgg. φιλάνθρωπος A | **25** ἐπακούειν A, vgl. oben IV 50, I 323 Z. 9; ὑπακούειν M Ausgg. | **27** πνεύματα] πνάματα [so] A | **28** hinter κληρονομεῖν + βασιλείαν, doch expungiert, A.

ἀπὸ γενέσεως· ὁ δὲ Ἰησοῦς ἡμᾶς ἐδίδαξε μηδὲ ..τῶν" ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ „μικρῶν" καταφρονεῖν, λέγων ὅτι „οἱ ἄγγελοι αὐτῶν διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς." καὶ ὁ προφήτης δέ φησιν ὅτι „παρεμβαλεῖ ἄγγελος κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν καὶ ῥύσεται αὐτούς." 768

οὐκ ἀναιροῦμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τὸ πολλοὺς εἶναι δαίμονας ἐπὶ γῆς ἀλλὰ φαμεν εἶναι μὲν αὐτοὺς καὶ δύνασθαι ἐν τοῖς φαύλοις διὰ τὴν ἐκείνων κακίαν, μηδὲν δὲ δύνασθαι πρὸς τοὺς ἐνδυσαμένους „τὴν πανοπλίαν τοῦ θεοῦ" καὶ ἀναλαβόντας ἰσχὺν „πρὸς τὸ" ἀντιστῆναι „πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου" καὶ μελετῶντας ἀεὶ τὰ ἐκείνων παλαίσματα τῷ ἐγνωκέναι „ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις."

XXXV. Κατανοήσωμεν δὲ καὶ ἄλλην λέξιν τοῦ Κέλσου, οὕτως 201r ἔχουσαν· „ἢ ὁ μὲν τοῦ Περσῶν ἢ Ῥωμαίων βασιλέως | σατράπης καὶ ὕπαρχος ἢ στρατηγὸς ἢ ἐπίτροπος, ἔτι μὴν καὶ οἱ τὰς μικροτέρας ἀρχὰς ἢ ἐπιμελείας ἢ ὑπηρεσίας ἔχοντες μέγα δύναιντ' ἂν βλάπτειν ἀμελούμενοι, οἱ δ' ἐναίριοί τε καὶ ἐπίγειοι σατράπαι καὶ διάκονοι μικρὰ βλάπτοιεν ἂν ὑβριζόμενοι; ὅρα δὴ πῶς ἀνθρωπικοὺς σατράπας τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ καὶ ὑπάρχους καὶ στρατηγοὺς καὶ ἐπιτρόπους καὶ τοὺς μικροτέρας ἀρχὰς καὶ ἐπιμελείας καὶ ὑπηρεσίας ἔχοντας εἰσάγει μεγάλα βλάπτοντας τοὺς ὑβρίζοντας, οὐχ ὁρῶν ὅτι οὐδὲ σοφὸς ἄνθρωπος βλάψαι ἂν βούλοιτό τινα ἀλλ' ὅση δύναμις καὶ τοὺς ὑβρίζοντας ἐπιστρέφειν καὶ βελτιοῦν· εἰ μὴ ἄρα Λυκούργου τοῦ Λακεδαιμονίων νομοθέτου καὶ τοῦ Κιτιέως Ζήνωνος χείρους εἰσὶν οἱ κατὰ τὸν Κέλσον σατράπαι καὶ ὕπαρχοι καὶ στρατηγοὶ τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ· ὅτι Λυκοῦργος μέν, λαβὼν ἐξουσίαν τοῦ ἐκκόψαντος αὐτοῦ τὸν ὀφθαλμόν, οὐ μόνον οὐκ ἠμύνατο ἀλλὰ καὶ οὐκ ἐπαύσατο κατεπάδων αὐτῷ, ἕως αὐτὸν πείσειε φιλοσοφεῖν, Ζή-

1 Vgl. Matth. 18, 10. — **4** Psal. 33, 8. — **8** Vgl. Ephes. 6, 11. — **9** Vgl. Ephes. 6, 10. 11. — **11** Ephes. 6, 12. — **29** Vgl. Plutarch, Lycurg. Cap. XI. — **31** Vgl. Pearson, The fragments of Zeno and Cleanthes p. 233 No. 51.

2 *διαπαντὸς* A | **11** *παλαίσματα*] Acut über *σ* getilgt A | **18** hinter *σκότους* + *τοῦ αἰῶνος* P Del. | **15—16** am Rand *κεφ* A^1 | **21** *ἀνθρωπικοὺς* P $M^{corr.}$ Ausgg., *ἀνθρωπικῶς* vermutet Del. (I 768 Anm. b) nicht glücklich; *ἀνθρωπικὰς* A | **26** hinter *βελτιοῦν* ein Buchst. ausradiert A | **27** *κιτιέως* A *Κιττιέως* Ausgg. | **31** *αὐτῷ*] vgl. oben I 6, I 59 Z. 10. IV 33, I 303 Z. 33; der Dativ hier auffällig, aber wohl nicht zu corr. | *πείσειε* schreibe ich, *πείσῃ* Bo. (Notae p. 406) Del. *πείσει* A.

νων δὲ πρὸς τὸν εἰπόντα· „ἀπολοίμην, ἐὰν μή σε ⟨τιμωρήσωμαι.“ „ἐγὼ δὲ,“ ἔφη, „ἐὰν μή σε⟩ φίλον κτήσωμαι.“

καὶ οὐδέπω λέγω τοὺς κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰησοῦ πεποιωμένους καὶ ἀκούσαντας τοῦ „ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς, ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὃς τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.“ καὶ ἐν τοῖς προφητικοῖς δὲ λόγοις ὁ δίκαιος τοιαῦτά φησι· „κύριε ὁ θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσί μου, εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσί μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός· καταδιώξαι ἄρα ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχήν μου καὶ καταλάβοι, καὶ καταπατήσαι εἰς γῆν τὴν ζωήν μου.“

XXXVI. Ἀλλ' οὐχ, ὡς οἴεται Κέλσος, βλάπτουσιν οἱ ἀληθῶς σατράπαι καὶ ὕπαρχοι καὶ στρατηγοὶ καὶ ἐπίτροποι τοῦ θεοῦ ἄγγελοι τοὺς ὑβρίζοντας· εἰ δέ τινες | βλάπτουσι δαί- 769
μονες, οὓς ἐφαντάσθη καὶ ὁ Κέλσος, βλάπτουσιν ὡς φαῦλοι καὶ μηδεμίαν σατραπείαν ἢ στρατηγίαν ἢ ἐπιτροπὴν τοῦ θεοῦ ἐγκεχειρισμένοι, καὶ βλάπτουσι τοὺς ὑποκειμένους αὐτοῖς καὶ ὑποτάξαντας ἑαυτοὺς ὡς δεσπόταις ἐκείνοις. τάχα γὰρ καὶ διὰ τοῦτο οἱ καθ' ἕκαστον τόπον εἰς τὰ νενομισμένα βρώματα μὴ δεῖν ἐσθίεσθαι παρανομοῦντες, εἰ μὲν τῶν ὑπὸ τοὺς δαίμονας εἶεν ἐκείνους, βλάπτονται· εἰ δέ τινες τῶν οὐχ ὑπ' ἐκείνους οὐδὲ αὐτοὺς ὑποτάξαντες τῷ τοῦ τόπου δαιμονίῳ, ἐλεύθεροι ἀπὸ τοῦ ὑπ' ἐκείνων παθεῖν, μακρὰν χαίρειν εἰπόντες τοῖς τοιοισδὶ δαιμονίοις, ἄλλοις διὰ τὴν περὶ ἄλλα ἄγνοιαν ἑαυτοὺς ὑποτάξαντες, ὑπ' ἐκείνων πάσχειν δύνανται, ἀλλ' οὐ Χριστιανὸς, ὁ ἀληθῶς Χριστιανὸς καὶ ὑποτάξας ἑαυ- 201v
τὸν | μόνῳ τῷ θεῷ καὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, πάθοι τι ἂν ὑπὸ τῶν δαιμονίων, ἅτε κρειττων δαιμόνων τυγχάνων· καὶ οὐ πάθοι γ' ἄν, ἐπεὶ „παρεμβαλεῖ ἄγγελος κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν καὶ

1 Vgl. Plutarch, De cohibenda ira Cap. XIV p. 462 C. — **4** Matth. 5, 44. 45 (Luk. 6, 27. 28). — **8** Psal. 7, 4—6. — **29** Psal. 33, 8.

1 ⟨τιμωρήσωμαι, ἐγὼ δὲ, ἔφη, ἐὰν μή σε⟩ wahrscheinlich wegen des Homoioteleuton ausgefallen; von mir mit den Ausgg. nach Plutarch, De cohib. ira Cap. XIV p. 462 C eingefügt, nur dass die Ausgg. εἶπεν statt ἔφη haben | **6** ὑμῶν] ὑ ausradiert, aus der Rasur nicht zu erkennen, ob ὑ oder ἡ dagestanden hat, A | αὐτοῦ AHö.Sp. αὑτοῦ Bo. (Notae p. 406) Del. | **13** ἀλλ' AHö.Sp. ἀλλὰ Del. | **17—18** am Rand ση A¹ | **17** μὴδὲ μίαν A | vor τοῦ sind 2 Buchst. ausradiert A | τοῦ < Ausgg. | **21** ἐκείνους will Bo. (Notae p. 406) tilgen, oder dafür ἐκεῖνοι oder ὑπ' ἐκείνων schreiben | **22** αὐτοὺς aus αὑτοὺς corr. A | **23** ἀπὸ M Ausgg. ὑπὸ A | **24** μακρὰν schreibe ich, da Origenes auch sonst nur μακρὰν χαίρειν sagt; μακρὰ A Ausgg. | εἰπόντες] εἶποιεν liest Bo. (Notae p. 406) | ἄλλοις] über λο von späterer Hand ’“ hinzugefügt A | hinter ἄλλοις will Bo. (Notae p. 406) ⟨δὲ⟩ einfügen.

ῥύσεται αὐτοὺς," καὶ ὁ ἄγγελος αὐτοῦ „διὰ παντὸς" βλέπων „τὸ πρόσωπον τοῦ" „ἐν οὐρανοῖς" „πατρὸς" ἀεὶ τὰς εὐχὰς αὐτοῦ ἀναφέρει διὰ τοῦ μόνου ἀρχιερέως τῷ θεῷ τῶν ὅλων, καὶ αὐτὸς συνευχόμενος τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτροπευομένῳ. μὴ μορμολυττέσθω τοίνυν ἡμᾶς ὁ Κέλσος, ἀπειλῶν τὴν ἀπὸ τῶν δαιμόνων βλάβην ὑφ' ἡμῶν ἀμελουμένων· οὐδὲν γὰρ ἡμῖν δαίμονες ἀμελούμενοι ποιεῖν ἂν δύναιντο, ἀνακειμένοις τῷ μόνῳ βοηθεῖν πᾶσι τοῖς ἀξίοις δυναμένῳ, ἐφιστάντι δ' οὐδὲν ἧττον καὶ τοὺς ἰδίους ἀγγέλους τοῖς εἰς αὐτὸν εὐσεβοῦσιν, ἵνα μηδὲν οἱ ἐναντίοι ἄγγελοι μηδ' ὁ τούτων „ἄρχων" λεγόμενος „τοῦ αἰῶνος τούτου" ἐνεργεῖν κατὰ τῶν ἀνακειμένων τῷ θεῷ δυνηθῇ.

XXXVII. Εἶτ' ἐπιλαθόμενος ὅτι Χριστιανοῖς λαλεῖ, τοῖς μόνοις τῷ θεῷ διὰ τοῦ Ἰησοῦ εὐχομένοις, καὶ συμφύρων τὰ ἑτέρων καὶ ἀλόγως Χριστιανοῖς συνάπτων αὐτά φησιν· ἐὰν μὲν βαρβάρως αὐτοὺς ὀνομάζῃ τις, δύναμιν ἕξουσιν, ἐὰν δὲ Ἑλληνικῶς ἢ Ῥωμαϊκῶς, οὐκέτι. δεικνύτω γὰρ τίνα ἡμεῖς βαρβάρως ὀνομάζομεν ὡς καλοῦντες αὐτὸν ἐπὶ βοήθειαν, καὶ πειθέσθω μάτην καθ' ἡμῶν ταῦτα εἰρηκέναι τὸν Κέλσον ⟨ὁ⟩ ἐφιστὰς ὅτι οἱ λοιποὶ τῶν Χριστιανῶν οὐδὲ τοῖς ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς κειμένοις ὀνόμασι καὶ τεταγμένοις ἐπὶ τοῦ θεοῦ χρῶνται ἐν ταῖς εὐχαῖς· ἀλλ' οἱ μὲν Ἕλληνες Ἑλληνικοῖς οἱ δὲ Ῥωμαῖοι Ῥωμαϊκοῖς, καὶ οὕτως ἕκαστος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ διάλεκτον εὔχεται τῷ θεῷ καὶ ὑμνεῖ αὐτὸν ὡς δύναται· καὶ ὁ πάσης διαλέκτου κύριος τῶν ἀπὸ πάσης διαλέκτου εὐχομένων ἀκούει ὡς μιᾶς. ἵν' οὕτως ὀνομάσω, φωνῆς τῆς κατὰ τὰ σημαινόμενα ἀκούων, δηλουμένης ἐκ τῶν ποικίλων διαλέκτων. οὐ γάρ | ἐστιν ὁ ἐπὶ πᾶσι θεὸς εἴς τις τῶν κεκληρωμένων διάλεκτόν 770
τινα βάρβαρον ἢ Ἕλληνα καὶ μηκέτι τὰς λοιπὰς ἐπισταμένων ἢ μηκέτι τῶν ἐν ἄλλαις διαλέκτοις λεγόντων φροντίζειν.

1 Vgl. Matth. 18, 10. — **3** Vgl. Hebr. 2, 17. 3, 1. 4, 14. 15. 5, 10. 6, 20. 7, 26. 8, 1. 9, 11. — **9** Vgl. Joh. 14, 30. 1 Kor. 2, 6. 8. Ignat. ad Ephes. Cap. XIX 1. — **14** Vgl. oben I 6. VI 40.

1 *ῥυσεται* [so] A | *διαπαντὸς* A | **4** *ὑπ' αὐτοῦ* Bo. (Notae p. 406) Del. *ὑπ αὐτὸν* A | **6—7** am Rand *σῃ* A^1 | **12** *μόνοις* A Hö. *μόνῳ* Sp. Del. | **14—15** am Rand *κελ* A^1 | **14** *φησὶ* A | **16—17** am Rand *ω* A^1 | **16** *οὐκέτι* A *οὐκ ἔτι* Ausgg. | **18** ⟨*ὁ*⟩ füge ich nach dem Vorschlag von Bo. (Notae p. 406) ein | *λοιποὶ*] *λόγιοι* vermutet Sp. (Annot. p. 92) ohne Grund, wie Bo. (Notae p. 406) zeigt | **22** *αὐτὸν*] *τὸν ÷θεὸν*, am Rand *÷γρ αὐτόν* A^1 | **23—24** am Rand *σῃ* A^1 | **27** *ἐπισταμένων* $M^{corr.}$ Ausgg. *ἐπισταμένοι*, *μ* in Correctur, A | **28** *λεγόντων*] *λεγομένων* vermuten Hö. u. Sp. am Rand | *φροντίζειν*] *φροντίζειν* ⟨*βουλομένων*⟩ vermute ich, *φροντιζόντων* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *φροντίζων* vermuten ausserdem Hö. u. Sp. am Rand unrichtig.

XXXVIII. *Εἶτα μετὰ ταῦτα ἤτοι μηδενὸς ἀκούσας Χριστιανοῦ ἢ τινος ἀπὸ τῶν πολλῶν παρανόμου καὶ ἀπαιδεύτου φησὶ τοὺς Χριστιανοὺς λέγειν· ἰδοὺ παραστὰς τῷ ἀγάλματι τοῦ Διὸς ἢ Ἀπόλλωνος ἢ ὅτου δὴ θεοῦ βλασφημῶ καὶ ῥαπίζω, καὶ οὐδέν με ἀμύνεται. οὐχ ὁρῶν ὅτι ἐν τῇ θείᾳ νομοθεσίᾳ προστέτακται καὶ τὸ „θεοὺς οὐ κακολογήσεις.“ ἵνα μὴ ἐθίζηται ἡμῶν τὸ στόμα ὁντινοῦν κακολογεῖν, ἀκούοντων· „εὐλογεῖτε καὶ μὴ κατα-*
202r *ρᾶσθε“ καὶ | διδασκομένων ὅτι „οἱ λοίδοροι“ „βασιλείαν θεοῦ“ οὐ „κληρονομήσουσι.“ τίς δ' οὕτως ἐν ἡμῖν ἠλίθιος, ὡς ταῦτα λέγειν καὶ μὴ ὁρᾶν ὅτι οὐδὲν δύναται τὸ τοιοῦτο πρὸς καθαίρεσιν τῆς περὶ τῶν νομιζομένων θεῶν ὑπολήψεως; ὅπου γε καὶ οἱ πάντῃ ἄθεοι καὶ τὴν πρόνοιαν ἀνελόντες καὶ σύστημα νομιζομένων φιλοσόφων διὰ τῶν μοχθηρῶν δογμάτων καὶ ἀσεβῶν γεννήσαντες οὔτ' αὐτοί ⟨τι⟩ πεπόνθασιν ὧν οἱ πολλοὶ νομίζουσι κακῶν οὔθ' οἱ τὰ ἐκείνων ἀσπασάμενοι δόγματα. ἀλλὰ γὰρ καὶ πλουτοῦσι καὶ ὑγιαίνουσι τὰ σώματα. εἰ δὲ βλάβην τις ζητεῖ ἐν ἐκείνοις, ὁράτω ὅτι ἀληθῶς εἰσιν οἱ βεβλαμμένοι. ποία γὰρ μείζων βλάβη τοῦ μὴ νοεῖν ἀπὸ τῆς τάξεως τοῦ κόσμου τὸν πεποιηκότα; ποία δὲ χείρων ταλαιπωρία τοῦ τετυφλῶσθαι τὸν νοῦν καὶ μὴ βλέπειν τὸν παντὸς νοῦ δημιουργὸν καὶ πατέρα;*

XXXIX. *Περιθεὶς δ' ἡμῖν τοιούτους λόγους καὶ συκοφαντῶν Χριστιανούς, οὐ λέγοντας τὰ τοιαῦτα, ἑαυτῷ ἀπολογίαν πορίζειν νομίζει, παίγνιον μᾶλλον ἢ ἀπολογίαν τυγχάνουσαν, ἐν ᾗ φησιν ὡς πρὸς ἡμᾶς· οὐχ ὁρᾷς οὖν, ὦ βέλτιστε, ὅτι καὶ τὸν σὸν δαίμονα καταστάς τις οὐ βλασφημεῖ μόνον ἀλλὰ καὶ πάσης γῆς καὶ θαλάσσης ἐκκηρύττει καὶ σὲ τὸν καθωσιωμένον ὥσπερ ἄγαλμα αὐτῷ δήσας ἀπάγει καὶ ἀνασκολοπίζει· καὶ ὁ δαίμων ἦ, ὡς σὺ φῂς, ὁ τοῦ θεοῦ παῖς οὐδὲν αὐτὸν ἀμύνεται; χώραν δ' εἶχεν ἡ ἀπολογία αὕτη, εἰ τοιούτοις λόγοις, ὁποίους*

3 Vgl. Minucius Felix, Octavius Cap. VIII 4. Tertullian, De idol. Cap. XI a. E. Scorp. Cap. V a. A. u. oben VII 36 a. A., 62 Mitte. — **6** Exod. 22, 28. — **7** Röm. 12, 14. — **8** Vgl. I Kor. 6, 10. — **12** Vgl. oben II 13, I 142 Z. 7 f. III 75, I 266 Z. 23. V 61, S. 65 Z. 1. — **17** Vgl. oben VIII 35, S. 250 Z. 19. 20.

4 *ὅτου δὴ θεοῦ* schreibe ich mit M, *ὅτου δή ποτε θεοῦ* V corr. Ausgg., *ὅτου δη θ* [so], hinter *θ* Raum für 2 Buchst., A | **5** hinter *προστέτακται* + *μετὰ τῶν ἄλλων* P Del. | **7** *ὁντινοῦν* A *ὁντιναοῦν* M Ausgg. | **8** hinter *καὶ* + *καὶ* A | **13** *αὐτοί ⟨τι⟩* schreibe ich mit Guiet (bei Del. I 770 Anm. d) | **17** *εἰσιν οἱ* A *εἰσι* M corr. Del. *εἰσὶ* Hö. Sp. im Text; vielleicht ist zu schreiben *εἰσι νοῦν*, vgl. unten *νοεῖν* Z. 17 und *τὸν νοῦν* u. *νοῦ* Z. 19 | **21** *δ'* A *δὲ* Ausgg. | **23—24** am Rand *κελ* A^1 | **29** bis S. 254 Z. 1 am Rand *ὦ* A^1.

ἡμᾶς ἀνέγραψε λέγοντας, ἐχρώμεθα· καίτοι γε οὐδ' οὕτως ἀληθῆ ἔλεγε, δαίμονα εἰπὼν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ. κατὰ μὲν οὖν ἡμᾶς, τοὺς λέγοντας πάντας δαίμονας εἶναι φαύλους, οὐ δαίμων ὁ τοὺς τοσούσδε ἐπιστρέψας πρὸς τὸν θεὸν ἀλλὰ θεὸς λόγος καὶ θεοῦ παῖς· κατὰ δὲ Κέλσον, μηδὲν ἐμφήναντα περὶ φαύλων δαιμόνων οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπιλαθόμενον ἑαυτοῦ, δαίμων ὁ Ἰησοῦς εἴρηται. ὕστερον μέντοι γε τὰ λεγόμενα περὶ τῶν ἀσεβῶν φθάσει μετὰ πάντα τὰ φάρμακα. | ἅπερ οὐ προσήκαντο, ἐπὶ τοὺς καταλαμβανομένους ἐν 771
τῇ, ὡς ἂν εἴποι τις, ἀνιάτῳ κακίᾳ.

XL. Καὶ ἡμεῖς μὲν ὅ τι ποτὲ περὶ κολάσεως λέγοντες καὶ διὰ τῆς περὶ κολάσεως διδασκαλίας πολλοὺς ἀπὸ τῶν ἁμαρτημάτων ἐπιστρέφομεν· ὁ δὲ κατὰ τὸν Κέλσον ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος ἢ τοῦ Διὸς οἷα ἀποκρίνεται, κατανοήσωμεν· ὀψὲ, φησὶ, θεῶν ἀλέουσι μύλοι, καὶ

ἐς παίδων παῖδας, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

ὅρα δὲ ὅσῳ τούτου βέλτιον τὸ „οὐκ ἀποθανοῦνται πατέρες ὑπὲρ τέκνων, οὐδὲ υἱοὶ ἀποθανοῦνται ὑπὲρ πατέρων· ἕκαστος τῇ ἁμαρτίᾳ ἑαυτοῦ ἀποθανεῖται" καὶ τοῦτο „τοῦ φαγόντος τὸν ὄμφακα αἱμωδιάσουσιν οἱ ὀδόντες αὐτοῦ" καὶ τὸ „υἱὸς οὐ λήψεται ἀδικίαν πα-
202v τρὸς, | καὶ πατὴρ οὐ λήψεται ἀδικίαν υἱοῦ· δικαιοσύνη δικαίου ἐπ' αὐτὸν ἔσται, καὶ ἀνομία ἀνόμου ἐπ' αὐτὸν ἔσται." ἐὰν δέ τις ὅμοιον εἶναι λέγῃ τῷ

ἐς παίδων παῖδας, τοί κεν μετόπισθε γένωνται

τὸ „ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρ-
25 την γενεὰν τοῖς μισοῦσί (με)," μαθέτω ὅτι ἐν τῷ Ἰεζεκιὴλ „παραβολὴ" τὸ τοιοῦτον εἶναι λέλεκται, αἰτιωμένῳ τοὺς λέγοντας· „οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἠμωδίασαν." ᾧ ἐπιφέρεται· „ζῶ ἐγὼ, λέγει κύριος." „ἀλλ' ἢ ἕκαστος τῇ ἑαυτοῦ ἁμαρ-

13 Vgl. Sextus Empir., Adv. mathem. I (adv. gramm.) 287 und Corpus paroemiogr. gr. ed. Leutsch et Schneidewin tom. I p. 444. II p. 199. — **15** u. **23** Homer, Il. XX 308. — **16** Deut. 24, 18 (Jerem. 38, 30). — **18** Jerem. 38, 30. — **19** Ezech. 18, 20. — **24** Exod. 20, 5. — **25** Vgl. Ezech. 18, 2 (Jerem. 38, 30). — **28** Ezech. 18, 3. 4. Jerem. 38, 30 (Deut. 24, 18).

1 *ἀνέγραψε λέγοντας*] *ἀνέγραψεν* ⌐ *ἐχρώμεθα* [so] A^1 im Text, und am innern Rand jetzt noch erkennbar *γόν* von I. H., vorher etwas vom Buchbinder verklebt; gewiss stand da: ⌐ *λέγοντας* | **4—5** am Rand *ση* A^1 | **6** *ἐπιλαθόμενον* M corr. Ausgg. *ἐπιλαθόμενος* A | **13** *θεῶν* PM Ausgg. *θε* u. dahinter Raum für einen Buchst. A | **15** *μετόπισθεν* A | **23** *τοί κεν μετόπισθε* Del, vgl. oben Z. 15; *οἵ καὶ μετέπισθεν* A | **25** ⟨*με*⟩ füge ich mit den Ausgg. aus dem A. T. ein, das Wort konnte wegen des folgenden *μαθέτω* leicht ausfallen | *μαθέτω* AHö.Sp. *μανθανετω* P Del. | **26—27** am Rand *ση* A^1 | **27** *ὀδόντες*] *δ* in Correctur A.

τίᾳ ἀποθανεῖται.“ οὐ κατὰ τὸν παρόντα δὲ καιρόν ἐστι διηγήσασθαι, τί σημαίνει ἡ περὶ τοῦ „⟨ἐπὶ⟩ τρίτην καὶ τετάρτην γενεὰν“ ἀποδίδοσθαι τὰς „ἁμαρτίας“ παραβολή.

XLI. Εἶτα ὡς αἱ γρᾶες διαλοιδορούμενος ἡμῖν φησι· σὺ μὲν τὰ ἀγάλματα τούτων λοιδορῶν καταγελᾷς, ὡς αὐτόν γε τὸν Διόνυσον ἢ τὸν Ἡρακλέα παρόντα εἰ ἐλοιδόρησας, οὐκ ἂν ἴσως χαίρων ἀπήλλαξας· τὸν δὲ σὸν θεὸν παρόντα κατατείνοντες καὶ κολάζοντες οὐδὲν οἱ ταῦτα δράσαντες πεπόνθασιν ἀλλ᾽ οὐδὲ μετὰ ταῦτα ἐν τοσούτῳ βίῳ. τί καινὸν ἐξ ἐκείνου γέγονε τῷ πιστεύσαντι ἂν ὡς οὐκ ἦν ἐκεῖνος ἄνθρωπος γόης ἀλλὰ θεοῦ παῖς; καὶ ὁ πέμψας ἄρα τὸν υἱὸν ἀγγελμάτων τινῶν εἵνεκα οὕτως ὠμῶς κολασθέντα, ὡς συνδιαφθεῖραι καὶ τὰ ἀγγέλματα, περιεῖδε καὶ τοσούτου χρόνου διελθόντος οὐκ ἐπεστράφη. τίς οὕτως ἀνόσιος πατήρ; ἐκεῖνος μὲν οὖν τυχὸν ἐβούλετο, ὡς φῂς, διὰ τοῦτο περιϋβρίζετο. οἵδε δὲ, οὓς σὺ βλασφημεῖς, ἐνῆν μὲν εἰπεῖν ὅτι καὶ αὐτοὶ βούλονται καὶ διὰ τοῦτ᾽ ἀνέχονται βλασφημούμενοι· τὰ γὰρ ἴσα τοῖς ἴσοις παραβαλεῖν κράτιστον· ἀλλ᾽ οὗτοί γε καὶ σφόδρα ἀμύνονται τὸν βλασφημοῦντα, 772
ἤτοι φεύγοντα διὰ τοῦτο καὶ κρυπτόμενον ἢ ἁλισκόμενον καὶ ἀπολλύμενον.

2 Vgl. Exod. 20, 5. — **5** Vgl. oben VIII 38, S. 253 Z. 3. — **11** Vgl. Matth. 27, 54. Mark. 15, 39. — **15** Vgl. Matth. 26, 39. 42. Mark. 14, 36. Luk. 22, 42.

2 ⟨ἐπὶ⟩ füge ich mit Bo. (Notae p. 406) u. Del. ein, vgl. oben S. 254 Z. 24 | **4—5** am Rand κελ$^{\alpha}$ A^1 | **4** *γρᾶες* A | **5** *ὡς* A *ὅς* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text, vgl. unten VIII 42, S. 256 Z. 22 | **9** hinter *βίῳ* interpungiert u. *τί* anstatt *τι* (so A u. die Ausgg.) liest Bo. (Notae p. 406), vgl. unten VIII 42. 43 (S. 257 Z. 3 u. 19) | **10** *τῷ πιστεύσαντι ἄν*] *τοῦ πιστῶσαι ἄν* ändert Bo. (Notae p. 406) zu gewaltsam | **12** *ἀγγελμάτων* Hö. u. Sp. am Rand, Del. im Text; *ἀγελμάτων* Hö. im Text, Sp. am Rand; *ἀγαλμάτων* Hö. (Notae p. 495) Sp. (im Text), ebenso Keim (Celsus' Wahres Wort S. 128 Anm. 2), dementsprechend auch an den späteren Stellen; *ἄγελ*$^{\mu\alpha}$ *τῶν* [so] A^1; da in A sonst überall *ἀγελμάτων* und *ἀγέλματα* ohne Variante überliefert ist, so muss die Conjectur *ἀγαλμάτων* und *ἀγάλματα*, die auch durch die Besprechung der Stelle durch Origenes (vgl. unten VIII 43, S. 258 Z. 1 ff.) nicht empfohlen wird, trotz Keims Behauptung (a. a. O. S. 128 Anm. 2) zurückgewiesen werden | **13** *ἀγγέλματα* P, Sp. am Rand, Del. im Text; *ἀγάλματα* Hö. (Notae p. 495) Sp. (im Text); *ἀγέλματα* A, Hö. im Text, Sp. am Rand | *περιεῖδε* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 406) u. Del. (I 771 Anm. h), *περιῴδειν* A Ausgg. | **16** *οἵδε* von späterer Hand in *οἵδὲ* corr. A | *οὓς* Sp. Del, vgl. unten VIII 43, S. 258 Z. 14; *ὡς* A Hö. | **17** *βλασφημοίμενοι*] *σ* übergeschr. A^1 | **18** *ἴσα* A | **20** *ἁλισκόμενον* A.

καὶ πρὸς ταῦτα δ' εἴποιμ' ἂν ὅτι ἡμεῖς οὐδενὶ λοιδορούμεθα, πειθόμενοι ὅτι „λοίδοροι" „βασιλείαν θεοῦ" οὐ „κληρονομήσουσι." καὶ ἀναγινώσκοντες τὸ „εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμῖν" ⟨καὶ⟩ „εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε." εἰδότες δὲ καὶ τὸ „λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν." καὶ εἴπερ τὸ λοιδορεῖν λόγον τινὰ ἔχει ἀμυντικὸν τοῦ δοκοῦντος ἠδικῆσθαι, καὶ οὐδὲ τοῦτον ἐπιτρέπει ἡμῖν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος· πόσῳ πλέον, ἔνθα πολλὴν ἠλιθιότητα ἐμφαίνει τὸ λοιδορεῖν, οὐ χρὴ λοιδορεῖν; ἐπ' ἴσης δὲ ἠλίθιον τὸ λοιδορεῖσθαι λίθῳ ἢ χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ, τοῖς μεμορφωμένοις εἰς τὴν νενομισμένην τοῖς μακρὰν θειότητος τυγχάνουσι θεῶν μορφήν. οὕτω δὲ οὐδὲ καταγελῶμεν τῶν ἀψύχων ξοάνων ἀλλ' εἰ ἄρα τῶν προσκυνούντων αὐτοῖς, ἀλλ' οὐδ', ἂν ὡσί τινες δαίμονες ἐνιδρυμένοι τισὶν ἀγάλμασι, καὶ νομίζηται ὁ μέν τις αὐτῶν εἶναι Διόνυσος ὁ δ' 203r Ἡρακλῆς, οὐδὲ τούτοις λοιδορούμεθα· | μάταιον γὰρ τὸ τοιοῦτον καὶ οὐδαμῶς κατὰ τὸν πρᾶον καὶ εἰρηναῖον καὶ γαληνὸν τὴν ψυχὴν καὶ μαθόντα ὅτι οὐδὲ διὰ τὴν κακίαν δεῖ τινι λοιδορεῖσθαι, εἴτ' ἀνθρώπῳ εἴτε δαίμονι.

XLII. Οὐκ οἶδα δ' ὅπως ὁ Κέλσος ἄκων ἐνέπεσεν εἰς τὸ, οὓς πρὸ βραχέος ὕμνησε δαίμονας ἢ θεούς, νῦν τῷ ἔργῳ ἀποδεικνύναι φαυλοτάτους εἶναι καὶ τιμωρουμένους μᾶλλον ἀμυντικῶς ἤπερ κολάζοντας διορθωτικῶς, ἐπὰν αὐτοῖς λοιδορῆταί τις. φησὶ γάρ· ὡς αὐτόν γε τὸν Διόνυσον ἢ τὸν Ἡρακλέα παρόντα εἰ ἐλοιδόρησας, οὐκ ἂν ἴσως χαίρων ἀπήλλαξας. πῶς δὲ καὶ ἀκούει τι οὐ παρὼν, ὁ βουλόμενος παραστησάτω, καὶ διὰ τί ποτὲ μὲν πάρεστι ποτὲ δὲ οὐ πάρεστι, καὶ τίς ἡ πραγματεία τοῖς δαίμοσι τῆς μεταναστάσεως ἀπὸ τόπου εἰς τόπον.

ἑξῆς δὲ τούτοις λέγει, οἰόμενος τὸ κατατεινόμενον καὶ κολαζόμενον σῶμα τοῦ Ἰησοῦ καὶ οὐ τὴν ἐν αὐτῷ θειότητα θεὸν ἡμᾶς λέγειν καὶ, ὅτε κατετείνετο καὶ ἐκολάζετο, θεὸν νενομίσθαι, ὅτι τὸν δὲ σὸν θεὸν παρόντα κατατείνοντες καὶ κολάζοντες οὐδὲν οἱ ταῦτα δράσαντες πεπόνθασι. πλείονα δὲ περὶ ὧν

2 Vgl. 1 Kor. 6, 10. — 3 Luk. 6, 28. — Röm. 12, 14. — 4 1 Kor. 4, 12. — 31 Vgl. oben III 25 a. E. VII 16. 17.

1—2 am Rand ὦ A¹ | 1 hinter ὅτι + καὶ M Ausgg. | 3 ἀναγιγνώσκοντες Ausgg. | ⟨καὶ⟩ füge ich mit Sp. u. Del. ein | 5 hinter εἴπερ + ὅτε Bo. (Notae p. 406) | 6 τοῦτον] τοῦτο liest Bo. (Notae p. 406) | 11 καταγελῶμεν] ω̄ übergeschr. A¹ | εἰ (doch in Correctur, w. e. sch.) A, Hö.Sp. ἤ P Del. | 13 ὁ (vor δ')] ὃ A | 18 οἶδα δ' ὅπως aus οἰδ' ὅπως corr. A¹ | 22 ὡς A Hö. ὅς Sp. Del., vgl. oben VIII 41, S. 255 Z. 5 | 23 ἀκούει A ἀκούοι M Ausgg. | 24 παρὼν Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; παρόντα, doch ρ durch Correctur hergestellt, A | 28 θειότητα A θεότητα M corr. Ausgg. | 28—29 am Rand κελ.ᵉ A¹.

πέπονθεν ἀνθρωπίνων ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰπόντες νῦν ἐκόντες παραπέμπομεν τὸν λόγον, ἵνα μὴ δοκῶμεν παλιλλογεῖν. ἐπεὶ δέ φησι μηδὲ μετὰ ταῦτα ἐν τοσούτῳ βίῳ πεπονθέναι τι τούτους τὸν Ἰησοῦν κολάσαντας, δείξομεν αὐτῷ καὶ πᾶσι τοῖς βουλομένοις μαθεῖν ὅτι ἡ πόλις, ἐν ᾗ ὁ τῶν Ἰουδαίων λεὼς ἠξίωσε τὸν Ἰησοῦν σταυρωθῆναι λέγων· „σταύρου, σταύρου αὐτόν“ (προὐτιμήσαντο ⟨γὰρ⟩ τὸν λῃστὴν „διὰ στάσιν καὶ φόνον“ βληθέντα „εἰς φυλακὴν“ ἀπολυθῆναι τοῦτον, „τὸν δὲ Ἰησοῦν“ „διὰ φθόνον“ παραδοθέντα ⟨σταυρωθῆναι⟩), μετ' οὐ πολὺ ἐξεπολεμήθη καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐπολιορκήθη 773
χρόνῳ πλείονι, ὥστ' ἐκ βάθρων αὐτὴν ἀνάστατον γενέσθαι καὶ ἐρημωθῆναι, ἀναξίους κρίνοντος τοὺς τὸν τόπον ἐκεῖνον οἰκοῦντας τοῦ θεοῦ τῆς κοινοτέρας ζωῆς. καὶ φειδόμενός γε αὐτῶν, ἵνα παραδόξως εἴπω, καὶ ὁρῶν ἀνιάτως ἔχοντας πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολὴν καὶ ὁσημέραι αὔξοντας ἐν τῇ τῆς κακίας χύσει παρέδωκεν αὐτοὺς τοῖς πολεμοῦσι. καὶ ταῦτα γέγονε διὰ τὸ ἐκχυθὲν αἷμα τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὴν ἐπιβουλὴν αὐτῶν ἐπὶ τὴν γῆν αὐτῶν, μηκέτι δυναμένην χωρεῖν τοὺς τὸ τηλικοῦτον ἄγος κατὰ τοῦ Ἰησοῦ τολμήσαντας.

XLIII. Καινὸν οὖν γέγονεν, ἐξ οὗ πέπονθε χρόνου ὁ Ἰησοῦς, κἀκεῖνο, λέγω δὲ τὸ κατὰ τὴν πόλιν καὶ πᾶν τὸ κατὰ τὸ ἔθνος καὶ τὸ κατὰ τὴν ἀθρόαν γένεσιν ἔθνους Χριστιανῶν ὡσπερεὶ τεχθέντος εἰσάπαξ· καινὸν δὲ καὶ τὸ τοὺς ξένους „τῶν διαθηκῶν“ τοῦ θεοῦ καὶ ἀλλοτρίους τῶν ἐπαγγελιῶν τοὺς μακρὰν τῆς ἀληθείας
203v δυνάμει τινὶ θείᾳ παραδέχεσθαι αὐτήν. ταῦτα δὲ οὐκ ἀνθρώπου γόητος ἦν ἀλλ' ἔργα θεοῦ, πέμψαντος τῶν αὐτοῦ ἀγγελμάτων ἕνεκα τὸν αὐτοῦ ἐν τῷ Ἰησοῦ λόγον. ⟨οὕτως⟩ ὠμῶς κολασθέντι, ὡς τὴν ὠμότητα κατηγορεῖσθαι τῶν ἀδίκως αὐτὸν κολασάντων, καὶ ἀνδρειότατα ὑπομείναντα καὶ μετὰ πάσης πραότητος· οὐ διέ-

5 Vgl. oben II 13 a. E. IV 22. — **6** Luk. 23, 21. — **7** Vgl. Joh. 18, 40. Luk. 23, 19. 25. Matth. 27, 18. Mark. 15, 10. — **15** Vgl. Matth. 23, 35. Luk. 11, 50. 51. — **22** Vgl. Ephes. 2, 12.

6 ⟨γὰρ⟩ füge ich ein, während Bo. (Notae p. 406) u. Del. (I 772 Anm. e) ⟨καὶ⟩ vor προὐτιμήσαντο einschieben, u. ersterer für προὐτιμήσαντο ohne Grund προὐτιμήσατο lesen will | **8** ⟨σταυρωθῆναι⟩ füge ich mit Jol, Hö. u. Sp. am Rand, Del. ein | **12** παράδόξως aus παράδοξον corr. A¹ | **14** ὁσημέραι] ὁ auf Rasur A | **20** πᾶν τὸ κατὰ] vielleicht ist τὸ κατὰ πᾶν zu schreiben | **21** τεχθέντος M^corr. Ausgg. τεχθέντες A | **22** εἰς ἅπαξ A | **25** τῶν] ω in Correctur A | αὐτοῦ] αὐτοῦ A | ἀγγελμάτων P M^corr. Del. ἀγαλμάτων Hö. am Rand, Sp. im Text; ἀγελμάτων A Hö. im Text, Sp. am Rand | **26** αὐτοῦ] αὐτοῦ A | ⟨οὕτως⟩ ὠμῶς schreibe ich wegen des folgenden ὡς—κατηγορεῖσθαι, vgl. auch oben VIII 41, S. 255 Z. 12; ὠμῶς P ὅμως A Ausgg. | κολασθέντι A κολασθέντα P Del., κολασθέντος (u. dementsprechend Z. 28 ὑπομείναντος) M^corr. Hö. Sp.

φθειρε δὲ ἡ κόλασις αὐτοῦ τὰ τοῦ θεοῦ ἀγγέλματα ἀλλ', εἰ δεῖ οὕτως ὀνομάσαι, εἰς γνῶσιν αὐτὰ ἤγαγεν· ὡς καὶ αὐτὸς ἐδίδαξεν ὁ Ἰησοῦς λέγων· „ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει." ἀποθανὼν οὖν „ὁ κόκκος τοῦ σίτου" Ἰησοῦς „πολὺν καρπὸν" ἤνεγκε, καὶ ἀεὶ ὁ πατὴρ προνοεῖ τῶν ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ κόκκου „τοῦ σίτου" γεγεννημένων καὶ γινομένων ἔτι καὶ ἐσομένων καρπῶν. ὅσιος οὖν πατὴρ ὁ τοῦ Ἰησοῦ πατήρ, „τοῦ ἰδίου" μὴ φεισάμενος „υἱοῦ" „ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων" παραδοὺς „αὐτὸν" ἀμνὸν ὄντα ἑαυτοῦ, ἵν' ἄρῃ „τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου" ὁ ὑπὲρ παντὸς αὐτοῦ ἀποθνήσκων „ἀμνὸς θεοῦ"· δι' ὃν οὐκ ἀναγκαζόμενος ἀλλ' ἑκὼν ὑπέμεινε τὰ ἀπὸ τῶν ὑβριστῶν αὐτῷ προσαγόμενα.

εἶτα μετὰ ταῦτα ὁ Κέλσος, ἐπαναλαμβάνων τὸν πρὸς τοὺς βλασφημοῦντας τὰ ἀγάλματα λόγον, φησίν· οἵδε δὲ, οὓς σὺ βλασφημεῖς, ἐνῆν μὲν εἰπεῖν ὅτι καὶ αὐτοὶ βούλονται ⟨καὶ⟩ διὰ τοῦτ' ἀνέχονται βλασφημούμενοι· τὰ γὰρ ἴσα τοῖς ἴσοις παραβαλεῖν κράτιστον· ἀλλ' οὗτοί γε καὶ σφόδρα ἀμύνονται τὸν βλασφημοῦντα, ἤτοι γε φεύγοντα διὰ τοῦτο καὶ κρυπτόμενον ἢ ἁλισκόμενον καὶ ἀπολλύμενον. οὐ βλασφημοῦντας οὖν ἀλλ' ἀπελαύνοντας ἀπὸ τῶν ξοάνων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων καὶ ψυχῶν Χριστιανοὺς ἀμύνεσθαι νομίζουσιν οἱ δαίμονες. μὴ νοῶν γὰρ τὸ γινόμενον ἀληθές τι κατὰ τὸν τόπον 774
ὁ Κέλσος εἴρηκεν· ἀληθὲς γὰρ τὸ φαύλων δαιμόνων πληρουμένας τὰς τῶν καταδικαζόντων Χριστιανοὺς ψυχὰς καὶ τῶν προδιδόντων καὶ τῶν εὐδοκούντων Χριστιανοῖς προσπολεμεῖν.

XLIV. Ἀλλ' ἐπεὶ αἱ ψυχαὶ τῶν διὰ χριστιανισμὸν ἀποθνησκόντων δι' εὐσέβειαν μετ' εὐκλείας ἀπαλλαττόμεναι τοῦ σώματος καθῄρουν τὴν δύναμιν τῶν δαιμόνων καὶ ἀτονωτέραν αὐτῶν ἐποίουν τὴν κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπιβουλήν, διὰ τοῦτο οἶμαι τῇ πείρᾳ μαθόντες οἱ δαίμονες ἑαυτοὺς ἡττωμένους καὶ κρατουμένους ὑπὸ τῶν μαρτύρων τῆς ἀληθείας ἐφοβήθησαν πάλιν ἥκειν ἐπὶ τὸ ἀμύνεσθαι· καὶ οὕτως, ἕως ἐπιλάθωνται ὧν πεπόνθασι πόνων, εἰκὸς εἶναι τὴν

3 Joh. 12, 24. — **8** Vgl. Röm. 8, 32. — **9** Vgl. Joh. 1, 29. — **25** Vgl. Act. 8, 1. 3.

1 *ἀγγέλματα* P Del. *ἀγάλματα* Hö. am Rand, Sp. im Text; *ἀγέλματα* A Hö. im Text, Sp. am Rand | **2** *εἰς* P^2MSp.Del. *ὡς* AHö. | **11** *δι' ὃν* A *δ' ὃ* Hö. Sp. (am Rand) u. Del. *διὸ* Sp. (im Text) | **15** ⟨*καὶ*⟩ ist mit M u. den Ausgg. nach VIII 41, S. 255 Z. 17 einzufügen | **16** *ἴσα* A | **19** *ἁλισκόμενον* A | **19—20** am Rand *ω* A^1 | **24** *τῶν προδιδόντων καὶ τῶν εὐδοκούντων* $M^{corr.}$ Jol Bo. (Notae p. 406) Del. *τοὺς προδιδόντας καὶ τοὺς εὐδοκοῦντας* AHö.Sp. | **29—30** am Rand *ση* A^1.

τοῦ κόσμου πρὸς Χριστιανοὺς εἰρήνην. ἐπὰν δὲ συλλέξωνται τὴν δύναμιν καὶ ὑπὸ τῆς κακίας τυφλούμενοι πάλιν ἀμύνεσθαι θέλωσι
215r καὶ Χριστιανοὺς διώκειν, πάλιν καθαιρεθήσονται· καὶ τότε πάλιν αἱ ψυχαὶ τῶν εὐσεβούντων καὶ δι' εὐσέβειαν ἀποδυομένων τὰ σώ-
5 ματα καθελοῦσι τὸ τοῦ πονηροῦ στρατόπεδον.

ἐγὼ δ' οἶμαι ὅτι αἰσθόμενοι οἱ δαίμονες ὅτι οἱ μὲν νικῶντες καὶ δι' εὐσέβειαν ἀποθνήσκοντες καθαιροῦσιν αὐτῶν τὴν δυναστείαν οἱ δὲ διὰ τοὺς πόνους ἡττώμενοι καὶ τὴν θεοσέβειαν ἀρνούμενοι ὑποχείριοι ἐκείνοις γίνονται, ἔσθ' ὅτε προσφιλονεικοῦσι τοῖς παραδι-
10 δομένοις Χριστιανοῖς, ὡς κολαζόμενοι μὲν ὑπὸ τῆς ὁμολογίας αὐτῶν ἀναπαυόμενοι δὲ ἐπὶ τῇ ἀρνήσει αὐτῶν. καὶ ἔστιν γε τούτων ἴχνη θεάσασθαι καὶ ἐν τοῖς δικασταῖς, κολαζομένοις μὲν ὑπὸ τοῖς ὑπομένουσι τὰς αἰκίας καὶ τὰς βασάνους γαυρουμένοις δὲ, ὅταν Χριστιανὸς ἡττηθῇ. καὶ γὰρ οὐδὲ διὰ δοκοῦσαν αὐτοῖς φιλανθρω-
15 πίαν ταῦτα ποιοῦσι, σαφῶς ὁρῶντες ὅτι „ἡ" μὲν „γλῶσσα" τῶν νικωμένων ὑπὸ πόνου ὁμώμοκεν, „ἡ δὲ φρὴν" ἐστιν „ἀνώμοτος." καὶ ταῦτα δ' εἰς τὸ ἀλλ' οὗτοί γε καὶ σφόδρα ἀμύνονται τὸν βλασφημοῦντα, ἤτοι φεύγοντα διὰ τοῦτο καὶ κρυπτόμενον ἢ ἁλισκόμενον καὶ ἀπολλύμενον. κἂν φεύγῃ δέ τις Χριστιανὸς,
20 οὐ διὰ δειλίαν φεύγει, ἀλλὰ τηρῶν ἐντολὴν τοῦ διδασκάλου καὶ ἑαυτὸν φυλάττων καθαρὸν ἑτέρων ὠφεληθησομένων σωτηρίᾳ.

XLV. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ ἑξῆς οὕτως ἔχοντα· τί δεῖ καταλέγειν ὅσα ἐκ χρηστηρίων τοῦτο μὲν προφῆται καὶ προφῆτιδες τοῦτο δὲ ἄλλοι κάτοχοι καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἐνθέῳ
25 φωνῇ προεῖπον; ὅσα δὲ ἐξ ἀδύτων αὐτῶν ἠκούσθησαν θαυμάσια; ὅσα δὲ ἐξ ἱερείων καὶ θυμάτων τοῖς χρωμένοις ἐδηλώθη, ὅσα δ' ἐξ ἄλλων τεραστίων συμβόλων; τοῖς δ' ἐναργῆ παρέστη φάσματα. μεστὸς τούτων ὁ πᾶς ἐστι βίος. πόσαι μὲν πόλεις ἐκ χρηστηρίων ὠρθώθησαν καὶ νόσους
30 ἀπέθεντο καὶ λιμούς, πόσαι δ' ἀμελήσασαι τούτων ἢ | ἐκλα- 775

15 Vgl. Euripid., Hippolyt V. 612. — 20 Vgl. Matth. 10, 23.

3 *Χριστιανοὺς*] mit *στιανοὺς* beginnt wegen einer Blattverheftung, die vor der Numerierung stattgefunden hat, fol. 215 statt fol. 204 | 5 *στρατόπεδον*] ε aus *αι* corr. A¹ | 11 *ἔστιν* A *ἔστι* Ausgg. | 12 *ὑπὸ τοῖς ὑπομένουσι*] *ὑπὸ τῶν ὑπομενόντων* vermutet Del. (I 774 Anm. b) ohne Grund | 13 *γαυρουμένοις* Ausgg. *γαυρουμένους* A | 17 *ἀμύνονται* Sp. Del., vgl. oben VIII 41, S. 255 Z. 19 u. 43, S. 258 Z. 17; *ἀμυνοῦνται* A Hö. | 19 *ἁλισκόμενον* A | 21 hinter *ὠφεληθησομένων* + *τῇ αὐτοῦ* P Del. | 22 *δὲ* A *γε* Ausgg. | 22—23 am Rand *κελσ̄*, über ε ein Loch, durch welches vielleicht ein Acut zerstört worden ist, A | 28 *παρέστη* M corr. Ausgg. *πάρεστι* A | 29 *ὠρθώθησαν* A.

θόμεναι κακῶς ἐφθάρησαν; πόσαι δ' εἰς ἀποικίαν ἐστάλησαν καὶ μετελθοῦσαι τὰ προσταχθέντα εὐδαιμόνησαν; πόσοι δυνάσται πόσοι δ' ἰδιῶται παρὰ τοῦτο ἄμεινον ἢ χεῖρον ἀπήλλαξαν; πόσοι μὲν ἀπαιδίας δυσφοροῦντες ὧν ἐδεήθησαν σχόντες [πόσοι] δαιμόνων μῆνιν διέφυγον; πόσοι σωμάτων πηρώσεις ἰάθησαν; πόσοι δ' αὖ πρὸς τοῖς ἱεροῖς ὑβρίσαντες αὐτίκα ἐάλωσαν, οἱ μὲν ἔκφρονες αὐτοῦ ταύτῃ κρατηθέντες οἱ δὲ καὶ ἐξαγγείλαντες ⟨ἃ⟩ ἔδρασαν οἱ δὲ σφᾶς αὐτοὺς διειργασμένοι οἱ δὲ νόσοις ἀνηκέστοις ἐνδεθέντες; ἤδη δὲ καὶ ἐξ αὐτῶν ἀδύτων φωνὴ βαρεῖα καθειλέν τινας. καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως ταῦτα ὡς ἐναργῆ ὁ Κέλσος προφέρεται καὶ τὰ παρ' ἡμῖν ἀναγεγραμμένα τεράστια, εἴτ' Ἰουδαϊκὰ εἴτε καὶ περὶ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. μύθους εἶναι νενόμικε. τί γὰρ οὐχὶ τὰ μὲν ἡμέτερά ἐστιν ἀληθῆ, ἃ ⟨δὲ⟩ λέγει Κέλσος ἀναπλάσματα μυθικά; οἷς οὐδ' Ἑλλήνων φιλόσοφοι αἱρέσεις πεπιστεύκασιν, ὥσπερ ἡ Δημοκρίτου καὶ ἡ Ἐπικούρου καὶ ἡ Ἀριστοτέλους, τάχα ἂν πεπιστευκυῖαι διὰ τὴν | ἐνάργειαν τοῖς ἡμετέροις, εἰ παρατετεύχεισαν Μωϋσεῖ ἢ τινι τῶν τὰ παράδοξα ποιησάντων προφητῶν ἢ καὶ αὐτῷ τῷ Ἰησοῦ. 215v

13 Vgl. oben V 57, S. 60 Z. 15. 26. — **16** Vgl. oben I 43 a. A. H. Usener, Epicurea p. 259, 24 Nr. 391. Suidas s. v. *Δωδωναῖον χαλκεῖον*.

4 *ἀπαιδίας*] *ὑπὸ ἀπαιδίας* vermuten Guiet u. Del., dieser ausserdem *ἐπὶ ἀπαιδίᾳ* (I 775 Anm. a) | **5** *σχόντες*] *ἔτιχον* lesen Bo. (Notae p. 406) u. Del. (I 775 Anm. a), *ἔσχον* P Guiet (bei Del. I 775 Anm. a) | [*πόσοι*] von mir als fälschlich wiederholt eingeklammert, so braucht *σχόντες* nicht geändert zu werden; dass aber die Worte *πόσοι μὲν* (Z. 4) bis *διέφυγον* (Z. 5) ein Ganzes bilden und nicht in zwei selbständige Sätze zerlegt werden dürfen, beweist die Besprechung der Stelle durch Origenes (unten VIII 46 zweite Hälfte), denn hier werden die Worte *δαιμόνων μῆνιν διέφυγον* überhaupt nicht erwähnt, offenbar deshalb, weil sie Origenes als Teil des über die *ἀπαιδίαι* handelnden Satzes betrachtete | *πόσοι*] ob *πόσαι*? vgl. unten VIII 46, S. 261 Z. 22 | **8** *οἱ δὲ καὶ ἐξαγγείλαντες ⟨ἃ⟩ ἔδρασαν* schreibe ich, *οἱ δὲ ἐξαγγείλαντες ἃ ἔδρασαν* M Del., *οἱ δὲ ἐξαγγείλαντες ἔδρασαν. οἱ δὲ, καὶ ἐξαγγείλαντες ἔδρασαν* (am Rand / mit hellerer Tinte geschrieben) A; offenbar liegt hier in A eine fehlerhafte Dittographie oder falsche Herübernahme einer Randnote in den Text vor, worauf ein späterer Leser durch das Zeichen / aufmerksam macht | **9** *σφᾶς* A | **10—11** am innern Rand $\overline{\text{ὡ}}$ A¹ (*ὠριγένης* M am Rand) | **11** *τινας*] *αὐτούς*, doch am äussern Rand zu der mit *ἀδύτων* (Z. 10) beginnenden u. mit *κελ* (Z. 11) schliessenden Zeile steht, offenbar zu *αὐτούς* gehörig, *γρ' τινάς* A¹ *αὐτούς* M Ausgg. | *καὶ* in M expungiert, < Ausgg. | hinter *ὅπως* + *καὶ* M² Ausgg. | **14** ⟨*δὲ*⟩ füge ich mit P, Bo. (Notae p. 406) u. Del. ein | *λέγει κέλσος* A Hö. Sp. *Κέλσος λέγει* Del. | **17** *τὴν*] *ἣν* verklebt, aber noch erkennbar, A | **18** *παρατετεύχεισαν* A Hö. im Text, *παρατετύχεισαν* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text *μωυσῆ* A Ausgg.

XLVI. *Ἡ μὲν Πυθία ἱστόρηται ὅτι καὶ νοθευθεῖσα ἔχρησέ ποτε· οἱ δὲ παρ' ἡμῖν προφῆται οὐ μόνον ὑπὸ τῶν κατ' αὐτοὺς ἐθαυμάσθησαν διὰ τὴν ἐνάργειαν τῶν λεγομένων ὑπ' αὐτῶν ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς χρόνοις. ἐκ γὰρ ὧν ἔχρησαν οἱ προφῆται καὶ πόλεις ὠρθώθησαν καὶ ἄνθρωποι ὑγιάσθησαν καὶ λιμοὶ ἐπαύσαντο. ἀλλὰ καὶ εἰς ἀποικίαν σαφῶς τὴν ἀπ' Αἰγύπτου εἰς τὴν Παλαιστίνην κατὰ χρησμοὺς ἐλήλυθεν ὅλον τὸ Ἰουδαίων ἔθνος· ὅπερ μετελθὸν μὲν τὰ προσταχθέντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ εὐδαιμόνησε σφαλὲν δὲ μετέγνω. τί δὲ δεῖ λέγειν ὅσοι δυνάσται καὶ ὅσοι ἰδιῶται κατὰ τὰς ἱστορίας τῆς γραφῆς ἄμεινον ἢ χεῖρον προσέχοντες ταῖς προφητείαις ἢ ἀμελήσαντες ἀπήλλαξαν;*

εἰ δὲ καὶ περὶ ἀπαιδίας δεῖ λέγειν, ἐφ' ᾗ δυσφοροῦντές τινες γεγόνασι πατέρες ἢ μητέρες, τὰς περὶ τούτου εὐχὰς ἀναπέμψαντες τῷ τῶν ὅλων δημιουργῷ, ἀναγνώτω τις τὰ περὶ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῆς Σάρρας, ἐξ ὧν γέγονεν Ἰσαὰκ ἤδη γεγηρακότων. ὁ παντὸς τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους πατὴρ καὶ ἑτέρων παρὰ τούτους, ἀναγνώτω δὲ καὶ τὰ περὶ Ἰεζεκίου, οὐ μόνον ἀπαλλαγὴν νόσου λαβόντος κατὰ τὰς Ἡσαΐου προφητείας ἀλλὰ καὶ τεθαρρηκότως εἰπόντος τό· „ἀπὸ | γὰρ τοῦ νῦν παιδία ποιήσω. ἃ ἀναγγελεῖ τὴν δικαιοσύνην σου.“ 776
καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ δὲ τῶν Βασιλειῶν ἡ ὑποδεξαμένη τὸν Ἐλισσαῖον, χάριτι θεοῦ προφητεύσαντα περὶ γενέσεως παιδὸς, κατὰ τὰς εὐχὰς τοῦ Ἐλισσαίου γέγονε μήτηρ. ἀλλὰ καὶ πηρώσεις ἰάθησαν μυρίαι ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ. καὶ ἄλλοι πρὸς τῷ ἐν Ἱεροσολύμοις ἱερῷ τολμήσαντες ὑβρίσαι τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν πεπόνθασι τὰ ἀναγεγραμμένα ἐν τοῖς Μακκαβαϊκοῖς.

XLVII. *Ἀλλ' ἐροῦσιν Ἕλληνες ταῦτα μύθους, καίτοι γε μαρτυρούμενα ὡς ἀληθῆ ὑπὸ ὅλων δύο ἐθνῶν. τί δὲ οὐχὶ μᾶλλον τὰ*

1 Vgl. oben VII 3, S. 154 Z. 18. — **6** Vgl. Exod. 3, 8. — **14** Vgl. Gen. 17, 16—19. 21. — **17** Vgl. Jes. 38, 1—8. — **18** Jes. 38, 19. — **20** Vgl. II Kön. 4, 8—17. — **22** Vgl. Matth. 15, 30. — **24** Vgl. I Makk. 2, 23—25. 7, 47. 9, 54—56. II Makk. 3. 24—30. 4, 7—17. 9, 5—12. — **26** Vgl. oben VIII 45, S. 260 Z. 13.

1 *ἱστόρηται* Ausgg. *ἱστόρησεν* A | **4** hinter *προφῆται* + *καὶ πο.* [so] wahrscheinlich durch Dittographie des folgenden *καὶ πόλεις* entstanden u. mit M u. den Ausgg. zu tilgen | **5** *ὑγιάσθησαν*] *ὑ* aus *ἡ* corr. A | **6** *την* (hinter *εἰς*) [so] A | **12** *ἐφ' ᾗ* PDel. *ἔφη* A *ὡς ἔφη* M²Hö. Sp. *ὡς* [*ἔφη*] Bo. (Notae p. 406) | **13** *πατέρες*] *ες* in Correctur A | *μητέρες*] *ες* in Correctur A | **14** *ἀβραὰμ* A | **15** *ἰσαὰκ* aus *ἡσαὰκ* corr. A | **17** *οὐ*] *οὐ* u. über *ὑ* ein Circumflex ausradiert A | *μόνον* V *μόνην* PM Ausgg., *μόν* [so], Rasur am oberen Ende des rechts von dem Acut stehenden Striches, d. h. *μόνον* wahrscheinlich aus *μόνην* corr., A | **20** *ἐλισσαῖον* A | **21** *χαριτι* [so] A | *προφητεύσαντα* PM Ausgg. *προφητεύσαντι* A | **22** *ἐλισσαίου* [so] A | **25** *μακ̆αβαϊκοῖς* [so] A¹.

Ἑλλήνων μῦθοι η ταῦτα: εἰ δὲ καὶ ὁμόσε τις χωρήσας τῷ λόγῳ, ἵνα μὴ δόξῃ ἀποκληρωτικῶς τὰ μὲν σφέτερα παραδέχεσθαι τοῖς δ' ἀλλοτρίοις ἀπιστεῖν, φήσαι καὶ τὰ Ἑλλήνων ὑπό τινων γεγονέναι δαιμόνων καὶ τὰ Ἰουδαίων ἤτοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ διὰ τῶν προφητῶν ἢ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων ἢ ὑπὸ τοῦ θεοῦ διὰ τῶν ἀγγέλων, καὶ τὰ Χριστιανῶν δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς ἐν τοῖς ἀποστόλοις δυνάμεως αὐτοῦ· φέρ' ἅπαντα παραθῶμεν ἀλλήλοις καὶ τὸ τέλος ἴδωμεν τοῦ βουλήματος τῶν ἐνεργησάντων καὶ τὴν ἀπὸ τούτου ὠφέλειαν ἢ βλάβην ἢ οὐδέτερα τῶν τὰς νομιζομένας εὐεργεσίας πεπονθότων, εἰ μὴ φιλόσοφον μὲν ὄψεται τὸ πάλαι Ἰουδαίων ἔθνος, πρὶν ἐξυβρίσωσιν εἰς τὸ θεῖον, ὑφ' οὗ διὰ τὴν πολλὴν κακίαν ἐγκατελείφθησαν, παραδόξως δὲ συστάντας Χριστιανοὺς κατὰ τὴν ἀρχὴν μάλιστα ὑπὸ τῶν τεραστίων ἥπερ τῶν προτρεπτικῶν λόγων προσαγομένους τῷ καταλιπεῖν μὲν τὰ πάτρια αἱρεῖσθαι δὲ τὰ τῶν πατρίων ἀλλότρια. καὶ γὰρ, εἰ χρὴ καὶ τῷ εἰκότι χρῆσθαι λόγῳ περὶ τῆς ἀρχῆθεν Χριστιανῶν συστάσεως, φήσομεν ὅτι οὐ πιθανὸν οὔτε τοὺς Ἰησοῦ ἀποστόλους, ἄνδρας ἀγραμμάτους καὶ ἰδιώτας, ἄλλῳ τινὶ τεθαρρηκέναι πρὸς τὸ καταγγεῖλαι τοῖς ἀνθρώποις χριστιανισμὸν ἢ τῇ δοθείσῃ αὐτοῖς δυνάμει καὶ τῇ ἐν τῷ λόγῳ εἰς τὰ δηλούμενα πράγματα χάριτι, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς ἀκροωμένους αὐτῶν 204r μετατε|θεῖσθαι ἐκ πατρίων πολυχρονίων ἐθῶν, μὴ ἀξιολόγου τινὸς δυνάμεως αὐτοὺς καὶ τεραστίων πραγμάτων μετακινησάντων ἐπὶ τὰ οὕτως ξένα καὶ ἀλλότρια τῶν συντρόφων αὐτοῖς δογμάτων.

XLVIII. Εἶτ' οὐκ οἶδ' ὅπως ὁ Κέλσος τὴν προθυμίαν τῶν μέχρι θανάτου ἀγωνιζομένων ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐξομόσασθαι χριστιανισμὸν παρατιθέμενος ἐπιφέρει ὡσπερεὶ ἐξισῶν τὰ ἡμέτερα τοῖς ὑπὸ τῶν τελεστῶν καὶ μυσταγωγῶν λεγομένοις καί φησι· μάλιστα μέν, ὦ βέλτιστε, ὥσπερ σὺ κολάσεις αἰωνίους νομίζεις, οὕτως καὶ

17 Vgl. Act. 4, 13 und oben I 62. III 39.

2 *σφέτερα* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ἕτερα* A | 6 *τῖς*] *τοῖς*, doch *η* über *ο* von späterer H. übergeschr., A | *δυνάμεως*] *ά* übergeschr. A¹ | 9 *οὐδέτερα*] *οὐδ' ἑτέρα* A | 10 *εἰ μὴ*] *ἢ μὲν* vermutet Del. (I 776 Anm. d) unrichtig | hinter *ὄψεται* + *τις* Del. (I 776 Anm. d) ohne Grund, da *τις* schon oben (Z. 1) steht 13 *μάλιστα*] ‚fortasse *μᾶλλον* pro *μάλιστα* scribendum' Del. (I 776 Anm. f.) | 17 *τοὺς* P Del. *τοῦ* A Hö. Sp. | 18—19 am Rand *σῇ* A¹ | 18 *ταῖ*, *ῖ* verklebt, aber noch erkennbar, A | vor *χριστιανισμὸν* + *τὸν* Del. | 19 *δυνάμει*] *ά* übergeschr. A¹ | 21 *μετατεθεῖσθαι*] mit *θεῖσθαι* beginnt infolge der oben S. 259 Z. 3 erwähnten Verheftung fol. 204r | *πολιχρονιων* [so] A | hinter *πολιχρονιων* + *πολυχρονίων* A | 22 *πράγμάτων* [so] A | 23 *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg. | 25 *ἐξομόσασθαι* aus *ἐξωμόσασθαι* corr. A | 27—28 am innern Rand *κ* A¹ | 28 *οὕτως* A *οὕτω* Ausgg.

οἱ τῶν ἱερῶν ἐκείνων ἐξηγηταὶ τελεσταί τε καὶ | μυσταγωγοί· ἃς σὺ μὲν τοῖς ἄλλοις ἀπειλεῖς, ἐκεῖνοι δὲ σοί. πότερα γὰρ αὐτῶν ἀληθέστερα ἢ ἐπικρατέστερα, ἔξεστι σκοπεῖν. λόγῳ μὲν γὰρ ἐξ ἴσου περὶ τῶν σφετέρων σφίσιν ἑκάτεροι διαβεβαιοῦσθε· τεκμηρίων δὲ εἰ δέοι, πολλὰ ἐκεῖνοι καὶ ἐναργῆ δεικνύουσιν ἔργα τε δαιμονίων τινῶν δυνάμεων καὶ χρηστηρίων καὶ ἐκ παντοδαπῶν μαντείων προκομίζοντες.

οὐκοῦν διὰ τούτων τὰς αἰωνίους κολάσεις ἐπ' ἴσης βούλεται καὶ ἡμᾶς λέγειν καὶ τοὺς τελεστὰς καὶ ἐξετάζειν, ὁπότεροι μᾶλλον ἀληθεύουσιν. εἴποιμι δ' ἂν ἀληθεύειν τοὺς δυνηθέντας διαθεῖναι τοὺς ἀκροατὰς τῶν λεγομένων οὕτως βιοῦντας, ὡς τούτων οὕτως ἐχόντων. διατίθενται Ἰουδαῖοι καὶ Χριστιανοὶ περὶ τοῦ ὑπ' αὐτῶν καλουμένου μέλλοντος αἰῶνος καὶ τῶν ἐν αὐτῷ γερῶν μὲν ἐπὶ τοὺς δικαίους κολάσεων δὲ ἐπὶ τοὺς ἁμαρτωλούς. δεικνύτω οὖν καὶ Κέλσος ἢ ὁ βουλόμενος, τίνες διετέθησαν περὶ αἰωνίων κολάσεων ὑπὸ τῶν τελεστῶν καὶ μυσταγωγῶν. εἰκὸς γάρ ἐστι τὸ βούλημα τοῦ πατρὸς τῶν λεγομένων εἶναι οὐ τὸ ἀφοσιοῦσθαι μόνον καὶ εἰπεῖν περὶ κολάσεων ἀλλὰ τὸ διαθεῖναι τοὺς ἀκούοντας πρὸς τὸ ὅση δύναμις φυλάξασθαι τὰ τῶν κολάσεων αἴτια αὐτοὺς ἐργάσασθαι. ἀλλὰ καὶ αἱ προφητεῖαι τοῖς μὴ παρέργως ἐντυγχάνουσι τῇ ἐν αὐταῖς προγνώσει ἱκαναί μοι εἶναι δοκοῦσι πρὸς τὸ πεῖσαι τὸν συνετῶς ἅμα καὶ εὐγνωμόνως ἀναγινώσκοντα ὅτι θεοῦ πνεῦμα ἦν ἐν τοῖς ἀνδράσιν ἐκείνοις· αἷς οὐδὲν τῶν δεικνυμένων ἔργων δαιμονίων οὐδὲ τῶν ἐκ χρηστηρίων δυνάμεων οὐδὲ τῶν μαντειῶν κἂν ἐπὶ ποσὸν παραβάλλεσθαι δύναται.

XLIX. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ ἑξῆς οὕτως λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Κέλσου πρὸς ἡμᾶς· ἔτι δὲ πῶς οὐκ ἄτοπα ὑμῶν ταῦτα, τὸ μὲν σῶμα ποθεῖν καὶ ἐλπίζειν ὅτι αὐτὸ τοῦτο ἀναστήσεται ὡς οὐδὲν

13 Vgl. Matth. 12, 32. Ephes. 1, 21. Hebr. 6, 5. — **28** Vgl. oben V 14.

4 ἐξίσου A | **5** διαβεβαιοῦσθε P Del. διαβεβαιοῦσι M Hö. Sp. διαβεβαιοῦσθαι A | **7—9** am innern Rand ὦ A¹ | **9** hinter τούτων + διὰ τούτων, doch expungiert, A | ἐπ' ἴσης] ἐπίσης liest Bo. (Notae p. 407) unzweifelhaft richtig, ἐπὶ γῆς A Ausgg. | **12** οὕτως (1) A οὕτω Ausgg. | **13** διατίθενται P M Ausgg. διατιθέντ A | **15** δεικνύτω] ύ aus ῦ corr. A | **17** τελεστῶν A | εἰκὸς aus εἰκός corr. A | **28** ἀναγιγνώσκοντα A Ausgg. | **24** αἷς schreibe ich, οἷς Bo. (Notae p. 407), ὧν A Ausgg. | **25** χρϊστηριῶν A | **26** ἐπϊπόσον A | **27** vor Ἴδωμεν + εἰ, doch durch Auslöschen wieder getilgt, A | οὕτως A οὕτω Ausgg. | **28—29** am innern Rand κ A¹ | **28** ἄτοπα] ἀτὸ A.

ἡμῖν τούτου κρεῖττον οὐδὲ τιμιώτερον, πάλιν δ' αὐτὸ ῥίπτειν εἰς κολάσεις ὡς ἄτιμον; ἀλλὰ τοῖς μὲν τοῦτο πειθομένοις καὶ τῷ σώματι συντετηκόσιν οὐκ ἄξιον τοῦτο διαλέγεσθαι· οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ καὶ τὰ ἄλλα ἄγροικοι καὶ ἀκάθαρτοι καὶ χωρὶς λόγου τῇ στάσει συννοσοῦντες· τοῖς μήν γε τὴν ψυχὴν ἢ τὸν νοῦν (εἴτε πνευματικὸν τοῦτον ἐθέλουσι καλεῖν εἴτε πνεῦμα νοερὸν ἅγιον καὶ μακάριον εἴτε ψυχὴν ζῶσαν εἴτε θείας καὶ ἀσωμάτου φύσεως ἔκγονον ὑπερουράνιόν τε καὶ ἄφθαρτον εἴθ' ὅ τι καὶ ὅ τι χαίρουσιν ὀνομάζοντες), τοῖς τοῦτο ἐλπίζουσιν ἕξειν αἰώνιον σὺν θεῷ, τούτοις διαλέξομαι. τοῦτο μέν γε ὀρθῶς νομίζουσιν, ὡς οἱ | μὲν εὖ βιώσαντες εὐδαιμονήσουσιν, οἱ δὲ 778
ἄδικοι πάμπαν αἰωνίοις κακοῖς συνέξονται· καὶ τούτου δὲ
204v τοῦ δόγματος μή θ' οὗτοι μήτ' ἄλλος ἀνθρώπων μηδείς
ποτε ἀποστῇ † ἀποτείνοντες.

περὶ ἀναστάσεως δὴ εἰ καὶ αὐτὸς ἤδη πολλάκις ὀνειδίζει. ἀλλ' ἡμεῖς τὸ κατὰ τὸν τόπον ἡμῖν φανὲν εὔλογον, ⟨ὡς⟩ οἷόν τ' ἦν, παραστήσαντες οὐ μέλλομεν πρὸς ἓν ἔγκλημα πολλάκις λεγόμενον πολλάκις ἀπολογεῖσθαι. συκοφαντεῖ δ' ἡμᾶς ὁ Κέλσος ὡς οὐδὲν τοῦ

1 Vgl. Minucius Felix, Octavius Cap. VIII 5. XI. — **5** Vgl. oben III 5. 7. 10. 12. 14. VIII 2. — **6** Vgl. I Kor. 2, 13. 14. 15, 46 und oben V 61, S. 64 Z. 23. — **7** Vgl. H. Diels, Doxogr. gr. p. 292a, 23. 302b, 22. 388b, 1. — **8** Vgl. Irenaeus, Adv. haer. I 1, 10. 11 und oben VI 34. 35. — **16** Vgl. oben II 16. 55. IV 23 ff. V 14 ff. VII 28 ff.

2 *μὲν* < M Ausgg. | **5** *τῇ στάσει συννοσοῦντες* oder *τῇ στάσει συννισοῦντες* A, vgl. unten VIII 50, S. 265 Z. 28—30; *τῇ στάσει συννοσοῦντες* Hö. Sp. im Text (doch *συνόντες* Hö. Sp. am Rand, vgl. unten VIII 50, S. 265 Z. 21), *τῇ στάσει συνόντες* Del. im Text, *τὰς στάσεις νοσοῦντες* P durch Conjectur | **6** *μήν γε* schreibe ich, *μέν γε* A Ausgg., *μέντοι γε* P | **8** *ζώσαν* A | *ἔκγονον* P M Ausgg. *ἔγγονον* A | **9** *ὑπὲρ οὐνιόν τε* A | *εἴτ'* A | **10** *ἐλπίζουσιν*] *ἐλπίζοντες*, *τες* etwas erloschen, aber noch erkennbar, A | hinter *αἰώνιον* + *καὶ* Bo. (Notae p. 407) O. Heine, Ueber Celsus' *ἀληθὴς λόγος* (Philol. Abhandl. M. Hertz dargebracht. 1888 XV) S. 211 Anm. 1; vgl. unten VIII 51, S. 266 Z. 4, wo aber *καὶ* nicht zu dem Fragment des Celsus gehört | **11** *τούτοις* P Bo. (Notae p. 407) Del. *τοῦτο* A Hö. Sp. | **12** *οἱ μὲν*] der Spiritus über *ι* u. *ε* in Correctur A | **13** *συνέξονται* P Mcor Hö. Sp. *συνέσονται* Del. *συνέξωνται* A | **15** † *ἀποτείνοντες*] Bo. (Notae p. 407) glaubt, dass das Wort, da es bei der Wiederholung der Stelle (VIII 51, S. 266 Z. 10) fehlt, eine vom Rand in den Text eingedrungene Variante sei, zu den Textworten *μηδείς ποτε ἀποστῇ* habe *μηδεὶς ἀποσταῖέν ποτε* als Variante am Rand gestanden, daraus sei *ἀποτείνοντες* gemacht u. in den Text gesetzt worden; O. Heine (a. a. O.) steht dem Wort ratlos gegenüber; man könnte *ἀποτίνοντες* ⟨*ἄν*⟩ schreiben, vgl. unten VIII 53, S. 268 Z. 9, wenn nicht vielleicht *ἀποτείνοντες* mit Gundermann hinter *μέλλομεν* (Z. 18) einzufügen ist | **16—17** am Rand *ὦ* A1 | **17** ⟨*ὡς*⟩ füge ich mit M u. den Ausgg. ein | **19** *δ'* A *δὲ* Ausgg.

σώματος κρεῖττον οὐδὲ τιμιώτερον ἐν τῇ συστάσει ἡμῶν ἡγουμένους· ψυχὴν γὰρ παντὸς σώματος καὶ μάλιστα τὴν λογικὴν φαμεν εἶναι πρᾶγμα τιμιώτερον, εἰ καὶ τὸ „κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος" ψυχὴ μὲν χωρεῖ οὐδαμῶς δὲ τὸ σῶμα. οὐδὲ γὰρ καθ' ἡμᾶς σῶμα ὁ θεός· ἵνα μὴ περιπέσωμεν οἷς περιπίπτουσιν ἀτόποις οἱ τὰ Ζήνωνος καὶ Χρυσίππου φιλοσοφοῦντες.

L. Ἐπεὶ δ' ὀνειδίζει ἡμῖν καὶ ὡς ποθοῦσι τὸ σῶμα, ἴστω ὅτι, εἰ μὲν ὁ πόθος φαῦλόν ἐστιν, οὐδὲν ποθοῦμεν. εἰ δὲ μέσον, ποθοῦμεν πάντα ὅσα θεὸς τοῖς δικαίοις ἐπαγγέλλεται. οὕτως οὖν καὶ τὴν τῶν δικαίων ἀνάστασιν ποθοῦμεν καὶ ἐλπίζομεν. νομίζει δὲ Κέλσος καὶ ἀνομολογούμενα ἡμᾶς ἑαυτοῖς ποιεῖν, ὅπου μὲν ἐλπίζουσι τὴν τοῦ σώματος ἀνάστασιν, ὡς τῆς παρὰ θεοῦ τιμῆς ἀξίου, ὅπου δὲ ῥίπτουσιν αὐτὸ εἰς κολάσεις ὡς ἄτιμον. οὐδὲν οὖν ἄτιμον τὸ δι' εὐσέβειαν πάσχον καὶ δι' ἀρετὴν περιστάσεις αἱρούμενον, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἄτιμον τὸ μετὰ κακίας ἐν ἡδοναῖς καταναλισκόμενον. φησὶ γοῦν καὶ ὁ θεῖος λόγος· „σπέρμα ἔντιμον ποῖον; σπέρμα ἀνθρώπου· σπέρμα ἄτιμον ποῖον; σπέρμα ἀνθρώπου."

εἶτ' οἴεται μὴ διαλέγεσθαι δεῖν τοῖς τὰ περὶ τοῦ σώματος ἐλπίζουσιν ὁ Κέλσος ὡς συντετηκόσιν ἀλόγως πράγματι ἀδυνάτῳ τυχεῖν τῶν ἐλπιζομένων ὑπ' αὐτῶν, ἀγροίκους καὶ ἀκαθάρτους αὐτοὺς καλῶν καὶ χωρὶς λόγου συνόντας τῇ στάσει, δέον ὡς φιλάνθρωπον καὶ τοῖς ἀγροικοτέροις βοηθεῖν. οὐδὲ γὰρ τὸ κοινωνικὸν περιγέγραπται ὥσπερ ἀπὸ τῶν ἀλόγων ζῴων οὕτω καὶ ἀπὸ τῶν ἀγροικοτέρων ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐπ' ἴσης ὁ ποιήσας ἡμᾶς πρὸς πάντας ἀνθρώπους πεποίηκε κοινωνικούς. ἄξιον οὖν διαλέγεσθαι καὶ ἀγροίκοις καὶ ὅση δύναμις μετάγειν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ ἀστειότερον καὶ ἀκαθάρτοις καὶ ποιεῖν αὐτούς, ὡς οἷόν τε ἐστί, καθαρωτέρους καὶ τοῖς χωρὶς λόγου ὅ τι ποτ' οὖν φρονοῦσι καὶ τὴν ψυχὴν νοσοῦσιν, ἵνα μηκέτι χωρὶς λόγου τι πράττωσι μηδὲ τὴν ψυχὴν νοσήσωσι.

3 Vgl. Kol. 3, 10. — **5** Vgl. oben I 21, I 72 Z. 15. III 75, I 267 Z. 3 f. IV 14, I 284 Z. 23 f. — **16** Sir. 10, 19.

3—4 am Rand *ση* A[1] | **3** *εἰ* Jol[corr.] Del. *ἤ* vermutet Bo. (Notae p. 407), *ἐπεὶ* Del. (I 778 Anm. b); *ἤ* AHö.Sp. | **9** vor *θεὸς* + *ὁ* MAusgg. | **14** *πάσχων* A | **19** *συντετηκόσιν* M[corr.] Ausgg. *συντετηκὸς* A | **21** *συνόντας*] *συννοσοῦντας* Hö. am Rand, Sp. im Text, vgl. oben VIII 49, S. 264 Z. 5; allerdings kann hier eher *συννοσοῦντας* in *συνόντας* als oben a. a. O. *συνόντες* in *συννοσοῦντες* verschrieben worden sein, aber Origenes citiert hier nicht wörtlich | **27** *ἀκαθάρτοις* MAusgg. *ἀκαθάρτους* A | **28** *καθαρωτέρους* AHö.Sp. *καθαρούς* P Del. | **30** *νοσήσωσιν* Ausgg.

LI. *Μετὰ δὲ ταῦτα ἀποδέχεται τοὺς τὴν ψυχὴν ἢ τὸν νοῦν ἢ τὸ καλούμενον παρ' αὐτοῖς πνευματικὸν | ἢ λογικὸν πνεῦμα* 779
νοερὸν ἅγιον καὶ μακάριον ἢ ψυχὴν ζῶσαν ἐλπίζοντας ἕξιν αἰώνιον, καὶ σὺν θεῷ αὐτὸ ἔσεσθαι, προσίεται δὲ ὀρθῶς
νομιζόμενον καὶ τὸ μὲν περὶ τῶν εὖ βιωσάντων ὡς εὐδαιμονησόντων δόγμα περὶ δὲ τῶν ἀδίκων ὡς πάμπαν αἰωνίοις κακοῖς συσχεθησομένων. καὶ τεθαύμακά γε τοῦ Κέλσου παρὰ πάντα τὰ λεγόμενα παρ' αὐτῷ τὸ οὕτως ἐπιφερόμενον τοῖς προειρημένοις, ἐν ᾧ φησι· καὶ τούτου δὲ τοῦ δόγματος μήθ' οὗτοι
μήτ' ἄλλος ἀνθρώπων μηδεὶς ποτε ἀποστῇ. καὶ ἐχρῆν γε αὐτὸν ὁρᾶν κατὰ Χριστιανῶν γράφοντα. οἷς ἡ πᾶσα ὑπόθεσίς ἐστι τῆς πίστεως ὁ θεὸς καὶ αἱ διὰ τοῦ Χριστοῦ περὶ τῶν δικαίων ἐπαγγελίαι καὶ περὶ τῶν ἀδίκων αἱ περὶ κολάσεως διδασκαλίαι. ὅτι
τὸν ἀνατραπέντα | Χριστιανὸν ἐκ τοῦ παραδέξασθαι τοὺς κατὰ Χρισ- 780
τιανῶν τοῦ Κέλσου λόγους εἰκός ἐστιν ἀποβαλόντα τὸν λόγον συναποβαλεῖν καὶ τὸ δόγμα. 'οὔ', φησί, μήτε Χριστιανοὶ ἀποσταῖεν μήτε μηδεὶς ἄλλος ἀνθρώπων.

ἀλλὰ φιλανθρωπότερον οἶμαι Κέλσου Χρύσιππον πεποιηκέναι ἐν τῷ περὶ παθῶν θεραπευτικῷ, βουλόμενον θεραπεῦσαι τὰ πάθη ὡς κατειλίγοντα καὶ ἐνοχλοῦντα τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν προηγουμένως μὲν τοῖς δοκοῦσιν αὐτῷ ὑγιέσι λόγοις δευτέρως δὲ καὶ τρίτως κἂν τοῖς μὴ ἀρέσκουσι τῶν δογμάτων· „κἂν γὰρ τρία," φησὶν, „ᾖ γένη τῶν ἀγαθῶν. καὶ οὕτω θεραπευτέον τὰ πάθη. οὐ περιεργαζόμενον ἐν τῷ καιρῷ τῆς φλεγμονῆς τῶν παθῶν τὸ προκαταλαβὸν δόγμα τὸν ὑπὸ τοῦ πάθους ἐνοχλούμενον, μή πως τῇ ἀκαίρῳ περὶ τὴν ἀνατροπὴν τῶν προκαταλαβόντων τὴν ψυχὴν δογμάτων σχολῇ ἡ ἐγχωροῦσα θεραπεία παραπόληται." φησὶ δὲ ὅτι. „κἂν ἡδονὴ ᾖ τὸ ἀγαθὸν, καὶ τοῦτο φρονῇ ὁ ὑπὸ τοῦ πάθους κρατούμενος, οὐδὲν ἧττον αὐτῷ βοηθητέον καὶ παραδεικτέον ὅτι καὶ τοῖς ἡδονὴν τἀγαθὸν καὶ τέλος τιθεμένοις ἀνομολογούμενόν ἐστι πᾶν πάθος."

ἐχρῆν τοίνυν καὶ τὸν Κέλσον. ἅπαξ παραδέξασθαι λέγοντα τὰ περὶ τῶν εὖ βιωσάντων δόγματα ὡς εὐδαιμονησόντων καὶ περὶ τῶν ἀδίκων ὡς πάμπαν αἰωνίοις κακοῖς συσχεθησομένων. ἀκολούθως ἑαυτῷ ποιεῖν καὶ, εἰ οἷόν τ' ἦν, μετὰ τὸν φαινό-

2 Vgl. oben VIII 49, S. 264 Z. 6. — **19** Vgl. oben I 64, I 117 Z. 16 f.

4 *ἔσεσθαι*] *ἔ* in Correctur A | vor *ὀρθῶς* + *ὡς* Bo. (Notae p. 407) | **5** *τὸ μὲν περὶ*] *τὸ περὶ μὲν* vermutet Bo. (Notae p. 407) | **6** *πάμπαν* P M Ausgg. *πᾶν* A | **7** *κακοῖς* übergeschr. A^1 | **16** *⟨οὔ⟩* füge ich mit M^2 u. den Ausgg. ein | **19** *περιπαθῶν* A | **20** *προηγουμένως*] *ω* in Correctur A | **27** *σχολῇ* P Bo. (Notae p. 407 Del. *σχολὴν* A Hö.Sp. | **31** *παραδέξασθαι λέγοντα* A Hö. Sp. *παραδεξάμενον* P, Gelenius (bei Hö. u. Sp. am Rand), Del.

μενον αὐτῷ προηγούμενον λόγον ἐπικατασκευάσαι καὶ διὰ πλειόνων ἀποδεῖξαι ὅτι ἀληθῶς οἱ ἄδικοι πάμπαν αἰωνίοις κακοῖς συσχεθήσονται καὶ οἱ εὖ βιώσαντες εὐδαιμονήσουσι.

LII. Καὶ γὰρ ἡμεῖς προηγουμένως μὲν διὰ τὰ πείσαντα ἡμᾶς πολλὰ καὶ μυρία κατὰ χριστιανισμὸν βιοῦν πάντας ἀνθρώπους ὅση δύναμις ὅλοις τοῖς Χριστιανῶν λόγοις οἰκειοῦν βουλόμεθα· ὅπου δὲ προκαταλαμβανομένους εὑρίσκομεν τῇ πρὸς | Χριστιανοὺς διαβολῇ, 780
ὡς μηδὲ παρέχειν τὰ ὦτα φαντασίᾳ τοῦ μηδὲ εὐσεβεῖς εἶναι Χριστιανοὺς τοῖς τὰ τοῦ θείου λόγου διδάσκειν ἐπαγγελλομένοις τινὰς, ἐκεῖ κατὰ τὸ φιλάνθρωπον ὅση δύναμις ἱστάμεθα, ἵνα κἂν τὰ περὶ αἰωνίου κολάσεως ἐπὶ τοὺς ἀσεβοῦντας δόγματα κατασκευάσαντες παραδέξασθαι ποιήσωμεν τὸν λόγον καὶ τοὺς μὴ θέλοντας χριστιανίζειν. οὕτω δὲ καὶ περὶ τῶν εὖ βιωσάντων πεῖσμα ἐμποιεῖν θέλομεν, ὁρῶντες ὅτι πολλὰ τῶν κατὰ τὸν ὑγιῆ βίον καὶ οἱ τῆς πίστεως ἀλλότριοι ὁμοίως ἡμῖν λέγουσιν· οὐδὲ γὰρ τὰς κοινὰς ἐννοίας περὶ καλῶν καὶ αἰσχρῶν καὶ δικαίων ⟨καὶ ἀδίκων⟩ εὕροι τις ἂν πάντως ἀπολωλεκότα.

πάντες οὖν ἄνθρωποι, ὁρῶντες τὸν κόσμον καὶ τὴν ἐν αὐτῷ τεταγμένην οὐρανοῦ καὶ τῶν ἐν τῇ ἀπλανεῖ κίνησιν τῶν τε φερομένων ἐναντίως τῇ τοῦ κόσμου κινήσει λεγομένων πλανήτων τάξιν, ὁρῶντες δὲ καὶ τὴν τῶν ἀέρων καὶ πρὸς τὸ χρήσιμον ζῴοις καὶ μάλιστα ἀνθρώποις κρᾶσιν καὶ τὴν ἀφθονίαν τῶν δι' ἀνθρώπους
205v δεδημιουργημένων, | εὐλαβείσθωσαν δυσάρεστόν τι ποιῆσαι τῷ δημιουργῷ τοῦ παντὸς καὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν καὶ τοῦ ἐν αὐταῖς νοῦ αὐτῶν, καὶ πεπεισθωσαν κολασθήσεσθαι μὲν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτανομένοις ἀχθήσεσθαι δὲ ἀνάλογον τοῖς κατορθωθεῖσιν ἢ τοῖς καθηκόντως ἀποδοθεῖσιν ὑπὸ τοῦ κατ' ἀξίαν ἕκαστον οἰκονομοῦντος ἐπὶ τὰ

18 Vgl. oben I 23, 1 73 Z. 26 ff. VI 22, S. 92 Z. 3 f.

8 *εὐσεβεῖς* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ἀσεβεῖς* A | 16 *καλῶν καὶ αἰσχρῶν καὶ δικαίων* A *καλῶν καὶ δικαίων καὶ αἰσχρῶν* Ausgg. | ⟨*καὶ ἀδίκων*⟩ füge ich, da der Gegensatz zu *δικαίων* sonst vermisst würde, mit den Ausgg. ein 17 *ἀπολωλεκότα* A *ἀπολωλεκότας* M Ausgg. | 19 *οὐρανοῦ* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *οὐρανῷ* A | 21 *ἀέρων καὶ*] *ὡρῶν* liest Bo. (Notae p. 407) unrichtig | 25 *κολασθήσεσθαι*] *κ* aus *λ* corr. A | 27 *ἀποδοθεῖσιν*] *ἀποδοθεῖσι λόγοις* Del. | *ἐπὶ τὰ ἀνάλογον τοῖς κατορθωθεῖσιν ἢ καθηκόντως ἀποδοθεῖσιν ἔργοις* ⟨*γέρα*⟩ schreibe ich, vgl. zu der ganzen Stelle und besonders zu ⟨*γέρα*⟩ oben VI 55, S. 126 Z. 12 ff. VIII 48, S. 263 Z. 14—16 u. zu *ἀνάλογον* oben VI 34 n. A. 79 a. A.; *ἔπειτα ἀνάλογον τοῖς κατορθωθεῖσιν ἢ καθηκόντως ἀποδοθεῖσιν ἔργοις* A Hö. Sp., dagegen tilgt Del. (I 780 Anm. d) diese Worte nach dem Vorgang von Bo. (Notae p. 407) u. Guiet als eine vom Rand in den Text gedrungene ‚varia lectio'; aber mit grösserer Wahrscheinlichkeit würden nach dieser Auffassung die Worte *ἀνάλογον—ἀποδοθεῖσιν* (oben Z. 26 f.) zu streichen sein.

ἀνάλογον τοῖς κατορθωθεῖσιν ἢ καθηκόντως ἀποδοθεῖσιν ἔργοις ⟨γέρα⟩· καὶ πεπεῖσθωσαν πάντες ἄνθρωποι εὖ μὲν ἐπὶ τοῖς βελτίοσιν ἀπαλλάξοντες κακοὶ δὲ κακῶς πόνοις καὶ βασάνοις παραδοθησόμενοι ἐπὶ τοῖς ἀδικήμασι καὶ ταῖς ἀσελγείαις καὶ ἀκολασίαις ἔτι δὲ ἐπὶ τῇ ⟨ἀν⟩ανδρίᾳ καὶ δειλίᾳ καὶ ἐπὶ πάσῃ τῇ ἀφροσύνῃ.

LIII. Τοσαῦτα δὲ καὶ εἰς τοῦτον εἰπόντες τὸν τόπον ἴδωμεν τοῦ Κέλσου καὶ ἄλλην λέξιν, οὕτως ἔχουσαν· ἐπειδὴ δὲ σώματι συνδεθέντες ἄνθρωποι γεγόνασιν, εἴτ' οἰκονομίας τῶν ὅλων ἕνεκεν εἴτε ποινὰς ἁμαρτίας ἀποτίνοντες, εἴθ' ὑπὸ ⟨πα⟩θημάτων τινῶν τῆς ψυχῆς βαρυνθείσης, μέχρι ἂν ταῖς τεταγμέναις περιόδοις ἐκκαθαρθῇ· δεῖ γὰρ κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα

τρὶς μὲν μυρίας ὥρας ἀπὸ μακάρων ἀλάλησθαι,
γινομένην παντοίαν διὰ χρόνου ἰδέαν θνητῶν· πειστέον οὖν ὅτι παραδέδονταί τισιν ἐπιμεληταῖς τοῦδε τοῦ δεσμωτηρίου.

ὅρα δὴ καὶ ἐν τούτοις περὶ πόσων ἀνθρωπίνως ἀμφιβάλλων καὶ παραθέμενος πλειόνων δόγματα περὶ τῆς αἰτίας τῆς γενέσεως ἡμῶν ἐμφαίνει τινὰ εὐλάβειαν, μὴ τολμῶν ἀποφήνασθαί τι τούτων ψεῦδος εἶναι. ἆρ' οὖν οὐκ ἦν κατὰ τὸν τοιοῦτον, καὶ ἅπαξ κρίναντα μήτε ὡς ἔτυχε συγκαταθέσθαι μήτε τολμηρῶς | ἀθετῆσαι τὰ 781

11 Vgl. Empedocles, De natura bei Plutarch, De exilio Cap. XVII p. 607 C (= Fr. phil. gr. ed. Mullach I p. 1 V. 6 u. p. 15—17). — **15** Vgl. Plato, Phädon Cap. LXII p. 114 B C. Cratyl. Cap. XVII p. 400 C. Res publ. VII 3 p. 517 B. — **20** Vgl. oben I 9. 12. VI 7. 8. VII 41. 42.

2 hinter *μὲν* + *οἱ καλοὶ* M² (am Rand) Ausgg. | **3** *ἀπαλλάξοντες* M Ausgg. *ἀπαλλάττοντες* A | **4** *ἀσελγίαις* A | **5** *ἀνανδρίᾳ* M Ausgg. *ἀνδρείᾳ* A | **7—8** am Rand *κελ"* A¹ | **8** *ἄνθρωποι*] *ἄνοι* [so] A | **9** *ἀποτίνοντες* M^corr. Hö. Sp. *ἀποτιννύντες* P *ἀποτίννυντες* Del. *ἀποτείνοντες* A | *ὑπὸ παθημάτων* M² (am Rand corr.) Gelenius (bei Hö. am Rand) Sp. Del. (im Text), *ὑποθημάτων* A | **10** *μέχρι* A *μέχρις* Ausgg. | **11** *δεῖ* schreibe ich mit Bo. (Notae p. 407) und Del. (I 780 Anm. g), *δεῖν* A Ausgg. | **13** *τρὶς μὲν* schreibe ich mit Mullach a. a. O. und anderen, *τρὶς μὲν* A Ausgg. | *ἀλαλῆσθαι* A Ausgg. | **14** *γινομένην—θνητῶν*] *γεινόμενον παντοῖα διὰ χρόνον εἴδεα θνητῶν* schreibt Mullach (a. a. O. p. 17) nach Bergk; wenn der Vers des Empedocl. auch so gelautet haben mag, so darf er doch in dieser Form hier nicht eingesetzt werden, denn Celsus hat sicher *γινομένην* (scil. *τὴν ψυχήν*, vgl. oben Z. 10) geschrieben und wohl auch sonst geändert | *χρόνου* Bo. (Notae p. 407) Del. (I 780 Anm. h) *χρόνον* A Hö. Sp. | *ἰδεαν* [so] A | **15—17** am Rand *ὦ* A¹ | **20** hinter *καὶ* + *αὐτὸν* M² (am Rand) Ausgg. | **21** *μήτε ὡς*] *μὴ τέως* A, dazu am innern Rand eine rechts halb verklebte, mit hellerer Tinte geschriebene Notiz, von der $\overset{\mu\iota}{\omega}$ erhalten ist; wahrscheinlich hat *μή⟨τε⟩ ἀ⟨ς⟩* am Rand gestanden.

δόξαντα τοῖς ἀρχαίοις, καὶ περὶ τοῦ Ἰουδαίων λόγου δηλουμένου παρὰ τοῖς ἐκείνων προφήταις καὶ περὶ τοῦ Ἰησοῦ. εἰ μὴ ἐβούλετο πιστεῦσαι, κἂν ἀμφιβάλλειν καὶ σκοπῆσαι ὅτι εἰκὸς ἦν καὶ τοὺς θεραπεύσαντας τὸν τῶν ὅλων θεὸν καὶ ἕνεκεν τῆς εἰς τοῦτον τιμῆς καὶ εἰς τὰ πεπιστευμένα ὑπ' αὐτοῦ νενομοθετῆσθαι πολλάκις μυρίους κινδύνους καὶ θανάτους ἀναδεξαμένους μὴ ὑπερεωρᾶσθαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τινα ἐπιφάνειαν γεγονέναι, τὰ μὲν τῆς ἀνθρωπίνης περὶ τὰ ἀγάλματα τέχνης ὑπερηφανήσασιν ἀναβαίνειν δὲ πειραθεῖσι τῷ λογισμῷ ἐπ' αὐτὸν τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν; ἐχρῆν δ' αὐτὸν σκοπῆσαι ὅτι πάντ' ἐφορῶν καὶ πάντ' ἐπακούων ὁ κοινὸς πάντων πατὴρ καὶ δημιουργὸς τὴν ἑκάστου προαίρεσιν, ζητοῦσαν αὐτὸν καὶ εὐσεβεῖν βουλομένην, κατ' ἀξίαν κρίνων καὶ τούτοις τινὰ ἀπονέμει καρπὸν τῆς προστασίας αὐτοῦ, ἵνα μᾶλλον αὔξωσιν ἣν ἅπαξ παρειλήφασι περὶ αὐτοῦ ἔννοιαν. ταῦτα γὰρ εἰ ἐλογίσατο Κέλσος καὶ οἱ μισοῦντες Μωϋσέα καὶ τοὺς ἐν Ἰουδαίοις προφήτας καὶ Ἰησοῦν καὶ τοὺς καμόντας διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ γνησίους μαθη-
206r τὰς αὐτοῦ, οὐκ ἂν οὕτως διελοιδορήσαντο | Μωϋσεῖ καὶ τοῖς προφήταις καὶ Ἰησοῦ καὶ τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ· οὐδὲ μόνους παρὰ πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἔθνη Ἰουδαίους ἀπεδοκίμαζον, λέγοντες αὐτοὺς εἶναι καὶ Αἰγυπτίων χείρονας, τῶν μέχρι ἀλόγων ζῴων εἴτε κατὰ δεισιδαιμονίαν εἴτε κατὰ οἱανδήποτ' αἰτίαν ἢ πλάνην καταγαγόντων τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς τὴν πρὸς τὸ θεῖον τιμήν.

ταῦτα δ' εἰρήκαμεν οὐκ ἐπὶ τὸ ἀμφιβάλλειν προτρεπόμενοί τινας περὶ τοῦ κατὰ χριστιανισμὸν λόγου ἀλλὰ παριστάντες ὅτι τοῖς πάντῃ διαλοιδορουμένοις τῷ Χριστιανῶν λόγῳ αἱρετώτερόν ἐστι κἂν ἀμφιβάλλειν περὶ αὐτῶν καὶ μὴ οὕτω θρασέως λέγειν περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἢ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἃ μὴ ἐπίστανται καὶ ἀποφαίνονται οὐ μετὰ τῆς καλουμένης παρὰ τοῖς ἀπὸ τῆς Στοᾶς „καταληπτικῆς φαντασίας" οὐδ' ἀπ' ἄλλου τινὸς κριτηρίου, περὶ οὗ ἑκάστη τῶν φιλοσόφων αἵρεσις τὸ φαινόμενον, ὡς ἔδοξε, κατεσκεύασεν.

10 Vgl. Homer, Il. III 277. Od. XI 109. XII 323. — **19** Vgl. oben IV 31. V 41. VI 80. — **28** Vgl. Cicero, Acad. post. I 11, 40. 41. Acad. prior. II 6, 18. Diogenes Laërt. VII 1, 46. Sextus Empir., Adv. mathem. VIII 397.

2 *ἐκείνων* M Ausgg. *ἐκεῖνον* A | **8** *ὑπερηφανήσασιν* schreibe ich, *ὑπερφρονήσασιν* Hö.Sp. am Rand, Del. im Text; *ὑπερηφάνισαν* A | **13** *ἀπονέμει* P, Hö. am Rand, Sp.Del. im Text; *ἀπονέμειν* A | **14** *ἐλογίσατο*] Spiritus fehlt A | **17** *διελοιδορήσαντο* M Ausgg., vgl. unten Z. 25, auch sonst gebraucht Origenes nur das Medium; *διελοιδόρησαν* A | *μωϋσῆ* A Ausgg. | **19** *ἐπὶ γῆς* übergeschr. A^1 | **21** *καταγαγόντων* schreibe ich, da das Particip. auf *Αἰγυπτίων* und nicht auf *Ἰουδαίους* zu beziehen ist; *καταγαγόντας* A Ausgg. | **26** *αὐτῶν*] *αὐτοῦ* vermutet Bo. (Notae p. 407).

LIV. *Εἶτ' ἐπεί φησιν ὁ Κέλσος· πειστέον οὖν ὅτι παραδίδονταί τισιν ἐπιμεληταῖς τοῦδε τοῦ δεσμωτηρίου, λεκτέον πρὸς αὐτὸν ὅτι σπουδαία ψυχὴ καὶ λυθεῖσα ἀπὸ τῶν τῆς κακίας δεσμῶν καὶ ἐν τῷ βίῳ τῶν, ὡς ὠνόμασεν ὁ Ἱερεμίας, δεσμίων „γῆς“ διὰ τὸν εἰπόντα Ἰησοῦν, ὡς πρὸ πολλοῦ χρόνου τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ προεῖπεν ὁ προφήτης Ἡσαΐας· | τί δὲ προειπόντα ἢ „τοῖς δεσμίοις ἐξέλ- 782
θετε καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότῳ ἀνακαλυφθῆνα“; καὶ οὗτός γε ὁ Ἰησοῦς, ὡς ὁ αὐτὸς Ἡσαΐας περὶ αὐτοῦ προεῖπε, „καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου ἀνέτειλε φῶς,“ ὡς διὰ τοῦθ' ἡμᾶς λέγειν· „διαῤῥήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν καὶ ἀποῤῥίψωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν.“*

εἰ δ' ἐδύνατο ἀκοῦσαι τῆς βαθύτητος τῶν εὐαγγελίων ὁ Κέλσος καὶ οἱ παραπλησίως ἐκείνῳ καθ' ἡμῶν διακείμενοι, οὐκ ἂν ἡμῖν συνεβούλευσεν οἷς ὠνόμασεν ἐπιμεληταῖς τοῦ δεσμωτηρίου πείθεσθαι. γέγραπται δὲ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ὅτι „γυνή“ τις „ἦν συγκύπτουσα καὶ μὴ δυναμένη ἀνακύψαι εἰς τὸ παντελὲς.“ ἥντινα ὁ Ἰησοῦς ἰδὼν καὶ ὁρῶν παρά τινα αἰτίαν συγκύπτει, οὐκ ἐπιτρεπομένη ἀνακύπτειν „εἰς τὸ παντελὲς,“ εἶπε· „ταύτην δὲ θυγατέρα Ἀβραὰμ οὖσαν, ἣν ἔδησεν ὁ σατανᾶς ἰδοὺ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη, οὐκ ἔδει λυθῆναι ἐκ τοῦ δεσμοῦ τούτου ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου;“ πόσοι δὲ καὶ ἄλλοι νῦν δεδεμένοι ὑπὸ τοῦ σατανᾶ συγκύπτουσιν, οὐ δυνάμενοι δι' ἐκεῖνον „ἀνακύψαι εἰς τὸ παντελὲς.“ θέλοντα ἡμᾶς κάτω βλέπειν; καὶ οὐδείς γε αὐτοὺς ἀνορθοῖ εἰ μὴ ὁ ἐν τῷ Ἰησοῦ ἐπιδημήσας λόγος, καὶ πρότερον δὲ θεοφορήσας. καὶ ἦλθέ γε ὁ Ἰησοῦς ἐλευθερῶσαι „πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου.“ καὶ περὶ ἐκείνου εἰπὼν μετά τινος πρεπούσης αὐτῷ βαθύτητος τό· „νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου κέκριται.“

206v *οὐ λοιδορούμεθα οὖν τοῖς τῇδε δαί|μοσιν ἀλλ' ἐλέγχομεν τὰς ἐπ' ὀλέθρῳ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἐνεργείας αὐτῶν. προ-*

4 Vgl. Klagel. Jerem. 3, 33. — **5** Vgl. Luk. 13, 12. 16. — **6** Vgl. Jes. 49, 9 (42, 7). — **8** Vgl. Jes. 9, 2. — **9** Psal. 2, 3. — **15** Vgl. Luk. 13, 11. — **18** Luk. 13, 16. — **22** Vgl. Luk. 13, 11. — **25** Vgl. Act. 10, 38. — **26** Joh. 16, 11.

1 *παραδίδονται*] *παραδέδονται* oben VIII 53, S. 268 Z. 15, vielleicht auch hier zu schreiben | **2** *τισιν*] in das *τ* von späterer H. u. mit hellerer Tinte *φῆ* hineingeschrieben, aber wieder ausgelöscht, A | **3** *καὶ λυθεῖσα* A Hö. Sp. *ἐλύθη* Jol$^{corr.}$ Bo. (Notae p. 407) Del. | **4** *τῶν, ὡς* Ausgg. *τῶ ὡς* A | **5** *διὰ τὸν εἰπόντα Ἰησοῦν*] *διὰ τοῦ εἰπόντος Ἰησοῦ* vermutet Guiet (bei Del. I 781 Anm. k) | **6** *προειπόντα* A Hö. Sp. *προειπὼν* P Del. | *ἐξέλθετε* A Hö. Sp. *ἐξελθεῖν* P Del. | **7** *σκότω*, *σ* in Correctur, A *σκότει* M Ausgg. | **9** *σκιᾷ* A | *διατοῦθ*, das *θ* aus *τ* corr., A | **15** *ἦν* M Ausgg. *ἥ* A | **17** *παρὰ τίνα* P Del. *παρὰ τίνος* Hö. Sp. *παρ' τίνος* [so] A | **20** *ἐκ* A Hö. *ἀπὸ* Sp. Del. | **26** ÷ *τὸ νῦν* am Rand nachgetragen A^1.

φάσει χρησμῶν καὶ θεραπείας σωμάτων καὶ ἄλλων τινῶν χωρίσαι τοῦ θεοῦ βουλομένων τὴν ἐμπεσοῦσαν ψυχὴν εἰς „τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως“· ἥντινα οἱ νοήσαντες ἀναφθέγγονται τό· „ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;“ ἀλλ᾽ οὐδ᾽ εἰκῇ παρέχομεν τὸ σῶμα στρεβλοῦν καὶ ἀποτυμπανίζειν· οὐ γὰρ εἰκῇ παρέχει τούτοις τὸ σῶμα ⟨ὁ⟩ ὑπὲρ τοῦ μὴ τοὺς περιγείους δαίμονας ἀναγορεύεσθαι θεοὺς ἐπιβουλευόμενος ὑπ᾽ αὐτῶν καὶ τῶν σεβόντων αὐτούς. καὶ θεοφιλές γε τὸ διὰ τὴν ἀρετὴν ἀποτυμπανίζεσθαι καὶ δι᾽ εὐσέβειαν στρεβλοῦσθαι καὶ δι᾽ ὁσιότητα ἀποθνήσκειν εὐλόγως εἶναι νενομίκαμεν. „τίμιος“ γὰρ „ἐνώπιον κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ“· ἀγαθὸν δ᾽ εἶναί φαμεν καὶ τὸ μὴ φιλοζωεῖν. κακούργοις δὲ, εὐλόγως ὑπομένουσιν ἃ διὰ ληστείαν πάσχουσιν, ἐξομοιῶν ἡμᾶς ὁ Κέλσος καὶ μὴ αἰδούμενος τὴν τηλικαύτην πρόθεσιν παραπλησίαν ἀποφαίνει τῇ τῶν | ληστῶν διαθέσει, ἀδελφὸν ἑαυτὸν ἐν τούτοις 783
ποιῶν τῶν „μετὰ ἀνόμων“ λογισαμένων τὸν Ἰησοῦν, ἐφ᾽ οἷς πεπλήρωται ἡ λέγουσα γραφὴ τό· „μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη.“

LV. *Ἑξῆς δὲ τούτοις φησὶν ὁ Κέλσος· δυοῖν θάτερον αἱρεῖ λόγος. εἰ μὲν ἀπαξιοῦσι θεραπεύειν τὰ εἰκότα τούτων δὲ ἐπιστάτας, μήτ᾽ εἰς ἀνδρὸς ἰέναι μήτ᾽ ἄγεσθαι γυναῖκα μήτ᾽ ἀναιρεῖσθαι τέκνα μήτ᾽ ἄλλο πράττειν μηδὲν ἐν τῷ βίῳ, χωρεῖν δ᾽ ἔνθεν πασσυδὶ μηδὲν σπέρμα ἐλλειπομένους, ὡς ἂν ἐρημωθείη πάμπαν ἐπὶ γῆς τὸ τοιοῦτον γένος· εἰ δὲ καὶ γυναῖκας ἄξονται καὶ παῖδας ποιήσονται καὶ καρπῶν γεύσονται καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ μεθέξουσι καὶ κακῶν τῶν ἐπιτεταγμένων ἀνέξονται (φύσις μὲν γὰρ αὕτη πάντας ἀνθρώπους πειρᾶσθαι κακῶν· εἶναι μὲν γὰρ ἀνάγκη κακὰ,*

2 Vgl. Phil. 3, 21. — **3** Röm. 7, 24. — **11** Psal. 115, 6. — **16** Vgl. Luk. 22, 37 (Jes. 53, 12). — **17** Luk. 22, 37 (Jes. 53, 12). — **22** Vgl. Eusebius, Hist. eccles. IV 15, 18. Minucius Felix, Octavius Cap. IX 1. Tertullian, Apol. Cap. XXXVII.

2 *βουλομένων* aus *δυναμένων* corr. A¹ | **5** *εἰκῇ* A | **6** *εἰκῇ* A | *παρέχει* M, Hö. Sp. am Rand, Del. im Text; *παρέχειν* A Hö. Sp. im Text | ⟨ὁ⟩ füge ich hier u. nicht, wie Bo. (Notae p. 407) vorschlägt, vor *ἐπιβουλευόμενος* (Z. 7) ein | **9** *διὰ τὴν* A *δι᾽* M Ausgg. | **10** *ὁσιότητα*] *οτ* in Correctur A | *εὐλόγως* A Hö. Sp. *εὔλογον* P Del. | **15** *ἀποφαίνει* A Hö. Sp. im Text, *ἀποφαίνειν* Hö. Sp. am Rand, Del. im Text | **16** *ποιῶν* A Hö. Sp. im Text, *ποιεῖ* Hö. Sp. am Rand, Del. im Text | **18—19** am Rand *κελ᾽* A¹ | **18** *αἱρεῖ* P M corr., Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ἐρεῖ* A Hö. im Text | **19** *δὲ*] *τε* liest O. Heine, Ueber Celsus *ἀληθὴς λόγος* (Philol. Abhandl. M. Hertz dargebracht, 1888 XV) S. 212 Anm. 1 | **20** *εἰς ἀνδρὸς* schreibt O. Heine ebenda, *εἰς ἄνδρας* A Ausgg. | **22** *πασ̊υδὶ* [so] A¹ | **23** vor *γῆς* + *τῆς* M Ausgg.

χώραν δ' ἄλλην οὐκ ἔχει), ἀποδοτέον δὴ τὰς προσηκούσας τοῖς ταῦτ' ἐπιτετραμμένοις τιμὰς καὶ τῷ βίῳ λειτουργητέον τὰ πρέποντα, μέχρι ἂν τῶν δεσμῶν ἀπολυθῶσι, μὴ καὶ ἀχάριστοι πρὸς τούσδε εἶναι δοκῶσι. καὶ γὰρ ἄδικον μετέχοντας ὧν οἵδε ἔχουσι μηδὲν αὐτοῖς συντελεῖν.

φαμὲν δὲ καὶ πρὸς ταῦτα ὅτι εὔλογος ἐξαγωγὴ οὐδεμία ἡμῖν εἶναι δοκεῖ εἰ μὴ ἡ δι' εὐσέβειαν καὶ ἀρετὴν μόνη, ἐπὰν ὑπὸ τῶν δικάζειν νομιζομένων ἢ ἐξουσίαν τοῦ ζῆν ἡμῶν ἔχειν δοκούντων τὸ ἕτερον προτείνηται, ἢ τὸ ζῆν μετὰ τοῦ παρὰ τὰ διατεταγμένα ὑπὸ
207r τοῦ Ἰησοῦ πράττειν ἢ τὸ ἀποθνήσκειν μετὰ τοῦ πείθεσθαι | τοῖς λόγοις αὐτοῦ. ἀλλὰ καὶ ἄγεσθαι γυναῖκα ἐπέτρεψεν ἡμῖν ὁ θεός, ὡς οὐ πάντων χωρούντων τὸ διαφέρον τουτέστι τὸ πάντῃ καθαρὸν, καὶ ἀγομένοις γυναῖκας τὰ γεννώμενα πάντως τρέφειν καὶ μὴ ἀναιρεῖν τὰ ὑπὸ τῆς προνοίας διδόμενα τέκνα. καὶ οὐ μάχεται ταῦτα τῷ μὴ πείθεσθαι ἡμᾶς τοῖς νεμομένοις τὴν γῆν δαιμονίοις· ὁπλισάμενοι γὰρ τῇ πανοπλίᾳ τοῦ θεοῦ ἱστάμεθα ὡς ἀθληταὶ εὐσεβείας πρὸς τὸ τῶν ἐπιβουλευόντων ἡμῖν δαιμόνων γένος.

LVI. Κἂν τῷ ἑαυτοῦ οὖν λόγῳ πασουδὶ ἡμᾶς ἀποπέμπῃ τοῦ βίου ὁ Κέλσος, ἵν', ὡς νομίζει, ἐρημωθῇ πάμπαν ἐπὶ γῆς τὸ τοιοῦτον ἡμῶν γένος, ἀλλ' ἡμεῖς ἐν τοῖς τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς κατὰ τοὺς τοῦ θεοῦ βιώσομεν νόμους, οὐδαμῶς δουλεύειν θέλοντες τοῖς τῆς ἁμαρτίας νόμοις. καὶ γυναῖκας, ἐὰν βουλώμεθα, ἀξόμεθα καὶ παῖδας διδομένους ἡμῖν ἐν τοῖς γάμοις ἡμῶν ληψόμεθα. ἐὰν δὲ δέῃ, καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ μεθέξομεν, ἀνεχόμενοι τῶν ἐπιτεταγμένων κακῶν ὡς πειρασμῶν τῆς ψυχῆς. οὕτως γὰρ ἔθος τοῖς θείοις ὀνομάζειν λόγοις τὰ συμβαίνοντα ἐν ἀνθρώποις· ἐν οἷς ὡς χρυσὸς ἐν πυρὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου βασανιζομένη ψυχὴ ἤτοι ἐλέγχεται ἢ θαυμαστὴ εἶναι ἀναφαίνεται. καὶ οὕτως γε πρὸς ἃ | λέγει 784
κακὰ Κέλσος παρεσκευάσμεθα, ὥστε καὶ λέγειν ἡμᾶς· „δοκίμασόν

12 Vgl. Matth. 19, 11. I Kor. 7, 9. I Tim. 5, 14. — **16** Vgl. Ephes. 6, 11. 13. — **25** Vgl. Luk. 22, 28. Act. 20, 19. Jac. 1, 2. I Petr. 1, 6. — **27** Vgl. Mal. 3, 3. — **29** Psal. 25, 2.

1 *τὰς* aus *τᾶς* corr. A | **2** *τιμὰς* von späterer H. am Rand flüchtig hingeschrieben A < P in den Text hineincorrigiert M | **3** *μέχρι* A *μέχρις* P M Ausgg. | *ἀπολυθῶσιν* M Ausgg. | **4** *ἀχάριστοι* Jol corr. Bo. (Notae p. 408) Del., vgl. unten VIII 57, S. 273 Z. 30; *ἄχρηστοι* A Hö. Sp. | *δοκῶσιν* M Ausgg. | **5** *ἔχουσι*] ⟨*τὴν οἰκονομίαν*⟩ *ἔχουσι* vermuten Bo. (Notae p. 408) u. Del. (I 783 Anm. d), vgl. unten VIII 57, S. 274 Z. 9 f. | **5—6** am Rand *ὦ* A¹ | **8** *τὸ ἕτερον*] *θάτερον* liest Bo. (Notae p. 408) ohne Grund | **13** *γενώμενα* [so] A¹ | **15** *νεμομένοις*] *é* in Correctur A | **19** *νομίζει* M corr. Ausgg. *νομίζῃ* A | **24** *ἐπὶ τεταγμένων* A.

με, κύριε, καὶ πείρασόν με, πύρωσον τοὺς νεφρούς μου καὶ τὴν καρδίαν μου." *καὶ γὰρ οὐδεὶς „στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως*" *ἐνταῦθα καὶ ἐπὶ γῆς μετὰ σώματος τοῦ „τῆς ταπεινώσεως*" *..ἀθλήσῃ.*"

πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ ἀποδίδομεν τὰς νομιζομένας προσήκειν τιμὰς οἷς λέγει Κέλσος τὰ τῇδε ἐπιτετράφθαι. ..κύριον" *γὰρ „τὸν θεὸν*" *ἡμῶν προσκυνοῦμεν „καὶ αὐτῷ μόνῳ*" *λατρεύομεν, εὐχόμενοι μιμηταὶ Χριστοῦ γίνεσθαι. ὃς τῷ εἰπόντι αὐτῷ διαβόλῳ· „ταῦτά σοι πάντα δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι*" *εἶπε τό· „κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.*" *καὶ διὰ τοῦτό γε τὰς νομιζομένας προσήκειν τιμὰς οἷς φησι Κέλσος τὰ τῇδε ἐπιτετράφθαι οὐκ ἀποδίδομεν, ἐπεὶ ..οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν*" *καὶ οὐ δυνάμεθα ἅμα ..θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ.*" *εἴθ' ὅ τι ποτὲ ἓν ἢ πλείονα καλουμένῳ. ἀλλὰ καὶ εἰ „διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου*" *ἀτιμάζει τις τὸν νομοθετοῦντα, σαφὲς ἡμῖν φαίνεται ὅτι δύο νόμων ἐναντιότητα πρὸς ἀλλήλους ἐχόντων, τοῦ νόμου τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ νόμου τοῦ μαμωνᾶ, αἱρετώτερον ἡμᾶς „διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου*" *τοῦ μαμωνᾶ τὸν μαμωνᾶν ἀτιμάζειν, ἵνα διὰ τῆς τηρήσεως τοῦ νόμου τοῦ θεοῦ τὸν θεὸν τιμήσωμεν, ἢ „διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου*" *τοῦ θεοῦ τὸν θεὸν ἀτιμάζειν, ἵνα τηρήσει τοῦ νόμου τοῦ μαμωνᾶ τὸν μαμωνᾶν τιμήσωμεν.*

207v LVII. *Κέλσος | μὲν οὖν οἴεται τῷ βίῳ λειτουργεῖν τὰ πρέποντα, μέχρι ἂν τῶν δεσμῶν ἀπολυθῶσιν ἄνθρωποι, ἐὰν κατὰ τὰ νενομισμένα τοῖς πολλοῖς τὰς θυσίας τις ἀποδιδῷ ἑκάστῳ τῶν κατὰ πόλιν νομιζομένων θεῶν, οὐ νοήσας τὸ ἀληθῶς πρέπον ὑπὸ τῆς ἀκριβοῦς εὐσεβείας ὑπολαμβανόμενον· ἡμεῖς δέ φαμεν τῷ βίῳ λειτουργεῖν μετὰ τῶν πρεπόντων τὸν μεμνημένον, τίς τε ὁ δημιουργήσας καὶ τίνα τὰ ἐκείνῳ φίλα, καὶ πάντα πράττοντα πρὸς τὸ φίλον τῷ θεῷ.*

καὶ πάλιν Κέλσος μὲν οὐ θέλει ἡμᾶς ἀχαρίστους εἶναι πρὸς τοὺς τῇδε δαίμονας, οἰόμενος ἡμᾶς ὀφείλειν αὐτοῖς χαριστήρια· καὶ ἡμεῖς δὲ τρανοῦντες τὸν περὶ εὐχαριστίας λόγον φαμὲν πρὸς

2 Vgl. II Tim. 2, 5. — **3** Vgl. Phil. 3, 21. — **5** Vgl. Matth. 4, 10. Luk. 4, 8 (Deut. 6, 13). — **7** Matth. 4, 9. — **8** Matth. 4, 10 (Deut. 6, 13). — **11** Vgl. Matth. 6, 24 (Luk. 16, 13) u. oben VIII 2. — **12** Vgl. Matth. 6, 24. Luk. 16, 13. — **13** Vgl. Röm. 2, 23. — **31** Vgl. oben VIII 33, S. 248 Z. 17 f.

7 *γίγνεσθαι* A Ausgg. | **13** *καλουμένῳ* M Ausgg. *καλουμένων* A | **17—18** am Rand *ση* A[1] | **23** *μέχρι* A *μέχρις* Ausgg. | **25** *νομιζομένων θεῶν* P M Ausgg. *νομιζομένω θεῶ, θ* in Correctur, A | **26** *ἡμεῖς*] *ει* in Correctur A | **30** *οὐ θέλει* schreibe ich, *οὖν θέλει* A Hö. Sp., *θέλει* Del. | *ἀχαρίστους* A *εὐχαρίστους* M Ausgg. | **31** *οἰόμενος* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *οἰομένους* A.

τοὺς μηδὲν εὐεργετοῦντας ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου ἱσταμένους μηδὲν ἀχάριστον ἡμᾶς ποιεῖν, ὅταν αὐτοῖς μὴ θύωμεν ἀλλὰ μηδὲ θεραπεύωμεν αὐτούς. ἀλλὰ τὸ ἀχάριστοι εἶναι πρὸς τὸν θεὸν περιϊστάμεθα, οὗ τῶν εὐεργεσιῶν πλήρεις ἐσμὲν, καὶ δημιουργήματα ὄντες αὐτοῦ καὶ προνοούμενοι ὑπ' αὐτοῦ κριθέντες ὅπως ποτὲ εἶναι καὶ ἔξω τοῦ βίου τὰς παρ' αὐτοῦ ἐλπίδας ἐκδεχόμενοι. ἔστι δὲ καὶ σύμβολον ἡμῖν τῆς πρὸς θεὸν εὐχαριστίας ἄρτος „εὐχαριστία" καλούμενος.

ἀλλ' οὐδὲ δαίμονες ἔχουσιν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐλέγομεν, τὴν οἰκονομίαν | τῶν πρὸς τὰς ἡμετέρας χρείας δεδημιουργημέ- 785
νων· διὸ οὐδ' ἄδικόν τι πράττομεν μετέχοντες τῶν δημιουργημάτων καὶ τοῖς μὴ προσήκουσιν αὐτοῖς μὴ θύοντες. κἂν ἴδωμεν δὲ μὴ δαίμονάς τινας ἀγγέλους δὲ τεταγμένους ἐπὶ τῶν τῆς γῆς καρπῶν καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ζῴων γενέσεως, εὐφημοῦμεν αὐτοὺς καὶ μακαρίζομεν, ἐγχειρισθέντας ὑπὸ τοῦ θεοῦ τὰ χρήσιμα τῷ γένει ἡμῶν· οὐ μὴν τὴν ὀφειλομένην πρὸς θεὸν τιμὴν τούτοις ἀπονέμομεν, οὔτε γὰρ ὁ θεὸς τοῦτο βούλεται οὔτ' αὐτοὶ οἱ τὰ τοιάδε ἐγκεχειρισμένοι. καὶ ἀποδέχονταί γε ἡμᾶς φυλασσομένους αὐτοῖς θύειν ἢ θύοντας· οὐδὲ γὰρ χρῄζουσιν ἐκεῖνοι τῶν ἀπὸ γῆς ἀναθυμιωμένων.

LVIII. Μετὰ ταῦτά φησιν ὁ Κέλσος τοιαῦτα· ὅτι μὴν ἐν τοῖσδε μέχρι τῶν ἐλαχίστων ἔστιν ὅτῳ δέδοται ἐξουσία, μάθοι τις ἂν ἐξ ὧν Αἰγύπτιοι λέγουσιν, ὅτι ἄρα τοῦ ἀνθρώπου τὸ σῶμα ἓξ καὶ τριάκοντα διειληφότες δαίμονες ἢ θεοί τινες αἰθέριοι εἰς τοσαῦτα μέρη νενεμημένον (οἱ δὲ καὶ πολὺ πλείους λέγουσιν) ἄλλος ἄλλο τι αὐτοῦ νέμειν ἐπιτέτακται. καὶ τῶν δαιμόνων ἴσασι τὰ ὀνόματα ἐπιχωρίῳ φωνῇ, ὅσπερ Χνουμὴν καὶ Χναχουμὴν καὶ Κνὰτ καὶ Σικὰτ καὶ Βιοὺ καὶ Ἐροὺ καὶ Ἐρεβίου καὶ Ῥαμανὸρ καὶ Ῥειανοὸρ ὅσα τε ἄλλα τῇ ἑαυτῶν γλώσσῃ ὀνομάζουσι· καὶ
208r δὴ ἐπικαλοῦντες αὐτοὺς ἰῶνται τῶν μερῶν τὰ παθήματα.

7 Vgl. Justin, Apol. I 66 (vol. I p. 180. 182 ed. Otto). — 9 Vgl. oben VIII 33. 34. 55. — 24 Vgl. Salmasius, De annis climactericis a. E. (bei Spencer, Annot. p. 92 sq. und bei Delarue I 785 Anm. c).

4 hinter *πλήρεις* + *ἱστάμεθα*, doch expungiert, A | 5 *κριθέντες*] *έ* aus *ὲ* corr. A | *ὅπως ποτε* A | 6 *ἐκδεχόμενοι*] *ἐ* in Correctur A | 7 vor *θεὸν* + *τὸν* Ausgg. | 9 *ἐλέγομεν*] *ἐ* in Correctur A | 19 *ἢ θύοντας*] zur Construction vgl. oben VII 19 a. A. u. unten VIII 62 a. E. | *οὐδε* [so] A | 21—22 am Rand *κελ*$^{\alpha}$ A^{1} | 22 *μέχρι* übergeschr. A^{1} | *ἐστὶν* A Ausgg. | 25 *θεοί τινές* [so] A | 28 *Χνουμὴν*] *ν* (hinter *Χ*) übergeschr. A^{1} | *Χναχουμὴν* Ausgg., vgl. unten VIII 59, S. 275 Z. 24; *χαχουμὴν* A | 29 *Βιοὺ* Del. | 30 *γλώσσῃ*] *γλ* in Correctur A.

τί ουν κωλύει τούτους τε καὶ τοὺς ἄλλους δεξιούμενον, ἂν χρήζῃ τις, ὑγιαίνειν μᾶλλον ἢ νοσεῖν καὶ εὐτυχεῖν μᾶλλον ἢ δυστυχεῖν καὶ βασανιστηρίων καὶ κολαστηρίων ὡς οἷόν τε ἀπηλλάχθαι;

καὶ διὰ τούτων δὴ κατάγειν ἡμῶν πειρώμενος τὴν ψυχὴν ὁ Κέλσος ἐπὶ τοὺς δαίμονας, ὡς λαχόντας ἡμῶν τὰ σώματα, καὶ ἕνα ἕκαστον ἐπιστατεῖν ἀποφαινόμενος μέρους τοῦ σώματος ἡμῶν θέλει ἡμᾶς πιστεύειν μὲν οἷς λέγει δαιμονίοις καὶ θεραπεύειν αὐτά, ἵνα ὑγιαίνωμεν μᾶλλον ἢ νοσῶμεν καὶ εὐτυχῶμεν μᾶλλον ἢ δυστυχῶμεν καὶ ὅση δύναμις βασανιστηρίων, ὡς οἷόν τε ἐστὶν, ἀπαλλαγῶμεν. τοσοῦτον δ' ἄρα κατέγνωκε τῆς εἰς τὸν θεὸν τῶν ὅλων ἀσχίστου καὶ ἀδιαιρέτου τιμῆς, ὡς μὴ αὐτάρκη πιστεύων τὸν θεὸν μόνον προσκυνούμενον καὶ | μεγαλοφώνως τιμώμενον παρέχειν 786
τῷ τιμῶντι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ σέβειν αὐτὸν δύναμιν κωλυτικὴν τῆς τῶν δαιμόνων κατὰ τοῦ ὁσίου ἐπιβουλῆς· οὐ γὰρ ἑώρακε, τίνα τρόπον τὸ ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ ὑπὸ τῶν γνησίως πιστευόντων καλούμενον οὐκ ὀλίγους ἀπὸ νόσων καὶ δαιμονισμῶν καὶ ἄλλων περιστάσεων ἰάσατο.

LIX. Εἰκὸς δ' ὅτι γελάσεται μὲν ὁ τὰ Κέλσου ἀσπαζόμενος, λεγόντων ἡμῶν ὅτι „ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ὑπάγεται τῷ ἐξομολογεῖσθαι ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός“· γελάσας δὲ ἐνεργεστέρας ἀποδείξεις λήψεται ταῦθ' οὕτως ἔχειν ἢ περὶ ὧν ὀνομάτων ἱστορεῖ τοῦ Χνουμὴν καὶ τοῦ Χναχουμὴν καὶ τοῦ Κνὰτ καὶ τοῦ Σικὰτ καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ καταλόγου, ὡς καλουμένων καὶ ἰωμένων τὰ τῶν μερῶν παθήματα. καὶ ὅρα γε, τίνα τρόπον ἡμᾶς ἀποτρέπων πιστεύειν ἐπὶ τὸν τῶν ὅλων θεὸν διὰ Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ πίστιν διὰ τὴν τοῦ σώματος ἡμῶν θεραπείαν καλεῖ ἓξ καὶ τριάκοντα βαρβαρικῶν δαιμόνων, οὓς μόνοι Αἰγυπτίων μάγοι κα-

20 Phil. 2, 10. 11.

4 *οἷόν τε* Bo. (Notae p. 408) Del. (I 785 Anm. d), vgl. unten Z. 10; *οἵονται* Ausgg., *οἵονται*, von späterer H. ist *ται* unterstrichen u. *τε* darüber geschrieben, die Variante nicht in den Abschriften, A | **7** *μέρους* AHö.Sp. *μέρος* PDel. | **12** *πιστεύων* AAusgg. *πιστεύειν* Bo. (Notae p. 408) | **13** *μεγαλοφώνως*] *μεγαλοφρόνως* vermutet Bo. (Notae p. 408) | **20** vor *Ἰησοῦ* + *τοῦ* M Ausgg. | **23** *ἐνεργεστέρας* A *ἐναργεστέρας* MAusgg. | *ταῦθ'* A *ταῦτ'* Ausgg. | **24** *χναχουμὴν* [so] A^1 | **25** *Κνὰτ* Hö. am Rand, Sp.Del. im Text, vgl. oben VIII 58, S. 274 Z. 28; *κάτ* A | *Σικατ* Hö. am Rand, Sp.Del. im Text, vgl. oben VIII 58, S. 274 Z. 29; *σίκτ* A | **29** *καλεῖ* $M^{corr.}$ Ausgg., *καλεῖν* in *καλεῖ* von I. oder späterer Hand corr. A, letzteres ist wahrscheinlicher, da PV *καλεῖν* bieten | **30** *οὓς* Ausgg. *ὧν* P *οὐ* A.

λοῦντες οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπαγγέλλονται ἡμῖν τὰ κρείττονα. ὥρα δ' ἡμῖν κατὰ τὸν Κέλσον μαγγανεύειν μᾶλλον καὶ γοητεύειν ἢπερ χριστιανίζειν, καὶ ἀπείρῳ τινὶ ἀριθμῷ δαιμόνων μᾶλλον πιστεύειν ἢ τῷ αὐτόθεν ἐμφανεῖ καὶ ζῶντι καὶ ἐναργεῖ θεῷ τῷ ἐπὶ πᾶσι διὰ τοῦ πολλῇ δυνάμει ἐπισπείραντος τὸν καθαρὸν τῆς θεοσεβείας λόγον
208v τῇ πάσῃ τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένῃ, οὐ ψεύσομαι δὲ προστιθεὶς καὶ λέγων ὅτι καὶ τῶν ἄλλων λογικῶν καὶ δεομένων διορθώσεως καὶ θεραπείας καὶ μεταβολῆς τῆς ἀπὸ τῆς κακίας.

LX. Ὑπιδόμενος γοῦν ὁ Κέλσος τὸν εἰς μαγείαν ὄλισθον τῶν τὰ τοιαῦτα μεμαθηκότων καὶ συναισθηθεὶς πως βλάβης περὶ τοὺς ἀκούοντας ἐσομένης φησίν· ἐκεῖνο μέντοι φυλακτέον, ὅπως μή τις συνὼν τούτοις τῇ θεραπείᾳ τῇ περὶ αὐτὰ συντακῇ, φιλοσωματήσας τε καὶ τῶν κρειττόνων ἀποστραφεὶς λήθῃ κατασχεθῇ. χρὴ γὰρ ἴσως οὐκ ἀπιστεῖν ἀνδράσι σοφοῖς, οἳ δή φασι διότι τῶν μὲν περιγείων δαιμόνων τὸ πλεῖστον γενέσει συντετηκὸς καὶ προσηλωμένον αἵματι καὶ κνίσσῃ καὶ μελῳδίαις καὶ ἄλλοις τισὶ τοιούτοις προσδεδεμένον κρεῖττον οὐδὲν δύναιτ' ἂν τοῦ θεραπεῦσαι σῶμα καὶ μέλλουσαν τύχην ἀνθρώπῳ καὶ πόλει προειπεῖν, καὶ ὅσα περὶ τὰς θνητὰς πράξεις ταῦτα ἴσασί τε καὶ δύνανται.

τηλικούτου οὖν ὀλίσθου περὶ τὸν τόπον ὄντος, ὡς καὶ ὁ ἐχθρὸς τῇ τοῦ θεοῦ ἀληθείᾳ μαρτυρεῖ, πόσῳ βέλτιον χωρὶς πάσης ὑφοράσεως ὑπὲρ τοῦ συντακῆναι τοιούτοις δαίμοσιν ἢ φιλοσωματῆσαι καὶ τὰ κρείττονα ἀποστραφῆναι καὶ ὑπὸ λήθης τῆς τῶν κρειττόνων | κατασχεθῆναι τὸ ἑαυτὸν ἐμπιστεῦσαι τῷ ἐπὶ 787
πᾶσι θεῷ διὰ τοῦ τὴν τοιαύτην ἡμῖν διδασκαλίαν ὑποθεμένου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπ' ἐκείνου αἰτεῖν πᾶσαν βοήθειαν καὶ φρουρὰν τὴν ἀπὸ ἁγίων ἀγγέλων καὶ δικαίων, ἵν' ἡμᾶς ῥύσωνται ἀπὸ τῶν περιγείων δαιμόνων καὶ γενέσει συντετηκότων καὶ αἵματι καὶ κνίσσῃ προσηλωμένων καὶ ἀλλοκότοις μελῳδίαις ἀγομένων καὶ ἄλλοις τοιούτοις προσδεδεμένων, ὁμολογουμένως μὲν καὶ κατὰ τὸν Κέλσον κρεῖττον οὐδὲν δυναμένων τοῦ θεραπεῦσαι τὸ σῶμα. ἐγὼ δ' εἴποιμ' ἂν ὅτι οὐδ' ἐναργές ἐστι τὸ τοὺς δαίμονας τούτους ὅπως ποτὲ θεραπευομένους δύνασθαι θεραπεύειν τὰ σώματα· ἀλλὰ χρὴ τὴν θεραπείαν τῶν σωμάτων, εἰ μὲν ἁπλούστερον βούλοιτό τις ζῆν καὶ κοινότερον, ἐφόδῳ ἰατρικῇ θερα-

6 δὲ A δὴ Ausgg. | **9** Ὑπιδόμενος schreibe ich, vgl. oben VI 59, S. 129 Z. 14; ὑπειδόμενος Ausgg., ὑπειδόμενον aus ὑπειδόμενον corr. A | **10** συναισθηθεὶς πως] συναισθηθεὶς πῶς, αι aus ε corr., η in Correctur, A | **15** διότι] ὅτι vermutet Bo. (Notae p. 408) | **30** κνίσσῃ A | **34** ὅπως ποτε A.

πεύειν. εἰ δὲ βέλτιον παρὰ τοὺς πολλούς, εὐσεβείᾳ τῇ εἰς τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν καὶ ταῖς πρὸς ἐκεῖνον εὐχαῖς.

LXI. Καὶ σὺ γὰρ σκόπησον παρὰ σαυτῷ, ποῖον παραδέξεται μᾶλλον ἦθος ὁ ἐπὶ πᾶσι θεὸς, καὶ δυνάμενος ὅσα ἄλλος οὐδεὶς πρὸς πάντα καὶ πρὸς εὐεργεσίαν ἀνθρώπων εἴτε περὶ ψυχὴν εἴτε περὶ σῶμα εἴτε περὶ τὰ ἐκτὸς, πότερον τὸν αὐτῷ περὶ πάντων ἀνακείμενον ἢ τὸν περιεργαζόμενον δαιμόνων ὀνόματα καὶ δυνάμεις καὶ πράξεις καὶ ἐπῳδὰς καὶ βοτάνας οἰκείας δαίμοσι καὶ 209r λίθους καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς γλυφὰς, καταλλήλους ταῖς παραδιδομέναις εἴτε συμβολικαῖς εἴτε ὅπως ποτὲ μορφαῖς δαιμόνων. ἀλλὰ δῆλον τῷ καὶ ἐπ' ὀλίγον παρακολουθεῖν δυναμένῳ ὅτι τὸ ἁπλούστον μὲν καὶ ἀπερίεργον ἦθος διὰ τοῦτο θεῷ τῷ ἐπὶ πᾶσιν ἀνακείμενον ἀποδεκτὸν ἔσται θεῷ καὶ πᾶσι τοῖς ἐκείνῳ οἰκειουμένοις· τὸ δὲ δι' ὑγείαν σώματος καὶ φιλοσωματίαν καὶ τὴν ἐν μέσοις πράγμασιν εὐτυχίαν περιεργαζόμενον δαιμόνων ὀνόματα καὶ ζητοῦν, πῶς κηλήσει τισὶν ἐπῳδαῖς τοὺς δαίμονας, ὡς μοχθηρὸν καὶ ἀσεβὲς καὶ δαιμονικὸν μᾶλλον ἢ ἀνθρωπικὸν καταλείψει ὁ θεὸς οἷς εἵλετο ὁ τὰ τοιάδε λέγων δαίμοσι, διασπαραχθησόμενον ὑπὸ τῶν ὑφ' ἑκάστου ὑποβαλλομένων λογισμῶν ἢ καὶ ἄλλων κακῶν. εἰκὸς γὰρ αὐτοὺς ἅτε φαύλους ὄντας καὶ, ὡς Κέλσος ὡμολόγησε, προσηλωμένους αἵματι καὶ κνίσσῃ καὶ μελῳδίαις καὶ ἄλλοις τισὶ τοιούτοις μηδὲ πρὸς τοὺς ταῦτα αὐτοῖς χαριζομένους πίστιν τηρεῖν καὶ οἱονεὶ δεξιάς. ἄλλων γὰρ αὐτοὺς καλούντων κατὰ τῶν θεραπευσάντων καὶ πλείονος αἵματος καὶ κνίσσης καὶ ἧς δέονται θεραπείας ὠνουμένων αὐτῶν τὴν δουλείαν, ἐπιβουλεύσαιεν ἂν τῷ χθὲς αὐτοὺς θεραπεύσαντι καὶ τῆς φίλης αὐτοῖς θοίνης μεταδιδόντι.

LXII. | Πολλὰ δὲ Κέλσος ἐν τοῖς πρὸ τούτων εἰπὼν, μέχρι 788
χρηστηρίων καὶ ἐπὶ τὰ μαντεῖα αὐτῶν ἀναπέμψας ἡμᾶς ὡς θεῶν, νῦν κρεῖττον πεποίηκεν ὁμολογήσας ὅτι οἱ μέλλουσαν τύχην ἀνθρώπῳ καὶ πόλει προλέγοντες καὶ ὅσοι περὶ τὰς θνητὰς πράξεις περίγειοι δαίμονές εἰσι, γενέσει συντετηκότες καὶ

15 Vgl. oben V 38, S. 43 Z. 2 f. — **27** Vgl. oben VIII 45. 48.

9 καταλλήλους schreibe ich mit Bo. (Notae p. 408), καταλλήλως A Ausgg. | παραδιδομέναις A Hö. Sp. παραδεδομέναις P Del. | **10** ὅπως ποτε A | **13** τὸ δὲ P M Ausgg. τό τε A | **17** οἷς schreibe ich, οἷς Ἰησοῦ Bo. (Notae p. 408) ὁ Ἰησοῦς A Ausgg.; οἷς konnte, besonders nach dem vorausgehenden ὁ θεὸς, sehr leicht in ὁ ἧς verlesen werden; durch meine Verbesserung werden alle früheren Besserungsversuche der Stelle (vgl. Del. I 787 Anm. c) hinfällig | **18** ὑφ' A ἐφ' Hö. am Rand, Sp. Del. im Text | ἑκάστου] ob ἕκαστον zu schreiben ist? | **23** δεξιὰς aus δεξιᾶς corr. A | **27** τούτων aus τούτου corr. A.

προσηλωμένοι αἵματι καὶ κνίσσῃ καὶ μελῳδίαις καὶ ἄλλοις τισὶ τοιούτοις προσδεδεμένοι, κρεῖττον τούτων οὐδὲν δυνάμενοι. καὶ εἰκὸς ὅτι, ἡνίκα ἱστάμεθα πρὸς Κέλσον, θεολογοῦντα τὰ χρηστήρια καὶ τὰς παρὰ τοῖς νομιζομένοις θεοῖς θεραπείας, ἀσεβεῖς τις ἡμᾶς ὑπελάμβανε, τοὺς λέγοντας δαιμόνων εἶναι ταῦτ' ἔργα, κατασπώντων εἰς τὰ γενέσεως πράγματα τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς· ἀλλὰ νῦν ὁ ἐκεῖνα περὶ ἡμῶν ὑπολαβὼν πειθέσθω καλῶς λεγομένοις τοῖς ὑπὸ Χριστιανῶν καταγγελλομένοις, ὁρῶν ὅτι καὶ ὁ κατὰ Χριστιανῶν γράφων ταῦτα νῦν ἐπὶ τέλει ὥσπερει νικώμενος ὑπὸ τοῦ τῆς ἀληθείας πνεύματος ἀνέγραψε.

κἂν λέγῃ οὖν Κέλσος τούτοις ἀφοσιωτέον, ἐφ' ὅσον συμφέρει, πάντῃ γὰρ τοῦτο ποιεῖν οὐχ αἱρεῖ λόγος· οὐκ ἀφοσιωτέον δαιμονίοις, συντετηκόσι κνίσσαις καὶ αἵμασιν, οὔτε τὸ θεῖον ὅσον ἐφ' ἡμῖν μολυντέον, κατάγουσιν αὐτὸ ἐπὶ μοχθηροὺς δαίμονας. εἰ δ' ἠκριβώκει Κέλσος τὴν τοῦ συμφέροντος ἔννοιαν καὶ ἑωράκει ὅτι τὸ κυρίως συμφέρον ἀρετή ἐστι καὶ ἡ κατ' ἀρετὴν πρᾶξις, οὐκ ἂν τὸ ἐφ' ὅσον συμφέρει ἔταξεν ἐπὶ τῶν τοιῶνδε
209v | καὶ, ὡς αὐτὸς ὡμολόγησε, δαιμόνων. ἡμεῖς οὖν αἱρούμεθα, εἰ μέλλει διὰ θεραπείας τοιούτων δαιμόνων ἡ ὑγίεια ἡμῖν παραγίνεσθαι καὶ ἡ ἐν βιωτικοῖς εὐτυχία, νοσεῖν μᾶλλον καὶ ἐν βιωτικοῖς δυστυχεῖν μετὰ συνειδότος τοῦ πρὸς τὸν θεὸν τῶν ὅλων καθαρῶς εὐσεβοῦς, ἤπερ μετὰ τοῦ σχίζεσθαι καὶ ἀποπίπτειν τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ψυχὴν ἐσχάτως νοσεῖν καὶ κακοδαιμονεῖν ὑγιαίνειν τῷ σώματι καὶ ἐν βιωτικοῖς ἀπαλλάσσειν εὐτυχέστερον· καὶ τῷ ἀπροσδεεῖ γε παντὸς οὐτινοσοῦν πλὴν τῆς ἀνθρώπων σωτηρίας καὶ παντὸς λογικοῦ προσελθετέον, ἢ τοῖς χρῄζουσι κνίσσης καὶ αἵματος.

LXIII. Κέλσος μὲν οὖν οἶμαι μετὰ τοσούτους, οὓς εἶπε περὶ δαιμόνων δεομένων κνίσσης καὶ αἵματος λόγους, ὡσπερεὶ ἐπὶ μοχθηρίαν ἐρχόμενος παλινῳδίαν φησὶν ὅτι μᾶλλον οἰητέον τοὺς δαίμονας μηδενὸς χρῄζειν μηδὲ δεῖσθαί τινος ἀλλὰ χαι-

20 Vgl. oben VIII 58, S. 275 Z. 2. — **24** Vgl. oben VIII 21, S. 238 Z. 16.

7 hinter *πειθέσθω* + *ὡς* Bo. (Notae p. 408), vgl. unten VIII 76 a. E. | **8** *καταγγελλομένοις*] das zweite *λ* aus *ο* corr. A | **9** *ἐπιτέλει* A | **11** *λέγῃ οὖν* A *οὖν λέγῃ* M Ausgg. | **12** *οὐχ αἱρεῖ* Ausgg. *οὐκ ἐρεῖ* P *ουκ* [so] *ἐρεῖ* A | *ἀφοσιωτέον* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ἀποσιωπητέον* A | **17** *πράξις* A | **19** *μέλλει* A *μέλλοι* V Ausgg. | **22** *ἀπὸ πίπτειν* A | **24** *ἀπαλλάσσειν*] das erste *σ* aus *ε* corr. A | **26** *προσελθετέον* A Hö. im Text, *προσελευστέον* oder *προσελθεῖν δέον* als Vermutung Hö. am Rand, *προσελευστέον* Sp. Del. im Text | *ἢ τοῖς χρῄζουσι*] zu der Construction vgl. oben VIII 57, S. 274 Z. 18 f. | **27** *οἶμαι* schreibe ich, *οἴεται* A Hö. Sp., < Del. | **28** *κνίσσης*] *ν* in Correctur A | *λόγους* aus *λόγος* corr. A | **29** *μοχθηρίαν* A *μοχθηρίας* M² (am Rand) Ausgg.

ρειν τοῖς τὸ εὐσεβὲς δρῶσι πρὸς αὐτούς. ἐχρῆν δ', εἰ τοῦτο ᾤετο εἶναι ἀληθὲς, ἐκεῖνα αὐτὸν μὴ τεθεικέναι, ταῦτα ἀπηλειφέναι. ἀλλὰ γὰρ οὐ πάντῃ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ τῆς μονογενοῦς αὐτῷ ἀληθείας καταλείπεται. | διόπερ καὶ Κέλσος εἶπε 789
μὲν ἐν τῷ περὶ κνίσσης καὶ αἵματος, ὧν χρῄζουσι δαίμονες. τἀληθῆ· πάλιν δ' ὑπὸ τῆς ἰδίας κακίας κατώλισθεν ἐπὶ τὰ ψευδῆ καὶ ἐξομοιοῖ τοὺς δαίμονας ἀνθρώποις τοῖς τελέως δικαίως πράττουσι τὰ δίκαια, κἂν μηδεὶς αὐτοῖς γινώσκῃ χάριν, τὰ ἀγαθὰ δὲ ποιοῦσι τοῖς ἀμειβομένοις τὸ εὐχάριστον.

δοκεῖ δέ μοι συγχεῖσθαι κατὰ τὸν τόπον καὶ ὁτὲ μὲν τὸ ἡγεμονικὸν ὑπὸ τῶν δαιμόνων ταράττεσθαι, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ ἀνανήφων ἀπὸ τῆς ὑπ' ἐκείνοις ἀλογιστίας ἐπ' ὀλίγον τι βλέπειν τοῦ ἀληθοῦς. πάλιν γὰρ ἐπιφέρει· θεοῦ δὲ οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἀπολειπτέον οὔτε μεθ' ἡμέραν οὔτε νύκτωρ οὔτ' ἐς κοινὸν οὔτ' ἰδίᾳ λόγῳ τε ἐν παντὶ καὶ ἔργῳ διηνεκῶς, ἀλλά γε καὶ μετὰ τῶνδε καὶ χωρὶς ἡ ψυχὴ ἀεὶ τετάσθω πρὸς τὸν θεόν. ἐγὼ δ' ἀκούω τοῦ μετὰ τῶνδε τουτέστι μετὰ τοῦ κοινοῦ καὶ μετὰ παντὸς ἔργου καὶ μετὰ παντὸς λόγου.

εἶτα πάλιν ὥσπερεὶ παλαίων τῷ λογισμῷ πρὸς τὰς ἀπὸ τῶν δαιμόνων ἐκστάσεις καὶ τὰ πολλὰ νικώμενος ἐπιφέρει καὶ λέγει· εἰ ὧδε ἔχοιεν, τί τὸ δεινὸν τοὺς τῇδε ἄρχοντας εὐμενίζεσθαι, τούς τε ἄλλους καὶ τοὺς ἐν ἀνθρώποις δυνάστας καὶ βασιλέας, ὡς οὐδὲ τούτους ἄνευ δαιμονίας ἰσχύος τῶν τῇδε ἠξιωμένους; ἐν μὲν οὖν τοῖς ἀνωτέρω κατῆγεν ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ τὴν ψυχὴν ἡμῶν πρὸς τοὺς δαίμονας· νῦν δὲ βούλεται ἡμᾶς ἐξευμενίζεσθαι καὶ τοὺς ἐν ἀνθρώποις δυνάστας καὶ βασιλέας, ὧν ἐπεὶ μεστὸς ὁ βίος καὶ ⟨αἱ⟩ ἱστορίαι, νῦν οὐχ ἡγησάμην ἀναγκαῖον ἐκθέσθαι τὰ παραδείγματα.

4 Vgl. Joh. 1, 14. 18. 3, 16. 18. 14, 6. 17, 17. 1 Joh. 4, 9. — **16** Vgl. oben I 8, I 60 Z. 28 ff. — **24** Vgl. oben VIII 2. 11. 24. 28. 33. 35. 53. 55. 58.

1 *ἐχρῆν* PM Ausgg., *ἐχ///η*, zwischen *χ* u. *η* ein Buchst. ausradiert, der nach meiner Ansicht *ρ* gewesen sein kann, während Neumann die Rasur als zu klein für *ρ* ansieht, A | **2** *ᾤετο* Ausgg. *ὡσ τὸ* A | hinter *ταῦτα* + *δ'* Del. | *ἀπηλειφέναι* A *ἀπειληφέναι* PM Ausgg., *ὑπειληφέναι* Bo. (Notae p. 408), Guiet u. Del. (I 788 Anm. g) | **7** hinter *τελέως* + *καὶ* Del. (I 789 Anm. a) | **8** *γιγνώσκῃ*, das *η* in Correctur, A *γιγνώσκῃ* Ausgg. | **10** *ὅτε* Ausgg. | **12** *ὑπ' ἐκείνοις*] *ὑπ' ἐκείνων* vermutet Guiet (bei Del. I 789 Anm. b) | *βλέπειν* M Ausgg. *κλέπειν* A, der erste Buchst. ist *κ*, nicht *β*, wenn auch der einen Form des *β* sehr ähnlich | **13—14** am Rand *κελ°* A¹ | **20—21** am Rand *κελ* A¹ | **21** *ὧδε* A | **23** *ἰσχύος*] *ι* in Correctur A **25** *τοὺς* < Sp. Del. | **27** *ὧν ἐπεὶ* P Del., *ὧν ἐστὶ* Hö., *ὧν ἐστι* Sp. im Text (*ἐπίμεστος* statt *ἐστὶ μεστὸς* beide als Vermutung am Rand); *÷ὧν ἐπῇ*, am Rande nichts, A; ⟨αἱ⟩ füge ich mit Del. ein | *νῦν* schreibe ich, *ὧν* A Hö. Sp., < P Del.

LXIV. *Ἕνα οὖν τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν ἡμῖν ἐξευμενιστέον καὶ*
210r *τοῦτον ἵλεω εὐκτέον, ἐξευμενιζόμενον εὐσεβείᾳ | καὶ πάσῃ ἀρετῇ. εἰ δὲ καὶ ἄλλους τινὰς βούλεται μετὰ τὸν ἐπὶ πᾶσιν ἐξευμενίζεσθαι θεὸν, κατανοησάτω ὅτι ὥσπερ τῷ κινουμένῳ σώματι ἀκολουθεῖ ἡ τῆς σκιᾶς αὐτοῦ κίνησις, τὸν αὐτὸν τρόπον τῷ ἐξευμενίζεσθαι τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν ἕπεται εὐμενεῖς ἔχειν πάντας τοὺς ἐκείνου φίλους ἀγγέλους καὶ ψυχὰς καὶ πνεύματα. συναίσθονται γὰρ τῶν ἀξίων τοῦ παρὰ τοῦ θεοῦ εὐμενισμοῦ, καὶ οὐ μόνον καὶ αὐτοὶ εὐμενεῖς τοῖς ἀξίοις γίνονται ἀλλὰ καὶ συμπράττουσι τοῖς βουλομένοις τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν θεραπεύειν καὶ ἐξευμενίζονται καὶ συνεύχονται καὶ συναξιοῦσιν· ὥστε τολμᾶν ἡμᾶς λέγειν ὅτι ἀνθρώποις μετὰ προαιρέσεως προτιθεμένοις τὰ κρείττονα εὐχομένοις τῷ θεῷ μυρίαι ὅσαι ἄκλητοι συνεύχονται δυνάμεις ἱεραὶ, συμπαρέχουσαι τῷ ἐπικήρῳ ἡμῶν γένει καὶ, ἵν' οὕτως εἴπω, συναγωνιῶσαι δι' οὓς*
15 *ὁρῶσιν ἀντιστρατευο|μένους καὶ ἀνταγωνιζομένους δαίμονας τῇ* 790
σωτηρίᾳ μάλιστα τῶν ἑαυτοὺς ἀνατιθέντων θεῷ καὶ μὴ φροντιζόντων τῆς τῶν δαιμόνων ἔχθρας, ἐὰν ἐκεῖνοι ἐξαγριαίνωσι πρὸς τὸν ἄνθρωπον, φεύγοντα μὲν αὐτῶν τὰς διὰ κνίσσης καὶ αἵματος θεραπείας παντὶ δὲ τρόπῳ λόγων καὶ πράξεων σπεύδοντα οἰ-
20 *κειοῦσθαι καὶ ἑνοῦσθαι τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ διὰ τοῦ καταλύσαντος μυρίους δαίμονας Ἰησοῦ, ἡνίκα περιῄει ..λώμενος" καὶ ἐπιστρέφων „τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου."*

LXV. *Ἡμῖν μέντοι γε καταφρονητέον ἐξευμενισμοῦ ἀνθρώπων καὶ βασιλέων, οὐ μόνον ἐὰν διὰ μιαιφονιῶν καὶ ἀσελγειῶν καὶ*
25 *ὠμοτάτων πράξεων ἐξευμενιζώμεθα αὐτούς, ἀλλὰ καὶ ἐὰν διὰ τῆς εἰς τὸν θεὸν τῶν ὅλων ἀσεβείας ἢ τινος μετὰ δουλοπρεπείας*

9 Vgl. Origenes, De orat. Cap. XI a. E. — **21** Vgl. Act. 10, 38.

2 hinter ἵλεω + ⟨ἔχειν⟩ Del. nach P, man könnte auch an ⟨εἶναι⟩ denken, vgl. oben V 5, S. 5 Z. 5, doch auch unten Z. 6 | εὐκτέον P Ausgg. im Text, ἐκτέον M corr., Hö. Sp. am Rand; εὐκταῖον A | fol. 210 ist vom Buchbinder durch einen Falz befestigt, hierdurch sind die Zeilenanfänge am innern Rand von fol. 210r u. die Zeilenausgänge am innern Rand von fol. 210v mehr oder weniger verklebt | *καὶ πάσῃ*] *καὶ πάσ* verklebt, *η* erhalten A | **4** *κατανοησάτω*] *νοησάτ* verkl. A | **5** *κίνησις*] *νησις* verkl. A | **5—6** am Rand *ση* A1 | **6** *ἔχειν πάντας*] *ἔχειν πα* verkl. A | **7** *πνεύματα*] *πναματα* [so] A | *συναίσθονται γὰρ*] *ται γα* verkl. A | **9** *εὐμενεῖς τοῖς*] *νεῖς τ* verkl. A | **10—11** am Rand *ση* A1 | **10** *πᾶσι* verkl. A | **11** *τολμᾶν*] *τολ* verkl. A | **12** *κρείττονα*] *τον* verkl. A | **13** *συμπαρέχουσαι*] *συμ* verkl. A *συμπαρηχοῦσαι* vermutet Guiet bei Del. (I 789 Anm. g) | **14** *συναγωνιῶσαι* M corr., Sp. am Rand, Hö. Del. im Text; *συναγωνιοῦ* u. dahinter 3 Buchst., wohl *σαι*, verkl. A | **15** *τῇ* verkl. A | **17** *τῶν*] *τ* ganz, *ω* halb verkl. A | **18** *μὲν*] *μ* ganz, *ε* halb verkl. A | *κνίσσης*] *ν* in Correctur A | **20** *καὶ ἑνοῦσθαι τῷ ἐπὶ πᾶσι* P Del. *τῷ ἐπὶ πᾶσι καὶ ἑνοῦσθαι* A Hö. Sp. | **26** *ἢ* aus *ἤ* corr. A.

καὶ ταπεινότητος φωνῆς, ἀλλοτρίας ἀνδρείων καὶ μεγαλοψύχων ἀνδρῶν καὶ τὴν καρτερίαν ὡς μεγίστην ἀρετὴν συναναλαβεῖν ταῖς ἄλλαις ἐθελόντων. ἔνθα μέντοι οὐδὲν ἐναντίον πράττομεν νόμῳ καὶ λόγῳ θεοῦ, οὐ μεμήναμεν οὐδ' ὁρμῶμεν καθ' ἑαυτῶν ἐγείρειν βασιλέως ἢ δυνάστου θυμὸν, ἐπὶ αἰκίας καὶ βασανιστήρια ἢ καὶ θανάτους ἡμᾶς φέροντα. ἀνέγνωμεν γὰρ καὶ τὸ „πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. οὐ γάρ ἐστιν ἐξουσία εἰ μὴ ὑπὸ θεοῦ, αἱ δὲ οὖσαι ὑπὸ θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν· ὥστε οἱ ἀνθεστηκότες τῇ ἐξουσίᾳ τῇ τοῦ θεοῦ διαταγῇ ἀνθίστανται." ἐν μέντοι γε τοῖς εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐξηγητικοῖς, ὡς δυνατὸν ἦν ἡμῖν, ἐπὶ πλεῖον καὶ ταῦτα τὰ ῥήματα ποικίλως ἐξητάσαμεν· νῦν δ' αὐτὰ εἰς τὸ προκείμενον ἁπλούστερον κατὰ τὴν κοινοτέραν ἐκδοχὴν παρειλήφαμεν, ἐπείπερ φησὶν ὁ Κέλσος· οὐδὲ τούτους ἄνευ δαιμονίας ἰσχύος τῶν τῇδε εἶναι ἠξιωμένους.

210v καὶ ἐπεὶ πολὺς ἦν ὁ λόγος ὁ περὶ | τῆς τῶν βασιλευόντων καὶ δυναστῶν καταστάσεως, πολλῆς ζητήσεως οὔσης κατὰ τὸν τόπον διὰ τοὺς ὠμότερον καὶ τυραννικώτερον ἄρξαντας ἢ τοὺς ἐκ τοῦ ἄρχειν ἐπὶ θρύψιν καὶ τρυφὴν ἐξοκείλαντας, διὰ τοῦτο ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ πρόβλημα ἐξετάσαι ὑπερεθέμεθα. τύχην μέντοι βασιλέως οὐκ ὤμνυμεν ὡς οὐδ' ἄλλον νομιζόμενον θεόν· εἴτε γὰρ, ὡς 791
ὠνόμασάν τινες, ἐκφορὰ μόνον ἐστὶν ἡ τύχη ὁμοίως δοκήσει καὶ διαστάσει, οὐκ ὤμνυμεν τὸ μηδαμῶς ὂν ὡς θεὸν ἢ ὅλως ὑφεστηκὸς καὶ δυνάμενόν τι ποιῆσαι, ἵνα μὴ τὴν ὁμοτικὴν δύναμιν εἰς ἃ μὴ δεῖ παραλαμβάνωμεν, εἴτε καὶ (ὥς τισιν ἔδοξεν εἰποῦσι· τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως τὸν δαίμονα ὀμνῦσιν οἱ τὴν τύχην αὐτοῦ ὀμνύ-

6 Röm. 13, 1. 2. — 10 Vgl. Origenes, Comm. in ep. ad. Rom. (Cap. 13, 1. 2) tom. IX Cap. 26 sqq. (= tom. VII p. 327 sqq. ed. Lomm.). — 19 Vgl. Eusebius, Hist. eccles. IV 15, 18 ff. Tertullian, Apol. Cap. XXXII. XXXV Mitte.

3—4 am Rand *ση* A¹ | 7 *ὑποτατ͞τέσθω* [so] A¹ | 8 *ὑπὸ* (hinter *μὴ*) A *ἀπὸ* Ausgg. | hinter *οὖσαι* + *ἐξουσίαι* Ausgg. | hinter *ὑπὸ* (vor *θεοῦ τετ.*) + *τοῦ* Ausgg. 9 *ἀνθίστανται* aus *ἀνθίσταται* corr. A¹ | 13 *οὐδὲ* A *οὐκ* M² (übergeschr.) Ausgg. | *τούτους* < M Ausgg. | 16 *οὔσης κατὰ* verklebt A | 17 *ἄρξαντας ἢ τοὺς*] *ας ἢ τοὺς* verkl. A | 18 *τοῦτο ἐπὶ τοῦ*] *ο ἐπὶ τοῦ* verkl. A | 19 *μέντοι βασιλέως*] *οι βασι* verkl. A | 20 *οὐκ* aus *οὐχ* corr. A | *νομιζόμενον* Gelenius (bei Hö. am Rand), Sp. Del. im Text; *νομίζομεν* A | *θν̄* aus *θω̄* corr. A | 21 *ὠνόμασάν*] *όμασάν* verkl. A | *δοκήσει* P Del. *δοκῶσι* A Hö. Sp. | 22 *διαστάσει, οὐκ ὤμνυμεν*] *σει οὐκ ὅ* verkl., doch von *σ* noch die linke Hälfte erhalten, A | *διαστάσει*] *διαστάσεις* M Hö. Sp. im Text, *διαστάσει* P V Hö. Sp. am Rand, Del. im Text; *διστάσει* vermutet Del. (I 791 Anm. a) ohne Grund | 23 *δυνάμενόν*] *΄μενον* verkl. A | *τὴν*] *ἡ* in Correctur A | 24 *παραλαμβάνωμεν*] *λαμβά* verkl. A | *εἰποῦσι*] *εἰποῦσιν ὅτι* liest Bo. (Notae p. 408) | 25 *βασιλέως*] *ασιλέως* verkl. A | *ὤμνυσιν* A Ausgg.

οντες) δαίμων ἐστὶν ἡ ὀνομαζομένη τύχη τοῦ βασιλέως, καὶ οὕτως ἀποθανετέον ἐστὶ μᾶλλον ἡμῖν ὑπὲρ τοῦ μὴ ὁμόσαι μοχθηρὸν δαίμονα καὶ ἄπιστον, πολλάκις συνεξαμαρτάνοντα ᾧ ἔλαχεν ἀνθρώπῳ ἢ καὶ πλέον αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα.

LXVI. Εἶτα πάλιν ὁ Κέλσος ὁμοίως τοῖς ἀπὸ δαιμονισμοῦ ἔσθ' ὅτε ἀναφέρουσιν εἶτα πάλιν καταπίπτουσιν ὥσπερ νήφων τοιαῦτά τινα λέγων· ἐὰν μέντοι γε κελεύῃ τις, εἰ τύχοι θρησκεύων θεὸν, ἢ ἀσεβεῖν ἢ ἄλλο τι αἰσχρὸν εἰπεῖν, οὐδαμῇ οὐδαμῶς πιστευτέον ἀλλὰ πρὸ τούτων πάσας βασάνους ἐγκαρτερητέον καὶ πάντας θανάτους ὑπομενετέον, πρίν τι ἀνόσιον περὶ θεοῦ μὴ ὅτι γε εἰπεῖν ἀλλὰ μελῆσαι· εἶτα πάλιν ἀπ' ἀγνοίας τῆς περὶ τοῦ ἡμετέρου λόγου καὶ πρὸς ταύτῃ ἀπὸ τοῦ φύρειν τὰ πάντα τοιαῦτά φησιν· ἐὰν δὲ κελεύῃ τις εὐφημῆσαι τὸν Ἥλιον ἢ τὴν Ἀθηνᾶν προθυμότατα μετὰ καλοῦ παιᾶνος εὐφημεῖν, οὕτω τοι σέβειν μᾶλλον δόξεις τὸν μέγαν θεὸν, ἐὰν καὶ τούσδε ὑμνῇς· τὸ γὰρ θεοσεβὲς διὰ πάντων διεξιὸν τελεώτερον γίνεται.

φαμὲν οὖν ὅτι οὐ περιμένομεν εὐφημῆσαι τὸν Ἥλιον τὸν κελεύοντα, οἱ μαθόντες οὐ μόνον τοὺς τῇ διατάξει ὑποτεταγμένους εὐφημεῖν ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθρούς. εὐφημοῦμεν οὖν Ἥλιον ὡς καλὸν θεοῦ δημιούργημα καὶ τοὺς νόμους φυλάσσον τοῦ θεοῦ καὶ ἀκοῦον τοῦ „αἰνεῖτε τὸν κύριον ἥλιος καὶ σελήνη," καὶ ὅση δύναμις ὑμνοῦντα τὸν πατέρα καὶ τὸν δημιουργὸν τοῦ παντός. Ἀθηνᾶν μέντοι μετὰ Ἥλίου τασσομένην ἐμυθοποίησαν οἱ Ἑλλήνων λόγοι, εἴτ' ἐν ὑπονοίαις εἴτε χωρὶς ὑπονοιῶν φάσκοντες ἐκ τῆς
211r τοῦ Διὸς γεγεννῆσθαι κεφαλῆς καθωπλισμένην· | καὶ διωκομένην

3 Vgl. oben VIII 34, S. 249 Z. 29. — **22** Psal. 148, 3. — **23** Vgl. Apollodor, Bibl. I 20 (3, 6). III 188. 189 (14, 6, 2—4).

1 *δαίμων ἐστὶν*] *ων ἐστὶν* verkl., *δαίμ* erhalten A *δαιμόνων ἐστὶν* P M V Ausgg. | **2** *ἀποθανετέον*] *νετέον* verkl. A *ἀποθανητέον* P M Del. | **3** *ἄπιστον*] ausser *α* alles verkl. A | **4** *πλέον αὐτοῦ*] *ον αὐτοῦ* verkl. A | **5** *δαιμονισμοῦ*] *αιμο* verkl. A | **6—7** am Rand *κελ̃* A¹ | **6** *ὥσπερ*] *ερ* verkl. A | **7** *λέγων* A *λέγει* M Ausgg. | *κελεύῃ* A *κελείοι* M Ausgg. | *θρησκεύων*] *θρη* verkl. A *θρησκεύειν* M Hö. im Text, Sp. am Rand; *θρησκεύοντα* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text | **8** *οὐδαμῶς*] *μῶς* verkl. A | **9** *πάσας βασάνους* A Hö. im Text, *πάσαις βασάνοις* M corr., Hö. am Rand, Sp. Del. im Text | *ἐγκαρτερητέον*] *ον* verkl. A | **10** *ὑπομενετέον* A Hö. Sp. *ὑπομονητέον* Del. | **11** *θεοῦ*] *εοῦ* verkl. A | *μελῆσαι* A *μελετῆσαι* M corr. (am Rand) Ausgg. | **12** *περὶ τοῦ*] *ὶ οῦ* verkl. A | **13—14** am Rand *κελ̃* A¹ | **15** *δόξεις* M Ausgg. *δόξῃς* A | **21** *τοῦ* < M Ausgg. | **23** *ὑμνοῦντα* A *ὑμνεῖτε* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text | **26** fol. 211 ist fälschlich hinter fol. 214 eingeheftet; durch einen am innern Rand von fol. 211r eingeklebten Papierstreifen sind die Zeilenanfänge z. T. verdeckt A | *καὶ διωκομένην*] *καὶ διω* verkl. A.

τότε ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου, βουλομένου αὐτῆς φθεῖραι τὴν παρθενίαν, ἐκπεφευγέναι μὲν αὐτὸν τὴν δ' ἐκ τῆς ἐπιθυμίας πεσοῦσαν ἐπὶ τὴν γῆν θορὴν ἀγαπήσασαν ἐκθρέψαι, καλέσασαν Ἐριχθόνιον, τόν ποτε, φασίν, Ἀθήνη

θρέψε, Διὸς θυγάτηρ, τέκε δὲ ζείδωρος ἄρουρα.

καὶ ὁρῶμέν γε, ὅτι τῷ προσιεμένῳ τὴν Ἀθηνᾶν, Διὸς θυγατέρα, 792
πολλοὺς μύθους καὶ πλάσματα παρεκδεκτέον, οὓς οὐκ ἂν παραδέχοιτο ὁ φεύγων μὲν μύθους ζητῶν δὲ ἀλήθειαν.

LXVII. Ἵνα δὲ καὶ τροπολογῆται καὶ λέγηται φρόνησις εἶναι ἡ Ἀθηνᾶ, παραστησάτω τις αὐτῆς τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν οὐσίαν, ὡς ὑφεστηκυίας κατὰ τὴν τροπολογίαν ταύτην. εἰ δὲ καὶ ἀρχαία τις γενομένη ἄνθρωπος ἡ Ἀθηνᾶ τετίμηται, παραδόντων τοῖς ὑποχειρίοις μυστήρια καὶ τελετὰς τῶν βουληθέντων αὐτῆς τὸ ὄνομα παρὰ ἀνθρώποις ὡς θεοῦ ᾄδεσθαι, πολλῷ μᾶλλον οὐ χρὴ ὑμνῆσαι καὶ ὡς θεὸν δοξάσαι τὴν Ἀθηνᾶν, εἴ γε οὐδὲ τὸν τηλικοῦτον ἥλιον προσκυνεῖν ἡμῖν θέμις, κἂν εὐφημῶμεν αὐτόν.

Κέλσος μὲν οὖν φησι μᾶλλον ἡμᾶς σέβειν δοκεῖν τὸν μέγαν θεόν, ἂν καὶ Ἥλιον καὶ Ἀθηνᾶν ὑμνῶμεν, ἡμεῖς δὲ τὸ ἐναντίον ἴσμεν. ὕμνους γὰρ εἰς μόνον τὸν ἐπὶ πᾶσι λέγομεν θεὸν καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ θεὸν λόγον. καὶ ὑμνοῦμέν γε θεὸν καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ ὡς καὶ „ἥλιος καὶ σελήνη" καὶ „ἄστρα" καὶ πᾶσα ἡ οὐρανία στρατιά. ὑμνοῦσι γὰρ πάντες οὗτοι, θεῖος ὄντες χορός, μετὰ τῶν ἐν ἀνθρώποις δικαίων τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ.

προείπομεν μὲν οὖν μὴ δεῖν ὑμνύναι τὸν ἐν ἀνθρώποις βασιλέα ἢ τὴν ὀνομαζομένην τύχην αὐτοῦ. διὸ οὐκ ἀναγκαῖον ἡμᾶς

3 Vgl. Homer, Il. II 547. 548. — 20 Vgl. Joh. 1, 1. 14. 1S. 3, 16. 18. I Joh. 4, 9. — 21 Vgl. Psal. 148, 3. — 22 Vgl. I Kön. 22, 19. Jerem. 8, 2. Hos. 13, 4 u. s. w. — 23 Vgl. oben VIII 63, S. 279 Z. 22. — 25 Vgl. oben VIII 65, S. 281 Z. 19 ff.

1 *τότε*] *ποτὲ* vermuten Bo. (Notae p. 408) u. Del. (I 791 Anm. k) | *παρθενίαν*] *θενίαν* verkl. A | 2 *δ'* A *δὲ* Ausgg. | *ἐπὶ τὴν* verkl. A | 3 *ποτε* verkl. A | 5 *θυγάτηρ*] *γα* in Correctur A | 6 *ὁρῶμέν*] ausser *ὁ* alles verkl. A | *τῷ* MAusgg. *τὸ* A 7 *μύθους*] ausser *ς* alles verkl. A | *παρεκδεκτέον* A Hö. Sp. *παραδεκτέον* P Bo. (Notae p. 408) Del. | 8 *μὲν μύθους*] *μὲν μ* verkl. A | *δὲ* A *δ'* Ausgg. | 9 *φρόνησις*] *φρόνη* verkl. A | 10 *τὴν οὐσίαν*] *τὴν οὐ* verkl. A | 11 *ἀρχαία*] ausser Schluss-*α* alles verkl. A | 12 *ὑποχειρίοις μυστήρια*] *ρίοις μ* verkl. A | 14 *ὡς θεοῦ* verkl. A | *ὑμνῆσαι* M$^{corr.}$ Ausgg. *ὑπομνῆσαι* A | 15 *Ἀθηνᾶν*] *Ἀθη* verkl. A | 16 *εὐφημῶμεν*] *φημ* verkl. A | 17 *ἡμᾶς σέβειν δοκεῖν* A *δοκεῖν ἡμᾶς σέβειν* MAusgg. | 18 *θεὸν* verkl. A | 19—20 am Rand *ση* A^1 | 19 *ὕμνους*] *μνο* verkl. A | 20 *θεὸν λόγον* wahrscheinlich A, von *λόγον* nur *ον* zu erkennen, das übrige verkl., *θεὸν λόγον* MVHö.Sp., *λόγον καὶ θεὸν* PDel. | 21 *καὶ* (vor *ἄστρα*] *κα* verkl. A | 22 *ὄντες*] *ὂν* verkl. A | 24 *μονογενῆ*] *νῆ* verkl. A | 26 *τὴν* verkl. A.

πάλιν ἀπολογεῖσθαι πρὸς τὸ κἂν ἐν ἀνθρώποις βασιλέα κελεύῃ σέ τις ὀρκωμοτεῖν, οὐδὲ τοῦτο δεινόν. δέδοται γὰρ τούτῳ τὰ ἐπὶ γῆς, καὶ ὅ τι ἂν λαμβάνῃς ἐν τῷ βίῳ, παρὰ τούτου λαμβάνεις. ἡμεῖς δέ φαμεν ὅτι οὐ πάντως δέδοται τούτῳ τὰ ἐπὶ γῆς ὅλα, οὐδ' ὅ τι ἂν λαμβάνωμεν ἐν τῷ βίῳ, παρὰ τούτου λαμβάνομεν. δικαίως γὰρ καὶ καλῶς λαμβάνοντες, ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ τῆς προνοίας αὐτοῦ λαμβάνομεν, οἷον ἡμέρους καρποὺς καὶ ἄρτον, στηρίζοντα „καρδίαν ἀνθρώπου," καὶ τὴν προσηνῆ ἄμπελον καὶ οἶνον, εὐφραίνοντα „καρδίαν ἀνθρώπου." ἀλλὰ καὶ τοὺς τῆς ἐλαίας καρποὺς ἀπὸ τῆς προνοίας ἔχομεν τοῦ θεοῦ „τοῦ ἱλαρῦναι πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ."

LXVIII. Εἶθ' ἑξῆς φησιν ὁ Κέλσος ὅτι οὐ χρὴ ἀπιστεῖν ἀνδρὶ ἀρχαίῳ, πάλαι προειπόντι τό·

εἷς βασιλεύς, ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω.

καὶ ἐπιφέρει· ὡς, ἂν τοῦτο λύσῃς τὸ δόγμα, εἰκότως ἀμυνεῖται σε ὁ βασιλεύς. εἰ γὰρ τὸ αὐτό σοι | ποιήσειαν ἅπαντες, οὐδὲν κωλύσει τὸν μὲν καταλειφθῆναι μόνον καὶ ἔρημον, τὰ δ' ἐπὶ γῆς ἐπὶ τοῖς ἀνομωτάτοις τε καὶ ἀγριωτάτοις βαρβάροις γενέσθαι, καὶ μήτε τῆς σῆς θρησκείας μήτε τῆς ἀληθινῆς σοφίας ἐν ἀνθρώποις ἔτι καταλείπεσθαι κλέος. εἷς μὲν οὖν

κοίρανος ἔστω,

εἷς βασιλεύς,

| οὐχ 793

ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω,

ἀλλ' ᾧ ἔδωκεν ὁ καθιστῶν „βασιλεῖς καὶ" μεθιστῶν „καὶ τὸν χρήσιμον" κατὰ καιρὸν ἐγείρων ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ οὐχ ὁ τοῦ καταταρταρωθέντος, ὡς οἱ μῦθοι Ἑλλήνων λέγουσι, Κρόνου υἱὸς ἀπε-

8—11 Vgl. Psal. 103, 15. — **14** Homer, Il. II 205. — **21** Vgl. Homer, Il. II 204. 205. — **23** u. **25** Homer, Il. II 205. — **26** Vgl. Dan. 2, 21. — Vgl. Sir. 10, 4. — **27** Vgl. Apollodor, Bibl. I 6. 7 (2, 1).

1 *ἀπολογεῖσθαι*] *λογ* verkl. A | *ἀνθρώποις*] *ἀ* in Correctur A | *κελεύῃ* A *κελεύσῃ* M Ausgg. | **2** *τοῦτο*] *τοῦτ* verkl. A | *τούτῳ*] *ύ* aus *ῦ* corr. A | **3** *βίῳ* verkl. A | **4** *πάντως* A *πάντῃ* M Ausgg. | *τούτῳ*] *του* verkl. A | **6** *λαμβάνομεν*] *λα* ganz u. *μ* halb verkl. A | **7** *προνοίας*] *π* verkl. A | **8** *στηρίζοντα*] *ζον* verkl. A | **9** *καρδίαν*] *κ* verkl. A | **10** *ἔχομεν*] *ἔχ* verkl. A | *ἱλαρύναι* A | **12** *Κέλσος*] *κέ* verkl. A | **14** *εἷς*] *εἰ* verkl. A | **15** *τοῦτο*] das erste *τ* verkl. A | **21** *εἷς μὲν* A *εἰ μὲν* M Ausgg. | **22** vor *κοίρανος* + *εἷς* M corr. Ausgg. | **25** *ἔδωκε* Homer P Del. *δέδωκε* A Hö. Sp. | **26** *βασιλεῖς*] *ς* erloschen A | *καὶ* (vor *μεθιστῶν*)] *αι* erloschen A | *μεθιστῶν*] *με* erloschen A | **27** *καταταρταρωθέντος*] *κα* erloschen A.

λάσας τοῦτον τῆς ἀρχῆς καθίστησι βασιλεῖς, οὐδ' ἂν ἀλληγορῇ τις τὰ κατὰ τοὺς τόπους, ἀλλ' ὁ διοικῶν τὰ σύμπαντα θεὸς οἶδεν ὅ τι ποτὲ ποιεῖ κατὰ τὸν τόπον τῆς τῶν βασιλέων καταστάσεως.

λύομεν οὖν τὸ δόγμα·

ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω,

οὐδὲν ἀγκύλον καὶ σκολιὸν βούλεσθαι πειθόμενοι θεὸν ἢ πατέρα θεοῦ. οὐ λύομεν δὲ τὸ δόγμα τὸ περὶ προνοίας καὶ τῶν εἴτε προηγουμένως ὑπ' αὐτῆς γινομένων εἴτε καὶ ἔκ τινων ἐπακολουθούντων. ἀλλ' οὐδ' εἰκότως ἡμᾶς ἀμύνεται βασιλεὺς, φάσκοντας μὲν ὅτι οὐ

Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω

ἔδωκεν αὐτῷ τὸ βασιλεύειν, ὁ δὲ μεθιστῶν „βασιλεῖς καὶ" καθιστῶν. καὶ τὸ αὐτό γε ποιεῖτωσάν μοι ἅπαντες, τὸ μὲν Ὁμηρικὸν καταλύοντες δόγμα τὸ δὲ θεῖον περὶ βασιλέως τηροῦντες καὶ τὸ „τὸν βασιλέα τιμᾶτε" φυλάττοντες· καὶ τὸ ὡς ἐν ὑποθέσει γε τοιαύτῃ οὔτε μόνος ὁ βασιλεὺς καταλειφθήσεται οὔτ' ἔρημος ἔσται οὔτε τὰ ἐπὶ γῆς ἐπὶ τοῖς ἀνομωτάτοις καὶ ἀγριωτάτοις βαρβάροις ἔσται. εἰ γὰρ, ὡς λέγει Κέλσος, τὸ αὐτό μοι ποιήσειαν ἅπαντες, δηλονότι καὶ οἱ βάρβαροι τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ προσελθόντες νομιμώτατοι ἔσονται καὶ ἡμερώτατοι· καὶ πᾶσα μὲν θρησκεία καταλυθήσεται μόνη δὲ ἡ Χριστιανῶν κρατήσει, ἤτις καὶ μόνη ποτὲ κρατήσει, τοῦ λόγου ἀεὶ πλείονας νεμομένου ψυχάς.

LXIX. Εἶτα ἑαυτοῦ μὴ ἀκούσας ὁ Κέλσος, τὰ ἀνακόλουθα εἰπόντος τῷ εἰ γὰρ τὸ αὐτό σοι ποιήσειαν ἅπαντες, φησίν· οὐ μὲν δὴ τοῦτο φήσεις, ὡς, ἂν πεισθέντες σοι Ῥωμαῖοι καὶ τῶν νενομισμένων αὐτοῖς πρὸς θεούς τε καὶ ἀνθρώπους ἀμελήσαντες τὸν σὸν Ὕψιστον, ἢ ὅντινα βούλει, προσκα-

5 u. **11** Vgl. Homer, Il. II 205. — **12** Vgl. Dan. 2, 21. — **15** I Petr. 2, 17. — **24** Vgl. oben VIII 68, S. 284 Z. 16.

3 *τόπον*] *τό* halb erloschen A | **5** *ἔδωκε*] *ἔδοκε* A | **14** *βασιλέως* A *βασιλείας* M Ausgg. **15** *τιμᾶτε* schreibe ich nach I Petr. 2, 17. *τιμᾶν* M Ausgg. *τιματ* [so] A | *τὸ ὡς*] *τὸ ὅσον* oder *ὡς* liest Bo. (Notae p. 409), *τότε ὡς* Guiet (bei Del. I 793 Anm. b) | **16** *μόνος*] *νος* halb erloschen A | **24** *αὐτό σοι*] *το σο* halb erloschen A | **25** *μὲν* A *μὴ* Ausgg. | **27** *προσκαλέσωνται* schreibe ich, *προσκαλέσασθαι* A; die Verschreibung wohl durch das vorhergehende Verbum *βούλει*, bei dem der Schreiber einen Infinitiv vermisste, zu erklären; *προσκαλέσασθαι, ⟨σέβοιντο⟩* liest Del. nach den Worten des Origenes (unten S. 286 Z. 12) unrichtig; wollte man aber nach *πρ. ⟨σέβωνται⟩* schreiben, so widersprächе das der knappen Ausdrucksweise des Celsus, der auch das Medium von *σέβειν* sonst nirgends gebraucht; ferner citiert Origenes (unten S. 286 Z. 12) nicht wörtlich, endlich ist in *προσκαλέσωνται* der Begriff des *σέβεσθαι* mit eingeschlossen. Bo. (Notae p. 409) liest: *προσκαλέσονται καταβάντα ἐπερμαχεῖσθαι αὐτῶν, ὡς οὐδεμιᾶς ἄλλης ἀλκῆς δεήσειν.*

λέσωνται, καταβὰς ὑπερμαχεῖται αὐτῶν, καὶ οὐδεμιᾶς ἄλλης ἀλκῆς δεήσει. καὶ γὰρ πρότερον ὁ αὐτὸς θεὸς τοῖς προσέχουσιν αὐτῷ ταῦτά τε καὶ πολὺ μείζω τούτων, ὡς ὑμεῖς φατε, ὑπισχνούμενος ὁρᾶτε ὅσα ὠφέλησεν ἐκείνους τε καὶ ὑμᾶς· ὧν τοῖς μὲν ἀντὶ ⟨τοῦ⟩ γῆς ἁπάσης εἶναι δεσπόταις οὐδ' ὁποία τις βῶλος οὐδ' ἑστία λείπεται, ὑμῶν δὲ κἂν πλανᾶταί τις ἔτι λανθάνων, ἀλλὰ ζητεῖται πρὸς θανάτου | δίκην. 212r

ἐπεὶ δὲ καθ' ὑπόθεσιν ζητεῖ, εἰ πεισθέντες Ῥωμαῖοι τῷ Χριστιανῶν λόγῳ, τῶν πρὸς τοὺς νενομισμένους θεοὺς ἀμελήσαντες καὶ τῶν κατὰ τοὺς ἀνθρώπους προτέρων νόμων, τὸν Ὕψιστον σέβοιντο, τί ἂν ἀπαντήσαι· ἄκουε τί ἀρέσκει περὶ τούτων ἡμῖν. φαμὲν ὅτι, εἴπερ, „ἂν δύο συμφωνῶσιν" ἐξ ἡμῶν „ἐπὶ τῆς γῆς περὶ παντὸς πράγματος, | οὗ ἐὰν αἰτήσωνται γενήσεται 794 αὐτοῖς παρὰ τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς πατρὸς" τῶν δικαίων· χαίρει γὰρ συμφωνίᾳ τῶν λογικῶν ζῴων ὁ θεὸς καὶ ἐκτρέπεται τὴν διαφωνίαν· τί χρὴ νομίζειν, εἰ μὴ μόνον ὡς νῦν πάνυ ὀλίγοι συμφωνοῖεν ἀλλὰ πᾶσα ἡ ὑπὸ Ῥωμαίων ἀρχή; εὔξονται γὰρ τῷ καὶ πρότερον εἰπόντι πρὸς τοὺς Ἑβραίους καταδιωκομένους ὑπὸ Αἰγυπτίων λόγῳ· „κύριος πολεμήσει ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς σιγήσεσθε," καὶ μετὰ πάσης συμφωνίας εὐξάμενοι πολλῷ πλείονας δυνήσονται καταλῦσαι ἐχθροὺς ἐπιδιώκοντας, ἢ οὓς καθεῖλεν ἡ Μωϋσέως πρὸς τὸν θεὸν βοῶντος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ εὐχή. ἃ δ' ὑπέσχετο ὁ θεὸς τοῖς τηροῦσι τὸν νόμον εἰ μὴ γεγένηται, οὐ τῷ ψεύδεσθαι τὸν θεὸν οὐ γεγένηται ἀλλὰ τῷ ἐπὶ συνθήκαις γεγονέναι τὰς ἐπαγγελίας, ταῖς περὶ τοῦ τηρεῖν τὸν νόμον καὶ τὸν κατὰ τὸν νόμον βίον. καὶ εἰ οὔτε βῶλος οὔθ' ἑστία Ἰουδαίοις καταλείπεται τοῖς τὰς ἐπαγγελίας ἐπὶ συνθήκαις εἰληφόσιν, αἰτιατέον πᾶσαν μὲν αὐτῶν τὴν παρανομίαν ἐξαιρέτως δὲ τὴν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ.

LXX. Ἀλλ' οἱ καθ' ὑπόθεσιν Κέλσου πάντες ἂν πεισθέντες Ῥωμαῖοι εὐχόμενοι περιέσονται τῶν πολεμίων ἢ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν

2 Vgl. oben VII 18. — **7** Vgl. oben VIII 39. — **13** Vgl. Matth. 18, 19. — **20** Exod. 14, 14.

1 *οὐδὲ μᾶς* A | **3** *προσέχουσι* A | **4** *ὑμεῖς*] *υμ* ausgebrochen A | **5** *ὑμᾶς*] *υ* in Correctur A | ⟨*τοῦ*⟩ füge ich mit M$^{corr.}$ u. den Ausgg. ein | **6** *λείπεται* A *καταλείπεται* M$^{corr.}$ Ausgg., vgl. unten Z. 27 | **7** *ἔτι*] *τ* halb ausgebrochen A | **13** hinter *φαμὲν* + *δ'* M Ausgg. | **18** *ῳμαίων* [so], am Rande nichts, A^1 | **21** *καταλύσαι* A | **22** *ἐχθροὺσ* aus *ἐχρούσ* corr. A | *μωϋσέος*, *υ* in Correctur, A | **23** *τῶν* aus *τὼν* corr. A | **24** *οὐ* (vor *τῷ*) aus *οὗ* corr. A | **25** *ταῖς* Bo. (Notae p. 409) Del. *τὰς* A Hö. Sp. | **30** *οἱ* aus *οἰ* corr. A.

πολεμήσονται, φρουρούμενοι ὑπὸ θείας δυνάμεως, τῆς διὰ πεντήκοντα δικαίους πέντε πόλεις ὅλας ἐπαγγειλαμένης διασῶσαι. ἄλες γάρ εἰσι τηρητικοὶ τῶν ἐπὶ γῆς συστάσεων τοῦ κόσμου οἱ τοῦ θεοῦ ἄνθρωποι, καὶ συνέστηκε τὰ ἐπὶ γῆς, ὅσον οἱ ἅλες οὐ τρέπονται· „ἐὰν γὰρ τὸ ἅλας μωρανθῇ," „οὔτ' εἰς γῆν οὔτ' εἰς κόπρον" „ἰσχύει ἔτι" ἀλλὰ „βληθὲν ἔξω" καταπατηθήσεται „ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων." „ὁ δ' ἔχων ὦτα ἀκουέτω," πῶς ταῦτα λέγεται. καὶ ἡμεῖς δὲ, ὅτε μὲν ἐπιτρέπει ὁ θεὸς τῷ πειράζοντι δοὺς ἐξουσίαν τὴν τοῦ διώκειν ἡμᾶς, διωκόμεθα· ὅτε δ' ὁ θεὸς ⟨οὐ⟩ βούλεται τοῦθ' ἡμᾶς πάσχειν, καὶ ἐν μισοῦντι ἡμᾶς τῷ κόσμῳ παραδόξως εἰρήνην ἄγομεν καὶ θαῤῥοῦμεν ἐπὶ τῷ εἰπόντι· „θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον." καὶ ἀληθῶς νενίκηκε „τὸν κόσμον." διόπερ ⟨ἰσχύει ὁ κόσμος⟩ εἰς ὅσον νικήσας αὐτὸν βούλεται, λαβὼν ἀπὸ τοῦ πατρὸς τὸ νικᾶν „τὸν κόσμον"· θαῤῥοῦμεν δὲ τῇ ἐκείνου νίκῃ.

εἰ δὲ βούλεται πάλιν ἡμᾶς ἀθλεῖν καὶ ἀγωνίζεσθαι περὶ εὐσεβείας, ἡκέτωσαν ἀνταγωνισταὶ, πρὸς οὓς ἐροῦμεν· „πάντα ἰσχύω ἐν 212v *τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν." καὶ γὰρ δύο στρουθίων πιπρασκομένων, ὃς ὠνόμασεν ἡ γραφὴ, „ἀσσαρίου," „ἓν εἰς παγίδα οὐ πίπτει ἄνευ τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς πατρός." καὶ ἐπὶ τοσοῦτον πάντα ἡ θεία περιείληφε πρόνοια, ὡς μηδὲ τὰς τρίχας „τῆς κεφαλῆς" ἡμῶν ἐκπεφευγέναι τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἠριθμῆσθαι.*

LXXI. | *Εἶτα πάλιν, ὡς ἔθος τῷ Κέλσῳ, φύρει ἐν τοῖς ἑξῆς λέγων ἃ οὐδεὶς ἡμῶν ἀνέγραψε· φησὶ γὰρ τοιαῦτα· οὐ μὴν οὐδὲ ἐκεῖνο ἀνεκτόν σου λέγοντος, ὡς, ἂν οἱ νῦν βασιλεύοντες ἡμῶν σοι πεισθέντες ἅλῶσι, τοὺς αὖθις βασιλεύοντας* 795

1 Vgl. Gen. 18, 24. 26. — **2** Vgl. Matth. 5, 13. Mark. 9, 50. Luk. 14, 34. — **3** Vgl. oben VIII 25, S. 242 Z. 2. — **5** Vgl. Matth. 5, 13. Luk. 14, 34. 35. — **8** Vgl. Matth. 4, 3. Hiob 1, 12. 2, 6. — **11** Joh. 16, 33. — **16** Phil. 4, 13 (I Tim. 1, 12). — **17** Vgl. Matth. 10, 29. — **20** Vgl. Matth. 10, 30. Luk. 12, 7. — **24** Vgl. Melito bei Eusebius, Hist. eccles. IV 26, 7—11.

3 *τῶν ἐπὶ γῆς συστάσεων* schreibe ich, vgl. oben III 28, I 225 Z. 21 f., *τῶν ἐπὶ γῆς συστάσεως* A *τῆς ἐπὶ γῆς συστάσεως* M$^{corr.}$ (am Rand) Bo. (Notae p. 409) Del. (I 794 Anm. b) *τῶν τῆς ἐπὶ γῆς συστάσεως* Ausgg. | **4** *ὅσον οἱ ἅλες οὐ τρέπονται* A (doch *οὐ* von I. H. übergeschr.), V Del. *ὅσον μὴ οἱ ἅλες τρέπονται* M (am Rand) Hö. Sp. (im Text) | **7** *ἡμεῖς*] Spiritus ausgebrochen A | **9** ⟨*οὐ*⟩ füge ich hier ein | hinter *ἡμᾶς* + *μὴ* M Ausgg. unrichtig | **10** *ἄγομεν*] *α* in Correctur A | **12** ⟨*ἰσχύει ὁ κόσμος*⟩ fügt Bo. (Notae p. 409) richtig, wie der Zusammenhang zeigt, hier ein | **13** *ἀπὸ* Del. *ὑπὸ* A Hö. Sp. | **15** *περὶ* A *ὑπὲρ* M Ausgg. | **19** *τοῖς* < M Ausgg. | **23—24** am Rand *κελ* A^1 | **23** *φησὶ γὰρ* A *καὶ φησι* M Ausgg. | **24** *οἱ*] *ι* halb erloschen A | **25** *ἁλῶσι* A | hinter *ἁλῶσι* + *καὶ ἄλλους ἐπ' ἄλλοις μέχρι πάντων*, doch expungiert, A.

πείσεις εἶτ' ἄλλους, ἂν κἀκεῖνοι ἁλῶσι, καὶ ἄλλους ἐπ' ἄλλοις, μέχρι πάντων τῶν σοι πειθομένων ἁλισκομένων μία τις ἀρχὴ σωφρονήσασα καὶ προειδομένη τὸ συμβαῖνον πάντας ὑμᾶς, πρὶν αὐτὴν προαπολέσθαι, παγγενεὶ διολέσει. εἰπεῖν δὲ περὶ τούτων οὐχ αἱρεῖ λόγος. οὐ γὰρ λέγει τις ἡμῶν περὶ τῶν νῦν βασιλευόντων ὅτι, ἐὰν πεισθέντες ἁλῶσι, τοὺς μετ' αὐτοὺς πάλιν πείσομεν, κἀκείνων ἁλόντων πάλιν τοὺς ἑξῆς πείσομεν. πόθεν δὲ καὶ ἀπέῤῥιψεν ὅτι κατὰ διαδοχὴν ἀεὶ τῶν ὑστέρων πειθομένων ἡμῖν καὶ ἁλισκομένων διὰ τὸ μὴ ἀμύνεσθαι τοὺς πολεμίους μία τις ἀρχὴ σωφρονήσασα καὶ προειδομένη τὸ συμβαῖνον παγγενεὶ ἡμᾶς διολέσει; ἀλλ' ἔοικε φλυαρίας ἐν τούτοις ἑξῆς συνάπτων καὶ τοῦτ' ἀφ' ἑαυτοῦ ἀπεῤῥοιβδηκέναι.

LXXII. Μετὰ δὲ ταῦτα εὐχήν τινα εἰπὼν τήν· εἰ γὰρ δὴ οἷόν τε εἰς ἕνα συμφρονῆσαι νόμον τοὺς τὴν Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην καὶ Λιβύην Ἕλληνάς τε καὶ βαρβάρους ἄχρι περάτων νενεμημένους, ἀδύνατον τοῦτο νομίσας εἶναι ἐπιφέρει ὅτι ὁ τοῦτο οἰόμενος οἶδεν οὐδέν. εἰ δὲ χρὴ καὶ τοῦτ' εἰπεῖν, λελέξεται ὀλίγα εἰς τὸν τόπον, δεόμενον πολλῆς ἐξετάσεως καὶ κατασκευῆς, εἰς τὸ φανῆναι οὐ μόνον δυνατὸν ἀλλὰ καὶ ἀληθὲς τὸ λεγόμενον περὶ τοῦ εἰς ἕνα συμφρονῆσαι νόμον πᾶν τὸ λογικόν. οἱ μὲν οὖν ἀπὸ τῆς Στοᾶς, ἐπικρατήσαντος ὡς οἷόν τε τοῦ ἰσχυροτέρου τῶν ἄλλων στοιχείου, τὴν ἐκπύρωσιν ἔσεσθαι πάντων εἰς πῦρ μεταβαλλόντων, ἡμεῖς δὲ τῆς λογικῆς φύσεως φαμεν ὅλης κρατῆσαί ποτε τὸν λόγον καὶ μεταποιῆσαι πᾶσαν ψυχὴν εἰς τὴν ἑαυτοῦ τελειότητα, ἐπὰν

15 Vgl. oben I 14. 24. V 41. — **23** Vgl. oben V 15, S. 16 Z. 2 f.

1 εἶτ' Bo. (Notae p. 409) Del. (I 795 Anm. a) εἰδ' in οὐδ' corr. A εἰ δ' P M V Ausgg. | ἁλῶσι] ἁ aus ἀ (oder ἀ aus ἁ?) corr. A | **2** ἁλισκομένων] ἁ aus ἀ (oder ἀ aus ἁ?) corr. A | hinter ἁλισκομένων + ἁλισκομένων, doch expungiert. A | μία schreibe ich mit Keim (Celsus' Wahres Wort, S. 138 Anm. 2), vgl. unten Z. 10; εἰ μὴ oder ἢ μία liest Bo. (Notae p. 409), ἅμα A Ausgg. | **3** σωφρο[illegible]νήσασα [so] aus σωφροσύνης corr. A² | **4** αὐτὴν Bo. (Notae p. 409) Del. (I 795 Anm. c) αὐτῇ A αὐτὴ P M Ausgg. | διολέσει] ει halb erloschen A | **5** εἰπεῖν δὲ περὶ τούτων οὐχ αἱρεῖ λόγος schreibe ich mit Del. (I 795 Anm. d), ἀπολογεῖσθαι περὶ τούτων οὐχ αἱρεῖ λόγος vermutet Bo. (Notae p. 409), ἐπεὶ δὲ πρὸς τούτων οὐκ ἐρεῖ λόγος A Ausgg. | τίς [so] auf Rasur A | **7** ἁλόντων] ἁ aus ἀ (oder ἀ aus ἁ?) corr. A | **9** ἁλισκομένων] ἁ aus ἀ (oder ἀ aus ἁ?) corr. A | **11** φλυαρίας ία auf Rasur A | **12** ἀπεροιβδηκέναι A | **16** hinter Λιβύην + κατοικοῦντας P Del., vgl. unten S. 290 Z. 11 f. | **23** hinter ἔσεσθαι + λέγουσι Hö. am Rand, Sp. im Text unrichtig infolge falscher Interpunktion | **24** κρατῆσαί bis 25 μεταποιῆσαι κρατήσειν—μεταποιήσειν vermutet Guiet (bei Del. I 795 Anm. f).

ἕκαστος ψιλῇ χρησάμενος τῇ ἐξουσίᾳ ἕληται ἃ βούλεται καὶ γένηται ἐν οἷς εἵλατο· καί φαμεν ὅτι οὐκ ἔστιν εἰκὸς, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ⟨ἐν⟩ τοῖς σώμασι νοσημάτων καὶ τραυμάτων τινὰ τῶν συμβαινόντων ἰσχυρότερα εἶναι πάσης ἰατρικῆς τέχνης, οὕτως ἐπὶ τῶν ψυχῶν εἶ-
214r ναί τι | τῶν ἀπὸ κακίας ἀδύνατον ὑπὸ τοῦ ἐπὶ πᾶσι λογικοῦ καὶ θεοῦ θεραπευθῆναι. πάντων γὰρ τῶν ἐν ψυχῇ κακῶν δυνατώτερος ὢν ὁ λόγος καὶ ἡ ἐν αὐτῷ θεραπεία προσάγει κατὰ βούλησιν θεοῦ ἑκάστῳ αὐτὴν, καὶ τὸ τέλος τῶν πραγμάτων ἀναιρεθῆναί ἐστι τὴν κακίαν· πότερον δὲ ὥστε μηδαμῇ μηδαμῶς ἔτι αὐ|τὴν ἐπιτραπῆναι 796
δύνασθαι ἢ μὴ, οὐ τοῦ παρόντος ἐστὶ λόγου διδάξαι.

πολλὰ μὲν οὖν αἱ προφητεῖαι περὶ τῆς παντελοῦς ἀναιρέσεως τῶν κακῶν καὶ διορθώσεως πάσης ψυχῆς ἐν ἀποῤῥήτοις λέγουσιν, ἀρκεῖ δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος παραθέσθαι τὴν ἀπὸ τοῦ Σοφονίου λέξιν, οὕτως ἔχουσαν· „ἑτοιμάζου, ὄρθρισον· διέφθαρται πᾶσα ἡ ἐπιφυλλὶς αὐ-
τῶν. διὰ τοῦτο ὑπόμεινόν ⟨με⟩, λέγει κύριος, ἐν ἡμέρᾳ ἀναστάσεώς μου εἰς μαρτύριον· διότι τὸ κρίμα μου εἰς συναγωγὰς ἐθνῶν τοῦ ἐκδέξασθαι βασιλεῖς, τοῦ ἐκχέαι ἐπ' αὐτοὺς πᾶσαν ὀργὴν θυμοῦ μου. ἐν γὰρ πυρὶ ζήλου μου καταναλωθήσεται πᾶσα ἡ γῆ· ὅτι τότε με-
ταστρέψω ἐπὶ λαοὺς γλῶσσαν εἰς γενεὰν αὐτῆς, τοῦ ἐπικαλεῖσθαι πάντας τὸ ὄνομα κυρίου, τοῦ δουλεύειν ⟨αὐτῷ⟩ ὑπὸ ζυγὸν ἕνα. ἐκ περάτων ποταμῶν Αἰθιοπίας θύσουσι θυσίας μοι. ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ οὐ μὴ καταισχυνθῇς ἐκ πάντων τῶν ἐπιτηδευμάτων σου, ὧν ἠσέβησας εἰς ἐμέ· ὅτι τότε περιελῶ ἀπὸ σοῦ τὰ φαυλίσματα τῆς ὕβρεώς σου, καὶ οὐκ ἔτι μὴ προσθῇς τοῦ μεγαλαυχῆσαι ἐπὶ τὸ ὄρος
τὸ ἅγιόν μου, καὶ ὑπολείψομαι ἐν σοὶ λαὸν πρᾶϋν καὶ ταπεινὸν, καὶ εὐλαβηθήσονται ἀπὸ τοῦ ὀνόματος κυρίου οἱ κατάλοιποι τοῦ Ἰσραήλ, καὶ οὐ ποιήσουσιν ἀδικίαν καὶ οὐ λαλήσουσι μάταια, καὶ οὐ μὴ εὑρεθῇ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν γλῶσσα δολία· διότι αὐτοὶ νεμήσονται καὶ κοιτασθήσονται, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἐκφοβῶν αὐτούς."

14 Zephan. 3, 7—13.

2 *εἵλατο* [so], ε von II. oder I. Hand übergeschr., A *εἵλετο* M Ausgg., vgl. oben VII 70, S. 219 Z. 14 | *ἔστι* A | ⟨*ἐν*⟩ füge ich mit Del. ein | **4** *εἶναι* A Hö. Sp. *ἐστι* Bo. (Notae p. 409) Del. | **5** mit *τῶν* beginnt fol. 214, es fehlt also (wohl infolge falscher Numerierung) fol. 213, ohne dass eine Lücke im Text von A vorhanden ist | *λογικοῦ* A *λόγου* P M Ausgg. | **6** vor *ψυχῇ* + *τῇ* M Ausgg. | **7** *αὐτῷ*] *α* ausgebrochen A | **9** *ἐπιτραπῆναι*] *ἐπιστραφῆναι* vermutet Bo. (Notae p. 409) | **10** *δύνασθαι* M Ausgg. *γίνεσθαι* A | **14** *ἐπιφυλλὶς* [so] A^1 | **15** ⟨*με*⟩ füge ich aus d. LXX mit den Ausgg. ein | **17** *ἐκδέξασθαι* A *εἰσδέξασθαι* Ausgg. | **18** *πυρὶ*] *υ* in Correctur A | **20** ⟨*αὐτῷ*⟩ füge ich aus d. LXX mit den Ausgg. ein, vgl. unten S. 290 Z. 6 | **23** *φαυλίσματά* [so] A | *τῆς*] *τη* in Correctur A | **24** *οὐκ ἔτι* A *οὐκέτι* Ausgg. | **25** *μου*] *μ* in Correctur A.

ὁ δυνάμενος δ' εἰς ταῦτα ὅλα μὲν κατανοήσας τὴν σαφήνειαν τῆς προφητείας παραστησάτω, μάλιστα δ' ἐξετασάτω, τί τὸ ἀναλουμένης πάσης τῆς γῆς μεταστραφῆναι „ἐπὶ λαοὺς γλῶσσαν εἰς γενεὰν αὐτῆς," ἀνάλογον τοῖς πρὸ τῆς συγχύσεως πράγμασι· καὶ κατανοησάτω, τί τὸ „ἐπικαλεῖσθαι πάντας τὸ ὄνομα κυρίου, τοῦ δουλεύειν αὐτῷ ὑπὸ ζυγὸν ἕνα," ὡς περιαιρεθῆναι „τὰ τῆς ὕβρεως φαυλίσματα," καὶ μηκέτι εἶναι „ἀδικίαν" μηδὲ λόγους ματαίους μηδὲ γλῶσσαν δολίαν.

ταῦτα δ' ἔδοξέ μοι μετρίως καὶ οὐ μετὰ τῆς ἀκριβοῦς διηγήσεως παραθέσθαι διὰ τὴν Κέλσου λέξιν, οἰομένου τὸ συμφρονῆσαι τοὺς τὴν Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην καὶ Λιβύην Ἕλληνάς τε καὶ βαρβάρους οἰκοῦντας ἀδύνατον εἶναι. καὶ τάχα ἀληθῶς ἀδύνατον μὲν τὸ τοιοῦτο τοῖς ἔτι ἐν σώμασι, οὐ μὴν ἀδύνατον καὶ ἀπολυθεῖσιν αὐτῶν.

LXXIII. Εἶθ' ἑξῆς προτρέπεται ἡμᾶς ὁ Κέλσος ἀρήγειν τῷ
214v | βασιλεῖ παντὶ σθένει καὶ συμπονεῖν αὐτῷ τὰ δίκαια καὶ ὑπερμαχεῖν αὐτοῦ καὶ συστρατεύειν αὐτῷ, ἂν ἐπείγῃ, καὶ συστρατηγεῖν. λεκτέον δὲ καὶ πρὸς ταῦτα ὅτι ἀρήγομεν κατὰ καιρὸν τοῖς βασιλεῦσι θείαν, ἵν' οὕτως εἴπω, ἄρηξιν, καὶ „πανοπλίαν" ἀναλαμβάνοντες „θεοῦ." καὶ ταῦτα ποιοῦμεν πειθόμενοι
| ἀποστολικῇ φωνῇ λεγούσῃ· „παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς πρῶτον ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχάς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων, ὑπὲρ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων." καὶ ὅσῳ γε τὶς εὐσεβέστερός ἐστι, τοσούτῳ ἀντικώτερος ἐν τῷ ἀρήγειν τοῖς βασιλεύουσι παρὰ τοὺς εἰς τὰς παρατάξεις ἐξιόντας στρατιώτας καὶ ἀναιροῦντας οὓς ἂν δύνωνται τῶν πολεμίων. 797

εἶτα δὲ καὶ ταῦτ' εἴποιμεν ἂν πρὸς τοὺς ἀλλοτρίους τῆς πίστεως καὶ ἀξιοῦντας ἡμᾶς στρατεύεσθαι ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καὶ ἀνθρώπους ἀναιρεῖν ὅτι καὶ οἱ καθ' ὑμᾶς ἱερεῖς ἀγαλμάτων τινῶν καὶ νεωκόροι ὧν νομίζετε θεῶν τηροῦσιν ἑαυτῶν ἀμίαντον τὴν δεξιὰν διὰ τὰς θυσίας, ἵν' ἀναιμάκτοις χερσὶ καὶ καθαραῖς ἀπὸ φόνων προσάγωσι τὰς νενομισμένας θυσίας οἷς φατε θεοῖς· καὶ οὐ δή που

2 Vgl. Zephan. 3, 8. 9. — **5** Vgl. Zephan. 3, 9. — **6** Vgl. Zephan. 3, 11. — **7** Vgl. Zephan. 3, 13. — **19** Vgl. Ephes. 6, 11. — **21** I Tim. 2, 1. 2.

1 *ὁ δυνάμενος—κατανοήσας*] *ὁ δυνάμενος δὴ ταῦτα ὅλα κατανοῆσαι* vermutet Guiet (bei Del. I 796 Anm. h) | *εἰς*] *εὖ* vermute ich, da die Construction *εἰς ταῦτα κατανοεῖν*, an sich sehr ungewöhnlich, bei Origenes sonst nicht vorkommt. **18** *τοιοῦτο* A *τοιοῦτον* Ausgg. | *σώμασι* schreibe ich, vgl. oben II 23, I 152 Z. 21; *σώματι* A Ausgg. | **14** *αὐτῶν* A *αὐτοῦ* M Ausgg. | **21** *ποιεῖσθαι* zweimal geschrieben A | **24** *ἐστιν* Ausgg. | **29** *ὑμᾶς* Hö. am Rand, Sp. Del. im Text; *ἡμᾶς* A | **31** *ἀναιμακτοις* [so] A.

πολέμου καταλαβόντος καὶ τοὺς ἱερεῖς στρατεύετε. εἰ οὖν τοῦτ' εὐλόγως γίνεται, πόσῳ μᾶλλον ἄλλων στρατευομένων καὶ οὗτοι στρατεύονται ὡς ἱερεῖς τοῦ θεοῦ καὶ θεραπευταί, καθαρὰς μὲν τηροῦντες τὰς δεξιὰς ἀγωνιζόμενοι δὲ διὰ τῶν πρὸς θεὸν εὐχῶν ὑπὲρ τῶν δικαίως στρατευομένων καὶ ὑπὲρ τοῦ δικαίως βασιλεύοντος, ἵνα τὰ ἐναντία πάντα καὶ ἐχθρὰ τοῖς δικαίως πράττουσι καθαιρεθῇ; ἡμεῖς δὲ καὶ ταῖς εὐχαῖς πάντας δαίμονας, τοὺς ἐγείροντας τὰ πολεμικὰ καὶ ὅρκους συγχέοντας καὶ τὴν εἰρήνην ταράσσοντας, καθαιροῦντες μᾶλλον βοηθοῦμεν τοῖς βασιλεύουσιν ἥπερ οἱ δοκοῦντες στρατεύεσθαι. συμπονοῦμεν δὲ τοῖς κοινοῖς πράγμασιν οἱ μετὰ δικαιοσύνης ἀναφέροντες προσευχάς, σὺν ἀσκήσεσι καὶ μελέταις διδασκούσαις καταφρονεῖν ἡδονῶν καὶ μὴ ἄγεσθαι ὑπ' αὐτῶν. ἡμεῖς καὶ μᾶλλον ὑπερμαχοῦμεν τοῦ βασιλέως· καὶ οὐ συστρατευόμεθα μὲν αὐτῷ, κἂν ἐπείγῃ, στρατευόμεθα δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ ἴδιον στρατόπεδον εὐσεβείας συγκροτοῦντες διὰ τῶν πρὸς τὸ θεῖον ἐντεύξεων.

LXXIV. *Εἰ δὲ βούλεται ἡμᾶς ὁ Κέλσος καὶ στρατηγεῖν ⟨ὑπὲρ⟩ πατρίδος, ἴστω ὅτι καὶ ταῦτα ποιοῦμεν, οὐ πρὸς τὸ | βλέπεσθαι* 798
ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ κενοδοξεῖν ἐπ' αὐτῶν ταῦτα πράττοντες· ἐν γὰρ τῷ κρυπτῷ ἡμῶν κατ' αὐτὸ τὸ ἡγεμονικὸν εὐχαί εἰσιν, ἀναπεμπόμεναι ὡς ἀπὸ ἱερέων ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν. Χριστιανοὶ 216r *| δὲ μᾶλλον εὐεργετοῦσι τὰς πατρίδας ἢ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, παιδεύοντες τοὺς πολίτας καὶ εὐσεβεῖν διδάσκοντες εἰς τὸν πολιέα θεόν, ἀναλαμβάνοντες εἰς θείαν τινὰ καὶ ἐπουράνιον πόλιν τοὺς ἐν ταῖς ἐλαχίσταις πόλεσι καλῶς βιώσαντας· πρὸς οὓς λέγοιτο ἄν· ⟨ἐν⟩ ἐλαχίστῃ πόλει „πιστὸς ἐγένου,“ ἧκε καὶ ἐπὶ τὴν μεγάλην, ὅπου „θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρίνει,“ καὶ σὲ συναριθμῶν αὐτοῖς, ἐὰν μηκέτι ὡς ἄνθρωπος ἀποθνήσκῃς μηδ' „ὡς εἷς τῶν ἀρχόντων“ πίπτῃς.*

13 Vgl. Tertullian, De idol. Cap. XIX. De corona Cap. XI. — **18** Vgl. unten VIII 75, S. 292 Z. 2. — **24** Vgl. Hebr. 11, 16. 12, 22. — **26** Vgl. Luk. 16, 10. 19, 17 (Matth. 25, 21) und A. Resch, Agrapha (T. U. V 4) S. 144 [wo VIII, 74 statt VIII, 47 zu lesen ist]. — **27** Psal. 81, 1. — **28** Vgl. Psal. 81, 7.

2—3 am Rand *ση* A^1 | **2** *στρατεύονται*] *οὐ στρατεύονται* vermutet Del. (I 797 Anm. d) unrichtig, vgl. unten Z. 14 | **6** *δικαίως* in *δικαίοις* corr. A | **8** hinter *ταράσσοντας* + *καὶ*, doch expungiert, A | **13** *συνεστρατευόμεθα*, doch *ε* (vor *σ*) expungiert. A | **17** ⟨*ὑπὲρ*⟩ füge ich mit Jol (am Rand) Hö. (Notae p. 496) Del. ein | **20** *εὐχαί*] *α* halb ausgebrochen A | **22** mit *δὲ* beginnt fol. 216, vor diesem sind fol. 211 und 215 falsch eingeheftet, A | **24** *πολιέα* $M^{corr.}$ Hö. Sp. *τῶν ὅλων* P Del. *πολιάι* [so] A | **26** *λέγοιτο ἄν* aus *λέγει τὸ ἄν* corr. A | ⟨*ἐν*⟩ füge ich nach P mit Del. ein | **27** *ἔστη* Ausgg. *ἐστὶν* A | **28** *ἐὰν*] *ἵνα* vermutet Bo. (Notae p. 409).

LXXV. *Προτρέπει δ' ἡμᾶς Κέλσος καὶ ἐπὶ τὸ ἄρχειν τῆς πατρίδος, ἐὰν δέῃ καὶ τοῦτο ποιεῖν ἕνεκεν σωτηρίας νόμων καὶ εὐσεβείας. ἡμεῖς δὲ ἐν ἑκάστῃ πόλει ἄλλο σύστημα πατρίδος κτισθὲν λόγῳ θεοῦ ἐπιστάμενοι τοὺς δυνατοὺς λόγῳ καὶ βίῳ ὑγιεῖ χρωμένους ἄρχειν ἐπὶ τὸ ἄρχειν ἐκκλησιῶν παρακαλοῦμεν, οὐκ ἀποδεχόμενοι μὲν τοὺς φιλάρχους βιαζόμενοι δὲ τοὺς διὰ πολλὴν μετριότητα τὴν κοινὴν φροντίδα τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ μὴ βουλομένους προπετῶς ἀναδέξασθαι· καὶ οἱ καλῶς ἄρχοντες ἡμῶν βιασθέντες ὑπάρχουσι, τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀναγκάζοντος, ὃν πεπείσμεθα εἶναι υἱὸν θεοῦ λόγον θεόν. καὶ εἰ ἄρχουσιν οἱ καλῶς ἄρχοντες ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς κατὰ θεὸν πατρίδος (λέγω δὲ τῆς ἐκκλησίας), λεγόμενοι ἢ ⟨βιαζόμενοι⟩, καὶ ἄρχουσι κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ προστεταγμένα, οὐδὲν παρὰ τοῦτο μολύνοντες τῶν θετῶν νόμων.*

καὶ οὐ φεύγοντές γε τὰς κοινοτέρας τοῦ βίου λειτουργίας Χριστιανοὶ τὰ τοιαῦτα περιΐστανται ἀλλὰ τηροῦντες ἑαυτοὺς θειοτέρᾳ καὶ ἀναγκαιοτέρᾳ λειτουργίᾳ ἐκκλησίας θεοῦ ἐπὶ σωτηρίᾳ ἀνθρώπων καὶ ἀναγκαίως ἅμα καὶ δικαίως ἡγούμενοι καὶ πάντων περφορτικότες, τῶν μὲν ἔνδον, ἵν' ὅσημέραι βέλτιον βιῶσι, τῶν δὲ δοκούντων ἔξω, ἵνα γένωνται ἐν τοῖς σεμνοῖς τῆς θεοσεβείας λόγοις καὶ ἔργοις καὶ οὕτω θεὸν ἀληθῶς σέβοντες καὶ πολλοὺς ὅση δύναμις παιδεύοντες ἀναχραθῶσι τῷ τοῦ θεοῦ λόγῳ καὶ τῷ θείῳ νόμῳ καὶ οὕτως ἑνωθῶσι τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ διὰ τοῦ ἑνοῦντος αὐτῷ υἱοῦ θεοῦ λόγου καὶ σοφίας καὶ ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης πάντα τὸν προτεθραμμένον ἐπὶ τὸ κατὰ θεὸν ἐν πᾶσι ζῆν.

LXXVI. *Ἔχεις δ' ἐν τούτοις, ἱερὲ Ἀμβρόσιε, τὸ τέλος | κατὰ τὴν παροῦσαν ἡμῖν καὶ δοθεῖσαν δύναμιν τῶν προστεταγμένων ὑπὸ* 799

9 Vgl. Jes. 9, 6. 7. Jerem. 23, 5. Sachar. 9. 9 (Matth. 21, 5. Joh. 12, 15). — **10** Vgl. Joh. 1, 1. — **24** Vgl. Joh. 1, 1. 14. 14, 6. 17, 17. Luk. 11, 49. I Kor. 1, 24. 30.

5 *ἄρχειν* (hinter *χρωμένους*) < P Del. | **6—7** am Rand *σῃ* A^1 | **10** *εἰ ἄρχουσιν οἱ καλῶς ἄρχοντες εἰ καλῶς ἄρχουσιν οἱ ἄρχοντες* liest Bo. (Notae p. 409) u. nach ihm Del. | **11** hinter *ἐκκλησίᾳ* + *ὑπὸ* Hö.Sp. | *τῆς ἐκκλησίας* MAusgg. *ἢ ἐκκλησίας* A | **12** *λεγόμενοι ἢ ⟨βιαζόμενοι⟩* schreibe ich, vgl. oben Z. 6—9, und lasse dahinter den Nachsatz beginnen; *ἐκλεγόμενοι*, $M^{corr.}$ Hö. Sp., *λεγόμενοι ⟨προστάται⟩*, *ἢ* P (durch Conjectur) Del. | **13** *προστεταγμένα* PDel. *προτεταγμένα* AHö.Sp. | *μολύνοντες*] *μολύνονται ὑπὸ* P (durch Conjectur) Del. | **16** *θειοτέρᾳ* aus *θειότερα* corr. A | **17** *ἀναγκαιοτέρᾳ* aus *ἀναγκαιότερα* corr. A | **19** *τῶν δὲ δοκούντων*] *τῶν δὲ* [oder *δ'*] *οἰκούντων* schreibt ohne Grund C. Fr. W. Hasselbach (De discipulorum, qui primis Christianorum scholis erudiebantur, seu de Catechumenorum ordinibus, quot fuerint in vetere ecclesia et graeca et latina, Progr. des Stettiner Gymnas. 1839, p. 21) | **24** *προτετραμμένον*] das zweite *μ* übergeschr. A.

σοῦ. καὶ περιεγράψαμεν ἐν ὀκτὼ βιβλίοις πάντα, ὅσα πρέπον εἶναι ἐνομίσαμεν ὑπαγορεῦσαι πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμένον Κέλσου ἀληθῆ λόγον. τοῦ δ' ἐντυγχάνοντός ἐστι τῷ ἐκείνου συγγράμματι καὶ
216v οἷς | ἡμεῖς κατ' αὐτοῦ ὑπηγορεύσαμεν κρίναι, ὁπότερα μᾶλλον πνεῖ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ καὶ τοῦ τρόπου τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας καὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους φθανούσης ὑγιῶν δογμάτων προτρεπομένων ἐπὶ τὸν ἄριστον βίον ἀληθείας.

ἴσθι μέντοι ἐπαγγελλόμενον τὸν Κέλσον ἄλλο σύνταγμα μετὰ τοῦτο ποιήσειν, ἐν ᾧ διδάξειν ἐπηγγείλατο, ὅπῃ βιωτέον τοὺς βουλομένους αὐτῷ καὶ δυναμένους πείθεσθαι. εἰ μὲν οὖν οὐκ ἔγραψεν ὑποσχόμενος τὸν δεύτερον λόγον, εὖ ἂν ἔχοι ἀρκεῖσθαι ἡμᾶς τοῖς ὀκτὼ πρὸς τὸν λόγον αὐτοῦ ὑπαγορευθεῖσι βιβλίοις· εἰ δὲ κἀκεῖνον ἀρξάμενος συνετέλεσε, ζήτησον καὶ πέμψον τὸ σύγγραμμα, ἵνα καὶ πρὸς ἐκεῖνο ἅπερ ἂν ὁ τῆς ἀληθείας διδῷ ἡμῖν πατὴρ ὑπαγορεύσαντες καὶ τὴν ἐν ἐκείνῳ ψευδοδοξίαν ἀνατρέψωμεν, εἰ δέ που τι ἀληθὲς λέγεται, τούτῳ ἀφιλονείκως ὡς καλῶς εἰρημένῳ μαρτυρήσωμεν.

4 κρίναι A | **8** σύνταγμα] α (hinter τ) auf Rasur A | **9** ἐπηγγείλατο] ἐπηγγήλατο A | **17** mit μαρτυρήσωμεν endigt das VIII. Buch auf fol. 216v; hinter μαρτυρήσωμεν : ~ sss ≍ sss ≍ τέλος τοῦ Ἡ τόμου ††† A¹.

ΠΕΡΙ ΕΥΧΗΣ

ΠΕΡΙ ΕΥΧΗΣ

Digitized by Google

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ
ΠΕΡΙ ΕΥΧΗΣ.

1r I. *Τὰ διὰ τὸ εἶναι μέγιστα καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον τυγχάνειν εἰς* 196
ὑπερβολήν τε ὑπεράνω τῆς ἐπικήρου φύσεως ἡμῶν ἀδύνατα τῷ
λογικῷ καὶ θνητῷ γένει καταλαβεῖν ἐν πολλῇ δὲ καὶ ἀμετρήτῳ ἐκ-
χεομένῃ ἀπὸ θεοῦ εἰς ἀνθρώπους χάριτι θεοῦ διὰ τοῦ τῆς ἀνυπερ-
βλήτου εἰς ἡμᾶς χάριτος ὑπηρέτου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ συνεργοῦ
πνεύματος βουλήσει θεοῦ δυνατὰ γίνεται. ἀδύνατον γοῦν τῇ ἀν-
θρωπίνῃ φύσει ὑπάρχον σοφίας κτῆσις, ᾗ τὰ πάντα κατεσκεύασται
(„πάντα“ γὰρ κατὰ τὸν Δαυὶδ ὁ θεὸς „ἐν σοφίᾳ“ ἐποίησε), δυνατὸν
ἐξ ἀδυνάτου γίνεται διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. „ὃς
ἐγενήθη σοφία ἡμῖν ἀπὸ θεοῦ δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπο-
λύτρωσις.“ „τίς γὰρ ἄνθρωπος γνώσεται βουλὴν θεοῦ; ἢ τίς ἐνθυ-
μηθήσεται τί θέλει ὁ κύριος; ἐπεὶ λογισμοὶ θνητῶν δειλοί, καὶ
ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπίνοιαι ἡμῶν· φθαρτὸν γὰρ σῶμα βαρύνει ψυχήν,
καὶ βρίθει τὸ γεῶδες σκῆνος νοῦν πολυφροντίδα. καὶ μόγις εἰκά-
ζομεν τὰ ἐπὶ γῆς, τὰ δὲ ἐν οὐρανοῖς τίς ἐξιχνίασε;“ τίς δ' οὐκ ἂν
εἴποι ἀδύνατον εἶναι ἀνθρώπῳ ἐξιχνιάσαι „τὰ ἐν οὐρανοῖς;“ ἀλλ'
ὅμως τοῦτο τὸ ἀδύνατον τῇ ὑπερβαλλούσῃ χάριτι τοῦ θεοῦ δυνατὸν
γίνεται· ὁ γὰρ ἁρπαγεὶς εἰς τρίτον οὐρανὸν ἐξιχνίασε τάχα τὰ ἐν
τοῖς τρισὶν οὐρανοῖς διὰ τὸ ἀκηκοέναι „ἄρρητα ῥήματα, ἃ μὴ ἐξὸν
ἀνθρώπῳ | λαλῆσαι“ ἦν. τίς δὲ δύναται εἰπεῖν ὅτι δυνατὸν ἀν- 197

3 Vgl. Tit. 3, 5. 6. — **8** Vgl. Psal. 103, 24. — **9** I Kor. 1, 30. — **11** Weish. Sal. 9, 13—16. — **18** Vgl. II Kor. 12, 2. — **19** Vgl. II Kor. 12, 4.

Die Überschrift, welche in T fehlt, wird durch die Worte des Origenes: *περὶ εὐχῆς προκειμένου ἡμῖν τοῦ λόγου* (unten Cap. II 1, S. 298 Z. 21) und die des Pamphilus: sicut habet vel de martyrio vel de oratione (Apol. Cap. VIII, tom. XXIV p. 397 ed. Lomm.) bestätigt, vgl. auch die Überschrift des Fragments im Cod. Col: + *τοῦ ὠριγένους τὸ τῆσ εὐχῆσ ἀκροτελεύτιον* | **1** *Τὰ*] *T* rot ausgeführter Initial T | **3** *δὲ*] *δὴ* Angl. (bei Del. I 911a) < Huet Bent. (bei Del. I 196 Anm. a) | **4** *χάριτι θεοῦ*] *χάριτι* vermutet Angl. (a. a. O.) unrichtig | **10** *ἐγενήθη* Ox. Lond. Del. (I 196 Anm. c) Lomm. *ἐγεννήθη* TDel. | **16** *ἐξιχνιάσαι*] *ἐξιχνιᾶσαι* T Lond.

θρώπῳ γνωσθῆναι τὸν τοῦ κυρίου νοῦν; ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὁ θεὸς διὰ Χριστοῦ χαρίζεται .....

.....

.....

.....

..... *τὸ θέλημα τοῦ κυρίου ἑαυτῶν οὐκέτι, ὅτι διδάσκει αὐτοὺς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου εἶναι θέλοντος ἀλλὰ τὸν φίλον μεταβάλλοντος τούτους, ὃν κύριος πρότερον ἦν. ἀλλὰ καὶ ὡς οὐδεὶς „οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ, οὕτω καὶ τὰ τοῦ θεοῦ οὐδεὶς" οἶδεν „εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ." εἰ δὲ μηδεὶς „οἶδε" „τὰ τοῦ θεοῦ" „εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ," ἀδύνατον εἰδέναι ἄνθρωπον „τὰ τοῦ θεοῦ." καὶ τοῦτο δὲ κατανόησον, πῶς δυνατὸν γίνεται· „ἡμεῖς δὲ," φησὶν, „οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. ἃ καὶ λαλοῦμεν οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις ἀλλ' ἐν διδακτοῖς τοῦ πνεύματος."

II 1. *Ἀλλ' εἰκὸς, Ἀμβρόσιε θεοσεβέστατε καὶ φιλοχονώτατε καὶ Τατιανὴ κοσμιωτάτη καὶ ἀνδρειοτάτη αἰφ' ἧς ἐκλελοιπέναι „τὰ γυναικεῖα" ὃν τρόπον ἐκλελοίπει τῇ Σάρρᾳ ἤδη τύχομαι, ὑμᾶς ἀκοῦσαι τί δή ποτε, περὶ τύχης προκειμένου ἡμῖν τοῦ λόγου, ταῦτα ἐν προοιμίοις περὶ τῶν ἀδυνάτων ἀνθρώποις δυνατῶν χάριτι θεοῦ γινομένων εἴρηται. Ἓν τῶν ἀδυνάτων ὅσον ἐπὶ τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν πείθομαι τυγχάνειν τρανῶσαι τὸν περὶ τῆς τύχης ἀκριβῶς καὶ θεο-*

1 Vgl. Röm. 11, 34. I Kor. 2, 16 Jes. 40, 13. — **6** Vgl. Joh. 15, 14. 15 — **9** Vgl. I Kor. 2, 11. — **13** I Kor. 2, 12. 13. — **19** Vgl. Gen. 18, 11

2 hinter *χαρίζεται* eine Lücke von 31½ Zeilen = ungefähr 225 Buchst. in T, die eine an Joh. 15, 14. 15 angeknüpfte Erörterung enthalten hat, vgl Origenes, Comm. in Joh. tom. I 29 (31) (tom. I p. 64 sq. ed. Lomm., I p. 38 ed. Brooke). Ox. vgl. Del. I 911 Anm. a versucht die Lücke so auszufüllen: *εἰπὲ γάρ, οἶκ ἔτι ὑμᾶς λέγω δούλους, ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ ὁ κύριος, ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου ἐγνώρισα ὑμῖν· λέγει ὅτι οὐκ οἶδε* nicht glücklich, da das folgende *ἑαυτῶν* Z. 6 nicht passen würde. Angl. bei Del. I 911a ergänzt besser so: *εἰπὲ γάρ, οὐκ ἔτι ὑμᾶς λέγω δούλους, ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους, ὅτι πάντα, ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου, ἐγνώρισα ὑμῖν. Δούλους οἷόν αὐτοὺς γνωρίζει.* Ich vermute, dass hinter *χαρίζεται* das mit *λέγοντος ὅτι* eingeleitete Citat Joh. 15, 14. 15 174 Buchst. gestanden, das Folgende aber etwa so gelautet hat: *ἐγνωρίσαμεν οὖν οἱ ἤκουσιν ταῦτα λέγοντος Χριστοῦ φιλούμενοι*, wenigstens würde die Gesamtzahl der Buchst. (174 + 51 = 225) zu der Lücke stimmen | *τοῦ κυρίου* vel *κύριος* Bent. bei Del. I 197 Anm. b | **15** *εἰδῶμεν* Lond. Bent. bei Del. I 197 Anm. c *ἴδωμεν* Hort Ox. Del. *ἰδῶμεν* T **18** *θεοσεβέστατε καὶ φιλοπονώτατε τὸ φιλοτιμώτατε καὶ φιλοθεώτατε* vermutet Angl. bei Del. I 911b) ohne Grund

πρεπῶς πάντα λόγον καὶ τὸν περὶ τοῦ, τίνα τρόπον εὔχεσθαι δεῖ, καὶ τίνα ἐπὶ τῆς εὐχῆς λέγειν πρὸς θεὸν, καὶ ποῖοι καιροὶ ποίων καιρῶν πρὸς τὴν εὐχήν εἰσιν ἐπιτηδειότεροι .....

.....

.....

.....

.....

..... τὸν διὰ τὴν ὑπερβολὴν

17 „τῶν ἀποκαλύψεων" εὐλαβούμενον, „μή τις" εἰς αὐτὸν „λογίσηται

10 ὑπὲρ ὃ βλέπει" „ἢ ἀκούει ἐξ" αὐτοῦ, ὁμολογεῖν „καθὸ δεῖ" προσεύχεσθαι μὴ εἰδέναι· ὃ γὰρ δεῖ προσεύξασθαι, φησὶ, „καθὸ δεῖ οὐκ οἴδαμεν." ἀναγκαῖον δὲ οὐ τὸ προσεύχεσθαι μόνον ἀλλὰ καὶ τὸ προσεύχεσθαι „καθὸ δεῖ· καὶ προσεύχεσθαι ὃ δεῖ. ἵνα γὰρ καὶ ὃ δεῖ προσεύχεσθαι δυνηθῶμεν καταλαβεῖν, ἐλλιπές ἐστι τοῦτο, ἐὰν μὴ καὶ τὸ „καθὸ

15 δεῖ· προσλάβωμεν. τί δὲ ἡμῖν ὄφελος τοῦ „καθὸ δεῖ," μὴ εἰδόσιν εὔχεσθαι ὃ δεῖ;

2. τὸ μὲν οὖν ἕτερον τούτων, λέγω δὴ τὸ ὃ δεῖ, οἱ λόγοι εἰσὶ τῆς εὐχῆς. τὸ δὲ „καθὸ δεῖ" ἡ κατάστασις τοῦ εὐχομένου· οἷον ὡς ἐπὶ παραδείγματος τὸ μὲν ὃ δεῖ· „αἰτεῖτε τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρὰ

20 ὑμῖν προστεθήσεται." καὶ „αἰτεῖτε τὰ ἐπουράνια, καὶ τὰ ἐπίγεια ὑμῖν | προστεθήσεται," καὶ „προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων 198 ὑμᾶς." καὶ „δεήθητε οὖν τοῦ κυρίου τοῦ θερισμοῦ, ἵνα ἐκβάλῃ ἐργάτας εἰς τὸν θερισμὸν αὐτοῦ." καὶ „προσεύχεσθε μὴ εἰσελθεῖν εἰς

8 Vgl. II Kor. 12, 7. 6. — **10** Vgl. Röm. 8, 26. — **19** Vgl. Clemens Alex., Strom. I 24, 158 p. 416 ed. Potter, Origenes c. Cels. VII 44 a. E. [Comm. in Matth. XVI 28, tom. IV p. 79 ed. Lomm.] und A. Resch, Agrapha Nr. 41 (T. U. V 4 S. 114 f.) = Nr. 143 bei Ropes, Die Sprüche Jesu (T. U. XIV 2 S. 140). — **20** Vgl. Joh. 3, 12 (Matth. 6, 33. Luk. 12, 31). — **21** Luk. 6, 28 (Matth. 5, 44). — **22** Matth. 9, 38. Luk. 10, 2. — **23** Luk. 22, 40 (Matth. 26, 41. Mark. 14, 38).

3 *ἐπιτηδειότεροι* Bent. (bei Del. I 197 Anm. f) Angl. (bei Del. I 912ª) *ἐπιτήδειοι* TAusgg. | hinter *ἐπιτήδειοι* eine Lücke von 4⅓ Zeilen = ungefähr 300 Buchst. in T, die wohl zunächst eine weitere Ausführung des begonnenen Gedankens (*ὅτι ἀδύνατον τρανῶσαι τὸν περὶ τῆς εὐχῆς ἀκριβῶς καὶ θεοπρεπῶς πάντα λόγον*) enthalten hat, vgl. dazu unten Cap. XXXI a. A., vielleicht auch eine ähnliche Bemerkung, wie unten Cap. II a. E. (*δεῖσθαι τοῦ καὶ εἰς τοῦτο φωτίζοντος πατρὸς καὶ αὐτοῦ τοῦ πρωτοτόκου λόγου διδάσκοντος τοῦ τε πνεύματος ἐνεργοῦντος κτλ.*). Den Übergang zum Folgenden ergänzt Ox. so: ⟨*Οἴδαμεν τὸν Παῦλον*⟩, ich vermute: ⟨*εἰκὸς οὖν καὶ Παῦλον,*⟩ | **12** *δὲ*] *δὴ* liest Angl. (a. a. O.) unrichtig | **13** *ἵνα*] *ἐὰν* vermutet Bent. (bei Del. I 197 Anm. g) ohne Grund | **15** *εἰδῶσιν* TAusgg. | **16** *ὃ* Bent. (bei Del. I 197 Anm. h) u. Angl. (a. a. O.), vgl. denselben Ausdruck vorher und nachher; *ἃ* TAusgg. | **19—20** am Rand von I. H. eine z. T. verstümmelte Inhaltsangabe, die wohl so gelautet hat: *εἰς* [?] *τὸ ὃ* ⟨*καὶ καθ*⟩*ὸ δεῖ προ*⟨*σεύχεσ*⟩*θαι* [?] T | **23** *αὐτοῦ*] *αὐτοῦ* Lond.

πειρασμόν." καὶ „προσεύχεσθε, ἵνα μὴ γένηται ὑμῶν ἡ φυγὴ χειμῶνι μηδὲ σαββάτῳ." καὶ „προσευχόμενοι δὲ μὴ βαττολογήσητε," καὶ εἴ τι τούτοις ἐστὶ παραπλήσιον· τὸ δὲ „καθὸ δεῖ" „βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντὶ τόπῳ, ἐπαίροντας ὁσίας χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ· ὡσαύτως καὶ γυναῖκας ἐν καταστολῇ κοσμίῳ μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτὰς, μὴ ἐν πλέγμασιν ἢ χρυσῷ ἢ μαργαρίταις ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ ἀλλ', ὃ πρέπει γυναιξὶν ἐπαγγελλομέναις θεοσέβειαν, δι' ἔργων ἀγαθῶν." τοῦ δὲ „καθὸ δεῖ διδασκαλικόν ἐστι καὶ τὸ „ἐὰν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κἀκεῖ μνησθῇς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου καὶ ὕπαγε πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου"· πολὺ γὰρ θεῷ δῶρον ἀπὸ τοῦ λογικοῦ μεῖζον ἀναπέμπεσθαι δύναται ἐνόδους λόγον εὐχῆς, προσφερομένης ἀπὸ ἀντιδότου μὴ ἐχόντος δυσῳδίας ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· ἔτι δὲ τοῦ „καθὸ δεῖ τό· „μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, ἐὰν μή τι ἐκ συμφωνίας πρὸς καιρόν, ἵνα σχολάσητε τῇ προσευχῇ καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἦτε, ἵνα μὴ ἐπιχαρῇ ὑμῖν ὁ σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν." διὰ τούτων γὰρ ἐμποδίζεται τὸ „καθὸ δεῖ." ἐὰν μὴ καὶ τῶν κατὰ τὸν γάμον συνπάσθαι ἀξίων μυστηρίων τὸ ἔργον σεμνότερον καὶ ἁγιώτερον καὶ ἀπαθέστερον γίνηται, τῆς λεγομένης ἐνταῦθοι „συμφωνίας" τὸ ἀσύμφωνον τοῦ πάθους ἀφανιζούσης καὶ τὴν ἀκρασίαν ἀναλισκούσης τοῦ τε σατανᾶ τὸ ἐπιχαιρεκάκον κωλυούσης. πρὸς τούτοις τοῦ „καθὸ δεῖ" ἐστι διδασκαλικόν τό· „ἐὰν στήκητε προσευχόμενοι, ἀφιέτε εἴ τι ἂν ἔχητε κατά τινος"· καὶ τὸ παρὰ τῷ Παύλῳ δέ· „πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων κατὰ κεφαλῆς ἔχων καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ καταισχύνει τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς" τοῦ „καθὸ δεῖ" ἐστι παραστατικόν.

3. ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐπιστάμενος Παῦλος καὶ τούτων παλαιὰ ἀπὸ νόμου καὶ προφητῶν τοῦ τε εὐαγγελικοῦ κηρύγματος

1 Matth. 21, 20 Mark. 13, 18 — 2 Matth. 6, 7. — 3 1 Tim 2, 8—9 — 9 Matth 5, 23. 24 — 14 Vgl. Ephes. 5, 2 Exod. 29, 18. Lev. 1, 9. 13. 17. 2, 2 u. ö. — 16 1 Kor. 7, 5. — 24 Mark. 11, 25. — 25 1 Kor. 11, 4. 5.

2 *βατταλογήσητε* T — 3 *κοσμίῳ* N. T. Ox. Lond. Angl. bei Del. I 91,2a *κοσμίως* I Del — 10 *μνησθῇς* N. T. Ox. Lond. Angl. bei Del. I 91,2a *μνησθεὶς* T Del. — 13 *ἔτι*, schreibe ich mit Bent. u. Del. I 1 es Anm. c, *ἐστι* T Aus. — *τοῦ καθὸ δεῖ* d. h. oder ist nicht mit Angl. a. a. O. *διδασκαλικόν* oder *παραστατικόν* erklären, sondern ersteres aus dem vorhergehenden Abschnitt oben Z. 9 zu ergänzen — 20 *ἁγιώτερον* *ἁγνότερον* Bent bei Del. I 1 es Anm. f — 23 *κατὰ τινος* *κολοσσαέων*, corrigiert Bent bei Del. I 1 es Anm. g — ins Grund 27 *αἴτοῖ* *αὐτοῖ* Lond.

παραθέσθαι δυνάμενος μετὰ ποικιλότητος τῆς εἰς ἕκαστον διηγήσεως, ἀπὸ διαθέσεως οὐ μετριαζούσης μόνον ἀλλὰ καὶ ἀληθευούσης φησίν (ὁρῶν δὲ καὶ μετὰ ταῦτα | πάντα ὅσον ἀπολείπεται τοῦ εἰδέναι 199
προσεύξασθαι τί δει „καθὸ δει")· τὸ δὲ ὅ τι προσεύξασθαι δει „καθὸ δει οὐκ οἴδαμεν"· καὶ τοῦτο τῷ λόγῳ προστίθησιν, ὅθεν ἀναπληροῦται τὸ ἔλλειπον τῷ μὴ εἰδότι μὲν ἑαυτὸν δὲ ἄξιον τοῦ ἀναπληρωθῆναι ἐν αὐτῷ τὸ ἔλλειπον παρασκευάσαντι. λέγει γὰρ ὅτι „αὐτὸ τὸ πνεῦμα στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ὑπερεντυγχάνει τῷ θεῷ· ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ὅτι κατὰ θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων." τὸ δὲ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν μακαρίων κρᾶζον „ἀββὰ ὁ πατὴρ" „πνεῦμα." ἐπιστάμενον ἐπιμελῶς τοὺς ἐν τῷ σκήνει στεναγμούς, ἀξίους τυγχάνοντας εἰς τὸ βαρῦναι τοὺς πεπτωκότας ἢ παραβεβηκότας, „στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ὑπερεντυγχάνει τῷ θεῷ," τοὺς ἡμετέρους διὰ τὴν πολλὴν φιλανθρωπίαν καὶ συμπάθειαν ἀναδεχόμενον στεναγμούς· κατὰ δὲ τὴν ἐν αὐτῷ σοφίαν ὁρῶν τὴν ταπεινωθεῖσαν „εἰς χοῦν" ψυχὴν ἡμῶν καὶ ἐν τῷ σώματι „τῆς ταπεινώσεως" καθειργμένην, οὐ τοῖς τυχοῦσι „στεναγμοῖς" χρώμενον „ὑπερεντυγχάνει τῷ θεῷ" ἀλλά τισιν „ἀλαλήτοις," ἐχομένοις τῶν ἀῤῥήτων λόγων, ὧν οὐκ ἔστιν ἀνθρώπῳ λαλεῖν. τοῦτο δὴ τὸ πνεῦμα, οὐκ ἀρκούμενον τῷ ἐντυγχάνειν τῷ θεῷ, ἐπιτείνον τὴν ἔντευξιν „ὑπερεντυγχάνει," ἐγὼ οἶμαι ὅτι περὶ τῶν ὑπερνικώντων, ὁποῖος Παῦλος ἦν λέγων· „ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν." εἰκὸς δ' ὅτι „ἐντυγχάνει" μόνον περὶ τῶν οὐ τηλικούτων μέν, ὡς ὑπερνικᾶν, οὐ τοιούτων δὲ πάλιν, ὥστε νικᾶσθαι, ἀλλὰ νικώντων.

4. ἐχόμενον δὲ τοῦ τί δὲ δεῖ προσεύξασθαι „καθὸ δεῖ οὐκ οἴδαμεν. ἀλλὰ τὸ πνεῦμα στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ὑπερεντυγχάνει τῷ θεῷ" τὸ „προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοΐ· ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ ⟨δὲ⟩ καὶ τῷ νοΐ." οὐδὲ γὰρ δύναται ἡμῶν ὁ

4 Vgl. Röm. 8, 26. — **8** Röm. 8, 26. 27. — **11** Vgl. Gal. 4, 6. — **12** Vgl. Weish. Sal. 9, 15. — **13** Vgl. Röm. 8, 26. — **16** Vgl. Psal. 43, 26. — Vgl. Phil. 3, 21. — **17** Vgl. Röm. 8, 26. — **19** Vgl. II Kor. 12, 4. — **21** Vgl. Röm. 8, 26. — **22** Röm. 8, 37. — **23** Vgl. Röm. 8, 27. — **25** Vgl. Röm. 8, 26. — **27** I Kor. 14, 15.

3 *ὁρῶν—4 καθὸ δεῖ*] von Angl. (bei Del. I 912ª) richtig als Parenthese aufgefasst; die auffällige Wortstellung wohl aus nachlässiger Ausdrucksweise zu erklären | **3** *δὲ*] *δὴ* liest Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **4** hinter *καθὸ δεῖ* + *φησίν* Lomm. tom. XVII p. 89 Anm. 1 ohne Grund | *ὅ τι* schreibe ich, *ὅτι* TAusgg. **10** *δὲ*· *δὴ* liest Angl. (bei Del. I 912ᵇ) ohne Grund | **11** *κράζον* TAusgg. | *ἀββᾶ* T Ausgg. | **12** *ἀξίους τυγχάνοντας εἰς τὸ βαρῦναι*] *οὐκ ἀξίους τυγχάνοντας εἰς τὸ θαῤῥῆναι* vermutet Bent. (bei Del. I 199 Anm. b) unrichtig | *βαρύναι* TAusgg. | **19** *δὴ* T *δὲ* Ausgg. | **28** ⟨*δὲ*⟩ füge ich mit Angl. (a. a. O.) nach d. N. T. ein.

ΠΕΡΙ ΕΥΧΗΣ

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ
ΠΕΡΙ ΕΥΧΗΣ.

1r I. *Τὰ διὰ τὸ εἶναι μέγιστα καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον τυγχάνειν εἰς* 196
ὑπερβολήν τε ὑπεράνω τῆς ἐπικήρου φύσεως ἡμῶν ἀδύνατα τῷ
λογικῷ καὶ θνητῷ γένει καταλαβεῖν ἐν πολλῇ δὲ καὶ ἀμετρήτῳ ἐκ-
χεομένῃ ἀπὸ θεοῦ εἰς ἀνθρώπους χάριτι θεοῦ διὰ τοῦ τῆς ἀνυπερ-
5 *βλήτου εἰς ἡμᾶς χάριτος ὑπηρέτου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ συνεργοῦ*
πνεύματος βουλήσει θεοῦ δυνατὰ γίνεται. ἀδύνατον γοῦν τῇ ἀν-
θρωπίνῃ φύσει ὑπάρχον σοφίας κτῆσις, ἣ τὰ πάντα κατεσκεύασται
(„πάντα“ γὰρ κατὰ τὸν Δαυὶδ ὁ θεὸς „ἐν σοφίᾳ“ ἐποίησε), δυνατὸν
ἐξ ἀδυνάτου γίνεται διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. „ὃς
10 *ἐγενήθη σοφία ἡμῖν ἀπὸ θεοῦ δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπο-*
λύτρωσις.“ „τίς γὰρ ἄνθρωπος γνώσεται βουλὴν θεοῦ; ἢ τίς ἐνθυ-
μηθήσεται τί θέλει ὁ κύριος; ἐπεὶ λογισμοὶ θνητῶν δειλοί, καὶ
ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπίνοιαι ἡμῶν· φθαρτὸν γὰρ σῶμα βαρύνει ψυχήν.
καὶ βρίθει τὸ γεῶδες σκῆνος νοῦν πολυφροντίδα. καὶ μόγις εἰκά-
15 *ζομεν τὰ ἐπὶ γῆς, τὰ δὲ ἐν οὐρανοῖς τίς ἐξιχνίασε;“ τίς δ' οὐκ ἂν*
εἴποι ἀδύνατον εἶναι ἀνθρώπῳ ἐξιχνιάσαι „τὰ ἐν οὐρανοῖς;“ ἀλλ'
ὅμως τοῦτο τὸ ἀδύνατον τῇ ὑπερβαλλούσῃ χάριτι τοῦ θεοῦ δυνατὸν
γίνεται· ὁ γὰρ ἁρπαγεὶς εἰς τρίτον οὐρανὸν ἐξιχνίασε τάχα τὰ ἐν
τοῖς τριοὶν οὐρανοῖς διὰ τὸ ἀκηκοέναι „ἄρρητα ῥήματα, ἃ μὴ ἐξὸν
20 *ἀνθρώπῳ | λαλῆσαι“ ἦν. τίς δὲ δύναται εἰπεῖν ὅτι δυνατὸν ἀν-* 197

3 Vgl. Tit. 3, 5. 6. — **8** Vgl. Psal. 103, 24. — **9** I Kor. 1, 30. — **11** Weish. Sal. 9, 13—16. — **18** Vgl. II Kor. 12, 2. — **19** Vgl. II Kor. 12, 4.

Die Überschrift, welche in T fehlt, wird durch die Worte des Origenes: *περὶ εὐχῆς προκειμένου ἡμῖν τοῦ λόγου* (unten Cap. II 1, S. 298 Z. 21) und die des Pamphilus: sicut habet vel de martyrio vel de oratione (Apol. Cap. VIII, tom. XXIV p. 397 ed. Lomm.) bestätigt, vgl. auch die Überschrift des Fragments im Cod. Col: + *τοῦ ὠριγένους τὸ τῆσ εὐχῆσ ἀκροτελεύτιον* | **1** *Τὰ*] *T* rot ausgeführter Initial T | **3** *δὲ*] *δὴ* Angl. (bei Del. I 911ᵃ) < Huet Bent. (bei Del. I 196 Anm. a) **4** *χάριτι θεοῦ*] *χάριτι* vermutet Angl. (a. a. O.) unrichtig | **10** *ἐγενήθη* Ox. Lond. Del. (I 196 Anm. c) Lomm. *ἐγεννήθη* TDel. | **16** *ἐξιχνιάσαι*] *ἐξιχνιᾶσαι* T Lond.

θρώπῳ γνωσθῆναι τὸν τοῦ κυρίου νοῦν; ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὁ θεὸς διὰ Χριστοῦ χαρίζεται . . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . *τὸ θέλημα τοῦ κυρίου ἑαυτῶν οὐκέτι, ὅτι διδάσκει αὐτοὺς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου εἶναι θέλοντος ἀλλὰ τὸν φίλον μεταβάλλοντος τούτους ὧν κύριος πρότερον ἦν. ἀλλὰ καὶ ὡς οὐδεὶς οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ, οὕτω καὶ τὰ τοῦ θεοῦ οὐδεὶς" οἶδεν „εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ." εἰ δὲ μηδεὶς „οἶδε" „τὰ τοῦ θεοῦ" „εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ," ἀδύνατον εἰδέναι ἄνθρωπον „τὰ τοῦ θεοῦ." καὶ τοῦτο δὲ κατανόησον, πῶς δυνατὸν γίνεται· „ἡμεῖς δὲ," φησὶν, „οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν, ἃ καὶ λαλοῦμεν οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις ἀλλ' ἐν διδακτοῖς τοῦ πνεύματος."

II 1. Ἀλλ' εἰκὸς, Ἀμβρόσιε θεοσεβέστατε καὶ φιλοπονώτατε καὶ Τατιανὴ κοσμιωτάτη καὶ ἀνδρειοτάτη αἰφ' ἧς ἐκλελοιπέναι „τὰ γυναικεῖα" ὃν τρόπον ἐκλελοίπει τῇ Σάρρᾳ ἤδη τύχομαι· ἡμᾶς ἔχειν τί δή ποτε, περὶ εὐχῆς προκειμένου ἡμῖν τοῦ λόγου, ταῦτα ἐν προοιμίοις περὶ τῶν ἀδυνάτων ἀνθρώποις δυνατῶν χάριτι θεοῦ γινομένων εἴρηται. ἓν τῶν ἀδυνάτων ὅσον ἐπὶ τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν πείθομαι τυγχάνειν τραπῆναι τὸν περὶ τῆς εὐχῆς ἀκριβῶς καὶ θεο-

1 Vgl. Röm. 11, 34. I Kor. 2, 16 (Jes. 40, 13). — **6** Vgl. Joh. 15, 14. 15. — **9** Vgl. I Kor. 2, 11. — **13** I Kor. 2, 12. 13. — **19** Vgl. Gen. 18, 11.

2 hinter *χαρίζεται* eine Lücke von 3½ Zeilen (ungefähr 225 Buchst. in T), die eine an Joh. 15, 14. 15 angeknüpfte Erörterung enthalten hat, vgl. Origenes, Comm. in Joh. tom. I 29 (31) (tom. I p. 61 sq. ed. Lomm., I p. 38 ed. Brooke). Ox. vgl. Del. I 1[1] Anm. a versucht die Lücke so auszufüllen: *εἰπὲ γάρ, οὐκ ἔτι ὑμᾶς λέγω δούλους, ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ ὁ κύριος, ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου ἐγνώρισα ὑμῖν· λέγει ὅτι οὐκ οἶδε* nicht glücklich, da das folgende *ἑαυτῶν* (Z. 6 nicht passen würde. Angl. (bei Del. I 911[a]) ergänzt besser so: *εἰπὲ γάρ, οὐκ ἔτι ὑμᾶς λέγω δούλους, ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους, ὅτι πάντα, ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου, ἐγνώρισα ὑμῖν. Δούλοις οὖσιν αὐτοῖς γνωρίζει.* Ich vermute, dass hinter *χαρίζεται* das mit *λέγοντος ὅτι* eingeleitete Citat Joh. 15, 14. 15 (174 Buchst. gestanden, das Folgende aber etwa so gelautet hat: *ἐγνωσμένοι οὖν οἱ ἀκούειν ταῦτα λέγοντος Χριστοῦ βουλόμενοι*, wenigstens würde die Gesamtzahl der Buchst. (174 + 51 = 225) zu der Lücke stimmen | **7** τοῦ κυρίου καὶ κύριος Bent. (bei Del. I 197 Anm. b | **15** εἰδῶμεν Lond. Bent. bei Del. I 197 Anm. c εἴδωμεν Bent (Ox. Del. εἴδωμεν) T **18** θεοσεβέστατε καὶ φιλοπονώτατε καὶ φιλοσοφώτατε καὶ φιλοθεώτατε vermutet Angl. bei Del. I 911[b]) ohne Grund

πρεπῶς πάντα λόγον καὶ τὸν περὶ τοῦ, τίνα τρόπον εὔχεσθαι δεῖ, καὶ τίνα ἐπὶ τῆς εὐχῆς λέγειν πρὸς θεὸν, καὶ ποῖοι καιροὶ ποίων καιρῶν πρὸς τὴν εὐχὴν εἰσιν ἐπιτηδειότεροι .....

.....

.....

.

πειρασμόν.“ καὶ „προσεύχεσθε, ἵνα μὴ γένηται ὑμῶν ἡ φυγὴ χειμῶνι μηδὲ σαββάτῳ.“ καὶ „προσευχόμενοι δὲ μὴ βαττολογήσητε.“ καὶ εἴ τι τούτοις ἐστὶ παραπλήσιον· τὸ δὲ „καθὸ δεῖ“ „βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντὶ τόπῳ, ἐπαίροντας ὁσίας χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ· ὡσαύτως καὶ γυναῖκας ἐν καταστολῇ κοσμίῳ μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτάς, μὴ ἐν πλέγμασιν ἢ χρυσῷ ἢ μαργαρίταις ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ ἀλλ', ὃ πρέπει γυναιξὶν ἐπαγγελλομέναις θεοσέβειαν, δι' ἔργων ἀγαθῶν.“ τοῦ δὲ „καθὸ δεῖ διδασκαλικόν ἐστι καὶ τό· „ἐὰν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κἀκεῖ μνησθῇς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου καὶ ὕπαγε πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου.“ πολὺ γὰρ θεῷ δῶρον ἀπὸ τοῦ λογικοῦ μεῖζον ἀναπέμπεσθαι δύναται εὐώδους λόγου εὐχῆς, προσφερομένης ἀπὸ συνειδότος μὴ ἔχοντος δυσωδίαν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· ἔτι δὲ τοῦ „καθὸ δεῖ τό· „μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, ἐὰν μή τι ἐκ συμφωνίας πρὸς καιρόν, ἵνα σχολάσητε τῇ προσευχῇ καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἦτε, ἵνα μὴ ἐπιχαρῇ ὑμῖν ὁ σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν.“ διὰ τούτων γὰρ ἐμανθάνετο τὸ „καθὸ δεῖ,“ ἐὰν μὴ καὶ τῶν κατὰ τὸν γάμον ἀπεχέσθαι ἀξίων μυστηρίων τὸ ἔργον συμβούτιον καὶ βαθύτερον καὶ ἀναθέστερον γίνηται, τῆς λεγομένης ἐνταῦθα „συμφωνίας“ τὸ ἀόριστον τοῦ πάθους ἀφανιζούσης καὶ τὴν ἀκρασίαν ἀναλισκούσης τοῦ τε σατανᾶ τὸ ἐπιχαιρηκάκον κωλυούσης. πρὸς τούτοις τοῦ „καθὸ δεῖ“ ἐστι διδασκαλικὸν τό· „ἐὰν θέλητε προσευχόμενοι, ἀφίετε εἴ τι ἔχετε κατά τινος“ καὶ τὸ παρὰ τῷ Παύλῳ δέ· „πᾶς ἀνὴρ εὐχόμενος ἢ προφητεύων κατὰ κεφαλῆς | ἔχων καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ καταισχύνει τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς“ τοῦ „καθὸ δεῖ ἐστι παραστατικόν.

3. ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐπιστάμενος Παῦλος καὶ τούτων πολλὰ πλείονα ἀπὸ νόμου καὶ προφητῶν τοῦ τε εὐαγγελικοῦ πληρώματος

1 Matth. 24, 20. Mark. 13, 18. — **2** Matth. 6, 7. — **3** 1 Tim 2, 8—9. **9** Matth. 5, 23. 24. **14** Vgl. Ephes. 5, 2 (Exod. 29, 18. Lev. 1, 9. 13. 17. 2, 2. 9. 3, 5. 16. 24, 7. Num. 15, 3. 10. 13. 14. 18, 17. Ezech. 20, 41). — **16** 1 Kor. 7, 5. — **24** Mark. 11, 25. — **25** 1 Kor. 11, 4. 5.

2 καταισχύνητε T. **5** κοσμίῳ N. T. Ox. Lond. Angl. (bei Del. I 91,2ª κοσμίως) T Del. **10** μνησθῇς N. T. Ox. Lond. Angl. bei Del. I 91,2ª μνησθεὶς T Del. **13** ἐστι scheint sich mit Bent. n. Del. I 105 Anm. c, ἔστι T Ausgg. | τοῦ καθὸ δεῖ zu halten (oder mit Angl. a. a. O. διδασκαλικὸν oder παραστατικὸν einzufügen, sonst ersetze aus dem vorhergehenden Abschnitt oben Z. 9 zu ergänzen). **20** βραδύτερον] βραχύτερον Bent bei Del. I 105 Anm. f. **23** κωλυούσης κωλύσεως, vermutet Bent bei Del. I 105 Anm. g ohne Grund. **27** αὐτοῦ αὐτοῦ Lond.

παραθέσθαι δυνάμενος μετὰ ποικιλότητος τῆς εἰς ἕκαστον διηγήσεως, ἀπὸ διαθέσεως οὐ μετριαζούσης μόνον ἀλλὰ καὶ ἀληθευούσης φησίν (ὁρῶν δὲ καὶ μετὰ ταῦτα | πάντα ὅσον ἀπολείπεται τοῦ εἰδέναι 199
προσεύξασθαι τί δεῖ „καθὸ δεῖ“)· τὸ δὲ ὅ τι προσεύξασθαι δεῖ „καθὸ δεῖ οὐκ οἴδαμεν“· καὶ τοῦτο τῷ λόγῳ προστίθησιν, ὅθεν ἀναπληροῦται τὸ ἐλλεῖπον τῷ μὴ εἰδότι μὲν ἑαυτὸν δὲ ἄξιον τοῦ ἀναπληρωθῆναι ἐν αὐτῷ τὸ ἐλλιπον παρασκενάσαντι. λέγει γὰρ ὅτι „αὐτὸ τὸ πνεῦμα στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ὑπερεντυγχάνει τῷ θεῷ· ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ὅτι κατὰ θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων.“ τὸ δὲ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν μακαρίων κρᾶζον „ἀββὰ ὁ πατὴρ“ „πνεῦμα.“ ἐπιστάμενον ἐπιμελῶς τοὺς ἐν τῷ σκήνει στεναγμοὺς, ἀξίους τυγχάνοντας εἰς τὸ βαρῦναι τοὺς πεπτωκότας ἢ παραβεβηκότας. „στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ὑπερεντυγχάνει τῷ θεῷ.“ τοὺς ἡμετέρους διὰ τὴν πολλὴν φιλανθρωπίαν καὶ συμπάθειαν ἀναδεχόμενον στεναγμούς· κατὰ δὲ τὴν ἐν αὐτῷ σοφίαν ὁρῶν τὴν ταπεινωθεῖσαν „εἰς χοῦν“ ψυχὴν ἡμῶν καὶ ἐν τῷ σώματι „τῆς ταπεινώσεως“ καθιργμένην, οὐ τοῖς τυχοῦσι „στεναγμοῖς“ χρώμενον „ὑπερεντυγχάνει τῷ θεῷ“ ἀλλά τισιν „ἀλαλήτοις,“ ἐχομένοις τῶν ἀῤῥήτων λόγων, ὧν οὐκ ἔστιν ἀνθρώπῳ λαλεῖν. τοῦτο δὴ τὸ πνεῦμα, οὐκ ἀρκούμενον τῷ ἐντυγχάνειν τῷ θεῷ, ἐπιτείνον τὴν ἔντευξιν „ὑπερεντυγχάνει.“ ἐγὼ οἶμαι ὅτι περὶ τῶν ὑπερνικώντων, ὁποῖος Παῦλος ἦν λέγων· „ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν.“ εἰκὸς δ' ὅτι „ἐντυγχάνει“ μόνον περὶ τῶν οὐ τηλικούτων μὲν, ὡς ὑπερνικᾶν, οὐ τοιούτων δὲ πάλιν, ὥστε νικᾶσθαι, ἀλλὰ νικώντων.

4. ἐχόμενον δὲ τοῦ τί δὲ δεῖ προσεύξασθαι „καθὸ δεῖ οὐκ οἴδαμεν. ἀλλὰ τὸ πνεῦμα στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ὑπερεντυγχάνει τῷ θεῷ“ τὸ „προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοΐ· ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ ⟨δὲ⟩ καὶ τῷ νοΐ.“ οὐδὲ γὰρ δύναται ἡμῶν ὁ

4 Vgl. Röm. 8, 26. — **8** Röm. 8, 26. 27. — **11** Vgl. Gal. 4, 6. — **12** Vgl. Weish. Sal. 9, 15. — **13** Vgl. Röm. 8, 26. — **16** Vgl. Psal. 43, 26. — Vgl. Phil. 3, 21. — **17** Vgl. Röm. 8, 26. — **19** Vgl. II Kor. 12, 4. — **21** Vgl. Röm. 8, 26. — **22** Röm. 8, 37. — **23** Vgl. Röm. 8, 27. — **25** Vgl. Röm. 8, 26. — **27** I Kor. 14, 15.

3 *ὁρῶν—4 καθὸ δεῖ*] von Angl. (bei Del. I 912a) richtig als Parenthese aufgefasst; die auffällige Wortstellung wohl aus nachlässiger Ausdrucksweise zu erklären | **3** *δὲ*] *δὴ* liest Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **4** hinter *καθὸ δεῖ* + *φησίν* Lomm. (tom. XVII p. 89 Anm. 1) ohne Grund | *ὅ τι* schreibe ich, *ὅτι* TAusgg. **10** *δὲ δὴ* liest Angl. (bei Del. I 912b) ohne Grund | **11** *κράζον* TAusgg. | *ἀββᾶ* T Ausgg. | **12** *ἀξίους τυγχάνοντας εἰς τὸ βαρῦναι*] *οὐκ ἀξίους τυγχάνοντας εἰς τὸ θαῤῥῦναι* vermutet Bent. (bei Del. I 199 Anm. b) unrichtig | *βαρύναι* TAusgg. | **19** *δὴ* T *δὲ* Ausgg. | **28** ⟨δὲ⟩ füge ich mit Angl. (a. a. O.) nach d. N. T. ein.

νοῦς προσεύξασθαι, ἐὰν μὴ πρὸ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα προσεύξηται οἱονεὶ ἐν ὑπηκόῳ αὐτοῦ. ὅσπερ οὐδὲ ψάλλειν καὶ ᾄδειν καὶ ἐμμελῶς καὶ ἐμμέτρως καὶ ἀσμάτους ὑμνῆσαι τὸν πατέρα ἐν Χριστῷ, ἐὰν μὴ „τὸ πνεῦμα" τὸ „πάντα" ἐρευνῶν, „καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ," πρότερον αἰτήσῃ καὶ ὑμνήσῃ τοῦτον, οὗ „τὰ βάθη" ἠρεύνησε καὶ, ὃς ἐξίσχυσε καταλῆψιν. ἐγὼ δέ οἶμαι ἀνεπαθόμενόν τινα τῶν τοῦ Ἰησοῦ μαθητῶν τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας, ἀπολειπομένης τοῦ ὅν τρόπον εὔχεσθαι δεῖ, καὶ μάλιστα τοῦτ' ἐγνωκότα, ὅτι ἐπιστημόνων καὶ μεγάλων λόγων ἦκουεν ἀπαγγελλομένων ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἐν τῇ πρὸς τὸν πατέρα εὐχῇ, παυσαμένῳ τοῦ προσεύχεσθαι τῷ κυρίῳ εἰρηκέναι· „κύριε, δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι, καθὼς καὶ Ἰωάννης ἐδίδαξε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ." ἄλλος δὲ ὁ εἰρμὸς τοῦ ῥητοῦ οὗτος ἔχει· „καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν προσευχόμενον ἐν τόπῳ τινί, ὡς ἐπαύσατο, εἶπέ τις τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς αὐτόν· κύριε, δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι, καθὼς καὶ Ἰωάννης ἐδίδαξε προσεύχεσθαι τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ" . . . . . .

. . . . . .

. . . . . ἆρα γὰρ ἄνθρωπος ἐντιθραμμένος τῇ νομικῇ κατηχήσει καὶ τῇ ἀκροάσει τῶν προφητικῶν λόγων τῶν τε συναγωγῶν μὴ ἀπολειπόμενος, οὐκ ἠδύνατο ἀποδήποτε εὔχεσθαι, μέχρις οὗ ἴδῃ τὸν κύριον εὐχόμενον „ἐν τόπῳ τινί;" ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον φάσκειν· ἦλθε μὲν γὰρ κατὰ τὸ Ἰουδαίων ἔθη, ἴσως δὲ μείζονος ἐπιστήμης ἑαυτὸν διόμενον εἰς τὸν περὶ τῆς εὐχῆς τόπον. τί δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης ἐδίδασκε τοὺς μαθητὰς περὶ τῆς εὐχῆς, ἀπὸ Ἱεροσολύμων καὶ πάσης τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς περιχώρου ἐρχομένους βαπτίζεσθαι πρὸς αὐτόν, εἰ μή τινα κατὰ τὸ „περισσότερον" εἶναι „προφήτου" ἔλεγε περὶ τῆς εὐχῆς ἃ τοὺς

4 Vgl. 1 Kor. 2, 10. — **6** Vgl. Luk. 11, 1. — **11** u. **13** Luk. 11, 1. — **21** Vgl. Luk. 11, 1. — **25** Vgl. Matth. 3, 5. 6. — **27** Vgl. Matth. 11, 9.

2 ὑπηκόῳ ὑπηκόῳ vermutet Bent. bei Del. I 151 Anm. d vielleicht r. ἐπήκοα τῶν TAuvgg. | **4** τὸ τὸν πάντα ed. Ox. Lond. | **5** αἰτήσῃ καὶ ὑμνήσῃ wie ed. a mit Bent. bei Del. I 150 Anm. e), αἰτήσει καὶ ὑμνήσει TAuvgg. τοῦτον ed. schreibe ich, τὸν ai Bent. a. a. O. τοῦ τοῦ TAuvgg. | **6** οἶομαι οἴεται Bent. bei Del. I 151 Anm. f. | **9** ἦκουεν ἐπαγγελλόμενον schreibe ich mit Angl. — Del. I 9:2, ἦκουεν ἐπαγγελλομένων Bent. bei Del. I 150 Anm. g, ἢ καὶ τῶν ἐπαγγελλομένων Ox. Del. ἢ καὶ ἐπαγγελλομένων Lond., ἢ καὶ ἐπαγγελλομένων T. | **12** αἴτοῦ αἰτοῦ Lond. | **15** προσεύχεσθαι (vor τοὺς will Angl. a. a. O. — totalerhalte Wiederholung tilgen. | **16** αἴτοῦ αἰτοῦ Lond. hinter αἴτοῦ eine Lücke von 2 Zeilen — ungefähr 1½ Blatt, in T, die vielleicht Matth. 3, 5. 6 als Text mit αἰτ an die vorangehende angeschlossen, enthalten hat; vgl. unten Z. 2 f. vielleicht ist hier noch Weiteres ausgefallen. | **19** ἀκροάσει Auvgg. ἀκροάσεσι T. | **23** τοῦ τοῦ Lond.

εἰκὸς ὅτι οὐ πᾶσι τοῖς βαπτιζομένοις ἀλλὰ τοῖς πρὸς τὸ βαπτίζεσθαι μαθητευομένοις ἐν ἀποῤῥήτῳ παρεδίδου;

5. αἱ τοιαῦται δὲ εὐχαὶ αἱ ὄντως πνευματικαὶ, προσευχομένου ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ἁγίων τοῦ πνεύματος, ἀνεγράφησαν, πεπληρωμέναι ἀποῤῥήτων καὶ θαυμασίων δογμάτων· ἐν μὲν γὰρ τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν ἐκ μέρους ἡ τῆς Ἄννης (ὅλη γὰρ, „ὅτε ἐπλήθυνε προσευχομένη ἐνώπιον κυρίου" λαλοῦσα „ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς" οὐκ † ἐχάρη γραφῇ), ἐν δὲ ψαλμοῖς ὁ ἑκκαιδέκατος ψαλμὸς „προσευχὴ τοῦ Δαυΐδ" ἐπιγέγραπται, καὶ ὁ ἕνατος καὶ ὀγδοηκοστὸς „προσευχὴ τῷ Μωϋσῆ, ἀνθρώπῳ τοῦ θεοῦ." καὶ ὁ πρῶτος καὶ ἑκατοστὸς „προσευχὴ τῷ πτωχῷ, ὅταν ἀκηδιάσῃ καὶ ἐναντίον κυρίου ἐκχέῃ τὴν δέησιν αὐτοῦ"· αἵτινες προσευχαὶ, ἐπεὶ ἀληθῶς ἦσαν προσευχαὶ γινόμεναι πνεύματι λεγόμεναί τε, καὶ τῶν δογμάτων τῆς τοῦ θεοῦ σοφίας πεπλήρωνται, ὥστε εἰπεῖν ἄν τινα περὶ τῶν ἐν αὐταῖς ἐπαγγελλομένων· „τίς σοφὸς, καὶ συνήσει ταῦτας; καὶ συνετὸς, καὶ ἐπιγνώσεται αὐτάς;"

6. ἐπεὶ τοίνυν τηλικοῦτόν ἐστι τὸ περὶ τῆς εὐχῆς διαλαβεῖν, ὡς δεῖσθαι τοῦ καὶ εἰς τοῦτο φωτίζοντος πατρὸς καὶ αὐτοῦ τοῦ πρωτοτόκου λόγου διδάσκοντος τοῦ τε πνεύματος ἐνεργοῦντος εἰς τὸ νοεῖν καὶ λέγειν ἀξίως τοῦ τηλικούτου προβλήματος, εὐξάμενος ὡς ἄνθρωπος (οὐ γάρ που ἐμαυτῷ δίδωμι χωρεῖν τὴν προσευχὴν τοῦ πνεύματος πρὸ τοῦ λόγου τυχεῖν τῆς εὐχῆς ἀξιῶ. ἵνα λόγος πληρέστατος καὶ πνευματικὸς ἡμῖν δωρηθῇ. καὶ αἱ ἐν τοῖς εὐαγγε-

[1 Vgl. Matth. 28, 19. —] 6 Vgl. I Sam. 1, 11—13. — 8 Vgl. Psal. 16. — 9 Vgl. Psal. 89. — 10 Vgl. Psal. 101, 1. — 15 Hos. 14, 9. — 19 Vgl. Röm. 8, 29. Kol. 1, 15. 18. Hebr. 1, 6.

1 *πρὸς τὸ βαπτίζεσθαι* Ausgg. *πρὸς τὸ βαπτίσασθαι* Huet; *πρὸς τῷ βαπτίζεσθαι* Bent. (bei Del. I 200 Anm. b) u. Angl. (bei Del. I 912b), *πρὸ τοῦ βαπτίζεσθαι* Claudius Fleury (bei Del. I 200 Anm. b); *πρὸς τὸ βαπτίζασθαι* T | 3 *προσευχομένου*] *πρὸς εὐχομένου* liest Angl. (a. a. O.) unrichtig | 6 *ὅλη* schreibe ich, da *ἐκ μέρους* im folgenden begründet werden soll; *αὐτὴ* vermutet Angl. (a. a. O.), aber eher würde man nach I Sam. 1, 13 an *αὕτη* denken können; *τῇ* T Ausgg. 7 *οὐκ † ἐχάρη γραφῇ*] *οὐκ ἐγράφη* vermute ich, im Archetypus stand wohl *γραφη* über dem fehlerhaften *ἐχάρη* als Verbesserung; *εὐχὴ οὐκ ἀνεγράφη* oder *οὐκ ἔχρη* [so] *γραφῆς* vermutet Bent. (bei Del. I 200 Anm. c) nicht glücklich | 9 *ἕνατος καὶ ὀγδοηκοστὸς*] *πθ* T | *ἔννατος* Ausgg. | *Μωϋσεῖ*] *μωσῇ* T Lond. *Μωϋσῇ* Ox. Del. | 11 *αὐτοῦ*] *αὐτοῦ* Lond. | 15 *ταύτας*—16 *αὐτάς*] *ταῦτα*—*αὐτά* liest Angl. (a. a. O.) unrichtig nach den LXX | *καὶ* (vor *συνετὸς*)] *ἢ* Angl. (a. a. O.) | 21 *που*] *πω* Bent. (bei Del. I 200 Anm. e) | 22 *τοῦ πνεύματος πρὸ τοῦ λόγου*] *πρὸ τοῦ τοῦ λόγου* schreibt Bent. (a. a. O.) mit Tilgung von *τοῦ πνεύματος* unrichtig; durch meine Interpunktion glaube ich die gegenseitige Beziehung der Worte klargestellt zu haben.

λίοις ἀναγεγραμμένα ἀφρισθῆναι εὐχαί. ἀρκτέον οὖν ἤδη τοῦ περὶ τῆς εὐχῆς λόγου.

III 1. | Πρῶτον δὲ τὸ ὄνομα τῆς εὐχῆς ὅσον ἐπὶ παρατηρήσει 2 1
τῇ ἐμῇ εὑρίσκω | κείμενον ἤρξατο ὁ Ἰακὼβ φεύγειν γενόμενος τῆς ὀρ-
γῆς τοῦ ἀδελφοῦ ἑαυτοῦ Ἠσαῦ, ἀπιὼν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν κατὰ
τὰς ὑποθήκας Ἰσαὰκ καὶ Ῥεβέκκας. οὕτω δὲ ἔχει ἡ λέξις· καὶ
ηὔξατο Ἰακὼβ εὐχήν, λέγων· ἐὰν ᾖ κύριος ὁ θεὸς μετ' ἐμοῦ καὶ
διαφυλάξῃ με ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ, ᾗ ἐγὼ πορεύομαι, καὶ δῷη μοι ἄρ-
τον φαγεῖν καὶ ἱμάτιον περιβαλέσθαι καὶ ἀποστρέψῃ με μετὰ σω-
τηρίας εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου· καὶ ἔσται κύριός μοι εἰς θεόν,
καὶ ὁ λίθος οὗτος, ὃν ἔστησα στήλην, ἔσται μοι οἶκος θεοῦ· καὶ
πάντων ὧν ἐάν μοι δῷς δεκάτην ἀποδεκατώσω αὐτά σοι." .....
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

2. Ἔνθα καὶ σημειωτέον ἐστὶν ὅτι τὸ ὄνομα τῆς εὐχῆς περι-
λήφθη πολλαχοῦ ἐπίσης οὔσης παρὰ τὴν προσευχὴν ἐπὶ τοῦ μετὰ
εὐχῆς ἐπαγγελλόμενον τάδε τινὰ ποιῆσαι. εἰ τύχοι ἀπὸ θεοῦ τοῦτο
τάσσεται μέντοι καὶ ἐπὶ τοῖς κατὰ συνήθειαν ἡμῶν λεγομένοις ἡ
ὁμοιοία· ὥσπερ ἐν Ἐξόδῳ εἴρομεν οὕτως μετὰ τὴν ἐπὶ τοῖς πα-
τράσιν μάστιγα, τῇ τάξει τῶν δέκα οὖσαν δευτέραν. .....
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . ἐκάλεσα Φαρὰω Μοϊσῆν καὶ Ἀαρὼν καὶ εἶπεν αὐτοῖς· εὔξασθε
περὶ ἐμοῦ πρὸς κύριον, καὶ περιελέτω τοὺς βατράχους ἀπ' ἐμοῦ καὶ
τοῦ λαοῦ μου· καὶ ἐξαποστελῶ τὸν λαόν, καὶ θύσουσι κυρίῳ. τὸν
δὲ διαπιθῶς τις ἴσχῃ διὰ τὸ τοῦ Φαρὰω εἶναι φωνὴν τὴν εὔξασθε
πρὸς τὸ σημαίνεσθαι ἀπὸ τῆς εὐχῆς πρὸς τῷ προτέρῳ καὶ τὸ οὐ-

4 Vgl. Gen. 27, 41–45. – **6** Gen. 28, 20–22. **24** Exod. 8, 8.

2 hinter λόγου eine Lücke von 1½ Zeilen, durch die wohl nur der Rest des ersten Hauptteils angedeutet werden soll. T **3** δὲ fehlt Angl. Lond. **5** ἐστὶν] ἐστιν ἐν T **12** hinter αὐτά ein eine Lücke von 2 Zeilen, ungefähr 1 Wort im T. **13** ἀναγεγραμμένα] ἐστιν ἐν τῇ εὐχῇ ταῦτα exemplum additum Or. genus Ang. Lond. **16** καὶ Ruhl] αὖ T **18** τύχοι] τυγχάνει Vossian. **19** τοῖς λεγομένοις T τοῦ λεγομένου Or. Del. τῶν λεγομένων Ang.[1] a. c. **21** hinter δευτέραν ein Loch von 2 Zeilen, 1 Wort fehlt, wo etwa ἐστὶν τὸ γεγραμμένον haben kann. **22** ἐπιζήσατε τὸν Φαραὼ τὸν βασιλέα Μεσσ. καὶ ἐπιτιμήσατε αὐτοῦ ταῖς χερσίν, ἵνα τοῦτο καὶ τοὺς τούτου κειμένους ὑπερβῇ, ἐπιτιμήσατε καὶ τοῖς κειμένοις αὐτοῦ, αὐτὸν δὲ ἐμοὶ ἐξαποστείλατε. Lücke I. Hälfte von Ang.[1] a. c. Or. Del. **23** ἐκάλεσεν Ang.[1] a. c. Vossian. **24** αὐτοῖς T ἐπιζήσατε τὸν Φαραὼ T **26** δὲ καὶ Ang. Lond. δὲ οὕτως Or. Del. **27** τύχοσθε Ang. Lond. **28** προτέρῳ προτέροις Or. πρὸ τοῦ προτέρου Vossian. T

ηθες. παρατηρητέον καὶ τὸ ἐξῆς οὕτως ἔχον· „εἶπε δὲ Μωϋσῆς πρὸς Φαραώ· τάξαι πρός με, πότε εὔξομαι περὶ σοῦ καὶ περὶ τῶν θεραπόντων σου καὶ τοῦ λαοῦ σου, ἀφανίσαι τοὺς βατράχους ἀπὸ σοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ λαοῦ σου καὶ ἐκ τῶν οἰκιῶν ὑμῶν· πλὴν ἐν τῷ ποταμῷ ὑπολειφθήσονται."

3. παρετηρήσαμεν δὲ ὅτι ἐπὶ ταῖς σκνιψὶ, τῇ τρίτῃ μάστιγι, οὔτε Φαραὼ εὐχὴν γενέσθαι ἀξιοῖ οὔτε Μωϋσῆς εὔχεται. καὶ ἐπὶ τῇ κυνομυίᾳ δὲ, οὔσῃ τετάρτῃ, λέγει· „εὔξασθε οὖν περὶ ἐμοῦ πρὸς κύριον." ὅτε καὶ εἶπε Μωϋσῆς ὅτι „ἐγὼ ἐξελεύσομαι ἀπὸ σοῦ καὶ εὔξομαι πρὸς τὸν θεὸν, καὶ ἀπελεύσεται ἡ κυνόμυια ἀπὸ Φαραὼ καὶ τῶν θεραπόντων αὐτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ αὔριον"· καὶ μετ' ὀλίγα· „ἐξῆλθε δὲ Μωϋσῆς ἀπὸ Φαραὼ καὶ ηὔξατο πρὸς τὸν θεόν." πάλιν δὲ ἐπὶ τῆς πέμπτης καὶ ἕκτης μάστιγος οὔτε Φαραὼ ἀξιώσαντος εὐχὴν γενέσθαι οὔτε Μωϋσέως εὐξαμένου, ἐπὶ τῆς ἑβδόμης „ἀποστείλας Φαραὼ ἐκάλεσε Μωϋσέα καὶ Ἀαρὼν καὶ εἶπεν αὐτοῖς· ἡμάρτηκα τὸ νῦν· ὁ κύριος δίκαιος, ἐγὼ δὲ καὶ ὁ λαός μου ἀσεβής. εὔξασθε οὖν πρὸς κύριον, καὶ παυσάσθω τοῦ γενηθῆναι φωνὰς θεοῦ καὶ χάλαζαν καὶ πῦρ"· καὶ μετ' ὀλίγα· „ἐξῆλθε Μωϋσῆς | ἀπὸ Φαραὼ | ἐκτὸς τῆς πόλεως καὶ ἐξεπέτασε τὰς χεῖρας πρὸς κύριον. 202
καὶ αἱ φωναὶ ἐπαύσαντο." διὰ τί δὲ οὐκ εἴρηται „καὶ ηὔξατο" ὡς ἐπὶ τῶν προτέρων ἀλλ' „ἐξεπέτασε τὰς χεῖρας πρὸς κύριον," εὐκαιρότερον ἐν ἄλλοις ἐξεταστέον. καὶ ἐπὶ τῆς ὀγδόης δὲ μάστιγός φησιν ὁ Φαραώ· „καὶ προσεύξασθε πρὸς κύριον τὸν θεὸν ὑμῶν, καὶ περιελέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸν θάνατον τοῦτον. ἐξῆλθε δὲ Μωϋσῆς ἀπὸ Φαραὼ καὶ ηὔξατο πρὸς τὸν θεον."

4. πολλαχοῦ δὲ εἴπομεν τὸ ὄνομα τῆς εὐχῆς μὴ κατὰ τὸ σύνηθες τετάχθαι ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ· ἀλλὰ καὶ ἐν Λευϊτικῷ· „ἐλάλησε κύριος πρὸς Μωϋσέα λέγων· λάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· ὃς ⟨ἐὰν⟩ εὔξηται εὐχὴν ὥστε τιμὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τῷ κυρίῳ, ἔσται ἡ τιμὴ τοῦ ἄρρενος, ἀπὸ εἰκοσαετοῦς ἕως ἑξηκονταετοῦς ἔσται αὐτοῦ ἡ τιμὴ πεντήκοντα δίδραχμα ἀργυρίου τῷ

1 Exod. 8, 9. — **6** Vgl. Exod. 8, 17. 18. — **7** Vgl. Exod. 8, 21 ff. — **8** Exod. 8, 28. — **9** Exod. 8, 29. — **12** Exod. 8, 30. — **15** Exod. 9, 27. 28. — **18** Exod. 9, 33. — **23** Exod. 10, 17. 18. — **26** Vgl. oben S. 304 Z. 17. — **27** Lev. 27, 1—3.

2 ποτὲ Ox.Lond. | **6** ὅτι < Wet.Del. | **9** ὅτι] ὁ δὲ schreibt Angl. (bei Del. I 912b) ohne Grund | **14** μωσέος T | **15** μωσῆν T Ausgg. | **16** ἀσεβής T Ox.Lond. ἀσεβεῖς Del. nach d. LXX; doch vgl. unten Cap. XXIX gegen Ende | **26** εἴπομεν, εἴδομεν oder εἴρομεν schreibt Bent. (bei Del. I 202 Anm. 1) ohne Grund, da πολλαχοῦ zu τετάχθαι gehört | **28** μωσῆν T Μωϋσῆν Ausgg. | **29** ⟨ἐὰν⟩ füge ich ein, vgl. z. B. unten S. 306 Z. 3, da Origenes nach T hier diese Form anstatt ἄν (was Bent., bei Del. I 202 Anm. b, einfügen will) anzuwenden pflegt | τιμὴν] τιμὴ T.

σταθμῷ τῷ ἁγίῳ"· καὶ ἐν Ἀριθμοῖς· „καὶ ἐλάλησε κύριος πρὸς Μωϋσέα λέγων· λάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ. καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· ἀνὴρ ἢ γυνή, ὃς ἐὰν μεγάλως εὔξηται εὐχὴν ἁφαγνίσασθαι ἁγνείαν κυρίῳ, ἀπὸ οἴνου καὶ σίκερα ἁγνισθήσεται"· καὶ τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ κα-
5 λουμένου Ναζιραίου, εἶτα μετ' ὀλίγα· „καὶ ἁγιάσει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ᾗ ἡγιάσθη κυρίῳ τὰς ἡμέρας τῆς εὐχῆς." καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα· „οὗτος ὁ νόμος τοῦ εὐξαμένου· ᾗ ἂν ἡμέρᾳ πληρώσῃ ἡμέραν εὐχῆς αὐτοῦ." καὶ πάλιν μετ' ὀλίγον· „καὶ μετὰ ταῦτα πίεται ὁ ἠγμένος οἶνον. οὗτος ὁ νόμος τοῦ εὐξαμένου, ὃς
10 ἐὰν εὔξηται κυρίῳ δῶρον αὐτοῦ περὶ τῆς εὐχῆς, χωρὶς ὧν ἂν εὕρῃ ἡ χεὶρ αὐτοῦ κατὰ δύναμιν τῆς εὐχῆς αὐτοῦ, ἧς ἂν εὔξηται κατὰ τὸν νόμον ἁγνείας." καὶ πρὸς τῷ τέλει τῶν Ἀριθμῶν· „καὶ ἐλάλησε Μωϋσῆς πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῶν φυλῶν υἱῶν Ἰσραὴλ λέγων· τοῦτο τὸ ῥῆμα, ὃ συνέταξε κύριος· ἄνθρωπος, ὃς ἐὰν εὔξηται εὐχὴν κυρίῳ
15 ἢ ὀμόσῃ ὅρκον ὁρισμῷ ἢ ὁρίσηται περὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, οὐ βεβηλώσει τὸ ῥῆμα αὐτοῦ· πάντα ὅσα ἂν ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ποιήσει. ἐὰν δὲ γυνὴ εὔξηται εὐχὴν κυρίῳ ἢ ὁρίσηται ὁρισμὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς αὐτῆς ἐν τῇ νεότητι αὐτῆς, καὶ ἀκούσῃ ὁ πατὴρ αὐτῆς τὰς εὐχὰς αὐτῆς καὶ τοὺς ὁρισμοὺς αὐτῆς, οὓς ὡρίσατο
20 κατὰ τῆς ψυχῆς αὐτῆς, καὶ παρασιωπήσῃ ὁ πατὴρ αὐτῆς, στήσονται πᾶσαι αἱ εὐχαὶ αὐτῆς, καὶ πάντες οἱ ὁρισμοί, οὓς ὡρίσατο κατὰ τῆς ψυχῆς αὐτῆς, μενοῦσιν αὐτῇ"· καὶ ἑξῆς τούτοις τινὰ περὶ τῆς τοιαύτης νομοθετεῖ. κατὰ τοῦτο τὸ σημαινόμενον ἐν ταῖς Παροιμίαις γέγραπται . . . . . .

25 . . . . . .

. . . . . „⟨παγὶς⟩ ἀνδρὶ ταχύ τι τῶν ἰδίων ἁγιάσαι· μετὰ γὰρ τὸ
47 εὔξασθαι μετανοεῖν γίνεται"· καὶ ἐν | τῷ Ἐκκλησιαστῇ· „ἀγαθὸν τὸ

1 Num. 6, 1—3. — **5** Num. 6, 11. 12. — **7** Num. 6, 13. — **8** Num. 6, 20. 21. — **12** Num. 30, 2—5. — **22** Vgl. Num. 30, 6—16. — **26** Prov. 20, 25. — **27** Pred. Sal. 5, 4.

1 Ἀριθμοῖς] ἀριθμῷ T | **2** μωυσῆν T Ausgg. | **5** ἁγιάσει Angl. (bei Del. I 912b) nach d. LXX, ἁγιάσῃ TOx.Lond. ἁγιάσῃ Del. | **8** ἡμέραν T ἡμέρας Ausgg. **14** hinter ἄνθρωπος + ἄνθρωπος E. Klostermann, vgl. Origenes, In Num. hom. XXIV 2 (tom. X p. 296 sqq. ed. Lomm.) | **15** ὁρισμῷ, ἢ ὁρίσηται TOx. ἢ ὁρίσηται ὁρισμῷ Lond. ἢ ὁρισμῷ ὁρίσηται Del. | **22** μενοῦσιν] μένουσιν TOx.Lond. τῆς] εὐχῆς vermutet Angl. (bei Del. I 912b—913a) ohne Grund | **24** hinter γέγραπται eine Lücke von 1⅘ Zeilen = ungefähr 110 Buchst. in T; sicher ist παγὶς⟩ vor ἀνδρὶ aus Prov. 20, 25 zu ergänzen, vorher können noch die Citate Prov. 7, 14 u. 19, 13 (so Angl. bei Del. I 913a) gestanden haben, so dass die Lücke so auszufüllen wäre: ⟨„θυσία εἰρηνική μοί ἐστι, σήμερον ἀποδίδωμι τὰς εὐχάς μου," καί· „αἰσχύνη πατρὶ υἱὸς ἄφρων, οὐχ ἁγναὶ εὐχαὶ ἀπὸ μισθώματος ἑταίρας." καί· „παγὶς⟩, die Buchstabenzahl würde genau stimmen | **26** ταχύ τι τῶν] ταχυτήτων T | ἁγιᾶσαι T.

μὴ εὔξασθαι η | τὸ εὔξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι"· καὶ ἐν ταῖς Πρά- 203
ξεσι τῶν ἀποστόλων· „εἰσὶν ἄνδρες παρ' ἡμῖν τέσσαρες, εὐχὴν ἔχοντες ἀφ' ἑαυτῶν."

IV 1. *Οὐκ ἄλογον δή μοι ἐφάνη τὸ κατὰ τὰς γραφὰς σημαινόμενον πρῶτον διαστείλασθαι τῆς εὐχῆς δύο σημαινούσης, ὁμοίως δὲ καὶ τῆς προσευχῆς· καὶ γὰρ τοῦτο τὸ ὄνομα πρὸς τῷ κοινῷ καὶ συνήθει πολλαχοῦ κειμένῳ τέτακται καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ τὸ σύνηθες ἡμῖν σημαινόμενον [τῆς] εὐχῆς ἐν τοῖς περὶ τῆς Ἄννης λεγομένοις ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν· „καὶ Ἠλεὶ ὁ ἱερεὺς ἐκάθητο ἐπὶ θρόνου ἐπὶ φλιῶν ναοῦ κυρίου. καὶ αὐτὴ ψυχῇ πικρᾷ καὶ προσηύξατο πρὸς κύριον καὶ κλαυθμῷ ἔκλαυσε. καὶ ηὔξατο εὐχὴν καὶ εἶπε· κύριε τῶν δυνάμεων, ἐὰν ἐφορᾶσει ἐπίδῃς ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης σου καὶ μνησθῇς μου καὶ μὴ ἐπιλάθῃ τῆς δούλης σου καὶ δῷς τῇ δούλῃ σου σπέρμα ἀνδρὸς, καὶ δώσω αὐτὸν τῷ κυρίῳ δοτὸν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ, καὶ σίδηρος οὐκ ἀναβήσεται ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ."*

2. *δύναται μέντοι γε τὶς οὐκ ἀπιθάνως ἐνταῦθα, ἐπιστήσας τῷ ..προσηύξατο πρὸς κύριον" „καὶ ηὔξατο εὐχὴν," εἰπεῖν ὅτι, εἰ τὰ δύο πεποίηκε, τουτέστι „προσηύξατο πρὸς κύριον" „καὶ ηὔξατο εὐχὴν," μή ποτε τὸ μὲν „προσηύξατο" ἐπὶ τῆς συνήθως ἡμῖν ὀνομαζομένης τέτακται εὐχῆς τὸ δὲ „ηὔξατο εὐχὴν" ἐπὶ τοῦ ἐν Λευϊτικῷ καὶ Ἀριθμοῖς τεταγμένου σημαινομένου. τὸ γὰρ „δώσω αὐτὸν κυρίῳ δοτὸν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ, καὶ σίδηρος οὐκ ἀναβήσεται ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ" κυρίως οὐκ ἔστι προσευχὴ ἀλλ' ἐκείνη ἡ εὐχὴ, ἥντινα καὶ Ἰεφθάε ηὔξατο ἐν τούτοις· „καὶ ηὔξατο Ἰεφθάε εὐχὴν τῷ κυρίῳ καὶ εἶπεν· ἐὰν παραδώσει παραδῷς μοι τοὺς υἱοὺς Ἀμμὼν ἐν χειρί μου, καὶ ἔσται ὃς ἐὰν ἐξέλθῃ ἐκ τῶν θυρῶν τοῦ οἴκου μου εἰς ἀπάντησίν μου ἐν τῷ ἐπιστρέψαι με ἐν εἰρήνῃ*

2 Act. 21, 23. — **9** 1 Sam. 1, 9—11. — **18** Vgl. I Sam. 1, 10. 11. — **21** Vgl. Lev. 27, 2. Num. 6, 2. 4. 6. 7. 9. 12. 13. 18. 19. 21. 30, 3—15. — **22** I Sam. 1, 11. — **25** Richt. 11, 30. 31.

3 *ἀφ'* TOx. *ἐφ'* Lond.Del. | **4** *δή*] *δέ* liest Angl. (bei Del. I 913ª) unrichtig **7** *ἐπὶ τῆς*—8 *σημαινόμενον* [*τῆς*] *εὐχῆς* schreibe ich, vgl. unten Z. 20—22; *ἐπὶ τοῦ μὴ*—*σημαινομένου τῆς εὐχῆς* Angl. (a. a. O.) fehlerhaft wegen Einfügung von *μή* | **8** *ἐν τοῖς* Bent. (bei Del. I 203 Anm. b) *ἔν γε τοῖς* Angl. (a. a. O.) *ἔν τε* Ausgg. *ἐν τὲ* T; vielleicht ist das von mir eingeklammerte *τῆς* dadurch in den Text gekommen, dass *τοῖς* zur Verbesserung von *τὲ* im Archetypus am Rand stand, aber vom Schreiber verlesen und als *τῆς* vor *εὐχῆς* eingesetzt wurde | **10** *ναοῦ* LXX Lond. *ναῶν* T Ox. Del. | **17** *ἀπιθανῶς* T Ausgg. | **26** *παραδώσει* LXX Codd. A X XI u. 8min., Libror. vet. test. canon. pars prior graece ed. P. de Lagarde, T Ox. *παραδόσει* LXX Codd. 6min. Lond. Del.

ἀπὸ τῶν υἱῶν Ἀμμὼν. καὶ ἔσται τῷ κυρίῳ, καὶ ἀνοίσω αὐτὸν ὁλοκαύτωμα.“

V 1. *Εἰ χρὴ τοίνυν μετὰ ταῦτα, ὥσπερ ἐκελεύσατε, ἐκθέσθαι τὰ πιθανὰ πρῶτον τῶν οἰομένων μηδὲν ἀπὸ τῶν εὐχῶν ἀνύεσθαι καὶ διὰ τοῦτο φασκόντων περισσὸν εἶναι τὸ εὔχεσθαι, οὐκ ὀκνήσομεν κατὰ δύναμιν καὶ τοῦτο ποιῆσαι, κοινότερον νῦν καὶ ἁπλούστερον τοῦ τῆς εὐχῆς ὀνόματος ἡμῖν λεγομένου* .....

.....

.....

οὕτω δὴ ὁ λόγος ἐστὶν ἄδοξος καὶ μὴ τυχὼν ἐπισήμων τῶν προϊσταμένων αὐτοῦ. ὥστε μηδὲ πάνυ εὑρίσκεσθαι, ὅστις ποτὲ τῶν πρόνοιαν παραδεξαμένων καὶ θεὸν ἐπιστησάντων τοῖς ὅλοις εὐχὴν μὴ προσίεται. ἔστι γὰρ τὸ δόγμα ἤτοι τῶν πάντῃ ἀθέων καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἀρνουμένων ἢ τῶν μέχρις ὀνόματος τιθέντων θεὸν τὴν πρόνοιαν δὲ αὐτοῦ ἀποστερούντων. ἤδη μέντοι γε ἡ ἀντικειμένη ἐνέργεια, τὰ | ἀσεβέστατα τῶν δογμάτων 204
4v | *περιτιθέναι θέλουσα τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. καὶ περὶ τοῦ μὴ δεῖν εὔχεσθαι δεδύνηται πεῖσαί τινας· ἧς γνώμης προίστανται οἱ τὰ αἰσθητὰ πάντῃ ἀναιροῦντες καὶ μήτε βαπτίσματι μήτε εὐχαριστίᾳ χρώμενοι, συκοφαντοῦντες τὰς γραφάς, ὡς καὶ τὸ εὔχεσθαι τοῦτο οὐ βουλομένας ἀλλ᾽ ἕτερόν τι σημαινόμενον παρὰ τοῦτο διδασκούσας.*

2. *εἶεν δ᾽ ἂν οἱ λόγοι τῶν ἀθετούντων τὰς εὐχὰς οὗτοι (δηλονότι θεὸν ἑφιστάντων τοῖς ὅλοις καὶ πρόνοιαν εἶναι λεγόντων· οὐ γὰρ πρόκειται νῦν ἐξετάζειν τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῶν πάντῃ ἀναιρούντων θεὸν ἢ πρόνοιαν)· „ὁ θεὸς“ οἶδε „τὰ πάντα πρὸ γενέσεως αὐτῶν,“ καὶ οὐδὲν ἐκ τοῦ ἐνεστηκέναι ὅτε ἐνέστηκε πρῶτον αὐτῷ*

4 u. **18** Vgl. Clemens Alex., Strom. VII 7, 41 p. 854. 855 ed. Potter. — **13** Vgl. H. Diels, Doxogr. gr. p. 591, 25 sq. — **15** Vgl. H. Usener, Epicurea p. 248 Nr. 369. — **16** Vgl. II Thess. 2, 9. — **20** Vgl. Irenaeus, Adv. haer. I 14, 3. Theodoret, Haer. fab. comp. I 10. 11. Origenes c. Cels. II 13, I 142 Z. 8 f. — [**26** Vgl. Susanna V. 35.]

7 hinter *λεγομένου* eine Lücke von 2 Zeilen = ungefähr 135 Buchst. in T, wo etwa Folgendes gestanden haben kann: ⟨*εἰσὶ γὰρ οἳ οὐδὲ οὕτως σημαινομένην τὴν εἰχὴν παραδέχονται ἀλλὰ καταγελάσαντες τῶν εὐχομένων πᾶσαν εἰχὴν ὁπῶσποτε λεγομένην παντελῶς ἀναιρεῖσθαι βούλονται*⟩, wenigstens würde die Buchstabenzahl stimmen | **19** *πάντῃ*] *πάντα* liest Angl. (bei Del. I 913a) ohne Grund | **26** am Rand von l. H. eine Notiz, von der folgende Buchst. erhalten sind:

. . . . *εἰρημα τῶν*
. . . . *μυτων* [?] *τὸ*
. . . .

sie hat wohl so gelautet: ⟨*ἐπιχ*⟩*είρημα τῶν* ⟨*ἀθετ*⟩*ούντων τὸ* ⟨*εὔχεσθαι*⟩ T.

γινώσκεται ὡς πρὸ τούτου μὴ γνωσθέν· τίς οὖν χρεία ἀναπέμπεσθαι εὐχὴν τῷ καὶ πρὶν εὔξασθαι ἐπισταμένῳ ὧν χρήζομεν; „οἶδε γὰρ ὁ πατὴρ ὁ οὐράνιος ὧν χρείαν" ἔχομεν „πρὸ τοῦ" ἡμᾶς „αἰτῆσαι αὐτόν." εὔλογον δὲ πατέρα καὶ δημιουργὸν αὐτὸν ὄντα τοῦ παντὸς, ἀγαπῶντα „τὰ ὄντα πάντα" καὶ μη⟨δὲν⟩ βδελυσσόμενον ὧν πεποίηκε, σωτηρίως τὰ περὶ ἕκαστον καὶ χωρὶς τοῦ εὔξασθαι οἰκονομεῖν δίκην πατέρος, νηπίων προϊσταμένου καὶ μὴ περιμένοντος ἐκείνων τὴν ἀξίωσιν, ἤτοι μηδ' ὅλως δυναμένων αἰτεῖν ἢ διὰ ἄγνοιαν πολλάκις τὰ ἐναντία τοῖς συμφέρουσι καὶ λυσιτελοῦσι θελόντων λαβεῖν. ἀπολειπόμεθα δὲ οἱ ἄνθρωποι πλεῖον τοῦ θεοῦ ἥπερ τὰ κομιδῇ παιδία τοῦ νοῦ τῶν γεγεννηκότων.

3. εἰκὸς ⟨δὲ⟩ τῷ θεῷ οὐ μόνον προεγνῶσθαι τὰ ἐσόμενα ἀλλὰ καὶ προδιατετάχθαι, καὶ μηδὲν αὐτῷ παρὰ τὰ προδιατεταγμένα γίνεσθαι. ὥσπερ οὖν εἴ τις εὔχοιτο ἀνατέλλειν τὸν ἥλιον, ἠλίθιος ἂν νομίζοιτο, τὸ καὶ χωρὶς τῆς εὐχῆς αὐτοῦ ἐσόμενον διὰ τῆς εὐχῆς γενέσθαι ἀξιῶν· οὕτως ἀνόητος ἂν εἴη ἄνθρωπος, ὅστις οἴεται διὰ τὴν ἑαυτοῦ εὐχὴν γίνεσθαι τὰ καὶ μὴ εὐξαμένου αὐτοῦ πάντως ἐσόμενα ἄν. πάλιν τε αὖ ὥσπερ πᾶσαν μανίαν ὑπερβάλλει ὁ διὰ τὸ ἐνοχλεῖσθαι ὑπὸ τοῦ ἡλίου γενομένου ἐν θεριναῖς τροπαῖς καὶ καυσοῦσθαι οἰόμενος διὰ τῆς εὐχῆς μεταστήσεσθαι | τὸν ἥλιον ἐπὶ 205
τὰ ἑαρινὰ σημεῖα, ἵνα εὐκράτου ἀπολαύῃ τοῦ ἀέρος· οὕτως τὰ ἀναγκαίως συμβαίνοντα περιστατικὰ τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει εἴ τις οἴοιτο διὰ τὸ εὔχεσθαι μὴ πείσεσθαι, πᾶσαν ⟨ἂν⟩ ὑπερβάλοι μελαγχολίαν.

4. εἰ δὲ καὶ „ἠλλοτριώθησαν ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας," καὶ ἀφώρισται ὁ δίκαιος „ἐκ κοιλίας μητρὸς," ⟨καὶ⟩ „μήπω μήτε γεννηθέντων μήτε πραξάντων τι ἀγαθὸν ἢ φαῦλον, ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν πρόθεσις τοῦ θεοῦ μένῃ, οὐκ ἐξ ἔργων ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος," λέγεται· „ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάττονι," μάτην περὶ ἀφέσεως ἁμαρτημάτων ἀξιοῦμεν ἢ περὶ τοῦ πνεῦμα ἰσχύος λαβεῖν, ἵνα „πάντα"

2 Vgl. Matth. 6, 8. — **5** Vgl. Weish. Sal. 11, 25. — **25** Vgl. Psal. 57, 4. — Vgl. Gal. 1, 15. — **26** Röm. 9, 11. — **29** Gen. 25, 23 (Röm. 9, 12). — Vgl. Luk. 11, 4. Act. 2, 38. — **30** Vgl. Phil. 4, 13.

5 *μηδὲν* Del. *μὴ* TOx.Lond. | **8** *μηδόλως* T Lond. | **10** *τοῦ θεοῦ*] *τοῦ ⟨νοῒ τοῦ⟩ θεοῦ* vermutet Bent. (bei Del. I 204 Anm. c) ohne Grund | **12** am Rand von I. H. *ἐπιχείρημα* T | ⟨δὲ⟩ füge ich mit Angl. (bei Del. I 913b) ein | **13** *αὐτῷ παρὰ τὰ* T Ox. Lond. Del. *παρὰ τὰ αὐτῷ* Bent. (bei Del. I 204 Anm. d) Angl. (a. a. O.) Lomm. | **18** am Rand von I. H. *ἐπιχείρημα* T | *μανίαν ὑπερβάλλει*] *μανίαν ⟨ἂν⟩ ὑπερβάλλοι* vermutet Bent. (bei Del. I 204 Anm. e) | **23** *πᾶσαν ⟨ἂν⟩* schreibe ich, *ἂν* konnte hier leicht ausfallen | **25** am Rand von I. H. *ἐπιχείρημα* T | **26** ⟨καὶ⟩ fügen Bent. (bei Del. I 205 Anm. a) u. Angl. (a. a. O.) richtig ein.

ἰσχύσωμεν ἐνδυναμοῦντος ἡμᾶς Χριστοῦ. εἰ μὲν γὰρ „ἁμαρτωλοί"
5r *ἐσμεν, „ἀπὸ μήτρας" ἠλλοτριώμεθα· εἰ δὲ ἀφωρίσθημεν „ἐκ κοιλίας*
μητρὸς" ἡμῶν, τὰ κάλλιστα καὶ μὴ εὐχομένοις ἀπαντήσεται. ποίαν
γὰρ εὐχὴν προσαγαγὼν Ἰακὼβ, πρὶν γεννηθῆναι, προφητεύεται ὅτι
„ὑπερέξει" τοῦ Ἠσαῦ, καὶ „δουλεύσει" αὐτῷ ὁ ἀδελφός; τί δὲ ἀσε-
βήσας ὁ „Ἠσαῦ" μισεῖται πρὶν γεννηθῆναι; ἵνα τί δὲ εὔχεται Μωϋσῆς,
ὡς ἐν ὀγδοηκοστῷ ἑνάτῳ εὑρηται ψαλμῷ, εἰ „καταφυγὴ" αὐτοῦ
ἐστιν ὁ θεὸς „πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ
τὴν οἰκουμένην;" . . . . . .
10 . . . . . .
. . . . . .

5. *ἀλλὰ καὶ περὶ πάντων τῶν σωθησομένων ἐν τῇ πρὸς Ἐφε-*
σίους ἀναγέγραπται ὅτι „ἐξελέξατο" αὐτοὺς „ἐν αὐτῷ," „ἐν Χριστῷ"
ὁ πατὴρ „πρὸ καταβολῆς κόσμου εἰς τὸ εἶναι" αὐτοὺς „ἁγίους καὶ
15 *ἀμώμους κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐν ἀγάπῃ προορίσας" αὐτοὺς „εἰς υἱο-*
θεσίαν διὰ Χριστοῦ εἰς αὐτόν." ἤτοι οὖν τις ἐκ τῶν „πρὸ κατα-
βολῆς κόσμου" ἐστὶν ἐξειλεγμένος, καὶ ἀμήχανον αὐτὸν τῆς ἐκλογῆς
ἐκπεσεῖν, διόπερ οὐ χρεία τούτῳ εὐχῆς· ἢ οὐκ ἐξείλεκται οὐδὲ
προώρισται, καὶ μάτην εὔχεται, κἂν μυριάκις εὔξηται, οὐκ ἐπα-
20 *κουσθησόμενος. „οὓς" γὰρ „προέγνω" ὁ θεὸς, τούτους „καὶ προώ-*
ρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος" „τῆς δόξης" „τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ." „οὓς
δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσε· καὶ οὓς ἐκάλεσε, τούτους καὶ
ἐδικαίωσεν· οὓς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε." τί γὰρ κάμνει
Ἰωσίας ἢ διὰ τί εὐχόμενος πεφρόντικε περὶ τοῦ πότερόν ποτε εἰσα-
25 *κουσθήσεται ἢ μή, πρὸ πολλῶν γενεῶν ὀνομαστὶ προφητευθεὶς καὶ*
περὶ τοῦ ὅ τι ποτὲ πράξει οὐ μόνον προγνωσθεὶς ἀλλὰ καὶ εἰς
ἐπήκοον πολλῶν προῤῥηθείς; ἵνα τί δὲ καὶ Ἰούδας προσεύχεται,
ὥστε καὶ τὴν προσευχὴν αὐτοῦ γενηθῆναι „εἰς ἁμαρτίαν," ἀπὸ τῶν
Δαυῒδ χρόνων προκηρυχθεὶς ὡς ἀπολέσων „τὴν ἐπισκοπὴν," ἑτέρου

1 Vgl. Psal. 57, 4. — **2** Vgl. Gal. 1, 15. — **5** Vgl. Gen. 25, 23. — **6** [Vgl. Mal. 1, 3 (Röm. 9, 13.) —] Vgl. Psal. 89, 1. 2. — **13** Vgl. Ephes. 1, 3—5. — **20** Vgl. Röm. 8, 29. 30. Phil. 3, 21. — **23** Vgl. II Kön. 22, 11—13. 18. 19. 23, 3 ff. — **25** Vgl. I Kön. 13, 1—3. — **27** Vgl. Psal. 108, 7. 8. Act. 1, 16. 20.

6 *μωσῆς* T Lond. | **7** *ἐννάτῳ* Ox. Lond. *ἑβδόμῳ* T Del. | **9** hinter *οἰκουμένην* eine Lücke von 1¾ Zeilen = ungefähr 100 Buchst. in T, wo vermutlich eine den vorausgehenden ähnliche rhetorische Frage gestanden hat | **13** *ἐν αὐτῷ* will Angl. (bei Del. I 913b) als Glossem tilgen | **16** *ἐκ τῶν*] *ἐν Χριστῷ* vermutet Angl. (a. a. O.) ohne Wahrscheinlichkeit | **17** *ἐξειλεγμένος*] *ἐξειλεγμένων* schreibt Bent. (bei Del. I 205 Anm. e) wohl richtig | **19** *εὔξηται* Del. *εὔχηται* Angl. (Lond. p. 28 Anm. 2) *εὕρηται* T Ox. Lond. | **21** *αὐτοῦ*] *αὐτοῦ* Lond. | **25** *ὀνομαστὶ* schreibe ich mit Bent. Del. (I 205 Anm. g) Angl. (a. a. O.), *ὀνομαστὸς* T Ausgg. | **26** *καὶ*] *δὲ* Wet. Del.

ληψομένου ἀντ' αὐτοῦ αὐτήν; αὐτόθεν δὲ ἀπεμφαίνει, ἀτρέπτου ὄντος τοῦ θεοῦ καὶ τὰ ὅλα προκατειληφότος μένοντός τε ἐν τοῖς προδιατεταγμένοις, εὔχεσθαι, οἰόμενον | μετατρέψειν διὰ τῆς εὐχῆς 206
αὐτοῦ τὴν πρόθεσιν ἢ ὡς μὴ προδιαταξαμένῳ ἀλλὰ περιμένοντι τὴν ἑκάστου εὐχὴν ἐντυγχάνειν, ἵνα διὰ τὴν εὐχὴν διατάξηται τὸ πρέπον τῷ εὐχομένῳ, τότε τάσσων τὸ δοκιμαζόμενον εἶναι εὔλογον οὐ πρότερον αὐτῷ τεθεωρημένον.

6. κείσθω δὲ ἐν τοῖς παροῦσιν αὐταῖς λέξεσιν ἅπερ διὰ τῶν πρός με γραμμάτων ἔταξας, οὕτως ἔχοντα. „πρῶτον· εἰ προγνώστης ἐστὶν ὁ θεὸς τῶν μελλόντων, καὶ δεῖ αὐτὰ γίνεσθαι, ματαία ἡ προσευχή. δεύτερον· εἰ πάντα κατὰ βούλησιν θεοῦ γίνεται, καὶ ἀραρότα αὐτοῦ ἐστι τὰ βουλεύματα, καὶ οὐδὲν τραπῆναι ὧν βούλεται δύναται, ματαία ἡ προσευχή.“ χρήσιμα δὲ, ὡς οἶμαι, ταῦτα πρὸς λύσιν τῶν ἀπορηκῶν πρὸς τὸ εὔχεσθαι | ποιούντων προδιαλῃπτέον. 5v

VI 1. *Τῶν κινουμένων τὰ μέν τινα τὸ κινοῦν ἔξωθεν ἔχει ὥσπερ τὰ ἄψυχα καὶ ὑπὸ ἕξεως μόνης συνεχόμενα καὶ τὰ ὑπὸ φύσεως καὶ ψυχῆς κινούμενα, οὐχ ᾗ τοιαῦτα ἔσθ' ὅτε κινούμενα ἀλλ' ὁμοίως τοῖς ὑπὸ ἕξεως μόνης συνεχομένοις· λίθοι γὰρ καὶ ξύλα, τὰ ἐκκοπέντα τοῦ μετάλλου ἢ τὸ φύειν ἀπολωλεκότα, ὑπὸ ἕξεως μόνης συνεχόμενα τὸ κινοῦν ἔξωθεν ἔχει, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ζῴων σώματα καὶ τὰ φορητὰ τῶν πεφυτευμένων, ὑπό τινος μετατιθέμενα, οὐχ ᾗ ζῷα καὶ φυτὰ μετατίθεται ἀλλ' ὁμοίως λίθοις καὶ ξύλοις τοῖς τὸ φύειν ἀπολωλεκόσι· κἂν κινῆται καὶ ταῦτα τῷ ῥευστὰ εἶναι πάντα τὰ σώματα φθίνοντα, παρακολουθητικὴν ἔχει τὴν ἐν τῷ φθίνειν*

16 ff. Vgl. Clemens Alex., Strom. II 20, 110. 111 p. 487 ed. Potter. Origenes, De princ. III 1, 2 (tom. XXI p. 372 sq. ed. Lomm.).

3 hinter *οἰόμενον* + *ἢ* Bent. (bei Del. I 206 Anm. a) ohne Grund | **4** *ἢ* schreibe ich mit Bent. (a. a. O.) u. Angl. (bei Del. I 913[b]), *εἰ* T Ausgg. | **6** *δοκιμαζόμενον* Bent. (bei Del. I 206 Anm. b), *δοκιμασθὲν* oder *ὃ δοκιμάζει* Angl. (a. a. O.) weniger gut; *δοκιμάζον* T Ausgg. | **14** *προδιαληπτέον*] *προσδιαληπτέον*, doch darüber von I. H. *προδιαληπτέον* geschrieben, T *προσδιαληπτέον* Ox. | **17** am Rand von I. H. *σῇ τὸ ὑπὸ ἕξεως* T | **19** *λίθοι* schreibe ich mit Angl. (a. a. O.), vgl. unten Z. 23; *λίθος* T Ausgg. | **20** *ἢ*] *καὶ* Angl. (a. a. O.), dessen Verbesserungsvorschlag zu der ganzen Stelle Z. 19 f. (*λίθοι γὰρ καὶ ξύλα καὶ τὰ ἐκκοπέντα μέταλλα, τὰ τὸ φύειν ἀπολωλεκότα*) zu gewaltsam und zu wenig begründet ist | **23** *ἀλλ'*] *ἀλλὰ* T, doch vgl. oben Z. 18 | **24** *ἀπωλωλεκόσι* T | *κἂν κινῆται* Angl. (a. a. O.) Cl. Fleury (bei Del. I 206 Anm. d) *κἄν κινῆτε* Ausgg. *κἂν φθίνῃ τε* Bent. (bei Del. I 206 Anm. d) *κὰν κινῆτε* T | **25** *φθίνοντα* schreibe ich, ⟨*καὶ*⟩ *φθίνοντα* Angl. (bei Del. I 914[a]) *φθίνονται* ⟨*καὶ*⟩ Cl. Fleury (a. a. O.) Lomm., *φθίνοντι* Bent. (a. a. O.); *φθίνονται* T Ausgg. | *ἔχει*] *ἔχειν* Angl. (a. a. O.).

κίνησιν. δεύτερα δὲ παρὰ ταῦτά ἐστι κινούμενα τὰ ὑπὸ τῆς ἐνυπαρχούσης φύσεως ἢ ψυχῆς κινούμενα. ἃ καὶ ἐξ αὐτῶν κινεῖσθαι λέγεται παρὰ τοῖς κυριώτερον χρωμένοις τοῖς ὀνόμασι. τρίτη δέ ἐστι κίνησις ἡ ἐν τοῖς ζῴοις, ἥτις ὀνομάζεται ἡ ἀφ' αὑτῶν κίνησις· οἶμαι δὲ ὅτι ἡ τῶν λογικῶν κίνησις δι' αὐτῶν ἐστι κίνησις. ἐὰν δὲ περιέλωμεν ἀπὸ τοῦ ζῴου τὴν ἀφ' αὑτοῦ κίνησιν, οὐδὲ ζῷον ἔτι ον ὑπονοηθῆναι δύναται, ἀλλὰ ἔσται ὅμοιον ἤτοι φυτῷ ὑπὸ φύσεως μόνης κινουμένῳ ἢ λίθῳ ὑπό τινος ἔξωθεν φερομένῳ. ἐὰν δὲ παρακολουθῇ τι τῇ ἰδίᾳ κινήσει, ἐπεὶ τοῦτο δι' αὐτοῦ κινεῖσθαι ὠνομάσαμεν, ἀνάγκη τοῦτο εἶναι λογικόν.

2. οἱ τοίνυν θέλοντες μηδὲν εἶναι ἐφ' ἡμῖν, ἀναγκαίως ἠλιθιώτατόν τι παραδέξονται· πρῶτον μὲν ὅτι οὐκ ἐσμὲν ζῷα. δεύτερον δὲ ὅτι οὐδὲ λογικά. ἀλλ' οἷον ὑπὸ ἔξωθεν κινοῦντος αὐτοὶ οὐδαμῶς κινούμενοι ποιεῖν ὑπ' ἐκείνου λεγοίμεθα ἃ ποιεῖν νομιζόμεθα. ἄλλως τε καὶ τοῖς ἰδίοις πάθεσιν ἐπιστήσας τις ὁράτω. εἰ μὴ ἀναιδῶς ἐρεῖ μὴ αὐτὸς | θέλειν καὶ μὴ αὐτὸς ἐσθίειν καὶ μὴ αὐτὸς περιπατεῖν 207
μηδὲ αὐτὸς συγκατατίθεσθαι καὶ παραδέχεσθαι ὁποῖα δή ποτε τῶν δογμάτων μηδὲ αὐτὸς ἀνανεύειν πρὸς ἕτερα ὡς ψευδῆ. ὥσπερ οὖν πρός τινα δόγματα ἀμήχανον διατεθῆναι ἄνθρωπον, κἂν μυριάκις αὐτὰ κατασκευάζῃ εὑρεσιλογῶν καὶ πιθανοῖς λόγοις χρώμενος, οὕτως ἀδύνατον διατεθεῖσθαί τινα περὶ τῶν ἀνθρωπίνων, ὡς μηδαμῶς τοῦ ἐφ' ἡμῖν ὁριζομένου. τίς γὰρ διάκειται περὶ τοῦ μηδὲν εἶναι καταληπτὸν ἢ οὕτως βιοῖ, ὡς ἐπέχων περὶ παντὸς οὑτινοσοῦν; τίς δὲ οὐκ ἐπιπλήττει, φαντασίαν ἁμαρτήσαντος οἰκέτου λαβών, τῷ θεράποντι; καὶ τίς ἐστιν, ὃς μὴ αἰτιᾶται υἱὸν τὸ πρὸς γονεῖς καθῆκον μὴ ἀποδιδόντα ἢ μὴ μέμφεται καὶ ψέγει ὡς αἰσχρὸν πεποιηκυῖαν τὴν μεμοιχευμένην; βιάζεται γὰρ ἡ ἀλήθεια καὶ ἀναγκάζει. κἂν μυριάκις τις εὑρεσιλογῇ, ὁρμᾶν καὶ ἐπαινεῖν καὶ ψέγειν, ὡς τηρουμένου τοῦ ἐφ' ἡμῖν, καὶ τούτου ἐπαινετοῦ ἢ ψεκτοῦ γινομένου παρ' ἡμᾶς.

1 *δεύτερα* Del. *δεύτερον* T Ox. Lond. | am Rand *σῆ* von I. H. T | **2** *ἤ*] *καὶ* Angl. (bei Del. I 914ª), vgl. oben S. 311 Z. 18 | *αὐτῶν* Lond. *αὐτῶν* T Ox. Del. | **3—4** am Rand *σῆ* von I. H. T | **4** *ἀφ' αὑτῶν* schreibe ich mit Bent. (bei Del. I 914ª) u. Lomm., *ἀφ' αὑτοῦ* Angl. (ebenda), *ἀπ' αὐτοῦ* T Ox. Lond. Del. | **5** am Rand *σῆ* von I. H. T | *δι' αὐτῶν*] *δι' αἰτῶν* Lond. | **6** *ἀφ' αὑτοῦ* Angl. (a. a. O.) *ἀπ' αὐτῶν* Bent. (bei Del. I 206 Anm. g), *ἀπ' αὐτοῦ* T Ausgg. | **9** *τι* Bent. (bei Del. I 206 Anm. h) Angl. (a. a. O.) *τις* Ausgg. *τίς* T | *δι' αὐτοῦ*] *δι' αὑτοῦ* Lond. *δι' αὐτῶν* Bent. (a. a. O.) | **12** *ζῷα—13 λογικὰ*] *λογικὰ—ζῷα* Bent. (bei Del. I 206 Anm. i) | **13** hinter *αὐτοὶ* + *δ' ἀπ' αὐτῶν* Bent. (a. a. O.) | **15** *τίς* (auch später oft für *τις*) T | **19** *διατεθῆναι* Ox. Lond. *διατεθεῖσθαι* Del. *διατεθῆμαι* T | **21** *διατεθεῖσθαί τινα*] *διατεθῆναί τινα* Ox. Lond. *διατεθῆσθαι τινὰ* T | **22** hinter *γὰρ* + *οὕτως* Angl. (bei Del. I 914ª).

3. εἰ δὴ τὸ ἐφ' ἡμῖν σῴζεται, μυρίας ὅσας ἀπονεύσεις ἔχον πρὸς ἀρετὴν ἢ κακίαν καὶ πάλιν ἢ πρὸς τὸ καθῆκον ἢ πρὸς τὸ παρὰ τὸ καθῆκον, ἀναγκαίως τοῦτο μετὰ τῶν λοιπῶν, πρὶν γένηται, τῷ θεῷ ἔγνωσται „ἀπὸ κτίσεως" καὶ „καταβολῆς κόσμου", ὁποῖον ἔσται· καὶ ἐν πᾶσιν, οἷς προδιατάσσεται ὁ θεὸς ἀκολούθως οἷς 6r ἑώρακε περὶ ἑκάστου ἔργου τῶν ἐφ' ἡμῖν, προδιατέτακται | κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ κινήματι τῶν ἐφ' ἡμῖν τὸ καὶ ἀπὸ τῆς προνοίας αὐτῷ ἀπαντησόμενον ἔτι δὲ καὶ κατὰ τὸν εἱρμὸν τῶν ἐσομένων συμβησόμενον, οὐχὶ τῆς προγνώσεως τοῦ θεοῦ αἰτίας γινομένης τοῖς ἐσομένοις πᾶσι καὶ ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν κατὰ τὴν ὁρμὴν ἡμῶν ἐνεργηθησομένοις. εἰ γὰρ καὶ καθ' ὑπόθεσιν μὴ γινώσκοι ὁ θεὸς τὰ ἐσόμενα, οὐ παρὰ τοῦτο ἀπολοῦμεν τὸ τάδε τινὰ ἐνεργήσειν καὶ τάδε θελήσειν· πλέον δὲ ἀπὸ τῆς προγνώσεως γίνεται τὸ κατάταξιν λαμβάνειν εἰς τὴν τοῦ παντὸς διοίκησιν χρειώδη τῇ τοῦ κόσμου καταστάσει τὸ ἑκάστου ἐφ' ἡμῖν.

4. εἰ τοίνυν τὸ ἑκάστου ἐφ' ἡμῖν αὐτῷ ἔγνωσται, καὶ διὰ τοῦτο προεωραμένον αὐτῷ διατάττεσθαι ἀπὸ τῆς προνοίας τὸ κατ' ἀξίαν παντὶ τῷ εὔλογον καὶ τὸ τί εὔξηται ⟨καὶ⟩ ποίαν διάθεσιν ἔχων ὁ δεῖνα οὕτως πιστεύων καὶ τί βουλόμενος αὐτῷ γενέσθαι προκατειλῆφθαι· οὗ προκαταληφθέντος, καὶ τοιοῦτόν τι ἀκολούθως ἐν τῇ διατάξει τετάξεται, ὅτι τοῦδε μὲν ἐπακούσομαι συνετῶς εὐξομένου δι' αὐτὴν τὴν εὐχήν, ἣν εὔξεται, τοῦδε δὲ οὐκ ἐπακούσομαι ἤτοι διὰ

4 Vgl. Röm. 1, 20. — Vgl. Matth. 25, 34. Luk. 11, 50. Hebr. 4, 3. 9, 26. Apok. Joh. 13, S. 17, S. — **13** Vgl. Origenes c. Cels. IV 70, I 339 Z. 25 ff.

1 *δὴ*] *δὲ* liest Angl. (bei Del. I 914[a]) unrichtig | *ἀπονεύσεις*] ⟨*ἐπινεύσεις ἢ*⟩ *ἀπονεύσεις* Bent. (bei Del. I 207 Anm. b) | **3** am Rand *σῃ* von I. H. T | **5** *οἷς* (hinter *ἀκολούθως*) schreibe ich mit Bent. (bei Del. I 207 Anm. c), *ὡς* T Ausgg. **6—7** am Rand *σῃ* von I. H. T | **11** am Rand *σῃ* von I. H. T | **12** *ἀπολοῦμεν* schreibe ich mit Bent. (bei Del. I 207 Anm. d), *ἀπειλοῦμεν* T Ausgg. | **13** am Rand *σῃ* von I. H. T | *πλέον*] *πλὴν* Angl. (a. a. O.) | *κατὰ τάξιν* Ox. Lond. | **16** am Rand *σῃ* von I. H. T | **17** *διατάττεσθαι* schreibe ich mit Bent. (bei Del. I 207 Anm. e), *διατέτακται* liest Angl. (a. a. O.) unrichtig, *διατάττεται* T Ausgg. | **18** *εὔξηται*] *εὔξεται* liest Angl. (a. a. O.) unrichtig | ⟨*καὶ*⟩ füge ich mit Angl. (a. a. O.) ein | **19** *οὕτως*] *πῶς* Bent. (bei Del. I 207 Anm. e) | *αὐτῷ*] *αὐτῷ* Lond. | *προκατειλῆφθαι* schreibe ich mit Bent. (a. a. O.) u. Lond., *προκατείληπται* T Ox. Del. im Text; doch am Rand von T eine durch Beschneiden des Blattes verstümmelte Notiz von I. H., die so zu ergänzen ist:

γραφ̄ε ⟨προ⟩
κατειλη̄⟨φθαι⟩

d. h. im Text der Vorlage stand *προκατειλῆφθαι*, und der Abschreiber corrigierte dies in *προκατείληπται*, anstatt oben (Z. 17) den Fehler *διατάττεται* zu verbessern **21** am Rand *σῃ* von I. H. T | *συνετῶς*] *συνεχῶς* vermutet Del. (I 207 Anm. f).

τὸ ἀνάξιον αὐτὸν ἔσεσθαι τοῦ ἐπακουσθήσεσθαι ἢ διὰ τὸ ταῦτα αὐτὸν εὔξασθαι, ἃ μήτε τῷ εὐχομένῳ λυσιτελεῖ λαβεῖν μήτε ἐμοὶ πρέπον παρασχεῖν· καὶ κατὰ τήνδε μὲν τὴν εὐχήν, φέρε εἰπεῖν, τοῦ δεῖνος οὐκ | ἐπακούσομαι αὐτοῦ κατὰ τήνδε δὲ ἐπακούσομαι. (ἐὰν 208
δέ τις ταράττηται διὰ τὸ μὴ οὐ ψεύσασθαι τὸν θεὸν τὰ μέλλοντα προεγνωκότα, ὡς τῶν πραγμάτων κατηναγκασμένων, λεκτέον πρὸς τὸν τοιοῦτον ὅτι αὐτὸ τοῦτο τῷ θεῷ ἔγνωσται ἀραρότως, τὸ μὴ ἀραρότως τόνδε τινὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ βεβαίως βούλεσθαι τὰ κρείττονα ἢ οὕτω θελήσειν τὰ χείρονα, ὥστε ἀνεπίδεκτον αὐτὸν ἔσεσθαι μεταβολῆς τῆς ἐπὶ τὰ συμφέροντα.) καὶ πάλιν τάδε μέν τινα ποιήσω τῷδε εὐξομένῳ, ἐμοὶ γὰρ τοῦτο πρέπον ἐστὶν οὐ ψεκτῶς μοι εὐξομένῳ οὐδὲ ἀμελῶς περὶ τὴν εὐχὴν ἀναστραφησομένῳ· τῷδε δὲ ἐπὶ ποσὸν εὐξομένῳ „ὑπερεκπερισσοῦ ὧν“ αἰτεῖται ἢ νοεῖ δωρήσομαι τάδε τινά, ἐμοὶ γὰρ τόνδε πρέπει νικᾶν ἐν ταῖς εὐποιίαις καὶ χορηγεῖν πλείονα ὧν αἰτῆται κεχώρηκε. καὶ τῷδε μέν τινι τοιῷδε ἐσομένῳ τόνδε τὸν ἄγγελον λειτουργὸν ἐπιπέμψω, ἀπὸ τοῦδε ἀρξόμενον τοῦ χρόνου συνεργεῖν αὐτοῦ τῇ σωτηρίᾳ καὶ μέχρι τοῦδε συνεσόμενον, τῷδε δὲ τόνδε, φέρε εἰπεῖν, τὸν τοῦδε τιμιώτερον, τῷ τοῦδε ἐσομένῳ κρείττονι. τοῦδε δέ τινος, μετὰ τὸ ἐπιδεδωκέναι ἑαυτὸν λόγοις τοῖς διαφέρουσιν ὑπεκλυθησομένου καὶ παλινδρομήσοντος ἐπὶ τὰ ὑλικώτερα, ἀποστήσω τόνδε τὸν κρείττονα συνεργόν· οὗ ἀποστάντος, κατ' ἀξίαν αὐτοῦ χείρων τις ἥδε ἡ δύναμις, καιρὸν εὑρηκυῖα τοῦ ἐπιβαίνειν τῇ ῥᾳθυμίᾳ, ἐπιστᾶσα ἐπὶ τάδε τινὰ τὰ ἁμαρτήματα αὐτόν, ἕτοιμον ἑαυτὸν πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν δεδωκότα, προκαλέσεται.

5. οὕτως οὖν ἤδη οἱονεὶ ἐρεῖ ὁ προδιατασσόμενος τὰ ὅλα ὅτι
6v Ἀμὼς γεννήσει τὸν Ἰωσίαν, ὅστις οὐ ξηλώσει τὰ τοῦ πατρὸς πταίσματα ἀλλὰ τυχὼν τῆσδε τῆς ἐπ' ἀρετὴν προτρεπούσης ὁδοῦ διὰ τῶνδε τῶν συνεσομένων καλὸς ἔσται καὶ ἀγαθός, ὅστις κατασκάψει τὸ τοῦ Ἱεροβοὰμ κακῶς οἰκοδομηθὲν θυσιαστήριον. οἶδα δὲ καὶ

13 Vgl. Ephes. 3, 20. — **14** Vgl. Origenes, Comm. in Joh. VI 20 (36) (tom. I p. 231 ed. Lomm., I 153, 6 sqq. ed. Brooke). — **15** Vgl. II Kor. 9, 10. — **27** Vgl. II Kön. 21, 24. 22, 2. 23, 4—25 [und oben Cap. V 5, S. 310 Z. 24 ff.].

1 *αὐτὸν* < Wet.Del. | **2** *εὔξασθαι*] *εὔξεσθαι* lesen Bent. Del. (I 207 Anm. g) Angl. (bei Del. I 914[a]) ohne Grund | **4** *τήνδε* schreibe ich mit Bent. (bei Del. I 208 Anm. a) u. Angl. (a. a. O.), *τοῦδε* T Ausgg. | **5** *οὐ*] *οὐκ* T | **8** *βούλεσθαι*] *βουλήσεσθαι* liest Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **11** *εὐξομένῳ* Angl. (Lond. p. 36 Anm. S) Del. *εὐξαμένῳ* T Ox. Lond. | **12** u. **13** *εὐξαμένῳ* Ox. | **13** *τῷδε*] *τῷ* Ox. Del. | *ἐπὶ ποσὸν*] *ἐπὶ πόσον* Lond. *ἐπὶ τόσον* vermutet Bent. (bei Del. I 208 Anm d) | **17** *ἀρξόμενον* Del. *ἀρξάμενον* T Ox. Lond. | **20** *παλινδρομήσαντος* Ox. | **22** am Rand *σῆ* von I. H. T | *αὐτοῦ χείρων* schreibe ich mit Bent. (bei Del. I 208 Anm. f), *αὐτόχειρ ὢν* T Ausgg. | **26** am Rand *σῆ* von I. H. T.

Ἰούδαν, ἐπιδημήσαντός μου τοῦ υἱοῦ τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει, κατὰ μὲν τὰς ἀρχὰς ἐσόμενον καλὸν καὶ ἀγαθὸν ὕστερον δὲ ἐκτραπησόμενον καὶ εἰς τὰ ἀνθρώπινα ἁμαρτήματα ἐκπεσούμενον, ὄντινα ἐπὶ τούτοις εὔλογον ἔσται παθεῖν τάδε τινά. (ἡ δὲ πρόγνωσις αὕτη τάχα μὲν ἐπὶ πάντων πάντως δὲ ἐπὶ Ἰούδα καὶ ἑτέρων μυστηρίων καὶ ἐν τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ γίνεται, ἑωρακότι τῇ κατανοήσει τοῦ ἐξελιγμοῦ τῶν ἐσομένων τὸν Ἰούδαν καὶ τὰ ἁμαρτήματα τὰ ἁμαρτηθησόμενα αὐτῷ· ὥστε μετὰ καταλήψεως αὐτὸν, καὶ πρὶν γενέσθαι τὸν Ἰούδαν, διὰ τοῦ Δαυὶδ εἰρηκέναι· „ὁ θεὸς, τὴν αἴνεσίν μου μὴ παρασιωπήσῃς“ καὶ τὰ ἑξῆς.) εἰδὼς δὲ τὰ μέλλοντα, καὶ ὁποῖον τόνον ἕξει πρὸς τὴν θεοσέβειαν ὁ Παῦλος, ἐν ἐμαυτῷ μὲν, πρὶν κτίσαι τὸν κόσμον ἐπιβαλλόμενος τῇ ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας, αὐτὸν ἐπιλέξομαι | καὶ ταῖσδε συνεργούσαις ἀνθρώπων σωτηρίᾳ δυνάμεσιν 200
ἅμα τῷ γεννηθῆναι παραθήσομαι, ἀφορίζων αὐτὸν „ἐκ κοιλίας μητρὸς“ καὶ ἐπιτρέπων κατὰ τὰς ἀρχὰς ἐν νεότητι ζήλῳ μετὰ ἀγνοίας ἐγγινομένῳ προφάσει θεοσεβείας διώκειν τοὺς εἰς τὸν Χριστόν μου πεπιστευκότας καὶ τηρεῖν „τὰ ἱμάτια“ τῶν λιθοβολούντων τὸν θεραπευτήν μου καὶ μάρτυρα Στέφανον, ἵνα νεανιευσάμενος ὕστερον ἀφορμῆς λαβόμενος καὶ μεταβαλόμενος ἐπὶ τὰ βέλτιστα „μὴ καυχήσηται“ „ἐνώπιον“ ἐμοῦ ἀλλὰ λέγῃ· „οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ,“ καὶ αἰσθόμενος τῆς ἐσομένης μου εἰς αὐτὸν εὐεργεσίας μετὰ τὰ ἐν νεότητι προφάσει θεοσεβείας παίσματα εἴπῃ· „χάριτι δὲ θεοῦ εἰμι ὅ εἰμι“· καὶ κωλυόμενος δὲ ὑπὸ τοῦ συνειδότος διὰ τὰ ὑπὸ νεανίου αὐτοῦ ἔτι τυγχάνοντος πεπραγμένα κατὰ Χριστοῦ οὐχ ὑπερεπαρθήσεται „τῇ ὑπερβολῇ τῶν“ ἐπ' εὐεργεσίᾳ φανερωθησομένων αὐτῷ „ἀποκαλύψεων.“

VII. Καὶ πρὸς τὸ περὶ τῆς ἐπὶ τῷ ἀνατέλλειν τὸν ἥλιον εὐχῆς ταῦτα λεκτέον. ἔστι τι καὶ τοῦ ἡλίου ἐφ' ἡμῖν, καὶ αὐτοῦ αἰνοῦν-

3 Vgl. Joh. 12, 6. — 4 Vgl. Matth. 27, 5. Act. 1, 18. — Vgl. Origenes c. Cels. II 20, I 149 Z. 7 ff. — 9 Psal. 108, 1. — 11 Vgl. Ephes. 1, 4. — 12 Vgl. Origenes, Comm. in Gen. III 6 (tom. VIII p. 20 ed. Lomm.). — 14 Vgl. Gal. 1, 15. — 15 Vgl. Act. 9, 1. 2. 7, 58. 59. 8, 1. 3. 22, 20. — 19 Vgl. I Kor. 1, 29. — 20 I Kor. 15, 9. — 23 I Kor. 15, 10. — 25 Vgl. II Kor. 12, 7. — 28 Vgl. Origenes c. Cels. V 10. 11. 13. VIII 66.

2 μὲν τὰς] τὰς μὲν Angl. (bei Del. I 914ᵇ) | 5 am Rand σῆ von I. H. T | 6 ἐξελιγμοῦ Bent. (bei Del. I 208 Anm. g) ἐξελεγμοῦ T Ausgg. | 10—11 am Rand σῆ von I. H. T | 11 ἐν ἐμαυτῷ μὲν] ἐν ἐμῷ υἱῷ μὲν oder ἐν ἐμοῦ τῷ Χριστῷ μὲν vermutet Angl. (a. a. O.), ἐν ἐμαυτῷ μέν ⟨φησι⟩ vermute ich | 19 μεταβαλόμενος Angl. (a. a. O.) μεταβαλλόμενος Ausgg. μεταβαλλομένος T | 20 λέγῃ Bent. (bei Del. I 209 Anm. a) Angl. (a. a. O.) λέγει T Ausgg. | 28 τί T (so auch später öfters).

τος μετὰ τῆς σελήνης τὸν θεόν· „αἰνεῖτε γὰρ αὐτόν," φησίν, „ἥλιος καὶ σελήνη"· δῆλον δ' ὅτι καὶ τῆς σελήνης καὶ ἀκολούθως πάντων τῶν ἀστέρων· „αἰνεῖτε γὰρ αὐτόν." ⟨φησὶ.⟩ „πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς." ὥσπερ οὖν εἰρήκαμεν τῷ ἐφ' ἡμῖν ἑκάστου τῶν ἐπὶ γῆς καταχρώμενον τὸν θεὸν εἴς τινα χρείαν τῶν ἐπὶ γῆς κατατεταχέναι εἰς δέον αὐτα, οὕτως ὑποληπτέον τῷ ἐφ' ἡμῖν ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἄστρων, ἀραρότι καὶ βεβαίῳ ὄντι καὶ σταθηρῷ καὶ σοφῷ, διατεταχέναι „πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ" καὶ τὴν τῶν ἄστρων ἁρμονίως τῷ παντὶ πορείαν καὶ κίνησιν. καὶ εἰ περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν ἑτέρου μὴ μάτην εὔχομαι, πολλῷ πλέον περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν τῶν ἐν οὐρανῷ σωτηρίως τῷ παντὶ χορευόντων ἀστέρων. καίτοι γε ἔστιν εἰπεῖν περὶ τῶν ἐπὶ γῆς ὅτι τοιαίδε τινὲς προσγενόμεναι ἐκ τῶν περιεστώτων φαντασίαι προκαλοῦνται τὸ ἀβέβαιον ἡμῶν ἢ τὸ ἐπὶ τὸ κρεῖττον ῥεπτικὸν ἡμῶν πρὸς τὸ ποιῆσαι ἢ εἰπεῖν τάδε τινὰ ἢ
71 τάδε· ἐπὶ δὲ τῶν ἐν οὐρανῷ | ποία δύναται ἐγγενομένη φαντασία ἐκστῆσαι καὶ μετακινῆσαι ἀπὸ τῆς ὠφελίμου τῷ κόσμῳ πορείας ἕκαστον τῶν τοιαύτην ψυχὴν ὑπὸ λόγου κατηρτισμένην καὶ παρὰ τὴν αὐτῶν αἰτίαν ἐχόντων καὶ τοιούτῳ σώματι αἰθερίῳ καὶ καθαρωτάτῳ χρωμένων;

VIII 1. Ἔτι δὲ οὐκ ἄλογον καὶ τοιούτῳ τινὶ παραδείγματι χρήσασθαι πρὸς τὸ προτρέψασθαι ἐπὶ τὸ εὔξασθαι καὶ ἀποτρέψασθαι τοῦ ἀμελεῖν τῆς εὐχῆς. ὥσπερ οὐκ | ἔστι παιδοποιήσασθαι χωρὶς 210
γυναικὸς καὶ τῆς εἰς παιδοποιΐαν χρησίμου παραλαμβανομένης ἐνεργείας, οὕτως τῶνδέ τινων οὐκ ἄν τις τύχοι, μὴ οὕτως εὐξάμενος μετὰ διαθέσεως τοιᾶσδε, πιστεύων οὕτως, οὐ πρὸ τῆς εὐχῆς τόνδε βιώσας τὸν τρόπον. οὐ βαττολογητέον οὖν οὐδὲ μικρὰ αἰτητέον οὐδὲ περὶ ἐπιγείων προσευκτέον οὐδὲ μετὰ „ὀργῆς" καὶ τεταραγμένων

1 u. **3** Psal. 148, 3. — **4** Vgl. oben Cap. VI 3, S. 313 Z. 13 ff. — **8** Vgl. Deut. 4, 19. — **26** Vgl. Matth. 6, 7. — Vgl. oben Cap. II 2, S. 299 Z. 19—21. — **27** Vgl. I Tim. 2, 8.

3 ⟨*φησὶ*⟩ füge ich mit Angl. (bei Del. I 914b) ein | **4** *τῷ* schreibe ich mit Bent. (bei Del. I 209 Anm. d) u. Angl. (a. a. O.), *τὸ* TAusgg. | **9** *ἁρμονίως*] *ἁρμοδίως* liest Bent. (bei Del. I 209 Anm. e) ohne Grund | **10** *ἑτέρου*] *ἡμετέρου* lesen Bent. (bei Del. I 209 Anm. f) u. Angl. (a. a. O.) unrichtig | **12** *προσγενόμεναι* schreibe ich, *παραγενόμεναι* liest Bent. (bei Del. I 209 Anm. g) weniger gut; *προγενόμεναι* TAusgg. | **14** *κρεῖττον*] *χεῖρον* lesen Bent. (bei Del. I 209 Anm. h) u. Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **15** *ποῖα* Ausgg. | **17** *ἕκαστον τῶν*] *ἑκάστου αὐτῶν* liest Bent. (bei Del. I 209 Anm. i), indem er mit d. Ausgg. *ποία* (Z. 15) unrichtig zum Object macht | *παρὰ* Angl. (a. a. O.) Del. (I 209 Anm. i) *περὶ* TAusgg. | **18** *αὐτῶν*] *αὐτῶν* Angl. (a. a. O.) | **22** *τῆς εὐχῆς* Bent. (bei Del. I 209 Anm. k) *τὴν εὐχήν* TAusgg. | **22 ff.** am Rand *σῆ ταῦτα* von I. H. T | **25** *οὐ*] *καὶ* Angl. (a. a. O.) **26** *βατολογητέον* T.

λογισμῶν ἐπὶ τὴν προσευχὴν ἐλθετέον, ἀλλ᾽ οὐδὲ χωρὶς καθαρεύσεως ἔστιν ἐπινοῆσαι γινομένην „τῇ προσευχῇ" σχολήν· ἀλλ᾽ οὐδὲ ἀφέσεως ἁμαρτημάτων οἷόν τε τυχεῖν τὸν εὐχόμενον, μὴ ἀπὸ τῆς καρδίας ἀφιέντα τῷ πεπλημμεληκότι καὶ συγγνώμης τυχεῖν ἀξιοῦντι ἀδελφῷ.

2. ὠφέλειαν δὲ ἐγγίνεσθαι τῷ ὃν δεῖ τρόπον εὐχομένῳ ἢ ἐπὶ τοῦτο κατὰ τὸ δυνατὸν ἐπειγομένῳ πολλαχῶς ἡγοῦμαι συμβαίνειν. καὶ πρῶτόν γε πάντως ὥνατό τι ὁ πρὸς τὸ εὔξασθαι ταθεὶς κατὰ τὸν νοῦν, δι᾽ αὐτῆς τῆς ἐν τῷ εὔχεσθαι καταστάσεως θεῷ παριστάναι ἑαυτὸν καὶ παρόντι ἐκείνῳ λέγειν σχηματίσας ὡς ἐφορῶντι καὶ παρόντι. ὥσπερ γὰρ αἱ τοιαίδε φαντασίαι καὶ ὑπομνήσεις τῶνδέ τινων περὶ τὰ, ὧν γεγόνασιν αἱ ὑπομνήσεις, μολύνουσι τοὺς λογισμοὺς τοὺς ἐν ταῖσδε ταῖς φαντασίαις γεγενημένους, τὸν αὐτὸν τρόπον πειστέον ὀνησιφόρον εἶναι μνήμην πεπιστευμένου τοῦ θεοῦ καὶ κατανοοῦντος τὰ ἐν τῷ ἀδύτῳ τῆς ψυχῆς κινήματα, ῥυθμιζούσης ἑαυτὴν ἀρέσκειν ὡς παρόντι καὶ ἐποπτεύοντι καὶ φθάνοντι ἐπὶ πάντα νοῦν τῷ ἑτάζοντι „καρδίας" καὶ ἐρευνῶντι „νεφρούς." ἵνα γὰρ καθ᾽ ὑπόθεσιν μηδεμία ἔτι παρὰ ταύτην ὠφέλεια γένηται τῷ καταστήσαντι αὐτοῦ τὸν λογισμὸν εἰς τὸ εὔχεσθαι, οὐ τὸ τυχὸν ἐννοητέον λαβεῖν τὸν οὕτως εὐλαβῶς ἑαυτὸν ῥυθμίσαντα ἐν τῷ τῆς εὐχῆς καιρῷ. τοῦτο δὲ γινόμενον πολλάκις ὅσων ἀφίστησιν ἁμαρτημάτων καὶ ἐφ᾽ ὅσα φέρει τῶν κατορθωμάτων, ἴσασι τῇ πείρᾳ οἱ συνεχέστερον τῷ εὔχεσθαι ἑαυτοὺς ἐπιδεδωκότες. εἰ γὰρ ὑπόμνησις καὶ ἀναπόλησις ἐλλογίμου ἀνδρὸς καὶ ὠφελημένου ἐν σοφίᾳ ἐπὶ ζῆλον ἡμᾶς αὐτοῦ προκαλεῖται καὶ πολλάκις ἐμποδίζει ὁρμὰς τὰς ἐπὶ τὸ χεῖρον, πόσῳ πλέον θεοῦ τοῦ τῶν ὅλων πατρὸς ὑπόμνησις 7v μετὰ τῆς πρὸς αὐτὸν εὐχῆς ὀνίνησι τοὺς πεί|σαντας ἑαυτοὺς ὅτι παρόντι καὶ ἀκούοντι παρεστήκασι καὶ λέγουσι θεῷ;

IX 1. Κατασκευαστέον δὲ ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν τὰ εἰρημένα τοῦτον τὸν τρόπον. ἐπαίρειν δεῖ „ὁσίας χεῖρας" τὸν εὐχόμενον διὰ τοῦ ἀφιέναι ἑκάστῳ τῶν εἰς αὐτὸν πεπλημμεληκότων, τὸ τῆς ὀργῆς

2 [Vgl. I Kor. 7, 5. —] Vgl. Matth. 6, 12. Luk. 11, 4. — **14** Vgl. Psal. 138, 2—5. 23. — **15** Vgl. Clemens Alex., Strom. VII 7, 36 a. E. p. 852 ed. Potter. — **16** Vgl. Psal. 7, 10. Jerem. 11, 20. 17, 10. Röm. 8, 27. Apok. Joh. 2, 23. — **22** Vgl. Clemens Alex., Strom. VII 7, 35 p. 851 ed. Potter. — **29** Vgl. I Tim. 2, 8. Matth. 6, 12. 14. Luk. 11, 4.

5 *ὠφέλειαν*] *ὠφελ'* [so] T | **7** *πρὸς τὸ*] *πρὸς τῷ* Bent. (bei Del. I 210 Anm. a) *πρὸ τοῦ* Vermutung ebenda | **8** *παριστάναι* Wet. *παρεστάναι* T Ox. Lond. Del. **9** *παρόντι* < Del. | **10** *παρόντι*] *ἀκούοντι* vermutet Angl. (bei Del. I 914b), vgl. unten Z. 27 | am Rand *σῆ* von I. H. T | **13** *πεπιστευμένου*] *ἐφισταμένου* oder *ἐπισταμένου* vermutet Bent. (bei Del. I 210 Anm. b), *παρισταμένου* Angl. (bei Del. I 915a) ohne Grund | **18** *αὐτοῦ*] *αἰτοῦ* Lond. | **20** *ἁμαρτημάτων*] *ἁμαρτητημάτων* T | **22—23** am Rand *σῆ* von I. H. T.

πάθος ἐξαφανίσαντα ἀπὸ τῆς ψυχῆς καὶ μηδενὶ θυμούμενον. πάλιν τε δεῖ ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐπιθολοῦσθαι τὸν νοῦν ὑπὸ ἑτέρων λογισμῶν πάντων ἐπιλελῆσθαι τῶν ἔξω τῆς εὐχῆς κατὰ τὸν καιρὸν, ἐν ᾧ τις εὔχεται, (τοιοῦτον δὲ εἶναι πῶς | οὐκ ἔστι μακαριώτατον;) ὡς διδά- 211
σκει Παῦλος ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς Τιμόθεον λέγων· „βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντὶ τόπῳ, ἐπαίροντας ὁσίους χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμῶν.“ ἀλλὰ πρὸς τούτοις τὴν γυναῖκα χρὴ ἔχειν μάλιστα εὐχομένην τὸ κατεσταλμένον καὶ τὸ κόσμιον ψυχῇ καὶ σώματι, πάντων μᾶλλον ἐξαιρέτως καὶ ὅτε εὔχεται αἰδουμένην τὸν θεὸν καὶ πᾶσαν ἀκόλαστον καὶ γυναικείαν ὑπόμνησιν ἐξορίσασαν ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ καὶ κεκοσμημένην οὐκ „ἐν πλέγμασι καὶ χρυσῷ ἢ μαργαρίταις ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ· ἀλλ' οἷς πρέπον ἐστὶ κεκοσμῆσθαι γυναῖκα θεοσέβειαν ἐπαγγελλομένην (θαυμάζω δὲ εἰ διστάξαι τις ἂν μακαρίαν ἐκ μόνης τῆς τοιαύτης καταστάσεως ἀποφήνασθαι τὴν εἰς τὸ εὔχεσθαι τοιαύτην ἑαυτὴν παραστήσασαν). ὡς ἐδίδαξεν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ὁ Παῦλος λέγων· „γυναῖκας ὡσαύτως ἐν καταστολῇ κοσμίῳ, μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτὰς, μὴ ἐν πλέγμασι καὶ χρυσῷ ἢ μαργαρίταις ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ ἀλλὰ, ὃ πρέπει γυναιξὶν ἐπαγγελλομέναις θεοσέβειαν, δι' ἔργων ἀγαθῶν.“

2. καὶ ὁ προφήτης δὲ Δαυῒδ πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα φησὶν ἔχειν εὐχόμενον τὸν ἅγιον· καὶ ταῦτα δὲ οὐκ ἀκαίρως παραθετέον, ἵνα φανερὰ ἡμῖν γένηται τὰ μέγιστα ὠφελοῦσα, κἂν μόνη νοηθῇ, ἡ σχέσις καὶ εἰς τὸ εὔχεσθαι παρασκευὴ τοῦ ἀνατεθεικότος ἑαυτὸν τῷ θεῷ· φησὶν οὖν· „πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου, τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ.“ καὶ „πρὸς σὲ ἦρα τὴν ψυχήν μου, ὁ θεός.“ ἐπαιρόμενοι γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ διανοητικοῦ ἀπὸ τοῦ προσδιατρίβειν τοῖς γηΐνοις καὶ πληροῦσθαι φαντασίας τῆς ἀπὸ τῶν ὑλικωτέρων καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ὑψούμενοι, ὥστε καὶ ὑπερκύπτειν τὰ γεννητὰ καὶ πρὸς μόνῳ τῷ ἐννοεῖν τὸν θεὸν κἀκείνῳ σεμνῶς καὶ πρεπόντως τῷ ἀκούοντι ὁμιλεῖν γίνεσθαι, πῶς οὐχὶ τὰ μέγιστα ἤδη ὤνησαν αὐτοὺς
81 τοὺς ὀφθαλμούς, „ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν | κυρίου“

5 1 Tim. 2, 8. — **7** Vgl. 1 Tim. 2, 9. — **12** Vgl. 1 Tim. 2, 10. — **16** 1 Tim. 2, 9. 10. — **25** Psal. 122, 1. — **26** Psal. 24, 1. 2. — Vgl. Origenes c. Cels. VII 44 a. E. und Comm. in Joh. XXVIII 4 (4. 5) (tom. II p. 314 sqq. ed. Lomm., II 110, 29 sqq. ed. Brooke). — **32** Vgl. II Kor. 3, 18.

6 *ὁσίους* T Ox. Lond. *ὁσίας* Del. | **11** *πλέγμασιν* Lond. | **12** u. **18** *καὶ χρυσῷ*] *ἢ χρυσῷ* liest Angl. (bei Del. I 915a) ohne Grund | **17** *κοσμίῳ* N. T. Ox. Lond. *κοσμίως* T Del., vgl. oben Cap. II 2, S. 300 Z. 5 | **19** *ἀλλὰ* T *ἀλλ'* Ausgg. | **29** *γεννητὰ* Lond. | **31** *αὐτοὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς*] *ἑαυτοὺς* liest Bent. (bei Del. I 211 Anm. d) ohne Grund.

κατοπτριζομένους καὶ „τὴν αὐτὴν εἰκόνα“ μεταμορφουμένους „ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν;“ ἀποῤῥοῆς γὰρ νοητοῦ τινος θειοτέρου μεταλαμβάνουσι τότε. ὅπερ δηλοῦται ἐκ τοῦ· „ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, κύριε.“ καὶ ἡ ψυχὴ δὲ ἐπαιρομένη καὶ τῷ πνεύ-
5 *ματι ἑπομένη τοῦ τε σώματος χωριζομένη καὶ οὐ μόνον ἑπομένη τῷ πνεύματι ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ γινομένη, ὅπερ δηλοῦται ἐκ τοῦ· „πρὸς σὲ ἦρα τὴν ψυχήν μου,“ πῶς οὐχὶ ἤδη ἀποτιθεμένη τὸ εἶναι ψυχὴ πνευματικὴ γίνεται;*

3. εἰ δὲ μέγιστόν ἐστι κατόρθωμα ἀμνησικακία ὡς κατὰ τὸν
10 *προφήτην Ἱερεμίαν, πάντα ἀνακεφαλαιοῦσθαι τὸν νόμον ἐν αὐτῷ λέγοντα· „οὐ ταῦτα ἐνετειλάμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν ἐκπορευομένων αὐτῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ τοῦτο ἐνε|τειλάμην· ἕκαστος τῷ* 212
πλησίον ἐν τῇ καρδίᾳ μὴ μνησικακείτω.“ ἀπὸ μνησικακίας δὲ ἥκοντες ἐπὶ τὸ εὔχεσθαι τὴν τοῦ σωτῆρος φυλάσσομεν ἐντολήν, λέγοντος·
15 *„ἐὰν στήκητε προσευχόμενοι, ἀφίετε εἴ τι ἔχετε κατά τινος,“ δῆλον ὅτι τοιοῦτοι ἱστάμενοι πρὸς τὸ εὔξασθαι τὰ κάλλιστα ἤδη κεκτήμεθα.*

X 1. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς καθ' ὑπόθεσιν εἴρηται, καὶ εἰ μηδὲν ἕτερον ἡμῖν ἑπακολουθήσει εὐχομένοις, ὅτι τὰ κάλλιστα κερδαίνομεν.
20 *τὸ καθὸ δεῖ εὔχεσθαι νενοηκότες καὶ κατορθοῦντες· σαφὲς δὲ ὅτι ὁ οὕτως εὐχόμενος ἔτι λαλῶν ἀκούσεται, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἑπακούοντος ἐνορῶν, τὸ „ἰδοὺ πάρειμι.“ πᾶσαν τὴν πρὸς τὴν πρόνοιαν δυσαρέστησιν, πρὶν εὔξασθαι, ἀποβεβληκώς. τοῦτο γάρ ἐστι δηλούμενον ἐκ τοῦ· „ἐὰν ἀφέλῃς ἀπὸ σοῦ σύνδεσμον καὶ χειροτονίαν καὶ*
25 *ῥῆμα γογγυσμοῦ,“ τοῦ εὐαρεστουμένου τοῖς γινομένοις ἐλευθέρου ἀπὸ παντὸς δεσμοῦ γεγενημένου καὶ μὴ ἀντιχειροτονοῦντος τῷ θεῷ, ἃ βούλεται πρὸς γυμνάσιον ἡμῶν διατασσομένῳ, ἀλλὰ μηδὲ κατὰ τὸ κρυπτὸν τῶν λογισμῶν γογγύζοντος χωρὶς ἀκουστῆς ἀνθρώποις φωνῆς· ὄντινα γογγυσμὸν δίκην πονηρῶν οἰκετῶν, οὐκ ἐν φανερω-*

3 Psal. 4, 7. — **6** Psal. 24, 1. — **7** Vgl. I Kor. 2, 14. 15. — **11** Vgl. Jerem. 7, 22. 23. Sachar. 7, 10. — **15** Mark. 11, 25. — **21** Vgl. Clemens Alex., Strom. VII 8, 49 p. 861 ed. Potter. Origenes, Comm. in Joh. XXVIII 5 (6) (tom. II p. 318 ed. Lomm., II 113, 30 sqq. ed. Brooke). — Vgl. Jes. 58, 9. — **24** Jes. 58, 9.

1 *μεταμορφουμένους* Bent. (bei Del. I 211 Anm. e) u. Angl. (bei Del. I 915ª), *μεταμορφουμένην* T Ausgg. | **4—5** am Rand *σῃ* von I. H. T | **12** *τῆς*] *γῆς* liest Angl. (a. a. O.) nach d. LXX wohl mit Recht | **13** *ἀπὸ μνησικακίας*] *ἀπ' ἀμνησικακίας* schreiben Bent. (bei Del. I 212 Anm. a) u. Angl. (a. a. O.), aber dann wäre das Folgende (*τὴν τοῦ σωτῆρος φυλάσσομεν ἐντολὴν κτλ.* Z. 14) überflüssig | **15** *δῆλον ὅτι* Bent. (bei Del. I 212 Anm. b) Lond. *δηλονότι* T Ox. Del. | **19** *ἕτερον* < Wet. Del. | **22** *ἐνορῶν*] *ἐν οὐρανῷ* vermutet Angl. (a. a. O.), da Origenes hier I Kön. 8, 30 im Auge habe | **27—28** am Rand *σῃ* von I. H. T.

τέρῳ αἰτιωμένων τὰς προστάξεις τῶν δεσποτῶν, γογγύζουσιν οἱ μὴ τολμῶντες μὲν φωνῇ καὶ ὅλῃ ψυχῇ κακολογεῖν ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι τὴν πρόνοιαν οἰονεὶ δὲ βουλόμενοι καὶ τὸν τῶν ὅλων κύριον ἐφ' οἷς δυσαρεστοῦνται λαθεῖν. καὶ οἶμαι τοῦτ' εἶναι καὶ τὸ ἐν τῷ Ἰώβ· „ἐν τούτοις πᾶσι τοῖς συμβεβηκόσιν οὐδὲν ἥμαρτεν Ἰὼβ τοῖς χείλεσιν ἐναντίον τοῦ θεοῦ," ἐπὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ πειρασμοῦ ἀναγεγραμμένου· „ἐν τούτοις πᾶσι τοῖς συμβεβηκόσιν οὐδὲν ἥμαρτεν Ἰὼβ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ"· ὃ δὴ προστάσσων μὴ δεῖν γίνεσθαι | ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ὁ λόγος φησί· „πρόσεχε μή ποτε γένηται ῥῆμα κρυπτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ἀνόμημα, λέγων· ἐγγίζει τὸ ἔτος τὸ ἕβδομον" καὶ τὰ ἑξῆς.

2. ὁ τοίνυν οὕτως εὐχόμενος τοσαῦτα προωφεληθεὶς ἐπιτηδειότερος γίνεται ἀνακραθῆναι τῷ πεπληρωκότι τὴν πᾶσαν οἰκουμένην τοῦ κυρίου πνεύματι καὶ τῷ πᾶσαν τὴν γῆν καὶ τὸν οὐρανὸν πεπληρωκότι, διὰ τοῦ προφήτου λέγοντι οὕτως· „οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει κύριος"· ἔτι δὲ διά τε τῆς προειρημένης καθαρεύσεως καὶ τῆς εὐχῆς τοῦ μέσον καὶ τῶν μὴ γινωσκόντων αὐτὸν ἑστηκότος λόγου θεοῦ, οὐδενὸς ἀπολειπομένου τῆς εὐχῆς, μεθέξει, συνευχομένου πρὸς τὸν πατέρα τῷ ὑπ' αὐτοῦ μεσιτευομένῳ. „ἀρχιερεὺς" γὰρ τῶν προσφορῶν ἡμῶν καὶ πρὸς τὸν πατέρα „παράκλητός" ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, εὐχόμενος ὑπὲρ τῶν εὐχομένων καὶ συμπαρακαλῶν τοῖς παρακαλοῦσιν, οὐκ ἂν ὡς ὑπὲρ οἰκείων εὐξόμενος τῶν μὴ δι' αὐτοῦ συνεχέστερον εὐχομένων | οὐδ' 213
ἂν ὡς ὑπὲρ ἤδη ἰδίων „παράκλητος" ἐσόμενος πρὸς τὸν θεὸν τῶν μὴ πειθομένων ταῖς εἰς „τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι καὶ μὴ ἐκκακεῖν" διδασκαλίαις. „ἔλεγε γάρ," φησί, „παραβολὴν πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι καὶ μὴ ἐκκακεῖν· κριτής τις ἦν ἔν τινι πόλει"

5 Hiob 2, 10. — **7** Hiob 1, 22. — **9** Deut. 15, 9. — **13** Vgl. Origenes, Comm. in Joh. I 30 (28) (tom. 1 p. 63 ed. Lomm., I 37, 28 f. ed. Brooke). — Vgl. Weish. Sal. 1, 7. — **15** Jerem. 23, 24. — **17** Vgl. Joh. 1, 26 und Origenes c. Cels. V 12. S. 13 Z. 10 ff. — **20** Vgl. Hebr. 2, 17. 3, 1. 4, 14. 15. 5, 10. 6, 20. 7, 26. 8, 1. 9, 11. 10, 10. — **21** Vgl. Joh. 14, 16. 26. 15, 26. 16, 7. — **26** Luk. 18, 1. 2.

4 *τῷ* < Del. | **6** *ἐπὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ πειρασμοῦ ἀναγεγραμμένου*] *ἐπὶ τοῦ πρώτου πειρασμοῦ ἀναγεγραμμένου* vermutet Angl. (bei Del. I 915a), *ἐπὶ τοῦ πρὸ τούτου πειρασμοῦ ἀναγεγραμμένου* vermute ich | **10** *ἀνόμημα* unrichtig hinter *ῥῆμα* (Z. 9) T Ox. Lond. | **13** *οἰκουμένην* schreibe ich mit Cl. Fleury (bei Del. I 212 Anm. e) u. Del. (ebenda), weil Origenes Weish. Sal. 1, 7 im Auge hat; *οἰκονομίαν* TAusgg. | **15** *λέγοντι* schreibe ich mit Bent. Del. (I 212 Anm. f) Angl. (bei Del. I 915b), vgl. *λέγει κύριος* im folgenden Citat; *λέγοντος* TAusgg. **28** *εὐξόμενος* schreibe ich mit Bent. (bei Del. I 212 Anm. h) u. Angl. (a. a. O.), vgl. *ἐσόμενος* (unten Z. 24); *εὐξάμενος* TAusgg.

καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ ἐν τοῖς πρὸ τούτων· „καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς· τίς ἐξ ὑμῶν ἕξει φίλον, καὶ πορεύσεται πρὸς αὐτὸν μεσονύκτιον καὶ εἴπῃ αὐτῷ· φίλε, χρῆσόν μοι τρεῖς ἄρτους, ἐπειδὴ φίλος μου παρεγένετο ἐξ ὁδοῦ πρός με, καὶ οὐκ ἔχω ὃ παραθήσω αὐτῷ"· καὶ μετ' ὀλίγα· „λέγω ὑμῖν, εἰ καὶ οὐ δώσει αὐτῷ ἀναστὰς διὰ τὸ εἶναι φίλον αὐτοῦ, διά γε τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ ἐγερθεὶς δώσει αὐτῷ ὅσων χρῄζει." τίς δὲ μὴ προτραπῇ τῶν τῷ ἀψευδεῖ στόματι πιστευόντων Ἰησοῦ ἀόκνως εὔχεσθαι, λέγοντος· „αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν"· „πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει"; ἐπεὶ ὁ χρηστὸς πατὴρ τὸν ζῶντα ἄρτον αἰτούντων ἡμῶν αὐτὸν (οὐχ ὃν βούλεται λίθον τροφὴν γενέσθαι τῷ Ἰησοῦ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὁ ἀντικείμενος) δίδωσι τοῖς τὸ „πνεῦμα τῆς υἱοθεσίας" εἰληφόσιν ἀπὸ τοῦ πατρός· καὶ δίδωσιν „ὁ πατὴρ" „τὸ ἀγαθὸν δόμα" ὤν „ἐξ οὐρανοῦ" „τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν."

XI 1. Οὐ μόνος δὲ ὁ ἀρχιερεὺς τοῖς γνησίως εὐχομένοις συνεύχεται ἀλλὰ καὶ οἱ „ἐν οὐρανῷ" χαίροντες ἄγγελοι „ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι ἢ ἐπὶ ἐνενήκοντα ἐννέα δικαίοις, οἳ οὐ χρείαν ἔχουσι μετανοίας," αἵ τε τῶν προκεκοιμημένων ἁγίων ψυχαί. ἅτινα δηλοῦται, Ῥαφαὴλ μὲν προσφέροντος περὶ Τωβὴτ καὶ Σάῤῥας λογικὴν ἱερουργίαν τῷ θεῷ (μετὰ γὰρ τὴν εὐχὴν ἀμφοτέρων „εἰσηκούσθη," φησὶν ἡ γραφή, „προσευχὴ ἀμφοτέρων ἐνώπιον τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Ῥαφαὴλ, καὶ ἀπεστάλη ἰάσασθαι τοὺς δύο"· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ῥαφαὴλ, φανερῶν ἑαυτοῦ ὡς ἀγγέλου τὴν κατὰ πρόσταγμα τοῦ θεοῦ πρὸς ἀμφοτέρους οἰκονομίαν, φησί· „καὶ νῦν ὅτε προσηύξω σὺ καὶ ἡ νύμφη σου Σάῤῥα, ἐγὼ προσήγαγον τὸ μνημόσυνον τῆς προσευχῆς ὑμῶν ἐνώπιον τοῦ ἁγίου." καὶ μετ' ὀλίγα· „ἐγώ εἰμι Ῥαφαὴλ, εἷς τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων, οἳ προσαναφέρουσι ⟨τὰς προσευχὰς τῶν ἁγίων⟩ καὶ εἰσπορεύονται ἐνώπιον τῆς δόξης τοῦ ἁγίου"· κατὰ

1 Luk. 11, 5. 6. — **5** Luk. 11, 8. — **8** Matth. 7, 7. 8. Luk. 11, 9. 10. — **9** Vgl. Joh. 6, 33. 35. 48. 51. — **10** Vgl. Matth. 4, 3. Luk. 4, 3 (Matth. 7, 9. Luk. 11, 11). — **12** Vgl. Röm. 8, 15. — **13** Vgl. Matth. 7, 11. Luk. 11, 13. Exod. 16, 4. — **16** Vgl. Luk. 15, 7 (Matth. 18, 13). — **19** Vgl. Tob. 12, 12. — **20** Tob. 3, 16. 17. — **24** Tob. 12, 12. — **26** Tob. 12, 15.

2 *μεσοννκτίον* Ox. Lond. | **13** hinter *πατὴρ* + ⟨*ὑμῶν*⟩ Ox. u. Angl. (bei Del. I 915b) und tilgen dafür *ὤν*, doch vermutet Angl. auch *υἱῶν* für *ὤν*; aber *τὸ ἀγαθὸν δόμα ὤν* ist im Hinblick auf Exod. 16, 4 (*ὤω ὑμῖν ἄρτους ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*) kaum zu beanstanden | **17** *ἐννενήκοντα* Ausgg. | **18—19** am Rand *σῆ* von I. H. T | **19** *Τωβήτ*] dieselbe Schreibung bei Origenes c. Cels. V 19, S. 20 Z. 21 [u. in 6mtn. d. LXX], daher wohl beizubehalten | **20** *εἰσηκούσθη*] *εἰσήκουσε* T | **22** *ὁ* < Wet.Del. | **24** *ὅτε* Lond. u. Del. (I 213 Anm. e) nach d. LXX, *ὅτι* T Ox. Del. im Text | **27** ⟨*τὰς προσευχὰς τῶν ἁγίων*⟩ mit Lond. u. Del. (I 213 Anm. f) aus d. LXX eingefügt.

τὸν λόγον γοῦν τοῦ Ῥαφαὴλ „ἀγαθὸν προσευχὴ μετὰ νηστείας καὶ ἐλεημοσύνης καὶ δικαιοσύνης“) Ἱερεμίου δὲ, ὡς ἐν τοῖς Μακκαβαϊκοῖς ἐπιφαινομένου, „πολιᾷ καὶ δόξῃ“ διαφέροντος, ὡς „θαυμαστήν τινα καὶ μεγαλοπρεπεστάτην εἶναι τὴν περὶ αὐτὸν ὑπεροχήν, καὶ προτείνοντος „τὴν δεξιὰν“ παραδιδόντος τε „τῷ Ἰούδᾳ ῥομφαίαν χρυσῆν,“ ᾧ ἐμαρτύρει ἄλλος ἅγιος προκεκοιμημένος λέγων· „οὗτός ἐστιν ὁ προσευχόμενος πολλὰ περὶ τοῦ | λαοῦ καὶ τῆς ἁγίας πόλεως, 214
Ἱερεμίας ὁ τοῦ θεοῦ προφήτης.“

2. καὶ γὰρ ἄτοπον, τῆς γνώσεως „δι' ἐσόπτρου“ καὶ „ἐν αἰνίγματι“ ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῖς ἀξίοις φανερουμένης „τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον“ ἀποκαλυπτομένης, μὴ τὸ ἀνάλογον καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν νοεῖν, ⟨τό⟩τε κυρίως τῶν προπαρεσκευασμένων ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τελειουμένων. μία δὲ κυριωτάτη τῶν ἀρετῶν κατὰ τὸν θεῖον λόγον ἐστὶν ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη· ἣν πολλῷ μᾶλλον προσεῖναι τοῖς προκεκοιμημένοις ἁγίοις πρὸς τοὺς ἐν βίῳ ἀγωνιζομένους ἀναγκαῖον νοεῖν παρὰ τοὺς ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ τυγχάνοντας καὶ συναγωνιζομένους τοῖς ὑποδεεστέροις. οὐ μόνον ἐνταῦθα τοῦ „εἰ πάσχει μέλος ἓν, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη· καὶ εἰ δοξάζεται μέλος ἓν, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη“ τοῖς φιλαδέλφοις ἐγγινομένου· πρέπον γάρ ἐστι καὶ τῇ τῶν ἔξω τῆς παρούσης ζωῆς ἀγάπῃ λέγειν· „ἡ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;“ καὶ ταῦτα τοῦ Χριστοῦ ὁμολογοῦντος καθ' ἕκαστον τῶν ἀσθενούντων ἁγίων ἀσθενεῖν ὁμοίως καὶ „ἐν φυλακῇ“ εἶναι καὶ γυμνιτεύειν ξενιτεύειν τε καὶ πεινᾶν καὶ διψᾶν· τίς γὰρ ἀγνοεῖ τῶν ἐντυγχανόντων τῷ εὐαγγελίῳ τῇ ἐφ' ἑαυτὸν ἀναφορᾷ τῶν συμβαινόντων τοῖς πιστεύουσι λογιζόμενον τὸν Χριστὸν ἴδια εἶναι παθήματα;

1 Tob. 12, 8. — **2** Vgl. II Makk. 15, 13. — **4** Vgl. II Makk. 15, 15. — **6** II Makk. 15, 14. — **9** Vgl. I Kor. 13, 12. — **14** Vgl. Matth. 5, 43. 44. Luk. 6, 35. 10, 27 u. andere Stellen. — **18** I Kor. 12, 26. — **21** II Kor. 11, 28. 29. — **23** Vgl. Matth. 25, 35—40. — Vgl. Origenes, Comm. in Matth. XIII 2 (tom. III p. 214 ed. Lomm.). In Jerem. hom. XIV 7 (tom. XV p. 264 ed. Lomm.).

2—3 am Rand *σῃ* von I. H. T | **9** *ἐσόπρου* T | **10** *τοῖς ἀξίοις*] *τοῖς ἁγίοις* liest Cl. Fleury (bei Del. I 214 Anm. a) ohne Grund | **12** *τοτε* [so] *κυρίως* Del. *τὲ κυρίως* T *τε κυρίως* Ox. *κυρίως τε* Angl. (bei Del. I 915b), der ausserdem ⟨*τότε*⟩ hinter *τούτῳ* (Z. 13) einfügen will | *προπαρεσκευασμένων* schreibe ich mit Angl. (a. a. O.), da eine passive Form gefordert wird; *προπαρασκευασαμένων* T Ausgg. **13** *κυριωτάτη τῶν* schreibe ich mit Lond., *κυρίω*^{τ} *τῶν* [so] T *κυριωτάτων* Ox. Del. | **22** *πυροῦμαι*] *πηροῦμαι* T | **24** *γυμνιτεύειν* T Ox. Del., vgl. I Kor. 4, 11; *γυμνητεύειν* Lond.

3. *εἰ δὲ „ἄγγελοι“ τοῦ θεοῦ προσελθόντες τῷ Ἰησοῦ „διηκόνουν αὐτῷ,“ καὶ μὴ πρέπον ἐστὶν ἡμᾶς πρὸς ὀλίγον χρόνον νοεῖν*
9v *| γεγονέναι τὴν τῶν ἀγγέλων πρὸς τὸν Ἰησοῦν διακονίαν τῆς σωματικῆς αὐτοῦ παρὰ ἀνθρώποις ἐπιδημίας, καὶ αὐτοῦ ἔτι „ἐν μέσῳ“ τῶν πιστευόντων οὐχ ὡς ἀνακειμένου ἀλλὰ ὡς διακονοῦντος· πόσους εἰκὸς ἀγγέλους διακονοῦντας τῷ Ἰησοῦ, βουλομένῳ συνάγειν „τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ“ „κατὰ ἕνα ἕνα“ καὶ ἀθροίζειν τοὺς ἀπὸ τῆς διασπορᾶς τούς τε φοβουμένους καὶ ἐπικαλουμένους σῴζοντι, μᾶλλον τῶν ἀποστόλων συνεργεῖν τῇ αὐξήσει καὶ τῷ πληθυσμῷ τῆς ἐκκλησίας, ὡς καὶ προεστῶτάς τινας τῶν ἐκκλησιῶν ἀγγέλους λέγεσθαι παρὰ τῷ Ἰωάννῃ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει; οὐ γὰρ μάτην οἱ ἄγγελοι „τοῦ θεοῦ“ ἀναβαίνουσι καὶ καταβαίνουσι „ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου,“ ὁρώμενοι τοῖς τῷ φωτὶ τῆς „γνώσεως“ πεφωτισμένοις ὀφθαλμοῖς.*

4. *καὶ παρ' αὐτὸν οὖν τὸν καιρὸν τῆς εὐχῆς ὑπομιμνησκόμενοι ὑπὸ τοῦ εὐχομένου, ὧν δεῖται ὁ εὐχόμενος, ἃ δύνανται ὡς καθολικὴν εἰληφότες ἐντολὴν ἐπιτελοῦσι. χρηστέον δὲ εἰκόνι τινὶ τοιαύτῃ εἰς τὸν λόγον τοῦτον πρὸς τὸ παραδέξασθαι τὸ νενοημένον ἡμῖν. παρέστω τις ἰατρὸς δικαιοσύνης πεφροντικὼς εὐχομένῳ κάμνοντι περὶ τῆς ὑγείας, ἐπιστήμην ἔχων τοῦ ὃν δεῖ τρόπον θεραπεῦσαι περὶ οὗ*
20 *ὁ δεῖνα | ἀναφέρει τὴν εὐχὴν νοσήματος· φανερὸν δὴ ὅτι κινηθήσε-* 215
ται ουτος πρὸς τὸ ἰάσασθαι τὸν εὐξάμενον, τάχα οὐ μάτην ὑπολαβὼν ὅτι τοῦτ' αὐτὸ γέγονεν ἐν νῷ τοῦ θεοῦ, ἐπακούσαντος τῆς εὐχῆς τοῦ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς νόσου γενέσθαι αὐτῷ εὐξαμένου. ἢ τῶν κεκτημένων τις τὰ τῆς τοῦ βίου χρείας ἐπὶ πλεῖον καὶ κοι-
25 *νωνικὸς ἀκουέτω εὐχῆς πένητος καὶ περὶ τῶν χρειῶν ἀναφέροντος ἔντευξιν τῷ θεῷ· δῆλον δὴ ὅτι καὶ οὗτος τὰ τῆς εὐχῆς ἐκπληρώσει τῷ πένητι, ὑπηρέτης γινόμενος τῆς πατρικῆς βουλῆς ⟨τοῦ⟩ συναγαγόντος κατὰ τὸν καιρὸν τῆς εὐχῆς τὸν παρασχεῖν δυνάμενον ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῷ εὐξομένῳ, διὰ τὸ δεξιὸν τῆς προαιρέσεως μὴ δυνάμενον*
30 *παρορᾶν τὸν δεδεημένον τῶνδέ τινων.*

1 Vgl. Matth. 4, 11. — **4** Vgl. Luk. 22, 27. — **6** Vgl. Jes. 27, 12. Joh. 10, 16. 11, 52. — **8** Vgl. Act. 2, 21. Röm. 10, 12. 13 (Joël 2, 32). — **9** Vgl. Origenes c. Cels. VIII 34, S. 249 Z. 19 ff. — **10** Vgl. Apok. Joh. 1, 20. 2, 1. 8. 12. 18. 3, 1. 7. 14. — **11** Vgl. Joh. 1, 51. — **18** Vgl. Hos. 10, 12.

1 *εἰ δὲ* schreibe ich mit Bent., Del. (I 214 Anm. c) u. Angl. (bei Del. I 915[b], der auch *εἰ δὲ οἱ* vorschlägt), *οἱ δὲ* T Ausgg. | **2** *χρόνον* < Wet. Del. | **3** vor *τῆς* + *τὴν* Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **5** *ἀλλὰ* T *ἀλλ'* Ausgg. | *πόσους*] *πῶς οὐκ* vermutet Angl. (bei Del. I 916[a]) ohne Grund | **17** *παραδέξασθαι* T Del. im Text, *παραδεἰξασθαι* Ox. Lond. Del. (I 214 Anm. e) | **27** ⟨*τοῦ*⟩ füge ich mit Bent. (bei Del. I 215 Anm. a) ein, anstatt, wie Bent. auch vorschlägt, *συναγαγόντος* in *συναγαγούσης* zu corrigieren | **29** *εὐξομένῳ* ist nicht mit Angl. (a. a. O.) in *εὐξαμένῳ* zu verändern | *διὰ*] *καὶ διὰ* Lond. *διά τε* Del.

5. ὥσπερ οὖν ταῦτα οὐ κατὰ συντυχίαν νομιστέον γίνεσθαι, ὅτε γίνεται, τοῦ ἠριθμηκότος πάσας τὰς τρίχας τῆς τῶν ἁγίων κεφαλῆς ἁρμονίως συναγαγόντος παρὰ τὸν καιρὸν τῆς εὐχῆς τὸν ὑπηρέτην ἐσόμενον τῷ δεομένῳ τῆς εὐποιΐας τῆς ἀπ' αὐτοῦ εἰσακούοντα, τῷ πιστῶς δεδεημένῳ· οὕτως ὑπολητέον συνάγεσθαί ποτε τῶν ἐπισκοπούντων καὶ λειτουργούντων τῷ θεῷ ἀγγέλων παρουσίαν τῷδέ τινι τῶν εὐχομένων, ἵνα συμπνεύσωσιν οἷς ὁ εὐχόμενος ἠξίωσεν. ἀλλὰ καὶ ὁ ἑκάστου ἄγγελος, „καὶ τῶν" | ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ „μικρῶν," „διὰ παντὸς" βλέπων „τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς" „τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς" καὶ ἐνορῶν τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς τὴν θειότητα, συνεύχεταί τε ἡμῖν καὶ συμπράττει ἐν οἷς δυνατόν ἐστι περὶ ὧν εὐχόμεθα.

XII 1. Πρὸς δὲ τούτοις δυνάμεως πεπληρωμένους νομίζω τοὺς λόγους τῆς τῶν ἁγίων εὐχῆς, μάλιστα ὅτε προσευχόμενοι „πνεύματι" προσεύχονται „καὶ τῷ νοΐ." φωτὶ ἐοικότι ἀνατέλλοντι ἀπὸ τῆς τοῦ εὐχομένου διανοίας καὶ προϊόντι ἐκ στόματος αὐτοῦ ὑπεκλύειν δυνάμει θεοῦ τὸν ἐνιέμενον νοητὸν ἰὸν ἀπὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων τῷ ἡγεμονικῷ τῶν ἀμελούντων τοῦ εὔχεσθαι καὶ τὸ „ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε" ἀκολούθως ταῖς τοῦ Ἰησοῦ προτροπαῖς εἰρημένον παρὰ τῷ Παύλῳ μὴ φυλαττόντων. ὡσπερεὶ γὰρ βέλος ἀπὸ τῆς τοῦ εὐχομένου ψυχῆς τῇ γνώσει καὶ τῷ λόγῳ ἢ τῇ πίστει πρόεισιν ἀπὸ τοῦ ἁγίου, τιτρῶσκον ἐπὶ καθαιρέσει καὶ καταλύσει τὰ ἐχθρὰ τῷ θεῷ πνεύματα, τοῖς τῆς ἁμαρτίας δεσμοῖς περιβαλεῖν ἡμᾶς θέλοντα.

2. „ἀδιαλείπτως" δὲ προσεύχεται, καὶ τῶν ἔργων τῆς ἀρετῆς ἢ τῶν ἐντολῶν τῶν ἐπιτελουμένων εἰς εὐχῆς ἀναλαμβανομένων μέρος, ὁ συνάπτων τοῖς δέουσιν ἔργοις τὴν εὐχὴν καὶ τῇ εὐχῇ τὰς

2 Vgl. Matth. 10, 30. Luk. 12, 7. — 8 Vgl. Matth. 18, 10. — 11 Vgl. Origenes c. Cels. VIII 36. 64 Mitte. — 14 Vgl. 1 Kor. 14, 15. — 15 Vgl. Psal. 96, 11. Jes. 58, 10. — 17 Vgl. Röm. 3, 13. Jak. 3, 8 (Psal. 13, 3. 139, 4). — 19 1 Thess. 5, 17. — 22 Vgl. Psal. 8, 3. — 23 Vgl. Prov. 5, 22.

3 ἁρμονίως] ἁρμοδίως lesen Bent. u. Del. (I 215 Anm. d) ohne Grund | 5 τῷ πιστῶς δεδεημένῳ] τῷ πιστῷ δεδεημένῳ Lond., τοῦ πιστοῦ δεδεημένου liest Angl., τοῦ πιστῶς δεδεημένου Del. (I 916a) als abhängig von εἰσακούοντα; aber der Dativ ist dem vorausgehenden τῷ δεομένῳ (Z. 4) parallel | 9 διαπαντὸς T Ausgg. 13 πεπληρωμένους] πεπληρωμένοις lesen Bent. u. Del. (I 215 Anm. f) ohne Grund 14 ὅτε Ausgg. ὅτι T | 15 ἐοικότι < Del. | 21 ἢ] καὶ liest Angl. (a. a. O.) ohne Grund | 22 πρόεισι Ausgg. | vor πρόεισι will Angl. (a. a. O.) ⟨πεμπόμενον⟩ einfügen, ἀπὸ τοῦ tilgen u. ἁγίου hinter εὐχομένου (Z. 21) setzen; vielleicht ist ἀπὸ (Z. 22) in ἠχουμένου oder ein ähnliches Partic. zu verwandeln, oder dies vor ἀπὸ einzufügen | 25 am Rand σῆ von I. H. T.

πρεπούσας πράξεις. οὕτω γὰρ μόνως τὸ „ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε“ ἐκδέξασθαι δυνά|μεθα ὡς δυνατὸν ὂν εἰρημένον, εἰ πάντα τὸν βίον 216
τοῦ ἁγίου μίαν συναπτομένην μεγάλην εἴποιμεν εὐχήν· ἧς εὐχῆς μέρος ἐστὶ καὶ ἡ συνήθως ὀνομαζομένη εὐχή, οὐκ ἔλαττον τοῦ τρὶς ἑκάστης ἡμέρας ἐπιτελεῖσθαι ὀφείλουσα· ὅπερ δῆλόν ἐστιν ἐκ τῶν κατὰ τὸν Δανιὴλ, τηλικούτου ἐπηρτημένου αὐτῷ κινδύνου εὐχόμενον τρὶς τῆς ἡμέρας. καὶ ὁ Πέτρος δὲ ἀναβαίνων εἰς „τὸ δῶμα“ ⟨„περὶ“⟩ τὴν „ἕκτην“ „προσεύξασθαι,“ ὅτε καὶ ἑώρα τὸ ἐξ οὐρανοῦ „καθιέμενον“ „σκεῦος“ „τέτρασιν ἀρχαῖς καθιέμενον,“ παρίστησι τὴν μέσην τῶν τριῶν εὐχήν. τὴν πρὸ αὐτοῦ καὶ παρὰ τοῦ Δαυῒδ λεγομένην· „τὸ πρωῒ εἰσακούσῃ τῆς προσευχῆς μου, τὸ πρωῒ παραστήσομαί σοι καὶ ἐπόψομαι“· καὶ τῆς τελευταίας δηλουμένης διὰ τοῦ· „ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἑσπερινή.“ ἀλλ᾽ οὐδὲ τὸν τῆς νυκτὸς καιρὸν χωρὶς ταύτης τῆς εὐχῆς καθηκόντως διανύσομεν, τοῦ μὲν Δαυῒδ λέγοντος· „μεσονύκτιον ἐξεγειρόμην τοῦ ἐξομολογεῖσθαί σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου.“ τοῦ δὲ Παύλου, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων εἴρηται, „κατὰ τὸ μεσονύκτιον“ ἅμα τῷ Σίλᾳ ἐν Φιλίπποις προσευχομένου καὶ ὑμνοῦντος τὸν θεὸν, ὥστε ἐπακροᾶσθαι „αὐτῶν“ καὶ τοὺς δεσμίους.

XIII 1. *Εἰ δὲ Ἰησοῦς προσεύχεται καὶ μὴ μάτην προσεύχεται, τυγχάνων ὧν αἰτεῖ διὰ τοῦ εὔχεσθαι, τάχα οὐκ ἂν αὐτὰ εἰληφὼς χωρὶς εὐχῆς, τίς ἡμῶν ἀμελῇ τοῦ εὔχεσθαι; Μάρκος μὲν γάρ φησιν*

1 I Thess. 5, 17. — **2** Vgl. Origenes, Comm. in Matth. XVI 22 (tom. IV p. 65 ed. Lomm.). — **6** Vgl. Dan. 6, 13. — **7** Vgl. Act. 10, 9. 11. — **11** Psal. 5, 4. — **13** Psal. 140, 2. — **15** Psal. 118, 62. — **16** Vgl. Act. 16, 25. — **20** Vgl. Origenes, Comm. in Joh. XIII 1 [. XXVIII 5 (6)] (tom. II p. 2 sq. [318] ed. Lomm., I 247. 22 sqq. [II 113, 30 sqq.] ed. Brooke) u. Comm. in Matth. XVI 5 (tom. IV p. 14 sq. ed. Lomm.).

4 hinter *εὐχὴ* + *εὐχαὶ δὲ* mit Beibehaltung von *ὀφείλουσιν* (Z. 5) Angl. (bei Del. I 916[a]) | **5** *ὀφείλουσα* Bent. Del. (I 216 Anm. a), *ὀφείλουσιν* T Ausgg. | **5—6** am Rand *σῃ* von I. H. T | **8** ⟨*περὶ*⟩ *τὴν ἕκτην* Ox. *τὴν ἕκτην* T Lond. Del., ⟨*περὶ*⟩ *τὴν ἕκτην* ⟨*ὥραν*⟩ oder ⟨*περὶ*⟩ *ὥραν ἕκτην* Angl. (a. a. O.), vgl. Origenes c. Cels. II 1, I 127 Z. 8 | *ἑώρα* (oder *θεωρεῖ*) liest Del. (I 216 Anm. c), *θεωρεῖ* Ox. u. *ὁρᾷ* Angl. (a. a. O.) weniger gut, *ὥρα* T Wet. (am Rand) Lond. Del. (im Text) | **9** *καθιέμενον* (1)] wohl in *καταβαῖνον* zu corrigieren, vgl. Origenes c. Cels. II 1, I 127 Z. 11 [u. in Jerem. hom. XVIII 13 (tom. XV p. 343 ed. Lomm.)] | *τέτρασιν* T Lond. Del., nicht mit Ox. oder Angl. (bei Del. I 916[ab]) in *τέσσαρσιν* oder (was hier näher liegt) *τέτταρσιν* (vgl. unten Cap. XXVII, I 249 A ed. Del., XVII 219 ed. Lomm.) zu verändern | **10** *τὴν—λεγομένην*] *τῆς πρώτης καὶ παρὰ τῷ Δαβὶδ λεγομένης* ändert willkürlich Angl. (bei Del. I 916[b]) | *παρὰ τοῦ* T Ausgg., vgl unten Cap. XV 3, S. 335 Z. 7; *παρὰ τῷ* Bent. (bei Del. I 216 Anm. e) Angl. (a. a. O.) | **22** *ἀμελῇ* schreibe ich mit Ox. u. Del., *ἀμελ*$^{\tilde{\omega}\nu}$ (oder *ἀμελ*$^{\tilde{\eta}}$?) T; *ἀμελῶν* (so Lond.) oder ⟨*ὁ*⟩ *ἀμελῶν* verteidigt Angl. (a. a. O.), indem er erklärt: *τίς ἡμῶν* [scil. *λήψεται* oder *τεύξεται ὧν αἰτεῖ*], *ἀμελῶν* [condicional] *τοῦ εὔχ.*, aber *ἀμελῇ* als Conj. dubit. ist vorzuziehen.

10ᵛ ὅτι „πρωΐ | ἔννυχον λίαν ἀναστὰς ἐξῆλθε καὶ ἀπῆλθεν εἰς ἔρημον τόπον, κἀκεῖ προσηύχετο.“ ὁ δὲ Λουκᾶς· „καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τόπῳ τινὶ προσευχόμενον, ὡς ἐπαύσατο, εἶπέ τις τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν“ καὶ ἐν ἄλλοις· „καὶ ἦν διανυκτερεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ θεοῦ“· ὁ δὲ Ἰωάννης εὐχὴν αὐτοῦ ἀναγράφει λέγων· „ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπε· πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· δόξασόν σου τὸν υἱόν, ἵνα καὶ ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε“· καὶ τὸ „ἤδειν“ δὲ „ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις“ παρὰ τῷ αὐτῷ ἀναγεγραμμένον ὑπὸ τοῦ κυρίου εἰρημένον δηλοῖ ὅτι „πάντοτε“ εὐχόμενος „πάντοτε“ ἐπακούεται.

2. τί δὲ δεῖ καταλέγειν τοὺς διὰ τοῦ ἓν δεῖ τρόπον προσεύξασθαι μεγίστων ἐπιτετευχότας ἀπὸ θεοῦ, παρὸν ἑκάστῳ ἑαυτῷ ἀπὸ τῶν γραφῶν ἀναλέξασθαι πλείονα; Ἄννα γὰρ ὑπηρέτησε τῇ γενέσει Σαμουὴλ, τῷ Μωϋσεῖ συναριθμηθέντος, ἐπεὶ μὴ τίκτουσα πιστεύσασα προσηύξατο πρὸς κύριον· Ἐζεκίας δὲ ἔτι ἄπαις τυγχάνων, μαθὼν ἀπὸ τοῦ Ἡσαΐου τεθνήξεσθαι, προσευξάμενος εἰς τὴν τοῦ σωτῆρος γενεαλογίαν ἀνείληπται· ἤδη δὲ | ὑφ' ἓν πρόσταγμα ἐξ 217
ἐπιβουλῆς τοῦ Ἀμὰν ἀπόλλυσθαι μέλλοντος τοῦ λαοῦ, προσευχῇ μετὰ νηστείας Μαρδοχαίου καὶ Ἐσθὴρ ἐπακουσθεῖσα πρὸς ταῖς κατὰ Μωϋσέα ἑορταῖς τὴν Μαρδοχαϊκὴν ἐγέννησεν εὐφροσύνης τῷ λαῷ ἡμέραν· ἀλλὰ καὶ Ἰουδὴθ ἁγίαν ἀνενεγκοῦσα προσευχὴν τοῦ Ὀλοφέρνου μετὰ θεοῦ περιγίνεται καὶ μία γυνὴ τῶν Ἑβραίων αἰσχύνην ἐποίησε τῷ οἴκῳ τοῦ Ναβουχοδονόσορ· „Ἀνανίας“ δὲ „καὶ Ἀζαρίας καὶ Μισαὴλ“ „πνεῦμα δρόσου διασυρίζον,“ οὐκ ἐῶν ἐνεργεῖν τὴν φλόγα τοῦ πυρός, ἄξιοι γεγόνασιν ἐπακουσθέντες λαβεῖν· οἱ δὲ ἐν τῷ λάκκῳ Βαβυλωνίων λέοντες φιμοῦνται διὰ τὰς τοῦ Δανιὴλ προσευχάς· καὶ Ἰωνᾶς δὲ, οὐκ ἀπογνοὺς τὸ ἐπακουσθήσεσθαι ἐκ

1 Mark. 1, 35. — **2** Luk. 11, 1. — **4** Luk. 6, 12. — **6** Joh. 17, 1. — **8** Joh. 11, 42. — **14** Vgl. I Sam. 1, 9 ff. — **15** Vgl. [Psal. 98, 6.] Jerem. 15, 1. — **16** Vgl. II Kön. 20, 1 ff. Jes. 38, 1 ff. und Origenes c. Cels. VIII 46 Mitte. — **17** Vgl. Matth. 1, 9. 10. — **19** Vgl. Esth. 3, 6. 7. 4, 16. 17. 9, 26—28. — **22** Vgl. Judith 13, 4—9. — **24** Vgl. Dan. sec. LXX 3, 24. 50. — **26** Vgl. Dan. 6, 18. 22. — **28** Vgl. Jona 2. 3, 4.

1 *ἀπῆλθε* Ausgg. | **6** *αὐτοῦ* Lond. | **12** am Rand *σῃ* von I. H. T | **13** *ἐπιτετυχότας* Ox. Del. | *παρὸν ἑκάστῳ ἑαυτῷ* Lond., *παρ* [mit Abkürzungsstrich rechts daneben] *ἑκ*^{ἅστ} *ἑαυ*^{τ} [so] T; *παρὸν ἑκάστῳ ⟨τὰ⟩ ἑαυτῷ* Bent. u. Del. (I 216 Anm. g), *παρὸν ἑκάστῳ ⟨τῶν⟩ ἑαυτῶν* Del. im Text | **14** *γενέσει*] *γενήσει* Ox. Del. | **15** *μωυσῆ* TAusgg. | **19** *ἀμμὰν* TAusgg., doch vgl. oben Exhort. Cap. XXXIII, I 28 Z. 21 | **22** *Ἰουδὴθ* immer T; dieselbe Form im Cod. Mon. 191 [u. im Cod. Scor.], vgl. Origenes, Comm. in Joh. II 16 (22) (I 86, 23 ed. Brooke) [u. in Jerem. hom. XIX 7 (tom. XV p. 376 ed. Lomm.] | **24** *δὲ* schreibe ich mit Angl. (bei Del. I 916ᵇ), *τε* TAusgg. **27** *φιμοῦνται*] *φημοῦνται* T.

κοιλίας τοῦ καταπιόντος αὐτὸν κήτους, τὸ ἐλλιπὲς τῆς πρὸς τοὺς Νινευΐτας προφητείας ἐξελθὼν τὴν τοῦ κήτους γαστέρα ἀναπληροῖ.

3. ὅσα δὲ καὶ ἕκαστος ἡμῶν, ἐὰν εὐχαρίστως μεμνημένος τῶν εἰς αὐτὸν εὐεργεσιῶν περὶ τούτων αἴνους ἀναπέμπειν τῷ θεῷ βούληται, ἔχει ἐκδιηγήσασθαι; ἄγονοί τε γὰρ ἐπὶ πολὺ γεγενημέναι ψυχαὶ, ἠσθημέναι τῆς στειρώσεως τῶν ἰδίων ἡγεμονικῶν καὶ τῆς ἀγονίας τοῦ νοῦ ἑαυτῶν, ἀπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος διὰ ἐπιμόνου εὐχῆς κυήσασαι σωτηρίους λόγους, θεωρημάτων ἀληθείας πεπληρωμένους, γεγεννήκασιν. ὅσοι δὲ, ἡμῶν πολλάκις μυριάδων ἀντικειμένης δυνάμεως καταστρατευομένων καὶ ἐξαφανίσαι ἀπὸ τῆς θείας
11r ἡμᾶς πίστεως βουλομένων, πολέμοι | διελύθησαν; θαῤῥησάντων ἡμῶν ὅτι „οὗτοι ἐν ἅρμασιν" „οὗτοι" δὲ „ἐν ἵπποις" ἀλλὰ „ἡμεῖς ἐν ὀνόματι κυρίου" ἐπικαλούμενοι ὁρῶμεν ὅτι ἀληθῶς „ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν." ἀλλὰ καὶ τὸν ἀρχιστρατηγὸν τοῦ ἀντικειμένου ἀπατηλὸν καὶ πιθανὸν λόγον, καταπτήσσειν ποιοῦντα πολλοὺς καὶ τῶν πεπιστευκέναι νομιζομένων, ὁ τῷ πρὸς θεὸν αἴνῳ πεποιθὼς διακόπτει πολλάκις· Ἰουδὴθ γὰρ ἑρμηνεύεται αἴνεσις. ὅσοι τε πάσης φλογὸς καυστικωτέροις περιπεσόντες δυσπεριγενήτοις πολλάκις πειρασμοῖς οὐδὲν ὑπ' αὐτῶν πεπόνθασιν ἀλλὰ πάντῃ ἀβλαβεῖς τούτους διεξεληλύθασιν, οὐδὲ τὸ τυχὸν ὀσμῆς „τοῦ" πολεμίου „πυρὸς" βλάβην ἐσχηκότες. τί δεῖ καὶ λέγειν; ἀλλὰ καὶ ἐν ὅσοις θηρίοις, καθ' ἡμῶν ἐξηγριωμένοις, πονηροῖς πνεύμασι καὶ ἀνθρώποις ὠμοῖς παρατυχόντες ταῖς εὐχαῖς αὐτοὺς πολλάκις ἐφίμωσαν, οὐ δεδυνημένων ἐγχρίψαι τοὺς ὀδόντας αὐτῶν τοῖς γεγενημένοις ἡμῶν μέλεσι τοῦ Χριστοῦ; πολλάκις γὰρ καθ' ἕκαστον τῶν ἁγίων „τὰς μύλας τῶν λεόντων συνέθλασε κύριος," καὶ ἐξουδενώθησαν „ὡς ὕδωρ παραπορευόμενον." ἴσμεν δὲ πολλάκις φυγάδας προσταγμάτων θεοῦ καταποθέντας ὑπὸ τοῦ θανάτου, πρότερον κατ' αὐτῶν ἰσχύσαντος, διὰ τὴν μετάνοιαν | σωθέντας ἀπὸ τοῦ τηλικούτου κακοῦ, οὐκ ἀπε- 218
γνωκότας τὸ σῴζεσθαι δύνασθαι ἤδη „ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ" θανάτου

13 Vgl. Psal. 19, 8. — **14** Vgl. Psal. 32. 17. — **15** Vgl. II Thess. 2, 3. 4. — **17** Vgl. Judith 13, 7. 8. — **18** Vgl. Onomastica sacra, ed. P. de Lagarde, 7. 18. 169, 84. 193, 13. — **19** Vgl. Dan. sec. LXX 3, 49. 50. 94. **24** Vgl. Dan. 6, 18. 22. — **25** Vgl. I Kor. 6, 15. 12, 27. — **26** Vgl. Psal. 57, 7. 8. — **29** Vgl. Jona 2, 1. 2.

5 αὐτὸν Lond. | **6** τε γὰρ] τοίγαρ vermutet Angl. (bei Del. I 916[b]) | ἐπιπολὺ TAusgg. | **19** hinter περιπεσόντες + καὶ Angl. (a. a. O.) vermutungsweise | **22** λέγειν; ἀλλὰ καὶ ἐν ὅσοις schreibe ich mit Lond. nach T; λέγειν ἄλλα, καὶ ἐν ὅσοις Del., der (I 217 Anm. d) ἐν tilgen will | **24** ἐφίμωσαν] ἐφίμωσαν T ἐφιμώσαμεν Angl. (a. a. O.) | δεδυνημένων Del. δεδυνημένοις Ox. δεδυνημένους Lond., δεδυνημέν [so, dahinter Lücke von 2—3 Buchst.] T | ἐγχρίμψαι Ox. Lond. | **29** ὑπὸ] ἀπὸ Lond.

κεκρατημένους· „κατέπιε γὰρ ὁ θάνατος ἰσχύσας, καὶ πάλιν ἀφεῖλεν ὁ θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου.“

4. ταῦτα δέ μοι ἀναγκαιότατα μετὰ τὸν κατάλογον τῶν ὠφεληθέντων διὰ προσευχῆς εἰρῆσθαι νομίζω, ἀποτρέποντι τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν ποθοῦντας ἀπὸ τοῦ περὶ τῶν μικρῶν καὶ ἐπιγείων εὔχεσθαι καὶ παρακαλοῦντι ἐπὶ τὰ μυστικά. ὧν τύποι ἦσαν τὰ προειρημένα μοι, τοὺς ἐντυχόντας τῇδε τῇ γραφῇ. πᾶσα γὰρ ἡ περὶ τῶν προπαρατεθέντων ἡμῖν πνευματικῶν καὶ μυστικῶν εὐχὴ ἀεὶ ὑπὸ τοῦ μὴ „κατὰ σάρκα“ στρατευομένου ἀλλὰ „πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος“ θανατοῦντος ἐπιτελεῖται. προκρινομένων τῶν ἀπὸ τῆς ἀναγωγῆς μετ' ἐξετάσεως παρισταμένων τῆς ἐμφαινομένης κατὰ τὴν λέξιν γεγονέναι τοῖς προσευξαμένοις εὐεργεσίας. καὶ ἐν ἡμῖν γὰρ ἀσκητέον μὴ ἐγγενέσθαι ἄγονον ἢ στεῖραν, ἀκούουσι τοῦ πνευματικοῦ νόμου ὡσὶ πνευματικοῖς· ἵνα ἀποτιθέμενοι τὸ εἶναι ἄγονοι ἢ στεῖραι ἐπακουσθῶμεν ὡς Ἄννα καὶ Ἐζεκίας, καὶ ἵνα ἀπὸ ἐπιβουλευόντων ἐχθρῶν τῶν πνευματικῶν τῆς πονηρίας ῥυσθῶμεν ὡς Μαρδοχαῖος καὶ Ἐσθὴρ καὶ Ἰουδήθ. καὶ ἐπεὶ κάμινός ἐστι σιδηρᾶ Αἴγυπτος, σύμβολον τυγχάνουσα παντὸς | τοῦ περιγείου τόπου, πᾶς ὁ ἐκπεφευγὼς τὴν τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων κακίαν καὶ μὴ πεπυρωμένος ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας μηδὲ ὡς κλίβανον πλήρη πυρὸς τὴν καρδίαν ἐσχηκὼς μὴ ἧττον εὐχαριστείτω τῶν ἐν πυρὶ „δρόσου“ πεπειραμένων. ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν τῷ εὔξασθαι καὶ εἰρηκέναι· „μὴ παραδῷς τοῖς θηρίοις ψυχὴν ἐξομολογουμένην σοι“ ἐπακουσθεὶς καὶ μηδὲν ἀπὸ τῆς ἀσπίδος καὶ τοῦ βασιλίσκου παθὼν τῷ διὰ Χριστὸν αὐτὸν αὐτῶν ἐπιβεβηκέναι καὶ καταπατήσας „λέοντα καὶ δράκοντα“ τῇ τε καλῇ ἐξουσίᾳ ὑπὸ Ἰησοῦ δεδομένῃ χρησάμενος „τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ“ καὶ μηδὲν ὑπὸ τῶν τοσούτων ἀδικηθεὶς πλεῖον τοῦ Λανιὴλ εὐχαριστησάτω, ἅτε ἀπὸ φοβερωτέρων καὶ ἐπιβλαβεστέ-

1 Jes. 25, 8. — **4** Vgl. Röm. 8, 2. — **5** Vgl. oben Cap. II 2, S. 299 Z. 19 f. — **9** Vgl. II Kor. 10, 3. — **10** Vgl. Röm. 8, 13. — **13** Vgl. [Deut. 7, 14 u.] oben S. 326 Z. 14 ff. — **18** Vgl. Deut. 4, 20. Jerem. 11, 4 u. Origenes, In Jerem. hom. IX 2 (tom. XV p. 207 ed. Lomm.). — **21** Vgl. Dan. sec. LXX 3, 50 ff. — **23** Psal. 73, 19. — **24** Vgl. Psal. 90, 13. — **26** Vgl. Luk. 10, 19. — **29** Vgl. oben S. 326 Z. 26—28.

1—2 am Rand *σῃ* von I. H. T | **3** *ἀναγκαιότατα* Lond. *ἀναγκαιότατον* Ox. Del., *ἀναγκαιο*^{τ} [so] T | **4** *ἀποτρέποντι* Lond. Del. *ἀποτρέπονται* T Ox. | **11** *προκρινομένων* bis *παρισταμένων*] *προκρίνομεν οὖν τὸν ἀπὸ τῆς ἀναγωγῆς μετὰ ἐξετάσεως παριστάμενον νοῦν* vermutet Bent. (bei Del. I 218 Anm. c) zu gewaltsam u. unnötig | **14** hinter *στεῖραν* vermuten den Ausfall von *ψυχὴν* Bent. u. Del. (I 218 Anm. d) | *ὡσὶ*] *ὡσεὶ* vermutet Bent. (bei Del. I 218 Anm. e) | **26** *δεδομένῃ*] *διδομένῃ* Del.

ρων ὑυσθεὶς θηρίων. πρὸς τούτοις ὁ πεπεισμένος, ποίου κήτους τύπος τὸ καταπεπωκὸς τὸν Ἰωνᾶν ἐτύγχανε, καὶ καταλαβὼν δὲ ὅτι ἐκείνου τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰὼβ εἰρημένου· „καταράσαιτο αὐτὴν ὁ καταρώμενος τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὁ μέλλων τὸ μέγα κῆτος χειρώσασθαι,“ ἐάν ποτε γένηται διά τινα ἀπειθίαν „ἐν τῇ τοῦ κήτους κοιλίᾳ,“ μετανοῶν εὐξάσθω, κἀκεῖθεν ἐξελεύσεται· ἐξελθών τε ἐπιμένων τῷ πείθεσθαι τοῖς προστάγμασι τοῦ θεοῦ δυνήσεται κατὰ τὴν χρηστότητα τοῦ πνεύματος | προφητεύσας καὶ νῦν Νινευίταις ἀπολλυμένοις πρό- 219
φασις αὐτοῖς γενέσθαι σωτηρίας, μὴ δυσαρεστούμενος τῇ χρηστότητι τοῦ θεοῦ μηδὲ ζητῶν ἐπιμένειν αὐτὸν πρὸς τοὺς μετανοοῦντας τῇ ἀποτομίᾳ.

5. Ὅπερ δὲ μέγιστον πεποιηκέναι λέγεται Σαμουὴλ διὰ προσευχῆς, τοῦτο πνευματικῶς δυνατόν ἐστιν ἕκαστον τῶν ἀνακειμένων γνησίως τῷ θεῷ καὶ νῦν ἐπιτελεῖν, ἄξιον τοῦ ἐπακούεσθαι γεγενημένον. γέγραπται γάρ· „καί γε νῦν στῆτε ⟨καὶ ἴδετε⟩ τὸ ῥῆμα τὸ μέγα τοῦτο, ὃ ὁ κύριος ποιεῖ κατ᾽ ὀφθαλμοὺς ὑμῶν. οὐχὶ θερισμὸς πυροῦ σήμερον; ἐπικαλέσομαι κύριον, καὶ δώσει φωνὰς καὶ ὑετόν“· εἶτα μετ᾽ ὀλίγα· „καὶ ἐπεκαλέσατο,“ φησὶ „Σαμουὴλ πρὸς κύριον, καὶ ἔδωκε κύριος φωνὰς καὶ ὑετὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.“ παντὶ γὰρ ἁγίῳ καὶ τῷ Ἰησοῦ γνησίως μαθητεύοντι ὑπὸ τοῦ κυρίου λέγεται· „ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν καὶ θεάσασθε τὰς χώρας ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη. ὁ θερίζων μισθὸν λαμβάνει καὶ συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον.“ ἐν τῷ καιρῷ δὴ τούτῳ τοῦ θερισμοῦ „μέγα ῥῆμα“ „ὁ κύριος ποιεῖ κατ᾽ ὀφθαλμοὺς“ τῶν ἀκουόντων τοὺς προφήτας· ἐπικαλεσαμένου γὰρ τοῦ κεκοσμημένου τῷ ἁγίῳ πνεύ-
12r ματι „πρὸς τὸν κύριον.“ δίδωσιν ὁ θεὸς | οὐρανόθεν „φωνὰς καὶ“ τὸν ποτίζοντα τὴν ψυχὴν „ὑετὸν,“ ἵνα ὁ πρότερον ἐν τῇ κακίᾳ ὢν φοβηθῇ σφόδρα τὸν κύριον καὶ τὸν ὑπηρέτην τῆς εὐεργεσίας τοῦ

1 Vgl. Jona 2, 1 und Origenes, In Lev. hom. VIII 3 (tom. IX p. 318 ed. Lomm.). — **3** Hiob 3, 8. — **5** Vgl. Jona 2, 1 ff. — **6** Vgl. Jona 3, 2—4. — **7** Vgl. Gal. 5, 22. — **9** Vgl. [Jona 4, 2.] Röm. 11, 22. — **15** I Sam. 12, 16. 17. — **18** I Sam. 12, 18. — **21** Joh. 4, 35. 36. — **24** Vgl. I Sam. 12, 16. 17.

2 δὲ schreibe ich, τε TAusgg., Angl. (bei Del. I 916b) will τε oder das vorausgehende καὶ tilgen | **3—4** am Rand σῆ von I. H. T | **5** ἀπειθειαν Lond. | **10** πρὸς τοὺς μετανοοῦντας τῇ ἀ.] τῇ πρὸς τοὺς μετανοοῦντας ἀ. Angl. (a. a. O.) **15** ⟨καὶ ἴδετε⟩ mit d. Ausgg. aus d. LXX eingefügt | **16** μέγα] μετὰ T | ποιεῖ] ποιήσει liest Angl. (a. a. O.) unrichtig, vgl. unten Z. 24 | **18** πρὸς κύριον T Ox. Lond., τὸν κύριον Angl. (a. a. O.) nach d. LXX, doch vgl. unten Z. 26; κύριον Del. | **23** δὴ τούτῳ] δὲ τούτου (scil. πνευματικοῦ) liest Angl. (bei Del. I 917a) ohne Grund | **25** κεκοσμημένου] κεκολλημένου liest Bent. (bei Del. I 219 Anm. d) nach I Kor. 6, 17 | **26** πρὸς tilgt Angl. (a. a. O.). vgl. oben Z. 18.

θεοῦ, αἰδέσιμον καὶ σεβάσμιον δι' ὧν ἐπακούεται πεφανερωμένον. καὶ Ἠλίας δὲ τρισὶν ἔτεσι καὶ ἓξ μησὶ κεκλεισμένον τοῖς ἀσεβέσι τὸν οὐρανὸν θείῳ λόγῳ ἀνοίγει ὕστερον· ὅπερ παντί τῳ κατορθοῦται ἀεὶ, διὰ τῆς εὐχῆς λαμβάνοντι τὸν ὑετὸν τῆς ψυχῆς, τῶν διὰ τὴν ἁμαρτίαν πρότερον αὐτοῦ ἐστερημένων.

XIV 1. Τούτων δὲ ἡμῖν ἑρμηνευθέντων εἰς τὰς διὰ τῶν προσευχῶν γεγενημένας τοῖς ἁγίοις εὐεργεσίας, κατανοήσωμεν τὸ „αἰτεῖτε τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρὰ ὑμῖν προστεθήσεται· καὶ αἰτεῖτε τὰ ἐπουράνια, καὶ τὰ ἐπίγεια ὑμῖν προστεθήσεται." πάντα γε τὰ συμβολικὰ καὶ τυπικὰ συγκρίσει τῶν ἀληθινῶν καὶ νοητῶν „μικρά" ἐστι καὶ „ἐπίγεια"· καὶ εἰκὸς ὅτι ὁ θεῖος ἡμᾶς λόγος προκαλούμενος ἐπὶ τὸ μιμεῖσθαι τὰς τῶν ἁγίων εὐχὰς, ἵν' αἰτῶμεν αὐτὰς κατὰ τὸ ἀληθὲς ὧν ἐκεῖνοι ἐπετέλουν τυπικῶν, φησὶ „τὰ ἐπουράνια" καὶ „μεγάλα," δεδηλωμένα διὰ τῶν περὶ ἐπιγείων καὶ μικρῶν πραγμάτων. λέγων· ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ εἶναι βουλόμενοι διὰ τῶν προσευχῶν αἰτήσατε ⟨„τὰ ἐπουράνια" καὶ „μεγάλα"⟩, ἵν' αὐτῶν τυχόντες ὡς ἐπουρανίων βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσητε καὶ ὡς μεγάλων τῶν μεγίστων ἀγαθῶν ἀπολαύσητε. τὰ δὲ | „ἐπίγεια" καὶ „μικρὰ," 220
ὧν διὰ τὰς σωματικὰς ἀνάγκας χρῄζετε, μέτρῳ τοῦ δέοντος ἐπιχορηγήσῃ ὑμῖν ὁ πατήρ.

2. ἐπεὶ δὲ παρὰ τῷ ἀποστόλῳ τέσσαρα ὀνόματα κατὰ τεσσάρων πραγμάτων, γειτνιώντων τῷ περὶ τῆς εὐχῆς λόγῳ, ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς Τιμόθεον εἴρηται, χρήσιμον ἔσται παραθέμενον αὐτοῦ τὴν λέξιν

2 Vgl. Jak. 5, 17. 18 (1 Kön. 17. 18. Luk. 4, 25). — 7 Vgl. oben Cap. II 2, S. 299 Z. 19. — 12 Vgl. Origenes, Comm. in Joh. XXVIII 4 (tom. II p. 314 ed. Lomm., II 111, 4 sqq. ed. Brooke). — 19 Vgl. Luk. 6, 38. [— 21 Vgl. Origenes, Sel. in Psal. 28, 2 (tom. XII p. 115 ed. Lomm.).]

2 δὲ] δὴ Ox. Wet. | 3 τῳ] ἁγίῳ vermutet Angl. (bei Del. I 917ª) | 4 τῶν—5 ἐστερημένων] τὸν—5 ἐστερημένον vermutet Bent. (bei Del. I 219 Anm. f) | 6 δὲ] καὶ Lond. | 7 κατανοήσωμεν] κατανοήσομεν vermuten Bent. u. Del. (I 219 Anm. g) | 9 γε Angl. (a. a. O., der auch δὲ vermutet), τε T Ausgg. | 11 εἰκὸς ὅτι] εἰκός· ὅτε Bent. (bei Del. I 219 Anm. h) | 12 ἵν' αἰτῶμεν—13 τυπικῶν] ἵν' αἰτῶμεν αὐτοὶ κατὰ τὸ ἀληθὲς ὧν ἐκεῖνοι ἐπέτυχον τυπικῶς Bent. u. Del. (I 219 Anm. i), ἵν' ἐπιτελῶμεν αὐτὰς κατὰ τὸ ἀληθὲς ὧν ἐκεῖνοι ἐπετέλουν τυπικῶν Angl. (a. a. O.) | ἵν' αἰτῶμεν] ἵν' εἴπωμεν vermute ich | ἵν'] ἵνα Lond. | 14 περὶ will Angl. (a. a. O.) tilgen | 15 hinter βουλόμενοι + πνευματικὰ Bent. u. Del. (I 219 Anm. k) | 16 ⟨τὰ ἐπουράνια καὶ μεγάλα⟩ füge ich ein, vgl. oben Z. 13. während Angl. (a. a. O.) ⟨τὰ μεγάλα καὶ ἐπουράνια⟩ einfügen will | 17 ἐπουρανίων (vgl. μεγάλων) Bent. (bei Del. I 219 Anm. l) u. Angl. (a. a. O.), ἐπουράνιοι Ausgg., ἐπουρανίοι T | μεγάλων] μεγάλοι liest Cl. Fleury (bei Del. I 219 Anm. l) unrichtig | 19 ἐπιχορηγήσῃ] von ἵν' (Z. 16) abhängig u. nicht mit Bent. (bei Del. I 220 Anm. a) u. Angl. (a. a. O.) in ἐπιχορηγήσει zu ändern | 21—22 am Rand σῆ von I. H. T.

ἰδεῖν ⟨εἰ⟩ ἕκαστον τῶν τεσσάρων, κυρίως ἂν νοούμενον, ἐκλάβοιμεν καλῶς. λέγει δὲ οὕτως· „παρακαλῶ οὖν πρῶτον πάντων ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχάς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων" καὶ τὰ ἑξῆς. ἡγοῦμαι τοίνυν δέησιν μὲν εἶναι τὴν ἐλλείποντός τινι μεθ' ἱκεσίας περὶ τοῦ ἐκείνου τυχεῖν ἀναπεμπομένην εὐχήν, τὴν δὲ προσευχὴν τὴν μετὰ δοξολογίας περὶ μειζόνων μεγαλοφυέστερον ἀναπεμπομένην ὑπό του, ἔντευξιν δὲ τὴν ὑπὸ παῤῥησίαν τινὰ πλείονα ἔχοντος περί τινων ἀξίωσιν | πρὸς θεόν, εὐχαριστίαν δὲ τὴν ἐπὶ 12v τῷ τετευχέναι ἀγαθῶν ἀπὸ θεοῦ μετ' εὐχῶν ἀνθομολόγησιν, ἀντειλημμένου τοῦ ἀνθομολογουμένου τοῦ μεγέθους ἢ τῷ εὐεργετηθέντι μεγέθους φαινομένου τῆς εἰς αὐτὸν γεγενημένης εὐεργεσίας.

3. παραδείγματα δὲ τοῦ μὲν πρώτου ὁ Γαβριὴλ πρὸς τὸν Ζαχαρίαν, περὶ τῆς γενέσεως Ἰωάννου ὡς εἰκὸς εὐξάμενον, λόγος οὕτως ἔχων· „μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, διότι εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου, καὶ ἡ γυνή σου Ἐλισάβετ γεννήσει υἱόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην." καὶ τὰ ἐν τῇ Ἐξόδῳ ἐπὶ τῇ μοσχοποιΐᾳ ἀναγεγραμμένα τὸν τρόπον τοῦτον· „καὶ ἐδεήθη Μωϋσῆς κατέναντι κυρίου τοῦ θεοῦ καὶ εἶπεν· ἵνα τί θυμοῖ ὀργῇ, κύριε, εἰς τὸν λαόν σου, οὓς ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου ἐν ἰσχύι μεγάλῃ;" καὶ ἐν Δευτερονομίῳ· „καὶ ἐδεήθην ἔναντι κυρίου δεύτερον καθάπερ καὶ τὸ πρότερον τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας (ἄρτον οὐκ ἔφαγον καὶ ὕδωρ οὐκ ἔπιον) περὶ πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν ὑμῶν ὧν ἡμάρτετε," καὶ ἐν τῇ Ἐσθήρ· „Μαρδοχαῖος ἐδεήθη τοῦ θεοῦ, μνημονεύων πάντα τὰ ἔργα τοῦ κυρίου, καὶ εἶπε· κύριε κύριε βασιλεῦ παντοκράτορ," καὶ αὐτὴ ἡ Ἐσθὴρ „ἐδεῖτο κυρίου τοῦ θεοῦ Ἰσραὴλ καὶ εἶπε· κύριε, ὁ βασιλεὺς ἡμῶν."

4. τοῦ δὲ δευτέρου ἐν τῷ Δανιήλ· „καὶ συστὰς Ἀζαρίας προσηύξατο οὕτως καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ ἐν μέσῳ πυρὸς εἶπε," καὶ ἐν τῷ Τωβήτ· „καὶ προσηυξάμην μετ' ὀδύνης λέγων· δίκαιος εἶ, κύριε, καὶ πάντα τὰ ἔργα σου, πᾶσαι αἱ ὁδοί σου ἔλεημοσύνη καὶ

2 1 Tim. 2, 1. — **14** Luk. 1, 13. — **17** Exod. 32, 11. — **19** Deut. 9, 18. — **23** Esth. 4, 17 a. A. — **25** Esth. 4, 17 Mitte. — **27** Dan. 3, 23 (Gesang der drei M. V. 1). — **29** Tob. 3, 1. 2.

1 ⟨εἰ⟩ füge ich mit Bent. (bei Del. I 220 Anm. b) ein | ἂν νοούμενον] ἐννοούμενον liest Bent. (ebenda) unrichtig | **4** ἐλλείποντός τινι] ἐλλείποντός τινος Bent. (bei Del. I 220 Anm. c), ⟨περὶ⟩ ἐλλείποντός τινι Angl. (bei Del. I 917a), aber eine Correctur ist unnötig | **7** ὑπὸ] ὑπὸ ⟨τοῦ⟩ mit Tilgung von ὑπό του vorher vermutet Angl. (a. a. O.) | **9** τετευχέναι] τετυχέναι Ox. Del. | **12** ὁ] ὁ ⟨τοῦ⟩ vermutet Angl. (a. a. O.) | **13** γενέσεως] γενήσεως Ox. Del. | **18** ἵνατί T Del. | θυμοῖ Ox. nach d. LXX θυμῷ T Wet. (am Rand) Lond. Del. θυμοῦ Angl. (a. a. O.) | **30** vor πᾶσαι + καὶ Angl. (a. a. O.).

ἀλήθεια, καὶ κρίσιν ἀληθινὴν καὶ δικαίαν σὺ κρίνεις εἰς τὸν αἰῶνα.“ ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν ἐν τῷ Δανιὴλ ῥητὸν ὠβέλισαν, ὡς μὴ κείμενον ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, τῇ δὲ τοῦ Τωβὶτ βίβλῳ ἀντιλέγουσιν οἱ ἐκ περιτομῆς, ὡς μὴ ἐνδιαθήκῳ, παραθήσομαι ἐκ τῆς πρώτης τῶν Βασιλειῶν τὸ τῆς Ἄννης· „καὶ προσηύξατο πρὸς κύριον | καὶ κλαυθμῷ ἔκλαυσε. 221
καὶ ηὔξατο εὐχὴν καὶ εἶπε· κύριε τῶν δυνάμεων, ἐὰν ἐφορᾶσει ἐπίδῃς ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης σου“ καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ ἐν τῷ Ἀββακούμ· „προσευχὴ Ἀββακοὺμ τοῦ προφήτου μετὰ ᾠδῆς. κύριε, εἰσακήκοα τὴν φωνήν σου καὶ ἐφοβήθην· κύριε, κατενόησα τὰ ἔργα σου καὶ ἐξέστην· ἐν μέσῳ δύο ζῴων γνωσθήσῃ, ἐν τῷ ἐγγίζειν τὰ
13r ἔτη ἐπιγνω|σθήσῃ.“ σφόδρα δὲ αὕτη ἐμφαίνει τὸ κατὰ τὸν ὅρον τῆς προσευχῆς, ὅτι μετὰ δοξολογίας τῷ προσευχομένῳ ἀναπέμπεται. ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Ἰωνᾷ „προσηύξατο Ἰωνᾶς πρὸς κύριον τὸν θεὸν αὐτοῦ ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ κήτους καὶ εἶπεν· ἐβόησα ἐν θλίψει μου πρὸς κύριον τὸν θεόν μου, καὶ εἰσήκουσέ μου· ἐκ κοιλίας ᾅδου κραυγῆς μου ἤκουσας φωνῆς μου· ἀπέῤῥιψάς με εἰς βάθη καρδίας θαλάσσης, καὶ ποταμοὶ ἐκύκλωσάν με.“

5. τοῦ δὲ τρίτου παρὰ τῷ ἀποστόλῳ, εὐλόγως τὴν μὲν προσευχὴν ἐφ' ἡμῶν τάττοντι τὴν δὲ ἔντευξιν ἐπὶ τοῦ πνεύματος, ὡς κρείττονος ὄντος καὶ „παῤῥησίαν“ ἔχοντος „πρὸς τὸν,“ ᾧ ἐντυγχάνει· „τὸ γὰρ τί προσευξώμεθα,“ φησὶ, „καθὸ δεῖ οὐκ οἴδαμεν, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ πνεῦμα στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ὑπερεντυγχάνει τῷ θεῷ. ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ὅτι κατὰ θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων“· ὑπερεντυγχάνει γὰρ καὶ „ἐντυγχάνει“ τὸ πνεῦμα, ἡμεῖς δὲ προσευχόμεθα. ἔντευξις δέ μοι εἶναι δοκεῖ καὶ τὸ ὑπὸ Ἰησοῦ εἰρημένον περὶ τοῦ στῆναι τὸν ἥλιον κατὰ Γαβαώθ· „τότε ἐλάλησεν Ἰησοῦς πρὸς κύριον, ᾗ ἡμέρᾳ παρέδωκεν ὁ θεὸς τὸν Ἀμορῥαῖον ὑποχείριον Ἰσραήλ, ἡνίκα συνέτριβεν αὐτοὺς ἐν Γαβαώθ. καὶ συνετρίβησαν ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς· στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαὼθ, καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγα Ἐλώμ“· καὶ ἐν τοῖς Κριταῖς ὁ Σαμψὼν ἡγοῦμαι ὅτι ἐντυγχάνων

[2 u. 3 Vgl. Origenes, Comm. in Matth. XV 14 (tom. III p. 357 ed. Lomm.). Ep. ad Afr. Cap. II. V. XIII (tom. XVII p. 22. 27. 42 ed. Lomm.) —] **5** I Sam. 1, 10. 11. — **8** Habak. 3, 1. 2. — **13** Jona 2, 2—4. — **21** Röm. 8, 26. 27. — **27** Jos. 10, 12.

1 *σὺ κρίνεις*] *συγκρίνεις* Lond. | **2** *ὠβέλισαν*] vielleicht *ὠβελίσαμεν*? E. Klostermann | **3—4** am Rand *σῆ* von I. II. T | **10** *δύο ζῴων*] *δύζωων* T | **20** *τὸν ᾧ* Wet. (am Rand) Bent. (bei Del. I 221 Anm. a) u. Angl. (bei Del. I 917b, der auch *θεὸν ᾧ* nach I Joh. 3, 21 vorschlägt); *τὸν ὧν* TAusgg. | **21** *τὸ γὰρ τί*] *ὃ γὰρ τί* Ox. Lond. *ὅ γάρ τι* T | *προσευξώμεθα* Angl. (a. a. O.) nach d. N. T., *προσευξόμεθα* T Ausgg. | **22** *τὸ* < Del. | **26 28 30** *Γαβαώθ* TDel., *Γαβαών* LXX, Origenes, Comm. in Matth. XVII 2 (tom. IV p. 88 ed. Lomm.), Ox. Lond. | **28** *ἀμοραῖον* T | **31** *Ἐλώμ ἐλὼμ* T, Origenes (a. a. O.), *Αἰλὼμ* LXX.

εἶπε· „συναποθανέτω ἡ ψυχή μου μετὰ τῶν ἀλλοφύλων," ὅτε „ἔκλινεν ἐν ἰσχύϊ, καὶ ἔπεσεν ὁ οἶκος ἐπὶ τοὺς σατράπας καὶ ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν τὸν ἐν αὐτῷ." εἰ καὶ μὴ κεῖται δὲ ὅτι ἐντετυχήκασιν ἀλλ' ὅτι εἰρήκασιν ὁ Ἰησοῦς καὶ ὁ Σαμψών, ὁ λόγος αὐτῶν ἔοικεν εἶναι ἔντευξις· ἥτις ἑτέρα παρὰ τὴν προσευχήν, εἰ κυρίως ἀκούοιμεν τῶν ὀνομάτων, εἶναι ἡμῖν νομίζεται. εὐχαριστίας δὲ παράδειγμα ἡ τοῦ κυρίου ἡμῶν φωνή, λέγοντος· „ἐξομολογοῦμαί σοι, πάτερ, κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις"· τὸ γὰρ „ἐξομολογοῦμαι" ἴσον ἐστὶ τῷ „εὐχαριστῶ."

6. δέησιν μὲν οὖν καὶ ἔντευξιν καὶ εὐχαριστίαν οὐκ ἄτοπον καὶ ἀνθρώποις ⟨ἁγίοις⟩ προσενεγκεῖν· ἀλλὰ τὰ μὲν δύο (λέγω δὴ ἔντευξιν καὶ εὐχαριστίαν) οὐ μόνον ἁγίοις ἀλλὰ δὴ
13v καὶ ⟨ἄλλοις⟩ ἀνθρώποις, τὴν δὲ δέησιν μόνον ἁγίοις, | εἴ τις εὑρεθείη
Παῦλος ἢ Πέτρος, ἵνα ὠφελήσωσιν ἡμᾶς, ἀξίους ποιοῦντες τοῦ 222
τυχεῖν τῆς δεδομένης αὐτοῖς ἐξουσίας πρὸς τὸ ἁμαρτήματα ἀφιέναι· εἰ μὴ ἄρα, κἂν μὴ ἅγιός τις ᾖ, ἀδικήσωμεν δὲ αὐτόν, δέδοται συναισθηθέντας τῆς εἰς αὐτὸν ἁμαρτίας τὸ δεηθῆναι καὶ τοῦ τοιούτου, ἵν' ἡμῖν ἠδικηκόσι συγγνώμην ἀπονείμῃ. εἰ δὲ ἀνθρώποις ἁγίοις ταῦτα προσενεκτέον, πόσῳ πλέον τῷ Χριστῷ εὐχαριστητέον, τοσαῦτα ἡμᾶς βουλήσει τοῦ πατρὸς εὐεργετήσαντι; ἀλλὰ καὶ ἐντευκτέον αὐτῷ ὡς ὁ εἰπὼν Στέφανος· „κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην"· μιμούμενοί τε τὸν πατέρα τοῦ σεληνιαζομένου ἐροῦμεν· „δέομαι," „κύριε, ἐλέησον" ἢ „τὸν υἱὸν" ἢ ἐμὲ αὐτὸν ἢ ὃν δή ποτε.

XV 1. Ἐὰν δὲ ἀκούωμεν ὅ τι ποτέ ἐστι προσευχή, μή ποτε οὐδενὶ τῶν γεννητῶν προσευκτέον ἐστὶν οὐδὲ αὐτῷ τῷ Χριστῷ ἀλλὰ μόνῳ τῷ θεῷ τῶν ὅλων καὶ πατρί, ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν

1 Richt. 16, 30. — **7** Matth. 11, 25. Luk. 10, 21. — **16** Vgl. Matth. 16. 19. 18, 18. — **22** Act. 7, 60. — **24** Vgl. Matth. 17, 15. Luk. 9, 38. — **27** Vgl. Theophil. Alex., Ep. synod. Cap. II (Gallandi, Bibl. vet. patr. tom. VII p. 610 A). Anonymus bei Photius, Bibl. cod. 117 (p. 92a, 22 sq. ed. Bekker). Augustin, De haeres. Cap. XLIII (Mauriner-Ausgabe tom. VIII p. 10 Anm. i). Mansi, Concil. coll. tom. IX p. 489 B C. — **28** Vgl. Origenes c. Cels. V 4 a. E. 11 a. E. VIII 12. 13. 26 Mitte. Comm. in Ep. ad Rom. VIII 4 (tom. VII p. 208 sq. ed. Lomm.). — Vgl. oben Cap. XIII 1.

1 ὅτε Angl. (bei Lond. p. 76 Anm. 5) Del. ὅτι T Ox. Lond. | **9—11** am Rand σῆ von I. H. T | **12** ἀνθρώποις ⟨ἁγίοις⟩ schreibe ich mit Angl. (bei Del. I 917b), vgl. unten Z. 19; ἁγίοις Bent. u. Del. (I 221 Anm. e) | **13** δὴ (1)] δὲ Del. | **14** ⟨ἄλλοις⟩ ἀνθρώποις schreibe ich nach E. Klostermann, der ΑΝΟΙΣ als Schreibfehler für ΑΛΛΟΙΣ ansieht; ⟨πᾶσιν⟩ ἀνθρώποις Angl. (a. a. O.) | **27** τῶν γεννητῶν von I. [?] H. übergeschr., am Rand etwas ausradiert T.

προσηύχετο, ὡς προπαρεθέμεθα, καὶ διδάσκει ἡμᾶς προσεύχεσθαι. ἀκούσας γάρ· „δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι" οὐ διδάσκει αὐτῷ „προσεύχεσθαι" ἀλλὰ τῷ πατρὶ, λέγοντας· „πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς" καὶ τὰ ἑξῆς. εἰ γὰρ ἕτερος, ὡς ἐν ἄλλοις δείκνυται, κατ' οὐσίαν καὶ ὑποκείμενόν ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, ἤτοι προσευκτέον τῷ υἱῷ καὶ οὐ τῷ πατρὶ ἢ ἀμφοτέροις ἢ τῷ πατρὶ μόνῳ. τὸ μὲν οὖν τῷ υἱῷ καὶ οὐ τῷ πατρὶ πᾶς ὁστισοῦν ὁμολογήσει εἶναι ἀτοπώτατον καὶ παρὰ τὴν ἐνάργειαν λεχθησόμενον ἄν· εἰ δὲ ἀμφοτέροις, δῆλον ὅτι κἂν ἀξιώσεις προσενέγκοιμεν πληθυντικῶς, παράσχεσθε καὶ ἐνεργετήσατε καὶ ἐπιχορηγήσατε καὶ σώσατε, καὶ εἴ τι τούτων ὅμοιον, διὰ τῶν προσευχῶν λέγοντες· ὅπερ καὶ αὐτόθεν ἀπεμφαῖνον, οὐδὲ ἐν ταῖς γραφαῖς ἔχει τις δεῖξαι κείμενον ὑπό τινων λεγόμενον. λείπεται τοίνυν προσεύχεσθαι μόνῳ τῷ θεῷ τῷ τῶν ὅλων πατρὶ, ἀλλὰ μὴ χωρὶς τοῦ ἀρχιερέως, ὅστις „μεθ' ὁρκωμοσίας" κατεστάθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς κατὰ τὸ „ὤμοσε, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ."

2. εὐχαριστοῦντες οὖν οἱ ἅγιοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ἑαυτῶν τῷ θεῷ διὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ χάριτας ὁμολογοῦσιν αὐτῷ. ὥσπερ δὲ τὸν ἀκριβοῦντα τὸ προσεύχεσθαι οὐ χρὴ τῷ εὐχομένῳ προσεύχεσθαι ἀλλὰ τῷ ὃν ἐδίδαξεν ἐπὶ τῶν εὐχῶν καλεῖν πατρὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς, οὕτως οὐ χωρὶς αὐτοῦ προσευχήν τινα προσενεκτέον τῷ πατρὶ, ὡς 14r αὐτὸς τοῦτο παραδείκνυσι σαφῶς οὕτω λέγων· „ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἄν τι αἰτήσητε τὸν πατέρα μου, δώσει ὑμῖν ἐν τῷ ὀνόματί μου. ἕως ἄρτι οὐκ ἠτήσατε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου· αἰτεῖτε, καὶ λήψεσθε, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πεπληρωμένη." οὐ γὰρ εἶπεν· „αἰτεῖτέ" με οὐδὲ „αἰτεῖτε" „τὸν πατέρα" ἁπλῶς ἀλλά· „ἐάν τι αἰτήσητε τὸν πατέρα, | δώσει ὑμῖν ἐν τῷ ὀνόματί μου." ἕως γὰρ ἐδί- 223
δαξε ταῦτα ὁ Ἰησοῦς, οὐδεὶς ᾐτήκει „τὸν πατέρα" „ἐν τῷ ὀνόματι" τοῦ υἱοῦ· καὶ ἀληθὲς ἦν ὑπὸ Ἰησοῦ λεγόμενον τὸ „ἕως ἄρτι οὐκ

1 Vgl. Matth. 6, 5 ff. Luk. 11, 1 ff. — **2** Luk. 11, 1. — **3** Matth. 6, 9. — **4** Vgl. Origenes, Comm. in Joh. X 21 (37) (tom. I p. 350 ed. Lomm., I 231, 4 sqq. ed. Brooke). — **14** Vgl. Hebr. 2, 17. 3, 1. 4, 14 f. 5, 10. 6, 20. 7, 26. 8, 1. 9, 11. — Vgl. Hebr. 7, 20. 21. — **15** Psal. 109, 4. — **19** Vgl. Origenes c. Cels. V 11, S. 12 Z. 13. — **22** Joh. 16, 23. 24. — **26** Joh. 16, 23. — **29** Joh. 16, 24.

5 *ὑποκείμενόν* schreibe ich mit Angl. (bei Del. I 91S[a]) u. Del. (I 222 Anm. b), *ὑποκείμενός* TAusgg. | **9** *κἂν ἀξ. προσενέγκοιμεν* schreibe ich, *καὶ ἀξ. προσενεγκοῦμεν* TAusgg. | **13** *λείπεται* schreibe ich mit Bent. Del. (I 222 Anm. d) u. Angl. (a. a. O.), *λέγεται* TAusgg. | **15** hinter *ὤμοσε* + *κύριος* Angl. (bei Del. I 91S[b]) nach d. LXX u. d. N. T., vielleicht richtig | **20** *πατρὶ*] *πατέρα* liest Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **23** *αἰτήσητε*] *αἰτησήται* T | **24—25** am Rand *σῃ* von I. H. T | **26** *ἀλλὰ* T *ἀλλ'* Ausgg. | **27** *ἐδίδαξε* schreibe ich mit Angl. (a. a. O.), *διδάξῃ* Bent. u. Del. (I 223 Anm. a) unrichtig; *διδάξει* TAusgg.

ἠτήσατε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου." ἀληθὲς δὲ καὶ τὸ „αἰτεῖτε, καὶ λήψεσθε, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πεπληρωμένη."

3. ἐὰν δέ τις, οἰόμενος δεῖν αὐτῷ τῷ Χριστῷ προσεύχεσθαι, συγχεόμενος ἀπὸ τοῦ ἐκ τοῦ προσκυνεῖν σημαινομένου προσάγῃ ἡμῖν τὸ „προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ," ὁμολογουμένως ἐν τῷ Δευτερονομίῳ περὶ Χριστοῦ εἰρημένον, λεκτέον πρὸς αὐτὸν ὅτι καὶ ἡ ἐκκλησία Ἱερουσαλὴμ παρὰ τοῦ προφήτου ὀνομαζομένη προσκυνεῖσθαι ὑπὸ βασιλέων καὶ ἀρχουσῶν, γινομένων τιθηνῶν αὐτῆς καὶ τροφῶν, λέγεται διὰ τούτων· „ἰδοὺ αἴρω εἰς τὰ ἔθνη τὴν χειρά μου, καὶ εἰς τὰς νήσους ἀρῶ σύσσημόν μου· καὶ ἄξουσι τοὺς υἱούς σου ἐν κόλπῳ, τὰς δὲ θυγατέρας σου ἐπὶ τῶν ὤμων ἀροῦσι· καὶ ἔσονται βασιλεῖς τιθηνοί σου, αἱ δὲ ἄρχουσαι αὐτῶν τροφοί σου· ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς προσκυνήσουσί ⟨σοι⟩, καὶ τὸν χοῦν τῶν ποδῶν σου λείξουσι· καὶ γνώσῃ ὅτι ἐγὼ κύριος καὶ οὐκ αἰσχυνθήσῃ."

4. πῶς δὲ οὐκ ἔστι κατὰ τὸν εἰπόντα· „τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεὸς, ὁ πατήρ" εἰπεῖν ἄν· τί ἐμοὶ προσεύχῃ; μόνῳ τῷ πατρὶ προσεύχεσθαι χρή, ᾧ κἀγὼ προσεύχομαι· ὅπερ διὰ τῶν ἁγίων γραφῶν μανθάνετε. ἀρχιερεῖ γὰρ τῷ ὑπὲρ ὑμῶν κατασταθέντι ὑπὸ τοῦ πατρὸς καὶ παρακλήτῳ ἀπὸ τοῦ πατρὸς εἶναι λαβόντι εὔχεσθαι ὑμᾶς οὐ δεῖ ἀλλὰ δι' ἀρχιερέως καὶ παρακλήτου, δυναμένου συμπαθεῖν „ταῖς ἀσθενείαις ὑμῶν," πεπειρασμένου „κατὰ πάντα" ὁμοίως ὑμῖν, ἀλλὰ διὰ τὸν δωρησάμενόν μοι πατέρα πεπειρασμένου „χωρὶς ἁμαρτίας." μάθετε οὖν, ὅσην δωρεὰν ἀπὸ τοῦ πατρός μου εἰλήφατε, διὰ τῆς ἐν ἐμοὶ ἀναγεννήσεως τὸ
14v τῆς „υἱοθεσίας πνεῦμα" ἀπειληφότες, ἵνα χρηματίσητε „υἱοὶ θεοῦ" ἀδελφοὶ δὲ ἐμοῦ. ἀνέγνωτε γὰρ τὴν διὰ τοῦ Δαυὶδ ὑπ' ἐμοῦ εἰρημένην περὶ ὑμῶν πρὸς τὸν πατέρα φωνήν· „ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά

5 Deut. 32, 43 (Hebr. 1, 6). — **9** Jes. 49, 22. 23. — **16** Mark. 10, 18. Luk. 18, 19 (Matth. 19, 17). — **19** Vgl. Hebr. 8, 3. — **20** Vgl. Joh. 14, 16. 15, 26. 16, 7. I Joh. 2, 1. — **22** Vgl. Hebr. 4, 15. — **25** Vgl. I Petr. 1, 3. — **26** Vgl. Röm. 8, 14. 15. 19. 23. Gal. 4, 5. 6. — **28** Psal. 21, 23 (Hebr. 2, 12).

7 *παρὰ τοῦ προφήτου*] *παρὰ τῷ προφήτῃ* Angl. (bei Del. I 918b), vgl. oben Cap. XII 2, S. 325 Z. 10 | **10** *σύσημόν* T | **12** *αἱ δὲ*] *αἵδε* Wet. Del. | **13** ⟨*σοι*⟩ füge ich mit Lond. ein, während Del. ⟨*σε*⟩ einschaltet | **16** *κατὰ*] *καὶ* Angl. (a. a. O.) | **17** *εἰπεῖν ἄν· τί ἐμοὶ* Del. *εἰπεῖν, ἄν τι ἐμοὶ* Ox. Lond. *εἰπεῖν αὐτῷ, τί ἐμοὶ* vermutet Angl. (a. a. O.); *εἰπεῖν· ἄν τί ἐμοι* T | **19** *ὑμῶν* Bent. Del. (I 223 Anm. e) Angl. (a. a. O.), diese und die folgenden ähnlichen Correcturen sind wegen *δωρησάμενόν μοι* (unten Z. 23) notwendig; *ἡμῶν* T Ausgg. | **20** *ἀπὸ* Angl. (a. a. O.), vgl. unten Z. 25; *ὑπὸ* T Ausgg. | **21** *ὑμᾶς* Bent. Del. (I 223 Anm. f) Angl. (a. a. O.) *ἡμᾶς* T Ausgg. | **22** *ἐμῶν* Bent. Del. (I 223 Anm. g) Angl. (a. a. O.) *ἡμῶν* T Ausgg. | **28** *ὑμῖν* Bent. Del. (I 223 Anm. h) Angl. (a. a. O.) *ἡμῖν* T Ausgg.

σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε." ἀδελφῷ δὲ προσεύχεσθαι τοὺς κατηξιωμένους ἑνὸς αὐτῶν πατρὸς οὐκ ἔστιν εὔλογον· μόνῳ γὰρ τῷ πατρὶ μετ' ἐμοῦ καὶ δι' ἐμοῦ ἀναπεμπτέον ἐστὶν ὑμῖν προσευχήν.

XVI 1. Ταῦτ' οὖν λέγοντος ἀκούοντες Ἰησοῦ τῷ θεῷ δι' αὐτοῦ εὐχώμεθα, τὸ αὐτὸ λέγοντες πάντες μηδὲ περὶ τοῦ τρόπου τῆς εὐχῆς σχιζόμενοι. ἢ οὐχὶ σχιζόμεθα, ἐὰν οἱ μὲν τῷ πατρὶ οἱ δὲ τῷ υἱῷ εὐχώμεθα, ἰδιωτικὴν ἁμαρτίαν | κατὰ πολλὴν ἀκεραιότητα διὰ τὸ 224
ἀβασάνιστον καὶ ἀνεξέταστον ἁμαρτανόντων τῶν προσευχομένων τῷ υἱῷ, εἴτε μετὰ τοῦ πατρὸς εἴτε χωρὶς τοῦ πατρός; προσευχώμεθα τοίνυν ὡς θεῷ ἐντυγχάνωμεν δὲ ὡς πατρὶ δεώμεθα δὲ ὡς κυρίου εὐχαριστῶμεν δὲ ὡς θεῷ καὶ πατρὶ καὶ κυρίῳ, οὐ πάντως δούλου ὄντι κυρίῳ· ὁ γὰρ „πατὴρ" εὐλόγως ἂν νομισθείη τοῦ υἱοῦ καὶ κύριος καὶ τῶν δι' αὐτὸν γενομένων υἱῶν κύριος· ὥσπερ δὲ „οὐκ ἔστι θεὸς νεκρῶν ἀλλὰ ζώντων," οὕτως οὐκ ἔστι κύριος ἀγενῶν δούλων ἀλλὰ τῶν κατὰ μὲν τὰς ἀρχὰς φόβῳ διὰ τὴν νηπιότητα ἐξευγενιζομένων μετὰ δὲ ταῦτα κατὰ τὴν ἀγάπην μακαριωτέραν τῆς ἐν φόβῳ δουλείαν δουλευόντων· εἰσὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ μόνῳ τῷ καρδίας βλέποντι χαρακτῆρες φανεροὶ δούλων θεοῦ καὶ υἱῶν αὐτοῦ.

2. πᾶς τοιγαροῦν ὁ „τὰ ἐπίγεια" καὶ „μικρὰ" αἰτῶν ἀπὸ τοῦ θεοῦ παρακούει τοῦ ἐντειλαμένου „ἐπουράνια" καὶ „μεγάλα" αἰτεῖν ἀπὸ τοῦ μηδὲν ἐπίγειον μηδὲ μικρὸν χαρίζεσθαι ἐπισταμένου θεοῦ. ἐὰν δέ τις ἀνθυποφέρῃ τὰ κατὰ τὸ σωματικὸν ἐκ προσευχῆς τοῖς ἁγίοις δωρηθέντα ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ εὐαγγελίου φωνήν, διδάσκοντος „τὰ ἐπίγεια" ἡμῖν προστίθεσθαι καὶ „τὰ μικρά," ἀπαντητέον πρὸς

9 Vgl. oben Cap. XV 1, S. 333 Z. 27. — **13** Vgl. Röm. 8, 14. 15. Gal. 4, 6. 7. — **15** Vgl. Matth. 22, 32. Mark. 12, 27. Luk. 20, 38. — **16** Vgl. Röm. 8, 15. Gal. 4, 1. 3. 6. 7 und Clemens Alex., Eclog. proph. 19 p. 993. 994 ed. Potter. — **17** Vgl. 1 Joh. 4, 18. Hebr. 2, 15. — **19** Vgl. Röm. 8, 27. — **21** Vgl. oben Cap. II 2, S. 299 Z. 19.

2 *αὐτῶν*] *αὖ* [so] T, vgl. oben S. 326 Z. 13; *αὐτῷ* Bent. (bei Del. I 223 Anm. i) Angl. (bei Del. I 918b). *αὐτοῦ* Ausgg. | **8** *ἰδιωτικὴν* T *ἰδιωτῶν* Ausgg. | **9** *ἀνεξεταστον* [so] T | **10 ff.** am Rand folgende fünf z. T. beschädigte Zeilen von I. H. ⟨*πε*⟩*ρι τῆς δια*⟨*φ*⟩*ορᾶς τῆς προ*⟨*σε*⟩*υχῆς τῆς εν*⟨*τε*⟩*υξεως καὶ τῆς* | ⟨*δε*⟩*ησεως*: — T | **13** *δούλου*] *δούλων* Angl. (bei Del. I 919a), doch vgl. *τοῦ υἱοῦ* | **17** *κατὰ τὴν ἀγάπην μακαριωτέραν τῆς ἐν φόβῳ δουλείαν* schreibe ich mit Bent., der auch *διὰ τὴν ἀ. κτλ.* vermutete (bei Del. I 224 Anm. a); *καὶ τῆς ἀγάπης μακαριωτέραν τῆς ἐν φόβῳ δουλείαν* vermutet Angl. (a. a. O.) nach I Joh. 4, 18; *καὶ τὴν ἀγάπην μακαριωτέραν τῆς ἐν φόβῳ δουλείας* T Ausgg. | **26** *ἡμῖν* schreibe ich mit Bent. (bei Del. I 224 Anm. c), *ὑμῖν* T Ausgg. | *προστίθεσθαι*] *προστεθήσεται* Angl. (a. a. O.).

αὐτὸν ὅτι, ὥσπερ οὐ λεκτέον, δωρουμένου τινὸς ἡμῖν ὅ τι δή ποτε σῶμα, ὅτι ὁ δεῖνα τὴν σκιὰν ἡμῖν τοῦ σώματος ἐδωρήσατο (οὐ γὰρ προθέμενος δύο τινὰ χαρίσασθαι, σῶμα καὶ σκιὰν, δέδωκε τὸ σῶμα, ἀλλ' ἡ πρόθεσις τοῦ διδόντος ἐστὶ διδόναι σῶμα, ἐπακολουθεῖ δὲ τῇ δόσει τοῦ σώματος καὶ τὸ τὴν σκιὰν αὐτοῦ ἡμᾶς λαβεῖν), οὕτως, εἰ μεγαλοφυεστέρῳ γενομένῳ ἡμῶν τῷ νῷ κατανοήσαιμεν τὰς προηγουμένως ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἡμῖν διδομένας δωρεὰς, οἰκειότατα ἐροῦμεν παρακολουθήματα τῶν μεγάλων καὶ ἐπουρανίων πνευματικῶν χαρισμάτων εἶναι τὰ σωματικὰ, „ἑκάστῳ" διδόμενα τῶν ἁγίων „πρὸς τὸ συμφέρον" ἢ „κατ' ἀναλογίαν τῆς πίστεως" ἢ „καθὼς βούλεται" | ὁ διδούς· βούλεται δὲ σοφῶς, εἰ καὶ ἡμεῖς μὴ δυνάμεθα ἑκάστῳ τῶν διδομένων αἰτίαν καὶ λόγον ἄξιον τοῦ διδόντος εἰπεῖν. 15r

3. μᾶλλον οὖν κεκαρποφορήκει ἀπό τινος στειρώσεως μεταβαλοῦσα ἡ τῆς Ἄννης ψυχὴ ἥπερ τὸ σῶμα, κυῆσαν τὸν Σαμουήλ· καὶ μᾶλλον ὁ Ἐζεκίας θεῖα γεγεννήκει τέκνα νοῦ ἥπερ σώματος, ἐκ τοῦ σωματικοῦ σπέρματος αὐτῶν γεγεννημένων· ἐπὶ πλεῖόν τε ἀπὸ νοητῶν ἐπιβουλῶν ῥυσθέντες ἐτύγχανον Ἐσθὴρ καὶ Μαρδοχαῖος καὶ ὁ λαὸς ἥπερ ἀπὸ τοῦ Ἀμὰν καὶ τῶν συμπνεόντων ..... τοῦ διαφθεῖραι τὴν ψυχὴν αὐτῆς θέλοντος ἄρχοντος τὴν δύναμιν διακεκόφει ἢ ἐκείνου τοῦ Ὀλοφέρνου. τίς δ' οὐκ ἂν ὁμολογήσαι τῷ Ἀνανίᾳ καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ τὴν νοητὴν εὐλογίαν φθάνουσαν ἐπὶ πάντας τοὺς ἁγίους, εἰρημένην | ὑπὸ τοῦ Ἰσαὰκ τῷ Ἰακὼβ, τήν· „δώῃ σοι 225
ὁ θεὸς ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ," ἐπὶ πλεῖον ἐγγεγονέναι ἥπερ τὴν σωματικὴν δρόσον, τὴν φλόγα νικῶσαν τοῦ Ναβουχοδονόσορ; μᾶλλον δὲ πεφίμωντο τῷ προφήτῃ Δανιὴλ οἱ ἀόρατοι λέοντες, οὐ-

8 Vgl. I Kor. 12, 1. 4. 7. — **10** Vgl. Röm. 12, 6. [I Kor. 12, 11.] — **13** Vgl. I Sam. 1, 19. 20. — **15** Vgl. II Kön. 20, 18. Jes. 39, 7. — **17** Vgl. Esth. 6. 7. — **18** Vgl. Judith [12, 12. 16.] 13 [Matth. 10, 28]. — **20** Vgl. Dan. sec. LXX 3, 25. 50. — **22** Gen. 27, 28. — **25** Vgl. Dan. 6, 18. 22.

1—10 am Rand von I. H. *σῇ ταῦτα* T | **11** *ἑκάστῳ*] *ἑκάστου* Angl. (bei Del. I 919a), ob ⟨*ἐφ'*⟩ *ἑκάστῳ*? | **13** *κεκαρποφορήκει*] *ἐκεκαρποφορήκει* liest Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **15** *γεγεννήκει*] *ἐγεγεννήκει* Angl. (a. a. O.) | *ἥπερ σώματος*—16 *αὐτῶν γεγεννημένων* schreibe ich, vgl. *τὸ σῶμα* (Z. 14); *ἥπερ τὸ ἐκ τοῦ σ. σπ. αὐτῷ γεγεννημένον* Bent. (bei Del. I 224 Anm. e), *ἥπερ τὰ ἐκ τοῦ σ. σπ. αὐτοῦ γεγεννημένα* Angl. (a. a. O.), *ἥπερ τῶν ἐκ τοῦ σ. σπ. αὐτοῦ γεγεννημένων* Lond. Del., *ἥπερ τῶν ἐκ τοῦ σ. σπ. αὐτῶν γεγεννημένων* T Ox. | **16** *αὐτῶν*] *αὐ*$^{\bar{ν}}$ [so] T, vgl. oben S. 336 Z. 2 | **18** *ἀμᾶν* T | **18—19** am Rand von I. H. *ἔσφαλται γραφή.* T | **18** die Lücke ist etwa so auszufüllen: ⟨*αὐτῷ· καὶ μᾶλλον Ἰουδὶθ*⟩, ebenso Angl. (a. a. O.), nur dass er *Ἰουδὶθ* hinter *ἄρχοντος* einschiebt **19** *διακεκόφει*] *διεκεκόφει* Lond. | **20** *ὁμολογήσαι τῷ Ἀνανίᾳ* schreibe ich mit T. *ὁμολογήσαι τῷ Ἀζαρίᾳ* Ox. Lond., *ὁμολογήσαιτο Ἀνανίᾳ* Del. | **25** *πεφίμωντο*] *ἐπεφίμωντο* Angl. (a. a. O.).

δὲν ἐνεργῆσαι δυνάμενοι κατὰ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἥπερ οἱ αἰσθητοὶ, περὶ ὧν πάντες οἱ ἐντυγχάνοντες αὐτῇ τῇ γραφῇ ἐξειλήφαμεν. τίς δ' οὕτως ἐκπεφεύγει τοῦ κεχειρωμένου ὑπὸ τῷ Ἰησοῦ τῷ σωτῆρι ἡμῶν κήτους τὴν γαστέρα, πάντα τὸν φυγάδα τοῦ θεοῦ καταπίνοντος, ὡς Ἰωνᾶς χωρητικὸς γινόμενος ὡς ἅγιος ἁγίου πνεύματος;

XVII 1. Οὐ θαυμαστὸν δὲ εἰ μὲν πᾶσιν ὁμοίως τοῖς λαμβάνουσιν, ἵν' οὕτως εἴπω, τὰ ποιητικὰ τῶν τοιούτων σκιῶν σώματα ἡ ὁμοία οὐ δίδοται σκιὰ. τισὶ δ' ὁμοίως δίδοται σκιά. τοῦτο γὰρ τοῖς θεωροῦσι τὰ γνωμονικὰ προβλήματα καὶ τὸν τῶν σκιῶν πρὸς τὸ φωτίζον σῶμα λόγον σαφῶς παρίσταται συμβαῖνον καὶ κατὰ τὰ σώματα· τισὶ γοῦν ἄσκιοί εἰσιν οἱ γνώμονες καιρῷ τινι, ἑτέροις δὲ, ἵν' οὕτως εἴπω, βραχύσκιοι καὶ ἑτέροις παρ' ἑτέρους μακροσκιώτεροι. οὐ μέγα τοίνυν εἰ, τῆς προθέσεως τοῦ δωρουμένου τὰ προηγούμενα χαριζομένης κατά τινας ἀναλογίας ἀποῤῥήτους καὶ μυστικὰς ἁρμοζόντως τοῖς λαμβάνουσι καὶ τοῖς χρόνοις, ὅτε δίδοται τὰ προηγούμενα, ὁτὲ μὲν οὐδ' ὅλως αἱ σκιαὶ τοῖς λαμβάνουσιν ἕπονται ὁτὲ δὲ οὐ πάντων ἀλλὰ ὀλίγων ὁτὲ δὲ ἐλάττους συγκρίσει ἑτέρων, μειζόνων ἄλλοις ἑπακολουθουσῶν. ὥσπερ οὖν τὸν ζητοῦντα τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας οὔτε παροῦσα οὔτε ἀποῦσα ἡ τῶν σωμάτων σκιὰ εὐφραίνει ἢ λυπεῖ, ἔχοντα τὸ ἀναγκαιότατον, ἐὰν πεφωτισμένος ἤτοι ἐστερημένος ἡ τῆς σκιᾶς ἢ πλεῖον | ἢ ἔλαττον ἔχῃ τῆς σκιᾶς· οὕτως ἂν παρῇ ἡμῖν τὰ πνευματικὰ καὶ φωτιζώμεθα ὑπὸ τοῦ θεοῦ πρὸς τὴν παντελῆ κτῆσιν τῶν ἀληθινῶν ἀγαθῶν, οὐ μικρολογήσομεν περὶ εὐτελοῦς πράγματος τοῦ κατὰ τὴν σκιάν. πάντα γὰρ τὰ ὑλικὰ καὶ τὰ σωματικὰ, ὁποιά ποτε ἂν τυγχάνῃ, σκιᾶς ἀμενηνοῦ καὶ ἀδρανοῦς ἔχει λόγον, οὐδαμῶς δυνάμενα παραβάλλεσθαι πρὸς τὰς σωτηρίους τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων καὶ ἁγίας δωρεάς. ποία γὰρ σύγκρισις σωματικοῦ

3 Vgl. Hiob 3, 8. Jona 2, 1. 2. 11 und Origenes, Comm. in Joh. I 17 (tom. I p. 36 ed. Lomm., I 20, 29 sqq. ed. Brooke). De princ. IV 5 (tom. XXI p. 492 ed. Lomm.). — **9** Vgl. Plin., Nat. hist. II 72 (74)—76 (78). — **22** Vgl. Hebr. 6, 4 (Joh. 1, 9).

2 *τίς δ' οὕτως*] *τίς δ' οὐχ οὕτως* Bent. (bei Del. I 225 Anm. a) | **3** *ἐκπεφεύγει*] *ἐκπέφευγε* Angl. (a. a. O.) | **6** *μὲν* schreibe ich mit Angl. (bei Del. I 919b), *μὴ* TAusgg. | *πᾶσιν ὁμοίως τοῖς*] *πᾶσι τοῖς ὁμοίως* liest Angl. (a. a. O.) nicht ohne Wahrscheinlichkeit | **8** *ἡ ὁμοία* schreibe ich mit Bent. u. Del. (I 225 Anm. b), *ὁμοίως* Angl. (a. a. O.), *ἢ ὅμοιον* TAusgg. | *ὁμοίως*] *ὅλως οὐ* Bent. u. Del. (I 225 Anm. b) | **10** *καὶ κατὰ τὰ σώματα*] *κατὰ τὰ κλίματα* Angl. (a. a. O.) | **14** *χαριζομένης* TLond. *χαριζομένου* Ox. Del. | **16** *οὐδόλως* Lond. | **17** *ἀλλὰ* T *ἀλλ'* Ausgg. **19** *τῶν σωμάτων*] *τοῦ σώματος* Bent. (bei Del. I 225 Anm. f) | **20** *πεφωτισμένος ἤτοι ἐστερημένος*] *πεφωτισμένος ⟨ἢ⟩, εἶτ' ἐστερημένος* lesen Bent. Del. (I 225 Anm. g) Angl. (a. a. O.) ohne Grund, da das vermisste *ἢ* hinter *ἐστερημένος* vorhanden ist | **25** *ποτε*] *ποτ'* Lond.

πλούτου πρὸς τὸν „ἐν παντὶ λόγῳ“ πλοῦτον „καὶ πάσῃ“ σοφίᾳ; τίς δ' ἂν μὴ μαινόμενος παραβάλοι ὑγείαν σαρκῶν καὶ ὀστέων πρὸς ὑγιαίνοντα νοῦν καὶ ἐῤῥωμένην ψυχὴν καὶ συμμέτρους λογισμούς; ἅτινα πάντα λόγῳ ῥυθμιζόμενα θεοῦ εὐτελῆ τινα ἀμυχὴν, καὶ εἴ τι ἀμυχῆς βραχύτερον νομίζομεν, ποιεῖ τὰ σωματικὰ παθήματα.

2. ὁ δὲ κατανοήσας τί ποτ' ἦ τὸ κάλλος τῆς νύμφης, ἧς ὁ „νυμφίος“ λόγος ὢν θεοῦ ἐρᾷ. | ψυχῆς τυγχανούσης ἀνθούσης ὑπερ- 226
ουρανίῳ καὶ ὑπερκοσμίῳ κάλλει, αἰδεσθήσεται κἂν τῷ αὐτῷ ὀνόματι τοῦ κάλλους τιμῆσαι σωματικὸν κάλλος γυναικὸς ἢ παιδὸς ἢ ἀνδρός· τὸ γὰρ κυρίως κάλλος σὰρξ οὐ χωρεῖ. πᾶσα τυγχάνουσα αἶσχος. „πᾶσα“ γὰρ „σὰρξ ὡς χόρτος,“ καὶ ἡ „δόξα“ αὐτῆς, ἥτις ἐστὶν ἐμφαινομένη τῷ λεγομένῳ κάλλει γυναικῶν καὶ παιδίων, ἄνθει κατὰ τὸν προφητικὸν παραβέβληται λόγον, λέγοντα· „πᾶσα σὰρξ ὡς χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου. ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε· τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα.“ ἀλλὰ καὶ εὐγένειαν τίς ἔτι κυρίως ὀνομάσει τὴν τετριμμένην λέγεσθαι παρὰ ἀνθρώποις, νοήσας εὐγένειαν υἱῶν θεοῦ; „βασιλείαν“ δὲ Χριστοῦ „ἀσάλευτον“ θεωρήσας ὁ νοῦς πῶς οὐ καταφρονήσει ὡς οὐδενὸς λόγου ἀξίας πάσης τῆς ἐπὶ γῆς βασιλείας; στρατιάν τε ἀγγέλων καὶ ἀρχιστρατήγους ἐν αὐτοῖς δυνάμεων κυρίου ἀρχαγγέλους τε καὶ θρόνους καὶ κυριότητας καὶ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας ὑπερουρανίους, ὡς χωρεῖ ὁ ἔτι δεδεμένος σώματι ἀνθρώπινος νοῦς, κατὰ τὸ δυνατὸν τρανῶς ἰδὼν καὶ κατειληφὼς δύνασθαι ἰσοτίμου παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκείνοις τυχεῖν, πῶς οὐχί, κἂν σκιᾶς ἀδρανέστερος ᾖ, καὶ τούτων τῶν παρὰ τοῖς ἀνοήτοις θαυμαζομένων ὡς ἀμαυροτάτων καὶ οὐδενὸς λόγου ἀξίων συγκρίσει καταφρονῶν, κἂν διδῶται ταῦτα
16r πάντα, | ὑπερόψεται ὑπὲρ τοῦ τῶν ἀληθινῶν ἀρχῶν καὶ θειοτέρων ἐξουσιῶν μὴ ἀποτυχεῖν; εὐκτέον τοίνυν, εὐκτέον περὶ τῶν προηγουμένως καὶ ἀληθῶς μεγάλων καὶ ἐπουρανίων, καὶ τὰ περὶ τῶν ἐπακολουθουσῶν σκιῶν τοῖς προηγουμένοις θεῷ ἐπιτρεπτέον, τῷ

1 Vgl. I Kor. 1, 5. — **6** Vgl. Joh. 3, 29. — **11** Vgl. Jes. 40, 6. — **13** Jes. 40, 6—8. — **17** [Vgl. Joh. 1, 12 f. —] Vgl. Hebr. 12, 28. — **19** Vgl. Luk. 2, 13. — **20** Vgl. Matth. 24, 29. Mark. 13, 25. Luk. 21, 26. — **21** Vgl. Kol. 1, 16 (Ephes. 1, 21).

17 *βασιλείαν δὲ Χριστοῦ ἀσάλευτον* Bent. Del. (I 226 Anm. b) nach Hebr. 12, 28; *βασιλείαν δὲ Χριστοῦ ⟨βασιλέως τῶν⟩ βασιλευόντων* E. Klostermann nach I Tim. 6, 15; *βασιλέα δὲ Χριστὸν βασιλευόντων* Ox., *βασιλείαν δὲ Χριστοῦ βασιλευόντων* Lond. Del., *βασιλείαν δὲ Χριστοῦ βασιλεύοντος* Angl. (bei Del. I 919b), *βασι*$^{\lambda\prime\prime}$ [so] *δὲ χριστοῦ βασιλευόντων* T | **24** *κἂν σκιᾶς ἀδρανέστερος ᾖ, καὶ τούτων* Del. (I 226 Anm. c), *καὶ σκιᾶς ἀδρανεστέρων τούτων* vermutet Angl. (a. a. O.) weniger gut; *καὶ σκιᾶς ἀδρανέστερος ἢ καὶ τούτων* TAusgg. | **26** hinter *συγκρίσει* ist vielleicht *ἐκείνων* ausgefallen | **28** *προηγουμένως* T *προηγουμένων* Ausgg.

ἐπισταμένῳ „ὧν χρείαν“ διὰ τὸ ἐπίκηρον σῶμα ἔχομεν „πρὸ τοῦ“ ἡμᾶς „αἰτῆσαι αὐτόν.“

XVIII 1. Αὐτάρκως δὴ ἐν τούτοις, κατὰ τὴν δεδομένην χάριν, ὡς κεχωρήκαμεν, ὑπὸ θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ (ἀλλ' εἴθε καὶ ἐν ἁγίῳ πνεύματι, ὅπερ εἰ οὕτως ἔχει, κρινεῖτε ἐντυγχάνοντες τῇ γραφῇ) ἡμῖν εἰρημένοις, ἐξετάσαντες τὸ περὶ εὐχῆς πρόβλημα, ἤδη καὶ ἐπὶ τὸν ἑξῆς ἄθλον ἐλευσόμεθα, τὴν ὑπογραφεῖσαν ὑπὸ τοῦ κυρίου προσευχήν, ὅσης δυνάμεως πεπλήρωται, θεωρῆσαι βουλόμενοι.

2. καὶ πρὸ πάντων γε παρατηρητέον ὅτι ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Λουκᾶς δόξαιεν ἂν τοῖς πολλοῖς τὴν αὐτὴν ἀναγεγραφέναι ὑποτετυπωμένην πρὸς τὸ δεῖν οὕτως προσεύχεσθαι προσευχήν. ἔχουσι δὲ αἱ λέξεις τοῦ μὲν Ματθαίου τὸν τρόπον τοῦτον· „πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον· καὶ ἄφες | ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκα- 227
μεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν· καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.“ τοῦ δὲ Λουκᾶ οὕτως· „πάτερ, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν· καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίεμεν παντὶ τῷ ὀφείλοντι ἡμῖν· καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν.“

3. λεκτέον δὲ πρὸς τοὺς οὕτως ὑπολαμβάνοντας ὅτι πρῶτον μὲν τὰ ῥήματα, εἰ καὶ γειτνιῶντά τινα ἔχει ἀλλήλοις, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις διαφέρειν φαίνεται, ὡς ἐρευνῶντες αὐτὰ παραστήσομεν· δεύτερον δὲ ὅτι οὐχ οἷόν τε ἐστὶ τὴν αὐτὴν προσευχὴν καὶ ἐν τῷ ὄρει λέγεσθαι, ἔνθα „ἰδὼν τοὺς ὄχλους ἀνέβη,“ ὅτε „καθίσαντος αὐτοῦ προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ ἐδίδασκεν“ (ἐν γὰρ τῷ εἱρμῷ τῆς περὶ τῶν μακαρισμῶν ἀπαγγελίας καὶ τῶν ἑξῆς ἐντολῶν παρὰ τῷ Ματθαίῳ αὕτη ἀναγεγραμμένη εὑρίσκεται), καὶ „ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τόπῳ τινὶ προσευχόμενον, ὡς
16v ἐπαύσατο,“ εἰρῆσθαι πρός τινα „τῶν μαθητῶν“ ἀξιώσαντα διδαχθῆ-

1 Vgl. Matth. 6, S. — **3** Vgl. Ephes. 4, 7. — **13** Matth. 6, 9—13. — **20** Luk. 11, 2—4. — **29** Vgl. Matth. 5, 1. 2. — **31** Vgl. Matth. 5, 3 ff. — **33** Vgl. Luk. 11, 1.

3 δή] δὲ liest Angl. (bei Del. I 919b) ohne Grund | hinter τούτοις + ἐγενόμεθα Angl. (a. a. O.) unrichtig | **4** ὑπὸ] ἀπὸ lesen Bent. u. Del. (I 226 Anm. d) unrichtig, da ὑπὸ θεοῦ mit δεδομένην (Z. 3) zu verbinden ist | **13—14** am Rand von I. H. ἀρχὴ T | **19** ῥύσαι T | **29—30** am Rand σῆ von I. H. T | **30** αὐτοῦ (2)] αὐτοῦ Lond.

ναι „προσεύχεσθαι, ὡς καὶ Ἰωάννης ἐδίδασκε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ." πῶς γὰρ ἐνδέχεται τοὺς αὐτοὺς λόγους χωρὶς πάσης προγενομένης πεύσεως ἀποτακτικῶς εἰρῆσθαι καὶ πρὸς ἀξίωσιν μαθητοῦ ἀπαγγέλλεσθαι; ἀλλ' ἴσως τις εἴποι ἂν πρὸς τοῦτο ὅτι ἰσοδυναμοῦσαί εἰσιν αἱ εὐχαὶ εἰρημέναι ὡς μία, ὁτὲ μὲν ἐν ἀποτατικῷ λόγῳ ὁτὲ δὲ πρὸς ἕτερον τῶν μαθητῶν τὸν ἀξιώσαντα, κατὰ τὸ εἰκὸς τότε μὴ παρόντα, ὅτε ἔλεγε τὸ κατὰ τὸν Ματθαῖον, ἢ μὴ κεκρατηκότα τῶν εἰρημένων πάλαι· μή ποτε δὲ βέλτιον ᾖ διαφόρους νομίζεσθαι τὰς προσευχάς, κοινά τινα ἐχούσας μέρη. ζητήσαντες δὲ καὶ παρὰ τῷ Μάρκῳ, μή ποτε λανθάνῃ ἡμᾶς ἡ τοιαύτη ἰσοδυναμοῦσα ἀναγεγραμμένη, οὐδ' ἴχνος ἐγκείμενον προσευχῆς εὕρομεν.

XIX 1. Ἐπεὶ δὲ, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέροις εἰρήκαμεν, πρῶτον δεῖ καταστῆναί πως καὶ διατεθῆναι τὸν προσευχόμενον εἶθ' οὕτως εὔξασθαι, ἴδωμεν πρὸ τῆς ἐγκειμένης προσευχῆς παρὰ τῷ Ματθαίῳ τοὺς περὶ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀπηγγελμένους ⟨λόγους⟩, οἵτινες οὕτως ἔχουσιν· „ὅταν προσεύχησθε, οὐκ ἔσεσθε ὥσπερ οἱ ὑποκριταί· οτι φιλοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν ἑστῶτες προσεύχεσθαι, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις. ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. σὺ δὲ ὅταν προσεύχῃ, εἴσελθε εἰς τὸ ταμεῖόν σου καὶ κλείσας τὴν θύραν σου πρόσευξαι τῷ πατρί σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ ὁ | πατήρ σου ὁ 228
βλέπων σε ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι. προσευχόμενοι δὲ μὴ βαττολογήσητε ὥσπερ οἱ ἐθνικοί· δοκοῦσι γὰρ ὅτι ἐν τῇ πολυλογίᾳ αὐτῶν εἰσακουσθήσονται. μὴ οὖν ὁμοιωθῆτε αὐτοῖς· οἶδε γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὧν χρείαν ἔχετε πρὸ τοῦ ὑμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν. οὕτως οὖν προσεύχεσθε ὑμεῖς."

2. πολλαχοῦ τοίνυν φαίνεται ὁ σωτὴρ ἡμῶν ἐνιστάμενος ὡς πρὸς ὀλέθριον πάθος τὴν φιλοδοξίαν· ὅπερ καὶ ἐνθάδε πεποίηκεν, ἀποτρέπων κατὰ τὸν καιρὸν τῆς εὐχῆς ὑποκριτῶν ἔργον ἐπιτελεῖν· ὑποκριτῶν γὰρ ἔργον ἐστὶ τὸ τοῖς ἀνθρώποις ἐναβρύνεσθαι ἐπ' εὐσεβείᾳ θέλειν ἢ τῷ κοινωνικῷ. δέον δὲ μεμνημένους τοῦ „πῶς

12 Vgl. oben Cap. VIII. IX. — **16** Matth. 6, 5—9. — **31** Joh. 5, 44.

1 *αὐτοῦ*] *αὐτοῦ* Lond. | **2** *ἐνδέχηται* Lond. | **3** *ἀποτακτικῶς* [von *ἀποτάττω* = anordnen] T Ausgg., *ἀποτατικῶς* [von *ἀποτείνω*] lesen Bent. u. Del. (I 227 Anm. c) wohl wegen des folgenden *ἐν ἀποτατικῷ λόγῳ* (Z. 5); *ἐπιτακτικῶς* Angl. (bei Del. I 919[b]) ohne Grund | **5** *ἀποτατικῷ*] *ἀποτακτικῷ* Ox. Lond., *ἐπιτακτικῷ* Angl. (a. a. O.) | **7** *τὸ*] *τὰ* liest Angl. (a. a. O.) wegen des folgenden *τῶν εἰρημένων πάλαι* | *τῶν* < Lond. | **10** *μήποτε λανθάνῃ* Del. *μήποτε λανθάνοι* Ox. Lond. *μη*$^{\pi}$*λαν*$^{\theta\nu}$ [so] T | **15** ⟨*λόγους*⟩ füge ich mit den Ausgg. ein | **19** u. **24** *αὐτῶν*] *αὐτῶν* Lond. | **31** *τῷ*] *θεῷ* oder *τῷ θεῷ* [so Wet. im Text, f⟨ortasse⟩ *τὸ* am Rand] vermutet Angl. (bei Del. I 920[a]) | *κοινωνικῷ* [abgekürzt geschrieben] T *κοινωνεῖν* Ausgg.

δύνασθε πιστεῦσαι ὑμεῖς, δόξαν παρὰ ἀνθρώπων λαβόντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου θεοῦ οὐ ζητεῖτε;" πάσης τῆς παρὰ ἀνθρώποις δόξης, κἂν ἐπὶ τῷ καλῷ γίνεσθαι νομίζηται, καταφρονεῖν καὶ ζητεῖν τὴν κυρίαν δόξαν καὶ ἀληθῆ τὴν ἀπὸ τοῦ μόνου τὸν τῆς δόξης ἄξιον πρεπόντως ἑαυτῷ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν τοῦ δοξαζομένου
17r δοξάζοντος. καὶ αὐτὸ οὖν τὸ νομισθὲν ἂν καλὸν εἶναι | καὶ ἐπαινετὸν μολύνεται νομιζόμενον γίνεσθαι, ὅτε, „ὅπως" δοξασθῶμεν „ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων" ἢ „ὅπως" φανῶμεν „τοῖς ἀνθρώποις," ποιοῦμεν αὐτό· διόπερ οὐδεμία ἐπὶ τούτῳ ἀπὸ θεοῦ ἀμοιβὴ ἡμῖν ἕπεται. ἀψευδὴς γὰρ πᾶς ὁ τοῦ Ἰησοῦ λόγος καὶ, εἰ δεῖ βιαζόμενον εἰπεῖν, ἀψευδέστερος γίνεται, ἐπὰν μετὰ τοῦ συνήθους αὐτοῦ ὅρκου λέγηται. φησὶ δὲ περὶ τῶν δι' ἀνθρωπίνην δόξαν εὐ τὸν πέλας δοκούντων ποιεῖν ἢ „ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν" προσευχομένων, „ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις," τὸ αὐτό· „ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν." ὥσπερ γὰρ ἀπέσχεν ὁ κατὰ Λουκᾶν πλούσιος „τὰ ἀγαθὰ" „ἐν τῇ" ἑαυτοῦ ἀνθρωπίνῃ „ζωῇ," διὰ τὸ ἀπεσχηκέναι ταῦτα οὐκέτι χωρῶν τυχεῖν αὐτῶν μετὰ τὸν ἐνεστηκότα βίον· οὕτως ὁ ἀπέχων ἑαυτοῦ „τὸν μισθὸν," εἴ τι δώσει τινὶ ἢ ἐν εὐχαῖς, ἅτε μὴ σπείρας „εἰς τὸ πνεῦμα" ἀλλὰ „εἰς τὴν σάρκα." „θερίσει" μὲν τὴν „φθορὰν." οὐ „θερίσει" δὲ τὴν „αἰώνιον ζωήν." „εἰς τὴν σάρκα" δὲ σπείρει ὁ „ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ταῖς ῥύμαις, ὅπως" δοξασθῇ „ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων," ποιῶν „ἐλεημοσύνην" μετὰ σαλπισμοῦ τοῦ „ἔμπροσθεν" ἑαυτοῦ, ἢ ὁ φιλῶν „ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν" ἑστὼς „προσεύχεσθαι, ὅπως" φανεὶς „τοῖς ἀνθρώποις" εὐσεβής τις καὶ ὅσιος εἶναι παρὰ τοῖς ἑωρακόσι νομισθῇ.

3. ἀλλὰ καὶ πᾶς ὁ τὴν πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον ὁδεύων ὁδὸν, τὴν ἀπάγουσαν ἐπὶ „τὴν ἀπώλειαν," οὐδὲν ὀρθὸν καὶ εὐθὲς ἔχουσαν ἀλλὰ πᾶσαν σκολιὰν τυγχάνουσαν καὶ γεγωνιωμένην (κέκλασται γὰρ

7 Vgl. Matth. 6, 2. 5. — **13** Vgl. Matth. 6, 5. — **15** Matth. 6, 5 (2). — **16** Vgl. Luk. 16, 25. — **18** Vgl. Matth. 6, 5. — **19** Vgl. Gal. 6, 8. — **21** Vgl. Matth. 6, 2. — **23** Vgl. Matth. 6, 5. — **27** Vgl. Matth. 7, 13.

10 am Rand *σῃ δρα* von I. H. T | **11** *αὐτοῦ* TAusgg. *αὐτῷ* schreiben Bent., Del. (I 228 Anm. c) u. Angl. (bei Del. I 920a) | **13** *ἢ*] *καὶ* oder *καὶ* ⟨*τῶν*⟩ vermutet Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **15** *ἀπέσχεν*] *ἀποσχὼν* liest Angl. (a. a. O.) nicht glücklich | **17** *διὰ τὸ*] *διά* ⟨*τε*⟩ *τὸ* liest Bent. (bei Del. I 228 Anm. d) unrichtig | *οὐκέτι* T *οὐκ ἔστι* Ausgg. | **18** *εἴ τι δώσει* T Lond. *εἴτε δώσει* Ox. Del., *εἴτ' ἐν δόσει* lesen Bent. Del. (I 228 Anm. f) Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **23** *σαλπισμοῦ τοῦ*] *σαλπισμοῦ του* Bent. (bei Del. I 228 Anm. g) | *ἢ*] *καὶ* Angl. (a. a. O.), vgl. oben Z. 13 | **27** bis S. 343 Z. 12 am Rand *σῃ ταῦτα* von I. H. T.

ἐπὶ πλεῖστον ἡ εὐθεῖα), ἐν αὐτῇ ἔστηκεν οὐ καλῶς, „ἐν ταῖς | γω- 229
νίαις τῶν πλατειῶν" προσευχόμενος, διὰ τῆς φιληδονίας οὐχὶ ἐν
μιᾷ ἀλλ' ἐν πλείοσι γινόμενος πλατείαις· ἐν αἷς οἱ „ὡς ἄνθρωποι"
ἀποθνήσκοντες διὰ τὸ τῆς θεότητος ἀποπεπτωκέναι τυγχάνουσι
δοξάζοντες καὶ μακαρίζοντες τοὺς ἐν ταῖς πλατείαις ἀσεβεῖν αὐτοῖς
νενομισμένους. πολλοὶ δὲ ἀεὶ οἱ φαινόμενοι ἐν τῷ προσεύχεσθαι
„φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι," ἐν μέσοις τοῖς συμποσίοις καὶ παρὰ
ταῖς μέθαις ἐμπαροινοῦντες τῇ προσευχῇ. ἀληθῶς „ἐν ταῖς γωνίαις
τῶν πλατειῶν ἑστῶτες" καὶ προσευχόμενοι· πᾶς γὰρ ὁ κατὰ τὴν
ἡδονὴν βιοὺς, τὸ εὐρύχωρον ἀγαπήσας ἐκπέπτωκε τῆς στενῆς καὶ
τεθλιμμένης ὁδοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν ἐχούσης
κάμπην καὶ οὐδὲ ὅλως γεγωνιωμένης.

XX 1. Εἰ δέ ἐστι τὶς διαφορὰ ἐκκλησίας καὶ συναγωγῆς (τῆς
μὲν κυρίως ἐκκλησίας οὐκ ἐχούσης „σπίλον ἢ ῥυτίδα ἤ τι τῶν τοιού-
17v τῶν ἀλλὰ" | ἁγίας καὶ ἀμώμου τυγχανούσης, εἰς ἣν οὔτε ὁ „ἐκ πόρνης"
εἰσέρχεται οὔτε ὁ „θλαδίας" ἢ „ἀποκεκομμένος" ἀλλ' οὐδὲ Αἰγύπ-
τιος ἢ Ἰδουμαῖος, ἐὰν μὴ υἱῶν γεννηθέντων αὐτοῖς διὰ τὴν τρί-
την γενεὰν μύλις δυνηθῶσιν ἐφαρμόσαι τῇ ἐκκλησίᾳ, οὐδὲ ὁ „Μωα-
βίτης" καὶ „Ἀμμανίτης," ἐὰν μὴ δεκάτη γενεὰ πληρωθῇ καὶ ὁ αἰὼν
τελεσθῇ· τῆς δὲ συναγωγῆς ὑπὸ ἑκατοντάρχου οἰκοδομουμένης, ἐν
τοῖς πρὸ τῆς Ἰησοῦ ἐπιδημίας χρόνοις τοῦτο ποιοῦντος, ὅτε οὐδέπω
μεμαρτύρηται „πίστιν" ἔχειν, ὁπόσην „οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ" εὗρεν
ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ), ὁ φιλῶν δὴ „προσεύχεσθαι" „ἐν ταῖς συναγωγαῖς"

1 Vgl. Matth. 6, 5. — **3** Vgl. Psal. 81, 7. — **7** II Tim. 3, 4. — **8** Vgl. Matth. 6, 5. — **10** Vgl. Matth. 7, 13. 14. — **14** Vgl. Ephes. 5, 27. — **15** Vgl. Deut. 23, 2. — **16** Vgl. Deut. 23, 1. — Vgl. Deut. 23, 7. 8. — **18** Vgl. Deut. 23, 3. — **20** Vgl. Luk. 7, 5. — **22** Vgl. Matth. 8, 10. Luk. 7, 9. — **23** Vgl. Matth. 6, 5.

1 *ἐν αὐτῇ—2 φιληδονίας*] *ἐν αὐτῇ ἔστηκεν. οὐκ ἄλλως ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν προσευχόμενος. ⟨ἢ⟩ διὰ τῆς φιλοδοξίας* Bent. (bei Del. I 228 Anm. b), *ἐν ᾗ ἔστηκεν οὐ καλῶς ⟨ὁ⟩ ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλ. πρ. διὰ τῆς φιληδονίας* Angl. (bei Del. I 920a); besser wäre nach Bent. u. Angl. zu schreiben: *ἐν αὐτῇ ἔστηκεν οὐκ ἄλλως ⟨ἢ ὁ⟩ ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλ. πρ. διὰ τῆς φιληδονίας*, wenn eine Änderung nötig | **5** *ἀσεβεῖν*] *εὐσεβεῖν* lesen Bent. Del. (I 229 Anm. a) Angl. (a. a. O.) nicht richtig | **6** *ἀεί*] *εἰσιν* Bent. Del. (I 229 Anm. b) Wet. (am Rand) | **16** *εἰσέρχηται* Lond. | **17** *ἐὰν μὴ υἱῶν γεννηθέντων αὐτοῖς* Ox. Del., *ἐὰν δὲ υἱοὶ γεννηθῶσιν αὐτοῖς* liest Bent. (bei Del. I 229 Anm. d) nach d. LXX; *ἐὰν δὲ υἱῶν γεννηθέντων αὐτοῖς* T Lond. | **19** *Ἀμμανίτης* Lond. *ἀμανίτης* T Ox. Del. | **20** *ἑκατοντάρχου* Ox. (p. 168) Lond. Del., *χῦ* [= *χριστοῦ*] T; der Fehler ist, wie Ox. (p. 168) richtig bemerkt, wohl so zu erklären, dass die Vorlage *ρχου* [= *ἑκατοντάρχου*] bot, was von dem Schreiber nicht verstanden und in *χριστοῦ* verlesen wurde | **23** *δὴ* Angl. (a. a. O.) u. Del. (I 229 Anm. g), *δὲ* T Ausgg.

οὐ μακράν ἐστι τῶν γωνιῶν „τῶν πλατειῶν." ἀλλ' οὐχ ὁ ἅγιος τοιοῦτος· οὐ φιλεῖ γὰρ „προσεύχεσθαι" ἀλλὰ ἀγαπᾷ, καὶ οὐκ „ἐν συναγωγαῖς" ἀλλ' ἐν ἐκκλησίαις, καὶ οὐκ „ἐν γωνίαις πλατειῶν" ἀλλ' ἐν τῇ εὐθύτητι τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ, ἀλλὰ καὶ οὐχ ἵνα φανῇ „τοῖς ἀνθρώποις" ἀλλ' ἵν' ὀφθῇ „ἐνώπιον κυρίου τοῦ θεοῦ." ἄρρην γάρ ἐστι τὸν „δεκτὸν ἐνιαυτὸν κυρίου" νοῶν καὶ τὴν ἐντολὴν τηρῶν τὴν λέγουσαν· „τρὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀφθήσεται πᾶν ἀρσενικὸν ἐνώπιον κυρίου τοῦ θεοῦ."

2. ἐπιμελῶς δὲ ἀκουστέον τοῦ „φανῶσιν," ἐπεὶ οὐδὲν φαινόμενον καλόν ἐστιν, οἱονεὶ δοκήσει ὂν καὶ οὐκ ἀληθῶς καὶ τὴν φαντασίαν πλανῶν ἀλλ' οὐκ ἀκριβῶς καὶ ἀληθῶς ἐκτυποῦν. ὥσπερ δὲ οἱ ἐν τοῖς θεάτροις δραμάτων τινῶν ὑποκριταὶ οὐχ ὅπερ λέγουσίν εἰσιν, οὐδ' ὅπερ βλέπονται καθ' ὃ περίκεινται πρόσωπον τοῦτο τυγχάνουσιν· οὕτως καὶ πάντες οἱ ἐπιμορφάζοντες τῷ δοκεῖν τὴν τοῦ καλοῦ φαντασίαν οὐ δίκαιοι ἀλλ' ὑποκριταί εἰσι δικαιοσύνης, καὶ αὐτοὶ ἐν ἰδίῳ θεάτρῳ ὑποκρινόμενοι, „ταῖς συναγωγαῖς καὶ ταῖς 230
γωνίαις τῶν πλατειῶν." ὁ δὲ μὴ ὑποκριτὴς ἀλλὰ πᾶν τὸ ἀλλότριον ἀποθέμενος, ἐν τῷ παντὸς τοῦ προειρημένου θεάτρου καθ' ὑπερβολὴν μείζονι ἑαυτὸν ἀρέσκειν εὐτρεπίζων, εἰσέρχεται εἰς τὸ ἑαυτοῦ „ταμεῖον," ἐπὶ τοῦ ἐναποτεθησαυρισμένου πλούτου τὸν „τῆς σοφίας καὶ γνώσεως" θησαυρὸν ἑαυτῷ ἀποκλείσας· καὶ μηδαμῶς ἔξω νεύων μηδὲ περὶ τὰ ἔξω κεχηνὼς πᾶσάν τε „τὴν θύραν" τῶν αἰσθητηρίων ἀποκλείσας, ἵνα μὴ ἕλκηται ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων μηδὲ ἐκείνων ἡ φαντασία τῷ νῷ αὐτοῦ ἐπεισκρίνηται, προσεύχεται τῷ τὸ τοιοῦτον κρυπτὸν μὴ φεύγοντι μηδὲ ἐγκαταλείποντι πατρὶ ἀλλ' ἐν αὐτῷ κατοικοῦντι, συμπαρόντος αὐτῷ καὶ τοῦ μονογενοῦς. ἐγὼ γάρ, φησί, „καὶ ὁ πατὴρ" „πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα." δῆλον δὲ ὅτι τῷ δικαίῳ, ἐὰν δὴ οὕτως εὐχώμεθα, οὐ μόνον θεῷ ἀλλὰ καὶ πατρὶ ἐντευξόμεθα, ὡς υἱῶν μὴ ἀπολειπομένῳ ἀλλὰ παρόντι ἡμῶν „τῷ κρυπτῷ" καὶ ἐφορῶντι αὐτὸ

2 Vgl. Matth. 6, 5. — **4** Vgl. Matth. 7, 14. — **5** Vgl. Matth. 6, 5. — Vgl. Deut. 16, 16. — **6** Vgl. Jes. 61, 2 (Luk. 4, 19). — **7** Deut. 16, 16. — **9** Vgl. Matth. 6, 5. — **19 25 30** Vgl. Matth. 6, 6. — **20** Vgl. Kol. 2, 3. 1 Tim. 6, 18. 19. — **25** Vgl. [Ephes. 2, 22. 3, 17.] Barnab. XVI 8. — **26** Vgl. Joh. 1, 14. 18. 3, 16. 18. 1 Joh. 4, 9. — **27** Vgl. Joh. 14, 23.

10 ἀληθῶς] ἀληθὲς Huet (am Rand) ἀλῆ [so] T | **11—12** am Rand σῃ von I. H. T | **12** δραμάτων Ausgg. δραμόντων T | **18** θεάτρου] von II. H. aus θεάτρῳ. w. e. sch., corrigiert T, θεάτρῳ Lond. | **19** ἑαυτὸν schreibe ich mit Angl. (bei Del. I 920a), dem Del. (ebenda) zustimmt, denn εὐτρεπίζων erfordert ein Accusativobject; ἑαυτῷ T Ausgg.

18r καὶ | πλείονα τὰ ἐν τῷ ταμείῳ ποιοῦντι, ἐὰν αὐτοῦ „τὴν θύραν“ ἀποκλείσωμεν.

XXI 1. Ἀλλὰ προσευχόμενοι μὴ βαττολογήσωμεν ἀλλὰ θεολογήσωμεν. βαττολογοῦμεν δὲ, ὅτε μὴ μωμοσκοποῦντες ἑαυτοὺς ἢ τοὺς ἀναπεμπομένους τῆς εὐχῆς λόγους λέγομεν τὰ διεφθαρμένα ἔργα ἢ λόγους ἢ νοήματα, ταπεινὰ τυγχάνοντα καὶ ἐπίληπτα, τῆς ἀφθαρσίας ἀλλότρια τοῦ κυρίου. ὁ μέντοι βαττολογῶν ἐν τῷ εὔχεσθαι ἤδη καὶ ἐν τῇ χείρονι τῶν προειρημένων ἡμῖν συναγωγικῇ ἐστι καταστάσει τε ⟨καὶ⟩ χαλεπωτέρᾳ τῶν ἐν ταῖς πλατείαις γωνιῶν ὁδῷ, οὐδὲ ἴχνος σῴζων κἂν ὑποκρίσεως ἀγαθοῦ. βαττολογοῦσι γὰρ κατὰ τὴν λέξιν τοῦ εὐαγγελίου μόνοι „οἱ ἐθνικοὶ.“ οὐδὲ φαντασίαν μεγάλων ἔχοντες ἢ ἐπουρανίων αἰτημάτων, πᾶσαν εὐχὴν ⟨περὶ⟩ τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ἐκτὸς ἀναπέμποντες. ἐθνικῷ οὖν βαττολογοῦντι ὁμοιοῦται ὁ τὰ κάτω ἀπὸ τοῦ ἐν οὐρανοῖς καὶ ὑπὲρ τὰ ὕψη τῶν οὐρανῶν κατοικοῦντος κυρίου αἰτῶν.

2. καὶ ἔοικέ γε ὁ πολυλογῶν βαττολογεῖν, καὶ ὁ βαττολογῶν πολυλογεῖν. οὐδὲν γὰρ ἓν τῆς ὕλης καὶ τῶν σωμάτων, ἀλλ' ἕκαστον τῶν νομιζομένων ἓν ἔοχισται καὶ διακέκοπται καὶ διήρηται εἰς πλείονα τὴν ἕνωσιν ἀπολωλεκός· ἓν γὰρ τὸ ἀγαθὸν πολλὰ δὲ τὰ αἰσχρὰ, καὶ ἓν ἡ ἀλήθεια πολλὰ δὲ τὰ ψευδῆ, καὶ ἓν ἡ ἀληθὴς δικαιοσύνη, πολλαὶ δὲ ἕξεις ταύτην ὑποκρίνονται, καὶ ἓν ἡ τοῦ θεοῦ σοφία, πολλαὶ δὲ αἱ καταργούμεναι „τοῦ αἰῶνος τούτου“ καὶ „τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου,“ καὶ εἷς μὲν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, πολλοὶ δὲ οἱ ἀλλότριοι τοῦ θεοῦ. διὰ | τοῦτο οὐδεὶς ἐκφεύξεται „ἁμαρτίαν“ 231
„ἐκ πολυλογίας,“ καὶ οὐδεὶς δοκῶν „ἐκ πολυλογίας“ εἰσακουσθήσεσθαι

3 Vgl. Matth. 6, 7. — **8** Vgl. oben Cap. XX 1. — **9** Vgl. Matth. 6, 5. — **11** Vgl. Matth. 6, 7. — **14** Vgl. Jes. 66, 1. — **21** Vgl. I Kor. 2, 6. — **24** Vgl. Prov. 10, 19. — **25** Vgl. Matth. 6, 7.

5 *λέγομεν* Del. *λέγωμεν* TOx. Lond. | **8** *ἐν τῇ χείρονι τῶν προειρημένων ἡμῖν συναγωγικῇ ἐστι καταστάσει* schreibe ich nach Del. (I 230 Anm. c), *ἐν τῷ χείρονι τᾶν προειρημένων ἡμῖν συναγωγικῶν* [*συναγωγικός* Ox.] *ἐστι, καταστάσει* Ausgg., *ἐν τῷ χείρονι τῶν προειρημένων ἡμῖν συναγωγικῶς ἐστι καταστάσει* T | **9** *τε ⟨καὶ⟩ χαλεπωτέρᾳ* Lomm., *ἢ* (oder *καὶ*) *χαλεπωτέρᾳ* Bent. Del. (I 230 Anm. c) | *τῶν ἐν ταῖς πλατείαις γωνιῶν ὁδῷ*] *τῶν ἐν ταῖς πλατειῶν γωνίαις ἑστώτων* vermutet Angl. (bei Del. I 920a) nach Matth. 6, 5 zu gewaltsam | **11** *μόνοι* Ox. Del. (I 230 Anm. e) *μόνον* Angl. (a. a. O.) *μόνην* T Lond. Del. | **12** *ἔχοντες* Ausgg. *ἐχόντων* T | ⟨*περὶ*⟩ ist mit Bent. Del. (I 230 Anm. f) Angl. (a. a. O.) einzufügen | **15** *κυρίου*] *θεοῦ* liest Bent. (bei Del. I 230 Anm. g) ohne Grund | **17—21** am Rand: *ἐκ'* darunter *ση* von I. H., wahrscheinlich = *ἐκεῖνο σημειωτέον*, T | **19** *ἀπολωλεκός* schreibe ich mit Lond. u. Wet. (am Rand), *ἀπολωλεκότα* Del. (I 230 Anm. h), *ἀπολελωκότα* Ox. Wet. Del. im Text; *ἀπολελωκως* [so] T | **21** *ὑποκρίνονται*] *ὑποκρινόμεναι* vermutet Bent. (bei Del. I 230 Anm. i), *ὑποκρίνουσα* Angl. (a. a. O.).

εἰσακούεσθαι δύναται. διόπερ οὐχ ὁμοιωτέον ἐστὶ τὰς εὐχὰς ἡμῶν τοῖς ἐθνικοῖς βαττολογοῦσιν ἢ πολυλογοῦσιν ἢ ὅ τι δή ποτε πράττουσι „κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφεως“· „οἶδε γὰρ“ ὁ τῶν ἁγίων θεὸς, „πατὴρ“ ὧν, „ὧν χρείαν“ ἔχουσιν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, ἐπεὶ ἄξια τυγχάνει τῆς πατρικῆς γνώσεως. εἰ δέ τις ἀγνοεῖ τὸν θεὸν, καὶ τὰ τοῦ θεοῦ ἀγνοεῖ, ἀγνοεῖ δὲ τὰ „ὧν χρείαν“ ἔχει· διημαρτημένα γάρ ἐστι τὰ „ὧν χρείαν“ ἔχειν νομίζει· ὁ δὲ τεθεωρηκὼς ὧν ἐστιν ἐνδεὴς κρειττόνων καὶ θειοτέρων, γινωσκομένων ὑπὸ θεοῦ τεύξεται ὧν τεθεώρηκε καὶ ἐγνωσμένων τῷ πατρὶ καὶ πρὸ τῆς αἰτήσεως. τούτων δὴ εἰς τὰ πρὸ τῆς ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον εὐχῆς εἰρημένων, ἤδη θεασώμεθα καὶ τὰ δηλούμενα ἀπὸ τῆς εὐχῆς.

XXII 1. „*Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.*“ ἄξιον ἐπιμελέστερον ἐπιτηρῆσαι τὴν λεγομένην παλαιὰν διαθήκην, εἰ ἔστι που
18v εὑρεῖν ἐν αὐτῇ εὐχήν τινος λέγοντος τὸν θεὸν *πατέρα*· | ἐπὶ γὰρ τοῦ παρόντος κατὰ δύναμιν ἐξετάσαντες οὐχ εὕρομεν. οὐ τοῦτο δέ φαμεν, ὅτι ὁ θεὸς *πατὴρ* οὐκ εἴρηται, ἢ οἱ πεπιστευκέναι νομιζόμενοι θεῷ υἱοὶ οὐκ ὠνομάσθησαν θεοῦ, ἀλλ᾽ ὅτι ἐν προσευχῇ τὴν ἀπὸ τοῦ σωτῆρος κατηγγελμένην παῤῥησίαν περὶ τοῦ ὀνομάσαι τὸν θεὸν *πατέρα* οὐχ εὕρομέν πω. ὅτι δὲ εἴρηται *πατὴρ* ὁ θεὸς καὶ υἱοὶ οἱ τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ προσεληλυθότες, πολλαχοῦ ἔστιν ἰδεῖν ὥσπερ καὶ ἐν Δευτερονομίῳ· „θεὸν τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλιπες, καὶ ἐπελάθου θεοῦ τοῦ τρέφοντός σε.“ καὶ πάλιν· „οὐκ αὐτὸς οὗτός σου *πατὴρ* ἐκτήσατό σε καὶ ἐποίησέ σε καὶ ἔκτισέ σε;“ καὶ πάλιν· „υἱοὶ, οἷς οὐκ ἔστι πίστις ἐν αὐτοῖς“· καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ· „υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν“· καὶ ἐν τῷ Μαλαχίᾳ· „υἱὸς δοξάσει *πατέρα*, καὶ δοῦλος τὸν κύριον αὐτοῦ. καὶ εἰ *πατὴρ* εἰμι ἐγὼ, ποῦ ἐστιν ἡ δόξα μου; καὶ εἰ κύριός εἰμι ἐγὼ, ποῦ ἐστιν ὁ φόβος μου;“

2. καὶ εἰ λέγεται τοίνυν *πατὴρ* ὁ θεὸς, καὶ υἱοὶ οἱ τῷ λόγῳ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως γεγεννημένοι, τὸ βέβαιόν γε καὶ τὸ ἀμετάπτω-

1 Vgl. Matth. 6, 8. 7. — **3** Vgl. Psal. 57, 5. — Vgl. Matth. 6, 8. — **12** Matth. 6, 9. — **14** Vgl. Origenes, Comm. in Joh. XIX 1 (5) (tom. II p. 146 sq. ed. Lomm., II 7, 16 sqq. ed. Brooke). — **21** Deut. 32, 18. — **22** Deut. 32, 6. — **24** Deut. 32, 20. — Jes. 1, 2. — **26** Mal. 1, 6. — **29** Vgl. Origenes, Comm. in Matth. XVII 36 (tom. IV p. 170 sq. ed. Lomm.).

3 ὁ τῶν ἁγίων θεὸς] ὁ τῶν ὅλων θεὸς vermutet Bent. (bei Del. I 231 Anm. a) ohne Grund | **6** ἀγνοεῖ, ἀγνοεῖ δὲ τὰ] ἀγνοεῖ δὴ τὰ vermutet Angl. (bei Del. I 920 b) | **10** δὴ] δὲ Angl. (a. a. O.) | **12** am Rand ἀρχὴ von I. H. T | **18** ἀπὸ] ὑπὸ Angl. (a. a. O. vgl. oben Cap. XIX 1, S. 341 Z. 15 | **20** ἔστιν schreibe ich, ἐστιν TAusgg. | **26** δοξάσει] δοξάζει Angl. (a. a. O.) nach d. LXX | αὐτοῦ] αὑτοῦ Lond. | **30** βέβαιόν γε schreibe ich mit Bent. Del. (I 231 Anm. e) Angl. (a. a. O.), βέβαιόν τε TAusgg.

τον τῆς υἱότητος οὐκ ἔστιν ἰδεῖν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. αὐτὰ γοῦν ἃ παρεθέμεθα ὑπαιτίους ἐμφαίνει εἶναι τοὺς λεγομένους υἱούς· ἐπεὶ κατὰ τὸν ἀπόστολον, ἕως ‚,ὁ κληρονόμος νήπιός ἐστιν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὤν, ἀλλ' ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶ καὶ οἰκονόμους ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρός"· „τὸ" δὲ „πλήρωμα τοῦ χρόνου" ἐν τῇ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιδημίᾳ ἔνεστιν, ὅτε τὴν υἱοθεσίαν ἀπολαμβάνουσιν οἱ βουλόμενοι, ὡς ὁ Παῦλος διδάσκει διὰ τούτων· „οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας εἰς φόβον ἀλλὰ ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν· Ἀββὰ ὁ πατήρ"· καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην· „ὅσοι | δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς 232
ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ." καὶ διὰ τοῦτο τὸ τῆς „υἱοθεσίας πνεῦμα" ἐν τῇ καθολικῇ τοῦ Ἰωάννου ἐπιστολῇ περὶ τῶν ἐκ θεοῦ γεγεννημένων μεμαθήκαμεν ὅτι „πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ, ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει· καὶ οὐ δύναται ἁμαρτάνειν, ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ γεγέννηται."

3. εἰ μέντοι νοήσαιμεν, τί ἐστι τὸ „ὅταν προσεύχησθε, λέγετε· πάτερ," ὅπερ παρὰ τῷ Λουκᾷ γέγραπται, ὀκνήσομεν μὴ γενόμενοι υἱοὶ γνήσιοι προενέγκασθαι ταύτην τὴν φωνὴν αὐτῷ, μή ποτε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡμῶν ἁμαρτήμασι καὶ ἀσεβείας ἐγκλήματι ἔνοχοι γενώμεθα. ὃ δὲ λέγω, τοιοῦτόν ἐστι. φησὶν ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς Κορινθίους ὁ Παῦλος· „οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν· κύριος Ἰησοῦς, εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ, καὶ οὐδεὶς ἐν πνεύματι θεοῦ λαλῶν λέγει· ἀνάθεμα Ἰησοῦς," 19r
τὸ αὐτὸ ὀνομάζων ἅγιον πνεῦμα καὶ πνεῦμα „θεοῦ." τί δὲ τὸ εἰπεῖν „ἐν πνεύματι ἁγίῳ" κύριον Ἰησοῦν, οὐ πάνυ ἐστὶ σαφὲς, προφερομένων τὴν φωνὴν ὑποκριτῶν μυρίων καὶ ἑτεροδόξων πλειόνων, ἐνίοτε καὶ δαιμόνων, νικωμένων ὑπὸ τῆς ἐν τῷ ὀνόματι δυνάμεως. οὐδεὶς οὖν τολμήσει τινὰ τούτων ἀποφήνασθαι „ἐν πνεύματι ἁγίῳ" λέγειν

3 Gal. 4, 1. 2. — **5** Vgl. Gal. 4, 4. — **8** Röm. 8, 15. — **10** Joh. 1, 12. — **12** Vgl. Röm. 8, 15. — **14** I Joh. 3, 9. — **17** Luk. 11, 2. — **22** I Kor. 12, 3. — **25** u. **28** Vgl. I Kor. 12, 3. — **26** Vgl. Origenes, In Jerem. hom. X 5 (tom. XV p. 218 ed. Lomm.). — **27** Vgl. Origenes c. Cels. I 6, I 59 Z. 12 ff. — **28** Vgl. Origenes, Comm. in Joh. XXXII 7 (11) (tom. II p. 412 ed. Lomm., II 169, 17 sqq. ed. Brooke).

6 *ἔνεστιν*] *ἐνέστη* vermutet Angl. (bei Del. I 920b) nach Gal. 4, 4 | **16** *γεγέννηται* Lond. | **18** *ὀκνήσομεν*] *ὀκνήσαιμεν* liest Bent. (bei Del. I 232 Anm. a) unrichtig | **23** *θεοῦ* richtig Angl. (a. a. O.), vgl. Z. 24; *ἁγίῳ* T Ausgg. | *Ἰησοῦς* schreibe ich mit Bent. (bei Del. I 232 Anm. c), vgl. unten S. 348 Z. 6. 8; *Ἰησοῦν* T Ausgg. | **25** *κύριον Ἰησοῦν*] *κύριος Ἰησοῦς* liest Bent. (bei Del. I 232 Anm. d) ohne Grund | *προφερομένων* Ox. Del. Angl. (a. a. O.) *προφερομένην* T Lond. | **26** *τὴν φωνὴν*] ⟨*ταύτην*⟩ *τὴν φωνὴν* Angl. (a. a. O.), vgl. oben Z. 19 | **28** *τολμήσει*] *τολμήσειέ* liest Bent. (bei Del. I 232 Anm c) unrichtig.

κύριον Ἰησοῦν· διόπερ οἰδ' ἂν δειχθεῖεν λέγειν κύριον Ἰησοῦν, μόνων τῶν ἀπὸ διαθέσεως λεγόντων ἐν τῷ δουλεύειν τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ καὶ μηδένα παρὰ τοῦτον ἐν τῷ ὅ τι ποτ' οὖν πράττειν ἀναγορευόντων κύριον τό· „κύριος Ἰησοῦς." εἰ δὲ τοιοῦτοι οἱ λέγοντες· „κύριος Ἰησοῦς," τάχα πᾶς ὁ ἁμαρτάνων, διὰ τοῦ παρανομεῖν ἀναθεματίζων τὸν θεῖον λόγον, διὰ τῶν ἔργων κέκραγεν· „ἀνάθεμα Ἰησοῦς." ὥσπερ οὖν ὁ τοιόσδε λέγει· „κύριος Ἰησοῦς" καὶ ὁ τούτῳ ἐναντίως διακείμενος τὸ „ἀνάθεμα Ἰησοῦς," οὕτως „πᾶς ὁ ἐκ τοῦ θεοῦ γεγεννημένος" καὶ μὴ ποιῶν „ἁμαρτίαν" τῷ σπέρματος μετέχειν θεοῦ, πάσης ἁμαρτίας ἀποτρέποντος, δι' ὧν πράττει λέγει· „πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς," αὐτοῦ τοῦ πνεύματος συμμαρτυροῦντος „τῷ πνεύματι" αὐτῶν „ὅτι" εἰσὶ „τέκνα θεοῦ" „καὶ κληρονόμοι" αὐτοῦ „συγκληρονόμοι" τε τοῦ „Χριστοῦ," ἐπεὶ συμπάσχοντες καὶ συνδοξάζεσθαι ἐλπίζουσιν εὐλόγως. ἵνα δὲ μὴ ἐξ ἡμίσους λέγωσι τὸ „πάτερ ἡμῶν" οἱ τοιοῦτοι, μετὰ τῶν ἔργων καὶ ἡ καρδία, ἡ τῶν καλῶν ἔργων πηγὴ καὶ ἀρχή, πιστεύει „εἰς δικαιοσύνην," οἷς συμφώνως τὸ στόμα ὁμολογεῖ „εἰς σωτηρίαν."

4. πᾶν οὖν ἔργον αὐτοῖς καὶ λόγος καὶ νόημα, ὑπὸ τοῦ μονογενοῦς λόγου μεμορφωμένα κατ' αὐτόν, μεμίμηται τὴν εἰκόνα „τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου" καὶ γέγονε „κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος," ἀνατέλλοντος „τὸν ἥλιον" „ἐπὶ πονηροὺς καὶ | ἀγαθοὺς καὶ" βρέχοντος „ἐπὶ 233
δικαίους καὶ ἀδίκους," ὡς εἶναι ἐν αὐτοῖς „τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου," καὶ αὐτοῦ ὄντος εἰκόνος θεοῦ. „εἰκὼν" οὖν εἰκόνος οἱ ἅγιοι τυγχάνοντες, τῆς εἰκόνος οὔσης υἱοῦ, ἀπομάττονται υἱότητα, οὐ μόνῳ „τῷ

4 Vgl. I Kor. 12, 3. — **8** Vgl. I Joh. 3, 9. — **10** Matth. 6, 9. — **11** Vgl. Röm. 8, 16. 17. — **14** Vgl. Matth. 6, 9. — **15** Vgl. Röm. 10, 10 und Plato, Phädr. Cap. XXIV p. 245 C. — **18** Vgl. Joh. 1, 14. 18. 3, 16. 18. I Joh. 4, 9. — **19** Vgl. Gal. 4, 19 (Röm. 8, 29. II Kor. 3, 18). — Vgl. Kol. 1, 15 (II Kor. 4, 4) und Origenes c. Cels. VIII 17 Mitte. — **20** Vgl. Kol. 3, 10. — Vgl. Matth. 5, 45. — **22** Vgl. I Kor. 15, 49. — **23** Vgl. I Kor. 11, 7. — **24** Vgl. Kol. 1, 13. 15. — Vgl. Phil. 3, 21.

1 *κύριον Ἰησοῦν* (1 u. 2)] *κύριος Ἰησοῦς* Bent. (bei Del. I 232 Anm. e u. f) *δειχθεῖεν λέγειν* schreibe ich mit E. Klostermann, *δεχθείη λέγων* Ox. Lond., *δεχθῇ ἐν ⟨τῷ⟩ λέγειν* liest Angl. (bei Del. I 920ᵇ) weniger gut; *δεχθεῖεν λέγειν* T Del. **4** *κύριον*] *κυρίως* vermuten Bent. u. Del. (I 232 Anm. g) | hinter *κύριον* + *⟨καλῶς εἰπόντων⟩* Angl. (a. a. O.) nach Joh. 13, 13; aber *κύριον* hängt von *ἀναγορευόντων* (Z. 3) und *τό· κύριος Ἰησοῦς* von *λεγόντων* (Z. 2) ab, vgl. *εἰ δὲ τοιοῦτοι οἱ λέγοντες κτλ.* (Z. 4) | **7** *ὁ τοιόσδε λέγει*] *ὁ τοιόσδε λέ* [so] T *ὁ τοιόσδε λέγων* Lond. *τοιόσδε ὁ λέγων ⟨τό·⟩* vermutet Angl. (a. a. O.) | **10** *λέγει*] *λέγει ⟨τό·⟩* Angl. (a. a. O.) | **13** *τε*] *δὲ* Angl. (a. a. O.) nach Röm. 8, 17 | **23** *εἰκὼν*] *εἰκόνες* vermutet Angl. (a. a. O.) mit Hinweis auf Origenes, Comm. in Joh. I 19 (17) u. II 3 (tom. I p. 38 u. 93 ed. Lomm., I 22, 7 sqq. 59, 27 sqq. ed. Brooke) u. c. Cels. VIII 17. 18 nicht überzeugend.

σώματι τῆς δόξης" τοῦ Χριστοῦ γινόμενοι σύμμορφοι ἀλλὰ καὶ ὄντι ἐν „τῷ σώματι." γίνονται δὲ σύμμορφοι τῷ ἐν „σώματι τῆς δόξης," μεταμορφούμενοι „τῇ ἀνακαινίσει τοῦ νοός." εἰ δ' οἱ τοιοῦτοι δι' ὅλων φασὶ τό· „πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς," δηλονότι „ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν," ὡς φησιν ἐν τῇ καθολικῇ ὁ Ἰωάννης, „ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ διάβολος ἁμαρτάνει." καὶ ὥσπερ „σπέρμα" τοῦ θεοῦ, ἐν τῷ γεγεννημένῳ „ἐκ τοῦ θεοῦ" μένον, αἴτιον τοῦ μὴ δύνασθαι „ἁμαρτάνειν" γίνεται τῷ κατὰ τὸν μονογενῆ λόγον μεμορφωμένῳ· οὕτως ἐν παντὶ τῷ ποιοῦντι „τὴν ἁμαρτίαν" „σπέρμα" τοῦ διαβόλου ἔνεστιν, ὅσον ἐνυπάρχει τῇ ψυχῇ, μὴ ἐῶν δύνασθαι κατορθοῦν τὸν ἔχοντα αὐτό. ἀλλ' ἐπεὶ „εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου," δυνατὸν τῇ εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν ἐπιδημίᾳ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ, λυθέντων τῶν ἔργων „τοῦ διαβόλου." ἐξαφανισθῆναι τὸ ἐντεθὲν ἡμῖν „σπέρμα" πονηρὸν, | καὶ 19v γενέσθαι ἡμᾶς „τέκνα τοῦ θεοῦ."

5. μὴ λέξεις τοίνυν νομίσωμεν διδάσκεσθαι λέγειν ἡμᾶς ἔν τινι ἀποτεταγμένῳ τοῦ εὔχεσθαι καιρῷ· ἀλλ' εἰ συνίεμεν τῶν ἡμῖν προεξετασθέντων εἰς τὸ „ἀδιαλείπτως" προσεύχεσθαι, πᾶς ἡμῶν ὁ βίος „ἀδιαλείπτως" προσευχομένων λεγέτω τό· „πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς," „τὸ πολίτευμα" ἔχων οὐδαμῶς ἐπὶ γῆς ἀλλὰ παντὶ τρόπῳ „ἐν οὐρανοῖς." θρόνοις τυγχάνουσι τοῦ θεοῦ διὰ τὸ ἱδρῦσθαι τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν ἐν πᾶσι τοῖς φοροῦσι „τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου" καὶ διὰ τοῦτο γενομένοις ἐπουρανίοις.

XXIII 1. Ἐπὰν ⟨δὲ⟩ λέγηται ὁ πατὴρ τῶν ἁγίων εἶναι „ἐν τοῖς οὐρανοῖς," οὐ περιγεγράφθαι αὐτὸν σχήματι σωματικῷ ὑπολητέον καὶ „ἐν οὐρανοῖς" κατοικεῖν, ἐπεί τοι περιεχόμενος ἐλάττων τῶν οὐρανῶν ὁ θεὸς εὑρεθήσεται, περιεχόντων αὐτὸν τῶν οὐρανῶν· δέον τῇ ἀφάτῳ δυνάμει τῆς θεότητος αὐτοῦ πεπεῖσθαι περιέχεσθαι

3 Vgl. Röm. 12, 2. — **4** Matth. 6, 9. — I Joh. 3, 8. — **7** Vgl. I Joh. 3, 9. — **8** Vgl. Joh. 1, 14. 18. 3, 16. 18. I Joh. 4, 9. — **9** Vgl. Gal. 4, 19 (Röm. 8, 29. II Kor. 3, 18). — Vgl. I Joh. 3, 8. 9. — **11** Vgl. I Joh. 3, 8—10. — **17** Vgl. oben Cap. XII. — **18** Vgl. I Thess. 5, 17. — **19** Matth. 6, 9. — **20** Vgl. Phil. 3, 20. — **21** Vgl. Jes. 66, 1 und Origenes, In Gen. hom. I 2 (tom. VIII p. 107 sq. ed. Lomm.). — **22** Vgl. I Kor. 15, 49. — **24** Vgl. Matth. 6, 9. — **26** Vgl. Clemens Alex., Strom. II 2, 6 u. VII 5, 28 p. 431 u. 845 ed. Potter.

1 ὄντι] ⟨τῷ⟩ ὄντι Angl. (bei Del. I 921a), vgl. unten Z. 2 | **2** ἐν (2) tilgt Bent. (bei Del. I 233 Anm. a) | **3** ἀνακαινώσει Lond. | **4** δῆλον ὅτι Lond. | **7** ἐκ τοῦ θεοῦ von I. H. nachgetragen (τοῦ θεοῦ übergeschr.) T | **11** αὐτό schreibe ich mit Bent. Del. (I 233 Anm. c) Angl. (a. a. O.), αὐτόν TAusgg. | **16** hinter τοίνυν + μόνον Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **18** προσεύχεσθαι] προσεύχεσθε Lond. u. Del. (I 233 Anm. d) ohne Grund | **21** ἱδρύσθαι TAusgg. | **24** ⟨δὲ⟩ füge ich mit Angl. (a. a. O.) ein | τῶν ἁγίων] τῶν ὅλων Bent. (bei Del. I 233 Anm. e).

καὶ συνέχεσθαι τὰ πάντα ὑπ' αὐτοῦ. καὶ καθολικῶς τὰς ὅσον ἐπὶ τῷ ῥητῷ λέξεις, τὰς νομιζομένας τοῖς ἁπλουστέροις ἐν τόπῳ φάσκειν εἶναι τὸν θεὸν, μεταληπτέον πρεπόντως ταῖς μεγάλαις καὶ πνευματικαῖς ἐννοίαις περὶ θεοῦ, οἵαι εἰσιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην αὗται· „πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἦλθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα, ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν πατέρα, ἀγαπήσας τοὺς ἰδίους τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς·" καὶ μετ' ὀλίγα· „εἰδὼς ὅτι πάντα ἔδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐξῆλθε καὶ πρὸς θεὸν ὑπάγει." καὶ | μεθ' ἕτερα· 234
„ἠκούσατε ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν· ὑπάγω καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. εἰ ἠγαπᾶτέ με, ἐχάρητε ἂν ὅτι πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα·" καὶ πάλιν μεθ' ἕτερα· „νῦν δὲ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἐρωτᾷ με· ποῦ ὑπάγεις;" εἰ γὰρ ταῦτα τοπικῶς ἐκδεκτέον, δῆλον ὅτι καὶ τὸ „ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς· ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα."

2. οὐχὶ δέ γε ταῦτα τοπικῆς μεταβάσεως νοουμένης περὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν πρὸς τὸν ἀγαπῶντα τὸν λόγον τοῦ Ἰησοῦ γίνεται, οὐδ' ἄρα τοπικῶς ταῦτα ἐκδεκτέον· ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, ἡμῖν συγκαταβαίνων καὶ ὡς πρὸς τὴν ἰδίαν ἀξίαν, ὅτε παρὰ ἀνθρώποις ἐστὶ, ταπεινούμενος, μεταβαίνειν λέγεται „ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν πατέρα," ὅπως καὶ ἡμεῖς ἐκεῖθι τέλειον αὐτὸν θεασώμεθα, ἀπὸ τῆς παρ' ἡμῖν κενότητος, ἣν „ἐκένωσεν ἑαυτὸν," ἐπὶ τὸ ἴδιον „πλήρωμα" παλινδρομοῦντα· ἔνθα καὶ ἡμεῖς, αὐτῷ ὁδηγῷ χρώμενοι, πληρωθέντες πάσης κενότητος ἀπαλλαγησόμεθα. ἀπιέτω τοίνυν „πρὸς τὸν πέμψαντα" αὐτὸν ἀφεὶς τὸν κόσμον ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, καὶ „πρὸς τὸν πατέρα" πορευέσθω. καὶ τὸ ἐπὶ τέλει δὲ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου· „μή μου ἅπτου· οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου" μυστικώτερον νοῆσαι ζητήσωμεν· τῆς ἀναβάσεως „πρὸς τὸν πατέρα" τοῦ υἱοῦ θεοπρεπέστερον μετὰ ἁγίας τρανότητος ἡμῖν νοουμένης, ἥντινα ἀνάβασιν νοῦς μᾶλλον ἀναβαίνει σώματος.

5 Joh. 13, 1. — **8** Joh. 13, 3. — **10** Joh. 14, 28. — **12** Joh. 16, 5. — **14** Joh. 14, 23. — **17** Vgl. Clemens Alex., Strom. VII 2, 5 p. 831 ed. Potter. Origenes, Comm. in Joh. XX 16 (18) (tom. II p. 237 sq. ed. Lomm., II 61 sq. ed. Brooke) u. c. Cels. IV 5, I 277 Z. 27 ff. V 12, S. 13 Z. 1. — **20** Vgl. Phil. 2, 7. 8. — **21** Vgl. Joh. 13, 1. — **23** Vgl. Phil. 2, 7. — **24** Vgl. Kol. 1, 19. 2. 9 (Ephes. 1, 23). — **25** Vgl. Kol. 2, 10. — **26** Vgl. Joh. 16, 5. — **27** Vgl. Joh. 13, 1. — **28** Joh. 20, 17.

14 *δήλονοτι* [so] T *δηλονότι* Lond. | **17** *γε* von 1. H., w. e. sch., übergeschr. T.

20r 3. ταῦτα ἡγοῦμαι | συνεξητακέναι τῷ „πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς“ ὑπὲρ τοῦ ταπεινὴν περὶ θεοῦ ὑπόληψιν τῶν νομιζόντων αὐτὸν εἶναι τοπικῶς „ἐν οὐρανοῖς“ περιελεῖν καὶ μὴ ἐᾶν τινα ἐν σωματικῷ τόπῳ εἶναι τὸν θεὸν (ἐπεὶ τούτῳ ἀκόλουθόν ἐστι καὶ σῶμα αὐτὸν εἶναι) λέγειν, ᾧ ἕπεται δόγματα ἀσεβέστατα, τὸ διαιρετὸν καὶ ὑλικὸν καὶ φθαρτὸν αὐτὸν εἶναι ὑπολαμβάνειν· πᾶν γὰρ σῶμα διαιρετόν ἐστι καὶ ὑλικὸν καὶ φθαρτόν· ἢ λεγέτωσαν ἡμῖν μὴ κενοπαθοῦντες ἀλλὰ τρανῶς καταλαμβάνειν φάσκοντες, πῶς οἷόν τε ἐστὶν ἑτέρας ⟨εἶναι⟩ φύσεως παρὰ τὴν ὑλικήν. ἐπεὶ δὲ καὶ πρὸ τῆς σωματικῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας γραμμάτων πολλὰ τὸ ἐν σωματικῷ τόπῳ εἶναι τὸν θεὸν λέγειν δοκεῖ, οὐκ ἄτοπόν μοι φαίνεται ὀλίγα κἀκείνων παραθέσθαι ὑπὲρ τοῦ πάντα περισπασμὸν ἀφελεῖν ἀπὸ τῶν διὰ τὸν ἰδιωτισμὸν τὸ ὅσον ἐπ᾽ αὐτοῖς μικρῷ καὶ βραχεῖ τόπῳ ἐμπεριλαμβανόντων τὸν ἐπὶ πάντων θεόν. καὶ πρῶτόν γε ἐν τῇ Γενέσει „Ἀδὰμ“ καὶ Εὔα, φησίν, „ἤκουσαν τῆς φωνῆς κυρίου τοῦ θεοῦ περιπατοῦντος τὸ δειλινὸν ἐν τῷ παραδείσῳ· καὶ ἐκρύβησαν ὅ τε Ἀδὰμ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἀπὸ προσώπου κυρίου τοῦ θεοῦ ἐν μέσῳ τοῦ ξύλου τοῦ παραδείσου.“ ἐροῦμεν πρὸς τοὺς εἰς τοὺς θησαυροὺς τῆς λέξεως ἐλθεῖν μὴ βουλομένους ἀλλὰ μηδὲ τὴν ἀρχὴν κρούοντας „τὴν θύραν“ αὐτῆς, εἰ δύνανται παραστῆσαι κύριον τὸν θεὸν, τὸν πληροῦντα „τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν,“ τὸν, ὡς αὐτοὶ ὑπολαμβάνουσι, σωματικώτερον „οὐρανῷ“ θρόνῳ χρώμενον καὶ „τῇ γῇ“ ὑποποδίῳ „τῶν ποδῶν αὐτοῦ,“ ὑπὸ οὕτω βραχέος συγκρίσει τοῦ παντὸς οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς περιέχεσθαι τόπου, ὥστε ὃν ὑπολαμβάνουσι σωματικὸν παράδεισον μὴ ἐκπληροῦσθαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀλλὰ τοσούτῳ αὐτοῦ εἶναι τῷ μεγέθει μείζονα, ὡς καὶ περιπατοῦντα χωρεῖν αὐτὸν, ἀκουομένης „φωνῆς“ ἀπὸ τῆς βάσεως τῶν ποδῶν αὐ-

1 Matth. 6, 9. — **5** Vgl. Origenes, In Gen. hom. I 13 (tom. VIII p. 121 ed. Lomm.) und c. Cels. III 75, I 267 Z. 3 ff. VI 70. 71, S. 139 Z. 31 ff. VIII 49, S. 265 Z. 4 ff. — **7** Vgl. Aristot., Org. I 1 (vol. I p. 268a, 7 ed. Acad. Reg. Boruss.). — **15** Gen. 3, 8. — **20** Vgl. Luk. 13, 25. — **21** Vgl. Jerem. 23, 24. — **22** Vgl. [Matth. 5, 34. 35 (Jes. 66, 1)]. — **25** Vgl. Origenes, De princ. IV 16 (tom. XXI p. 510 ed. Lomm. = Philokalia Cap. I 17 p. 24, 1 sqq. ed. Rob.) und c. Cels. IV 39, I 311 Z. 7 ff. — **26** Vgl. Gen. 3, 8.

1 hinter *ἡγοῦμαι* + *ἀναγκαίως* Angl. (bei Del. I 921a) nicht ohne Wahrscheinlichkeit; vgl. oben Cap. XIII 4, S. 328 Z. 3, unten Cap. XXIV a. E. XXXI a. E. u. andere Stellen | **4** hinter *τινα* + *οἴεσθαι* Del. (I 234 Anm. b) | hinter *τόπῳ* + *φάσκειν* Angl. (a. a. O.), vgl. oben S. 350 Z. 2; aber *ἐν σωματικῷ τόπῳ εἶναι τὸν θεὸν* hängt von *λέγειν* (Z. 5) ab | **6** u. **7** *διαίρετον* TAusgg. | **9** ⟨*εἶναι*⟩ füge ich mit Angl. (a. a. O.) ein, während Bent. u. Del. (I 234 Anm. c) das vorhergehende *ἐστὶν* in *εἶναι* corrigieren wollen | **21** *τὸν* (vor *πληροῦντα*) < Wet. Del. | **23** *βραχέος* schreibe ich mit Bent. Del. (I 235 Anm. a) Angl. (a. a. O.), *βραχεία* TAusgg.

τοῦ. ἔτι δὲ κατ' ἐκείνους ἀτοπώτερον τὸ αἰδουμένους τὸν θεὸν διὰ τὴν παράβασιν τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὔαν κρύπτεσθαι „ἀπὸ προσώπου τοῦ θεοῦ ἐν μέσῳ τοῦ ξύλου τοῦ παραδείσου." οὐδὲ γὰρ λέγεται ὅτι οὕτως ἠθέλησαν κρύπτεσθαι, ἀλλ' ὄντως „ἐκρύβησαν." πῶς δὲ κατ' αὐτοὺς πυνθάνεται τοῦ Ἀδὰμ ὁ θεὸς λέγων· „ποῦ εἶ;"

4. περὶ τούτων δὲ ἐπὶ πλεῖον διειλήφαμεν, ἐξετάζοντες τὰ εἰς τὴν Γένεσιν· πλὴν καὶ νῦν ἵνα μὴ τέλεον παρασιωπήσωμεν τὸ τηλικοῦτον πρόβλημα, αὐτάρκως ἀναμνησθησόμεθα τοῦ „ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν αὐτοῖς," λεγομένου ἐν Δευτερονομίῳ ὑπὸ τοῦ θεοῦ. ὁποῖος γὰρ αὐτοῦ ὁ περίπατος ἐν τοῖς ἁγίοις, τοιοῦτός 20v τις καὶ ὁ ἐν τῷ παραδείσῳ, κρυπτομένου | θεὸν καὶ φεύγοντος τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ καὶ ἀφισταμένου τῆς παῤῥησίας παντὸς τοῦ ἁμαρτάνοντος· οὕτω γὰρ καὶ „Κάϊν ἐξῆλθεν ἀπὸ προσώπου τοῦ θεοῦ καὶ ᾤκησεν ἐν γῇ Ναΐδ κατέναντι Ἐδέμ." ὡς οὖν ἐν τοῖς ἁγίοις ἐνοικεῖ, οὕτως καὶ ἐν οὐρανῷ, ἤτοι παντὶ ἁγίῳ καὶ φοροῦντι „τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου" ἢ τῷ Χριστῷ, ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ σῳζόμενοι „φωστῆρες" καὶ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ, ἢ καὶ διὰ τοὺς ἐν οὐρανῷ ἁγίους κατοικεῖ ⟨ἐκεῖ κατὰ⟩ τὸ εἰρημένον· „πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου, τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ." καὶ τὸ ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ δέ· „μὴ σπεύσῃς ἐξενεγκεῖν λόγον πρὸ προσώπου τοῦ θεοῦ· ὅτι ὁ θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ σὺ ἐπὶ γῆς κάτω" διάστημα βούλεται δηλῶσαι ἀπὸ τῶν ὄντων ἐν τῷ σώματι „τῆς ταπεινώσεως" ἕως τοῦ παρὰ τοῖς ὑψουμένοις ὑπὸ τῆς ὠφελείας καὶ τοῦ λόγου ἀγγέλοις καὶ

6 Gen. 3, 9. — **9** Vgl. II Kor. 6, 16 (Lev. 26, 12. Deut. 23, 14. Ezech. 37, 27). — [**13** Vgl. Hebr. 10, 35. —] **14** Gen. 4, 16. — **16** Vgl. Clemens Alex., Eclog. proph. 52 p. 1001 ed. Potter. Origenes, In Gen. hom. I 13 (tom. VIII p. 122 ed. Lomm.). — **16** Vgl. I Kor. 15, 49. — **18** Vgl. Phil. 2, 15. Apok. Joh. 1, 20 (Gen. 1, 14. 16. Weish. Sal. 13, 2). — **19** Psal. 122, 1. — **21** Pred. Sal. 5, 1. — **23** Phil. 3, 21. — **24** Vgl. Origenes, Comm. in Joh. I 34 (31) u. 40 (35) (tom. I p. 68 u. 79 sq. ed. Lomm., I 40, 26 sqq. 48, 20 sqq. ed. Brooke).

10 *Δευτερονομίῳ*] wohl kein Textfehler sondern ungenaue Angabe des Origenes; vgl. dessen Comm. in Matth. X 15 (tom. III p. 41 sq. ed. Lomm.) | **12** ὁ < Del. | *θεὸν*] ⟨*ἀπὸ προσώπου τοῦ*⟩ *θεοῦ* liest Angl. (bei Del. I 921b) nach Gen. 3, 8 u. mit Hinweis auf Origenes, In Jerem. hom. XVI 4 (tom. XV p. 294 sq. ed. Lomm.) zu gewaltsam | **13** *παῤῥησίας*] *παρουσίας* lesen Bent. u. Del. (I 235 Anm. c) ohne Grund | **18** *διὰ τοὺς ἐν οὐρανῷ ἁγίους κατοικεῖ*] *διὰ τὸ ἐν οὐρανῷ ἁγίους κατοικεῖν* vermutet Bent. (bei Del. I 235 Anm. d) | **19** ⟨*ἐκεῖ κατὰ*⟩ füge ich mit Angl. (a. a. O.) ein, da das Citat Psal. 122, 1 offenbar zu dem vorhergehenden u. nicht mit dem Citat Pred. Sal. 5, 1 zum folgenden Satze gehört; hinter *τὸ* + *δ'* Bent. (bei Del. I 235 Anm. d) der Satzverbindung wegen | **23** *τοῦ*] *των* (scil. *ἐν οὐρανῷ ἁγίων*) vermutet Angl. (a. a. O.) | **24** *καὶ* (vor *τοῦ*) tilgt Angl. (a. a. O.), vielleicht ist *τῆς* statt *καὶ* zu schreiben.

δυνάμεσιν ἁγίαις ἢ αὐτῷ τῷ Χριστῷ. οὐ γὰρ ἄτοπον αὐτὸν μὲν εἶναι κυρίως θρόνον τοῦ πατρός, ἀλληγορικώτερον οὐρανὸν καλούμενον, τὴν δὲ ἐκκλησίαν αὐτοῦ γῆν ὀνομαζομένην „ὑποπόδιον" τυγχάνειν „τῶν ποδῶν αὐτοῦ."

5. προστεθείκαμεν δὴ ὀλίγα καὶ τῆς παλαιᾶς διαθήκης ῥητά, νομιζόμενα ἐν τόπῳ παριστάνειν τὸν θεὸν, ὑπὲρ τοῦ πάντοθεν κατὰ τὴν διδομένην | ἡμῖν δύναμιν πεῖσαι τὸν ἐντυγχάνοντα ὑψηλότερον καὶ 236
πνευματικώτερον ἀκούειν τῆς θείας γραφῆς, ὅταν δοκῇ ἐν τόπῳ διδάσκειν εἶναι τὸν θεόν. ἔπρεπε δὲ ταῦτα συνεξετασθῆναι τῷ „πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς," οἱονεὶ ἀφιστάντι τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἀπὸ πάντων τῶν γεννητῶν· οἷς γὰρ οὐ κοινωνεῖ, αὐτοῖς δόξα τις θεοῦ καὶ δύναμις αὐτοῦ, καὶ, ἵν' οὕτως εἴπω, ἀπορρὸὴ τῆς θεότητος ἐγγίνεται αὐτοῖς.

XXIV 1. „Ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου." ὅτε μὲν παρίστησι τὸ μὴ γεγονέναι πω, περὶ οὗ εὔχεται, ὅτὲ δὲ τούτου τυχὼν τὸ μὴ παραμένειν αὐτὸ καὶ τηρεῖσθαι ἀξιοῖ, φανερὸν ὅσον ἐπὶ τῇ λέξει ἐνταῦθα, ὡς μηδέπω ἁγιασθέντος τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς, κελεύεσθαι λέγειν ἡμᾶς κατά γε τὸν Ματθαῖον καὶ τὸν Λουκᾶν τό· „ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου." καὶ πῶς, εἴποι τις ἄν, ἄνθρωπος ἀξιοῖ ἁγιάζεσθαι „τὸ ὄνομα" τοῦ θεοῦ ὡς μὴ ἡγιασμένον; τί „τὸ ὄνομα" τοῦ πατρὸς καὶ τί τὸ ἁγιάζεσθαι αὐτὸ, κατανοήσωμεν.

2. „Ὄνομα" τοίνυν ἐστὶ κεφαλαιώδης προσηγορία τῆς ἰδίας ποιότητος τοῦ ὀνομαζομένου παραστατική· οἷόν ἐστι τὶς ἰδία ποιότης Παύλου τοῦ ἀποστόλου, ἡ μέν τις τῆς ψυχῆς, καθ' ἣν τοιάδε ἐστὶν, ἡ δέ τις τοῦ νοῦ, καθ' ἣν τοιῶνδέ ἐστι θεωρητικὸς, ἡ δέ τις τοῦ σώματος

2 Vgl. Hebr. 1, 8 (Psal. 44, 7). — **3** Vgl. Matth. 5, 34. 35 (Jes. 66, 1). — **10** Matth. 6, 9. — **14** Matth. 6, 9. Luk. 11, 2. — **15** Vgl. Clemens Alex., Strom. VII 7, 39. 44 p. 853. 857 ed. Potter. — **18** Matth. 6, 9. Luk. 11, 2.

1 ἢ] *καὶ* Angl. (bei Del. I 921 b) | **5** *δὴ*] *δὲ* liest Angl. (a. a. O.) unrichtig | **10** *ἀφιστάντι* schreibe ich mit Angl. (a. a. O.), *ἀφιστὰς* T Ausgg. | **11** *οἷς γὰρ οὐ κοινωνεῖ*] scil. *ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ*, daher die Verbesserung von Angl. (a. a. O.) ⟨*οἷς οὐ κοινωνεῖ·*⟩ *οἷς γὰρ* [*οὐ*] *κοινωνεῖ* (oder *ἐνοικῶν κοινωνεῖ*) unnötig | **18** *αὐτοῖς*] von Angl. (a. a. O.) getilgt; ob *αὐτοῦ*? | **14** *ὅτε μὲν*] *εἴτε μὲν* Bent. u. Del. (I 236 Anm. a), ⟨*ὁ εὐχόμενος*⟩ *ὅτε μὲν* Angl. (a. a. O.) | **15** *ὅτὲ δὲ* schreibe ich, *ὅτε δὲ* T Ausgg. *εἴτε δὲ* Bent. u. Del. (I 236 Anm. a) | *τυχὼν* Bent. Del. Angl. (a. a. O.) *τυχὸν* T Ausgg. | *παραμένειν αὐτὸ*] *παραμένον αὐτὸ* Ausgg. *παραμένον αὐτῷ* Angl. (a. a. O.) | **16** *φανερὸν*] *φανερὸν* ⟨*δὲ*⟩ Angl. (a. a. O.) | **18** *κατά γε*] *κατά τε* vermutet Angl. (bei Del. I 922 a) | **20** hinter *ἡγιασμένον* ist vielleicht ein verbindender Ausdruck wie ⟨*καὶ πρῶτον*⟩ ausgefallen; weniger wahrscheinlich will Angl. (a. a. O.) *οὖν πατρὸς* statt *τοῦ πατρὸς* schreiben, vgl. oben Z. 17 | **25** *θεωρητικὸς* (scil. *νοῦς*) schreibe ich mit Bent. Del. (I 236 Anm. b) Angl. (a. a. O.), *θεωρητικὴ* T Ausgg.

αὐτοῦ, καθ' ἣν τοιόνδε ἐστί. τὸ τοίνυν τούτων τῶν ποιοτήτων ἴδιον καὶ ἀσυντρόχαστον πρὸς ἕτερον (ἄλλος γάρ τις ἀπαράλλακτος Παύλου ἐν τοῖς οὖσιν οὐκ ἔστι) δηλοῦται διὰ τῆς „Παῦλος" ὀνομασίας. ἀλλ'
21r ἐπὶ | ἀνθρώπων, οἱονεὶ ἀλλασσομένων τῶν ἰδίων ποιοτήτων, ὑγιῶς κατὰ τὴν γραφὴν ἀλλάσσεται καὶ τὰ ὀνόματα· μεταβαλούσης γὰρ τῆς τοῦ „Ἀβρὰμ" ποιότητος, ἐκλήθη „Ἀβραάμ," καὶ τῆς τοῦ Σίμωνος, ὁ „Πέτρος" ὠνομάσθη, καὶ τῆς τοῦ διώκοντος τὸν Ἰησοῦν „Σαοὺλ" προσηγορεύθη ὁ „Παῦλος." ἐπὶ δὲ θεοῦ, ὅστις αὐτός ἐστιν ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος ἀεὶ τυγχάνων, ἓν ἐστιν ἀεὶ τὸ οἱονεὶ καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὄνομα, τὸ „⟨ὁ⟩ ὤν" ἐν τῇ Ἐξόδῳ εἰρημένον ἤ τι οὕτως ἂν λεχθησόμενον. ἐπεὶ οὖν περὶ θεοῦ πάντες μὲν ὑπολαμβάνομέν τι, ἐννοοῦντες ἅτινα δή ποτε περὶ αὐτοῦ, οὐ πάντες δὲ ὅ ἐστι (σπάνιοι γὰρ καὶ, εἰ χρὴ λέγειν, τῶν σπανίων σπανιώτεροι οἱ τὴν ἐν πᾶσιν ἁγιότητα καταλαμβάνοντες αὐτοῦ), εὐλόγως διδασκόμεθα τὴν ἐν ἡμῖν ἔννοιαν περὶ θεοῦ ἁγίαν γενέσθαι, ἵν' ἴδωμεν αὐτοῦ τὴν ἁγιότητα κτίζοντος καὶ προνοοῦντος καὶ κρίνοντος καὶ ἐκλεγομένου καὶ ἐγκαταλείποντος ἀποδεχομένου τε καὶ ἀποστρεφομένου καὶ γέρως ἀξιοῦντος καὶ κολάζοντος ἕκαστον κατὰ τὴν ἀξίαν.

3. ἐν τούτοις γὰρ καὶ τοῖς παραπλησίοις, ἵν' οὕτως εἴπω, χαρακτηρίζεται ἰδία ποιότης τοῦ θεοῦ, ἥντινα νομίζω „ὄνομα θεοῦ" λέγεσθαι κατὰ τὰς γραφάς, ἐν μὲν τῇ Ἐξόδῳ· „οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα κυρίου τοῦ θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ" ἐν δὲ τῷ Δευτερονομίῳ· „προσδοκάσθω | ὡσεὶ 23
ὑετὸς τὸ ἀπόφθεγμά μου, καταβήτω ὡσεὶ δρόσος τὰ ῥήματά μου, ὡσεὶ ὄμβρος ἐπ' ἄγρωστιν καὶ ὡσεὶ νιφετὸς ἐπὶ χόρτον· ὅτι ὄνομα κυρίου ἐκάλεσα." ἐν δὲ ψαλμοῖς· „μνησθήσονται τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ." ὅ τε γὰρ οἷς μὴ δεῖ ἐφαρμόζων τὴν ἔννοιαν τοῦ θεοῦ λαμβάνει „τὸ ὄνομα κυρίου τοῦ θεοῦ" „ἐπὶ ματαίῳ," ὅ τε δυνάμενος ἀποφθέγξασθαι ὑετὸν, τοῖς ἀκούουσι συνεργοῦντα τῇ

3 Vgl. Act. 13, 9. — **6** Vgl. Gen. 17, 5. — **7** Vgl. Mark. 3, 16. Joh. 1, 42 (Matth. 10, 2. 16, 18. Luk. 6, 14). — Vgl. Act. 9, 4. 5. 13, 9. — **8** Vgl. Origenes c. Cels. I 21, I 72 Z. 19 f. III 75, I 267 Z. 3. — **10** Vgl. Exod. 3, 14. — **15** Vgl. Hebr. 12, 10. — **17** Vgl. Matth. 25, 46. — **21** Exod. 20, 7. — **22** Deut. 32, 2. 3. — **25** Psal. 44, 18. — **27** Vgl. Exod. 20, 7. — **28** Vgl. Deut. 32, 2.

4—7 am Rand folgende Inhaltsangabe (3 Zeilen) von I. H. *σῆ δια τί παλλα⟨σ⟩σεται τισὶ τὰ ον⟨ό⟩ματα κατὰ τήν . ι . .* [*σια* las Huet, Gaskoin kann nur den zweiten Buchst., nämlich *ι*, erkennen; *γραφήν* scheint nicht dazustehn] T | **9** *ἀναλοίωτος* T | *ἓν ἐστιν*] *ἔνεστιν* Lond. | **10** ⟨ὁ⟩ *ὤν* schreibe ich mit Angl. (bei Del. I 922a) nach Exod. 3, 14 | **13** *πᾶσι* T Lond. | *ἁγιότητα*] *ἰδιότητα* lesen Bent. u. Del. (I 236 Anm. d) ohne Grund | **15** *ἁγίαν γενέσθαι, ἵν' ἴδωμεν αὐτοῦ τὴν ἁγιότητα*] *ὑγιῆ γενέσθαι, ἂν ἴδωμεν αὐτοῦ τὴν ἰδιότητα* lesen Bent. u. Del. (I 236 Anm. e) zu gewaltsam und unnötig | *ἁγιότητα*] *ἁγνότητα* Del. im Text | **26** *ἐφαρμόζων* Del. *ἀφαρμόζων* T Ox. Lond.

καρποφορίᾳ τῶν ψυχῶν αὐτῶν, καὶ ῥήματα δρόσῳ ἐοικότα παρακλητικὰ προσαγόμενος τῇ τε ῥύμῃ τῆς οἰκοδομῆς τῶν λόγων ὄμβρον ὠφελιμώτατον ἐπάγων τοῖς ἀκροαταῖς ἢ νιφετὸν ἀνυσιμώτατον, διὰ τοῦτο ταῦτα δύναται. ταῦτα ἐπινοήσας ἑαυτὸν δεόμενον θεοῦ τοῦ τελειοῦντος καλεῖ παρ' ἑαυτὸν τὸν τῶν προειρημένων κυρίως χορηγόν· πᾶς τε τρανῶν καὶ τὰ περὶ τοῦ θεοῦ ὑπομιμνήσκεται μᾶλλον ἢ μανθάνει, κἂν ἀπό τινος ἀκούειν δοκῇ ἢ εὑρίσκειν νομίζῃ τὰ τῆς θεοσεβείας μυστήρια.

4. ὥσπερ δὲ τὰ ἐνθάδε δεῖ νοεῖν τὸν εὐχόμενον, αἰτεῖν αὐτὸν ἁγιασθῆναι „τὸ ὄνομα" τοῦ θεοῦ· οὕτως ἐν ψαλμοῖς τὸ „ὑψώσωμεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτὸ" λέγεται, προστάσσοντος τοῦ προφήτου μετὰ πάσης συμφωνίας ἐν τῷ αὐτῷ νοῖ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ φθάσαι ἐπὶ τὴν ἀληθῆ καὶ ὑψηλὴν γνῶσιν τῆς ἰδιότητος τοῦ θεοῦ. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ὑφοῦν „τὸ ὄνομα" τοῦ θεοῦ „ἐπὶ τὸ αὐτό," ⟨ὅτε⟩ μεταλαβών τις ἀποῤῥοῆς θεότητος τῷ ὑπειλῆφθαι ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ κεκρατηκέναι τῶν ἐχθρῶν, ἐφησθῆναι πτώσει αὐτοῦ μὴ δυναμένων, ὑψοῖ αὐτὴν τὴν δύναμιν, ἧς μετείληχε, θεοῦ· ὅπερ δηλοῦται ἐν εἰκοστῷ ἑνάτῳ ψαλμῷ διὰ τοῦ „ὑψώσω σε, κύριε, ὅτι ὑπέλαβές με καὶ ⟨οὐκ⟩ 21v εὔφρανας τοὺς ἐχθρούς μου ἐπ' ἐμοί." ὑψοῖ | δέ τις τὸν θεὸν, ἐγκαινίσας αὐτῷ οἶκον ἐν ἑαυτῷ, ἐπεὶ καὶ ἡ ⟨ἐπι⟩γραφὴ τοῦ ψαλμοῦ οὕτως ἔχει· „ψαλμὸς ᾠδῆς τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου τοῦ Δαυίδ."

5. ἔτι περὶ τοῦ „ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου" καὶ τῶν ἑξῆς προστακτικῷ χαρακτῆρι εἰρημένων λεκτέον ὅτι συνεχῶς προστακτι-

10 Vgl. Matth. 6, 9. Luk. 11, 2. — Psal. 33, 4. — **18** Psal. 29, 2. — **21** Psal. 29, 1. — **22** Matth. 6, 9. Luk. 11, 2.

1 αὐτῶν E. Klostermann, ἑαυτῶν T Ausgg. | **2** ῥύμῃ] ῥώμῃ liest Bent. (bei Del. I 237 Anm. a) ohne Grund | **3** διὰ τοῦτο] διὰ τούτου (scil. ὀνόματος) vermutet Angl. (bei Del. I 922a) | **4** ταῦτα (2)] διὰ τοῦτο vermutet Angl. (a. a. O.) | **9** τὰ ἐνθάδε] τὰ τοῦ θεοῦ Angl. (a. a. O.), aber τὰ ἐνθάδε = ‚quae hic dicta sunt' (Cl. Fleury) ergiebt guten Sinn | αἰτεῖν] αἰτοῦντα Ox. u. Angl. (a. a. O.) unrichtig | **11** αὐτοῦ] αυτ̂ [so] T (vgl. oben S. 337 Z. 16), vermutlich verschrieben für αὐτ̃ = αὐτοῦ | προφήτου schreibe ich, vgl. Act. 2, 29. 30, πατρὸς T Ausgg., προ̃φ konnte leicht in προ̃ς verlesen werden; Δαυῒδ liest Angl. (a. a. O.) dem Sinn nach richtig | **14** ὑφοῖν schreibe ich mit Angl. (a. a. O.) u. Del. (der I 237 Anm. d auch τοῦ ὑφοῦντος vorschlägt), ὑψοῦντος T Ausgg. | ⟨ὅτε⟩ füge ich mit Bent. u. Del. (I 237 Anm. e) ein, während Angl. (a. a. O.) weniger gut ⟨δὲ⟩ hinter μεταλαβών einschalten und ὑψοῖ (Z. 17) in ὑψώσει verwandeln will | **16** αὐτοῦ] αὐτ̂ [so] T, vgl. oben Z. 11 | **17** εἰκοστῷ ἑνάτῳ] κϑ' T | **18** ⟨οὐκ⟩ füge ich mit den Ausgg. aus d. LXX ein | **19** εὔφρανας] ε auf Rasur eines Buchst. u. später als υ geschrieben; οὐκ kann nicht unter der Rasur gestanden haben, wohl aber η | **20** ⟨ἐπι⟩γραφὴ schreibe ich mit Bent. Del. (I 237 Anm. g) Angl. (a. a. O.), γραφὴ T Ausgg. | **22** hinter ἔτι + δὲ Angl. (a. a. O.) vermutungsweise.

κοῖς ἀντὶ εὐκτικῶν ἐχρήσαντο καὶ οἱ ἑρμηνεύσαντες, ὡς ἐν τοῖς ψαλμοῖς· „ἄλαλα γενηθήτω τὰ χείλη τὰ δόλια, τὰ λαλοῦντα κατὰ τοῦ δικαίου ἀνομίαν," ἀντὶ τοῦ γενηθείη καὶ „ἐξερευνησάτω δανειστὴς πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ·" „μὴ ὑπαρξάτω αὐτῷ ἀντιλήπτωρ" ἐν τῷ ἑκατοστῷ ὀγδόῳ περὶ Ἰούδα· ὅλος γὰρ ὁ ψαλμὸς αἴτησίς ἐστι περὶ Ἰούδα, ἵνα τάδε τινὰ αὐτῷ συμβῇ. μὴ συνιδὼν δὲ ὁ Τατιανὸς τὸ „γενηθήτω" οὐ πάντοτε σημαίνειν τὸ εὐκτικὸν ἀλλ' ἔσθ' ὅπου καὶ προστακτικόν, ἀσεβέστατα ὑπείληφε περὶ τοῦ εἰπόντος „γενηθήτω φῶς" θεοῦ, ὡς εὐξαμένου μᾶλλον ἢπερ προστάξαντος γενηθῆναι τὸ φῶς· „ἐπεὶ," ὥς φησιν ἐκεῖνος ἀθέως νοῶν, „ἐν σκότῳ ἦν ὁ θεός." πρὸς ὃν λεκτέον, πῶς ἐκλήψεται καὶ τὸ „βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου" καὶ „συναχθήτω τὸ ὕδωρ ⟨τὸ⟩ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ" καὶ „ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν" καὶ „ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν." ἆρα γὰρ ὑπὲρ τοῦ ἐπὶ ἑδραίου στῆναι εὔχεται συναχθῆναι „τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν," ἢ ὑπὲρ τοῦ μεταλαβεῖν τῶν βλαστανόντων ἀπὸ γῆς εὔχεται τὸ „βλαστησάτω ἡ γῆ"; ποίαν δὲ χρείαν ὁμοίαν ἔχει τῷ χρήζειν φωτὸς τῶν ἐνύδρων καὶ πτηνῶν ἢ χερσαίων, ἵνα καὶ περὶ τούτων εὔχηται; εἰ δὲ καὶ κατ' αὐτὸν ἄτοπον τὸ περὶ τούτων εὔχεσθαι, προστακτικαῖς ὀνομασίαις εἰρημένων, πῶς οὐ τὸ ὅμοιον λεκτέον καὶ περὶ τοῦ „γενηθήτω φῶς," ὡς μὴ εὐκτικῶς ἀλλὰ προστακτικῶς εἰρημένου; ἀναγκαίως δέ μοι ἔδοξεν, ἐν ταῖς προστακτικαῖς φωναῖς εἰρημένης εὐχῆς, ὑπομνησθῆναι τῶν παρεκδοχῶν αὐτοῦ διὰ τοὺς ἠπατημένους καὶ παραδεξαμένους τὴν ἀσεβῆ διδασκαλίαν αὐτοῦ, ὧν καὶ ἡμεῖς ποτε πεπειράμεθα. 238

XXV 1. „Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου." εἰ „ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ" κατὰ τὸν λόγον τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν „μετὰ παρατηρήσεως" „οὐκ ἔρχεται," „οὐδὲ ἐροῦσιν· ἰδοὺ ὧδε ἢ ἰδοὺ ἐκεῖ." ἀλλὰ „ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἐντὸς" ἡμῶν „ἐστιν" („ἐγγὺς" γὰρ „τὸ ῥῆμά ἐστι σφόδρα ἐν τῷ στόματι" ἡμῶν „καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ" ἡμῶν), δῆλον οτι

2 Psal. 30, 19. — **3** Psal. 108, 11. 12. — **5** Vgl. Origenes c. Cels. II 11. 20, I 140 Z. 2 ff. 149 Z. 14 ff. — **6** Vgl. Tatian, Fr. VIII (p. 50, 1 sqq. ed. E. Schwartz) u. Origenes c. Cels. VI 51, 8. 122 Z. 24. — **7** Vgl. Gen. 1, 3. Psal. 30, 19. — **8** Gen. 1, 3. — **11** Gen. 1, 11. — **12** Gen. 1, 9. — **13** Gen. 1, 20. — Gen. 1, 24. — **15** Vgl. Gen. 1, 9. — **17** Gen. 1, 11. — **18** Vgl. Gen. 1, 3. 20—22. 24. 25. — **21** Gen. 1, 3. — **26** Matth. 6, 10. Luk. 11, 2. — Vgl. Luk. 17, 20. 21. — **29** Vgl. Deut. 30, 14 (Röm. 10, 8).

3 *γενηθείη* Lond. *γενηθεῖεν* Ox. Del. *γενηθεῖη* T | **7** *τὸ* (1)] *τῷ* Angl. (bei Del. I 922[b]) | *σημαίνειν* Bent. Del. (I 237 Anm. i) *συμβαίνειν* T Ausgg. | **12** ⟨*τὸ*⟩ füge ich mit Angl. (a. a. O.) aus d. LXX ein, vgl. unten Z. 15 | **18** *ἢ*] *καὶ* Angl. (a. a. O.) | *καὶ περὶ*] *καὶ καὶ περὶ* T | **22** *ἀναγκαίως*] *ἀναγκαῖον* Lond. | **30** *δηλονότι* T Ausgg.

ὁ εὐχόμενος ἐλθεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ περὶ τοῦ τὴν ἐν αὐτῷ βασιλείαν τοῦ θεοῦ ἀνατεῖλαι καὶ καρποφορῆσαι καὶ τελειωθῆναι εὐλόγως εὔχεται· παντὸς μὲν ἁγίου ὑπὸ θεοῦ βασιλευομένου καὶ τοῖς πνευματικοῖς νόμοις τοῦ θεοῦ πειθομένου, οἰονεὶ εὐνομουμένην πόλιν οἰκοῦντος ἑαυτόν· παρόντος αὐτῷ τοῦ πατρὸς καὶ συμβασιλεύοντος τῷ πατρὶ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ τετελειωμένῃ ψυχῇ κατὰ τὸ εἰρημένον, οὗ πρὸ βραχέος ἐμνημόνευον· „πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα“ (καὶ οἶμαι
22r νοεῖσθαι θεοῦ μὲν βασιλείαν | τὴν μακαρίαν τοῦ ἡγεμονικοῦ κατάστασιν καὶ τὸ τεταγμένον τῶν σοφῶν διαλογισμῶν, Χριστοῦ δὲ βασιλείαν τοὺς προϊόντας σωτηρίους τοῖς ἀκούουσι λόγους καὶ τὰ μὲν ἐπιτελούμενα ἔργα δικαιοσύνης καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν· λόγος γὰρ καὶ δικαιοσύνη ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ)· παντὸς ⟨δὲ⟩ ἁμαρτωλοῦ κατατυραννουμένου ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος „τοῦ αἰῶνος τούτου,“ ἐπεὶ πᾶς ἁμαρτωλὸς τῷ ἐνεστῶτι αἰῶνι πονηρῷ ᾠκείωται, μὴ ἐμπαρέχων ἑαυτὸν τῷ δόντι „ἑαυτὸν περὶ τῶν ἁμαρτωλῶν ἡμῶν, ὅπως ἐξέ|ληται ἡμᾶς ἐκ τοῦ 239
αἰῶνος τοῦ ἐνεστῶτος πονηροῦ“ καὶ „ἐξέληται“ „κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν“ κατὰ τὰ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας εἰρημένα ἐπιστολῇ. ὁ δὲ κατατυραννούμενος ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος τούτου τοῦ αἰῶνος τῷ ἑκουσίῳ τῆς ἁμαρτίας καὶ βασιλεύεται ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας· διόπερ κελευόμεθα ὑπὸ τοῦ Παύλου μηκέτι ὑποτάσσεσθαι θελούσῃ τῇ ἁμαρτίᾳ βασιλεύειν ἡμῶν, καὶ προστασσόμεθά γε διὰ τούτων· „μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι εἰς τὸ ὑπακούειν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτῆς.“

2. ἀλλ' ἐρεῖ τις πρὸς ἀμφότερα, τό τε „ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου“ καὶ τὸ „ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου,“ ὅτι, εἰ ὁ εὐχόμενος ἐπὶ τῷ ἐπακούεσθαι εὔχεται καὶ ἐπακούεταί ποτε, δηλονότι ἁγιασθήσεταί ποτε τινὶ κατὰ τὰ προειρημένα „τὸ ὄνομα“ τοῦ θεοῦ, ᾧ

2 Vgl. Matth. 13, 23. Mark. 4, 20. Luk. 8, 15. — **4** Vgl. oben Cap. XXIII 4, S. 352 Z. 9 ff. — **7** Joh. 14, 23. — **12** Vgl. Joh. 1, 1. 14. I Kor. 1, 30. — **14** u. **19** Vgl. Ignat. ad Ephes. Cap. XIX 1 (I Kor. 2, 6. 8. II Kor. 4, 4). — **15** Vgl. Gal. 1, 4. — **22** Röm. 6, 12. — **25** Matth. 6, 9. Luk. 11, 2. — **26** Matth. 6, 10. Luk. 11, 2.

5 ἑαυτόν T Ausgg. *αὐτόν* schreiben Bent. Del. (I 238 Anm. b) unrichtig | **6** *συμβασιλεύοντος* Bent. Del. (I 238 Anm. b) Angl. (bei Del. I 922b), vgl. unten Z. 10 f., *συμβουλεύοντος* T Ausgg. | **7** *ἐμνημόνευον* Ox. Del., *ἐμνημόνευσα* Angl. (a. a. O.), *ἐμνημόνευε* T Wet. (am Rand) Lond. | **9—12** am Rand von I. H. folgende Note (3 Zeilen): *σῆ περὶ τῆς | βασιλειας κῦ τ⟨οῦ⟩ | χῦ* T | **13** ⟨δὲ⟩ füge ich mit Bent. Del. (I 238 Anm. c) Angl. (a. a. O.) ein | **16** *ἁμαρτωλῶν*] *ἁμαρτιῶν* Ox. Angl. (a. a. O.) nach Gal. 1, 4; aber Origenes citiert hier nicht wörtlich | **17** *καὶ ἐξέληται* < Ox. u. tilgt Angl. (a. a. O.) unrichtig | **23** *ἡμῶν*] *ὑμῶν* Ox. Angl. (a. a. O.) nach Röm. 6, 12, doch vgl. unten S. 358 Z. 30 | **24** *αὐτῆς*] vgl. Origenes, Comm. in Ep. ad Rom. VI 1 (tom. VII p. 4 Z. 4 v. o. ed. Lomm.) | **27** *δῆλον, ὅτι* Lond.

καὶ „ἡ βασιλεία“ τοῦ θεοῦ ἐνστήσεται. εἰ δὲ ταῦτ᾽ αὐτῷ ἔσται, πῶς ἔτι καθηκόντως εὔξεται περὶ τῶν παρόντων ἤδη ὡς μὴ παρόντων λέγων· „ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου“; εἰ δὲ τοῦτο, ἔσται ποτὲ καθῆκον μὴ λέγειν· „ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου.“ λεκτέον πρὸς ταῦτα ὅτι, ὥσπερ ὁ εὐχόμενος λόγου „γνώσεως“ τυχεῖν καὶ λόγου „σοφίας“ καθηκόντως ἀεὶ περὶ τούτων εὔξεται, ἀεὶ μὲν πλείονα θεωρήματα „σοφίας“ καὶ „γνώσεως“ ἐν τῷ ἐπακούεσθαι ληψόμενος, πλὴν „ἐκ μέρους“ γινώσκων μὲν ὅσα ποτ᾽ ἂν χωρῆσαι ἐπὶ τοῦ παρόντος δυνηθῇ, τοῦ ⟨δὲ⟩ τελείου καὶ καταργοῦντος „τὸ ἐκ μέρους“ „τότε“ φανερωθησομένου, ὅτε „πρόσωπον πρὸς πρόσωπον“ ὁ νοῦς προσβάλλει χωρὶς αἰσθήσεως τοῖς νοητοῖς· οὕτως „τὸ τέλειον“ τοῦ ἁγιασθῆναι ἑκάστῳ ἡμῶν „τὸ ὄνομα“ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἐνστῆναι αὐτοῦ τὴν βασιλείαν οὐχ οἷόν τε ἐστὶν, ἐὰν μὴ „ἔλθῃ“ καὶ „τὸ“ περὶ τῆς „γνώσεως“ καὶ „σοφίας“ „τέλειον“ τάχα δὲ καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν. ὁδεύομεν δὲ ἐπὶ τὴν τελειότητα, ἐὰν „τοῖς“ „ἔμπροσθεν“ ἐπεκτεινόμενοι τῶν ὄπισθεν ἐπιλανθανώμεθα. τῇ οὖν ἐν ἡμῖν βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ ἡ ἀκρότης ἀδιαλείπτως προκόπτουσιν ἐνστήσεται, ὅταν πληρωθῇ τὸ παρὰ τῷ ἀποστόλῳ εἰρημένον, ὅτι ὁ Χριστὸς, πάντων αὐτῷ τῶν ἐχθρῶν ὑποταγέντων, παραδώσει „τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ,“ „ἵνα ᾖ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι.“ διὰ τοῦτο „ἀδιαλείπτως“ προσευχόμενοι μετὰ διαθέσεως τῷ λόγῳ θεοποιουμένης λέγωμεν τῷ ἐν οὐρανοῖς πατρὶ ἡμῶν· „ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου.“

22v 3. ἔτι δὲ | περὶ τῆς τοῦ θεοῦ βασιλείας καὶ τοῦτο διαληπτέον, ὅτι, ὥσπερ οὐκ ἔστι „μετοχὴ δικαιοσύνῃ καὶ ἀνομίᾳ“ οὐδὲ „κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος“ οὐδὲ „συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ,“ οὕτως ἀσυνύπαρκτόν ἐστι τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ βασιλεία τῆς ἁμαρ|τίας. εἰ τοίνυν θέλομεν ὑπὸ θεοῦ βασιλεύεσθαι, μηδαμῶς 240
„βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι.“ μηδὲ ὑπακούωμεν τοῖς προστάγμασιν αὐτῆς, ἐπὶ „τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς“ καὶ τὰ ἀλλό-

3 u. **4** Matth. 6, 9. 10. Luk. 11, 2. — **6** Vgl. I Kor. 12, 8. — **8** Vgl. I Kor. 13, 9. — **10** Vgl. I Kor. 13, 10. — Vgl. I Kor. 13, 12. — **12** Vgl. I Kor. 13, 10. 12, 8. — **16** Vgl. Phil. 3, 14. — **19** Vgl. I Kor. 15, 24. 25. 27. 28. — **22** Vgl. I Thess. 5, 17. — **23** Matth. 6, 9. 10. Luk. 11, 2. — **26** Vgl. II Kor. 6, 14. 15. — **29** Vgl. Röm. 6, 12. [— **31** Vgl. Gal. 5, 19.]

10 ⟨δὲ⟩ füge ich ein, da sonst das vorausgehende *μὲν* (Z. 9) ohne Entsprechung wäre | hinter *τελείου* + *ὡς* Bent. u. Del. (I 239 Anm. d) ohne Grund | *φανερωθησομένου* Bent. Del. (I 239 Anm. d) Angl. (bei Del. I 922b), *φανερωθησόμενον* Ausgg., *φανερωθησομένον* T | **11** *προσβάλλει*] *προσβαλεῖ* Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **17** *τῇ—βασιλείᾳ*] *τῆς—βασιλείας* Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **28** *Βελίαρ*] *βελίαλ* Ox.

τρια τοῦ θεοῦ προκαλουμένης ἡμῶν τὴν ψυχήν· ἀλλὰ νεκρώσαντες „τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς“ καρποφορῶμεν τοὺς καρποὺς „τοῦ πνεύματος.“ ἵνα ὡς „ἐν“ „παραδείσῳ“ πνευματικῷ κύριος ἡμῖν ἐμπεριπατῇ, βασιλεύων ἡμῶν μόνος σὺν τῷ Χριστῷ αὐτοῦ, ἐν ἡμῖν „ἐκ δεξιῶν“ καθημένῳ ἧς εὐχόμεθα λαβεῖν „δυνάμεως“ πνευματικῆς καὶ καθεζομένῳ, „ἕως“ πάντες οἱ ἐν ἡμῖν ἐχθροὶ αὐτοῦ γένωνται „ὑποπόδιον τῶν ποδῶν“ αὐτοῦ καὶ καταργηθῇ ἀφ' ἡμῶν πᾶσα ἀρχὴ καὶ ἐξουσία καὶ δύναμις. δυνατὸν γὰρ ταῦτα καθ' ἕκαστον ἡμῶν γενέσθαι καὶ τὸν ἔσχατον ἐχθρὸν καταργηθῆναι, τὸν θάνατον, ἵνα καὶ ἐν ἡμῖν λέγηται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ· „ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾅδη, τὸ νῖκος;“ ἤδη τοίνυν „τὸ φθαρτὸν“ ἡμῶν ἐνδυσάσθω τὴν ἐν ἁγνείᾳ καὶ πάσῃ καθαρότητι ἁγιωσύνην καὶ „ἀφθαρσίαν,“ „καὶ τὸ θνητὸν“ ἀμφιεσάσθω, τοῦ θανάτου κατηργημένου, τὴν πατρικὴν „ἀθανασίαν“· ὥστε ἡμᾶς βασιλευομένους ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἤδη εἶναι ἐν τοῖς παλιγγενεσίας καὶ ἀναστάσεως ἀγαθοῖς.

XXVI 1. „Γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς.“ ὁ Λουκᾶς μετὰ τὸ „ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου“ ταῦτα παρασιωπήσας ἔταξε· „τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν καθ' ἡμέραν“· διόπερ ἃς προετάξαμεν λέξεις ὡς παρὰ μόνῳ τῷ Ματθαίῳ κειμένας ἐξετάσωμεν ἀκολούθως τοῖς πρὸ τούτων. ἔτι ὄντες „ἐπὶ γῆς“ οἱ εὐχόμενοι, νοοῦντες „ἐν οὐρανῷ“ γεγονέναι „τὸ θέλημα“ τοῦ θεοῦ παρὰ πᾶσι τοῖς οἰκείοις τῶν οὐρανῶν, εὐξώμεθα καὶ ἡμῖν τοῖς „ἐπὶ γῆς“ ὁμοίως ἐκείνοις κατὰ πάντα γενέσθαι „τὸ θέλημα“ τοῦ θεοῦ· ὅπερ συμβήσεται, μηδὲν ἡμῶν παρὰ „τὸ θέλημα“ πραττόντων αὐτοῦ. ἐπὰν δὲ, „ὡς ἐν οὐρανῷ“ „τὸ θέλημά“ ἐστι τοῦ θεοῦ, καὶ ἡμῖν τοῖς „ἐπὶ γῆς“ κατορθωθῇ, ὁμοιωθέντες τοῖς ἐν οὐρανοῖς, ἅτε φορέσαντες παραπλησίως ἐκείνοις „τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου,“ „βασιλείαν“ οὐρανῶν κληρονομήσομεν, τῶν μεθ'

1 Vgl. Kol. 3, 5. — 2 Vgl. Joh. 15, 8. 16. Gal. 5, 22. — 3 Vgl. Gen. 3, 8. II Kor. 6, 16 (Lev. 26, 12. Deut. 23, 14). — 4 Vgl. Matth. 26, 64. Mark. 14, 62. Luk. 22, 69. — 5 Vgl. Psal. 109, 1. Jes. 66, 1. Mark. 12, 36. Luk. 20, 43. Act. 7, 49. Hebr. 10, 13. — 7 Vgl. I Kor. 15, 24. — 8 Vgl. I Kor. 15, 26. — 10 I Kor. 15, 55 (Hos. 13, 14). — 11 Vgl. I Kor. 15, 53. 54. — 14 Vgl. Matth. 19, 28. — 16 Matth. 6, 10. — 17 Luk. 11, 2. — 18 Luk. 11, 3. — 27 Vgl. I Kor. 15, 49. — 28 Vgl. Matth. 25, 34.

1 *προκαλουμένης*] *προσκαλουμένης* Ox. | 3 *κύριος*] *θεὸς* Bent. (bei Del. I 240 Anm. b) | 5 *καθεζομένῳ*] *καθησομένῳ* liest Angl. (bei Del. I 922b) ohne Grund | 16 *οὐρανῷ* schreibe ich mit Angl. (a. a. O.), vgl. oben Cap. XVIII 2, S. 340 Z. 15, u. unten S. 360 Z. 4. 6. 7. 8. 9. 15 u. s. w., *οὐρανοῖς* T Ausgg. | 22 *εὐξώμεθα*] *εὐξόμεθα* vermutet Del. (I 240 Anm. d) | 27 *οὐρανοῖς*] *οὐρανῷ* liest Angl. (a. a. O.) nach Analogie der vorhergehenden und folgenden Stellen vielleicht richtig | *φορέσαντες*] *φορήσαντες* Ox. Lond.

ἡμᾶς „ἐπὶ γῆς“ καὶ ἡμῖν, γενομένοις „ἐν οὐρανῷ,“ ὁμοιωθῆναι εὐχομένων.

2. δύναται μέντοι γε κατὰ μόνον τὸν Ματθαῖον ἀπὸ κοινοῦ τὸ „ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς“ λαμβάνεσθαι, ἵν' ᾖ τοιοῦτον τὸ προσ-
23r τασσόμενον ἡμῖν ἐν τῇ εὐχῇ λέγειν· „ἁγιασθήτω | τὸ ὄνομά σου“ „ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς“· „ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου“ „ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς“· „γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς“· „τό“ τε γὰρ „ὄνομα“ τοῦ θεοῦ ἡγιάσθη παρὰ τοῖς „ἐν οὐρανῷ,“ καὶ ἐνέστη αὐτοῖς „ἡ“ τοῦ θεοῦ „βασι-
10 λεία,“ γεγένηταί τε ἐν | αὐτοῖς „τὸ θέλημα“ τοῦ θεοῦ· ἅπερ πάντα 241
ἡμῖν λείπει τοῖς „ἐπὶ γῆς,“ δυνάμενα ἡμῖν ὑπαρχθῆναι ἐν τῷ ἀξίους ἑαυτοὺς κατασκευάζειν ἐπηκόου περὶ τούτων πάντων τοῦ θεοῦ τυχεῖν.

3. ζητήσαι δ' ἄν τις διὰ τὸ „γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν
15 οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς“ λέγων· πῶς γεγένηται „τὸ θέλημα“ τοῦ θεοῦ „ἐν οὐρανῷ,“ ὅπου ἐστὶ „τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας,“ δι' ἃ μεθυσθήσεται „ἡ μάχαιρα“ τοῦ θεοῦ καὶ „ἐν τῷ οὐρανῷ“; εἰ δὲ οὕτως εὐχόμεθα γενηθῆναι „ἐπὶ“ τῆς „γῆς“ „τὸ θέλημα“ τοῦ θεοῦ, ὥσπερ γίνεται „ἐν οὐρανῷ,“ μή ποτε λελῃθότως εὐξώμεθα
20 μένειν „ἐπὶ γῆς“ καὶ τὰ ἐναντία. ὅπου ἀπ' οὐρανοῦ καὶ ταῦτα ἔρχεται, πολλῶν φαύλων γινομένων „ἐπὶ γῆς“ διὰ τὰ ἡττῶντα „πνευματικὰ τῆς πονηρίας,“ ὄντα „ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.“ ὁ μὲν οὖν τις ἀλληγορῶν τὸν οὐρανὸν καὶ φάσκων αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν, γῆν δὲ τὴν ἐκκλησίαν (τίς γὰρ οὕτως ⟨ἄξι⟩ος „θρόνος“ τοῦ πατρὸς
25 ὡς ὁ Χριστός; ποῖον δὲ „ὑποπόδιον τῶν ποδῶν“ τοῦ θεοῦ ὡς ἡ ἐκκλησία;) εὐχερῶς λύσει τὰ ζητούμενα, λέγων εὔχεσθαι δεῖν ἕκαστον τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας οὕτω χωρῆσαι „τὸ“ πατρικὸν „θέλημα,“ ὃν τρόπον Χριστὸς κεχώρηκεν, ὁ ἐλθὼν ποιῆσαι „τὸ θέλημα“ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς

4 Matth. 6, 10. — **5** Matth. 6, 9. 10. Luk. 11, 2. — **14** Matth. 6, 10. — **16** Vgl. Ephes. 6, 12. — **17** Vgl. Jes. 34, 5. — **18** Vgl. Matth. 6, 10. — **22** Vgl. Ephes. 6, 12. — **23** Vgl. Hebr. 1, 8 (Psal. 44, 7) und oben Cap. XXIII 4, S. 353 Z. 1 ff. — **25** Vgl. Act. 7, 49 (Jes. 66, 1). — **28** Vgl. Joh. 4, 34.

14 ζητήσαι T Lond. Bent. (bei Del. (I 241 Anm. a) ζητήσας Ox. Del. | **15** γεγένηται T Lond. Del. γένηται Ox., γὰρ γένηται vermute ich | **21** διὰ τὰ ἡττῶντα πνευματικὰ τῆς πονηρίας, ὄντα ἐν τοῖς ἐπ.] διὰ τὸ ἡττᾶσθαι τῶν πνευματικῶν τῆς πονηρίας ὄντων ἐν τοῖς ἐπ. ändert Bent. (bei Del. I 241 Anm. e) zu gewaltsam | **24** οὕτως ⟨ἄξι⟩ος Del. οὕτω ⟨οὐράνιος⟩ Ox. Lond. Angl., der auch οὕτω ⟨κυρίως⟩ vermutet (bei Del. I 922b), vgl. oben Cap. XXIII 4, S. 353 Z. 2; οὕτω ″ος [so, Raum für etwa 3 Buchst., οὕτω ⟨οὐνί⟩ος kann nicht gelesen werden] T **28** αὐτοῦ τοῦ πατρὸς] τοῦ πατρὸς αὐτοῦ vermutet Angl. (bei Del. I 923a).

καὶ πᾶν αὐτὸ τελειώσας· δυνατὸν γὰρ κολληθέντα αὐτῷ „ἓν" γενέσθαι „πνεῦμα" σὺν αὐτῷ, διὰ τοῦτο χωροῦντα „τὸ θέλημα." ἵν' „ὡς" τετέλεσται „ἐν οὐρανῷ," οὕτω τελεσθῇ „καὶ ἐπὶ γῆς"· „ὁ κολλώμενος" γὰρ „τῷ κυρίῳ" κατὰ τὸν Παῦλον „ἓν πνεῦμά ἐστι." καὶ οἶμαι ἔτι οὐκ εὐκαταφρόνητος ἔσται αὕτη ἡ ἑρμηνεία τῷ ἐπιμελέστερον κατανοοῦντι αὐτήν.

4. ἀντιλέγων δέ τις αὐτῇ παραθήσεται τὸ ἐπὶ τέλει τούτου τοῦ εὐαγγελίου μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὑπὸ τοῦ κυρίου εἰρημένον πρὸς τοὺς ἕνδεκα μαθητάς· „ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς." ἔχων γὰρ ἐξουσίαν τῶν „ἐν οὐρανῷ" φησι προσειληφέναι τὴν „ἐπὶ γῆς." τῶν μὲν „ἐν οὐρανῷ" καὶ πρότερον ὑπὸ τοῦ λόγου πεφωτισμένων, ἐπὶ δὲ „τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος" καὶ τῶν „ἐπὶ γῆς" διὰ τὴν δεδομένην ἐξουσίαν τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ μιμουμένων τὰ, ὧν ἐξουσίαν ὁ σωτὴρ ἔλαβεν, „ἐν οὐρανῷ" κατορθουμένων. οἱονεὶ οὖν διὰ τῶν εὐχῶν συνεργοὺς πρὸς τὸν πατέρα βούλεται λαβεῖν τοὺς μαθητευομένους αὐτῷ, ἵν' ὁμοίως τοῖς „ἐν οὐρανῷ" ὑποτεταγμένοις ἀληθείᾳ καὶ λόγῳ τὰ „ἐπὶ γῆς" διορθωθέντα ⟨διὰ⟩ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔλαβεν „ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς," εἰς τέλος ἀγάγῃ τῶν ἐξουσιαζομένων μακάριον. ὁ δὲ θέλων οὐρανὸν εἶναι τὸν σωτῆρα τὴν δὲ γῆν ἐκκλησίαν, τὸν πρωτότοκον „πάσης κτίσεως," ᾧ ὁ πατὴρ ὡς θρόνῳ ἐπαναπαύεται, φάσκων | εἶ- 242
23v *ναι τὸν | οὐρανὸν, εὕροι ἂν „τὸν" „ἄνθρωπον," ὃν ἐνεδύσατο οἰκειωθέντα ἐκείνῃ τῇ δυνάμει διὰ τὸ τεταπεινωκέναι „ἑαυτὸν" καὶ γενόμενον ὑπήκοον „μέχρι θανάτου," λέγειν μετὰ τὴν ἀνάστασιν τό· „ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς"· λαβόντος*

1 u. **3** Vgl. I Kor. 6, 17 und Origenes c. Cels. II 9, I 136 Z. 30 ff. Comm. in Matth. XV 24 (tom. III p. 378 ed. Lomm.). — **2** Vgl. Matth. 6, 10. — **9** Matth. 28, 18. — **11** Vgl. Joh. 1, 9. — **12** Vgl. Matth. 13, 40 (13, 39. 24, 3. 28, 20). — **18** u. **18** Vgl. Matth. 28, 18. — **16** Vgl. I Petr. 3, 22. Joh. 1, 1. 14. 14, 6. 17, 17. — **20** Vgl. oben S. 360 Z. 23 f. — Vgl. Kol. 1, 15. — **21** Vgl. oben S. 360 Z. 23. — **22** Vgl. Ephes. 4, 24 (Kol. 3, 10). — **23** Vgl. Phil. 2, 8. — **25** Matth. 28, 18.

1 *κολληθέντα* Lond. Lomm. *κωλύεσθαι* Ox. Del. *κολλᾶσθαι* Bent. Del (I 241 Anm. g u. I 923a), *κωλυ*$^{\theta\eta}$ [so], doch Spuren eines getilgten λ über ω, und *ωλυ* in Correctur, alles von I. H., T | **2** hinter *θέλημα* nimmt Angl. (bei Del. I 923a) den Ausfall von *τοῦ πατρός* an | **10** *τῶν ἐν*—11 *τὴν ἐπὶ*] *τὴν ἐν*—11 *τὴν ἐπὶ* oder ⟨*τὴν*⟩ *τῶν ἐν*—11 *τὴν* ⟨*τῶν*⟩ *ἐπὶ* liest Bent. (bei Del. I 241 Anm. k) ohne Grund | **14** *κατορθουμένων, κατορθούμενα* lesen Bent. u. Del. (I 241 Anm. l) unrichtig | **16** *αὐτῷ*] *αἰτῷ* Lond. | **17** *τὰ ἐπὶ γῆς διορθωθέντα*] *τῶν ἐπὶ γῆς διορθωθέντων* ändert Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **18** ⟨*διὰ*⟩ *τὴν ἐξουσίαν* schreibe ich. *τῇ ἐξουσίᾳ* Del. (I 241 Anm. m) | **22** *εὕροι ἄν* schreibe ich. *εἶρεν* Angl. (a. a. O.), *ἐρεῖ* Bent. u. Del. (I 242 Anm. a); *εὑρεῖν* T Ausgg. | **23** *ἐκείνῃ*] *ἐκείνου* Bent. u. Del. (I 242 Anm. a) | *καὶ* tilgt Angl. (a. a. O.).

τοῦ κατὰ τὸν σωτῆρα ἀνθρώπου τὴν ἐξουσίαν τῶν „ἐν οὐρανῷ" οἷον τῶν ἐνυπαρχόντων τῷ μονογενεῖ, ἵνα αὐτῷ κοινωνῇ. ἀνακιρνάμενος ἐκείνου τῇ θεότητι καὶ ἑνούμενος αὐτῷ.

5. μὴ λύοντος δέ πω τοῦ δευτέρου τὰ ἠπορημένα περὶ τοῦ πῶς „τὸ θέλημα" τοῦ θεοῦ ἐστιν „ἐν οὐρανῷ," τῶν „ἐν τοῖς ἐπουρανίοις" πνευματικῶν „τῆς πονηρίας" ἀντιπαλαιόντων τοῖς „ἐπὶ γῆς," ἐκεῖθεν ἐνέσται λύειν οὕτως τὸ ζητούμενον· ὅτι, ὥσπερ οὐ διὰ τὸν τόπον ἀλλὰ διὰ τὴν προαίρεσιν ὁ ἔτι ὢν „ἐπὶ γῆς," „πολίτευμα" ἔχων „ἐν οὐρανοῖς" καὶ θησαυρίζων „ἐν οὐρανῷ," τὴν καρδίαν ἔχων „ἐν οὐρανῷ," „τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου" φορῶν, οὐκέτι ἐστὶν „ἐκ τῆς γῆς" οὐδὲ „τοῦ" „κάτω" „κόσμου" ἀλλ' ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ „τοῦ" κρείττονος „τούτου" οὐρανίου „κόσμου"· οὕτως καὶ „τὰ" ἔτι „ἐν τοῖς ⟨ἐπ⟩ουρανίοις" διατρίβοντα „πνευματικὰ τῆς πονηρίας," „τὸ πολίτευμα" ἔχοντα „ἐπὶ γῆς" καὶ δι' ὧν ἀντιπαλαίει ἐπιβουλεύοντα ἀνθρώποις, θησαυρίζοντα „ἐπὶ γῆς," „εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ" φοροῦντα, ὅστις „ἐστὶν ἀρχὴ πλάσματος κυρίου, πεποιημένος ἐγκαταπαίζεσθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων," οὐκ ἔστιν ἐπουράνια οὐδὲ ἐν τοῖς οὐρανοῖς διὰ τὴν μοχθηρὰν διάθεσιν οἰκεῖ. ἐπὰν οὖν λέγηται· „γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς," ἐκείνους οὐδὲ „ἐν οὐρανῷ" εἶναι λογιστέον, τῷ φρονήματι μετὰ τοῦ πεσόντος ἐξ „οὐρανοῦ" δίκην ἀστραπῆς πεπτωκότας.

6. καὶ τάχα λέγων δεῖν εὔχεσθαι ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ἵνα γένηται „τὸ θέλημα" τοῦ πατρὸς „ὡς ἐν οὐρανῷ" οὕτως „καὶ ἐπὶ γῆς," οὐ πάντως περὶ τῶν ἐν τόπῳ τῆς „γῆς" κελεύει γίνεσθαι τὰς εὐχάς, ὅπως ὁμοιωθῶσι τοῖς ἐν τόπῳ οὖσιν οὐρανίῳ· ἀλλ' ἔστιν αὐτᾷ ἡ πρόσταξις τῆς εὐχῆς, βουλομένῳ ὁμοιωθῆναι πάντα τὰ „ἐπὶ γῆς," τουτέστι τὰ χείρονα καὶ τοῖς γηΐνοις ᾠκειωμένα, τοῖς κρείττοσι καὶ ἔχουσι „τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς," πᾶσι γενομένοις οὐρανῷ. ὁ μὲν

2 Vgl. Joh. 1, 14. 18. 3, 16. 18. I Joh. 4, 9. — **5** Vgl. Matth. 6, 10. — Vgl. Ephes. 6, 12. — **8** Vgl. Phil. 3, 20. — **9** Vgl. Matth. 6, 20. Luk. 12, 34. — **10** Vgl. I Kor. 15, 49. — **11** Vgl. Joh. 3, 31. 8, 23. 18, 36 (Matth. 21, 25. 26. Mark. 11, 30. 31. Luk. 20, 4. 5). — **13** Vgl. Ephes. 6, 12. — **14** Vgl. Phil. 3, 20. — **15** Vgl. Matth. 6, 19. — Vgl. I Kor. 15, 49. — **16** Vgl. Hiob 40, 14. — **19** Matth. 6, 10. — **21** Vgl. Luk. 10, 18. — **22** Vgl. Matth. 6, 10. — **28** Vgl. Phil. 3, 20.

2 *ἀνακιρνάμενος* Ox. (Versio lat. p. 102 Anm. durch Conjectur; vgl. z. B. Origenes, Comm. in Joh. I 37 (32), tom. I p. 73 sq. ed. Lomm., I 44, 24 sq. ed. Brooke, Angl. (bei Del. I 923ª) Del., *ἀναχρινάμενος* TOx. Lond. im Text | **13** ⟨*ἐπ*⟩*ουρανίοις* schreibe ich mit Angl. (a. a. O.), Bent. (der auch *οὐρανοῖς* vorschlägt) u. Del. (I 242 Anm. c), vgl. oben Z. 5 f., unten Z. 17; *οὐρανίοις* TAusgg. | **16** *πεποιημένος* (auf *ὅστις* zu beziehen) schreibe ich mit Angl. (a. a. O.), *πεποιημένον* TAusgg. | **21** *πεπτωκότας*] *πεπτωκότων* T.

γὰρ ἁμαρτάνων, ὅπου ποτ' ἂν ᾖ, ἐστὶ „γῆ," εἰς τὴν συγγενῆ, ἐὰν μὴ μετανοῇ. ἐσόμενός πῃ· ὁ δὲ ποιῶν „τὸ θέλημα" τοῦ θεοῦ καὶ μὴ παρακούων τῶν σωτηρίων πνευματικῶν νόμων οὐρανός ἐστιν. εἴτε οὖν „γῆ" ἔτι ἐσμὲν διὰ τὴν ἁμαρτίαν, εὐχώμεθα καὶ ἐφ' ἡμᾶς οὕτω „τὸ θέλημα" τοῦ θεοῦ διατεῖναι διορθωτικῶς, ὥσπερ ἔφθακεν ἐπὶ τοὺς πρὸ ἡμῶν γενομένους οὐρανὸν ἢ ὄντας | οὐρανόν· εἴτε 243
μὴ γῆ ἀλλ' οὐρανὸς ἤδη λελογίσμεθα τῷ θεῷ, ἀξιώσωμεν, ἵνα καὶ „ἐπὶ τῆς γῆς" ὁμοίως „τῷ οὐρανῷ," λέγω δὲ ἐπὶ τῶν χειρόνων, πληρωθῇ „τὸ θέλημα" τοῦ θεοῦ εἰς τὴν, ἵν' οὕτως εἴπω, οὐρανοποίησιν αὐτῆς, ὥστε μηκέτι ποτὲ εἶναι γῆν ἀλλὰ πάντα γενέσθαι
24r οὐρανόν. ἐὰν γὰρ | ὡς „ἐν οὐρανῷ" κατὰ τὰ ἡρμηνευμένα „τὸ θέλημα" τοῦ θεοῦ οὕτω γένηται „καὶ ἐπὶ γῆς," ἡ γῆ οὐ μενεῖ γῆ· ὡς (εἰ λέγοιμι ἐπὶ ἄλλου παραδείγματος σαφέστερον) ἐὰν, ὥσπερ γεγένηται „τὸ θέλημα" τοῦ θεοῦ ἐπὶ τοὺς σώφρονας, οὕτω γένηται καὶ ἐπὶ τοὺς ἀκολάστους, οἱ ἀκόλαστοι σώφρονες ἔσονται, ἢ ὡς γεγένηται „τὸ θέλημα" τοῦ θεοῦ ἐπὶ τοὺς δικαίους, ⟨ἐὰν οὕτω γένηται⟩ καὶ ἐπὶ τοὺς ἀδίκους, οἱ ἄδικοι δίκαιοι ἔσονται· διὰ τοῦτο ἐὰν, ὡς „ἐν οὐρανῷ" γεγένηται „τὸ θέλημα" τοῦ θεοῦ, γένηται „καὶ ἐπὶ γῆς," ἐσόμεθα πάντες οὐρανὸς, τῆς μὴ ὠφελούσης σαρκὸς καὶ συγγενοῦς αὐτῇ αἵματος μὴ δυναμένων κληρονομεῖν „βασιλείαν θεοῦ." κληρονομεῖν δ' ἂν λεχθησομένων, ἐὰν μεταβάλωσιν ἀπὸ σαρκὸς καὶ γῆς καὶ χοῦ καὶ αἵματος ἐπὶ τὴν οὐράνιον οὐσίαν.

XXVII 1. „Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον," ἢ ὡς ὁ Λουκᾶς· „τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν καθ' ἡμέραν." ἐπεί τινες ὑπολαμβάνουσι περὶ τοῦ σωματικοῦ ἄρτου λέγεσθαι εὔχεσθαι ἡμᾶς, ἄξιον αὐτῶν τὴν ψευδοδοξίαν διὰ τούτων περιελόντας παραστῆσαι τὸ ἀληθὲς περὶ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. λεκτέον οὖν πρὸς αὐτοὺς ὅτι πῶς ὁ λέγων δεῖν αἰτεῖν ἐπουράνια καὶ μεγάλα, οὔτε ἐπουρανίου ὄντος τοῦ εἰς τὴν σάρκα ἡμῶν ἀναδιδομένου ἄρτου οὔτε μεγάλου αἰτήματος τοῦ περὶ

1 Vgl. Gen. 3, 19 und Origenes, In Jerem. hom. VIII 2 [u. Sel. in Jerem. 24] (tom. XV p. 195 sq. [u. 450] ed. Lomm.). Tertullian, De orat. Cap. IV. — **2** Vgl. Matth. 6, 10. — **19** Vgl. Joh. 6, 63. I Kor. 6, 9. 10. 15, 50. — **23** Matth. 6, 11. — **24** Luk. 11, 3. — **29** Vgl. oben Cap. II 2, S. 299 Z. 19.

1 ὅπου ποτ' ἂν ᾖ, ἐστὶ γῆ Bent. u. Del. (I 242 Anm. e), ὅπου ποτ' ἄν, ἐστὶ γῆ Angl. (bei Del. I 923a), ὅπου ποτ' ἄν ἐστιν ἡ γῆ T Ausgg. fehlerhaft | **4** εὐχώμεθα Angl. (bei Del. I 923b) u. Del. (I 242 Anm. f), εὐχόμεθα T Ausgg. | **5** τοῦ θεοῦ < Ox. Lond. Del. | **12** γένηται] γίνηται Lond. | μενεῖ schreibe ich mit Angl. (a. a. O.) u. Del., μένει T Ox. Lond. | **16** ⟨ἐὰν οὕτω γένηται⟩ füge ich ein, ⟨οὕτω γένηται⟩ Angl. (a. a. O.) | **21** λεχθησομένων] δεχθησομένων Bent. (bei Del. I 243 Anm. b).

τούτου ἀξιοῦν, ὡσπερεὶ κατ' αὐτοὺς ἐπιλαθόμενος ὧν ἐδίδαξε προστάττει περὶ ἐπιγείου καὶ μικροῦ ἔντευξιν ἀναφέρειν τῷ πατρί;

2. ἡμεῖς δὲ ἑπόμενοι αὐτῷ διδασκάλῳ. διδάσκοντι τὰ περὶ τοῦ ἄρτου, διὰ πλειόνων ταῦτα παραθησόμεθα. φησὶν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην πρὸς ἐληλυθότας εἰς Καφαρναοὺμ ζητεῖν αὐτόν· „ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ζητεῖτέ ⟨με⟩ οὐχ ὅτι εἴδετε σημεῖα, ἀλλ' ὅτι ἐφάγετε ἐκ τῶν ἄρτων καὶ ἐχορτάσθητε." ὁ γὰρ φαγὼν „ἐκ τῶν" ὑπὸ Ἰησοῦ εὐλογηθέντων „ἄρτων" καὶ πληρωθεὶς αὐτῶν μᾶλλον ζητεῖ καταλαβεῖν ἀκριβέστερον τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ σπεύδει πρὸς αὐτόν. διόπερ καλῶς προστάττει λέγων· „ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην ἀλλὰ τὴν βρῶσιν τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἣν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει." πρὸς ταῦτα δὲ πυθομένων τῶν ἀκουσάντων καὶ λεγόντων· „τί ποιῶμεν, ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ; ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς· τοῦτό ἐστι τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ, ἵνα πιστεύητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος." „ἀπέστειλε" δὲ ὁ θεὸς „τὸν λόγον αὐτοῦ | καὶ ἰάσατο αὐτούς." ὡς ἐν ψαλμοῖς γέγραπται, δηλονότι 244
τοὺς νενοσηκότας· ᾧ λόγῳ οἱ πιστεύοντες ἐργάζονται „τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ," ὄντα „βρῶσιν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον." καὶ „ὁ πατήρ" δέ μου, φησί, „δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν· ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ θεοῦ ἐστιν ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ." „ἄρτος" δὲ ἀληθινός ἐστιν ὁ „τὸν" „ἀληθινὸν" τρέφων „ἄνθρωπον," τὸν „κατ' εἰκόνα τοῦ θεοῦ" πεποιημένον, ᾧ ὁ
24v τραφεὶς καὶ „καθ' ὁμοίωσιν" „τοῦ κτίσαντος" γίνεται. τί δὲ λόγου τῇ ψυχῇ τροφιμώτερον, ἢ τί τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ τῷ νῷ τοῦ χωροῦντος αὐτὴν τιμιώτερον; τί δὲ ἀληθείας τῇ λογικῇ φύσει καταλληλότερον;

3. ἐὰν δέ τις πρὸς ταῦτα ἀνθυποφέρῃ λέγων μὴ ἂν αὐτὸν διδάσκειν ὡς περὶ ἑτέρου ὄντος ἄρτου τοῦ ἐπιουσίου αἰτεῖν, ἀκουέτω ὅτι καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην ὅπου μὲν ὡς περὶ ἑτέρου τινὸς παρ' αὐτὸν διαλέγεται, ὅπου δὲ ὡς αὐτὸς ὁ ἄρτος ὤν· ὡς μὲν περὶ ἑτέρου διὰ τούτων· „Μωϋσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ." „οὐ" „τὸν ἀληθινόν." „ἀλλ' ὁ πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ

3 Vgl. Matth. 23, 8. — **5** Joh. 6, 26. — **10** Joh. 6, 27. — **13** Joh. 6, 28. 29. — **15** Psal. 106, 20. — **17** Vgl. Joh. 6, 28. 27. — **18** Joh. 6, 32. 33. — **22** Vgl. Gen. 1, 26. 27. Kol. 3, 9. 10. — **23** Vgl. Joh. 1, 1. 14. 14, 6. 17, 17. Luk. 11, 49. I Kor. 1, 24. 30. — **27** Vgl. Matth. 6, 11. Luk. 11, 3. — **30** Joh. 6, 32.

6 ⟨με⟩ füge ich mit Ox., Angl. (bei Del. I 923b) u. Del. aus d. N. T. ein | **10** ἐργάζεσθε Lond. Del. (I 243 Anm. e) ἐργάζεσθαι T Ox. Del. im Text | **14** πιστεύητε Lond. Del. (I 243 Anm. f) πιστεύηται T Ox. Del. im Text | **22** κατ'] κατὰ Ox. Lond. | **27** hinter ἑτέρου + παρ' αὐτὸν Angl. (a. a. O.) durch Conjectur | **28** παρ' αὐτὸν] παρ' αὐτὸν Lond. | **30** ὑμῖν] ἡμῖν T.

οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν“· ὡς δὲ περὶ αὐτοῦ φησι πρὸς εἰπόντας αὐτῷ· „πάντοτε δὸς ἡμῖν τὸν ἄρτον τοῦτον,“ „ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς· ὁ ἐρχόμενος πρός με οὐ μὴ πεινάσῃ, καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε.“ καὶ μετ' ὀλίγα· „ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ⟨ὁ ζῶν⟩ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· ἐάν τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσει εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ὁ ἄρτος δὲ, ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μου ἐστὶν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς.“

4. ἐπεὶ δὲ πᾶσα τροφὴ „ἄρτος“ λέγεται κατὰ τὴν γραφὴν, ὡς δῆλον ἐκ τοῦ περὶ Μωϋσέως ἀναγεγράφθαι· „ἄρτον οὐκ“ ἔφαγε „τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ ὕδωρ οὐκ“ ἔπιε, ποικίλος δέ ἐστι καὶ διάφορος ὁ τρόφιμος λόγος, οὐ πάντων δυναμένων τῇ στερρότητι καὶ εὐτονίᾳ τρέφεσθαι τῶν θείων μαθημάτων· διὰ τοῦτο βουλόμενος παραστῆσαι ἀθλητικὴν τελειοτέροις ἁρμόζουσαν τροφὴν φησιν· „ὁ ἄρτος δὲ, ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μου ἐστὶν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς,“ καὶ μετ' ὀλίγα· „ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. ἡ γὰρ σάρξ μου ἀληθής ἐστι βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθής ἐστι πόσις. ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει, κἀγὼ ἐν αὐτῷ. καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν πατὴρ, κἀγὼ ζῶ διὰ τὸν πατέρα· καὶ ὁ τρώγων με κἀκεῖνος ζήσει δι' ἐμέ.“ αὕτη δέ ἐστιν ἡ „ἀληθὴς“ „βρῶσις,“ „σὰρξ“ Χριστοῦ, ἥτις „λόγος“ οὖσα γέγονε „σὰρξ“ κατὰ τὸ εἰρημένον· „καὶ ὁ λόγος | σὰρξ ἐγένετο.“ ὅτε δὲ ⟨φάγοιμεν καὶ⟩ 245
πίοιμεν αὐτὸν, „καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν“· ἐπὰν δὲ ἀναδιδῶται, πληροῦται τὸ „ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ.“ „οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, οὐ καθὼς ἔφαγον οἱ πατέρες καὶ ἀπέθανον· ὁ τρώγων τοῦτον τὸν ἄρτον ζήσει εἰς τὸν αἰῶνα.“

2 Joh. 6, 34. 35. — **4** Joh. 6, 51. — **8** Vgl. Origenes, Comm. in Joh. X 13 (17) (tom. I p. 304 ed. Lomm., I 202, 17 sqq. ed. Brooke). — **9** Vgl. Deut. 9, 9. — **13** Joh. 6, 51. — **15** Joh. 6, 53—57. — **24 25 26** Joh. 1, 14. — **24** Vgl. Joh. 6, 53. — **26** Joh. 6, 58.

1 αὐτοῦ] αὐτοῦ Lond. | **4** ⟨ὁ ζῶν⟩ füge ich mit Angl. (bei Del. I 923ᵇ) aus d. N. T. ein, vgl. unten S. 366 Z. 29; auch in andern Schriften des Origenes fehlt bei demselben Citat ὁ ζῶν nicht, vgl. c. Cels. II 9, I 135 Z. 27. VII 16, S. 167 Z. 26. Comm. in Joh. I 23 (21) (tom. I p. 45 ed. Lomm., I 26, 23 ed. Brooke) | **19** αἷμά μου Lond. πόμα μου T Ox. Del. | **20** μένει] μενεῖ vermutet Bent. (bei Del. I 244 Anm. f) | **22** δέ] δή liest Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **24** ὅτε δὲ ⟨φάγοιμεν καὶ⟩ πίοιμεν αὐτὸν schreibe ich, vgl. oben Z. 15 ff., ὅτε δὲ φάγωμεν αὐτὸν oder ὅτε δὲ φάγωμεν αὐτὴν (scil. σάρκα) Bent. (bei Del. I 245 Anm. a), ὅταν δὲ τρώγωμεν αὐτὸν Angl. (a. a. O.), ὅτε δὲ πίωμεν αὐτὸν T Ausgg. | **27** hinter πατέρες + ὑμῶν τὸ μάννα Angl. (a. a. O.) Lomm.

5. ὁ δὲ Παῦλος „νηπίοις“ διαλεγόμενος καὶ „κατὰ ἄνθρωπον“ περιπατοῦσι Κορινθίοις φησί· „γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα· οὔπωγὰρ ἐδύνασθε. ἀλλ᾽ οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε· ἔτι γάρ ἐστε σάρκινοι“ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους· „καὶ γεγόνατε χρείαν ἔχοντες γάλακτος, οὐ στερεᾶς
25r τροφῆς. πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος | ἄπειρος λόγου δικαιοσύνης, νήπιος γάρ ἐστι· τελείων δέ ἐστιν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ.“ ἐγὼ δὲ ἡγοῦμαι καὶ τὸ „ὃς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει“ μὴ περὶ σωματικῶν τροφῶν αὐτῷ προη-
10 γουμένως λέγεσθαι ἀλλὰ περὶ τῶν τρεφόντων τὴν ψυχὴν λόγων θεοῦ· τοῦ μὲν πιστοτάτου καὶ τελειοτάτου δυναμένου πάντων μεταλαμβάνειν, ὅνπερ δηλοῖ διὰ τοῦ „ὃς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα,“ τοῦ δὲ ἀσθενεστέρου καὶ ἀτελεστέρου ἁπλουστέροις καὶ μὴ πάνυ εὐτονίαν ἐμποιοῦσι μαθήμασιν ἀρκουμένου, ὄντινα αὐτὸς σημῆναι θέλων λέγει·
15 „ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει.“

6. καὶ τὸ παρὰ τῷ Σολομῶντι δὲ ἐν ταῖς Παροιμίαις λεγόμενον ἡγοῦμαι διδάσκειν ὅτι βελτίων ὁ μὴ χωρῶν τὰ εὐτονώτερα καὶ μείζονα τῶν δογμάτων διὰ τὴν ἁπλότητα (οὐκ ἐσφαλμένα μέντοι γε φρονῶν) τοῦ ἐντρεχεστέρου μὲν καὶ ὀξυτέρου καὶ μειζόνως ἐπιβάλλον-
20 τος τοῖς πράγμασι τὸν δὲ τῆς εἰρήνης καὶ συμφωνίας τῶν ὅλων λόγον μὴ τρανοῦντος. ἔχει δὲ οὕτως αὐτῷ ἡ λέξις· „κρείσσων ξενισμὸς λαχάνων πρὸς φιλίαν καὶ χάριν ἢ μόσχος ἀπὸ φάτνης μετὰ ἔχθρας.“ πολλάκις γοῦν ἀπεδεξάμεθα ἰδιωτικὴν καὶ ἁπλουστέραν μετὰ εὐσυνειδησίας ἑστίασιν, ξενιζόμενοι παρὰ τοῖς πλέον ἡμῖν παρα-
25 σχεῖν μὴ δυναμένοις, ἥπερ λόγων ὕψος ἐπαιρομένων „κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ,“ μετὰ πολλῆς πιθανότητος ἀλλότριον καταγγέλλον τοῦ „τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας“ δεδωκότος πατρὸς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ δόγμα. ἵνα τοίνυν μήτε δι᾽ ἔνδειαν τροφῶν τὴν ψυχὴν νοσήσωμεν μήτε διὰ „λιμὸν λόγου κυρίου“ τῷ θεῷ ἀποθάνωμεν, τὸν ζῶντα
30 ἄρτον, ὅστις ὁ αὐτός ἐστι τῷ ἐπιουσίῳ, πειθόμενοι τῷ διδασκάλῳ σωτῆρι ἡμῶν, πιστεύοντες καὶ βιοῦντες δεξιώτερον, αἰτῶμεν παρὰ τοῦ πατρός.

7. τί δὲ καὶ τὸ „ἐπιούσιον,“ ἤδη κατανοητέον. πρῶτον δὲ τοῦτο ἰστέον, ὅτι ἡ λέξις ἡ „ἐπιούσιον“ παρ᾽ οὐδενὶ τῶν Ἑλλή-

[1 Vgl. I Kor. 3, 1. 3. —] 2 I Kor. 3, 2. 3. — 4 Hebr. 5, 12—14. — 8 Röm. 14, 2. — 10 Vgl. Matth. 4, 4 (Deut. 8, 3). — 12 u. 15 Röm. 14, 2. — 21 Prov. 15, 17. — 25 Vgl. II Kor. 10, 5. — 26 Vgl. Matth. 5, 17 (7, 12. 22, 40. Luk. 16, 16). — 29 Vgl. Amos 8, 11. — Vgl. Röm. 14, 8. Gal. 2, 19. — Vgl. Joh. 6, 51. — 30 u. 33 Vgl. Matth. 6, 11. Luk. 11, 3. — 30 Vgl. Matth. 23, 8.

24 εὐσυνειδησίας] δησι von II. H. corrigiert T | 26 καταγγέλλον] καταγγελλόντων Bent. (bei Del. I 245 Anm. d) | 34 τοῦτο T Lond. τοῦτ᾽ Ox. Del.

νων οὔτε τῶν σοφῶν ὠνόμασται οὔτε ἐν τῇ τῶν ἰδιωτῶν συνηθείᾳ τέτριπται, ἀλλ' ἔοικε | πεπλάσθαι ὑπὸ τῶν εὐαγγελιστῶν. συνηνέ- 246
χθησαν γοῦν ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Λουκᾶς περὶ αὐτῆς μηδαμῶς διαφερούσης, αὐτὴν ἐξενηνοχότες. τὸ ὅμοιον δὲ καὶ ἐπ' ἄλλων οἱ ἑρμηνεύοντες τὰ Ἑβραϊκὰ πεποιήκασιν. τίς γάρ ποτε Ἑλλήνων ἐχρήσατο τῇ „ἐνωτίζου" προσηγορίᾳ ἢ τῇ „ἀκουτίσθητι" ἀντὶ τοῦ „εἰς τὰ ὦτα δέξαι" καὶ „ἀκοῦσαι ποίει σ⟨ε⟩"; ἰσομοία τῇ „ἐπιούσιον" προσηγορίᾳ ἐστὶ παρὰ Μωϋσεῖ γεγραμμένη, ὑπὸ θεοῦ εἰρημένη· „ὑμεῖς δὲ ἔσεσθέ μοι" „λαὸς περιούσιος." καὶ δοκεῖ μοι ἑκατέρα λέξις παρὰ τὴν οὐσίαν πεποιῆσθαι, ἡ μὲν τὸν εἰς τὴν οὐσίαν συμβαλλόμε- 25v
νον ἄρτον δηλοῦσα, ἡ δὲ τὸν περὶ τὴν οὐσίαν | καταγινόμενον λαὸν καὶ κοινωνοῦντα αὐτῇ σημαίνουσα.

8. ἡ μέντοι κυρίως οὐσία τοῖς μὲν προηγουμένην τὴν τῶν ἀσωμάτων ὑπόστασιν εἶναι φάσκουσι νενόμισται κατὰ τὰ ἀσώματα, τὸ εἶναι βεβαίως ἔχοντα καὶ οὔτε προσθήκην χωροῦντα οὔτε ἀφαίρεσιν πάσχοντα (τοῦτο γὰρ ἴδιον σωμάτων, περὶ ἃ γίνεται ἡ αὔξη καὶ ἡ φθίσις παρὰ τὸ εἶναι αὐτὰ ῥευστά, δεόμενα τοῦ ὑποστηρίζοντος ἐπεισιόντος καὶ τρέφοντος· ὅπερ ἐὰν πλεῖον ἐν καιρῷ ἐπεισίῃ τοῦ ἀποῤῥέοντος, αὔξησις γίνεται, ἐὰν δὲ ἔλαττον, μείωσις· τάχα δέ τινα οὐδ' ὅλως τὸ ἐπεισιὸν λαμβάνοντα ἐν ἀκράτῳ, ἵν' οὕτως εἴπω.

6 Vgl. Hiob 33, 1. 31. 34, 16. 37, 13. Jes. 1, 2 und Origenes, In Jerem. hom. XII 7 (tom. XV p. 240 sq. ed. Lomm.) u. Hesych. s. v. *ἐνωτίζου*. — **7** u. **10** Vgl. Matth. 6, 11. Luk. 11, 3. — **9** Exod. 19, 6. 5. — **13** Vgl. Plato, Tim. Cap. VIII p. 34 B C. Tim. Locr. Cap. IV p. 96 A B. H. Diels, Doxogr. gr. p. 288a, 4. 308a, 3 sqq. 16 sqq. 310, 1 sq. 387a, 12. 613, 12 sq. — **16** Vgl. Plato, Tim. Locr. Cap. XIV p. 102 A B. — **17** Vgl. H. Diels, Doxogr. gr. p. 307a, 24. 572, 25.

3 *διαφερούσης, αὐτὴν*] *διαφερόμενοι, ἀλλ' αὐτὴν* Bent. (bei Del. I 246 Anm. a). *διαφερούσην* (so) *αὐτὴν* Angl. (bei Del. I 924a) | **4** *ἐξηνηνοχότες* Ox. Del. | **5** *πεποιήκασι* Lond. Del. | **6** *ἀκουτίσθητι*] *ἀκούτισον* schreibt Angl. (a. a. O.), da das Passivum von *ἀκουτίζειν* bei den LXX nirgends vorkommt, und auch hier nicht zu der folgenden Erklärung: *ἀκοῦσαι ποίει* (Z. 7) stimmen würde; aber die seltene Form *ἀκουτίσθητι* ist wohl richtig überliefert, und der Fehler eher in der (Z. 7) folgenden Erklärung des Wortes zu suchen | **7** *ἀκοῦσαι* T Ausgg. *ἀκούεσθαι* vermute ich (mit Beibehaltung von *ἀκουτίσθητι* Z. 6) | *ποίει σ⟨ε⟩* schreibe ich, *ποίει* schreiben Angl. (a. a. O.), Bent. u. Del. (I 246 Anm. b), *ποιεῖς* T Ausgg. hinter *ἰσομοία* + *δὲ* Angl. (a. a. O.) *ἐπιούσιον* schreibe ich mit Angl. (a. a. O.), vgl. oben S. 366 Z. 34; *ἐπιουσίῳ* T Ausgg. | **8** *προσηγορίᾳ* Ox. Angl. (a. a. O.) *προσηγορία* Lond. Del. | *μωϋσῇ* T Ausgg. | **9** *ἔσεσθέ*] *εσε* von II. H. mit schwärzerer Tinte geschrieben T | **14** *φάσκουσι νενόμισται*] *φάσκουσιν ὠνόμασται* Bent. (bei Del. I 246 Anm. d) | **18** *ἐπεισιόντος* Huet Ausgg. *ἐπισειοντος* in *ἐπισιοντος* von II. H., w. e. sch., u. mit schwärzerer Tinte corr. T | **20** *οὐδόλως* Ausgg.

μειώσει γίνεται), τοῖς δὲ ἐπακολουθητικὴν αὐτὴν εἶναι νομίζουσι προηγουμένην δὲ τὴν τῶν σωμάτων ὅροι αὐτῆς οὗτοί εἰσιν· οὐσία ἐστὶν ἡ πρώτη τῶν ὄντων ὕλη, καὶ ἐξ ἧς τὰ ὄντα, ἢ τῶν σωμάτων ὕλη, καὶ ἐξ ἧς τὰ σώματα, ἢ τῶν ὀνομαζομένων, καὶ ἐξ ἧς τὰ ὀνομαζόμενα. ἢ τὸ πρῶτον ὑπόστατον ἄποιον ἢ τὸ προϋφιστάμενον τοῖς οὖσιν ἢ τὸ πάσας δεχόμενον τὰς μεταβολάς τε καὶ ἀλλοιώσεις, αὐτὸ δὲ ἀναλλοίωτον κατὰ τὸν ἴδιον λόγον, ἢ τὸ ὑπομένον πᾶσαν ἀλλοίωσιν καὶ μεταβολήν. κατὰ τούτους δὲ ἡ οὐσία ἐστὶν ἄποιός τε καὶ ἀσχημάτιστος κατὰ τὸν ἴδιον λόγον ἀλλ' οὐδὲ μέγεθος ἀποτεταγμένον ἔχουσα, πάσῃ δὲ ἔγκειται ποιότητι καθάπερ ἕτοιμόν τι χωρίον. ποιότητας δὲ διατακτικῶς λέγουσι τὰς ἐνεργείας καὶ τὰς ποιήσεις κοινῶς, ἐν αἷς εἶναι τὰς κινήσεις καὶ σχέσεις συμβέβηκεν· οὐδέ τινος γὰρ τούτων κατὰ τὸν ἴδιον λόγον μετέχειν φασὶ τὴν οὐσίαν, ἀεὶ δέ τινος αὐτῶν ἀχώριστον εἶναι πάθει τήνδε, οὐδὲν ἧττον καὶ ἐπιδεκτὴν πασῶν τῶν τοῦ ποιοῦντος ἐνεργειῶν, ὡς ἂν ἐκεῖνο ποιῇ καὶ μεταβάλλῃ· ὁ γὰρ συνὼν αὐτῇ τόνος καὶ δι' ὅλων κεχωρηκὼς πάσης τε ποιότητος καὶ τῶν περὶ αὐτὴν αἴτιος ἂν οἰκονομιῶν· δι' ὅλων τε μεταβλητὴν καὶ δι' ὅλων διαιρετὴν λέγουσιν εἶναι, καὶ πᾶσαν οὐσίαν 247
πάσῃ συγχεῖσθαι δύνασθαι, ἡνωμένην μέντοι.

9. ἐπεὶ δὲ περὶ τῆς οὐσίας ζητοῦντες διὰ „τὸν ἐπιούσιον" „ἄρτον" καὶ τὸν περιούσιον λαὸν εἰς τὸ τὰ σημαίνοντα διακριθῆναι

1 Vgl. Origenes c. Cels. VI 71, S. 141 Z. 15. Diogenes Laërt. VII 1, 140. H. Diels, Doxogr. gr. p. 291a, 12 sqq. 308b, 14. 310a, 6 sq. 410a, 5 sqq. 571, 9 sq. 23. 587, 15 sqq. — **2** Vgl. Plato, Tim. Cap. XVIII p. 50 B C. 51 A. 52 A. Tim. Locr. Cap. I p. 94 A. Aristot., Phys. ausc. I 9 (vol. I p. 192a, 31 ed. Acad. Reg. Boruss.). Zeno bei Johannes Stob., Ecl. Phys. Cap. XIV. Diogenes Laërt. VII 1, 150. Plutarch, De placit. philos. I 9 p. 882 C. — **8** Vgl. Plato, Tim. Locr. Cap. I p. 94 A. Cicero, Acad. post. I 7, 27. Diogenes Laërt. III 69. VII 1, 134. H. Diels, Doxogr. gr. p. 308a, 6. 458, 8. 567, 16 sq. 610, 4 und Origenes c. Cels. III 41, I 237 Z. 12 f. IV 56, I 329 Z. 5 ff. Comm. in Joh. XIII 21 (tom. II p. 35 ed. Lomm., I 268, 1 sqq. ed. Brooke). — **14** Vgl. Origenes, Comm. in Gen. Fr. (tom. VIII p. 6 ed. Lomm.) u. c. Cels. IV 57, I 330 Z. 7 f. — **16** Vgl. Plutarch, De Stoic. repugn. Cap. XLIII p. 1054 A B. — **17** Vgl. H. Diels, Doxogr. gr. p. 307a, 23 sqq. u. Origenes c. Cels. VI 77, S. 146 Z. 19 ff. — **20** Vgl. Matth. 6, 11. Luk. 11, 3 und oben S. 363 Z. 23 f. u. S. 367 Z. 9.

8 ἢ πρώτη—ἢ τῶν—4 ἢ τῶν schreibe ich, ἡ πρώτη—ἢ τῶν—4 ἢ τῶν Lond., ἡ πρώτη—ἡ τῶν—4 ἡ τῶν T Ox. Del. | ἐξ ἧς τὰ—4 ἐξ ἧς τὰ—ἐξ ἧς τὰ Ausgg. ἐξῆς τὰ—4 ἐξῆς τὰ—ἐξῆς τὰ T | **10** ἔγκειται] ὑπόκειται Angl. (bei Del. I 924a) wohl richtig, vgl. Origenes c. Cels. IV 56. 57 | **11** διατακτικῶς] διατατικῶς Cl. Fleury (bei Del. I 246 Anm. f) | **14** πάθει τήνδε,] πάθει, αὐτὴν δὲ Angl. (a. a. O.) πάθει . τὴν δὲ, [so] T πάθει, τὴν δὲ Lond. | ἐπιδεκτὴν] ἐπιδεκτικὴν Lomm. | **17** ἂν] ἂν ⟨ᾖ⟩ Bent. u. Del. (I 246 Anm. g), ἂν ⟨εἴη⟩ Angl. (bei Del. I 924b).

τῆς οὐσίας ταῦτ' εἰρήκαμεν. ἄρτος δὲ ἐν τοῖς πρὸ τούτων νοητὸς ἦν, ὃν αἰτεῖν ἡμᾶς ἐχρῆν, ἀναγκαῖον συγγενῆ τῷ ἄρτῳ τὴν οὐσίαν εἶναι νοεῖν· ἵν' ὥσπερ ὁ σωματικὸς ἄρτος ἀναδιδόμενος εἰς τὸ τοῦ τρεφομένου σῶμα χωρεῖ αὐτοῦ εἰς τὴν οὐσίαν, οὕτως „ὁ ζῶν" καὶ „ἐξ οὐρανοῦ" καταβεβηκὼς „ἄρτος" ἀναδιδόμενος εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν μεταδῷ τῆς ἰδίας δυνάμεως τῷ ἐμπαρεσχηκότι ἑαυτὸν τῇ ἀπ' αὐτοῦ τροφῇ· καὶ οὕτως ἔσται ὃν αἰτοῦμεν „ἄρτον" „ἐπιούσιον." καὶ | πάλιν ὃν τρόπον κατὰ τὴν ποιότητα τῆς „τροφῆς," „στερεᾶς" οὔσης καὶ ἀθληταῖς ἁρμοζούσης ἢ γαλακτώδους τινὸς καὶ λαχανώδους, ἐν διαφόρῳ δυνάμει ὁ τρεφόμενος γίνεται, οὕτως ἀκόλουθόν ἐστι, τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ ἤτοι ὡς γάλακτος παιδίοις ἁρμοζόντως διδομένου ἢ ὡς λαχάνου ἀσθενοῦσιν ἐπιτηδείως ἢ ὡς σαρκὸς ἀγωνιζομένοις προσ⟨καίρως⟩, ἕκαστον τῶν τρεφομένων κατὰ τὴν ἀναλογίαν, ᾧ ἐμπαρέσχεν ἑαυτὸν λόγῳ, τόδε τι ἢ τόδε δύνασθαι καὶ τοιόνδε ἢ τοιόνδε γίνεσθαι. ἔστι μέντοι γε τὶς νομιζομένη τροφή, οὖσα δηλητήριος, καὶ ἑτέρα νοσοποιὸς καὶ ἄλλη μηδὲ ἀναδοθῆναι δυναμένη· ἅπερ πάντα κατ' ἀναλογίαν μετενεκτέον ἐστὶ καὶ ἐπὶ τὰς διαφορὰς τῶν νομιζομένων τροφίμων μαθημάτων. ἐπιούσιος τοίνυν ἄρτος ὁ τῇ φύσει τῇ λογικῇ καταλληλότατος καὶ τῇ οὐσίᾳ αὐτῇ συγγενὴς, ὑγείαν ἅμα καὶ εὐεξίαν καὶ ἰσχὺν περιποιῶν τῇ ψυχῇ καὶ τῆς ἰδίας ἀθανασίας (ἀθάνατος γὰρ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ) μεταδιδοὺς τῷ ἐσθίοντι αὐτοῦ.

10. οὗτος δὴ ὁ ἐπιούσιος ἄρτος ἄλλῳ ὀνόματι δοκεῖ μοι ἐν τῇ γραφῇ „ξύλον ζωῆς" ὠνομάσθαι, ἐφ' ὅπερ ὁ ἐκτείνας „τὴν χεῖρα" καὶ λαβὼν ἀπ' αὐτοῦ „ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα." καὶ τρίτῳ ὀνόματι τοῦτο τὸ „ξύλον" „σοφία" τοῦ θεοῦ ὀνομάζεται παρὰ τῷ Σολομῶντι διὰ τούτων· „ξύλον ζωῆς ἐστι πᾶσι τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς, καὶ τοῖς ἐπερειδομένοις ὡς ἐπὶ κύριον ἀσφαλῶς." ἐπεὶ δὲ καὶ οἱ ἄγγελοι σοφίᾳ τρέφονται θεοῦ, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἀλήθειαν μετὰ σοφίας θεωρίας δυναμούμενοι πρὸς τὸ τὰ ἴδια ἔργα ἐπιτελεῖν, λέγεται ἐν ψαλμοῖς καὶ τοὺς ἀγγέλους τρέφεσθαι, κοινωνούντων τῶν ἀνθρώπων

4 Vgl. Joh. 6, 51. — **7 18 23** Vgl. Matth. 6, 11. Luk. 11, 13. — **8** Vgl. Hebr. 5, 12—14. Röm. 14, 2 u. oben S. 366 Z. 4 ff. — **18** Vgl. Joh. 1, 14. — **15** Vgl. II Kön. 4, 40 u. Origenes, Comm. in Joh. XIII 33 (tom. II p. 62 ed. Lomm., I 282, 29 sqq. ed. Brooke). — **21** Vgl. Joh. 1, 1. — **24** Vgl. Gen. 2, 9. 3, 22. — **27** Prov. 3, 18.

7 *καὶ οὕτως*—8 *ἐπιούσιον*] *καὶ οὗτος ἔσται ὃν αἰτοῦμεν, ἄρτος ἐπιούσιος* vermutet Del. (I 247 Anm. b) | **9** *γαλακτώδους* von I. H. aus *γαλακτάδους* corr. T | **13** *προσ⟨καίρως⟩, ἕκαστον* schreibe ich, *προσφόρως, ἕκαστον* Bent. u. Del. (I 247 Anm. c), *ἕκαστον* Angl. (bei Del. I 924 b) *πρὸς ἕκαστον* T Ausgg. | **19** *καταλληλότατος*] *καταλληλότερος* Ox. Lond. | **23** *δὴ*] *δὲ* Angl. (a. a. O.) | **28** *ὡς ἐπὶ κύριον*] *ὡς ἐπὶ κίονα* Bent. (bei Del. I 247 Anm. e).

τοῦ θεοῦ, οἵτινες Ἑβραῖοι προσαγορεύονται, τοῖς ἀγγέλοις καὶ οἱονεὶ καὶ συνεστίων αὐτοῖς γινομένων. τοιοῦτον δέ ἐστι τὸ „ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος.“ μὴ γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον πτωχεύσαι ὁ νοῦς ἡμῶν, ὡς οἰηθῆναι σωματικοῦ τινος ἄρτου, τοῦ ἱστορουμένου οὐρανόθεν ἐπὶ τοὺς ἐξεληλυθότας τὴν Αἴγυπτον καταβεβηκέναι, | τοὺς 248
ἀγγέλους ἀεὶ μεταλαμβάνοντας τρέφεσθαι, τούτου αὐτοῦ κεκοινωνηκότων τῶν Ἑβραίων τοῖς ἀγγέλοις, τοῖς λειτουργικοῖς τοῦ θεοῦ πνεύμασιν.

11. οὐκ ἄκαιρον δὲ ζητοῦσιν ἡμῖν „τὸν ἐπιούσιον“ „ἄρτον“ καὶ τὸ „ξύλον τῆς ζωῆς“ καὶ τὴν σοφίαν τοῦ θεοῦ τήν τε κοινὴν ἁγίων ἀνθρώπων καὶ ἀγγέλων τροφὴν ἐπιστῆσαι καὶ περὶ τῶν ἐν Γενέσει γεγραμμένων τριῶν ἀνδρῶν, καταχθέντων παρὰ τῷ Ἀβραὰμ καὶ μεταλαβόντων πεφυραμένων τριῶν μέτρων „σεμιδάλεως“ εἰς ἐγκρυφιῶν ποίησιν, μή ποτε γυμνῶς τροπικῶς ταῦτα εἴρηται, δυναμένων τῶν ἁγίων μεταδοῦναί ποτε τροφῆς νοητῆς καὶ λογικῆς
26v | οὐ μόνον ἀνθρώποις ἀλλὰ καὶ θειοτέραις δυνάμεσιν ἤτοι εἰς ὠφέλειαν αὐτῶν ἢ εἰς ἐπίδειξιν ὧν δεδύνηνται περιποιῆσαι ἑαυτοῖς τροφιμωτάτων, εὐφραινομένων καὶ τρεφομένων ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐπιδείξει τῶν ἀγγέλων καὶ ἑτοιμοτέρων γινομένων πρὸς τὸ παντὶ τρόπῳ συνεργῆσαι καὶ πρὸς τὸ ἑξῆς συμπνεῦσαι τῇ πλειόνων καὶ μειζόνων καταλήψει τοῦ ἐπὶ προτέροις παρεσκευασμένου τροφίμοις μαθήμασιν, εὐφράναντος καὶ, ἵν' οὕτως εἴπω, ἀναθρέψαντος αὐτούς. οὐ θαυμαστὸν δὲ εἰ ἀγγέλους τρέφει ἄνθρωπος, ὅπου γε καὶ Χριστὸς ὁμολογεῖ ἑστὼς παρὰ „τὴν θύραν“ κρούειν, ἵν' εἰσελθὼν παρὰ τὸν ἀνοίξαντα αὐτῷ δειπνήσῃ „μετ' αὐτοῦ“ ἐκ τῶν ἐκείνου. μετὰ ταῦτα καὶ αὐτὸς μεταδώσων τῶν ἰδίων τῷ πρότερον ἑστιάσαντι κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ.

12. τοῦ μὲν οὖν ἐπιουσίου ὁ μεταλαμβάνων ἄρτου στηριζόμενος τὴν „καρδίαν“ υἱὸς θεοῦ γίνεται· „τοῦ“ δὲ „δράκοντος“ ὁ μετέχων οὐκ ἄλλος ἐστὶ τοῦ νοητοῦ Αἰθίοπος, διὰ τὰς τοῦ „δράκοντος“ ἄρκυς

2 Psal. 77, 25. — **4** Vgl. Exod. 16, 15. Psal. 77, 24. — **7** Vgl. Hebr. 1, 14. — **9** u. **28** Vgl. Matth. 6, 11. Luk. 11, 3. — **10** Vgl. Gen. 2, 9. 3, 22. — **12** Vgl. Gen. 18, 2—6. — **24** Vgl. Apok. Joh. 3, 20 und Origenes, In Ezech. hom. XIV 3 (tom. XIV p. 178 ed. Lomm.). — **28** Vgl. [Psal. 103, 15.] Jak. 5, 8. I Thess. 3, 13. — **29** Vgl. Psal. 73, 14. Apok. Joh. 12, 3—17. 13, 2. 4. 11. 16, 13. 20, 2.

2 καὶ will Angl. (bei Del. I 924 b) tilgen | **4** τοῦ von Angl. (a. a. O.) ohne Grund gestrichen | **6** αὐτοῦ] ἄρτου Angl. (a. a. O.) | **7** λειτουργικοῖς] αὐτουργικοῖς T | **14** γυμνῶς τροπικῶς] οὐ γυμνῶς ἀλλὰ τροπικῶς liest Del. (I 248 Anm. a) ohne Grund | **17** δεδύνηνται Bent. (bei Del. I 924 b) Del. (I 248 Anm. b) Angl. (a. a. O.), δεδύνηται TAusgg. | **21** παρεσκευασμένου] παρεσκευασμένοις Del. (I 248 Anm. c) μαθήμασιν Del. (I 248 Anm. c) παθήμασιν TAusgg.

μεταβάλλων καὶ αὐτὸς εἰς ὄφιν, ὥστε ὑπὸ τοῦ λόγου ονειδιζόμενον αὐτὸν, κἂν λέγῃ βαπτίζεσθαι θέλειν, ἀκούειν· „ὄφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς;“ λέγει δὲ περὶ τοῦ δρακοντείου σώματος ὑπὸ τῶν Αἰθιόπων ἐστιωμένου ὁ Δαυὶδ ταῦτα· „συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος, ⟨σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος,⟩ ἔδωκας αὐτὸν βρῶμα λαοῖς τοῖς Αἰθίοψιν.“ εἰ δὲ μὴ ἀπεμφαίνει, οὐσιωδῶς ὑφεστῶτος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ὑφεστῶτος δὲ καὶ τοῦ ἀντικειμένου, ἑκάτερον αὐτῶν τροφὴν γίνεσθαι τοῦδε ἢ τοῦδε, τί ὀκνοῦμεν παραδέξασθαι ἐπί γε πασῶν τῶν δυνάμεων κρειττόνων καὶ χειρόνων καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων τὸ δύνασθαι τρέφεσθαι ἀπὸ πάντων τούτων ἕνα ἕκαστον ἡμῶν; κοινωνεῖν γοῦν τῷ ἑκατοντάρχῳ Κορνηλίῳ 249
καὶ τοῖς ἅμα συναχθεῖσιν ἐν τῇ Καισαρείᾳ ὁ Πέτρος μέλλων μετὰ δὲ ταῦτα καὶ τοῖς ἔθνεσι μεταδώσειν τῶν λόγων τοῦ θεοῦ, ὁρᾷ τὸ „τέτταρσιν ἀρχαῖς καθιέμενον“ οὐρανόθεν „σκεῦος.“ „ἐν ᾧ“ „πάντα τὰ τετράποδα καὶ ἑρπετὰ καὶ θηρία τῆς γῆς“· ὅτε καὶ κελεύεται „ἀναστὰς“ θῦσαι καὶ φαγεῖν, προστασσόμενος μετὰ τὸ παραιτούμενον αὐτὸν εἰρηκέναι· σὺ οἶδας „ὅτι οὐδέ ποτε κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου“ „μηδένα κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον λέγειν ἄνθρωπον“ τῷ τὰ καθαρθέντα ὑπὸ θεοῦ μὴ δεῖν ὑπὸ Πέτρου κοινοῦσθαι· φησὶ γὰρ ἡ λέξις· „ἃ ὁ θεὸς ἐκαθάρισε σὺ μὴ κοίνου.“
27r οὐκοῦν τὸ καθαρὸν | βρῶμα καὶ τὸ ἀκάθαρτον κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον ἐν ὀνομασίαις διακρινόμενον πλειόνων ζῴων, τὴν ἀναφορὰν ἔχον ἐπὶ τὰ διάφορα ἤθη τῶν λογικῶν, διδάσκει τούσδε μὲν τροφίμους ἡμῖν τυγχάνειν τούσδε δὲ ἐναντίως ἔχειν, ἕως καθαρίσας πάντας ποιήσῃ τροφίμους ὁ θεὸς ἢ τοὺς ἀπὸ „παντὸς γένους.“

13. τούτων δὴ οὕτως ἐχόντων καὶ τοσαύτης διαφορᾶς βρωμάτων οὔσης, εἷς παρὰ πάντας τοὺς εἰρημένους ἐστὶν ὁ ἐπιούσιος

2 Matth. 3, 7. Luk. 3, 7. — **5** Psal. 73, 13. 14. — **8** Vgl. II Thess. 2, 4. I Tim. 5, 14 und Origenes, In Ezech. hom. VI 4 (tom. XIV p. 84 sq. ed. Lomm.). — **11** Vgl. Origenes, In Lev. hom. VII 5 (tom. IX p. 305 ed. Lomm.). — **12** Vgl. Act. 10, 1. 24. 27. 33 ff. — **15** Vgl. Act. 10, 11. 12. 11, 5. 6. — **16** Vgl. Act. 10, 13. 11, 7. — **18** Vgl. Act. 11, 8 (10, 14). — **19** Vgl. Act. 10, 28. — **21** Act. 10, 15. 11, 9. — **22** Vgl. Origenes c. Cels. IV 93. V 49. In Lev. hom. VII (tom. IX p. 300 sqq. ed. Lomm.). — **26** Vgl. Matth. 13, 47. — **28** Vgl. Matth. 6, 11. Luk. 11, 3.

6 ⟨σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος,⟩ füge ich mit Angl. (bei Del. I 924b—925a) in dieser Fassung aus d. LXX ein, vgl. Origenes, Comm. in Matth. XVI 26 (tom. IV p. 74 ed. Lomm.); die Worte sind nötig, da sonst *αὐτὸν* ohne Beziehung wäre; ⟨σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τοῦ δράκοντος.⟩ fügt Del. (vgl. I 248 Anm. g) nach der gewöhnlichen Lesart der LXX ein | **10** *ἐπί γε* T Lond. *ἐπί τε* Ox. Del. | **26** *ἢ τοὺς*] *ἤ τινας* vermutet Del. (I 249 Anm. a), *καὶ τοὺς* E. Klostermann | **27** *δὴ*] *δὲ* Angl. (bei Del. I 925a).

ἄρτος, περὶ οὗ εὔχεσθαι δεῖ, ἵνα ἐκείνου ἀξιωθῶμεν καὶ τρεφόμενοι τῷ „ἐν ἀρχῇ“ „πρὸς θεὸν“ θεῷ λόγῳ θεοποιηθῶμεν. ἐρεῖ δέ τις τὸ „ἐπιούσιον“ παρὰ τὸ ἐπιέναι κατεσχηματίσθαι, ὥστε αἰτεῖν ἡμᾶς κελεύεσθαι τὸν ἄρτον τὸν οἰκεῖον τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἵνα προλαβὼν αὐτὸν ὁ θεὸς ἤδη ἡμῖν δωρήσηται, ὥστε τὸ οἱονεὶ αὔριον δοθησόμενον „σήμερον“ ἡμῖν δοθῆναι. „σήμερον“ μὲν τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος λαμβανομένου αὔριον δὲ τοῦ μέλλοντος. ἀλλὰ βελτίονος οὔσης τῆς προτέρας ἐκδοχῆς ὅσον ἐπ' ἐμοὶ κριτῇ, τὸ περὶ τῆς „σήμερον“ παρὰ τῷ Ματθαίῳ τούτοις προσκείμενον ἢ τὸ „καθ' ἡμέραν“ παρὰ τῷ Λουκᾷ γεγραμμένον ἐξετάσωμεν. ἔθος δὴ πολλαχοῦ τῶν γραφῶν τὸν πάντα αἰῶνα „σήμερον“ καλεῖσθαι, ὥσπερ ἐν τῷ „οὗτος πατὴρ Μωαβιτῶν ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας“ καὶ „οὗτος πατὴρ Ἀμμανιτῶν ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας“ καὶ „ἐφημίσθη ὁ λόγος οὗτος παρὰ Ἰουδαίοις ἕως τῆς σήμερον.“ καὶ ἐν τοῖς ψαλμοῖς· „σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν.“ ἐν δὲ τῷ Ἰησοῦ σαφέστατα οὕτω τοῦτο εἴρηται· „μὴ ἀπόστητε ἀπὸ κυρίου ἐν ταῖς σήμερον ἡμέραις.“ εἰ δὲ „σήμερον“ ὁ πᾶς οὗτος αἰών, μή ποτε „ἐχθὲς“ ὁ παρελήλυθώς ἐστιν αἰών. τοῦτο δὲ ἐν ψαλμοῖς καὶ παρὰ τῷ Παύλῳ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους λέγειν ὑπειλήφαμεν, ἐν ψαλμοῖς οὕτως· „χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου ὡσεὶ ἡμέρα ἡ ἐχθὲς, ἥτις διῆλθεν“ (ἥτις ποτέ ἐστιν ἡ διαβόητος χιλιονταετηρὶς, ⟨ἣ⟩ ὁμοιοῦται τῇ „ἐχθὲς“ | ἡμέρᾳ, διαφερούσῃ τῆς „σήμερον“), παρὰ δὲ τῷ ἀποστόλῳ γέγραπται· „Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.“ καὶ οὐ- 250

2 Vgl. Joh. 1, 1. — 3 Vgl. Matth. 6, 11. Luk. 11, 3. — 6 u. 9 Vgl. Matth. 6, 11. — 10 Vgl. Luk. 11, 3. — 11 Vgl. [Philo, Leg. alleg. III 8, p. 92 ed. Mangey.] Origenes, Comm. in Joh. XXXII 19 (32) (tom. II p. 482 ed. Lomm., II 209, 30 sqq. ed. Brooke). — 12 Gen. 19, 37. — 13 Gen. 19, 38. — Matth. 28, 15. — 15 Psal. 94, 8. — 17 Vgl. Jos. 22, 16. 18. 19. — 20 Psal. 89, 4. — 22 Vgl. Hieron., De viris inlustr. Cap. XVIII. — 23 Hebr. 13, 8.

2 *θεοποιηθῶμεν* von I. [?] H. mit schwärzerer Tinte aus *θεοποιῶμεν* corr. T | 3 *τὸ ἐπιούσιον* Angl. (bei Del. I 925a) *τὸν ἐπιούσιον* T Ausgg., aber es handelt sich hier nur um den Begriff ‚*ἐπιούσιον*' | *κατεσχηματίσθαι* schreibe ich mit Bent. u. Del. (I 249 Anm. b), *καὶ ἐσχηματίσθαι* T Ausgg. | 6 *τοῦ*] *ἐπὶ τοῦ* vermutet Angl. (Lond. p. 160 Anm. 60) | 8 *τὸ περὶ τῆς*] *τὸ περὶ τοῦ* oder *τοδὶ τὸ* oder *τὸ* vermutet Angl. (bei Del. I 925a) | 9 *προσκείμενον* schreibe ich mit Angl. (a. a. O.), *προκείμενον* T Ausgg. | *ἢ*] *καὶ* Ox. Angl. (a. a. O.) | 11 *δὴ* T *δὲ* Ausgg. 17 *ἀπόστητε*] *ἀποστῆτε* Lond. 18 *σήμερον*] ⟨*τὸ*⟩ *σήμερον* Angl. (a. a. O.) | *ἐχθὲς* schreibe ich mit Bent. (bei Del. I 249 Anm. d), *ὁ ἐχθὲς* Ox. *τὸ χθὲς* Angl. (a. a. O.) *ὁ χθὲς* T Lond. Del. | 20 *λέγειν*] scil. *τὴν γραφήν* (oder *τὰς γραφάς* nach Angl. a. a. O.), also nicht in *λέγεσθαι* zu corrigieren | 22 *χιλιονταετηρὶς*] *χιλιετηρὶς* Bent. Del. (I 249 Anm. e) | ⟨*ἣ*⟩ füge ich mit Del. ein, ⟨*καὶ*⟩ Lond.

δὲν θαυμαστὸν τῷ θεῷ τὸν ὅλον αἰῶνα τῆς παρ' ἡμῖν μιᾶς ἡμέρας διαστήματος λόγον ἔχειν, ἐγὼ δ' οἶμαι ὅτι καὶ ἐλάττονος.

14. καὶ ἐξεταστέον εἰ ἐπὶ αἰῶνας ἀναφέρονται οἱ λόγοι τῶν κατὰ τὰς „ἡμέρας" ἢ „μῆνας" ἢ „καιροὺς" ἢ „ἐνιαυτοὺς" ἀναγεγραμμένων ἑορτῶν ἢ πανηγύρεων. εἰ γὰρ „σκιὰν" ἔχει „ὁ νόμος τῶν μελλόν-
27v των," ἀνάγκη τὰ πολλὰ σάββατα | πολλῶν τινων ἡμερῶν εἶναι „σκιὰν" καὶ τὰς νουμηνίας διὰ χρονικῶν διαστημάτων ἐνίστασθαι, οὐκ οἶδα ὑπὸ ποίας σελήνης συνοδευούσης τινὶ ἡλίῳ ἐπιτελουμένας. εἰ δὲ καὶ „πρῶτος" „μὴν" καὶ δεκάτη ἡμέρα „ἕως τεσσαρεσκαιδεκά-
10 της" καὶ τῶν ἀζύμων ἑορτὴ ἀπὸ τεσσαρεσκαιδεκάτης „ἕως μιᾶς καὶ εἰκάδος" „σκιὰν" περιέχει „μελλόντων," „τίς σοφὸς καὶ" ἐπὶ τοσοῦτον θεῷ „φίλος," ὡς πλειόνων μηνῶν τὸν πρῶτον ἰδεῖν καὶ τὴν δεκάτην αὐτοῦ ἡμέραν καὶ τὰ ἑξῆς; τί δέ με δεῖ λέγειν περὶ τῆς ἑορτῆς τῶν ἑπτὰ ἑβδομάδων ἡμερῶν καὶ περὶ τοῦ ἑβδόμου μηνὸς (οὗ
15 ἡ νεομηνία ἡμέρα „σαλπίγγων" ἐστί, „τῇ" δὲ „δεκάτῃ" „ἡμέρα ἱλασμοῦ"), τῷ μόνῳ νομοθετήσαντι αὐτὰ θεῷ ἐγνωσμένων; τίς δὲ ἐπὶ τοσοῦτον τὸν Χριστοῦ κεχώρηκε νοῦν, ὡς τοὺς ἑβδόμους ἐνιαυτοὺς τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑβραίων οἰκετῶν καὶ „τῆς ἀφέσεως" τῶν χρεῶν ἀνέσεώς τε ἀπὸ γεωργίας τῆς ἁγίας γῆς ἐκλαβεῖν; ἔστι δέ τις καὶ
20 ἀνωτέρω τῆς διὰ ἑπτὰ ἐτῶν ἑορτῆς ὁ καλούμενος Ἰωβηλαῖος, ὄντινα κἂν ἐπὶ ποσὸν φαντασθῆναι εἶναί τι τρανῶς ἢ τοὺς ἐν αὐτῷ νόμους πληρωθησομένους ἀληθινοὺς οὐδενός ἐστι ⟨πλὴν⟩ τοῦ τὴν πατρικὴν βουλὴν περὶ τῆς ἐν ἅπασι τοῖς αἰῶσι διατάξεως κατὰ „τὰ" „ἀνεξερεύνητα" „αὐτοῦ" „κρίματα" καὶ τὰς ἀνεξιχνιάστους αὐτοῦ ὁδοὺς
25 τεθεωρηκότος.

1 Vgl. Origenes, Comm. in Matth. XV 31 (tom. III p. 393 sq. ed. Lomm.). — [**4** Vgl. Gal. 4, 10. —] **5** Vgl. Hebr. 10, 1. — **9** Vgl. Exod. 12, 2. 3. 6. 15. 18. — **11** Vgl. Hos. 14, 9. — [**12** Vgl. Jak. 2, 23. —] **13** Vgl. Deut. 16, 9 ff. — **14** Vgl. Lev. 16, 29 ff. 23, 24. 27. 28. — **17** Vgl. Exod. 21, 2. Lev. 25, 4—7. 10—17. — **18** Vgl. Deut. 15, 1—3 u. Josephus, Antiquitat. Jud. III 12, 3 (280—286). — **20** Vgl. Lev. 25, 8 ff. 27, 17 ff. [— **23** Vgl. Röm. 11, 33.]

1 *τῷ θεῷ τὸν ὅλον αἰῶνα τῆς παρ' ἡμῖν μιᾶς ἡμέρας διαστήματος λόγον ἔχειν* schreibe ich mit Angl. (bei Del. I 925 a), vgl. Origenes a. a. O.; *τῷ θεῷ ⟨τῶν ὅλων⟩ τὸν ὅλον αἰῶνα τοῦ παρ' ἡμῖν μιᾶς ἡμέρας διαστήματος λόγον ἔχειν* Bent. (bei Del. I 250 Anm. a), *τῷ θεῷ τὸν ὅλον αἰῶνα τῆς παρ' ἡμῖν μιᾶς ἡμέρας διαστήματι λόγον λέγειν* T Ausgg. | **7** *σκιὰν* T Lond. *σκιὰς* Ox. Del. | **15** *ἡ νεομηνία*] *τῇ νεομηνίᾳ* Bent. (bei Del. I 250 Anm. e) | *τῇ δὲ δεκάτῃ*] vgl. Lev. 23, 27, also nicht mit Angl. (a. a. O.) *ἡ δὲ δεκάτη* zu schreiben | **17** *Χριστοῦ*] *θεοῦ* vermutet Del. (I 250 Anm. f) | **18** *χρέων* T Ausgg. | **20** hinter *ἑπτὰ* + *ἑβδομάδων* Angl. (a. a. O.), dagegen Del. (I 925 a) | **21** *εἶναί τι* will Angl. (a. a. O.) tilgen | **22** *ἀληθινοὺς*] *ἀληθινῶς* Bent. (bei Del. I 250 Anm. g) | *ἔστι ⟨πλὴν⟩ τοῦ* schreibe ich mit Bent. (der auch *ἔστι⟨ν οὐ⟩* vermutet, vgl. Del. I 250 Anm. g) u. Angl. (a. a. O.), *ἔστι⟨ν εἰ μὴ⟩ τοῦ* Cl. Fleury (bei Del. a. a. O.).

15. πολλάκις δέ μοι ἐπῆλθεν ἀπορεῖν, συγκρούοντι δύο λέξεις ἀποστολικὰς, πῶς συντέλεια „αἰώνων" ἐστὶν, ἐφ' ᾗ „ἅπαξ" „εἰς ἀθέτησιν τῶν ἁμαρτιῶν" Ἰησοῦς „πεφανέρωται," εἰ μέλλουσιν εἶναι αἰῶνες μετὰ τοῦτον ἐπερχόμενοι. ἔχουσι δὲ αἱ λέξεις αὐτοῦ οὕτως. ἐν μὲν τῇ πρὸς Ἑβραίους· „νυνὶ δὲ ἅπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν τῶν ἁμαρτιῶν διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ πεφανέρωται," ἐν δὲ τῇ πρὸς Ἐφεσίους· „ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸ ὑπερβάλλον πλοῦτος τῆς χάριτος αὐτοῦ | ἐν χρηστότητι 251
ἐφ' ἡμᾶς." καὶ περὶ τηλικούτων στοχαζόμενος νομίζω ὅτι, ὥσπερ συντέλεια τοῦ ἐνιαυτοῦ ὁ τελευταῖός ἐστι μὴν, μεθ' ὃν ἀρχὴ μηνὸς ἑτέρου ἐνίσταται· οὕτω μή ποτε, πλειόνων αἰώνων οἱονεὶ ἐνιαυτὸν αἰώνων συμπληρούντων, συντέλειά ἐστιν ὁ ἐνεστὼς αἰὼν, μεθ' ὃν μέλλοντές τινες αἰῶνες ἐνστήσονται, ὧν ἀρχή ἐστιν ὁ μέλλων, καὶ ἐν ἐκείνοις τοῖς μέλλουσιν ἐνδείξεται ὁ θεὸς τὸν πλοῦτον „τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν χρηστότητι"· τοῦ ἁμαρτωλοτάτου καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα δυσφημήσαντος κρατουμένου παρὰ τῆς ἁμαρτίας ἐν ὅλῳ τῷ ἐνεστῶτι αἰῶνι καὶ ἀρχῆθεν μέχρι τέλους τῷ μέλλοντι μετὰ ταῦτα οὐκ οἶδ' ὅπως οἰκονομησομένου.

16. ταῦτα τοίνυν ὁ ἰδὼν καὶ τῇ διανοίᾳ αἰώνων ἑβδομάδα, ἵνα σαββατισμόν τινα ἅγιον θεωρήσῃ, ἐννοήσας καὶ αἰώνων μῆνα, ἵνα τὴν ἁγίαν τοῦ θεοῦ ἴδῃ νουμηνίαν, καὶ αἰώνων ἐνιαυτὸν, ἵνα συνίδῃ τὰς τοῦ ἐνιαυτοῦ γε ἑορτὰς, ὅτε δεῖ „πᾶν ἀρσενικὸν" ἐνώπιον
28r φαίνεσθαι „κυρίου θεοῦ," καὶ τηλικούτων αἰώνων τοὺς ἀνά|λογον ἐνιαυτούς, ἵνα τὸ ἕβδομον ἅγιον ἔτος καταλαμβάνῃ, καὶ αἰώνων ἑβδοματικοὺς ἑπτὰ, ὅπως ὑμνήσῃ τὸν τηλικαῦτα νομοθετήσαντα, ἐξετάσας· πῶς δύναται μικρολογῆσαι περὶ τοῦ ἐλαχίστου μορίου ὥρας τῆς τοῦ τηλικούτου αἰῶνος ἡμέρας καὶ οὐχὶ πάντα ποιήσει, ἵνα ἀπὸ

2 Vgl. Hebr. 9, 26. — **5** Hebr. 9, 26. — **7** Ephes. 2, 7. — **11** Vgl. Origenes, Comm. in Matth. XV 31 (tom. III p. 395 ed. Lomm.). — **12** u. **16** Vgl. Gal. 1, 4. — **13** u. **17** Vgl. Matth. 12, 32. Ephes. 1, 21. — **14** Vgl. Ephes. 2, 7. — **15** Vgl. Matth. 12, 32 (Mark. 3, 29. Luk. 12, 10). — **17** Vgl. Origenes, Comm. in Joh. XIX 3 (14) (tom. II p. 167 ed. Lomm., II 19, 18 sqq. ed. Brooke). Comm. in Matth. XV 31 (tom. III p. 394 ed. Lomm.) u. c. Cels. V 16, S. 18 Z. 1 ff. — **20** Vgl. Hebr. 4, 9. — **21** Vgl. Kol. 2, 16. — **22** Vgl. Deut. 16, 16. — **24** Vgl. Lev. 25, 4—7.

1 δέ] δή Ox. | **6** αὐτοῦ] αὐτοῦ Lond. | **8** τὸ ὑπερβάλλον πλοῦτος schreibe ich mit Bent. (bei Del. I 250 Anm. i), vgl. unten Z. 14; τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον vermutet Angl. (bei Del. I 925a), vgl. Origenes, Comm. in Matth. XV 31 (tom. III p. 395 ed. Lomm.); τὸ ὑπερβάλλον πλῆθος TAusgg. | αὐτοῦ] αἰτοῦ Lond. | **15** αὐτοῦ] αὐτοῦ Lond. | **18** οἰκονομησομένου] οἰκονομηθησομένου liest Del. (I 251 Anm. b) ohne Grund | **22** γε T Lond. τε Ox. Del. | δεῖ Lond. Del., δὴ TOx. | **25** ἑβδοματικοὺς] ἑβδομαδικοὺς Bent (bei Del. I 251 Anm. c) | hinter ἑπτὰ + ἐνιαυτοὺς Angl. (bei Del. I 925b) unrichtig, da dieses Wort aus Z. 24 zu ergänzen ist.

τῆς ἐνταῦθα παρασκευῆς ἄξιος γενόμενος τοῦ τυχεῖν τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου ἐν τῇ „σήμερον" ἡμέρᾳ λάβῃ αὐτὸν καὶ „καθ' ἡμέραν." ἤδη σαφοῦς ἐκ τῶν προειρημένων γινομένου τοῦ „καθ' ἡμέραν"; τῷ γὰρ ἐξ ἀπείρων ἐπ' ἄπειρον ὄντι θεῷ οὐ μόνον περὶ τῆς „σήμερον" ἀλλὰ καί πως τοῦ „καθ' ἡμέραν" ὁ „σήμερον" εὐχόμενος. ἀπὸ τοῦ δυνατοῦ δωρήσασθαι „ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν" λαβεῖν οἷός τε ἔσται, ἵν' οὕτως ὑπερβολικῶς εἴπω, καὶ τὰ ὑπὲρ „ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ" τὰ ὑπὲρ ἃ „οὖς οὐκ ἤκουσε καὶ" τὰ ὑπὲρ ἃ „ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη."

17. καὶ ταῦτα δέ μοι δοκεῖ ἀναγκαιότατα ἐξητάσθαι, ἵνα τό τε „σήμερον" νοηθῇ καὶ τὸ „καθ' ἡμέραν," ἵτε „τὸν ἐπιούσιον" „ἄρτον" δοθῆναι „ἡμῖν" ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εὐχόμεθα. εἰ κατὰ τελευταῖον δὲ βιβλίον πρότερον ἐξετάζομεν τὸ „ἡμῶν," ἐπεὶ λέγεται οὐχί· „τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον" ἀλλὰ „τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν καθ' ἡμέραν," ὅμως γε ἐξεταστέον, πῶς „ἡμῶν" ἐστιν ὁ ἄρτος οὗτος. διδάσκει δὴ ὁ ἀπόστολος ὅτι „εἴτε ζωὴ εἴτε θάνατος εἴτε ἐνεστῶτα εἴτε μέλλοντα, πάντα" τῶν ἁγίων ἐστί· ⟨περὶ οὗ⟩ οὐκ ἀναγκαῖον ἐπὶ τοῦ παρόντος λέγειν.

XXVIII 1. „Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς | ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν," ἢ ὡς ὁ Λουκᾶς· „καὶ 252
ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφήκαμεν παντὶ ὀφείλοντι ἡμῖν." περὶ τῶν ὀφειλημάτων καὶ ὁ ἀπόστολος λέγει· „ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφειλάς, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον, τῷ τὸν φόβον τὸν φόβον, τῷ τὸ τέλος τὸ τέλος, τῷ τὴν τιμὴν τὴν τιμήν· μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε εἰ μὴ τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν." ὀφείλομεν τοιγαροῦν ἔχοντές τινα καθήκοντα οὐ μόνον ἐν τῇ δόσει ἀλλὰ καὶ

1 Vgl. Matth. 6, 11. — **2** Vgl. Luk. 11, 3. — **6** Vgl. Ephes. 3, 20. — **7** Vgl. 1 Kor. 2, 9 (Jes. 64, 4). — **11** Vgl. Matth. 6, 11. Luk. 11, 3. — **14** Matth. 6, 11. — **15** Luk. 11, 3. — **17** Vgl. 1 Kor. 3, 22. — **20** Matth. 6, 12. — **21** Luk. 11, 4. — [**23** Vgl. Origenes, In Jerem. hom. XIV 4 (tom. XV p. 259 ed. Lomm.). —] **24** Röm. 13, 7. 8.

4 *τῆς σήμερον*] *τοῦ σήμερον* lesen Bent. Del. (I 251 Anm. d) Angl. (bei Del. I 925ᵇ) ohne Grund, vgl. oben S. 372 Z. 9 | **5** *πως*] *πάς* von I. H. übergeschr. T *περὶ* Lond. | **10** *δέ*] *δή* Ox. | **12** *τοῦ* < Ox. Del. | *αὐτοῖ*] scil. *τοῦ ζῶντος ἄρτου*, also nicht mit Angl. (a. a. O.) in *ἡμῶν* zu corrigieren | *κατὰ* schreibe ich mit Del. (I 251 Anm. f), *καὶ* T Ausgg. | **13** *ἐξετάζομεν* T Lond. *ἐξετάσομεν* Ox. Del. im Text, *ἐξητάσαμεν* Del. I 251 Anm. f | **16** *γε* schreibe ich, *τε* T Ausgg. | **17** *δὴ*] *δὲ* Ox. | *εἴτε ἐνεστῶτα* < Wet. Del. | **18** *ἐστί.* ⟨*περὶ οὗ*⟩ *οὐκ* schreibe ich mit Del. (I 251 Anm. g), der auch *ἐστί.* ⟨*περὶ ὧν*⟩ *οὐκ* vermutet; *ἐστίν. οὐκ* T Ausgg. | **22** *ἀφήκαμεν*] *ἀφίεμεν* (vgl. oben Cap. XVIII 2, S. 340 Z. 23) scheint Angl. (a. a. O.) vorzuziehen | **23** *ὀφειλημάτων*] *λειμμάτων* T | **26** *ὀφείλετε*] *ὀφείλητε* Lond.

λόγῳ προσηνεῖ καὶ τοῖσδέ τισι τοῖς ἔργοις, ἀλλὰ καὶ διάθεσίν τινα τοιάνδε ὀφείλομεν ἔχειν πρὸς αὐτούς. ταῦτα δὴ ὀφείλοντες ἤτοι ἀποδίδομεν διὰ τοῦ ἐπιτελεῖν τὰ προστασσόμενα ὑπὸ τοῦ θείου νόμου, ἢ τῷ καταφρονεῖν τοῦ ὑγιοῦς λόγου μὴ ἀποδιδόντες μένομεν ἐν τῷ ὀφείλειν.

2. τὸ παραπλήσιον δὲ νοητέον ἐν τοῖς πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ὀφειλήμασι, τούς τε κατὰ τὸν τῆς θεοσεβείας λόγον ἐν Χριστῷ ἡμῖν συναναγεγεννημένους καὶ τοὺς ὁμομητρίους ἢ ὁμοπατρίους ἡμῖν. ἔστι τις καὶ πρὸς πολίτας ὀφειλὴ καὶ ἄλλη κοινὴ πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ἰδίᾳ μὲν ξένους ἰδίᾳ δὲ καὶ ἡλικίαν πατέρων ἔχοντας, καὶ 28v ἄλλη πρός τινας, οὓς εὔλογον | ὡς υἱοὺς ἢ ὡς ἀδελφοὺς τιμᾶν. ὁ οὖν τὰ ὀφειλόμενα ἀδελφοῖς ἐπιτελεῖσθαι μὴ ποιῶν μένει ὀφειλέτης ὢν μὴ πεποίηκεν. οὕτως δὲ, εἰ καὶ ἀνθρώποις ἀπὸ τοῦ φιλανθρώπου τῆς σοφίας πνεύματος ἐπιβαλλόντων τινῶν ἀφ' ἡμῶν ἐλλείποιμεν, πλείων γίνεται ἡ ὀφειλή. ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ὀφείλομεν τῷ μὲν σώματι οὑτωσὶ χρῆσθαι, οὐχὶ εἰς τὸ κατατρίβειν σάρκας σώματος διὰ τῆς φιληδονίας· ὀφείλομεν δὲ καὶ τῇ ψυχῇ τήνδε τὴν ἐπιμέλειαν προσάγειν καὶ τοῦ νοῦ τῆς ὀξύτητος πρόνοιαν ποιεῖσθαι τοῦ τε λόγου, ἵν' ἄκεντρος καὶ ὠφέλιμος ᾖ καὶ μηδαμῶς ἀργός. ἐπὰν δὴ καὶ τὰ εἰς ἡμᾶς ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν ὀφειλόμενα μὴ πράττωμεν, βαρύτερον ἡμῖν τὸ ὄφλημα γίνεται.

3. καὶ ἐπὶ τούτοις πᾶσι τὸ ὑπὲρ πάντα „ποίημα" καὶ πλάσμα ὄντες τοῦ θεοῦ ὀφείλομέν τινα διάθεσιν σῴζειν πρὸς αὐτὸν καὶ ἀγάπην τὴν „ἐξ ὅλης καρδίας" „καὶ ἐξ ὅλης ἰσχύος" „καὶ ἐξ ὅλης διανοίας". ἅτινα ἐὰν μὴ κατορθώσωμεν, ὀφειλέται μένομεν θεοῦ, ἁμαρτάνοντες εἰς κύριον. καὶ τίς ἐπὶ τούτοις εὔξεται περὶ ἡμῶν; „ἐὰν" γὰρ „ἁμαρτάνων ἁμάρτῃ ἀνὴρ εἰς ἄνδρα, καὶ προσεύξονται περὶ αὐτοῦ· ἐὰν ⟨δὲ⟩ εἰς κύριον ἁμάρτῃ, τίς προσεύξεται περὶ αὐτοῦ;" ὥς φησιν ἐν

7 Vgl. I Petr. 1, 3. 23. — **19** Vgl. Matth. 12, 36. — **22** Vgl. Ephes. 2, 10. — **23** Vgl. Mark. 12, 30 (Luk. 10, 27. Matth. 22, 37 u. Deut. 6, 5. 13, 3). — **26** I Sam. 2, 25.

1 *τοῖσδέ*] *τοιοῖσδέ* Angl. (bei Del. I 925 b) | **2** *αὐτούς*] *ἀνθρώπους* oder *ἀλλήλους* vermutet Bent. (bei Del. I 252 Anm. b) | *δὴ*] *δὲ* Angl. (a. a. O.) | **8** *συναναγεννημένους* T | **10** *ἰδίᾳ μὲν ξένους ἰδίᾳ δὲ καὶ ἡλικίαν* E. Klostermann, *ἰδίᾳ μὲν ξένους ἰδίᾳ δὲ καὶ ἡλικίαν* T Ausgg., *ἰδίᾳ πρὸς ξένους, ἰδίᾳ δὲ καὶ* ⟨*πρὸς τοὺς*⟩ *ἡλικίαν* Del. (I 252 Anm. c), *ἰδίᾳ μὲν* ⟨*πρὸς*⟩ *ξένους, ἰδίᾳ δὲ καὶ* ⟨*πρὸς τοὺς*⟩ *ἡλικίαν* Lomm. | **14** *ἐλλείποιμεν*] *ἐλλείπομεν* vermutet Del. (I 252 Anm. d) ohne Grund | **20** *δὴ*] *δὲ* Angl. (a. a. O.) | **21** *ὄφλημα*] *ὀφείλημα* Ox. Lond. | **27** *προσεύξονται* schreibe ich mit Lond., vgl. unten Cap. XXVIII 9, S. 381 Z. 10, u. oben Exhort. Cap. XVII, I 16 Z. 22; *προσεύξηται* T Ox. Del. | **28** ⟨*δὲ*⟩ füge ich mit Lond. ein, vgl. unten Cap. XXVIII 9, S. 381 Z. 10.

τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν ὁ Ἠλεί. ἀλλὰ καὶ Χριστοῦ ὠνησαμένου ἡμᾶς τῷ ἰδίῳ αἵματι ὀφειλέται ἐσμὲν, ὥσπερ καὶ πᾶς οἰκέτης τοῦ ὠνησαμένου ἐστὶν ὀφειλέτης τοῦ τοσοῦδε δοθέντος ὑπὲρ αὐτοῦ χρήματος. ἔστι τις ἡμῖν καὶ πρὸς „τὸ ἅγιον πνεῦμα“ | ὀφειλὴ, ἀποδι- 253
δομένη, ὅτε οὐ λυποῦμεν αὐτὸ, „ἐν ᾧ“ ἐσφραγίσθημεν „εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως,“ καὶ μὴ λυποῦντες αὐτὸ φέρομεν τοὺς καρποὺς, οὓς ἀπαιτούμεθα, συνόντος αὐτοῦ ἡμῖν καὶ ζῳοποιοῦντος ἡμῶν τὴν ψυχήν. εἰ καὶ μὴ ἴσμεν δὲ ἐπιμελῶς, τίς ὁ ἑκάστου ἡμῶν ἄγγελος βλέπων „τοῦ ἐν οὐρανοῖς“ „πατρὸς“ „τὸ πρόσωπον,“ ἀλλὰ φανερόν γε ἐπισκοπήσαντι ἑκάστῳ ἡμῶν γίνεται ὅτι κἀκείνῳ ὀφειλέται τινῶν ἐσμεν. εἰ δὲ καὶ ἐν θεάτρῳ ἐσμὲν κόσμου καὶ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων, ἰστέον ὅτι, ὥσπερ ὁ ἐν θεάτρῳ ὀφειλέτης ἐστὶ τοῦ τάδε τινὰ εἰπεῖν ἢ ποιῆσαι ἐν ὄψει τῶν θεατῶν, ἅπερ μὴ πράξας τις ὡς τὸ πᾶν ὑβρίσας θέατρον κολάζεται· οὕτως καὶ ἡμεῖς „τῷ“ ὅλῳ „κόσμῳ“ „καὶ“ τοῖς πᾶσιν „ἀγγέλοις“ τῷ τε τῶν ἀνθρώπων γένει ὀφείλομεν ταῦτα, ἃ βουληθέντες ἀπὸ τῆς σοφίας μαθησόμεθα.

4. χωρὶς δὲ τούτων καθολικωτέρων ὄντων ἔστι τις χήρας προ- 29r
νοουμένης ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ὀφειλὴ | καὶ ἑτέρα διακόνου καὶ ἄλλη πρεσβυτέρου, καὶ ἐπισκόπου δὲ ὀφειλὴ βαρυτάτη ἐστὶν, ἀπαιτουμένη ὑπὸ τοῦ τῆς ὅλης ἐκκλησίας σωτῆρος καὶ ἐκδικουμένη, εἰ μὴ ἀποδιδοῖτο. ἤδη δὲ ὁ ἀπόστολος ὀφειλήν τινα κοινὴν ὠνόμασεν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς λέγων· „τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλὴν ἀποδιδότω, ὁμοίως καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί“· καὶ ἐπιφέρει· „μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους.“ καὶ τί με δεῖ λέγειν, παρὸν τὰ ἑαυτῶν ἀναλέγεσθαι ἐκ τῶν εἰρημένων τοὺς ἐντυγχάνοντας τῇδε τῇ γραφῇ, ὅσα ὀφείλοντες ἤτοι μὴ ἀποδιδόντες κατασχεθησόμεθα ἢ ἀποδιδόντες ἐλευθερωθησόμεθα; πλὴν οὐκ ἔστιν ἐν τῷ βίῳ ὄντα πάσης ὥρας νυκτὸς καὶ ἡμέρας μὴ ὀφείλειν.

5. ἀλλ᾽ ἐν τῷ ὀφείλειν ἤτοι ἀποδίδωσί τις ἢ ἀποστερεῖ τὴν ὀφειλήν· καὶ δυνατόν γε ἐν τῷ βίῳ ἀποδιδόναι, δυνατὸν δὲ καὶ

1 Vgl. Apok. Joh. 5, 9 (Act. 20, 28. 1 Petr. 1, 18. 19). — **4** Vgl. Ephes. 4, 30. — **6** Vgl. Joh. 15, 8. 16. — **7** Vgl. Joh. 6, 63. I Petr. 3, 18. II Kor. 3, 6. — **8** Vgl. Matth. 18, 10. — **11** Vgl. I Kor. 4, 9. — **17** Vgl. I Tim. 5, 3. 16. 17. — **18** Vgl. Origenes, In Jerem. hom. XI 3. XIV 4 (tom. XV p. 225. 259 ed. Lomm.). In Ezech. hom. V 4 (tom. XIV p. 75 ed. Lomm.). — **22** I Kor. 7, 3. — **23** I Kor. 7, 5.

4 hinter *ἔστι* + *δέ* Angl. (bei Del. I 925b) | **20** *σωτῆρος*] *σώματος* Bent. (bei Del. I 253 Anm. e) | *ἀποδιδοῖτο* schreibe ich mit Angl. (a. a. O.), der auch an *ἀποδιδῶται* denkt; *ἀποδιδῶτο* TAusgg. | **24** *παρὸν τὰ ἑαυτῶν ἀναλέγεσθαι ἐκ τῶν εἰρημένων τοὺς ἐντυγχάνοντας* schreibe ich mit Bent. u. Del. (I 253 Anm. f), *παρόντα* [*παρὸν* Lond.] *ἑαυτῷ ἀναλέγεσθαι ἐκ τῶν εἰρημένων τοῦ ἐντυγχάνοντος* TAusgg. | **25** *τοὺς ἐντυγχάνοντας*] *τῷ ἐντυγχάνοντι* Angl. (a. a. O.).

ἀποστερεῖν. καὶ τινὲς μὲν οὐδενὶ ὀφείλουσιν οὐδέν· τινὲς δὲ τὰ πλεῖστα ἀποτιννύντες ⟨ὀλίγα ὀφείλουσι, τινὲς δὲ⟩ ὀλίγα ἀποδιδόντες τὰ πλείονα ὀφείλουσι· καὶ τάχα ἔστιν ὁ μηδὲν ἀποδιδοὺς ἀλλὰ πάντα ὀφείλων. καὶ ὁ ἀποδιδοὺς μέντοι γε πάντα, ὥστε μηδὲν ὀφείλειν, χρόνῳ ποτὲ τοῦτο κατορθοῖ, δεόμενος ἀφέσεως περὶ τῶν προτέρων ὀφειλῶν· ἧστινος ἀφέσεως εὐλόγως δύναται τυχεῖν ὁ φιλοτιμησάμενος ἀπό τινος χρόνου τοιοῦτος γενέσθαι, ὥστε μηδὲν ὀφείλειν τῶν ἐπιβαλλόντων ὡς οὐκ ἀποδιδομένων. αὗται δὲ αἱ παράνομοι ἐνέργειαι, ἐν τῷ ἡγεμονικῷ τυπούμεναι, „τὸ καθ' ἡμῶν" γίνονται „χειρόγραφον," ἀφ' οὗ δικασθησόμεθα, δίκην βίβλων τῶν ὑπὸ πάντων, ἵν' οὕτως εἴπω, | κεχειρογραφημένων προαχθησομένων, ὅτε „πάντες παραστησόμεθα τῷ βήματι" „τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε φαῦλον." κατὰ ταύτας τὰς ὀφειλὰς καὶ τὸ ἐν ταῖς Παροιμίαις λέγεται· „μὴ δίδου σεαυτὸν εἰς ἐγγύην ὁ αἰσχυνόμενος πρόσωπον· εἰ γὰρ οὐχ ἕξει πόθεν ἀποδώσει, λήψονται τὸ σὸν στρῶμα τὸ ὑπὸ τὰς πλευράς σου."

6. εἰ δὲ τοσούτοις ὀφείλομεν, πάντως καὶ ἡμῖν τινες ὀφείλουσιν· οἱ μὲν γὰρ ὀφείλουσιν ἡμῖν ὡς ἀνθρώποις οἱ δὲ ὡς πολίταις, ἄλλοι δὲ ὡς πατράσι καί τινες ὡς υἱοῖς, καὶ μετὰ τούτους ὡς ἀνδράσι γυναῖκες ἢ ὡς φίλοις φίλοι. ἐπὰν οὖν ἀπὸ τῶν πλείστων ἡμῖν ὀφειλετῶν ἀσθενέστερόν τινες περὶ τὴν ἀπόδοσιν τῶν πρὸς ἡμᾶς καθηκόντων ἀναστραφῶσι, φιλανθρωπότερον ποιήσομεν ἀμνησικάκως ἐνεχθέντες πρὸς αὐτοὺς καὶ ἰδίων μεμνημένοι ὀφειλῶν, ὅσας πολλάκις παραλελοίπαμεν οὐ μόνον | πρὸς ἀνθρώπους ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν θεόν. μεμνημένοι γὰρ ὧν ὀφειλέται ὄντες οὐκ ἀποδεδώκαμεν ἀλλὰ ἀπεστερήσαμεν παραδραμόντος τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ἐχρῆν ἡμᾶς τάδε τινὰ πρὸς τὸν πλησίον πεποιηκέναι, πρᾴτεροι ἐσόμεθα

254

29v

[1 Vgl. Röm. 13, 8. —] 4 Vgl. Origenes, In Jerem. hom. XIV 4 (tom. XV p. 259 ed. Lomm.). — 9 Vgl. Origenes, In Jerem. hom. XVI 10 u. XV 5 (tom. XV p. 302 u. 285 ed. Lomm.). — Vgl. Kol. 2, 14. — 11 Vgl. Röm. 14, 10. II Kor. 5, 10. — 14 Prov. 22, 26. 27.

2 *ἀποτίνννντες* T Ox. Del. *ἀποτίνντες* Lomm., vgl. oben I 371 Z. 21 | *⟨ὀλίγα ὀφείλουσι, τινὲς δὲ⟩* füge ich mit Del. (I 253 Anm. g) ein; der Schreiber ist wohl von dem ersten *ὀλίγα* zu dem zweiten abgeirrt | 8 *ἀποδιδομένων* Angl. (bei Del. I 925b) u. Del. (I 253 Anm. b), *ἀποδιδομένοις* T Ausgg. | *αὗται*] *αὐταὶ* Lond. | 11 *προαχθησομένων*] *προαχθησόμενον* Bent. (bei Del. I 254 Anm. a) u. Angl. (bei Del. I 926a), *προαχθησομένου* Del. (I 254 Anm. a) | 15 *ὁ* < Ox. Lond. *οὐχ ἕξει πόθεν ἀποδώσει* T Del., *οὐκ ἔχῃς πόθεν ἀποδώσῃς* Ox. Lond. | 21 *φίλοι* Bent. u. Del. (I 254 Anm. d), *φίλος* T Ausgg. | 22 *ἀσθενέστερόν*] *ἀθενέστερον* [Druckfehler, ob *ἀτενέστερον* gemeint?] oder *ἀμελέστερον* Bent. (bei Del. I 254 Anm. d).

πρὸς τοὺς καὶ ἡμῖν ὀφλήσαντας καὶ μὴ ἀποδεδωκότας τὴν ὀφειλήν· καὶ μάλιστα ἐὰν μὴ ἐπιλανθανώμεθα τῶν εἰς τὸ θεῖον ἡμῖν παρανενομημένων καὶ τῆς „εἰς τὸ ὕψος“ ἀδικίας ἡμῖν λελαλημένης ἤτοι κατὰ ἄγνοιαν τῆς ἀληθείας ἢ κατὰ δυσαρέστησιν τὴν πρὸς τὰ συμβάντα ἡμῖν περιστατικά.

7. εἰ δὲ μὴ βουλόμεθα πραότεροι γίνεσθαι πρὸς τοὺς ἡμῖν ὀφλήσαντας, πεισόμεθα τὰ τοῦ τὰ „ἑκατὸν δηνάρια“ τῷ ὁμοδούλῳ μὴ συγχωρήσαντος, ὄντινα προσυγχωρηθέντα κατὰ τὴν κειμένην ἐν τῷ εὐαγγελίῳ παραβολὴν ἐνειλήσας ἐκπράσσει ὁ δεσπότης τὰ προσυγκεχωρημένα, λέγων αὐτῷ· „πονηρὲ δοῦλε καὶ ὀκνηρέ,“ „οὐκ ἔδει ἐλεῆσαί σε τὸν σύνδουλόν σου, ὡς κἀγώ σε ἠλέησα;“ βάλετε αὐτὸν „εἰς“ τὴν „φυλακήν,“ „ἕως ἀποδῷ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον.“ ἐπιφέρει δὲ τούτοις ὁ κύριος· „οὕτως καὶ ὑμῖν ὁ πατὴρ ὁ οὐράνιος ποιήσει, ἐὰν μὴ ἀφῆτε ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν.“ λέγουσι μέντοι γε μετανοεῖν τοῖς εἰς ἡμᾶς ἡμαρτηκόσιν ἀφετέον, κἂν πολλάκις τοῦτο ὁ ὀφειλέτης ἡμῶν ποιῇ· „ἐὰν“ γὰρ „ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἁμάρτῃ,“ φησίν, „εἰς σὲ“ „ὁ ἀδελφός σου“ „καὶ ἑπτάκις ἐπιστρέψῃ λέγων· μετανοῶ, ἀφήσεις αὐτῷ.“ οὐχ ἡμεῖς δὲ χαλεποὶ πρὸς τοὺς μὴ μετανοοῦντας, ἀλλ' ἑαυτοῖς οἱ τοιοῦτοί εἰσι πονηροί· „ὁ“ γὰρ „ἀπωθούμενος παιδείαν μισεῖ ἑαυτόν“· πλὴν καὶ ἐπὶ | τῶν τοιούτων τὴν θεραπείαν παντὶ τρόπῳ ζητητέον ἐγγενέσθαι τῷ τὰ πάντα διαστραφέντι, ὡς μηδὲ συναισθέσθαι τῶν ἰδίων κακῶν μεθύειν δὲ μέθην ὀλεθριωτέραν τῆς „ἀπὸ οἴνου,“ τὴν ἀπὸ τοῦ σκοτισμοῦ τῆς κακίας. 255

8. ὁ δὲ Λουκᾶς εἰπών· „ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν“ (ἐπεὶ τὰ ἁμαρτήματα ὀφειλόντων ἡμῶν καὶ μὴ ἀποδιδόντων συν-

1 Vgl. Matth. 18, 30. 34. — **3** Vgl. Psal. 72, 8. — **7** Vgl. Matth. 18, 23—35. — **10** Vgl. Matth. 25, 26. 18, 33. 30. 34. — **13** Matth. 18, 35. — **16** Vgl. Luk. 17, 4. 3. — **19** Prov. 16, 1 (15, 32). — **22** Vgl. Prov. 20, 1. Jes. 28, 1. 7. [51, 21.] Matth. 24, 49. Luk. 12, 45. I Thess. 5, 7. — **25** Luk. 11, 4.

3 *καὶ τῆς εἰς τὸ ὕψος ἀδικίας ἡμῖν λελαλημένης*] *καὶ τῶν εἰς τὸ ὕψος ἀδικίας ἡμῖν λελαλημένων* liest Bent. (bei Del. I 254 Anm. f) ohne Grund | **4** *τῆς ἀληθείας* schreibe ich mit Angl. (bei Del. I 926ª) u. Del. (I 254 Anm. f), *τοῦ ἀληθοῦς* Bent. (ebenda); *τῆς ἀληθοῦς* T Ausgg. | **9** *ἐνειλήσας*] *ἀνηλεῶς* liest Bent. (bei Del. I 254 Anm. g), *ἀπειλήσας* Angl. (a. a. O.) ohne Grund, vgl. Hesych. s. v. *ἐνείληται* u. Matth. 18, 30. 34 | **14** *αὐτοῦ*] *αὐτοῦ* Lond. | **16** u. **17** *ἑπτάκις*] *ἑπτά* T | **16** *τῆς* von I. H. übergeschr. T | **20** *ἐπὶ τῶν τοιούτων* schreibe ich mit Del. (I 254 Anm. h), *ἐπὶ τῷ τοιούτῳ* Bent. (ebenda), *ἐπὶ τῶν ποιούντων* T Ausgg. | **21** hinter *ἐγγενέσθαι* + *αὐτὴν* Angl. (a. a. O.), der *ποιούντων* beibehält | **26** *ἡμῶν*] *ἡμῖν* vermutet Angl. (a. a. O.) unrichtig.

ἱσταται) τὸ αὐτὸ λέγει τῷ Ματθαίῳ, ὅστις οὐκ ἔοικε χώραν διδόναι τῷ βουλομένῳ μετανοοῦσιν ἀφιέναι τοῖς ὀφείλουσι μόνον. λέγων ὑπὸ τοῦ σωτῆρος νενομοθετῆσθαι τὸ ἡμᾶς δεῖν ἐν τῇ εὐχῇ προστιθέναι· „καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίεμεν παντὶ ὀφείλοντι ἡμῖν.“ πάντες μέντοι γε ἐξουσίαν ⟨ἔχομεν⟩ ἀφιέναι τὰ εἰς ἡμᾶς ἡμαρτημένα· ὅπερ δῆλόν ἐστιν ἔκ τε τοῦ „ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν“ καὶ ἐκ τοῦ „καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίεμεν παντὶ ὀφείλοντι ἡμῖν.“ ὁ δὲ ἐμπνευσθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ὡς οἱ ἀπόστολοι
30r καὶ „ἀπὸ τῶν καρπῶν“ γινώσκεσθαι δυνάμενος, | ὡς χωρήσας τὸ
10 πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ γενόμενος πνευματικὸς τῷ ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἄγεσθαι τρόπον υἱοῦ θεοῦ ἐφ' ἕκαστον τῶν κατὰ λόγον πρακτέων. ἀφίησιν ἃ ἐὰν ἀφῇ ὁ θεὸς καὶ κρατεῖ τὰ ἀνίατα τῶν ἁμαρτημάτων. ὑπηρετῶν ὥσπερ οἱ προφῆται ἐν τῷ λέγειν οὐ τὰ ἴδια ἀλλὰ τὰ τοῦ θείου βουλήματος τῷ θεῷ οὕτω καὶ αὐτὸς τῷ μόνῳ ἐξουσίαν ἔχοντι
15 ἀφιέναι θεῷ.

9. ἔχουσι δὲ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ αἱ περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων γινομένης ἀφέσεως φωναὶ οὕτως· „λάβετε πνεῦμα ἅγιον· ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς· ἄν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται.“ εἰ δέ τις ἀβασανίστως ἐκλαμβάνει ταῦτα, ἐγκα-
20 λέσαι τις ἂν τοῖς ἀποστόλοις μὴ πᾶσιν ἀφιεῖσιν, ἵνα πᾶσιν ἀφεθῇ. ἀλλά „τινων“ „τὰς ἁμαρτίας“ κρατοῦσιν, ὡς δι' αὐτοὺς καὶ παρὰ θεᾷ κρατεῖσθαι αὐτάς. χρήσιμον δὲ παράδειγμα ἀπὸ τοῦ νόμου λαβεῖν πρὸς τὸ νοηθῆναι τὴν δι' ἀνθρώπων ἄφεσιν ὑπὸ θεοῦ γινομένην ἀνθρώποις ἁμαρτημάτων. οἱ κατὰ νόμον ἱερεῖς κωλύονται
25 περί τινων προσφέρειν ἁμαρτημάτων θυσίαν, ἵνα ἀφεθῇ τοῖς, περὶ ὧν αἱ θυσίαι, τὰ πλημμελήματα. καὶ οὐ δή που τὴν περί τινων ἐξουσίαν ὁ ἱερεὺς ἀκουσίων ἢ πλημμεληματων ἀναφορὰν ἔχων ἤδη καὶ περὶ μοιχείας ἢ ἑκουσίου φόνου ἢ τινος ἄλλου χαλεπωτέρου

4 Luk. 11, 4. — **6** Matth. 6, 12. — **7** Luk. 11, 4. — **8** Vgl. oben Cap. XIV 6. S. 333 Z. 14 f. — **9** Vgl. Matth. 7, 16. 20 (Luk. 6, 44). — **10** Vgl. I Kor. 2, 14. 15. — Vgl. Röm. 8, 14. Gal. 5, 18. — **17** Joh. 20, 22. 23. — **21** Vgl. Joh. 20, 23.

1 *χώραν* schreibe ich mit Lond. u. Del. (I 926ª D), *χῶρον* Ox. Del. im Text. *χῶραν* T | **2** hinter *μόνον* vermutet den Ausfall von ⟨*καὶ μὴ ἀποδιδοῦσι*⟩ Angl. (bei Del. I 926ª) ohne Grund | **3** *τὸ ἡμᾶς δεῖν* schreibe ich mit Bent. (bei Del. I 255 Anm. a), *τὸ μὴ δεῖν* T Ausgg. | **5** ⟨*ἔχομεν*⟩ füge ich mit Ox. Lond. und Del. (I 255 Anm. b) ein, vgl. unten Z. 14 | **18** *ἀφῆτε* Ox. Del. (I 255 Anm. c) Angl. (a. a. O.), *ἀφίετε* T Lond. Del. im Text | **19** *ἐγκαλέσαι τις*] *ἐγκαλέσαι* vermutet Angl. (a. a. O.), ob *ἐγκαλέσαιτο*? | **26** *οἰ δήπου* T Lond. *οὐδέπου* Ox. Del. | **27** *ἐξουσίαν* bis *ἔχων*] *ἐξουσίαν ὁ ἱερεὺς ἀκουσίων ἢ* ⟨*ἑκουσίων*⟩ *πλημμελημάτων ἀναφορᾶς ἔχων* vermute ich | *ἤδη*] *ἤδει* liest Angl. (a. a. O.) unrichtig.

*πταίσματος προσφέρει „ὁλοκαύτωμα καὶ περὶ ἁμαρτίας.“ οὕτω τοιγαροῦν καὶ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ τοῖς ἀποστόλοις ὁμοιωμένοι, ἱερεῖς ὄντες κατὰ τὸν „μέγαν“ „ἀρχιερέα,“ ἐπιστήμην λαβόντες τῆς τοῦ θεοῦ θεραπείας, ἴσασιν, ὑπὸ τοῦ πνεύματος διδασκόμενοι, περὶ ων χρὴ ἀναφέρειν θυσίας ἁμαρτημάτων καὶ πότε καὶ τίνα τρόπον, καὶ γινώσκουσι, περὶ ὧν οὐ χρὴ τοῦτο ποιεῖν. ὁ γοῦν ἱερεὺς Ἠλεὶ ἁμαρτάνοντας ἐπιστάμενος τοὺς υἱοὺς Ὀφνεὶ καὶ Φινεὲς, ὡς μηδὲν δυνάμενος εἰς ἄφεσιν | ἁμαρτημάτων αὐτοῖς συνεργῆσαι, καὶ τὸ ἀπογινώ- 256
σκειν τοῦτ᾽ ἔσεσθαι ὁμολογεῖ δι᾽ ὧν φησιν· „ἐὰν ἁμαρτάνων ἁμάρτῃ ἀνὴρ εἰς ἄνδρα, καὶ προσεύξονται περὶ αὐτοῦ· ἐὰν δὲ εἰς κύριον ἁμάρτῃ, τίς προσεύξεται περὶ αὐτοῦ;“*

10. οὐκ οἶδ᾽ ὅπως ἑαυτοῖς τινες ἐπιτρέψαντες τὰ ὑπὲρ τὴν ἱερατικὴν ἀξίαν, τάχα μηδὲ ἀκριβοῦντες τὴν ἱερατικὴν ἐπιστήμην, αὐχοῦσιν ὡς δυνάμενοι καὶ εἰδωλολατρείας συγχωρεῖν μοιχείας τε καὶ πορνείας ἀφιέναι, ὡς διὰ τῆς εὐχῆς αὐτῶν περὶ τῶν ταῦτα τετολμηκότων λυομένης καὶ τῆς „πρὸς θάνατον“ ἁμαρτίας· οὐ γὰρ ἀναγινώσκουσι τὸ „ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον· οὐ περὶ ἐκείνης λέγω ἵνα τις ἐρωτήσῃ.“ οὐκ ἀποσιωπητέον καὶ τὸν ἀνδρειότατον Ἰὼβ περὶ τῶν υἱῶν ἀναφέροντα θυσίαν, λέγοντα· „μή ποτε οἱ υἱοί μου ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῶν κακὰ ἐνενόησαν πρὸς θεόν“· περὶ γὰρ δισταζομένων εἰ ἡμάρ-
30v *τηται, καὶ ταῦτα οὐδὲ μέχρι τῶν χειλέων | ἐφθακότων, ἀναφέρει τὴν θυσίαν.*

XXIX 1. *„Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμὸν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ“· τὸ δὲ „ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ“ παρὰ τῷ Λουκᾷ σεσιώπηται. εἰ μὴ ἀδύνατα προστάττει ὁ σωτὴρ ἡμᾶς εὔχεσθαι, ζητήσεώς μοι ἄξιον φαίνεται, πῶς κελευόμεθα, παντὸς τοῦ ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων βίου πειρατηρίου ὄντος,*

1 Vgl. Psal. 39, 7. — **3** Vgl. Hebr. 4, 14. — **6** Vgl. I Sam. 2, 22—24. 34. — **9** I Sam. 2, 25. — **18** Vgl. Origenes c. Cels. III 51, I 247 Z. 22 ff. u. Comm. in Matth. XIII 30 (tom. III p. 265 sq. ed. Lomm.). In Lev. hom. XV 2 a. E. (tom. IX p. 425 ed. Lomm.). Tertullian, De pudicit. Cap. I a. A. — **16** Vgl. I Joh. 5, 16. — **17** I Joh. 5, 16. — **19** Hiob 1, 5. — **23** Matth. 6, 13. Luk. 11, 4.

1 vor *προσφέρει* + *τοῦ* Angl. ((bei Del. I 926ab) unrichtig | *καὶ* schreibe ich nach Psal. 39, 7; *ἤ* TAusgg. | **3** *καὶ τὸ ἀπογινώσκειν* schreibe ich mit Cl. Fleury (bei Del. I 256 Anm. a), da *ὁμολογεῖ* als Object *τὸ ἀπογινώσκειν* erfordert; *καὶ τοῖς ἀπογινώσκουσι* lesen Bent. (bei Del. a. a. O.) u. Angl., der auch *καίτοι ἀπογινώσκουσι* vermutet (bei Del. I 926b); *καὶ τὸ ἀπογινώσκουσι* TAusgg. | **12** *οὐκ οἶδ᾽ ὅπως*] ⟨*νῦν δ᾽*⟩ *οὐκ οἶδ᾽ ὅπως* oder ⟨*ἀλλ᾽*⟩ *οὐκ οἶδ᾽ ὅπως* vermutet Angl. (a. a. O.); wahrscheinlich ist aber nur *δ᾽* ausgefallen, sodass zu schreiben wäre: *οὐκ οἶδα* ⟨*δ᾽*⟩ *ὅπως* | **14** *εἰδωλολατρείας*] *εἰδωλοτρίας* T.

προσεύχεσθαι μὴ εἰσελθεῖν „εἰς πειρασμόν.“ ἧ γάρ ἐσμεν ἐπὶ γῆς περικείμενοι τὴν στρατευομένην σάρκα „κατὰ τοῦ πνεύματος,“ ἧς „τὸ φρόνημα“ „ἔχθρα“ ἐστὶν „εἰς θεὸν,“ μηδαμῶς δυναμένης ὑποτάσσεσθαι „τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ,“ ἐν πειρασμῷ ἐσμεν.

2. ὅτι δὲ „πειρατήριον“ πᾶς „ὁ“ „ἐπὶ γῆς“ ἀνθρώπινος „βίος,“ ἀπὸ τοῦ Ἰὼβ μεμαθήκαμεν διὰ τούτων· „πότερον οὐχὶ πειρατήριόν ἐστιν ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ γῆς;“ καὶ ἀπὸ τοῦ ἑπτακαιδεκάτου ψαλμοῦ τὸ αὐτὸ δηλοῦται ἐν τῷ· „ἐν σοὶ ῥυσθήσομαι ἀπὸ πειρατηρίου.“ ἀλλὰ καὶ ὁ Παῦλος Κορινθίοις γράφων οὐχὶ τὸ μὴ πειράζεσθαι ἀλλὰ τὸ μὴ παρὰ δύναμιν πειράζεσθαί φησι χαρίζεσθαι τὸν θεὸν, λέγων· „πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ εἴληφεν εἰ μὴ ἀνθρώπινος· πιστὸς δὲ ὁ θεὸς, ⟨ὃς⟩ | οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν 257
τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν τοῦ δύνασθαι ὑπενεγκεῖν.“ εἴτε γὰρ „ἡ πάλη“ „ἐστὶ“ „πρὸς“ τὴν ἐπιθυμοῦσαν „ἧ στρατευομένην „κατὰ τοῖ πνεύματος“ „σάρκα“ ἧ πρὸς τὴν ψυχὴν „πάσης σαρκὸς“ (ἥτις ἐστὶν ὁμωνύμως ᾧ ἐγκατοικεῖ σώματι τὸ ἡγεμονικὸν, ὃ καλεῖται καρδία), ὁποία ἐστὶν „ἡ πάλη“ τοῖς τοὺς ἀνθρωπίνους πειραζομένοις πειρασμούς, εἴτε ὡς διαβεβηκόσι καὶ τελεωτέροις ἀθληταῖς, οὐκέτι „πρὸς αἷμα καὶ σάρκα“ παλαίουσιν οὐδὲ ἐν τοῖς ἀνθρωπίνοις πειρασμοῖς ἐξεταζομένοις, οὓς καταπεπατήκασιν ἤδη, „πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῖ σκότους τούτου καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας“ ἐστὶν ἡμῖν τὰ ἀγωνίσματα. τοῦ πειράζεσθαι οὐκ ἀπηλλάγμεθα.

3. πῶς οὖν κελεύει ἡμᾶς ὁ σωτὴρ εὔχεσθαι μὴ εἰσελθεῖν „εἰς πειρασμὸν,“ πειράζοντός πως πάντας τοῦ θεοῦ; „μνήσθητε“ γάρ. φησὶν ἡ Ἰουδαία [εἰ] οὐ πρὸς τοὺς τότε πρεσβυτέρους μόνον ἀλλὰ

1 u. **23** Vgl. Matth. 6, 13. Luk. 11, 4. — **2** Vgl. Jak. 4, 1. I Petr. 2, 11. Gal. 5, 17. — Vgl. Röm. 8, 7. — **5** Vgl. Hiob 7, 1. — **6** Hiob 7, 1. — **8** Psal. 17, 30. — **11** I Kor. 10, 13. — **13** Vgl. Ephes. 6, 12. Gal. 5, 17. Jak. 4, 1. I Petr. 2, 11. — **15** Vgl. Lev. 17, 11. — **16** Vgl. Origenes, Comm. in Joh. II 29 (35) (tom. I p. 155 ed. Lomm., I 104, 2 ed. Brooke) und Diogenes Laërt. VII 1, 159. — **17** u. **20** Vgl. Ephes. 6, 12. — **20** Vgl. Psal. 90, 13. — **24** Judith 8, 26. 27. — **25** Vgl. Onomastica sacra, ed. P. de Lagarde 7, 18. 193, 13.

7 ἑπταικαιδεκάτου] ιξ T | **12** ⟨ὃς⟩ füge ich mit Bent. (bei Del. I 256 Anm. c) u. Angl. (bei Del. I 926 b) aus d. N.T. ein | **13** hinter γὰρ + ἡμῖν Angl. (a. a. O.) nach Ephes. 6, 12 | **14** ἧ] καὶ liest Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **15** ἐστιν von 1. H. übergeschr. T | **18** τελεωτέροις] τελειωτέροις Wet. τελειοτέροις Del. τελεωτέροις, doch ω aus ι corr., T | **20** καταπεπατήκασιν Lond. Del. καταπεπατηκόσιν Ox. καταπεπατήκοσιν T | **25** Ἰουδαία T Ἰουδίθ Ox. Lond. Ἰουδαὶθ Wet. am Rand, Del. im Text; Ἰουδήθ E. Klostermann | [εἰ] von mir getilgt; wohl aus einer über der Endung von Ἰουδαία übergeschriebenen Variante ᾳ̈ oder ᾳ̈ entstanden u. deshalb nicht, woran man denken könnte, in καὶ zu corrigieren.

καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἐντυγχάνοντας αὐτῇ τῇ γραφῇ, „ὅσα ἐποίησε μετὰ Ἀβραὰμ, καὶ ὅσα ἐπείρασε τὸν Ἰσαὰκ, καὶ ὅσα ἐγένετο τῷ Ἰακὼβ ἐν Μεσοποταμίᾳ τῆς Συρίας, ποιμαίνοντι Λάβαν τὰ πρόβατα τοῦ ἀδελφοῦ τῆς μητρὸς αὐτοῦ· οὐ γὰρ καθὼς ἐκείνους ἐπύρωσεν εἰς ἐτασμὸν καρδίας αὐτῶν, καὶ ἡμᾶς ἐκδικεῖ ὁ εἰς νουθέτησιν μαστιγῶν κύριος τοὺς ἐγγίζοντας αὐτῷ." καὶ ὡς καθολικὸν δὲ ἀποφαίνεται περὶ πάντων δικαίων ὁ μὲν Δαυῒδ λέγων· „πολλαὶ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων," ὁ δὲ ἀπόστολος ἐν ταῖς Πράξεσιν· „ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων
31r δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν | εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ."

4. καὶ ἐὰν μὴ συνῶμεν τὸ τοὺς πολλοὺς λανθάνον περὶ τοῦ μὴ εἰσελθεῖν „εἰς πειρασμὸν" προσεύχεσθαι, ὥρα λέγειν ὅτι οἱ ἀπόστολοι εὐχόμενοι οὐκ ἐπηκούοντο, μυρία ὅσα ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ ἑαυτῶν πεπονθότες. „ἐν κόποις περισσοτέρως ἐν πληγαῖς περισσοτέρως ἐν φυλακαῖς ὑπερβαλλόντως ἐν θανάτοις πολλάκις," ὁ δὲ Παῦλος ἰδίᾳ „ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν" εἴληφε, „τρὶς" ἐρράβδισθη, „ἅπαξ" ἐλιθάσθη, „τρὶς" ἐναυάγησε, „νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ" πεποίηκεν, ἄνθρωπος „ἐν παντὶ" θλιβόμενος καὶ ἀπορούμενος καὶ διωκόμενος καὶ καταβαλλόμενος ὁμολογῶν τε τό· „ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας πεινῶμεν καὶ διψῶμεν καὶ γυμνητεύομεν καὶ κολαφιζόμεθα καὶ ἀστατοῦμεν καὶ κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσί· λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν." τῶν δὲ ἀποστόλων ἐν τῷ εὔχεσθαι μὴ ἐπιτετευχότων, τίς ἐλπὶς τῶν ὑποδεεστέρων τινὶ παρ' ἐκείνους εὐχομένῳ ἐπηκόου θεοῦ τυχεῖν;

5. τὸ δὲ ἐν τῷ εἰκοστῷ πέμπτῳ ψαλμῷ· | „δοκίμασόν με, κύριε, 258
καὶ πείρασόν με, πύρωσον τοὺς νεφρούς μου καὶ τὴν καρδίαν μου" εὐλόγως τις ὑπολήψεται τῶν μὴ ἀκριβούντων, τί τὸ βούλημα τῆς προστάξεως τοῦ σωτῆρος, ἐναντίως γεγονέναι οἷς ὁ κύριος ἡμῶν περὶ εὐχῆς ἐδίδαξε. πότε δέ τις νενόμικεν εἶναι ἔξω πειρασμῶν ἀνθρώπους, ὧν ᾔδει τὸν λόγον συμπεπληρωκώς; καὶ ποῖος καιρός ἐστιν, ἐν ᾧ ὡς μὴ ἀγωνιζόμενος περὶ τοῦ μὴ ἁμαρτήσεσθαι καταπεφρόνηκε; πένεταί τις; εὐλαβείσθω, μή ποτε κλέψας ὁμόσῃ „τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ"· ἀλλὰ πλουτεῖ; μὴ καταφρονείτω· δύναται γὰρ „πλησθεὶς

7 Psal. 33, 20. — **8** Act. 14, 22. — **11** Vgl. Matth. 6, 13. Luk. 11, 4. — **13** II Kor. 11, 23. — **15** Vgl. II Kor. 11, 24. 25. — **17** Vgl. II Kor. 4, 8. 9. — **19** I Kor. 4, 11—13. — **25** Psal. 25, 2. — **32** Vgl. Prov. 24, 32 (30, 9).

13 *ἐν πληγαῖς περισσοτέρως ἐν φυλακαῖς ὑπερβαλλόντως*] *ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως* Angl. (bei Del. I 926b) nach Origenes, In Jerem. hom. XIV 14 (tom. XV p. 272 ed. Lomm.) unrichtig, da hier Cod. Scor. mit T übereinstimmt | **16** *ἐραβδίσθη* Ausgg. *ἐραβδισθη* [so] T.

ψευδὴς" γενέσθαι καὶ ἐπαρθεὶς εἰπεῖν· „τίς με ὁρᾷ;" οὐδὲ Παῦλος γοῦν πλουτῶν „ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει" κινδύνου ἀπήλλακται τοῦ ὡς ἐπὶ τούτοις ἐν τῷ ὑπεραίρεσθαι ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ δεῖται σκόλοπος τοῦ σατανᾶ κολαφίζοντος αὐτὸν, „ἵνα μὴ" ὑπεραίρηται. κἂν συνειδῇ τις ἑαυτῷ τὰ κρείττονα καὶ ἀναπτερωθῇ ἀπὸ τῶν κακῶν, ἀναγινωσκέτω τὸ εἰρημένον ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων περὶ Ἐζεκίου, ὅστις πεπτωκέναι λέγεται „ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς καρδίας αὐτοῦ."

6. εἰ δὲ, ἐπεὶ μὴ πλείονα περὶ τοῦ πένητος εἰρήκαμεν, καταφρονεῖ τις, ὡς μὴ πειρασμοῦ τοῦ περὶ τῆς πενίας, ἴστω ὅτι ὁ ἐπιβουλεύων ἐπιβουλεύει ὑπὲρ „τοῦ καταβαλεῖν πτωχὸν καὶ πένητα," καὶ μάλιστα ἐπεὶ κατὰ τὸν Σολομῶντα „ὁ πτωχὸς οὐχ ὑφίσταται ἀπειλήν." τί δὲ δεῖ λέγειν, ὅσοι διὰ τὸν | σωματικὸν πλοῦτον, μὴ καλῶς 31v *αὐτὸν οἰκονομήσαντες, τὴν μετὰ τοῦ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ πλουσίου χώραν ἐν τῇ κολάσει εἰλήφασι, καὶ ὅσοι ἀγεννῶς τὴν πενίαν φέροντες, δουλοπρεπέστερον καὶ ταπεινότερον ἢ κατὰ τὰ ἐν τοῖς „ἁγίοις" πρέποντα ἀναστρεφόμενοι, τῆς ἐπουρανίου ἐλπίδος ἀποπεπτώκασιν; οὐδὲ οἱ μεταξὺ δὲ τούτων καθ' ἑκάτερον, πλοῦτον καὶ πενίαν, τοῦ κατὰ τὴν σύμμετρον κτῆσιν ἁμαρτάνειν πάντως εἰσὶν ἀπηλλαγμένοι.*

7. ἀλλὰ ὑγιαίνων τῷ σώματι καὶ εὐεκτῶν ἔξω παντὸς πειρασμοῦ κατ' αὐτὸ τὸ ὑγιαίνειν καὶ εὐεκτεῖν ὑπολαμβάνει τυγχάνειν· καὶ τίνων ἄλλων ἢ τῶν εὐεκτούντων καὶ ὑγιαινόντων ἐστὶν ἁμάρτημα τὸ φθείρειν „τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ," οὐ τολμήσει τις διὰ τὸ ἐκκεῖσθαι πᾶσι σαφῶς τὰ κατὰ τὸν τόπον εἰπεῖν. νοσῶν δὲ τίς τοὺς εἰς τὸ φθείρειν „τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ" [τίς] ἐρεθισμοὺς ἐκπέφευγε, σχολάζων κατ' ἐκεῖνο καιροῦ καὶ πάνυ τι δεχόμενος τοὺς περὶ τῶν ἀκαθάρτων πραγμάτων λογισμούς; ἀλλ' ὅσα παρὰ τούτους ταράττει αὐτὸν, ἐὰν μὴ „πάσῃ φυλακῇ" τηρῇ τὴν „καρδίαν," τί δεῖ καὶ λέγειν; πολλοὶ γὰρ ὑπὸ τῶν πόνων νικώμενοι καὶ ἀνδρείως νόσους φέρειν οὐκ ἐπιστάμενοι μᾶλλον τὴν ψυχὴν ἠλέγχθησαν τότε νενοσηκότες ἢ τὰ σώ-

2 Vgl. I Kor. 1, 5. — **3** Vgl. II Kor. 12, 7. — **5** Vgl. Plato, Phädr. Cap. XXX p. 249 D. — **6** Vgl. II Chron. 32, 25. 26. — **11** Vgl. Psal. 36, 14. — **12** Vgl. Prov. 13, 8. — **14** Vgl. Luk. 16, 22—24. — **16** Vgl. Ephes. 5, 3. — **17** Vgl. Kol. 1, 5. — **23** Vgl. I Kor. 3, 17. — **28** Vgl. Prov. 4, 23.

4 hinter *σκόλοπος* + *ἀγγέλου* Angl. (bei Del. I 926b) durch Conjectur nach II Kor. 12, 7, vgl. Origenes, In Jerem. hom. XII 8 (tom. XV p. 242 ed. Lomm.) | **5** *ἀπὸ* schreibe ich, denn *ἀναπτεροῦσθαι* wird nicht *ὑπὸ τῶν κακῶν* bewirkt, sondern hat die Trennung von den unten befindlichen *κακά* zur Voraussetzung; *ὑπὸ* TAusgg. | *κακῶν*] *καλῶν* liest Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **16** *ἐν* tilgt Angl. (bei Del. I 927a) nach Ephes. 5, 3 | **24** *τίς*] *τις* Lond. | **25** [*τίς*] von mir eingeklammert, fehlt in den Ausgg.

ματα· πολλοὶ δὲ καὶ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἀδοξίαν, ἐπαισχυνόμενοι τὸ Χριστοῦ εὐγενῶς ὄνομα φέρειν, εἰς αἰσχύνην αἰώνιον καταπεπτώκασιν.

8. *ἀλλ' οἴεταί τις ἀναπαύεσθαι | ὡς μὴ πειραζόμενος, ὅτε δεδό-* 259
ξασται παρὰ τοῖς ἀνθρώποις· καὶ πῶς οὐ χαλεπὸν τὸ „ἀπέχουσι τὸν μισθὸν" ἀπὸ „τῶν ἀνθρώπων," ἀπαγγελλόμενον τοῖς ἐπαιρομένοις ὡς ἐπ' ἀγαθῷ τῇ παρὰ τοῖς πολλοῖς δόξῃ; πῶς δ' οὐκ ἐπιπληκτικὸν τὸ „πῶς δύνασθε ὑμεῖς πιστεῦσαι, δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου θεοῦ οὐ ζητεῖτε;" καὶ τί με δεῖ καταλέγειν τὰ τῶν νομιζομένων εὐγενῶν ἐν ὑπερηφανίᾳ πταίσματα καὶ τῶν λεγομένων δυσγενῶν διὰ τὸ ἀνεπίστημον τὴν πρὸς τοὺς ὑπερέχειν νομιζομένους ὑπόπτωσιν θωπευτικὴν, ἀφιστᾶσαν θεοῦ τοὺς γνησίαν μὲν φιλίαν οὐκ ἔχοντας τὸ δὲ κάλλιστον τῶν ἐν ἀνθρώποις, τὴν ἀγάπην, ὑποκρινομένους;

9. *πᾶς τοίνυν „ὁ βίος," καθὼς προείρηται, τοῦ „ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς" „ἐστι" „πειρατήριον"· διόπερ εὐχώμεθα ῥυσθῆναι πειρατηρίου, οὐκ ἐν τῷ μὴ πειράζεσθαι (τοῦτο γὰρ ἀμήχανον, μάλιστα τοῖς „ἐπὶ γῆς") ἀλλὰ ἐν τῷ μὴ ἡττᾶσθαι πειραζομένους. τὸν δὲ ἡττώμενον ἐν τῷ πειράζεσθαι εἰσέρχεσθαι „εἰς" τὸν „πειρασμὸν," ἐνεχόμενον τοῖς δικτύοις αὐτοῦ, ὑπολαμβάνω· εἰς ἅπερ δίκτυα διὰ τοὺς προκατειλημμένους ἐν αὐτοῖς εἰσελθὼν ὁ σωτὴρ, „ἐκκύπτων διὰ τῶν δικτύων" κατὰ τὸ ἐν τῷ Ἄισματι τῶν ᾀσμάτων εἰρημένον, „ἀποκρίνεται" τοῖς προκατειλημμένοις ὑπ' αὐτῶν καὶ εἰσελθοῦσιν „εἰς" τὸν „πειρασμὸν," „καὶ λέγει" οἱ σὶ νύμφῃ αὐτοῦ· „ἀνάστα, ἐλθὲ ἡ πλησίον μου, καλή μου, περιστερά μου." προσθήσω δὲ εἰς τὸ πειρασθῆναι πάντα καιρὸν πειρασμοῦ εἶναι τοῖς ἀνθρώποις καὶ ταῦτα·*
32r *οὐδὲ | ὁ τὸν νόμον τοῦ θεοῦ μελετῶν „ἡμέρας καὶ νυκτὸς" καὶ ἀσκῶν κατορθῶσαι τὸ εἰρημένον· „στόμα δικαίου μελετήσει σοφίαν" τοῦ πειράζεσθαι ἀπήλλακται.*

10. *ὅσοι γοῦν παρεκδεξάμενοι ἐν τῷ ἀνατεθεικέναι αὐτοὺς τῇ ἐξετάσει τῶν θείων γραφῶν τὰ ἐν νόμῳ καὶ προφήταις ἀπηγγελμένα ἀθέοις καὶ ἀσεβέσι δόγμασιν ἑαυτοὺς ἀνατεθείκασιν ⟨ἢ⟩ ἡλιθίοις καὶ*

1 Vgl. Phil. 3, 19. — **5** Vgl. Matth. 6, 2. — **8** Joh. 5, 44. — **15** Vgl. Hiob 7, 1. — **19** u. **24** Vgl. Matth. 6, 13. Luk. 11, 4. — **21** Vgl. Hohel. 2, 9. — **23** Vgl. Hohel. 2, 10. — **24** Hohel. 2, 10. — **27** Vgl. Psal. 1, 2. — **28** Prov. 10, 31.

11 *ἀνεπιστῆμον* TAusgg., doch vgl. R. Kühners Gramm. d. gr. Spr., her. von Fr. Blass I § 134 Nr. 5a | **18** *ἔχοντας*] *ἔχοντες* Ox. | **14** *ὑποκρινομένους* Angl. (bei Del. I 927a) Del. *ὑποκρινομένοι* T Wet. *ὑποκρινόμενοι* Ox. | **30** *αὐτοὺς* Lond. *αὐτοὶς* T Ox. Del. | **31** *θείων*] *θειῶν* TAusgg. | **32** ⟨ἢ⟩ füge ich mit Angl. (a. a. O.), Bent. u. Del. (I 259 Anm. c) ein.

γελοίοις, τί δεῖ καὶ λέγειν, τῶν δοκούντων τῷ τῆς ἀμελείας τῶν ἀναγνωσμάτων ἐγκλήματι μὴ εἶναι ἐνόχων μυρίων ὅσων τὰ τοιαῦτα πταιόντων; τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν καὶ εὐαγγελικῶν ἀναγνωσμάτων πολλοὶ πεπόνθασι, διὰ τὰς ἰδίας ἀνοίας ἀναπλάττοντες ἕτερον παρὰ τὸν θεολογούμενον καὶ κατὰ τὴν ἀλήθειαν νενοημένον τοῖς ἁγίοις υἱὸν ἢ πατέρα. ὁ γὰρ μὴ τὰ ἀληθῆ φρονῶν περὶ θεοῦ ἢ Χριστοῦ αὐτοῦ τοῦ μὲν ἀληθινοῦ ἀποπέπτωκε θεοῦ καὶ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ· ὃν δὲ ἀνέπλασεν ἡ ἄνοια αὐτοῦ, νομίζουσα εἶναι πατέρα καὶ υἱόν, οὐκ ὄντως προσκυνεῖ. τοῦτο παθὼν διὰ τὸ τὸν ἐν τῷ ἀναγινώσκειν τὰ ἅγια πειρασμὸν μὴ νενοηκέναι μηδὲ ὡς πρὸς ἀγῶνα καὶ τότε αὐτῷ ἐνεστηκότα ὁπλισάμενος καὶ στάς.

11. χρὴ τοίνυν εὔχεσθαι οὐχ ἵνα μὴ πειρασθῶμεν (τοῦτο | γὰρ 260
ἀδύνατον) ἀλλ' ἵνα μὴ ὑπὸ τοῦ πειρασμοῦ περιβληθῶμεν, ὅπερ πάσχουσιν οἱ ἐνεχόμενοι αὐτῷ καὶ νενικημένοι. ἐπεὶ οὖν ἔξω μὲν τῆς εὐχῆς γέγραπται „μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν," ὅπερ ἐκ τῶν εἰρημένων δύναταί πως εἶναι σαφὲς, ἐν δὲ τῇ εὐχῇ λέγειν ἡμᾶς δεῖ· „μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμὸν" τῷ πατρὶ θεῷ· ἄξιον ἰδεῖν, πῶς χρὴ νοεῖν τὸν θεὸν εἰσάγειν τὸν μὴ εὐξάμενον ἢ τὸν μὴ ἐπακούομενον „εἰς" τὸν „πειρασμόν." ἀπεμφαίνει γὰρ, τοῦ νικωμένου εἰσερχομένου „εἰς" τὸν „πειρασμὸν", τὸν θεὸν νομίζειν εἰσάγειν τινὰ „εἰς πειρασμόν," οἱονεὶ τῷ νικᾶσθαι αὐτὸν παραδόντα. ἡ δ' αὐτὴ ἀπέμφασις περιμένει καὶ τὸν ὅπως ποτὲ ἐξηγούμενον τὸ „εὔχεσθε μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν." εἰ γὰρ κακὸν τὸ ἐμπεσεῖν „εἰς πειρασμὸν," ὅπερ ἵνα μὴ πάθωμεν εὐχόμεθα, πῶς οὐκ ἄτοπον νοεῖν τὸν ἀγαθὸν θεὸν, μὴ δυνάμενον „καρποὺς" φέρειν „πονηροὺς," περιβάλλειν τινὰ τοῖς κακοῖς;

12. χρήσιμον οὖν εἰς ταῦτα παραθέσθαι τὰ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ὑπὸ τοῦ Παύλου εἰρημένα τοῦτον τὸν τρόπον· „φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν, καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν. διὸ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν 32ᵛ καρδιῶν | αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς," καὶ μετ' ὀλίγα· „διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς

4 Vgl. Origenes c. Cels. VIII 16 Mitte. — **8** Vgl. Joh. 1, 14. 18. 3, 16. 18. I Joh. 4, 9. — **15** u. **22** Luk. 22, 40 (Matth. 26, 41. Mark. 14, 38). — **17** Matth. 6, 13. Luk. 11, 4. — **25** Vgl. Matth. 7, 18. — **28** Röm. 1, 22—24. — **33** Röm. 1, 26. 27.

6 ἢ] *καὶ* Angl. (bei Del. I 927ᵃ) | **7** ἢ] *καὶ* Angl. (a. a. O.) | **8** ὃν δὲ] οὓς δὲ liest Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **9** ὄντως] ὄντας Lond. | **15** hinter *γέγραπται* + *εὔχεσθε* Angl. (a. a. O.) nach Luk. 22, 40, + *προσεύχεσθε* Lomm. ohne Grund | **32** αὐτῶν (hinter *σώματα*)] αἰτῶν Lond.

εἰς πάθη ἀτιμίας· αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν· ὁμοίως καὶ οἱ ἄρσενες ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας ἐξεκαύθησαν“ καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα· „καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα.“ πλὴν ταῦτα πάντα προσεκτέον τοῖς διακόπτουσι τὴν θεότητα, καὶ λεκτέον πρὸς αὐτούς, ἕτερον νομίζοντας εἶναι τὸν ἀγαθὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν παρὰ τὸν τοῦ νόμου θεὸν, εἰ ὁ ἀγαθὸς θεὸς τὸν μὴ τυγχάνοντα τῆς εὐχῆς εἰσάγει „εἰς πειρασμὸν,“ καὶ εἰ ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου παραδίδωσιν „ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν“ τοὺς προημαρτηκότας τι „εἰς ἀκαθαρσίαν, τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν αὐτοῖς,“ καὶ εἰ, ὡς αὐτοί φασι, τοῦ κρίνειν καὶ κολάζειν ἀπηλλαγμένος παραδίδωσιν „εἰς πάθη ἀτιμίας“ καὶ „εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα.“ οὐκ ἂν „ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν ἑαυτῶν“ γεγενημένων τῶν μὴ παραδοθέντων αὐταῖς ὑπὸ τοῦ θεοῦ, οὐδ' ἂν πάθεσιν „ἀτιμίας“ ὑποπεπτωκότων τῶν μὴ ὑπὸ τοῦ θεοῦ παραδοθέντων αὐτοῖς, οὐδ' ἂν „εἰς ἀδόκιμον νοῦν“ καταπιπτόντων χωρὶς τοῦ παραδίδοσθαι αὐτῷ ὑπὸ θεοῦ τοὺς οὕτω καταδικασθέντας;

13. ἐκείνους μὲν οὖν εὖ οἶδα ὅτι σφόδρα ταράξει ταῦτα, διὰ τοῦτο ἄλλον ἀναπλάσαντας παρὰ τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς θεὸν, ἐπεὶ πολλὰ τοιαῦτα εὑρίσκοντες ἐν τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις 261 *προσέκοψαν ὡς οὐκ ἀγαθῷ τῷ τοιαύτας προφερομένῳ φωνάς· ἡμῖν δὲ ἤδη διὰ τὰ ἐπαπορηθέντα περὶ τοῦ „μὴ εἰσενέγκῃς εἰς πειρασμὸν ἡμᾶς,“ δι' ἅπερ καὶ τὰς ἀποστολικὰς λέξεις παρεθέμεθα, θεωρητέον εἰ καὶ ἡμεῖς εὑρίσκομεν ἀξιολόγους τῶν ἀπεμφάσεων λύσεις. ἡγοῦμαι δὴ τὸν θεὸν ἑκάστην λογικὴν οἰκονομεῖν ψυχὴν, ἀφορῶντα εἰς τὴν ἀΐδιον αὐτῆς ζωὴν, ἀεὶ ἔχουσαν τὸ αὐτεξούσιον καὶ*

4 Röm. 1, 28. — **6** Vgl. Irenaeus, Adv. haer. III 40, 2 und Origenes, De princ. II 4. 5 (tom. XXI p. 165—185 ed. Lomm.). In Joh. I 14 (13) (tom. I p. 31 ed. Lomm., I 18, 2 sqq. ed. Brooke). In Jerem. hom. IX 1 (tom. XV p. 205 ed. Lomm.). — **9** Vgl. Matth. 6, 13. Luk. 11, 4. — **10** Vgl. Röm. 1, 24. — **18** Vgl. Röm. 1, 26. — Vgl. Röm. 1, 28. — **14** Vgl. Röm. 1, 24. — **16** Vgl. Röm. 1, 26. — **17** Vgl. Röm. 1, 28. — **20** Vgl. Gen. 1, 1. — **22** Vgl. Origenes, In Jerem. hom. I 16. XII 5 (tom. XV p. 126 sq. 237 sq. ed. Lomm.). Comm. in Matth. XV 11 (tom. III p. 349 ed. Lomm.). — **23** Matth. 6, 13. Luk. 11, 4. — **26** Vgl. Origenes, De princ. III 4, 2. 3 (tom. XXI p. 334 sqq. ed. Lomm.).

6 *προσεκτέον*] *προσακτέον* vermutet Angl. (bei Del. I 927a) ohne Grund | **12** *αὐτῶν*] *αὐτῶν* Lond. | *αὐτοῖς* schreibe ich mit Lond., vgl. oben S. 386 Z. 33; *αὐτοῖς* T Ox. Del. | **20** *ἀναπλάσαντας* schreibe ich mit Angl. (a. a. O.), *ἀναπλάσαντες* T Ausgg. | **25** *εὑρίσκομεν*] *εὑρίσκοιμεν* liest Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **26** *δὴ*] *δὲ* Ox. Angl. (a. a. O.) unrichtig.

παρὰ τὴν ἰδίαν αἰτίαν ἤτοι ἐν τοῖς κρείττοσι κατ᾽ ἐπανάβασιν ἕως τῆς ἀκρότητος τῶν ἀγαθῶν γινομένην ⟨ἣ⟩ καταβαίνουσαν διαφόρως ἐξ ἀπροσεξίας ἐπὶ τὴν τοσήνδε ἢ τοσήνδε τῆς κακίας χύσιν. ἐπεὶ οὖν ἡ ταχεῖα θεραπεία καὶ συντομωτέρα καταφρόνησίν τισιν ἐμποιεῖ τῶν, εἰς ἃ ἐμπεπτώκασι, νοσημάτων ὡς εὐθεραπεύτων. ὥστε καὶ δεύτερον ἂν μετὰ τὸ ὑγιᾶσθαι τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν, εὐλόγως ἐπὶ τῶν τοιούτων περιόψεται τὴν ἐπί τι κακίαν αὔξουσαν, καὶ ἐπὶ πλεῖστον χεομένην ἐν αὐτοῖς ἀνίατον ὑπερορῶν, ἵνα τῷ προσδιατρῖψαι τῷ κακῷ καὶ ἐμφορηθῆναι ἧς ἐπιθυμοῦσιν ἁμαρτίας κορεσθέντες αἰσθηθῶσι τῆς βλάβης, καὶ μισήσαντες ὅπερ πρότερον ἀπεδέξαντο
33r δυνη|θῶσι θεραπευθέντες βεβαιότερον ὄνασθαι τῆς ἐν τῷ θεραπευθῆναι ὑπαρχούσης ὑγείας τῶν ψυχῶν αὐτοῖς· οἷον „ὁ ἐπίμικτός“ ποτε ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ „ἐπεθύμησαν ἐπιθυμίαν, καὶ καθίσαντες ἔκλαιον καὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ καὶ εἶπαν· τίς ἡμᾶς ψωμιεῖ κρέα; ἐμνήσθημεν τοὺς ἰχθύας, οὓς ἠσθίομεν δωρεὰν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τοὺς σικυοὺς καὶ τοὺς πέπονας καὶ τὰ πράσα καὶ τὰ κρόμμυα καὶ τὰ σκόροδα· νυνὶ δὲ ἡ ψυχὴ ἡμῶν κατάξηρος. οὐδὲν πλὴν εἰς τὸ μάννα οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν.“ εἶτα μετ᾽ ὀλίγα λέγεται· „καὶ ἤκουσε Μωϋσῆς κλαιόντων αὐτῶν κατὰ δήμους αὐτῶν· ἕκαστος ἐπὶ τῆς θύρας αὐτοῦ.“ καὶ πάλιν μετ᾽ ὀλίγα κύριός φησι τῷ Μωϋσεῖ· „καὶ τῷ λαῷ ἐρεῖς· ἁγνίσασθε αὔριον, καὶ φάγεσθε κρέα, ὅτι ἐκλαύσατε ἐναντίον κυρίου λέγοντες· τίς ἡμᾶς ψωμιεῖ κρέα; ὅτι καλὸν ἡμῖν ἐστιν ἐν Αἰγύπτῳ· καὶ δώσει ὑμῖν κύριος κρέα φαγεῖν, καὶ φάγεσθε κρέα. οὐχ ἡμέραν μίαν φάγεσθε οὐδὲ δύο οὐδὲ πέντε ἡμέρας οὐ⟨δὲ⟩ δέκα ἡμέρας οὐδὲ εἴκοσιν ἡμέρας· ἕως μηνὸς ἡμερῶν φάγεσθε, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ἐκ τῶν μυκτήρων ὑμῶν· καὶ ἔσται ὑμῖν εἰς χολέραν, ὅτι ἠπειθήσατε κυρίῳ, ὃς ἐστιν ἐν ὑμῖν, καὶ ἐκλαύσατε ἐναντίον αὐτοῦ λέγοντες· ἵνα τί ἡμῖν ἐξελθεῖν ἐξ Αἰγύπτου;“

14. ἴδωμεν οὖν τὴν ἱστορίαν, εἰ χρησίμως ὑμῖν παρεβάλομεν αὐτὴν πρὸς λύσιν τοῦ ἀπεμφαίνοντος ἐν τῷ „μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμὸν“ καὶ ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς λέξεσιν. ἐπιθυμήσαντες 262
„ἐπιθυμίαν“ „ὁ ἐπίμικτος ὁ“ ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ „ἔκλαιον καὶ οἱ υἱοὶ

1 Vgl. Origenes, In Ezech. hom. I 3 (tom. XIV p. 14 sq. ed. Lomm.) und c. Cels. V 31. — **12** Vgl. Num. 11, 4—6. — **18** Num. 11, 10. — **20** Num. 11, 18—20. — **30** Matth. 6, 13. Luk. 11, 4. — **31** Vgl. Num. 11, 4.

2 ⟨ἣ⟩ füge ich mit Bent. (bei Del. I 261 Anm. b) u. Angl. (bei Del. I 927a) ein | **8** προσδιατρῖψαι T Ausgg. | **13** hinter ποτε + ὁ Del. (I 261 Anm. c) | **16** κρόμνα T | **20** μωσεῖ T | **21** αὔριον] εἰς αὔριον Lond. | **23** κύριος < Wet. Del. | **24** οὐ⟨δὲ⟩ schreibe ich nach d. LXX mit Lond. u. Lomm. | **30** αὐτὴν von I. Hand, w. e. sch., übergeschr. T.

Ἰσραὴλ" σὺν αὐτοῖς. καὶ φανερὸν ὅτι ὅσον οὐκ εἶχον τὰ ἐπιθυμούμενα, κόρον οὐκ ἠδύναντο αὐτῶν λαβεῖν οὐδὲ παύσασθαι τοῦ πάθους· ἀλλὰ καὶ ὁ φιλάνθρωπος καὶ ἀγαθὸς θεὸς, διδοὺς αὐτοῖς τὸ ἐπιθυμούμενον, οὐχ οὕτως ἐβούλετο διδόναι, ὥστε καταλιπέσθαι ἐν αὐτοῖς ἐπιθυμίαν. διόπερ φησὶ μὴ „μίαν ἡμέραν" φάγεσθαι αὐτοὺς τὰ „κρέα" (ἔμενε γὰρ ἂν τὸ πάθος αὐτῶν ἐν τῇ ψυχῇ πεπυρωμένῃ καὶ φλεγομένῃ ὑπ' αὐτοῦ, εἰ ἐπ' ὀλίγον τῶν κρεῶν μετειλήφεσαν), ἀλλ' οὐδὲ ἐπὶ „δύο" δίδωσιν αὐτοῖς τὸ ἐπιθυμούμενον „ἡμέρας"· βουλόμενος δὲ αὐτὸ προσκορὲς αὐτοῖς ποιῆσαι, οἱονεὶ οὐκ ἐπαγγέλλεται ἀλλὰ τῷ συνιέναι δυναμένῳ ἀπειλεῖ δι' ὧν χαρίζεσθαι αὐτοῖς ἐδόκει, λέγων· „οὐδὲ πέντε" μόνας ποιήσετε „ἡμέρας" ἐσθίοντες τὰ „κρέα" οὐδὲ τὰς τούτων διπλασίους οὐδὲ ἔτι τὰς ἐκείνων διπλασίους, ἀλλ' ἐπὶ τοσοῦτον „φάγεσθε," ἐφ' ὅλον κρεωφαγοῦντες μῆνα, „ἕως ἐξέλθῃ ἐκ τῶν μυκτήρων" μετὰ χολερικοῦ πάθους τὸ νενομισμένον ὑμῖν
33v *καλὸν καὶ | ἡ περὶ αὐτὸ ψεκτὴ καὶ αἰσχρὰ ἐπιθυμία· ἵν' ὑμᾶς ἀπαλλάξω τοῦ βίου μηκέτι ἐπιθυμοῦντας, καὶ τοιοῦτοι ἐξελθόντες δυνηθῆτε ὡς καθαροὶ ἀπὸ ἐπιθυμίας μεμνημένοι τε, δι' ὅσων πόνων αὐτῆς ἀπηλλάγητε, ἤτοι μηδαμῶς αὐτῇ περιπεσεῖν ἔτι ᾖ, εἰ ἄρα τοῦτό ποτε γίνεται, μακραῖς χρόνων περιόδοις, ἐπιλανθανόμενοι ὧν πεπόνθατε διὰ τὴν ἐπιθυμίαν, ἐὰν μὴ ἑαυτοῖς προσέχητε καὶ τὸν τελείως ἀπαλλάττοντα πάθους παντὸς λόγον ἀναλάβητε, τοῖς κακοῖς περιπέσητε ὕστερόν τε τῆς γενέσεως ἐπιθυμήσαντες πάλιν δεηθῆτε τοῦ δῖς τυχεῖν ὧν ἐπιθυμεῖτε, μισήσαντες τὸ ἐπιθυμούμενον, καὶ τότε οὕτω παλινδρομεῖν ἐπὶ τὰ καλὰ καὶ τὴν οὐράνιον τροφὴν, ἧς καταφρονήσαντες τῶν χειρόνων ὠρέχθησαν.*

15. *τὸ ὅμοιον οὖν τούτοις πείσονται οἱ ἀλλάξαντες „τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀφθάρτου ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν," διὰ τοῦ ἐγκαταλείπεσθαι παραδιδόμενοι „ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα" τῶν εἰς ἄψυχον σῶμα καὶ ἀναίσθητον καταβιβασάντων τὸ ὄνομα τοῦ πᾶσι τοῖς αἰσθομένοις λογικοῖς οὐ μόνον τὸ αἰσθέσθαι ἀλλὰ καὶ τὸ λογικῶς αἰσθέσθαι τισὶ*

3 Vgl. Num. 11, 18. — **5** Vgl. Num. 11, 19. 18. — **13** Vgl. Num. 11, 20. — **22** Vgl. Origenes c. Cels. VII 45. 46. VIII 60. 62. — **26** Vgl. Röm. 1, 23. — **29** Vgl. Röm. 1, 24.

7 *μετειλήφεσαν* Lond. | **22** *περιπέσητε* schreibe ich mit Del. (I 262 Anm. c), *περιπεσεῖτε* T Ausgg. | **23** *ἐπιθυμεῖτε, μισήσαντες τὸ*] *ἐπεθυμεῖτε, μισήσαντες ⟨δὲ⟩ τὸ* vermutet Angl. (bei Del. I 927b) | **24** hinter *παλινδρομεῖν* + *δυνηθῆτε* Angl. (a. a. O.), aber der Infinitiv wird von *δεηθῆτε* (Z. 22) regiert | **25** *ὠρέχθησαν* T Ausgg. *ὠρεχθήσατε* Angl. (a. a. O.), Del. (I 262 Anm. d) u. Lomm. | **29** *αὐτῶν*] *αὑτῶν* Lond.

δὲ καὶ τελείως καὶ ἐναρέτως αἰσθέσθαι καὶ νοεῖν χαρισαμένου. καὶ εὐλόγως οἱ τοιοῦτοι παραδίδονται ὑπὸ τοῦ καταλειφθέντος ὑπ' αὐτῶν θεοῦ, ἀντικαταλειπόμενοι ὑπ' αὐτοῦ, εἰς τὰ τῆς „ἀτιμίας" „πάθη," „τὴν ἀντιμισθίαν" „τῆς πλάνης" δι' ἧς ἠγάπησαν ψωρώδους ἡδονῆς „ἀπολαμβάνοντες." μᾶλλον γὰρ ἡ ἀντιμισθία „τῆς πλάνης" αὐτοῖς ἐγγίνεται, παραδιδομένοις „εἰς πάθη ἀτιμίας," ἅπερ τῷ φρονίμῳ | πυρὶ καθαιρομένοις καὶ ἐν τῇ φυλακῇ ἐκπρασσομένοις 263
μέχρι τοῦ ἐσχάτου κοδράντου ἕκαστον τῶν ὀφλημάτων. ἐν γὰρ τῷ πάθεσιν „ἀτιμίας" οὐ μόνον τοῖς κατὰ φύσιν ἀλλὰ καὶ πολλοῖς τῶν παρὰ φύσιν παραδίδοσθαι μολύνονται καὶ ὑπὸ τῆς σαρκὸς παχύνονται, οἱονεὶ οὐκέτι ἔχοντες τότε ψυχὴν οὐδὲ νοῦν ἀλλ' ὅλοι γινόμενοι σάρκες· ἐν δὲ τῷ πυρὶ καὶ τῇ φυλακῇ οὐκ „ἀντιμισθίαν" „τῆς πλάνης" ἀλλ' εὐεργεσίαν ἐπὶ καθάρσει τῶν ἐν τῇ πλάνῃ κακῶν μετὰ σωτηρίων λαμβάνοντες πόνων, ἑπομένων τοῖς φιληδόνοις, ἀπαλλάττονται παντὸς ῥύπου καὶ αἵματος, ἐν οἷς ἐρρυπωμένοι καὶ πεφυρμένοι οὐδὲ τὸ ἐννοῆσαι περὶ τοῦ σῴζεσθαι ἐδύναντο τῇ σφῶν ἀπωλείᾳ. „ἐκπλυνεῖ" τοιγαροῦν ὁ θεὸς „τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιὼν, καὶ τὸ αἷμα ἐκκαθαριεῖ ἐκ μέσου αὐτῶν πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι καύσεως"· „εἰσπορεύεται" γὰρ „ὡς πῦρ χωνευτηρίου καὶ ὡς πόα πλυνόντων." ἀποπλύνων καὶ καθαίρων
34r τοὺς τοιούτων φαρμάκων δεδε|ημένους διὰ τὸ μὴ δεδοκιμασμένως θέλειν „ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει" „τὸν θεόν"· οἷς παραδοθέντες ἑκόντες μισήσουσι τὸν „ἀδόκιμον νοῦν"· οὐ γὰρ βούλεται ὁ θεός τινι τὸ

2 Vgl. Röm. 1, 26. — **4** Vgl. Röm. 1, 27. — **6** Vgl. Röm. 1, 26. — **7** Vgl. Jes. 4, 4. Mal. 3, 2 und Minucius Felix, Octavius Cap. XXXV 3. Clemens Alex., Pädagog. III 8, 44 p. 280 ed. Potter. Strom. VII 6, 34 p. 851 ed. Potter. Eclog. proph. Cap. XXV p. 995 ed. Potter. Origenes, In Ezech. hom. I 3 (tom. XIV p. 12 ed. Lomm.) u. c. Cels. IV 12. 13. V 15. — **8** Vgl. Matth. 5, 25. 26 (Luk. 12, 58. 59). — **9** Vgl. Röm. 1, 26. — **10** Vgl. Jes. 6, 10. — **12** Vgl. Röm. 1, 27. — **13** Vgl. Origenes c. Cels. IV 12. 13. 21. V 15. In Jerem. hom. II 2. 3. XVI 6 (tom. XV p. 131—133. 297 ed. Lomm.). — **16** Vgl. Esther 8, 6. — **17** Vgl. Jes. 4, 4. — **19** Vgl. Mal. 3, 2. 3. — **21** Vgl. Röm. 1, 28. — **23** Vgl. Clemens Alex., Strom. VII 7, 42 p. 855 ed. Potter. Origenes, In Jerem. hom. XIX 2 (tom. XV p. 359 ed. Lomm.).

16 *τῇ σφῶν ἀπωλείᾳ*] ⟨*ἐν*⟩ *τῇ σφῶν ἀπωλείᾳ* liest Angl. (bei Del. I 927b) nach Esther 8, 6; aber die Stelle ist, wenn sie wirklich hier zu Grunde liegt, mindestens sehr frei benutzt; vgl. auch unten Z. 18 f. | **20** *πόα* TDel. *ποία* oder *ποιὰ* Cod. A, vgl. oben c. Cels. IV 13, I 283 Z. 3; V 15, S. 16 Z. 13; VI 25, S. 96 Z. 5; *ποὰ* Lond. *ποιὰ* Ox. (im Text) | **21** *δεδοκιμασμένως* T *δεδοκιμασμένους* Ausgg. | **22** *παραδοθέντες* schreibe ich, da Origenes die Worte „*παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεός*" (Röm. 1, 28) variiert; *παραδιδόντες* ⟨*ἑαυτοὺς*⟩ Angl. (a. a. O.) weniger gut; *παραδιδόντες* TAusgg. | **23** *γὰρ* < Del.

ἀγαθὸν ὡς κατὰ ἀνάγκην γενέσθαι ἀλλὰ ἑκουσίως, τάχα τινῶν ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖον ὡμιληκέναι τῇ κακίᾳ μόγις τὸ αἰσχος αὐτῆς κατανενοηκότων καὶ ἀποστρεφομένων αὐτὴν ὡς ψευδῶς ὑποληφθεῖσαν εἶναι καλήν.

16. ἐπίστησον δὲ εἰ διὰ τοῦτο καὶ σκληρύνει τὴν τοῦ Φαραὼ καρδίαν ὁ θεὸς, ἵν' ὅπερ εἶπε μὴ σκληρυνθεὶς δυνηθῇ εἰπεῖν· „ὁ κύριος δίκαιος, ἐγὼ δὲ καὶ ὁ λαός μου ἀσεβής." ἀλλ' ἐπὶ πλεῖον δέεται τοῦ σκληρύνεσθαι καὶ ἐπὶ πλεῖον πάσχειν τινὰ, ἵνα μὴ ἐκ τοῦ τάχιον τοῦ σκληρύνεσθαι παύεσθαι καταφρονῶν ὡς κακοῦ τοῦ σκληρύνεσθαι ἔτι πλεονάκις ἄξιος τοῦ σκληρύνεσθαι γίνηται. εἰ τοίνυν „οὐκ ἀδίκως ἐκτείνεται δίκτυα πτερωτοῖς" κατὰ τὰ ἐν ταῖς Παροιμίαις εἰρημένα, ἀλλὰ εὐλόγως εἰσάγει ὁ θεὸς „εἰς τὴν παγίδα" κατὰ τὸν εἰπόντα· „εἰσήγαγες ἡμᾶς εἰς τὴν παγίδα," καὶ „ἄνευ" τῆς βουλῆς „τοῦ πατρὸς" οὐδὲ τὸ εὐτελέστερον τῶν ἐπτερωμένων στροῦθίον ἐμπίπτει „εἰς τὴν παγίδα" (τοῦ ἐμπίπτοντος „εἰς τὴν παγίδα" διὰ τοῦτο ἐμπίπτοντος, ἐπεὶ μὴ καλῶς τῇ τῶν πτερῶν ἐχρήσατο δεδομένων ἐπὶ τὸ ὑψοῦσθαι ἐξουσίᾳ), εὐχώμεθα μηδὲν ἄξιον ποιῆσαι τοῦ ὑπὸ τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ θεοῦ εἰσενεχθῆναι „εἰς" τὸν „πειρασμὸν," εἰσφερομένου παντός τε τοῦ παραδιδομένου ὑπὸ τοῦ θεοῦ „ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις" τῆς καρδίας ἑαυτοῦ „εἰς ἀκαθαρσίαν" καὶ παντὸς τοῦ παραδιδομένου „εἰς πάθη ἀτιμίας" καὶ παντὸς τοῦ, „καθὼς οὐκ ἐδοκίμασε τὸν θεὸν ἔχειν ἐν" ἑαυτῷ, παραδιδομένου „εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα."

17. ἡ δὲ χρεία τοῦ πειράζεσθαι τοιαύτη τις ἐστίν. | ἅπερ ἐδέξατο 264
ἡμῶν ἡ ψυχὴ, λανθάνοντα πάντας πλὴν τοῦ θεοῦ ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς, φανερὰ διὰ τῶν πειρασμῶν γίνεται· ἵνα μηκέτι λανθάνωμεν, ὁποῖοί ποτε ἐσμὲν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἐπιγινώσκοντες συναισθώμεθα, ἐὰν βουλώμεθα, τῶν ἰδίων κακῶν καὶ εὐχαριστῶμεν ἐπὶ τοῖς φανερουμένοις ἡμῖν διὰ τῶν πειρασμῶν ἀγαθοῖς. ὅτι δὲ οἱ γενόμενοι πειρασμοὶ

5 Vgl. Exod. 7, 3. 22. 8, 19. 9, 12. 35. 10, 1. 20. 27. 11, 10. — **6** Exod. 9, 27. — **11** Vgl. Prov. 1, 17. — **12** u. **15** Vgl. Psal. 65, 11. — **18** Psal. 65, 11. — Vgl. Matth. 10, 29 (Luk. 12, 6) und Origenes c. Cels. VIII 70 a. E. — **18** Vgl. Matth. 6, 13. Luk. 11, 4. — **20** Vgl. Röm. 1, 24. — **21** Vgl. Röm. 1, 26. — **22** Vgl. Röm. 1, 28.

1 *ἀλλὰ* T *ἀλλ'* Ausgg. | **7** *ἀσεβής* TAusgg., *ἀσεβεῖς* Angl. (bei Del. I 927 b) nach d. LXX, doch vgl. oben Cap. III 3, S. 305 Z. 16 | **8** *δέεται*] diese Form auch oben c. Cels. VII 32, S. 183 Z. 1, also nicht zu corr. | *πάσχειν*] *πάσχει* Ox. Lond. | **10** *ἔτι* schreibe ich mit Angl. (a. a. O.), *ἐπὶ* TAusgg. | **14** *στρουθίον* schreibe ich mit Angl. (bei Del. I 927 b—928 a) u. Lomm., *στρουθίων* TAusgg. | **20** *τῆς καρδίας* schreibe ich mit Ox. Angl. (bei Del. I 928 a), *τῶν καρδιῶν* T Del. | **22** *ἑαυτῷ*] *ἐπιγνώσει* liest Angl. (a. a. O.) nach Röm. 1, 28 ohne Grund | **27** *αὐτοὺς*] *αὐτοὺς* Lond.

ὑπὲρ τοῦ ἀναφανῆναι ἡμᾶς, οἵτινές ποτε ἐσμὲν, ἢ διαγνωσθῆναι τὰ ἐγκεκρυμμένα τῇ καρδίᾳ ἡμῶν γίνονται, παρίστησι τὸ ὑπὸ τοῦ κυρίου ἐν τῷ Ἰὼβ λεγόμενον καὶ τὸ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ γεγραμμένον, οὕτως ἔχοντα· „οἴει δέ με ἄλλως σοι κεχρηματικέναι ἢ ἵνα ἀναφανῇς δίκαιος;“ καὶ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ οὕτως· „ἐκάκωσέ σε καὶ ἐλιμαγχόνησέ σε καὶ ἐψώμισέ σε τὸ μάννα“ „καὶ διή|γαγέ σε“ „ἐν τῇ ἐρήμῳ,“ „οὗ ὄφις δάκνων καὶ σκορπίος καὶ δίψα,“ „ὅπως“ „διαγνωσθῇ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ σου.“ 34v

18. εἰ δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἱστορίας ἀναμνησθῆναι βουλόμεθα, ἱστέον ὅτι τὸ ⟨τῆς Εὔας⟩ εὐεξαπάτητον καὶ τὸ σαθρὸν τοῦ λογισμοῦ αὐτῆς οὐχ, ὅτε παρακούσασα τοῦ θεοῦ τοῦ ὄφεως ἤκουσεν, ὑπέστη ἀλλὰ καὶ πρότερον ὃν ἠλέγχθη, τοῦ ὄφεως διὰ τοῦτο αὐτῇ προσεληλυθότος, ἐπεὶ τῇ ἰδίᾳ φρονιμότητι ἀντελάβετο τῆς ἀσθενείας αὐτῆς. ἀλλ᾽ οὐδὲ ἐν τῷ Κάϊν πονηρία ἤρξατο γίνεσθαι, ὅτε „ἀπέκτεινε“ „τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ“ (καὶ πρότερον γὰρ „ἐπὶ τῷ Κάϊν καὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ οὐ προσέσχεν“ „ὁ καρδιογνώστης θεὸς“), εἰς φανερὸν δὲ ἦλθεν ἡ κακία αὐτοῦ, ὅτε ἀνεῖλε τὸν Ἄβελ. ἀλλὰ καὶ εἰ μὴ πιὼν οὖ ἐγεώργησεν „οἴνου“ „ἐμεθύσθη“ ὁ Νῶε καὶ ἐ⟨γε⟩γύμνωτο, οὐκ ἂν ἀνεφάνη οὔτε ἡ τοῦ Χὰμ προπέτεια καὶ εἰς τὸν πατέρα ἀσέβεια οὔτε ἡ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ σεμνότης καὶ αἰδὼς πρὸς τὸν γεγεννηκότα. καὶ ἡ κατὰ τοῦ Ἰακὼβ τοῦ Ἡσαῦ ἐπιβουλὴ πρόφασιν ἔδοξεν ἐσχηκέναι τὴν „τῆς εὐλογίας“ ἀφαίρεσιν, καὶ πρότερον δὲ τούτου ῥίζας τοῦ „πόρνος“ καὶ „βέβηλος“ εἶναι εἶχεν αὐτοῦ ἡ ψυχή· τήν τε λαμπρότητα τῆς τοῦ Ἰωσὴφ σωφροσύνης, παρεσκευασμένου πρὸς τὸ μὴ ἁλῶναι ὑπό τινος ἐπιθυμίας, οὐκ ἂν ἐγνώκειμεν, μὴ ἐρασθείσης αὐτοῦ τῆς δεσποίνης.

19. διὰ τοῦτο ἐν τοῖς μεταξὺ καιροῖς τῆς τῶν πειρασμῶν διαδοχῆς ἱστάμενοι πρὸς τὰ ἐνεστηκότα, παρασκευαζώμεθα πρὸς τὰ δυνατὰ πάντα συμβῆναι, ἵν᾽ ὅ τι ποτ᾽ ἂν γένηται, μὴ ἐλεγχθῶμεν ὡς ἀνέτοιμοι ἀλλὰ φανερωθῶμεν ὡς ἐπιμελέστατα ἑαυτοὺς συγκροτή-

1 Vgl. Deut. 8, 2. — **4** Hiob 40, 3. — **5** Deut. 8, 3. — **6** Vgl. Deut. 8, 2. 15. — **11** Vgl. Gen. 3, 6. 1. — **14** Vgl. Gen. 4, 8. — **15** Vgl. Gen. 4, 5. — Vgl. Act. 15, 8 (1, 24). — **17** Vgl. Gen. 9, 20. 21. — **18** Vgl. Gen. 9, 22. 23. — **20** Vgl. Gen. 27, 41. — **22** Vgl. Hebr. 12, 15 (Deut. 29, 18). 16. — **23** Vgl. Gen. 39, 7 ff.

1 ἢ] *καὶ* liest Angl. (bei Del. I 928a) ohne Grund | *τὰ ἐγκεκρυμμένα τῇ καρδίᾳ*] *τα κεκρυμμένα ἐν τῇ καρδίᾳ* ändert Angl. (a. a. O.) willkürlich | **6** *τῇ* < Ox. Lond. | **9** *ἱστέον ὅτι τὸ ⟨τῆς Εὔας⟩* schreibe ich mit E. Klostermann nach Angl. (a. a. O.), *ἱστέον ὅτι ⟨Εὐὰ⟩ τὸ* Ox. Wet. im Text, *ἱστέον ⟨ἐν τῇ Εὐᾷ⟩ ὅτι τὸ* Wet. am Rand u. Del. (I 264 Anm. b) | **10** *αὐτῆς*] *τῆς Εὐά* Bent. (bei Del. I 264 Anm. b) | **12** *ἠλέγχθη* T Lond. *ἐλέγχθη* Ox. Del. | *ἐπεὶ* Bent. (bei Del. I 264 Anm. c) u. Angl. (a. a. O.), *ἐπὶ* T Ausgg. | **14** *αὐτοῦ*] *αὐτοῦ* Lond. | **17** *ἐγεώργησεν*] *γεώργησεν* Wet. Del. | **18** *ἐγεγύμνωτο* Ausgg. *ἐγύμνωτο* T | **21** *καὶ* < Del.

σαντες· τὸ γὰρ ἐλλεῖπον διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, ἐπὰν πάντα τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἐπιτελέσωμεν, πληρώσει ὁ θεὸς, ὁ „τοῖς ἀγαπῶσιν" αὐτὸν „πάντα" συνεργῶν „εἰς ἀγαθὸν, τοῖς κατὰ" τὴν ἀψευδῆ πρόγνωσιν αὐτοῦ, ὅ τι ποτὲ ἔσονται παρ' αὐτοὺς, προεωραμένοις.

5 XXX 1. | Δοκεῖ δέ μοι ὁ Λουκᾶς διὰ τοῦ „μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς 265
εἰς πειρασμὸν" δυνάμει δεδιδαχέναι καὶ τὸ „ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ." καὶ εἰκός γε πρὸς μὲν τὸν μαθητὴν, ἅτε δὴ ὠφελημένον, εἰρηκέναι τὸν κύριον τὸ ἐπιτομώτερον, πρὸς δὲ τοὺς πλείονας, δεομένους τρανοτέρας διδασκαλίας, τὸ σαφέστερον. ῥύεται δ'
10 „ἡμᾶς" ὁ θεὸς „ἀπὸ τοῦ πονηροῦ" οὐχὶ, ὅτε οὐδαμῶς ἡμῖν πρόσεισιν ἀντιπαλαίων ὁ ἐχθρὸς δι' οἵων δή ποτε μεθοδειῶν ἑαυτοῦ καὶ ὑπηρετῶν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτε νικῶμεν ἀνδρείως ἱστάμενοι πρὸς τὰ συμβαίνοντα. οὕτως δὲ ἐξειλήφαμεν καὶ τὸ „πολλαὶ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων, καὶ ἐκ πασῶν αὐτῶν ῥύεται αὐτούς." „ῥύε-
15 ται" γὰρ ἀπὸ τῶν θλίψεων ὁ θεὸς, οὐχὶ μὴ γινομένων ἔτι θλίψεων (εἴ γε καὶ ὁ Παῦλός φησι τό· „ἐν παντὶ θλιβόμενοι" ὡς μηδὲ πώποτε οὐ „θλιβόμενοι"), ἀλλ' ὅτε „θλιβόμενοι" βοηθείᾳ θεοῦ ⟨οὐ⟩ μὴ στενοχωρούμεθα, τοῦ μὲν θλίβεσθαι κατά τι πάτριον παρ' Ἑβραίοις
35r οὕτω σημαινομένου | ἐπὶ τοῦ ἀπροαιρέτως συμβαίνοντος περιστατι-
20 κοῦ, τοῦ δὲ στενοχωρεῖσθαι ἐπὶ τοῦ προαιρετικοῦ, ὑπὸ τῆς θλίψεως νενικημένου καὶ ἐνδεδωκότος αὐτῇ. ὅθεν καλῶς ὁ Παῦλός φησιν· „ἐν παντὶ θλιβόμενοι ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι." ὅμοιον δὲ τούτῳ εἶναι νομίζω καὶ τὸ ἐν ψαλμοῖς· „ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με." συνεργίᾳ γὰρ καὶ παρουσίᾳ τοῦ παραμυθουμένου καὶ σώζοντος ἡμᾶς λόγου
25 θεοῦ τὸ τῆς διανοίας ἡμῶν ἱλαρὸν καὶ εὔθυμον ἐν τῷ καιρῷ τῶν περιστατικῶν ἀπὸ θεοῦ γινόμενον πλατυσμὸς ὠνόμασται.

2. ὁμοίως οὖν νοητέον καὶ τὸ ῥυσθῆναί τινα „ἀπὸ τοῦ πονη-

2 Vgl. Röm. 8, 28. — **5** Luk. 11, 4. — **6** Matth. 6, 13. — **7** Vgl. Luk. 11, 1. — **8** Vgl. Matth. 5, 1. — **9** Vgl. Matth. 6, 13. — **11** Vgl. Ephes. 6, 11. 12. — **18** Psal. 33, 20. — **16** u. **22** II Kor. 4, 8. — **23** Psal. 4, 2. — **27** Vgl. Matth. 6, 13.

1 *ἐλλεῖπον* T *Ἔλλειπον* Ausgg. | **4** *παρ' αὐτοὺς* schreibe ich mit Angl. (bei Del. I 928a), vgl. Origenes c. Cels. IV 70, I 340 Z. 5 f., *παρ' αὐτοῖς* T Ausgg. | **7** *εἰκός γε* schreibe ich mit Lomm. nach Angl. (a. a. O.), *εἰκός τε* Ausgg., *εἰκὸς τὲ* T | **8** *ἐπιτομώτερον* Ausgg. *ἐπιτιμώτερον* T | **9** *τρανοτέρας* schreibe ich mit Lond. u. Del. (I 265 Anm. a), da das Wort zu *διδασκαλίας* gehört; *τρανότερον* T Ox. Del. im Text | *δ'* T Lond. *δὲ* Ox. Del. | **17** ⟨*οὐ*⟩, das hinter *θεοῦ* leicht ausfallen konnte, füge ich ein | **20** *προαιρετικοῦ*] *προαιρετικῶς* vermutet Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **21** *αὐτῇ* schreibe ich mit Bent., Del. (I 265 Anm. c) u. Angl. (a. a O.), *αὐτῷ* T Ausgg. | **22** *τούτῳ* T Lond. *τοῦτο* Ox. Del. | **23** *συνεργείᾳ* Lond.

ρου." ἐῤῥύσατο ὁ θεὸς ⟨τὸν Ἰὼβ⟩ οὐχὶ τῷ μὴ εἰληφέναι ⟨τὸν διάβολον⟩ ἐξουσίαν τοῖσδέ τισι τοῖς πειρασμοῖς αὐτὸν περιβαλεῖν (εἴληφε γὰρ), ἀλλὰ ⟨τῷ⟩ „ἐν πᾶσι τοῖς συμβεβηκόσι" μηδὲν ἁμαρτεῖν αὐτὸν ἐνώπιον „τοῦ κυρίου" ἀλλὰ ἀναφανῆναι δίκαιον· τοῦ εἰπόντος· „μὴ δωρεὰν σέβεται Ἰὼβ τὸν κύριον; οὐ σὺ περιέφραξας τὰ ἔξω αὐτοῦ καὶ τὰ ἔσω τῆς οἰκίας αὐτοῦ καὶ τὰ ἔξω πάντων τῶν ὄντων αὐτῷ κύκλῳ, ⟨τὰ δὲ⟩ ἔργα αὐτοῦ εὐλόγησας καὶ τὰ κτήνη αὐτοῦ πολλὰ ἐποίησας ἐπὶ τῆς γῆς; ἀλλὰ ἀπόστειλον τὴν χεῖρά σου καὶ ἅψαι πάντων ὧν ἔχει, ἢ μὴν εἰς πρόσωπόν σε εὐλογήσει" καταισχυνθέντος, ὡς καὶ τότε καταψευσαμένου κατὰ τοῦ Ἰώβ· ὅστις τοσαῦτα παθὼν οὐχ, ὡς ἔλεγεν ὁ ἀντικείμενος, „εἰς πρόσωπον" εὐλογεῖ τὸν θεὸν ἀλλὰ καὶ παραδοθεὶς τῷ πειράζοντι ἐπιμένει εὐλογῶν τὸν κύριον, ἐπιτιμῶν τῇ γυναικὶ λεγούσῃ· „εἰπόν τι ῥῆμα πρὸς κύριον, καὶ τελεύτα" καὶ | ἐπιπλήσσων ἐν τῷ φάσκειν· „ὥσπερ μία τῶν ἀφρόνων 206
γυναικῶν ἐλάλησας· εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα ἐκ χειρὸς κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν;" καὶ δεύτερον δὲ περὶ τοῦ Ἰὼβ „ὁ διάβολος εἶπε τῷ κυρίῳ· δέρμα ὑπὲρ δέρματος, ὅσα ὑπάρχει τῷ ἀνθρώπῳ ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἐκτίσει. οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ ἀπόστειλον τὴν χεῖρά σου καὶ ἅψαι τῶν ὀστῶν αὐτοῦ καὶ τῶν σαρκῶν αὐτοῦ. ἢ μὴν εἰς πρόσωπόν σε εὐλογήσει." νενικημένος δὲ ὑπὸ τοῦ τῆς ἀρετῆς ἀθλητοῦ ψευδὴς ἀποδείκνυται· καίτοι γὰρ τὰ χαλεπώτατα πεπονθὼς ἐπέμεινε, μηδὲν ἁμαρτὼν „τοῖς χείλεσιν" ἐνώπιον „τοῦ θεοῦ." δύο δὲ παλαίσματα παλαίσας ὁ Ἰὼβ καὶ νικήσας τρίτον οὐκ ἀγωνίζεται τηλικοῦτον ἀγῶνα· ἔδει γὰρ τὴν περὶ τῶν τριῶν πάλην τηρηθῆναι τῷ σωτῆρι, ἥτις ἐν τοῖς τρισὶν εὐαγγελίοις ἀναγέγραπται, τὰ τρία νικήσαντος τοῦ κατὰ τὸν ἄνθρωπον σωτῆρος ἡμῶν νοουμένου τὸν ἐχθρόν.

3. Ἵν' οὖν νοοῦντες αἰτῶμεν τὸν θεὸν τὸ μὴ εἰσελθεῖν „εἰς πειρασμὸν" καὶ τὸ ῥυσθῆναι „ἀπὸ τοῦ πονηροῦ," ἐπιμελέστερον

1 Vgl. Hiob 1, 12. — **3** Vgl. Hiob 1, 22. — **4** Hiob 1, 9—11. — **11** Vgl. Hiob 1, 11. — **12** Vgl. Hiob 1, 21. — **13** Hiob 2, 9. — **14** Hiob 2, 10. — **16** Hiob 2, 4. 5. — **22** Hiob 2, 10. — **25** Vgl. Matth. 4, 1—11. Mark. 1, 12. 13. Luk. 4, 1—13. — **28** Vgl. Matth. 6, 13.

1 hinter *ἐῤῥύσατο* + *γὰρ* Angl. (bei Del. I 928a) ohne Grund | ⟨*τὸν Ἰὼβ*⟩ fügen Ox., Angl. (a. a. O.) u. Lomm. richtig ein | ⟨*τὸν διάβολον*⟩ füge ich mit Angl. (a. a. O.) u. Lomm. ein, da sonst das Subject zu *εἰληφέναι* fehlen würde | **2** *τοῖσδέ τισι*] *τοιοῖσδέ τισι* Angl. (a. a. O.) | **3** ⟨*τῷ*⟩ setze ich mit Angl. (a. a. O.) u. Lomm. ein, da es nicht gut aus Z. 1 ergänzt werden kann | **7** ⟨*τὰ δὲ*⟩ füge ich aus d. LXX als notwendig ein | **11** *εὐλογεῖ* schreibe ich wegen des folgenden *ἐπιμένει* (Z. 12), *εὐλόγει* TAusgg. | **12** *ἐπιμένει*] *ἐπέμεινεν* Angl. (a. a. O.) | **13** *εἰπόν τι* Lomm. *εἶπόν τι* TAusgg. | **15** *τὰ* (hinter *κυρίου*) < Del.

ταῦτα ἐξετάσαντες καὶ παρ' ἑαυτοῖς ἐρευνήσαντες, ἄξιοι διὰ τοῦ ἀκούειν θεοῦ τοῦ ἀκούσεσθαι ὑπ' αὐτοῦ γινόμενοι, παρακαλῶμεν πειραζόμενοι μὴ θανατοῦσθαι καὶ βαλλόμενοι ὑπὸ τῶν „τοῦ πονηροῦ" πεπυρωμένων βελῶν | μὴ ἀνάπτεσθαι ὑπ' αὐτῶν. ἀνάπτονται δὲ ὑπ' αὐτῶν πάντες, ὧν κατά τινα τῶν δώδεκα „αἱ καρδίαι" „ὡς κλίβανος" ἐγενήθησαν· οὐκ ἀνάπτονται δὲ οἱ τῷ θυρεῷ „τῆς πίστεως" πάντα σβεννύντες τὰ ἐπιπεμπόμενα αὐτοῖς „πεπυρωμένα" ὑπὸ „τοῦ πονηροῦ" „βέλη"· ἐπὰν ἔχωσιν ἐν ἑαυτοῖς ποταμοὺς „ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον," τοὺς μὴ ἐῶντας ἰσχῦσαι τὸ „τοῦ πονηροῦ" ἀλλὰ εὐχερῶς αὐτὸ λύοντας τῷ κατακλυσμῷ τῶν ἐνθέων καὶ σωτηρίων λογισμῶν, ἐντυπουμένων ἀπὸ τῶν τῆς ἀληθείας θεωρημάτων τῇ τοῦ ἀσκοῦντος εἶναι πνευματικοῦ ψυχῇ.

XXXI 1. Δοκεῖ δέ μοι μετὰ ταῦτα οὐκ ἄτοπον εἶναι ὑπὲρ τοῦ πληρωθῆναι τὸ περὶ τῆς εὐχῆς πρόβλημα διαλαβεῖν εἰσαγωγικώτερον περὶ τῆς καταστάσεως καὶ τοῦ σχήματος, ὃ δεῖ ἔχειν τὸν εὐχόμενον, καὶ τόπου, οὗ εὔχεσθαι χρή, καὶ κλίματος, εἰς ὃ ἀφορᾶν δεῖ χωρὶς πάσης περιστάσεως, καὶ χρόνου εἰς εὐχὴν ἐπιτηδείου καὶ ἐξαιρέτου, καὶ εἴ τι τούτοις ἐστὶν ὅμοιον. καὶ τὸ μὲν τῆς καταστάσεως εἰς τὴν ψυχὴν ἐγκαταθετέον, τὸ δὲ τοῦ σχήματος εἰς τὸ σῶμα. φησὶ τοίνυν ὁ Παῦλος, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐλέγομεν, τὴν κατάστασιν ὑπογράφων ἐν τῷ δεῖν „προσεύχεσθαι" „χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ," τὸ δὲ σχῆμα ἐν τῷ „ἐπαίροντας ὁσίους χεῖρας"· ὅπερ εἰληφέναι μοι δοκεῖ ἀπὸ τῶν ψαλμῶν, οὕτως ἔχον· „Ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἑσπερινή"· περὶ δὲ τόπου· „βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι | τοὺς ἄνδρας ἐν 267
παντὶ τόπῳ"· περὶ δὲ κλίματος ἐν τῇ Σοφίᾳ Σολομῶντος· „ὅπως γνωστὸν ᾖ ὅτι δεῖ φθάνειν τὸν ἥλιον ἐπ' εὐχαριστίαν σου καὶ πρὸ ἀνατολῆς φωτὸς ἐντυγχάνειν σοι."

2. δοκεῖ τοίνυν μοι τὸν μέλλοντα ἥκειν ἐπὶ τὴν εὐχήν, ὀλίγον ὑποστάντα καὶ ἑαυτὸν εὐτρεπίσαντα, ἐπιστρεφέστερον καὶ εὐτονώτερον πρὸς τὸ ὅλον γενέσθαι τῆς εὐχῆς· πάντα πειρασμὸν καὶ λογισμῶν ταραχὴν ἀποβεβληκότα ἑαυτόν τε ὑπομνήσαντα κατὰ τὸ δυνατὸν τοῦ μεγέθους, ᾧ προσέρχεται, καὶ ὅτι ἀσεβές ἐστι τούτῳ

3 Vgl. II Kor. 6, 9. — **3** u. **6** Vgl. Ephes. 6, 16. — **5** Vgl. Hos. 7, 6. — **8** Vgl. Joh. 4, 14. 7, 38 (Sachar. 14, 8). — **12** Vgl. I Kor. 2, 13. 15. 14, 37. Gal. 6, 1. — **20** Vgl. oben Cap. II und IX. — **21** Vgl. I Tim. 2, 8. — **23** Psal. 140, 2. — **24** I Tim. 2, 8. — **25** Weish. Sal. 16, 28.

7 *σβέννυντες* TAusgg. | **9** *ἰσχύσαι* TAusgg. | *τὸ τοῦ πονηροῦ* T Ox.Lond. *τὰ τοῦ πονηροῦ* (scil. *βέλη*) Del. *τὸ τοῖ πονηροῦ* ⟨*πῦρ*⟩ Augl. (bei Del. I 928ª), aber zu *πῦρ* passt *λύοντας* (Z. 10) nicht | **10** *αὐτὸ* T Ox. Lond. *αὐτὰ* Del. | **30** *πάντα πειρασμὸν*] ⟨*καὶ*⟩ *πάντα περισπασμὸν* lesen Bent. u. Del. (I 267 Anm. b) nicht ohne Wahrscheinlichkeit.

χαῦνον καὶ ἀνειμένον προσελθεῖν καὶ ὡσπερεὶ καταφρονοῦντα, ἀποθέμενον πάντα τὰ ἀλλότρια, οὕτως ἥκειν ἐπὶ τὸ εὔξασθαι, πρὸ τῶν χειρῶν ὡσπερεὶ τὴν ψυχὴν ἐκτείναντα καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὸν νοῦν πρὸς τὸν θεὸν ἐντείναντα καὶ πρὸ τοῦ στῆναι διεγείραντα χαμόθεν τὸ ἡγεμονικὸν καὶ στήσαντα αὐτὸ πρὸς τὸν τῶν ὅλων κύριον, πᾶσαν μνησικακίαν τὴν πρός τινα τῶν ἠδικηκέναι δοκούντων ἐπὶ τοσοῦτον ἀποθέμενον, ὅσον τις καὶ αὐτῷ ⟨ἀ⟩μνησικακεῖν τὸν θεὸν βούλεται, ἠδικηκότι καὶ εἰς πολλοὺς τῶν πλησίον ἡμαρτηκότι ἢ ὁποῖα δή ποτε παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πεπραγμένα ἑαυτῷ συνειδότι. οὐδὲ διστάσαι γὰρ χρὴ ὅτι, μυρίων καταστάσεων οὐσῶν
36r τοῦ | σώματος, τὴν κατάστασιν τὴν μετ' ἐκτάσεως τῶν χειρῶν καὶ ἀνατάσεως τῶν ὀφθαλμῶν πάντων προκριτέον, οἱονεὶ τὴν εἰκόνα τῶν πρεπόντων ἰδιωμάτων τῇ ψυχῇ κατὰ τὴν εὐχὴν φέροντα καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος. ταῦτα δὲ λέγομεν χωρὶς πάσης περιστάσεως δεῖν γενέσθαι προηγουμένως· μετὰ γὰρ περιστάσεως δέδοται καθηκόντως ποτὲ καθεζόμενον εὔξασθαι διά τινα νόσον τῶν ποδῶν οὐκ εὐκαταφρόνητον ἢ καὶ κατακείμενον διὰ πυρετοὺς ἢ τοιαύτας ἀσθενείας, καὶ διὰ περιεστῶτα δὲ, φέρε εἰπεῖν, ἐὰν πλέωμεν, ἢ τὰ πράγματα μὴ ἐπιτρέπῃ ἀναχωροῦντας ἡμᾶς ἀποδοῦναι τὴν ὀφειλομένην εὐχήν, ἔστιν εὔξασθαι μηδὲ προσποιούμενον τοῦτο ποιεῖν.

3. καὶ ἡ γονυκλισία δὲ ὅτι ἀναγκαία ἐστὶν, ὅτε τις μέλλει τῶν ἰδίων ἐπὶ θεοῦ ἁμαρτημάτων κατηγορεῖν, ἱκετεύων περὶ τῆς ἐπὶ τούτοις ἰάσεως καὶ τῆς ἀφέσεως αὐτῶν, εἰδέναι χρὴ ὅτι σύμβολον τυγχάνει τοῦ ὑποπεπτωκότος καὶ ὑποτεταγμένου, Παύλου λέγοντος· „τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν πατέρα, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται.“ τὴν δὲ νοητὴν γονυκλισίαν, οὕτως ὀνομαζομένην παρὰ τὸ ὑποπεπτωκέναι τῷ θεῷ „ἐν

6 Vgl. Matth. 6, 14. 15. Mark. 11, 25. Sachar. 7, 10 und oben Cap. IX 3, S. 319 Z. 9 ff. — **11** Vgl. Homer, Il. VIII 346. 347. Aristot., De mundo Cap. VI (vol. I p. 400a, 16 sq. ed. Acad. Reg. Boruss.). Tertullian, Apol. Cap. XXX. — **25** Ephes. 3, 14. 15. — **27** Vgl. Phil. 2, 10.

5 *στήσαντα* Angl. (bei Del. I 928b) richtig, *στῆσαι* T Ausgg. | **7** *αὐτῷ ⟨ἀ⟩μνησικακεῖν* schreibe ich mit Del. (I 267 Anm. d), *αὐτῷ ⟨ἀ⟩μνησικακεῖν* oder *αὐτῷ ⟨μὴ⟩ μνησικακεῖν* Angl. (a. a. O.). *αὐτῷ ⟨μὴ⟩ μνησικακεῖν* Ox. *αὐτῷ μνησικακεῖν* Lond., vgl. oben Cap. IX 3; *αὐτῷ μνησικακεῖν* T Del. | **12** *πάντων* T Ausgg. *πασῶν* (scil. *καταστάσεων*) Angl. (a. a. O.); aber wenn man *πάντων* ändern wollte, so läge *πάντως* näher als *πασῶν* | **13** *φέροντα*] *φέροντι* liest Angl. (a. a. O.) ohne Grund | **18** *διὰ περιεστῶτα* schreibe ich mit Angl. (a. a. O.), *διὰ περιεστῶτος* T Ausgg. | **19** *ἡμᾶς* schreibe ich mit Angl. (a. a. O.), *μὴ* (was Del. tilgen will) T Ausgg. | **20** *ἔστιν* Col *ἐστὶν* T Ausgg.

τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ" [καὶ] ἕκαστον τῶν ὄντων ⟨καὶ⟩ αὐτῷ ἑαυτὸν τεταπεινωκέναι, δηλοῦν μοι ὁ ἀπόστολος φαίνεται ἐν τῷ „ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων | καὶ κα- 268
ταχθονίων." ἐσχηματίσθαι γὰρ τῶν ἐπουρανίων τὰ σώματα, ὡς καὶ γόνατα σωματικὰ ἔχειν αὐτὰ, ὑπολαμβάνειν οὐ πάνυ τι χρὴ, σφαιροειδῶν παρὰ τοῖς ἀκριβῶς περὶ τούτων διειληφόσιν ἀποδεδειγμένων αὐτῶν τῶν σωμάτων. ὁ δὲ μὴ βουλόμενος τοῦτο παραδέξασθαι, καὶ τὰς χρείας ἑκάστου τῶν μελῶν, ἵνα μὴ μάτην ᾖ τι δεδημιουργημένον αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἐὰν μὴ ἀναιδεύηται πρὸς τὸν λόγον, παραδέξεται, ἑκατέρωθεν πταίων, εἴτε φήσει μέλη σώματος μάτην καὶ μὴ ἐπὶ τῷ ἰδίῳ ἔργῳ γεγονέναι αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ θεοῦ, εἴτε ἐρεῖ τὰ ἔγκατα καὶ τὸ ἀπευθυσμένον ἔντερον τὰς ἰδίας χρείας ἐπιτελεῖν καὶ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. σφόδρα δὲ μωρῶς ἀναστραφήσεται, ἐὰν τρόπον ἀνδριάντων τις νομίζῃ τὴν μὲν ἐπιφάνειαν μόνην εἶναι ἀνθρωποειδῆ οὐκέτι δὲ καὶ τὰ ἐν βάθει. ταῦτα δέ μοι λέγεται ἐξετάζοντι τὴν γονυκλισίαν καὶ ὁρῶντι ὅτι „ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων." ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν τῷ προφήτῃ γεγραμμένον· „ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ" ταὐτόν ἐστι.

4. καὶ περὶ τόπου δὲ ἰστέον ὅτι πᾶς τόπος ἐπιτήδειος εἰς τὸ 36v
εὔξασθαι ὑπὸ τοῦ καλῶς εὐχομένου | γίνεται· „ἐν παντὶ" γὰρ „τόπῳ θυμιαμά μοι προσάγετε," „λέγει κύριος," καὶ „βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντὶ τόπῳ." ἔχει δὲ καὶ τεταγμένον ὑπὲρ τοῦ ἐφ' ἡσυχίας μὴ περισπώμενον τὰς εὐχὰς ἐπιτελεῖν ἕκαστον, ἐπιλεξάμενον τοῦ ἰδίου οἴκου, ἐὰν ἐγχωρῇ, τὸ σεμνότερον, ἵν' οὕτως

2 Phil. 2, 10. — **5** Vgl. Plato, Tim. Cap. VII p. 33 B. Tim. Locr. Cap. II p. 94 D. Aristot., Analyt. post. I 13. Phys. ausc. II 2. Org. II 4. 8. De anim. I 2. Probl. XV 8 (vol. I p. 78b, 4 sqq. 193b, 30. 286b, 10. 290a, 7. 404a, 2. vol. II p. 912a, 28 ed. Acad. Reg. Boruss.). H. Diels, Doxogr. gr. p. 481, 9. 11. 482, 11. 564, 19 sq. 565, 26. Justinian, Ep. ad Mennam (Mansi, Coll. Conc. IX p. 516 sq. 533 C). — **12** Vgl. Galen, De anatom. administr. VI 9. De uteri dissect. Cap. I. De usu part. corp. hum. IV 17. 19 (tom. II p. 573. 888. tom. III p. 331. 334 ed. Kühn) u. a. Stellen. — **16** Phil. 2, 10. — **18** Jes. 45, 23. — **19** Vgl. Clemens Alex., Strom. VII 7, 43 p. 856 ed. Potter, und Origenes c. Cels. VII 44, S. 195 Z. 27 ff. — **20** Mal. 1, 11. — **21** I Tim. 2, 8.

1 [*καὶ*] tilge ich mit Angl. (bei Del. I 928b) | *ἕκαστον* schreibe ich nach Del. (I 267 Anm. h), *ἑκάστου* Col Ausgg. *ἕκαστον* T | ⟨*καὶ*⟩ füge ich mit Angl. (a. a. O.) ein; vermutlich hat *καὶ* in der Vorlage am Rand gestanden und ist in der Abschrift an eine falsche Stelle gesetzt worden; diese Correctur ist leichter, als wenn man etwa hinter *ὑποπεπτωκέναι* (S. 396 Z. 27) *πάντα* oder *πάντας* einschieben wollte | *αὐτῷ ἑαυτὸν*] *αὐτῷ ἑαυτὸ* Angl. (a. a. O.) | **8** *τί* Col Lond. | **12** *ἀπευθυσμένον*] *ἀπευθυμμένον* lesen Bent. u. Del. (I 268 Anm. b) | **19** *εἰς το ευξασθαι* [so] T | **21** *προσάγετε*] *προσάγεται* Lond. | **24** *ἵν'*] *ἵνα* Lond.

εἶπω, χωρίον, οὕτως εὔχεσθαι, πρὸς τῷ καθολικῷ τῆς περὶ αὐτοῦ ἐξετάσεως ἐπισκοποῦντα εἰ ἐν τῷδε τῷ τόπῳ, ᾧ εὔχεται, οὐ παρανενόμηταί ποτε καὶ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πεποίηται· οἱονεὶ γὰρ οὐ μόνον ἑαυτὸν ἀλλὰ καὶ τὸν τόπον τῆς ἰδίας εὐχῆς τοιοῦτον πεποίηκεν, ὡς φυγεῖν ἐκεῖθεν τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ θεοῦ. ἐπισκοποῦντι δέ μοι ἐπὶ πλεῖον καὶ περὶ τούτου τοῦ τόπου λεκτέον δόξαν μὲν ἄν τι εἶναι βαρὺ τάχα δὲ τῷ ἐπιμελῶς αὐτὸ βασανίζοντι οὐκ εὐκαταφρόνητον. ἐν γὰρ τῷ τόπῳ τῆς ⟨οὐ⟩ παρανόμου μίξεως ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ ἀποστολικοῦ λόγου „κατὰ συγγνώμην οὐ κατ' ἐπιταγήν" συγκεχωρημένης ἐξεταστέον εἰ ὅσιόν ἐστι καὶ καθαρὸν ἐντυγχάνειν τῷ θεῷ· εἰ γὰρ σχολάσαι „τῇ προσευχῇ" ὃν τρόπον χρὴ οὐχ οἷόν τε ἐστὶν, ἐὰν μὴ „ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν" τούτῳ τις ἑαυτὸν ἐπιδῷ, τάχα καὶ περὶ τοῦ τόπου, ἐὰν ἐγχωρῇ, θεωρητέον.

5. ἔχει δέ τι ἐπίχαρι εἰς ὠφέλειαν τόπος εὐχῆς, τὸ χωρίον τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν πιστευόντων συνελεύσεως, ὡς εἰκὸς, καὶ ἀγγελικῶν | δυνάμεων ἐφισταμένων τοῖς ἀθροίσμασι τῶν πιστευόντων καὶ 269
αὐτοῦ τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν δυνάμεως ἤδη δὲ καὶ πνευμάτων ἁγίων, οἶμαι δὲ ὅτι καὶ προκεκοιμημένων, σαφὲς δὲ ὅτι καὶ ἐν τῷ βίῳ περιόντων, εἰ καὶ τὸ πῶς οὐκ εὐχερὲς εἰπεῖν. καὶ περὶ μὲν ἀγγέλων οὕτως ἐπιλογιστέον· εἰ „παρεμβαλεῖ ἄγγελος κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν καὶ ῥύσεται αὐτούς," καὶ ἀληθεύει ὁ Ἰακὼβ οὐ περὶ ἑαυτοῦ μόνον ἀλλὰ καὶ περὶ πάντων τῶν ἀνακειμένων τῷ θεῷ τῷ συνιέντι λέγων· „ὁ ἄγγελος ὁ ῥυόμενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν," εἰκός ἐστι, πλειόνων συνεληλυθότων γνησίως εἰς δόξαν Χριστοῦ, παρεμβαλεῖν τὸν ἑκάστου ἄγγελον τὸν „κύκλῳ" ἑκάστου „τῶν φοβουμένων" μετὰ τούτου τοῦ ἀνδρὸς, ὃν φρουρεῖν καὶ οἰκονομεῖν πεπίστευται· ὥστ' εἶναι ἐπὶ τῶν ἁγίων συναθροιζομένων διπλῆν ἐκκλησίαν, τὴν μὲν ἀνθρώπων τὴν δὲ ἀγγέλων. καὶ εἰ μόνου τοῦ Τωβὴτ ὁ Ῥαφαὴλ φησιν εἰς „μνημόσυνον" ἀνενηνοχέναι τὴν

8 Vgl. I Kor. 7, 2—6. — **11** Vgl. I Kor. 7, 5. — **20** Psal. 33, 8. — **23** Gen. 48, 16. — **25** Vgl. Psal. 33, 8. — **27** Vgl. Origenes, In Luc. hom. XXIII (tom. V p. 177 ed. Lomm.). — **29** Vgl. Tob. 12, 12. [3, 16. 17.]

8 τῆς ⟨οὐ⟩ παρανόμου schreibe ich des folgenden ἀλλὰ wegen, τῆς ἀπαρανόμου lesen Bent. u. Del. (I 268 Anm. f); ⟨οὐ μόνον⟩ τῆς παρανόμου Angl. (bei Del. I 929a), aber die folgenden Worte: εἰ ὅσιόν ἐστι καὶ καθαρὸν (Z. 10) zeigen, dass Origenes die παράνομος μῖξις hier nicht erwähnt haben kann | ἀλλὰ < Col Del. | hinter ἀλλὰ + ⟨καὶ τῆς⟩ Angl. (a. a. O.) | **12** τῇς Col Lond. | **18** ἁγίων] ⟨τῶν⟩ ἁγίων liest Bent. (bei Del. I 269 Anm. a) | **25** ἄγγελον τὸν] ἄγγελον Bent. (bei Del. I 269 Anm. c), ἄγγελον κῦ vermute ich nach Psal. 33, 8, vgl. unten S. 399 Z. 15 f. | **27** ὥστ' T Lond. ὥστε Ox. Del.

προσευχὴν καὶ μετ' αὐτὸν Σάῤῥας, τῆς ὑστέρως νύμφης γενομένης αὐτοῦ διὰ τὸ γεγαμῆσθαι αὐτὴν τῷ Τοβίᾳ, τί λεκτέον, πλειόνων ἐν τῷ αὐτῷ νοῒ καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ συνοδευόντων καὶ σωματοποιουμένων ἐν Χριστῷ; περὶ δὲ τῆς δυνάμεως τοῦ κυρίου συμπαρούσης τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ Παῦλός φησι· „συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος σὺν τῇ δυνάμει τοῦ κυρίου Ἰησοῦ," ὡς δυνάμεως „τοῦ κυρίου
37r Ἰησοῦ" συναπτομένης οὐ μόνον μετὰ Ἐφεσίων ἀλλὰ καὶ | Κορινθίων. καὶ εἰ ὁ ἔτι τὸ σῶμα περικείμενος Παῦλος συνάρασθαι νενόμικε τῷ ἑαυτοῦ πνεύματι ἐν τῇ Κορίνθῳ, οὐκ ἀπογνωστέον οὕτω καὶ τοὺς ἐξεληλυθότας μακαρίους φθάνειν τῷ πνεύματι τάχα μᾶλλον τοῦ ὄντος ἐν τῷ σώματι ἐπὶ τὰς ἐκκλησίας· διόπερ οὐ καταφρονητέον τῶν ἐν αὐταῖς εὐχῶν, ὡς ἐξαιρετόν τι ἐχουσῶν τῷ γνησίως συνερχομένῳ αὐτῶν.

6. ὥσπερ δὲ δύναμις Ἰησοῦ καὶ τὸ πνεῦμα Παύλου καὶ τῶν ὁμοίων καὶ οἱ παρεμβάλλοντες ἑκάστου τῶν ἁγίων „κύκλῳ" ἄγγελοι „κυρίου" συνοδεύουσι καὶ συνέρχονται τοῖς γνησίως συναθροιζομένοις, οὕτω στοχαστέον μή ποτε, ἐὰν ἁγίου ἀγγέλου ἀνάξιός τις ᾖ καὶ ἐπιδῷ ἑαυτὸν ἀγγέλῳ διαβόλῳ δι' ὧν ἁμαρτάνει καὶ θεοῦ καταφρονῶν παρανομεῖ· ὅτι ὁ τοιοῦτος, σπανίων μὲν τῶν ὁμοίων αὐτῷ τυγχανόντων, οὐκ ἐπὶ πολὺ λήσεται τῆς τῶν ἀγγέλων προνοίας, ὑπηρεσίᾳ τοῦ θείου βουλήματος, ἐπισκοποῦντος τὴν ἐκκλησίαν, φερούσης εἰς γνῶσιν τῶν πολλῶν τοῦ τοιούτου τὰ πταίσματα· ἐὰν δὲ πλῆθος γενόμενοι οἱ τοιοῦτοι καθ' ἑταιρείας ἀνθρωπικὰς καὶ σωματικώτερόν τι πραγματευόμενοι συνέρχωνται, οὐκ ἐπισκοπηθήσονται.
25 | ὅπερ δηλοῦται ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ τοῦ κυρίου λέγοντος· „οὐδὲ ἐὰν ἔρ- 270
χησθε ὀφθῆναί μοι," „ἀποστρέψω" γάρ, φησί, „τοὺς ὀφθαλμούς μου

5 I Kor. 5, 4. — **14** Vgl. I Kor. 5, 4. Psal. 33, 8. — **17** Vgl. Hermas, Mand. VI 2. Origenes, Comm. in Matth. XIII 28 (tom. III p. 260 sq. ed. Lomm.). In Luc. hom. XII u. XXXV (tom. V p. 127 u. 218 ed. Lomm.) und oben Cap. VI 4, S. 314 Z. 15 ff. — **25** Jes. 1, 12. — **26** Jes. 1, 15.

1 *τῆς ὑστέρως* schreibe ich, *τῆς ὕστερον* Angl. (bei Del. I 929a), *τῆς ὑστέρας* T Ausgg. | **9** *ἐν τῇ*] ⟨*τοῖς*⟩ *ἐν τῇ* Angl. (a. a. O.) | **17** *τῖσ* Col Lond. | *καὶ ἐπιδῷ ἑαυτὸν ἀγγέλῳ διαβόλῳ* schreibe ich mit Angl. (a. a. O.), nur dass dieser *Διαβόλου* statt *διαβόλῳ* liest; *καὶ ἐπὶ τὸ ἑαυτοῦ ἀγγέλλων διαβόλῳ* Ox., *καὶ ἐπὶ τῳ ἑαυτὸν ἀγγέλλων διαβόλῳ* Lond., *καὶ ἐπὶ τῷ ἑαυτὸν ἀγγέλλων διαβόλω* T *ἑαυτὸν ἀγγέλῳ διαβόλῳ παραδῷ* Col Del. | **18** *ἁμαρτάνει καὶ θεοῦ καταφρονῶν παρανομεῖ* T Ox. Lond. *ἁμαρτάνων παρανομεῖ* Col Del. | **21** *ἐπισκοποῦντος*] *ἐπισκοπούντων* liest Angl. (bei Del. I 929b) vielleicht richtig, vgl. oben Cap. XI 5, S. 324 Z. 6 | **24** *πραγματευόμενοι* schreibe ich mit Bent. Del. (I 269 Anm. g) u. Angl. (a. a. O.), *πραγματευόμενοις* [so] T *πραγματευομένοις* Col Ausgg. | **25** *οὐδὲ ἐὰν*] *οὐδ' ἄν* Lond. nach d. LXX.

ἀφ' ὑμῶν· καὶ ἐὰν πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν." τάχα γὰρ ἀντὶ τῆς προειρημένης διπλῆς συντάξεως ἀνθρώπων ἁγίων καὶ μακαρίων ἀγγέλων πάλιν διπλῆ γίνεται ἐπὶ τὸ αὐτὸ σύνοδος ἀνθρώπων ἀσεβῶν καὶ πονηρῶν ἀγγέλων. καὶ λέγοιτο ἂν ἐπὶ τῆς τῶν τοιούτων συναγωγῆς ὑπό τε τῶν ἁγίων ἀγγέλων καὶ τῶν ἱερῶν ἀνθρώπων· „οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ματαιότητος, καὶ μετὰ παρανομούντων οὐ μὴ εἰσέλθω· ἐμίσησα ἐκκλησίαν πονηρευομένων, καὶ μετὰ ἀσεβῶν οὐ μὴ καθίσω."

7. διὰ τοῦτο οἶμαι καὶ τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ ἐν πλείοσιν ἁμαρτήμασι γεγενημένους ὑποχειρίους γεγονέναι τοῖς ἐχθροῖς τῷ καταλελεῖφθαι τοὺς καταλιπόντας τὸν νόμον λαοὺς ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ὑπερασπιζόντων ἀγγέλων καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἁγίων ἀνθρώπων. οὕτω γὰρ καὶ ὅλα ἀθροίσματά ποτε καταλείπεται ἐμπεσεῖν εἰς πειρασμούς, ἵνα „καὶ ὃ" δοκοῦσιν „ἔχειν" ἀρθῇ ἀπ' αὐτῶν, ὁμοίως τῇ κατηραμένῃ συκῇ καὶ „ἐκ ῥιζῶν" ἀρθείσῃ διὰ τὸ μὴ δεδωκέναι τῷ Ἰησοῦ πεινῶντι καρπόν, ξηραινόμενοι καὶ εἴ τι εἶχον ὀλίγον ζωτικῆς κατὰ τὴν πίστιν δυνάμεως ἀπολλύντες. ταῦτα
37v δέ μοι | ἀναγκαίως εἰρῆσθαι φαίνεται, τόπον εὐχῆς ἐξετάζοντι καὶ τὸ ἐξαίρετον ὡς ἐν τόπῳ παριστάντι ἐπὶ τῆς τῶν ἁγίων καὶ εὐλαβέστερον ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐκκλησίᾳ γινομένων συνελεύσεως.

XXXII. Ἤδη δὲ καὶ περὶ τοῦ κλίματος, εἰς ὃ ἀφορῶντα εὔχεσθαι δεῖ, ὀλίγα λεκτέον. τεσσάρων δὲ ὄντων κλιμάτων, τοῦ τε πρὸς ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν καὶ τοῦ πρὸς δύσιν καὶ ἀνατολήν, τίς οὐκ αν αὐτόθεν ὁμολογήσαι τὸ πρὸς ἀνατολὴν ἐναργῶς ἐμφαίνειν τὸ δεῖν ἐκεῖ νεύοντας συμβολικῶς, ὡς τῆς ψυχῆς ἐνορώσης τῇ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἀνατολῇ, ποιεῖσθαι τὰς εὐχάς; ἐὰν δέ τις ὅπου δή ποτε τῶν θυρῶν τοῦ οἴκου νευουσῶν βούληται μᾶλλον κατὰ τὸ ἀνεῳγὸς τῆς οἰκίας προσφέρειν τὰς ἐντεύξεις, λέγων τὴν εἰς τὸν

6 Psal. 25, 4. 5. — **14** Vgl. Luk. 8, 18 (Matth. 13, 12. 25, 29. Mark. 4, 25. Luk. 19, 26). — **15** Vgl. Mark. 11, 20. 21 (11, 13. 14. Matth. 21, 18. 19). — **22** Vgl. Clemens Alex., Strom. VII 7, 43 p. 856. 857 ed. Potter. Tertullian, Apol. Cap. XVI gegen Ende. Origenes, In Num. hom. V 1 (tom. X p. 40 ed. Lomm.). Pseudo-Justin, Quaest. et resp. ad orthodox. Nr. 118 (vol. V p. 192. 194 ed. Otto) und Del. I 270 Anm. g. — **26** Vgl. Joh. 1, 9. — Vgl. Sachar. 6, 12. Luk. 1, 78.

5 *τῶν* (vor *ἱερῶν*) < Wet. Del. | **11** *λαοὺς* Bent. Del. (I 270 Anm. b) Angl. (bei Del. I 929b), *ἀνόμους* E. Klostermann; *ναοὺς* T Ausgg. | **15** *ἀρθείσῃ*] *ἀσθείσῃ* Ox., *ξηρανθείσῃ* vermutet Angl. (a. a. O.); man könnte eher an *αὐανθείσῃ* denken, wenn eine Änderung nötig erscheint | **16** *δεδοκέναι* T Col | **19** *ἐπὶ* tilgt Angl. (a. a. O.) | *εὐλαβέστερον*] *εὐλαβεστέρων* Ox. | **20** *τῇ ἐκκλησίᾳ*] ⟨*ἐν*⟩ *τῇ ἐκκλησίᾳ* Angl. (a. a. O.) **22** *τοῦ τε*] *τῶν τε* Angl. (a. a. O.) | **23** *τοῦ*] *τῶν* Angl. (a. a. O.) | **24** *τὸ* T Lond. *τὰ* Ox. Del. | **25** *δεῖν*] *δυεῖν* T.

οὐρανὸν ὄψιν ἔχειν τι μᾶλλον προκαλούμενον ἐφ' ἑαυτὴν τῆς ἐπὶ τὸν τοῖχον ἐπιβλέψεως, εἰ τύχοιεν μὴ διανεῳγότα τοῦ οἴκου τὰ πρὸς ἀνατολάς, λεκτέον πρὸς αὐτὸν ὅτι θέσει τῶν οἰκοδομημάτων ἀνθρώπων κατὰ τάδε τὰ κλίματα ἢ τάδε διανοιγομένων, φύσει δὲ | τῆς 271
ἀνατολῆς τῶν λοιπῶν προκεκριμένης κλιμάτων, τὸ φύσει τοῦ θέσει προτακτέον. ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν πεδίῳ εὔξασθαι βουλόμενος, τί μᾶλλον κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἐπ' ἀνατολὰς ἢ ἐπὶ δύσιν προσεύξεται; εἰ δὲ ἐκεῖ προκριτέον τὰς ἀνατολὰς κατὰ τὸ εὔλογον, διὰ τί τοῦτο οὐ πανταχοῦ ποιητέον; καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον.

XXXIII 1. Δοκεῖ δέ μοι ἔτι περὶ τῶν τόπων τῆς εὐχῆς διαλαβόντα οὕτω καταπαῦσαι τὸν λόγον. τέσσαρες δή μοι τόποι ὑπογραπτέοι φαίνονται, οὓς εὗρον διεσκεδασμένους ἐν ταῖς γραφαῖς, καὶ σωματοποιητέον ἑκάστῳ κατὰ τούτους εὐχήν. εἰσὶ δὲ οἱ τόποι οὗτοι· κατὰ δύναμιν δοξολογίας ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τῷ προοιμίῳ τῆς εὐχῆς λεκτέον τοῦ θεοῦ διὰ Χριστοῦ συνδοξολογουμένου ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι συνυμνουμένῳ· καὶ μετὰ τοῦτο τακτέον ἑκάστῳ εὐχαριστίας τε κοινὰς, ⟨τὰς⟩ πρὸς πολλοὺς εὐεργεσίας προσάγοντα ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας, καὶ ὧν ἰδίᾳ τέτευχεν ἀπὸ θεοῦ· μετὰ δὲ τὴν εὐχαριστίαν φαίνεταί μοι πικρόν τινα δεῖν γινόμενον τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων κατήγορον ἐπὶ θεοῦ αἰτεῖν πρῶτον μὲν ἵασιν πρὸς τὸ ἀπαλλαγῆναι τῆς τὸ ἁμαρτάνειν ἐπιφερούσης ἕξεως δεύτερον ⟨δὲ⟩ ἄφεσιν τῶν παρεληλυθότων· μετὰ δὲ τὴν ἐξομολόγησιν τέταρτόν μοι συνάπτειν φαίνεται δεῖν τὴν περὶ τῶν μεγάλων καὶ ἐπουρανίων αἴτησιν, ἰδίων τε καὶ καθολικῶν, καὶ περί τε οἰκείων καὶ φιλτάτων· καὶ ἐπὶ πᾶσι τὴν εὐχὴν εἰς δοξολογίαν θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι καταπαυστέον.

2. τούτους δὲ τοὺς τόπους, ὡς προείπομεν, διεσπαρμένους εὕρο- 38r
μεν ἐν ταῖς γραφαῖς, | τὸν μὲν τῆς δοξολογίας διὰ τούτων ἐν ἑκατοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ· „κύριε, ὁ θεός μου, ὡς ἐμεγαλύνθης σφόδρα·

23 Vgl. oben Cap. II 2, S. 299 Z. 19. — 29 Psal. 103, 1—7.

1 *προκαλούμενον* T Bent. (bei Del. I 270 Anm. f) Angl. (bei Del. I 929b), *προσκαλούμενον* Ausgg. | 3 *θέσει τῶν οἰκοδομημάτων ἀνθρώπων*] *θέσει ⟨μὲν⟩ ἀνθρώπων τῶν οἰκοδομημάτων* Angl. (a. a. O.) | 7 *κατὰ τοῦτον τὸν λόγον*] *κατὰ τὸ εὔλογον* vermutet Angl. (a. a. O.) ohne Grund | 10 *δέ*] *δή* Lond. | 11 *δή*] *δέ* Ox. Lond. | 15 *ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι συνυμνουμένῳ*] *⟨καὶ⟩ ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι συνυμνουμένου* Angl. (a. a. O.) | 17 *τε κοινὰς*] *διὰ κοινὰς* Angl. (Lond. p. 222 Anm. 3) | ⟨τὰς⟩ füge ich ein | *πρὸς πολλοὺς εὐεργεσίας προσάγοντα* [*προσάγοντας* Ox. *προσάγοντι* Angl. (Lond. p. 222 Anm. 4) unrichtig] *ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας* T Ox. Lond. *ὑπὲρ τῶν εἰς πάντας εὐεργεσιῶν* Col Del. | 21 ⟨δὲ⟩ füge ich mit Angl. (a. a. O.) ein | 24 *ἰδίων τε καὶ καθολικῶν*] *ἰδίως τε καὶ καθολικῶς* Col.

ἐξομολόγησιν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐνεδύσω, ὁ ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον, ὁ ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέριν, ὁ στεγάζων ἐν ὕδασι τὰ ὑπερῷα αὐτοῦ, ὁ τιθεὶς νέφη τὴν ἐπίβασιν αὐτοῦ, ὁ περιπατῶν ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων, ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα | καὶ 272
τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα, ὁ θεμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς, οὐ κλιθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἄβυσσος ὡς ἱμάτιον τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ, ἐπὶ τῶν ὀρέων στήσονται ὕδατα· ἀπὸ ἐπιτιμήσεώς σου φεύξονται, ἀπὸ φωνῆς βροντῆς σου δειλιάσουσι"· καὶ τὰ πλεῖστα δὲ τούτου τοῦ ψαλμοῦ δοξολογίαν περιέχει τοῦ πατρός. ἔνεστι δέ τινα ἑαυτῷ πλείονα ἀναλεγόμενον ὁρᾶν, ὡς ὁ τόπος τῆς δοξολογίας πολλαχοῦ διέσπαρται.

3. τῆς δὲ εὐχαριστίας ἐκκείσθω τοῦτο παράδειγμα ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Βασιλειῶν κείμενον, μετὰ τὰς διὰ τοῦ Νάθαν πρὸς τὸν Δαυῒδ ἐπαγγελίας ὑπὸ τοῦ Δαυῒδ ἀπαγγελλόμενον, ἐκπλαγέντος τὰς τοῦ θεοῦ δωρεὰς καὶ εὐχαριστοῦντος ἐπ' αὐταῖς διὰ τούτων· „τίς εἰμι ἐγώ, κύριέ μου κύριε, καὶ τίς ὁ οἶκός μου, ὅτι ἠγάπησάς με ἕως τούτων; καὶ κατεσμικρύνθην μικρὸν ἐνώπιόν σου, κύριέ μου, καὶ ἐλάλησας ὑπὲρ τοῦ οἴκου τοῦ δούλου σου εἰς μακράν· οὗτος δὲ ὁ νόμος τοῦ ἀνθρώπου, κύριέ μου κύριε. καὶ τί προσθήσει Δαυῒδ ἔτι τοῦ λαλῆσαι πρός σε; καὶ νῦν σὺ οἶδας τὸν δοῦλόν σου, κύριε· διὰ τὸν δοῦλόν σου πεποίηκας, καὶ κατὰ τὴν καρδίαν σου ἐποίησας πᾶσαν τὴν μεγαλωσύνην σου ταύτην γνωρίσαι τῷ δούλῳ σου ἕνεκα τοῦ μεγαλῦναί σε, κύριέ μου κύριε."

4. τῶν δὲ ἐξομολογήσεων παράδειγμα· „ἀπὸ πασῶν τῶν ἀνομιῶν μου ῥῦσαί με," καὶ ἐν ἄλλοις· „προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου· ἐταλαιπώρησα καὶ κατεκάμφθην ἕως τέλους, ὅλην τὴν ἡμέραν σκυθρωπάζων ἐπορευόμην."

5. τῶν δὲ αἰτήσεων ἐν εἰκοστῷ ἑβδόμῳ ψαλμῷ· „μὴ συνελκύσῃς με μετὰ ἁμαρτωλῶν, καὶ μετὰ ἐργαζομένων ἀδικίαν μὴ συναπολέσῃς με," καὶ εἴ τι τούτοις ὅμοιον.

6. εὔλογον δὲ ἀρξάμενον ἀπὸ δοξολογίας εἰς δοξολογίαν καταλήγοντα καταπαύειν τὴν εὐχήν, ὑμνοῦντα καὶ δοξάζοντα τὸν τῶν
38v ὅλων πατέρα „διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ" ἐν ἁγίῳ | πνεύματι, „ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας."

18 Vgl. II Sam. 7, 4—17. — **15** II Sam. 7, 18—22. — **24** Psal. 38, 9. — **25** Psal. 37, 6. 7. — **29** Psal. 27, 3. — **34** Vgl. Röm. 16, 27. Hebr. 13, 21 (Gal. 1, 5. II Tim. 4, 18).

2 *δέριν*] *δέρριν* Ox. Lond. | **18** *τοῦ Νάθαν*] *τοῦ θανάτον* [so] T | **14** *ἀπαγγελλόμενον* T *ἐπαγγελλόμενον* Ausgg. | **17** *κατεσμακρύνθην* T | **18** *ἐλάλησα* T | **21** *ἐποίησα* T | **23** *μεγαλύναι* T Ausgg. | **29** *εἰκοστῷ ἑβδόμῳ*] *κζ* T.

XXXIV. *Ταῦτα κατὰ δύναμιν ἐμὴν εἰς τὸ τῆς εὐχῆς πρόβλημα καὶ εἰς τὴν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις εὐχὴν τά τε πρὸ αὐτῆς παρὰ τῷ Ματθαίῳ εἰρημένα ἡμῖν διήθληται, φιλομαθέστατοι καὶ γνησιώτατοι ἐν θεοσεβείᾳ ἀδελφοὶ, Ἀμβρόσιε καὶ Τατιανή. οὐκ ἀπογινώσκω δὲ, „τοῖς ἔμπροσθεν“ ὑμῶν ἐπεκτεινομένων καὶ τῶν ὄπισθεν ἐπιλανθανομένων εὐχομένων τε ἐν τούτοις ὄντων περὶ ἡμῶν, πλείονα καὶ θειότερα εἰς πάντα ταῦτα δυνηθῆναι χωρῆσαι ἀπὸ τοῦ διδόντος θεοῦ καὶ λαβὼν πάλιν περὶ τῶν αὐτῶν διαλαβεῖν μεγαλοφυέστερον καὶ ὑψηλότερον καὶ τρανότερον· πλὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος μετὰ συγγνώμης τούτοις ἐντεύξεσθε.*

2 Vgl. Matth. 6, 9—13. Luk. 11, 2—4. — **5** Vgl. Phil. 3, 14.

3 *ἡμῖν*] *ὑμῖν* Ox. Angl. (bei Del. I 930[a]) | **6** *ἡμῶν* Ausgg. *ἱμῶν* T | **8** *λαβὼν*] *λαβόντα* Ox. | **10** mit *ἐντεύξεσθε*: † † † *τελ⟨ος⟩* [?] endigt T auf fol. 38[v].

REGISTER.

I. Stellenregister.

Altes Testament.

Neues Testament.

Kirchliche Schriftsteller.

Nicht-kirchliche Schriftsteller.

II. Namenregister.

III. Sachregister.

VORBEMERKUNGEN.

Die Zahlen beziehen sich auf Band, Seite und Zeile der vorstehenden Ausgabe.

* vor einem Wort oder einer Band- (Seiten- Zeilen-) Angabe bedeutet, dass das Wort überhaupt, oder nur an der bezeichneten Stelle, von Celsus gebraucht ist, oder dass das Citat zu einem Celsus-Fragment gehört.

Citate von Band I 3,1 — 47,16 gehören zur Exhortatio,

„ „ I 51,1 — II 293,17 zu den acht Büchern gegen Celsus,

„ „ II 297,1 — 403,10 zu der Schrift vom Gebet.

‖ trennen die Citate dieser drei Schriften.

Cursivsatz bedeutet im Stellenregister solche Stücke, die von Origenes oder Celsus als wörtliche Citate gekennzeichnet sind.

In das Namenregister sind alle Eigennamen ausser den in den Citaten befindlichen aufgenommen.

Das Sachregister enthält alle irgendwie bedeutsamen Worte, mit Ausschluss der in Citaten stehenden. Die seltneren Worte sind gesperrt.

( ) bezeichnen, dass an der betr. Stelle die hs. Überlieferung anders lautet;

⟨ ⟩ dass etwas durch Conjectur in den Text eingesetzt ist;

[ ] dass ein unter dem Text nicht notiertes Citat im Register nachgetragen ist;

⋌ dass nicht alle Stellen, an denen ein Wort vorkommt, angegeben sind.

I. Stellenregister.

Altes Testament.

Genesis

1-25 . . . . . I 94, 23.
1. 2 . . . . . *II 62, 24.
1, 1. 7. 16. 21. 25. 27: I *328*, 6. 13.
1, 1-5 . . . *II 130, 10.
1, 1. 2 . . . . II 120, 23.
1, 1: II *122, 9. 11* ‖ 387, 20.
1, 2 . . . . . II *123*, 9.
1, 3-2, 2 . . *II 130, 15.
1, 3-31 . . . *II 130, 26.
1, 3-5 . . . . . II 120, 26.
1, 3. 20-22. 24. 25: II 356, 18.
1, 3: I *136*, 3. 158, 27. *328*, *14*. — II *122*, *10. 24* ‖ 356, 7. *8. 21*.
1, 5. 8. 13. 14-19. 23. 31: *II 121, 31.
1, 5 . . . . . II *122*, *11*.
1, 6-8. 1 . . II 120, 26.
1, 6-8 . . . II 182, 12.
1, 6 . . I *136*, *3*. 158, 27.
1, 7. 8 . . . II 6, 16.
1, 7 . . . . . I 328, 7.
1, 9: I 158, 27. 328, 15. *16* ‖ II *356*, *12*. 15.
1, 11: I 158, 27. 328, 16. — II *249*, *11* ‖ *356*, *11. 17*.
1, 12 . . . . I *328*, *17*.
1, 14. 16 . . . II 352, 18.
1, 14 . . . . I 158, 27.
1, 16 . . . . I 328, 8.
1, 20: I 158, 27 ‖ II *356*, *13*.
1, 21 . . . . I 328, 8.
1, 24: I 158, 27 ‖ II *356*, *13*.
1, 25 . . . . I 328, 10.
1, 26. 27: I 236, 16. 307, 21. 354, 16. 356, 19. — II *63, 5. *120, 28. *121, 15. 184, 3. *212, 17. *216, 6 ‖ 364, 22.
1, 26: I *136*, *4*. 158, 27. *299*, *3. 7. 8*. 9. — II 18, 2. 3. *41*, *24*.
1, 27: I 13, 3 ‖ 328, 13. — *II 120, 30. 133, 6. 10. 13. 15. 134, 1. 216, 9. 11.
1, 31 . . . . I 124, 27
2, 2. 3: *II 62, 26. *131*, *9*.
2, 2 . II *122, 3. *131*, *14*.
2, 4 . II *122*, *4. 7. 131*, *6*.
2, 7: I *306, 23. 307, 22. *308*, *9. 11. 16*. — *II 63, 5. 121, 15.
2, 8 ff. . . . I 312, 23.
2, 8: I 311, 7. — II 105, 28. *120, 32.
2, 8. 9 . . . . I 34. 3.
2, 9: I 311, 9. — II 97, 5. *103, 20. 105, 27. 106, 3 ‖ 369, 24. 370, 10.
2, 16. 17: I *306, 25. 350, 1.
2, 17 . . . . II 98, 11.
2, 21. 22: I *306, 25. *308*, *21*. 309, 1. — *II 121, 15.
2, 24: I 322, 16. — II 119, 9.
3 . . . . . II 113, 17.
3, 1 ff. . . . I 312, 24.
3, 1-5: I *306, 26. 312, 25.
3, 5. 14 . . . II 98, 11.
3, 5 . . . . II *189*, *29*.
3, 6. 1 . . . II 392, 11.
3, 6. 7 . . . II *189*, *31*.
3, 6: I *306, 26. — II *189*, *26*.
3, 8: II *134*, *19* ‖ *351*, *15*. 26. 359, 3.
3, 9 ff. 24 . . I 350, 1.
3, 9 . . . . II *352*, *6*.
3, 15 . . . . II 98, 31.
3, 16 . I *36*, *24* ‖ 313, 24.
3, 17: I 313, 23. — II *179*, *22*. 26. 27. 180, 4.
3, 18 . . . . II *179*, *26*.
3, 19: II 179, 28 ‖ 363, 1.
3, 21 . . . . I 313, 26.
3, 22. 24: II 97, 5. *103, 20. 105, 27. 106, 3.
3, 22: II 369, 24. 370, 10.
3, 23 . . . . I *46*, *14*.
3, 24: I *33*, *21. 23* ‖ 313, 25. — II 103, 4. 121, *2. *5*. *14*. 201, 14.
4, 5 . . . . II 392, 15.
4, 6 ff. . . . I 350, 1.
4, 8: I *315, 28. — II 63, 9 ‖ 392, 14.
4, 10 . . . I *46*, *21*. 23.
4, 16 . . . . II *352*, *14*.
5, 1. 2 . . . I 307, 21.
5, 1 . II *120*, *21. 122*, *4*.
6, 2 . . . II *58*, *21*. 27.
6, 3 . . . . II *188*, *30*.
6, 4 . . . . I 365, 9.
6, 5-7 . . . II *128*, *26*.
6, 6. 7: *II 124, 19. [129, 22.]
6, 13 ff. . . . I 350, 1.
6, 14 ff. . . *I 314, 4. 11.
6, 14 . . . . I 315, 1.
6, 15 . . . I 314, 13. 18.
6, 16 . . . . I 314, 20.
6, 19. 20 . . I 315, 2.
7, 1 ff. . . . I 350, 1.
7, 1 . . . . I 315, 4.
7, 2. 3: I 314, 15. 315, 2.
7, 6 ff. . . *I 314, 3. 10.
8, 6. 7 . . . I 315, 9.
8, 8-12. 6. 7 . *I 314, 4.
8, 8-12 . . . I 315, 6.
8, 15 ff. . . . I 350, 1.
8, 17 . . . . *II 169, 14.
9, 1 ff. . . . I 350, 1.
9, 1. 7 . . . *II 169, 14.
9, 20. 21 . . II 392, 17.
9, 22. 23 . . II 392, 18.
9, 25-27 . . . II 159, 25.
11, 1-9: *I 290, 10. 291, 1.
11, 1. 2 . . . II *30*, *13*.
11, 2: II 31, 19. 21. 32, 8. 23. 34, 3.
11, 3 . . . II *32*, *2*. 10.
11, 4: I *273*, *13*. — II, 32. 5.
11, 5-9 . . . II *30*, *16*.
11, 5. 7 . . . I 282, 25.
11, 7. 9 . . . I 290, 13.
12, 1 . . . . I *6*, *11*.
12, 2. 3 . . . *II 99, 12.
12, 7: I 188, 20. — II 74, 15.
13, 2 . . . . *I 316, 11.
15, 5 . II *10*, *11*. *99, 12.
15, 15 . . . I *14*, *27*.
16, 10 . . . *II 169, 14.
16, 14 . . . *I 316, 19.
17, 2-8 . . . *II 169, 14.
17, 5 . . . . II 354, 6.

17, 16-19. 21 . II 261, 14.
17, 22 . . . I 282, 27.
17, 23-27 . . II 52, 13.
17, 26 . . . I 72, 25.
18, 11 . . . II 298, 19.
18, 21 . . . I 282, 25.
18, 24. 26 . . II 287, 1.
19, 1-29 . . . *I 291, 4.
19, 10. 11 . . . I *189*, 2.
19, 11: I 120, 18. 188, 31.
19, 17 . . . I *317*, 30.
19, 26 . . . I 317, 32.
19, 30-38: *I 317, 25. 318, 1.
19, 37. 38 . . I 318, 27.
19, 37 . . . II *372*, 12.
19, 38 . . . II *372*, 13.
21, 1-7 . . . *I 315, 27.
21, 19 . . . *I 316, 19.
21, 30 . . . I 316, 20.
22, 17. 18 . . *II 169, 14.
25, 23: II *309*, 29. 310, 5.
25, 29-34 . . *I 315, 29.
26, 2 . . . . II 74, 15.
26, 4 . *II 99, 12. 169, 14.
26, 15: I 316, 20. 317, 3.
26, 18-22. 25. 32: I 316, 20. 317, 3.
26, 22 . . . *I 316, 19.
27, 5-17 . . . *I 316, 4.
27, 18-29. 35. 36: *I 315, 29.
27, 27-29 . . II 159, 25.
27, 27 . . . I *98*, 26.
27, 28 . . . II 337, 22.
27, 41-45: *I 319, 3. — II 304, 4.
27, 41: II 63, 9 ‖ 392, 20.
28, 1-5 . . . *I 316, 1.
28, 2-6 . . . II 370, 12.
28, 12. 13 . . II 91, 22.
28, 14 . . . *II 99, 12.
28, 20-22 . . II *304*, 6.
30, 25-31, 16 . I 316, 17.
30, 37-43 . . *I 316, 9.
30, 42 . . I *316*, 10. 14.
30, 43 . . . *I 316, 11.
32, 14. 15 . . *I 316, 11.
34, 2 . . . . I 319, 6.
34, 25-31 . . I 319, 5.
35, 9 . . . . II 74, 15.
37, 26-28. 36 . *I 319, 7.
37, 31-35 . . *I 319, 9.
37, 33-35 . . *I 316, 2.
39, 1-6 . . . I 319, 11.
39, 7 ff. . . . II 392, 23.
39, 7-12 . . . I 319, 15.
39, 20 . . . I 319, 19.
40, 1-19 . . . *I 319, 24.
41, 1-36 . . . *I 319, 25.
41, 40-44 . . *I 319, 26.
42-44 . . . . *I 319, 31.
45, 1-4 . . . *I 320, 2.
46. 47 . . . I 206, 24.
47, 1-5. 27 . . I 320, 14.
47, 27 . . . *II 169, 14.
48, 3 . . . . I 188, 20.
48, 16: II *169, 14 ‖ *398*, 23.
49, 1 . . . . II *159*, 27.
49, 10: I *104*, 5. 16. — II 34, 18.
50, 4-14 . . . *I 320, 6.

Exodus

1 . . . . . I 206, 24.
1, 7: I 320, 14. — II *169, 14. 178, 2.
3, 5 . . . . I 174, 19.
3, 8: I 282, 25. — II 179, 18. 180, 2. 7. 16. 261, 6.
3, 14 . . . . II 354, 10.
3, 15 . . . . I *42*, 21.
3, 18 . . . . I 304, 27.
4, 24-26 . . . II 52, 20.
4, 25. 26 . . II *52*, 24.
4, 25 . . . . II 52, 22.
5, 1 . . . . I 304, 27.
5, 3 . . . . I 304, 27.
5, 6-19 . . . I 206, 29.
6, 5. 6 . . . I 206, 29.
7-12. 15. 17 . I 175, 24.
7-10 . . . . I 195, 16.
7, 3. 22 . . . II 391, 5.
7, 8-12 . . . I 173, 11.
7, 11. 22 . . I 207, 5.
7, 11 . . . . I 243, 8.
7, 14-12, 29 . II 63, 18.
8, 7 . . . . I 207, 5.
8, 8 . . . . II *304*, 24.
8, 9 . . . . II *305*, 1.
8, 17. 18 . . II 305, 6.
8, 19 . . . . II 391, 5.
8, 21 ff. . . . II 305, 7.
8, 28 . . . . II *305*, 8.
8, 29 . . . . II *305*, 9.
8, 30 . . . . II *305*, 12.
9, 12. 35 . . II 391, 5.
9, 27. 28 . . II *305*, 15.
9, 27 . . . . II *391*, 6.
9, 33 . . . . II *305*, 18.
10, 1. 20. 27 . II 391, 5.
10, 17. 18 . . II *305*, 23.
11, 10 . . . II 391, 5.
12. 13 . . . I 320, 16.
12, 2. 3. 6. 15. 18: II 373, 9.
12, 8 . . . . II 240, 16.
12, 23 . . . II 113, 21.
12, 31-33 . . I 206, 29.
13, 21. 22 . . I 195, 18.
13, 21 . . . I 322, 20.
14, 1-31 . . . I 195, 17.
14, 12 . . . I 206, 29.
14, 14 . . . II 286, 20.
14, 19-31 . . II 93, 29.
14, 22 . . . I 322, 20.
15, 4 . . . . I 304, 28.
16, 4 . . . . II 321, 13.
16, 14. 15 . . I 322, 25.
16, 15 . . . II 370, 4.
17, 6 . . . . I 322, 25.
17, 13-16 . . *II 169, 14.
18, 4 . . . . II 52, 20.
18, 21. 22 . . I 301, 32.
19, 4 . . . . I 308, 3.
19, 6. 5 . . . II *367*, 9.
19, 6: I 6, 22 ‖ 303, 6. — II 10, 8. 47, 10.
19, 20 . . . I 282, 25.
20-23 . . . . I 196, 12.
20, 3. 4. 5 . . II *6*, 12.
20, 3: I *6*, 30. *8*, 7 ‖ II *214*, 15.
20, 4. 5 . . . II *214*, 15.
20, 4 . . . . I *7*, 13.
20, 5: I *7*, 14. *9*, 25 ‖ II *254*, 24. 255, 2.
20, 7 . . II, *354*, 21. 27.
20, 8-11 . . . II 131, 18.
20, 11 . . . II 122, 3.
20, 18 . . . II *132*, 19.
20, 21: I 179, 18. — II 88, 10.
21, 2: II 46, 23 ‖ 373, 17.
21, 24 . . . II *176*, 14.
22, 20 . . . I *41*, 26.
22, 28: I 302, 2. — II *253*, 6.
23, 13: I *7*, 1 ‖ II 50, 12.
24, 2: I 179, 20. *369*, 17. — II *88*, 11.
29, 18 . . . II 300, 14.
30, 1 . . . . II 47, 20.
30, 27 . . . II 47, 20.
30, 28 . . . II 47, 19.
31, 13-17 . . II 131, 18.
31, 13 . . . I 302, 4.
31, 18 . . . I 58, 15.
32 . . . . . I 195, 19.
32, 4. 9 . . . I *195*, 23.
32, 8 . . . . I 7, 31.
32, 11 . . . II *331*, 17.
32, 19 . . . I 58, 16.
34, 1 . . . . I 58, 17.
34, 11 . . . *II 169, 15.
34, 34 . . . II 140, 30.

Leviticus

1-11. 21-22 . . I 302, 5.
1, 9. 13. 17. 2, 2 u. s. w.: II 300, 14.
3, 2. 5 . . . II 47, 19.
4, 7. 25. 30 . II 47, 19.
4, 18 . . . . II 47, 20.
5, 12 . . . . II 47, 19.

7, 8 (18) . . . II 142, 22.
11 . . . . . I 366, 7.
11, 4 . . . . II 87, 7.
11, 45 . . . II *134*, 7.
12, 3 . . . . II 52, 15.
16, 8. 10 . . II 113, 24.
16, 24. 25 . . II 47, 19.
16, 29 ff. . . II 373, 14.
16, 29. 31 . . II *240*, *17*.
17, 11 . . . II 382, 15.
19, 26 . . . I *368*, *6*.
19, 29 . . . II 46, 5.
19, 31: I 77, *17*. — II *9*, *8*.
21, 17-21 . . I 27, 9.
23, 24. 27. 28 . II 373, 14.
25, 4-7. 10-17 . II 373, 17.
25, 4-7 . . . II 374, 24.
25, 8 ff. . . . II 373, 20.
26, 5 . . . . II 176, 2.
26, 11. 12 . . II 236, 3.
26, 12: II 352, 9. 359, 3.
27, 1-3 . . . II *305*, *27*.
27, 2 . . . . II 307, 21.
27, 17 ff. . . . II 373, 20.

Numeri

2 . . . . . II 93, 29.
6, 1-3 . . . . II *306*, *1*.
6, 2. 4. 6. 7. 9. 12. 13. 18. 21 . . . . II 307, 21.
6, 11. 12 . . II *306*, *5*.
6, 13 . . . . II *306*, *7*.
6, 20. 21 . . II *306*, *8*.
11, 4-6 . . . II 388, 12.
11, 4 . . . . II 388, 31.
11, 10 . . . II *388*, *18*.
11, 18-20 . . II *388*, *20*.
11, 18 . . . II 389, 3.
11, 19. 18 . . II 389, 5.
11, 20 . . . II 389, 13.
12, 7. 8 . . . II 192, 10.
12, 7 . . . I 42, 18. 24.
12, 8: I 242, 2. — II 162, 5.
15, 3 . . . . II 47, 19.
16, 40 . . . II 185, 9.
21, 16 . . . I 316, 19.
21, 34. 35 . . *II 169, 14.
21, 35: II 171, 25. 174, 6.
23, 24 . . . I 111, 12.
23, 23 . . . I *368*, *12*.
24, 17: I *110*, *18*. *111*, *14*.
25, 1 . . . . I 7, 23.
25, 2. 3 . . . I 7, *24*.
27, 16 . . . I 135, 18.
30, 2-5 . . . II *306*, *12*.
30, 3-15 . . . II 307, 21.
30, 6-16 . . . II 306, 22.

Deuteronomium

1, 10 . II *10*, *16*. *99, 12.
1, 15 . . . . I 301, 32.
1, 26 ff. . . . *II 169, 17.
1, 31 . . . . I *340*, *28*.
1, 32. 33 . . I 196, 16.
2, 34: II *171*, *25*. 174, 6.
4, 6-18 . . . I *301*, *17*.
4, 19. 20 . . II *10*, *2*.
4, 19: I 8, 25 ‖ *301*, *26*. — II 6, 21-27. 9, 26 ‖ 316, 8.
4, 20 . . . . II 328, 18.
4, 24: I 283, 1. 4. 20. — II 140, 1. 8. 10. 142, 4. 6.
4, 28 . . . . II 212, 11.
4, 32 . . . . II 91, 4.
5, 14 . . . . II 131, 18.
5, 31 . . . . II *134*, *18*.
6, 5 . I 8, *2* ‖ II 376, 23.
6, 13: I *9*, *8* ‖ II 12, 23. *214*, *13*. 18. 273, 5. 8.
7, 4 . . . . *II 169, 17.
7, 14 . . . . II 328, 13.
8, 2. 15 . . . II 392, 6.
8, 2 . . . . . II 392, 1.
8, 3 . II 366, 10. *392*, *5*.
9, 3: I 283, 1. 4. 20. — II 140, 1. 8. 10. 142, 4. 6.
9, 9 . . . . II 365, 9.
9, 14 . . . . *II 169, 17.
9, 18 . . . . II *331*, *19*.
10, 12. 13 . . II *128*, *18*.
10, 17 . . . II 223, 30.
10, 20: I *9*, *8* ‖ II 12, 23.
13, 1-3: I *176*, *19*. 177, 16.
13, 1 . . . . I 176, 27.
13, 3: I *8*, *2* ‖ 176, 27. — II 376, 23.
13, 4: I *8*, *5*. *7* ‖ II *184*, *18*.
15, 1-3 . . . II 373, 18.
15, 6: II *169, 13. *170*, *13*. 171, 5. 173, 9. *16*. *175*, *5*.
15, 9 . . . . II *320*, *9*.
15, 12 . . . II 46, 23.
16, 3 . . . . II 240, 16.
16, 9 ff. . . . II 373, 13.
16, 16: I *302*, *4* ‖ II 344, 5. 7. 374, 22.
17, 3 . . . . I 8, 25.
18, 14. 12 . . I *368*, 7.
18, 14 . I *87*, *22*. *24*. 27.
18, 15: I *87*, *25*. 108, 26. *368*, *9*.
18, 18 . . . I 108, 26.
18, 20 . . . I 9, 16.
18, 22 . . . I 9, 16.
22, 23. 24 . . I *86*, *4*.
22, 25. 26 . . I *86*, *10*.
23, 1. 17 . . I 301, 30.
23, 1 . . . . II 343, 16.
23, 2 . . . . II 343, 15.
23, 3 . . . . II 343, 18.
23, 7. 8 . . . II 343, 16.
23, 14: II 352, 9. 359, 3.
23, 17. 18 . . II 46, 5.
23, 17 . . . I 301, 32.
24, 18 . II *254*, *16*. 28.
25, 4: I 130, 4. 322, 13. — II 40, 2.
25, 19 . . . *II 169, 14.
28, 11. 12 . . *II 169, 13.
28, 12: II *170*, *13*. 171, 5. 173, 9. *16*. *175*, *5*.
28, 15 ff. . . . *II 169, 17.
28, 46 . . . I 204, 11.
28, 66 . . . I 196, 20.
29, 2. 3 . . . *II 169, 15.
29, 18 . . . II 392, 22.
30, 14 . . . II 356, 29.
32, 2. 3 . . . II *354*, *22*.
32, 2 . . . . II 354, 28.
32, 6 . . . . II *346*, *22*.
32, 8. 9: I *279*, *32*. — II *30*, *8*.
32, 9: I 6, 16. 9, 4. 17, 4 ‖ 155, 14. 200, 1. 204, 10. *280*, *5*. *6*. — II 9, 27. 32, 24. 45, 19. 46, 17.
32, 11 . . . I 308, 3.
32, 18 . . . II 346, 21.
32, 20 . . . II *346*, *24*.
32, 21. 22 . . I *10*, *7*.
32, 21: I 200, 29. *201*, *4*. *265*, *4*.
32, 30 . . . II 173, 5.
32, 39: I *153*, *26*. *27*. *154*, *1*.
32, 43 . . . II *335*, *5*.
33, 1 . . . . II 241, 27.
34, 5. 6 . . . I *177*, *31*.
34, 6 . . . . . I *178*, *5*.

Josua

1, 2. 9, 4. 6 (8, 31. 33): II 192, 10.
10, 12 . . . II *332*, *27*.
18, 16 . . . II 95, 27.
22, 16. 18. 19 . II 372, 17.
24 . . . . . I 15, 28.
24, 14 . I *15*, *30*. *16*, *2*.
24, 15 . . . I *16*, *6*. *9*.
24, 16. 17 . . . I *16*, *11*.
24, 18 . . . . I *16*, *16*.

Richter

11, 30. 31 . . II *307*, *25*.
16, 30 . . . II *333*, *1*.
19, 22. 20, 13: II 113, 28.

Ruth

2, 12 . . . . . I 308, 3.

I Samuelis

1, 9 ff. . . . II 326, 14.
1, 9-11 . . . II *307*, *9.*
1, 10. 11: II 307, 18. *332*, *5.*
1, 11-13 . . . II 303, 6.
1, 11 . . . . II *307*, *22.*
1, 19. 20 . . II 337, 13.
2, 12 . . . . II 242, 1.
2, 22-24. 34 . II 381, 6.
2, 25: I *16*, *22* ‖ II *376*, *26.* *381*, *9.*
9, 1-20 . . . I 88, 17.
9, 20 . . . . I 88, 4.
10, 27 . . . II 242, 1.
12, 16. 17: II *329*, *15.* 24.
12, 18 . . . II *329*, *18.*
25, 17 . . . II 242, 1.
25, 29 . . . I 9, 13.

II Samuelis

3, 24 . . . . II 242, 1.
5, 10 . . . . II 50, 2.
7, 4-17 . . . II 402, 13.
7, 8. 25. 27 . II 50, 2.
7, 10 . . . . II 242, 1.
7, 14 . . . . I 135, 30.
7, 18-22 . . . II *402*, *15.*
22, 44. 45 . . I *200*, *14.*
24, 1 . . . . I 341, 17.

I Könige

4, 25-30 . . . I *241*, *13.*
10, 1 . . . . I 241, 1.
10, 2-4 . . . I *241*, *3.*
10, 5-7 . . . I *241*, *7.*
12, 11. 14 . . I 206, 28.
13, 1-3 . . . II 310, 25.
13, 12 . . . II 162, 5.
14, 1-18 . . . I 88, 5. 18.
17. 18 . . . II 330, 2.
17, 9 . . . . I 170, 6.
17, 11-16 . . I 170, 9.
17, 21. 22 . I 181, 9. 30.
18, 21 . . . I *18*, *10.*
22, 19 . . . II 283, 22.

II Könige

1, 3 . . . . I *88*, *9.*
1, 10 . . . . II 241, 29.
4, 8-17 . . . II 261, 20.
4, 21. 25. 40. 42: II 242, 2.
4, 34. 35: I 181, 10. 30.
4, 40 . . . . II 369, 15.
5, 14 . . . . I 170, 4.
6, 6 . . . . II 242, 2.
7, 17 . . . . II 242, 2.
8, 4. 7. 8. 11 u. s. w.: II 242, 2.
9, 11 . . . . II *162*, *20.*
19, 18 . . . I 236, 18.
20, 1 ff. . . . II 326, 16.
20, 18 . . . II 337, 15.
21, 24 . . . II 314, 27.
22, 2 . . . . II 314, 27.
22, 11-13. 18. 19: II 310, 23.
23, 3 ff. . . . II 310, 23.
23, 4-25 . . . II 314, 27.

I Chronica

6, 49 . . . . II 47, 20.
16, 22 . . . II *150*, *23.*
16, 26 . . . I 28, 8.
16, 40 . . . II 47, 19.
21, 1 . . . . I 341, 18.
21, 29 . . . II 47, 19.
28, 18 . . . II 47, 20.

II Chronica

1, 10. 11 . . I 240, 25.
26, 16. 19 . . II 47, 20.
32, 25. 26 . . II 384, 6.

Psalmen

1, 2: I 254, 21 ‖ II 385, 27.
2, 3 . . . . . II *270*, *9.*
2, 8: I *280*, *8.* — II *34*, *16.*
4, 2 . . . . . II *393*, *23.*
4, 7 . II *75*, *7* ‖ *319*, *3.*
5, 4 . . . . II *325*, *11.*
6, 2 . . . . I *341*, *14.*
6, 9 . . . . I 171, 11.
7, 4-6: II *175*, *23.* *251*, *8.*
7, 10 . . . . II 317, 16.
8, 3 . . . . II 324, 22.
9, 14. 15: II *105*, *20.* 147, 20.
9, 15 . . . . II 105, 23.
12, 4 . II *184*, *30.* 185, 4.
13, 3 . . . . II 324, 17.
15, 4 . . . . II 50, 12.
15, 9. 10: I *184*, *9.* *229*, *16.*
15, 10 . . . I 204, 15.
16 . . . . . II 303, 8.
16, 8 . . . . I 308, 3.
17, 12 . . II *88*, *2.* 25.
17, 30 . . . II *382*, *8.*
18, 2 . . . . II *132*, *4.*
18, 5 . I 114, 26. 204, 13.
18, 9 . II *184*, *29.* 185, 3.
19, 8 . . . . II 327, 13.
21, 8 . . . . I 18, 14.
21, 16 . . . II *201*, *10.*
21, 23 . . . II *335*, *28.*
23, 8 . . . . II 221, 13.
23, 10 . . . II 50, 2.
24, 1. 2 . . . II 318, 26.
24, 1 . . . . II *319*, *6.*
25, 2 . II *272*, *29* ‖ *383*, *25.*
25, 4. 5 . . . II *400*, *6.*
26, 1-3 . . . I *25*, *8.* 15.
26, 1 . II *75*, *5.* *243*, *16.*
26, 3: I *25*, *22* ‖ II *243*, *18.*
27, 3 . . . . II *402*, *29.*
29, 1 . . . . II *355*, *21.*
29, 2 . . . . II *355*, *18.*
30, 19 . . II *356*, *2.* 7.
31, 5 . . . . I *257*, *13.*
32, 5 . . . . I *297*, *11.*
32, 9: I *136*, *9.* — II *130*, *20.*
32, 17 . . . II 327, 14.
33, 4 . . . . II *355*, *10.*
33, 8: II *110*, *13.* *250*, *4.* *251*, *29.*
33, 11-15 . . II *125*, *15.*
33, 13 . . . II *125*, *25.*
33, 15 . . . II *125*, *20.*
33, 16 . . . I 21, 19.
33, 20: I *40*, *5* ‖ II *170*, *10* *383*, *7.* *393*, *13.*
35, 8 . . . . I 308, 3.
35, 10 . . . II *75*, *8.*
36, 8 . . . . I *342*, *2.*
36, 9 . . . . II *180*, *24.*
36, 11 . . . II *180*, *26.*
36, 14 . . . II 384, 11.
36, 22 . . . II *180*, *27.*
36, 29 . . . II *180*, *28.*
36, 30. 31 . . II *200*, *9.*
36, 30 . . . II *20*, *27.*
36, 34 . . . II *180*, *31.*
37, 2 . . . . I 341, 14.
37, 5 . . I 37, 8 ‖ 353, 10.
37, 6. 7 . . . II *402*, *25.*
37, 14. 15 . . I *9*, *19.*
38, 6 . . . . II *201*, *4.*
38, 8: I *40*, *4* ‖ II *398*, *20.* 25. 399, 14.
38, 9 . . . . II *402*, *24.*
39, 7 . II 200, 22 ‖ 381, 1.
41, 2 . . . . I 5, 4.
41, 3 . . . . I 5, 2. *5.*
41, 4 . . . . I 5, 7.
41, 5 . . . . I 5, 8. *9.*
41, 6 . . I 5, 9. *19.* *6*, *1.*
41, 7 . . . I 5, 21. *6*, *1.*
41, 11 . . . I 5, 7.
41, 12 . . . I 5, 9. *19.*
43, 14-17 . . I *18*, *16.*
43, 14 . . . I 18, 13.
43, 15 . . . I 18, 14.

43, 18. 19 . . I 18, 23.
43, 19 . . . . I 19, 1.
43, 20: I 19, 3. 4 ‖ II 201, 13.
43, 21. 22 . . I 19, 6.
43, 22 . . . . I 19, 14.
43, 23: I 19, 16 ‖ 53, 5. 208, 12.
43, 24 . . . . I 342, 7.
43, 26: II 201, 9 ‖ 301, 16.
44, 3-6 . . . . I 107, 12.
44, 4. 5: II 145, 13. 146, 3.
44, 7. 8 . . . . I 107, 19.
44, 7: I 107, 23. 30 ‖ II 353, 2. 360, 23.
44, 8: I 107, 25. 108, 1. 150, 29.
44, 18 . . . II 354, 25.
45, 5 . . . . II 182, 4.
45, 10 . . . *II 99, 12.
46, 6 . . . . . I 282, 27.
47, 2. 3: II 180, 21. 182, 4.
47, 3 . . . . I 8, 19.
47, 9 . . . . II 173, 26.
48, 10. 11 . . II 82, 27.
48, 13. 21 . . I 362, 4.
49, 1: II 4, 21. 215, 14. 223, 4. 18.
49, 13 . . . I 27, 2.
50, 7 . . . . II 200, 24.
50, 12 . . . II 196, 15.
50, 8 . . . . I 240, 22.
50, 12 . . . II 184, 12.
53, 7: I 125, 8. — II 153, 9.
53, 8 . . . . II 153, 12.
56, 2 . . . . I 308, 3.
57, 4: II 200, 25. 27 ‖ 309, 25. 310, 1.
57, 5 . . . . II 346, 3.
57, 7. 8 . . . II 327, 26.
58, 6 . . . . II 50, 2.
60, 5 . . . . I 308, 3.
61, 13 . . . I 40, 10.
62, 8 . . . . I 308, 3.
62, 9 . . . . II 184, 20.
62, 11 . . . I 366, 12.
65, 11: II 391, 12. 13. 15.
67, 12. 13 . . I 114, 23.
67, 12 . II 2, 15. 72, 4.
68, 7 . . . . II 50, 2.
68, 22: I 162, 23. 26. *291, 21. — II 165, 5.
71, 7 . . . . I 158, 2.
72, 8: I 153, 25 ‖ II 379, 3.
73, 13. 14 . . II 371, 5.
73, 14 . . . II 370, 29.
73, 19 . . . II 328, 23.
75, 3 . . . . II 180, 20.
76, 3 . . . . II 185, 9.
77, 1-3 . . . I 322, 31.
77, 2: I 132, 27. 322, 28.
77, 24 . . . II 370, 4.
77, 25 . . . II 370, 2.
77, 49 . . . II 247, 17.
77, 65 . . . I 342, 8.
78, 11 . . . I 35, 28.
79, 5. 8. 15. 20: II 50, 2.
80, 6 . . . . I 208, 18.
81, 1: I 298, 5. 7. 302, 2. — II 223, 1. 3. 291, 27.
81, 7 . II 291, 28 ‖ 343, 3.
83, 9. 13 . . II 50, 2.
85, 8 . . . . II 4, 21.
86, 2 . . . . II 105, 23.
88, 31. 33 . . II 127, 12.
89 . . . . . II 303, 9.
89, 1. 2 . . . II 310, 6.
89, 4 . . . . II 372, 20.
90, 4 . . . . I 308, 3.
90, 13: II 207, 5. 219, 25 ‖ 328, 24. 382, 20.
91, 14 . . . I 27, 28.
94, 8 . . . . II 372, 15.
95, 4 . . . . II 4, 21.
95, 5: I 204, 30. 232, 20. 298, 6. — II 215, 15. 218, 28. 222, 29.
96, 9 . . . . II 222, 27.
96, 11 . . . II 324, 15.
97, 8 . . . . I 17, 7.
98, 6 . . . . II 326, 15.
100, 8: II *169, 14. 171, 16. 22. 173, 22. 174, 1.
101, 1 . . . II 303, 10.
101, 26. 27. 28: I 329, 18.
101, 26: II 132, 5. 182, 16.
101, 28: I 72, 21. 284, 20. — II 133, 1.
103, 1-7 . . . II 401, 29.
103, 4 . . . I 13, 29.
103, 6 . . II 88, 15. 26.
103, 14. 15 . . I 345, 16.
103, 15: II 284, 8 11 ‖ 370, 28.
103, 24-26 . . II 95, 7.
103, 24 . . . II 297, 8.
104, 15 . . . II 150, 23.
105, 20 . . . I 195, 21.
105, 40 . . . I 124, 30.
106, 20: I 117, 13. 158, 31. 257, 30. — II 12, 28 ‖ 364, 15.
108, 1. 2: I 140, 3. 149, 13.
108, 1 . . . II 315, 9.
108, 7. 8 . . II 310, 27.
108, 8 . . . I 140, 8.
108, 11. 12 . . II 356, 3.
108, 16 . . I 149, 18. 19.
109, 1 . . . II 359, 5.
109, 4 . . . II 334, 15.
113, 12: I 236, 13. 295, 7.
115, 3 . . I 24, 14. 16.
115, 4: I 24, 17. 27. 26, 14.
115, 6: I 26, 15 ‖ II 271, 11.
117, 14 . . . I 24, 4.
117, 19. 20 . . II 105, 17.
117, 19 . . . II 105, 24.
118, 18: I 132, 30. 323, 5. 11. — II 184, 27. 185, 2.
118, 62 . . . II 325, 15.
118, 73 . . . I 307, 23.
118, 105 . . . II 75, 6.
122, 1: II 318, 25. 352, 19.
130, 1. 2 . . II 85, 16.
130, 1 . . II 85, 23. 31.
132, 2 . . . II 151, 3.
134, 15: I 236, 13. 295, 7.
135, 2. 3: II 223, 10. 30.
135, 2: II 4, 21. 223, 6.
136, 8. 9: II *169, 14. 174, 9.
138, 2-5. 23 . II 317, 14.
139, 4: I 170, 21 ‖ II 324, 17.
140, 2: I 254, 19. — II 234, 19. 22 ‖ 325, 13. 395, 23.
147, 4: I 114, 25. 204, 12. 261, 5.
148, 3: II 14, 15. 282, 22. 283, 21 ‖ 316, 1. 3.
148, 4. 5: II 48, 2. 90, 2. 91, 7.
148, 4 . . . II 14, 16.
148, 5: I 136, 9. — II 130, 20.

Proverbia

1, 6: [I 242, 3. —] II 162, 6.
1, 17 . . . . II 391, 11.
2, 5: I 98, 11. 20. — II 185, 15.
3, 18 . . . . II 369, 27.
4, 23: I 368, 16 ‖ II 384, 28.
5, 15-17 . . . I 316, 23.
5, 22: I 104, 25 ‖ II 324, 23.
7, 1 . . . . I 19, 20.
8, 5 . . . . I 249, 22.
9, 2 . . . . I 37, 18.
9, 5. 6 . . . I 249, 24.
9, 16 (4) . . . I 249, 23.
10, 17 . . . II 77, 11.
10, 19 . II 1, 1 ‖ 345, 24.
10, 31 . . . II 385, 28.
13, 8 . II 172, 30 ‖ 384, 12.
13, 25 . . . II 176, 3.
14, 29 . . . . I 40, 16.
15, 17 . . . II 366, 21.
15, 26 . . . I 8, 11.
15, 29 . . . I 295, 11.
15, 32 . . . II 379, 19.
16, 1 . . . . II 379, 19.
17, 3 . . I 21, 26. 36, 21.
20, 1 . . . . II 379, 22.

20, 25 . . . II *306*, *26*.
22, 26. 27 . . II *378*, *14*.
23, 5: I *15*, *13* ‖ II *114*, *26*.
24, 32 (30, 9) . II 383, 32.
24, 59-63 (30, 24-28): I *358*, *11*.
24, 59. 60 (30, 24. 25): I 359, 1.
27, 19 . . . II *116*, *4*.
28, 6 . . . . II 174, 31.

Prediger Salomo's

1, 2 . . . . II *201*, *2*.
1, 9 . . . . I *282*, *6*.
4, 2 . . . . I *19*, *23*.
5, 1 . . . . II *352*, *21*.
5, 4 . . . . II *306*, *27*.

Hohelied Salomo's

2, 9 . . . . II 385, 21.
2, 10: I *27*, *22* ‖ II 385, 23. *24*.
2, 11 . . I *27*, *22*. *25*. 27.
2, 12 . . . . I 27, 27.
2, 15 . . . . I 366, 12.

Hiob

1, 5 . . . . II *381*, *19*.
1, 6-2, 7 . . . II 114, 2.
1, 9-11 . . . II *394*, *4*.
1, 11 . . . . II 394, 11.
1, 12 . II 287, 8 ‖ 394, 1.
1, 21 . . . . II 394, 12.
1, 22 . II 320, 7. 394, 3.
2, 4. 5 . . . II *394*, *16*.
2, 6 . . . . II 287, 8.
2, 9 . . . . II *394*, *13*.
2, 10: II *125*, *33* ‖ *320*, *5*. *394*, *14*. *22*.
3, 8: II 95, 11 ‖ *329*, *3*. 338, 3.
5, 18 . . . . I *154*, *7*.
7, 1: II 382, 5. *6*. 385, 15.
8, 9 . . . . I 301, 10.
10, 8 . . . . I *307*, *23*.
15, 14 . . . I 257, 21.
25, 4 . . . . I 257, 21.
31, 27. 28 . . I *29*, *1*.
33, 1. 31 . . II 367, 6.
34, 16 . . . II 367, 6.
37, 13 . . . II 367, 6.
40, 1. 20 . . II 114, 10.
40, 3 . . . . II *392*, *4*.
40, 14 . . . II 362, 16.
42, 2 . II 15, 13. 24, 12.

Weisheit Salomo's

1, 4: I *254*, *16*. — II *31*, *12*.
1, 5 . . . . II *160*, *28*.
1, 7: I *277*, *20* ‖ II 320, 13.
1, 15 . . . . II 46, 12.
3, 6: I 21, 26. 33, 6. 36, 21 ‖ II 47, 19.
3, 1-19 . . . II 46, 12.
4, 7 . . . . I 43, 12.
6, 13 . . . . II 11, 4.
7, 7 . . . . I 46, 12.
7, 25. 26 . . I *263*, *27*.
7, 25 . . . . II 231, 13.
7, 26: I 32, 18 ‖ 299, 1. — II 11, 5. 15. 31, 20. 133, 9. 168, 15. 231, 14.
8, 8 . . . . I 204, 11.
9, 6 . . . . II *83*, *15*.
9, 13-16 . . . II *297*, *11*.
9, 15: I 4, 28. 9, 13. 43, 9 ‖ II 301, 12.
10, 5 . . . . II *31*, *3*.
10, 16: I 204, 11. — II 192, 10.
10, 19 . . . II *265*, *16*.
11, 25: I 297, 2 ‖ II 309, 5.
11, 27 . . . I *297*, *4*.
11, 32. 35 (32), 17 [?]: II 241, 32.
12, 1. 2: I *297*, *4*. — II *201*, *28*.
12, 1 . . . . I *308*, *18*.
13, 2 . . . . II 352, 18.
13, 10: I 236, 13. 295, 7. — II 212, 11.
15, 3 . . . . II 46, 12.
15, 10 . . . I 28, 11.
16, 24 . . . I 299, 31.
16, 28 . . . II 395, 25.
17, 1: II 151, 13. 247, 25.

Sirach

10, 4 . . . . II 284, 26.
18, 13 . . . I *297*, *11*.
19, 22 . . . I 264, 8.
21, 18: II 77, *13*. *163*, *23*.
28, 17 . . . I 206, 28.
39, 21. 17 . . I *345*, *23*.

Esther

3, 1-5 . . . . I 28, 21.
3, 6. 7 . . . II 326, 19.
4, 16. 17 . . II 326, 19.
4, 17: I 28, 23 ‖ II *331*, *23*. *25*.
6, 7 . . . . II 337, 17.
8, 6 . . . . II 390, 16.
9, 26-28 . . . II 326, 19.

Judith

8, 26. 27 . . II *382*, *24*.
12, 12. 16 . . II 337, 18.
13 . . . . . II 337, 18.
13, 4-9 . . . II 326, 22.
13, 7. 8 . . . II 327, 17.

Tobias

3, 1. 2 . . . II, *331*, *29*.
3, 16. 17: II *321*, *20*. 398, 29.
12, 7: II *20*, *21*. 23. *31*, 7.
12, 8 . . . . II *322*, *1*.
12, 12: II 321, 19. *24*. 398, 29.
12, 15 . . . II *321*, *26*.

Hosea

7, 6 . . . . II 395, 5.
10, 12: [I 305, 16.] II [11, 9. 14.] *74*, *24* ‖ 323, 13.
11, 9 . . . . I 124, 30.
13, 4 . . . . II 283, 22.
13, 14: II 21, 7 ‖ 359, 10.
14, 9: I *323*, *23* ‖ II *303*, *15*. 373, 11.
14, 10 . . . I *242*, *5*.

Amos

4, 13 . . . . I 176, 3.
5, 25. 26 . . II 8, 17.
7, 9 . . . . II 49, 12.
8, 11 . . . . II 366, 29.

Micha

1, 2 ff. . . . I 291, 10.
1, 12. 13 . . II 126, 3.
1, 12 . . . . II 127, 10.
5, 2: I 91, 11. *101*, *33*. 204, 9.
7, 7 . I 176, 3. 213, 20.

Joël

2, 13 . . . . I 124, 30.
2, 25 . . . . I 135, 30.
2, 32 . I *25*, *1* ‖ II 323, 8.

Jona

2 . . . . . II 326, 28.
2, 1 ff. . . . II 329, 5.
2, 1. 2. 11 . . II 338, 3.
2, 1. 2 . . . II 327, 29.
2, 1: II 206, 22. 27 ‖ 329, 1.
2, 2-4 . . . II *332*, *13*.
3, 2-4 . . . II 329, 6.
3, 4: II 206, 19 ‖ 326, 28.
4, 2 . . . . II 329, 9.
4, 6 . . . . *II 203, 29.

Habakuk

3, 1. 2 . . . II 332, 8.
3, 13 . . . . I 176, 3.
3, 18 . I 176, 3. 213, 20.

Zephania

1, 2 ff. . . . I 291, 10.
3, 7-13 . . . II 289, 14.
3, 8 ff. . . . I 291, 10.
3, 8. 9 . . . II 290, 2.
3, 9 . . . . II 290, 5.
3, 11 . . . . II 290, 6.
3, 13 . . . . II 290, 7.

Haggai

2, 6 . . . . II 181, 23.

Sacharia

5, 7 . . . . II 96, 10.
6, 12 . . . . II 400, 26.
7, 10 . II 319, 11. 396, 6.
9, 9 . . . . II 292, 9.
13, 2 . . . . . I 367, 1.
14, 8 . . . . II 395, 8.

Maleachi

1, 3 . . . . II 310, 6.
1, 6 . . . . II 346, 26.
1, 11 . . . . II 397, 20.
3, 1 ff. . . . I 291, 10.
3, 1 . . . . I 131, 13.
3, 2. 3: II 96, 4 ‖ 390, 19.
3, 2: I 283, 2. 20. — II 16, 12 ‖ 390, 7.
3, 3: I 283, 21. — II 115, 3. 272, 27.
3, 6: I 72, 22. 284, 21. — II 133, 2.
4, 2: II 125, 26. 150, 16 173, 28. 182, 12.

Jesaia

1, 2 . II 346, 24. 367, 6.
1, 4 . . . . I 197, 10.
1, 7 . . . . I 197, 12.
1, 12 . . . . II 399, 25.
1, 15 . . . . II 399, 26.
1, 19. 20 . . II 128, 12.
1, 20 . . . . II 132, 11.
2, 2. 3. 4 . . II 35, 18.
2, 2 . II 35, 4. 8. 10. 14.
2, 3 . II 35, 13. 15. 17.
2, 4 . . . . II 35, 24.
4, 4 . . . II 390, 7. 17.
5, 8 . . . . I 197, 4.
5, 11 . . . . I 197, 5.
5, 12 . . . . II 182, 17.
5, 18 . . . . I 197, 6.
5, 20: I 197, 7. — II 137, 12, 14.
5, 22 . . . . I 197, 8.
6, 1. 2: I 93, 30. 97, 22. 98, 1.
6, 1 . . . . I 94, 4.
6, 2 . . . . II 89, 9.
6, 9. 10: I 134, 9. 194, 18.
6, 10: I 6, 7 ‖ 170, 19 ‖ II 390, 10.
7, 11: I 86, 20. 28. 87, 3.
7, 10-14 . . . I 85, 21.
7, 14: I 85, 17. 33. 86, 21. 23. 91, 11. 204, 10.
8, 18 . . . . I 204, 11.
9, 2: II 75, 13. 136, 26. 221, 11. 270, 8.
9, 6. 7 . . . II 292, 9.
9, 6 . II 57, 9. 243, 12.
11, 1. 2 . . . I 91, 11.
11, 2 . . . . I 46, 12.
11, 6 . . . . I 366, 12.
14, 4 ff. . . . II 114, 14.
14, 9. 10 . . I 17, 14.
14, 10 . . . I 17, 18.
14, 11 . . . I 17, 21.
14, 12 . . I 17, 24, 27.
14, 19. 20 . . I 18, 1.
17, 10 . . . I 176, 3.
20, 2. 3 . . . II 159, 21.
24, 1 ff. . . . I 291, 10.
25, 8: II 105, 12 ‖ 328, 1.
27, 1 . . . . II 95, 11.
27, 12 . . . II 323, 6.
28, 1. 7 . . . II 379, 22.
28, 9-11 . . I 3, 1. 7. 17.
28, 10 . . I 3, 16. 4, 1.
28, 16 . . . II 35, 9.
29, 13 . . . I 7, 10.
34, 5 . . . . II 360, 17.
35, 5. 6 . . . I 169, 21.
35, 6 . . . . I 170, 20.
38, 1 ff. . . . II 326, 16.
38, 1-8 . . . II 261, 17.
38, 19 . . . II 261, 18.
39, 7 . . . . II 337, 15.
40, 3: I 131, 13. — II 79, 16.
40, 6-8 . . . II 339, 13.
40, 6 . . . . II 339, 11.
40, 10 . . .. I 40, 10.
40, 13 . . . II 298, 1.
42, 4 . . . . I 104, 24.
42, 7 . . . . II 270, 6.
43, 3. 4 . . . I 13, 7.
43, 10: I 31, 20 ‖ 135, 19.
43, 20. 21: I 6, 22 ‖ II 10, 8.
43, 20: I 303, 6. — II 47, 10.
44, 9 ff. . . . II 212, 11.
45, 1 . . . . I 176, 3.
45, 7 . II 126, 2. 127, 16.
45, 23 . . . II 397, 18.
47, 14. 15: II 16, 21. 127, 14.
48, 9 . . . . II 17, 3.
48, 16 . . . I 96, 22.
49, 8 . . . I 39, 19. 28.
49, 8. 9 . . . I 104, 27.
49, 9: I 104, 25. 26. 105, 1. — II 270, 6.
49, 22. 23 . . II 335, 9.
51, 7 . . . . I 6, 3.
51, 21 . . . II 379, 22.
52, 13-15 . . I 105, 11.
52, 14: I 106, 8. — II 144, 21.
52, 15 . I 105, 8. 106, 9.
53, 1-8 . . . I 105, 16.
53, 1-3 . . . II 145, 5.
53, 2. 3: I 286, 5. — II 144, 21. 146, 6. 167, 15.
53, 2: II 145, 22. 146, 10. 22. 147, 7. 15.
53, 3: I 105, 10. 106, 10. — II 147, 8.
53, 4 . . . . I 106, 13.
53, 5: I 105, 7. 106, 14. 16. 25. 204, 14.
53, 7: I 182, 14. 16. — II 205, 5.
53, 8 . . . . I 106, 21.
53, 9 . . . . I 123, 17.
53, 12: I 166, 31. — II 271, 16. 17.
54, 11-14 . . II 237, 10.
54, 11. 12 . . II 237, 15.
54, 11 . . . II 181, 8.
54, 12 . . . II 181, 7.
55, 12 . . . I 17, 8.
57, 17 . . . I 154, 1.
57, 18 . . . I 154, 1.
58, 9 . . II 319, 21. 24.
58, 10 . . . II 324, 15.
60, 1 . . . . II 75, 10.
60, 19 . . . II 122, 22.
61, 1 ff. . . . I 213, 20.
61, 2 . . . . II 344, 6.
62, 11: I 40, 10 ‖ 176, 3. 213, 20.
64, 4 . . . . II 375, 7.
65, 1 . . . . I 200, 15.
65, 11-15 . . I 37, 21.
65, 11 . . . I 37, 18.
65, 25 . . . I 366, 12.
66, 1: I 8, 15 ‖ II 345, 14. 349, 21. 351, 22. 353, 3. 359, 5. 360, 25.

Jeremia

1, 4. 9 . . . II 185, 8.
1, 9. 10 . . . I 273, 5.

Digitized by Google

1, 10 . I 273, 17. 274, 3.
2, 11 . . . . I 236, 18.
5, 6 . . . . I 366, 12.
7, 17. 18 . . II 8, 10.
7, 22. 23 . . II 319, 11.
7, 31. 32 . . II 95, 23.
8, 2 . . . . II 283, 22.
9, 23. 24 . . I 44, 19.
10, 3 ff. . . . II 212, 11.
10, 24 . . . I 341, 15.
11, 4 . . . . II 328, 18.
11, 20 . . . II 317, 16.
12, 7 ff. . . . I 291, 10.
14, 22: I 28, 14 ‖ II 36, 3.
15, 1 . . . . II 326, 15.
16, 19: I 28, 13 ‖ II 36, 3.
17, 10 . . . II 317, 16.
19, 13 . . . II 8, 10.
20, 7. 8: I 11, 10 ‖ 300, 1.
20, 7 . . . . I 54, 20.
23, 5 f. . . . I 213, 20.
23, 5 . . . . II 292, 9.
23, 23 . . . II 13, 17.
23, 24: I 277, 22. 282, 19. — II 13, 15 ‖ 320, 15. 351, 21.
38, 30: II 254, 16. 18. 25. 28.
39, 27 . . . I 135, 18.
39, 35 . . . II 95, 23.
40, 8 . . . . I 291, 10.
41, 14 . . . II 46, 23.
51, 17 . . . II 8, 10.

Baruch

1, 10 . . . . II 200, 22.

Klagelieder des Jeremia

3, 27-29 . . . II 176, 21.
3, 33 . . . . II 270, 4.
3, 37 . . . . I 336, 26.

Ezechiel

1, 1: I 93, 22. 29. 94, 3. 97, 22. 98, 1.
1, 5-27 . . . II 89, 11.
1, 28: I 93, 22. 94, 3. 97, 22. 98, 1.
2, 1: I 93, 23. 97, 22. 98, 1.
2, 6 . . . . I 197, 17.
2, 9-3, 3 . . I 98, 25.
2, 9. 10 . . . II 76, 7.
3, 1. 2 . . . II 76, 9.
10, 1-21 . . . II 89, 11.
13, 4 . . . . I 366, 12.
16, 8 . . . . I 308, 3.
18, 2 . . . . II 254, 25.
18, 3. 4 . . . II 254, 28.
18, 10 . . . II 242, 1.
18, 20 . . . II 254, 19.
20, 11 . . . II 172, 11.
20, 25 . II 172, 2. 4. 10.
22, 18. 20-22 . I 283, 22.
22, 18. 20 . . II 16, 17.
22, 18 . . . II 16, 15.
22, 27 . . . I 366, 12.
26-32 . . . . II 114, 13.
28, 3 . . . . I 242, 11.
28, 12. 13 . . II 115, 16.
28, 15 . . . II 115, 15.
28, 19 . . . II 115, 19.
29, 3 . I 323, 13. 19. 21.
32, 2 . . . II 95, 11.
32, 6 . . . . I 323, 14.
37, 27 . . . II 352, 9.
42, 13. 43, 19. 21 (43, 25. 44, 29. 45, 17. 22, 23): II 200, 22.
48, 31-35 . . II 93, 21.

Daniel

1, 4. 6, 17. 19. 20: II 84, 30.
1, 11-16 . . . II 159, 22.
1, 20 . . . . I 242, 6.
2, 21 . II 284, 26. 285, 12.
3, 1 . . . . I 28, 15.
3, 6 . . I 28, 16. 33, 8.
3, 14 . . . . I 28, 16.
3, 15 . . . . I 28, 16.
3, 23 (Ges. der 3 Männer V. 1) . . . II 331, 27.
4, 34 . . . . II 182, 14.
6, 13 . . . . II 325, 6.
6, 16-23 . . . II 203, 29.
6, 18. 22: II 326, 26. 327, 24. 337, 25.
6, 23 . . . . II 207, 3.
7 . . . . . II 117, 25.
7, 10: I 283, 1. 24. — II 249, 20.
7, 23-26 . . . I 173, 7.
8, 12 . . . . II 200, 22.
8, 23 ff. . . . II 116, 1.
8, 23-25 . . . II 118, 1.
9, 27 . . . . II 118, 11.
11, 36 . . . II 116, 1.
12, 1-3 . . . II 10, 19.
12, 3 . . . . I 299, 17.

(Susanna)

V. 35 . . . . II 308, 26.

(Gebet des Azarias)

V. 26 . . I 23, 22. 28, 19.

(Bel und Drache)

V. 22. 27. 31. 40-42: I 28, 23.

I Makkabäer

2, 23-25. 7, 47. 9, 54-56: II 261, 24.
4, 53 . . . . II 47, 19.

II Makkabäer

3, 24-30. 4, 7-17. 9, 5-12: II 261, 24.
6, 19 . . . . I 19, 26.
6, 23 . . . . I 19, 28.
6, 24-28 . . . I 20, 3.
6, 30 . . . . I 20, 16.
6, 31 . . . . I 20, 20.
7 . . . . . I 20, 23.
7, 1 . . . . I 20, 24.
7, 2 . I 20, 29. 21, 1. 5.
7, 3 . . . . I 21, 3.
7, 4 . . . . I 21, 5. 8.
7, 5 . . . . I 21, 12.
7, 6 . . . I 21, 18. 24.
7, 7 . . . . I 21, 27.
7, 8 . . . . I 22, 1.
7, 9 . . . . I 22, 4.
7, 10 . . . . I 22, 8.
7, 11 . . . . I 22, 9.
7, 13 . . . . I 22, 13.
7, 14 . . . . I 22, 14.
7, 15 . . . . I 22, 18.
7, 16 . . . I 22, 18. 21.
7, 17 . . . . I 22, 22.
7, 18 . . . . I 22, 23.
7, 19 . . . . I 22, 26.
7, 20 . . . . I 23, 20.
7, 24 . . . . I 22, 29.
7, 25 . . . . I 23, 7. 8.
7, 26 . . . . I 23, 9.
7, 27-29 . . . I 23, 10.
7, 30 . . . . I 23, 13.
7, 31 . . . . I 23, 15.
7, 34 . . . . I 23, 17.
7, 35 . . . . I 23, 18.
15, 13 . . . II 322, 2.
15, 14 . . . II 322, 6.
15, 15 . . . II 322, 4.

Daniel sec. LXX

3, 24. 50 . . II 326, 24.
3, 25. 50 . . II 337, 20.
3, 49. 50. 94 . II 327, 19.
3, 50 ff. . . . II 328, 21.
3, 53 . . . . I 274, 1.
8, 12 . . . . II 200, 22.

Neues Testament.

Matthäus

1, 1-17 . . *II 63, 7.
1, 1 . . . . II 148, 14.
1, 9. 10 . . . II 326, 17.
1, 18-25 . . . I 90, 25.
1, 20-23 . . . *I 119, 10.
1, 20: I 32, 21 ‖ *119, 26.* 123, 24. — *II 56, 14. 142, 19.
1, 23: I 85, 14. 28. *33. 86, 18.* 23. *27. 30.* 204, 10.
2, 1-12: I *91, 13. 110, 19.
2, 1 . . . . I 109, 16.
2, 2. 9 . . . *I 85, 31.
2, 2: I 109, 17. 26. 111, 18.
2, 3-5 . . . I 102, 20.
2, 6 . . . . I 101, 33.
2, 7 . . . . I 109, 18.
2, 11 . . . I 111, 18. 22.
2, 12 . . . . I 111, 26.
2, 13-15: I 89, 22. *119, 6. 120, 12.
2, 13: I 111, 29. 112, 9. *120, 2.* 5. — *II 56, 14.
2, 14 . . . . I 112, 9.
2, 16: I 109, 19. 111, 29. 112, 11. 120, 15.
2, 19 . . . . I 120, 5.
2, 23 u. s. w.: *II 169, 18. 174, 24.
3, 3 . . . . II *79, 16.*
3, 5. 6 . . . II 302, 25.
3, 7 . . . . II *371, 2.*
3, 11 . . . . I 26, 22.
3, 12 . . . . I 94, 13.
3, 16: I *90, 22. *91, 9. *92, 1. 93, 10. 94, 21. 27. 95, 28. 97, 20. 99, 10. 21. 100, 4.
3, 17: I 80, 3. *92, 3. 94, 21. 95, 28. 97, 20. *194, 8.* 231, 16.
4, 1-11: II 53, 11. 114, 7. 394, 25.
4, 3 . II 287, 8. 321, 10.
4, 4 . . . . II 366, 10.
4, 8 . . . . II 129, 22.
4, 9 . I *28, 6* ‖ II *273, 7.*
4, 10: I *9, 8* ‖ II *12, 23.* 214, 13. *18.* 273, 5. *8.*
4, 11 . . . . II 323, 1.
4, 16: II 75, 13. 136, 26. 221, 11.
4, 18-22 . . . II 77, 1.
4, 18 . . . . I 113, 17.
4, 19 . . . . I *114, 16.*
4, 21 . . . . I 113, 14.
4, 22 . . . . I 113, 14.
5-7 . . . . I 186, 7.
5, 1. 2 . . . II 340, 29.
5, 1 . . . . II 393, 8.
5, 3 ff. . . . II 340, 31.
5, 3-11 . . . I 194, 30.
5, 3 . . . . II 87, 11.
5, 4 . . . . II *67, 6.*
5, 5 . . . . I 39, 11.
5, 8. 4. 9 . . I 296, 23.
5, 8: II *74, 20.* 139, 11. *184, 9. 194,* 7. 196, 17. 235, 24.
5, 9 . . . . II *67, 5.*
5, 10 . . . . I 5, 13.
5, 11 . . . . I 5, 13.
5, 12 . . . . I 5, 13. 15.
5, 13 . . . II 287, 2. 5.
5, 14: II *11, 1.* 9. 75, 1. *202, 19.*
5, 15 . . . I 217, 24. 25.
5, 16: I 17, 25 ‖ II *11, 2.*
5, 17 . . . . II 366, 26.
5, 22. 29. 30 . *II 95, 20.
5, 23. 24 . . II *300, 9.*
5, 25. 26 . . II 390, 8.
5, 28 . . . . I *240, 7.*
5, 34. 35: II 351, 22. 353, 3.
5, 34: I *8, 15.* 16 ‖ II 89, 22.
5, 35 . . . . I 8, 18. 19.
5, 36 . . . . I 8, 20.
5, 38 . . . . II *176, 14.*
5, 39: II *169, 23. *176, 15.* 20. *207, 12.
5, 40 . . . . II *211, 7.*
5, 43. 44 . . II 322, 14.
5, 44. 45 . . II *251, 4.*
5, 44: I 297, 15 ‖ II 299, 21.
5, 45: I *297, 12* ‖ II 348, 20.
5, 48: I 298, 28. — II 134, 6.
6, 2. 5 . . . II 342, 7.
6, 2 . II 342, 21. 385, 5.
6, 5 ff. . . . II 334, 1.
6, 5-9 . . . II *341, 16.*
6, 5 (2) . . . II *342, 15.*
6, 5: II 342, 13. 18. 23. 343, 1. 8. 23. 344, 2. 5. 9. 345, 9.
6, 6 . II 344, 19. 25. 30.
6, 7. 8 . . . II 346, 1.
6, 7: II *300, 2.* 316, 26. 345, 3. 11. 25.
6, 8: II 309, 2. 340, 1. 346, 3.
6, 9-13: II *340, 13.* 403, 2.
6, 9. 10: II *358, 3. 4. 23. 360, 5.*
6, 9: II *334, 3. 346, 12. 348, 10.* 14. *349, 4. 19.* 24. *351, 1. 353, 10. 14. 18.* 355, 10. *22. 357, 25.*
6, 10: II 229, 1 ‖ *356, 26. 357, 26. 359, 16. 360, 4. 14.* 18. 361, 2. 362, 5. *19.* 22. 363, 2.
6, 11: II *363, 23.* 364, 27. 366, 30. 33. 367, 7. 10. 368, 20. 369, 7. 18. 23. 370, 9. 28. 371, 28. 372, 3. 6. 9. 375, 1. 11. *14.*
6, 12. 14 . . II 317, 29.
6, 12: II 317, 2. *375, 20. 380, 6.*
6, 13: II 36, 2 ‖ *381, 23.* 382, 1. 23. 383, 11. 385, 19. 24. *386, 17.* 387, 9. *23. 388, 30.* 391, 18. *393, 6.* 9. 27. 394, 28.
6, 14. 15 . . II 396, 6.
6, 19 . . . . II 362, 15.
6, 20 . . . . II 362, 9.
6, 24: *II 217, 11. 220, 4. 222, 2. 22. 224, 27. 226, 28.* 232, 22. 234, 11. 273, 11. 12.
6, 25-31 . . . *II 169, 21.
6, 25. 26 . . II 175, 28.
6, 28 . . . . II *175, 31.*
6, 33 . . . . II 299, 20.
7, 2 . . . . I *10, 29*
7, 6 . . . . II 31, 9.
7, 7. 8 . . . II *321, 8.*
7, 7 . . . . II 77, 18.
7, 9 . . . . II 321, 10.
7, 11 . . . . II 321, 13.
7, 12 . . . . II 366, 26.
7, 13. 14 . . II 343, 10.
7, 13: II 57, 14 ‖ 342, 27.
7, 14: I 27, 18. 40, 7 ‖ II 87, 5. 344, 4.
7, 16. 20 . . II 380, 9.
7, 18 . . . . II 386, 25.
7, 22. 23: I 171, 11. *19.
7, 22 . . I 59, 18. 172, 7.
7, 24: I 43, 20. *21. 44, 5* ‖ II 236, 5.
7, 25: I 43, 23. 26. 44, 7. 10.
7, 26 . . . . I *43, 22.*
7, 27 . I 43, 23. 44, 3. 7.
7, 28. 29 . . I 195, 5.
8, 3 . . . . I 98, 29.

8, 10 . . . . II 343, 22.
8, 16 . . . I 186, 9.
8, 32 . . . . II 247, 5.
9, 9 . . . . I 113, 13.
9, 11-13 . . . I 256, 5.
9, 12. 13 . . I 189, 17.
9, 12 . I 255, 15. 256, 8.
9, 13 . . . . I 289, 13.
9, 20-22 . . . II 104, 25.
9, 22 . . . . [*I 61, 18.]
9, 23-26 . . . I 169, 27.
9, 30 . . . . I 170, 16.
9, 34 . . I 83, 4. 163, 17.
9, 37. 38: I 94, 11. 115, 11.
9, 38 . . . . II 299, 22.
10, 1 . I 113, 13. 367, 1.
10, 2: I 113, 13 ‖ II 354, 7.
10, 3 . . . . I 113, 13.
10, 5 . . . . I 29, 7.
10, 6 . I 275, 11. 286, 27.
10, 17-23 . . I 29, 8.
10, 18: I 141, 33. 142, 6. 18. 32. 165, 16.
10, 20 . . . I 36, 12.
10, 22 . . . I 36, 18.
10, 23: I 118, 6. — II 259, 20.
10, 28: I 30, 13. 31, 14. 16. 25. 28 ‖ *II 95, 20 ‖ 337, 18.
10, 29-33 . . I 30, 18.
10, 29: II 287, 17. 391, 13.
10, 30: I 31, 30 ‖ II 287, 20 ‖ 324, 2.
10, 32: I 10, 25. 32, 2. 15. 26 ‖ 142, 23.
10, 33: I 32, 12. 13. 33, 9. 34, 11 ‖ 142, 23.
10, 34 . I 34, 22. 35, 6.
10, 37 . I 18, 7. 36, 8.
10, 39 . I 36, 9. 37, 7.
11, 9 . . . . II 302, 27.
11, 15: I 194, 17. — II 185, 6. 194, 5.
11, 22. 24: *I 196, 27. 197, 20. 198, 8.
11, 25: II *169, 20. 333, 7.
11, 27: I 193, 14. — II 88, 19. 135, 23. 138, 4. 194, 30.
11, 28: I 194, 28. 257, 27. 29.
11, 29: I 43, 12 ‖ 132, 34. — II 86, 9.
11, 30 . . . I 28, 9.
12, 24 ff. . . . II 230, 16.
12, 24: I 83, 4. 137, 7. 163, 17. — II 242, 11.
12, 25-29 . . . I 137, 8.
12, 32: I 165, 30. — II 263, 13 ‖ 374, 13. 15. 17.
12, 36: I 8, 11. 21 ‖ II 376, 19.
12, 43 . . . I 367, 1.
13, 2. 3 . . . I 242, 14.
13, 3: I 44, 15 ‖ 280, 17.
13, 4 . . . I 44, 16. 18.
13, 5 . . I 44, 17. 45, 7.
13, 7 . . I 44, 17. 18. 21.
13, 8 . . . . I 44, 17.
13, 9: I 194, 17. — II 185, 6. 194, 5.
13, 10-17 . . I 217, 22.
13, 10 . . . I 186, 13.
13, 11 . I 47, 9 ‖ 186, 13.
13, 12 . . . II 400, 14.
13, 15 . I 6, 7 ‖ 170, 19.
13, 16 . . . I 47, 9.
13, 19: I 44, 18. 20. 46, 9.
13, 20 . I 45, 4. 6. 14.
13, 21: I 45, 5. 12. 14. 46, 9.
13, 22: I 44, 18. 21. 45, 1. 46, 10 ‖ II 174, 28.
13, 23: I 45, 4. 8, 26 ‖ II 357, 2.
13, 39. 40 . . I 330, 15.
13, 39 . . . II 361, 12.
13, 40 . . . II 361, 12.
13, 42 . . . I 33, 8.
13, 43: I 194, 17. — II 185, 6. 194, 5.
13, 47 . . . II 371, 26.
13, 50 . . . I 33, 8.
13, 54 . . . II 86, 23.
13, 55: II 86, 21. 106, 5.
14, 14-21 . . *I 122, 1.
14, 21: I 168, 17. 210, 22.
15, 8 . . . . I 7, 10.
15, 11. 17 . . II 52, 23.
15, 11 . . . II 244, 21.
15, 17 . . . II 244, 22.
15, 19: II 184, 5. 244, 24.
15, 24: I 275, 11. 286, 27.
15, 30 . . . II 261, 22.
15, 32-38 . . *I 122, 1.
15, 32. 33 . . I 168, 18.
15, 38: I 168, 17. 210, 22.
16, 18: II 147, 18 ‖ 354, 7.
16, 19 . . . II 333, 16.
16, 24. 25 . . I 11, 27.
16, 24 . I 13, 21. 33. 15.
16, 25 . . . I 37, 7.
16, 26. 27 . . I 11, 31.
16, 26 . I 12, 28. 13, 2.
17, 1-9 . . . I 217, 27.
17, 1-3: I 187, 13. — II 138, 19. 145, 19.
17, 1. 2: I 186, 1. 285, 27. — II 148, 1.
17, 1: II 147, 5. 147, 17. 149, 1. 4. 12.
17, 2: I 285, 18. — II 137, 20.
17, 3 . . . . I 186, 4.
17, 5: I 80, 3. 186, 5. 194, 8. 10. — II 231, 16.
17, 6 . . . II 146, 24.
17, 9 . . . I 99, 25.
17, 15 . . . II 333, 24.
18, 6-9 . . . II 67, 19.
18, 9 . . . *II 95, 20.
18, 10: II 110, 15. 250, 1. 252, 1 ‖ 324, 8. 377, 8.
18, 12. 13 . . I 286, 28.
18, 13 . . . II 321, 16.
18, 18 . . . II 333, 16.
18, 19 . . . II 286, 13.
18, 20 . . . I 136, 26.
18, 23-35 . . II 379, 7.
18, 30. 34 . . II 379, 1.
18, 33. 30. 34 . II 379, 10.
18, 35 . . . II 379, 13.
19, 5 . . . . II 119, 9.
19, 6 . . . . II 119, 9.
19, 11 . . . II 272, 12.
19, 17: I 9, 5 ‖ II 335, 16.
19, 23 . . . II 174, 26.
19, 24: *II 86, 13. 27. 169, 19.
19, 26: *II 15, 13. 24, 12.
19, 27-29: I 14, 9. 15, 21.
19, 28 . . . II 359, 14.
19, 29 . I 14, 19. 15, 22.
20, 21 . . . I 24, 20.
20, 22 . . . I 24, 22.
20, 25-27: II* 169, 20. 175, 1.
20, 26. 27 . . I 299, 20.
20, 29-34 . . II 137, 29.
20, 31 . . . II 137, 31.
20, 33 . . . I 170, 16.
21, 5 . . . . II 292, 9.
21, 18. 19 . . II 400, 15.
21, 25. 26 . . II 362, 11.
21, 32 . . . II 105, 24.
21, 41 . . . I 275, 14.
21, 43. 41 . . II 62, 16.
21, 43: I 132, 9. 134, 16. 200, 30. 275, 13. 315, 18.
22, 30: I 15, 26 ‖ 298, 13. — II 241, 30. 242, 3.
22, 32: II 223, 7 ‖ 336, 15.
22, 37: I 8, 2 ‖ II 376, 23.
22, 40 . . . II 366, 26.
23, 8-12 . . . II 175, 19.
23, 8: II 364, 3. 366, 30.
23, 11 . . . I 299, 20.
23, 12 . . . I 257, 3.
23, 13-29: *I 196, 27. 197, 20. 198, 8.
23, 15. 33 . . *II 95, 20.
23, 32: I 10, 30. 11, 3. 18.
23, 34 . . . I 242, 20.
23, 35 . . . II 257, 15.
23, 37 . . . II 47, 7.

24, 3: I 330, 15 ‖ II 361, 12.
24, 14: I *143*, *4*. 165, 13.
24, 20 . . . II *300*, *1*.
24, 23-27: I *171*, *4*. — II 111, 2.
24, 23 . . . I 172, 6.
24, 24 . . . I 172, 1.
24, 25: *I 196, 27. 197, 20. 198, 8.
24, 27 . . . II 116, 2.
24, 29 . . . II 339, 20.
24, 31 . . . II 91, 4.
24, 35 . . II 23, 23. 26.
24, 49 . . . II 379, 19.
25, 3. 4. 8 . . II 75, 23.
25, 21 . . . II 291, 20.
25, 26 . . . II 379, 10.
25, 29 . . . II 400, 14.
25, 34: II 313, 4. 359, 28.
25, 35-40 . . II 322, 23.
25, 41: I 336, 9. — II 241, 31.
25, 46: I 215, 4. 269, 20. — II 126, 12 ‖ 354, 17.
26, 13 . . . II 129, 22.
26, 17 . . . *I 124, 7.
26, 23 . . . I 151, 15.
26, 29 . . . I *38*, *9*.
26, 31 . . . I *144*, *11*.
26, 34 . . . I 144, 13.
26, 38 . . . I *135*, *16*.
26, 39. 42 . . *II 255, 15.
26, 39: I 24, 23. *25*, *3*. *21*. *26*. *26*, *3* ‖ 153, *9. *16*. *20*. 154, *9. *23*. *25*. *29*. *155*, *1*. *5*. *10*. *13*. 205, 14. *23*.
26, 41: II 299, 23. 386, 15. 22.
26, 42: I *153*, *22*. *155*, *2*.
26, 48: I 139, 1. *186*, *19*.
26, 51 . . . I 138, 7.
26, 52-54 . . I *138*, *8*.
26, 52 . I 208, 7. 209, 4.
26, 55: I *186*, *21*. *192*, *14*.
26, 59-63 . I 51, 1. 14.
26, 59. 60 . . I 219, 16.
26, 59 . . . I 137, 18.
26, 61 . . . I *137*, *20*.
26, 62. 63 . . I 182, 16.
26, 63 . . . II 205, 1.
26, 64 . . . II 359, 4.
26, 70. 72. 74: *I 167, 20.
26, 75: I *147*, *24*. *164*, *7*.
27, 3-5 . . . I *139*, *10*.
27, 3 . . . . I *139*, *16*.
27, 4 . . . . I *139*, *19*.
27, 5: I *139*, *22* ‖ II 315, 4.
27, 11-14 . . I 52, 1.
27, 12-14 . . I 51, 2.
27, 12. 14 . . I 182, 16.
27, 14 . . . II 205, 5.
27, 17 . . . I *52*, *16*.
27, 18: I *52*, *18*. *160*, *27*. — II 257, 7.
27, 19 . . . I 160, 30.
27, 20-23 . . I 166, 32.
27, 28. 29: *I 161, 5. — II 205, 6.
27, 34: I *162, 17. *291, 21. — II 165, 10.
27, 38 . . . I 167, 2.
27, 39-44 . . *I 105, 4.
27, 39-43 . . I 180, 8.
27, 45: I 159, 32. *178, 21.
27, 46: I *178, 21. *229*, *7*.
27, 48 . . . *I 162, 17.
27, 50: I *229*, *8*. — II 142, 11.
27, 51. 52 . . I *159*, *30*.
27, 51: I *159*, *31* *178, 21.
27, 54: I *163*, *13*. *178, 21. *255, 11.
27, 57-61 . . I 180, 9.
27, 59. 60 . . I 190, 24.
27, 60 . . I 191, 3. 6.
27, 64 . . . II 61, 22.
28, 1-7 . . . *I 192, 20.
28, 1. 2 . . . I *192*, *23*.
28, 2: *II 56, 9. 13. 59, 24. 26. 61, 10. 19.
28, 5. 6 . . . *II 61, 2.
28, 7 . . . . II 61, 28.
28, 9 . . . . I *192*, *26*.
28, 13. 14 . . I *193*, *1*.
28, 15 . . . II *372*, *13*.
28, 18: II *361*, *9*. 13. 18. *25*.
28, 19. 20 . . I 82, 12.
28, 19: I *158*, *8*. 165, 14. 209, 26. — II 244, 17 ‖ 303, 1.
28, 20: I *136*, *28*. 330, 15. — II *13*, *4* ‖ 361, 12.

Markus

1, 1. 2 . . . I *131*, *13*.
1, 3 . . . . II *79*, *16*.
1, 4 . . . . I 96, 32.
1, 8 . . . . I 26, 22.
1, 10: I *90, 22. *91, 9. *92, 1. 93, 10. 94, 21. 27. 95, 28. 97, 20. 99, 10. 21. 100, 4.
1, 11: I 80, 3. *92, 3. 94, 21. 95, 28. 97, 20. — II 231, 16.
1, 12. 13: II 53, 11. 114, 7 ‖ 394, 25.
1, 16-20 . . . II 77, 1.
1, 16 . . . . II 113, 17.
1, 19 . . . . I 113, 14.
1, 20 . . . . I 113, 14.
1, 22 . . . . I 195, 5.
1, 32-34 . . . I 186, 9.
1, 35 . . . . II *326*, *1*.
1, 41 . . . . I 98, 29.
2, 14 . . . . I 113, 19.
2, 15-17 . . . I 256, 5.
2, 17: I 189, 17. *255*, *15*. 256, 8. 289, 13.
3, 11 . . . . I 367, 1.
3, 14 . . . . I 113, 13.
3, 16 . . . . II 354, 7.
3, 17: I 38, 14 ‖ II 147, 23.
3, 18 . . . . I 113, 21.
3, 22 ff. . . . II 230, 16.
3, 22: I 83, 4. 137, 7. 163, 17. — II 242, 11.
3, 29 . . . . II 374, 15.
4, 2 . . . . I 242, 14.
4, 3 . I 44, 15 ‖ 280, 17.
4, 4 . . . I *44*, *16*. *18*.
4, 5 . . I 44, 17. 45, 7.
4, 7 . . I *44*, *17*. *18*. 21.
4, 8 . . . . I 44, 17.
4, 9: I 194, 17. — II 185, 6. *194*, *5*.
4, 10-12 . . . I 217, 22.
4, 10 . . . . I 186, 13.
4, 11: I 47, 9 ‖ 186, 13. 217, 22. 25. 242, 14.
4, 14 . . . . I *44*, *18*.
4, 15 . . . . I *44*, *18*.
4, 16 . . I *45*, *4*. *6*. *18*.
4, 17: I 45, 5. 12. *18*. 46, 9 ‖ 101, 4.
4, 18: I *44*, *18*. 21 ‖ II 174, 28.
4, 19 . . I 45, 1. 46, 10.
4, 20: I *45*, *4*. *46*, *1* ‖ II 357, 2.
4, 23: I 194, 17. — II 185, 6. *194*, *5*.
4, 24 . . . . I *10*, *29*.
4, 25 . . . . II 400, 14.
4, 33 . . . . I 242, 14.
4, 34: I 242, 17. — II 76, 13.
5, 13 . . . . II 247, 5.
5, 25-34 . . . II 104, 25.
5, 35-43 . . . I 169, 27.
5, 36 . . . . [*I 61, 18.]
6, 2 . . . . II 86, 23.
6, 3 . II 86, 21. 106, 5.
6, 7 . . . . I 113, 13.
6, 34-44 . . . *I 122, 1.
6, 44 . I 168, 17. 210, 22.
7, 15 . . . . II 244, 21.
7, 19 . . . . II 244, 22.
7, 21. 22: II 184, 5. 244, 24.
8, 1-9 . . . *I 122, 1.
8, 1-4 . . . I 168, 18.
8, 9 . I 168, 17. 210, 22.
8, 34-37 . . . I *12*, *13*.

8, 34 . . I 13, 21, 33, 15. 8, 35 . I [12, 24.] 37, 7. 8, 36 . . . I 12, [25.] 28. 8, 37 . . . . . I 13, 2. 8, 38 . . I 31, 9. 34, 15. 9, 2-10 . . . I 217, 27. 9, 2-4: I 187, 13. — II 138, 19. 145, 19. 9, 2 . I 186, 1. 285, 27. 9, 3 . . . . I 285, 18. 9, 4 . . . . I 186, 4. 9, 7 . I 186, 5. 194, 10. 9, 23 . . . . [*I 61, 18.] 9, 42-47 . . . II 67, 19. 9, 43. 45. 47 . *II 95, 20. 9, 50 . . . . II 287, 2. 10, 17 . . . II 12, 18. 10, 18: I 9, 5 ‖ II 12, 19. 335, 16. 10, 25: II *86, 13. 27. 87, 4. *169, 19. 174, 26. 10, 28-30 . . I 15, 21. 10, 30 . I 14, 19. 15, 2. 10, 38 . . . I 26, 25. 10, 42-44: II *169, 20. 175, 1. 10, 46-52 . . II 137, 29. 10, 48 . . . II 137, 31. 11, 13. 14 . . II 400, 15. 11, 20. 21 . . II 400, 15. 11, 25: II 300, 24. 319, 15. 396, 6. 11, 30. 31 . . II 362, 11. 12, 25 . . . I 15, 26. 12, 27: II 223, 7 ‖ 336, 15. 12, 30 . . . II 376, 23. 12, 36 . . . II 359, 5. 13, 9 . . . . I 165, 16. 13, 10 . . . I 165, 13. 13, 11-13 . . I 30, 3. 13, 18 . . . II 300, 1. 13, 21-23 . . II 111, 2. 13, 21 . . . I 172, 6. 13, 22 . . . I 172, 1. 13, 25 . . . II 339, 20. 13, 27 . . . II 91, 4. 13, 31 . . II 23, 23. 26. 14, 14 . . . *I 124, 7. 14, 20 . . . I 151, 15. 14, 27 . . . I 144, 11. 14, 30 . . . I 144, 13. 14, 34 . . . I *135, 16. 14, 36: I 24, 23. 25. 28 II 205, 14. 23. *255, 15. 14, 38: II 299, 23. 386, 15. 22. 14, 49 . . . I 102, 14. 14, 55-61 . . I 51, 1. 14, 61: I 182, 16. — II 205, 1. 14, 62 . . . II 359, 4. 14, 68. 70. 71: *I 167, 20. 15, 3-5 . . . I 51, 2. 15, 5: I 182, 16. — II 205, 5. 15, 7-14 . . . I 166, 32. 15, 10 . . . II 257, 7. 15, 17-19 . . *I 161, 5. 15, 17 . . . II 205, 6. 15, 27 . . . I 167, 2. 15, 28 . . . I 166, 31. 15, 29-32: I *105, 4. 180, 8. 15, 33 . . . I 159, 32. 15, 34. 33 . . *I 178, 21. 15, 36 . . . *I 162, 17. 15, 37 . . . II 142, 11. 15, 38 . . . I 159, 31. 15, 39 . . . *II 255, 11. 15, 42-47 . . I 180, 9. 15, 46: I 190, 24. 191, 3. 16, 3-5 . . . *II 56, 13. 16, 4 . . *II 61, 10. 19. 16, 5 . . *II 56, 9. 59, 24. 16, 6 . . . . *II 61, 2. 16, 7 . . . . II 61, 28. 16, 9-11: I *178, 25. 182, 22. 16, 14 . . . I 164, 8. 16, 15 . . . II 129, 22.

Lukas

1, 13 . . . . II 331, 14. 1, 26-38 . . . I 90, 25. 1, 31 . . . . I 204, 10. 1, 35: I 123, 24. — II 142, 19. 1, 37 . *II 15, 13. 24, 12. 1, 59 . . . . II 52, 15. 1, 66 . . . . II 55, 3. 1, 78 . . . . II 400, 26. 2, 7 . . . . I 102, 13. 2, 9-14 . . . *I 119, 10. 2, 13: I 111, 1 ‖ II 339, 19. 2, 14 . . . . I 111, 2. 2, 21 . II 52, 15. 53, 9. 2, 52 . . . . I 3, 5. 3, 3 . . . . I 96, 32. 3, 4 . . . . II 79, 16. 3, 7 . . . . II 371, 2. 3, 16 . . . . I 26, 22. 3, 17 . . . . I 94, 13. 3, 21. 22: I *90, 22. *91, 9. *92, 1. 97, 20. 99, 21. 3, 21 . . . . . I 99, 10. 3, 22: I 80, 3. *92, 3. 93, 10. 94, 21. 27. 95, 28. 96, 5. 19. 100, 4. — II 231, 16. 3, 23-38 . . *II 63, 7. 4, 1-13: II 53, 11. 114, 7 394, 25. 4, 3 . . . . II 321, 10. 4, 8: II 12, 23. 214, 18. 273, 5. 4, 19 . . . . II 344, 6. 4, 25. 26 . . I 170, 6. 4, 25 . . . . II 330, 2. 4, 27 . . . . I 170, 4. 4, 32 . . . . I 195, 5. 5, 8 . . . . I 115, 25. 5, 10 . . . . I 113, 14. 5, 13 . . . . I 98, 29. 5, 27 . . . . I 113, 19. 5, 30-32 . . . I 256, 5. 5, 31. 32 . . I 189, 17. 5, 31 . I 255, 15. 256, 8. 5, 32 . . . . I 289, 13. 6, 12 . . . . II 326, 4. 6, 13 . . . . I 113, 13. 6, 14 . . . . II 354, 7. 6, 18 . . . . I 367, 1. 6, 20-22 . . . I 194, 30. 6, 20 . . . . II 87, 11. 6, 23 . . . . I 5, 13. 6, 24: *I 196, 27. 197, 20. 198, 8. — II 87, 12. 6, 27. 28 . . II 251, 4. 6, 28 . II 256, 3 ‖ 299, 21. 6, 29: II *169, 23. 176, 15. 20. *207, 12. 211, 6. 6, 35: I 297, 15 ‖ II 322, 14. 6, 38: I 10 29. 31 II 330, 19. 6, 44 . . . . II 380, 9. 6, 47 . . . . II 236, 5. 6, 48: I 42, 21. 24. 26. 44, 9. 10. 45, 7. 6, 49 . I 42, 22. 44, 2. 4. 7, 5 . . . . II 343, 20. 7, 9 . . . . II 343, 22. 7, 11-17 . . . I 169, 29. 8, 2. 3 . . . I 118, 24. 8, 2 . I *178, 25. 182, 22. 8, 4 . . . . I 242, 14. 8, 5: I 44, 15. 16. 18 ‖ 280, 17. 8, 6 . . . . I 44, 17. 8, 7 . . I 44, 17. 18. 21. 8, 8: I 44, 17. 45, 9 ‖ 194, 17. — II 185, 6. 194, 5. 8, 9. 10 . . . I 217, 22. 8, 9 . . . . I 186, 13. 8, 10 . . I 47, 9 ‖ 186, 13. 8, 11 . . . . I 44, 18. 8, 12 . . . . I 44, 18. 8, 13: I 45, 4. 6, 22 ‖ 101, 4. 8, 14: I 44, 18. 21. 45, 1. 2. 46, 10. 11 ‖ II 174, 28. 8, 15: I 45, 4. 8. 46, 3 ‖ II 357, 2. 8, 18 . . . II 400, 14. 8, 33 . . . . II 247, 5. 8, 43-48 . . . II 104, 25. 8, 49-56 . . . I 160, 27. 8, 52 . . . . I 169, 28.

Digitized by Google

9, 1 . . . . I 113, 13.
9, 12-17 . . . *I 122, 1.
9, 14 . I 168, 17. 210, 22.
9, 20 . . . . I 297, 27.
9, 23-25 . . . I *12*, 8.
9, 23 . . I 13, 21. 33, 15.
9, 24 . . . . I 37, 7.
9, 25 . . . . I 12, 28.
9, 26 . . I *31*, 6. *34*, *13*.
9, 28-36 . . . I 217, 27.
9, 28-31 . . . II 138, 19.
9, 28-30 . . II 145, 19.
9, 28 . I 186, 1. 285, 27.
9, 29 . . . . I 285, 18.
9, 30 . . . . I 186, 4.
9, 31 . . . . II 145, 21.
9, 34. 35 . . I 186, 5.
9, 35: I 194, 10. — II 231, 16.
9, 38 . . . . II 333, 24.
10, 1 . . . . I 187, 5.
10, 2: I 94, 11 ‖ II *299*, *22*.
10, 6 . . . . II 35, 28.
10, 17-23 . . *I 171, 19.
10, 17-20 . . I 231, 30.
10, 17 . . . I 187, 8.
10, 18: I 365, 10. — II 115, 8 ‖ 362, 21.
10, 19: I *34*, 7 ‖ 170, 22. — II 207, 5. *219*, *23* ‖ 328, 26.
10, 21: II *169, 20 ‖ *333*, 7.
10, 22: I 193, 14. — II 88, 19. *194*, *30*.
10, 27: II 322, 14. 376, 23.
10, 34: I 255, 27. 285, 12. — II 1, 9.
11, 1 ff. . . . II 334, 1.
11, 1: II 302, 6. *11*. *13*. 21. *326*, *2*. *334*, *2*. 340, 33. 393, 7.
11, 2-4: II *340*, *20*. 403, 2.
11, 2: II 229, 1. *347*, *17*. *353*, *14*. *18*. 355, 10. *22*. *356*, *26*. *357*, *25*. *26*. *358*, *3*. *4*. *23*. *359*, *17*. *360*, *5*.
11, 3: II *359*, *18*. *363*, *24*. 364, 27. 366, 30. 33. 367, 7. 10. 368, 20. 369, 7. 18. 23. 370, 9. 28. 371, 28. 372, 3. 10. 375, 2. 11. *15*.
11, 4: II 309, 29. 317, 2. 29. *375*, *21*. *379*, *25*. *380*, *4*. 7. *381*, *23*. 382, 1. 23. 383, 11. 385, 19. 24. *386*, *17*. 387, 9. *23*. *388*, *30*. 391, 18. *393*, *5*.
11, 5. 6 . . . II *321*, *1*.
11, 8 . . . . II *321*, *5*.
11, 9. 10 . . II *321*, *8*.
11, 9 . . . . II 77, 18.
11, 11 . . . II 321, 10.
11, 13 . . . II 321, 13.
11, 15 ff. . . II 230, 16.
11, 15: I 83, 4. — II 242, 11.
11, 42-52: *I 196, 27. 197, 20. 198, 8.
11, 48 . . . I *196*, *18*.
11, 49: I 137, 25. 271, 23. 272, 6. — II 44, 1. 88, 23. 115, 12. 119, 10. 13. 133, 8. 139, 16. 168, 27. 190, 16. 224, 2. 227, 3. 228, 1. 231, 1. 233, 12. 292, 24 ‖ 364, 23.
11, 50. 51 . . II 257, 15.
11, 50 . . . II 313, 4.
12, 4-9 . . . I 30, 26.
12, 4 . . I *31*, *14*. 17. *23*.
12, 5: I 31, 26. *29* ‖ *II 95, 20.
12, 6 . . . . II 391, 13.
12, 7 . II 287, 20 ‖ 324, 2.
12, 8: I 32, 2. *16*. 24 ‖ *142*, *23*. — II 241, 30. 242, 3.
12, 9: I 32, 12. *33*, *10* ‖ *142*, *23*.
12, 10 . . . II 374, 15.
12, 11. 12 . . I *29*, *22*.
12, 24. 27 . . *II 169, 21.
12, 29. 24 . . II 175, 28.
12, 31 . . . II 299, 20.
12, 32 . . . I 200, 30.
12, 34 . . . II 362, 9.
12, 45 . . . II 379, 22.
12, 46 . . . I 35, 4.
12, 49 . . . I 35, 6. 7.
12, 50 . I *26*, *27*. 35, 9.
12, 58. 59 . . II 390, 8.
13, 11 . II 270, 15. 22.
13, 12. 16 . . II 270, 5.
13, 16 . . . II *270*, *18*.
13, 25 . . . II 351, 20.
13, 26. 27 . . I 171, 11.
13, 34 . . . II 47, 7.
14, 11 . . . I 257, 3.
14, 26 . I *35*, *11*. 14. 22.
14, 34. 35 . . II 287, 5.
14, 34 . . . II 287, 2.
14, 35: I 194, 17. — II 185, 6. *194*, *5*.
15, 4 ff. . . . I 286, 28.
15, 7 . . . . II 321, 16.
15, 32 . . . I 247, 22.
16, 10 . . . II 291, 26.
16, 13: *II 217, 11. 220, 4. 222, 2. *22*. *224*, *27*. *226*, *28*. 232, 22. 234, 11. 273, 11. 12.
16, 16 . . . II 366, 26.
16, 19-31 . . II 87, 12.
16, 22-24 . . II 384, 14.
16, 25 . . . II 342, 16.
17, 1. 2 . . . II 67, 19.
17, 4. 3 . . . II 379, 16.
17, 20. 21 . . II 356, 26.
17, 24 . . . II 116, 2.
18, 1. 2 . . . II *320*, *26*.
18, 11 . . . I *258*, *12*.
18, 13 . . . I *258*, *10*.
18, 14: I *257*, *3*. *258*, *14*.
18, 18 . . . II 12, 18.
18, 19: I *9*, *5* ‖ II *12*, *19*. *335*, *16*.
18, 25: II *86*, *13*. *27*. *169, 19. 174, 26.
18, 35-43 . . II 137, 29.
18, 39 . . . II *137*, *31*.
19, 17 . . . II 291, 26.
19, 26 . . . II 400, 14.
19, 44 . . . I 134, 16.
20, 4. 5 . . . II 362, 11.
20, 36 . . I 298, 13. 15.
20, 38: II *223*, *7* ‖ 336, 15.
20, 43 . . . II 359, 5.
21, 12 . . . I 165, 16.
21, 14-19 . . I *29*, *25*.
21, 20 . . . I 143, 18.
21, 26 . . . II 339, 20.
21, 33 . . II 23, 23. 26.
22, 3 . . . . *I 171, 19.
22, 11 . . . *I 124, 7.
22, 15 . . . I *124*, *8*.
22, 25 . . . II *175*, *3*.
22, 26. 27 . . II 175, 1.
22, 27: I 133, 6 ‖ II 323, 4.
22, 28 . . . II 272, 25.
22, 34 . . . I 144, 13.
22, 37: I *166*, *31*. — II 271, 16. *17*.
22, 40: II *299*, *23*. 386, 15. 22.
22, 42: I *25*, *27* ‖ II 205, 14. *255, 15.
22, 57. 58. 60 . *I 167, 20.
22, 62: I *147*, *24*. *164*, 7.
22, 69 . . . II 359, 4.
23, 9 . . . . I 51, 2.
23, 21: II *194*, *14*. *257*, *6*.
23, 19. 18 . . I 166, 32.
23, 19. 25 . . II 257, 7.
23, 33 . . . I 167, 2.
23, 35-39 . . *I 105, 4.
23, 35-37 . . I 180, 8.
23, 36 . . . *I 162, 17.
23, 43 . . . I 33, 20.
23, 44. 45 . . I *159*, *32*.
23, 45 . . . I 161, 23.
23, 46. 44 . . *I 178, 21.
23, 46 . . . II 142, 11.
23, 50-55 . . I 180, 9.
23, 53: I 190, 24. *191*, *1*. 3. 7.
24, 2: *II 56, 13. 61, 10. 19.

24, 4: *II 56, 10. 59, 24. 27.
24, 5. 6 . . II 61, *2. 27.
24, 14. 15 . . I 184, 17.
24, 15-17 . . I 184, 19.
24, 15 . . . *I 192, 20.
24, 26. 27 . . II 152, 12.
24, 30-35 . . I 164, 8.
24, 30: I 189, 34. 192, 8.
24, 31: I 184, 22. 24. 189, 34. 192, 8.
24, 34: I *178, 26. 182, 25.
24, 36-43: I *178, 24. 182, 19.
24, 36 . . . *I 192, 20.
24, 39 . . . I 183, 26.

Johannes

1, 1. 2: I 277, 27. 294, 20. — II 23, 24. 193, 6.
1, 1. 3: II 139, 24. 141, 22.
1, 1. 4 . . . I 172, 5.
1, 1: I 120, 22. 135, 25. 136, 13. 137, 25. 158, 30. 237, 6. 256, 8. 271, 23. 285, 13. 15. 287, 13. 373, 24. — II 4, 25. 5, 3. 25, 25. 44, 1. 88, 19. 23. 119, 10. 13. 15. 120, 7. 133, 8. 135, 21. 138, 7. 10. 148, 25. 168, 9. 20. 22. 27. 196, 8. 200, 13. 219, 11. 18. 221, 2. 8. 224, 2. 225, 10. 26. 227, 3. 26. 229, 9. 230, 21. 231, 1. 233, 12. 242, 26. 283, 20. 292, 10. 24 ‖ 357, 12. 361, 16. 364, 23. 369, 21. 372, 2.
1, 3. 4 . . . II 74, 25.
1, 3 . . . . II 139, 16.
1, 4 . . . . II 11, 10.
1, 5 . . . . II 202, 20.
1, 9: I 43, 15 ‖ 299, 1. — II 11, 9. 20. 12, 1. 4. 74, 26. 129, 25. 150, 15 ‖ 338, 22. 361, 11. 400, 26.
1, 12 f. . . . II 339, 17.
1, 12 . . . . II 347, 10.
1, 14. 18: I 234, 3. — II 12, 10. 12, 120. 8, 167, 23. 194, 21. 215, 13. 221, 2. 227, 3. 230, 8. 23. 231, 18. 235, 5. 242, 26. 249, 17. 279, 4. 283, 20 ‖ 344, 26. 348, 18. 349, 8. 362, 2. 386, 8.
1, 14: I 285, 16-20. — II 44, 1. 79, 19. 88, 23. 133, 8. 135, 10. 138, 9. 13. 17. 26. 139, 1. 5. 25. 148, 25. 29. 149, 2. 5. 6. 168, 27. 193, 6. 194, 22. 200, 13. 225, 10. 227, 26. 230, 21. 231, 1. 233, 12. 292, 24 ‖ 357, 12. 361, 16. 364, 23. 365, 24. 25. 26. 369, 13.
1, 17 . . . . II 140, 28.
1, 18: I 193, 14. 178, 14. 200, 13.
1, 26. 27: I 136, 21. — II 13, 13.
1, 26: I 136, 24 ‖ II 320, 17.
1, 29: I 137, 30. — II 258, 9.
1, 32-34 . . . I 99, 4.
1, 32: *I 92, 5. 93, 27. 100, 5.
1, 33 . . . . I 26, 22.
1, 42 . . . . II 354, 7.
1, 51: I 99, 13 ‖ II 323, 11.
2, 19: I 137, 20. 229, 13. — II 236, 27.
2, 20 . . . . I 137, 22.
2, 21: I 137, 21. 229, 14. — II 236, 28.
2, 25 . . . . I 151, 12.
3, 12 . . . . II 290, 20.
3, 16. 18: II 12, 10. 12. 120, 8. 167, 23. 194, 21. 200, 13. 215, 13. 221, 2. 227, 3. 230, 8. 23. 231, 18. 235, 5. 242, 26. 249, 17. 279, 4. 283, 20 ‖ 344, 26. 348, 18. 349, 8. 362, 2. 386, 8.
3, 16 . I 11, 17 ‖ 124, 27.
3, 21 . . . . I 299, 1.
3, 29 . . . . II 339, 6.
3, 31 . . . . II 362, 11.
4, 6. 7 . . . . I 124, 10.
4, 14 . II 91, 5 ‖ 395, 8.
4, 21. 24 . . II 140, 21.
4, 24. 23 . . II 140, 28.
4, 24: I 193, 20. — II 140, 11. 19. 25. 141, 7. 178, 17.
4, 34 . . . . II 360, 28.
4, 35. 36 . . II 329, 21.
4, 48 . . . . I 175, 25.
5, 23 . . II 227, 21. 26.
5, 24 . . . I 38, 21. 23.
5, 27 . . . . I 32, 21.
5, 31 . . . . I 99, 29.
5, 39: I 230, 1. — II 17, 19. 77, 17. 106, 27.
5, 44: II 341, 31. 385, 8.
5, 46. 47 . . I 131, 10.
6, 5-13 . . . *I 122, 1.
6, 10: I 168, 17. 210, 22.
6, 26 . . . . II 364, 5.
6, 27 . . . . II 364, 10.
6, 28. 27 . . II 364, 17.
6, 28. 29 . . II 364, 13.
6, 32. 33 . . II 364, 18.
6, 32 . . . . II 364, 30.
6, 33. 35. 48. 51: II 321, 9.
6, 33 . . . . I 98, 15.
6, 34. 35 . . II 365, 2.
6, 35 . . . . I 185, 29.
6, 51: I 135, 27. — II 114, 20. 23. 167, 25. 168, 2. 9 ‖ 365, 4. 13. 366, 29. 369, 4.
6, 52-56 . . . II 239, 21.
6, 53-57 . . . II 365, 15.
6, 53 . . . . II 365, 24.
6, 58 . . . . II 365, 26.
6, 63: II 363, 19. 377, 7.
7, 15 . . . . II 86, 23.
7, 38 . II 91, 6 ‖ 395, 8.
7, 42 . . I 87, 2. 102, 23.
8, 12 . II 11, 9. 12, 2.
8, 23 . . . . II 362, 11.
8, 37 . . I 35, 30. 36, 2.
8, 39 . . . I 36, 1. 3.
8, 40: I 119, 20. 154, 19. — II 167, 20.
8, 58 . . . . II 229, 28.
9, 5 . . . . II 11, 9.
9, 10. 14. 17. 21. 26. 30. 32: I 170, 16.
9, 39 . . . . II 190, 7.
10, 7 . . . . I 135, 26.
10, 8 . . . . II 219, 19.
10, 9: I 185, 29. — II 167, 25.
10, 10 . . . II 219, 20.
10, 16 . . . II 323, 6.
10, 18: I 145, 29. 229, 4.
10, 21 . . . I 170, 16.
10, 23. 24 . . *I 121, 11.
10, 24 . . . I 100, 2.
10, 29: II 232, 6. 233, 9.
10, 30 . II 229, 16. 24.
11, 25: I 200, 6. — II 168, 5.
11, 37 . . . I 170, 16.
11, 38-44 . . I 170, 1.
11, 42 . . . II 226, 8.
11, 52 . . . II 323, 6.
12, 6 . . . . II 315, 3.
12, 15 . . . II 292, 9.
12, 24 . . . II 258, 3.
12, 25 . . . I 35, 17.
12, 29 . . . II 233, 9.
12, 31: I *169, 2. 366, 20.
12, 32 . . . I 47, 2.
12, 40 . . . I 170, 19.
12, 45 . . . II 230, 2.
12, 49 . . . II 232, 6.
13, 1 . II 350, 5. 21, 27.
13, 2. 27 . . *I 171, 19.
13, 2 . . . . I 133, 1.
13, 3 . . . . II 350, 8.
13, 4. 5 . . . I 133, 2.
13, 8 . . . . I 133, 5.
13, 25 . . . II 148, 30.

13, 29 . . . I 139, 15.
14, 3 . . . . II *91*, *2*.
14, 6: I 10, 28 ‖ *119*, *18*. *135*, *26*. 136, 13. *14*. 137, 25. *154*, *17*. *185*, *28*. 196, 22. 299, 1. 373, 24. — II 5, 3. 88, 23. 115, 12. 119, 10. 13. 133, 8. *136*, *32*. 153, 6. 167, 24. *25*. 168, 2. 7. 9. 225, 10. 227, 28. *229*, *29*. 231, 1. 233, 12. *238*, *10*. 279, 4. 292, 24 ‖ 335, 20. 361, 16. 364, 23.
14, 8 . . . . II *194*, *20*.
14, 9: II *194*, *9*. *12*. *16*. *18*. 230, 2.
14, 10. 11 . . II 229, 19.
14, 10 . . . II *235*, *21*.
14, 12: I 134, 22. 170, 15.
14, 16. 26 . . II 320, 21.
14, 23: II 236, 5 ‖ 344, 27. *350*, *14*. *357*, *7*.
14, 27: I 35, 1 ‖ II *231*, *24*. 27.
14, 28: II 232, 6. 233, 9 ‖ *350*, *10*.
14, 30: I *169, 2. 366, 20. — II 252, 9.
14, 38 . . . I 144, 13.
15, 4-6 . . . II 13, 6.
15, 4 . . . . II 13, 5.
15, 8. 16: II 359, 2. 377, 6.
15, 14. 15 . . II 298, 6.
15, 18 . . . I 38, 22.
15, 19 . . . I *36*, *14*.
15, 26: II 320, 21. 335, 20.
16, 5 . . II *350*, *12*. 26.
16, 7 . II 320, 21. 335, 20.
16, 11: I 366, 20. — II *270*, *26*.
16, 12: I *128*, *12*. 15. 22. *129*, *3*.
16, 13: I *128*, *12*. *129*, *9*. 13. 20.
16, 23. 24 . . II *334*, *22*.
16, 23 . . . II 334, 26.
16, 24 . . . II *334*, *29*.
16, 25 . . . I *358*, *22*.
16, 33: II *129*, *26*. *231*, *29*. *287*, *11*.
17, 1 . . . . II *326*, *6*.
17, 3 . . . . I 233, 18.
17, 17: II 115, 12. 119, 10. 13. 133, 8. 153, 6. 225, 10. 231, 1. 292, 24.
17, 17: I 10, 28 ‖ II 88, 23. 227, 28. 233, 12. 279, 4. 361, 16. 364, 23.
17, 21. 22 . . II 229, 17.
17, 21: I 37, 5 ‖ II 229, 19.
18, 4-8 . . . I *137*, *31*.
18, 25. 27 . . *I 167, 20.
18, 36: I 112, 22 ‖ II 362, 11.
18, 39. 40 . . I 166, 32.
18, 40 . . . II 257, 7.
19, 1. 2 . . . II 205, 6.
19, 2. 3 . . . *I 161, 5.
19, 10 . . . II 194, 15.
19, 18 . . . I 167, 2.
19, 20 . . . I 180, 8.
19, 29. 30 . . *I 162, 17.
19, 30 . . . II 142, 11.
19, 31-34 . . I 229, 9.
19, 32. 33 . . I *146*, *3*.
19, 34. 35 . . I *162*, *4*.
19, 34 . . . I 191, 7.
19, 41 . I *191*, *1*. 6. 7.
20, 1. 11-18: I *178, 25. 182, 22.
20, 12: *II 56, 10. 59, 24. 28.
20, 17 . . . II *350*, *28*.
20, 19-29 . . I 164, 8.
20, 19 . . . *I 192, 20.
20, 22. 23 . . II *380*, *17*.
20, 22 . . . II *202*, *1*.
20, 23 . . . II 380, 21.
20, 24-29: I *178, 24. 182, 19.
20, 25: I *178, 26. 182, 25. 183, 21. 25. — II 79, 22.
20, 26-29: I *178, 26. 182, 25.
20, 26: I *184*, *14*. 185, 7. *192*, 7.
20, 27 . . I *184*, *3*. *14*.
21, 13 . . . I 124, 12.
21, 18 . . . I *167*, *28*.
21, 19: I 47, 4. 6 ‖ *168*, *1*.
21, 25 . . . II 148, 16.

Acta apostolorum

1, 3 . . . . I 185, 5.
1, 5 . . . . II *202*, *2*.
1, 13. 14 . . II 239, 28.
1, 15-26 . . . I 140, 6.
1, 16. 20 . . II 310, 27.
1, 18 . . . . II 315, 4.
1, 24 . . . . II 392, 15.
1, 26 . . . . I 187, 5.
2, 2. 3 . . . II 239, 29.
2, 16-21 . . . I 96, 26.
2, 21: I *25*, *1* ‖ II 323, 8.
2, 24 . . . . I 182, 1.
2, 27 . . . . I 204, 15.
2, 38: I 26, 21 ‖ II 309, 29.
2, 39 . . . . I 96, 27.
2, 43 . . . . II 188, 25.
3, 1-10 . . . I 170, 18.
3, 8 . . . . I 170, 20.
3, 15 . . . . II 35, 28.
3, 23 . . . . II 188, 25.
4, 13: I 114, 9. 167, 25. 168, 4. — II 262, 17.
4, 32 . . . . II *229*, *23*.
5, 16 . . . . I 367, 1.
5, 28 . . . . I 209, 13.
5, 29 . . . . II *242*, *21*.
5, 31 . . . . II 35, 28.
5, 36: I 108, 18. — II 82, 3.
5, 37: I 108, 21. — II 82, 1. 4.
5, 38 . . . . I *109*, *2*.
5, 39 . I 22, 27 ‖ *109*, *4*.
5, 41 . I 5, 16 ‖ 168, 5.
7, 22 . . . . II 84, 29.
7, 42. 43 . . II *8*, *17*.
7, 49 . II 359, 5. 360, 25.
7, 58. 59 . . II 315, 15.
7, 60 . . . . II *333*, *22*.
8, 1. 3: II 258, 25 ‖ 315, 15.
8, 3 . . . . I 116, 7.
8, 7 . . . . I 367, 1.
8, 9 ff. . . . I 109, 6.
8, 9-24 . . . I 109, 12.
8, 9: I 108, 18. — II 81, 17.
8, 10: I 108, 17. — II 65, 18. 81, 18.
8, 18. 19 . . II 65, 19.
9, 1. 2 . . . II 315, 15.
9, 1 . . . . I 116, 7.
9, 3 . . . . II 173, 13.
9, 4. 5 . . . II 354, 7.
9, 21 . . . . I 116, 7.
9, 27 . . . . I 167, 25.
10, 1. 24. 27. 33 ff.: II 371, 12.
10, 3-5 . . . I 127, 6.
10, 9-15 . . . I *127*, *8*.
10, 9. 11 . . II 325, 7.
10, 9 . . . . I 127, 5.
10, 11. 12 . . II 371, 15.
10, 12 . . . I 129, 14.
10, 13: I *129*, *15*. — II 371, 16.
10, 14: I *129*, *17*. 211, 7. — II 53, 19 ‖ 371, 18.
10, 15: I *129*, *19*. — II *53*, *20* ‖ *371*, *21*.
10, 17 ff. . . . I 127, 18.
10, 28 . . . II 371, 19.
10, 38: II 270, 25. 280, 21.
11, 5. 6 . . . II 371, 15.
11, 7 . . . . II 371, 16.
11, 8: I 211, 7 ‖ II 371, 18.
11, 9 . . . . II *371*, *21*.
11, 21 . . . II 55, 3.
12, 2 . . . . I 168, 2.
12, 6-9 . . . I 160, 17.
13, 9 . . . II 354, 3. 7.
13, 18 . . . I 340, 28.
13, 35 . . . I 204, 15.
13, 46 . . . I 167, 25.
14, 3 . . . . I 167, 25.
14, 22 . . . II *383*, *8*.
15, 8 . . . . II 392, 15.
15, 22 . . . II 244, 29.

15, 28: I 211, 7. — II 244, 31. 245, 1.
15, 29 . II 245, 2. 5. 7.
16, 24-26 . . I 160, 18.
16, 25 . . . II 325, 16.
17, 28 . . . I 377, 24.
17, 29: I 236, 13. — II 212, 11.
18, 3 . . . . II 77, 1.
19, 8 . . . . I 167, 25.
19, 26 . . . I 236, 18.
20, 19 . . . II 272, 25.
20, 28 . . . II 377, 1.
21, 12-14 . . I 146, 29.
21, 23 . . . II 307, 2.
21, 26 . . . I 127, 34.
22, 4 . . . . I 116, 7.
22, 6 . . . . II 173, 13.
22, 20 . . . II 315, 15.
26, 10 . . . I 116, 7.
26, 13: II 137, 20. 173, 13.
26, 18 . . . II 137, 15.
28, 27 . I 6, 7 ‖ 170, 19.

Jakobus

1, 2 . . . . II 272, 25.
1, 18 . . . . I 187, 4.
1, 25 . . . . I 302, 19.
2, 23 . . . . II 373, 12.
3, 8 . . . . II 324, 17.
4, 1 . . . II 382, 2. 13.
5, 7 . . . . II 65, 22.
5, 8 . . . . II 370, 28.
5, 17. 18 . . II 330, 2.

I Petrus

1, 3. 23 . . . II 376, 7.
1, 3 . . . . II 335, 25.
1, 6. 7 . . . I 36, 19.
1, 6: I 36, 23 ‖ II 272, 25.
1, 17 . . . . I 89, 34.
1, 18. 19 . . II 377, 1.
1, 19: I 13, 5. 46, 25. 26.
2, 2 . . . . I 287, 20.
2, 5: I 38, 26 ‖ 317, 21. — II 236, 31. 237, 3.
2, 9: I 6, 22 ‖ 303, 6. — II 10, 8. 47, 10.
2, 11 . . II 382, 2. 13.
2, 17 . . . . II 285, 15.
2, 21 . . . . I 155, 17.
2, 22: I 123, 17. 256, 19. 285, 2.
2, 23 . . . II 205, 5.
3, 12 . . . . I 21, 19.
3, 15: I 230, 3. — II 163, 24.
3, 18 . . . II 377, 7.
3, 19 . . . I 166, *5. 8.
3, 22 . . . II 361, 16.
5, 6: I 257, 6. — II 85, 24. 86, 2.

II Petrus

1, 17 . . . . I 80, 3.
2, 4 . . . . II 218, 7.
2, 9 . . . . I 163, 13.
3, 6 . . . II 129, 22.

I Johannes

1, 1: I 98, 18. — II 185, 12. 190, 16.
1, 2 . . . . I 196, 22.
1, 3 . . . . I 270, 18.
1, 5: I 193, 18. — II 11, 22. 28.
1, 6 . . . . II 221, 11.
1, 14 . . . II 190, 16.
2, 1. 2 . . . I 245, 15.
2, 1 . . . . II 335, 20.
2, 2: I 297, 17. — II 230, 24.
2, 8: I 43, 15 ‖ 299, 1. — II 11, 9. 20. 12, 1. 4. 137, 18. 182, 11.
2, 15-17 . . I 36, 26.
2, 15 . . . . I 37, 6.
2, 17 . . . . I 37, 2.
2, 18 . . . II 150, 25.
2, 22. 23 . . I 38, 14.
2, 23 . . . . I 38, 20.
3, 2 . . . . I 298, 21.
3, 8-10 . . . II 349, 11.
3, 8. 9 . . . II 349, 9.
3, 8 . . . . II 349, 4.
3, 9: II 347, 14. 348, 8. 349, 7.
3, 16 . . . . I 38, 26.
4, 9: I 11, 17 ‖ II 12, 10. 12, 120, 8. 167, 23. 194, 21. 200, 13. 215, 13. 221, 2. 227, 3. 230, 8. 23. 231, 18. 235, 5. 242, 26. 249, 17. 279, 4. 283, 20 ‖ 344, 26. 348, 18. 349, 8. 362, 2. 386, 8.
4, 10 . . . II 230, 24.
4, 18 . . . . II 336, 17.
5, 16 . . II 381, 16. 17.

Judas

6 . . . . . II 218, 7.
15 . . . . . I 280, 20.

Römer

1, 3: I 32, 20 ‖ 87, 2. — II 148, 13.
1, 8 . . . . II 129, 22.
1, 14 . I 143, 7. 249, 19.
1, 18-23 . . . II 72, 25.
1, 18. 19 . . II 198, 21.
1, 18 . II 73, 9. 198, 25.
1, 19: I 244, 3. 300, 27. — II 72, 20. 73, 19.
1, 20. 21 . . I 244, 5.
1, 20: II 73, 21. 91, 10. 130, 2. 188, 2. 198, 11. 15, 19. 26 ‖ 313, 4.
1, 21: I 243, 29. 300, 28. — II 73, 24. 198, 30.
1, 22-24 . . . II 386, 28.
1, 22. 23: I 265, 10. 300, 29.
1, 22: II 199, 1. 200, 15.
1, 23: II 74, 1. 199, 3 ‖ 389, 26.
1, 24: II 34, 4. 199, 7 ‖ 387, 10. 14. 389, 29. 391, 20.
1, 25: I 9, 1 ‖ 214, 17. — II 74, 4. 199, 9. 214, 26. 215, 9.
1, 26. 27 . . II 386, 33.
1, 26: II 34, 4 ‖ 387, 13. 16. 390, 2. 6. 9. 391, 21.
1, 27: II 200, 17 ‖ 390, 4. 12.
1, 28. 29 . . II 199, 31.
1, 28: II 34, 3 ‖ 387, 4. 13. 17. 390, 21. 391, 22.
2, 4. 5 . . . I 341, 25.
2, 5 . I 341, 29. 342, 31.
2, 14. 15 . . II 40, 17.
2, 15 . I 58, 13. 59, 7.
2, 16 . . I 326, 13. 16.
2, 17 ff. . . *II 44, 23.
2, 23 . II 228, 5. 273, 13.
2, 27 . . . . I 127, 4.
2, 29: I 127, 4. — II 174, 18.
3, 13 . . . . II 324, 17.
3, 29 . . . . II 64, 18.
4, 19 . . . . I 54, 34.
5, 3-5 . . . I 39, 2.
5, 7 . . . . I 297, 23.
5, 8 . . . . I 297, 21.
5, 12 ff. . . II 105, 33.
5, 14 . . . . I 313, 21.
6, 2 . . . . I 186, 26.
6, 4 . . . . I 190, 19.
6, 9 . . . . I 146, 13.
6, 10 . . . . I 190, 14.
6, 12: II 357, 22. 358, 29.
7, 9. 10 . . . I 256, 25.
7, 12 . . . II 172, 21.
7, 14: I 274, 3. — II 172, 20.
7, 22: I 170, 19. — II 64, 4. 188, 25. 197, 28.
7, 24: I 4, 24. 25. 29. 30 II 201, 10. 271, 3.
7, 25 . . . . I 5, 1.
8, 2: II 218, 15 ‖ 328, 4.
8, 3 . . . . II 139, 1.
8, 6. 7. 10. 13: II 156, 6.

8, 6. 7: I 6, 21. 19, 18 ‖ II 239, 18. 240, 13. 21.
8, 7: II 173, 25. 174, 1 ‖ 382, 2.
8, 8 . . . . II 188, 32.
8, 9 . II 189, 2. 196, 12.
8, 13: II 54, 8. 188, 28. 203, 3 ‖ 328, 10.
8, 14. 15. 19. 23: II 335, 26.
8, 14. 15: I 108, 6 ‖ II 336, 13.
8, 14: I 368, 21. — II 139, 27. 202, 7. 225, 14 ‖ 380, 10.
8, 15: I 108, 11. — II 225, 13. 15 ‖ 321, 12. 336, 16. 347, 8. 12.
8, 16. 17 . . II 348, 11.
8, 18 . . I 4, 3. 32, 7.
8, 19-21: II 14, 18. 224, 21.
8, 19. 20 . . II 14, 11.
8, 19 . . . . II 215, 1.
8, 20. 21: I 9, 11 ‖ II 215, 4.
8, 20: II 200, 30. 215, 2.
8, 21: I 9, 13. 14, 1 ‖ II 214, 27.
8, 26. 27: II 301, 8. 332, 21.
8, 26: II 299, 10. 301, 4. 13. 17. 21. 25.
8, 27: II 301, 23. 317, 16. 336, 19.
8, 28 . . . . II 393, 2.
8, 29. 30 . . II 310, 20.
8, 29: II 303, 19. 348, 19. 349, 9.
8, 32 . . . II 258, 8.
8, 35-37 . . . I 53, 5.
8, 35 . . . I 53, 2. 15.
8, 36 . . . . I 208, 12.
8, 37: I 53, 18 ‖ II 301, 22.
8, 38 . . . I 53, 11. 21.
8, 39: I 15, 18 ‖ 52, 32. 53, 2. 11. 20. 23. 214, 12.
9, 8 . . . . I 35, 29.
9, 11 . . . . II 309, 26.
9, 12 . . . . II 309, 29.
9, 13 . . . . II 310, 6.
10, 4 . . . . I 42, 24.
10, 8 . . . . II 356, 29.
10, 10: I 7, 2. 8. 11 ‖ II 348, 15.
10, 12. 13 . . II 323, 8.
10, 13 . . . I 25, 1.
10, 18: I 114, 26. 204, 13.
10, 19 . . . I 10, 7.
11, 11: I 200, 12. — II 152, 4.
11, 12 . . . II 152, 5.
11, 22 . . . II 329, 9.
11, 25. 26 . . II 152, 7.
11, 33 . . . II 373, 23.
11, 34 . . . II 298, 1.
11, 36 . . . II 135, 14.
12, 2 . . . . II 349, 3.
12, 6: II 83, 29 ‖ 337, 10.
12, 14: II 253, 7. 256, 3.
13, 1. 2 . . . II 281, 6.
13, 1 . . . . II 188, 25.
13, 7. 8 . . . II 375, 24.
13, 8 . . . . II 378, 1.
14, 1 . . . I 54, 34. 35.
14, 2: I 287, 21 ‖ II 366, 8. 12. 15. 369, 8.
14, 8 . . . . II 366, 29.
14, 9 . . . I 187, 21. 23.
14, 10 . . . II 378, 11.
14, 15 . . . II 244, 8.
14, 21 . . . II 244, 7.
15, 19-21 . . I 116, 10.
15, 19 . . . II 173, 11.
16, 5 . . . . I 187, 4.
16, 20 . . . I 34, 5.
16, 25. 26: I 131, 1. 255, 17.
16, 27 . . . II 402, 34.

I Korinther

1, 5: II 172, 26. 173, 8 ‖ 339, 1. 384, 2.
1, 18 ff.: I [*61, 18.] 243, 12.
1, 18: I 120, 22. 137, 4. — II 175, 13.
1, 20 . . I 243, 18. 22.
1, 21: I 66, 12. 243, 28. — II 17, 15. 147, 13.
1, 23 . . . . I 66, 20.
1, 24: I 66, 20. 120, 22. 137, 4. 201, 19. 373, 24. — II 5, 3. 175, 13. 227, 3. 228, 1. 231, 1. 233, 12. 292, 24 ‖ 364, 23.
1, 26-29 . . . I 244, 9.
1, 26: I 244, 17. — II 85, 4. 210, 2.
1, 27-29 . . . II 74, 7.
1, 27. 28 . . II 199, 12.
1, 27: I 200, 28. 265, 7. — II 17, 13. 23. 195, 17.
1, 28: I 243, 22. — II 17, 13. 23.
1, 29 . . . II 315, 19.
1, 30: I 373, 24. — II 5, 3. 42, 20. 44, 1. 88, 23. 115, 12. 119, 10. 13. 133, 8. 135, 1. 168, 27. 224, 2. 227, 3. 228, 1. 231, 1. 233, 12. 292, 24 ‖ 297, 9. 357, 12. 364, 23.
1, 31 . . . . I 44, 19.
2, 2 . . . . I 188, 13.
2, 4. 5 . . . II 71, 23.
2, 4: I 57, 14. 114, 5. 19. 260, 31.
2, 5: I 114, 7. 19. — II 2, 9. 210, 2.
2, 6-8 . . . I 216, 31.
2, 6. 8: II 224, 6. 230, 16. 252, 9 ‖ 357, 14. 19.
2, 6: I 65, 26. 154, 13. 217, 6. 243, 22. 254, 14. — II 34, 13. 79, 24. 345, 21.
2, 7: I 243, 28. 255, 9. — II 149, 15.
2, 9 . . . . II 375, 7.
2, 10 . II 88, 14 ‖ 302, 4.
2, 11: I 300, 20 ‖ II 298, 9.
2, 12. 13 . . II 298, 13.
2, 13. 15 . . II 395, 12.
2, 13. 14: [I 341, 5. —] II 264, 6.
2, 13: I 317, 21. — II 163, 3.
2, 14. 15: II 319, 7. 380, 10.
2, 14 . . . . II 141, 4.
2, 16 . II 2, 10. 298, 1.
3, 1. 3 . . . II 306, 1.
3, 1 . . . . I 3, 4.
3, 2. 3: I 188, 15. 248, 25 ‖ II 366, 2.
3, 2 . . . . I 248, 23.
3, 9 . I 46, 6 ‖ 273, 19.
3, 11 . . . . I 33, 26.
3, 12. 13 . . II 115, 3.
3, 12: I 11, 21. 33, 26 ‖ 283, 6. 22. 295, 7. — II 16, 11. 140, 4. 8. 212, 11. 236, 31.
3, 13. 14. 15 . I 283, 15.
3, 16. 17: II 173, 26. 236, 19.
3, 16: I 296, 1. — II 134, 10.
3, 17: I 296, 4 ‖ II 384, 23.
3, 18: I [*61, 18.] 65, *18. 20. 24. 66, 2.
3, 19: I 65, *18. 20. 23. — II 82, 13. — II 83, 10. 84, 23. 175, 10
3, 22 . . . . II 375, 17.
4, 9: I 17, 2 ‖ II 377, 11.
4, 11-13 . . . II 382, 19.
4, 12. 13: II 66, 23. 198, 3.
4, 12 . . . . II 256, 4.
5, 4 . . . II 399, 5. 14.
5, 7 . . . . II 239, 20.
6, 9. 10 . . II 363, 19.
6, 10 . II 253, 8. 256, 2.
6, 15: I 295, 32. 33 ‖ II 327, 25.
6, 16: I 10, 19 ‖ II 119, 9.
6, 17: I 136, 32. — II 119, 11. 20 ‖ 361, 1. 3.
6, 19: I 295, 32. 296, 1. — II 134, 10. 236, 19.
7, 2-6 . . . II 398, 8.
7, 3 . . . . II 377, 22.
7, 5: II 300, 16. 317, 2. 377, 23. 398, 11.

7, 9 . . . . II 272, 12.
7, 40 . . . . II 134, 25.
8, 4. 11 . . . II 240, 32.
8, 5. 6 . . . I 298, 8.
8, 5 . . . . II 223, 16.
8, 6 . . II 223, 24. 27.
8, 7 . . . . II 223, 27.
8, 8 II 53, 24. 244, 27.
8, 13 . . . . II 244, 9.
9, 8. 9. 10 . . I 130, 4.
9, 9. 10 . . . I 322, 13.
9, 9 . . . . II 40, 2.
9, 13 . . . . I 27, 4.
9, 20 . I 127, 32, 133, 17.
9, 26: I 44, 14 ‖ II 202, 31.
9, 27 . II 54, 5. 239, 18.
10, 1. 2 . . . I 322, 20.
10, 3. 4 . . . I 322, 25.
10, 11 . . . I 316, 12.
10, 13 . . . II 382, 11.
10, 20 ff. . . . II 243, 27.
10, 20. 21: II 241, 6. 16. 245, 4.
10, 21 . I 38, 6. 7. 12.
10, 31 . II 248, 4. 6. 21.
11, 3. 7 . . . II 133, 11.
11, 4. 5 . . . II 300, 25.
11, 7 . . . . II 348, 23.
11, 19 . . . I 212, 24.
12, 1. 4. 7 . . II 337, 8.
12, 3: II 347, 22. 25. 28. 348, 4.
12, 4 . . . . II 83, 20.
12, 8. 9: I 242, 23. — II 84, 2.
12, 8: I 9, 17 ‖ 94, 26. 216, 10. — II 175, 16 ‖ 358. 6. 12.
12, 9 . . . . I 242, 26.
12, 10 . . . I 242, 26.
12, 11 . . . II 337, 10.
12, 26 . . . II 322, 18.
12, 27 . . . II 327, 25.
13, 9 . . . . II 358, 8.
13, 10: II 91, 13. 358. 10. 12.
13, 12: I 13, 10. 11 ‖ 242, 2. — II 91, 12. 188, 15. 201, 16 ‖ 322, 9. 358, 10.
14, 1 . . . . I 317, 21.
14, 15: II 301, 27. 324, 14.
14, 37 . . . II 395, 12.
15, 2 . . . . II 80, 3.
15, 3 . . . . I 185, 12.
15, 5 . . . . I 187, 4.
15, 5-8: I *178, 26. 182, 25. 185, 13.
15, 6-8 . . . I 187, 6.
15, 8 . . . . I 187, 11.
15, 9 . . . . II 315, 20.
15, 10 . . . II 315, 23.
15, 12 ff. . . . I 211, 11.
15, 21. 22 . . II 105, 33.
15, 22: I 313, 19. — II 179, 25. 180, 5.
15, 24. 25. 27. 28: II 358, 19.
15, 24 . . . II 359, 7.
15, 25. 26 . . II 105, 10.
15, 26 . . . II 359, 8.
15, 32 . . . I 39, 6.
15, 35-38 . . II 19, 18.
15, 35 . . . II 246, 5.
15, 36 . . . II 23, 14.
15, 37: II 23, 12. 15. 24. 3. 25, 21.
15, 38: II 19, 30. 23, 15.
15, 40-42 . . II 10, 25.
15, 40. 41 . . I 329, 28.
15, 40 . . . I 332, 1.
15, 41. 42 . . I 299, 15.
15, 42-44: II 20, 3. 23, 16. 99, 28.
15, 42: I 330, 2. — II 24, 5. 25, 22.
15, 43 . . . I 330, 5.
15, 44 . . . I 330, 6.
15, 46: [I 341, 5. —] II 264, 6.
15, 48. 49 . . II 20, 7.
15, 49: I 35, 2 ‖ II 20, 14 ‖ 348, 22. 349, 22. 352, 16. 359, 27. 362, 10. 15.
15, 50: I 43, 11 ‖ II 20, 14 ‖ 363, 19.
15, 51. 52 . . II 18, 11.
15, 51 . . . II 20, 19.
15, 52: I 187, 26. 29 30. — II 18, 16.
15, 53. 54: II *184, 1. 359, 11.
15, 53: II 21, 2. *183, 10. 13. 18.
15, 54-56 . . II 21, 7.
15, 54: II 21, 6. 105, 12.
15, 55 . . . II 359, 10.
16, 15 . . . I 187, 4.

II Korinther

1, 5 . . . I 39, 8. 13.
1, 7 . . I 39, 14. 18. 24.
1, 12: I 19, 11 ‖ II 210, 2.
1, 22 . . . . II 97, 1.
2, 15 . . . . I 98, 17.
3, 5. 6 . . . II 140, 14.
3, 6: II 172, 6. 24 ‖ 377, 7.
3, 7. 8 . . . II 172, 14.
3, 13-16 . . . I 323, 6.
3, 15-17 . . . II 140, 30.
3, 15 . . . . II 62, 26.
3, 16: I 323, 8. — II 63, 29. 30.
3, 17 . . . . II 62, 30.
3, 18: II 63, 30. 188, 18 318, 32. 348, 19. 349, 9.
4, 4: I 32, 18 ‖ 356, 20. 366, 20. — II 12, 21. 230, 4. 21 ‖ 348, 19. 357, 14. 19.
4, 6: I 43, 15 ‖ 368, 18. — II 75, 1.
4, 7 . . . . I 4, 17.
4, 8. 9 . . . II 383, 17.
4, 8 . . II 393, 16. 22.
4, 10 . . . . II 188, 28.
4, 16: I 170, 19. — II 188, 25. 197, 28.
4, 17. 18 . . II 90, 15.
4, 17: I 4, 5. 8. 46, 16 ‖ II 90, 24.
4, 18: I 41, 15. 46. 16 ‖ II 90, 20. 130, 1. 159, 15. 198, 9. 12. 224, 19.
5, 1-4 . . . *II 184, 1.
5, 1: II 20, 28. *183, 9. 10.
5, 4: I 4, 27 ‖ II 20, 29. 156, 25. *182, 24. *183, 2.
5, 6 . . . . II 201, 17.
5, 8: I 5, 24 ‖ II 201, 18.
5, 10 . . . . II 378, 11.
5, 16: II 138, 16. 189, 15.
5, 20: I 133, 16. — II 221, 5. 225, 19. 24.
5, 21 . I 123, 18. 285, 3.
6, 2 . . . I 39, 19. 28.
6, 3. 4 . . . I 40, 1.
6, 4 . . I 40, 4. 5. 6.
6, 5 . . . I 40, 8.
6, 6 . . . . I 40, 12.
6, 7 . . . . I 40, 17.
6, 8 . . . I 40, 19. 20.
6, 9: I 40, 25 ‖ II 395, 3.
6, 10 . . . . I 40, 27.
6, 14. 15 . . II 358, 26.
6, 15 . . . . II 113, 28.
6, 16: I 296, 1. — II 134, 10. 173, 26. 236, 3 ‖ 352, 9. 359, 3.
9, 10 . . . . II 314, 15.
10, 3-5 . . . II 68, 4.
10, 3. 4 . . . II 197, 25.
10, 3 . . . . II 328, 9.
10, 5: I 273, 15. — II 2, 12 ‖ 366, 25.
10, 17 . . . I 44, 19.
10, 18 . . . I 33, 2.
11, 14 . . . II 224, 6.
11, 23 . . . II 382, 13.
11, 24. 25 . . II 383, 15.
11, 28. 29 . . II 322, 21.
12, 1-5 . . . II 173, 13.

12, 2-4: II 47, 29. 148, 23. 12, 2. 4 . . . I 13, 16. 12, 2: I 99, 15. 17 ‖ II 97, 18. 12, 4: II 76, 12. 194, 3 ‖ 297, 19. 301, 19. 12, 7. 6 . . . II 299, 8. 12, 7: II 230, 16 ‖ 315, 25. 384, 3.

Galater

1, 4: I 166, 1. — II 34, 12. 125, 27 ‖ 357, 15. 374, 12, 16. 1, 5 . . . . II 402, 34. 1, 11. 12 . . II 173, 15. 1, 12 . . . II 173, 13. 1, 15: II 309, 25. 310, 2 ‖ 315, 14. 1, 16 . . . . I 43, 11. 1, 19 . . . . I 97, 11. 2, 5 . . . . II 173, 18. 2, 9 . . . . I 127, 28. 2, 12 . I 127, 22. 25. 31. 2, 19 . . . . II 366, 29. 2, 20: I 12, 21. 23 ‖ 190, 10. 4, 1. 2 . . . II 347, 3. 4, 1. 3. 6. 7 . II 336, 16. 4, 4: I 124, 13 ‖ II 347, 5. 4, 5. 6 . . . II 335, 26. 4, 6. 7 . . . II 336, 13. 4, 6 . . . . II 301, 11. 4, 10. 11 . . II 239, 8. 4, 10 . . . . II 373, 4. 4, 19: II 348, 19. 349, 9. 4, 21-24 . . . I 317, 10. 4, 21. 22 . . I 129, 29. 4, 24 . I 11, 24 ‖ 130, 1. 4, 26 . . . . I 317, 15. 5, 2 . . . . II 52, 13. 5, 8 . . . . II 128, 11. 5, 17: I 226, 9. — II 240, 19 ‖ 382, 2. 13. 5, 18: II 202, 7 ‖ 380, 10. 5, 19 . . . . II 358, 31. 5, 21: *I 196, 27. 197, 20. 198, 8. 5, 22 . II 329, 7. 359, 2. 5, 25 . . . . II 203, 5. 6, 1 . . . . II 395, 12. 6, 8 . . . . II 342, 19. 6, 14: I 190, 11. — II 68, 2. 10. 15.

Epheser

1, 3-5 . . . II 310, 13. 1, 4 . . . . II 315, 11. 1, 13 . . . . II 97, 1. 1, 17 . . . . I 46, 12. 1, 18 . . . . I 43, 17. 1, 21: I 165, 30. — II 263, 13 ‖ 339, 21. 374, 13. 17. 1, 23 . . . . II 350, 24. 2, 2 . . . . II 202, 32. 2, 3 . . . . I 341, 21. 2, 6 . . . . II 239, 26. 2, 7 . . . II 374, 7. 14. 2, 10 . . . . II 376, 22. 2, 12: I 200, 25. — II 36, 1. 224, 14. 225, 3. 257, 22. 2, 20. 21 . . I 225, 12. 2, 20. 22 . . II 236, 31. 2, 20 . II 35, 9. 237, 6. 2, 22 . . . . II 344, 25. 3, 8 . . . . I 187, 10. 3, 9. 10 . . . II 139, 16. 3, 10. 11 . . I 43, 14. 3, 14. 15 . . II 396, 25. 3, 15 . . . . I 14, 24. 3, 16: I 170, 19. — II 134, 4. 188, 25. 197, 28. 3, 17 . . . . II 344, 25. 3, 20 . II 314, 13. 375, 6. 4, 7 . . . . II 340, 3. 4, 9 . . . I 166, *5. 8. 4, 10 . . . . I 87, 4. 4, 14 . . . . II 19, 9. 4, 17 . . . . II 50, 15. 4, 24 . . . . II 361, 22. 4, 30 . II 97, 1 ‖ 377, 4. 5, 1 . II 134, 8. 235, 24. 5, 2 . . . . II 300, 14. 5, 3 . . . . II 384, 16. 5, 16 . . . . II 125, 29. 5, 27 . . . . II 343, 14. 5, 31. 32 . . I 322, 16. 5, 31 . . . . II 119, 9. 6, 10. 11 . . II 250, 9. 6, 11. 12 . . II 393, 11. 6, 11. 13 . . II 272, 16. 6, 11: II 1, 9. 250, 8. 290, 10. 6, 12: I 43, 11. 44, 7 ‖ II 250, 11 ‖ 360, 16. 22. 362, 5. 13. 382, 13. 17. 20. 6, 16 . . . II 395, 3. 6. 6, 24 . . . . I 254, 25.

Philipper

1, 23 . . . . I 43, 11. 2, 5-9 . . . I 288, 12. 2, 6-8 . . . II 86, 4. 2, 6. 7 . . . I 284, 20. 2, 7. 8 . . . II 350, 20. 2, 7: II 148, 25 ‖ 350, 23. 2, 8: I 164, 22. 285, 4 ‖ 361, 23. 2, 9 . . . . I 46, 26. 2, 10. 11 . . II 275, 20. 2, 10: II 396, 27. 397, 2. 16. 2, 15: I 227, 9 ‖ II 352, 18. 3, 8: I 128, 27. — *II 124, 12. 3, 10 . . . . I 190, 15. 3, 14: II 358, 16. 403, 5. 3, 19 . . . . II 385, 1. 3, 20: I 132, 14. — II 225, 4 ‖ 349, 20. 362, 8. 14. 28. 3, 21: I 4, 23 ‖ II 88, 6. 201, 11. 271. 2. 273, 3 ‖ 301, 16. 310, 20. 348, 24. 352, 23. 4, 7: I 5. 23. 34, 27. 47, 15. 4, 13: I 24, 5 ‖ II 287, 16 ‖ 309, 30.

Kolosser

1, 5 . . . . II 384, 17. 1, 10 . . . . I 228, 19. 1, 12: I 6, 16. 9, 4. 17, 4 ‖ 204, 10. 1, 13. 15 . . II 348, 24. 1, 13 . . . . II 12, 22. 1, 15: I 10, 3. 32, 18. 29 ‖ 154, 17. 158, 27. 356, 20. — II 12, 21. 41, 21. 88, 21. 119, 15. 22. 120, 8. 133, 7. 135, 7. 10. 139, 5. 167, 23. 178, 14. 194, 9. 21. 23. 215, 7. 219, 18. 230, 4. 21. 234, 27. 235, 5. 242, 26 ‖ 303, 19. 348, 19. 361, 20. 1, 16: I 298, 16. — II 141, 27 ‖ 339, 21. 1, 18: I 199, 21. — II 151, 2 ‖ 303, 19. 1, 19: I 42, 24 ‖ II 350, 24. 1, 24: I 33, 19 ‖ II 119, 28. 1, 25 . . . . I 21, 7. 2, 3 . . . . II 344, 20. 2, 8: I 54, 11. 15. 16. 18. 27. 2, 9: I 42, 24 ‖ II 350, 24. 2, 10 . . . . II 350, 25. 2, 12 . . . . II 239, 25. 2, 14 . . . . II 378, 9. 2, 15: I 39, 23. 26 ‖ 106, 26. 186, 25. 27. — II 207, 5. 2, 16: I 128, 21. 133, 14. — II 240, 6. 8 ‖ 374, 21. 2, 18. 19 . . II 8, 24. 2, 18 . . . . [I 77, 12.] 2, 19 . . . . I 8, 9. 3, 1 . II 180, 11. 239, 25. 3, 5: II 54, 6. 188, 29 ‖ 359, 1. 3, 8 . . . . I 342, 3. 3, 9. 10: II 235, 6 ‖ 364, 22. 3, 9 . . . . II 133, 14. 3, 10: II 134, 5. 235, 19. 23. 29. 265, 3 ‖ 348, 20. 361, 22.

3, 17 . . . . II 248, 6.
4, 6: I 230, 2. — II 80, 23.

I Thessalonicher

3, 13 . . . . II 370, 28.
4, 13-15 . . . I 188, 3.
4, 15. 16 . . II 18, 22.
4, 16. 17 . . II 18, 27.
4, 16 . . . . I 187, 30.
5, 2 . . . . I 211, 13.
5, 5 . . . . I 189, 15.
5, 6. 8 . . . I 268, 8.
5, 7 . . . . II 379, 22.
5, 17: II 324, 19. 325, 1. 349, 18. 358, 22.

II Thessalonicher

1, 5 . . . . I 280, 20.
2, 1-12 . . . II 117, 3.
2, 2 . . . . I 211, 13.
2, 3. 4: I 172, 17. — II 116, 1 ‖ 327, 15.
2, 4: II 115, 8. 118, 9 ‖ 371, 8.
2, 6-10 . . . I 172, 21.
2, 9. 10 . . . I 173, 15.
2, 9: II 116, 26 ‖ 308, 16.
2, 10-12 . . . I 172, 29.
3, 1 . . . . I 261, 5.

Hebräer

1, 3: II 11, 5. 15. 168, 15. 230, 2. 231, 11.
1, 5 . . . . I 135, 30.
1, 6 . II 303, 19. 335, 5.
1, 7 . . . . I 13, 29.
1, 8 . II 353. 2. 360, 23.
1, 9 . . . . II 150, 29.
1, 14: II 4, 13. 249, 27 ‖ 370, 7.
2, 10 . . . . II 35, 28.
2, 12 . . . . II 335, 28.
2, 14. 15 . . II 169, 1-7.
2, 14 . . . . I 43, 11.
2, 15: I 289, 13 ‖ II 336, 17.
2, 17: II 4, 25. 197, 21. 230, 25. 242, 27. 252, 3 ‖ 320, 20. 334, 14.
3, 1: I 231, 10. 292, 11. — II 4, 25. 197, 21. 230, 25. 242, 27. 252, 3 ‖ 320, 20. 334, 14.
3, 5: I 42, 18. 24 ‖ II 192, 10.
3, 14 . . . . I 11, 17.
4, 3 . . . . II 313, 4.
4, 9 . . . . II 374, 20.
4, 12 . . I 15, 11. 34, 24.
4, 14. 15: II 230, 25. 242, 27. 252, 3 ‖ 320, 20.
4, 14: II 4, 25. 90, 27. 249, 15. 16 ‖ 381, 3.
4, 14-16 . . . I 231, 10.
4, 14 f. . . . II 334, 14.
4, 14: I 13, 22 ‖ II 197, 21.
4, 15: I 123, 14 ‖ II 335, 22.
5, 1 . . . . I 27, 6.
5, 10: II 4, 25. 197, 21. 230, 25. 242, 27. 252, 3 ‖ 320, 20. 334, 14.
5, 11: I 307, 24. — II 63, 2. 182, 20.
5, 12-14: I 248, 30 ‖ II 366, 4. 369, 8.
5, 12: I 3, 6 ‖ 254, 23. 287, 21.
5, 14: I 254, 22. 23. 287, 21. — II 83, 18. 19.
6, 4 . . . . II 338, 22.
6, 5 . . . . II 263, 13.
6, 20: II 4, 25. 197, 21. 230, 25. 242, 27. 252, 3 ‖ 320, 20. 334, 14.
7, 20. 21 . . II 334, 14.
7, 26: I 27, 12 ‖ II 4, 25. 197, 21. 230, 25. 242, 27. 252, 3 ‖ 320, 20. 334, 14.
7, 27 . . . . I 27, 6.
8, 1-6 . . . I 231, 10.
8, 1: I 34, 20 ‖ II 4, 25. 197, 21. 230, 25. 242, 27. 252, 3 ‖ 320, 20. 334, 14.
8, 3: I 27, 6 ‖ II 335, 19.
8, 5: I 128, 19. — II 47, 24.
9, 11: II 4, 25. 197, 21. 230, 25. 242, 27. 252, 3 ‖ 320, 20. 334, 14.
9, 13 . . . . I 27, 2.
9, 14 . . . . I 27, 12.
9, 24 . . . . II 182, 11.
9, 26: I 330, 15 ‖ II 313, 4. 374, 2. 5.
10, 1: I 128, 20. 301, 10 ‖ II 373, 5.
10, 4 . . . . I 27, 2.
10, 10 . . . II 320, 20.
10, 12 . . . I 27, 6.
10, 13 . . . II 359, 5.
10, 29 . . . II 228, 6.
10, 32-36 . . I 41, 3.
10, 32 . . . I 41, 10.
10, 33 . . . I 41, 11.
10, 34 . . . I 41, 12.
10, 35 . . . II 352, 13.
11, 16 . . . II 291, 24.
11, 37. 38: II 159, 10. 170, 8.
12, 2: I 34, 19 ‖ II 35, 28.
12, 10 . . . II 354, 15.
12, 15. 16 . . II 392, 22.
12, 22. 23 . . II 225, 5.
12, 22: II 96, 1. 180, 10. 13. 291, 24.
12, 28 . . . II 339, 17.
12, 29: I 283, 1. 4. 20. — II 140, 1. 8. 10. 142, 4. 6.
13, 3 . . . . I 152, 21.
13, 8 . . . . II 372, 23.
13, 21 . . . II 402, 34.

I Timotheus

1, 12: I 24, 5 ‖ II 287, 16.
1, 15: I 116, 3. 289, 13. 297, 25.
1, 19 . . . . I 211, 15.
2, 1. 2 . . . II 290, 21.
2, 1 . . . . II 331, 2.
2, 8-10 . . . II 300, 3.
2, 8: I 254, 18. — II 195, 28 ‖ 316, 27. 317, 29. 318, 5. 395, 21. 24. 397, 21.
2, 9. 10 . . . II 318, 16.
2, 9 . . . . II 318, 7.
2, 10 . . . . II 318, 12.
3, 2 . . . . I 244, 22.
3, 15 . . . . II 35, 6.
3, 16 . . . . I 228, 15.
4, 4. 5 . . . II 248, 9.
4, 10: I 245, 13. 277, 15. 297, 16.
4, 13 . . . . II 77, 16.
5, 3. 16. 17 . II 377, 17.
5, 14: II 272, 12 ‖ 371, 8.
5, 18 . . . . I 322, 13.
6, 7 . . . . II 129, 22.
6, 11 . . . . II 183, 12.
6, 12 . . . . II 142, 8.
6, 15 . . . . II 223, 13.
6, 17. 18 . . II 172, 27.
6, 18. 19 . . II 344, 20.
6, 20. 21 . . I 211, 15.

II Timotheus

1, 3 . . . . II 64, 20.
1, 10 . . . . I 255, 19.
2, 5: I 4, 12 ‖ II 115, 2. 273, 2.
2, 8: I 87, 2. — II 148, 13.
2, 11 . . . . I 190, 16.
2, 12 . . . . I 34, 21.
2, 15 . . . . II 2, 2.
2, 18 . . . . I 211, 12.
2, 20. 21 . . I 340, 8.
3, 4 . . . . II 343, 7.
3, 6. 7 . . . II 94, 25.
3, 17: II 183, 12. 188, 26.
4, 5 . . . . I 268, 8.

4, 7. 8 . . . II *202, 28.*
4, 7 . . . . II 142, 8.
4, 18 . . . . II 402, 34.

Titus

1, 6-11 . . . I 244, 18.
1, 6 . . . . I 244, 22.
1, 9: I *244, 20. 245, 1.* — II 77, 15.
1, 10. 11 . . I 244, 21.
2, 2 . . . . II 1, 10.
2, 14 . . . . I 296, 19.
3, 3. 4 . . . I *117, 8.*
3, 5. 6: I *117, 12* || II 297, 3.
3, 10. 11 . . II *67, 3.*

Apokalypse des Johannes

1, 5 . . . . I 199, 21.
1, 6 . . . . II 225, 1.
1, 20: II 323, 10. 352, 18.
2, 1. 8. 12. 18: II 323, 10.
2, 7 . . . . *II 103, 20.
2, 23: I 40, 10 || 317, 16.
3, 1. 7. 14 . . II 323, 10.
3, 20 . . . . II 370, 24.
5, 8 . . II 234, 19. *21.*
5, 9: I 46, 25. 26 || II 377, 1.
5, 10 . . . . II 225, 1.
6, 9 . . I 27, 3. 37, 12.
7, 2 . . . . I 79, 9.
7, 3-8 . . . II 97, 1.
9, 4 . . . . II 97, 1.
10, 4 . . . . II 76, 22.
10, 9. 10 . . II 76, 11.
12, 3-17 . . . II 370, 29.
13, 2. 4. 11 . II 370, 29.
13, 8 . . . . II 313, 4.
14, 1 . . . . II 97, 1.
16, 12 . . . I 79, 9.
16, 13 . . . II 370, 29.
17, 8 . . . . II 313, 4.
20, 2 . . . . II 370, 29
20, 4 . . . . I 27, 3.
21 . . . . . II 93, 25.
22, 12 . . . I 40, 10.

Kirchliche Schriftsteller.

Agrapha

(her. von A. Resch, T. U. V 4)

64 . . . . I 258, 14.
114 f. . II 196, 5 || 299, 19.
144 . . . . II 291, 26.
423 Anm. 1: I 184, 18. 190, 1.
441 ff. Nr. 75. 79. 80. 81: II 232, 11.
470 . . . . I 102, 13.

Aristides

(Apolog.)

2, 5 f. ed. Hennecke: II 139, 1.
4, 3 f. ed. H. . II 134, 15.
32, 2 ff. ed. H.: II 238, 15.
35, 9 ed. H. . [I 77, 12.]

Athenagoras

(Supplicatio pro Christ.)

III (VII 14 Otto, p. 4 Schw.) II 97, 24.
XV (VII 66. 68 Otto, p. 15 sq. Schw.) . . . II 212, 11.

Augustinus

De haeres. XLIII (VIII p. 10 Anm. 1 ed. Maur.) II 333, 27.

Barnabas

5, 9 . . . . I 115, 23.
16, 8 . . . . II 344, 25.

Brief an Diognet

II (III 160 sqq. Otto): II 212, 11.

Clemens Alexandrinus

(Protrepticus)

II 17. 18 p. 15 Potter: I 286, 12.
IV 48 p. 42. 43: II 42, 23.
VI 70 p. 60. . II 90, 5.
XII 120 p. 92 sq.: II [97, 4.]

(Paedagogus)

I 6 p. 125 . I 24, 19.
II 1, 18 p. 176: II 90, 5.
II 10, 85 p. 222: I 354, 8.
III 1, 3 p. 252: II 145, 1.
III 3, 25 p. 267 sq.: II 245, 5.
III 8, 44 p. 280: II 390, 7.

(Stromata)

I 1, 10. 22, 150 p. 321. 410 sq. . . II 90, 5.
I 21, 101-107 p. 378-384: I 281, 26.
I 21, 145 p. 407: I 291, 25.
I 24, 158 p. 416: II 196, 5 || 299, 19.
II 2, 6 p. 431: II 349, 26.
II 20, 110. 111 p. 487: II 311, 16 ff.
IV 172 p. 642 . II 47, 8.
V 5, 29 p. 662 sq.: II 90, 5.
V 6, 34 p. 665: II 165, 3.
V 9, 57 p. 680 (Lysis-Brief): I [141, 16.] 247, 20.
V 11, 70 p. 688: I 347, 11.
V 11, 76 p. 691: I 59, 4.
VI 14, 114 p. 798. VII 14, 88 p. 886 . . I 298, 28.
VI 43 p. 762 . II 65, 11.
VII 2, 5 p. 831: II 350, 17.
VII 5, 28 p. 845: II 349, 26.
VII 6, 34 p. 851: II 390, 7.
VII 7, 35 p. 851: II 317, 22.
VII 7, 36 p. 852: II 317, 15.
VII 7, 39. 44 p. 853. 857: II 353, 15.
VII 7, 41 p. 854. 855: II 308, 4. 18.
VII 7, 42 p. 855: II 390, 23.
VII 7, 43 p. 856: II 397, 19.
VII 7, 43 p. 856. 857: II 400, 22.
VII 8, 49 p. 861: II 319, 21.

(Quis dives salvetur)

XLII p. 960 . I 247, 22.

(Eclogae proph.)

19 p. 993. 994: II 336, 16.
25 p. 995 . . II 390, 7.
52 p. 1001 . . II 352, 16.

Clemens Rom.

(Ad Corinth.)

I 25, 2 . . . I 372, 7.

Clementin. Homilien

V 18 . . . . I 321, 9.
XVII 7 ff. . . II 178, 4.
XVII 8 . . . II 134, 15.

Clementin. Recognit.

I 45 . II 97, 5. 103, 20.
IV 36 . . . . II 243, 27.

Dialog, himmlischer

citiert von Celsus: *II 232, 11.
Fr. daraus . . *II 232, 12.

Dialog des Jason und Papiscus

citiert von Celsus u. Origenes: I 325, 5 f. 16 ff.

Epiphanius

(Panarion)

I 25, 2. 26, 10. 31, 4-6, 40, 2. 5 . . . II 101, 4 ff.
I 26, 10. 31, 5. 6: II 100, 4 ff.
I 26, 10 . . . [II 50, 1.]
I 27, 5 . . . II 67, 16.
I 27, 6 . . . II 65, 26.
I 31, 7. 20 . . *II 64, 22.
I 31, 14 . . . II 104, 25.
I 37, 2. 7 . . II 98, 18.
I 42, 4 . . . *II 57, 23.

Eusebius

(Hist. eccles.)

II 23, 19. 20: I 97, 8. 143, 24.
IV 15, 18 ff. . II 281, 19.
IV 15, 18 . . II 271, 22.
IV 26, 7-11 (Melito): *II 287, 24.
IV 29, 5 . . II 68, 13.
V 1, 26 . . II 245, 5.
VI 36, 1 . . II 177, 23.

(Praep. evang.)

I 10, 50 (Philo aus Sanchuniathon) . . *II 111, 15.
IV 2, 8. 13. 3, 14: II 154, 27.
XI 36, 1 . . II 60, 11.

Evangelia apocrypha

p. 394 (ed.² C. Tischendorf) II 97, 5.

Henoch

VI . . . . . *II 58, 18.
X. LXVII-LXIX: *II 56, 7.

Hermas

Vis. II 4, 1 . . II 65, 11.
Mand. VI 2 . . II 399, 17.

Hieronymus

De viris inlustr.)

XVIII . . . . II 372, 22.

Quellen bei **A. Hilgenfeld,** Die **Ketzergesch.** des Urchrist.

sind citiert:

II 57, 23. 58, 3. 64, 23. 65, 7. 66, 1. 6. 67, 16. 68, 13. 81, 20. 95, 3. 97, 2. 99, 1. 31. 101, 4. 103, 12. 104, 23.

Hippolytus

(Philosophumena)

V 7. X 9 . . II 66, 1.
V 16 . . . II 65, 11.
VI 35 . . . *II 64, 22.
VII 38. X 20 . II 58, 3.

Ignatius

(ad Ephes.)

XIX 1: I 366, 20. — II 230, 16. 252, 9 ‖ 357, 14. 19.

(ad Magn.)

X 1 . . . . . I 11, 25.

(ad Smyrn.)

V 2 . . . . . II 165, 3.

Johannes Chrysostomus

Hom. XXIX 1 ad I Cor. 12 (X 260 B C Montf.): II 155, 12.

Josephus

(Antiquitates Jud.)

I 12, 2 (213. 214): II 52, 13.
III 12, 3 (280-286): II 373, 18.
XI 8, 3-5 (317-339): II 54, 20.
XVIII 5, 2 (116-119): I 96, 34.
XX 9, 1 (200. 201): I 97, 8. 143, 24.

(c. Apion.)

περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀρχαιότητος ἐν δυσίν: I 68, 14; *περὶ τῆς Ἰουδαίων ἀρχαιότητος δύο βιβλία*: I 281, 30.
I 14, 75-92 (Manetho): I 207, 23.
I 22, 163-165. 183 ff.: I 67, 27.
II 36, 256. 257: II 90, 5.

Irenaeus (Adv. haer.)

I 1, 5. . . . II 104, 25.
I 1, 7. 8 . . . II 59, 15.
I 1, 9-11. 14 . *II 64, 22.
I 1, 9. 10 . . II 105, 2.
I 1, 9 . . . II 94, 10.
I 1, 10. 11 . *II 264, 8.
I 1, 12 . . II 243, 27.
I 1, 13 . . *II 123, 16.
I 14, 2: II 108, 1. 109, 14.
I 14, 3 . II 308, 20.
I 16, 1. 17 . *II 161, 6.
I 16, 2. 3 . . II 81, 22.
I 16, 2 . . . II 65, 15.
I 19, 3. 20, 2: II 109, 14.
I 19, 4. 28, 3-7: II 190, 23.
I 20, 4: II 65, 26. 67, 16.
I 25, 1 . . . *II 57, 23.
I 27, 2. 28, 2: II 103, 15.
I 28, 3 . . . II 101, 4 ff.
I 28, 4. 6. 7: *II 123, 10.
I 28, 4 . . . II 100, 4 ff.
III 10 . . . . I 111, 22.
III 42 . . . . II 387, 6.
IV 51, 1 . . . *II 124, 3.
V 13, 1 sqq. . II 15, 7.
V 17, 3. 4 . . II 103, 20.

Justinian

(Ep. ad Mennam)

IX p. 487. 506 (Mansi Coll. Conc.) . . II 397, 5.
IX p. 489 B C: II 333, 27.

Justinus

(Apol. I)

I 9 (I 28. 30 Otto): II 212, 11.
I 12 (I 36) . . II 243, 27.
I 26 (I 80. 82): *II 57, 23.
I 26 (I 80) . . II 65, 15.
I 44 (I 124. 126): II 65, 11.
I 59. 60 (I 158-162): II 90, 5.
I 66 (I 180. 182): II 274, 7.

(Apol. II)

II 12 (I 234. 236 Otto): II 97, 24.

(Dialog. c. Tryph.)

4 (II 18 Otto) . II 134, 15.
30. 35 (II 100. 116 sq.): II 243, 27.
86. 138 (II 310. 486): II 103, 20.

Pseudo-Justinus

(Cohort.)

XXIX (II 100. 102 Otto): II 90, 5.

(De resurrect.)
1, 13 (III 210 Otto): I 200, 6.

(Quaest. et resp. ad orthodox.)
Nr. 118 (V 192. 194 Otto): II 400, 22.

Lactantius

(Divin. instit.)
I 21, 31-37 (CSEL. XIX 84 sq.) . . . II 204, 4.

Melito (Fragment)
Nr. 1 (IX 410 Otto) aus Euseb., Hist. eccl. IV 26, 7-11 . . .*II 287, 24.

Minucius Felix (Octavius)
VIII 4: II 211, 18. 253, 3.
VIII 5. XI: II 264, 1.
IX . . . II 97, 24.
IX 1 . . II 271, 22.
XII 5 . . II 238, 17.
XVIII 10 . . II 178, 4.
XXVIII 9 . . II 39, 2.
XXX . . . II 245, 5.
XXXII . . II 141, 8. 15.
XXXV 3 . . II 390, 7.

Onomastica sacra,
ed. P. de Lagarde,
sind citiert:
II 31, 23. 49, 11. 50, 2. 102, 20. 115, 8. 174, 12. 239, 22. 327, 18. 382, 25.

Origenes

(c. Cels.)
I 6 . . . . II 347, 27.
I 21 . . . II 354, 8.
II 9 . . . II 361, 1. 3.
II 11. 20 . . II 356, 5.
II 13 . . . II 308, 20.
II 20 . . . II 315, 4.
III 41 . . . II 368, 8.
III 51 . . . II 381, 13.
III 75: II 351, 5. 354, 8.
IV 5 . . . . II 350, 17.
IV 12. 13. 21. V 15: II 390, 13.
IV 12. 13. V 15: II 390, 7.
IV 39 . . . II 351, 25.
IV 56 . . . II 368, 8.
IV 57 . . . II 368, 14.
IV 70 . . . II 313, 13.
IV 93 . . . II 371, 22.
V 4. 11 . . II 333, 28.
V 10. 11. 13: II 315, 28.
V 11 . . . II 334, 19.
V 12: II 320, 17. 350, 17.
V 16 . . . II 374, 17.
V 31 . . . II 388, 1.
V 49 . . . II 371, 22.
VI 51 . . . II 356, 6.
VI 70. 71 . . II 351, 5.
VI 71 . . . II 368, 1.
VI 77 . . . II 368, 17.
VII 44: II 299, 19. 318, 26. 397, 19.
VII 45. 46. VIII 60. 62: II 389, 22.
VIII 12. 13. 26: II 333, 28.
VIII 16 . . . II 386, 4.
VIII 17 . . . II 348, 19.
VIII 34 . . . II 323, 9.
VIII 36. 64 . . II 324, 11.
VIII 46 . . . II 326, 16.
VIII 49 . . . II 351, 5.
VIII 66 . . . II 315, 28.
VIII 70 . . . II 391, 13.

(Comm. in Gen.)
III 6 (VIII 20 Lomm.): II 315, 12.
Fr. (VIII 6 L.): II 368, 14.

(Comm. in Matth.)
XIII 2 (III 214 L.): II 322, 23.
XIII 28 (III 260 sq. L.): II 399, 17.
XIII 30 (III 265 sq. L.): II 381, 13.
XV 3 (III 331 L.): II 245, 12.
XV 11 (III 349 L.): II 387, 22.
XV 14 (III 357 L.): II 332, 2. 3.
XV 24 (III 378 L.): II 361, 1. 3.
XV 31 (III 394 L.): II 374, 17.
XV 31 (III 393 sq. L.): II 373, 1.
XV 31 (III 395 L.): II 374, 11.
XVI 5 (IV 14 sq. L.): II 325, 20.
XVI 22 (IV 65 L.): II 325, 2.
XVI 28 (IV 79 L.): II 299, 19.
XVII 36 (IV 170 sq. L.): II 346, 29.

(In Matth. ser. vet. interpr.)
92 (IV 431-435 L.): II 205, 16.
92 (IV 434 L.) . I 24, 19.

(Comm. in Joh.)
I 14 (13) (I 31 L.): II 387, 6.
I 17 (I 36 L.): II 338, 3.
I 30 (28) (I 63 L.): II 320, 13.
I 34 (31). 40 (35) (I 68. 79 sq. L.): II 352, 24.
II 29 (35) (I 155 L.): II 382, 16.
VI 20 (36) (I 231 L.): II 314, 14.
X 13 (17) (I 304 L.): II 365, 8.
X 21 (37) (I 350 L.): II 334, 4.
XIII 1. XXVIII 5 (6) (II 2 sq. 318 L.): II 325, 20.
XIII 21 (II 35 L.): II 368, 8.
XIII 27 (II 48 L.): I 108, 25.
XIII 33 (II 62 L.): II 369, 15.
XIX 1 (5) (II 146 sq. L.): II 346, 14.
XIX 3 (14) (II 167 L.): II 374, 17.
XX 16 (18) (II 327 sq. L.): II 350, 17.
XXVIII 4 (4. 5) (II 314 sqq. L.): II 318, 26.
XXVIII 4 (II 314 L.): II 330, 12.
XXVIII 5 (6) (II 318 L.): II 319, 21.
XXXII 7 (11) (II 412 L.): II 347, 28.
XXXII 19 (32) (II 482 L.): II 372, 11.

(Comm. in ep. ad Rom.)
II 12. 13 (VI 116-143 L.): II 52, 9.
VIII 4 (VII 208 sq. L.): II 333, 28.
IX 26 sqq. (VII 327 sqq. L.): II 281, 10.

(Ep. ad African.)
II. V. XIII (XVIII 22. 27. 42 L.) . . . II 332, 2. 3.

(Exhortatio)

VI (I 7, 17) . II 215, 19.
VII (I 8, 24 ff.): II 12, 11.
VII (I 9, 1 f.): I 214, 17.
VII (I 9, 5 ff.): II 12, 23.
XI (I 11) . I 27, 14.
XXIX (I 25, 3 ff.): II 205, 16.
XLVI (I 42, 6-9): I 321, 13.

(In Gen. hom.)

I 2 (VIII 107 sq. L.): II 349, 21.
I 13 (VIII 121 L.): II 351, 5.
I 13 (VIII 122 L.): II 352, 16.
II 2 (VIII 134 L.): II 58, 3.
II 2 (VIII 135 L.): I 314, 21.
V 3-6 (VIII 174-180 L.): I 318, 25.

(In Lev. hom.)

VII (IX 300 sqq. L.): II 371, 22.
VII 5 (IX 305 L.): II 371, 11.
VIII 3 (IX 318 L.): II 329, 1.
XV 2 (IX 425 L.): II 381, 13.

(In Num. hom.)

V 1 (X 40 L.): II 400, 22.
XXVIII 2 (X 366 L.): II 58, 16.

(In Jos. hom.)

XXIII 3 (XI 194-196 L.): II 246, 26.
XXIII 4 (XI 197 L.): [I 76, 10.]

(In Jerem. hom.)

I 16. XII 5 (XV 126 sq. 237 sq. L.): II 387, 22.
II 2. 3. XVI 6 (XV 131-133. 297 L.): II 390, 13.
VIII 2 (XV 195 sq. L.): II 363, 1.
IX 1 (XV 205 L.): II 387, 6.
IX 2 (XV 207 L.): II 328, 18.
X 5 (XV 218 L.): II 347, 26.
XI 3 (XV 225 L.): II 377, 18.
XII 7 (XV 240 sq. L.): II 367, 6.
XIV 4 (XV 259 L.): II 375, 23. 377, 18. 378, 4.
XIV 7 (XV 264 L.): II 322, 23.
XVI 10. XV 5 (XV 302. 285 L.) . . . II 378, 9.
XIX 2 (XV 359 L.): II 390, 23.

(In Ezech. hom.)

I 3 (XIV 12 L.): II 390, 7.
I 3 (XIV 14 sq. L.): II 388, 1.
V 4 (XIV 75 L.): II 377, 18.
VI 4 (XIV 84 sq. L.): II 371, 8.
XIV 3 (XIV 178 L.): II 370, 24.

(In Luc. hom.)

XII (V 127 L.): II 399, 17.
XXIII (V 177 L.): II 398, 27.
XXXV (V 218 L.): II 399, 17.

(De oratione)

II. XIV . . II 196, 5.
XI a. E. . . II 280, 9.
XV. XVI . . II 4, 23.

(De principiis)

I praef. Cap. X (XXI 26 L.) . . . I 11, 13.
I 1, 6 (XXI 33 sq. L.): II 134, 15.
II 4. 5 (XXI 165-185 L.): II 387, 6.
III 1, 2 (XXI 372 sq. L.): II 311, 16 ff.
III 4, 2. 3 (XXI 334 sqq. L.): II 387, 26.
IV 5 (XXI 492 L.): II 338, 3.
IV 16 (XXI 510 L.): II 351, 25.
IV 35 (XXI 476 L.): II 58, 16.

(Selecta in Psalm.)

28, 2 (XII 115 L.): II 330, 21.

(Selecta in Jerem.)

24 (XV 450 L.): II 363, 1.

(Citiert eigene Schriften)

Περὶ ἀναστάσεως: II 21, 13.
Ἐξηγητικὰ εἰς τὴν Γένεσιν: I 308, 7. 313, 6. (II 352, 7.)
Τὰ πραγματευθέντα ἡμῖν εἰς τὴν Γένεσιν: II 120, 20. 131, 3.
Ἐξηγητικὰ τῆς πρὸς Θεσσαλονικεῖς προτέρας ἐπιστολῆς . . . I 188, 10.
Ἐξηγητικὰ τῶν προφητῶν: II 182, 6.
Ἐξηγητικὰ εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους . . II 281, 10.
Τὰ πραγματευθέντα ἡμῖν εἰς τὸν με καὶ τὸν μζ ψαλμόν . . II 182, 7.

Philo

(De Abrahamo)

XVIII (II 13 Mangey): II 49, 11.

(De gigant.)

II-IV (I 263-265): II 58, 25.
II (I 263) . II 11, 13.
III u. IV (I 264. 265): I 365, 9.
XIII (I 270. 271): I 301, 11.
XIV (I 271) . II 49, 11.

(Legum alleg.)

III 8 (I 92) . . II 372, 11.

(De migrat. Abr.)

XVI (I 450): II 171, 31; vgl. *ὡς καὶ τῶν πρὸ ἡμῶν τινες ἐδίδαξαν*, ebenda Z. 32 f.

(De mutat. nom.)

IX. X (I 588 sq.): II 49, 11.
XII (I 590) . II 49, 12.
XXIII sq. XXIX (I 598 sq. 602) . . II 49, 12.

(De opificio mundi)

IV. V (I 4. 5) . II 118, 20.

(Quis rer. divin. heres sit)

XLV (I 504) . II 101, 11.

(Quod deus immut.)

X (I 279. 280) . I 276, 18.

(De somn.)

I 22 (I 641) . II 11, 13.
I 22 (I 641. 642): II 91, 26.

(De special. leg.)

III (II 301) . . II 27, 28.

(De vita contemplativa)

II (II 473) . . I 165, 1.

Photius

Bibl. cod. 117 (p. 92ª, 22 sq. B.) . . . . II 333, 27.

Praedicatio Petri

IV 58, 33 ed. Hilg.: I 77, 12.

Tatian

(Orat. ad Graec.)

ὁ πρὸς Ἕλληνας λόγος: I 68, 16.

III (VI 12. 14 Otto, p. 3 Schw.): I 337, 11. — II 21, 28. 22, 27.

(Fragmente)

VII u. VIII (p. 49 sq. Schw.): II 122, 24.

VIII (p. 50, 1 sqq. Schw.): II 356, 6.

Tertullian

(De anima)

XXXIV. LVII . II 65, 15.
XLIV . . . I 228, 24.

(Apologet.)

IX . . . II 245, 5.
XVI . . . II 400, 22.
XXX . . . II 396, 11.
XXXII. XXXV: II 281, 19.
XXXVII . . . II 271, 22.
L . . . II 203, 15.

(De carne Christi)

V . . . . . II 165, 3.
XI . . . . . II 178, 4.

(De corona)

XI . . . . . II 291, 13.

(De cultu fem.)

I 3. II 10 . . II 58, 16.

(De idol.)

XI . . . . II 253, 3.
XIX . . . . II 291, 13.

(Adv. Jud.)

X . . . . . II 103, 20.

(Adv. Marc.)

I 2. 4 . . II 143, 31.
I 14 . . . .*II 57, 23.
III 10. 11 . . II 142, 22.
III 19 . . . II 103, 20.

(De oratione)

IV . . . . . II 363, 1.

(De pudicit.)

I a. A. . . . II 381, 13.

(Scorp.)

V . . . . . II 253, 3.

(Adv. Valentin.)

XV . . . . II 59, 15.
XXIX . . . .*II 64, 22.

Pseudo-Tertullian

(Adv. omnes haeres.)

II . . . . . II 98, 18.

Theodoretus

(Graecar. affect. curat.)

disp. XI (IV 987 Sch.): I 298, 28.

(Haeres. fab. comp.)

I 9 . . . . II 102, 20.
I 10. 11 . . . II 308, 20.
I 11 . . . . II 97, 10.
I 24 . . . .*II 57, 23.

Theophilus Alexandr.

Ep. synod. II (Galland. VII 610 A) . . . II 333, 27.

Theophilus ad Autolycum

II 2 (VIII 48 Otto): II 212, 11.
III 3. 8 (VIII 194. 210): I 321, 9.

Nicht-kirchliche Schriftsteller.

Aelian

(De anim.)

I 9. V 10-13: *I 351, 3.
I 35 . . *I 357, 3. 19.
III 23. X 16 . *I 371, 15.
IV 10. V 49. VII 44. XI 15 . . . *I 360, 6.
VI 50 (Cleanthes.): *I 355, 3.
VI 58 . . . *I 371, 26.
VII 7 . . . . *I 359, 18.
IX 16 . . . *I 357, 14.

(Varia historia)

III 36 . . . . I 118, 14.

Ambrosius

(Brief an Origenes)

Fr. a . . . . II 311, 9.

Ammian. Marcellin.

XXII 16, 21 . II 78, 7.

Apollodor

(Bibliothek)

I 6. 7 (2, 1) . II 284, 27.
I 14. 15 (3, 2): I 178, 16.
I 20 (3, 6) . II 282, 23.
II 122-124 (5, 12): I 178, 17.
II 131. 132 (6, 3): I 219, 6.
III 122 (10, 4) . I 219, 7.
III 177-179 (14, 1): II 29, 22.
III 188. 189 (14, 6, 2-4): II 282, 23.

(Bibl. Epit.)

3, 30. 31 . . I 178, 16.

Apollonius Rhodius

(Argonautica)

IV 595 ff. . . I 291, 8.

Apuleius

(De dogmate Platon.)

I 1 . . . . II 78, 4. 13.

Archilochos

(Fragmente)

Nr. 96 [82] (Poetae lyr. gr., Bergk II⁴ p. 412): I *151, 27.*

Aristandros

περὶ Πλάτωνος: II 78, 4.

Aristophanes

(Acharner)

393 ff. . . . . II 187, 14.

(Eccles.)

792 . . . . . I 366, 22.

Aristoteles

(Analyt. post.)

I 13 (I 78b, 4 sqq.): II 397, 5.
I 22 (I 83a, 33): I 66, 6. 141, 1.

(De anima)

I 2 (I 404a, 2): II 397, 5.
II 8 (I 420b, 5 sqq.): II 132, 16.

(Ethic. Nicom.)

VIII 2 (II 1155b, 6): II 111, 11.

(Fragmente)

Nr. 188 (V 1511b, 15 sqq.): II 249, 29.

(De generat. animal.)

II 3 (I 736b, 5 sqq.): I 270, 26.

(Hist. anim.)

I 1 (I 488a, 7 sqq.): *I 351, 3.
VIII 1 (I 588a, 29 sq.): I 348, 8.
IX 8 (I 613b, 23 sqq.): II 144, 2.
IX 38. 40 (I 622b, 19. 623b, 5 sqq.) . . *I 351, 3.

(De inventione)

II (I 16): [I 74, 12.] II 48, 11.

(De mundo)

II (I 392a, 23): II 101, 11.
IV (I 395b, 26 sqq.): II 154, 26.
VI (I 400a, 16 sq.): II 396, 11.

(Organon)

I 1 (I 268a, 7). II 351, 7.
II 4. 8 (I 286b, 10. 290a, 7): II 397, 5.

(De part. anim.)

IV 10 (I 687a, 23 sqq.): I 348, 8.

(Phys. ausc.)

I 9 (I 192a, 31): II 368, 2.
II 2 (I 193b, 30): II 397, 5.

(Problem.)

XI 23. 51 (II 901b, 16. 904b, 27) . . . II 132, 16.
XV 8 (II 912a, 28): II 397, 5.

Arrian

(Epicteti dissert.)

I 29, 40 . . . II 166, 19.

Bios des Plato

(*καὶ ἄλλοι δὲ πλείονες τῶν Πλατωνικῶν ἐν τῷ Πλάτωνος βίῳ τοιαῦτ' εἰρήκασι*) . . . II 78, 6.

Callimachus

(Hymn. in Jovem)

6-8 . . . . . I 239, 16.
8. 9 . . . . . I 239, 6.
10 . . . . . I 239, 11.

(Fragmente)

171. 374 (II 431 sq. 570 Schn.) . . . I 286, 12.

Chaeremon

(*ὁ Στωϊκός*, Fragment aus der Schrift *περὶ κομητῶν*)

Fr. a . . . . I 110, 6.

Chrysipp (Fragmente)

3 (p. 705 bei Gercke, Jahrbb. f. class. Phil. Suppl. XIV 1885) . . . I 267, 3.
bei Gellius VII (VI) 1, 8-13: II 124, 28.
Fr. a (*πολλαχοῦ ἐκθέμενος*): I 91, 21.
Fr. b (*ἐν τῷ περὶ παθῶν θεραπευτικῷ*): I 117, 16. — II 266, 19.
Fr. c (*πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων*): I 141, 8.
Fr. d (*ἐν τοῖς ἑαυτοῦ συγγράμμασιν*) . I 321, 5 ff.
Fr. e (*ἐν τῇ περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν εἰσαγωγῇ*): I 334, 22.
Fr. f . . . . II 60, 9.

Cicero

(Pro Flacco)

28 . . . . . II 45, 10.

(Acad. post.)

I 7, 27 . . . II 368, 8.
I 11, 40. 41 . II 269, 28.
I 11, 42 . . . II 187, 23.

(Acad. prior.)

II 6, 18 . . . II 269, 28.
II 33, 108 . . II 187, 23.
II 38, 120 . . I 343, 14.

(De deor. nat.)

I 18, 48. 24, 66-68. 25, 71. 27, 75. — II 23, 59: I 284, 21.
I 35, 97 . . *I 360, 6.
II 14, 37-39 . *I 372, 12.
II 14, 37 . . I 327, 5.
II 20, 52 . . II 101, 11.
II 47, 121 . . I 346, 22.
II 60, 150-152: I 348, 11.
II 61, 154-64, 162: I 343, 14.
III 9, 21 . . *I 351, 3.
III 14, 35-37 . II 142, 2.
III 33, 82 . . II 203, 15.

(De divinatione)

I 34, 74-35, 77: *I 359, 18.
II 30, 63. 64 . I 363, 19.

(De fato)

12, 28 sqq. . . [I 150, 10.]

(De finibus)

V 27, 79 . . II 52, 2.
V 26, 76 . . II 187, 23.

(De legibus)

I 8, 25 . . . I 298, 28.

(De officiis)

I 7, 22 . . . I 327, 5.

(Tuscul. disp.)

I 10, 20 . . II 52, 3.
I 9, 19 . . II 142, 2. 11.
II 22, 52: II 203, 15. 204, 18.

Corpus paroemiogr. gr., ed. Leutsch et Schn.,

I 444. II 199 . II 254, 13. I 169 sq. 439 sq. II 42 sq. 566. 703 . . I 203, 13. II 407, 20 . . II 46, 8.

Dio Chrysostomus

(Orationes)

XXXIII (II 4. 23 sqq. Dind.): I 221, 18.

Diodor

I 98, 2 . . II 23, 2. IV 31, 5. 6 . I 219, 6. IV 71 . . . I 219, 7. IX 20. XIII 90. XX 71. XXXII 25: [I 337, 15.] II 22, 12. XI 9, 4 . . I 146, 25. XIII 86, 3. XX 14, 4: II 28, 11.

Diogenes Laërtius

Prooem. 7 (Sotion): II 27, 28. II 3, 12. 15 . II 12, 7. II 9, 105 . . I 116, 21. III 1, 2 . . II 78, 4. III 1, 5 . . II 78, 13. III 69 . . . II 368, 8. IV 3, 16: I 116, 22. 260, 7. VI 2, 23 . . I 165, 4. VI 5, 87 (Antisthenes): I 165, 2. VII 1, 46 . . II 269, 28. VII 1, 55 . . II 132, 16. VII 1, 101. 102: II 52, 2. VII 1, 117. 119. 127. 128: II 119, 16. VII 1, 134 . . II 368, 8. VII 1, 136. 148. 7, 187. 188: I 321, 9. VII 1, 137-140: II 7, 10. VII 1, 137-139: II 11, 13. VII 1, 137. 138. 141: I 338, 3. — II 21, 23. VII 1, 138-141: I 267, 3. VII 1, 140 . . II 368, 1. VII 1, 147 . . I 327, 2. VII 1, 150 . . II 368, 2. VII 1, 157: II 142, 13. 19. VII 1, 159 . . II 382, 16. VII 7, 191 . . II 166, 19. VIII 1, 31 . . I 270, 20. VIII 1, 41 (Hermippus): I 178, 13. VIII 2, 60. 61. 67: I 145, 19. IX 1, 8 . . . *II 111, 11. IX 10, 58. 59 . II 203, 18. IX 10, 59 . . II 203, 15. IX 10, 60 . . [I 119, 15.]

Dionysius von Halicarnass

(Ep. ad Ammon.)

I 5 . I 140, 29. 141, 11.

Dioscorides

V 161 . . . *I 357, 19.

Doxographi graeci, rec. H. Diels,

sind citiert:

I [72, 14 ff.] 267, 3. 284, 23. 329, 13. 331, 32. 332, 6. 10. 19. 334, 10. 338, 3. 343, 24. 344, 3. 21. 345, 9. 349, 11.
II 7, 10. 9, 24. 11, 13. 12, 7. 16, 2. 21, 23. 22, 21. 45, 8. 51, 20. 124, 28. 132, 16. 187, 23. 264, 7. 308, 13. 367, 13. 17. 368, 1. 8. 17. 397, 5.

Empedocles (Fragmente)

V. 6 (I 1 u. 15-17 Mullach): *II *268, 11.*
V. 32. 33 (I 2): *II 111, 17.
V. 442. 443 (I 13): II *54, 3.*

Epikur (Fragmente)

68 (p. 122, 18 Us.): I 271, 12.
222 (p. 347, 28): I 60, 18.
266 (p. 191): I 335. 19. 337, 3.
334 (p. 226, 6) . I 74, 15.
354 (p. 238) . I 284, 21.
368 (p. 248, 16): I 142, 7.
369 (p. 248, 24): I 66, 7. 266, 23. — II 65, 1 || 308, 15.
390 (p. 259, 14): II 215, 19.
391 (p. 259, 24): II 260, 16.
391 (p. 259, 27): I 93, 9
395 (p. 261, 21): II 154, 29.
516 (p. 317, 3): II 52, 1.
518 (p. 317, 9): II 51, 19.
535 (p. 322, 23): II 213, 7.

Euphorion (Fragmente)

14. 15 (Meineke, Anal. Alex. p. 48-50) . . I 286, 12.

Euripides

(Bacchides)

498 . . . . I *160, 13.*

(Bellerophon, Fragm.)

Fr. 292 (294) V. 7 (Nauck ² p. 447) . . *II 24, 15.

(Hippolyt)

612 . . . . II 259, 15.
735 ff. . . . . I 291, 8.

(Phönissen)

18-20 . . . . I *150, 1.*
546: I *299, 22.* *347, 6. 15.*
1023 . . . . I 92, 19.

(Phrixus [?])

Fr. 638 (Nauck ² p. 560 sq.): II *201, 7.*

Galenus

(De anatom. administr.)

VI 9 (II 573 Kühn): II 397, 12.

(De Hipp. et Plat. placit.)

II 3 (V 219 sqq.): II 166, 19.
V 5 (V 461 sqq.): II 200, 23.

(De locis affectis)

VI 5 (VIII 414 sq.): I 145, 19.

(Protrept.)

IX (I 22) . . I 221, 18.

(De sectis)

[I sqq. (I 65 sqq.): I 211, 29.]

(De usu part. corp. hum.)

IV 17. 19 (III 331. 334): II 397, 12.

(De uteri dissect.)

I (II 888) . . II 397, 12.

Gellius

I 5, 1. 8, 3-6 . I 294, 10.
II 18, 1-5 . . I 116, 21.

Hadrian an **Servian**

Script. hist. Aug. Vopisc. Saturn. VIII 2. 3: II 109, 14.

Hecataeus von Abdera

(*περὶ Ἰουδαίων βιβλίον*, vgl. Josephus c. Apion. I 22, 183 ff. [C. Müller FHG. II 385 a]) . I 67, 29. 68, 1.

Heraclitus von Ephesus (Fragmente)

62 (p. 25 Bywater): *II *111*, *11*.
85 (p. 35) . .*II *15*, *20*.
96. 97 (p. 39) .*II *82*, *22*.
126 (p. 48): *I *58*, *28*. — *II *212*, *3*.

Herennius s. **Philo**

Hermippus

(*ἐν τῷ πρώτῳ περὶ νομοθετῶν*, vgl. Josephus c. Apion. I 22, 163-165. 183 ff.): I 67, 27.

Herodot

I 47 . . . I 135, 22.
I 131: I 59, 3. — *II 37, 2. *44*, *27*. 47, 16. *211*, *22*.
I 216: *II 27, 27. 37, 8.
II 18: *II *36*, *11*. 39, 14. 45, 3.
II 28. 59. 169. 170. 175: *II 37, 4.
II 29 . . . *II 37, 1.
II 38 . . . *II 28, 17.
II 41. 69. 71: *II 55, 18.
II 41 . . . *II 37, 7.
II 42: *II 37, 3. 6. 45, 3.
II 46 . . . II 28, 18.
II 47 . . . *II 37, 8.
II 69: *II 28, 16. 37, 7.
II 73 . . . *I 371, 26.
II 104 . . . *II 45, 5.
II 122: *I 178, 13. 179, 14.
II 123 . . . II 23, 2.
III 8 . .*II 37, 2. 41, 13.
III 28 . . . II 28, 17.
III 31. 88 . . II 27, 28.
III 38. 90: *II 27, 27. 37, 9.
III 38: *II *37*, *12*. 40, 11. 44, 4.
IV 14. 15: I 222, [*10.] *18*.
IV 26: *II 27, 27. 37, 8.
IV 36 . . . I 228, 8.
IV 59: *II 45, 4. 108, 5.
IV 95 . . . *I 178, 12.
IV 103 . . . II 28, 10.
VII 136 . . . II 225, 15.

Hesiod

(Werke und Tage)

50-105 . . . I 308, 30.
53-82 . . . . I *309*, *10*.
57 . . . . . I 308, 31.
90-98 . . . . I *310*, *15*.

(Theogonie)

126-153 . . . I 321, 1.
164-182 . . . I 320, 29.
267 . . . .*II 112, 29.
453-467 . . . I 320, 29.
481-491 . . . I 320, 30.
868 . . . .*II 112, 28.

(Fragmente)

101 [34] (ed. Marck.): I 219, 7.
218 [119] . . . . I *349*, *26*.

Hesychius

s. v. *ἐνωτίζου*: II 367, 6.

Homer

(Ilias)

I 34-53 . II 158, 14.
I 70 . . I *328*, *26*.
I 399. 400: I 321, 1.
I 426 . .*II 92, 13.
I 544 u. s. w.: I 69, 17. 320, 30.
I 590. 591: *II *112*, *10*.
II 204. 205: II 284, 21.
II 205: *II *284*, *14*. *23*. *25*. 285, 5. 11.
II 308-321: I *363*, *19*.
II 309 . . I *365*, *5*.
II (547) 548: II *283*, *3*.
III 277 . . II 269, 10.
IV 49: I 225, 21. 226, 32.
V 2 . . . I 83, 9. 12.
V 3 . . . I 83, 15.
V 340: I *119*, *16*. *161*, *28*.
V 385-387 . I 200, 20.
V 401. 900: I 108, 27.
V 845 . . I 120, 17.
VI 48 . .*II 92, 14.
VI 153-197: II 121, 9.
VI 155-195: I 319, 18.
VIII 346. 347: II 396, 11.
IX 319 . . I *261*, *21*.
IX 320 . . I *261*, *22*.
XII 200-209: I 363, 4. *364*, *13*.
XIII 6 . . . I 68, 20.
XV 18-24 . *II *112*, *13*.
XVI 234. 235: II 158, 23.
XX 308: *II *254*, *15*. *23*.
XXIII 60. 67 . I 183, 30.
XXIV 70: I 225, 21. 226, 32.

(Odyssee)

IV 563-565 . .*II *178*, *27*.
IV 685 (XX 116. 119): I *367*, *9*.
IX 109 . *I 346, 4. 28.
IX 261 . . II 234, 5.
X 239 . . II 67, 23.
X 281 . . I *198*, *17*.
XI 109 . . II 269, 10.
XI 303. 304: I *219*, *9*.
XI 305-320 . I 290, 20.
XII 39-54. 158-200: II 67, 21.
XII 45 . . . I *198*, *21*.
XII 184 . . I *198*, *22*.
XII 323 . . II 269, 10.
XV 526 . . I 365, 6.
XVII 541 . . I 367, 19.
XVII 545 . . I *367*, *21*.
XX 105 . . I 367, 7.
XX 120 (XVIII 117): I 367, 13.

Hyginus

167 (p. 20 M. Schm.): I 286, 12.

Jamblichus

(De myster.)

VII 5 . . . . II 49, 5.

(De Pythag. vita)

XIV 63. XIX 92. XXVIII 134-136. 140: II 78, 7.
XXVIII 144 (?): II 78, 15.

Johannes Stob.

(Eclog.)

II 7 (116. 120): II 119, 16.
XIV . . . . II 368, 2.

Isocrates

(Busiris)

11, 28 . . . II 23, 2.

Juvenal

(Sat.)

XIV 96 ff. . .*II 44, 23.
XIV 100 ff. . .*II 44, 20.

Komödie (Fragmente)

? . . . . .*II 121, 8.
? . . . . .*II 149, 23.

Ktesias (Pers. Ecl.)

XXIX 2. 44 (p. 46[a] 54[b] 60[a] C. Müller) . II 27, 28.

Digitized by Google

Lucian

(Bis accusatus)

XVI. XVII . . I 260, 7.

(Dialog. deor.)

XIII p. 236-38: I 219, 6.

(Juppiter trag.)

XLII . . . . II 55, 19.

(Muscae encom.)

VII p. 96 . . I 228, 24.

(Toxaris)

XXVIII . . . II 55, 19.

(Vitarum auct.)

XVIII p. 557 . I 213, 25.

Lucretius

(De rerum natura)

V 136 ff. . . . I 284, 21.
V 186 sqq. . . *I 343, 17.
V 218 sqq. . . *I 346, 4.
V 219 sqq. . . *I 348, 6.

Lysis, ep. ad Hipparch.

(Jamblich., Vita Pyth. XVII 74 u. Clemens Alex., Strom. V 9, 57 p. 680 P.): I [141, 16.] 247, 20.

Mela, Pomponius

III 8, 83. 84 . *I 371, 26.

Menander (Fragmente)

IV 238 coll. A. Meineke: II 249, 29.

Nicephorus Gregoras, Schol. zu Synesius,

De insomniis (p. 96 ed. Paris. 1553) . . . II 49, 5.

Numenius (Fragmente)

9[a] (‚ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τἀγαθοῦ' p. 46 Thed.): I 67, 23.
24 (‚ἐν τῷ καλουμένῳ Ἑσπερι καὶ ἐν τοῖς περὶ ἀριθμῶν καὶ ἐν τοῖς περὶ τόπου· ἐν δὲ τῷ τρίτῳ περὶ τἀγαθοῦ' p. 17 sq. 57) . . . I 324, 18.
36 (p. 65) . . II 7, 11.
45 (‚ἐν τῷ δευτέρῳ περὶ ἀφθαρσίας ψυχῆς' p. 18 u. 68) . . II 60, 12.
? (fehlt bei Thed.): II 42, 26.

Olympiodorus

Vita Platon. a. A.: II 78, 4.

Ovid

(Amores)

II 6, 27 . . . II 141, 2.

(Metam.)

XV 389. 390 . I 330, 16.

Pausanias

I 18, 4 . . .*II 42, 23.
I 30, 3 . . . II 78, 13.
II 4, 1. 31, 12. IX 31, 3: II 121, 9.
II 36, 8. IX 12, 2: II 29, 27.
VI 9, 6-8: I 221, 14. 229, 20.

Pherecydes (Fragmente)

Fr. a (fehlt bei C. Müller I 70 sqq.) . .*II 111, 14.
Fr. b (fehlt bei C. Müller I 70 sqq.) . .*II *112, 27.*

Herennius Philo

(*ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων συγγράμματι* [vgl. C. Müller FHG. III p. 571[ab]]): I 68, 2.

Philostratus

(Vita Apollon. Tyan.)

I 13. II 26. VI 7. 28. VII 9. VIII 3. 7, 12: II 110, 8.
III 49 . . . . *I 371, 26.
IV 3 . . . . *I 360, 1.

(Epp. Apoll. Tyan.)

I 345-347 ed. Kayser: II 110, 8.

(Imagines)

II 24 (II 378 sq. ed. Kayser): II 204, 4.

(Vitae sophist.)

II 7, 21. 46, 30 ed. Kayser: II 110, 8.

Phlegon (Fragmente)

14 (III 606 C. Müller): I 143, 34. 160, 9. 182, 8.

Pindar (Fragmente)

169 [151] (Bergk I[4] p. 438 sq.): *II 38, 7.
271 [194] (Bergk I[4] p. 466): *I 222, 10.

Plato

(Apologie)

V p. 20 D: *II *82, 25.*
V p. 21 A: II 157, 31.
XVIII p. 30 CD: II 226, 22.
XIX p. 31 CD: II 78, 18.

(Convivium)

XXIII p. 203 B-E: I *311, 17.*
XXIII p. 203 B: I 312, 22.

(Cratylus)

XVII p. 400 C: *II 268, 15.

(Epinomis)

V p. 980 D . . *I 354, 11.
V. VI p. 981 E-983 C: II 11, 13.

(Epist.)

II p. 312 E-313 A: *II *89, 2. 27.*
VI p. 322 DE: II *82, 31.*
VI p. 323 D . II *78, 25.*
VII p. 341 . .*II 118, 28.
VII p. 341 CD: *II 72, 16. 73, 11. 74, 22. 75, 17.
VII p. 341 C: *II 73, 10. 74, 13. 79, 27.
VII p. 341 D: *II *75, 27.* 76, 15.
VII p. 341 E: *II 77, 22.
VII p. 342 AB: *II *79, 6.*
VII p. 344 B: *II 77, 8. 14. 80, 26.

(Gorgias)

XXXIX p. 484 B: II 38, 7.

(Ion)

IX p. 539 B-D . I 364, 13.

(Kriton)

III-V p. 44 B-46 A: I 146, 20.
X p. 49 BC . *II *207, 16.*
X p. 49 DE . *II *207, 25.*

(Leges)

I 6 p. 631 C: [I 75, 17.] II 172, 25.
I 7 p. 633 D: I 295, 21.
IV 7 p. 715 E-716 A: *II 85, 9.
IV 7 p. 716 A: I 256, 29. 257, 4. — *II 85, 30.
IV 8 p. 716 CD: *I 215, 5.
V 10-14 p. 739 B-745 E: II 47, 9.
V 12 p. 743 A: *II 86, 16. 25.
X 1. 2 p. 886 A-E: *II 5, 26 ff. 11, 13.
X 12 p. 903 B-E: *I 372, 12.

(Phädon)

XV p. 70 CD. XXXI p. 81 E-82 B . I 286, 24.
XXX p. 81 CD: II 156, 30.
XXX p. 81 D . I 183, 6.
LVII p. 107 D-108 C: II 249, 29.
LVIII p. 109 AB: *II 179, 3.
LVIII p. 109 B: *I 292, 19. — II 180, 9. 29.
LVIII p. 109 DE: *II 181, 29.
LIX p. 110 DE: II 181, 4.
LXII p. 114 BC: *II 268, 15.
LXIII p. 114 CD: I 91, 19.
LXVI p. 118 A . II 73, 20.

(Phädrus)

XXIV p. 245 C: [I 108, 9f. 326, 10. —] II 348, 15.
XXV. XXVI p. 246 B-247 C . . II 156, 25.
XXV. XXVI p. 246 B-247 B . . I 354, 13.
XXV p. 246 B-D: I 71, 23.
XXV p. 246 BC: I 314, 1. — II 114, 16. 115, 14.
XXVI p. 246 (D) E-247 A: II 224, 7. *238, 15.
XXVI. XXVII p. 247 A-C: II 196, 2.
XXVI p. 247 A-C: I 270, 21.
XXVI p. 247 A: II 90, 23. 27.
XXVI p. 247 B: *II 91, 4.
XXVI p. 247 C: *II 91, 9.
XXVII p. 247 C: II 89, 32. *90, 7. 9. *134, 15.
XXVIII sq. p. 248. 249: II 22, 22.
XXVIII p. 248 C-E: I 286, 24. — *II 91, 19.
XXIX p. 249 A: II 46, 12.
XXX p. 249 D: II 384, 5.
XXX p. 250 BC: I 270, 21.
XXX p. 250 B: II 224, 9.
LI p. 276 C: I 257, 9. 11.

(Philebus)

III p. 12 BC: I 77, 5. 321, 18.

(Politikos)

XIII p. 269 C-270 A: *I 335, 19. 337, 3.
XV p. 271 DE: *II 26, 9.

(Res publica)

I 1 p. 327 A: II 73, 16.
I p. 329 E-330 A: I 81, 2.
I p. 336 CD: I 69, 21.
II 11. 12 p. 369 B-372 C: II 47, 9.
II p. 379 CD: I 307, 13. 324, 4.
II 19. 20 p. 381 A-C: *I 284, 4.
III p. 389 A: I 307, 13. 324, 4.
IV 6-10 p. 427 D-434 C: II 47, 9.
IV 12-15 p. 436 A-441 C: II 51, 20.
IV 16 p. 441 D-443 B: II 51, 21.
V 18 p. 473 CD: II 47, 9.
VI 18. 19 p. 507-509: *II 196, 19.
VI 19 p. 509 B: *II 134, 24.
VII 3 p. 517 B: *II 268, 15.
IX 7 p. 580 D-581 E: II 51, 20.
X p. 605 A-C: I 307, 13. 324, 4.
X p. 614 B-621 B: I 145, 17.
X 15 p. 617 DE, 16 p. 620 DE . . . II 249, 29.
X 16 p. 619 B-621 D: I 286, 24. — II 22, 22.

(Theätet)

XXV p. 176 A: I 333, 25. 334, 4. *335, 18.

(Timaeus)

III p. 21 E: II 29, 27. *37, 4.
III p. 22 . . . II 22, 22.
III p. 22 D: I 289, 20. 333, 30. *335, 13. *338, 28. — II 129, 10.
V p. 28 C: *II 192, 25. 193, 7 ff. 23. 194, 6. 23.
VI p. 30 B VIII p. 34 AB XIII p. 40 D-41 D: *II 118, 20.
VII p. 33 AB: *II 131, 26.
VII p. 33 B: II 397, 5.
VIII p. 34 BC: II 367, 13.
VIII p. 34 B. XIV p. 41 D: *I 354, 11.
IX-XII p. 36 E-40 D: II 11, 13.
IX p. 37 A: *II 112, 23.
XI. XII p. 38 B-40 D: *II 5, 26 ff.
XIII p. 41 A: II 80, 11.
XIV p. 41 D-42 E: *II 91, 19.
XIV p. 41 DE: I 329, 12. 332, 21.
XIV p. 42 A . II 51, 20.
XIV p. 42 B-E: I 286, 24.
XVIII p. 50 BC. 51 A. 52 A: II 368, 2.
XXIX p. 67 B . II 132, 16.
XXXI sq. p. 69 C-71 A: II 51, 20.
XXXI p. 69 CD: *I 325, 10. 326, 22.
XXXI p. 69 E-70 A: II 52, 3.

(Timaeus Locr.)

I p. 94 A . II 368, 2. 8.
II p. 94 D . II 397, 5.
IV p. 96 AB . II 367, 13.
X p. 99 DE: *II 91, 19.
XIV p. 102 AB: II 367, 16.
XVII p. 104. 105: II 22, 22.
XVII p. 104 DE: I 286, 24.

Plinius (Nat. hist.)

II 72 (74)-76 (78): II 338, 9.
VII 52, 174 . I 228, 24.
VII 52 (53), 175: I 145, 19.
VIII 1, 1-3. 5, 13: *I 360, 6.
VIII 1, 3 . . *I 371, 3.
VIII 27 (41), 99: *I 357, 14.
X 2, 3-5 . . *I 371, 26.
X 3 (4), 12. XXX 14 (44), 130. XXXVII 11 (72), 187 . . . *I 357, 19.
X 23 (32), 63: *I 371, 15.
X 66, 188 . I 330, 16.
XI 4, 9-20, 70. 30, 108-110: *I 351, 3.
XI 20, 70 . . I 330, 17.
XI 30 (36), 108: *I 353, 11.
XI 30 (36), 109: *I 354, 5.
XI 30 (36), 110: *I 355, 3. 14.

Digitized by Google

Plutarch

(Artaxerxes)
XXVI . . . . II 27, 28.

(Lycurg.)
XI . . . . . II 250, 29.

(Romulus)
XXVIII 4. 5: I 221, 14. 229, 20.

(Solon)
XV 2 . . . . I 270, 2.

(Themistocles)
XVIII 3 . . . I 81, 2.

(De anima)
ἐν τοῖς περὶ ψυχῆς: II 60, 11.

(Apophthegmata Lacon.)
p. 225 D . . . I 146, 25.

(De cohib. ira)
XIV p. 462 C . II 251, 1.

(De comm. notit. adv. Stoic.)
XXXIII p. 1076: II 119, 16.

(Decem orator. vitae, Dem.)
p. 847 EF . . I 294, 10.

(De E apud Delphos)
XX p. 393 C . II 142, 22.

(De esu carnium)
I 7 p. 996 C . I 286, 15.

(De fortuna)
III p. 98 D . . I 346, 22.

(De Iside et Osir.)
IX p. 354 C: *II 45, 3.
XXVIII sq. p. 361 F-362 E: *II 42, 23.
XXXVIII. LXIV p. 366 A. 376 F: II 42, 20.
XLVIII p. 370 D: *II 111, 11.
LXXVI p. 382 B: II 134, 15.

(De placit. philos.)
I prooem. 2 p. 874 E: I 263, 25.
I 6. 7 p. 879 C. 881 F-882 A . . . . I 284, 23.
I 7 p. 882 A . I 284, 21.
I 9 p. 882 C . II 368, 2.
II 15 p. 889 B . II 101, 11.

(Quaest. conviv.)
IV 6 p. 671. 672: II 110, 4.
VIII 1 p. 717 E-718 B: II 78, 4.

(De sollert. anim.)
IV p. 962 E: *I 371, 15.
XI p. 967. 968: *I 351, 3.
XI p. 967 E (968 B) (Cleanthes): *I 355, 3. 14.
XI p. 968 A: *I 354, 5.
XVII p. 972 B C: *I 360, 6.
XX p. 974: *I 357, 3. 14.
XXII p. 975: *I 359, 18.
XXXVI p. 984 A B: *II 42, 23.

(De Stoicor. repugn.)
XIII p. 1038: II 119, 16.
XXXVIII. XXXIX p. 1051 E-1052 E: II 7, 10.
XLIII p. 1054 A B: II 368, 16.

(De superstit.)
XIII p. 171 C (Empedocles V. 442. 443) . . II 54, 3.

(De virtute mor.)
X p. 449 E: II 203, 15. 18.

Porphyrius

(De vita Pythag.)
26-29. 45 . . II 78, 7.

Pseudo-Archytas

Orellius, opusc. gr. vet. sent. II p. 280 . . I 346, 8.

Pythagoras

(*τινὰ δὲ* [scil. *ἀνέγνωμεν*] *παρὰ Πυθαγόρᾳ*): II 60, 9.

Pythagoräer, anonymer

(*περὶ τῶν ἐν ὑπονοίᾳ παρ' Ὁμήρῳ λελεγμένων*) Fr.: II 158, 17.

Scholien zu **Aristophanes**

Equit. 570 (563): *II 113, 2.

Scholien zu **Euripides**

Hecuba 468 . *II 113, 2.

Scholien zu **Plato**

Res publ. I 1, p. 327 A: *II 113, 2.

Seneca

(De consol. ad Helviam)
VIII . . . II 141, 8. 15.

(De vita beata)
IX . . . . . II 52, 2.

Sextus Empiricus

(Adv. Mathem.)
I (adv. gramm.) 287: II 254, 13.
VIII 397 . . . II 269, 28.
IX 127 (Empedocles V. 442. 443) . . II 54, 3.
XI 192 . . . I 318, 12.

(Pyrrh. hyp.)
II 3 . . . . II 166, 19.
III 246 . . . I 318, 12.

Sextus Pythagoricus
(Sententiae)
109 (Elter p. XI): II *245, 13*.

Stesichorus

Fr. 16 [18] (Bergk III⁴ p. 211): I 219, 7.

Strabo

VII 4, 2 p. 308: II 28, 10.
IX 3, 5 p. 419: I 221, 27. — II 155, 12.
XI 8, 6 p. 513: *II 27, 27.
XIV 1, 16 p. 638: II 23, 2.
XV 1, 56 p. 710: *II 27, 27.
XVI 2, 34-36 p. 760. 761: I 207, 23.
XVI 2, 35. 36 p. 760 sq.: *II 45, 13.
XVII 39. 44 p. 812. 814: *II 37, 7.

Suidas

s. v. *ἄπνους*. . I 145, 19.
s. v. *Ἀρχίλοχος*: I 221, 18.
s. vv. *βοίπαις, ἵππος, κάνθαρος* . . I 330, 17.

s. v. *Δωδωναῖον χαλκεῖον*: II 260, 16.
s. v. *Εὐριπίδης*: I 347, 11.
s. v. *Κλεομήδης*: I 221, 14. 229, 20.
s. v. *ὄνου σκιά*: I 203, 13.
s. v. *πέπλος* . *II 113, 2.
s. v. *Πλάτων*: II 78, 4. 13.
s. v. *σοφός* . II 157, 34.
s. v. *Φαίδων* . I 116, 21.

Tacitus

(Annal.)

VI 28 . . . . *I 371, 26.

(Histor.)

IV 83. 84 . . *II 42, 23.
V 4. 5 . . . *II 44, 23.
V 5 . . *II 26, 3. 44, 20.

Theophrast (Charaktere)

XVI . . . . I 366, 22.

Thucydides (= *τὶς καὶ τῶν Ἑλληνικῶν σοφῶν*)

I 70 . . . . II 239, 3.

Valerius Maximus

III 3 Ext. 4 . II 203, 15.
VI 9 Ext. 1 . I 260, 7.

Varro

(Rer. rust.)

III 16, 4-9. 23. 24. 29-31: *I 351, 3.

Vergil

(Aenëis)

IV 402 sqq. . . *I 351, 3.

(Georg.)

I 380 sqq. . . *I 351, 3.

Xenophon

(Mem.)

I 1, 1 . . . . I 337, 9.

Zeno (Fragmente)

51 (p. 233 Pearson): II 250, 31.
164 (*ἐν τῇ Πολιτείᾳ*, p. 200): I 59, 4.
178 (p. 209) . II 213, 6.
179 (p. 210) . I 318, 9.

II. Namenregister.

*Ἄβαρις (ὁ Ὑπερβόρειος): I 228, 8. 11.
Ἀββακούμ . . II 332, 8.
Ἄβελ: I 46, 19 ‖ 315, 29. — II 63, 9. 10 ‖ 392, 17.
Ἀβραάμ: I 6, 11. 14, 27. 31. 35, 30 ‖ 72, 26. 31. 73, 2. 93, 19. 94, 24. 130, 1. 175, 16. 17. 303, 30. 304, 6. 10. 305, 22. 315, 27. — II 10, 10. 49, 6. 52, 14. 74, 15. 148, 13. 261, 14 ‖ 354, 6. 370, 12.
θεὸς Ἀβραάμ: I 42, 20 ‖ II 49, 8. (ὁ θεὸς Ἀβραάμ) I 72, 28. 30. 303, 33.
Ἀβραάμ . . . II 354, 6.
Ἀγαμέμνων . . II 187, 13.
Ἄγγαῖος . . . II 181, 22.
Ἀδάμ: I 93, 18. 313, 16. 17. 18. 24. — II 105, 33. 179, 22. 180, 5. 201, 15 ‖ 352, 2. 5.
Ἀδριανός: I 61, 8. *232, 4. 8. — *II 227, 16.
Ἀδωναΐ: I 42, 20 ‖ *74, 5. 75, 2. 76, 7. — II *50, 6. 7. 102, 25.
Ἀδωναῖος: II *45, 3. *48, 6. *50, 10. 102, 21. 25.
Ἀζαζήλ . . . II 113, 25.
Ἀζαρίας: I 28, 16 ‖ II 84, 30.
Ἀθηνᾶ: I 75, 25. 367, 11. — II 30, 1. *37, 4. *41, 16. *113, 2. *282, 14. 23. *283, 6. 10. 12. 15. 18. (Ἀθήνη) . . II 283, 4.
Ἀθῆναι: I 118, 16. — II 22, 11. (Ἀθήνῃσι) I 227, 13. — II 22, 4.
Ἀθηναῖος: II 21, 29 (Plur.) I 57, 26. 118, 16. 158, 16. 227, 15. 277, 25. *306, 17. — II *149, 29. 199, 18. 21.
*Αἰακός . . . I 121, 6.
Αἴγινη . . . II 93, 8.
Αἰγύπτιος: I 103, 18. 176, 15. 179, 12. 23 ‖ II 343, 16. — (Plur.) I 65, 5. 9. 10. 67, 5. 7 9. *18. 68, 11. 71, 14. 17. 25. 72, *24. 25. 33. 73, 19. 74, *10. 19. *79, 29. 95, 11. *32. *122, 7. 173, 13. 175, 9. 11. *206, 16. 18. 20. 24. 207, 11. 12. 15. 17. *23. *24. 28. *30. *208, 20. 21. 24. 26. *215, 15. 22. *216, 5. 18. 22. 24. *218, 7. 232, 13. 15. 233, 13. 234, 20. 243, 7. 9. 11. 281, 27. 301, 4. 304, 29. *306, 17. 310, 25. 319, 27. 320, 14. 323, 17. 362, 7. 366, 8. — II 23, 2. 26, 14. 29, 26. 30, 1. *37, 3. *39, 1. 5. 25. *41, 14. *45, 4. 6. 7. 48, *6. 20. *50, 19. *51, 11. *52, 12. *53, 23. *55, 20. 74, 3. 93, 10. *111, 22. *151, 25. 29. 210, 17. 18. 225, 20. 269, 20. *274, 23. *275, 30. 286, 19.
Αἴγυπτος: I 16, 13 ‖ 65, 5. *79, 28. 81, 7. 89, 23. 26. *31. *119, 6. 173, 11. 175, 18. *178, 14. 195, 17. 190, 5. *206, 17. 18. 25. *207, 14. 19. 24. 27. *208, 15. 21. 25. 27. 232, 5. 21. *301, 1. 5. *303, 3. 312, 27. 316, 3. 319, 12. *320, 11. 15. 323, 15. 18. 337, 22. *372, 1. — II 29, 27. 62, 7. *63, 13. 19. *66, 10. 261, 6 ‖ 328, 18. 370, 5. (γῆ Αἰγύπτου) I 320, 17.
Αἰθίοψ: II *42, 6 ‖ 370, 30. (Plur.) II *37, 1. *41, 8. 28. *42, 2. 4. 11. 14. 17. 108, 18 ‖ 371, 4.
Αἰλωαιός: II 101, 25. 26.
Αἰνείας . . . I 92, 13.
*Ἀχαρνᾶνες . I 230, 27.
Ἀχαρνανία . . I 231, 15.
Ἀλεξάνδρεια: I 227, 18. — II 42, 26.
Ἀλεξανδρεῖς . I 227, 19.
Ἀλέξανδρος (ὁ Μακεδών): II 54, 20. 24. (ὁ Φεραῖος) I 337, 14. — II 22, 14.
Ἀλωεῖδαι . . I 291, 1.
*Ἀλωεύς: I 290, 18. 20. 24.
Ἀμάν: I 28, 21 ‖ II 326, 19. 337, 18.
Ἀμβρόσιος: I 3, 5. 14, 5. 33, 16. 36, 3. 4 ‖ 51, 5. 203, 3. 273, 2. — II 1, 3. 70, 2. 153, 1. 292, 26 ‖ 298, 18. 403, 4.
Ἀμμανῖται . . I 318, 28.
*Ἄμμων: II 36, 22. 39, 14. 16. 20. 27. 154, 19. 158, 27. 160, 3.
*Ἀμοῦν: II 45, 3. 48, 7. 50, 20. 51, 1.
*Ἀμφιάρεως: I 230, 27. 231, 14. — II 185, 19.
Ἀμφικτιόνη: I 89, 10. — II 78, 6.
*Ἀμφίλοχος: I 230, 27. 231, 15.
*Ἀμφίων . . I 121, 6.
Ἀμώς . . . . II 314, 27.
Ἀνανίας: I 28, 16 ‖ II 84, 30 ‖ 337, 20.
Ἀναξαγόρας: I 347, 12. — II 187, 16.
*Ἀνάξαρχος: II 203, 15. 204, 17. 19. 21. 206, 9.
Ἀνδρέας . . . I 113, 17.
Ἄννα: II 303, 6 ‖ 307, 8. 326, 14. 328, 15. 332, 5. 337, 14.
Ἀντίνοος: I 232, 4. 5. 13. 14. 20. 24. 233, 13. 15. 234, 19. — II *66, 10. 14. 227, 17.
*Ἀντιόπη . . I 89, 20.
Ἀντιόχεια . . II 244, 30.
Ἀντίοχος: I 20, 24. 21, 8. 11. 22, 18. 22. 29 ‖ 205, 22.
Ἀντισθένης . . II 159, 8.
Ἀντιφῶν . . . I 294, 11.

Ἄννος: I 331, 23. 24. 337, 11. 338, 13. — II 22, 6. 23, 1.
Ἀπελλῆς: II 58, 3. 235, 13.
*Ἄπις . . . . II 39, 17.
Ἀποκάλυψις (Ἰωάννου): II 93, 25. 234, 21 ‖ 323, 11.
Ἀπόλλων: I 42, 8 ‖ 75, 26. 89, 12. *221, 3. 25. *222, 1. 13. *224, 11. *225, 16. 20. 226, 19. 24. 228, 7. *233, 14. 17. 26. 321, 14. 365, 6. — II 3, 17. 78, 5. *108, 6. 11. 13. 14. 155, 14. 23. 157, 14. 158, 19. *253, 4. *254, 12.
Ἀπολλώνιος (ὁ Τυανεύς): II 110, 4. 6.
Ἄραβες Ἰσμαηλῖται: II 52, 13.
*Ἀράβιοι: II 37, 2. 41, 10. 13. 42, 1. 3. 4. 14.
*Ἀράβιον ζῷον (ὁ φοίνιξ): I 371, 26.
Ἀργεῖοι . . . I 83, 13.
*Ἀργίμπασα . II 108, 7.
Ἄρειος πάγος: I 337, 11. — II 22, 7. 23, 2.
Ἄρης: I 92, 13. — *II 92, 16.
Ἀριθμοί: I 322, 29. — II 93, 28 ‖ 306, 1. 12. 307, 22.
Ἀρίστανδρος . II 78, 4.
*Ἀριστέας (ὁ Προκοννήσιος): I 205, 11. 222, 9. 10. 15. 224, 5. 12. 25. 225, 5. 6. 17. 21. 226, 20. 21. 24. 228, 6.
Ἀριστόβουλος . I 324, 13.
Ἀριστοκρέων . II 204, 18.
Ἀριστοτέλης: I 72, 12. 74, 12. 23. 118, 13. 140, 31. 141, 4. 6. 11. 213, 5. 329, 13. — II 48, 11. 154, 26. 260, 16.
Ἀριστοφάνης . II 187, 14.
Ἄριστων: I 89, 11. — *II 72, 15. 78, 5.
*Ἀρκάδες . . I 306, 18.
Ἀρκαδία: I 239, 13. — *II 121, 10.
*Ἀρποκρατιανοί: II 66, 1.
Ἄρτεμις: I 42, 8 ‖ 75, 25. 26. 321, 14. — II 28, 11. 73, 16. 93, 11.
Ἀρχίλοχος: I 221, 18. 24.
Ἀσάφ . . . . I 322, 28.
Ἀσία: II 54, 25. *288, 15. *290, 11.
Ἀσκάλαφος . . I 92, 12.
Ἀσκάλων . . I 317, 4.
Ἀσκληπιός: *I 205, 8. 218, 11. 219, 7. 20. 220, 13. 24. 221, 2. 25. 238, 9. 10. — II 3, 13. 18. *203, 12. *204, 8.
Ἄισμα τῶν ᾀσμάτων: I 27, 21 ‖ II 385, 22.
Ἀσσυρία . . . I 205, 21.
Ἀσσύριοι: I 67, 10. 11. *18. — II 33, 12. 85, 1.
Ἀσταφαιός: II 101, 22. 23. 102, 19.
Ἀττική: II 29, 23. 30, 1.
*Αὔγη . . . I 89, 20.
Αὔγουστος . I 158, 9. 15.
Ἀφροδίτη: I 92, 13. — *II 92, 11. 108, 7.
Ἄχαζ: I 86, 20. 28. 29. 87, 1.
Ἀχιλλεύς . . . I 92, 11.

Βαβυλών: I 242, 8. — II 114, 14.
Βαβυλώνιοι: II 33, 12 ‖ 326, 27.
*Βάκχος . . . I 160, 12.
Βαλαάμ: I 110, 18. 111, 12.
Βαρνάβας: I 127, 26. (ἐν τῇ Βαρνάβα καθολικῇ ἐπιστολῇ) . I 115, 21.
Βασιλεῖαι: I 88, 6. 181, 9. 341, 17. — II 261, 20 303, 5. 307, 9. 332, 4. 377, 1. 402, 13.
Βεελζεβούλ . . I 137, 6.
Βεημών . . . II 95, 14.
Βελίαρ (υἱοί) . II 113, 29.
Βελλεροφόντης: I 319, 18. — *II 121, 9.
Βενιαμίν: II 95, 27. 96, 2.
Βηθλεέμ: I 102, 6. 7. 8. 12. 19. 103, 21.
Βήλ . . . . I 28, 23.
*Βιού . . . . II 274, 29.
*Βραγχίδαι: II 154, 19. 158, 26. 160, 3.
Βραχμᾶνες . . I 74, 20.

Γαβαώθ . . . II 332, 26.
Γαβριήλ: I 76, 10. — II 230, 9 ‖ 331, 12. (ὁ ἀετοειδής) . . . II 100, 14.
*Γαλακτοφάγοι: I 68, 20.
Γαλάται: *I 68, 21. (ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας δὲ ἐπιστολῇ) I 127, 22 (ähnlich) II 357, 18. (λαβεῖν τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολήν) I 317, 17.
Γαμαλιήλ: I 108, 29. 109, 2.
*Γέεννα: II 95, 20. 26. 27. 96, 18.
Γένεσις: I 290, 10. 291, 5. 303, 18. 304, 21. 307, 21. 308, 7. 313, 6. 315, 7. 317, 3. — II 30, 12. 58, 21. 105, 28. 120, 20. 128, 26. 131, 4 ‖ 351, 15. 352, 8. 370, 12.
Γερμανία . . I 39, 7.
Γεσέμ . . . . I 320, 14.
*Γέται: I 68, 21. 230, 26.
Γίγαντες: I 302, 17. — *II 98, 16. 111, 21. 112, 7. 229, 5.
*Γνωστικοί . II 64, 27.
*Γογγόσυρος: II 108, 6. 11. 13. 14.
*Γόμορρα, τά: I 291, 4.

*Δανάη . . . I 89, 19.
Δανιήλ: I 28, 24 ‖ 173, 7. 242, 6. 299, 17. — II 10, 18. 84, 30. 116, 1. 117, 25. 29. 118, 10. 159, 22. *203, 29. *207, 3. 8 ‖ 325, 6. 326, 28. 328, 29. 331, 27. 332, 2. 337, 25.
Δαρεῖος: II *40, 13. 14. 54, 22.
Δαυίδ: I 102, 23. 25. 240, 22. 307, 23. 341, 18. — II 83, 26. 89, 33. 133, 1 ‖ 297, 8. 310, 29. 315, 9. 318, 21. 325, 10. 15. 335, 27. 371, 5. 383, 7. 402, 14. 19.
Δελφοί . . . II 157, 14.
*Δευκαλίων: I 70, 25. 30. 281, 20. 314, 6. 315, 11. 14.
Δευτερονόμιον: I 86, 4. 178, 5. 197, 27. 201, 2. 340, 28. — II 10, 1. 128, 17 ‖ 320, 9. 331, 19. 335, 6. 346, 21. 352, 10. 354, 22. 392, 3. 5. (ἡ τοῦ Δευτερονομίου ᾠδή) II 30, 7.
Δημήτηρ (Δήμητρι): *I 178, 14. 179, 15. (Δήμητραν) I 42, 9.
Δημοκρίτειος . I 93, 11.
Δημόκριτος: I 165, 1. — II 215, 21. 260, 16.
Δημοσθένης . I 294, 9.
Διδυμεύς . I 124, 17. 19.

Διογένης: I 165, 4. 6. — II 159, 9.
Διομήδης . . II 187, 13.
*Διονύσιος (μουσικὸς Αἰγύπτιος) . . II 109, 24.
Διόνυσος: I *218, 11. *219, 21. *238, 9. 10. 286, 12. — *II 37, 3. 41, 9. 11. 14. 29. 42, 1. 16. 255, 6. 256, 13. 22.
*Διόσκουροι . I 218, 10. 219, 8.
Δοσιθηνοί . II 81, 26.
Δοσίθεος (ὁ Σαμαρεύς): I 108, 26. — II 81, 17.
*Δρυάδες . . . I 68, 21.
*Δωδωνίδες: II 154, 18. 158, 25. 160, 2.

οἱ ἑβδομήκοντα: I 86, 2.
Ἔβιων . . . I 126, 19.
Ἐβιωναῖοι: I 126, 19. (οἱ διττοί) II 65, 7. (ἀμφότεροι) . . . II 68, 13.
τὸ Ἑβραϊκόν: II 52, 25. 95, 11. 24 ‖ 332, 3. (Plur.) II 367, 5.
Ἑβραῖος: I 28, 19. (Plur.) I 68, 24. 72, 6. 75, 2. 195, 16. 200, 2. 27. 206, 24. 207, 4. 8. 11. 14. 18. 26. *31. 209, 1. 301, 4. 304, 28. 32. 305, 6. 9. 10. 306, 13. 320, 17. 343, 2. — II 10, 10. 16, 6. 54, 17. 63, 17. 86, 23. 89, 9. 90, 5. 102, 20. 115, 8. 121, 16. 208, 23. 286, 19. 326, 23. 366, 4. 370, 1. 7. 372, 20. 373, 18. 374, 5. 393, 18.
Ἐγκρατηταί . II 68, 13.
Ἐζεκίας: II 326, 16. 328, 16. 337, 15. 384, 7.
Ἑκαταῖος (ὁ ἱστορικός): I 67, 29.
Ἑκάτη: *I 61, 13. — II 93, 8.
Ἐκκλησιαστής: I 19, 23 ‖ II 104, 16. 201, 2 ‖ 306, 27. 352, 20.
Ἐλεάζαρος: I 19, 26. 20, 19.
*Ἑλένη . . . II 65, 15.
*Ἐλενιανοί . . II 65, 16.
*Ἔλενος . . . II 65, 16.
Ἐλευσίνια . . II 93, 7.
*Ἐλευσίνιοι: I 67, 19. 68, 8.
Ἐλιάζαρ . . . II 52, 21.
Ἐλισσαῖος: I 181, 11. 30. 182, 4. — II 261, 20. 22.
Ἑλλάς: I 60, 13. 79, 3. 80, 33. — II 65, 23. 155, 2. (ἡ μεγάλη) I 57, 28.
Ἕλλην: I 121, 5. 234, 1. 307, 3. — II 210, 15. 18. (Plur.) I 42, 9 ‖ *57, 6. 58, 14. 59, 1. 63, 15. 66, 30. 67, 29. 68, 11. 71, 4. *10. 73, 13. 17. 19. *74, 8. 76, 2. 78, 5. 80, 21. 83, 13. 84, 9. 13. 87, 17. 88, 20. 89, 1. 3. 6. 90, 6. 91, 23. 92, 16. 110, 1. 13. 21. 23. 113, 28. 121, 5. 124, 16. 18. 135, 21. 149, 4. 22. 151, 23. 160, 14. 161, 19. 22. 164, 31. 32. 168, 7. 179, 12. 23. 199, 7. 201, 20. 25. 211, 30. 212, 10. 218, 12. 219, 2. *220, 14. 23. 25. 231, 20. 21. 234, 20. 27. 235, 26. 237, 12. 243, 13. 29. 245, 25. 248, 25. 250, 7. 255, 6. 268, 24. 271, 3. 26. 276, 20. 281, 5. *15. 286, 15. 289, 28. 290, 2. 299, 21. 300, 26. 301, 8. 310, 24. 313, 1. 315, 11. 22. 318, 5. 17. 321, 4. 323, 29. 324, 15. 28. 329, 5. 359, 14. 360, 9. 361, 19. 362, 2. — II 7, 8. 17. 20. 9, 24. 16, 1. 5. 51, 19. 60, 6. 13. *70, 6. 11. *72, 6. *74, 6. *76, 27. 78, 8. *82, 20. *84, 11. 86, 23. 91, 17. 93, 6. 98, 27. 104, 26. 106, 27. *108, 4. 10. 16. 113, 6. 118, 26. 124, 23. 129, 9. *141, 8. *151, 10. 155, 1. 156, 23. 157, 14. 22. 23. 158, 15. 20. *181, 16. 185, 24. 189, 22. 193, 13. 200, 4. 204, 20. 205, 1. 208, 11. 12. 13. 17. 209, 18. 210, 16. 20. 211, 11. 219, 3. 225, 20. 249, 28. 252, 20. 260, 15. 261, 26. 262, 1. 3. 282, 24. 284, 28. *288, 16. *290, 11 ‖ 366, 34. 367, 5.
Ἕλωαί . . . II 102, 26.
Ἑλωαῖος . II 102, 21. 26.
Ἐμμανουήλ . . I 204, 11.
Ἐμπεδοκλῆς: I 84, 20. — II 192, 2. *268, 11.
Ἐνώχ: II 58, 10. 15. 17. 59, 9.
Ἔξοδος: I 7, 31 ‖ 320, 16. 322, 29. — II 52, 20. 113, 21 ‖ 304, 20. 331, 16. 354, 10. 21.
Ἐπίγονοι . . I 92, 20.
*Ἐπίδαυρος . I 205, 10.
Ἐπικούρειος: I 60, 25. 61, 4. 63, 4. 93, 11. 182, 29. 231, 19. 246, 5. 271, 3. 277, 4. 307, 17. (326, 28.) 30. 344, 22. 357, 10. — II 3, 22. 110, 8. 213, 20. 27. (Plur.) I 61, 7. 66, 7. 72, 2. 142, 7. 156, 9. (266, 21.) 271, 10. — II 65, 1.
Ἐπίκουρος: I 60, 26. 63, 13. 64, 25. 72, 11. 74, 15. 23. 266, 20. 271, 13. 284, 21. — II 3, 22. 51, 19. 52, 1. 96, 25. 154, 29. 213, 7. 12. 215, 21. 260, 16.
Ἐπίκτητος: I 250, 6. — II 71, 18. *203, 20. *204, 22.
Ἔποψ (Schrift des Numenius) . . . I 324, 22.
Ἐραθαώθ . . II 100, 19.
Ἔραστος . . II 82, 30.
*Ἐρεβίου . . II 274, 29.
Ἑρέννιος s. Φίλων.
Ἐριχθόνιος . . II 283, 3.
Ἑρμῆς: I 76, 1. 198, 16. 19. — *II 92, 13. 15. 149, 29. 34. 151, 10. (Ἑρμείας) II 78, 24. 82, 30.
Ἕρμιππος . . I 67, 27.
*Ἑρού . . . II 274, 29.
Ἔρως . . . . I 311, 15.
Ἑσθήρ: II 326, 20. 328, 17. 331, 23. 25. 337, 17.
*Ἑστία . . . II 108, 7.
Ἑτεοκλῆς . . I 92, 18.
Εὔα: I 93, 18 ‖ II 352, 2. (392, 10.)
Εὐριπίδης: *I 160, 12. — II 157, 32. 187, 14.
Εὐρυνόμη . . I 73, 21.
*Εὐρώπη: II 288, 15. 290, 11.
Εὔφορβος . . II 78, 10.
Εὐφράτης: II 99, 1. (ὁ πάνυ) . . . II 110, 8.
Ἐφέσιοι: I 217, 11 ‖ II 310, 12. 374, 7. 399, 7.

Ζάλευκος . . I 264, 19.
Ζάμολξις: I *178, 12. *179, 10. *230, 26. 250, 5.
Ζαχαρίας: II 96, 9 ‖ 331, 12.
Ζεῦξις . . . II 235, 13.

Ζεύς: I 69, 16. 321, 11. — II 27, 14. *149, 23. 28. (Ὀλύμπιος) II 235, 19. (Διός) I 73, 15. 75, 26. 92, 12. 219, 7. *238, 25. 27. 30. 31. *239, 3. 9. 12. 286, 13. 308, 31. — II 80, 11. 14. 16. *92, 13. *112, 12. 21. *253, 3. *254, 13. 282, 26. 283, 6. (Διΐ) I 75, 23. — *II 47, 16. (Δία) I *74, 9. 76, 3. 24. *233, 14. 17. 27. *238, 22. *239, 4. 10. 321, 8. 13. — II *41, 8. 29. *42, 3. 16. *45, 2. *47, 28. *48, 5. *50, 9. 16. 17. 18. 108, 22. (Δία ἢ Ζῆνα) I 42, 7. (Ζῆνα) *II 45, 3. 48, 6. 50, 10.

Ζήνων (ὁ Κιτιεύς): I 59, 3. 250, 5. 327, 2. — II 22, 19. 213, 6. 250, 27. 31. 265, 6.

Ζώπυρος . . I 85, 3.

*Ζωροάστρης . I 69, 1.

Ἠλεί: I 16, 21 ‖ II 377, 1. 381, 6.

Ἠλίας: I 18, 10 ‖ 88, 8. 181, 10. 30. 182, 3. 186, 4. 187, 15. — II 138, 25. 241, 28 ‖ 330, 2.

*Ἥλιος: II 92, 17. 282, 14. 18. 20. 24. 283, 18.

Ἥρα: I 75, 24. 321, 8. 11. — *II 112, 8. 12. 21.

Ἡρακλεῖδαι . . I 92, 21.

Ἡρακλείδης (τὰ περὶ τῆς παρὰ τῷ Ἡρακλείδῃ ἄπνου) . . I 145, 20.

Ἡράκλειτος: *I 58, 27. 31. — II *15, 21. 25, 12. *82, 21. *83, 23. *111, 10. 13. *112, 6. *113, 14. *212, 3. 6. 10. *215, 10.

Ἡρακλῆς: I *178, 17. *180, 2. *218, 11. *219, 5. *238, 10. 11. 259, 22. — *II 203, 12. 204, 1. 6. 255, 6. 256, 14. 22.

Ἡρόδοτος: I *59, 2. 222, 16. 224, 20. — *II 36, 11. 22. 37, 11. 39, 14. 40, 11. 44, 26. 108, 5. 9. 211, 21.

Ἠρώδης: I 102, 20. 111, 28. 29. 112, 2. 11. 16. 120, 13. 15. 168, 3. (ὁ τετράρχης) *I 109, 18.

Ἡσαΐας: I 3, 4. 6, 2. 13, 6. 17, 10. 31, 20. 37, 20 85, 17. 93, 29. 94, 6. 16. 96, 21. 97, 20. 22. 104, 23. 134, 9. 197, 4. — II 16, 20. 17, 3. 75, 10. 89, 10. 114, 14. 122, 21. 137, 13. 145, 3. 159, 20. 162, 27. 181, 5. 182, 17. 237, 9. 261, 18. 270, 6. 8 ‖ 326, 17. 346, 24. 399, 25.

Ἡσαῦ: I 315, 29. 316, 5. 319, 4. — II 63, 9. 10 ‖ 304, 5. 310, 5. 392, 20.

Ἡσίοδος: *I 306, 22. 307, 4. 9. 308, 30. 309, 8. — II 192, 3. (ὁ Ἀσκραῖος ποιητής) . . I 349, 25.

Ἥφαιστος: II *112, 8. 283, 1.

*Θαγιμάσαδα . II 108, 7.

Θαρθαραώθ . II 100, 22.

Θαυθαβαώθ (ὁ ἀρχοειδής): II 100, 16.

*Θαφαβαώθ . II 100, 21.

Θεαίτητος: I 333, 24. 334, 3.

Θέμις . . . I 73, 15. 21.

Θεμιστοκλῆς: I 80, 30. 33. 81, 11. 28.

Θερμοπύλαι . I 146, 24.

Θεσσαλία: *I 178, 17. 180, 2.

Θεσσαλονικεῖς: I 172, 16. 21. 188, 1. 10. 217, 11. — II 18, 20.

Θέτις . . . . ⟨I 92, 12.⟩

Θευδᾶς . . . I 108, 18.

Θῆβαι . . . I 231, 14.

Θηβαῖοι: I 165, 3. *230, 27.

*Θησεύς: I 178, 17. 180, 3.

Θρᾷκες . . . II 93, 11.

Θρασύμαχος (Πλατωνικός): I 69, 19.

Θρῆνοι Ἱερεμίου: II 176, 21.

τὰ θυέστεια κακά: I 317, 27.

Θωμᾶς: I 183, 28. 184, 3.

Ἰακώβ: I 72, 32. 93, 19. 104, 4. 124, 10. 303, 30. 304, 6. 11. 315, 29. 316, 1. 2. 5. 9. 15. 17. 319, 4. 8. 9. — II 49, 7. 63, 9. 10. 74, 16. 91, 22. 159, 26 ‖ 304, 4. 305, 27. 310, 4. 337, 22. 392, 20. 398, 21.

θεὸς Ἰακώβ: I 42, 21 ‖ II 49, 9. (ὁ θεὸς Ἰακώβ) I 303, 34.

Ἴακωβος: I 113, 15. 127, 24. 186, 2. (ὁ ἀδελφὸς Ἰωάννου) I 168, 2. (ὁ δίκαιος) I 97, 8. 10. 13. 143, 24.

Ἰαλδαβαώθ: II 101, 5. 7. 12. 102, 19.

Ἴάλμενος . . I 92, 13.

Ἰαμβρούς . . . I 324, 27.

Ἰαννούς . . . I 324, 27.

*Ἰάσων . . I 325, 6. 17.

Ἰαώ: II 101, 12. 15. 102, 24.

Ἰαωΐα . . . II 102, 20.

Ἰδουμαῖος . . II 343, 17.

Ἰεζεκίας . . . II 261, 17.

Ἰεζεκιήλ: I 93, 21. 28. 94, 6. 16. 97, 19. 22. 98, 4. 197, 16. 242, 10. — II 16, 17. 76, 7. 89, 12. 93, 21. 114, 12. 115, 15. 162, 27. 172, 10. 254, 25.

Ἱερεμίας: I 54, 19. 273, 4. 274, 2. 336, 25. 341, 15. — II 8, 10. 159, 19. 176, 21. 185, 8. 270, 4 ‖ 319, 10. 322, 2.

Ἱεροβοάμ . . II 314, 30.

Ἱεροσόλυμα: I 8, 18 ‖ 97, 4. *100, 22. 26. *101, 11. 146, 30. 147, 1. 291, 26. — II 261, 23 ‖ 302, 25.

Ἱερουσαλήμ: I 97, 14. 143, 13. 20. 23. 155, 7. 200, 20. — II 93, 25. 95, 28. 96, 1. 7. 171, 23. 180, 9. 11. 17. 237, 9 ‖ 335, 7. 400, 9.

Ἰεφθάε . . . II 307, 25.

Ἰησοῦς: I 12, 6. 22. 13, 21. 24, 21. 27. 27, 4. 28, 2. 31, 22. 32, 1. 23. 33, 16. 34, 4. 6. 19. 35, 9. 20. 38, 11. 27. 43, 19. 44, 19. 45, 8. 46, 25. 26 ‖ 51, 11. 52, 15. 19. 27. 54, 30. 59, 12. 16. 18. *25. 29. 31. 60, 2. 62, 2. 66, 12. 70, 16. 73, 3. 76, 13. 78, 3. 19. 30. 79, 12. 16. 20. *28. 80, 3. 81, 4. 82, 8. 12. 15. 20. 31. 83, 5. 7. *17. 84, 3. 5. 7. *85, 32. 88, 21. 89, 6. 17. 24. 26. 27. *90, 12. 91, 12. 32. 93, 3. 24. 94, 6. 7. 9. 20. 26. 29. 95, 8. 12. 15. 18. 23. 24. 28. 31. 96, 1. 17. 20. 24. 28. 32. 34. 97, 3. 5.

10. 21. 98, 29. 99, 10. 17. 21. 28. 100, 4. 8. 9. 11. 13. 17. 102, 8. 10. 16. 103, 15. 24. 26. 29. 104, 2. 3. 107, 2. 108, *13. 17. 19. 22. 25. *109, 16. 110, 17. 20. 111, 1. 6. 7. 27. 112, 16. 20. 113, 3. *7. 13. 16. 20. 23. 25. 114, 2. 13. 17. 27. 115, 4. 11. 15. 23. 25. 116, 2. 5. 9. 15. 117, 6. 118, 6. 11. 12. *21. 119, 3. 5. 13. 15. 17. 120, 12. 13. 15. 17. 121, 1. 122, 20. 123, 5. *21. 124, 23. 33. 125, 5. 10. 126, 3. 6. 14. 16. 127, 1. 3. 128, 10. 16. 129, 1. 13. 22. 27. 130, 11. 15. 16. 131, 21. 25. 132, 8. *19. 21. 33. 133, 9. 12. *21. 23. *28. 134, 14. 18. 26. 135, 2. 15. 25. 136, 14. 17. 23. 24. 30. 32. 137, 12. 15. 19. 27. 29. 138, 16. 19. 139, 2. 8. 18. 25. 26. 140, 11. 14. 27. 141, 13. 15. 20. 21. 26. 142, 4. 27. 31. 33. 143, 9. 11. 14. 15. 17. 24. 25. 144, 2. 7. 11. 17. 25. 145, 9. 28. 146, 11. 27. 151, 9. 152, 8. 153, 16. 22. 154, 17. 155, *16. 18. 20. 25. 27. 156, 12. *15. *23. *26. 157, 2. 13. 24. 25. 158, 7. 8. 9. 12. 19. 159, 7. 8. 15. *28. 160. 2. 5. 7. 11. 15. 161, 3. 5. 162, 8. 10. 12. 14. 17. 33. 164, 23. 26. 165, 8. 9. 12. 21. 27. 166, 18. 29. 167, 2. 3. 7. 8. 13. 16. 26. 27. 168, 9. 20. 169, 11. 14. 170, 10. 14. 15. 22. 27. 171, 4. 16. 30. 172, 3. 6. 7. 15. 173, 8. 15. 20. 23. 174, 27. 175, 10. 15. 24. 176, 6. 8. *12. 25. 28. 177, 22. 178, 9. 179, 6. 21. 22. 24. 27. 180, 4. 8. 13. 15. 19. 181, 2. 11. 19. 182, 4. 11. 183, 17. 21. 184, 3. 9. 19. 26. 185, *1. 26. 186, 22. 26. 187, 12. 17. 23. 188, 12. 17. 30. 189, 6. 34. 190, 6. 25. 192, 12. 193, 13. 195, 3. 11. 27. 31. 196, 6. 9. 10. 14. 15. 26. 197, 12. 19. 21. 26. 198, 2. 5. 24. 199, 5. 21. 200, 3. 17. 25. 201, 8. 203, 6. 19. 204, 2. 3. 206, 5. 10. *21. *208, 1. 2. 210, 20. 24. 211, 4. 10. 11. 213, 8. 10. 23. 216, 2. *23. *28. 217, 22. 27. *218, 15. 219, 13. 220, 1. 5. 18. 19. 26. 29. 222, 2. 224, 14. 18. 21. 225, 1. 4. 9. 11. 14. 24. 30. 226, 1. 2. 6. 15. 16. 18. 25. 31. 227, 1. 2. 4. 228, 5. 15. 28. 229, 2. 25. 27. 230, 1. 22. 231, 4. 25. 232, *6. 9. 233, 1. 8. 234, 21. *235, 16. 236, 2. 237, *2. 16. *20. 26. 238, 16. 19. 28. 239, 20. 25. 240, 6. 10. 20. 242, 13. 18. 253, 20. 254, 29. 255, 1. 4. 6. 256, 15. 18. 257, 26. 258, 14. 261, 4. 265, 1. 267, 28. 268, 8. 271, 18. 274, 9. 30. 277, 13. 26. 286, 9. 287, 13. 288, 1. 21. 289, 13. *291, 21. 25. 26. 292, 4. 9. 296, 23. 297, 27. 302, 13. 23. 303, 16. 315, 17. 317, 21. 322, 12. 324, 24. 325, 24. 337, 23. 340, 4. 342, 29. — II 2, 14. 3. 31. 4. 1. 5. 4. 8. 23. 17. 19. 18. 11. 22. 19. 34. 12. 35. 5. 23. 27. 38. 13. 43. 26. 47. 7. 53. 9. 11. 18. 55. 1. 10. 12. 22. *57. 23. *58. 6. *59. 2. 22. *61. 1. 5. 11. *62. 18. *65. 3. 4. 8. 17. 20. 21. 22. 66. 15. 22. 71. 8. 72. 9. 74. 20. 75. 12. 76. 13. 31. 77. 18. 78. 20. 79. 17. 18. 81. 5. 13. 25. 86. 4. *13. *15. 19. 20. 87. 12. 89. 30. 91. 6. 12. 94. 12. 98. 18. 20. 22. *99. 16. 22. 100. 27. 104. 11. 13. 106. 5. 26. 110. 10 116. 13. 119. 5. 12. 15. 22. 23. 120. 7. 8. 136. 28. 137. 30. 138. 23. *142. 13. 143. 4. 144. 23. 145. 2. 11. 24. 146. 1. 12. 25. 147. 1. 3. 148. 9. 149. 9. 11. 19. 150. 1. 7. 14. 21. 152. 22. 154. 9. 160. 21. 25. 165. 3. 12. 24. 30. 32. 166. 2. 167. 13. 19. 28. 168. 5. 16. 24. 169. 5. *24. 171. 10. *174. 18. 24. *175. 4. 8. 19. *176. 26. 27. *177. 1. 25. 185. 30. 190. 19. 20. 28. 191. 19. 192. 19. 194. 11. 196. 5. 11. 198. 13. 199. 14. 200. 7. 202. 27. 204. 12. 24. 205. 26. 206. 2. 8. 11. 12. 13. 14. 19. 20. 207. 1. 4. 208. 14. 209. 21. 211. 6. 216. 30. 223. 20. 224. 3. 15. 227. 20. 229. 7. 231. 24. 234. 12. 236. 23. 238. 6. 239. 28. 243. 13. 244. 17. 249. 18. 250. 1. 251. 3. 252. 13. 254. 6. 256. 28. 257. 4. 5. 16. 17. 19. 26. 258. 3. 5. 8. 260. 13. 19. 261. 23. 262. 6. 17. 269. 2. 16. 18. 27. 270. 5. 7. 16. 23. 24. 271. 16. 272. 10. 275. 16. 280. 21. 286. 29 ‖ 302. 6. 321. 8. 11. 323. 1. 3. 6. 324. 19. 325. 20. 328. 26. 329. 20. 334. 20. 28. 29. 336. 5. 338. 3. 342. 10. 343. 21. 347. 25. 348. 1. 350. 18. 354. 7. 364. 7. 366. 27. 374. 3. 380. 8. 399. 14. 400. 16.

Ἰησοῦς (Ναυῆ): I 15. 28 ‖ II 332. 26. 333. 4. 372. 16.

Ἰησοῦς (υἱὸς Σιραχ): II 77. 13.

Ἰησοῦς ὁ Χριστός: I 27. 7 ‖ 77. 20. 97. 15. 214. 12. — II 152. 13. 160. 1. 177. 27. 192. 5. 221. 10. 248. 27. 275. 28.

Ἰησοῦς Χριστός: I 14. 24. 33. 26 ‖ 51. 1. 66. 19. 106. 25. 131. 3. 143. 6. 145. 16. 201. 22. 34. 215. 26. 234. 18. — II 35. 14. 55. 24. 56. 23. 63. 27. 145. 18. (146. 5.) 153. 5. 177. 19. 224. 30. 238. 9. 276. 26 ‖ 297. 5. 9. 343. 11. 347. 6.

τὰ Ἰλιακά . . I 307. 6.

Ἴλιον . . . . I 92. 16.

Ἴναχος . . . I 281. 27.

Ἰνδοί: I 65. 15. *67. 18. 74. *9. 20. — II *37. 9. *40. 9. 108. 18. *151. 33. (*Καλατίαι Ἰνδοί*) *II 40. 13.

Ἰοκάστη: I 92. 17. 150. 9.

Ἰορδάνης . . I 99. 22. 27.

Ἰουδαία: I 89. 25. 111. 18. 163. 21. 206. 25. 207. 26. — II 27. 16. 150. 16.

*154, 22. *160, 4. 10. 179, 20. 180, 1. 6. 9 ‖ 302, 25. 400, 9. (= Ἰουδήθ) . . . II 382, 25.
Ἰουδαῖος: I 54, 30. 79, 16. 19. 20. 83, 16. 85, 16. 33. 87, 6. 89, 17. 91, 31. 92, 2. 93, 13. 16. 21. 94, 1. 15. 31. 96, 8. 19. 30. 97, 19. 100, 3. 20. 21. 101, 5. 26. 102, 4. 106, 5. 30. 107, 1. 28. 108, 3. 13. 109, 15. 111, 30. 118, 11. 119, 5. 121, 4. 125, 5. 9. 126, 2. 7. 127, 20. 128, 3. 129, 26. 130, 7. 21. 131, 18. 22. 132, 5. 133, 12. 17. 23. 134, 23. 135, 4. 137, 16. 138, 25. 141, 19. 24. 143, 11. 147, 6. 154, 8. 155, 20. 156, 16. 29. 157, 1. 9. 158, 30. 159, 4. 160, 12. 162, 34. 163, 26. 166, 23. 168, 13. 170, 4. 172, 2. 175, 5. 176, 5. 9. 10. 15. 28. 177, 7. 22. 26. 178, 2. 8. 179. 5. 11. 22. 31. 181, 5. 8. 17. 23. 182, 25. 189, 19. 192, 11. 194, 10. 23. 195, 6. 10. 13. 33. 196, 23. 197, 1. 18. 21. 23. 26. 198, 1. 6. 199, 6. 11. 16. 23. 29. 200, 8. 201, 7. 202, 3. 203, 5. 8. *296, 20. 325, 22. — *II 27, 5. (Plur.) I 51, 3. 66, 20. 67, 1. 5. 6. 10. 12. 20. 25. 28. 68, 1. 2. 5. 9. 14. 15. 17. 20. 70, 5. 11. 71, 18. 72, 19. 24. 73, 6. 77, 11. *16. *19. 21. *22. 23. *25. 80, 20. 82, 21. 87, 13. 15. 18. 23. 29. 30. 88, 7. 13. 95, 3. 14. 97, 8. 14. 100, 2. 8. 13. 16. 101, 15. 22. 102, 20. 24. 103, 12. 24. 104, 10. 12. 106, 3. 7. 108, 19. 23. 110, 13. 22. 112, 3. 13. 24. 114, 12. 126, 5. 9. 12. 16. 19. 127, 1. 21. 23. 26. 128, 1. 17. 20. 129, 6. 131, 6. 24. 132, *2. 8. 11. 15. *18. 23. *133, 27. 134, 12. 16. 18. 26. 135, 1. 18. *29. 136, 7. 137, 4. 6. 24. 142, 12. 155, 8. 157, 14. 159, 1. *14. 19. 160, 14. 15. 28. 162, 25. 163, 4. 28. 167, 25. 168, 15. 180, 8. 16. 181, 12. 19. 195, 26. 31. 199, 12. 200, 10. 11. 17. 18. 201, 20. 25. *203, 11. 14. 20. 204, 2. 5. 9. 14. 17. 23. 24. 205, 12. *206, 2. 13. 16. 207, 29. *31. 208, *2. 5. *209, 21. 210, 20. 211, 6. 212, 20. 225, 28. 229, 12. 274, 7. *11. *15. 27. 275, 3. 7. 14. 19. 276, 25. 281, 30. 282, 1. 289, 15. *19. *290, 8. *291, 19. 20. 21. 24. 27. 292, 4. 10. *17. *293, 4. 12. 294, 5. 22. 23. 29. 33. 296, 9. *14. 297, 20. *300, 4. 33. *301, 1. 302, 2. 303, 2. 27. 28. 29. 304, 4. 7. 26. 305, 1. 21. 306, 4. *6. *8. *9. 14. *20. 307, 1. *7. *308, 27. 310, 26. 312, 28. 313, 1. 314, 9. 315, 19. 319. 30. *320, 10. 22. 23. *322, 5. *323, 26. 337, 22. *342, 25. 28. *343, 5. 347, 2. 9. *359, 4. 361, 18. — II 1, 5. *2, 20. 4, 7. *5, 24. 25. *6, 10. 11. 29. 31. *7, 3. 5. 27. *8, 11. 14. 17. 22. *9, 1. 5. 10. 11. 13. 19. *26, 1. 14. 19. 22. 23. *27, 2. 12. 13. 14. 16. *28, 13. *30, 2. *35, 4. *36, 5. 23. *38, 12. *39, 26. 28. *44, 19. 20. 21. *45, 18. 25. *46, 26. 30. *47, 3. 13. 16. 18. 21. 25. *51, 10. *52, 11. 15. 17. *53, 15. 21. *54, 10. 22. 29. *55, 7. 27. *56, 20. *58, 4. 9. *62, 14. 21. 25. *63, 6. 12. 16. 21 24. *64, 9. 16. 18. 19. *65, 6. *68, 18. 86, 20. *89, 20. 21. 23. 25. *92, 25. *93, 14. 95, 5. *22. *97, 15. 22. *99, 7. 10. 17. 20. 23. 24. 118, 27. 140, 20. *149, 30. *151, 15. 30. 34. *152, 3. 153, 15. 154, 1. 155, 33. 156, 22. 159, 1. 160, 17. 22. *169, 11. 16. *170, 16. *171, 12. *174, 19. *176, 31. *177, 4. 9. 11. 19. 208, 13. 16. 18. 21. 26. 209, 21. 214, 4. 13. 244, 12. 246, 9. 257, 5. 261, 7. 16. 262, 4. 10. 263, 13. 269, 1. 15. 19. 286, 27 ‖ 302, 22.
Ἰούδας: I 104, 5. 11. 15. 138, 26. 27. 28. 139, 6. 14. 25. 27. 140, 1. 3. 6. 9. 141, 13. 15. 149, 8. 11. 186, 18. 187, 5 ‖ 310, 27. 315, 1. 5. 7. 9. 356, 5. 6. (Ἰούδας τις Γαλιλαῖος) I 108, 22.
Ἰουδήθ: II 326, 22. 327, 18. 328, 17. — vgl. Ἰουδαία.
Ἰσαάκ: I 72, 32. 93, 19. 98, 26. 303, 30. 304, 6. 11. 316, 1. 4. — II 49, 6. 74, 16. 159, 25. 261, 15 ‖ 304, 6. 337, 22.
θεὸς Ἰσαάκ: I 42, 20 II 49, 8. (ὁ θεὸς Ἰσαάκ) I 303, 34.
*Ἰσις: II 37, 4. 41, 15. 42, 19. 23.
Ἰσμαήλ . . . II 52, 14.
Ἰσραήλ: I 28, 23 ‖ 72, 32. 88, 15. 18. 280, 14. 304, 27. — II 49, 14. 93, 30 388, 13. 32.
Ἰσραηλίτης: I 127, 20. (Plur.) I 129, 26. 130, 16.
Ἰταλία: I 57, 28. *178, 13.
Ἰωάννης (ὁ βαπτιστής): I *90, 24. *92, 1. 96, 31. 32. 33. 97, 1. 99, 27. 100, 8. 131, 21. 136, 18. — II 13, 13. 79, 16. 18 ‖ 331, 13. (Jünger und Evangelist) I 47, 5 ‖ 98, 18. 99, 10. 113, 15. 128, 10. 145, 28. 168, 2. 186, 3. 191, 1. 6. 8. 195, 2. 268, 9. — II 13, 12. 59, 25. 74, 24. 76, 16. 21. 77, 1. 93, 24. 148, 16. 149, 7. 185, 12. 234, 21 ‖ 323, 11. 326, 5. 347, 13. 349, 5. 350, 4. 28. (τοῦ τῆς βροντῆς υἱοῦ Ἰ.) I 38, 14. (ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην) I 102, 23 ‖ II 347, 10. 364, 4. 28. (ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ) II 129, 23 ‖ 380, 16.
Ἰώβ: I 28, 28 ‖ 307, 23. — II 114, 2. 3. 7. 10. 125, 32 ‖ 320, 5. 329, 3. 381, 18. 382, 6. 392, 3. 394, ⟨1.⟩ 10. 16. 23.
Ἰωβηλαῖος . . II 373, 20.
Ἰωνᾶς: II *203, 29. *206, 19. 27. *207, 8 ‖ 326, 28. 329, 2. 332, 13. 338, 5.

Ἰώσηπος (Φλαύιος): I 68, 13. 97, 1. 143, 24. 281, 29.
Ἰωσήφ: I 84, 6. 112, 9. 120, 5. 190, 25. 316, 2. 319, 9. 11. 15. 19. 27. 320, 7. 9. — II 62, 5. 86, 21 ‖ 392, 23.
Ἰωσίας: II 310, 24. 314, 27.

*Κάβειροι . . II 94, 11.
Καϊανοί . . . I 213, 9.
Κάϊν: I 46, 20 ‖ 93, 18. 315, 28. — II 63, 9. 10 ‖ 392, 14.
Καισάρεια . . II 371, 13.
Καλλίμαχος (ὁ Κυρηναῖος): I 239, 1. 15.
Καππαδόκαι . II 93, 11.
Κασταλία . . II 155, 14.
Καφαρναούμ . II 364, 5.
Κέλσος: I 51, 6. 52, 29. 32. 53, 25. 28. 54, 2. 4. 8. 16. 21. 30. 32. 55, 1. 6. 10. 12. 13. 56, 1. 59, 8. 20. 60, 24. 63, 13. 64, 11. 65, 17. 66, 25. 67, 15. 21. 68, 9. 19. 29. 69, 19. 70, 19. 71, 9. 13. 20. 72, 2. 24. 73, 5. 9. 76, 2. 77, 12. 25. 78, 22. 79, 8. 84, 13. 21. 85, 8. 19. 29. 87, 7. 89, 17. 91, 9. 15. 93, 13. 94, 30. 95, 31. 96, 8. 30. 99, 20. 100, 4. 105, 4. 106, 30. 107, 1. 108, 13. 15. 109, 15. 111, 30. 112, 10. 25. 113, 12. 114, 11. 115, 15. 22. 118, 10. 119, 3. 6. 12. 121, 4. 123, 19. 125, 5. 126, 1. 7. 128, 2. 129, 25. 130, 7. 13. 131, 18. 25. 133, 12. 23. 134, 23. 137, 5. 13. 138, 25. 139, 28. 140, 29. 141, 15. 19. 23. 30. 143, 11. 27. 144, 7. 15. 147, 5. 9. 148, 6. 19. 20. 149, 6. 151, 4. 18. 153, 10. 12. 154, 8. 155, 15. 20. 26. 156, 16. 29. 157, 14. 18. 158, 26. 30. 159, 3. 8. 11. 20. 160, 1. 11. 21. 161, 4. 7. 26. 162, 2. 163, 26. 164, 11. 23. 25. 165, 8. 20. 23. 166, 23. 167, 9. 168, 13. 169, 6. 10. 13. 171, 15. 30. 172, 2. 173, 20. 29. 175, 5. 176, 5. 9. 10. 28. 177, 12. 26. 179, 31. 181, 5. 182, 25. 183, 10. 15. 17. 20. 184, 27. 29. 189, 10. 19. 191, 27. 192, 11. 16. 193, 4. 26. 194, 10. 23. 195, 6. 33. 196, 23. 197, 18. 25. 198, 10. 13. 14. 199, 24. 29. 201, 34. 202, 3. 8. 203, 1. 204, 7. 206, 5. 16. 23. 207, 10. 208, 3. 209, 19. 211, 17. 212, 9. 213, 7. 214, 14. 23. 27. 28. 216, 13. 217, 5. 218, 6. 10. 18. 220, 2. 3. 6. 17. 22. 224, 6. 226, 19. 228, 8. 229, 19. 230, 15. 18. 25. 233, 16. 235, 14. 237, 19. 238, 3. 16. 239, 19. 24. 240, 14. 245, 2. 18. 246, 2. 5. 28. 247, 18. 248, 6. 9. 249, 12. 15. 27. 250, 11. 15. 251, 22. 252, 2. 10. 23. 253, 21. 254, 30. 255, 13. 256, 10. 19. 259, 7. 13. 25. 260, 20. 25. 261, 11. 262, 26. 266, 23. 267, 29. 268, 12. 14. 270, 17. 23. 271, 1. 10. 15. 272, 8. 10. 273, 2. 10. 12. 16. 274, 6. 7. 275, 17. 19. 276, 3. 14. 21. 25. 277, 17. 278, 8. 15. 280, 13. 29. 281, 5. 25. 282, 1. 28. 32. 284, 1. 15. 285, 16. 27. 286, 7. 19. 287, 1. 288, 18. 21. 22. 290, 11. 291, 6. 18. 294, 13. 297, 20. 29. 299, 3. 24. 26. 303, 3. 17. 304, 7. 305, 4. 12. 18. 25. 306, 15. 307, 2. 8. 17. 308, 8. 311, 5. 312, 15. 315, 6. 319, 3. 13. 23. 320, 2. 19. 321, 23. 322, 5. 6. 11. 323, 26. 324, 13. 18. 28. 325, 16. 20. 30. 326, 3. 21. 328, 28. 329, 7. 10. 11. 16. 21. 330, 19. 23. 332, 14. 21. 333, 4. 334, 15. 32. 335, 16. 22. 336, 3. 337, 1. 18. 26. 338, 1. 16. 339, 17. 340, 18. 343, 22. 344, 13. 345, 7. 346, 1. 26. 347, 5. 350, 12. 351, 21. 352, 24. 353, 9. 20. 354, 11. 355, 9. 358, 9. 359, 4. 7. 360, 22. 361, 14. 15. 16. 20. 23. 27. 362, 5. 363, 12. 367, 15. 369, 8. 370, 9. 20. 371, 3. 22. 25. 372, 10. 373, 2. 8. — II 1, 3. 10. 2, 4. 6. 13. 3, 1. 11. 23. 26. 29. 5, 12. 6, 9. 7, 20. 22. 8, 6. 30. 13, 20. 14, 9. 13. 18. 17, 7. 19. 15. 21. 14. 22. 18. 23, 3. 25, 5. 12. 24. 29. 26. 14. 16. 27, 1. 14. 28, 5. 12. 29, 13. 20. 34. 6. 23. 36, 7. 10. 38, 9. 24. 39, 15. 26. 40, 6. 10. 41, 27. 42, 9. 18. 43, 12. 44, 3. 17. 46, 30. 47, 13. 48, 5. 10. 54, 10. 55, 6. 9. 20. 56, 1. 23. 26. 57, 5. 20. 58, 7. 11. 59, 14. 17. 61, 10. 62, 8. 21. 28. 63, 11. 14. 20. 65, 10. 17. 21, 25. 66, 6. 67, 16. 68, 3. 16. 30. 70, 1. 4. 71, 6. 75, 27. 76, 29. 32. 77, 4. 78, 22. 79, 5. 80, 6. 10. 27. 33. 81, 14. 82, 10. 14. 29. 83, 23. 84, 10. 85, 6. 86, 19. 87, 2. 88, 30. 89, 2. 18. 91, 20. 29. 92, 24. 94, 4. 9. 15. 95, 18. 96, 18. 20. 27. 28. 29. 97, 17. 98, 4. 18. 20. 25. 99, 19. 100, 4. 9. 11. 13. 15. 17. 19. 24. 102, 5. 8. 27. 103, 2. 6. 9. 12. 104, 4. 105, 7. 29. 106, 25. 107, 20. 26. 108, 9. 24. 109, 13. 18. 110, 1. 19. 114, 9. 115, 26. 116, 1. 118, 16. 26. 119, 19. 121, 28. 122, 18. 123, 1. 3. 14. 125, 4. 126, 7. 127, 22. 129, 14. 131, 27. 132, 11. 133, 6. 19. 135, 12. 24. 136, 29. 137, 1. 3. 6. 9. 11. 26. 138, 1. 27. 31. 139, 20. 26. 141, 4. 29. 143, 3. 145, 10. 23. 146, 8. 149, 17. 22. 32. 151, 6. 15. 20. 23. 26. 29. 32. 152, 8. 153, 2. 6. 14. 154, 12. 16. 158, 25. 160, 9. 31. 162, 9. 24. 25. 33. 163, 6. 7. 11. 12. 164, 17. 25. 165, 7. 167, 10. 168, 8. 11. 169, 10. 170, 1. 12. 23. 26. 171, 8. 27. 29. 172, 24. 175, 4. 7. 176, 11. 17. 178, 3. 179, 12. 182, 26. 30. 184, 21. 185, 18. 20. 26. 186, 13. 187, 19. 188, 9. 26. 190, 17. 27. 191, 17. 22. 192, 10. 193, 27. 194, 25.

Ch 1 Introduction 1
1.1 Why Study Machine Learning? 1
1.2 Examples of Machine Learning Problems 3
1.3 Fundamentals of Machine Learning 9
1.4 Roadmap 16
1.5 Bibliographical Remarks 17
1.6 Exercises 17
Ch 2 Supervised Learning 19
2.1 Supervised Learning Setup 19
2.2 Bayes Optimal Classifier 22
2.3 Naive Bayes 23
2.4 Logistic Regression 26
2.5 Perceptron 29
2.6 Generalization and Overfitting 31
2.7 Summary and Outlook 33
2.8 Bibliographical Remarks 33
2.9 Exercises 34
Ch 3 Learning Theory 37
3.1 Learning Theory Setup 37
3.2 Empirical Risk Minimization 39
3.3 Finite Hypothesis Spaces and Realizability 40
3.4 Infinite Hypothesis Spaces and VC Dimension 43
3.5 Bibliographical Remarks 48
3.6 Exercises 48
Ch 4 Linear Models 51
4.1 Support Vector Machines 51
4.2 Kernels 54
4.3 Online Learning and Stochastic Optimization 59
4.4 Bibliographical Remarks 62
4.5 Exercises 62
Ch 5 Multi-class Classification 65
5.1 One-versus-all 65
5.2 Multi-class Naive Bayes 66
5.3 Multi-class Logistic Regression 67
5.4 Multi-class Perceptron 68
5.5 Multi-class Support Vector Machines 69
5.6 Multi-class Kernel Machines 70
5.7 Bibliographical Remarks 70
5.8 Exercises 70
Ch 6 Ensemble Methods 73
6.1 Voting Classifiers and Boosting 73
6.2 Boosting and Overfitting 77
6.3 Bibliographical Remarks 79
6.4 Exercises 79
Ch 7 Probabilistic Modeling 81
7.1 Maximum Likelihood Estimation 81
7.2 Maximum a Posteriori Estimation 83
7.3 Latent Variables 84
7.4 Bibliographical Remarks 85
7.5 Exercises 85
Ch 8 Neural Networks 87
8.1 Feed-forward Neural Networks 87
8.2 Neural Network Architectures 90
8.3 Backpropagation 91
8.4 Bibliographical Remarks 93
8.5 Exercises 93
Ch 9 Unsupervised Learning 95
9.1 Clustering 95
9.2 Dimensionality Reduction 96
9.3 Bibliographical Remarks 97
9.4 Exercises 97
Ch 10 Unsupervised Learning 99
10.1 Clustering 99
10.2 Dimensionality Reduction 100
10.3 Bibliographical Remarks 101
10.4 Exercises 101
Ch 11 Unsupervised Learning 103
11.1 Clustering 103
11.2 Dimensionality Reduction 104
11.3 Bibliographical Remarks 105
11.4 Exercises

Μνημοσύνη: I 73, 15. 20.
Μοιραγένης . II 110, 4.
Μοῦσα (Plur.): I 73, 15. 20.
**Μουσαῖος*: I 68, 33. 69, 28.
Μουσώνιος . . I 259, 24.
**Μόψος*: I 230, 26. 231, 16. — II 185, 19.
Μωαβῖται . . I 318, 28.
Μῶμος . . . I 320, 5.
Μωϋσῆς: I 27, 1. 11 ‖ 58, 15. 18. 67, 2. 68, 17. 28. 30. 32. 69, 6. 13. 23. 29. 70, 3. 10. 13. 17. 20. 71, 2. 26. 72, *5. 6. 25. 27. *73, 10. 77, *13. 14. 17. 87, 33. 94, 22. 95, 7. 10. 14. 15. 18. 22. 25. 100, 14. 24. 27. 104, 3. 8. 9. 10. 108, 27. 110, 18. 111, 12. 127, 3. 128, 18. 129, 24. 130, 12. 28. 131, 24. 136, 2. 173, 12. 13. 174, 27. 175, 7. 12. 14. 15. 22. 27. 176, 7. 8. 14. 15. 16. 26. 177, 1. 3. 6. 9. 16. 18. 24. 29. 178, 4. 179, 7. 8. 10. 13. 17. 25. 27. 28. 186, 4. 187, 15. 195, 15. 196, 10. 12. 198, 3. 204, 21. 207, 3. 4. 6. 28. 208, 21. 27. 209, 1. 212, 7. 21. 243, 2. 10. 265, 4. 277, 12. 281, 25. 31. 282, 9. *290, 16. 22. 291, 3. 4. 7. 9. 303, 18. 307, 5. 6. 313, 10. 19. 315, 10. 12. 323, 3. 324, 21. 26. 328, 5. 23. 24. 337, 22. 350, 1. 366, 3. 10. 368, 5. 369, 16. — II 2, 14. 6, 19. 7, 27. 9, 25. 13, 27. 26, 24. 30, 7. 12. *45, 15. 22. 47, 10. *24. *50, 12. *52, 21. *55, 10. 11. *56, 16. *62, 9. *63, 29. 74, 12. 76, 25. 84, 29. 88, 9. 11. 91, 21. 93, 28. *97, 16. *98, 9. *99, 4. 17. 22. 106, 3. 113, 15. 21. 114, 1. 115, 25. 118, 25. 120, 12. 19. *121, 7. 21. *122, 2. 6. 16. 20. 159, 18. *169, 13. 16. 24. 25. *170, 12. 22. *176, 26. 28. 31. *177, 3. 9. 179, 16. 180, 16. 181, 18. 182, 9. 185, 9. 189, 23. 192, 11. 208, 13. 224, 15. 241, 28. 244, 13. 260, 18. 269, 15. 17. 286, 22 ‖ 305, 7. 9. 14. 310, 6. 326, 15. 21. 365, 9. 367, 8. 371, 22. 388, 20.

Ναβουχοδονόσορ: I 28, 15. 18 ‖ II 326, 24. 337, 24.
Ναζιραῖος . . II 306, 5.
**Ναζωραῖος* . II 169, 18. 174, 24.
Νάθαν . . . II 402, 13.
**Ναυκρατῖται*: II 37, 4. 41, 16.
**Νεῖλος* . . . II 39, 24.
Νέρων . I 61, 7. 143, 22.
Νέστωρ . . . II 187, 12.
Νινευή . . . II 206, 20.
Νινευῖτης (Plur.): II 327, 2. 329, 8.
**Νόμοι* (des Plato): II 85, 9.
Νουμήνιος (*ὁ Πυθαγόρειος*): I 67, 23. 324, 18. — II 42, 26. 60, 12.
Νῶε: I 93, 19. — II 159, 25 ‖ 392, 18.

Ξανθίππη . . I 338, 12.
Ξενοκράτης: I 117, 1. 260, 8. 19.

**Ὀδρῖσαι*: I 67, 19. 68, 7. 178, 16. 180, 1.
Ὀδυσσεύς: I 198, 16. 18. 259, 23. 367, 10. — II 187, 12.
Οἰδίπους: I 92, 17. 150, 8.
Ὀλοφέρνης: II 326, 22. 337, 20.
Ὅμηρος: I *68, 20. 119, 14. 198, 15. 290, 20. 21. 291, 3. 9. 307, 14. 363, 14. 17. 367, 7. — II 76, 26. *112, 5. 26. *113, 15. 158, 20. *178, 26. 187, 11. 192, 3. 204, 14. 16. (*ὁ τῶν ποιητῶν ἄριστος*) II 158, 12.
Ὀμφάλη: I 219, 6. — II 204, 2.
**Ὀνοήλ* . II 100, 21. 22.
Ὀρφεύς: *I 68, 33. 69, 5. 28. 178, 16. 180, 1. — II 192, 1. *203, 13. *204, 9. 12. 16.
**Ὄσιρις*: II 37, 3. 41, 15. 42, 19. 23. 111, 22.
Οὐαλεντῖνος (*οἱ ἀπὸ Οὐαλεντίνου*): I 156, 6. — II 64, 24. 104, 24. 105, 2.
Οὐεσπασιανός: I 143, 23.
**Οὐρανία*: II 37, 2. 41, 11. 13. 42, 2. 3. 5. 7. 16.
Οὐρανός . . I 69, 16.
Ὀφιανοί: I 213, 9. — II 94, 23. 98, 16. 26, 31. 100, 2. 190, 19.
**Ὀφιονεύς*: II 111, 15. 113, 18.
Ὀφνεί . . . . II 381, 7.
Ὀχοζίας . . . I 88, 8.

Παλαιστίνη: I 109, 9. 207, 25. *306, 20. *307, 10. — II *154, 24. *160, 16. 30. 261, 7.
**Παναθήναια* . II 113, 3.
**Πανθήρας*: I 83, 19. 21. 85, 8. 124, 1.
**Παπαῖος*: II 45, 4. 48, 7. 51, 3. 7.
**Παπίσκος* . I 325, 5. 17.
Παραλειπόμενα: I 341, 18 ‖ II 384, 6.
Πάριος (*ὁ Πάριος ἰαμβοποιός*) . . . I 151, 24.
Παρμενίδης . II 192, 2.
Παροιμίαι: I 19, 19 ‖ 358, 10. 18. — II 174, 30. 185, 15 ‖ 306, 23. 366, 16. 378, 14. 391, 12.
Πάσχα . . . II 239, 12.
Παῦλος: I 4, 3. 13, 16. 18. 17, 1. 39, 5. 41, 1 ‖ 53, 1. 16. 54, 9. 65, 20. 66, 12. 20. 97, 11. 98, 18. 99, 15. 17. 108, 6. 10. 114, 18. 116, 1. 5. 7. 127, 22. 32. 136, 32. 145, 7. 146, 29. 154, 12. 160, 18. 172, 16. 185, 9. 187, 9. 188, 13. 190, 18. 193, 24. 211, 10. 212, 24. 216, 10. 30. 217, 6. 13. 218, 4. 230, 2. 242, 22. 243, 13. 28. 244, 19. 248, 24. 256, 25. 265, 7. 268, 7. 277, 25. 288, 11. 322, 12. 340, 4. 341, 21. 24. 342, 3. — II 8, 22. 10, 25. 18, 20. 19, 17. 52, 9. 64, 19. 68, 3. 12. 72, 25. 76, 11. 77, 1. 80, 2. 82, 12. 84, 2. 90, 12. 94, 25. 116, 1. 31. 117, 2. 118, 8. 125, 28. 128, 11. 135, 14. 140, 13. 148, 22. 172, 6. 8. 13. 173, 11. 188, 15. 194, 3. 221, 7. 223, 16. 23. 224, 18. 237, 6. 239, 8. 240, 6. 32. 244, 26 ‖ 300, 25. 30. 301, 22. 315, 11. 318,

5. 16. 324, 20. 325, 16. 333, 15. 347, 7. 22. 353, 24. 354, 2. 3. 8. 357, 21. 361, 4. 366, 1. 372, 19. 382, 9. 383, 14. 384, 1. 386, 28. 393, 16. 21. 395, 20. 396, 24. 399, 5. 8. 14.
Πελοποννήσιοι: I 158, 16.
**Πενθεύς* . I 160, 26. 29.
Πενία . . . I 312, 24.
Πεντηκοστή: II 239, 12. 27.
**Πέργαμος* . . I 205, 10.
Περιπατητικός: I 63, 4. 93, 11. (Plur.) I 66, 6. 156, 9.
Περίπατος (*ἀπὸ τοῦ Περιπάτου*): I 142, 8. 266, 26. 329, 13. — II 215, 20. (*τὰ τοῦ Περιπάτου*) II 154, 27.
Περσαῖος . . I 250, 5.
**Περσεύς* . . I 121, 6.
Περσεφόνη . I 75, 25.
Πέρσης: *I 69, 1. (Plur.) I *59, 2. 65, 12. *67, 19. 74, 19. 75, 8. — II 27, 28. *44, 26. *47, 16. 21. 27. *92, 1. 21. *93, 2. 5. *94, 11. 16. 108, 18. *151, 31. *211, 21. *212, 16. 26. *214, 3. 24. *215, 8. 225, 16. 20. *250, 16.
Περσίς . . . I 205, 21.
Πέτρος: I 14, 9. 36, 19 | 113, 17. 115, 25. 127, 2. 7. 18. 23. 128, 8. 129, 14. 21. 144, 2. 13. 14. 16. 160, 17. 164, 6. 167, 27. 168, 4. 186, 2. — II 77, 1. 237, 3 ‖ 325, 7. 333, 15. 354, 7. 371, 13. 20.
**Πήγασος* . . II 121, 10.
Πηλεύς . . . I 92, 12.
Πηνελόπη: I 367, 20. — II 187, 13.
Πιλᾶτος: I 160, 26. 31. — II 194, 15.
Πίνδαρος: I 222, 16. 224, 20. — *II 44, 4.
Πλάτων: I 64, 26. 66, 6. 70, 31. 71, 4. 77, 5. 80, 30. 81, 12. 84, 14. 20. 89, 10. 91, 19. 140, 29. 141, 1. 3. 5. 6. 11. 145, 17. 183, 6. 213, 5. 257, 4. 260, 12. 261, 2. 270, 20. 286, 24. 289, 29. 307, 13. 15. 17. 311, 14. 17. 312, 16. 18. 22. 27. 313, 3. 314, 1. 321, 17. 324, 4. 19. 329, 12. 15. 333, 25. 27. 334, 2. 361, 22. 369, 26. 370, 22. — II 7, 10. 22, 20. 47, 9. 51, 21. 52, 3. *70, 4. *71, 14. 17. 21. *72, 15. *75, 16. 19. 27. *76, 4. 18. 26. 29. 31. *77, 2. 7. 25. *78, 4. 7. 12. 16. 22. 24. 25. *79, 5. 17. 19. 20. 26. *80, 7. 10. 13. *82, 25. 30. *83, 24. *85, 9. 15. 30. *86, 15. 16. 24. *87, 20. 24. *89, 1. 26. 28. *90, 5. *91, 20. *93, 1. *96, 25. *118, 28. 30. *179, 1. 15. *181, 5. 9. 11. 17. 27. *192, 23. 28. *193, 5. 8. 13. 23. 27. *207, 15. 24. *208, 4. 13. *209, 18. ⟨*210, 14.⟩ 211, 9.
Πλατωνικός: I 63, 4. 66, 3.
Πλούταρχος (*ὁ Χαιρωνεύς*): II 60, 11.
Πολέμων: I 85, 4. 116, 22. 117, 5. 260, 17.
Πολύκλειτος . II 235, 12. 236, 10.
Πολυνείκης . . I 92, 18.
Πόρος . . . I 312, 25.
Ποσειδῶν: I 75, 24. — *II 108, 6.
Πράξεις: I 185, 5 ‖ II 383, 8. (*τῶν ἀποστόλων*) I 108, 29. 109, 12. 127, 5. 33. 243, 2. — II 8, 16. 82, 2 | 307, 1. 325, 17.
**Προῖτος* . . II 121, 9.
**Προυνικός*: II 103, 15. 104, 23. 27.
**Πρωτεσίλαος*: I 178, 16. 180, 2.
Πρωτόκτητος: I 3, 6. 33, 18.
Πτολεμαῖος . II 42, 25.
Πυθαγόρας: I 57, 24. 27. 60, 11. 67, 28. *69, 1. 81, 12. *84, 20. 141, 18. *178, 12. 13. 179, 10. 221, 16. 250, 4. 270, 20. 361, 21. 369, 26. 370, 22. — II 22, 20. *45, 8. *53, 27. *54, 1. 60, 9. 78, 7. *243, 25. 245, 26.
Πυθαγόρειοι: I 57, 27. 141, 16. 247, 20. — II 158, 17.
Πυθία: I 124, 17. 135, 24. — *II 154, 18. 28. 155, 5. 12. 156, 10. 160, 2. 261, 1.
Πύθιος (*θεὸς ὁ Π.*): I 124, 16. 19. 221, 13. (*ὁ Πύθιος*) II 3, 13. 157, 22.
**Ῥαμανούρ* . . II 274, 29.
**Ῥαμψίνιτος* . I 178, 13. 179, 14.
Ῥαφαήλ: I 76, 10 ‖ II 321, 19. 23. 322, 1. 398, 29. (*δρακοντοειδής*) II 100, 12.
Ῥέα . . I 75, 24. 76, 4.
Ῥεβέκκα: I 316, 4 ‖ II 304, 6.
**Ῥειανούρ* . . II 274, 30.
Ῥωμαῖοι: I 57, 29. 143, 15. 158, 5. 201, 14. 217, 12. 303, 15. — II 48, 21. 23. 52, 9. 55, 2. 93, 12. 177, 3. *250, 16. 252, 21. 281, 10. 24. *285, 25. *286, 9. 18. 31 ‖ 386, 27.

Σαβά . . . . I 241, 1.
**Σαβάδιοι* . . I 61, 13.
Σαβαώθ: I 42, 20 ‖ *74, 6. 75, 1. 76, 6. — II *45, 3. *48, 6. *50, 1. 6. 10. 17. 101, 17. 18. 102, 21. 29. 108, 22.
Σαδδαί . . . I 42, 20.
Σαδδουκαῖος: I 100, 20. (Plur.) I 100, 25.
Σάϊς . . . . II 29, 27.
**Σαῖται*: II 37, 4. 41, 16.
**Σαλώμη* . . II 66, 1.
Σαμαναῖοι . . I 74, 21.
Σαμαρεῖτις . II 140, 21.
Σαμαρεύς: I 100, 20. 108, 26. (Plur.) I 100, 25. 108, 26. 142, 10. — II 140, 19.
**Σαμόθρακες*: I 67, 19. 68, 7.
Σάμος . . . I 321, 7.
Σαμουήλ: I 88, 5 ‖ II 326, 15. 329, 12. 337, 14.
Σαμψών: II 332, 31. 333, 4.
Σαούλ . . . II 354, 7.
**Σάραπις*: II 37, 5. 41, 17. 42, 23.
Σαρηπών . . I 92, 12.
Σάῤῥα: I 315, 27. — II 261, 15 | 298, 20. 321, 19. 399, 1.
Σατᾶν . . . II 115, 8.
**Σατανᾶς*: II 110, 23. 111, 1. 9. 115, 9. 11. 26. 116, 22.
Σειρῆνες: I 198, 20. — *II 67, 21.
Σέξτος . . . II 245, 12.
Σεριφιος: I 80, 30. 81, 8. 9.
**Σῆρες* (*οἱ ἄθευοι*): II 211, 20. 212, 24. 214, 3.
Σίβυλλα: II 65, 12. *203, 24 *205, 25.

*Σιβυλλισταί: II 65, 11. 12.
Σικάριος: I 142, 14. (Plur.) I 142, 11.
*Σικάτ: II 274, 29. 275, 25.
Σίκιμοι . . . I 319, 7.
Σίλας: I 160, 18 ‖ II 325, 18.
Σίμων: I 184, 18. 190, 1. — II 65, 18. 22. 81, 21. 26 ‖ 354, 6. (*ὁ καλούμενος Πέτρος*) I 127, 7. (*ὁ Σαμαρεὺς μάγος*) I 109, 6. 14. — II 81, 17.
Σιμωνιανοί: I 109, 8. — *II 65, 15. 17. 81, 20. 24.
Σκύθαι: I 56, 10. 12. 16. 23. *178, 12. — *II 27, 27. 37, 8. 40, 8. 45, 4. 48, 7. 51, 3. 5. 108, 5. 6. 9. 11. 14. 17. 211, 19. 212, 23. 214, 2.
Σόδομα, τά: I 120, 18. 188, 31. *291, 4. 317, 29.
Σολομών: I 19, 23 ‖ 98, 11. 240, 25. 241, 1. 249, 22. 282, 6. 358, 10. — II 30, 26. 77, 11. 114, 25. 173, 1. 176, 2. 185, 15 ‖ 366, 16. 369, 26. 384, 12. 395, 25.
Σόλων . . . I 264, 19.
Σουριήλ (*ὁ ταυροειδής*): II 100, 10.
Σοφία (*Ἰησοῦ υἱοῦ Σιράχ*): II 77, 12. (*Σολομῶντος*) II 30, 26 ‖ 395, 25.
Σοφοκλῆς . . II 157, 33.
Σοφονίας . . II 289, 13.
Στέφανος: I 243, 3 ‖ II 315, 18. 333, 22.
Στοά (*ἀπὸ τῆς Στοᾶς*): I 338, 16. — II 52, 2. (*οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς*) I 74, 13. 16. 329, 16. 338, 9. 343, 23. — II 21, 23. 22, 17. 24, 6. 51, 20. 119, 17. 141, 15. 25. 167, 1. 269, 28. 288, 22. (*τὴν Στοὰν τῶν φιλοσόφων*) . I 321, 6.
Στωϊκός: I 63, 4. (Plur.) I 66, 5. 72, 12. 15. (267, 3.) 284, 24. 318, 18. 23. 338, 3. — II 7, 10. *141, 8. 11. 187, 23.
Συμεών . . . I 319, 5.
Συμπόσιον: I 311, 14. 16.
Σύροι: I 65, 15. 207, 21. — II 210, 17. 18.
Σφίγξ . . . I 92, 19.
Σωκράτης: I *57, 24. 25. 69, 20. 77, 7. 116, 22. 146, 19. 164, 29. 213, 3. 221, 17. 259, 23. 260, 13. 311, 15. 16. 331, 23. 333, 25. 337, 9. 338, 10. 11. 361, 22. 369, 26. 370, 22. — II 21, 28. 22, 2. 7. 8. 10. 27. 28. 78, 12. 13. 18. *82, 25. 157, 31. 158, 2. 206, 9. *207, 15. 226, 22.
Σωφρονίσκος: II 21, 29. 22, 1. 3.

Ταβιτί . . . II 108, 8.
Ταίναρον: I 178, 17. 180, 2.
Τάρταρος . . II 95, 20.
Τατιανή: II 298, 19. 403, 4.
Τατιανός: I 68, 16 ‖ II 356, 6.
Ταῦροι . . . II 28, 10.
Τηλέμαχος . . II 187, 13.
Τιβέριος (d. Kaiser): I 160, 7.
Τίμαιος: I 326, 22. 333, 29. — II 80, 11. 16. *192, 24.
Τιμόθεος (*ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον*): I 116, 2. (*ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς Τιμόθεον*) II 318, 5. 330, 23.
Τιτᾶνες: I 219, 25. 286, 12. 302, 17. — *II 98, 15. 111, 20. 112, 7. 229, 5.
Τίτος (Sohn Vespasians): I 143, 23.
Τοβίας . . . II 399, 2.
Τρίκκη . . . I 205, 10.
Τροφώνιος: I 230, 28. 231, 14. — II 185, 18.
Τρῶες . . . I 92, 16.
Τύρος . . . I 242, 10.
Τυφών . . . II 111, 22.
Τωβήτ: II 20, 21 ‖ 321, 19. 331, 29. 332, 3. 398, 29.

Ὑπερβόρεοι . I 68, 8.
Ὕψιστος: II 45, 3. 48, 5. 50, 9. 285, 27. 286, 12.

Φαέθων: I 70, 31. 291, 6. 8.
Φαῖδρος: II 87, 22. 90, 4.
Φαίδων: I 116, 20. 117, 4. 260, 6. — II 179, 15. 181, 27.
Φαιναρέτη: II 21, 29. 22, 4.
Φαίνων (*ἄστρον*): II 101, 11.
Φάλαρις: I 337, 13. 15. — II 22, 12.
Φάραγξ: II 95, 23. 25. 26. 28. 96, 2.
Φαραώ: I 319, 25. 26. 323, 15. 19 ‖ II 304, 27. 305, 7. 13. 23. 391, 5.
Φαρισαῖος: I 258, 11. (Plur.) I 195, 2.
Φειδίας: II 235, 12. 18. 236, 10.
Φερεκύδης: I *68, 33. *69, 29. 361, 21. 369, 26. 370, 21. — *II 111, 13. 112, 6. 27. 113, 15. 17.
Φίληβος: I 77, 5. 6. 321, 17.
Φιλιππήσιοι . I 217, 12.
Φίλιπποι: I 160, 18 ‖ II 325, 18.
Φίλιππος . . II 194, 18.
Φιλισταῖοι . . I 317, 2.
Φίλων: I 324, 11. — II 91, 26. (*Ἑρέννιος Φ.*) I 68, 2.
Φινεές . . . II 381, 7.
Φλέγων: I 143, 34. 160, 9. 182, 8.
Φοίνικες: I 68, 11. 207, 21.
Φοινίκη: II 154, 23. 160, 16. 30.
τὰ Φοινικικά . I 281, 28.
Φορωνεύς . . I 281, 27.
Φρύγες . . I 306, 18.

Χαιρήμων ὁ Στωϊκός: I 110, 7.
Χαλδαῖοι: I 87, 29. *109, 16. 23. — *II 151, 21.
Χαλκίς . . . I 118, 17.
Χάμ . . . . II 392, 18.
Χάριτες . . I 73, 16. 21.
Χναχουμήν: II 274, 28. 275, 24.
Χνουμήν: II 274, 28. 275, 24.
Χριστιανός: I 38, 17. 19 94, 15. 157, 22. 213, 2. 255, 25. 263, 31. *296, 21. 325, 22. — II 53, 5. 110, 5. 136, 29. 137, 9. *188, 27. 195, 27. 251, 26. 253, 1. 259, 14. 19. 266, 14. (Plur.) I 39, 1 ‖ 51, 6. 53, 28. 56, *3. 6. *8. 19. 57, *20. 29. 59, *9. 30. 60, 1. 9. *61, 17. 65, 17. 70, 27. 72, 19. 76, 23. 77, 8. *16. 27. *29. 95, 14. 96, 6. 100, 18. 102, 15. 109, 12. 123, 9. 130, 28. 132, *6. 13. 134, 22. 138, 15. 141, 32. 142, 17. 156, 15. 23. 27. 157, 4. 158, 21. 159, 9. *12. 160, 1. 162, 10. 185, 23. 198, 11. *203, 11. 15. 19. 204, 23. *206, 2. 13. 208, 3. 5.

7. 11. 209, 3. 8. 12. *21. *24. 25. 210, 8. *13. 19. 31. 212, 23. 213, 12. 216, 14. 226, 5. 233, 17. 234, 8. 239, 25. 240, 9. 12. 247, 2. 5. 12. 249, 12. 250, 15. 253, 17. 265, 26. 267, 8. 18. 268, 11. 13. 270, 5. 271, 14. 274, 9. *11. *16. 27. 275, 14. 277, 23. 279, 3. 282, 1. 289, 16. *23. 290, 8. 291, 18. 292, 12. *18. *293, 5. 12. *294, 4. 22, 23. 29. 32. 296, 9. 10. *29. 297, 21. *300, 4. 33. 302, 24. 304, 5. 306, 9. 307, 1. 18. *308, 27. 312, 15. 319, 30. *320, 22. 23. *322, 5. *323, 27. 329, 26. 337, 25. 345, 13. 347, 2. 10. 350, 22. 352, 25. 353, 22. 354, 15. *359, 4. 361, 18. — II *2, 20. 4, 8. 6, 10. 7, 4. 8, 13. *15, 8. 21, 18. 23, 10. *38, 11. 19. *43, 15. *44, 13. 18. 54, 26. 55. 2. *56, 29. *57, 18. *59, 6. 62, 22. 64, 11. 65, 4. 5. 67, 17. *68, 20. 28. 30. 70, 1. 80, 34. 81, 22. *89, 19. *92, 25. *93, 14. 19. *94, 15. 17. *96, 21. 24. *97, 28. *98, 2. 5. 7. 17. 21. 25. *99, 3. 5. 20. *100, 1. 25. 102, 9. 16. *103, 10. *104, 8. 109, 7. 8. 9. 12. 19. 21. 23. 134, 14. 137, 1. 25. 153, 3. 154, 10. 156, 13. 22. 160, 18. 168, 2. *177, 1. 8. 23. 28. *187, 20. *189, 6. *190, 17. 24. *191, 1. 195, 18. 199, 22. 29. 208, 14. 16. 21. 27. 214, 4. 13. 216, 15. 219, 16. 233, 2. 235, 25. 245, 12. 246, ⟨3.⟩ 8. 252, 12. 14. 19. 253, 3. 22. 257, 21. 258, 21. 24. 25. 259, 1. 3. 10. 262, 6. 12. 16. 263, 13. 266, 11. 14. 16. 267, 6. 7. 8. 269, 25. 278, 8. 9. 285, 21. 286, 10. 291, 21. 292, 15.

Χριστός: I 4, 12. 5, 18. 7, 8. 12, 26. 13, 9. 14, 4. 18. 15, 18. 28, 9. 36, 16. 26. 37, 17. 39, 10. 16. 21. 23. 40, 15. 42, 25. 43, 26 ‖ 53, 25. 54, 33. 55, 15. 57, 16. 88, 14. 89, 28. 96, 24. 97, 3. 6. 100, 1. 24. 26. 101, 7. 24. 102, 17. 19. 22. 24. 25. 104, 19. 107, 3. 4. 108, 1. 27. 116, 6. 13. 18. 120, 23. 127, 1. 128, 27. 129, 1. *133, 26. 134, 6. 143, 25. 26. 144, 2. 157, 7. 162, 23. 28. 32. 163, 5. 7. 164, 5. 168, 3. 169, 20. 171, 2. 172, 11. 13. 14. 173, 16. 176, 3. 10. 187, 25. 199, 16. 200, 13. 201, 19. 202, 2. 7. 203, 7. *12. 204, 6. 206, 11. *21. 213, 21. 218, 4. 225, 31. 227, 8. 245, 14. 271, 22. 273, 3. 274, 3. 6. 8. 10. 18. 21. 26. 31. 32. 275, 1. 4. 21. 29. 278, 5. 26. 279, 1. 29. 280, 15. 289, 16. 297, 17. 27. 325, 17. 23. — II 1, 13. 13, 9. 23. 21. 57, 18. 79, 23. 25. 89, 32. 104, 11. 105, 33. 119, 28. 146, 12. 150, 9. 19. 27. 30. 151, 1. 2. 154, 4. 156, 17. 160, 14. 163, 2. *18. *164, 21. 23. *165, 9. 29. 171, 30. 175, 13. 187, 27. 223, 20. 225, 25. 229, 31. 233, 29. 235, 30. 266, 12. 273, 7 ‖ 298, 2. 302, 3. 308, 17. 310, 1. 315, 16. 25. 322, 23. 27. 327, 26. 328, 5. 25. 333, 20. 27. 335, 3. 6. 339, 18. 340, 4. 349, 1. 351, 10. 352, 17. 353, 1. 357, 6. 10. 358, 19. 359, 4. 10. 360, 23. 25. 28. 365, 23. 370, 23. 373, 17. 376, 7. 377, 1. 385, 2. 386, 7. 398, 25. 399, 4. 401, 15. 25. (Plur.) II 150, 22. 28.

Χριστὸς Ἰησοῦς: I 43, 11 ‖ 274, 20. — II 153, 16. 173, 17. 243, 14 ‖ 334, 18.

Χριστὸς ὁ Ἰησοῦς: I 109, 1.

Χρυσῆς . . . II 158, 16.

Χρύσης . II 158, 14. 18.

Χρύσιππος: I 91, 21. 117, 16. 141, 8. 12. 334, 22. — II 265, 6. 266, 18. (*ὁ Σολεύς*) I 321, 5. — II 60, 9.

Ψαλμοί: I 26, 13. 322, 30.

*Ὠγηνός . . II 111, 17.

Ὧραι . . . I 73, 16. 21.

Ὡραῖος: II 101, 29. 102, 1. 19.

*Ὦρος . . . II 111, 22.

Ὡσηέ . . . . I 242, 5.

III. Sachregister.

ἀβέβαιος (τὸ ἀβέβαιον ἡμῶν) . . . II 316, 13.
*ἀβελτηρία (ἀ. καὶ σκαιότης) . . . I 251, 2.
ἀβροδίαιτος (Plur.): II 209, 2.
ἁβρός (γύναια τὰ ἁβρὰ καὶ εὐγενῆ) . . I 210, 6.
ἀγαθός (θεός): II 142, 8. *238, 16. 19. 22 ‖ 386, 25. 387, 8. 389, 3 [ὡς οὐκ ἀγαθός] II 387, 22. — τὸ ἀγαθόν I 75, 15. 271, 12. II 218, 19 ‖ 385, 7 (ἓν) II 345, 19 (οὐ βούλεται ὁ θεός τινι τὸ ἀ. ὡς κατὰ ἀνάγκην γενέσθαι ἀλλὰ ἐκουσίως) II 391, 1 (μέγιστον) I 269, 27 (πρῶτον) *II 72, 16. 18. 73, 10. 15. 74, 13. 75, 17. 21. — Plur. II 124, 24. 125, 9 u. s. w. — τὰ ἀγαθά II 388, 2. 391, 29 (τὰ ἀληθινὰ ἀγαθά) II 338, 23. ✕
ἀγαθότης: II 200, 2 (τοῦ θεοῦ) . . . II 12, 21.
ἄγαλμα: *II 253, 3. 27 (metaph.) (II 235, 23). — Plur. I 175, 2. 214, 16. II 5, 18. 8, 9. 38, 20. 39, 9. 75, 13. 192, 6. *195, 16. 24. *202, 10. *206, 16. *212, 10. 14. *213, 1. *214, 2. 8. 21. *215, 8. 23. 25. 27. *216, 3. *219, 4. *228, 24. *234, 16. 24. *235, 3. 5. 9. 15. 16. 26. 29. *236, 9. 10. 16. *237, 29. 30. *238, 2. 5. *255, 5. *256, 13. *258, 14. *269, 8. *290, 29.
ἀγαλματοποιεῖν: II 235, 14.
ἀγαλματοποιός: I 301, 12. — Plur. II 43, 1. 235, 11.
ἀγαναχτεῖν . . II 202, 23.
ἀγαναχτητικός (Neutr.): II 205, 9.
ἀγάπη (ἀδιαίρετος): I 271, 25 (ἡ τῶν ἔξω τῆς παρούσης ζωῆς) II 322, 21 (πρὸς τὸ θεῖον) I 8, 1 (τοῦ θεοῦ) I 52, 32 (πρὸς θεόν) I 4, 18. 35, 27 (πρὸς τὸν θεόν) I 15, 10. 22, 8 (ἐν Χριστῷ πρὸς θεόν) I 15, 19 (πρὸς τὸν τῶν ὅλων θεόν) I 271, 25 (πρὸς τὸν θεὸν τῶν ὅλων ἐν Ἰησοῦ τῷ Χριστῷ) I 214, 13 (ἡ καλουμένη ἀ. Χριστιανῶν πρὸς ἀλλήλους) I 56, 6 (τὸ κάλλιστον τῶν ἐν ἀνθρώποις) II 385, 14 (πρὸς τὸν πλησίον) II 322, 14 (σίδηρος ἀγάπης) *II 104, 2. 106, 15 (σώζειν τὴν ἀγάπην) II 376, 23. ✕
ἀγγελικός vgl. δύναμις.
ἄγγελμα Plur. [ἀγέλματα u. ἀγελμάτων A]: *II 255, 12. 13. 257, 25. 258, 1.
ἄγγελος = Bote: I 365, 6. — Plur. *I 314, 5. = Engel I 111, 26. *119, 8. 120, 6. 8. *135, 13. 160, 17. *192, 12. II 52, 17. 20. 26. 53, 6. *56, 3. 10. 14. 15. *57, 4. 9. 10. 15. *59. 2. *61, 2. 10. 25. *62, 5. *169, 26. *176, 29. 252, 1 ‖ 321, 23 (ἅγιος) II 399, 17 (τοῦ δημιουργοῦ) II 100, 7 (διάβολος) II 399, 18 (ἑκάστου) II 324, 8. 377, 8 (θεῖος ἄ.) I 119, 24 (θεοῦ) I 127, 6. II 61, 25 (τοῦ θεοῦ) II 243, 13 (λειτουργός) II 314, 16. — Plur. I *77, 12. 15. 111, 6. 25. *119, 11. 189, 1. 234, 12. 298, 12. 317, 30. II *2, 21. *4, 9. 13. 19. 25. 29. *5, 14. 26. *8, 3. 26. *9, 21. 23. *14, 8. 32, 11. 13. *45, 12. *54, 13. *58, 14. *59, 13. 21. 23. *60, 17. *61, 8. *62, 9. 141, 27. *217, 6. *218, 4. *219, 28. 230, 9. 241, 30. 242, 8. 252, 8. 262, 5. 274, 13. 280, 7 ‖ 323, 3. 6. 10. 352, 24. 370, 19. 377, 11. 398, 20. 28. 399, 20. 400, 12 (ἅγιοι) I 13, 29. 69, 14. 225, 23. 233, 23. II 5, 5. 10. 276, 28 ‖ 400, 5 (δακρυα τῶν ἀ.) *II 59, 16 (δεξιοὶ καὶ ἀριστεροί) I 17, 3 (διαβόλου) I 336, 9. 11. II 225, 22. 241, 31 (ἐναντίοι) II 252, 9 (ἑπτά) *II 97, 7 (θεῖοι) I 234, 5. II 4, 20. 243, 10. 246, 24. 248, 2. 9 (θεῖοι καὶ ἅγιοι ἄ.) I 233, 23 (θειότεροι) *I 166, 17 (θεοῦ) I 234, 6. 350, 3. II 61, 25. 246, 24 (τοῦ θεοῦ) I 33, 1. 5. 76, 9. 233, 23. 293, 28. II 5, 5. 251, 15 (Ἰουδαίων) *II 36, 24. 39, 26. 28 (οἱ κατὰ τὸν Κέλσον ἄ.) II 59, 17 (κοινωνεῖν ἀγγέλοις) II 370, 1 (κυρίου) II 399, 15 (οὐράνιοι) *II 6, 7. 14, 6 (ἐν οὐρανῷ) I 365, 10. II *5, 26. *6, 19. 22. *8, 7. *9, 2. 6 ‖ 321, 16 (ἐν οὐρανοῖς) I 17, 6 (= λειτουργικὰ τοῦ θεοῦ πνεύματα) II 370, 7 (πονηροί) II 247, 17 ‖ 400, 4 (σοφία τρέφονται θεοῦ, οὐ σωματικῷ ἄρτῳ) II 369, 28 ff. [ὑπ' ἀνθρώπων] II 370, 18. 23 (φαῦλοι) II 218, 9. 233, 16. — vgl. λειτουργεῖν μακάριος στρατιά. ✕

*ἀγείρειν: I 101, 21. 102, 5. 112, 28. 246, 9. 15. 21. 27. 248, 8. 10. II 161, 4.
ἀγενής (Neutr.): II 205, 9. — Plur. (δοῦλοι) II 336, 15.
ἀγένητος (ἀρχή): I 175, 4 (θεός) I 231, 8. II 136, 26 (κόσμος) *I 70, 22. 26. 349, 11. 14. *II 123, 4 (τὰ ἐν οὐρανοῖς) II 143, 16 (ὕλη) I 332, 10. 11. 13 (φύσις) I 311, 2 (τὸν ἀγένητον καὶ πάσης γενητῆς φύσεως πρωτότοκον) . . . II 88, 21.
ἀγέννεια . . . II 205, 13.
ἀγεννής (αἵρεσις): I 327, 1 (σῶμα) I 163, 23. — Neutr. Sing. I 112, 29. *161, 15. 163, 23. *II 144, 22. 145, 2. — Plur. I 201, 30. *240, 3. *245, 9. II 110, 6 (τεκμήρια) *I 157, 20. 21. — Superl. I 81, 10. 135, 1. — ἀγεννῶς I *112, 28. *169, 9. 325, 24. 329, 15. II 73, 24. 105, 4 ‖ 384, 15.
ἀγέννητος (θεός): II 231, 19 (ψυχαί) . I 300, 10.
ἁγιάζειν: II 249, 8. — Pass. II 248, 12.
ἅγιασμα (τοῦ λεγομένου ἁ.) . . . . . I 200, 20.
ἅγιος: I 24, 9 ‖ II 318, 22. 322, 6. 324, 22. 329, 20. 333, 17. 338, 5. 344, 1. 357, 3. — Plur. I 188, 21. 254, 28. II *45, 5 ‖ 303, 4. 321, 18. 322, 23. 324, 2. 14. 327, 26. 330, 7. 12. 334, 17. 336, 25. 337, 9. 22. 346, 4. 348, 23. 349, 24. 352, 11. 15. 18. 370, 15. 375, 18. 386, 6. 398, 27. 399, 15. 400, 19 (ἄνθρωποι) II 333, ⟨12.⟩ 13. 14. 19. 370, 11. 400, 2. 13 (δωρεαὶ τοῦ θεοῦ) II 338, 27 (ἔννοια) II 354, 15 (οἶκος) II 47, 19 (ὄρος) I 37, 20 (τέκνα) I 14, 25. — (ἀναγινώσκειν τὰ ἅγια) II 386, 10. — ἁγίως (ἀναφθέγγεσθαι) I 5, 1. — vgl. ἄγγελος βίος γῆ γραφή μάθημα περίπατος πνεῦμα σκῦτος σῶμα.≍
ἁγιότης (θεοῦ): II 354, 15 (σπάνιοι καὶ ... τῶν σπανίων σπανιώτεροι οἱ τὴν ἐν πᾶσιν ἁγιότητα καταλαμβάνοντες θεοῦ) II 354, 13.
ἁγιστεία: I 291, 28 (παρ' Ἀθηναίοις) . II 199, 22.
ἁγιωσύνη . . II 359, 12.
ἁγνεία . . . II 359, 11.
*ἁγνός (ἀπὸ παντὸς μύσους): I 253, 26. 254, 26.
ἁγνότης (ἀπὸ μολυσμοῦ): I 40, 13.
ἀγνωμονεῖν (περὶ τοῦ Ἰησοῦ) . . . I 239, 19.
ἀγνώμων (πάνυ ἀγνωμονέστατον) . II 97, 19.
ἀγονία (τοῦ νοῦ): II 327, 8.
ἀγορανόμος (Plur.): I 344, 11 (ὕστερον δὲ οἱ ἀ. τούτους [scil. τοὺς ἀμφιβόλους] ἐξῶσαν) I 334, 26.
ἀγορεύειν (θεόν): I 10, 17.≍
ἅγος (πάντων ἀνοσιώτατον): I 292, 6 (κατὰ τοῦ Ἰησοῦ) . . II 257, 17.
ἀγράμματος (ἀποστόλους, ἄνδρας ἀ. καὶ ἰδιώτας): II 262, 17.
*ἄγροικος (Plur.): I 267, 20. II 208, 31. 264, 4. 265, 20. 26. — Comp. II 84, 28. 209, 4. 265, 22. 24. — Superl. II 70, 12. 94, 30. — ἀγροικότερον (Adv.) II 207, 14. 211, 5.
*ἀγύρτης (Plur.): I 179, 4.
ἀγχίνοια (scil. τῶν ζῴων): I 343, 16.
ἀγχόνη: II 28, 7. *103, 24. *106, 9.
ἀγωγή: I 114, 3. 120, 9. 264, 22. II 46, 1 (περὶ ἁμαρτανόντων) I 247, 17 (τῶν λόγων) II 144, 10. — Plur. I 247, 14. 341, 11.
ἀγωγός (Neutr.): I 236, 1. 320, 6.
ἀγών: I 14, 8. 17, 1. 26 (ἐνεστηκώς) I 5, 12 ‖ II 386, 11 (τοῦ μαρτυρίου) I 30, 17 (παρών) I 28, 26. 43, 23. 47, 8 (περὶ χριστιανισμοῦ) I 17, 6. — Plur. I 6, 15. *II 91, 4 (γυμνικοὶ ἢ θυμελικοὶ ἢ ἱππικοί) II 46, 4. — vgl. εὐσέβεια.≍
ἀγωνιᾶν . . . II 161, 24.
ἀγωνίζεσθαι: I 4, 14. 6, 16. 17. 23. 16, 24. 17, 2. 5. 26. 19, 10. 27, 26. 33, 12 ‖ II 369, 13. 383, 31. 394, 24 (ἐν βίῳ) II 322, 16 (περὶ εὐσεβείας) II 287, 15 (ὑπὲρ εὐσεβείας) I 209, 9 (διὰ τῶν πρὸς θεὸν εὐχῶν) II 291, 4 (ἕως θανάτου) I 115, 2 (μέχρι θανάτου) I 76, 23. 78, 6. II 262, 25.≍
ἀγώνισμα (Plur.): II 382, 22.
ἀγωνιστής: I 123, 14. II 142, 8. — Plur. . I 16, 26.
ἀγωνοθέτης (τῶν τῆς εὐσεβείας ἀθλητῶν): I 21, 20.
ᾄδειν (Pass., τὸ ὄνομα ... ᾄδεσθαι) . . II 283, 14.
ἀδέκαστος (Plur.): I 291, 2. — ἀδεκάστως I 232, 12. 321, 23. 325, 21.
ᾠδή (ἐν ᾠδῇ): I 17, 11. 145, 19.
ἀδιαίρετος (θεός): I 284, 28 (τιμή) II 275, 12. — ἀδιαιρέτως . II 224, 1.
ἀδιανόητος (ἐπὶ τῶν ἀ.): II 24, 13 (τὰ γεγραμμένα) I 328, 22.
ἀδιάφθορος (ἀήρ): (II 246, 31.)
ἀδιαφορεῖν (τῆς πρὸς ἕτερον περιτομῆς): II 51, 15 (περὶ τῆς χρήσεως ὀνομάτων) I 77, 4 (πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν θηλέων βοῶν) . . . . II 39, 18.
ἀδιάφορος Neutr.: (θυγατράσι μίγνυσθαι) I 318, 10. 12 (τὸ θύειν) I 41, 20 (πρᾶγμα) II 39, 19 (τὸ φθαρτόν) I 327, 23. — Plur. I 318, 4. 6. 9. II 142, 27.
ἀδικητικῶς (διαζῆν): II 44, 12.
ἀδικοπράγημα (Plur.): I 78, 13.
ἀδιορίστως: I 330, 25. 331, 5.
ἀδιστάκτως (τὸν ἀγῶνα ἀ. διανήχεσθαι): I 14, 8.
ἀδόκιμος (Plur.) . I 33, 9.
ἀδολεσχεῖν . . I 231, 12.
ἄδολος (τὸ ἄ. τῆς προαιρέσεως) . . I 236, 5.
ἀδοξεῖν (ἐκ τοῦ μοιχεύειν): II 213, 20.
ἀδοξία: I 210, 11. II 40, 26 ‖ 385, 1.

ἀδρανής (σκιά): II 338, 25. — Compar. (σκιᾶς ἀδρανέστερος) . II 339, 24.
*ἄδυτον (τῆς ψυχῆς): II 317, 14. — Plur. II 259, 25. 260, 10.
ἀετίτης (τὸν λεγόμενον ἀετίτην λίθον): I 357, 20.
ἀετοειδής (Γαβριήλ): II 100, 15.
ἀηδής (Plur., θιγγάνειν ἀηδῶν, vom Arzt): I 285, 9. 11.
ἀήρ (ἐν τῷ παχεῖ τούτῳ καὶ περιγείῳ ἀέρι): I 41, 19 (Plur., τὴν τῶν ἀέρων κρᾶσιν) II 267, 21. — vgl. ἀδιάφθορος, φωνή. ≍
ἀθανασία: I 219, 1. 254, 26. 260, 12. II 183, 17 ‖ 369, 21 (τοῦ νοῦ) I 271, 5 (τῆς ψυχῆς) I 66, 3. 141, 1. 183, 4. 271, 4. 15. II 46, 12 (ψυχῆς) II 42, 12 (σχοινίον ἀθανασίας) *II 104, 1. 106, 11.
ἀθάνατος (von Jesus): *I 144, 28. 146, 8. 9. 10. 11. 12. *II 141, 32 (ψυχή) II 129, 6. *179, 1. 236, 12. — τὸ ἀθάνατον II 183, 15. 18.
ἄθεος: I 218, 20 (πολυθεότης) I 56, 15. 265, 10. — Plur. I 6, 30 ‖ II 308, 13 (Σῆρες) II *211, 20. *212, 24. *214, 3. 253, 11. — ἀθέως (νοεῖν, von Tatian) II 356, 10. — vgl. δόγμα.
ἀθεότης (πολύθεος ἀ.): I 28, 2.
ἀθλεῖν (vom Martyrium): I 4, 12. II 287, 15.
ἀθλητής (τῆς ἀρετῆς, von Hiob): II 394, 21 (= Märtyrer) I 3, 11. — Plur. I 3, 9 ‖ II 369, 9 (διαβεβηκότες καὶ τελεώτεροι) II 382, 18. — vgl. εὐσέβεια.
ἄθροισμα Plur. (ὅλα): II 400, 13 (πιστευόντων) II 398, 16.
αἰδέσιμος (ἔργον): I 269, 4.
αἰθέριος (ποιότης): I 237, 17 (σῶμα) I 329, 24. — Plur. (θεοί τινες αἰ.) *II 274, 25 (σώματα) II 156, 27 (τόποι) . . II 183, 4.
αἰθήρ: I 238, 1 (ἄϋλος) I 329, 14.
αἷμα: II 390, 15 (Ἰησοῦ) I 119, 15. II 257, 15 (Märtyrerblut) I 37, 11 (vom heidn. Opfer) I 302, 15. *II 276, 16. 29. 277, 21. 24. 278, 1. 26. 28. 279, 5. 280, 18. — Plur. I 41, 20. II 157, 8. 185, 22. 206, 15. 237, 32. *278, 13 (περιτομῆς) II 53, 1. 2 (μὴ χρῆσθαι αἵματι ζῴου εἰς τροφήν) II 244, 15. ≍
αἴνιγμα Plur. (ägyptische): *I 216, 19. 25 (θεῖα) *II 110, 21. 111, 8. 113, 13 (τινὰς καλεῖσθαι αἰνίγματα) *II 67, 18. ≍
αἶνος (ὁ πρὸς θεόν): II 327, 17. — Plur. (αἴνους ἀναπέμπειν τῷ θεῷ) II 327, 5.
αἵρεσις = Spaltung: *II 228, 21. = Sekte I 114, 3. 123, 8. II 58, 3. 93, 17. 94, 21. 104, 5. 14. 122, 24. 27. 123, 26. 233, 1. 25. 271, 2 (φιλοσοφίας) I 259, 20. 298, 1 (φιλόσοφος) I 271, 26 (φιλοσόφων) I 62, 28. 63, 1. 5. 327, 1. II 269, 30 (Ὀφιανῶν) II 94, 23 (τῶν Στωϊκῶν) I 318, 18. — Plur. I 63, 9. 15. 100, 16. 117, 19. 130, 14. 145, 8. 156, 12. 211, 26. 212, 15. 26. 234, 30. II 67, 25. 68, 16. 22. 94, 19. 97, 6. 104, 8. 27. 123, 25. 124, 23. 143, 16. 233, 4 (christliche) I 211, 19. 212, 23. 213, 2. 3. II 64, 10 (παρὰ θεῷ) II 229, 4 (ἐν ἰατρικῇ) I 211, 29. 212, 18. II 64, 15 (jüdische) I 212, 7. 20. 213, 2 (Ὀφιανῶν καὶ Καϊανῶν) I 213, 8. 274, 19 (τὰς Παύλου ἐπιστολὰς τοῦ ἀποστόλου μὴ προσιέμεναι) II 68, 11 (φιλολόγων) I 212, 12 (philosophische) I 54, 22. 26. 212, 5. 20. 336, 5. II 64, 12. 66, 20. 21. 260, 15. — (τῶν ἠττημένων αἱρέσεις) *I 351, 5. ≍
αἰσθητήριον Plur.: I 323, 10 (τὴν θύραν τῶν αἰσθητηρίων ἀποκλείειν) II 344, 23.
αἰσθητός (τὰ αἰσθητὰ πάντα ἀναιρεῖν): II 308, 19. ≍
αἰτεῖν (τὰ μεγάλα . . . τὰ ἐπουράνια): II 330, 7 ff. 363, 29. ≍
αἴτησις (= τόπος τῆς εὐχῆς): II 401, 23. — Plur. II 402, 29. ≍
αἰτιολογεῖν (τὴν Χριστοῦ ἐπιδημίαν): I 289, 15.
αἰών: *I 279, 11. 30. II 100, 32 ‖ 343, 19. 374, 27 (ὁ ἐνεστώς) I 166, 2 ‖ II 357, 15. 20. 372, 7. 374, 12. 17 (ἐπουράνιος καὶ χρείττων) II 104, 21 (ὁ μέλλων) I 166, 1. II 263, 14 ‖ 372, 4. 7 (ὁ ὅλος) II 373, 1 (παρεληλυθώς) II 372, 19 (πᾶς) II 372, 11. 18. — Plur. II 373, 3. 374, 4. 11 (ἅπαντες) II 373, 23 αἰώνων ἑβδομάς) II 374, 19 [ἑβδοματικοὶ ἑπτά] II 374, 25 [ἐνιαυτός] II 374, 12. 21 [ἐνιαυτοί] II 374, 23 [μήν] II 374, 20 (μέλλοντες) II 374, 13 (ὅλοι) I 339, 14. II 157, 2.
αἰώνιος (αἰσχύνη): I 22, 17 ‖ II 385, 2 (ζωή) I 200, 6. 286, 21. *293, 3 (πῦρ) *II 161, 11 (σάρξ) *II 15, 22 [25, 20] (ψυχή) *II 264, 10. 266, 4. — Plur. II 161, 14 (κακά) *II 264, 13. 266, 6. 33. 267, 2. — vgl. βίος βιοτὴ κόλασις. ≍
ἀκαθαίρετος (τὸ σύστημα τῆς πολιτείας): II 177, 5.
ἀκαθαρσία . . II 199, 15.
ἀκάθαρτος (βρῶμα): II 371, 22 (βρώματα) I 211, 8. II 244, 15 (δαίμονες) I 367, 1 (ἤθος) I 221, 20 (πράγματα) II 384, 26 (σώματα) I 365, 11 (ὕλαι) I 283, 22. — τὸ ἀκάθαρτον *II 163, 20. 164, 4. 7. 14 (τοῦ πνεύματος) II 155, 17. — Plur. I 127, 18. 133, 15. *II 164, 24. 25. — οἱ ἀκάθαρτοι *II 264, 5. 265, 20. 27. — vgl. ζῷον. ≍
ἀκαθηκόντως (ζῆν): I 221, 12.
ἀκαιροῤῥήμων: II 187, 15.
ἀκατάπληκτος: II 159, 6.
ἀκατασκευάστως (ῥίπτειν): I 330, 24.

*ἀκατονόμαστος: II 192, 30. 193, 25. 27. 29.
ἄκεντρος (λόγος): II 376, 19.
ἀκεραιότης . . II 336, 8.
*ἄκληρος (Plur., ἁμαρτωλῶν καὶ ἀ.) . II 124, 11.
ἀκοή (αἰσθητή): I 194, 15 (ἀντιληπτικὴ φωνῶν) I 98, 14 (θειοτέρα ἀ.) I 194, 16. II 236, 30 (τῆς ψυχῆς) I 194, 18 (ἀκοῆς καυστήρια) *II 67, 16. — Plur. (ἐξωτερικαὶ ἀ.) I 217, 23. ✕
ἀκοίμητος (φρουρὸς δύναμις) . . . I 112, 13.
ἀκολασταίνειν: I 247, 18.
ἀκολάστημα (Plur.): I 78, 12.
ἀκολούθησις . II 233, 5.
ἄκομψος (Plur., von Christen): I 269, 15. ✕
ἀκονᾶν (πρὸς ἀνδρίαν ἠκονημένος) . I 164, 4.
ἄκοσμος . . . I 244, 25.
ἀκρασία . . . II 300, 22.
ἀκροᾶσθαι: I 10, 6. II 210, 21. 262, 20.
ἀκρόασις: I 140, 30. 250, 1. II 210, 21 (τῶν προφητικῶν λόγων) II 302, 19.
ἀκρότης: II 116, 13. 24 ‖ 358, 18. 388, 2. — Plur. II 116, 11.
ἀκρώρεια (τῶν ἀγαθῶν): II 115, 7.
ἀκτημοσύνη . II 98, 28.
ἀκτίς (Plur., ἡλιακαί): II 338, 19.
ἀλεξιφάρμακα: *II 109, 3 (ἀ. καὶ ἀλεξίκακα, deren Kenntnis bei Thieren) *I 357, 4. 8. 25.
ἀλήθεια: II 158, 6. 159, 9. 162, 8. 165, 7. 174, 4. 191, 12. 29. *197, 2. 198, 21. 221, 9. 257, 23 (ἄγνοια τῆς ἀληθείας) II 379, 4 (δόγματα τῆς ἀ.) II 192, 1 (ἐν ᾗ ἀ.) II 345, 20 (ἐνάργεια τῆς ἀ.) II 166, 3 f. (κατὰ ἀλήθειαν ἑορτάζειν) II 239, 5 (περὶ ἀλήθειαν . . ἐπιστήμη) *II 196, 21 (ζητεῖν ἀλήθειαν) II 283, 8 (= θεός) II 153, 6 (θεοῦ) II 225, 11. 276, 22 (τῆς ἀ. κατάληψις) II 202, 5 (μάρτυρες τῆς ἀ.) II 258, 31 (περὶ τῶν κατὰ τοὺς νόμους) II 64, 6 (ὁδὸς ἀληθείας) *II 192, 28 (μετὰ οὐσίας ἀλήθεια) *II 196, 20. 198, 7 (οὐσία τῆς ἀληθείας) II 229, 30 (πατὴρ τῆς ἀ.) II 229, 32. 293, 14 (ἐν Πλάτωνι) II 75, 19 (ὁ κατ' ἀλήθειαν πλούσιος) II 114, 25 (πνεῦμα τῆς ἀ.) II 278, 10 (πρεσβεύειν τὰ τῆς ἀ.) II 70, 9 (ὁ κατ' ἀλήθειαν σοφός) II 163, 2. ✕
ἀληθινός (ἀγαθά): II 338, 23 (ἄμπελος) II 13, 7. 9 (εὐσέβεια) II 155, 11 (ζωή) II 125, 25 (θεός) I 365, 14. II 4, 6. 50, 19. 293, 5 ‖ 386, 7 (θεοί) I 268, 18 (ἱεραί) II 202, 25 (κύριος) II 119, 10 (ποτόν) II 114, 23. — τὰ ἀληθινά II 84, 16. 182, 10 ‖ 330, 10. — ἀληθινῶς (ζῆν) II 239, 16. — vgl. κόσμος σοφία φῶς. ✕
ἀληθότης (ἀντιβλέψαι τῇ ἀ.) . . . . II 208, 10.
ἄληπτος (βάθος τῶν δογμάτων) . . II 88, 13.
*ἀλκή: II 146, 16. 286, 2.
ἀλληγορεῖν: I 69, 7. 23. 70, 1. *308, 28. *310, 23. *320, 24. *322, 5. *323, 27. *359, 5. II 181, 9. 285, 1 ‖ 360, 23. — Pass. *I 308, 26. 30. 317, 18. 321, 5.
ἀλληγορία: I 72, 1. *79, 14. 101, 24. *310, 24. *320, 25. *321, 24. *322, 12. *323, 28 (τυπώδης) *II 99, 9. — Plur. I 130, 9. 219, 23. *315, 23. *324, 7. 8. *325, 2. II 162, 5.
ἀλληγορικός Compar. Adv. ἀλληγορικώτερον: II 353, 2.
ἀλλοίωσις: II 368, 7. — Plur. II 368, 6.
ἀλλοιωτός (ὁ θεός bei den Stoikern): I 72, 16 (σῶμα) I 267, 5 (ὕλη) II 146, 20.
*ἀλλοπρόσαλλος (λέγοντες ἀλλοπρόσαλλα): II 163, 13.
ἀλογιστία (ἀνανήφειν ἀπὸ τῆς . . ἀ.) . . II 279, 12.
ἀλύειν (ἀλωμένον καὶ ἀλύοντος ἐν ἀγεννεῖ σώματι) . . . I 163, 22.
ἁμαθία (καὶ Ἰουδαίοις καὶ Χριστιανοῖς ἁμαθίαν ἐγκαλῶν [scil. Celsus] καὶ ἀπαιδευσίαν): I 307, 1; vgl. II 84, 20. 202, 9. ✕
ἁμαρτάνειν (τῶν ὁδῶν): *I 355, 16. = sündigen I 8, 19. 26, 20. 135, 2. *193, 26. 27. (196, 13.) 247, 17. 254, 8. *256, 10. 13. 14. 16. 257, 12. 16. *24. *25. *258, 22. 259, 1. 5. *9. *14. *17. *18. *25. *32. *260, 20. *261, 7. 270, 7. *281, 1. 303, 13. 313, 27. 334, 30. 339, 30. 340, 15. 19. 341, 11. 24. 344, 10. 373, 11. II 17, 21. 21, 5. 33, 21. 24. 34, 3. 51, 9. 72, 24. 96, 14. 126, 19. 128, 6. 134, 22. *152, 10. 15. 159, 10. 215, 29. 217, 19. 26. 282, 4 ‖ 312, 24. 314, 24. 336, 9. 348, 5. 352, 13. 363, 1. 376, 25. 379, 15. 381, 6. 383, 31. 384, 3. 19. 394, 3. 22. 396, 8. 399, 18. 401, 21. — Pass. I 41, 28. 167, 22. 251, 30. 258, 5. 263, 12. II 8, 14. 16. 33, 8. 13. 47, 6. 96, 17. 126, 13. 217, 16. 17. 21. 267, 25 ‖ 315, 7. 380, 5. 381, 20.
ἁμαρτάς (Plur.): II 156, 29.
ἁμάρτημα: I 8, 20. 40, 14 200, 24 (ἁ. τὸ φθείρειν τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ) II 384, 22. — Plur. I 22, 24. 26, 21. 23, 27. 3. 5 ‖ 122, 28. 133, 25. 166, 21. 196, 13. 200, 27. *253, 29. 254, 28. 258, 28. 259, 36. 296, 17. 339, 30. II 8, 15. 16, 25. 62, 13. 140, 4. 5. 142, 7. 161, 25. 175, 21. 254, 11 ‖ 309, 30. 314, 24. 315, 3. 7. 317, 3. 20. 333, 16. 347, 20. 379, 26. 380, 24. 25. 400, 10 (τὰ ἀνίατα τῶν ἁμαρτημάτων) II 380, 12 (περὶ ὧν χρὴ — οὐ χρὴ — ἀναφέρειν θυσίας ἁμαρτημάτων) II 381, 5 (τῶν ἰδίων ἐπὶ θεοῦ ἁμαρτημάτων κατηγορεῖν) II 396, 22 (ähnlich) II 401, 19.

ἁμαρτία: I 28, 11. 37, 12 ‖ 123, 16. 140, 6. 167, 24. 257, 28. 258, 4. 289, 14. *291, 5. 297, 25. 303, 15. 313, 16. 340, 16. II 21, 10. 34, 6. *121, 2. 140, 9. 190, 4. 200, 24. 236, 20. *268, 9. 272, 22 ‖ 300, 15. 324, 23. 328, 20. 330, 5. 333, 18. 336, 8. 348, 9. 357, 20. 22. 358, 29. 363, 4. 374, 16. 388, 9 (λυομένης καὶ τῆς πρὸς θάνατον ἁμαρτίας, was Origenes verwirft) II 381, 16 (τοῦ κόσμου) *II 103, 19. 105, 9. — Plur. I 106, 17. 189, 18. II 33, 3. 170, 29 (αἱ ἐπὶ τὴν ἀπώλειαν φέρουσαι ἁμαρτίαι) II 105, 22 (τῶν Ἰουδαίων) *I 291, 20. 292, 1.
ἁμαρτωλός: I 9, 19 ‖ 139, 24. *253, 30. 32. *258, 3. 4. 6. 7. II 16, 21 ‖ 357, 13. 14. — Plur. I *254, 7. *256, 5. 9. *258, 1. 289, 13. *292, 21. *297, 25. II 263, 15 (καταδίκων ἁμαρτωλῶν καὶ ἀκλήρων) II 124, 11. — Superl. II 374, 15.
ἁμαυρός (Superl.): II 339, 25.
ἁμαυροῦν (Pass.): II 71, 7.
ἁμβλύνειν (τὸν ἔπαινον): II 157, 32.
ἀμενηνός (σκιά): II 338, 25.
ἀμέριμνος (τὸ ἀμέριμνον τῆς σοφίας πνεῦμα): I 46, 12.
ἀμερίστως (αὐτὸν σέβων): II 224, 1.
ἀμετάπτωτος (τὸ ἀμετάπτωτον τῆς υἱότητος): II 346, 30.
ἀμέτρητος (χάρις θεοῦ): II 297, 3.
ἀμίαντος (δεξιά): II 290, 30.
ἀμιγής (ἀμιγὲς πρὸς τὸ ψεῦδος ἀληθές): II 55, 24.
*ἄμιλλα (Plur., der Götter): II 111, 16.
ἁμιλλᾶσθαι (περὶ τῆς Ἀττικῆς) . . . II 29, 23.
⟨ἀ⟩μνησικακεῖν: II 396, 7.
ἀμνησικακία . II 319, 9.
ἀμνησίκακος Adv. ἀμνησικάκως (ἐνεχθέντες πρὸς αὐτούς) . . II 378, 23.
ἀμνηστία: I 263, 15. II 33, 27.
ἀμοιβή (τῶν ὅλων): *I 281, 21 (παλίντροπος) *I 331, 32. 332, 3. 7. 338, 21. — (ἡ ὑπὸ θεοῦ τοῖς κρείττοσιν ἀ.) I 258, 30 (οὐδεμία . . ἀπὸ θεοῦ ἀ.) II 342, 9.
ἄμορφος (Ἰησοῦς): II 146, 1.
ἀμπελουργική (scil. τέχνη): I 346, 13.
ἀμυντικός (λόγος): II 256, 5. — ἀμυντικῶς II 256, 20.
ἀμυχή . . II 339, 4. 5.
ἀμφήριστος . II 81, 7.
*ἀμφίβιος: II 100, 11. 191, 6. 10. 16.
ἀμφίβολος (Plur., οἱ καλούμενοι ἀ.): I 334, 24. ✕
ἀμφίσχεσθαι (ἐσθῆτα δυστήνων): *II 85, 21 (ποιότητας) . . I 237, 13.
ἀναβαίνειν metaph.: I 14, 4 (ἐπὶ τὰ ἀποῤῥήτως εἰρημένα) (II 71, 11.) (ἐπὶ τὴν ἀψῖδα τοῦ οὐρανοῦ) I 270, 21. II 3, 20 (ἐπὶ τὴν γνῶσιν) II 198, 24 (zu Gott) II 57, 12. 198, 19 (ἐπὶ τὴν θεωρίαν) II 131, 22 (ἀπὸ τῶν τοῦ κόσμου κτισμάτων) II 198, 17 (ἀπὸ τῶν ὁρατῶν ἐπὶ τὰ νοητά) I 244, 4 (ἐπὶ τὰ νοούμενα) II 73, 23 (ἐπὶ τὴν τῶν νοητῶν φύσιν) II 188, 6 (εἰς οὐρανόν) I 286, 15 (ἀπὸ τῆς ψιλῆς πίστεως) I 229, 30. ✕
ἀνάβασις (εἰς τὰ θεῖα): II 115, 5 (ἥντινα ἀνάβασιν νοῦς μᾶλλον ἀναβαίνει σώματος) II 350, 31 (τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα) II 350, 30. ✕
ἀναβιβάζειν metaph. (ἐπὶ τὸ σεμνόν): I 253, 16 (ἐπὶ τὸν τῶν ὅλων δημιουργὸν τὴν ψυχήν) I 251, 11. ✕
ἀναβιώσκειν (καὶ οἱονεὶ ἀναβιώσκοντος): I 286, 14.
ἀναβλέπειν: I 268, 26. II 136, 21 (zu Gott) II 192, 7. 206, 17 (νῷ) *II 186, 19. 189, 19 (κωλυούσῃ ἀ. τὴν ψυχὴν κακοδαιμονία) . . . I 235, 3.
ἀναγέννησις (διὰ τῆς ἐν Ἰησοῦ ἀναγεννήσεως): II 335, 25.
ἀναγκαστικός (ἀναγκαστικόν τι εἰς ἀνατροπὴν αὐτῶν εἰπάτω): I 101, 30.
*ἀναγνωρισμός: I 320, 2. 4.
ἀνάγνωσμα Plur.: I 246, 18. II 95, 26 (ἀποστολικὰ καὶ εὐαγγελικά, deren falsche Deutung) II 386, 4 ff. (εὐαγγελικά) I 137, 14.
ἀναγόρευσις (ἄλλου θεοῦ): I 8, 13.
ἀναδέχεσθαι (πᾶσαν αἰκίαν μέχρι θανάτου): II 60, 17 (πᾶσαν αἰκίαν καὶ πάντας θανάτους) I 167, 8 (αἰτίαν) I 351, 10 (ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀποθανεῖν, von Jesus) II 206, 24 (τὸ κατὰ χριστιανισμὸν βιοῦν) I 11, 25 (τὸν θάνατον, von Jesus) II 167, 14 (τὸν ὑπὲρ ἀνθρώπων θάνατον, von Jesus) II 207, 2 (τὸν θάνατον ὑπὲρ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, von Jesus) I 82, 24 (τὸν θάνατον ὑπὲρ εὐσεβείας, vom Martyrium) I 19, 26 (μυρίους κινδύνους καὶ θανάτους, vom Martyrium) II 269, 6 (πάντα, ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν, von Jesus) I 289, 13 (πάντα πόνον ὑπὲρ ἀρετῆς καὶ ἀληθείας) II 162, 8 (τὴν κοινὴν φροντίδα τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ) II 292, 7. ✕
ἀναδύεσθαι (ἀναδυομένων καὶ φευγόντων τὰς . . ἀποδείξεις): I 95, 19 (ἀπὸ τῆς γῆς ἀναδύντας) *II 15, 5. 19, 15.
ἀναζωγραφεῖν: I 189, 27 (μονομαχίας) II 144, 1.
ἀναθεματίζειν (τὸν θεῖον λόγον) . . II 348, 5.
ἀνάθημα Plur. (θεῶν): *II 212, 14. 215, 33 (περὶ τὸ θεῖον) *II 216, 2 (πρέποντα θεῷ ἀ.) II 234, 24.
ἀναθυμιᾶν (τῶν ἀπὸ γῆς ἀναθυμιωμένων): II 274, 19.
ἀναθυμίασις Plur.: I 42, 1

(ἀπ' αὐτοῦ, scil. αἵματος) II 245, 6 (ἀπὸ τῶν θυσιῶν) II 157, 8. 185, 22 (ἀπὸ τῆς κνίσσης) I 302, 15 (τροφῆς τῆς διὰ τῶν ἀ.) . . . . I 41, 19.
ἀναιδεύεσθαι (πρὸς τὸν λόγον) . . II 397, 9.
ἀναίμακτος (θυσίαι): II 239, 6 (χεῖρες) . II 290, 31.
ἀναιρεῖν (δόγμα κάλλιστον): I 334, 7 (τὰ περὶ θεοῦ ἐπιφανείας δοξαζόμενα) II 3, 7 (ἀρετῆς . . . τὸ ἑκούσιον . . . τὴν οὐσίαν) I 276, 18. 19 (τὰς ἑταίρας ἀπὸ τῆς πολιτείας) I 301, 32 (τὸ θεὸν ἐπιδημεῖν) II 3, 24 (θεὸν ἢ πρόνοιαν) II 308, 25 (τὸ εἶναι θεοὺς ἐπὶ γῆς) II 3, 11 (τὴν κακίαν) II 289, 8 (τὸν περὶ κολάσεως λόγον) I 215, 4 (τὰς μαντείας) I 361, 2 (vom Martyrium, ἐν Γερμανίᾳ) I 39, 7 (πρόνοιαν) I 142, 8. 161, 21. 266, 26. 294, 12. II 3, 26. 65, 1. 253, 12 (ἀναιρεῖσθαι τέκνα) *II 271, 21 (ἀναιρεῖν τὰ . . . τέκνα) II 272, 14 (ἀναιρεθῆναι ψυχήν) I 31, 18. ≍
ἀναίρεσις (τῶν κακῶν): II 289, 11 (τῆς νίκης τοῦ θανάτου) II 21, 8 (πατέρων) II 27, 27 (τῆς προνοίας) I 266, 24. ≍
ἀναιρετικόν (τοῦ εἶναι αὐτὸν θεόν): II 25, 2 (τῆς τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ προνοίας) . . . II 27, 22.
ἀναισθητεῖν (λέγοντος θεοῦ) . . . . I 194, 18.
ἀνακαινοῦν (τὰ πράγματα): I 289, 27 (Pass., ἀνακαινουμένῳ, scil. ἀνθρώπῳ) II 134, 4.
ἀνακαίνωσις (τοῦ παντός) . . . I 291, 11.
ἀνακαλύπτειν Pass. (τὸν θεόν) . . . *II 6, 6.
ἀνακεραννύναι (Pass. κακία): I 283, 25 (τῷ τοῦ θεοῦ λόγῳ) II 292, 22 (ψυχή) I 288, 4. — ἀνακιρνᾶν (Pass.) I 10, 21.
ἀνακεφαλαιοῦν Pass. (τὸν νόμον) . . II 319, 10.
ἀνάκρασις (ἑνώσει καὶ ἀνακράσει) . . I 237, 9.
*ἀνακύκλησις (Plur.): I 335, 21. 337, 5. 7. 20. 25. 338, 2.
ἀναλαμβάνειν (ἀγάπην): I 52, 31. 271, 25 (τὸν ζῶντα ἄρτον) II 114, 20 (λόγον) I 15, 10 ‖ 335, 1. II 226, 14 (μαρτύριον) I 19, 10 (παῤῥησίαν) I 35, 24 (τῆς σοφίας πνεῦμα) I 46, 13 (τὴν ἐν ἀνθρώποις σάρκα) I 226, 8 (σῶμα) I 124, 13. 152, 20. 21. 23. II 53, 8. 9. 142, 29 (σῶμα καὶ ψυχὴν ἀνθρωπίνην) I 158, 28 (φυσικὸν φίλτρον) I 236, 23 (ἀνθρωπίνην φύσιν) I 113, 1 (ψυχὴν ἀνθρωπίνην) I 285, 15 (ψυχὴν καὶ σῶμα ἀνθρώπινον) I 226, 11. ≍
ἀναλάμπειν (τὴν . . . ἀναλάμψασαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ θεοσέβειαν): II 35, 14.
ἀνάληψις (τῆς ἀρετῆς): I 259, 29. II 228, 16 (ἐπιστήμης) II 106, 28 (Ἰησοῦ) . . . II 160, 26.
ἀναλίσκειν (τὴν κακίαν): II 142, 9. — ἀναλοῦσθαι (ὕλην) . . . II 16, 9.
ἀναλλοίωτος (θεός): II 354, 9 (τὸ ἄτρεπτον καὶ ἀ. τοῦ θεοῦ) I 72, 19 (οὐσία) . . II 368, 7.
ἀνάλογον Adv.: I 70, 3 u. s. w. (τὰ ἀνάλογον αὐτοῖς) II 103, 11 (ὁ ἀνάλογον τοῖς . . . ποταμοῖς δράκων) I 323, 20 (τοὺς ἀνάλογον ἐνιαυτούς) II 374, 23 (τοὺς ἀνάλογον αὐτῷ προφητικοὺς λόγους) I 274, 4 (πολλὰ γενέσθαι . . . ἀνάλογον τῷ Ἰησοῦ πνεύματα) II 150, 14. ≍
ἀναλύειν (Pass., εἰς πῦρ ἀναλυομένην τὴν ἀνθρώπου ψυχήν) . II 141, 27.
*ἀνάλυσις (ἡ ἀναλύσει ἀπ' αὐτῶν ἡ ἀναλογία): II 192, 32 (ἀπὸ τῶν ἄλλων) II 194, 27.
ἀναλυτός (Plur., οἱ τοῦ Ἐπικούρου θεοί): I 284, 22.
ἀναλωτικός (τίνων ἀναλωτικόν, scil. πῦρ): II 142, 7.
ἀναμάρτητος (ἄνθρωπος): I 256, 17. 257, 19 (χωρὶς λόγου καὶ ταῦτα τελείου ἀμήχανον ἀναμάρτητον γενέσθαι ἄνθρωπον) I 262, 16. — Plur. *I 256, 12. 13. 15. 259, 11. 262, 11. 12.
*ἀναμιμνήσκειν (ὁ θεὸς ἀνεμνήσθη δικαιῶσαι): I 279, 11. 30.
ἀναμιμνονεύειν (ἐν καρδίᾳ) . . II 50, 14.
ἀνάνευσις (ἀποδεκτὴ ἀ. ἀπὸ τοῦ ψεύδους): I 276, 11.
ἀνανήφειν (ἀπὸ τῆς . . ἀλογιστίας) . II 279, 11.
ἀνταίρητος (τὸ γενναῖον καὶ ἀ.) . . I 333, 13.
ἀνάπαυσις (παρὰ τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ): I 257, 30 (οἰκεία τῇ μακαριότητι) I 43, 12. ≍
ἀναπνεῖν (ἀναπεπνευκέναι τὸν θεόν): *II 142, 11 (εἰς δόξαν θεοῦ) II 248, 7 (ὕδωρ καὶ ἀέρα) *II 243. 32. ≍
ἀναπόλησις (ὑπόμνησις καὶ ἀ.) . . II 317, 23.
ἀναπολόγητος (act.): I 58, 12.
ἀναπτεροῦν (Pass., ἀπὸ τῶν κακῶν) . . II 384, 5.
ἀνάρμοστος (θεῷ): II 231, 17.
ἀναρτᾶν (ψυχὰς θεοῦ τοῖ ἐπὶ πᾶσι) . I 62, 19.
ἀνασκολοπίζειν: *II 253, 27. — Pass. I *161, 26. 229, 9. *II 191, 9. 14. 15.
ἀνάστασις (allgem.): II 10, 19. 25. 19, 16. 26. 21. 11. 13. *182, 20. 31. 183, 22. 25. 187, 29. 236, 29. 264, 16 (ἀναστάσεως ἀγαθά) II 359, 15 (ἀνάστασιν ἀναστήσεσθαι) I 22, 16 (βάραθρον ἀναστάσεως) *II 103, 25. 106, 11 (τῶν δικαίων) I 299, 13. II 265, 10 (τὸ περὶ ἀ. κατὰ τὰς γραφὰς δόγμα) II 23, 10 (Ἰησοῦ) I 101, 15. *122, 1. 124, 12. 128, 30. 145, 13. 16. 170, 11. 182, 2. 4. 184,

11. 26, 185, 3. 187, 17. 19. 188, 12, 189, 34. 192, 7. *199, 17. 21. 200, 4. 7. 211, 12. II 105, 30 (τοῦ Ἰησοῦ ἐκ νεκρῶν) II 61, 1. 185, 30 (anderer) I 182, 2 (τοῦ λόγου) II 60, 2 (μετὰ τὴν ἀνάστασιν) II 361, 8. 24 (νεκρῶν) *I 132, 3 (ἐκ νεκρῶν) I 180, 23 (τῶν νεκρῶν) I 330, 2 (τὸ τῆς ἀ. ὄνομα) II 22, 2 (τῆς σαρκός) II 19, 5. 186, 29 (σαρκὸς ἀπὸ ξύλου) *II 103, 21. 105, 31 (τοῦ σώματος) II 265, 12 (τῶν σωμάτων) I 199, 24. 26. — vgl. κηρύσσειν. ✕

*ἀνάτασις (χωρὶς ἀνατάσεως καὶ ἐπαγγελίας): II 70, 7.

ἀνατιθέναι (ἑαυτοὺς τῷ θεῷ): I 228, 19. II 169, 7. 280, 16. ✕

ἀνατολή (in Beziehung auf das Gebet): II 400, 23 ff. — Plur. II 401, 3. 7. 8 (metaph.) II 31, 19 ff. ✕

ἀνατροφή: I 97, 12. 234, 30. 31 (παρὰ Ἰουδαίοις) I 70, 11. — Plur. I 235, 8. 261, 15 (κατὰ τοὺς κειμένους νόμους) I 175, 21.

ἀναφέρειν (πᾶσαν εὐχὴν δημιουργῷ): II 202, 13 (εὐχὴν ἐπὶ τὸν θεόν) II 242, 27 (εὐχὰς τῷ θεῷ τῶν ὅλων) II 252, 2 (θυσίαν ... ἀναφέρεσθαι) II 200, 23 (τὸν λόγον ἐπὶ τὸν εἰδότα θεόν) I 234, 25 (πάντα ἐπὶ τὸν τῶν ὅλων δημιουργόν) I 71, 19 (πάντ' ἐπὶ τὴν πρὸς ἐκεῖνον [scil. δημιουργὸν] ἀρέσκειαν) I 97, 18 (οἱ μετὰ δικαιοσύνης ἀναφέροντες προσευχάς) II 291, 11. ✕

ἀναφθέγγεσθαι: I 161, 15. II 271, 3 (ἁγίως) I 5, 1 (ἀποστολικῶς) I 19, 11.

ἀναφλέγειν (ἀναφλεγόμενον ... πῦρ): I 23, 24.

ἀναφορά (κατ' ἀναφορὰν τοῦ ἀρέσκειν τινί): I 123, 4. 261, 19. 326, 11 (πλημμελημάτων) . II 380, 27.

ἀναχωρεῖν (ἐν ἀνακεχωρηκόσι ... γέγραπται): II 188, 1 (ἀνακεχωρηκνῖάν τινα καὶ μυστικὴν ... θεραπείαν) I 71, 16 (πραγματεία βαθυτάτη καὶ ἀνακεχωρηκνῖα) I 42, 11. ✕

ἀνδραγάθημα (Ἰησοῦ): I 94, 7. — Plur. II 140, 6. 7. 171, 19 (Ἰησοῦ) II 206, 27 (τοῦ Ἰωβ) I 28, 28 (Χριστοῦ) I 39, 26.

*ἀνδραποδιστής: II 124, 6.

ἀνδρία (πρὸς ἀνδρίαν ἠκονημένοι): I 164, 4. — sonst immer die Form ἀνδρεία.

ἀνδριαντοποιός (Plur.): II 136, 20.

ἀνεκδιήγητος (εἱρμοὶ καὶ ἀκολουθίαι ἄφατοι καὶ ἀνεκδιήγητοι): I 280, 11.

ἀνενδεής (θεός): II 215, 6.

ἀνεξαπάτητος: I 92, 23. — Neutr. . , II 60, 21.

ἀνεξέλεγκτος (κατηγορία): II 17, 7 (εἰς ἀνεξέλεγκτον ἀναχωρεῖν) II 79, 27.

ἀνεξέταστος (Neutr.): II 153, 4 | 336, 9. — ἀνεξετάστως I 220, 11. 249, 12.

ἀνεξικακία: I 161, 13 (ὁ περὶ ἀνεξικακίας νοῦς) II 211, 12.

ἀνεξίκακος (καὶ πρᾶος): II 210, 8. — (Plur., ἀ. καὶ πρᾷοι) . II 210, 10. 12.

ἀνεξιχνίαστος (ὁδοὶ θεοῦ πατρός) . II 373, 24.

ἀνεπίδεκτος (μεταβολῆς τῆς ἐπὶ τὰ συμφέροντα) . . II 314, 9.

*ἀνεπίληπτος: I 165, 7. 11.

ἀνεπινόητος (τῶν τεχνῶν, scil. ἡ ἀνθρωπίνη σύνεσις) . . . I 346, 7.

ἀνεπιστήμων (Neutr.): II 385, 11.

ἀνερευνᾶν (τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν) I 81, 14.

ἀνερμάτιστος Plur.: I 101, 3 (ἐν θεοσεβείᾳ) I 53, 10.

ἄνεσις . . . I 214, 11.

ἀνθομολογεῖσθαι: II 331, 10.

ἀνθομολόγησις (μετ' εὐχῶν) . . . II 331, 9.

ἀνθρώπινος von Jesus (τὸ ἀνθρώπινον): I 154, 21. 165, 21 (τὰ ἀνθρώπινα) I 155, 19. 193, 2 (ἀνθρώπινα) II 167, 18 (σάρξ) I 154, 22 (σάρκες) I 237, 20 (σῶμα) *II 141, 31 (τραύματα καὶ θάνατος) I 222, 4 (ὕλη) I 222, 4 (φύσις) I 226, 8. 10. 14 (ψυχή) I 237, 7. 285, 15. (ψυχὴ καὶ σῶμα) I 226, 11. 27. ✕

*ἀνθρωποειδής (θεοί): II 185, 19. 27. 186, 1. 8 (σῶμα) . . II 178, 5.

ἀνθρωποκτόνος (Κάϊν): I 46, 20.

ἀνθρωπόμορφος (τὸ θεῖον) . . . . II 216, 6.

ἀνθρωποπαθής (ἐπιδημία): I 107, 3 (θεός) I 124, 30. 340, 17. — Neutr. I 107, 8. — Plur. (θεοί) I 69, 4 (λέξεις) . . II 129, 11.

ἄνθρωπος (ὁ κατὰ τὸν σωτῆρα ἀ.): II 362, 1. — Plur. (τοῦ θεοῦ) II 369, 31 (ἱεροί) II 400, 6 (ἀπολειπόμεθα δὲ οἱ ἄνθρωποι πλεῖον τοῦ θεοῦ ἢπερ τὰ κομιδῇ παιδία τοῦ νοῦ τῶν γεγεννηκότων) II 309, 10 (κατ' αὐτοὺς τοὺς Ἕλληνας οὐ πάντες ἄνθρωποι ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἐγένοντο) I 89, 1. ✕

ἀνιμᾶσθαι (ὑπὸ τοῦ λόγου ἐπὶ τὴν . . μακαριότητα): II 115, 6.

ἀνιστάναι: I 169, 30 (ἐκ νεκρῶν) I 181, 10. 30. *II 99, 13. 26 (νεκρούς) *I 169, 18. 23. — ἀνίστασθαι I 22, 16. 17 | 145, 14. 15. 169, 25. 170, 11. 177, 28. 181, 28. 182, 3. 24. *200, 3. 204, 15. 248, 1. II 22, 3. 5. 7. 23, 12. *56, 11. 99, 29. *263, 29 (νεκρός) *I 178, 23. 182, 10 (ἀπὸ τῶν νεκρῶν) I 82, 9. 102, 28. II 149, 20 (ἐκ νεκρῶν) I 146, 9. 180, 17. 181, 6. 18. 26. 29. 185, 21. 186, 30. *192, 20. 30. *193, 7. 9. 11. *194, 26 (αὐτῷ σώματι) *I 178, 18 (ἐν σώματι) *I 199, 12 (μετὰ

τοῦ σώματος) *II 142, 12 (σὺν τῷ σώματι) *I 199, 15 (ἐπὶ ὠφελείᾳ ἀνθρώπων) . . . II 61, 20.
ἄνοδος: II 191, 11 (τῆς ψυχῆς) . . II 155, 10.
ἀνόητος (von Christen): *I 239, 29. 306, 2. *II 161, 17. 162, 14. 23. — Plur. I 18, 15. *216, 16. *246, 12. *249, 20. *250, 7. 21. 263, 4. *265, 14. 15. 16. 19. 21. 24. *303, 22. *305, 32. *333, 16 ‖ II 339, 25 (von Juden) I 310, 28. ✕
ἀνοιγνύναι (ἀνοίξαντος τοῦ λόγου τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς): II 137, 15 (πύλας) *II 103, 20. 105, 15. 25 (τὸν τάφον) *II 56, 12. 61, 14. 23.
ἀνομία: II 115, 16 (παρὰ τῷ Ζαχαρίᾳ) II 96, 9.
ἀνόσιος (πατήρ): *II 255, 14 (ἀνόσιον περὶ θεοῦ . . . μελῆσαι) *II 282, 10 (τὰ ἀνόσια τοῦ Ἰησοῦ) *I 133, 11 (von den Jüngern Jesu) *I 148, 13 (von den Christen) *I 258, 24. ✕
*ἀνταγείρειν: II 111, 7.
ἀνταγωνίζεσθαι Partic.: II 113, 23 (τὰ ἀνταγωνιζόμενα τοῖς εὐσεβέσι) I 6, 25 (ἀνταγωνιζομένους δαίμονας τῇ σωτηρίᾳ) II 280, 15.
ἀνταγωνιστής (Plur.): I 79, 2. II 287, 16.
ἀνταποκρίνεσθαι: I 217, 8.
ἀντεισάγειν (ζωὴν κρείττονα ἀντεισάγεσθαι): I 153, 29.
ἀντεξηγεῖσθαι (τὸν νοῦν) . . . II 68, 21.
ἀντίγραφον Plur. (κατά τινα τῶν ἀντιγράφων τοῦ κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου): I 113, 21 (κατὰ τὰ κοινὰ τῶν ἀντιγράφων) . II 52, 24.
ἀντιδιαστολή (πρὸς ἀντιδιαστολήν): I 54, 18 (τῶν αἰσθητῶν) II 140, 12. 182, 13 (ἀπάτης) I 54, 18 (ψυχῆς) . . II 105, 3.
ἀντιδιατάσσειν (τῶν ἀντιδιατασσόντων τῇ προνοίᾳ): I 189, 22 (οὐκ ἀντιδιατάσσεται θεοῦ τὸ εὐαγγέλιον τῷ τοῦ νόμου θεῷ) . II 176, 24.
*ἀντιδοξεῖν: II 111, 7. 112, 5.
ἀντικαταλείπειν (Pass., ὑπὸ θεοῦ) . . II 390, 3.
ἀντικεῖσθαι (πάσης δυνάμεως ἀντικειμένης): II 107, 5 (δυνάμεως) II 327, 10 (δυνάμεις) II 324, 17 (ἐνέργεια) II 308, 16 (ἐνέργειαι) I 20, 15 (ἀντικείμενος = Σατανᾶς) II 115, 10. 12. 13 ‖ 321, 11. 327, 15. 371, 8. 394, 11. — τὰ ἀντικείμενα I 44, 14 ‖ II 166, 12. 19.
ἀντιλέγειν (τῇ τοῦ Τωβὴτ βίβλῳ ἀντιλέγουσιν οἱ ἐκ περιτομῆς, ὡς μὴ ἐνδιαθήκῳ): II 332, 3. ✕
ἀντίληψις (τοῦ λόγου): I 84, 34.
*ἀντιλογία (Παπίσκου τινὸς καὶ Ἰάσονος): I 325, 6. 17.
ἀντιμαρτυρεῖν (τινί): I 31, 18.
*ἀντινομοθετεῖν: II 169, 19. 174, 25.
ἀντιπαραλαμβάνειν (τοὺς καθ' ἡμᾶς ναούς): II 237, 27.
ἀντιπάσχειν (τῶν καλουμένων ἀντιπεπονθότων): II 127, 31.
*ἀντιπελαργεῖν: I 371, 16.
ἀντιστασιώτης (θεῷ): II 228, 22. 229, 4.
ἀντιστρατεύεσθαι (von Dämonen) . . II 280, 15.
ἀντίτυπος (ἐν σώματι αὐτὸν [scil. Ἰησοῦν] ἀντιτύπῳ ἐγηγέρθαι): I 183, 25.
ἀντιχειροτονεῖν (τῷ θεῷ): II 319, 26.
ἀντίχριστος: II 115, 30. 116, 16. 31. 117, 30. 118, 16 (τὴν περὶ τοῦ ἀ. προφητείαν) I 173, 8. — Plur. I 173, 14.
ἀνύπαρκτος (ἐπὶ τῶν ἀνυπάρκτων) . II 24, 13.
ἀνυπόστατος (πρᾶγμα): I 8, 14.
ἄνωθεν (εἰ ἄνωθεν εὐθὺς ἔσπαρτο): *II 142, 23. ✕
ἀξία vgl. ἱερατικός. ✕
ἀξίωμα (καί τινες τῶν ἐν ἀξιώμασι . . . ἀποδέχονται τοὺς ἀπὸ τοῦ λόγου) . . . I 210, 6.
ἀξίωσις: II 309, 8 (πρὸς θεόν) II 331, 8 (μαθητοῦ) II 341, 3. — Plur. II 230, 22 ‖ 334, 9.
ἀόρατος (θεός): II 187, 28. 216, 4 (οὐσία) II 141, 21 (ὕπαρξις) I 41, 14 (ψυχή) II 182, 32. — Neutr. I 243, 21. II 188, 12. — Plur. (γεωργοί) II 246, 26 (δαίμονες) I 233, 7. II 247, 1 (δημιουργήματα) II 187, 28 (δυνάμεις) I 42, 13. 233, 7 (θεαταί) II 247, 12 (λέοντες) II 337, 25. — Neutr. I 43, 1. 243, 17. 27. II 130, 3. 159, 15. 198, 18. — ἀοράτως (ἐπιδημεῖν) . . II 1, 12.
ἀπάγειν (τὴν ἐπὶ θανάτῳ ἀπάγεσθαι, vom Martyrium): I 19, 15. 142, 16. II 195, 11 (ἀπάγεσθαι, ebenso) I 39, 22. ✕
ἀπαίδευτος (τὸν πολὺν καὶ ἀπαίδευτον): I 232, 20 (παρανόμου καὶ ἀπαιδεύτου) II 253, 2. — Plur. *II 84, 18. 109, 26. 187, 5. 10 (Ἰουδαῖοι) *I 306, 21 (Χριστιανοί) *II 82, 16. — Superl. *I 250, 17. *II 84, 7. 9. 12. 195, 16. (ψυχαί) . . II 247, 27.
*ἀπαιδία: II 261, 12. — Plur. II 260, 4.
*ἀπαίσιος (ἀσχημόνως καὶ ἀπαισίως ταπεινοῦται): II 85, 19.
ἀπαλείφειν: II 279, 2 (χαρακτῆρας) . I 354, 18.
ἀπαλλαγή (ἀπὸ τοῦ βίου, διὰ πυρός): II 28, 9 (ἐντεῦθεν) I 40, 1. 219, 4 (νόσου) II 261, 17 (ἀπὸ σώματος, πολλῶν ψυχῶν) . . . II 247, 23.
ἀπαλλακτικός (λόγος, τοσούτων κακῶν): I 78, 16.
ἀπαλλάσσειν u. ἀπαλλάττειν (ἁμαρτίας): I 289, 14 ([περὶ] τοῦ ἀμφιβάλλειν) I 361, 25 (τοῦ βίου) II 389, 15 (εὐηθείας) I 342, 21 (τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς) II 129, 20 (κακίας) I

277, 6 (κακῶν) I 267, 7 (κακοδαιμονίας) I 278, 24 (κρειττόνων) I 272, 2 (πάθους) I 342, 5 (μεγάλων τραυμάτων) I 267, 2. — intrans. (ἄμεινον ἢ χεῖρον) *II 260, 4. 261, 11 (εὖ) II 268, 3 (εὐτυχέστερον) *II 278, 24 (κακοδαιμονέστερον) *I 166, 16. 18 (χαίρων) *II 255, 7. 256, 23. — Pass. (ἀπαιδευσίας) II 84, 19 (βασανιστηρίων) *II 275, 4. 11 (βίου) I 104, 4 (κακοδαιμονίας) I 278, 28 (τῆς ἀπὸ κακίας μέθης) I 268, 10 (παντὸς ῥύπου καὶ αἵματος) II 390, 14 (χαλεπῶν συμπτωμάτων) I 220, 31 (σώματος) II *97, 8. 258, 27.

ἀπάνουργος (Neutr.): I 220, 21.

ἀπαράδεκτος (κακίας): I 285, 14 (μεταβολῆς) I 259, 19.

ἀπαραλείπτως (ὁδεύειν): I 40, 7.

ἀπαράλλακτος: I 338, 11. 12. 14. II 22, 6 (Παύλου) II 354, 2 (πενία) II 22, 10 (πόλις) II 22, 10 (ὠμότης) II 22, 15. — Plur. I 282, 14. 338, 9. 13. 15. II 22, 13. 16. 24, 8. *154, 24 (ἱμάτια) II 22, 9 (διακόσμησιν, πάντ' ἀπαράλλακτα ἔχουσαν) II 21, 24.

ἀπάρεστος: II 41, 2. — Neutr. I 326, 12 (Plur.) I 62, 21.

ἀπαρχή (χρίσματος): I 150, 32. — Plur. *II 249, 10. 14 (ἀπαρχὰς καὶ εὐχὰς ἀποδοτέον, scil. δαίμοσι) *II 248, 18.

ἀπατᾶν (ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἠπατῆσθαι πάνυ γελοίως): *I 126, 14 (ὡς οὐχ ἑτοίμους ἀπατᾶσθαι) *II 84, 27. ✕

*ἀπανθαδεῖσθαι (ἀπηνθαδῆσθαι τοὺς γενεαλογήσαντας): I 159, 13.

*ἀπανθαδιάζεσθαι (περί τινος) . . . II 68, 26.

*ἀπαντομολεῖν (εἰς ἄλλο ὄνομα): I 126, 15. 128, 6.

ἀπεικός (οὐκ ἀ. ἐστιν mit Acc. c. Inf.): II 105, 6.

ἀπειλεῖν: II 389, 10 (ἀπειλούντων ἡμῖν θάνατον δικαστῶν) I 19, 18 (von Gott) *II 113, 11. 124, 20. 128, 24. 129, 5. 169, 18 (ewige Strafen) *II 263, 2. ✕

ἀπειλή (von Gott): II 129, 7 (Plur., θεοῦ κατὰ τῶν ἡμαρτηκότων) I 340, 19. 342, 12. 13. ✕

*ἀπεκτιθέναι (τῶν καρπῶν τὰς ἐκφύσεις, scil. οἱ μύρμηκες): I 354, 5.

ἀπελαύνειν (δαιμόνια): II 186, 7 (δαίμονας) II 216, 25. 258, 20. ✕

ἀπεμφαίνειν: II 371, 7. 386, 19. — Partic. I 370, 24. II 141, 17 ‖ 334, 12. 388, 30 (Plur.) I 317, 23. II 21, 20. ✕

ἀπέμφασις: II 386, 22 (κατὰ τὴν ἱστορίαν) I 318, 3. — Plur. I 338, 8 ‖ II 387, 25 (τὰς δοκούσας ἀ. λύειν) . . . II 164, 2.

ἀπερισπάστως (βλέπειν): II 190, 11.

ἀπευθυσμένον (ἔντερον): II 397, 12.

ἀπευκταῖος (γεγονέναι ἐν ἀπευκταίῳ πράγματι): I 340, 1 (εἰς χρείαν ἀπευκταίαν) . . I 339, 28.

ἀπευκτός (Plur., ἔσεσθαι ἐν τοῖς ἀπευκτοῖς): I 340, 6.

ἀπέχεσθαι (τῶν ἀκαθάρτων): II 244, 14 (ζῴων βρώσεως) *II 243, 25. 244, 3. 245, 19 (ἐμψύχων) *II 45, 9. (53, 27.) 54, 2 (ζῴων) *II 245, 26 (αἰγῶν, βοῶν θηλειῶν, ἰχθύων, κροκοδείλων, ὀΐων, συῶν) *II 37, 6-8. 43, 7. 45, 6-8. 53, 14. 22. 23 (τοῦ ἐσθίειν) *II 245, 21 (τῶν τοῦ βίου ἡδέων) II 239, 17 (ἱερείων) *II 243, 24. 244, 4. 245, 16 (πάσης κακίας) II 245, 17 (κνάμων) *II 45, 8 (τοῦ μοιχεύειν) II 213, 12. 23. 25.

ἀπιθανότης (πᾶσαν ἀ. εἶχε τὸ διάγραμμα): II 94, 29.

ἀπιστεῖν: I 93, 1. 139, 32. *200, 9 (αἰσχρῷ καὶ κακῷ) *II 165, 21 (τοῖς ἀλλοτρίοις) II 262, 3 (τοῖς ἀναγραφεῦσι) I 123, 23 (ἀνδρὶ ἀρχαίῳ) *II 284, 12 (ἀνδράσι) I 121, 20 (ἀνδράσι σοφοῖς) *II 276, 14 (τῷ ἐληλυθότι) I 134, 6 (ἐπιφανείαις θεοῦ) I 195, 26 (τοῖς εὐαγγελίοις) I 115, 18 (μέρεσιν εὐαγγελίου) I 183, 21 (τῷ Ἰησοῦ) I 196, 16 (τοῖς περὶ Ἰησοῦ) I 220, 11 (τῷ Ἰησοῦν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀποτεθνηκέναι) I 82, 31 (τὴν ἐν Ἰησοῦ θεότητα) I 160, 1 (περὶ Οἰδίποδος) I 92, 17 (πᾶσιν) I 160, 3. — Partic. I 80, 1. 183, 21. *278, 18. 25. 28 (ταῖς . . Ἰουδαίων γραφαῖς) II 58, 8 (θείαις ἐπιφανείαις) I 196, 16 (τῷ Ἰεζεκιὴλ καὶ τῷ Ἡσαΐᾳ) I 94, 15 (τῷ Ἰησοῦ) I 142, 28. 196, 18. 229, 12 (περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι) I 143, 11 (τῷ Ἰησοῦ ὡς Χριστῷ) I 97, 3 (ταῖς ἱστορίαις) I 205, 22 (λαός) I 196, 12 (τῷ λόγῳ) I 201, 21 (τοῖς μείζοσιν) I 196, 8 (Μωϋσεῖ) I 179, 9 (τοῖς Μωϋσέως) I 176, 14. 177, 1 (τοῖς περὶ Μωϋσέως παραδόξοις) I 179, 13 (τῷ . . . φάσματι) I 93, 9 (περὶ τοῦ φάσματος) I 93, 16. — Pass. (Ἰησοῦν) I 95, 13. *192, 18 (τοῦ Ἰησοῦ ἔργοις) II 204, 25 (θεός) *I 195, 14. 19. 196, 1. *II 142, 22 (παράδοξα) I 222, 8. ✕

ἀπιστία: I 38, 22 (περὶ θεοῦ) II 57, 14 (der Juden, εἰς Ἰησοῦν) I 134, 26 (πρὸς τὸν Ἰησοῦν) I 195, 31 (ἵν' ἐργάσηται τὴν ἀπιστίαν Ἰουδαίοις) I 200, 10 (συνεχρήσατο τῇ ἀπιστίᾳ τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὴν κλῆσιν τῶν ἐθνῶν) I 200, 11 (περὶ πράγματος) I 94, 31.

ἄπιστος: II 160, 11 (δαίμων) II 282, 3. — Plur. I 145, 17. 19. 191, 27. 196, 13. 213, 22. 222, 7.

ἁπλανής (ὅλην τὴν ἀ-

πλανῆ) I 73, 28 (ἐν τῇ ἀπλανεῖ) I 109, 29. II 267, 19 (τῆς τε ἀπλανοῦς, scil. περιόδου) *II 92, 4 (Plur., ἀστέρες) . .*II 5, 28.
ἁπλοῦς (=einfältig, von Christen): II 178, 11 (ἁπλούστερος) II 156, 16 (ἁπλούστεροι) I 98, 7. 245, 14. 248, 22. 267, 19. 269, 15. 280, 24. 324, 2. 325, 4. 353, 8. II 67, 21. 84, 1. 192, 18. 204, 26 (ἁπλούστατοι) II 168, 1. 195, 18 (ἁπλῶς πιστεύειν) II 80, 1 (ἁπλούστερον πιστεύειν) I 104, 31. 322, 2. II 17, 5. ✕
ἄπνους (ἡ παρὰ τῷ Ἡρακλείδῃ) . . I 145, 20.
ἀποβάλλειν (δαίμονας ἀνθρώπων): I 172, 8 (τὸν λόγον) . . II 266, 15.
ἀποδεκτός (ἀποδεκτὴ ἀνάνευσις ἀπὸ τοῦ ψεύδους): I 276, 11 (ἦθος, θεῷ) II 277, 12. — Neutr. II 87, 7.
ἀποδέχεσθαι (Pass., ὑπὸ πλείστων ὅσων πόλεων): I 33, 15. ✕
ἀποδημία (ἡ εἰς Αἴγυπτον ἀ.): I 312, 27. *II 63, 13 (τοῦ Ἰακώβ) I 316, 2.
ἀποδύεσθαι (δι' εὐσέβειαν ἀ. τὰ σώματα): II 259, 4.
ἀποθεοῦν (ἀποθεῶσαι τὰ τῶν διαφερόντων σώματα) . . . I 331, 19.
ἀποθνήσκειν (ἐπὶ τὸ ἀ., ὅτε δεῖ, ἑτοίμως ἔρχονται): II 214, 21 (δι' εὐσέβειαν) II 259, 7 (ὑπὲρ εὐσεβείας) I 6, 26 (κοινὸν . . . καὶ ἀργὸν θεοσεβείας θάνατον) I 26, 18 (ἕως θανάτου) II 189, 11 (τῷ θεῷ) II 366, 29 (δι' ὁσιότητα) II 271, 10 (μετὰ τοῦ πείθεσθαι . . .) II 272, 10 (προφητείαν . . . ἀποθνήσκουσαν) II 138, 24 (διὰ χριστιανισμόν) II 258, 26. ✕
ἄποιος (οὐσία): II 368, 8 (ὕλη) I 237, 12. 329, 6. 332, 22. — Neutr. (τὸ πρᾶτον ὑπόστατον) II 368, 5.
ἀποκαθαίρειν (τὸν κόσμον): I 289, 25. — Pass. I 247, 10.
ἀποκαθιστᾶν (τῇ θεραπείᾳ τὸ σῶμα): I 154, 5.
ἀποκάθίστασθαι: I 292, 5. II 180, 19.
ἀποκατάστασις (τῆς ἀληθινῆς εὐσεβείας ἀ. πρὸς τὸν θεόν) . II 155, 11.
ἀποκηρύσσειν (ἀποκηρύσσεται τῶν κατὰ τὸν τόπον ἡ γοητεία): I 172, 9.
*ἀποκινεῖν (τὴν πέτραν): II 56, 13. 61, 15.
ἀποκλήρωσις (τίς ἡ ἀ. mit Inf.): I 76, 3. 95, 10 (κατὰ ἀποκλήρωσιν σέβειν) . . . II 43, 6.
ἀποκληρωτικός (Neutr.): I 364, 25. — ἀποκληρωτικῶς I 62, 28. 220, 10. II 27, 19. 262, 2.
ἀπόκρισις vgl. ἐρώτησις.
ἀπόκρυψις . . I 80, 28.
ἀποκτείνειν (metaph., τῷ λόγῳ τοῦ στόματος): I 9, 18. ✕
ἀποκυεῖν (τὸν ἐξ Ἀπόλλωνος σπαρέντα): I 89, 11.
ἀπολείπειν (θεοῦ δὲ οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἀπολειπτέον): *II 279, 13. ✕
ἀπολελυμένως (= absolut) . . . . I 66, 1.
ἀπολογεῖσθαι: I 51, 8 u. s. w.
ἀπολογία: I 52, 25. 26. 54, 3. 55, 14. 92, 6. II 14, 25 (ἐν τῇ πρὸς ἀλλότριον τῆς πίστεως ἀπολογίᾳ γραφομένῃ) II 19, 8 (τῇ ἀπολογίᾳ ταύτῃ πρὸς τὴν Κέλσου κατηγορίαν γεγραμμένῃ) I 326, 2 (Σωκράτους) *II 82, 25. ✕
ἀπολύειν (βέλη ἐπ' αὐτά): I 363, 3 (τῶν σωμάτων) II 129, 21. — Pass. II 290, 13 (τῶν δεσμῶν, vom Tod) I 43, 10 ‖ *II 272, 3. 273, 23. ✕
ἀπομάττεσθαι (τὸ σφέτερον πάθος εἰς τὸν θεόν): *II 222, 6 (υἱότητα) II 348, 24.
ἀπονάρκᾶν (πρὸς τὸ εὔχεσθαι) . . II 311, 14.
ἀπόνευσις (Plur., πρὸς ἀρετὴν ἢ κακίαν): II 313, 1.
ἀποπέμπειν (τοῦ βίου τινά): II 272, 18. ✕
ἀποπίπτειν (ἐλπίδος): II 384, 17 (θεοῦ) II 227, 14. 278, 22 (τῆς θεότητος) II 343, 4 (τοῦ θείου νόμου) II 218, 13 (τῆς ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν ὁδοῦ) II 218, 18 (εἰς τὴν ἄθεον πολυθεότητα) I 265, 9. ✕
*ἀποπλανᾶσθαι (θείων αἰνιγμάτων) . II 113, 13.
*ἀποπνεῖν (=sterben): I 178, 22. 181, 23.
*ἀποπόμπιμος (φωναί): II 108, 30.
*ἀπόπτυστος (Neutr.): II 15, 9.
*ἀπορρηγνύναι (ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, von den Christen): II 222, 4. 225, 2.
ἀπόρρητος (μετά τινος ἀπορρήτου σοφίας λελέχθαι): II 18, 11 (ἃ εἰκὸς αὐτοὺς ἐν ἀπορρήτῳ ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ μεμαθηκέναι) II 83, 6 (ἐν ἀπορρήτῳ παραδιδόναι) II 303, 2. ✕
ἀπορρίπτειν (τὸ σῶμα): II 25, 19.
ἀπορροή: II 319, 2 (τῆς θεότητος) II 353, 12. 355, 15 (τοῦ λόγου) I 98, 23.
*ἀπόρροια (Plur., ἀπορροίας ἐκκλησίας ἐπιγείου): II 103, 14. 104, 19.
ἀπορροιβδεῖν (τοῦτ' ἀφ' ἑαυτοῦ) . . II 288, 12.
ἀποστάτης (νόμου): I 128, 1.
ἀποστατικός (τὸ . . ἀποστατικὸν τοῦ Ἰούδα): I 139, 27.
ἀποστολικός (λόγος): II 398, 9 (λόγοι) I 187, 16 (φωνή) II 290, 21 (φωναί) I 214, 21. — Neutr. I 19, 13. 32, 7. — ἀποστολικῶς (ἀναφθέγγεσθαι) I 19, 11 (εὔχεσθαι) I 4, 25. — vgl. ἀνάγνωσμα λέξις.
ἀπόστολος: I 168, 2 (Paulus) I 8, 10. 46, 6 ‖ 54, 34. 116, 2. 173, 5. 187, 25. 268, 8. 322, 12. 340, 4. II 18, 11. 18. 20, 10. 67, 15. 68, 12. 14. 105, 9. 180, 11 ‖ 330, 21. 332, 18. 347, 3. 353, 24. 358, 19.

372, 23. 375, 17. 23. 377, 21. 383, 8. 397, 2. — Plur. II 323, 9. 383, 11. 22 (Ἰησοῦ) I 5, 15. 14, 11. 29, 6. 30, 11. 12. 13. 35, 1. 42, 25 ‖ 53, 17. 20. 96, 1. 113, 25. 114, 17. 27. 115, 15. 23. 128, 18. 140, 6. 158, 7. 168, 5. 186, 1. 187, 1. 13. 193, 24. 204, 14. 211, 3. 225, 12. 253, 20. 261, 4. 317, 21. II 5, 4. 71, 8. 76, 31. 94, 12. 146, 10. 25. 200, 7. 208, 15. 239, 28. 262, 6. 17. 269, 18 ‖ 380, 8. 17. 20. 381, 2 (ἀπαρχὴ τῶν ἀποστόλων = Petrus) I 187, 5 (ἀριθμὸς τῶν ἀποστόλων) I 113, 6. 13. 20 (οἱ τοῖς ἀποστόλοις ὁμοιωμένοι) II 381, 2 (Πράξεις τῶν ἀποστόλων) I 243, 2. II 8, 16. 82, 2.

ἀποστρέφεσθαι (κακίαν): I 252, 29 (κοινωνίαν) *II 44, 23 (τὰ κρείττονα) *II 276, 24 (τῶν κρειττόνων) *II 276, 13 (σαρκός) *II 186, 19. 189, 20 (συνουσίαν) II 199, 16. ✕

ἀποσυμβαίνειν: II 114, 21. 22.

*ἀποσυοκεφαλεῖν (τοὺς πειθομένους): II 67, 23.

ἀποτάδην (κινεῖν λόγους): I 194, 30.

ἀποτακτικῶς (εἰρῆσθαι): II 341, 3.

ἀποτάσσεσθαι (ἀποτεταγμένος τοῦ εὔχεσθαι καιρός): II 349, 17 (τῷ σατανᾷ) . . . I 16, 20.

ἀποτατικός (λόγος): II 341, 5.

ἀποτείνειν (λόγον): II 190, 18 (intrans.?) *II 264, 15.

ἀποτέμνειν (Pass., διὰ τὸν Ἰησοῦν) . . I 32, 1.

ἀποτεταγμένως (εὐρίσκειν): I 358, 2 (νεύειν) I 358, 5.

ἀποτετευγμένως (τροπολογεῖν) . I 324, 25.

ἀποτετολμημένως (ἐκτίθεσθαι) . . I 115, 21.

ἀποτίθεσθαι (σῶμα): I 4, 23. 43, 9 ‖ 238, 20. ✕

ἀποτιννύειν (χαριτας): I 371, 21.

ἀποτομία (ἐπιμένειν τῇ ἀποτομίᾳ) . II 329, 11.

ἀποτρεπτικός mit Gen. (λόγους ἀποτρεπτικοὺς τοῦ πορνεύειν): I 10, 16 (ἀποτρεπτικὰ τοῦ ἀσκεῖν σοφίαν) . . I 240, 16.

ἀποτροπιάζειν (Pass., scil. τὸν ἐν τῷ Λευϊτικῷ ἀποπομπαῖον): II 113, 25.

ἀποτροπιασμός (ἀποτροπιασμοὺς ἐμποιεῖν φαύλων δαιμονίων): I 82, 29.

*ἀποτυμπανίζειν (τὸ σῶμα): II 271, 5. — Pass. (von Jesus) I 158, 25 (διὰ τὴν ἀρετήν) . . II 271, 9.

ἀποφθέγγεσθαι (μαντεύματα, von der Pythia): II 155, 15 (ὑετόν) II 354, 28.

ἀποφοιτᾶν (τὸν Ἀριστοτέλη Πλάτωνος): I 140, 31. 141, 4; vgl. I 213, 6 (τοῦ Ἰησοῦ, von Sekten) I 213, 10.

ἀποφορά (τῶν θυομένων = Opferdampf): II 214, 12. — Plur. I 233, 22. II 157, 9.

*ἀποφράττειν (τὴν γλῶτταν) . . . II 77, 26.

*ἀποφυσᾶν (νόσους, = ἔργον τῶν γοήτων): I 122, 9.

ἀποχή (τοῦ αἵματος): II 245, 10 (τῶν εἰδωλοθύτων) II 246, 10 (τῶν ἐμψύχων) II 53, 28 (τῶν πολλῶν κακῶν) II 17, 27 (τῆς μοιχείας) II 213, 25. 28.

*ἀποχωλεύειν (τὰς ψυχὰς ἀποκεχωλευμένοι): II 197, 11.

ἀπροαίρετος (ἀπροαίρετον ὁ πόνος): I 152, 18. — ἀπροαιρέτως II 393, 19.

*ἀπροσδεής (θεός): II 238, 16. 20. 22. 278, 24.

ἀπροσεξία: II 388, 3 (ἰδία) II 218, 12.

ἀπρόσλογος (ἀπρόσλογα γράφειν): II 121, 13.

ἀπώλεια: II 390, 17 (ἰδία) I 12, 29 (πύλας δὲ θανάτου τὰς ἐπὶ τὴν ἀπώλειαν φερούσας ἁμαρτίας) II 105, 22 (ἐπὶ τὴν ἀπώλειαν ὁδεύειν) II 57, 14 (τῶν τέκνων) II 114, 5.

ἀρά: I 370, 5. *II 98, 10 (τοῦ Ἀδὰμ κοινὴ πάντων) I 313, 24; vgl. II 180, 6. — Plur. I 149, 17. 22 (τὸν Ἡρακλέος δαίμονα λαμβάνειν μετὰ τῶν ἀρῶν τὴν θυσίαν) II 204, 7 (ἐὰν μὴ ἀρὰς θῆται κατὰ τοῦ Ἰησοῦ) II 98, 19.

ἀρετή (ἀρετῆς ἐὰν ἀνέλῃς τὸ ἑκούσιον, ἀνεῖλες αὐτῆς καὶ τὴν οὐσίαν): I 276, 18 (μία κυριωτάτη τῶν ἀρετῶν . . . ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη) II 322, 13. — Plur. II 357, 12 (αἱ ἀρεταὶ, μιμήματα τυγχάνουσαι τοῦ πρωτοτόκου πάσης κτίσεως) II 234, 26. ✕

ἄρηξις (ἀρήγειν . . . θείαν . . . ἄρηξιν) . II 290, 19.

ἀρθρέμβολος (ἀρθρέμβολα, scil. ὄργανα): I 15, 15.

ἀρκοειδής . . II 100, 17.

*ἄρκος (ἄρκου πρόσωπον): II 100, 15. — Plur. II 103, 1.

ἁρμόνιος Adv. ἁρμονίως: II 316, 9. 324, 3.

ἄρνησις (ξύλον τῆς . . . ἀρνήσεως): I 33, 28. ✕

ἁρπακτικός (τῶν ζώων τὰ ἁρπακτικώτερα): I 365, 15.

ἀῤῥητοποιεῖν (ἀῤῥητοποιοῦσα ἡ Ἥρα τὸν Δία): I 321, 7.

ἀῤῥητοποιός (Plur.): I 334, 30.

ἄῤῥητος (θεός): *II 193, 25. 194, 2 (τὸ ἄλλως ἄῤῥητον διδάξαι) *II 193, 1. ✕

ἄρτος (ἐπιούσιος): II 363, 23 ff. [ὁ αὐτὸς τῷ ζῶντι ἄρτῳ] II 366, 30 [εἰς ἐστιν] II 372, 1 [= ξύλον ζωῆς] II 369, 23 f. [= σοφία τοῦ θεοῦ] II 369, 26 (εὐχαριστία καλούμενος) II 274, 7 (νοητός) II 369, 1 (οἰκεῖος τοῦ μέλλοντος αἰῶνος) II 372, 4 (σωματικός) II 363, 26. 369, 3. 370, 4.

(πᾶσα τροφὴ „ἄρτος“ λέγεται κατὰ τὴν γραφήν) II 365, 8. — Plur. (τοὺς μετ' εὐχαριστίας καὶ εὐχῆς τῆς ἐπὶ τοῖς δοθεῖσι προσαγομένους ἄρτους ἐσθίομεν) II 249, 7 (περὶ ἄρτων ὀλίγων θρεψάντων πολλούς) *I 122, 1.
ἀρχάγγελος (Plur.): II 339, 20 (ἀρχαγγέλους, wohl Glossem) . . II 230, 9.
ἀρχαιολογία (Plur., Ἀσσυρίων) . . . I 67, 11.
ἀρχαῖος (ἀνήρ): *II 284, 13 (ἄνθρωπος) II 283, 11 (βίοι) I 78, 20 (δόξα) II 83, 22 (Compar., Ἡρακλείτου) II 111, 13. 113, 15 (θεολόγοι) I 76, 2 (ἱστορίαι) I 89, 8 (κωμῳδία) *II 121, 8 (Μωϋσῆς) II 74, 12. 114, 1. 182, 9 (Compar., Πλάτωνος) II 85, 15 (προφήτης) II 75, 3. 91, 21. — Neutr. *II 207, 13. — Plur. II *121, 20. 269, 1 (Neutr.) . . II 205, 28.
ἀρχαιότης: I 66, 30. *306, 17. *II 83, 23 (τῶν ταῦτα γραψάντων) I 290, 4 (Ἰουδαίων) I 281, 30 (Μωϋσέως) I 281, 25. 291, 7.
ἀρχή (ἐν τοῖς ἀλόγοις . . . ἀλογία): I 356, 16 (von Christus) I 213, 27. II 135, 10 (αἱ ἐν ἀνθρώποις διάλεκτοι οὐκ ἀπὸ ἀνθρώπων τὴν ἀρχὴν ἔχουσιν) II 48, 12 (δόγματος) *II 68, 23 (πρὸς τὴν ἀγέννητον τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων ἀρχήν) I 175, 4 (τῆς κακίας) II 114, 15 (τοῦ λόγου) I 212, 15 (τῷ λόγῳ) I 214, 1 (Ῥωμαίων) II 286, 18. *288, 3. 10 (στάσις = ἀρχή der Hebräer) *I 207, 16. 31. 209, 20 (τῆς τῶν πάντων ὑποστάσεως) II 135, 15 (φθαρτή, der Stoiker) I 72, 14 (τοῦ χριστιανισμοῦ) I 73, 7. 213, 19 [θεός]. 214, 13. II 97, 23 (τὴν ἀρχὴν ἀπὸ Ἰουδαίων εἰληφόσιν, scil. Χριστιανοῖς) I 208, 5. = Amt I 248, 3. — Plur. II 250, 18 (ἀληθιναί) II 339, 27 (= Anfänge des Christentums) *II 68, 26 (= Anfänge der Dinge, nach d. Stoikern) II 141, 16 (ψυχῆς) I 286, 23. ✕
ἀρχηγέτης (ὁ θεός): *II 15, 19. 25, 8 (Jesus) I 199, 14. *II 35, 1. 23 (τῆς στάσεως, von Jesus) *II 231, 8. 23.
ἀρχηγός (Jesus): II 35, 28. 55, 16 (τοῦ ὄφεως ὡς ἀρχηγοῦ τῶν καλῶν, Dogma der Ophianer) II 98, 24.
ἀρχιερεύς (= Jesus Christus): I 27, 6. 7. II 197, 21. 242, 27 ‖ 321, 15. 334, 14. 335, 19. 21 (ἔμψυχος λόγος) II 4, 25 (der Juden) II 47, 21 (τὸν Ἰουδαίων ἀρχιερέα προσκεκυνῆσθαι ὑπ' Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος) II 54, 23. ✕
ἀρχιστρατηγός (τοῦ ἀντικειμένου ἀπατηλὸς καὶ πιθανὸς λόγος): II 327, 15.
ἀρχιστράτηγος Plur.: I 78, 33 (δυνάμεων κυρίου) II 339, 20.
ἀρχιτεκτονική (scil. τέχνη): I 346, 18.
*ἀρχοντικός Plur.: II 97, 10. 11 (τοὺς ἑπτὰ τῶν ἀρχοντικῶν κύκλους) II 104, 16 (εἰς τὰς ἀρχοντικὰς μορφάς) II 102, 28.
ἄρχων (τοῦ αἰῶνος τούτου): II 224, 7 ‖ 357, 14 (δαιμόνων) II 219, 13. — Plur. (οἱ δορυφόροι τῶν ἀρχόντων δαίμονες) II 225, 21 (ἑπτὰ ἄρχοντες δαίμονες) *II 99, 31 ff. (πύλαι ἀρχόντων) *II 100, 32. ✕
ἀσέβεια: I 6, 27. 9, 15. 17, 13 ‖ 124, 23. 151, 11. 164, 17. 269, 3. *345, 2. *369, 19. II 39, 12. 136, 24. 280, 26 ‖ 347, 20. 392, 19.
ἀσεβεῖν: I 8, 17 ‖ 72, 12. 344, 13. II 42, 17. 99, 25. 160, 23. 198, 25. *228, 20. 267, 11. *282, 8 ‖ 343, 5.
ἀσεβής: I 22, 4 ‖ 118, 15. *345, 3. II 42, 5. 236, 21. — Neutr. I 128, 26. 345, 1. II 31, 10. 102, 14. 277, 16 ‖ 395, 32. — Plur. I 3, 14. 36, 13 ‖ 340, 19. 365, 9. II 103, 7. 236, 24. 238, 8. 254, 7. 278, 5 330, 2 (Neutr.) I 118, 16. 142, 4. II 47, 5 ‖ 356, 8. — Superl. I 164, 18. II 98, 7. — (αἵρεσις) II 122, 27 (ἄνθρωποι) *I 145, 10. 148, 12 ‖ II 400, 4 (διάγραμμα) II 95, 11 (λόγοι) I 9, 21 ‖ II 123, 19 (μῦθοι) II 204, 13. — ἀσεβῶς I 167, 13. 369, 19. II 123, 16. 154, 11 (Superl.) I 324, 1. *II 110, 20. 113, 13. ✕
ἀσθένεια (ἀνθρωπίνη): I 24, 2 ‖ 343, 9 ‖ II 302, 7. 322, 16. 393, 1 (τῶν ἀνθρώπων) I 61, 28 (τῆς Εὔας) II 392, 13 (ἡμῶν) II 298, 23 (σαρκική) I 238, 2 (τῆς σαρκός) I 154, 27. — Plur. II 396, 17. ✕
ἀσθενεῖν (ποιοῦντες ἀνοσιώτατα τὸν θεὸν . . . ἀσθενοῦντα): *I 306, 29. 313, 9. ✕
ἀσθενής (τὸ τῆς ἀνθρωπίνης σαρκὸς ἀσθενές): I 154, 22. 23 (τὸ τῶν δαιμονίων εὐτελὲς καὶ ἀσθενές) II 156, 18. ✕
ἀσκεῖν (εὐσέβειαν): I 296, 5. 321, 15. II 161, 32 (θεοσέβειαν) II 72, 23 (ἐν Χριστιανοῖς . . . ἀσκοῦσι τὴν παντελῆ παρθενίαν) II 199, 30. — Pass. I 269, 24. ✕
ἄσκησις: I 262, 1. 3. II 159, 21. 211, 4. — Plur. II 291, 11.
ἀσκητής (καὶ τῶν ἐν ἡμῖν ἀσκητῶν) . II 54, 1.
ἀσυντρόχαστος (πρὸς ἕτερον) . . II 354, 2.
ἀσυνύπαρκτος (Neutr.): II 358, 28.
ἀσχημάτιστος (οὐσία): II 368, 9.
ἀσώματος: II 135, 9 (θεός) I 67, 25. II 178, 13. 16. 216, 4 (νοῦς) II 188, 12 (οὐσία) II 135, 3. 141, 22. 26 (ὕπαρξις) I 41, 15 (φύσις) *II 264, 8 (ψυχή) *I

228, 25. II 182, 32. — Neutr. I 243, 22 (Plur.) II 367, 13 (οὔτε προσθήκην χωροῦντα οὔτε ἀφαίρεσιν πάσχοντα) II 367, 14.
ἀτάραχος (Neutr.): I 5, 26.
ἀτενής (λόγος): *II 229, 12, 26.
ἀτιμάζειν (τὰ ἀγάλματα): *II 212, 11.
ἄτομος (εἶδος): I 327, 17. — Plur. (φθοροποιοί) I 284, 23 (συντυχία τις ἀτόμων) I 345, 9 (θεοὶ σύνθετοι ἐξ ἀτόμων τυγχάνοντες) I 284, 22.
ἀτράνωτος (τὰ ἀτρανώτως ἐλθόντα εἰς αὐτόν): II 58, 15.
ἄτρεπτος (ὁ θεός): I 284, 18. 20 ‖ II 311, 1. 354, 8 (τὸ ἄτρεπτον τοῦ θεοῦ) I 72, 19. II 23, 8.
αὐγή Plur. (τοῦ ἡλίου): II 143, 1 (τοῦ λόγου) II 136, 23. 150, 18. ✕
αὐγοειδής (σῶμα): I 183, 9.
ἄὔλος (αἰθήρ): I 329, 13. — τὰ ἄὔλα. II 32, 1.
αὔξη . . . . II 367, 16.
αὔξησις . . . II 367, 19.
ἄὔπνος (φύσις τοῦ θεοῦ): II 151, 10.
αὐτεξούσιος (φύσις): I 10, 15. — Neutr. II 11, 17. 72, 11 ‖ 387, 27.
αὐτοαλήθεια: I 10, 28. 43, 15 ‖ 237, 7. II 119, 14.
αὐτοδικαιοσύνη: II 44, 1. 119, 14.
αὐτολόγος: I 10, 28. *158, 22. 237, 6. II 44, 1. 119, 13. 21. 120, 7. 168, 27.
αὐτοπροαιρέτως (τὸν θάνατον ὑπὲρ εὐσεβείας ἀναδεξάμενος): I 19, 25.
αὐτοσοφία: I 237, 6. II 44, 1. 119, 13. 168, 27.
αὐτουργός (ὡσπερεὶ αὐ. τοῦ κόσμου): II 130, 23.
ἀφανίζεσθαι (δαιμονίως ἐξ ἀνθρώπων, von Aristeas): *I 222, 10. 224, 9. ✕
ἀφανισμός (τῆς κακίας): I 339, 2.
ἀφάνταστος (φύσις): I 267, 13. 327, 5.
ἄφεσις (ἁμαρτημάτων): I 26, 21. 23. 27. 3. 5 ‖ II 309, 30. 317, 2. 381, 8. 396, 23 [δι' ἀνθρώπων ὑπὸ θεοῦ γινομένη] II 380, 23 [τῶν ἀποστόλων] II 380, 17 (τῶν παρεληλυθότων) II 401, 21 (περὶ τῶν προτέρων ὀφειλῶν) II 378, 5. 6.
ἀφή: I 98, 18 (αἰσθητή, θεία) I 99, 3. 4 (πρὸς τὴν ψυχὴν αὐτῶν, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, ἀφῆς τοῦ . . πνεύματος) . II 156, 3.
ἀφθαρσία (τοῦ κυρίου): II 345, 7.
ἄφθαρτος (θεός): I 284, 27 (κόσμος) I 334, 10. *349, 12. II 22, 21. *123, 4 (νοῦς) II 264, 9 (πνεῦμα) I 308, 18. — Neutr. II 183, 14. 17.
ἀφιέναι (ἁμαρτήματα): II 333, 16 (ὁ μόνος ἐξουσίαν ἔχων ἀφιέναι θεός) II 380, 15 (μοιχείας τε καὶ πορνείας) II 381, 15 (τέκνα) I 14, 30. 31. 15, 24. ✕
ἀφιλονείκως (μαρτυρεῖν): II 293, 16.
ἀφιστᾶν (ἡμᾶς ἀ. διδασκάλων τοὺς προσιόντας ἀγαθῶν): I 252, 14. — ἀφίστασθαι (τοῦ δημιουργοῦ) II 57, 23 (Ἰουδαίων) *II 35, 3 (λόγων θεοῦ) II 174. 23. ✕
ἀφοσιοῦσθαι: II 263, 18. *278, 11. 12.
ἀχώριστος (οὐσία): II 368, 14.
ἄψυχος (ὕδωρ): II 42, 21 (ὕλη) I 7, 22 (ὕλαι) I 236, 16. — Plur. I 268, 15. 344, 4. II 84, 13. 195, 20. 235, 27. 28. 236, 11 ‖ 311, 17 (ἀψύχους καὶ νεκροὺς νεώς) II 236, 17 (τῶν ἀψύχων ξοάνων) II 256, 11. — vgl. σῶμα.

βαπτίζειν (τὸν Ἰησοῦν): I 96, 31. 33. 131, 21. — βαπτίζεσθαι I 16, 20 90, 24. 97, 2 ‖ II 302, 26. 303, 1. 371, 2 (von der Bluttaufe) I 35, 10. 37, 11 (οὐκ ἔστι δυνατὸν . . . αὖθις βαπτίσασθαι ὕδατι καὶ πνεύματι εἰς ἄφεσιν ἁμαρτημάτων) I 26, 22. ✕
βάπτισμα (Ἰησοῦ): I 35, 9 91, 9. 94, 25. 95, 28 (οὐκ ἔστιν ἄφεσιν ἁμαρτημάτων χωρὶς βαπτίσματος λαβεῖν) I 26, 21 (βάπτισμα ἡμῖν δίδοται τὸ τοῦ μαρτυρίου) I 26, 23 (τὸ κατὰ τὸ μαρτύριον βάπτισμα) I 26, 28 (μήτε βαπτίσματι μήτε εὐχαριστίᾳ χρῆσθαι) II 308, 20.
βαπτιστής (Ἰωάννης): I 96, 31. 32. 97, 1. 136, 18.
*βάραθρον (ἀναστάσεως): II 103, 25. 106, 11 (εἰς β. ὠθεῖν) II 103, 23. 106, 9.
βαρβαρικός (δαίμονες): II 275, 30 (ἱστορία) II 29, 25 (ὀνόματα) *II 108, 1.
βάρβαρος (βιβλία): *II 109, 15. — βαρβάρως (ὀνομάζειν δαίμονας) *II 252, 14. 16. ✕
βαρεῖν Pass.: I 353, 10 (metaph.) I 4, 6. 27. 37, 8 ‖ II 90, 26. 156, 25.
βασανίζειν (= foltern) I 22, 22. — Pass. I 21, 3. 22, 13. ✕
βασανιστήριον (Plur.): I 280, 16. *II 275, 3. 10. 281, 5.
*βασανιστής: I 281, 23. 282, 3. 29. 283, 28.
βάσανος (= Folter): I 10, 20 ‖ 269, 21. — Plur. I 15, 6. 15. 20. 27. 23. 27. 33, 6 ‖ II 259, 13. 268, 3. *282, 9. ✕
βασιλεία: I 110, 16. 111, 20. 112, 17. 158, 10 (τῆς ἁμαρτίας) II 358, 28 (Δυγούστου) I 158, 9 (τοῦ θεοῦ) I *90, 19. 163, 21. 200, 26. 30. 236, 27. 243, 25. *253, 32. 275, 15. 281, 11. 315, 21. II 62, 16. *228, 21. 27. 229, 1. 3 ‖ 349, 22. 357, 1 ff. 358, 25 ff. [ἐν ἡμῖν] II 358, 17 (Ἰησοῦ) I 24, 21 ‖ 112, 22 (τῆς κακίας) I 137, 9 (καταφρονεῖν ὡς οὐδενὸς λόγου ἀξίας πάσης τῆς ἐπὶ γῆς βασιλείας) II 339, 19 (Κύρου) II 75, 4 (τῶν οὐρανῶν) I 6, 14 ‖ II 330, 17 (Χριστοῦ) II 357, 10.

— Plur. I 110, 5. 9. 158, 6. 12. 303, 10 (κοσμικαί) I 88, 14 (τὰ περὶ τῶν μελλουσῶν βασιλειῶν) II 117, 28.
βασιλεύειν: I 112, 4. 5. *26. *27. II 285, 12 ‖ 359, 3. — Partic. II 291, 5 (Νέρωνος βασιλεύοντος) I 143, 22. — Plur. I 302, 25. II 281, 15. 290, 25. 291, 9 (τῶν Ἰουδαίων) I 104, 10 (οἱ νῦν βασιλεύοντες ἡμῶν . . . τοὺς αὐθις βασιλεύοντας) *II 287, 24. 25. 288, 6. — Pass. I 281, 11. II 44, 8 (παντὸς ἁγίου ὑπὸ θεοῦ βασιλευομένου) II 357, 3 (ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας) II 357, 20 (ὑπὸ θεοῦ) II 228, 28 ‖ 358, 29. 359, 14. — Partic. I 112, 17. 292, 15.
βασιλεύς: I 23, 15 ‖ II 281, 5. 284, 16. 285, 9. 14. 16. *290, 16 (τῷ βασιλεῖ τῶν βασιλευόντων) I 24, 26 (τοῦ μεγάλου βασιλέως) I 41, 22 ‖ II 292, 9 (ὁμνύναι τὸν βασιλέα) *II 283, 25 (τύχην βασιλέως ὀμνύναι) *II 281, 19. 25 (βασιλέα ὁρκωμοτεῖν) *II 284, 1 (τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως) II 281, 25 (ὑπερμαχεῖν τοῦ βασιλέως) II 291, 13. — Plur. I 33, 17. *II 279, 23. 27. 280, 24. 290, 19.
βάσις (τῶν ποδῶν τοῦ θεοῦ): II 351, 27 (χωλοὶ τὰς βάσεις τοῦ . . . ἔσω ἀνθρώπου) I 170, 18 (τῆς ψυχῆς βάσεις) II 198, 5. 202, 24. ✕
βαττολογεῖν: II 316, 26. 345, 3. 4. 7. 10. 13. 16. 346, 2.
*βαυκαλᾶν (παιδίον): II 104, 2. 106, 21.
βδελυγμός . I 10, 14.
βδελυκτός (τῆς ἀρνήσεως πταῖσμα): I 18, 5. — Plur. I 36, 13.
βδελύσσεσθαι: I 124, 28 (τὴν κακίαν) II 43, 15. — Partic. .*II 37, 8.
βεβασανισμένως (ἐξετάζειν): I 174, 15. 234, 22. 23.
βέβηλος (τὸ τοῦ πνεύματος ἐκείνου . . βέβηλον): II 155, 17 (ἀκοαί) I 60, 12.
βεβηλοῦν (ὁ βεβηλωθεὶς λαός) . . . I 7, 23.
βιβλίον (= Buch des Celsus): II 63, 4 u. s. w. (= Genesis) II 120, 21 (= Werk des Origenes) I 54, 33 (= einzelnes Buch desselben) II 293, 1 u. s. w. — (τὰ μὲν βιβλία θείῳ γεγράφθαι πνεύματι = A. T.) II 63, 22. 23 (βιβλία βάρβαρα) *II 109, 15 (τοῦ Ἐνώχ) II 58, 17 (ἱερά) I 291, 12. 304, 26. 305, 6 (Ἰουδαίων) I 304, 26. II 93, 18 (ὑπὸ τοῦ μεγέθους ἀναγκαζόμενοι τοῦ βιβλίου) II 152, 24 (οἱ προφῆται καταλελοίπασιν ἡμῖν βιβλία) II 208, 22. ✕
βίβλος: II 76, 9 (= Buch Hiob) II 114, 11 (τῶν ψαλμῶν) II 90, 1. — Plur. I 53, 29 ‖ II 378, 10 (ἱεραί) I 279, 18. ✕
βιβρώσκειν (ἰχθύς): I 124, 12 (τὸ πάσχα) I 124, 7. 9. — βρωτός II 43, 5.
βίος (πᾶς ὁ βίος τοῦ ἁγίου μία εὐχή): II 325, 2 (ähnlich) II 349, 19 (ἀγώνων πεπληρωμένος) I 6, 15 (ὁ ἀεὶ βίος) II 240, 9 (αἰώνιος) I 299, 29 (πᾶς ὁ ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων βίος πειρατήριον) II 381, 27. 382, 5 ff. 385, 15 (βελτίων) *I 259, 12. 262, 11 (ἐνεστηκώς) II 342, 18 (εὐδαίμων) *II 178, 23 (τοῦ Ἰησοῦ) I 51, 3. 52, 11. 123, 5 (τῶν . . μαθητῶν) I 52, 22 (Μωϋσέως) II 159, 18 (κατὰ τὸν νόμον) II 286, 26 (οὐράνιος) I 301, 10 (Πλάτωνος) II 78, 7 (ἑκάστου τῶν προφητῶν) II 159, 17. — Plur. I 78, 20. 247, 13 (ἐν τοῖς βίοις τῶν φιλοσόφων) I 141, 14. ✕
*βιοτή (αἰώνιος): I 190, 13 (ψυχῆς αἰώνιος β.) II 15, 20. 25, 9.
βιοῦν (ἐνθέως): II 181, 12 (κατὰ τὸ εὐαγγέλιον) II 110, 11 (ἐν καθαρᾷ θεοσεβείᾳ) II 57, 11 (ἐν τοῖς ἰδίοις νόμοις) II 27, 6 (κατὰ τὸν νόμον) II 6, 17. 7, 27. 9, 12. 179, 19 (κατὰ τοὺς τοῦ θεοῦ νόμους) II 272, 21 (κατὰ χριστιανισμόν) II 267, 5 ✕
βιωφελής (Neutr.): I 121, 13 (δόγματα) I 133, 24 (βιωφελέστερον) II 211, 8.
βλάβη (ἀφιλόσοφος): II 226, 20 (ἀπὸ τῶν δαιμόνων) II 252, 5 (ἀπὸ τοῦ χρῆσθαι τοῖς εἰδωλοθύτοις) II 241, 2 (ποία μείζων βλάβη) II 253, 17. ✕
βλάπτειν (von Dämonen): *II 250, 19. 20. 24. 251, 13. 15. 16. 18. 21 (ὡς βλαπτομένου τοῦ θεοῦ) *II 225, 8. ✕
*βλασφημεῖν: II 253, 4. 25. 255, 19. 258, 18. 19 (τὰ ἀγάλματα) II 258, 13 (εἰς ἀλλήλους) II 66, 17 (τὸν θεόν) I 258, 17 (θεοὺς) II 186, 24. 190, 31. 255, 16. 258, 15. — Pass. II 255, 17.
*βλάσφημος (Neutr. Plur.): II 203, 27. 205, 27. 30.
βοᾶν (πρὸς τὸν θεόν): II 286, 23.
βοηθεῖν (Pass.): *I 105, 4. 350, 4. II 2, 12. 90, 24. 192, 19. 193, 18. ✕
βοήθημα: I 128, 31. 348, 8. 357, 23. — Plur. I 255, 15. 256, 1. 265, 23. 358, 6.
βοτάνη (βοτάνας οἰκείας δαίμοσι) . . II 277, 8.
βουκολεῖν Partic.: I 201, 25. 26 (von Jesus) *I 130, 23.
βουκόλησις . I 201, 27.
βούλημα (τῆς γραφῆς): I 25, 4 (τῶν ἱερῶν γραμμάτων) II 106, 29 (τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ) II 23, 20 (θεῖον) I 43, 4 II 380, 14. 399, 21 (τοῦ θεοῦ) II 162, 3 (τὸ περὶ τῶν πλουσίων τοῦ λόγου β.) II 87, 10 (τοῦ λόγου) II 178, 12 (τοῦ θείου λόγου) II 221, 18 (τῶν θείων λόγων) II 118, 14 (τὸ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ Σατανᾶ β.) II 115, 26 (τὸ

τοῦ ἐν τοῖς προφήταις πνεύματος) II 89, 31 (τοῦ θείου πνεύματος) II 180, 15 (τῆς προστάξεως τοῦ σωτῆρος) II 383, 27 (τοῦ υἱοῦ) I 26, 11. ✕
βούλησις (θεοῦ): II 24, 21. 289, 7 ‖ 297, 6. 311, 11 (τοῦ πατρός) II 333, 21.
βραβεύειν (εἰρήνην, ταῖς ψυχαῖς) . . I 35, 1.
βραχύσκιος (γνώμονες): II 338, 12.
βροντή (νοητή): II 147, 24 (τῆς βροντῆς υἱός) I 38, 14. ✕
βρῶμα (λογικόν): II 210, 8. — Plur. (διαφορὰ βρωμάτων) II 371, 27 (τὸν περὶ βρωμάτων ἀληθῶν καὶ πνευματικῶν λόγον) I 129, 18. — vgl. ἀκάθαρτος καθαρός. ✕
βρῶσις (ὁ περὶ βρώσεως καὶ πόσεως . . . νόμος): I 128, 21 (ζώων ἁπάντων) *II 243, 25. 244, 3. 245, 18. 19.
*βῶλος (οὐδ' ὁποία τις βῶλος οὐδ' ἐστία λείπεται) . . II 286, 6. 27.
βωμολοχεῖν (παίζειν καὶ β.) . . . II 144, 9. 13.
βωμολόχος (von Celsus): I 89, 20. 218, 10. 299, 30.
*βωμός Plur.: II 211, 18. 212, 26. 214, 2. 8. 20. 215, 8. 219, 3. 228, 25. 234, 15. 235, 26. 236, 8. 16. 237, 30. 32. 238, 3 (βωμοὶ μὲν εἰσιν ἡμῖν τὸ ἑκάστου τῶν δικαίων ἡγεμονικόν). II 234, 18.

γαλακτώδης (τροφή): II 369, 9.
γαλῆ (Plur., πρὸς τὸ δηλοῦν τὰ μέλλοντα): I 366, 22.
γαλήνη: I 27, 16 ‖ 260, 15.
γαληνιάζειν . I 5, 24.
γαληνός (ψυχή): II 256, 15.
γαμεῖν (μητέρας καὶ θυγατέρας): II 28, 6 (τὰς μητέρας, von den Persern) II 151, 31 (Med., ebenso) II 27, 28 (γαμήσων ἀπαράλλακτον τῇ Ξανθίππῃ) I 338, 11.
γάμος (τὰ κατὰ τὸν γάμον . . μυστήρια): II 300, 19. — Plur. (ὅτι οὐκ ἀπὸ συνήθων ἀνθρώποις γάμων ὁ Ἰησοῦς ἐγεννήθη) I 84, 3.
γενάρχης (τῶν τριῶν τούτων γεναρχῶν = Abraham, Isaak, Jakob): I 304, 24.
γενεαλογεῖν (διαδοχήν): *II 63, 7 (τὸν Ἰησοῦν) *I 159, 13 (von den Juden) *I 303, 19. 305, 2. 13. — γενεαλογεῖσθαι (von Jesus) II 148, 12 (von den Juden) *I 303, 29. 306, 3.
γενεαλογία: I 159, 9. 305, 21 (τοῦ σωτῆρος) II 326, 18. — Plur. . I 159, 10.
γενεθλιαλογεῖν (διὰ Χαλδαίων) . . . I 87, 29.
γενεθλιαλογία: I 143, 31 (ἀπατηλός) . II 151, 21.
γένεσις: *II 276, 16. 29. 277, 31 ‖ 389, 22 (ἐπὶ γῆς) I 239, 10 (Ἰησοῦ) I 84, 4. 12. 85, 14. *31. 86, 18. 30. 91, 12. 102, 11. 27. 108, 19. 110, 11. 17. 111, 1. 6. 158, 4. 191, 11. 12. 20. II 146, 2. 148, 12. 227, 22 (Ἰωάννου) II 331, 13 (κακῶν) *I 333, 23. 334, 34. 335, 16. 23. 24. 26. 28. 336, 8. 12. 19 (κόσμου) *II 121, 19. 123, 3 (λόγου) II 46, 11 (ἐκ λόγων τὴν γένεσιν λαβόντες) II 147, 23 (οὐσία καὶ γένεσις) *II 196, 19. 20. 198, 6. 8. 9. 13. 200, 19 (ἐκ παρθένου) *I 79, 22. 88, 20. 89, 18. 91, 12 (τόπος γενέσεως = τὸ ἐν Βηθλεὲμ σπήλαιον) I 101, 14. 32. 111, 24. — Plur. I 6, 7. ✕
γενητός (ἥλιος): I 9, 9 (κόσμος) I 89, 2. *123, 4 (φύσις) I 175, 3. 268, 31 (τῶν γενητῶν πάντων φύσις) I 231, 8. — Neutr. I 271, 20. 272, 5 (Plur.) II 143, 16-19 ‖ 333, 27.
γενικός (αἴσθησις): I 98, 10. — γενικῶς II 40, 17.
γεννᾶν: I 210, 27. 29. *371, 17. 21 (γέννημα) I 86, 26 (Ἐμμανουήλ) I 86, 23 (τὸν Ἰησοῦν, σκότιον) *I 79, 27 (Μνημοσύνης γεννώσης ἀπὸ Διὸς τὰς Μούσας) I 73, 15 (ἀπὸ παρθένου) I 85, 13 (πατήρ) II 88, 23 (σύστημα νομιζομένων φιλοσόφων) II 253, 13 (τέκνα) I 15, 3 (Φαιναρέτη) II 22, 1. — Pass. I 92, 17. 239, 14. 344, 3. 346, 19. II 272, 13 (βασιλεύς) I 111, 19. 112, 3. 13 (ἐκ Βηθλεέμ) I 102, 6. 12. 16 (βρέφος) II 62, 6 (ἐκ τῆς τοῦ Διὸς γ. κεφαλῆς) II 282, 26 (ὁ Ἰησοῦς) I 84, 3. (86, 29. 102, 8. 108, 22.) 111, 29. 123, 21. 158, 10. (II 65, 8.) (ἀπὸ τῆς Ἰούδα φυλῆς) I 104, 11 (ἀπὸ παρθένου) I 191, 13 (ἀπὸ τῆς παρθένου σῶμα) I 222, 3 (ἐκ παρθένου) I 88, 12. 91, 1 (ἀπὸ τοιούτου πατρός) II 231, 3 (ὁ Χριστός) I 102, 19. 23. 24.
γέννησις (ἀπὸ γεννήσεως): II 143, 5 (χωρὶς γεννήσεως) II 143, 3 (τίνα γὰρ λανθάνει ἡ ἐκ παρθένου γ. Ἰησοῦ) I 60, 2 (τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν τοῦ θεοῦ) II 142, 17 (παρθενικὴ καὶ καθαρά) II 142, 24.
γεννητικός (το γεννητικὸν τῆς μιαρότητος): I 238, 5.
γεννητός (πάντα τὰ γεννητά): II 353, 11 (ὑπερκύπτειν τὰ γεννητά) II 318, 29.
γένος (λογικὸν καὶ θνητόν, scil. ἀνθρώπων): II 297, 3. ✕
γέρας: II 354, 17 (εἰς τοὺς δικαίους) I 299, 31 (ähnlich) I 60, 4. — Plur. II 263, 14 (ἀπὸ θεοῦ) II 126, 14. ✕
γερουσία (ἵνα Μωϋσῆς πιστευθῇ . . ὑπὸ τῆς γερουσίας) . . I 175, 23.
γεῦσις: II 143, 8. 11 (γεύσεως χρωμένης ἄρτῳ ζῶντι) . . . . I 98, 15.
γεωργός (Ἰησοῦς ὡς καλὸς γ. λόγου θεοῦ): II 65, 22. — Plur. (ἀόρατοι) II 246, 27. ✕
γῆ (ἁγία): I 15, 29 ‖ II 179, 18. 181, 17. 182, 4 ‖ 373, 30

19 (τὸ ἐν τῇ γῇ πνεῦμα = Δημήτηρ) I 42, 9. ✕
γηγενής (ἄνθρωπος=Adam): I 307, 8. — Plur. *I 306, 18. *II 113, 5.
γήϊνος (λογισμός): I 35, 8 (σῶμα) I 4, 21 ‖ 222, 2. II 131, 31 (σώματα) I 365, 13 (ὕπαρξις) I 41, 14. — τὰ γήϊνα II 318, 28, 362, 27.
γιγάντιος (δαίμονες... τιτανικοὶ ἢ γιγάντιοι): I 365, 9.
γίνεσθαι (ἐπὶ τοῖς ... βαρβάροις): *II 284, 19 (τοῦ θεοῦ) I 11, 16 (ἐπὶ πολλῶν θεραπεία) I 27, 1 (τὸν Ἰησοῦν) I 89, 6 (ἐπὶ τὸ μνημεῖον) II 59, 28 (πρὸς ἄκροις γ. τοῖς οὐρανοῖς) *II 91, 4. ✕
γινώσκειν (τὸ ἀγαθόν): *II 77, 22 (ἕνα θεόν) I 198, 11 (θεόν) *I 245, 21. 246, 3. *II 184, 2, 4. *215, 13 (τὸν θεόν) I 278, 34. *136, 10. 30. 31. *183, 24. 28. *186, 14. *187, 30. *189, 5. 193, 22. 194, 28. 195, 2. 14. *215, 16 (θεοῖς) *II 212, 8. 215, 12 (τὸν πατέρα) II 88, 27. 194, 23. ✕
γλισχρολογεῖσθαι: I 4, 15.
γλυκαίνειν (τὸ πεφυκὸς γλ.): I 262, 29.
γλυφή (Plur., ἐν λίθοις, für Dämonen) . II 277, 9.
γνῶμα (= Sinn): *II 161, 16. 162, 13. 31.
γνώμη (τοῦ θεοῦ): *II 217, 4. 15. 20. 22. 25. — Plur. (Σέξστου) II 245, 12. ✕
γνωμονικός (τὰ γνωμονικὰ προβλήματα): II 338, 9.
γνώμων (Plur., ἄσκιοι ... βραχύσκιοι ... μακροσκιώτεροι) . .II 338, 11 f.
γνωρίζειν (τὰ θεῖα): II 173, 13 (τὸν θεόν) *II 138, 1. 29 (τὸν πατέρα) II 138, 4.
γνῶσις: I 13, 20, 40, 12 *360, 8. II 198, 25 (εἰς γνῶσιν ἄγειν) II 258, 2 [φέρειν] II 399, 22 (von der γοητεία) I 357, 13 (τῶν θειοτέρων) I 254, 5. (θεοῦ) I 278, 23. *279, 7. II 184, 1. 248, 30 (τοῦ θεοῦ) I 371, 5. II 32, 7. 88, 9. 195, 4. 6 (ἀληθὴς καὶ ὑψηλὴ τῆς ἰδιότητος τοῦ θεοῦ) II 355, 13 (καλοῦ καὶ κακοῦ) *II 98, 11 (ἡ καλουμένη γν.) II 83, 31 (τῆς γνώσεως αὐτοῦ μαρμαρυγάς) II 88, 5 (τῶν μελλόντων) *I 368, 1. II 46, 20 (τῶν ὄντων) I 212, 2 (πατρική) II 346, 5 (τοῦ πατρός) II 88, 17 (τῶν πραχμάτων) I 255, 20 (μετὰ σοφίας) I 229, 29 (γνῶσις σφάλλει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῆς κατὰ ψυχὴν ὑγείας) *I 267, 24 (περὶ τον τοπον) I 336, 34 (νοητὸν γνώσεως φῶς) II 11, 9 (φῶς τῆς γνώσεως) I 43, 16 ‖ II 11, 14. 198, 33 (φῶς τῆς γνώσεως τῶν γραφῶν) I 132, 12 (ἐν φωτὶ καὶ γνώσει πολλῶν) . . I 305, 16.
γογγίζειν (κατὰ τὸ κρυπτὸν τῶν λογισμῶν): II 319, 28, 320, 1.
γογγυσμός . . II 319, 29.
γόης: *II 161, 17. 162, 14. 33 (von Apollon. von Tyana) II 110, 7 (διάβολος) *II 111, 6. 112, 5 (von Jesus) *I 124, 25. 33. 159, 6. 255, 11. 257, 25 (von Moses) I 95, 11. 207, 6. — Plur. I *122, 5. 21. 25. 123, 5. 160, 22. 23. 166, 20. 170, 28. *171, 20. 25. *172, 6. *174, 13. 230, 13. *233, 2. *303, 19. *305, 3. 14. 357, 11. 13. II *84, 25. 100, 28. 102, 11. 116, 27. *186, 22. *190, 22. 26. 27.
γοητεία: I 166, 19. *171, 16. *172, 9. *173, 6. 28. 30. *174, 1. 5. 12. *175, 9. *356, 24. *357, 2. 9. *II 5, 30. 9, 15 (von Christen) I 178, 26 [μαγική] *II 107, 24. 108, 1. 25 (von δαίμονες) I 111, 4 (von Jesus) *I 59, 21. 137, 5. 143, 29. 33. 204, 4 (von Jesus und Moses) *I 176, 8 (von den Juden) *I 77, 13. 16 (von Moses) I 207, 5. *II 45, 16. 22. 55, 9. — Plur. I 145, 25 (von Jesus) I 169, 15. *II 9, 4.
γοητεύειν . . II 276, 2.
γονικλισία: II 396, 21. 397, 16 (νοητή) . II 396, 26.
γράμμα (νομικόν): II 172, 14 (κατὰ τὸ γράμμα) I 131, 24. 132, 26. II 170, 3 (κατὰ τὸ γρ. νόμος) I 127, 4 (κατὰ τὸ γρ. Μωϋσέως νόμος) I 128, 18 (ὡς πρὸς τὸ γράμμα) II 177, 3. — Plur. II 64, 1. 17. 67, 19. 68, 22 ‖ 351, 10 (der Ägypter) I 65, 6 (Ἀσσυρίων) II 85, 1 (τῆς γραφῆς) I 101, 2 (Ἑβραϊκά) I 207, 28 (Ἑβραίων) I 304, 32. 305, 7. 9 (Ἑλληνικά) I 290, 22. II 179, 17 (παρ' Ἕλλησι) II 76, 27 (εὐαγγελικά) I 124, 6 (ἡμέτερα) I 249, 11. 286, 20. II 87, 23 (ἡμῶν) I 321, 24 (θεῖα) I 280, 23. 284, 19. 341, 4. II 19, 13. 75, 21. 108, 23. 119, 6. 120, 22. 121, 24. 126, 21. 140, 17 (ἱερά) I 296, 15. II 18, 6. 7. 70, 5. 77, 10. 106, 29. 115, 23. 155, 32. 181, 13. 185, 14. 216, 26. 219, 22 (ἱερὰ ἡμῶν) I 367, 1 (Ἰουδαϊκά) I 131, 17. 240, 19 (Ἰουδαίων) II 58, 4 (der Jünger) I 224, 24 (Μωϋσέως) I 70, 10. 77, 14. 212, 7. 307, 5. II 106, 3. 113, 16 (Μωϋσέως καὶ τῶν προφητικῶν γρ.) I 130, 29 (νομικά) I 198, 5 (παλαιά = A. T.) I 243, 3. II 95, 22. 176, 19 (Παύλου) I 268, 7 (προφητικά) I 156, 28. II 76, 6 (τὰ ἱερὰ τῶν προφητῶν γρ.) II 89, 1. ✕
γραμμικός (ἀποδείξεις): II 228, 23.
γράφειν (τὰ μετὰ τὸν Ἰησοῦν γραφέντα καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις θεῖα εἶναι πεπιστευμένα): I 240, 20. ✕
γραφή: I 15, 21. 29. 20. 29. 23. 25. 25. 5. 45. 11 ‖ 52,

18. 98, 10. 99, 23. 101, 2. 113, 19. 120, 6. 124, 31. 149, 7. 159, 13. 168, 1. 170, 19. 173, 20. 184, 24. 190, 9. 198, 1. 208, 24. 287, 20. 308, 8. 319, 4. 321, 23. II 16, 23. 17, 18. 62, 27. 95, 24. 126, 5. 17. 18. 127, 24. 132, 21. 140, 12. 149, 10. 162, 31. 210, 2. 218, 15. 261, 10. 271, 17. 287, 18 ‖ 321, 21. 338, 2. 354, 5. 365, 8. 369, 24. 377, 25. 383, 1 (ἀσαφῆς) II 162, 32 (περὶ γενέσεως ἀνθρώπων) *II 120, 29 (Ἑβραϊκή) II 113, 24 (εὐαγγελικὴ) I 109, 25. 137, 10 (ἡμῶν) I 320, 20 (θεία) I 59, 32. 286, 27. 318, 29. II 164, 5. 222, 27 ‖ 353, 8 (Ἰουδαϊκή) I 315, 20 (Ἰουδαίων) I 314, 9 (λέξεις τῆς γραφῆς = τὰ ἱμάτια τοῦ λόγου) II 148, 4 (Μωϋσέως) I 70, 8. 315, 12 (τοῦ νόμου) I 64, 21 (παλαιά) II 175, 20 (πρώτη, vom Evangelium) *I 156, 3 (χωρὶς γραφῆς) I 143, 16. — Plur. I 3, 15 ‖ 214, 26. 284, 13. 286, 21. 288, 11. 308, 5. 324, 17. 340, 18. II 19, 16. 23, 11. 33, 12. 62, 9. 71, 6. 77, 18. 86, 24. 88, 31. 100, 7. 102, 22. 25. 129, 22. 131, 34. 144, 23. 25. 148, 29. 163, 5. 164, 12. 170, 2. 182, 24. 210, 25. 224, 14 ‖ 307, 4. 308, 21. 326, 14. 334, 12. 354, 21. 372. 11. 401, 12. 28 (ἅγιαι) I 3, 15 ‖ II 335. 19 (ἀποστόλων) II 5, 4 (φῶς τῆς γνώσεως τῶν γρ.) I 132, 13 (Ἑβραϊκαί) II 102, 20 (ἐμαί) I 160, 17 (ἡμέτεραι) I 281, 16 (θεῖαι) I 149, 3. 153, 24. 229, 31. 257, 12. 282, 25. 308, 1. 317, 23. II 87, 9. 94, 10. 102, 18. 119, 24. 125, 10. 12. 126, 1. 150, 22. 163, 23. 252, 19 ‖ 317, 28. 385, 31 (ἱεραί) I 374, 1. II 4, 21. 5, 12. 100, 7. 181, 20 (Ἰουδαϊκαί) I 274, 18. 325, 23 (Ἰουδαίων [καὶ Χριστιανῶν]) I 361, 18 (Ἰουδαίων) II 58, 9. 95, 6 (κοιναί) I 181, 24 (Μωϋσέως) II 121, 11 (νομικαὶ καὶ προφητικαί) I 197, 2 (νόμιμαι καὶ προφητικαί) I 196, 25 (ἀπὸ τοῦ θείου πνεύματος) I 286, 18 (προφητικαί) I 206, 7 (προφητῶν) II 5, 4 (αἱ φερόμεναι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ θεοῦ) II 91, 17. — (= Gemälde, ἡ ἐν Σάμῳ) I 321, 7. 11. ✕

γραώδης (λόγοι): II 21, 21.

γρύψ (Plur., grösser als Menschen) . . . I 293, 21.

γυμνάσιον: I 54, 25. II 319, 27 (γ. . . . τῆς ψυχῆς τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν) II 83, 16. — Plur. (ἀπὸ Ἑλληνικῶν δογμάτων καὶ γυμνασίων) I 57, 9. ✕

γυμνιτεύειν . . II 322, 24.

*γυναικωνῖτις . I 251, 7.

γύναιον (in verächtlichem Sinn bei Celsus von den christl. Frauen u. Eva): *I 192, 21. 240, 4. 250, 20. 306, 25 u. s. w. (in gutem Sinn bei Origenes) I 210, 6. ✕

*γωνία (verächtlich von Palästina oder einem Teil desselben): I 277, 14. 306, 20. II 55, 4. 149, 25. 150, 7. 11. ✕

*δαιμονᾶν . . II 191, 8.

δαιμονικός . . II 277, 17.

δαιμονιόθυτον (Plur.): II 238, 13.

δαιμόνιος (δυνάμεις): *II 263, 6 (ἔργα) II 263, 24 (ἰσχύς) *II 279, 23. 281, 14 (μοῖρα) *I 229, 22. 230, 7. 15 (ὄνομα) *I 72, 4 (ῥήματα) *II 191, 5 (σχηματισμοί) *II 109, 1. — Neutr. I 228, 14. 230, 12. 231, 18 (Σωκράτους) II 78, 18 (τόπου) II 251, 23 (Plur.) I 10, 5. 28, 7. 8. 37, 17. 42, 22 ‖ 82, 29. 204, 29. 231, 2. 368, 17. II 5, 18. *36, 23. *39, 28. 110, 13. 137, 28. 156, 17. 158, 28. 186, 7. 224, 17. 230, 20. 245, 3. 246, 15. 249, 10. 251, 24. 28. 272, 15. 275, 8. 278, 13 [Σωκράτους] I 337, 10 [χρηστήρια] I 362, 15. — δαιμονίως *I 222, 11. 224, 8. — vgl. θύειν. ✕

δαιμονισμός (οἱ ἀπὸ δαιμονισμοῦ): II 282, 5 (ἀπὸ νόσων καὶ δαιμονισμῶν) II 275, 17.

δαίμων: *I 146, 16. *II 217, 1. 226, 9. 11. 248, 28. 256, 17 (ἀμήτωρ τις καὶ ἄχραντος) *II 113, 4 (Ἀμοῦν) II 51, 2 (Ἀπόλλων) I 225, 20 (βασιλέως) *II 281, 25. 282, 3 (διάβολος) *II 112, 4 (ἐπιβουλεύων τῇ τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίᾳ) II 81, 24 (Ζεύς) II 50, 18 (δ. der Häretiker) *II 66, 8. 12 (Ἡρακλέος) II 204, 7 (ἰατρός) I 221, 1 (ἱδρυμένος) I 232, 23 (von Jesus) *II 253, 24. 28. 254, 2. 3. 6 (μέγας, καὶ δαιμόνων ἄρχων) I 83, 4 (Orakelgott) I 231, 16 (= Satan) II 115, 27 (= τύχη τοῦ βασιλέως) II 282, 1 (υἱὸς τοῦ πονηροῦ δαίμονος) II 116, 22. — Plur. I 41, 17. 28. 29. 31. 42, 12 ‖ 75, 7. 110, 25. 111, 16. 170, 26. 205, 3. 220, 32. 226, 30. 231, 23. 233, 6. 234, 12. 302, 20. 27. 304, 4. 30. 336, 13. 14. 16. 360, 17. 365, 24. 366, 17. 21. II 47, 3. *112, 24. 158, 9. 10. 13. *216, 19. 22. *217, 7. 18. *218, 4. 11. 16. 18. 19. 20. *219, 12. 29. *221, 17. *222, 12. 15. *226, 2. 6. 7. 12. *227, 12. *242, 9. *248, 26. *249, 5. *251, 21. *256, 19. *262, 4. *275, 6. *277, 8. 18. *278, 18. 28. 30. *279, 5. 7. 11. 25. — δαίμονες (= ἄγγελοι) *II 3, 1. 4, 12. 5, 15 (= heidn. Götter) II 3, 19. *212, 21. 216, 17. 18 (= Orakelgötter) II 185, 21. 25 (ἀγαθοί) I 234, 6. 293, 27 (36 ägyptische Dämonen) *II 274, 24. 275, 30. 276, 3

[deren Namen] *II 274, 27. 275, 24. 277, 7. 15 (ἑπτὰ ἄρχοντες δ.) II 99, 31 ff. (Austreibung der D.) I 96, 6. 110, 27. *122, 8. 172, 8. II 49, 10. 258, 22 [εὐχαῖς] II 291, 7 (Beschwörung der D.) I 303, 33. II 42, 29. 43, 3. 218, 25. 277, 16 (Ansicht des Celsus über die D.) *II 276, 15 ff. (Christen stärker als D.) II 251, 28 (γένος δ.) II 156, 12. 272, 17 (ἐπὶ γῆς) I 75, 10. 226, 29. 233, 25. 302, 14. *II 248, 17. 250, 6 (εἰς τοὺς γόητας συνεργίαι) II 116, 27 (Dankbarkeit gegen D.) *II 273, 30 ff. (δήμιοι) II 247, 6 (διακονεῖσθαι δαίμοσι) I 174, 18 (δορυφόροι τῶν ἀρχόντων δ.) II 225, 22 (Einwirkung auf Menschen) I 370, 27. 28. II 216, 29. 247, 1 ff. 274, 9. 13. 280, 15 (ἐκστάσεις ἀπὸ τῶν δ.) II 279, 20 (ἐνιδρυμένοι ἀγάλμασι) II 256, 12. 25 (ἐπιβουλὴ δαιμόνων) I 227, 2. II 272, 17. 275, 15 (μήτε δαίμονας γινώσκων, scil. Κέλσος Ἐπικούρειος ὤν) I 231, 20 (ἐπιστατοῦντες ποταμοῖς καὶ θαλάσσαις) II 7, 18 (ἔχθρα τῶν δ.) II 280, 17 (ζυγὸν δαιμόνων) I 28, 10 (δ. τοῦ θεοῦ εἰσι) *II 240, 29. 241, 21. 242, 6. 10 ff. (ἰατρικοί) I 232, 17 (Jesus treibt D. aus) I 163, 18 [μυρίους] II 280, 21 (D. bei Jesu Geburt machtlos) I 111, 4 (durch λόγος Ἰησοῦ kraftlos) I 302, 23. II 169, 6 (durch Jesu Namen ausgetrieben) I 76, 14. 121, 24. 233, 10 ‖ II 347, 27 (λιβανωτῷ καὶ αἵματι καὶ ταῖς ἀπὸ τῆς κνίσσης ἀναθυμιάσεσι χαίροντες) I 302, 15; vgl. I 41, 19 f. (λίχνοι) II 235, 27 (λοιδορεῖσθαι δαίμοσι) *II 270, 28 (μάγοι δαίμοσιν ὁμιλοῦντες) I 110, 23 (μαθεῖν παρὰ δαιμόνων) I 360, 10 (μαντικοί) I 232, 17. 361, 4. II 155, 9. 160, 7 (Märtyrer vernichten Kraft der D.) II 258, 28. 30. 259, 6 (δαιμόνων μῆνις) *II 260, 5 (μορφαὶ δαιμόνων) II 277, 10 (μοχθηροί) I 231, 32. II 46, 19. 219, 10. 278, 15 (ὀνόματα δαιμόνων) *II 108, 1. 109, 15 (περίγειοι) II 271, 7. *276, 15. 23. 29. 33. *277, 31. 278, 5 (πονηροί) I 173, 30. 174, 12. 228, 26. II 158, 20 (προσκυνούμενοι) II 230, 14 (Schaden durch D.) *II 251, 15 ff. 252, 5 ff. (σέβειν δαίμονας) I 205, 17 (στρατόπεδον δαιμόνων) II 243, 15 (ἑκάστῳ ζῴῳ συγγενεῖς) I 366, 6. 15 (Tischgemeinschaft mit D.) II 243, 27-248, 13 (τροφὴ δαιμόνων) II 245, 6. 7 (Verehrung der D. durch Opfer) II 240, 25-243, 21 [θεραπεία δαιμόνων] II 75, 13. 218, 26 ff. 278, 19 [θεραπεύειν δαίμονας] I 205, 17. *II 212, 21. 216, 24. 25. 217, 4. 218, 21. 26. 27. 32. 219, 2. 221, 16. 222, 1. 274, 3. 278, 19 (Wirksamkeit der Dämonen, nach Celsus) *II 276, 18-20 (φαῦλοι) I 365, 8. 366, 26. II 155, 9. 218, 9. 10 ff. 228, 26. 258, 23 [πάντες δ. φ.] II 233, 16. 242, 4. 246, 24. 254, 3. 5 (φιλοσώματοι) I 226, 28 (δαιμόνων φύσις) II 226, 15. 243, 5 (δαίμονας εἰληχέναι τὴν ἀνθρωπίνην ψυχήν) II 240, 20 (ähnlich) II 258, 23. — vgl. ἀκάθαρτος ἀπελαύνειν ἀποβάλλειν ἄρχων ἐνέργεια ἐνεργεῖν θεραπεία θύειν θυσία ἱδρύειν καθαιρεῖν κατεπάδειν. ✕

δάκρυον (Plur., ἀγγέλων): *II 56, 9. 59, 10. 12, 16.

δαμάζειν (κτηνῶν δεδαμασμένων) . . II 233, 21.

δεδοκιμασμένως: II 390, 21.

δέησις: II 4, 23. 239, 20 ‖ 333, 11. 14 (Definition) II 331, 4 f.

δεικτικός (τῷ δεικτικῷ τοῦ ποτηρίου) . I 25, 25.

δειλιᾶν . . I 25, 5. 6. 17.

δεινολογεῖν: I 325, 16.

δεινοποιεῖν: I 255, 13. 21.

δεισιδαιμονεῖν: I 129, 16. II 38, 15.

δεισιδαιμονία: I 66, 7. 251, 28. 252, 4. 269, 30. II 35, 17. 47, 12. 87, 28. 269, 20 (Ἰουδαϊκή) II 192, 7.

δεισιδαίμων: I 278, 12. — Plur. I 227, 5. 270, 1.

δεκάλογος (ὅλῳ τῷ λαῷ ἀπηγγέλλετο): I 195, 19.

δεσμός Plur. (τῆς ἁμαρτίας): II 324, 23 (ἀπολυθῆναι τῶν δ.) I 43, 10 *II 272, 3. 273, 23 (τῆς κακίας) II 270, 4 (κοσμικοί) . . . I 15, 9. 12.

δεσμωτήριον (des Sokrates): I 260, 13 (metaph.) *II 268, 15. 270, 2. 14 (Plur., = Tempel der Dämonen) II 185, 24.

δευσοποιεῖν (δόγματα δευσοποιήσαντα . . . τὴν ψυχήν): I 103, 6 (δευσοποιηθέντες ἀπὸ τῆς κακίας) . . . I 259, 5.

δευτερεύειν (ἄξιος τῆς δευτερευούσης μετὰ τὸν θεὸν τῶν ὅλων . . . τιμῆς): II 206, 26.

δηλωτικός Neutr. (mit Gen.): II 60, 1 (mit ὅτι) I 211, 16.

δημαγωγεῖν (= für sich gewinnen) . . I 80, 18.

δημηγορία (Pauli Rede in Athen): I 277, 25 (τοῦ Διός, bei Plato) II 80, 11. 16 (von Häretikern) II 103, 6. 106, 24 (des Juden bei Celsus) . . I 203, 5. 8.

δημιουργεῖν (θεός): I 64, 3. 236, 20. 250, 10. *338, 27. II 231, 22. 273, 28 (λόγος θεοῦ) II 137, 33. — Pass. II 397, 8 (τὰ ἄλογα ζῷα, der Menschen wegen) *I 347, 26 (τῶν δι' ἀνθρώπους δεδημιουργημένων) II 267, 23 (ähnlich) II 274, 10 (τὰ πάντα διὰ τὸ λογικὸν ζῷον) I

373, 2 (τὴν κατ' εἰκόνα θεοῦ δεδημιουργημένην φύσιν): I 354, 17 (ψυχή) I 13, 3 ‖ 261, 14.
δημιούργημα (καλὸν θεοῦ δ., von der Sonne): II 282, 21. — Plur. I 136, 9. 11. 236, 19. 268, 26. 295, 4. 321, 16. 21. 327, 13. II 10, 31. *124, 3. 274, 11 (ἀόρατα) II 187, 28 (τοῦ θεοῦ) I 336, 14. II 12, 6. 38, 21. 214, 26 (τοῖς δι' ἡμᾶς αὐτοῦ δημιουργήμασι) II 248, 24 (δημιουργήματα ὄντες αὐτοῦ) II 274, 4 (πρεσβύτατον . . πάντων τῶν δημιουργημάτων, scil. υἱὸν θεοῦ) II 41, 23.
δημιουργία (τοῦ ἀνθρώπου): II 41, 24 (τῶν ὅλων) . . . I 339, 6.
δημιουργός (φύσις): I 262, 6. — ὁ δημιουργός I 130, 16. 167, 6. 236, 19. 237, 13. 267, 8. 296, 3. 321, 15. 345, 14. 348, 20. 373, 4. II 38, 22. 39, 11. 53, 8. 67, 1. 80, 15. *100, 7. *122, 25. 146, 20. 198, 1. 234, 7 (ἀποστάντας τοῦ δημιουργοῦ ὡς ἐλάττονος) *II 57, 24 (ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ) *II 58, 1 (ἕτερος) *II 123, 10 (θεός) I 268, 30 (κατηραμένος θεός) *II 98, 6 (τοῦ κόσμου) *II 97, 16. 21. 99, 11 (παντὸς νοῦ δ. καὶ πατήρ) II 253, 19 (τῶν ὅλων) I 71, 3. 20. 75, 5. 76, 26. 84, 11. 233, 4. 251, 10. 271, 19. II 11, 16. 28, 14. 41, 1. 65, 25. 108, 20. 136, 22. 192, 11. 261, 14 (τοῦ παντός) II 197, 20. 202, 13. 234, 4. 249, 5. 267, 23 (τοῦ παντὸς δ. θεός) II 149, 34. 224, 5 (πατὴρ καὶ δ. τοῦ παντός) II 282, 23 ‖ 309, 4 (υἱὸς τοῦ θεοῦ δ. τοῦ παντός) II 119, 2 (πάντων) I 327, 21 (ὁ κοινὸς πάντων πατὴρ καὶ δ.) II 269, 11 (δεδωκὼς ὁ μέγας θεὸς τῷ δ. τὸ πνεῦμα) *II 123, 17 (πονηρούς, ἀντιπράττων) *II 123, 23 (προσεχῶς δ. = ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ λόγος) II 130, 22 (πρώτως δ. = πατὴρ τοῦ λόγου) II 130, 24 (υἱὸς τοῦ δ.) *II 143, 32 (φῶς ὁ δ. ἄνωθεν ἐχρήσατο) *II 122, 27. — Plur. (θεοὶ πάντων σωμάτων δημιουργοί) I 327, 11. 17. 18 (ὀνομαζομένων πειθοῖς δημιουργῶν) . . II 128, 6.
δημιωδῶς (ὡς μὴ δ. αὐτοῦ ὀφθέντος) . I 185, 10.
διαβαίνειν metaph.: II 182, 22 (ἐπὶ τὸν θεόν) II 239, 22 (οἱ ἐν τοῖς λόγοις διαβεβηκότες Χριστιανοί) *II 68, 19 (ἐπὶ τὴν θείαν σοφίαν) II 85, 5 (ἐν φιλοσοφίᾳ) . . I 260, 11.
διάβολος: I 11, 5. 17, 18. 18, 1 ‖ 56, 20. 336, 9. 10. II *110, 22. 27. *112, 4. *113, 7. 10. *114, 2. 8. *116, 23. 26. 29. *118, 15. 273, 7 ‖ ⟨394, 1⟩ (τοῦ διαβόλου ἄγγελοι) II 225, 22 (τοῦ πονηροῦ καὶ διαβόλου πᾶσαν τὴν γῆν νενεμημένου) II 169, 4 (σπέρμα τοῦ διαβόλου) II 349, 10 (τυφλὸς καὶ πονηρός) . . I 112, 7.
διάγραμμα (des Celsus): *II 94, 21 ff. 106, 30. 107, 6 (des Origenes) II 100, 3 ff.
*διαδηλοῦν . . II 192, 31.
διάθεσις (τοῦ εὐχομένου): II 313, 18 (πρὸς τὸν θεόν) II 5, 6 (πρὸς Ἰησοῦν) I 138, 16 (χριστῶν) II 271, 15 (τοῦ Παύλου) II 221, 7. ✕
διαθήκη (δευτέρα): I 196, 14 (λόγος διαθήκης θεοῦ) I 21, 7 (ἐπιτηρῆσαι τὴν λεγομένην παλαιὰν διαθήκην) II 346, 13 (ὀλίγα καὶ τῆς παλαιᾶς διαθήκης ῥητά) II 353, 5. — Plur. (τοῦ θεοῦ) I 11, 24 (ξένους τῶν διαθηκῶν) I 200, 25.
διαθλεῖν (Pass.): II 403, 3.
διαιρεῖν (τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν): *II 228, 20 (τὴν . . . θεότητα) II 176, 17 (τοὺς τόπους, von Dämonen) II 248, 29. ✕
διαίρειν (τὸ διηρμένα καὶ οὐράνια ἐπιτελεῖν): I 254, 19.
διαιρετός (θεὸς σῶμα ὤν): II 351, 6 (οὐσία) II 368, 18 (πᾶν σῶμα) II 351, 7.
διαιτητής (von Jesus Christus): I 234, 17.
*διακαρτερεῖν (τὴν δίψαν): I 162, 18. 19.
διακονεῖν (ἄγγελοι): II 4, 18. 22 [τῷ Ἰησοῦ] II 323, 6 (ἄφεσιν ἁμαρτημάτων) I 27, 2. 5. — Med. (δαίμοσι) I 174, 18 (ζῷα) I 327, 7 (τῷ θεῷ) I 277, 10 (τῷ κακῷ) *II 164, 17. 19 (τὸν λόγον) II 173, 15 (πράγματα) I 76, 11 (τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ) . . . II 150, 19.
διακονία (τῶν ἀγγέλων πρὸς τὸν Ἰησοῦν): II 323, 3.
διάκονος: II 377, 18 (λόγος τοῦ θεοῦ) II 14, 3. — Plur. I 21, 28 ‖ *II 250, 20 (τῆς διδασκαλίας) I 90, 2. 114, 2.
διακοσμεῖν (τὸ πᾶν): II 118, 29. — Pass. (αἱ ψυχαί) I 300, 10.
διακόσμησις: I 284, 26. II 21, 24. 25.
διαλέγεσθαι (Christen mit Juden): I 274, 27. 325, 22 (Christen mit Kindern beim Unterricht) I 340, 20 (Tiere, Ameisen untereinander) *I 355, 14. 15. 18. ✕
διαλεκτική (οὐδαμοῦ . . . διαλεκτικὴ ἀλλοτρία σοφισμάτων πολιτεύεται): I 174, 9 (προτρέπει καὶ ὁ θεῖος λόγος ἡμᾶς ἐπὶ διαλεκτικήν) . II 77, 10.
διάλεκτος (ἀνατολική): II 32, 24 (κατὰ τὰς ἁγίας γραφάς) I 3, 16 (Ἑβραίων) I 207, 17 ff. II 115, 8. 208, 23 (θεία) II 31, 17. 19 (ὁ πάσης διαλέκτου κύριος) II 252, 23. ✕
διάλεξις (πρὸς Ἰουδαίων λεγομένους σοφούς): I 95, 4. — Plur. . II 210, 7.
διαλογισμός Plur. (καὶ διαλογισμῶν χριθησομένων): I 326, 13 (πονη-

ροί) I 11, 6 (σοφοί) II 357, 10.
διάλογος (οὐράνιος): *II 232, 11 (περὶ Χριστοῦ, der Christen und Juden) *I 203, 12. — Plur. (πρὸς τὸ κοινόν) . I 248, 20.
διαμονή (ὕλης): I 332, 13 (τῆς ψυχῆς) . I 183, 5.
διανέμησις: II 30, 3 (τῶν ἐπὶ γῆς) II 29, 21 (τῶν ἐθνῶν) . . II 30, 11.
διανήχεσθαι metaph. (τὸν ἀγῶνα ἀδιστάκτως): I 14, 8 (τὸν χειμῶνα) I 27, 21.
διαπλάσσειν (Pass., ἐν τῇ ὑστέρᾳ Φαιναρέτης): II 22, 4.
*διαπρεσβεύειν (τὰ δαιμόνια): II 36, 23. 39, 28.
διασπορά (ἀθροίζειν τοὺς ἀπὸ τῆς διασπορᾶς, von Jesus): II 323, 7 (γενομένου [scil. λαοῦ] ἐν τῇ διασπορᾷ) . I 106, 6.
διάστασις (δοκήσει καὶ διαστάσει) . . II 281, 22.
διάστημα: I 356, 11 (μιᾶς ἡμέρας) II 373, 2. — Plur. (χρονικά) . . II 373, 7.
διασυρμός: I 218, 9. 300, 1.
διατακτικῶς (λέγειν): II 368, 11.
*διατρεῖν . . I 250, 30.
διατριβή (Ξενοκράτους): I 260, 8. 19 (= Unterricht) I 213, 4. 6. II 61, 12 (φιλόσοφος) I 116, 22. — Plur. I 37, 12 ‖ 57, 28. 118, 17. 141, 13. II 199, 3 (μετὰ θεῶν) I 270, 24.
*διαφυσᾶν (σώματα): II 149, 26. 151, 7.
διδασκαλεῖον (τὸ τῶν Πυθαγορείων σεμνὸν δ.): I 247, 20.
διδασκαλία (ἀσεβής, des Tatian): II 356, 24 (christliche) I 272, 4. 292, 13 (ἐπικίνδυνος) I 181, 1 (τοῦ εὐαγγελίου) I 170, 13 (τῶν εὐαγγελίων) I 143, 16 (θεία) I 228, 18 (τοῦ θεοῦ) I 158, 4 (Ἰησοῦ) I 141, 27. 143, 9. 156, 12. 158, 12. 17. 165, 17. 167, 7. 9. 26. 201, 11. 13. 226, 32, 239, 25. 240, 10. II 36, 5. *38, 13. *57, 7. *62, 18. 81, 25. 91, 6. 160, 25. 175, 19. 177, 1. 25. 190, 19. 191, 19. 199, 14. 202, 27. 238, 6. 244, 17. 251, 3 (τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ) I 142, 31 (τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ) *II 57, 23 (Ἰησοῦ Χριστοῦ) II 55, 24 (Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ) II 177, 27. 192, 5 (περὶ κολάσεως) II 254, 11. 266, 13 (νόμους καὶ δ.) I 270, 7 (Παύλου) I 136, 32 (Σωκράτους) I 213, 3 (σωτήριος) I 209, 14 (τρανοτέρα) II 393, 9 (τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ) II 308, 17. 320, 26 (τοῦ χριστιανισμοῦ) II 97, 23 (Χριστιανῶν) I 267, 9 (κατὰ Χριστιανούς) I 210, 8 (Χριστοῦ) II 171, 30 (Χριστοῦ Ἰησοῦ) II 173, 18. ✕
διδασκαλικός (Neutr.): II 300, 9. 24.
διδάσκαλος (Ἕλενος): *II 65, 15 (ἐνεργέστερος) *II 192, 22 (der Häretiker) *II 66, 8 (Ἰησοῦς) II *55, 25. *56, 2. 29. 86. 3. *99, 16. 100, 27. *103, 21. *106, 2. 259, 20 ‖ 364, 3. 366, 30 (τοῦ . . πατρὸς καὶ διδασκάλου) I 13, 12. — Plur. (δ. καὶ παιδαγωγοί) II 127, 4. 6. ✕
διεγείρειν (τὸν ἀκροατὴν ἐπὶ τροπολογίας, scil. Παῦλος) . . I 317, 9.
διεξαγωγή (μακαρία, μετὰ θεοῦ): I 251, 15 (μακαρία, ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ) I 281, 12 (νοῦ) I 270, 26.
διεξοδεύειν: I 260, 15 (τὸν περὶ τῆς ἀθανασίας δ. Σωκράτους λόγον) I 260, 13 (τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, τοῖς τελείοις) I 216, 29.
*διέξοδος (τῆς ψυχῆς): II 92, 5.
διερεθίζειν (τὸ διερεθίσαν Ἰουδαίους πρὸς τὴν . . ἐπιβουλήν) . I 210, 20.
διΐστάναι (ψυχήν): I 4, 20. — intrans. (von den Christen) *I 211, 21. *II 67, 27. 68, 10 (διεστηκότες τόποι) . . . II 226, 26.
δίκαιος: *I 256, 21. II 171, 15. 173, 22. 251, 8 ‖ 394, 4. — Plur. I 46, 28 ‖ II 149, 16. 172, 24. 174, 5. 180, 2. 24. 237, 15. 17. 263, 15. 265, 9. 10. 266, 12. 276, 28. 283, 23. 286, 15 ‖ 383, 7. ✕
δικαιοσύνη (ἐν ᾗ ἀληθὴς δ.): II 345, 20 (= ἰδιοπραγία τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς bei den Platonikern) II 51, 22 (τὸ τῆς δ. ὄνομα) II 51, 18. ✕
δικαιοῦν: *I 161, 18 (τὸν ἀνθρώπων βίον) *I 279, 11. 13. 30. — Pass. I 7, 5 ‖ 122, 24.
δικαιωτήριον (τὰ ὑπὸ γῆν δικαιωτήρια): II 46, 12.
δικαιωτής (τῶν τῇδε): I 274, 13. 275, 7.
δικαστήριον (ἐπὶ ... πρὸ δικαστηρίου): I 7, 20 (θεῖον) I 228, 20 (συγκροτεῖσθαι) I 118, 14. — Plur. (ἐν τοῖς δ.) I 235, 27 (παρ' αὐτοῖς τοῖς δ.) I 5, 22.
δικαστής (ὁ ἐπὶ πᾶσι): I 258, 33. — Plur. II 259, 12 (τῶν ἀπειλούντων ἡμῖν θάνατον δικαστῶν) I 19, 19.
δίκη: I 6, 10 ‖ 373, 15. II 33, 10 (ἀλαζονείας) *II 45, 14 (θανάτου) *II 286, 8 (διὰ τοῦ πυρός) II 16, 7. — Plur. (κατὰ τῶν ἀργῶν) *I 351, 6. 352, 18 (τίνειν δίκας) II 32, 12 [ὑπὲρ ἁμαρτημάτων] I 22, 24 [κατ' ἀξίαν] I 373, 18. ✕
διοδεύειν (τὰ χερουβίμ): I 33, 21.
διοικεῖν (ὁ διοικῶν τὰ σύμπαντα θεός): II 285, 2 (ὑπὸ τοῦ διοικοῦντος τὰ ὅλα λόγου θεοῦ) II 219, 10 [ohne θεοῦ] II 249, 2 (τὰ μεταβλητά) II 433, 4. 5. — Pass. (τὰ μέρη τῆς γῆς) *II 26, 10. 27, 1. 24. 34, 1 (πάντα κατὰ γνώμην τοῦ θεοῦ) *II 217, 5 ff. (ὑπὸ φύσεως) I 327, 5. II 42, 28. 131, 1. 141, 25.
διοίκησις (τοῦ θεοῦ): II 217, 26 (τοῦ παντός) II

313, 14 (τῶν ὅλων πραγμάτων) . . II 217, 14.
διολκή (πολλὴν δ' ἔχει τὰ ζητούμενα πράγματα διολκήν) . . I 212, 4.
διορατικός (Neutr., περὶ τῶν μελλόντων): I 365, 12. — διορατικώτερος II 155, 29 (Plur.) II 156, 4.
διόρθωσις: I *338, 26. 27. *339, 4. 373, 21. II 227, 9. 276, 7 (τῶν ἀνθρώπων) I 122, 27. 227, 4 (ὁ θεὸς προσάγει διόρθωσιν τῷ κόσμῳ) *I 338, 27 (τῶν παίδων) I 340, 24 (τῆς ψυχῆς) I 256, 5. II 289, 12.
διορθωτικῶς (διατεῖναι): II 363, 5 (κολάζειν) II 256, 21.
διασταγμός . . I 18, 8.
διστάζειν (περὶ δισταζομένων) II 381, 20. ✕
διττός (εἶδος): II 190, 6 (νόμος) II 171, 31. — Plur. (Ἑβιωναῖοι) II 65, 7 (ὀφθαλμοί) . II 189, 22.
διϋπνίζειν (θεόν): I 342, 7. — intrans. (von Zeus) *II 149, 24. — Pass. (von Zeus) *II 149, 33. 151, 9.
διχῶς (ἅπτεσθαι τοῦ λεπροῦ, von Jesus): I 99, 1 (οὐκέτι διχῶς, von den Dämonen) . . II 242, 4.
δίψυχία . . . I 11, 7.
δόγμα (ἄθεα καὶ ἀσεβῆ): II 385, 32 (τῆς ἀληθείας) I 117, 19. II 192, 1 (περὶ ἀναστάσεως) II 23, 11 (ἀπόῤῥητα καὶ θαυμάσια) II 303, 5 (ἀσεβέστατα) II 96, 26. 137, 8. 213, 27. 253, 13 ‖ 308, 16. 351, 5 (ἀρχὴ τοῦ δόγματος scil. Χριστιανῶν) *I 130, 27. 131, 8. *II 68, 24 („εἰς βασιλεύς") *II 284, 15 ff. (δεισοποιήσαντα) I 103, 6 (ὅτε ἐγκαλεῖ τις τοῖς ἑτεροδόξοις περί τινων δογμάτων ὡς οὐχ ὑγιῶν, πολλῷ πρότερον αὐτὸς ἔχων τὰ ἐγκλήματα ἐν τοῖς ἰδίοις δόγμασιν) II 125, 7. 8 (τὰ εὐτονώτερα καὶ μείζονα τῶν δογμάτων) II 366, 18 (περὶ θεοῦ) II 88, 13 (Ἰησοῦ) I 236, 2 [ἱερά] I 25, 19 (Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ) II 221, 10 (περὶ οὐρανοῦ) *II 44, 25. 47, 15 (Πλάτωνος) I 141, 5. 213, 5 (in den Psalmen) I 240, 24 (τῆς τοῦ θεοῦ σοφίας) II 303, 13 (περὶ ταπεινοφροσύνης) II 85, 27 (von der Vergeltung) *I 215, 3. *II 264, 14. 266, 6. 9. 267, 11 (vom Weltgericht) *II 15, 7 (Χριστιανῶν) I 268, 14. — vgl. ἀσεβής ὑγιής. ✕
δογματίζειν: I 66, 29. 264, 4. II 187, 22.
δοκεῖν (ἡμεῖς τὸ δοκεῖν ἐπὶ τοῦ παθεῖν οὐ τάσσομεν) I 145, 12. ✕
δόκησις (δοκήσει τὸν Ἰησοῦν ταῦτα πεπονθέναι): I 145, 8. ✕
δοκίμιον . . . I 8, 1.
δοκίς (κομῆται ἢ δοκίδες ἢ πωγωνίαι): I 109, 31.
δολοῦν (τὴν τοῦ χρυσοῦ ... φύσιν τῆς ψυχῆς): I 283, 24.
δόξα (ἀρχαία): II 83, 22 (δυσσεβεῖς) *I 342, 17 (θεία) II 64, 2 (τοῦ θεοῦ) *II 111, 3 (θεοῦ) II 353, 12 (Ἰησοῦ) I 186, 3 (καταφρονεῖν πάσης τῆς παρὰ ἀνθρώποις δόξης) II 342, 3 (κυρία δόξα καὶ ἀληθής) II 342, 4. ✕
δοξάζειν (τὸν θεόν): I 47, 3 (ὡς θεὸν δοξάσαι τὴν Ἀθηνᾶν) II 283, 15 (τὸν τῶν ὅλων πατέρα διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι) II 402, 33. — Pass. I 33, 14 ‖ II 385, 4. ✕
δοξάριον: I 210, 7. II 199, 30.
δοξολογία: II 331, 6. 332, 12. 401, 28. 402, 9. 11. 32 (θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι) II 401, 25.
δουλεία (πρὸς ἀνθρώπους): *II 226, 3 (⟨πρὸς⟩ τὸν θεόν) *II 226, 30. ✕
δουλεύειν (τὸν μέγαν θεόν): *II 165, 14 15 (τοῖς κτισθεῖσιν ἀντὶ θεοῦ) I 214, 17 (τῷ Μωϋσέως νόμῳ) II 6, 19 (τοῖς τῆς ἁμαρτίας νόμοις) II 272, 21 (δουλεύειν τὸν αὐτὸν πλείοσι κυρίοις d. h. Gott und den Dämonen) *II 217, 11. 220, 4. 222, 2 ff. ✕
δουλοπρέπεια . II 280, 26.
δουλοπρεπῶς Compar. Adv.: II 384, 15.
δρακοντοειδής: II 100, 13. — Plur. II 106, 19.
δρᾶμα (von Jesu Tod): *I 178, 20. — Plur. II 344, 12 (τὰ σατυρικὰ δράματα) . . . . II 158, 5.
δρόσος (οὐράνιος): I 28, 19 (ῥήματα δρόσῳ ἐοικότα) II 355, 1 (σωματική) II 337, 24. — Plur. (δρόσοι εὐσεβείας) I 23, 22.
δύναμις (ἄῤῥητος): I 278, 26. *197, 3 (εὐκτική) II 12, 15 (ζωτική) II 400, 17 (θεία) *I 184, 30. II 54, 19. 108, 28. 141, 14. 204, 26. 257, 24. 287, 1 (θεοῦ) II 353, 12. 355, 17 (Ἰησοῦ) I 52, 27. II 399, 14 (τοῦ κυρίου) II 399, 4 (οὐράνιος) *II 161, 10 (Προυνικοῦ τινος ῥέουσαν δύναμιν παρθένου) *II 103, 15 (φρουρός) I 112, 14. — Plur. I 52, 11 (ἀγγελικαί) II 398, 16 (ἅγιαι) II 353, 1 (ἀόρατοι) I 42, 13 ‖ 233, 7 (δαιμόνιαι) *II 263, 6 (ἐξ ἐπῳδῶν) I 81, 20 (θειότεραι) II 370, 16 (ἱεραί) II 280, 13 (κάτω δυνάμεις) I 17, 9 (κρείττονες καὶ χείρονες) II 371, 10 (κύριος τῶν δυνάμεων) II 50, 2 (λίθων τινῶν) *I 357, 5 (πονηραί) I 304, 30 (συνεργοῦσαι ἀνθρώπων σωτηρίᾳ) II 315, 13 (ἐπὶ τῶν φαύλων ἔξω τοῦ παχυτέρου σώματος δυνάμεων τάσσεται τὸ τῶν δαιμόνων ὄνομα) II 5, 20 (ἐκ χρηστηρίων) *II 263, 25. — vgl. ἀντικεῖσθαι. ✕
δυναμοῦν (Pass.): II 174, 1 ‖ 369, 30.

δυναστεία (δαιμόνων): II 259, 7 (ἀπὸ τοῦ λόγου) II 173, 17. ≍
δυνάστης (τοὺς ἐν ἀνθρώποις δυνάστας καὶ βασιλέας ἐυμενίζεσθαι): *II 279, 22 ff. ≍
δυσαγής (ἔθνη τὰ δυσαγέστατα): *II 211, 20. 212, 25.
δυσγενής (τῶν λεγομένων δυσγενῶν) . II 385, 11.
δυσγεώργητος (Compar., χώρα) . . . . II 32, 17.
δυσθεώρητος (ὁ θεός): *II 139, 1. 14. 15. 19. 21 (ὁ θεὸς λόγος ... σοφία) II 139, 15 (λόγος) I 217, 21 (ὁ περὶ τῆς οὐσίας λόγος) II 135, 3 (υἱός) II 139, 24.
δύσληπτος (λόγοι, τοῖς πολλοῖς): I 82, 27 (λόγος, τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει) II 216, 22.
δυσμίμητος (τὸ τοῦ βίου δ.): II 159, 5.
δυσπεριγένητος (πειρασμοί) . . II 327, 19.
δυσπλοΐα (Plur.): I 82, 26. 30.
δυσσεβής Plur.: I 40, 21 ‖ *148, 18. *152, 7. 8 (δόξαι) *I 342, 17. — Superl. *II 99, 10 (οἱ ἀληθῶς δυσσεβέστατοι) . II 100, 6.
δυσφημεῖν (εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα): II 374, 16. — Pass. (von Jesus) I 81, 6.
δυσφημία: I 11, 10 (τοῦ λόγου) II 97, 23. 27. — Plur. I 40, 21 ‖ 124, 32. II 197, 30.
δυσωπεῖν (ἀνθρώπους): I 371, 20 (ὅτι ...) I 94, 16 (μὴ παραδέξασθαι) I 362, 14.
δυσωπητικός (λόγος): I 140, 1.
δυσωπία (πρὸς δυσωπίαν τῶν λογικῶν): I 352, 5.
δώδεκα (κατά τινα τῶν δώδεκα) . . . II 395, 5.

ἐγγαστρίμυθος (Plur.): I 87, 27.
ἔγερσις (τοῦ κρείττονος ὀφθαλμοῦ) . II 190, 14.
ἐγκαινίζειν (τῷ θεῷ οἶκον ἐν ἑαυτῷ) . II 355, 19.
ἐγκαλινδεῖσθαι (ταῖς ἐπιθυμίαις): II 199, 7 (μετὰ παίδων) . II 200, 16.
ἐγκαλλωπίζεσθαι: I 249, 9.
ἐγκατατάσσειν: I 67, 25. — Pass. . . I 23, 5.
ἐγκύκλιος (παιδεία): I 80, 16. — Plur. (μαθήματα) I 253, 16. — τὰ ἐγκύκλια II 211, 10.
ἐγκώμιον (μυρμήκων): I 353, 3. 4. — Plur. (τοῦ βίου) I 52, 11 (τῶν ἀλόγων ζώων) I 355, 6 (τῆς σοφίας) I 240, 27.
ἐγχρίπτειν (τοὺς ὀδόντας): II 327, 24.
ἔθνος (ἁμαρτάνον): I 303, 13 (ἁμαρτωλόν) II 16, 21 (δυσαγέστατα) *II 211, 20. 212, 25 (ἔνθεον) *II 151, 32 (ἐνθεώτατον) *II 151, 29 (ἐνθεώτατα) *II 151, 21. 23 (ἡμῶν τῶν ἀπὸ ἐθνῶν πιστευσάντων εἰς αὐτόν) II 34, 19; vgl. I 131, 23. ≍
εἰδέναι (πάντα, von Celsus): I 77, 12. 85, 19. 91, 8. 105, 3. 126, 10. 159, 12. II 67, 26. 78, 22; vgl. I 198, 15. II 170, 1 (ὁ πάντα εἰδώς, scil. ὁ θεός) *II 152, 10 (τὴν τῶν ὅλων φύσιν, von Philosophen) I 300, 7. ≍
εἶδος (ἀέρος): II 132, 17 (Ἀπόλλωνος) II 78, 5 (ἄτομον) I 327, 17 (τὰ εἴδη τοῦ ἐπιῤῥητοτάτου βίου) II 206, 5 (ἑκάστῳ δαιμόνων εἴδει κοινωνία πρὸς ἕκαστον εἶδος ζώων) I 366, 15 (τῆς ἐξόδου) I 26, 8 (τῶν ἐκπεσόντων θεοῦ) II 218, 19 (τοῦ μαρτυρίου) I 26, 5 (ὄφεων) II 7, 25 (διττὸν τῶν ὀφθαλμῶν) II 190, 7 (ἐν εἴδει παροιμιῶν) I 359, 2 (εἴδη τῶν ποτηρίων) I 26, 6 (πλείονα εἴδη προφητειῶν) *II 160, 33 (φυτοῦ) I 327, 18 (εἴδη φυτῶν) I 345, 10. ≍
εἰδωλόθυτον Plur.: I 21, 30 (τῶν εἰδ. ἀποχή) II 246, 10 (ὁ περὶ εἰδωλοθύτων λόγος) II 240, 32 (τῶν εἰδ. μεταλαμβάνειν) II 241, 4 (χρῆσθαι τοῖς εἰδωλοθύτοις) II 241, 2 (χρῆσις εἰδωλοθύτων) II 238, 12. 240, 26.
εἰδωλολατρεία: I 58, 21. II 81, 23. 87, 27. — Plur. (αἰχοῦσιν [scil. τινές, die Origenes bekämpft] ὡς δυνάμενοι καὶ εἰδωλολατρείας συγχωρεῖν) II 381, 14.
εἰδωλολατρεῖν: I 16, 1. 28, 3. 7.
εἰδωλολάτρης (Plur.): I 28, 5.
εἴδωλον: *II 79, 15. 20. 21. 186, 26. 190, 32. — Plur. I 7, 16 ‖ II 47, 3. *186, 25. *190, 31. *240, 28. *241, 13 (τὰ γὰρ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν δαιμόνια) I 28, 8 (θεοί) I 7, 30 (θεοὺς ὡς εἴδωλα βλασφημοῦντες) *II 186, 24. 190, 30 (τῶν εἰδώλων ... θεραπεία) II 75, 13 (καταλιπεῖν τὰ εἴδωλα) I 28, 2 (καταφρόνησις τῶν εἰδ.) I 214, 15 (λατρεύειν εἰδώλοις) I 7, 23. 28. 28, 12 (ἀπὸ τῶν εἰδώλων μαντείαν λαβεῖν) I 88, 7 (ἡ τῶν εἰδώλων πανθοινία) *II 240, 28. 241, 14 (τὰ εἴδωλα προμνᾶσθαι) *II 186, 22. 190, 22. 26 (προσκυνεῖν τοῖς εἰδώλοις) . I 7, 19. 21.
εἰκών (οὐδ' ἄνθρωπον ἐποίησεν εἰκόνα αὐτοῦ): *II 133, 16 (τοῦ ἀοράτου θεοῦ) II 139, 7-9 (θεοῦ) II 216, 11 (τοῦ νοῦ) II 188, 13 (τοῦ χοϊκοῦ) I 35, 2 (χρῆσθαι εἰκόνι) II 323, 16. — Plur. I 301, 11 (θεῖαι) *II 212, 15. 216, 3 (θεῶν) II 195, 21 (τῶν εἰκόνων κατασκευή) II 235, 15. ≍
εἶναι (τὰ ὄντα): II 368, 3. 6. ≍
εἰρηνεύειν (ὁ πρῶτος πάντων εἰρηνευόντων, scil. ὁ ἀντικείμενος): II 115, 13.
εἰρήνη: II 183, 16 ‖ 366, 20 (βαθεῖα) I 27, 16 (τοῦ κόσμου πρὸς Χριστιανούς) II 259, 1 (παραδόξως εἰρήνην ἄγομεν) II 287, 10 (τὴν εἰρήνην ταράσσειν) II 291, 8. ≍

εἰρμός: I 75, 6. II 163, 2 (τῆς ... ἀπαγγελίας) II 340, 31 (τῶν ἐσομένων) II 313, 8 (ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων) I 91, 28. — Plur. I 280, 10. ✕
εἷς (θεός): I 164, 21 (υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ Ἰησοῦς) I 136, 31. — Neutr. (οὐδὲν γὰρ ἓν τῆς ὕλης καὶ τῶν σωμάτων) II 345, 17 ff.
εἰσάγειν (ὁ εἰσαγόμενος): I 285, 25. — Plur. I 248, 30 (οἱ ἄρτι ἀρχόμενοι καὶ εἰσαγόμενοι) I 247, 9 (οἱ κατ' ἀρχὰς εἰσαγόμενοι) I 248, 2 (οἱ πρῶτοι εἰσαγόμενοι) I 214, 15. ✕
εἰσαγωγή (bei Christen): I 130, 28 ff. II 62, 1. 210, 23 (κατὰ σάρκα) II 138, 15. ✕
εἰσαγωγικός (διαλαβεῖν εἰσαγωγικώτερον): II 395, 14.
εἰσέρχεσθαι (εἰς τὸ βούλημα τῶν γραψάντων): I 266, 5 (εἰς τὸ κοινόν) I 247, 7 (εἰς τὸν τῶν λέξεων νοῦν) I 64, 22 (εἰς τὴν .. συνείδησιν) II 1, 7. ✕
εἰσηγητής (τῶν ἀνοσίων λόγων, scil. Εὐφράτης): II 99, 1.
εἰσκρίνειν (ἑκάστην ψυχὴν ... εἰσκρινομένην σώματι κατ' ἀξίαν εἰσκρίνεσθαι καὶ κατὰ τὰ πρότερα ἤθη) . . I 84, 21. 22.
εἴσοδος (εἰς τὸ βούλημα τῶν γραψάντων): I 93, 6 (ψυχῶν εἰς τὰ θεῖα) II 93, 20. 23.
ἑκατονταπλασιάζειν (Pass.) . . . I 14, 21.
ἑκατονταπλασιασμός (ἀδελφῶν u. s. w.): I 15, 22.
ἐκβάλλειν (ἐκβάλλοντος πάντας τοὺς τοιούτους [scil. ζωγράφους, ἀγαλματοποιούς] . . τοῦ νόμου [scil. Ἰουδαίων]): I 301, 13 (ἐκβάλλει τῆς ἑαυτοῦ πολιτείας Πλάτων ... τὸν Ὅμηρον) I 307, 13. 324, 4; vgl. II 204, 14. ✕
ἔκβασις Plur. (ἐκβάσεσι κρίνεσθαι): I 148, 4. II 80, 18 (ταῖς ἐκβάσεσι πειθόμενοι) . II 161, 30.
ἐκδιαιτᾶσθαι (τὴν Ἰουδαίων πολιτείαν) . I 302, 9.
ἔκδικησις (Ἰακώβου): I 97, 8 (τῶν κατ' αὐτοῦ [scil. Ἰησοῦ] τετολμημένων) I 155, 8.
ἐκδύειν (ἐκδύσασθαι τὸ σῶμα) . . . . I 4, 24.
ἔκθεσις (τῶν Μιθραϊκῶν): II 93, 15.
ἐκκακεῖν (ἐν τῷ πολεμεῖσθαι ὑπὸ τοῦ κόσμου): I 214, 12.
ἐκκλησία: II 292, 11 ‖ 343, 18. 377, 18. 399, 5. 21. 400, 20 (ἡμεῖς οἱ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας) I 132, 22. II 64, 24 ‖ 324, 8 (οἱ ἀπὸ τῆς ἐ.) I 227, 10. II 65, 9. 106, 21. 24. 120, 5 ‖ 360, 27 (διαφορὰ ἐκκλησίας καὶ συναγωγῆς) II 343, 13 ff. (διπλῆ ἐκκλησία ἀνθρώπων καὶ ἀγγέλων) II 398, 28 (ἐπίγειος) *II 103, 14. 104, 19 (ἐπὶ γῆς) II 104, 21 [= γῆ] II 361, 20 (τὰ ἔνδον καὶ μυστικὰ τῆς ἐ. τοῦ θεοῦ) I 218, 7 (τοῦ θεοῦ) I 116, 7. 248, 4. II 119, 29. 292, 7 [im Gegensatz zu denen der Athener, Korinther, Alexandriner] I 227, 13 ff. (θεοῦ) II 292, 17 (κινεῖν τὴν ἐκκλησίαν) II 120, 4 (ἡ κυρίως ἐ. ἁγία καὶ ἄμωμος) II 343, 14 (οἱ ἀπὸ μεγάλης ἐκκλησίας) *II 62, 24 (οἱ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μικροί) II 110, 15. 250, 1 (τῆς ἐκκλησίας οἰκοδομή) II 147, 18 (ἡ ὕλη) II 377, 20 (= ἡ κατὰ θεον πατρίς) II 292, 12 (αὔξησις καὶ πληθυσμὸς τῆς ἐκκλησίας) II 323, 9 (ἡ ἐκκλησία Ἱερουσαλὴμ ... προσκυνεῖσθαι . . λέγεται) II 335, 7 (= ὑποπόδιον τῶν ποδῶν τοῦ θεοῦ) II 353, 3. 360, 24. 25 (βούλημα τῆς ἐ. τοῦ Χριστοῦ) II 23, 20 (Χριστοῦ ἐ.) II 233, 29 (ἓν σῶμα Χριστὸς καὶ ἡ ἐ.) II 151, 3. — Plur. I 17, 23 ‖ 51, 7. 240, 21. II 19, 5. 62, 17 ‖ 323, 10. 344, 3. 399, 11 (ἐ. τινὸς ἐπουρανίου καὶ κρείττονος αἰῶνος) II 104, 20 (ἀντιπολιτευόμεναι ἐκκλησίαις δεισιδαιμόνων) I 227, 5 (ἄρχειν ἐκκλησιῶν) II 292, 5 (αἱ φερόμεναι ἐν ταῖς ἐ. τοῦ θεοῦ . . γραφαί) II 91, 16 (δήμων) I 227, 9. 12 (ἐν ταῖς ἐ. οὐ πάνυ φέρεται ὡς θεῖα τὰ ἐπιγεγραμμένα τοῦ Ἐνὼχ βιβλία) II 58, 16 (τὰ ἐν ταῖς ἐ. φερόμενα εὐαγγέλια) II 106, 4 (τοῦ θεοῦ διὰ Ἰησοῦ) I 121, 22 (τοῦ θεοῦ) I 94, 14. 227, 8. II 59, 11 (τῶν πόλεων) I 227, 7 (αἱ ἐ. ἔχουσι ... ὀλίγους σοφούς) II 85, 2 (συνιστάναι ἐκκλησίας θεοῦ) I 260, 32 (τοσαῦται) I 97, 17 (ἐν Χριστῷ) I 116, 6 (τῶν ὠφελουμένων) I 229, 28.
*ἐκκλησιάζειν: I 292, 20. 296, 14.
ἐκκλησιαστικός (παρὰ τοῖς ἐ.) . . . . . II 97, 1.
ἔκκλισις (τοῦ μοιχεύειν): II 213, 9.
ἔκλειψις (ἡ ἐπὶ Τιβερίου Καίσαρος) . I 160, 7.
ἐκλογή (τῆς ἐκλογῆς ἐκπίπτειν) . . II 310, 17.
ἐκούσιος (πενία, der Philosophen): I 164, 32. — Neutr. (τῆς ἁμαρτίας) II 357, 20 (ἀρετῆς) I 276, 18. ✕
ἐκπεριλαμβάνειν (τὴν ἀλήθειαν, von Celsus): I 333, 27 (πάντα τῇ ἑαυτοῦ προγνώσει ἐκπεριλαβὼν ὁ θεός) . . II 116, 16.
ἐκπίπτειν (ἀπὸ τοῦ Διὸς θρόνου): I 286, 13 (οἱ ἐκπεσόντες θεοῦ) II 218, 20 (ἐκπεσὼν τῆς μακαριότητος) II 115, 14 (τῶν οὐρανίων) II 113, 16. ✕
ἐκπορνεύειν: I 7, 30. 10, 7.
ἐκπυροῦν (πάντα .. οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς ἐκπυρούτωσαν): II 141, 25 (οὐσίαν οὐκ ἴσμεν ἐκπυρουμένην) II 141, 26.

ἐκπύρωσις: I *281, 14. 21. *282, 2. 15. 18. 284, 25. *338, 28. *II 16, 4. 288, 23 (τοῦ κόσμου) I 282, 11. 318, 19. *II 16, 3 (τοῦ παντός) I 338, 6. II 21, 23 (ἐπὶ Φαέθοντος) *I 70, 30. — Plur. *I 71, 12. 13. 281, 19. 282, 5. 335, 13. 349, 13 (πολλαί) *I 70, 23. 28.
ἔκστασις (εἰς ἔκστασιν καὶ μανικὴν ἄγειν κατάστασιν): II 155, 24 (τοῦ κατὰ φύσιν λογισμοῦ) I 289, 11. — Plur. I 220, 31 (ἐκστάσεις διανοίας ἀνθρώπων ἀφιστάναι) I 121, 23 (ἀπὸ τῶν δαιμόνων) II 279, 20.
ἔκτασις . . . I 42, 15.
ἐκτιναγμός (ὀδόντων, = Σενναάρ) . II 31, 23.
ἐκχεῖν (λόγους): I 140, 10 (τὴν ψυχήν) I 5, 8. — Pass. I 9, 28 (αἷμα) I 46, 21 (αἷμα τοῦ Ἰησοῦ) II 257, 15 (ἀπὸ μιᾶς γωνίας ὁ λόγος) II 150, 11 (ἡ τῆς ψυχῆς ταραχή) I 5, 26.
ἔλαφος (πολέμιον τῶν ὄφεων ζῷον) . I 170, 20.
ἐλεεῖν: I 263, 11 (τοὺς ἁμαρτάνοντας, scil. ὁ θεός) *I 193, 28; vgl. *I 259, 11. ≍
ἔλεος, ὁ: I 11, 11 ‖ *257, 9. — ἔλεος, τό I 263, 11. ≍
ἐλέφας (ἀγρίῳ ἐλέφαντι τῷ οὕτω καλουμένῳ νοσήματι): II 114, 6 (ἐλεφάντων δὲ οὐδὲν εὐορκότερον) *I 360, 6. ≍
ἑλικοειδής (ξέσματα): II 120, 29.
ἐλλάμπειν (τὰ ἀνατρεπτικὰ τοῦ ψεύδους): II 153, 6 (φρόνησιν τοῖς . . φιλοσοφοῦσι) *II 77, 8. — Pass. (τὸ ἡγεμονικόν) II 88, 18 (ὑπὸ τοῦ θείου πνεύματος) . . . II 155, 33.
ἐλπίς (ἐπουράνιος): II 384, 17 (θεία) II 84, 20. ≍
ἔλπισμα (πιστὸν Ἐπικούρῳ ἔ.) . . . I 271, 13.
ἐμπαροινεῖν (τῇ προσευχῇ): II 343, 8.
ἐμπεριπατεῖν (ἵνα ὡς ἐν παραδείσῳ πνευματικῷ κύριος ἡμῖν ἐμπεριπατῇ): II 359, 3.
ἐμπιστεύειν (ἑαυτόν τινι): I 234, 15 (θεῷ) I 280, 25 (τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ) I 272, 4. II 276, 25. — Pass. (ὑπὸ τοῦ Ψαραὼ τὸν δεύτερον . . θρόνον) I 319, 26 (χρείας βασιλικάς) I 23, 6.
ἐμπνεῖν (ἐμπνευσθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ) . II 380, 8.
ἔμπνους (πολλάκις δὲ ἐμπνουστότεροι γεγόναμεν) . . . I 11, 30.
ἐμπολιτεύεσθαι (ἡμῖν τὸν θεόν): *I 297, 10 (τοῖς θνητοῖς, scil. τὰ κακά) *I 335, 19. 336, 24. 27 (ἐν . . . ψυχῇ Μωϋσέως . . . πνεῦμα θεῖον) I 71, 3.
ἐμφύρειν (ἐμπεφυρμένος κακῷ) . . . I 18, 6.
ἐμφυσᾶν (Pass., von Adam): *I 306, 24. 308, 14. 15.
ἐμφωλεύειν (τοὺς ἰχθύας ἐμφωλεύοντας αὐτοῦ ταῖς φολίσιν) . . . I 323, 14.
ἔμψυχος (τὸ ἀληθινὸν φῶς): II 137, 18. — Plur. (ἐμψύχων ἀπέχεσθαι) II *45, 9. *53, 27 ff. 159, 24. — vgl. λόγος. ≍
ἐναβρύνεσθαι (τοῖς ἀνθρώποις ἐπ' εὐσεβείᾳ): II 341, 30.
ἐναδιαφορεῖν (πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν): II 81, 22.
ἐνανθρωπεῖν (von Jesus): I 120, 9. 121, 1. 213, 24. II 138, 24 (τοῦ θεοῦ υἱός) II 41, 21 (ψυχὴ ἱερὰ τοῦ Ἰησοῦ) II 168, 16. — vgl. λόγος. ≍
ἐνανθρώπησις (von Jesus): I 213, 25.
ἐναντίος (ποιοῦντες τῷ θεῷ ἐναντίον τινά): *II 110, 22; vgl. 116, 12. 15. 20 (ἐναντίος τις ἦν τῷ μεγάλῳ θεῷ) *II 122, 28. — Plur. (οἱ ἐναντίοι ἄγγελοι) II 252, 9. ≍
ἐναπερείδειν (μόνῃ τῇ λέξει τὴν διάνοιαν): I 309, 6.
ἐναποθησαυρίζειν (ἐν τῷ θεῷ ἐναποτεθησαυρισμένα . . . θεάματα): I 13, 25 (πλοῦτος) II 344, 20.
ἐναποκρύπτειν (ἡ ἐναποκεκρυμμένη αὐτοῖς ἀλήθεια) . . . II 46, 16.
ἐναργής (θεός): II 4, 6. 276, 4 (οὐδὲν ἐναργὲς βλέπω) *II 136, 12. 137, 10 (ἐναργὲς τῆς προφητείας) I 102, 18 (ἐναργεῖς . . . προφητεῖαι) I 103, 24 (φάσματα) *II 259, 28. — ἐναργῶς (ἐφεστῶτος θεοῦ . . .) I 6, 4 (ἐώραται δαίμονας ἐξελάσαν, scil. ὄνομα Ἰησοῦ) I 76, 14 (αὐθις φαίνεσθαι, von Aristeas) *I 222, 11. 224, 9 (προφητεύειν) *II 6, 3. ≍
ἐνατενίζειν (τῷ βουλήματι ἑκάστης . . λέξεως): I 217, 10 (τῇ ἀρχῇθεν αὐτῶν πολιτείᾳ) . . I 308, 8.
ἐνδεῖν Pass. (νόσοις ἀνηκέστοις): *II 260, 9 (τῇ σαρκί) *II 193, 2. 196, 10 (θνητῷ σώματι, scil. νοῦς) II 247, 26 (σώματι ταπεινώσεως ἀνθρώπων, scil. νοῦς) II 88, 6 (φθαρτῷ σώματι) I 9, 13 (ψυχῶν . . . εἰς σῶμα ἐνδυμένων) . . II 31, 8.
ἐνδέον (τὸ ὑπερέχον καὶ τὸ ἐ.): I 293, 20 (τὸ ἐ. τῇ φύσει ἡμῶν) I 258, 19.
ἐνδημεῖν (τῷ τῶν ὅλων κυρίῳ) . . I 5, 24.
ἐνδιάθετος (εἴτε ἐνδιαθέτῳ εἴτε καὶ προφορικῷ, scil. λόγῳ) . . . II 135, 19.
ἐνδιαθήκος (ὡς μὴ ἐνδιαθήκῳ, scil. τῇ τοῦ Τωβὶτ βίβλῳ) . II 332, 4.
ἔνδον (τῶν μὲν ἔνδον . . . τῶν δὲ δοκούντων ἔξω, vom Christentum): II 292, 19. ≍
ἔνδυμα (κρεῖττον): II 183, 4 (τῶν θείων νοημάτων) II 148, 4. — Plur. II 148, 6. 176, 8. 183, 19. 20 (Ἰησοῦ) . . . II 138, 21.
ἐνεπιδεικνύναι (Med., τὴν ὑπομονήν) . I 15, 16.
ἐνέργεια: II 216, 21 ‖ 310, 21 (ἀντικειμένη) II 308, 16 (von Christen) I 269, 14 (δαιμόνων) I 111, 5. 302, 27 (θεία) I 174, 2. 213, 19 (εἰς τὴν κατα-

χωχήν) II 157, 27 (ὀνομάτων Ἑβραίων) I 73, 1 (εἰς παιδοποιΐαν χρήσιμος) II 316, 23 (τοῦ πείθοντος) II 127, 33. — Plur. I 351, 17 ‖ II 368, 11. 15 (ἀντικείμεναι) I 20, 15 (τῶν δαιμόνων) I 110, 27. II 270, 29 (ἐνεργείας ἐνεργεῖν) II 186, 7 (τοῦ θείου λόγου) II 150, 6 (παράνομοι) II 378, 9 (τεράστιοι) I 242, 26.

ἐνεργεῖν: I 24, 3. 28, 4. 44, 13 ‖ 76, 18. 111, 17. 228, 17. 231, 17. *347, 9. 20. 366, 2. 371, 23. II *109, 28. 127, 32. 186, 4. 216, 20. 247, 8. 262, 8 ‖ 313, 12. — Pass. I 172, 12 ‖ II 313, 11 (χοιρεῖα ἐνεργούμενα ὑπὸ πονηρῶν δαιμόνων) I 174, 12 (οἱ δαίμονες) II 216, 29 (δαιμόνων ἐνεργούντων κατὰ τῶν ἀνθρώπων) I 41, 28 [λοιμούς] I 82, 29 [τὰ χείρονα] I 41, 29 (ἐνεργείας ἐ.) II 186, 8 (ἡ Ἰησοῦ δύναμις) I 94, 9 (ὄνομα Ἰησοῦ) I 76, 14 (ἐνεργουμένη κοσμοποιΐα) II 131, 18 (κατὰ Μωϋσέως) II 52, 21 (κατά τινος) II 252, 10 (ἐπὶ κοινῷ κακῷ) I 153, 28 (τὸ ὅλον σῶμα) II 120, 3.

*ἐνεργολαβεῖν (τῇ πλάνῃ): I 178, 11. 179, 9.

ἐνήδεσθαι (τῷ . . . λόγῳ): I 250, 13.

*ἐνηλοῦν (σταυρῷ ἐνηλώθη, scil. Jesus): II 103, 22. 106, 1.

ἔνθεος (ἀνήρ): *I 309, 9 ἔνδρες) *I 306, 22. 307, 4. 8. 15. 19 (ἔθνος) *II 151, 29. 30. 32 (ἔθνη) II 151, 20. 22 (Παίοδος) *I 308, 29 (Ἰουδαῖοι) II 152, 1 (λογισμοί) II 395, 10 (λόγοι) II 117, 27. 161, 24 (νομοθεσία) I 208, 10 (ποιητής) *II 192, 1 (ποιηταί) *II 191, 24. 26 (προφητεῖαι) II 162, 24 (φωνή) *II 259, 24. — ἐνθέως (βοᾶν) II 181, 12 (εἰρηκέναι) II 192, 11 (εἰρημένα) . . .*II 87, 22.

ἐνθουσιᾶν: *I 101, 20. 102, 5. II 75, 22.

ἐνθουσιασμός: II 195, 2.

ἐνιδρύειν (δαίμονες ἐνιδρυμένοι τισὶν ἀγάλμασι): II 256, 12.

ἐνιστάναι (τὰ ἐνεστηκότα): I 4, 11 (ὁ ἐνεστηκὼς ἀγών) I 5, 12 (ἐνέστη καιρός) I 39, 1 [καιρὸς μεγάλου πειρασμοῦ] I 45, 6 (ἡ ἐνεστῶσα πραγματεία) II 182, 5 (ἐνεστηκυῖα πρόφασις) I 44, 1 (ὅσον οὐδέπω ἐνστήσεσθαι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ) I 136, 19 (ὁ ἐνεστὼς ἐκ τοῦ νόμου φόβος) II 213, 22 (ἐνέστηκε χειμών) I 43, 23. ≍

ἐννήχειν (ἐννηχόμενος βορβόρῳ) . . . I 298, 30.

ἐννοεῖν (τὸν θεόν): II 318, 30. ≍

ἔννοια (ἀδιάστροφος): I 164, 20 (ἐν ἡμῖν) II 354, 14 (τοῦ θείου) *I 330, 31. 359, 11. 361, 10. 363, 13. II 168, 25 (θεία) *I 359, 15. 369, 10 (θειότεραι) *I 361, 13. 17 (τοῦ θεοῦ) I 284, 27. 369, 11 ‖ II 354, 26 (περὶ θεοῦ) I 302, 17. 361, 15 [μεγάλαι καὶ πνευματικαί] II 350, 4. ≍

ἐνορᾶν (τοῖς ἀγάλμασι): II 195, 23 (τῷ τοῦ παντὸς δημιουργῷ) II 202, 13 (εὐαγγελικῇ φωνῇ) I 14, 5 (θεοῦ . . ἐνορῶντος . . τοῖς λογισμοῖς) II 202, 15 (τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ) II 47, 4 (θεῷ) I 6, 8 ‖ II 159, 14. 235, 24 (καρδίαν ἐνορᾶν θεῷ) II 139, 13. ≍

ἐνοῦν (διὰ τοῦ ἐνοῦντος αὐτῷ [scil. θεῷ] υἱοῦ θεοῦ . . .): II 292, 23. — Pass. I 10, 21 (τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ) II 280, 20. 292, 23 (τῇ Ἰησοῦ ψυχῇ ᾠκειῶσθαι καὶ ἡνῶσθαι II 43, 27 (τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ ἡνῶσθαι . . . τὴν τοῦ Ἰησοῦ ψυχήν) II 119, 4 (τῷ μονογενεῖ) II 302, 3 (οὐσία) II 368, 19 (δι' ὅλων ἡνωμένη πέτρα) I 191, 16 (σῶμα ἡνωμένον τοῦ παντὸς οὐρανοῦ) I 98, 8 (ἑνοῦσθαι τῷ αὐτολόγῳ τὸν τέλειον) II 119, 21.

ἔνστασις (τηρεῖν τὴν ἔ.): I 22, 2 (ὑπομονὴ καὶ ἔ.) I 138, 18.

ἐνσωμάτωσις: I 94, 8. 163, 10. II 150, 2.

ἔντερον (ἀπευθυσμένον): II 397, 12.

ἔντευξις (= Bitte): II 4, 24 ‖ 301, 20. 323, 26. 332, 19. 25. 333, 4. 11. 13. 364, 2. (Definition) II 331, 7 f. — Plur. II 4, 15. 230, 26. 291, 15 ‖ 400, 28.

ἐντολή: I 316, 22. 368, 16 (τοῦ διδασκάλου) II 259, 20 (τοῦ Ἰησοῦ) II 77, 17. 106, 26 (τοῦ κυρίου) I 43, 18 ‖ II 185, 3.

ἐντρέχεια (ἐν ἀνθρώποις): I 355, 8.

ἕνωσις: II 345, 19 (ἑνώσει καὶ ἀναχράσει) I 237, 8 (οὐ φυσική) . I 191, 15.

ἐξαγριαίνειν (intrans., πρὸς τὸν ἄνθρωπον): II 280, 17.

ἐξαγριοῦν Pass. (ἐλέφαντες κατὰ τῶν ἀνθρώπων): I 371, 11 (θηρία καθ' ἡμῶν) . II 327, 23.

ἐξάγωνος (οἱ σίμβλοι καὶ τὰ ἐξάγωνα): I 352, 13.

ἐξαφανίζειν: I 82, 3 (τὴν τῆς κακίας χύσιν) I 263, 19 (τὴν κακίαν) I 283, 25. II 239, 30 (γήϊνον . . λογισμόν) I 35, 8 (τὸ σκότος τῶν ἀσεβῶν δογμάτων) II 137, 8. — Pass. (πυρί, von Sodom u. Gomorrha) *I 291, 5 (τὸ ἐντεθὲν ἡμῖν σπέρμα πονηρόν) . . II 349, 14.

ἔξεδρος (λόγος, οὐκ ἔ.): I 277, 28.

ἐξελιγμός (τῶν ἐσομένων): II 315, 6.

ἐξελκύειν (βέλος): II 1, 8.

ἐξεπαίδειν (δαίμονας): I 96, 6.

ἐξετάζειν (Pass., vom Martyrium): I 15, 7. 14. ≍

ἐξέτασις (τῶν θείων γραφῶν): II 385, 31 (vom Martyrium) I 11, 4 [τῆς πίστεως] I 10, 20 [Plur. I 33, 7. ≍

ἐξεταστήριον (τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἀγάπης): I 8, 1.
ἐξευγενίζειν Pass. (ὑπὸ τοῦ λόγου): I 249, 17 (φόβῳ) II 336, 17.
ἐξευμενίζειν Med. (τοὺς ἐν ἀνθρώποις δυνάστας): II 279, 26 (τὸν θεόν) II 280, 1 ff.
ἐξευμενισμός (ἀνθρώπων καὶ βασιλέων): II 280, 23.
*ἐξηγητής (Plur., τῶν ἱερῶν ἐκείνων) . . II 263, 1.
ἐξηγητικός Neutr. Plur.: I 317, 1 (τοῦ εὐαγγελίου) II 60, 4 (ὑπερτιθέμεθα εἰς τὰ ἐξηγητικὰ τῶν προφητῶν) II 182, 6; vgl. Stellenregister S. 430. ≍
ἐξητασμένως (ἐνορᾶν): I 14, 5 (παραδιδόμενα) I 214, 20 (τὸ θεῖον ἐ. σέβειν) . . . II 239, 2.
ἐξιστάναι Med. (τοῦ θεὸς εἶναι): I 262, 26 (πρωτείων) I 15, 18 (Πυθία) II 156, 10 (περὶ πλούτου καὶ τῶν ἐξισταμένων) . . . II 174, 26.
ἐξισχύειν . . II 302, 5.
ἐξομνύναι Med. (τὸν Ἰουδαϊσμόν): I 205, 20 (τὸν χριστιανισμόν) I 7, 20 ‖ 78, 7. 142, 20. II 189, 12. 262, 25.
ἐξομολόγησις: II 401, 22. — Plur. . . II 402, 24.
*ἐξοπτᾶν (τὸ ἄλλο πᾶν ἐξοπτήσεσθαι γένος): II 15, 3. 17, 11. 18, 4.
ἐξουδενοῦν (Pass.): II 327, 27.
ἐξουθενεῖν (ἐπὶ ἰδιωτείᾳ ἐξουθενούμενοι καὶ μωροί) . . . II 199, 12.
ἐξουσιάζειν (Pass.): II 361, 19.
ἐξυδάτωσις (Plur.): I 71, 14.
*ἐξυπνίζειν (Ζεὺς ἐξυπνισθεὶς . . . τὸν Ἑρμῆν ἔπεμψε) . . II 149, 29.
ἔξω (οἱ ἔξω, scil. τῆς πίστεως): I 5, 26 ‖ II 197, 15. 292, 20. ≍
ἔξωθεν (τοῖς ἔ. μαθήμασι πεπαιδευμένοι): II 84, 28. ≍
ἐξωτερικός (ἀκοαί): I 217, 23 (λόγοι) I 60, 10. 242, 15. — τὰ ἐξωτερικά I 60, 8.
ἑορτάζειν (δαιμονίοις): II 137, 28 (χρὴ ἑ. ἐσθίοντα τῆς σαρκὸς τοῦ λόγου) II 239, 20 (μετὰ τοῦ πνεύματος . . κατὰ σάρκα) II 240, 21. 22. ≍
ἑορτή (ἐν ὁλοκλήρῳ καὶ ἀδιαλείπτῳ ἐστὶν ἑορτῇ ὁ ἀεὶ βίος κατὰ τὸν θεῖον λόγον): II 240, 9 (ἀζύμων) II 373, 10 (κατὰ πνεῦμα) II 240, 23. — Plur. II 373, 5 ff. (δημοτελεῖς) *II 238, 18 ff. 240, 12 ff. (τοῦ ἐνιαυτοῦ) II 374, 22 (ὁ περὶ . . . ἑορτῶν . . . νόμος) I 128, 22. ≍
ἐπαγγελία: I 243, 6. 269, 27. 271, 27. II 49, 17. 82, 8. 170, 14. 171, 11. 172, 25. 236, 3 (ἀλλότριοι τῆς ἐ.) I 108, 30 [τῶν ἐ.] I 200, 26. II 224, 16. 257, 23 (γοήτων) I 357, 11. II 102, 11 (θεότητος) II 113, 19 (τοῦ θεοῦ) II 23, 21. 173, 7 (ὡς ἀπὸ θεοῦ) *II 70, 7 (Ἰησοῦ) I 129, 13. 170, 14 (über Jesus) I 85, 13 [θεός] I 123, 6 [λόγος] I 114, 5 [υἱὸς θεοῦ] II 81, 8 (von den Juden) I 204, 24. — Plur. I 109, 23. 281, 10 (τοῦ θεοῦ) I 104, 19. II 128, 16 (κατὰ τὸν νόμον) II 170, 27. 171, 7 (ἐπὶ συνθήκαις) II 286, 25. 27 (διὰ τοῦ Χριστοῦ περὶ τῶν δικαίων) II 266, 12.
ἐπαγγέλλειν Med. (ἁγίαν γῆν): II 179, 18 (τοῖς δικαίοις) II 265, 9 (δυνάμεις) I 174, 15 (ἕτερον θεόν) II 89, 23 (θεραπεύειν) I *268, 3. 288, 7 (Ἰησοῦς) *I 135, 6. 137, 12 (λόγος) I 245, 7. II 122, 21 (νόμος) II 171, 4 (τεράστια) I 170, 28. 172, 3. ≍
ἐπάδειν (δαίμονας): I 72, 28 (φάσματα ἐπιφαινόμενα τοῖς ἐπᾴδουσι) II 9, 6.
ἐπαισχύνεσθαι (τὸ Χριστοῦ εὐγενῶς ὄνομα φέρειν): II 385, 1. ≍
ἐπακολούθησις (τὰ κατ' ἐπακολούθησιν τῶν ἐκ προνοίας θεοῦ): II 218, 1.
ἐπακολουθητικός (ἡ τῶν ἀσωμάτων ὑπόστασις): II 368, 1.
ἐπακούειν (von der Gebetserhörung): II 313, 21 ff. 357, 27. 358, 8. 383, 12. ≍
ἐπανάβασις . . II 388, 1.
ἐπανόρθωσις (διὰ τοῦ Ἰησοῦ): I 277, 13. ≍
ἐπανορθωτής (ὅλου τοῦ κόσμου ὁ Χριστός): I 280, 14.
ἐπαοιδός (τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐπαοιδῶν) . I 173, 11.
ἐπαπορεῖν (φρονίμως ἐπαπορῆσαι τῇ γραφῇ): I 159, 12. ≍
ἐπαπόρησις: I 24, 14 ‖ II 221, 19. — Plur. II 154, 2.
ἐπαφᾶν (Med., τῶν πραγμάτων) . . II 66, 11.
ἐπειπεῖν (πνευματικῇ εὐλογίᾳ): I 98, 27. — ἐπειρῆσθαι . . I 20, 20.
ἐπεισάγειν (αἱρέσεις): I 156, 12 (διδασκαλίαν) I 110, 12 (τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων λόγον) I 80, 19 (λόγον καὶ δόγματα): I 133, 24. ≍
ἐπεισκρίνεσθαι (ἡ φαντασία τῷ νῷ) . . II 344, 24.
ἐπελαφρίζειν (πᾶσαν περίστασιν) . . II 90, 26.
ἐπεύχεσθαι: I 370, 2 (τῷ υἱῷ ἑ. προφητικῶς) II 159, 25.
ἐπήκοος (ἐπηκόου θεοῦ τυχεῖν): II 383, 24. ≍
ἐπιβαίνειν (τῇ ἰδιωτείᾳ): I 61, 15.
ἐπιβλαβής (διδάσκαλος): I 85, 10.
ἐπιβουλεύειν (τοῖς αὐλοῖς): II 32, 1 (βρέφος) II 62, 6 (δαίμων) II 81, 24 (δαίμονες) II 272, 17 (von Jesus) I 167, 13. 204, 2. 219, 16. 292, 7. II 47, 7. 167, 20 (λόγῳ) II 61, 21. 165, 7 (Σιμωνιανοί) II 81, 24 (συνεστίοις) I 151, 22 (συντραπέζοις) *I 148, 17. 152, 7. — ὁ ἐπιβουλεύων (ἐπιβουλεύει ὑπὲρ

τοῦ καταβαλεῖν πτωχὸν καὶ πένητα) II 384, 10. ✕
ἐπιβουλή (δαιμόνων): I 227, 2. 302, 18. II 275, 15 (Ἡρώδου) I 120, 13 (κατὰ τοῦ Ἰησοῦ) I 97, 5. — Plur. (τῶν ἀδελφῶν) *I 315, 28. *II 63, 12; vgl. Z. 8 (νοηταί) II 337, 17. ✕
ἐπίγειος Neutr.: II 364, 2. — τὰ ἐπίγεια II 330, 11 ff. 336, 21 ff. (περὶ ἐπιγείων εὔχεσθαι) II 328, 6 [προσεύχεσθαι] II 316, 27. ✕
ἐπιγένημα (τὸ κατὰ συμβεβηκὸς καὶ ἐξ ἐπιγενήματος ἀγαθόν): II 114, 19.
ἐπιδεικνύναι (Med., οἱ ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἐπιῤῥητότατα ἐπιδεικνύμενοι): *I 246, 8. 15. 27. 247, 19. 248, 7. ✕
*ἐπιδεικτιᾶν: I 278, 20. 32.
ἐπιδεκτός (πασῶν τῶν ἐνεργειῶν, scil. οὐσία): II 368, 14.
ἐπιδημεῖν (ἄγγελος τοῦ θεοῦ): *II 61, 25 (ἄγγελοι) I 111, 5. II 249, 25 (ἄνθρωπον) I 111, 16 (ἀντίχριστος) II 116, 32 (ἀρετὴ ταῖς ψυχαῖς) I 263, 16 (δύναμις θεοῦ) I 277, 30 (ὁ ἐπιδημήσων) *I 157, 11 (ζωή) I 196, 22 (θεός) I 278, 26. II 1, 12. 13. 3, 24. 16, 13 [θεόθεν] I 231, 27. II 82, 8 [πνεῦμα θεοῦ] I 368, 20. II 235, 30 (Ἰησοῦς) I 112, 31. 168, 30. 181, 12. 225, 24. 30. 297, 26. 337, 23. II 35, 5. *58, 6. *59, 2. 81, 6. 13. 145, 4 (λόγος) I 62, 13. 123, 12 [θεῖος] II 150, 5 [ὁ ἐν τῷ Ἰησοῦ ἐπιδημήσας λόγος] II 270, 23 (Moses u. Jesus) I 95, 5 (σωτὴρ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων) I *203, 16. *205, 27. *206, 4. 9. 373, 16. *II 57, 6. 22. 25 (υἱὸς τοῦ θεοῦ) II 315, 1 (ἐξαίρετόν τι χρῆμα) I 279, 24 (Χριστός) I 134, 6. 162, 28. 204, 5. 274, 25. 275, 21. 289, 25. 296, 16. II 57, 18. 150, 10 (Χριστοῦ δύναμις) I 202, 7 (ψυχή) I 84, 24. 85, 7. ✕
ἐπιδημία (Ἰησοῦ): I 104, 3. 119, 23. 134, 18. 158, 19. 195, 27. 225, 27. 288, 21. II 53, 18. 75, 12. 150, 7. 160, 21. 169, 5. 171, 11. 270, 5 ‖ 343, 21 (τοῦ κρείττονος) II 156, 2 (τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ) II 349, 13 (πρώτη) I 163, 11 (σωματικὴ Ἰησοῦ) II 323, 4 [Χριστοῦ] II 351, 10 (σωτῆρος) I 91, 11. 100, 19 (Χριστοῦ) I 102, 17. 25. 213, 20. 274, 8. 18. 275, 29. 279, 20. II 160, 14 (τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ) II 347, 6. — Plur. (ἀγγέλων θεοῦ) I 350, 3 (δύο Χριστοῦ) I 107, 3. 157, 7. 289, 16. 17.
ἐπιδιαμένειν: I 218, 28. 300, 12 (ψυχήν) . I 218, 27.
ἐπιδιαμονή (τῆς ψυχῆς): I 270, 23. 271, 4. 16.
*ἐπιδιανέμειν (ἡμέρας τινὰς τῇ κοσμογονίᾳ): II 130, 10.
ἐπιθολοῦν (Pass., τὸν νοῦν): II 318, 2.
ἐπικαλεῖν: II 274, 31. — Med. II 84, 13 (τὸν θεόν) II 249, 23 (θεὸν ἐ. δι' αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ) II 153, 5.
ἐπικεκρυμμένως (λέγειν): II 16, 23. 33, 28.
ἐπίκηρος (ἡμῶν γένος): II 280, 14 (σῶμα) II 340, 1.
ἐπίκλησις (τῶν ἀγγέλων): I 76, 9 (τοῦ θεοῦ) I 304, 2. — Plur. . II 49, 17.
*ἐπίκλυσις (Plur.): I 70, 24. 281, 19.
ἐπικρατεῖν (ὁ ἐπικρατῶν λόγος): I 43, 1. ✕
ἐπίκρυψις (μετ' ἐπικρύψεως): I 186, 13. 266, 3. 270, 11. II 163, 3 (μετά τινος ἐπικρύψεως) II 116, 32 (χωρὶς παντὸς λόγου καί τινος ἐπικρύψεως) I 309, 3 (χωρὶς πάσης ἐπικρύψεως) . II 162, 3.
ἐπιλάμπειν (τοῦ ἡλίου .. αὐγαῖς ἐπιλαμπούσαις αὐτοῦ τῇ ψυχῇ): II 173, 29 (τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, scil. Ἰησοῦν) II 192, 12.
ἐπίληπτος: I 244, 23 (Ἰησοῦς) I 165, 10. — Neutr. I 165, 9.
ἐπίλογος (τοῦ Κέλσου Ἰουδαίου) . . . I 201, 7.
*ἐπιμελητής (Plur. = Dämonen): II 268, 15. 270, 2. 14.
ἐπίμονος (διὰ ἐπιμόνου εὐχῆς): II 327, 8. — ἐπιμόνως (βεβαμμένοι) I 259, 4.
ἐπιμορφάζειν (οἱ ἐπιμορφάζοντες τῷ δοκεῖν τὴν τοῦ καλοῦ φαντασίαν): II 344, 14.
ἐπίνευσις (πρὸς τὰ λεγόμενα) . . . II 128, 17.
ἐπιούσιος (Bedeutung): II 366, 33 ff. (τὸ „ἐπιούσιον" παρὰ τὸ ἐπιέναι κατεσχηματίσθαι, von Origenes bestritten) II 372, 3 ff. ✕
*ἐπιπέτεσθαι (τὰ περὶ τῆς ἐπιπτάσης τῷ σωτῆρι ... περιστερᾶς): I 90, 23; vgl. I 92, 2.
ἐπίπνοια (κρείττονος . . δυνάμεως): I 300, 19 (θεοῦ) I 335, 30.
ἐπιῤῥητος (ἄνθρωποι, von den 12 Aposteln): *I 113, 8. 115, 14. 22. 116, 15 (ἁμαρτήματα) I 122, 27 (βίος ἐπιῤῥητότατος, von Jesus) *II 203, 27. 206, 1 ff. ✕
ἐπιῤῥιπτεῖν (Χριστῷ ψυχήν) . . . I 12, 26.
ἐπιῤῥίπτειν (αὐτόν τινι): II 34, 14.
ἐπισκοπεῖν: II 377, 10. 398, 2 (ἐπισκοποῦντες ἄγγελοι) II 324, 6 (ἐπισκοποῦντος τὴν ἐκκλησίαν, scil. τοῦ θείου βουλήματος) II 399, 31. — Pass. II 399, 24 (σὺν ἧττον ἐπεσκοπήθησαν, scil. Ἰουδαῖοι) . . . I 292, 1.
ἐπισκοπή (αἱρεῖσθαι εἰς ἐπισκοπήν): I 244, 23 (τοῦ θεοῦ) II 141, 10 | 352, 13. 398, 5 (ἐπὶ Ἰουδαίους, τοῦ θεοῦ) I 134, 17 (εἰς ἐπισκοπὴν καθίστασθαι) . I 244, 25.
ἐπίσκοπος (ἐπισκόπου δὲ

τὸ θεῖον) II 238, 7 (περὶ τὸ θεῖον) II 103, 10 (ἡ εἰς θεὸν ἐν Χριστῷ) I 39, 21 (εἰς θεόν) I 296, 5. 336, 3. II 169, 9. 198, 23. 238, 26. 243, 12. 249, 22 (εἰς τὸν θεὸν τῶν ὅλων) I 246, 19. II 197, 19 [ἐπὶ πᾶσι] II 277, 1 (πρὸς τὸν θεόν) II 205, 18 (διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ) II 238, 9 (λογική) II 200, 12 (κατὰ τὸν λόγον) II 161, 32 (τῶν μάγων) I 111, 27 (παρα[μετα-]χαράττειν τὴν εὐ.) *II 56, 20. 62, 15. 195, 8 (πρὸς τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων) II 87, 26 (στρατόπεδον εὐσεβείας) II 291, 15. — vgl. ἀποθνήσκειν ὁδός. ✕

εὐσεβεῖν: *I 193, 25. 27. II 202, 27. 259, 4. 269, 12 (εἰς τὸν τῶν ὅλων θεόν) II 197, 18. 236, 9. 252, 9 (εἰς τὸν πολιέα θεόν) II 291, 23 (ὁμοίως τοῖς πολλοῖς) . . . I 7, 18.

εὐσεβής: I 207, 6. 221, 21. 22. 278, 13. 298, 31. II 248, 3 ‖ 342, 25 (εἰς τὸ θεῖον) II 215, 23 (λόγος) I 267, 7 (πρὸς τὸν θεὸν τῶν ὅλων) II 278, 22. — Neutr. II 69, 1. *279, 1. — Plur. I 6, 25 ‖ 164, 18. 209, 28. 266, 28. 369, 15. II 247, 10. 267, 8. — Compar. II 290, 24 (Plur., πελαργούς) I 371, 15. 23. — Superl. I 3, 6 (Plur.) I 164, 20. — εὐσεβῶς . I 155, 4.

εὐσυνειδησία . II 366, 24.

εὐφημεῖν (ἀγγέλους): II 274, 14 (Ἀθηνᾶν) *II 282, 15 (δημιουργήματα) I 321, 16 (Ἥλιον) *II 282, 13. 18. 20. 283, 16 (τὴν κτίσιν) II 224, 23. — Pass. I 40, 21 ‖ II 100, 7.

εὐφημία . . . I 40, 20.

εὐχαριστεῖν: I 4, 28 ‖ II 4, 27 ‖ 328, 21. 29. 336, 12. 391, 28. 402, 15 (δαίμοσι) *II 248, 17 (τῷ τοῦ παντὸς δημιουργῷ) II 249, 6 (τῷ θεῷ διὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ) II 334, 17 (τῷ Χριστῷ) . . II 333, 20.

εὐχαριστία: II 4, 24. 197, 20. 248, 23. 249, 6. 273, 32 ‖ 333, 11. 13. 401, 18. 402, 12 (Definition) II 331, 8 ff. (εὐχαριστίας παράδειγμα) II 333, 6 (σύμβολον ἡμῖν τῆς πρὸς θεὸν εὐχαριστίας ἄρτος „εὐχαριστία" καλούμενος) II 274, 7 (μήτε βαπτίσματι μήτε εὐχαριστίᾳ χρῆσθαι) II 308, 20. — Plur. (κοιναί) . . . II 401, 16.

εὔχεσθαι: I 19, 4. 27, 5. 36, 7. 44, 5 ‖ 132, 29. *153, 8. 155, 13. 323, 4. 368, 18. II 51, 13. 158, 22. 184, 12. 195, 29. 221, 5. 239, 6. 249, 24. 286, 18 . 298, 20. 299, 16. 302, 21. 303, 20. 305, 7. 14. 307, 25. 308, 18. 21. 309, 2. 6. 14. 17. 23. 310, 3. 6. 19. 24. 311, 3. 6. 14. 313, 18. 21. 22. 314, 2. 11. 12. 13. 316, 21. 24. 317, 3. 5. 7. 18. 22. 29. 318, 4. 8. 9. 15. 22. 24. 319, 14. 16. 19. 21. 23. 320, 12. 21. 22. 23. 323, 15. 18. 23. 29. 324, 7. 12. 16. 18. 21. 325, 6. 21. 22. 326, 10. 328, 6. 22. 329, 6. 331, 13. 336, 8. 341, 14. 344, 28. 345, 7. 353, 15. 355, 9. 356, 9. 14. 17. 19. 20. 357, 1. 3. 26. 27. 358, 2. 6. 7. 359, 5. 21. 22. 360, 2. 18. 19. 26. 362, 22. 363, 4. 26. 372, 1. 375, 5. 12. 376, 26. 381, 26. 382, 23. 383, 12. 22. 23. 385, 16. 386, 12. 18. 24. 391, 17. 395, 15. 16. 396, 2. 16. 20. 397, 20. 398, 1. 2. 400, 21. 401, 6. 403, 6 (ἀγάλμασιν) *II 212, 8. 215, 11. 17. 18. 20 (ἀποστολικῶς) I 4, 25 (ἀρχιερεῖ . . . καὶ παρακλήτῳ . . . εὔχεσθαι ὑμᾶς οὐ δεῖ ἀλλὰ δι' ἀρχιερέως καὶ παρακλήτου) II 335, 21 (ἀστέρας εὔχεσθαι τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ) II 12, 12. 14 (μὴ δεῖν εὔχεσθαι τοῖς εὐχομένοις) II 12, 13 (τῷ ἡλίῳ) II 13, 18 (τῷ θεῷ) II 280, 12 [διὰ τοῦ Ἰησοῦ] II 252, 13. 336, 6 (τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ) II 50, 13 [ἐπὶ πᾶσι, διὰ τοῦ σωτῆρος] II 5, 1 [διὰ Χριστοῦ] I 273, 3 (θεῷ) II 249, 26. 252, 22 (τὸ καθὸ δεῖ εὔχεσθαι) II 319, 20 (ἀποτεταγμένος τοῦ εὔχεσθαι καιρός) II 349, 17 (κατάστασις ἐν τῷ εὔχεσθαι) II 299, 18. 317, 8. 341, 13 ff. (κύριος τῶν ἀπὸ πάσης διαλέκτου εὐχομένων ἀκούει) II 252, 24 (ὁ κύριος ηὔχετο κατὰ τὰ Ἰουδαίων ἔθη) II 302, 22 (τῷ κυρίῳ εὔχεσθαι) I 274, 1 (τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ) II 12, 26 (εὐκτέον περὶ τῶν προηγουμένως καὶ ἀληθῶς μεγάλων καὶ ἐπουρανίων) II 339, 28 (εὐχόμενοι περιέσονται τῶν πολεμίων) II 286, 31 (φάσκοντες περισσὸν εἶναι τὸ εὔχεσθαι, von Origenes bekämpft) II 308, 5 ff. (ἐν πνεύματι) I 35, 26 (μετὰ πάσης συμφωνίας) II 286, 21 (τίνα τρόπον εὔχεσθαι δεῖ) II 299, 1. 302, 8.

εὐχή: I 323, 11. II 85, 16. 156, 15. 184, 20. 196, 15. 205, 19. 229, 17. 249, 6. 8. 288, 14 ‖ 298, 21. 24. 299, 2. 3. 302, 24. 25. 27. 303, 17. 22. 304, 2. 18. 28. 305, 7. 14. 307, 8. 21. 25. 308, 13. 309, 15. 17. 20. 310, 4. 18. 311, 3. 5. 313, 22. 314, 3. 12. 315, 27. 316, 22. 25. 317, 20. 26. 318, 3. 320, 17. 19. 321, 8. 15. 20. 323, 14. 20. 23. 25. 26. 28. 324, 3. 14. 26. 27. 325, 3. 4. 10. 14. 22. 326, 5. 327, 9. 328, 9. 330, 4. 22. 331, 5. 341, 29. 345, 12. 346, 10. 11. 14. 356, 23. 360, 5. 362, 26. 380, 3. 381, 15. 383, 29. 386, 15. 16. 387, 9. 395, 14. 17. 28. 30. 396, 13. 19. 398, 4. 401, 10. 13. 15. 25. 402, 33. 403, 1 (ἀναπέμπειν τὴν εὐχὴν ἀγάλμασιν) II 195, 24 [τῷ θεῷ] II 196, 5

ἑστία: I 345, 15. *II 286, 6. 27 (τοῦ εὐσεβοῦς) II 248, 3.
ἑστιᾶν (τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ): II 370, 26. ><
ἑστίασις (ἰδιωτικὴ καὶ ἁπλουστέρα) . II 366, 24.
ἐσφαλμένως (ὄνομα φέρειν) . . . I 75, 14.
ἐσωτερικός (λόγοι): I 60, 10. 234, 1.
ἑταιρεία (Plur., καθ' ἑταιρείας ἀνθρωπικάς): II 399, 23.
ἑτερόδοξος Plur.: II 67, 2 ‖ 347, 26 (ὅτε ἐγκαλεῖ τις τοῖς ἑτεροδόξοις περί τινων δογμάτων ὡς οὐχ ὑγιῶν) . . . II 125, 6.
ἐτυμολογία (τοῦ Ἀπόλλωνος): II 108, 13 (στοιχεῖά τινα ⟨τῆς⟩ ἐτυμολογίας) I 74, 15. — Plur. II 108, 16.
εὐαγγελικός (γράμματα): I 124, 6 (γραφή) I 109, 24. 137, 10 (λέξις) I 153, 14 (λόγοι) I 113, 12 (νόμοι) I 26, 22 (πλήρωμα) II 300, 31 (ῥητόν) I 115, 6 (φωνή) I 14, 5. — κατὰ τὸ εὐαγγελικόν II 146, 9. — vgl. ἀνάγνωσμα.
εὐαγγέλιον: I 11, 26. 24, 19. 43, 20 ‖ 94, 25. 102, 11. 109, 16. 114, 10. 23. 115, 8. 131, 9. 16. 141, 25. 153, 14. 161, 4. 162, 11. 13. 16. 170, 13. 173, 5. 175, 22. 182, 16. 19. 183, 19. 185, 3. 197, 3. 275, 11. II 95, 21. 110, 11. 145, 18. 176, 6. 12. 18. 177, 5. 270, 15 ‖ 322, 26. 336, 25. 345, 11. 361, 8. 379, 9. 384, 14 (ἐξηγητικὰ τοῦ εὐ.) II 60, 4 (τοῦ θεοῦ, ἐν Χριστῷ) I 116, 13 (θεοῦ) II 176, 24 (Ἰησοῦ Χριστοῦ) I 143, 6. II 177, 19 (Ἰησοῦ) I 227, 4 (Ἰωάννης, ὁ τὸ εὐ. γράψας) II 13, 12 (κατὰ Ἰωάννην) I [102, 23.] 128, 11. 195, 3. II 129, 23 ‖ 350, 28. 380, 16 (κατα Λουκᾶν) I 115, 24. 184, 17 (κατὰ Μάρκον) I 113, 21 (κατὰ Ματθαῖον) I 85, 31. 192, 22 (μεταχαράττειν τὸ εὐ.) *I 156, 3 (Χριστοῦ) I 116, 18. — Plur. I 95, 9. 98, 5. 102, 10. 115, 19. 118, 23. 136, 15. 138, 25. 141, 23. 143, 16. 144, 20. 155, 24. 159, 30. 33. 161, 8. 162, 1. 166, 31. 167, 23. 182, 18. 185, 7. 191, 25. 192, 3. 195, 4. 9. 214, 21. 217, 10. 218, 4. 258, 9. 266, 3. 358, 21. II 104, 12. 114, 7. 116, 2. 146, 5. 9. 148, 11 ‖ 303, 23. 403, 2 (οἱ ἀναγράψαντες τὰ εὐ.) I 153, 11 (βαθύτης τῶν εὐ.) II 270, 12 (οἱ τὰ εὐ. γράψαντες) I 160, 24. 235, 22 (ἐντιχὼν τοῖς εὐ., von Celsus) II 87, 1 (τὰ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις φερόμενα εὐ.) II 106, 5 (ἐν τοῖς τρισὶν εὐαγγελίοις) II 394, 25. — vgl. μεταχαράττειν.
εὐαγγελιστής Plur.: I 131, 13. 193, 23 ‖ II 367, 2 (ἡ συμφωνία τῶν τριῶν εὐ.) I 191, 3.
εὐγένεια: I 75, 18 ‖ II 339, 16 (υἱῶν θεοῦ) II 339, 17.
εὐγενής (τῶν νομιζομένων εὐγενῶν): II 385, 10. ><
εὐεργεσία: II 390, 13 (ἀδιάφορος) I 112, 18 (ἀνθρώπων) II 277, 5 (ἐπ' εὐεργεσίᾳ) II 249, 25 ‖ 315, 26 [τῶν ἀνθρώπων] II 5, 13 [τῶν βασιλευομένων] I 112, 17 [τοῦ γένους ἡμῶν] I 123, 7 (εὐεργεσίαν εὐεργετεῖν) I 112, 18 (θεοῦ) II 315, 22. 329, 28. 331, 11. — Plur. II 262, 9 (θεοῦ) I 4, 13. 24, 9. 11 ‖ II 274, 4 ‖ 327, 5. 328, 13. 330, 7. 401, 17 (ἀπὸ τοῦ πατρός) I 231, 9.
εὐεργέτημα (Ἰησοῦ): I 26, 10.
εὐεργέτης (θεός): II 16, 19 (Ἰησοῦς) . . II 59, 3.
εὔκαυστος (τὸ εὐκαυστότατον . . . ξύλον τῆς . . . ἀρνήσεως) . I 33, 27.
εὐκτικός Neutr.: II 356, 7 [Plur.] II 356, 1. — εὐκτικῶς (εἰρημένον) II 356, 21 [ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ] II 122, 25.
εὐλογεῖν (δικαίους): II 207, 9 (τὸν θεόν) II 394, 11 (τὸν κύριον) II 394, 12. — Pass. (ἄρτοι) II 364, 7.
εὐλογία (νοητή): II 337, 21 (κατὰ τὸν νόμον) II 176, 5 (πνευματική) I 98, 27. — Plur. II 171, 11 (ἐν τῷ νόμῳ) . . . II 176, 1.
εὐμενισμός (παρὰ τοῦ θεοῦ) . . . II 280, 8.
εὐορκία (ἐλεφάντων): I 371, 9.
εὔορκος (Compar., von Elephanten) . . *I 360, 6.
εὐποιΐα: II 324, 4. — Plur. (εἰς πάντας ἡμᾶς ἀνθρώπους . . . ἐκτείνειν τὰς εὐ.) I 297, 16 (τῷ θεῷ πρέπει τὸν εὐχόμενον νικᾶν ἐν ταῖς εὐ.) II 314, 14.
εὐπροαίρετος (ἄνθρωπος) . . . I 24, 12.
εὐπρόσδεκτος (καιρός): I 39, 20.
εὐρεσιλογεῖν: I 85, 33. 86, 27 ‖ II 312, 20, 28.
εὕρεσις (τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων): I 290, 22 (ähnlich) II 76, 27 (τῶν τεχνῶν) . . I 350, 6.
εὐσέβεια: I 6, 22. 26. 27. 19, 26. 20, 28. 23, 27. 26, 19. 43, 2 ‖ 140, 16. 145, 3. 147, 4. 153, 18. 155, 18. 161, 11. 164, 16. 17. 167, 11. 209, 10. 260, 30. 295, 3. 16. 19. 296, 25. 336, 6. 350, 24. II 29, 5. 7. 42, 12. 75, 19. 155, 11. 157, 6. 169, 2. 189, 16. 191, 12. 15. 195, 9-11. 202, 11. 234, 28. 235, 3. 237, 2. 238, 8. 243, 9. 258, 27. 259, 4. 7. 265, 14. 271, 9. 272, 7. 273, 26. 280, 2. 287, 15. *292, 3. 293, 5 ‖ 341, 31 (ἀγῶνες ὑπὲρ εὐσεβείας) I 201, 32 (ἀθλητὴς τῆς εὐ.) I 21, 16. 20. 22, 12 ‖ 254, 24. II 272, 16 (τῶν ἀλόγων ζῴων) I 371, 25 (εἰς τὸν δημιουργόν) I 167, 6. 321, 15 [τῶν ὅλων] I 271, 19 (δρόσοι εὐσεβείας) I 23, 22 (εἰς

τὸ θεῖον) II 238, 7 (περὶ τὸ θεῖον) II 103, 10 (ἡ εἰς θεὸν ἐν Χριστῷ) I 39, 21 (εἰς θεόν) I 296, 5. 336, 3. II 169, 9. 198, 23. 238, 26. 243, 12. 249, 22 (εἰς τὸν θεὸν τῶν ὅλων) I 246, 19. II 197, 19 [ἐπὶ πᾶσι] II 277, 1 (πρὸς τὸν θεόν) II 205, 18 (διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ) II 238, 9 (λογική) II 200, 12 (κατὰ τὸν λόγον) II 161, 32 (τῶν μάγων) I 111, 27 (παρα[μετα-]χαράττειν τὴν εὐ.) *II 56, 20. 62, 15. 195, 8 (πρὸς τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων) II 87, 26 (στρατόπεδον εὐσεβείας) II 291, 15. — vgl. ἀποθνήσκειν ὁδός. ✕

εὐσεβεῖν: *I 193, 25. 27. II 202, 27. 259, 4. 269, 12 (εἰς τὸν τῶν ὅλων θεόν) II 197, 18. 236, 9. 252, 9 (εἰς τὸν πολιέα θεόν) II 291, 23 (ὁμοίως τοῖς πολλοῖς) . . . I 7, 18.

εὐσεβής: I 207, 6. 221, 21. 22. 278, 13. 298, 31. II 248, 3 ‖ 342, 25 (εἰς τὸ θεῖον) II 215, 23 (λόγος) I 267, 7 (πρὸς τὸν θεὸν τῶν ὅλων) II 278, 22. — Neutr. II 69, 1. *279, 1. — Plur. I 6, 25 ‖ 164, 18. 209, 28. 266, 28. 369, 15. II 247, 10. 267, 8. — Compar. II 290, 24 (Plur., πελαργούς) I 371, 15. 23. — Superl. I 3, 6 (Plur.) I 164, 20. — εὐσεβῶς . I 155, 4.

εὐσυνειδησία . II 366, 24.

εὐφημεῖν (ἀγγέλους): II 274, 14 (Ἀθηνᾶν) *II 282, 15 (δημιουργήματα) I 321, 16 (Ἥλιον) *II 282, 13. 18. 20. 283, 16 (τὴν κτίσιν) II 224, 23. — Pass. I 40, 21 ‖ II 100, 7.

εὐφημία . . . I 40, 20.

εὐχαριστεῖν: I 4, 28 ‖ II 4, 27 ‖ 328, 21. 29. 336, 12. 391, 28. 402, 15 (δαίμοσι) *II 248, 17 (τῷ τοῦ παντὸς δημιουργῷ) II 249, 6 (τῷ θεῷ διὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ) II 334, 17 (τῷ Χριστῷ) . . II 333, 20.

εὐχαριστία: II 4, 24. 197, 20. 248, 23. 249, 6. 273, 32 ‖ 333, 11. 13. 401, 18. 402, 12 (Definition) II 331, 8 ff. (εὐχαριστίας παράδειγμα) II 333, 6 (σύμβολον ἡμῖν τῆς πρὸς θεὸν εὐχαριστίας ἄρτος „εὐχαριστία“ καλούμενος) II 274, 7 (μήτε βαπτίσματι μήτε εὐχαριστίᾳ χρῆσθαι) II 308, 20. — Plur. (κοιναί) . . . II 401, 16.

εὔχεσθαι: I 19, 4. 27, 5. 36, 7. 44, 5 ‖ 132, 29. *153, 8. 155, 13. 323, 4. 368, 18. II 51, 13. 158, 22. 184, 12. 195, 29. 221, 5. 239, 6. 249, 24. 286, 18 298, 20. 299, 16. 302, 21. 303, 20. 305, 7. 14. 307, 25. 308, 18. 21. 309, 2. 6. 14. 17. 23. 310, 3. 6. 19. 24. 311, 3. 6. 14. 313, 18. 21. 22. 314, 2. 11. 12. 13. 316, 21. 24. 317, 3. 5. 7. 18. 22. 29. 318, 4. 8. 9. 15. 22. 24. 319, 14. 16. 19. 21. 23. 320, 12. 21. 22. 23. 323, 15. 18. 23. 29. 324, 7. 12. 16. 18. 21. 325, 6. 21. 22. 326, 10. 328, 6. 22. 329, 6. 331, 13. 336, 8. 341, 14. 344, 28. 345, 7. 353, 15. 355, 9. 356, 9. 14. 17. 19. 20. 357, 1. 3. 26. 27. 358, 2. 6. 7. 359, 5. 21. 22. 360, 2. 18. 19. 26. 362, 22. 363, 4. 26. 372, 1. 375, 5. 12. 376, 26. 381, 26. 382, 23. 383, 12. 22. 23. 385, 16. 386, 12. 18. 24. 391, 17. 395, 15. 16. 396, 2. 16. 20. 397, 20. 398, 1. 2. 400, 21. 401, 6. 403, 6 (ἀγάλμασιν) *II 212, 8. 215, 11. 17. 18. 20 (ἀποστολικῶς) I 4, 25 (ἀρχιερεῖ . . . καὶ παρακλήτῳ . . . εὔχεσθαι ὑμᾶς οὐ δεῖ ἀλλὰ δι' ἀρχιερέως καὶ παρακλήτου) II 335, 21 (ἀστέρας εὔχεσθαι τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ) II 12, 12. 14 (μὴ δεῖν εὔχεσθαι τοῖς εὐχομένοις) II 12, 13 (τῷ ἡλίῳ) II 13, 18 (τῷ θεῷ) II 280, 12 [διὰ τοῦ Ἰησοῦ] II 252, 13. 336, 6 (τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ) II 50, 13 [ἐπὶ πᾶσι, διὰ τοῦ σωτῆρος] II 5, 1 [διὰ Χριστοῦ] I 273, 3 (θεῷ) II 249, 26. 252, 22 (τὸ καθὸ δεῖ εὔχεσθαι) II 319, 20 (ἀποτεταγμένος τοῦ εὔχεσθαι καιρός) II 349, 17 (κατάστασις ἐν τῷ εὔχεσθαι) II 299, 18. 317, 8. 341, 13 ff. (κύριος τῶν ἀπὸ πάσης διαλέκτου εὐχομένων ἀκούει) II 252, 24 (ὁ κύριος ηὔχετο κατὰ τὰ Ἰουδαίων ἔθη) II 302, 22 (τῷ κυρίῳ εὔχεσθαι) I 274, 1 (τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ) II 12, 26 (εὐκτέον περὶ τῶν προηγουμένως καὶ ἀληθῶς μεγάλων καὶ ἐπουρανίων) II 339, 28 (εὐχόμενοι περιέσονται τῶν πολεμίων) II 286, 31 (φάσκοντες περισσὸν εἶναι τὸ εὔχεσθαι, von Origenes bekämpft) II 308, 5 ff. (ἐν πνεύματι) I 35, 26 (μετὰ πάσης συμφωνίας) II 286, 21 (τίνα τρόπον εὔχεσθαι δεῖ) II 299, 1. 302, 8.

εὐχή: I 323, 11. II 85, 16. 156, 15. 184, 20. 196, 15. 205, 19. 229, 17. 249, 6. 8. 288, 14 ‖ 298, 21. 24. 299, 2. 3. 302, 24. 25. 27. 303, 17. 22. 304, 2. 18. 28. 305, 7. 14. 307, 8. 21. 25. 308, 13. 309, 15. 17. 20. 310, 4. 18. 311, 3. 5. 313, 22. 314, 3. 12. 315, 27. 316, 22. 25. 317, 20. 26. 318, 3. 320, 17. 19. 321, 8. 15. 20. 323, 14. 20. 23. 25. 26. 28. 324, 3. 14. 26. 27. 325, 3. 4. 10. 14. 22. 326, 5. 327, 9. 328, 9. 330, 4. 22. 331, 5. 341, 29. 345, 12. 346, 10. 11. 14. 356, 23. 360, 5. 362, 26. 380, 3. 381, 15. 383, 29. 386, 15. 16. 387, 9. 395, 14. 17. 28. 30. 396, 13. 19. 398, 4. 401, 10. 13. 15. 25. 402, 33. 403, 1 (ἀναπέμπειν τὴν εὐχὴν ἀγάλμασιν) II 195, 24 [τῷ θεῷ] II 196, 5

(ἀναπέμπεσθαι) II 309, 2 [τῆς εὐχῆς λόγους] II 345, 5 (ἀναφέρειν τῷ τοῦ παντὸς δημιουργῷ) II 202, 13 (ἀρχὴ καὶ προοίμιον) II 401, 14 (ἀρχιερέα . . . ἀναφέρειν ἐπὶ τὸν θεόν) II 242, 27 (ἡ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις) II 403, 2 (πρὸς θεόν) I 240, 22. II 153, 9 [Μωϋσέως] II 286, 23 (κατάστασις) II 395, 15. 18. 20. 28 ff. [μετ' ἐκτάσεως τῶν χειρῶν καὶ ἀνατάσεως τῶν ὀφθαλμῶν] II 396, 11 (κλίμα, εἰς ὃ ἀφορᾶν δεῖ) II 395, 16. 25. 400, 21. 401, 4 (εὐώδης λόγος εὐχῆς) II 300, 14 (λόγοι τῆς εὐχῆς) II 299, 18 (ὄνομα τῆς εὐχῆς) II 304, 3 ff. (πάντων) I 9, 3 295, 12 (δύο σημαίνει) II 307, 5 (σχῆμα) II 395, 15. 19. 22 (τοῦ σωτῆρος) I 37, 4 [πρὸς τὸν πατέρα] II 302, 10 (τόπος τῆς εὐχῆς) II 395, 16. 24. 397, 19 ff. 400, 18 (τόποι [= Teile] τῆς εὐχῆς τέσσαρες) II 401, 10 ff. [a. δοξολογία II 401, 14 b. εὐχαριστία II 401, 16 c. ἐξομολόγησις II 401, 19-22 d. αἴτησις σὺν δοξολογίᾳ II 401, 22-26] (οὐκ ἔλαττον τοῦ τρὶς ἑκάστης ἡμέρας ἐπιτελεῖσθαι ὀφείλουσα) II 325, 4 ff. (τρόπος τῆς εὐχῆς) II 336, 6. — Plur. I 231, 7. 257, 17. 295, 12. 297, 10. II 51. 14. 252, 20 ‖ 304, 1. 327, 24. 331, 9. 334, 20. 342, 19. 346, 1. 361, 5. 362, 24. 397, 23. 399, 12. 400, 26 (τῶν ἁγίων) II 330, 12 (ἀθετεῖν τὰς εὐχάς) II 308, 23 (ἀναπέμπειν) II 197, 20. 21. 249, 14. 261, 13. 291, 20 (μηδὲν ἀνύειν εὐχάς) I 142, 9 (μηδὲν ἀπὸ τῶν εὐχῶν ἀνύεσθαι) II 308, 4 (εὐχαῖς δαίμονας ἀπελαύνειν) II 216, 26 [πάντας δαίμονας καθαιρεῖν] II 291, 7 (δαίμοσι εὐχὰς ἀποδοτέον) *II 248, 18 (τῷ τῶν ὅλων δημιουργῷ) II 261, 13 [τοῦ παντὸς, δι' ἀρχιερέως] II 197, 20 (τοῦ Ἐλισσαίου) II 261, 21 (πρὸς τὸ θεῖον) II 239, 7 (τὸ θεῖον εὐχαῖς θεραπεύειν) II 199, 25 (τῷ θεῷ τῶν ὅλων προσάγειν τὰς εὐχὰς διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ) II 230, 23. 25 (ähnlich) II 252, 2 (πρὸς θεόν) I 257, 13. 303, 33. II 83, 15. 291, 4 [ἐπὶ πᾶσι] II 277, 2 (Ἰησοῦς διακομίζει τὰς εὐχὰς πρὸς τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν) I 231, 10 (ἐπὶ τὰς κοινὰς εὐχὰς ἔρχεσθαι) I 296, 12 (ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν) II 291, 20 (πνευματικαί) II 303, 3 (προσταχθεῖσαι) II 110, 11 (= Segen, Ἰσαάκ) I 316, 4. — Das Vaterunser II 334, 3. 340, 13-24 (Matth. 6, 9-13 und Luk. 11, 2-4 überliefern nicht dasselbe Gebet, sondern zwei verschiedene) II 340, 25 ff.

Anrufung Gottes:

II 346, 12-353, 13
I. Bitte . 353, 14-356, 25
II. „ . 356, 26-359, 15
III. „ . 359, 16-363, 22
IV. „ . 363, 23-375, 19
V. „ . 375, 20-381, 22
VI. u. VII. 381, 23-395, 12.

ἐφ' ἡμῖν, τό: I 276, 10 ‖ II 312, 11. 29. 313, 15. 16. 316, 4. 9 (ἀναιρεῖσθαι) I 337, 6 (ἡλίου) II 315, 28 ff. [καὶ σελήνης καὶ ἄστρων] II 316, 6. 10 (Ἡρώδου) I 120, 15 (πρόγνωσις τοῦ . . .) I 149, 3 (σῴζεσθαι) I 337, 16. 339, 25 ‖ II 312, 22. 313, 1. 10 (φύσις τοῦ ἐ.) II 23, 6. — Plur. II 23, 4 ‖ 313, 6. 7.

ἐφιστάνειν (τοῖς πράγμασι): II 86, 18 (φύσει ἐπῳδῶν) II 48, 13. ✕

ἐχθές (Bedeutung in der Bibel) . . . II 372, 18 ff.

ἐχθραίζειν (οἱ ὀργιζόμενοι καὶ οἱ ἐχθραίζοντες) . . . I 91, 3.

ἐχθρός: II 394, 27 (ἀντιπαλαίων ὁ ἐχθρός) II 393, 11. ✕

ζῆν (ζῶντι . . θεῷ): II 276, 4 (τὸ κατὰ θεὸν ἐν πᾶσι) II 292, 25 (τῆς ψυχῆς) II 201, 5 (ψυχὴ ζῶσα) *II 264, 8. ✕

ζητεῖν (ἀλήθειαν): II 283, 8 (περὶ ἀναστάσεως) I 211, 11 (τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν) II 46, 20 (πρὸς θανάτου δίκην) *II 286, 7 (ἡγεμόνα) *II 186, 21. 190, 25 (τὰ θεῖα) I 346, 10 (θεόν) I 365, 20. II 46, 10. 185, 17. *193, 17 [ἐν τοῖς ἀγάλμασι] II 206, 16 [ἄλλον] *II 99, 18. 23 (τὸν λόγον) II 46, 15. 138, 3 (ὁδόν) *II 192, 27 (πατέρα) *II 186, 27. 190, 33. 269, 11. — τὰ ζητούμενα (ἐν τῇ ἰατρικῇ) I 211, 28 (ἐν φιλοσοφίᾳ) I 212, 4. 360, 9 (παρὰ Χριστιανοῖς) I 159, 9. — ποικίλως ζητηθέντα περὶ φύσεως κακῶν I 333, 19. ✕

ζήτησις: I 106, (4.) 10. 121, 2. 211, 5. 225, 30. II 281, 16 ‖ 381, 26 (Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν) *I 203, 15 (τοῦ νοῦ τῶν προφητικῶν γραφῶν) I 206, 7.

ζωή (von Adam): *II 121, 1 (ἀληθινή) II 125, 25 (ἐξῆς τῷ βίῳ τούτῳ) I 215, 11 (mit Gott) I 11, 17 (μακαρία) I 170, 18. 270, 18 [μέλλουσα] I 271, 17 (ξύλον) *II 97, 5. 105, 27 ff. 106, 3. 7. 13 (ἐν σαρκί) II 129, 21 (σώματος) I 31, 13 (ἐν τῷ γεώδει σώματι) II 157, 13 (φῶς ζωῆς) I 38, 26 (δίδιος ψυχῆς) II 387, 27 (τῆς ἀνθρώπου ψυχῆς) II 201, 3 (τῶν ψυχῶν) II 201, 20. — vgl. αἰώνιος ἀντεισάγειν. ✕

ζῷον: II 312, 6 (ἄλογον) I 103, 19. 215, 27 (Ἀράβιον) *I 371, 26 (λογικόν) I 262, 6. 279, 15. 294, 21. 345, 22. 348, 19. II 43, 5. 213, 10 [διὰ τὸ λογικὸν ζῷον ὁ δημιουργὸς πάντα πεποίηκεν] I 373, 5 (ζῷόν τι μονογενές) I 372, 7. — Plur. I 268, 17. II 5, 18

311, 21. 23 (ἄλογα) I 215, 24. 216, 6. 295, 4. *330. 30. *331, 1. *343, 18. *345, 7. *346, 22. 348, 27. 353, 16. 368, 2. II 7, 14. 40, 3. 4. 233, 19. 245, 25. 265, 23. 269, 20 (τῶν ἀλόγων ζῴων γοητεία, ἐμπειρία) *I 356, 25 ff. (οὐ δεδημιούργηται δι' ἀνθρώπους) *I 347, 26 ff. (τῶν ἀλόγων ζῴων ἐγκώμια) I 355, 6 [ἔννοιαι περὶ τοῦ θείου] *I 359, 12 ff. [εὐσέβεια] *I 371, 25 (θειότερα καὶ σοφώτερα τῶν ἀνθρώπων ὡς μαντικά) *I 360, 23 ff. (θεοφιλέστερα ἀνθρώπων) *I 369, 20 ff. (ὁμιλίαι τῶν ἀλόγων ζῴων) *I 370, 8 ff. (ζῴων ἀπέχεσθαι) II 245, 26 (γένεσις τῶν ζῴων) II 274, 14 (ζῷα ἀνθρώποις διακονούμενα) I 327, 7 [δουλεύοντα] I 345, 16 (ἡ περὶ τῶν ζῴων ἱστορία) I 343, 16 (ζῷα καθαρὰ καὶ ἀκάθαρτα) I 366, 7. 10. II 53, 16 ff. (κινεῖν ζῷα) *I 122, 12 (κοινωνία ζῴων καὶ δαιμόνων) I 366, 15 (λογικά) II 209, 17 [οἱ ἐν οὐρανῷ ἀστέρες ζῷά εἰσι λογικά] II 11, 13 [συμφωνία τῶν λογικῶν ζῴων] II 286, 16. ✕

ζῳοποιεῖν (ζῳοποιοῦντος ἡμῶν τὴν ψυχήν, scil. τοῦ ἁγίου πνεύματος): II 377, 7 (ψυχὴ ζῳοποιεῖ καὶ κινεῖ τὸ σῶμα) II 120, 2 (ψυχὴ . . . ζῳοποιηθεῖσα) . I 31, 18.

ζώπυρον (τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων): I 318, 21. — Plur. I 349, 22 (παντὸς γένους) . . I 315, 2.

ἡγεμονικόν: I 4, 10. 28, 20 ‖ 96, 10. 97, 32. 334, 36. 336, 16. 368, 17. II 17, 29. 233, 20. 279, 10 291, 20 ‖ 318, 11. 324, 18. 357, 9. 378, 9. 396, 5 [ἄλογον] I 356, 7 (τῶν δικαίων) II 234, 18 (τὸ ἑκάστου ἡγεμονικὸν αἴτιον τῆς ὑποστάσης ἐν αὐτῷ κακίας) I 336, 29 (τὸ ἡ., ὃ καλεῖται καρδία) II 382, 16 (λογικόν) I 356, 6 (ὑπὸ τοῦ λόγου ἐλλάμπεσθαι) II 88, 19 (vom Gott der Stoiker) I 284, 24 (τὸ τυποῦν τὸ ἡ. ἐν ὀνείρῳ) I 97, 28 (τῆς ἐπιφανείας . . . Ἰησοῦ Χριστοῦ . . . φωτιζούσης . . . τὸ ἡ.) I 255, 21 (θεοῦ φωτίζοντος τὸ ἡ.) I 336, 33. — Plur. (στείρωσις τῶν ἰδίων ἡγεμονικῶν) II 327, 7 (ἡγεμονικῶν φύσεις) . . . I 356, 11.

ἡδονή (ἀγαθόν): I 266, 24. 271, 12 (ἄγεσθαι ὑφ' ἡδονῆς) II 245, 22 (βιοῦν κατὰ τὴν ἡδονήν) II 343, 10 (= θεός) I 321, 18 (κωλυτικὰ τῆς ἡ.) II 213, 14 (παράνομος) II 214, 12 (= τέλος) II 213, 13. — Plur. (θηρᾶσθαι πλείονας ἡδονάς) II 213, 23 (καταφρονεῖν ἡδονῶν) II 291, 12 (σωματικαί) II 157, 12. ✕

ἠθικός (λόγοι): I 69, 30 (κατόρθωσις) II 157, 29 (τόπος) I 58, 5. 30. 70, 6 (τρόπος) . . I 81, 27.

ἦθος (ἀπερίεργον): II 277, 12 (τοῦ Ἰησοῦ) I 99, 28 (καθαρόν) I 164, 12 302, 1 (καθαρώτατον) I 116, 17. — Plur. II 17, 29 (ἄγρια ἤθη ἡμεροῦται προφάσει τοῦ λόγου) I 118, 1 (ἠθῶν βελτίωσις) I 270, 6 [ἐπανόρθωσις] I 122, 22. 29. 174, 17. 225, 2. II 162, 2 (ἤθη ἐπανορθοῦν) II 4, 2 (διάφορα ἤθη τῶν λογικῶν) II 371, 24 (πρὸς διαφθαρέντας τὰ ἤθη ἡ μαγεία δύναται) *II 109, 27 (ὠφεληθῆναι εἰς ἤθη ἀπὸ χριστιανισμοῦ) II 244, 20. ✕

*ἠίθεος [?] . . II 118, 21.

ἥλιος: I 9, 3. 13, 28. 42, 8 ‖ II *5, 27. *6, 20. 24. 30. *7, 2. 6. *8, 9 *9, 17. 19. 23. *10, 2. 27. *11, 24. *12, 5. 7. 8. 11. 23. *13, 19. 21. *14, 1. 9. 14. 25. *121, 32. *130, 12. *196, 24. *214, 25. *283, 16 309, 14. 19. 20. 315, 27. 373, 8 (τοῦ ἡλίου ἐφ' ἡμῖν) II 315, 28 ff. (στῆναι τὸν ἥλιον) II 332, 26 (Ἥλιος) *II 92, 17. 282, 14. 18. 20. 24. 283, 18.

ἡμέρα (σωτηρίας ἡ ἡμέρα τῆς . . ἐντεῦθεν ἀπαλλαγῆς) I 39, 28. ✕

ἠρίον (ἠρίον ἢ τάφον κατασκευάζειν): I 331, 25.

ἥρως: *II 226, 8. — Plur. *I 122, 10. *II 212, 5. 9. 215, 12. 217, 7. 218, 4. 219, 29. 222, 12. 14. 226, 2. 6. 7. 12. 15. 227, 12. 245, 16 (ἥρωας ἐκ μεταβολῆς συστάντας ἀγαθῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς) I 234, 7. ✕

ἡττᾶσθαι (von Dämonen): II 258, 30 (ἐν θεῷ) I 17, 21 (ὁ τοῦ θεοῦ παῖς ἄρα ἡττᾶται ὑπὸ τοῦ διαβόλου) *II 110, 27 (ὅταν Χριστιανὸς ἡττηθῇ) II 259, 14. ✕

θάνατος (ὑπὲρ ἀνθρώπων): II 207, 2 (πρὸς θανάτου δίκην ζητεῖσθαι) *II 286, 7 (μετ' εὐσεβείας) I 6, 27 (ὑπὲρ εὐσεβείας) I 19, 25 (ἀργὸς θεοσεβείας) I 26, 18 (παρὰ ταῖς θύραις τοῦ θ.) I 20, 13 (καταποθέντες ὑπὸ τοῦ θανάτου) II 327, 29 (καταφρονεῖν θανάτου) I 269, 21 (Märtyrertod) I 26, 14. 47, 1 ‖ II 191, 13. 195, 11 (θανάτου οἰκία) I 38, 25 (οἰκτιστος Ἰησοῦ) *II 203, 28. 206, 8. 11 (ἐν τῷ διὰ Χριστὸν θανάτῳ) I 12, 26. — Plur. I 64, 9. 167, 8. II 40, 25. 213, 15. 269, 6. *281, 6. *282, 10. — vgl. ἀγωνίζεσθαι ἀποθνήσκειν κόσμος. ✕

θαυμασμός: I 52, 8. 345, 12.

θαυμαστικῶς (ἐπιφέρειν) . . . II 124, 10.

θέα (τοῦ ἀγῶνος): I 17, 1 τῶν ἀοράτων τοῦ θεοῦ) II 91, 10 (τῶν καλῶν) II 130, 6. — Plur. (ἀκόλαστοι) I 252, 4. ✕
θέαμα Plur. (γοήτων): I 122, 23 (ἐν τῷ θεῷ) I 13, 26 (ἐν τῷ ὑπερουρανίῳ τόπῳ) . . . I 270, 22.
θεᾶσθαι (θεόν): II 196, 18 (τὸν λόγον . . . ζῶντα) II 61, 24. ✕
θεατής (θεός): I 252, 19. 295, 12. II 202, 14. — Plur. (ἀόρατοι καὶ ὁρατοί) II 247, 12 (εὐδαίμονες) I 270, 22 (τοῦ κάλλους Ἰησοῦ) II 146, 24 (ἐν ὄψει τῶν θεατῶν) II 377, 13. ✕
θεατρομανία (τὰ γύναια . . . ἀφίσταμεν καὶ πάσης θεατρομανίας): I 251, 28.
θέατρον: II 344, 16. 18. 377, 12 (κάλου τεταμένου διὰ μέσου τοῦ θεάτρου ἐν μετεώρῳ) I 262, 2 (ἐν θεάτρῳ ἐσμὲν κόσμου καὶ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων) II 377, 11 (κωμῳδὸς ἐν τῷ θεάτρῳ γελωτοποιῶν) *II 149, 28 (μέγα θέατρον συγκροτεῖται ἐφ' ὑμῖν ἀγωνιζομένοις) I 16, 24 (τὸ πᾶν ὑβρίσας θέατρον κολάζεται) II 377, 14. — Plur. (οἱ ἐν τοῖς θεάτροις δραμάτων τινῶν ὑποκριταί) . . . . II 344, 12.
θεῖος (αἴσθησις): II 184, 26. 238, 2 (ἐλπίς) II 84, 20 (ἐνύπνιον) II 91, 22 (μῦθος) *II 203, 11 (τιμή) II 204, 3 (χάρις) II 195, 1. — θεῖον I 8, 1. 27, 10 ‖ 72, 21. 78, 13. 27. 80, 21. 87, 32. 109, 14. 119, 12. 142, 9. 161, *17. 21. *24. 167, 12. *171, 22. 207, 8. 231, 1. 246, 20. 266, 28. 270, *13. 18. 366, 5. II 49, 5. 50, 18. 73, 27. 74, 7. 103, 10. 136, 24. *144, 19. 155, 31. *163, 20. 167, 22. 168, 25. 199, 23. 25. 28. 202, 12. 214, 2. 5. 7. 215, 23. 216, 2. 237, 26. 238, 7. 28. 239, 2. 7. 247, 29. 262, 11. 278, 14. 285, 14. 291, 15 ‖ 379, 2 (τὸ ἀληθῶς θεῖον) I 365, 9. 368, 1 (οὐκ ἀνθρωπόμορφον) II 216, 6. — Plur. II 3, 17 (ἀναγνώσεις) II 77, 17 (ἄνδρες) *II 178, 23. 179, 14. 200, 6. 208, 5 (εἰκόνες) *II 212, 15. 216, 3 (μαντεύματα) II 155, 16 (μέρη) *II 5, 30 (τέκνα νοῦ) II 337, 15. — θεῖα I 65, 7. 174, 25. 248, 19. 249, 8. 271, 33. 321, 16. II 59, 6. 91, 1. 93, 21. 27. 173, 13. 181, 14. 187, 9. *192, 10. 195, 15. 197, 6. *201, 25 (ἀληθῶς θεῖα) II 196, 6. — θειότερον I 82, 9. 110, 25. 120, 21. 123, 22. 226, 14. II 76, 4. — θειότερα I 47, 14 ‖ 193, 2. 226, 12. II 132, 3. 200, 6 ‖ 403, 7 (ἀληθῶς θ.) II 5, 19 (θειοτέρως) I 137, 2. — θειότατα I 115, 9. — vgl. ἄγγελος αἴνιγμα ἀνάβασις ἄρρηξις βούλημα γράμμα γραφή διάλεκτος δόξα δύναμις ἐλπίς εὐσέβεια κατακωχή κρίσις λειτουργία λόγος μορφή μυστήριον νόμος οὐς παράδεισος πνεῦμα πόλεμος πόλις πρεσβεία σοφία τάξις τέχνη φόβος φύσις φωνή ψυχή. ✕
θειότης: I 228, 10. 229, 26. II 256, 10 (ἀλλότριος τῆς θ.) II 249, 1 (ἐν ἡμῖν) I 367, 16 (ähnlich) II 2, 8 (θεοῦ) I 237, 9. 262, 32. 277, 31. 316, 7. II 12, 10. 132, 26 ‖ 324, 10 (Ἰησοῦ) I 97, 16. 107, 8. 111, 7. 115, 17. 119, 17. 134, 16. 161, 3. 186, 23. 187, 4. 210, 28. 226, 7. II 53, 11. 186, 10. 227, 25 [τὴν ἐν Ἰησοῦ θειότητα θεὸν ἡμᾶς λέγειν] II 256, 28 (bei Juden) I 134, 20 (τοῦ λόγου) I 255, 14. 285, 19. II 173, 14 (τὰ μιμήματα τῆς θ.) II 84, 17 (τῆς τὸν νεὼν οἰκοδομούσης θ.) II 236, 26 (ἵνα αὐτοῖς [scil. τοῖς παιδίοις] ἐνσπαρῇ θ.) I 210, 29 (προφητῶν) I 279, 21 (οὐχ ἡ τυχοῦσα θ. ἐν Ἰησοῦ) I 228, 6 (ἡ θ. τοῦ Χριστοῦ καὶ θ. τῶν μαθητῶν αὐτοῦ) I 172, 10 (φῶς τῆς θ.) . . I 110, 28.
θεογονία (Plur.): I 307, 12. 315, 22.
θεοδώρητος (διάλεκτος): I 208, 16.
θεόθεν (δίδοσθαι): II 72, 1 (ἐπιδημεῖν) . II 82, 8.
θεολογεῖν: I 193, 16. 18 ‖ II 345, 3 (θεολογοῦσαι περὶ υἱοῦ θεοῦ αἱ ἱεραὶ γραφαί) I 373, 25 (τὰ χρηστήρια) II 278, 3. — Pass. (υἱὸς ἢ πατήρ) II 386, 5.
θεολογία: II 74, 1. 89, 15. 192, 16 (ἀπόῤῥητος) I 75, 4 (Περσῶν) *II 92, 22 (διδάσκαλος τῶν θεολογίας πραγμάτων, scil. Πλάτων) II 192, 23. — Plur. (der Ägypter) I 71, 18.
θεολόγος Plur. (ἀρχαῖοι θεολόγοι Ἑλλήνων): I 76, 2 (παρ' Ἕλλησι) I 361, 19 (ὧν πρὸ βραχέος ὕμνησε θεολόγων, scil. Celsus) . I 370, 1.
θεομαχεῖν: I 22, 26 ‖ *II 111, 21. 229, 6.
θεομαχία (Plur., τῶν πατέρων) . . . *II 144, 2.
θεομάχος (ὁ τοῖς ἀπὸ τοῦ λόγου θεοποιηθεῖσι μαχόμενος) . . I 22, 27.
θεομισής: *I 124, 24. 25. 27.
θεοποιεῖν Pass. (ἀπὸ τοῦ λόγου): I 22, 27 (τῷ θεῷ λόγῳ) II 372, 2 (διάθεσις) . . . II 358, 22.
θεοπρεπής (Superl., von Jesus): I 213, 26. — θεοπρεπῶς II 298, 24. — θεοπρεπέστερον (νοεῖσθαι) . . . II 350, 30.
θεοπροπία (ἀνατρέπειν τὰς νομιζομένας καὶ τεθαυμασμένας ἐν πάσῃ Ἑλλάδι θεοπροπίας): II 155, 3.
θεοπρόπιος (θεοπρόπιόν τι θεσπίζειν): I 230, 15.
*θεοπρόπος (Plur.): II 154, 20. 160, 4. 192, 27.

Θεός (ἄλλος): I 8, 13. 10, 17 (ἐξ ἀπείρων ἐπ' ἄπειρον ὤν) II 375, 4 (δεύτερος) II 43, 22 (ἐπιφανής) II 42, 25 (ἕτερον νομίζοντας εἶναι τὸν ἀγαθὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν παρὰ τὸν τοῦ νόμου θεόν bekämpft Origenes) II 387, 7 ff. (τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν εἶναι ἑκάστῳ δίκαιον κριτήν) I 261, 26 (εἰκὸς τῷ θεῷ οὐ μόνον προεγνῶσθαι τὰ ἐσόμενα ἀλλὰ καὶ προδιατετάχθαι) II 309, 12 (ὁ πρῶτος θεός) I 42, 7. 18. 23 [sein Walten] II 354, 15 ff. (οὐ περιγεγράφθαι θεὸν σχήματι σωματικῷ) II 349, 25 ff., vgl. II 351, 1 ff. — Plur. (τῶν ἀνθρώπων καὶ οὐ θεῶν ἔμπροσθεν) I 32, 3 (ἕτεροι) I 10, 7 (οἱ νομιζόμενοι εἶναι θεοί) I 10, 5 u. s. w. — vgl. ἀγαθός ἀγένητος ἀγέννητος ἀδιαίρετος αἰθέριος ἀλήθεια ἀληθινός ἀλλοιωτός ἀναλυτός ἀναπνεῖν ἀνάρμοστος ἀνατιθέναι ἀνενδεής ἀνθρωποειδής ἀνθρωποπαθής ἀντιχειροτονεῖν ἀόρατος ἀπολείπειν ἀπομάττεσθαι ἀποπίπτειν ἀπροσδεής ἄρρητος ἀρχή ἀρχηγέτης ἀσώματος ἄτομος ἄτρεπτος ἄφθαρτος βασιλεία βασιλεύειν βλάπτειν βλασφημεῖν βοᾶν γέρας γινώσκειν γνώμη γνωρίζειν γνῶσις δημιουργεῖν δημιούργημα δημιουργός διαβαίνειν διαθήκη διαιρεῖν διακονεῖν διδασκαλία διδάσκαλος διεξαγωγή δικαστής διοικεῖν διοίκησις διϋπνίζειν δοξάζειν δουλεία δουλεύειν δυσθεώρητος εἰδέναι εἰκών εἰς ἐκκλησία ἐκπεριλαμβάνειν ἐκπίπτειν ἐμπιστεύειν ἐμπολιτεύεσθαι ἐναντίος ἐναποθησαυρίζειν ἐναργής ἐννοεῖν ἐνορᾶν ἐνοῦν ἐξευμενίζειν ἐπαγγελία ἐπαγγέλλειν ἐπικαλεῖν ἐπίκλησις ἐπισκοπή ἐπιστροφή ἐπιφάνεια ἔρημος εὐεργεσία εὐεργέτης εὐμενισμός εὐσέβεια εὐσεβεῖν εὐσεβής εὐχαριστεῖν εὐχαριστία εὔχεσθαι εὐχή ζῆν ζητεῖν ζωή ἡγεμονικόν ἡδονή ἡττᾶσθαι θειότης θεότης θεραπεία θεωρεῖν θεώρημα θεωρία θρησκεία θρησκεύειν ἰδιότης ἰέναι ἱερεύς κάθοδος κακία καρδία καταμαρτυρεῖν κατάπαυσις κατασπᾶν κατηραμένος κοινός κοινωνεῖν κοινωνία κολάζειν κόσμος κρίσις λατρεύειν λογικός λογισμός λόγος λυπεῖν μαίνεσθαι μακαριότης μακρόθυμος μακρύνειν μαρτυρία μεγαλειότης μεγαλόδωρος μεγεθύνειν μεταβάλλειν μεταβλητός μεταβολή μεταμέλειν μετέχειν μηνίειν μῦθος μυστήριον ναός νέμειν νοεῖν νοητός ξένος οἰκεῖος οἰκειοῦν οἰκείωσις οἰκονομεῖν οἰκονομία ὅλος ὅμοιος ὁμολογεῖν ὄνομα ὀνομαστός ὁρᾶν ὀργίζεσθαι ὅσιος οὐρανός οὐσία ὀφθαλμός ὄφις πάθος παιδεύειν παῖς παντοκράτωρ πατήρ περιεκτικός περιέχειν περίπατος περιωπή πιστεύειν πνεῦμα ποιητής προγνώστης πρόνοια προσκυνεῖν σέβειν σκολιός σοφία συγκαταβαίνειν σῶμα τιμᾶν τιμή τόπος υἱός φθαρτός φιλάνθρωπος χάρις. ✕

Θεοσέβεια: I 20, 24. 26, 18. 36, 12 ‖ 79, 4. 142, 10. 14. 201, 11. 23. 315, 17. II 53, 10. 72, 23. 84, 1. 108, 27 ‖ 315, 11. 16. 23. 318, 13. 403, 4 (ἀλλότριος) II 137, 26 (ἀρνεῖσθαι τὴν Θ.) II 259, 8 (εἰλικρινής) II 198, 23 (καθ' ἡμᾶς) I 252, 8. II 109, 11 (ἡμετέρα) I 305, 18 (διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ) II 35, 14 (κατὰ Ἰησοῦν Χριστόν) I 79, 12. 254, 29. 271, 18. 302, 13. II 190, 28 (καθαρά) I 292, 13. 365, 20. II 57, 12. 244, 18 (λόγος τῆς Θ.) II 276, 5 376, 7 (λόγοι καὶ ἔργα τῆς Θ.) II 292, 20 (τὰ τῆς Θεοσεβείας μυστήρια) II 355, 8 (κατὰ Μωϋσέα) II 170, 22 (κατὰ τὸν νόμον) II 171, 3 (ὁδὸς Θεοσεβείας) II 192, 13 (συνθῆκαι περὶ Θεοσεβείας) I 16, 15 (κατὰ χριστιανισμόν) I 269, 18 (Χριστιανῶν) I 209, 12.

Θεοσεβής (τὸ γὰρ θεοσεβὲς διὰ πάντων διεξιὸν τελεώτερον γίνεται): *II 282, 16. — Superl. I 3, 6 II 298, 18.

Θεοσημία (ἐν οὐρανῷ): I 111, 10 (ἐξ οὐρανοῦ) I 161, 23. — Plur. I 161, 20. 162, 12.

Θεότης: I 71, 22 (τῆς θεότητος ἀποπεπτωκέναι) II 343, 4 (ἀπορροὴ τῆς θεότητος) II 353, 13. 355, 15 (διακόπτειν τὴν θεότητα) II 387, 6 (ἡ ἄφατος δύναμις τῆς θεότητος) II 349, 28 (ἐπαγγελία θεότητος) II 113, 20 (κατὰ τὸ εὐαγγέλιον) II 176, 18 (θεοῦ) II 198, 20. 215, 15 (Ἰησοῦ) I 160, 2. 162, 12, *189, 21. II 168, 24 (μετοχὴ θεότητος) I 234, 3 (τοῦ μονογενοῦς) II 362, 3 (νομική) II 176, 18 (τὸ γὰρ χαρακτηρίζον τὴν θεότητα ἢ περὶ μελλόντων ἐστὶν ἀπαγγελία) II 80, 17 (Χριστοῦ) I 278, 28.

Θεοφορεῖν: I 368, 4. II 270, 24. — Pass. . II 202, 6.

Θεοφορία: II 155, 5 (ἐκ θεοφορίας ἀπηγγελμένα) I 271, 33.

Θεραπεία: II 379, 21. 388, 4 (Θ. δαιμόνων ἐστὶν ἡ Θ. τῶν νομιζομένων θεῶν) II 218, 26. 27 (εἰς τὸ θεῖον) II 214, 5. 238, 28 (πρὸς τὸν θεόν) II 227, 1 (τοῦ θεοῦ) I 71, 17. 336, 2. II 227, 5. 238, 26 ‖ 381, 4 [διὰ θυσιῶν]

II 177, 21 (τοῦ λόγου) I 255, 3 (ἐν τῷ λόγῳ) II 289, 7 (νοσοῦντας τὴν ψυχὴν ἐπὶ θεραπείαν καλεῖν) I 254, 4. — Plur. (τῷ Ἰησοῦ ὀνόματι) I 225, 14. 229, 29 (διὰ κνίσσης καὶ αἵματος) *II 280, 18 (παρὰ τοῖς νομιζομένοις θεοῖς) II 278, 4. — vgl. δαίμονες. ><

Θεραπεύειν (τοὺς ἀνθρώπους: I 254, 7 (τὸ θεῖον) I 27, 10 ‖ II 73, 26 [εἰκαῖς] II 199, 25 [καθαρῶς] II 199, 23 (ἕνα θεὸν . . τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν) II 229, 25 (τὸν θεόν) *II 226, 31 ff. [τῶν ὅλων] II 269, 3 [ἐπὶ πᾶσι] II 110, 10. 280, 10 (θεοὺς πλείονας) *II 222, 15. 16 (τοὺς τοιούτους ἐπαγγέλλεται θεραπεύειν ὁ λόγος) I 245, 7 (τὰ πάθη, von Chrysipp) II 266, 19 (σῶμα θ., von Dämonen) *II 276, 18 ff. τὸ ἀπὸ Κέλσου τραῦμα θ.) II 1, 10 (τὰ τραύματα τῶν ψυχῶν) I 285, 13 (πᾶσαν λογικὴν φύσιν) I 250, 10 (διὰ χρησμῶν) II 3, 13 (χωλοὺς καὶ τυφλούς) *I 169, 18. 19 (ἀνοήτων τὰς ψυχάς) I 249, 20. — Pass. I 54, 3. II 388, 11 (ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ) II 137, 30 (μέχρι σήμερον θεραπεύεσθαι τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ . . .) I 160, 6 (ὑπὸ τοῦ ἐπὶ πᾶσι λογικοῦ καὶ θεοῦ) II 289, 6 (ὑπηρέτην τοῦ θεοῦ) *II 229, 15 τοὺς ὑπηρέτας) *II 230, 7. — vgl. δαίμων. ><

Θεραπευτής (= Στέφανος): II 315, 17. — Plur. (ὡς ἱερεῖς τοῦ θεοῦ καὶ θεραπευταί) . . II 291, 3.

Θεραπευτικός (ἐν τῷ περὶ παθῶν θεραπευτικῷ, scil. λόγῳ Χρυσίππου): I 117, 17. — Plur. (ἐν τῇ τοῦ λόγου θειότητι . . τὰ θεραπευτικὰ . . . βοηθήματα) . . . . . I 255, 14.

Θεράπων (= Moses): I 42, 18. 24 (θεοῦ = Moses) I 177, 10. II 192, 10 [γνήσιος] II 30, 6 (Μουσῶν = Archilochos) I 221, 18. 20.

Θέσις vgl. ὄνομα φύσις.

Θεσπίζειν: I 148, 21. 22. 24. 25 (θεοπρόπων τι) I 230, 15 (von christlichen Propheten) *II 161, 5 (von der Pythia) II 155, 19. 157, 20.

Θεωρεῖν (τὴν ἀνάστασιν τοῦ λόγου): II 60, 3 (τὴν γένεσιν τῶν κακῶν) I 335, 26 (δόξαν Ἰησοῦ) I 186, 3 (τὰ τῶν εὐδαιμόνων θεατῶν θεάματα) I 270, 22 (τὸν περὶ τῶν δαιμόνων λόγον) I 41, 17 (ἔμψυχον λόγον) I 43, 13 (θαυμάσιόν τινα καὶ μυστηριώδη λόγον) II 223, 25 (τοὺς λόγους) I 260, 26 (ὁδοὺς θεοῦ) II 373, 25 (οὐρανοὺς ἀνοιγομένους) I 98, 2 (σαββατισμόν) II 374, 20. — Pass. (ἀνθρωποειδεῖς θεούς) *II 185, 19 (τοῦ θεοῦ λόγον καὶ σοφίας ἐν τῷ Ἰησοῦ θεωρουμένου) II 224, 3 (νοεῖται καὶ θεωρεῖται ἑκάστῳ ὁ ἐπὶ πᾶσι θεός) II 190, 15. — Θεωρητός (καρδία, scil. θεός) II 139, 11 (αἱ χρίσεις τοῦ θεοῦ . . . ἀπαιδεύτοις δὲ ψυχαῖς οὐδ' . . θεωρηταί) II 247, 27. ><

Θεώρημα: I 371, 17 (τὸ καλούμενον διὰ δύο τροπικῶν θ.) II 166, 20. — Plur. *II 94, 3 (ἀληθείας) II 327, 9. 395, 11 (γεωμετρικά) I 54, 24 (περὶ θεοῦ) II 90, 1 (μουσικά) *II 92, 23 (πλείονα) II 358, 7 (ποταμούς τε χωρήσαντες τῶν θ.) II 91, 7 (τῆς ῥητορικῆς) II 128, 7 (τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ) I 280, 25.

Θεωρητικός: II 353, 25. — Neutr. (τοῦ καθαροῦ) II 139, 14. — Plur. (τοῖς δὲ θεωρητικοῖς καρδίᾳ θεωρητός, scil. θεός) II 139, 11.

Θεωρία: II 131, 22. 162, 4 (τῆς ἀληθείας) I 190, 7 (ἡ κατὰ τὴν ἀλήθειαν μετὰ σοφίας θ.) II 369, 30 (γραφὴ πλήρης θεωρίας) I 70, 7 (περὶ θεοῦ) II 238, 25 (Ἰησοῦ) I 187, 3 (λογική) II 21, 19 (μυστικὴ καὶ ἀπόῤῥητος) II 29, 17 (τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν μυστική) I 132, 24 (μυστικωτέρα) II 93, 21 (τῶν νοητῶν καὶ ἀοράτων) I 251, 14 (ὑψηλοτέρα) I 286, 25. Plur. . . . I 335, 5.

Θηλυδρίας (nicht im Volk der Juden) . I 301, 30.

Θηριάλωτος (μηδὲ τοῖς θηριαλώτοις, scil. χρῆσθαι, von den Juden): II 244, 16.

Θησαυρός (Plur., τῆς λέξεως) . . . . II 351, 19.

*Θιασώτης Plur. (τῶν Ἀντίνου τοῦ κατ' Αἴγυπτον θ.) II 66, 10 (von den Jüngern Jesu) I 192, 20. 193, 6. 218, 16. 220, 2; vgl. hierzu K. J. Neumann, Θιασῶται Ἰησοῦ (Jahrbb. f. prot. Theol. XI (1885) 1).

Θλίβειν (τοῦ θλίβεσθαι κατά τι πάτριον παρ' Ἑβραίοις οὕτω σημαινομένου ἐπὶ τοῦ ἀπροαιρέτως συμβαίνοντος περιστατικοῦ): II 393, 18. ><

Θνητός (περὶ τὰς θνητὰς πράξεις): *II 276, 20 (ἡ ποιότης τοῦ θνητοῦ κατὰ τὸ τοῦ Ἰησοῦ σῶμα) I 237, 16 (σῶμα θνητὸν καὶ ψυχὴν ἀνθρωπίνην ἀναλαβὼν ὁ ἀθάνατος θεὸς λόγος) I 285, 14 (τῷ θνητῷ ἀλλάττεσθαι καὶ μεταπλάττεσθαι φύσις) *I 284, 9. — Plur. Neutr. *II 110, 24. ><

Θοίνη (vom Opfermahl der Dämonen) . II 277, 26.

Θρησκεία: *II 26, 3. 284, 19. 285, 21 (περὶ τὸ θεῖον) II 214, 7 (εἰς τὸν θεόν) I 81, 26 (θεῶν) II 219, 4 (Ἰουδαϊκή) II 261, 24 (πάτριος) I 134, 29. — Plur. *I 206, 19 (θρη-

σκεῖαι μάλα δυσδαίμονες καὶ μυστηριώτιδες) *I 215, 18.
θρησκεύειν: *II 6, 2. 9, 15. 161, 10 (καθαρώτερον θ. τὸ θεῖον) I 78, 27 (θεόν) *II 282, 7 (von Jesus) *I 230, 25 (νόμιμα) *II 36, 25. 40, 7 (τὸν πατέρα τῆς ἀληθείας) II 229, 31 (τὰ πάτρια) II 26, 17 (τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου) *II 232, 21 (τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ) . II 230, 5.
θριαμβεύειν: I 39, 26 (θριαμβεύοντες μᾶλλον ἢπερ θριαμβευόμενοι, von christlichen Märtyrern) I 39, 22.
θρόνος: II 351, 22 (οὐράνιος) I 220, 1 (Χριστὸς θρόνος τοῦ πατρός) II 353, 2. 360, 24. 361, 21. — Plur. II 349, 21. ✕
θύειν: II 158, 14. 22 (ὡς ἀδιάφορον τὸ θύειν) I 41, 21. 24. 27 (ὥσπερ ὁ θύων οὐ τῷ αὐτῷ θύει, εἰ καὶ ὁμοίως θύειν δοκεῖ) II 51, 12. 13 (δαίμοσι) II 274, 2. 12. 19 (διὰ τοῦ θύειν τρέφειν δαίμονας) I 41, 30 (κατὰ τὰ κοινὰ ἔθη) I 142, 21 (ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις) II 9, 18 (τὰς ἀναιμάκτους . . . θυσίας) II 239, 6 (τῇ βασιλίσσῃ τοῦ οὐρανοῦ) II 8, 12. — Pass. (τὸ . . εἰδωλόθυτον θύεται δαιμονίοις) II 245, 3 (τῶν θυομένων ἀποφορά) II 214, 11 (ἱερεῖον θυόμενον) *II 243, 30 [Plur.] . . II 245, 15.
θυμίαμα (Plur.): II 47, 20. 237, 31.
θυμιατήριον . II 47, 20.
θύρα (ἀκολούθου διηγήσεως): I 286, 17 (τὴν θύραν τῆς λέξεως κρούειν) II 351, 20. — Plur. (παρὰ ταῖς θύραις τοῦ θανάτου) I 20, 13 (τοῦ οἴκου) II 400, 27. — θύραθεν (νοῦς) I 270, 26. ✕
*θυρωρός Plur. (τῆς ἀνόδου): II 191, 10 (θεσπέσιοι) II 191, 7 (οἱ τὰ ὀνόματα τῶν θυρωρῶν ἀθλίως ἐκμανθάνοντες) II 190, 23.
θυσία (περὶ ἁμαρτίας): II 200, 22 (ἀναφέρειν θυσίαν) II 381, 19. 22 [θυσίας] II 381, 5 (λαμβάνειν μετὰ τῶν ἀρῶν τὴν θ.) II 204, 7 (= οἱ ἱερεῖς) I 27, 7 (= Ἰησοῦς ὁ Χριστός) I 27, 6 (λογικὴ καὶ ἄκαπνος) II 153, 13 (προσφέρειν θυσίαν) II 380, 25. — Plur. I *132, 19. 233, 21. 22. 27. 302, 6. II *47, 17. 23. 158, 8. 21. 177, 20. 230, 25. 238, 15. 273, 24. 290, 31. 32 | 380, 26 (ἄμωμοι) I 27, 10 (διὰ τῶν θυσιῶν κολακεύειν δαίμονας) I 302, 20 (δημοτελεῖς) II 240, 27 (ὡς πρὸς τὸ θεῖον) I 142, 9 (τὸ τοῦ νόμου περὶ τῶν θυσιῶν βούλημα) II 47, 26 (σαρκίναις θυσίαις, scil. προσκυνεῖν τὸν θεόν) II 140, 25. — vgl. ἀναθυμίασις ἀναίμακτος. ✕
θυσιαστήριον: I 27, 1. 8. 11 ‖ 128, 1. II 45, 27 (ἐν τὸ τῶν ὁλοκαρπωμάτων θ.) II 47, 19 (τὸ τοῦ Ἱεροβοὰμ κακῶς οἰκοδομηθὲν κατασκάπτειν) II 314, 30 (τὸ ἐν οὐρανοῖς) I 27, 4. 37, 12.
θυτικός (οἱ ἐν . . . θυτικῇ, scil. τέχνῃ): I 143, 31 (τὴν θυτικὴν ἐπαγγέλλεσθαι) I 87, 28.

ἰαμβεῖον (Εὐριπίδειον): I 347, 3.
ἰαμβοποιός (ὁ Πάριος): I 151, 24.
ἰᾶσθαι: I 10, 14 ‖ *287, 9. *288, 29. II 12, 27 (τὸν εὐξάμενον) II 323, 21 (τοὺς κάμνοντας) I 285, 9 (οὐκ ὀλίγους ἀπὸ νόσων . . .) II 275, 18 (τῶν μερῶν τὰ παθήματα) *II 274, 31. 275, 26. — Pass. (ἐκ τοῦ τὸν σωτῆρα πεπονθέναι) I 106, 17 (σωμάτων πηρώσεις) *II 260, 6 [ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ] II 261, 22. ✕
ἴασις: II 396, 23 (τῆς . . . ἕξεως) II 401, 20. — Plur. (πολλὰς ἰάσεις ἐπιτελοῦσι, scil. Χριστιανοί) I 96, 6.
ἰατρεία (ἡ διὰ τοῦ πυρὸς δίκη ἅμα καὶ ἰ.): II 16, 8.
ἰατρικός (ἐφόδῳ ἰατρικῇ θεραπεύειν): II 276, 36. — ἡ ἰατρική I 151, 2. 212, 1. 339, 7. 369, 2 (αἱρέσεις ἐν ἰ.) I 211, 29. II 64, 14. 66, 21 (Ἀσκληπιοῦ) I 221, 25 (δόκιμος ἐν ἰ.) I 212, 26 (ἀπὸ τοῦ λόγου) I 250, 9 (μέσον ἡ τῶν σωμάτων ἰ.) I 221, 4 (τέχνη) II 289, 4 (χρήσιμος καὶ ἀναγκαία τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων) I 211, 27 (ἀπὸ ἰ. ψυχῆς βοηθήματα) I 256, 1 (ψυχῶν) I 116, 15. — Plur. (δαίμονες) . I 232, 17.
ἰατρός: I 150, 12 ff. 154, 2. 256, 8. 265, 22. 285, 8. 11. 287, 16. 342, 13. II 209, 14 ‖ 323, 18 (ὡς ἰ. ἀγαθός, von Christus) I 189, 17 (θεὸς λόγος) I 256, 9 (Ἰησοῦς) I 256, 15 (ὁ σοφός) I 221, 12 (σωμάτων) I 62, 15. — Plur. *I 266, 10 ff. 288, 26. 369, 2. II 127, 4. 7. 209, 19.
ἰδέα (θνητῶν): *I 268, 14 (ἰδεῶν) II 135, 10 (λέοντος) *II 100, 4. — Plur. (ἀΐδιοι) *I 216, 20 (Platonische) II 73, 22 (Πλάτωνος δὲ τερετίσματα τὰς ἰδέας ὠνομακέναι, scil. Ἀριστοτέλη) I 141, 1.
ἰδιοπραγία (τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς) . . II 51, 21.
ἰδιότης (τοῦ θεοῦ): II 355, 13. — Plur. (τοῦ θεοῦ) II 135, 27 (τῶν φωνῶν) I 76, 21.
ἴδίωμα (Plur., εἰκὼν τῶν πρεπόντων ἰδιωμάτων τῇ ψυχῇ) . . . II 396, 13.
ἰδιωτεία: II 85, 26. 28 (der Christen) *I 266, 10. II 199, 12. 200, 11 (der Jünger Jesu) I 114, 12 (τοῦ πλήθους τῶν ἀκροωμένων) . . II 210, 21.
ἰδιώτης: II 213, 21. 27. 226, 20 (ὁ Χριστιανός) II 195,

27. — Plur. I 65, 2. 7. 9. 11. 276, 16. II 71, 1. 73, 17. 211, 10. 213, 8. *260, 3. *261, 10 (Apostel Jesu) II 262, 17 (Christen) I *79, 5. 7. 11. *80, 26. 240, 15. 264, 18. 266, 12. 16. 18. *280, 32. II *70, 13. 132, 12. 182, 27. 187, 21. 197, 18. 210, 22 (treiben Dämonen aus) II 156, 16 (Jünger Jesu) *II 72, 8. — Adj. (ἄνδρες) II 192, 18. — ἰδιῶτις (γυνή, von der Pythia) . . II 157, 26.

ἰδιωτικός (βιβλία): *I 359, 4 (βίος) I 141, 17 (δῆμοι) I 246, 30. 249, 11 (λέξεις) I 217, 15 (λόγοι) *I 260, 25 (πάθος) I 125, 1 [Plur.] II 187, 9 (ἡ τοῦ λόγου φιλανθρωπία) I 79, 10. — Superl. (πρᾶγμα) II 170, 2. — Neutr. I 79, 10 [Plur.] I 297, 20. — Adv. II 123, 28 [Compar.] II 126, 8. 138, 27.

ἰδιωτισμός: II 85, 29 ‖ 351, 13.

ἱδρύειν (δαίμονες αὐτούς): II 216, 27 (δαίμονας μαντικοὺς ἢ ἰατρικούς) I 232, 16. — Pass. (την τοῦ θεοῦ βασιλείαν) II 349, 22 (δαιμόνια) I 231, 2 (δαίμων) I 232, 22 (τὸν θεόν) II 46, 10 (ἐν σκότῳ) II 136, 19. — Med. (ἀγάλματα) II 235, 27 (νεώς) *II 214, 25. 234, 16. 236, 15. 238, 6. ✕

ἵδρυμα (Plur.): II 38, 20. 39, 10. 192, 6.

ἵδρυσις (ξοάνων καὶ νεῶν): II 218, 31.

ἰέναι (εἰς ἀνδρούς): (*II 271, 20) (πρὸς τὸν θεόν) *II 183, 29. 184, 15. 17. ✕

ἱερατικός (ἑαυτοῖς τινες ἐπιτρέψαντες τὰ ὑπὲρ τὴν ἱερατικὴν ἀξίαν, τάχα μηδὲ ἀκριβοῦντες τὴν ἱερατικὴν ἐπιστήμην) II 381, 12 f. ✕

ἱερεῖον (ἄμωμον): I 27, 12 (θυόμενον) *II 243, 30. — Plur. II 245, 15. *259, 26 (ἱερείων ἀπέχεσθαι) *II 243, 24. 244, 4 (ἱ. τοὺς ξένους προσάγεσθαι τῇ Ἀρτέμιδι) II 28, 10.

ἱερεύς: II 380, 27. 381, 6 (ἄμωμος) I 27, 12 (τοῦ Ἀπόλλωνος) *II 254, 12. — Plur. I 27, 7. 9 ‖ II 291, 21 ‖ 381, 2 (Αἰγυπτίων) II 53, 23 (τοῦ θεοῦ) II 291, 3 (Ἰουδαίων) I 302, 6. II 47, 25 (οἱ κατὰ νόμον) II 380, 24 (τοὺς ἱερεῖς στρατεύειν) II 291, 1 (τέλειοι) II 199, 16 (οἱ καθ' ὑμᾶς ἱ. ἀγαλμάτων τινῶν) . . . II 290, 29.

ἱερόθυτον (Plur.): II 238, 15. 246, 14.

ἱερομηνία (Plur.): I 269, 2.

ἱερός (ἄνδρες): I 304, 5. II 88, 29. *191, 23 (Anrede) I 14, 5. 33, 16 ‖ 273, 2. II 70, 2. 153, 1. 292, 26 (ἔννοιαι ἱερώτεραι) I 361, 10 (κροκόδειλοι) II 43, 9 (λόγοι, scil. τῶν θείων γραμμάτων) II 119, 6 (ὄϊες) *II 37, 7 (ὁμιλίαι ζώων ἀλόγων) *I 361, 11 [ἱερώτεραι] *I 360, 2. 370, 9. 19. 21 (σῶμα Ἰησοῦ) II 236, 23 (χρῆμα) I 292, 3 (ψυχὴ τοῦ Ἰησοῦ) II 168, 16 (ψυχαὶ ἱερώταται) I 368, 3. — ἱερόν (τί τὸ ἀληθῶς ἱερόν) II 238, 14 (οὐδὲν βαναύσων ἔργον δύναται εἶναι ἱερόν) II 202, 26 (τὸ ἐν Ἱεροσολύμοις) II 261, 23. — Plur. *II 161, 4. 263, 1 (Αἰγυπτίων) II 151, 27 (Ἑλλήνων) II 202, 25. 218, 30 (θεῶν) II 185, 24 (πρὸς τοῖς ἱεροῖς ὑβρίζειν) *II 260, 6. — vgl. βιβλίον βίβλος γράμμα γραφή δόγμα δύναμις. ✕

*ἱερόσυλος: I 254, 2. 255, 12.

ἱερουργία (λογικὴν ἱερουργίαν προσφέρειν τῷ θεῷ): II 321, 20.

ἱεροφάντης (εἷς . . παρ' Ἀθηναίοις) . II 199, 18.

ἱκεσία: II 331, 5. — Plur. II 230, 22.

ἵλεως (ὁ ἐπὶ πᾶσι θεός) II 280, 2. — Plur. (οἱ ἅγιοι ἄγγελοι τοῦ θεοῦ) II 5, 5.

ἰουδαϊσμός: I 57, 2. 107, 29. 127, 21. *128, 3. 205, 20. 212, 6. 213, 29. II 8, 8. — vgl. αἵρεσις ἐξομνύναι. ✕

*ἵππος ποτάμιος: (II 55, 19.)

ἵπτασθαι . . . I 363, 3.

ἰσοδυναμεῖν (ἡ εὐχή): II 341, 10 (αἱ εὐχαί) II 341, 4 (τινί) I 30, 25 ‖ 51, 13. 149, 24. 172, 7. 13. — τὰ ἰσοδυναμοῦντα I 51, 13.

ἰσόῤῥοπος (ἰσόῤῥοπον ταῖς εὐεργεσίαις): I 24, 11.

ἰσοστάσιος (τὸ ἰ. τῶν στοιχείων) . . . I 334, 11.

ἰσότιμος (ἰσοτίμου παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκείνοις τυχεῖν) . . . . II 339, 23.

ἱστάναι (οἱ ἀεὶ μετα θεοῦ ἑστηκότες): II 202, 7. ✕

ἱστορεῖν (πολλοὶ δ' ἱστόρηνται . . . ἐπανελθόντες): I 145, 21. ✕

ἱστορία (ἡ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων): I 151, 23 (ἡ ἔξω τοῦ θείου λόγου) I 306, 16. ✕

ἰσχύειν (ὁ ἄγγελος): II 52, 22 (λόγος) I 260, 10 (Μωϋσῆς) II 47, 10 (σημεῖα) I 173, 16.

ἰσχύς: II 208, 29. 250, 9 (δαιμονία) *II 279, 23. 281, 14 (τοῦ λόγου) I 115, 9.

ἴυγξ (τοσαύτη τις ἐν τοῖς Ἰησοῦ λόγοις): I 210, 24.

ἴχνος (τοῦ ἀπὸ τῆς φύσεως λόγου): I 354, 9. — Plur. II 259, 12 (τοῦ θείου βουλήματος) I 43, 3 (τῶν περὶ θεοῦ) I 193, 17 (Ἰησοῦ) II 149, 8 (τοῦ ἁγίου πνεύματος) I 96, 4. II 160, 27 (τῆς σοφίας) I 71, 15. 240, 26 (τερατίων ἴχνη ἐπὶ ποσὸν παρὰ Χριστιανοῖς εὑρίσκεται) I 134, 21.

*ἰχώρ (Celsus vom Blut Christi): I 119, 16. 161, 28. 162, 2.

καθαιρεῖν (τὴν δύναμιν τῶν δαιμόνων): II 258, 27 (ähnlich) II 259, 7 (ταῖς εὐχαῖς πάντας δαίμονας) II

291, 8 (ἐχθροὺς καθεῖλεν ἡ Μωϋσέως ... εὐχή) II 286, 22 (Τίτος καθεῖλε τὴν Ἱερουσαλήμ) I 143, 23 (τὸ τοῦ πονηροῦ στρατόπεδον) II 259, 5 (φωνὴ βαρεῖα καθεῖλέν τινας) *II 260, 10. — Pass. (αἱ τῶν δαιμόνων ἐνέργειαι) I 110, 27 (διὰ τὴν Ἰησοῦ γένεσιν, scil. δαίμονες) I 111, 6 (πνεύματος καταλυθέντος ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ καὶ καθαιρεθέντος) II 206, 15. ✕

καθαίρειν (ὁ θεός): II 127, 17 ‖ 390, 20 (κόσμον κατακλυσμῷ ἢ ἐκπυρώσει] *I 338, 28 (κατακλυσμὸς κ. τὴν γῆν) *I 290, 7 (πρόνοια τὰ ἐπὶ γῆς ἢ κατακλυσμοῖς ἢ ἐκπυρώσεσι) I 335, 13 (ὅλην τὴν ψυχήν) II 198, 5. — Pass. II 28, 8 (γῆ κατὰ περιόδους) I 289, 28 [τοῖς ὕδασιν] I 334, 1. 2 (τὰ δόγματα ... κεκαθαρμένοι) II 17, 29 (τὰ ἤθη) I 248, 25 (θεραπείᾳ) I 26, 29 (κακίαν ... κατακλυσμῷ) I 282, 17 (ὑπὸ τοῦ λόγου) I 254, 12 (τὰ πάντα) *I 289, 22 (τῷ φρονίμῳ πυρί) II 390, 7 (τὴν ψυχήν) I 255, 1 (τὰς ψυχὰς τῷ λόγῳ) II 160, 28.

καθαίρεσις: *II 123, 12 324, 22 (μεγάλου δαίμονος) I 83, 3 (Ἱεροσολύμων) I 291, 27 (τῆς κακίας) I 291, 11 (τοῦ πατρὸς τῆς κακίας) *I 169, 3 (τοῦ ναοῦ) I 97, 4 (τῆς παραδύξου ἀπὸ ἁγίου πνεύματος συλλήψεως) I 83, 22. ✕

καθαιρετικός (χαρακτὴρ κ. τῶν Κέλσου): I 54, 4. — καθαιρετικῶς (τεθνηκέναι κ. τῶν ... κακῶν) . . I 83, 1.

καθαρεύειν (οὐ πάντων κακῶν, von Jesus): *I 164, 24 ff. (παντελῶς κ., von Christen) II 199, 17. ✕

καθάρευσις: II 317, 1. 320, 17.

καθάριος (τροφή): I 352, 16. — Compar. (οἱ νομιζόμενοι κ.) II 209, 3. 6. 19.

καθαρός (οὐ καθαροὶ ἀπὸ ἁμαρτίας): II 200, 23 (βρῶμα) II 371, 22 (γέννησις Ἰησοῦ) II 142, 24 (σῶμα Ἰησοῦ) II 236, 23 (καθαρώτερα καὶ αἰθέρια σώματα) II 156, 27 (καθαρώτεροι τόποι) II 183, 4 (ἀπὸ φόνων) II 290, 31; vgl. II 291, 3 (χεῖρας) *I 253, 25. 254, 18 (χώρα) I 174, 19 (καθαρώτατα τοῦ κόσμου χωρία) II 4, 16. 17 (καθαροὶ ψυχὴν καὶ σῶμα) I 255, 17. — Neutr. (μηδὲν κ. βλέπειν, von den Christen) *II 193, 2. 196, 13 (πάντῃ κ.) II 272, 12 (καθαρὰ καὶ ἀκάθαρτα, scil. ζῷα) I 127, 17. 133, 14. 314, 15. II 53, 15. ✕

καθαρότης: I 78, 27. 369, 17. II 46, 21. 181, 14. 199, 28. 200, 14 ‖ 359, 12.

καθάρσιος (τὸ τοῦ σωτῆρος βάπτισμα,: I 26, 29 (πῦρ) *I 291, 10. *II 16, 6. — Neutr. I 97, 2. *335, 15. *373, 12. II 104, 22 (τῆς γῆς) *I 290, 12. *II 129, 9 (διὰ πυρός) *II 18, 9 (Plur., οἱ καθάρσια ἁμαρτημάτων ὑπισχνούμενοι . . . *I 253, 28.

κάθαρσις (ἡ μετὰ βασάνου κ. τῶν ψυχῶν): II 96, 3 (τῶν ἐν τῇ πλάνῃ κακῶν) . . II 390, 13.

καθῆκον (θεώρημα περὶ τοῦ καθήκοντος): I 371, 18 (παρὰ τὸ κ.) I 295, 30. II 38, 16 ‖ 313, 3. — Plur. II 375, 27. 378, 22. — καθηκόντως II 396, 15. ✕

κάθοδος (εἰς Αἴγυπτον): I 207, 27 (τοῦ θεοῦ) *I 275, 9. 10. 18 (στενή) *II 103, 19. 105, 14 (τοῦ Χριστοῦ) . . . I 278, 6.

καθολικός (ἐντολή): II 323, 15 (ἔπαινος) II 27, 2 (ἐπιστολή, scil. Βαρνάβα) I 115, 21 [scil. τοῦ Ἰωάννου] II 347, 12. 349, 5 (λόγος διηγήσεως) I 124, 29 (ψεῦδος) II 7, 19. — καθολικόν (περὶ πάντων δικαίων) II 383, 6. — καθολικά. *I 355, 17 ‖ II 401, 24 (περὶ μελλόντων) I 88, 13. — καθολικῶς II 350, 1. — Compar. (εὐεργέτημα) I 26, 9. — Plur. II 377, 17 (τὰ ἀληθινὰ πάντα ὁμώνυμα τοῖς τῇδε καθολικωτέροις) II 182, 11.

καθυποκρίνεσθαι: I 7, 18.

καινοειδής (ἀνάπλασμα): II 234, 6.

καινός (ὀφθαλμοί): II 137, 32. — Neutr. *II 255, 9. 257, 19. 22. ✕

καινοτομία: *I 206, 22. — Plur. I 213, 6.

κακία: I 52, 19. 84, 10. 16. 85, 2. 149, 17. 153, 28. 164, 27. 166, 22. 170, 23. 26. 173, 18. 199, 9. 282, 17. 283, 5. 19. 22. 26. *289, 20. 25. 27. 294, 4. 8. 10. 11. 296, 20. 313, 12. 14. 334, 28. 335, 2 15. 338, 29. 339, 24. 26. 365, 25. 366, 1. II 24, 20. 59, 4. 96, 8. 16. 113, 23. 27. 115, 3. 10. 116, 10. 24. 126, 10. 13. 142, 7. 156, 26. 157, 3. 165, 8. 174, 6. 13. 16. 20. 22. 187, 2. 19. 196, 15. 201, 15. 217, 21. 24. 218, 13. 221, 14. 226, 25. 239, 30. 241, 31. 243, 1. 5. 245, 18. 20. 247, 9. 13. 249, 3. 250, 8. 256, 16. 257, 14. 259, 2. 262, 11. 265, 15. 276, 8. 279, 6. 289, 5. 9 ‖ 313, 2. 329, 27. 388, 3. 7. 391, 2 (ἀναλῶσαι τῷ περὶ τῶν κολάσεων τὴν κ.) II 142, 9 (ἀνίατος) II 254, 9 (ἀόριστος ἡ κ.) I 334, 8 (ἀρχὴ καὶ γένεσις κακίας) II 114, 15. 17 (ἀφανισμὸς τῆς κ.) I 339, 2 (βασιλεία τῆς κ.) I 137, 9 (τὴν κακίαν βδελύσσεσθαι) II 43, 15. 16 (τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων) II 328, 19 (δεσμοὶ τῆς κ.) II 270, 3 (Ἰησοῦς πάσης κακίας ἀπαράδεκτος) I 285, 14 (τοῦ Κάϊν) II 392, 16 (= τὸ κακόν) I 336, 29 (περὶ τῆς κακίας λόγος) II

115, 24 (κακία δὲ ἡ μεγίστη ἐν λόγοις ἐστίν) II 125, 5 (νοσεῖν τὴν κ.) I 339, 7 (πυκτεύειν πρὸς τὴν κ.) II 202, 31 (σκοτισμὸς τῆς κακίας) II 379, 24 (ὕλη ἀπὸ τῆς κ.) II 16, 15 (ὑπηρέται τῆς κ.) I 41, 24 (συγχρῆσθαι θεὸν . . καὶ τοῖς ἀπὸ κακίας ὑποστᾶσιν) II 114, 28 (παρὰ φύσιν ἡ κ.) II 24, 18. — vgl. ἀποστρέφεσθαι καθαίρεσις. ✕

κακολογεῖν (τὸν Ἰησοῦν): I 82, 8 (ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι τὴν πρόνοιαν) II 320, 2. ✕

κακοποιεῖν (τὸν πατέρα κ. τοῖς υἱοῖς) . II 127, 6.

κακός Neutr.: II 388, 9 (ἄρνησις) I 18, 6 (κοινόν) I 153, 28. — Plur. (κακοί) II 268, 3. — κακά II 253, 14. 277, 19. 379, 22. 384, 5. 386, 26. 389, 21. 391, 28 (εἶναι ἀνάγκη κ.) *II 271, 27 (ἀναίρεσις τῶν κ.) II 289, 12 (βαρύτατα) I 23, 24 (ἐπὶ γῆς) I 41, 27 (ἐπιτεταγμένα) *II 271, 25. 27. 272, 25. 29 (ἐν τοῖς οὖσι, γένεσις, φύσις κακῶν) *I 333, 21 ff. (ἐν ψυχῇ) II 289, 6. — vgl. αἰώνιος ζητεῖν καθαρεύειν. ✕

κάκωσις (τόπος κακώσεως τῆς ψυχῆς) . I 19, 3.

κακωτικός (ἀνθρώπων κακωτικοί, scil. δαίμονες) . . . II 242, 16.

κάλλος (τῆς ἀληθείας): I 13, 15 (το κυρίως κάλλος σὰρξ οὐ χωρεῖ) II 339, 10 (ὑπερουράνιον καὶ ὑπερκόσμιον) II 339, 8 (τῆς Ἑλληνικῆς φράσεως) II 208, 19. ✕

καλοκἀγαθία: I 247, 2. 252, 32.

κάλως (πάντα κάλων κινεῖν): I 302, 24. — κάλος (ἐπὶ κάλου βαίνειν) I 262, 2.

κάμινος (τοῦ πειρασμοῦ): I 33, 8.

κάνθαρος (ἐξ ὄνου): I 330, 18. 331, 29.

καρδία: I 7, 5. 11. 25, 17 II 153, 6 (πεπληρωμένη ἱερῶν δογμάτων) I 25, 20 (ἡ τῶν καλῶν ἔργων πηγὴ καὶ ἀρχή) II 348, 15 (= ἡγεμονικόν) II 382, 16 (ὁ θεὸς καρδίᾳ θεωρητός, τουτέστι νῷ) II 139, 11 (ἑνορῶν θεῷ καθαρᾷ καρδίᾳ) II 235, 24 (τὸ ὁρῶν δὲ θεὸν καθαρά ἐστι καρδία) II 184, 5. ✕

καρποφορεῖν (metaph.): II 337, 13. 357, 2. 359, 2.

καρποφορία (τῶν ψυχῶν): II 355, 1.

καταβαίνειν: I 13, 19. 20 (εἰς ἀνθρώπους) I 284, 29 (μέχρι ἀνθρώπων, scil. λόγος τοῦ θεοῦ) II 141, 19 (πρὸς ἀνθρώπους καταβαίνοντες, scil. ἄγγελοι) II 4, 8 ff. (θεός) *I 281, 23. 282, 2 ff. *II 286, 1 (ὁμοῦ ἑξήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα) *II 58, 19. 59, 7. 13. 20. ✕

κατάβασις (θεοῦ πρὸς τὰ ἀνθρώπινα): I 284, 13.

καταβανκαλᾶν (παιδίον): II 144, 6.

καταβιβάζειν (τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, scil. sucht Celsus): I 356, 21 (σωτῆρα τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, scil. λόγος) I 288, 6 (τὴν λογικὴν φύσιν) . . . . I 267, 12.

καταγελᾶν (τῶν Αἰγυπτίων): *I 216, 18 (Κέλσου) II 187, 19 (μύθου) I 312, 15 (οὐδὲ καταγελῶμεν τῶν ἀψύχων ξοάνων ἀλλ' εἰ ἄρα τῶν προσκυνούντων αὐτοῖς) II 256, 11 (τῶν προσκυνούντων) *I 238, 21. ✕

καταδεῖν (γυνὴ καταδεῖ τὸν ἄνδρα): I 321, 1 (τὰ τραύματα τῷ λόγῳ) I 255, 27. — Pass. I 321, 3.

καταθοινᾶσθαι: II 29, 4 (τὸν βοῦν) II 204, 5 (ζῷα ἀνθρώπους) . II 43, 12.

*κατακήλησις (Plur.): I 59, 9. 12.

κατάκλησις Plur. (τοῦ θεοῦ): I 304, 10 (περίεργοι) I 174, 12.

κατακλίνειν (Pass., ὑπό τινων μαγγανειῶν): II 214, 10.

κατάκλισις (Plur., εἰς τὰ δοκοῦντα ἐνεργέστερα τῶν νομιζομένων ἱερῶν): II 218, 30. 32.

κατακλυσμός: *I 70, 25. 30. 281, 14. 282, 15. 17. 289, 28. 290, 7. 338, 28. *II 129, 5. 8. 16. 20. 30 (im A. T.) *I 314, 3. 10. 315, 5 (τῶν ἐνθέων καὶ σωτηρίων λογισμῶν) II 395, 10 (πρῶτος) *I 289, 22 (τελευταῖος) ἐπὶ Δευκαλίωνος) *I 281, 20 (χειμὼν κατακλυσμοῦ ποιητικός) I 314, 25. — Plur. *I 70, 29. 71, 11. 281, 32. 282, 5. 335, 13. 349, 12.

κατακολουθεῖν (τῷ Ἰησοῦ): *I 208, 2 (τοῖς ἴχνεσιν Ἰησοῦ) II 149, 9 (ὄχλοις) II 137, 27 (τῷ πρώτῳ πτεροῤῥυήσαντι) II 114, 16 (ῥητορικῇ ἐγχειρήσει) II 56, 31.

κατακόσμησις (τῶν ὅλων): I 321, 10.

κατακωχή: II 157, 27 (θεία) II 157, 24. 159, 2.

καταλάμπεσθαι (τὸν νοῦν): I 43, 16.

κατάληψις (πᾶσαν κατάληψιν ἠρτῆσθαι τῶν αἰσθήσεων): II 187, 25 (τῆς ἀληθείας) II 202, 5 (ἐνέργεια τῆς κ.) I 220, 7 (φυσική) . . I 357, 8.

κατάλυσις (τοῦ πονηροῦ καὶ διαβόλου): II 169, 3.

*καταμαρτυρεῖν (θνητὴν φιλοτιμίαν τοῦ θεοῦ, scil. Χριστιανοί): I 278, 21. 279, 4.

κατανόησις (τοῦ θεοῦ): II 88, 7 (τῆς τῶν νοητῶν φύσεως) . . II 198, 14.

κατάπαυσις (τοῦ θεοῦ): II 131, 19.

*καταπέμπειν (πνεῦμα ἴδιον, scil. ὁ θεός) II 139, 2 ff. (πνεῦμα ἐξ ἑαυτοῦ) II 142, 19 (Pass., ἀπὸ θεοῦ) I 289, 20.

καταπίπτειν: II 282, 6 (ἐπὶ τὰ εἴδωλα) II 47, 2 (ἀπὸ τοῦ οὐρανίου μαρτυρίου) I 17, 12 (ἀπο τῆς περὶ

θεοῦ ὑπολήψεως) I 295, 2 (εἰς ὑπόληψιν) II 215, 24 (τῇ ψυχῇ ἐπὶ τὸ νομίζειν) . . II 215, 29.
κατάπτωσις (τῆς ψυχῆς μέχρι τῶν ἀλόγων ζώων): II 245, 25.
καταρᾶσθαι: II 204, 5 (τῷ ὄφει) *II 98, 13. — κατηραμένος (γῆ) II 179, 21 (θεός) *II 97, 11. 14. 20. 98, 5. 9. 99, 4. 122, 29. — Plur. . . II 124, 5.
*κατάῤῥιψις (τοῦ πύργου) . . . I 290, 9.
κατασκευαστικός (τοῦ . . . εἶναι) . . . I 330, 19.
κατασοφίζεσθαι: I 8, 24. 42, 26 ‖ 234, 10.
κατασπᾶν (τὴν τοῦ ἀγαθοῦ προσηγορίαν): I 75, 15 (τοὺς ἀνθρώπους . . . ἀπὸ τῆς περὶ θεοῦ ἐννοίας) I 302, 16 (τὴν περὶ τὸ θεῖον θρησκείαν) II 214, 6 (τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς) II 278, 6. — Pass. (τὸν νοῦν ἀπ' οὐρανοῦ καὶ θεοῦ ἐπὶ γῆν . . .) I 371, 1 (ἀπὸ θεοῦ . . . τὴν ψυχήν) II 115, 27.
κατάστασις vgl. εὔχεσθαι κόσμος μακάριος συναγωγικός.
κατάστημα: I 343, 1 (τὸ τῆς σαρκὸς εὐσταθές) I 271, 13 (χειμερινόν) I 27, 18 (Plur., λοιμικά) I 82, 25.
καταστολή (τοῦ ἤθους): I 121. 25.
*καταστροφή (τοῦ δράματος, vom Tode Jesu): I 178, 20.
*κατασφραγίζεσθαι (τὰ ὦτα) . . . . II 67, 22.
καταταρταροῦν (Pass., ὁ τοῦ καταταρταρωθέντος . . . Κρόνου υἱός): II 284, 27.
*κατατείνειν (von der Kreuzigung Jesu): II 255, 7. 256, 30 (Pass., σῶμα τοῦ Ἰησοῦ) . II 256, 27. 29.
*κατατολμᾶν (mit Inf.): I 246, 11. 248, 12.
κατατυραννεῖν (παντὸς . . . ἁμαρτωλοῦ κατατυραννουμένου ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου): II 357, 13. 19.
καταυγάζειν (Pass., τῷ λαμπρῷ φωτὶ τῆς ἀληθείας καταυγαζόμενος τὴν ψυχήν) . . . I 299, 1.
*καταφλέγειν (τοὺς ἀδίκους): I 293, 2. 299, 28.
καταχθόνιος (πνεύματα): I 44, 10.
κατάχρησις (περὶ προσευχῆς) . . . II 4, 28.
καταχρηστικῶς: II 126, 32. 127, 2. 132, 3. — καταχρηστικώτερον I 351, 17. II 125, 30.
καταψύχειν (τὸ ἡγεμονικόν): I 28, 20. — Pass. II 32, 16.
κατεπάδειν (τινί): II 250, 31 (δαίμονας) I 59, 10. 303, 33.
κατεπίκλησις: I 304, 25.
*κατέρχεσθαι (υἱὸς θεοῦ κατελθών) . . II 78, 3.
κατεψευσμένως (εἰρημένα): II 109, 13.
κατηγορεῖν (τῶν ὑγιῶν δογμάτων): II 200, 4 (Ἰησοῦ) I 141, 26. 142, 4. 162, 10. II 98, 18. 144, 22 (τὸν Ἰησοῦν) I 204, 3 (Ἰουδαίων) II 55, 7 (τῆς κατὰ Μωϋσέα κοσμοποιΐας) II 120, 12 (τοῦ λόγου) I 189, 32. 211, 18. II 61, 10. 153, 14 (τοῦ θείου λόγου) II 136, 29 (Μαρκίωνος) II 143, 27 (τῶν προφητικῶν) I 275, 1 (τοῦ σωτῆρος) I 59, 21 (τοῦ συστήματος Χριστιανῶν) I 216, 14 (χριστιανισμοῦ) I 101, 2 (Χριστιανῶν) I 160, 1. 162, 10. 216, 27. 238, 27. 329, 25 (Χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων) I 319, 30. 347, 2. — Pass. (εὐτελείας τῶν γραφῶν) II 71, 5 (ἐπὶ καινοῖς δαιμονίοις) I 337, 9 (ἰατρικήν) II 64, 14 (τὸν Ἰησοῦν) II 145, 11 (Ἰησοῦ μαθηταί) I 119, 3. ✕
κατηγορία (Ἰησοῦ ἢ χριστιανισμοῦ) I 140, 11 (gegen Juden und Christen) II 63, 16. 93, 1. 15 (Κέλσου) I 288, 22. 326, 3. II 17, 7. 82, 10. 106, 16. 161, 20 (Μωϋσέως) I 176, 7 (φιλοσοφίας) II 64, 12 (χριστιανισμοῦ) II 64, 11. — Plur. (περὶ Ἰησοῦ) II 146, 12 (Κέλσου) I 158, 26. 250, 12. 332, 14. II 70, 2. 96, 24. 98, 26. 106, 31. 153, 3. ✕
κατήγορος Plur. (τοῦ λόγου): I 100, 28 (Σωκράτους) II 22, 7 (τοῦ χριστιανισμοῦ) . I 117, 23.
κατηχεῖν (ὁ κατηχῶν): I 16, 9. — Plur. I 16, 15. — Pass. . . . I 16, 5.
κατήχησις: I 236, 11 (νομική) . . . II 302, 19.
*κατιέναι (αὐτὸς κάτεισι πρὸς ἀνθρώπους θεός): I 277, 18 (πνεῦμα . . . κατιὸν ἐκ θεοῦ) II 197, 6. 201, 24.
κατοικεῖν (Gott im Himmel): II 345, 15. 349, 26 [im Menschen] . II 344, 26.
κατόρθωμα (μέγιστον): II 319, 9. — Plur. II 317, 21.
κατόρθωσις (ἠθικὴ κ. τῶν ἀνθρώπων) . II 157, 29.
κάτω (βλέπειν): II 270, 22 (ἐπὶ γῆς) II 13, 9 (εἶναι) II 11, 8 (Ἰουδαία) II 179, 20 (Ἰουδαῖοι) I 132, 15 (μένειν) II 39, 9 (ἔτι κάτω τυγχάνειν) II 147, 6 ff. — τὰ κάτω (αἰτεῖν) II 345, 14. ✕
καυστήρ (καυστῆρας προσάγειν) . . I 342, 14.
*καυστήριον (Plur., ἀκοῆς): II 67, 16.
καυσώδης (χώρα): II 32, 15.
καυτηριάζειν (Pass.): II 127, 5.
καύχησις (Plur., ἐνέστη ἡμῖν καιρὸς Χριστιανοῖς καυχήσεων) . . I 39, 1.
κεκρυμμένως (εἴρηται): II 89, 14 (εἰρημένον τοῦ νόμου βούλημα) II 8, 1 (εἰρημένα) . . II 31, 13.
κελεύειν (κελεύων σοι καὶ τοῖς σοῖς οἰκείοις): *I 119, 8. ✕
κενοδοξεῖν (ἐπ' ἀνθρώπων): II 291, 19.
κενοπαθεῖν . . II 351, 8.
κενοτάφιον (οἱ Πυθαγόρειοι κενοτάφια ψυχοδο-

μουν τοῖς ... παλινδρομήσασιν ἐπὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον) I 141, 16 (ähnlich) . . . I 247, 21.
κενότης (ἡ παρ' ἡμῖν): II 350, 23. 25.
κεντεῖν (τὴν . . . ψυχήν): II 21, 9.
*κεραστός (νόμισμα): II 92, 8.
κεφαλαιώδης (προσηγορία): II 353, 22.
κεφαλή (Ἀθηνᾶν ... ἐκ τῆς τοῦ Διὸς γεγεννῆσθαι κεφαλῆς καθωπλισμένην): II 282, 26. ✕
κηλεῖν (μάτην τοὺς ἀνθρώπους, scil. μαντεία): II 46, 18 (ἐπῳδαῖς τοὺς δαίμονας) II 277, 15 [Pass.] II 43, 2.
κήρ (Plur., εἰς τὰς ἀνθρωπίνας κῆρας ... καταβᾶσα, scil. Ἰησοῦ ψυχή): I 288, 9.
κήρυγμα (περὶ κρίσεως): II 126, 12 (σχεδὸν παντὸς τοῦ κόσμου ἐγνωκότος τὸ κ. Χριστιανῶν) I 60, 1.
*κῆρυξ (Plur.): II 6, 7. 14, 5. 7.
κήρυξις (τοῦ εὐαγγελίου): I 114, 23. 115, 8.
κηρύσσειν u. κηρύττειν: II 80, 25 (ἀπόστολοι) I 211, 4 (τοῖς ἔθνεσι) I 127, 30 (Ἰησοῦν) I 114, 13 (τὸν . . . λόγον) I 236, 26 (μετάνοιαν) II 206, 20. 28 (μετάνοιαν ὅλῳ τῷ κόσμῳ) II 206, 21 (εἰς τὴν περιτομήν) I 127, 31 (πνεῦμα) *II 197, 7. 201, 25 (υἱὸν θεοῦ) *I 194, 2. 7. — Pass. I 206, 15. II 46, 14 (περὶ τῆς . . . ἀμοιβῆς) I 258, 29 (ἀνάστασις Ἰησοῦ) I 182, 4 [τῆς σαρκός] II 19, 4 (ἐπιδημίαν) I 225, 28 (τὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ εὐαγγέλιον) I 143, 6 (τὸ ἐν Χριστῷ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ) I 116, 13 (θεόν) II 14, 6 (θεοῦ λόγον) II 147, 12 (θεοσέβειαν) I 315, 17 (Ἰησοῦν) I 114, 3. 297, 26 [εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην Ἰησοῦς κεκήρυκται] II 81, 13 (Χριστόν) II 150, 9 (ὡς Χριστὸς καὶ σωτήρ) . . I 176, 4.
*κιβωτός (= Arche Noah): I 314, 4. 11. ✕
κινεῖν (πάντα κάλων): I 302, 24 (τὸν κόσμον) I 98, 7 (ὁ λόγος κινεῖ τὴν ἐκκλησίαν) II 120, 31. (ψυχὴ .. κινεῖ τὸ σῶμα οὐ πεφυκὸς ἀφ' ἑαυτοῦ κινεῖσθαι) II 120, 2. — intr. II 311, 16 ff. (ἀπ' ἀνατολῶν) II 34, 3. ✕
κίνημα (τῶν ἐφ' ἡμῖν): II 313, 7. — Plur. (σκωλήκων) I 300, 25 (τῆς ψυχῆς) . . . II 317, 14.
κίνησις: II 312, 4 ff. (ἀπὸ ἀνατολῶν) II 32, 8 (τῶν ἄστρων) II 316, 9 (οὐ κινήσεως μετέχει ὁ θεός) *II 134, 16. 19 (κατὰ κακίαν) II 226, 25 (κόσμου) II 267, 20 (οὐρανοῦ) I 6, 5 ‖ II 267, 19 (παρακολουθητική) II 312, 1 (τῆς σκιᾶς) II 280, 5. — Plur. II 368, 12 (ἀπό τινων δαιμόνων ἢ θεῶν μαντικῶν φασι γίνεσθαι τὰς κινήσεις τοῖς ζῴοις) I 360, 18 ff. ✕
*κιχρᾶν (τὸ φῶς θεῷ κατηραμένῳ): II 122, 30. 123, 22.
κλῆσις (διάφορον κλῆσιν ἀνθρώπους καλεῖν): I 255, 26 (ἐθνῶν) I 200, 12. 201, 3. II 177, 2 (τοῦ θεοῦ εἰς μακαριότητα) I 292, 11.
κλίμα (τέσσαρα, πρὸς ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν, πρὸς δύσιν καὶ ἀνατολήν): II 400, 22. — vgl. εὐχή.
κλῖμαξ (ἑπτάπυλος): *II 92, 6 (ὁ περὶ τῆς κλίμακος λόγος) . . II 91, 26.
*κναφεύς (Plur., christliche): I 250, 17. 251, 17. 252, 21. 24.
κνίσσα: I 41, 20 ‖ *II 276, 30. 277, 21. 24. 278, 1. 26. 28. 279, 5. 280, 18. — Plur. II 158, 8. 21. 185, 22. 206, 15. 237, 32. 278, 13.
κοινοποιεῖν (πρὸς τὰς γοητείας, scil. die Wunderthaten Jesu): I 145, 25 (ähnlich) I 171, 15 [πρὸς τὰ ἔργα τῶν γοήτων] I 122, 5 (ähnlich) I 160, 23 (πρὸς ἕτερα φαντάσματα ... τὰ κατὰ τὸν Ἰησοῦν) I 184, 25. ✕
κοινός (κατὰ μὲν τὰ κοινὰ τῶν ἀντιγράφων): II 52, 24 (θεὸς ἅπασι κ.) *II 238, 16 (κ. πάντων πατήρ) II 269, 10. — Neutr. (στρατεύεσθαι ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ) II 290, 28 (κοινὸν Χριστιανῶν) *II 80, 34. 81, 11. ✕
κοινωνεῖν (ἁλῶν καὶ τραπέζης): *I 151, 22 (κοινωνούντων τῶν ἀνθρώπων τοῦ θεοῦ τοῖς ἀγγέλοις) II 369, 31 ff. (τοῖς ἐκεῖ θείοις) II 3, 17 (τῆς ἐκείνου θειότητος) I 237, 10 (ὁ θεός) II 353, 11 (τῷ θεῷ) I 4, 20 (τῷ μονογενεῖ) I 11, 17 (ἑνὸς ὡς εἰπεῖν ἔτι κοινωνοῦντες, εἴ γε κοινωνοῦσι, τοῦ ὀνόματος, von den Christen) *I 211, 22 f. (τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ) I 213, 8 (τῆς πανθοινίας) *II 240, 28. 241, 14. ✕
κοινωνία (πρὸς τὸν αὐτολόγον): II 120, 7 (ἀφανὴς καὶ ἀπόῤῥητος) *II 234, 17. 238, 4 (zwischen δαίμονες und ζῷα) I 366 15 (πρὸς τὸ θεῖον) I 270, 18 (πρὸς τὸ θειότερον) I 226, 15 (τοῦ θεοῦ) I 251, 13 (πρὸς θεόν) I 43, 3 (der Juden mit anderen Völkern) *II 44, 23. 47, 5 (σοφίας) I 255, 9. — vgl. ἀποστρέφεσθαι. ✕
κοινωνικός: II 323, 24 (πρὸς πάντας ἀνθρώπους) II 265, 25. — τὸ κοινωνικόν I 118, 2. 167, 10. 269, 24. 295, 26. 353, 19. 354, 1. II 71, 3. 209, 9. 13. 213, 9. 265, 23 ‖ 341, 31.
κοινωνός (βελτίους βίου): *I 259, 12 (τῶν παθημάτων) I 39, 14. 15. 24 (τραπέζης δαιμονίων) II 245, 4.
κοινωφελής (χαρακτήρ): II 70, 14. — Compar. (ἰατρός) . . . II 209, 13.

κολάζειν: I *251, 4. 270, 10. II 32, 16 (τοὺς ἀδίκους) *I 133, 31 (τοὺς ἁμαρτάνοντας) I 193, 26 (τοὺς ἁμαρτάνειν πεφυκότας) *I 259, 10. 33. 260, 1. 21. 261, 8 (δαίμονας) *II 112, 25 (τὸν διάβολον) *II 113, 10 (διορθωτικῶς) II 256, 20 (ὁ θεός) I 161, 21 (Ἰησοῦν) *I 130, 22. 291, 21. *II 255, 8. 256, 30. 257, 4. 27 (τοὺς κηφῆνας) *I 351, 7 (τοὺς μοιχεύσαντας) II 177, 13 (τοὺς πονηροὺς) I 163, 13 (τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ) *II 152, 11. 16. — Pass. I 41, 23 ‖ 251, 32. 258, 32. II 33, 9. 113, 8. 267, 25 (ἄγγελοι) *II 56, 7. 59, 8 (οἱ ἄδικοι) *I 215, 2. 280, 21 (αἰσχιστα) *II 80, 29 (καὶ ἄλλοι) I 142, 3. *169, 9 (τοὺς ἁμαρτάνειν πεφυκότας) *I 259, 26 (δαίμονες) *II 259, 10 (δικασταί) II 259, 12 (ὑπὸ θεοῦ) I 67, 8 (μετὰ Ἰησοῦ) *I 92, 5. 93, 27 (Ἰησοῖς) *I 135, 7. 137, 17. 163, 27. 167, 18. 169, 8. 192, 30. 194, 3. 21. II 143, 29. 203, 24. 204, 29. 255, 12. 256, 29. 257, 26 (τῷ πατρὶ πειθόμενος) *I 152, 12 ff. (Ἰουδαῖοι) I 200, 17. 19 (λῃστής) *I 166, 25 (τὴν ὄψιν) *II 136, 17. 137, 22 (πλέον τῶν ἄλλων) *I 134, 25 (πονηροί) *I 279, 10 (σῶμα τοῦ Ἰησοῦ) II 256, 27 (θεοῦ υἱὸν ὑπὸ διαβόλου) *II 110, 27. 113, 7 (τοὺς φαύλους) II 126, 12.

κολακεύειν (τοὺς δαίμονας διὰ τῶν θυσιῶν): I 302, 20. ✕

κόλασις: I 23, 12 ‖ 258, 33. 267, 15. 299, 31. *373, 15. II 32, 27. 33, 25. 96, 14. 254, 10. 11. *266, 13 (αἰώνιος) II 96, 16. *267, 11 (ἐν βίῳ, von den Juden) I 200, 16 (τοῦ Ἰησοῦ) I 100, 9. *169, 2. II 258, 1 (τῆς κολάσεως καταφρονεῖν) *II 203, 17 (περὶ κολάσεως λόγος) I 215, 4. 259, 3 (τῆς κολάσεως ποτήριον) I 155, 12 (διὰ πυρός) II 18, 1 (σημεῖα τῆς κολάσεως) *I 178, 24. — Plur. I 80, 24. *163, 3. *167, 19. *194, 25. 259, 15. 267, 17. 269, 16. 17. 270, 7. *281, 1. 8. 352, 19. II 17, 25. 28. 72, 24. 96, 7. 142, 9. 213, 22 (αἰώνιοι) I 269, 20. *II 262, 28 ff. (κολάσεων καταφρονεῖν) *II 110, 28 (vom Märtyrertod) *II 264, 2. 265, 13 (ὁ περὶ κολάσεων τόπος) II 96, 3.

κολαστήριον: II 95, 21. — Plur. . . . *II 275, 3.

κομήτης (über die Bedeutung der Kometen als Vorzeichen, nach dem Stoiker Chäremon): I 109, 31. 110, 3 ff.

κορεννύναι Pass. (τῶν ἀγαθῶν): II 115, 18 (τῆς ἁμαρτίας) . II 34, 5.

*κορυβαντίζεσθαι (οἱ τοὺς κορυβαντιζομένους περιβομβοῦντες): I 215, 7.

*κορώνη (= Botin Noahs): I 314, 5. 315, 10.

κοσμεῖν (ὁ πάντα κοσμήσας λόγος): I 355, 7 (τὰ πάντων) I 352, 21 (φύσις καὶ τὰ ἄλογα κοσμήσασα) I 354, 9. — Pass. (τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ) II 228, 12 (χαρίσματι) II 175, 15. ✕

κοσμογένεια: I 94, 23. *II 90, 8 (μάλα εὐηθική) *II 120, 13.

κοσμογονία: *II 62, 25. 130, 11.

κοσμοκράτωρ (Plur., τοῦ σκότους τούτου): I 44, 9.

κοσμοποιία: II 63, 1. 131, 6. 18. 180, 24 (ἐν ἀρχῇ τῆς κ.) II 315, 12 (ἡμέραι τῆς κοσμοποιίας) II 121, 31. 122, 20 (θεὸς τῆς κοσμοποιίας) *II 97, 17. 98, 9 (ἡ κατὰ Μωϋσέα) I 70, 20. 136, 2. II 120, 13. 19. 122, 16.

κόσμος (ἀθάνατος): I 332, 18 ff. (αἰσθητός) I 12, 28 II 233, 7 (ἀληθινὸς καὶ νοητός) II 75, 1 (ἀπολείπειν κόσμον) *I 292, 23. 297, 8 (ἤδη γὰρ ὁ κ. ἀπόλλυται, Worte christlicher Propheten) *II 161, 8 (ἀρχὴ τοῦ κ.) I 350, 4 (ἀεὶ ὁ αὐτός) I 338, 13 (ἀφιέναι τὸν κόσμον) II 350, 26 (κόσμος in der Bibel) II 120, 22 ff. (κόσμου καὶ ἀνθρώπων γένεσις) *II 121, 19 (κόσμου γένεσις) *II 123, 4 (ὡσπερεὶ ἔξω τοῦ κόσμου τυγχάνων, scil. ὁ Χριστιανὸς εὐχόμενος) II 196, 4 (κ. ἔργον θεοῦ) *II 124, 25 (θεοῦ ἔργον ὁλόκληρον καὶ τέλειον) *I 372, 12. 373, 6 (εὐταξία τοῦ κόσμου) I 73, 24 (πανόμενον ἐν κόσμῳ θάνατον, ὅταν ἀποθάνῃ ἡ τοῦ κόσμου ἁμαρτία) *II 103, 18. 19. 105, 8. 9 (κ. ὡς ἐκ θεοῦ γενόμενος) *II 118, 20 (θλίβεσθαι ἐν τῷ κόσμῳ) II 231, 29 (θνητὸν ὁ κ.) I 333, 1 (κατάστασις τοῦ κόσμου) II 313, 14 (κίνησις τοῦ κόσμου) II 267, 20 (κτίζειν τὸν κόσμον) II 315, 12 (μεταβλητός) I 339, 10 (μισεῖ ἡμᾶς ὁ κόσμος) I 38, 23 ‖ II 287, 10 (πᾶς κ. ναὸς τοῦ θεοῦ) II 195, 28 (νεώτερος) I 71, 10 (ὅλος) I 13, 1 ‖ 70, 14. 15. 165, 14. 216, 4. 280, 15. 335, 15. II 196, 1. 206, 21 (ὅλος κόσμος θεός, nach Stoikern u. Platonikern) II 7, 9 ff. (πᾶς κ. = οὐρανὸς καὶ γῆ) II 120, 19 (περίγειος) II 148, 23 (πολεμεῖσθαι ὑπὸ τοῦ κόσμου) I 214, 11 (κατὰ πρόνοιαν ὁ κ. γεγένηται) I 340, 21 (πῦρ καθάρσιον ἐπάγεται τῷ κόσμῳ) II 16, 6. 18, 9 (ἐξ ἀνομοίων συνεστηκώς) I 327, 24 (τάξις τοῦ κόσμου) II 253, 18 (τί τέλος τῷ κόσμῳ) I 280, 20 (ὕλης ἔκγονον ὁ κ.) I 332, 23 (φθείροντες τὸν κόσμον) I 332, 5 (τοῦ κόσμου φθορά) I 291, 10. 330, 14. 333, 3. II 117, 29. *123, 4 (τοῦ

κόσμου φιλόσοφοι) I 114, 7 (τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων φύσις) *II 121, 22 (τοῦ κόσμου χωρία) II 4, 16. — vgl. ἀγένητος ἀποκαθαίρειν αὐτουργός ἄφθαρτος γενητός δημιουργός διόρθωσις εἰρήνη ἐκκακεῖν ἐκπύρωσις ἐπανορθωτής καθαίρειν κινεῖν νοητός. ><
κρᾶσις (τῶν ἀέρων): II 267, 22.
κραταιοῦν (Pass.): II 174, 1.
κρατεῖν (λόγος): II 226, 31. 233, 15 [ὁ λ. δυνάμει κρατήσει τῶν ἀνθρώπων] I 144, 21 [τῆς λογικῆς φύσεώς φαμεν ὅλης κρατῆσαί ποτε τὸν λόγον] II 288, 24 (τὸν σωτῆρα) II 233, 11 ff. (μόνη ἡ Χριστιανῶν θρησκεία κρατήσει) II 285, 21. 22 (Pass., ὑπὸ τοῦ λόγου) I 269, 19. ><
κρεωφαγεῖν . II 389, 13.
*κρημνός (ζωῆς): II 103, 25. ><
κρίσις: I 23, 16 ‖ 188, 19. 24. 299, 30 (ἑσομένη) I 107, 7. 121, 28 (δικαία περὶ πάντων) I 280, 21 (θεία) I 84, 10. 170, 9. 188, 16. II 247, 7. 16. 22 (θεοῦ) I 80, 24. *132, 4. 342, 31 (δικαία τοῦ θεοῦ) II 391, 18 (τὸ περὶ κρίσεως κήρυγμα) II 126, 11 (πεπιστευμένη) I 134, 27. — Plur. I 112, 6. 138, 28. 302, 1.
*κροκόδειλος Plur.: II 43, 8. 13.
κρούειν (τῶν γραφῶν τὰ κεκλεισμένα): II 77, 19.
κρύπτειν (δόγματα . . . ἐν τῷ τοῦ μύθου σχήματι, von Plato): I 312, 19 (Pass., τὰ κεκρυμμένα νοήματα) II 63, 31. 210, 24. ><
κρυπτός (Neutr., τὸ ἐν κρυπτῷ μαρτύριον): I 19, 10. ><
κτῆσις (ἡ ἐν νοητοῖς) I 15, 5 (σοφίας) II 297, 7 (σύμμετρος) II 384, 19. ><
κτίσμα Plur.: I 9, 1 (τοῦ κόσμου) . . II 198, 18.
κυβευτικός (Neutr.): I 235, 23. — κυβευτικώτερον (ζῶντες) I 232, 22.
*κύβος (Plur., ἀναρρίπτειν): II 81, 3. 82, 6.
κυεῖν: II 337, 14 (σωτηρίους λόγους) II 327, 9.
κύειν (von Maria): *II 56, 14. 62, 4; vgl. I 83, 19 (ἐν τῇ ὑστέρᾳ τῆς κυούσης) . . . II 183, 6.
*κύκηθρον (Plur., αἱμύλα) . . . . II 67, 8.
κύκλος (τοῦ οὐρανοῦ): *II 47, 27. — Plur. (astronomische) *I 282, 15 (διαγραφὴ κύκλων) *II 95, 3 ff. (κατὰ χρόνων μακρῶν κύκλους) *I 281, 18. — vgl. ἀρχοντικός.
κῦμα (Plur., τὰ μετὰ σαρκὸς καὶ αἵματος): I 43, 11.
κυνέη (Ἅϊδος) . I 120, 17.
*κυνοκέφαλος . II 55, 19.
κυριακός (ἡμέραι): II 239, 12. 16.
κυριολεκτεῖν (Pass., τὸν Δία) . . . I 76, 3.
κυριολεξία (κατακούειν τῆς περὶ προσευχῆς κυριολεξίας καὶ καταχρήσεως): II 4, 28.
κύριος (ἰδοὺ γὰρ κ.): I 40, 10 (κ. τῶν δυνάμεων ἢ κ. στρατιῶν) II 50, 2. 3. — Plur. (περὶ θεῶν καὶ κυρίων λόγος) *II 222, 26 ff. (δουλεύειν τὸν αὐτὸν πλείοσι κυρίοις) *II 217, 11. 220, 5. 222, 2 ff. (ἡ τοῦ κυρίου τράπεζα) I 38, 6. ><
κωμῳδεῖν (τὴν . . . τῆς σαρκὸς ἀνάστασιν, von Celsus): II 19, 4 (τὰ περὶ τὸν ὄφιν) I 311, 6 (Pass., Εὐριπίδης ὑπὸ Ἀριστοφάνους κωμῳδεῖται) II 187, 14.
κωμῳδία (οἱ τῆς ἀρχαίας κωμῳδίας ποιηταί): *II 121, 8 (κωμῳδίας ποιητὴς γελωτοποιός) II 149, 32.
*κωμῳδός (ἐν τῷ θεάτρῳ γελωτοποιῶν): II 149, 28. 151, 8 (ὁ παρὰ τῷ κωμῳδῷ Ζεύς) . II 149, 23.
κωνειάζεσθαι (εἰς . . παρ' Ἀθηναίοις ἱεροφάντης . . . κωνειασθεὶς τὰ ἄρσενα μέρη) . . . II 199, 20.
κώνειον (ἄνδρες μὴ δεηθέντες κωνείου): II 199, 23 (λόγῳ ἀντὶ κωνείου) II 199, 24 (τὸ κ. πιόμενος) I 146, 19 (οὐ φροντίζειν τοῦ κωνείου) I 260, 14.
κωφοῦν (κεκωφωμένος τὴν τῆς ψυχῆς ἀκοήν): I 194, 18.
κώφωσις (πρὸς τοὺς ἀσεβεῖς λόγους) . I 9, 22.

λαλεῖν (θεόθεν τοὺς προφήτας λελαληκέναι): I 206, 12 [θείῳ πνεύματι] I 87, 15 (τὸν τοῦ θεοῦ λόγον) II 76, 13. ><
λαμπρότης (τῶν ἐνδυμάτων Ἰησοῦ): II 138, 21 (τῆς θειότητος) I 285, 19 (τῶν ἱματίων Ἰησοῦ) I 187, 14 (ἐν συνθέσει λέξεως) II 71, 7 (τῶν ἐν οὐρανοῖς) II 143, 14 (τῆς τοῦ Ἰωσὴφ σωφροσύνης) II 392, 23 (τοῦ ἀληθινοῦ φωτός) . . II 137, 20.
λαός (βεβηλωθείς): I 7, 23 (Ἑβραίων) I 200, 27. II 10, 10 (= Juden) I 101, 26. 102, 7 u. s. w. (ὁ πᾶς λαὸς Ἰουδαῖοι ὀνομάζονται) I 104, 12 (τῶν Ἰουδαίων) I 108, 23 u. s. w. — λεώς (= Hebräer) I 208, 16 (τῶν Ἰουδαίων) II 257, 5. ><
λατομητός (μνημεῖον): I 191, 3 (πέτρα) . I 191, 16.
λατρεία (ἀληθής): I 129, 12 (ἀναγεγραμμένη) II 177, 21 (ἱερατική) II 45, 27 (Ἰουδαϊκή) I 143, 13 (παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις) I 128, 20 (σεμνή) I 291, 29 (σεμνοτάτη) . . I 200, 21.
λατρεύειν (δαίμοσι): II 226, 11 (εἰδώλοις) I 7, 16. 19. 21. 23. 28. 28, 12 (τῷ θεῷ) I 9, 10 ‖ II 12, 25. 273, 6 [νοητῶς] II 140, 27 (μὴ λ. κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα) II 214, 26 (τῷ μόσχῳ) . I 7, 32.

λαχανώδης (τροφή): II 369, 10.
λέγειν (τὰ ἔξω τοῦ θείου λόγου λεγόμενα): II 30, 4. ><
λεῖμμα (χρηστότητος): I 139, 9.
λειτουργεῖν (λειτουργοῦντες τῷ θεῷ ἄγγελοι): II 324, 6 (τῷ βίῳ τὰ πρέποντα) *II 272, 2. 273, 22. 27.
λειτουργία (θειοτέρα): II 292, 17 (Plur., τοῦ βίου) II 292, 15.
λεξείδιον: II 104, 5. — Plur. I 156, 21. 333, 20. II 225, 14.
λέξις (ἀποστολική): II 67, 9 (Ἑβραϊκή) I 86, 15 (ἡ „ἐπιούσιον") II 366, 34 (εὐαγγελική) I 153, 14 (τῶν θείων γραμμάτων εὐτελὴς λ.) II 75, 22 (Ἡρακλείτου) II 215, 10 (Ἡροδότου) I 222, 17 (ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ) II 237, 9 (= Lesart) I 86, 2 (Ματθαίου) I 12, 6 (τοῦ νόμου) II 172, 23 (Παύλου) I 288, 12. II 19, 18. 80, 2 (Πλάτωνος) I 311, 17. 333, 29. 334, 3. II 78, 25. 79, 5. 89, 2 (προφητική) I 274, 33 (= Schriftstelle) I 107, 28 u. s. w. (Σολομῶντος) I 358, 10 (ἀπὸ τοῦ Σοφοῦ) II 289, 13. — Plur. (ἀποστολικαί) II 374, 1. 387, 24. 388, 31 (τοῦ ἀποστόλου) II 67, 15 (Ἡρακλείτου) II 82, 21 (Πλατωνικαί) II 77, 21. *89, 19 (Πλάτωνος) II 87, 21. *90, 4. 192, 24. 193, 27 (προφητικαί) I 124, 29 (τῶν προφητῶν) II 133, 1. 164, 20. — vgl. λαμπρότης. ><
λεοντοειδής (ἄρχων): II 101, 11. 191, 9. 16. 17 (ἄρχοντες) II 106, 19 (Μιχαήλ) II 100, 8.
λῃστάρχης (Plur.): I 140, 25. 27. 167, 9.
*λῃσταρχος: I 140, 19. 22.
λῃστής (προκηρίττων λῃστής): *I 254, 3. 255, 23 ff. — Plur. (λῃσταῖς Ἰησοῦν παραβαλὼν ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος) I 166, 23 ff. (οἱ τροφὰς λῃσταῖς . . . παρέχοντες . . . κολάζονται) I 41, 21 (Χριστιανοί = λῃσταί nach Celsus) II 271, 15. ><
λῃστρικῶς (τὸν βοῦν λαβών): II 204, 4 (διαζῆν) II 44, 12.
*λιθοξόος: I 103, 24. 106, 14.
λίθος Plur.: II 311, 19 ff. (ζῶντες) I 38, 26 (τίμιοι) II 181, 4. — vgl. ἀετίτης μακάριος. ><
λιμός (in Judäa): I 206, 25. — Plur. II 247, 3. *259, 30. *261, 5.
*λιμώττειν . . I 319, 31.
λιχνεία (ἀνθρωπίνη περὶ τὴν γνῶσιν): I 87, 31 (δαιμόνων) . I 226, 28.
λίψ (ἐπὶ τὰ κατὰ λίβα ⟨ἢ⟩ κατὰ νότον): II 94, 2.
λογάς (λίθοι): I 191, 15 (οὐχὶ ἔθνος ἀλλὰ λογάδας πανταχόθεν, scil. ἐκλέξεται ὁ θεός) I 200, 28.
λογικός (περὶ τῆς πίστεως ἀποδείξεις): II 156, 20 (βρῶμα) II 210, 8 (γένος) II 247, 9 ‖ 297, 3 (θεμέλιον) I 283, 8 (ὄρος) II 138, 20 (πηγὴ ὁρμῶν) I 356, 12. — τὸ λογικόν I 293, 11. 25. 29. 294, 15. 296, 1. 346, 22. 347, 12. 362, 15. 373, 1. 11. II 278, 25. 288, 21 ‖ 300, 13. 312, 10. 13 (= ὁ ἐπὶ πᾶσι θεός) II 289, 5. — Plur. I 293, 25. 294, 3. 331, 17. 344, 3. 8. 14. 347, 13. 19. 350, 21. 352, 5. 6. 356, 17. II 168, 29. 276, 7 | 312, 5. 371, 24. 389, 32. — οἱ λογικοί I 43, 5 298, 26. 336, 15. — λογικῶς (αἰσθέσθαι) II 389, 32. — vgl. εὐσέβεια ζῷον ἡγεμονικόν θεωρία θυσία ἱερουργία μάχαιρα ὄνομα τροφὴ φάρμακον φύσις χάρισμα ψυχή. ><
λόγιος Plur.: I 65, 13. II 209, 10 (Αἰγυπτίων) II 23, 2. 30, 1 (τῶν μάγων) I 74, 20. — λόγια I 305, 25 (τῆς . . ἀποκεκρυμμένης σοφίας) II 149, 15 (ἀπόῤῥητα τῆς τοῦ θεοῦ σοφίας λόγια) II 31, 11.
λογισμός: II 317, 18. 392, 10 (ἀναβαίνειν . . τῷ λογισμῷ ἐπ' αὐτὸν τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν) II 269, 9 (γήϊνος καὶ φιλοσώματος) I 35, 9 (οὐ λ. ἐν μύρμηξι) I 354, 7 (πίπτειν τῷ λ. ἐπὶ τὴν γῆν) I 365, 21 (συγχυθεὶς τὸν λογισμόν) I 343, 23 (κατὰ φύσιν) I 289, 12. — Plur. II 318, 2. 319, 28. 384, 27. 395, 30 (ἔνθεοι καὶ σωτήριοι) II 395, 11 (ἐνορῶντος ἡμῶν καὶ τοῖς λογισμοῖς, scil. τοῦ θεοῦ) II 202, 15 (ἐφορᾶν τοὺς πάντων λογισμούς, scil. τὸν θεόν) I 295, 11 (συγχυτικοὶ λογισμοί) II 174, 13 (σύμμετροι) II 339, 3 (τεταραγμένοι) II 317, 1. — vgl. μολύνειν. ><
λόγος = Wort: I 114, 5. 115, 1 ‖ II 376, 19 (ἀπόῤῥητος) I 131, 6 (διαθήκης θεοῦ) I 21, 7 (εὐώδης λ. εὐχῆς) II 300, 14 (τῆς εὐχῆς) II 303, 22 (θεῖος) II 330, 3 (τοῦ θεοῦ) I 9, 1. 28, 24. 45, 3. 5 (Ἰησοῦ) I 164, 2. 165, 8. 15. 168, 30 ‖ II 342, 10 (οἰκτρόγοος) *I 257, 9 (πιστικός) *I 90, 18 (πνευματικός) II 303, 23 (προφητικός) II 223, 1 ‖ 339, 13 (προφητῶν ἀληθής) I 206, 15 (Χριστοῦ) I 201, 21. II 156, 17. — Plur. (ἀποστολικοί) I 187, 16 (τοῦ Δαυίδ) II 83, 26 (τῆς τῶν ἁγίων εὐχῆς) II 324, 14 (τοῦ Διὸς πρὸς τὴν Ἥραν = τοῦ θεοῦ πρὸς τὴν ὕλην) *II 112, 20 f. (ἠθικοί) I 69, 30 (θεῖοι) I 23, 14 ‖ 200, 30 (τοῦ θεοῦ) I 264, 6. II 128, 4. 10 ‖ 371, 14 (θεοῦ) I 47, 15 ‖ II 161, 29. 174, 23. 236, 30 ‖ 366, 10 (ἰατροῦ) I 342, 13 (ἰατρῶν) I 288, 26 (τοῦ Ἰησοῦ) I 43, 19 138, 17. 139, 8. 140, 11. 142, 31. 163, 31. 166, 1. 168, 20. 173, 8. 176, 24. 210, 24. II 208, 15 (καὶ-

νοί) I 96, 2 (κυρίου) I 98, 2 (μουσικοί) *II 92, 21 (μυστικώτεροι) II 29, 21 (οἰκτρόγουι) *I 257, 9. 11 (Παύλου) I 217, 13. 268, 8 (πιστικοί) I 124, 32 (Πλατωνικοί) II 88, 30 (Πλάτωνος) *II 85, 9 (τῆς προνοίας) I 235, 5 (προφητικοί) I 67, 26. 82, 21. 198, 7. 212, 8. 274, 4. II 35. 9. 55, 27. 90, 6 ‖ 302, 29 (προφητῶν) I 87, 34. 204, 22. II *103, 13. *104, 10. 162, 10. 164, 15. 251, 8 (σκοτεινοί) I 242, 3. II 162, 6 (σωτήριοι) II 357, 11 (τοῦ σωτῆρος) II 302, 9 (τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ) I 34, 10 ‖ II 80, 14 (Χριστιανῶν) II 8, 14. 98, 21. 100, 26. 102, 16 (ψευδεῖς) I 125, 7.

= Bericht, Buch, Erzählung, Rede (τῶν ἀγγέλων) I 317, 30 (ἀληθής) *I 54, 7. 126, 2. 203, 2. 319, 29. 333, 29. *II 121, 29. 144, 7. 218, 6. 221, 4. 13. 293, 3 (ἀποστατικός) II 341, 5 (δεύτερος Κέλσου) II 293, 11 (καθ' ἡμῶν) I 218, 10. II 91, 30 (Ἰουδαίου πρὸς τοὺς πολίτας ἑαυτοῦ) I 177, 27 (ἀρχαιότατος Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν) II 182, 10 (τρίτος, Ὠριγένους) I 203, 9 (κατὰ Χριστιανῶν καὶ τῆς πίστεως αὐτῶν Κέλσου) I 185, 24 (= heil. Schrift) I 188, 17. 192, 4. 255, 15. 269, 19. 282, 6. 313, 20. 316, 27. 369, 17. II 17, 13. 24. 27. 20, 1. 61, 10. 13. 67, 3. 105, 23. 143, 27. 152, 12. 153, 15. 202, 20. 218, 8. 223, 14. 230, 16. 245, 7. 248, 4. — Plur. I 322, 11. II 178, 13. 183, 10 (ἡμέτεροι) I 216, 9. 330, 15 (ἡμῶν) I 366, 20 (θεῖοι) I 212, 14. 276, 24. II 16, 12. 41, 23. 118, 15. 119, 28. 184, 24. 223, 10. 228, 2. 236, 29. 242, 11. 272, 26 (Χριστιανῶν) II 208, 27.

= Beziehung, Grund, Schlussfolgerung, Sinn (ἀπόῤῥητος) I 313, 28 [Plur.] I 82, 27. 84, 19. 27 (ἀργός) I 149, 5. 150, 10 ff. (ὑγιής) I 149, 6. 253, 1. 298, 24. II 242, 7 [Plur.] II 266, 21 (ὁ τῶν σκιῶν πρὸς τὸ φωτίζον σῶμα) II 338, 10.

= Vernunft I 6, 2. 15, 17. 43, 1 ‖ *61, 9. 63, 19. 66, 9. 84, 29. 34. 142, 27. 143, 3. 293, 25. 294, 20. 344, 3. 351, 8. 13. 353, 10. 355, 8. *16. 356, 17. 357, 18. 26. 358, 1. 6. 8. 362, 14. 371, 22. II 43, 24. 143, 19. 197, 19 (οὐδὲ λόγῳ ἐφικτὸς ὁ θεός) *II 135, 18 ff. (= Wesen, ὁ τοῦ μαρτυρίου) I 27, 14.

= Glaube, Lehre I 41, 3. 18. 45, 5 ‖ 60, 26. 63, 11. 64, 5. 68, 6. *72, 3. 78, 25. 31. 80, 20. 81, 26. 89, 33. 90, 6. 8. 97, 13. 105, 3. 115, 16. 123, 2. 131, 23. 140, 12. 143, 1. 156, 7. 163, 14. 167, 24. 168, 4. 199, 27. 28. 209, 26. 210, 5. 7. 32. 211, 7. 18. 212, 29. 213, 3. 214, 2. 17. *216, 15. 240, 11. 244, 16. 248, 5. 249, 6. 17. 251, 10. 22. 255, 27. 28. 260, 10. 262, 15. 16. 263, 23. *264, 16. 266, 13. 26. 267, 14. 269, 14. 19. 31. 270, 1. 15. 280, 18. 21. 298, 20. 326, 20. 329, 26. 342, 20. 353, 13. II 40, 24. 66, 3. 73, 9. 77, 20. 85, 27. 97, 24. 25. 28. 127, 2. 10. 18. 147, 3. 231, 17. 23. 248, 8. 262, 1. 266, 15. 267, 12 [Plur.] II 65, 24. *68, 19 (ἀρχαῖος) *I 67, 15 (ἀρχαιότερος) I 72, 6 (λόγον καὶ δόγματα) I 133, 23 (Ἐπικούρου) II 155, 1 (εὐσεβής) I 267, 7 (οἱ ἀπὸ τοῦ λόγου ἡμῶν) II 72, 7. 97, 25 (θεραπεία τοῦ λόγου) I 255, 3 (Ἰησοῦ) I 44, 19. 45, 9 ‖ 78, 3. 302, 23. II 55, 13. 66, 21. 150, 22. 196, 12. 269, 16 [Plur.] II 66, 22 (Ἰουδαίων) I 73, 6. 135, 18. II 55, 7. 160, 17. 269, 1 (Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν) I 72, 19. 290, 8. 320, 22 (οἱ ἐν τῷ λόγῳ, ἐν ταῖς αἱρέσεσιν) II 67, 25 (παλαιός) *I 215, 5. 9 (τῆς περιτομῆς) I 73, 1 (Περσῶν) *II 92, 1 (προϊστάμενος τοῦ λόγου) II 77, 15 (Στωϊκός) I 63, 7. II 142, 26 (συγγένεια τοῦ αὐτοῦ λόγου) *I 66, 25 (Χριστιανῶν) I 60, 9. 213, 12. 226, 5. 240, 12. 268, 11. 270, 5. 271, 15. 279, 3. II 21, 18. *68, 24. 28. 269, 25. 282, 12. 286, 10 [Plur.] II 267, 6 (Χριστοῦ) I 168, 3.

= Logos I 22, 27 ‖ 51, 9. 53, 4. 62, 13. 63, 14. 66, 8. 11. 79, 8. 96, 7. 115, 9. 118, 1. 189, 32. 192, 3. 214, 10. 218, 5. 240, 18. 242, 1. 243, 14. 16. 245, 7. 12. 269, 26. 285, 17. 21. 287, 18. 288, 6. 289, 2. 295, 7. 32. 296, 18. 302, 27. 317, 19. 341, 2. 13. 342, 1. 355, 7. II 4, 26. 13, 6. 7. 16, 22. 39, 8. 43, 26. 61, 21. 24. 27. 72, 10. 79, 22. 115, 6. 19. 119, 10. 120, 3. 125, 26. 135, 6. 137, 8. 15. 29. 138, 13. 141, 23. 147, 7. 13. 19. 21. 150, 11. 16. 151, 10. 160, 27. 161, 32. 168, 17. 173, 15. 17. 174, 14. 29. 178, 12. 190, 10. 11. 193, 7. 199, 24. 217, 21. 221, 2. 228, 11. 256, 5. 285, 22. 286, 20. 288, 24. 289, 7 ‖ 316, 17. 320, 9. 352, 24. 357, 12. 361, 12. 17. 364, 23. 389, 21 (ἀνάστασις τοῦ λόγου) II 60, 3 (ἅπτεσθαι τοῦ λόγου μετὰ πίστεως) I 98, 22 (δημιουργὸν εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ λόγον) II 130, 22 ff. (διοικεῖ τὰ ὅλα) II 249, 3 (ἔμψυχος) I 43, 13 ‖ 136, 13. II 88, 23 (ἔμψυχος καὶ ζῶν) I 272, 6 (ἔμψυχος λόγος καὶ θεός) II 4, 25 (ὁ ἐν τῷ Ἰησοῦ ἐπιδημήσας λ.) II 270, 24 (ἐπιδημία τοῦ λόγου) I 278, 11. 13.

279, 2 [εἰς τὴν ἡμετέραν ψυχήν] I 374, 3 (ἐχθροὶ τοῦ λόγου) I 169, 11 (θεῖος) I 114, 5. 123, 10. 245, 11. 259, 20. 261, 17. 263, 27. 266, 15. 283, 1. 287, 13. 288, 10. 306, 16. 313, 23. 330, 21. 350, 1. II 30, 4. 71, 26. 77, 10. 119, 20. 136, 30. 147, 4. 140, 17. 150, 5. 6. 193, 6. 198, 2. 28. 221, 18. 235, 1. 240, 10. 244, 6. 265, 16. 267, 9. 260, 22 ‖ 330, 11. 348, 6 (τοῦ λόγου ἰασαμένου αὐτούς) I 170, 19 (ὁ ἀγαπῶν τὸν λόγον τοῦ Ἰησοῦ) II 350, 18 (μὴ πάντων καλουμένων ὑπὸ τοῦ λόγου) I 257, 24 (τοῦ λόγου κατήγοροι) I 100, 28 (λόγος τις ἔγκειται τῷ σώματι) II 24, 5 (ὑπεράνω παντὸς λόγου λόγος) II 35, 6 (μισεῖν τὸν λόγον) I 96, 11 (διάφοροι τοῦ λόγου μορφαί) I 285, 23 ff. (προσταχθέντα τὸν λόγον πεποιηκέναι πάντα) I 136, 6 (αὐτὸς [scil. ὁ θεός] γάρ ἐστιν ὁ πάντων τῶν ὄντων λόγος) *II 15, 24, 25, 23 (ἐν τοῖς προφήταις) II 74, 23. 75, 10. 76, 9. 121, 28. 122, 21 (πρωτότοκος) II 219, 18 ‖ 303, 19 (ἐσθίειν τῆς σαρκὸς τοῦ λόγου) II 239, 21 (σαρκωθείς) II 148, 26. 149, 1 (ποικίλος καὶ διάφορος ὁ τρόφιμος λόγος) II 365, 11 (φύσις τοῦ λόγου) I 287, 13. 14. 23. 294, 25.

(θεὸς λόγος) I 120, 22. 256, 8. 373, 24. II 131, 28. 138, 7 139, 16. 141, 22. 168, 20. 23. 193, 6. 233, 12. 254, 4. 292, 10 (ὁ θεὸς λόγος) I 158, 30 II 372, 2 (ὁ ἀθάνατος θεὸς λόγος) I 285, 15 (ὁ λόγος θεὸς καὶ θεοῦ τῶν ὅλων υἱὸς ἔλεγεν ἐν τῷ Ἰησοῦ) I 135, 25 (ὁ λόγος καὶ θεός) II 88, 19 (μονογενὴς θεοῦ θεὸς λόγος) II 283, 20 (ναὸς θεοῦ τοῦ λόγου . . .) I 137, 25 (πρωτότοκος θεὸς λόγος) II 119, 15.

(λόγος θεοῦ) I 79, 1. II 24, 21. 115, 28. 137, 32. 148, 25. 162, 28. 174, 21. 219, 11. 225, 10. 234, 14. 25. 239, 15. 281, 4. 292, 4 ‖ 339, 4. 7. 393, 24 (θεοῦ λ. ἐνανθρωπήσας) I 160, 4 (ὁ παρὰ θεοῦ λόγος) I 294, 21 (ὁ λ. ὡς θεοῦ λ. συνίσταται) I 213, 23 (θεοῦ ἐν τῷ Ἰησοῦ λόγος) II 257, 26 (διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ [scil. Ἰησοῦ] λόγου θεοῦ) I 285, 13 (μονογενὴς θεοῦ λόγος) I 234, 3. II 227, 3 (πρωτότοκος λόγος θεοῦ) II 242, 26 (ὁ λόγος θεοῦ συνεύχεται πρὸς τὸν πατέρα τῷ ὑπ' αὐτοῦ μεσιτευομένῳ) II 320, 18.

(λόγος τοῦ θεοῦ) I 15, 11 ‖ 113, 27. 115, 5. 249, 15. 252, 19. 257, 29. 275, 27. 278, 13. 302, 21. 29. 316, 14. 340, 24. II 2, 12. 18. 8, 10. 12, 26. 55, 4. 76, 13. 88, 16. 130, 22. 133, 5. 135, 6. 138, 3. 141, 18. 148, 28. 150, 15. 192, 7. 194, 30. 202, 17. 221, 8. 224, 2. 228, 13. 236, 2. 241, 24. 242, 29. 248, 20. 251, 27. 256, 7. 285, 19. 292, 22 ‖ 346, 20. 348, 2. 349, 13. 350, 19. 27. 369, 11 (ἀθάνατος) II 369, 21 (εἷς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος) II 345, 23 (ἐν γὰρ μάλιστα μετὰ τὴν οἰκονομίαν γεγένηται πρὸς τὸν λόγον τοῦ θεοῦ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα Ἰησοῦ) I 136, 31; vgl. I 137, 3.

= Ἰησοῦς II 220, 9 (τὸν λόγον τὸν Ἰησοῦν ἄνθρωπον γενόμενον) I 165, 20 (= σοφία ζῶσα καὶ υἱὸς θεοῦ) I 272, 6 (= υἱὸς τοῦ θεοῦ) II 5, 3. 8, 25, 23 130, 22. 24. 190, 16. 196, 8. 224, 2. 227, 26. 230, 21. 231, 1. 234, 14. 292, 10. 24 (λόγον ἐπαγγελλόμενοι υἱὸν εἶναι τοῦ θεοῦ ἀποδείκνυμεν οὐ λόγον καθαρόν) *I 158, 23 f. 159, 3. 5 (πατὴρ τοῦ λόγου) II 130, 23. 192, 8 (= Χριστός) I 271, 23 (λόγος Χριστοῦ) II 79, 23.

(λόγος σπερματικός) I 88, 28 [Plur.] I 89, 4 (τοῦ θεοῦ, scil. Διός] I 321, 9 (λ. σπέρματος) II 182, 23. — vgl. ἄκεντρος ἀμυντικός ἀνάπαυσις ἀντίληψις ἀποβάλλειν ἀποκτείνειν ἀπορροή ἀποστολικός ἀποτείνειν ἀποτρεπτικός ἀρχή ἀσεβής ἀτενής αὐγή γένεσις γεωργός διάκονος δυσθεώρητος δύσληπτος δυσφημία δυσωπητικός ἐχεῖν ἐνδιάθετος ἐνήδεσθαι ἔνθεος ἕξεδρος ἐξευγενίζειν ἐξωτερικός ἐπαγγέλλειν ἐπεισάγειν ἐπιβουλεύειν ἐπιδημεῖν ἐπικρατεῖν ἐπισπείρειν ἐπιφαίνεσθαι ἐσωτερικός εὐαγγελικός εὔχεσθαι ζητεῖν θειότης θεραπεύειν θεωρεῖν θνητός ἰατρικός ἰατρός ἰσχύειν ἰσχύς καθαίρειν καθολικός καταβαίνειν κατηγορεῖν κηρύσσειν κρατεῖν λαλεῖν μεταποιεῖν μονογενής μορφή μορφοῦν μυστικός νέμειν οὐσία πιστεύειν πληκτικός προσέρχεσθαι προφητικός προφορικός συγγένεια συμπλήρωσις σωτήριος τραῦμα. ✕

λοιμός (υἱοὶ λοιμοί) II 242, 1. — ὁ λοιμός (κατὰ τῶν ἀνθρώπων) II 247, 6 (ἐξ Ἀπόλλωνος) II 158, 20. — Plur. . . I 82, 29.

λοιμώττειν . . II 158, 16.

*λοΐεσθαι (παρὰ τῷ Ἰωάννῃ, von Jesu Taufe): I 91, 32.

λύειν (ἀπεμφάσεις): II 164, 3 (τὸ δόγμα) *II 284, 15. 285, 4 (τὰ Κέλσου) II 178, 10 (ψυχὴ λυθεῖσα ἀπὸ τῶν τῆς κακίας δεσμῶν) II 270, 3. ✕

λύμη (τῶν ζῴων): II 216. 28 (τῶν καρπῶν) II 247, 5.

λυπεῖν (οὐ λυπεῖ τὸν θεόν, scil. Dämonenverehrung): *II 222, 20. 228, 17. ✕

*λύσις (τῶν ἔνθεν κακῶν = Ἠλύσιον πεδίον): II 178, 25. ✕
λύχνος (ἐπὶ γῆς): II 11, 25. — Plur. (τοὺς λ. ἐκ γειτόνων ἐνανόμενοι) *II 122, 26.

μαγγανεία: I 95, 12. 175, 1. *II 227, 24. — Plur. I 111, 9. 173, 13. 174, 18. 231, 3. 232, 13. II 9, 4. 42, 25. 29. 157, 2. 214, 10. 218, 25. 32.
μαγγανεύειν: I 122, 21. II 108, 26. 276, 2.
μαγεία: I 74, 22. 89, 29. 90, 10. 109, 6. 122, 17. 19. 174, 12. II 102, 17. 19. *107, 30. *109, 25. 29. 110, 2. 12. 151, 24. 276, 9. — Plur. I 304, 1 (εἰ ὁ αὐτὸς ὢν [scil. Κέλσος] τῷ γράψαντι κατὰ μαγείας βιβλία πλείονα) I 122, 18 (ἀλῶναι ὑπὸ τῆς ἐν Ἀπολλωνίῳ μαγείας οὐκ ἀγεννεῖς τινας φιλοσόφους) . . II 110, 6.
μαγικός (γοητεία): *II 107, 23. 108, 25 (πρᾶγμα) II 156, 14 (συγγράμματα) I 304, 2.
μάγος: I 89, 33 (Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς) II 110, 4 (Σίμων) I 109, 6. II 81, 17. — Plur. I 90, 9. II 43, 2 (Αἰγυπτίων) II 275, 30 (ἀπὸ ἀνατολῆς) I 91, 14 (δαίμοσιν ὁμιλοῦντες) I 110, 23 (ἐν τῷ εὐαγγελίῳ) I 109, 16. 23. 25. 110, 20. 111, 8. 26 (παρὰ Πέρσαις) . . . I 74, 20.
μάθημα (τοῦ Ἰησοῦ): I 168, 9 (σεμνόν) *I 58, 6. — Plur. I *59, 23. 152, 2. 242, 8. 251, 24. 252, 22. 265, 9. II 71, 3 (ἅγια) I 45, 13 (τῆς ἀθανασίας) I 254, 26 (Αἰγύπτια) I 73, 1 (Αἰγυπτίων) I 243, 7 (ἀνθρώπινα) I 228, 17 (ἁπλούστερα) II 366, 14 (ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτων) II 216, 26 (κατὰ δεισιδαιμονίας) II 38, 18 (ἐγκύκλια) I 253, 16 (Ἑλλήνων) II 84, 11 (ἔξωθεν) II 84, 29 (θεῖα) I 219, 2 ‖ II 365, 12 (Ἰησοῦ) I 139, 18. 224, 21. 226, 1. 227, 1. (II 86, 3) (περὶ Ἰησοῦ) I 267, 28 (καινά) I 96, 2 (Κέλσου) II 102, 8 (σεμνά) *I 122, 8. 251, 24 (Σίμωνος) II 81, 26 (τρόφιμα) II 369, 18. 370, 21 (ψυχῶν) I 267, 9. — vgl. ἅγιος.
μαθητεία (τοῦ Ἰησοῦ): I 113, 22.
μαθητεύειν (τοῖς ἰδιώταις): I 65, 9 (τῷ Ἰησοῦ) I 136, 25 ‖ II 329, 20 (Χριστῷ) I 163, 9. — Pass. (πρὸς τὸ βαπτίζεσθαι) II 303, 2 (τῷ εὐαγγελίῳ) I 43, 20 (Μωϋσεῖ) II 45, 23 (σωτῆρι) II 361, 16 (αἱ δὲ τοῦ θεοῦ Χριστῷ μαθητευθεῖσαι ἐκκλησίαι) I 227, 8.
μαθητής: II 341, 3. 393, 7. — Plur. (Ἰησοῦ) I 34, 23 ‖ 208, 9. II 89, 30. 149, 13. 185, 31. 198, 13. 202, 19. 209, 21. 231, 24. 260, 13. 269, 27 ‖ 302, 6. 341, 6 [γνήσιοι] I 255, 5. II 269, 16 [ἕνδεκα] II 361, 9 [ἴδιοι] II 13, 3 (Χριστοῦ) I 36, 26. ✕
μαίνεσθαι (νοσῶν ἢ μεμηνὼς οὐδεὶς θεῷ φίλος): *I 287, 10. 289, 8. ✕
μαινόλας (Διόνυσος): I 219, 21.
*μάκαρ Plur. (μακάρων νῆσοι): II 178, 24 (μακάρων χώρα) II 45, 12. 54, 13.
μακαρίζειν: I 15, 1 ‖ II *243, 27. 274, 15 ‖ 343, 5. — Pass. . . II 87, 11. 14.
μακάριος: I 98, 10. 285, 5. II *161, 10 ‖ 318, 14 (ἀπόστολος) II 68, 14 (ζῆν) I 165, 30 (κατάστασις) II 357, 9 (λίθος) *II 104, 1. 106, 15 (τέλος) I 271, 23 ‖ II 361, 19. — Neutr. I 18, 21 ‖ II 28, 7. — Plur. I 27, 20 ‖ *250, 27. *252, 17. 302, 19. II 5, 19. 126, 13. 131, 23 ‖ 301, 10. 399, 10 (ἄγγελοι) II 400, 3 (οὐ πάντες ἄγγελοι ἄγγελοι λέγονται εἶναι τοῦ θεοῦ ἀλλὰ μόνοι οἱ μακάριοι) II 241, 31 (ἡ αὐτὴ ἀρετή ἐστι τῶν μακαρίων πάντων) I 298, 27 (φῶς τῶν μακαρίων) II 75, 18. — Neutr. I 293, 26. — Superl. II 318, 4. — μακαρίως (διάγειν) II 115, 14. — vgl. διεξαγωγὴ ζωὴ πνεῦμα προφήτης. ✕
μακαριότης: I 4, 4. 40, 6 ‖ 254, 11. 262, 9. II 132, 26 (ἀνάπαυσις οἰκεία τῇ μακαριότητι) I 43, 12 (ἀνωτάτω πάντων) II 115, 6 (ἐκπεσεῖν τῆς μακαριότητος) II 115, 14 (τοῦ θεοῦ) II 225, 13 (παρὰ θεῷ) I 243, 25. II 196, 8 (τοῦ θεοῦ εἰς μακαριότητα κλῆσις) I 292, 11 (τῶν μαρτύρων) I 27, 16 ἐγγινομένη ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν) . . . I 279, 1.
μακαρισμός: I 14, 6. — Plur. I 186, 8. 194, 30 ‖ II 340, 31.
μακροθυμεῖν . I 40, 15.
μακροθυμία . I 161, 13.
μακρόθυμος (θεός): I 40, 14 (Χριστός) I 40, 15.
μακρόσκιος (Compar., γνώμονες) . II 338, 12.
μακρύνειν (ἑαυτοὺς ἀπὸ τοῦ θεοῦ) . II 57, 13.
μάλαγμα . . I 256, 1.
μανικός (κατάστασις): (II 155, 24). — μανικώτερον *II 98, 23. 99, 6.
μανός (πόροι): II 155, 18.
μαντεία: I 88, 7 (Ἀπόλλωνος) *I 221, 3 (πάσης μαντείας καταφρονεῖν) II 46, 18 (τρόπος τῆς μαντείας) I 360, 16. — Plur. I 87, 26. 143, 30. 204, 26. 233, 1. 360, 11. 361, 3. II 4, 2. *263, 25 (ἀπὸ δαιμόνων) . II 160, 7.
μαντεῖον (Plur.): I 88, 1. II 155, 8. 13. *160, 31. *263, 7. *277, 28.
μαντεύεσθαι: I 205, 17. 361, 5. II 3, 12. *81, 3. *82, 6. 156, 10. 158, 27.
μάντευμα (Plur.): II 155, 16.
μαντικός (ἀετός): I 364, 23. 26 (ἄνθρωποι) *I 359, 22 (δαίμονες) I 232, 17 (δρά-

χων) I 364, 24. 26 (ζῷα) *I 359, 23. 362, 7. 12. 21. 366, 9 (ἐν ἡμῖν) I 367, 17 (θεοί) I 360, 17 (Κέλσος) II 152, 2 (ὄρνεις) I 363, 12 (ὄρνιθες) *I 361, 21 (πνεῦμα) I 222, 1 (ψυχή) I 365, 3. — μαντική *I 361, 1. 366, 25 (Ἀπόλλωνος) *I 221, 25 (διὰ ζῴων) *I 360, 14 (ἐν τοῖς ἀλόγοις ζῴοις) I 365, 19 (δι' ὀρνίθων) *I 360, 15. 362, 13. 18. — μαντικῶς (διδάσκειν) . I 361, 24.
μάντις (Plur., παρὰ τοῖς ποιηταῖς) . I 328, 27.
μάραθον (τῷ μαράθῳ εἰς ὀξυωπίαν καὶ ταχυτῆτα κινήσεως χρῆσθαι): I 357, 14.
μαρμαρυγή Plur.: *II 136, 16. 137, 19 (τῆς γνώσεως) II 88, 5 (τοῦ θεοῦ λόγου) . . I 285, 19.
μαρτυρεῖν (vom Martyrium): I 14, 22. 29. 32. 15, 17. 46, 28. 47, 4 [τῷ χριστιανισμῷ μέχρι θανάτου] I 60, 16. ≍
μαρτυρία (ἀπὸ θεοῦ): II 227, 26 (Ἰησοῦ) I 27, 4.
μαρτύριον: I 11, 8. 12, 25. 14, 21. 15, 7. 16, 25. 24, 7. 29, 5. 31, 19 (ἀγὼν τοῦ μαρτυρίου) I 30, 17 (γένος τοῦ μ.) I 26, 3 (ἔξοδος τοῦ μ.) I 26, 8 (ἡμῶν) I 38, 28 (ἐν μαρτυρίῳ θάνατος) I 47, 1 (λόγος τοῦ μ.) I 27, 13 (οὐράνιον) I 17, 12 (ποτήριον δὲ σωτηρίου ἔθος ὀνομάζεσθαι τὸ μ.) I 24, 19. 23 (εἰς τὸ μ. προθυμία) I 36, 11 (προτρεπόμενα ἐπὶ μαρτύριον) I 30, 10 (ῥωμαλέον) I 20, 25 (ἐν μαρτυρίῳ τελευτή) I 24, 13 (ἐν φανερῷ μ.) I 19, 9. — vgl. βάπτισμα ἐξετάζειν ἐξέτασις καταπίπτειν. ≍
μάρτυς (= Zeuge): *I 171, 27. 195, 8. *II 36, 11 [ἀξιόχρεως] *I 92, 3 [θεὸς μάρτυς τοῦ ἡμετέρου συνειδότος] I 96, 16. — = Märtyrer (Στέφανος) II 315, 18. — Plur. I 14, 4. 15, 2. 4. 19, 16. 28, 5. 32, 11. 46, 23 [τίμιον αἷμα τῶν μαρτύρων] I 46, 27 [τῆς ἀληθείας] II 258, 31 [ὁ τῶν μαρτύρων θάνατος = τὸ τοῦ σωτηρίου ποτήριον] I 26, 14 [τῶν μαρτύρων μακαριότης] I 27, 15 [τέκνα μαρτύρων] I 35, 27 [ἐν Χριστῷ] I 14, 18. 39, 23.
μάταιος (ὕλη): I 7, 22. — Neutr. I 159, 22. 256, 14.
ματαιότης (νοημάτων καὶ λέξεων) . . II 50, 15.
μάχαιρα (Plur., λογικαί): II 35, 24. ≍
μεγαλειότης (τοῦ θεοῦ): I 258, 19. II 139, 5.
μεγαλόδωρος (ὁ θεός): I 4, 15.
μεγαλόνοια: I 64, 4. II 76, 28. 89, 15.
μεγαλοποιεῖν: I 85, 7.
μεγαλοφροσύνη (θεία): I 64, 4.
μεγαλοφυής (φύσις): I 80, 12. — Neutr. I 301, 26 (τοῦ δόγματος) II 182, 23. — μεγαλοφυῶς I 52, 14. II 10, 30. 193, 4. — Compar. I 75, 12 ‖ II 337, 6. 403, 8. — Superl. I 311, 1. II 239, 7. ≍
μεγαλοφωνία (Ἰησοῦ οὐκ ἐν λέξεσιν ἀλλ' ἐν πράγμασι): I 195, 4 (Χριστιανῶν) . . . I 253, 17.
μεγαλόφωνος (λόγοι): II 147, 23. — μεγαλοφώνως II 225, 14. 275, 13.
μεγαλοψυχία: I 153, 18. 165, 26.
μεγαλόψυχος (ἄνδρες): II 281, 1. — μεγαλοψύχως I 319, 21.
μεγεθύνειν (τὰς ἑαυτοῦ χάριτας μεγεθύνων θεός): I 4, 16.
μέθη (ἡ ἀπὸ κακίας): I 268, 10 (μεθύειν μέθην) II 379, 23. — Plur. . II 343, 8.
μεθοδεία (Plur.): II 393, 11.
μέθοδος (καινή): I 118, 2. — Plur. . . I 289, 2.
μεθόριος (Neutr., vom Körper Jesu nach der Auferstehung) . . I 184, 12.
μείωσις: II 367, 19 (ἀκρατος) . . . II 368, 1.
μελαγχολᾶν . I 183, 14.
μελαγχολία . II 309, 23.
*μέλισσα Plur. (den Menschen von Celsus gleichgestellt) . . I 350, 24 ff.
μέλλειν (ἡ περὶ μελλόντων ἀπαγγελία): II 80, 17 (δηλοῦν τὰ μέλλοντα) I 366, 22 (εἰδέναι τὰ μέλλοντα) II 315, 10. — vgl. βασιλεία γνῶσις διορατικός προγινώσκειν πρόγνωσις προγνωστική προειπεῖν προλέγειν. ≍
*μελῳδία (Plur.): II 276, 17. 30. 277, 21. 278, 1.
μερίζειν: I 327, 12. II 12, 15. — Pass. . I 234, 26.
μερισμός (τῶν ἐπὶ γῆς): II 30, 8. 31, 2 (γλώσσης) II 240, 1 (τῶν τῆς Αἰγύπτου νομῶν) II 29, 26. — Plur. . . I 327, 19.
μέρος (θυμικὸν τῆς ψυχῆς): II 52, 3. — Plur. (τὰ ἄρσενα) II 199, 21 (τῆς γῆς) *II 26, 9 ff. 32, 14. 33, 29. 34, 7 (τοῦ σώματος) *II 274, 25 ff. [ἴασθαι τῶν μερῶν τὰ παθήματα] *II 274, 31. 275, 26 (τῆς ψυχῆς) II 51, 22. ≍
μεσιτεύειν (Pass.): II 320, 19.
μέσος (δύναμις προγνωστική): II 157, 5 (θάνατος) II 247, 24 (τὸ τῶν δαιμόνων ὄνομα οὐδὲ μέσον) II 5, 16 (πράγματα) II 277, 14 (τὸ τὰ μέλλοντα προγινώσκειν) I 369, 1. — Neutr. (ὁ πόθος, scil. τοῦ σώματος) II 265, 8. — Plur. I 182, 17. 366, 18. ≍
μεταβαίνειν (ἐπ' ἄλλους τὴν τοῦ θεοῦ εἰς μακαριότητα κλῆσιν μεταβεβηκέναι): I 292, 11; vgl. II 54, 28 (ὁ λόγος κατὰ γενεὰς εἰς ψυχὰς ὁσίας μεταβαίνων) I 275, 27 (ἡ σοφία τοῦ θεοῦ εἰς ψυχὰς . . ὁσίας μεταβαίνουσα) I 279, 16. ≍
μεταβάλλειν (τοὺς ἁμαρτάνειν πεφυκότας . . . οὐδεὶς ἂν . . πάντῃ μετα-

βάλοι): *I 259, 10 ff. — intrans. (ἐπὶ τὸ βέλτιον) II 171, 3 (οὐ μεταβάλλει ὁ θεὸς εἰς σῶμα θνητόν) *I 287, 4 ff. (εἰς θεόν, von Jesus) I 237, 10 [εἰς αἰθέριον καὶ θείαν ποιότητα] I 237, 17 (ἐκκλησίαι τῶν μεταβαλλόντων ἀπὸ μυρίων ὅσων κακῶν) I 121, 22 (ἀπὸ τῆς χύσεως τῆς κακίας) II 59, 3 (πάντα εἰς πῦρ) II 288, 23 (ἐπὶ φύσιν κρείττονα) II 24, 27. — Pass. (μεταβάλλεσθαι τὰ τῇδε) *I 278, 7 ff. ><

μετάβασις (τοπική, Ἰησοῦ): II 350, 17. — Plur. (Ἰησοῦ) I 217, 27 (τοπικαί) II 20, 27.

μεταβιβάζειν: II 209, 16 (θειότητα μεταβιβάζουσαν τὴν ἐπὶ Ἰουδαίους τοῦ θεοῦ ἐπισκοπὴν ἐπὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπ' αὐτὸν πιστεύοντας) I 134, 16.

μεταβλητός (θεὸς Στωϊκῶν): I 72, 16. 267, 5 (κόσμος) I 339, 10 (οὐσία) II 368, 18 (ὕλη) II 146, 20.

μεταβολή: I 262, 13. 14 (ἀξιόλογος) I 248, 2 (οὐ πάντες ἄνθρωποι ἀπαράδεκτοί εἰσι τῆς παντελοῦς μεταβολῆς) I 259, 19 (τὸ ἀπολλύμενον εἰς μεταβολὴν διαμένει) I 332, 9 (εἰς τὸ βέλτιον) I 259, 27 (ἐπὶ τὸ βέλτιον) II 19, 13 (κακίστου βίου) I 263, 15 (μ. οὐκ ἐν τῷ θεῷ) II 133, 3 (θεοῦ εἰς ἀνθρώπους κατιόντος) *I 284, 6 ff. (τῆς Ἰησοῦ ψυχῆς) I 288, 1 ff. (ἀπὸ τῆς κακίας) II 276, 8 (ἀπὸ τῆς χύσεως τῶν κακῶν) II 61, 7 (ἐπὶ τὸ κρεῖττον) II 257, 14 (τοῦ σώματος Ἰησοῦ) I 238, 8 (ἀγαθῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς) I 234, 7. — Plur. (τῶν ἐπὶ γῆς) I 110, 3 (μεταβολάς φαμεν γίνεσθαι ποιοτήτων τῶν ἐν σώμασιν) I 330, 3. ><

μεταγινώσκειν: *I 193, 28. II *161, 13. *169, 26. *176, 29. 261, 9. ><

μεταδιδόναι (ἀεὶ γὰρ ὁ θεὸς μεταδίδωσι τοῖς δυναμένοις μετέχειν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου πνεύματος): II 139, 29. ><

μεταδοτικός (Neutr.): I 269, 24.

μεταλαμβάνειν (τοῦ ζῶντος ἄρτου): (II 114, 23) (τῆς καλουμένης θείας δόξης) II 64, 1 (τῶν δημοτελῶν ἑορτῶν) *II 238, 18 ff. (τῶν σαρκῶν παιδίου) II 97, 24 (τῆς θείας σοφίας) II 84, 5 (δαιμονίων τραπέζης) II 241, 7. ><

μέταλλον . . II 311, 20.

μεταμέλεια (ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις): I 139, 21 (οὐ μ. θεοῦ) II 129, 3. ><

μεταμέλειν (von Gott): *II 124, 19. 128, 23. ><

μεταμορφοῦν Pass.: II 319, 1 (ἅγιοι) II 349, 3 (von Jesus) I 186, 1. 187, 14. II 148, 5. 149, 9. 12 (μῦθοι) II 46, 16 (πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ) II 148, 9 (σῶμα Ἰησοῦ) . . . I 186, 24.

μεταμόρφωσις (Ἰησοῦ): I 218, 1 [καθ' ἑκάστην γραφήν] II 149, 10 (τοῦ λόγου ἐπὶ τὸ ἔνδοξον καὶ θειότερον) I 286, 3. — Plur. (τοῦ Ἰησοῦ) I 286, 8.

μετανοεῖν: I 258, 5 ‖ II 329, 5. 10. 363, 2. 379, 15. 19. 380, 2.

μετάνοια: I 21, 29. 22, 1. 256, 4. 259, 4. 263, 15 ‖ II 327, 30 (Ἰησοῦ τοῦ κηρύξαντος μετάνοιαν ὅλῳ τῷ κόσμῳ) II 206, 21 (Ἰωνᾶν τὸν κηρύξαντα μετάνοιαν) . . II 206, 20.

μεταποιεῖν (scil. ὁ λόγος): I 261, 9 [μετεποίησε μυρίας ὅσας ψυχὰς ἐπὶ τὴν κατ' αὐτὸν θεοσέβειαν] I 79, 3 [πᾶσαν ψυχὴν εἰς τὴν ἑαυτοῦ τελειότητα] II 288, 25 (τὸ σεμνὸν τοῦ λόγου Ἰουδαίων, scil. ἡ πρόνοια) . I 302, 11.

μεταποίησις (τὰ δεόμενα μεταποιήσεως): I 302, 11.

μετασαλεύειν (δόγματα): I 128, 26.

μεταφράζειν (ἐπὶ τὸ γελοιότερον τὰ γεγραμμένα) . . . I 315, 9.

μεταχαράττειν (τὸ εὐαγγέλιον τριχῇ καὶ τετραχῇ καὶ πολλαχῇ): *I 156, 2. 5 (τὰ εὐαγγέλια) II 156, 11 (τὴν εὐσέβειαν) *II 62, 15.

μετενσωματοῦν (περὶ ψυχῆς μετενσωματουμένης μῦθος) . II 54, 2.

μετενσωμάτωσις: I 66, 4. II 31, 8 (ἡ περὶ μετενσωματώσεως ἔννοια) I 267, 11 (οἱ τὴν μ. εἰσάγοντες) II 105, 15 (ἡ μυθικὴ μ.) I 71, 22 (τῆς μ. παρακούσαντες) *II 182, 30 (ἡ Πλάτωνος μ.) I 286, 24 (μ. ψυχῆς) II 245, 24.

μετέχειν (τῆς ἀρᾶς): II 180, 6 (τῶν ἐν τῷ βίῳ) *II 271, 25. 272, 24 (ὧν δαίμονες ἔχουσι) *II 272, 5 (τῶν δημιουργημάτων) II 274, 11 (οὐ μετέχει ὁ θεὸς σχήματος οὐδὲ κινήσεως οὐδὲ οὐσίας) *II 134, 15 ff. (θεοῦ) II 139, 30 (θεότητος) II 215, 14 (τοῦ χρίσματος) II 151, 1.

μετεωρίζειν (ψυχήν): I 132, 13. — Pass. (ὑπὸ τοῦ λόγου μετεωριζόμενος) I 285, 21.

μετοχή (τοῦ αὐτολόγου): II 44, 1. 168, 27 (θεότητος) I 234, 3 (τοῦ λόγου) II 2, 12. 88, 24 (υἱοῦ τοῦ θεοῦ) II 119, 5 (τοῦ ἀληθινοῦ φωτός) II 11, 20.

μέτοχος (Plur., Χριστοῦ): I 11, 17 ‖ II 150, 34.

μηλόβοτος (Δημοκρίτου μηλόβοτον ἐάσαντος τὴν οὐσίαν) . . I 165, 1.

μηνίειν (μηνίοντος, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, τοῦ θεοῦ): II 171, 9.

μιαίνειν (ἑαυτοὺς λόγῳ): I 11, 9 (εὐσέβειαν τῇ εἰδωλολατρείᾳ) II 87, 27. — Pass. (τῷ τῆς ἀρνήσεως πταίσματι) I 18, 6 (τὰς αὐγὰς τοῦ ἡλίου ἐν τοῖς

βορρόροις) II 143, 1 (θείαν φύσιν) . II 142, 28.
μιαιφονία (Plur.): II 280, 24.
μιαρός (Neutr., τὸ κυρίως): I 238, 4. ✕
μιαρότης (τὸ γεννητικὸν τῆς μιαρότητος): I 238, 5.
μίασμα (τὸ ἴδιον πνεῦμα εἰς τοσοῦτον μίασμα ἐμβαλεῖν): *II 142, 22. 27. — Plur. . . II 156, 28.
μιασμός: I 10, 16 (τοῦ νοῦ) II 88, 6.
μίγνυσθαι (θυγατράσι, von den Persern): II 151, 32 (ὡς καλῇ αὐτῇ, scil. μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ) *I 90, 13 (τῇ παρατυχούσῃ, Beschuldigung der Christen) II 97, 27.
μικρότης (τῶν ἀνθρώπων, συγκριτὴ τῇ ὑπεροχῇ τοῦ θεοῦ): I 293, 18. 19. 294, 1.
μίμημα (τὸ οἱονεὶ πρὸς τὰ λογικὰ μ.): I 352, 5. — Plur. (τῆς θειότητος) II 84, 17 (τῶν ἀληθινῶν θεῶν) II 84, 16 (τοῦ πρωτοτόκου) . . II 234, 26.
μίμησις . . . I 351, 18.
μῖμος (Plur., οἰόμενος μίμους γράφειν ἢ τινα σκώμματα, scil. Κέλσος): II 144, 9.
μῖξις (μὴ ἀπὸ μίξεως ἀλλ' ἀπὸ παρθένου γεννηθῆναι): I 191, 12 (ἐκ μίξεως τῶν ἀῤῥένων ταῖς γυναιξί) I 88, 28 (καθαρεύειν . . ἀπὸ πάσης μίξεως) II 199, 18 (τόπος τῆς ⟨οὐ⟩ παρανόμου μίξεως) II 398, 8 (γὺψ χωρὶς μίξεως σώζει τὴν διαδοχὴν τῶν γενῶν) I 88, 25. — Plur. (ἄναγνοι) I 85, 9 (πρὸς τὰς . . γυναῖκας, von den Christen) II 109, 9.
μιξοπάρθενος (von der Sphinx) . . I 92, 19.
μίσηθρον (Plur.): II 218, 23.
μισητικός (προαίρεσις): I 320, 12.
*μισθαρνεῖν (εἰς Αἴγυπτον, von Jesus): I 79, 28. 89, 30 (ἐν Αἰγύπτῳ) I 81, 7.
μνῆμα (Plur., πάτρια, bei den Ameisen): *I 355, 5.
μνημεῖον (Plur.): I 145, 21.
μνημονεύειν (τοῦτο . . . μόνον ἀπὸ τοῦ Παύλου ἔοικε ἐμνημονευκέναι ὁ Κέλσος, scil. Gal. 6, 14): II 68, 3. ✕
μνησικακία: II 319, 13. 396, 6.
*μνηστεύειν (τοῦ μνηστευσαμένου αὐτὴν τέκτονος) . . . I 83, 18.
μοιχεία: II 380, 28 (ἀποχὴ τῆς μ.) II 213, 25. 28 (τῆς παρθένου καὶ τοῦ Πανθήρα) *I 83, 19. 20. — Plur. (μοιχείας . . . ἀφιέναι) . . . II 381, 14.
μοιχεύειν (ἐκκλίνουσι τὸ μ. οἱ τὰ τοῦ Κιτιέως Ζήνωνος φιλοσοφοῦντες): II 213, 6 ff. (κολάζειν τοὺς μοιχεύσαντας) II 177, 13 (Πανθήρα μοιχεύσαντος καὶ παρθένου μοιχευθείσης) *I 85, 8.
μολιβδίς (Plur., τῆς κακίας): II 156, 26.
μόλυβδος (ὁ ἀπὸ τῆς κακίας) . . . I 283, 22.
μολύνειν: I 11, 6. 19 (τοὺς ἀκούοντας) II 164, 20 (τὸν λογισμόν) I 42, 27 (τοὺς λογισμούς) II 317, 11 (οὐδὲν τῶν θετῶν νόμων) II 292, 13 (τὴν . . . ὑπόληψιν) II 214, 22. — Pass. II 390, 10 (ὑπὸ τῶν ἐνθυμημάτων τῆς κακίας) II 196, 15 (οὔτε τὸ θεῖον μολυντέον) II 278, 14 (τὸ καλόν) II 342, 7 (καρδία μεμολυσμένη) II 139, 12 (κόσμος μολυνόμενος) . . . I 339, 8.
μολυσμός: I 10, 13. 14. 40, 14.
μονογενής: II 344, 26. 362, 2. 386, 8 (ἀλήθεια) II 279, 4 (τοῦ θεοῦ) I 11, 17 ‖ II 12, 10. 12. 230, 8. 23 (θεοῦ) II 215, 13. 283, 24 (θεοῦ = θεὸς λόγος) II 283, 20 (θεοῦ λόγος) I 234, 3 (λόγος) II 348, 18. 349, 8 (υἱὸς τοῦ θεοῦ) II 231, 18 (ὑμνοῦμέν γε θεὸν καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ) II 283, 21. — (= μόνον) II 204, 19. — vgl. ζῷον. ✕
*μονομαχία (Plur., δύο υἱῶν θεῶν) . . . II 144, 1.
μορμολύττεσθαι (μὴ μορμολυττέσθω ἡμᾶς ὁ Κέλσος) . . . II 252, 4.
μορφή (ἀετοῦ): *II 100, 14 (ἔνδοξος) II 138, 20 (θειοτέρα) II 147, 17 (θεῶν) II 256, 10 (πρώτη) II 138, 19. — Plur. (δαιμόνων) II 277, 10 (θεοῦ) *II 212, 15. 216, 4 (διάφοροι τοῦ Ἰησοῦ) II 147, 3. 149, 19 [τοῦ λόγου] I 285, 23 ff. — vgl. ἀρχοντικός. ✕
μορφοῦν (vom Logos): I 261, 9. — Pass. II *100, 5. 116, 8 ‖ 348, 19. 349, 9 (ἀγάλματα ὑπὸ λόγου . . . μορφούμενα ἐν ἡμῖν) II 234, 26 (θεὸς ὑπὸ ἀνθρώπων μορφούμενος) I 236, 16 (μεμορφωμένοι εἰς τὴν . . . θεῶν μορφήν) II 256, 9 (μορφωθῆναι κατὰ λόγον) II 138, 12.
μοσχοποιΐα: I 7, 31 ‖ II 331, 16.
μόσχος: I 7, 32 (μόσχον κατασκευάζειν) I 195, 21 ff.
μουσικός (Αἰγύπτιος, Κέλσου): *II 109, 24 (θεωρήματα) *II 92, 23 (λόγοι) . . .*II 92, 21.
μύδρος (Ἀναξαγορείως μύδρον διάπυρον λέγοντες εἶναι τὸν ἥλιον): II 12, 7.
μυεῖν: I 255, 5. — Pass. *I 216, 9 (ἐν Αἰγίνῃ) II 93, 8 (τὰ μυστήρια) I 254, 28.
μύειν (αἰσθήσει): *II 186, 19 (αἰσθήσεσι) *II 189, 19 (τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς αἰσθήσεως) *II 190, 1. 195, 29 (τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς, διὰ τὴν ἁμαρτίαν) II 190, 5. — intrans. (ὁ τῆς αἰσθήσεως ὀφθαλμός) . II 190, 13.
μυελός (ὄφις, ὡς οἱ πολλοὶ φασι, γίνεται ἀπὸ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, scil. ἀνθρώπου νεκροῦ): I 330, 17.
μυθεύειν (Pass., δίκην τῶν μυθευομένων Τιτάνων): I 302, 16.
μυθικός (ἀναπλάσματα): II 260, 15 (Γίγαντες) II 98, 16 (ἰχώρ) I 162, 2. —

μυθικώτερον I 131, 7. 199, 28. II 46, 13.
μυθολογεῖν: I 71, 25. *314, 8. II 106, 20. — Pass. *I 315, 25. 323, 29. 324, 1. II 43, 9.
μυθολογία (Ἰουδαϊκή): I 175, 27. II 180, 13. — Plur. (Ἰουδαίων) . I 132, 23.
μυθοποιεῖν: II 60, 7 (Ἀθηνᾶν . . . ἐμυθοποίησαν οἱ Ἑλλήνων λόγοι) II 282, 24 (τὴν μοιχείαν τῆς παρθένου καὶ τοῦ Πανθήρα) I 83, 20.
μυθοποιΐα (περὶ τὸν λεοντοειδῆ . . .): II 191, 17 (στρατείαν στρατείᾳ παρατεττομένην) II 111, 14. — Plur. . . I 77, 8.
μῦθος (= Sage, Märchen): I 121, 15. *306, 27. 308, 30. 311, 6 ff. 312, 15. 17. 20. 321, 21. *II 104, 3. 106, 22 (περὶ τῶν ἐκπυρώσεων) I 71, 14 (περὶ τοῦ Διός) I 238, 27 (θεῖος) *II 203, 11 (περὶ τῶν νομιζομένων θεῶν) I 69, 4 (Ἑλλήνων περὶ θεῶν) I 73, 19 (= τὰ Ἰουδαίων γράμματα) II 58, 3 (παρὰ Πλάτωνι) I 312, 22. II 181, 10. 27 (Πλάτωνος) I 313, 3 (περὶ ψυχῆς μετενσωματουμένης) II 54, 2. — Plur. I 65, 7. 15. 89, 12. 121, 18. *178, 19. *181, 20. 23. 25. 224, 23. 312, 20. 320, 26. 321, 12. 324, 4. *9. *17. II *60, 15. 26, 102, 27. *146, 26. 191, 2. *260, 13. *261, 26 ff. 283, 7. 8 (Ἑλληνικοί) I 89, 19 (Ἑλλήνων) II 284, 28 (Ἰουδαίων) I 132, 12 (κενοί) I 71, 27 (Ὁμήρου) I 119, 14 (περὶ Ὄσιριν καὶ Ἶσιν) II 42, 19. 20 (παλαιοί) *I 121, 6. ✕
μυκᾶσθαι (vom Stier des Phalaris): I 337, 16. II 22, 13.
μυκτηρίζειν (Pass.): I 18, 14.
*μύρμηξ Plur. (μυρμήκων ἐγκώμιον): I 353, 3 ff. 354, 5 ff. 355, 3 ff. 356, 3 ff.
μύσις (τῶν ὄψεων τῆς αἰσθήσεως) . . II 190, 14.
*μύσος (ἁγνὸς ἀπὸ παντὸς μύσους): I 253, 27. 254, 27.
μυσταγωγεῖν (ἐπὶ τὰ περὶ τῶν παρεμβολῶν . . . ἀναγεγραμμένα): II 93, 29 (ὁ κατὰ τὸν Ἰησοῦν μυσταγωγῶν τῷ θεῷ) I 255, 1.
*μυσταγωγός (Plur.): II 262, 27. 263, 1. 17.
μυστήριον (τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως): I 60, 5 (τὸ κατὰ ἀποκάλυψιν) I 131, 1. — Plur. I 60, 13. 232, 25. 255, 9. 310, 26. II *93, 5. 192, 14. 283, 13 || 315, 5 (βαρβαρικά) II 93, 9 (τῆς τοῦ θεοῦ βασιλείας) I 315, 21 (κατὰ γάμον) II 300, 20 (περὶ γῆς) I 13, 24 (θεῖα) I 256, 10 (τοῦ θεοῦ) I 47, 10 (τῆς κατὰ Ἰησοῦν θεοσεβείας) I 254, 29 (τῆς θεοσεβείας) II 355, 8 (τὰ θρυλούμενα) II 195, 17 (μεγάλα) I 292, 8 (Περσικά) *II 92, 1 (τὰ Περσῶν τοῦ Μίθρου) *II 93, 3 (περὶ τοὺς Τιτᾶνας καὶ Γίγαντας) *II 111, 21. 112, 7.
μυστηριώδης (ἐπαγγελία): I 271, 27 (λόγος) II 223, 26.
*μυστηριῶτις (θρησκεῖαι μάλα δεισιδαίμονες καὶ μυστηριώτιδες): I 215, 19.
μύστης (Κέλσου): I 254, 30.
μυστικός (ἀναγραφή): I 304, 19 (ἀναλογίαι) II 338, 14 (θεραπεία) I 71, 16 (θεωρία) I 132, 24. II 29, 16 (λόγος) I 313, 28. II 31, 6. 63, 2 (νοῦς) II 237, 8. — Neutr. II 20, 17 (παρὰ τῷ ἀποστόλῳ) II 105, 10 (Plur.) II 328, 6. 9 (τὰ ἔνδον καὶ μυστικὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ) I 218, 6. — Compar. (θεωρία) II 93, 20 (λόγοι) II 29, 21 (Neutr.) I 279, 26. II 147, 3 [Plur.] I 255, 7. II 20, 20. 162, 3. — μυστικῶς I 286, 27. 368, 15. II 115, 19. 119, 24 [τὰ περὶ ἀναστάσεως μ. διδάσκειν] II 236, 29. — μυστικώτερον (νοῆσαι) II 350, 29.
μυχθίζειν: I 309, 6. II 21, 20.
μωμοσκοπεῖν (ἑαυτούς): II 345, 4.
μωρία („κακὸν ἡ ἐν τῷ κόσμῳ σοφία, ἀγαθὸν δ' ἡ μωρία" ist christl. Lehre nach Celsus): *I 61, 21. ✕
μωρός (Plur., scil. οἱ Χριστιανοί): I 3, 15. 11, 11. ✕

ναός (ἀληθής): II 236, 21 (Ἰουδαίων) II 177, 20 (τοῦ ἐν Ἰησοῦ θεοῦ) II 236, 24 (τοῦ θεοῦ) II 237, 2. — Plur. II 213, 1. 214, 2. 219, 4. 236, 14 ff. 237, 22. 24. 33. 238, 3 (ἀναίσθητοι) II 237, 27 (καθ' ἡμᾶς) II 237, 21. 27. — vgl. νεώς.
νᾶπυ (οἱονεὶ ἐν νάπυϊ): II 19, 28.
ναυτικός (διὰ ναυτικῆς καὶ κυβερνητικῆς): I 346, 20.
νεκρός: I 191, 7. 10. II 18, 15. 61, 22 (ἄνθρωπος) I 330, 16 (ἤδη καὶ πάλαι νεκρός, scil. Κέλσος) I 53, 27 (σέβειν νεκρόν) *II 186, 26. 190, 32. 217, 1. — Neutr. II 84, 14. — Plur. I 187, 25. 28. 191, 8 (= Abtrünnige bei den Pythagoräern) I 247, 22. 248, 1 (ἐν Χριστῷ) II 18, 26. — vgl. ἀνάστασις ἀνιστάναι σῶμα ψυχή. ✕
νεκρότης (von Jesu Tod): I 191, 9.
νέμειν (ἐν θεῶν μοίρᾳ νέμειν τὸν Ἀριστέαν): *I 222, 14. 225, 17. 226, 20. 228, 7. — Pass. (τὰ μέρη τῆς γῆς . . ἄλλα ἄλλοις ἐπόπταις νενεμημένα) *II 26, 9. 29, 18. 33, 29. — Med. (τοῖς νεμομένοις τὴν γῆν δαιμονίοις) II 272, 15 (διαβόλου πᾶσαν τὴν γῆν νενεμημένου) II 169, 4 (τὴν χύσιν τῆς κακίας ἐπὶ πλεῖον νέμεσθαι) I 338, 29 (ὁ τοῦ θεοῦ λόγος . . . προβαί-

νων πλείονας ἐνέμετο ψυχάς) I 302, 30 (Ἰησοῦς ὅλην νέμεται τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας ἑαυτοῦ τὴν οἰκουμένην) II 36, 5 (τοῦ λόγου ἀεὶ πλείονας νεμομένου ψυχάς) II 285, 22. ≍
*νεύπλοντος (Plur., τῶν ἀνθρώπων): I 278, 19. 31.
νεωκόρος (Plur., ὧν νομίζετε θεῶν) . II 290, 30.
νεώς (= τὸ ἱερὸν καὶ καθαρὸν σῶμα . . . Ἰησοῦ): II 236, 22 [τὸν νεὼν οἰκοδομούσης θειότητος] II 236, 26 (ἑνὸς τοῦ ἐκ λίθων τιμίων νεὼ τοῦ θεοῦ) II 237, 22. — Plur. *II 211, 18. 212, 26. 214, 20. 24. 228, 25. 234, 16. 236, 15. 238, 6 (ἵδρυσις τῶν τοιῶνδε ξοάνων καὶ νεῶν) II 218, 32 (ἀψύχους καὶ νεκροὺς οἰκοδομεῖν νεώς) II 236, 18. — vgl. ναός.
νηπιότης . . II 17, 22.
νηστικός (τὴν νηστικὴν εἰσάγειν) . . . I 346, 17.
νήφειν (ὥσπερ νήφων, scil. Κέλσος): II 282, 6 (κακηγορεῖν τοὺς νήφοντας) *I 268, 6. 13 (λόγοι Παύλου νήφοντες) I 268, 9.
νοεῖν (ἀνάστασιν): II 105, 30 (τὰ ἱερὰ γράμματα) II 18, 7 (δαιμόνων φύσιν) II 243, 4 (τὰ μαγείας) II 102, 18 (τὸν Μωϋσέως νόμον) II 244, 12 (νοεῖν τὰς ἔξω τοῦ βίου ὁδούς) I 19, 1 (τὸν σωτῆρα) II 233, 12. — Pass. (ὁ κατὰ τὸν Ἰησοῦν νοούμενος ἄνθρωπος) I 154, 19. 256, 18. II 116, 13. 167, 22. 28 (τὴν θείαν ἐλπίδα) II 84, 20 (ὁ ἐπὶ πᾶσι θεός) II 190, 15 (θεὸς νοούμενος) II 195, 26 (ὡς κινουμένου νοουμένου τοῦ θεοῦ) II 134, 21 (περὶ τοῦ θεοῦ) II 88, 3 (περὶ θεοῦ) II 88, 29. 136, 3 (τὰ περὶ τὸν Ἰησοῦν) II 168, 24 (τὰ Ὁμήρου ἔπη) *II 112, 26 (νοούμεναι πολιτεῖαι) I 336, 7 (τὰ περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ) II 141, 3 (πρόσωπον κατὰ τροπολογίαν νοούμενον) II 188, 21 (τοὺς τῶν προφητῶν λόγους) II 162, 10 (υἱὸς ἢ πατήρ) II 386, 5 (νοουμένη φύσις) II 24, 24 (σοφίαν τὸν Χριστόν) II 175, 13. — τὰ νοούμενα (ἀναβαίνειν ἐπὶ τὰ ν.) II 73, 23 (τὰ καλῶς καὶ παρ' Ἕλλησι νενοημένα) II 200, 4. ≍
νοερός (ἑκάτερα): I 42, 30. — vgl. πνεῦμα. ≍
νόημα: II 348, 18. — Plur. II 345, 6 (ἐν τοῖς γράμμασι) I 333, 12 (κεκρυμμένα νοήματα) II 63, 31. 210, 24 (ματαιότης νοημάτων καὶ λέξεων) II 50, 15. ≍
*νόησις: II 196, 22. 28. 29.
νοητός (Αἰθίοψ): II 370, 30 (ἐκδοχή) II 140, 18 (ἡλικία) I 3, 5 (θεός) *II 197, 3 (κλήματα) II 13, 7 (κόσμος) II 74, 27 (οὐσία) *II 196, 19 (οὐσίαι) II 187, 23 (φύσις) II 140, 3. 108, 15 (φῶς, scil. γνώσεως) II 11, 9. 12. 17. — τὸ νοητόν *II 196, 22. 23. 198, 7. — Plur. I 13, 15. 15, 5. 43, 7. 8 ‖ 243, 16. 244, 4. II 90, 20. 22. 122, 13. 187, 22. 188, 7. *196, 27. *197, 1. *198, 11. *199, 3 ‖ 330, 10. 358, 12 (= ἀόρατα) II 187, 29. 198, 16 (ἔθος τῇ γραφῇ τὰ νοητὰ ὀνομάζειν πνεύματα καὶ πνευματικά) II 140, 13 (ἡ τῶν νοητῶν φύσις) II 188, 6. — νοητῶς I 98, 29. II 140, 27. 234, 19. — vgl. βροντή. ≍
νόθος (πολλοὶ γὰρ καὶ οἱ ἐν φιλοσοφίᾳ νόθοι): I 296, 8. — τὸ νόθον (τῆς ψυχῆς) I 60, 30 (ἐν τῇ ψυχῇ) . . . II 215, 22.
νομή (τῆς διδασκαλίας Ἰησοῦ): I 201, 12. 226, 31 (τῆς κακίας) . I 289, 27.
νομικός vgl. γράμμα γραφή θεότης κατήχησις.
νόμιμος (τὰ νόμιμα θρησκεύειν): *II 36, 24. 40, 7. — Superl. (νομιμώτατοι ἔσονται, scil. καὶ οἱ βάρβαροι τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ προσελθόντες) II 285, 20.
νόμισις (οὐ φύσει τὸ ὅσιον ἀλλά τινι θέσει καὶ νομίσει θεῖον): II 28, 15.
νομοθεσία (ἀρχὴ νομοθεσίας): I 196, 12. 14 (τὸ βούλημα τῆς νομοθεσίας) II 63, 26 (περὶ βρωμάτων) II 244, 19 (ἔνθεος) I 208, 10 (ἥμερος καὶ φιλάνθρωπος) I 209, 5 (θεία) II 253, 5 (Ἰουδαίοις δοθεῖσα) I 87, 19 (κατὰ τὰς λέξεις καὶ τὸ γράμμα) . . I 132, 26.
νομοθετεῖν: I 70, 13. 351, 19. II 238, 30. 273, 14 ‖ 373, 16. 374, 25 (περὶ βοῶν) II 40, 3 (ἐν τῷ Ἰησοῦ ὁ θεὸς τοῖς πανταχοῦ ἀνθρώποις) I 265, 1 (ὁ Ἰουδαίων θεὸς διὰ Μωϋσέως) II 169, 13 (τῆς φύσεως νόμον, scil. θεός) II 40, 18 (Ἰησοῦς καὶ Μωϋσῆς) *II 99, 17. 22. — Pass. I 69, 18. 70, 5. II 26, 21. 41, 6. 121, 12. 238, 25. 269, 5 ‖ 380, 3.
νομοθέτης (βούλημα τοῦ νομοθέτου): II 45, 28 (ὁ θεός) II 40, 24 (ὁ Ἰουδαίων) *II 99, 8 (Λυκοῦργος) II 250, 27 (Μωϋσῆς) II 170, 24. — Plur. II 26, 21 (βούλημα τῶν νομοθετῶν) . . II 40, 23.
νόμος: II 380, 22. 385, 31. 387, 21 (τῆς ἁμαρτίας) II 218, 15 (ἀσαφής) I 132, 29 (γραπτός) II 40, 19. 21 (θεῖος) I 21, 7 ‖ II 218, 14. 292, 22 ‖ 376, 3 (ὁ τοῦ νόμου θεός) II 387, 8 (θεοῦ) II 281, 3 (τοῦ θεοῦ) II 218, 14. 240, 15 ‖ 385, 27 (ἀπὸ τοῦ θεοῦ) II 218, 17 (δοθεὶς ἀπὸ θεοῦ) I 23, 13 (ἀπὸ [ἐκ] τοῦ μεγίστου θεοῦ) *II 217, 7. 218, 5. 7. 12. 219, 29 (Λυκούργου) II 225, 18 (Μωϋσέως) I 27, 1 ‖ II 244, 13. 371, 23 (παντός) II 225, 24 (παραβαίνειν τὸν νόμον) II

228, 10 (πνευματικός) II 328, 14 (τηρεῖν τὸν νόμον) II 228, 12. 286, 24. 26 (πλήρωμα νόμου Χριστός) I 42, 25. — Plur. *II 240, 30. 241, 23. 242, 17 ff. ‖ 373, 22 (ἄθεσμοι) I 56, 10 (τῆς ἁμαρτίας) II 272, 22 (δύο νόμοι, τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ μαμωνᾶ) II 273, 15 ff. (εἰς ἕνα συμφρονῆσαι νόμον) *II 288, 15. 21 (θεῖοι) II 34, 11. 242, 19 (θεοῦ) II 248, 28 (τοῦ θεοῦ) I 22, 10 ‖ II 272, 21. 282, 21 [πνευματικοὶ τοῦ θεοῦ] II 357, 4 [σωτήριοι πνευματικοί] II 363, 3 (θετοί) II 292, 14 (καθεστηκότες) I 336, 7 (πρότεροι) II 286, 11 (σωτηρία νόμων) *II 292, 2. — vgl. ἀποστάτης βιοῦν δουλεύειν ἐνιστάναι ἐπαγγελία εὐαγγελικός εὐλογία θυσία. ≍

νομός (Γεσέμ): I 320, 14. — Plur. (τῆς Αἰγύπτου) II 29, 27.

νοσεῖν metaph.: *II 275, 2. 9. 278, 20. 23 (τὴν ψυχήν) II 265, 29. 30 ‖ 366, 28. 384, 30. ≍

νοσσεύειν (ἀετοί): I 363, 7 (ἡ καθ' Ὅμηρον στρουθός) . . . I 363, 15.

νουμηνία (ἁγία τοῦ θεοῦ): II 374, 21. — Plur. II 373, 7 (περὶ νουμηνιῶν . . νόμος) I 128, 22 (σωματικαί) . . . I 133, 14.

νοῦς: I 43, 7. 16 ‖ II 64, 4. 68, 21. 90, 20. 136, 26. 156, 4. 11. 180, 12. *196, 23. 29. 267, 24 ‖ 339, 18. 344, 24. 353, 25. 358, 11. 364, 24. 369, 5. 370, 3. 376, 18. 390, 11. 396, 4 (νοῦς, αἴσθησις) II 187, 22 (ἀναβαίνειν τῷ νῷ . . . ἐπὶ τὸν ὅλων δημιουργόν) II 136, 21 (ἀναβλέπειν νῷ) *II 186, 19. 189, 20 (ἀνθρώπινος) II 339, 22 (ἀπὸ νοῦ ἔχειν τὴν ἀρχήν) I 345, 12 (βαθύτερος) II 211, 2 (τῶν γραφῶν) II 170, 2 (Definition) *II 264, 6 ff. 266, 1 ff. (δόκιμος) II 200, 1 (Διός) II 80, 13 (ἡμέτερος) II 2, 8 (ἡμῶν) II 302, 1 (= θεός) II 188, 11 ff. (γινώσκει θεόν) II 184, 3 (Ἰησοῦ) II 90, 28 (ὁ θεὸς . . . καρδίᾳ θεωρητὸς, τουτέστι νῷ) II 139, 11 (κατασπασθῆναι τὸν νοῦν ἀπ' οὐρανοῦ καὶ θεοῦ ἐπὶ γῆν καὶ τὰ ἔτι κατωτέρω) I 371, 1 (τοῦ κυρίου) II 298, 1 (τῶν λόγων τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ) II 80, 14 (μιασμὸς τοῦ νοῦ) II 88, 6 (παντὸς νοῦ δημιουργὸς καὶ πατήρ) II 253, 19 (τῶν προφητειῶν) II 162, 18 (πρῶτος) I 327, 4 (ἔτι ἐνδεδεμένος θνητῷ σώματι) II 247, 26 (τέλειός τις) I 327, 9 (ὑγιαίνων) II 339, 3 (ὑψηλότατος) II 149, 14 (φύσις τοῦ νοῦ) II 121, 27 (φωτίζεσθαι τὸν νοῦν) II 159, 3 (ὁ ἐν ἡμῖν Χριστοῦ νοῦς) I 5, 18 (Χριστοῦ) II 373, 17. — vgl. ἀθανασία ἀντεξηγεῖσθαι ἀσώματος ἄφθαρτος θύραθεν. ≍

*νυκτερίς (Plur., νυκτερίδων ὁρμαθῷ παραβέβληκε Κέλσος Ἰουδαίους καὶ Χριστιανούς): I 292, 18. 293, 8. 294, 5.

ξαντικός (μετὰ τὴν ξαντικήν, scil. τέχνην): I 346, 17.

ξενίζειν (τὴν διάλεκτον): II 210, 6 (τὸ ξενίζον τῶν νόμων, scil. Ἰουδαίων) I 313, 2. — Pass. (ξενισθέντες παρὰ τῷ Λὼτ ἄγγελοι) I 189, 1 (ταῖς περὶ τῶν τροφῶν καὶ ἐνδυμάτων τὴν ψυχὴν φροντίσιν) . . . II 176, 8.

ξενισμός . . II 210, 6.

ξενιτεύειν . . II 322, 24.

ξένος (θεός): II 124, 16. — ξένοι (ὡς ξένους . . ἀδικήσαντες) I 206, 26 (ξένοι τῶν διαθηκῶν) I 200, 25 (ἱερεῖα τοὺς ξένους προσάγεσθαι τῇ Ἀρτέμιδι) II 28, 10 (ξένοι . . τῆς πίστεως) II 107, 28. — τὸ ξένον (τῆς κατασκευῆς) I 317, 5. — Plur. II 376, 10 (τῶν δογμάτων) II 262, 23. ≍

ξέσμα (Plur., τὰ ἐλικοειδῆ ξέσματα) . . II 126, 29.

ξίφος (παρὰ γυμνοῖς τοῖς ξίφεσιν ἐπιφερομένοις τῷ τραχήλῳ): I 5, 22. ≍

ξόανον Plur.: II 218, 31. 258, 20 (οὐδὲ καταγελῶμεν τῶν ἀψύχων ξοάνων) II 256, 11.

ξύλον: I 106, 27. *II 212, 11. — Plur. II 311, 19 ff. — vgl. ζωή. ≍

ὀβελίζειν (τὸ ἐν τῷ Δανιὴλ ῥητὸν ὠβέλισαν, ὡς μὴ κείμενον ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ) . II 332, 2.

*ὀβολός (ὀλίγων ὀβολῶν ἀποδομένων τὰ σεμνὰ μαθήματα, scil. γοήτων): I 122, 8.

ὁδεύειν (ἐπὶ τὴν ἀπώλειαν διὰ τῆς περὶ θεοῦ ἀπιστίας): II 57, 14 (διὰ φιλοσοφίας ἐπ' ἀρετήν) I 199, 9 (ἐπὶ τὰ θεῖα) II 93, 27 (ἐπὶ τὴν μακαριότητα) II 196, 7 (ἐπὶ τὴν τελειότητα) II 358, 16 (ἐπὶ τὴν φρόνησιν) I 201, 30. ≍

ὁδηγεῖν (Pass., ὑπὸ τοῦ θείου πνεύματος): II 196, 3. ≍

ὁδηγός (vom Logos): II 350, 24 (εἰς τοιαύτην πίστιν) I 235, 20. — Plur. II 192, 4 (τοὺς ὁδηγοὺς δείξειν) II 191, 26 (ὁ τυφλῶν) II 202, 16 (τυφλώττοντες περὶ τὴν ἀλήθειαν) II 191, 29.

ὁδός (ἀληθείας): *II 192, 28 (ἄλλη) I 326, 17 (ἐπ' ἀρετὴν προτρέπουσα) II 314, 28 (ἡ δεῦρο) *II 112, 26 (ἡ ἐκεῖσε) *II 136, 10. 32 (διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ) II 63, 28 [ὅς ἐστι μόνος ὁδὸς εὐσεβείας] II 238, 9 (καινή) I 330, 14. — Plur. I 326, 19. II 115, 16 (αἱ ἔξω τοῦ βίου ὁδοί) I 19, 1 (ἐπὶ τὸν μέσον θάνατον φέρουσαι) II 247, 24

(ὁδοὶ τῶν ἐν σώμασι μεταβολῶν) I 330, 12. — vgl. ἀνεξιχνίαστος θεοσέβεια. ✕
οἴημα (Κέλσου): II 2, 13 (μοχθηρόν) . I 258, 11.
οἰκεῖν (τὴν Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην καὶ Λιβύην, von Griechen und Barbaren): II 290, 12 (τὴν γῆν) II 3, 15 (Ἰουδαίαν) *I 207, 26 (Μερόην) *II 37, 1. 41, 28 (χώραν ἰδίαν) I 204, 18 (ἐν ᾧ [scil. σώματι] οἰκεῖ ψυχή) I 331, 10. — Pass. (ὑπὸ τοῦ λόγου οἰκούμενον σῶμα) I 295, 32. — ἡ οἰκουμένη I 64, 5. 9. 68, 31. 78, 4. 32. 80, 11. 81, 11. 13. 104, 31. 109, 8. 10. 158, 12. 19. 201, 10. 209, 26. *222, 12. *224, 9. 227, 3. 277, 14. II 36, 6. 72, 10. *149, 27. *150, 12. 15. *151, 8. 177, 25. 186, 9. 276, 6 ‖ 320, 13 (τοῦ Ἰησοῦ τὸ ἔργον ἡ πᾶσα ἔχει ἀνθρώπων οἰκουμένη, ᾗ παροικοῦσιν αἱ τοῦ θεοῦ διὰ Ἰησοῦ ἐκκλησίαι . . .) I 121, 21 (εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην Ἰησοῦς κεκήρυκται) II 81, 12 (οὐδαμοῦ γὰρ τῆς οἰκουμένης Σιμωνιανοί) II 81, 20 (οἰκουμένη ψυχῶν) II 151, 18. ✕
οἰκεῖος (διάλεκτος): I 76, 18. II 32, 14 (ζήτησις) I 121, 2 (σῶμα) II 183, 1 [οἰκεῖα τοῖς ἤθεσι τῶν ψυχῶν πάντ' εἶναι τὰ σώματα] I 85, 5 (τόπος) I 134, 29 [τόποι οἰκειότεροι] II 29, 25 (φωναί) II 48, 18. — οἰκεῖοι I *119, 9. 140, 25. 208, 6. 292, 15. 305, 29. II 235, 30 (τοῦ θεοῦ) I 251, 15 (τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ) I 34, 10 ‖ II 320, 23 (Neutr., ἕκαστον τὰ οἰκεῖα καὶ πάτρια σέβειν) *II 41, 27. — οἰκείως (τῇ μακαριότητι ζῆν) II 225, 12. — vgl. βοτάνη. ✕
οἰκειότης (πρὸς τὸν δίκαιον τοῦ θεοῦ): I 72, 30 (οἰκειότητα σώζειν) 143, 6.
οἰκειοῦν (πάντας ἀνθρώπους . . ὅλοις τοῖς Χριστιανῶν λόγοις οἱ βουλόμεθα): II 267, 6 (αὐτὸν θεῷ) I 72, 27 (ἑαυτοὺς τῷ θεῷ) II 224, 4 (ἡμᾶς θεῷ) I 296, 19 (τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ τινα) I 81, 27 (πᾶσαν λογικὴν φύσιν . . . τῷ δημιουργήσαντι πάντα θεῷ) I 250, 10 (λόγον οἰκειοῦντα τῷ τῶν ὅλων θεῷ τινα) II 168, 17 (ähnlich) II 221, 9. — Pass. (θεῷ) II 277, 13 (τῷ θεῷ) I 295, 22 [ἐπὶ πᾶσι] II 280, 19 (τῇ Ἰησοῦ ψυχῇ) II 43, 26 (τῷ κρείττονι) II 116, 19 (ἐπῳδῶν οἰκειουμένων . . . τοῖς πατράσι τῶν διαλέκτων) II 48, 13. ✕
οἰκείωσις (ἡ πρὸς θεόν): I 279, 3.
οἴκημα (ἀπὸ [οἰκήματος] στέγους) . . I 116, 21.
οἰκητήριον (τῆς λογικῆς ψυχῆς): II 246, 1. ✕
οἰκία (τοῦ θανάτου): I 38, 25. ✕
οἰκοδομεῖν (τῆς τὸν νεὼν οἰκοδομούσης θειότητος): II 236, 26 (ἀψύχους καὶ νεκρούς νεὼς) II 236, 17 (πόλιν καὶ πύργον) II 32, 5. — Pass. (οἱ ἐν τῷ μαρτυρίῳ ἡμῶν οἰκοδομηθησόμενοι) I 39, 1 (οἶκος τοῦ θεοῦ) II 35, 8. ✕
οἰκοδομή: II 32, 11 (τῆς ἐκκλησίας ἐν Πέτρῳ) II 147, 19 (τὸ σαθρὸν τῆς οἰκοδομῆς) I 44, 1 (τροπικῶς λεγομένη) II 16, 11 (τοῦ χριστιανισμοῦ) I 225, 13. ✕
οἰκοδόμημα (Plur.): I 38, 26. 44, 2.
οἰκοδομικός (οἰκοδομική, scil. τέχνη) . I 346, 17.
οἰκοδόμος (Plur.): II 126, 29.
οἰκονομεῖν: I 350, 7 ‖ II 309, 6. 398, 26 (τοὺς ἁπλουστέρους) I 267, 18 (ὁ θεὸς οἱονεὶ ἑνιαυτούς τινας . . . οἰκονομεῖ ὅλους τοὺς αἰῶνας) I 339, 13 (ὁ θεὸς τὰ τῶν ἀνθρώπων) I 282, 22 (ὁ θεὸς κατὰ καιροὺς οἰκονομεῖ τὰ τοῦ κόσμου πράγματα) II 151, 12 (Ἰησοῦς) I 315, 19 (ὁ τοῦ θεοῦ λόγος τὰ ἀναγεγραμμένα) I 340, 25 (πλοῦτον) II 384, 14 (ἑκάστην λογικὴν ψυχήν, scil. θεός) II 387, 26. — Pass. I 120, 12 ‖ II 374, 18 (ὑπὸ θείου ἀγγέλου) I 119, 25 (ἄνθρωποι) I 109, 2 (ὑπὸ τοῦ θεοῦ τὸ πᾶν) II 23, 5 (Ἰησοῦν) I 120, 9 (ἱστορίας) I 322, 1. — Med. (Ἰησοῦς) I 198, 25 (λόγος) II 16, 22 (ψυχή) I 145, 26. ✕
οἰκονομία: I 136, 31. 155, 26. 228, 16. 284, 18. 289, 10. II 54, 28 ‖ 321, 24 (ἁπλουστέρα ἐν λόγοις) II 17, 6 (τῶν . . . δεδημιουργημένων) II 274, 10 (διάφορος, κατὰ τὰς ἀνθρωπίνας ψυχάς) I 280, 12 (ἡ κατὰ τὴν ἐνσωμάτωσιν) II 150, 2 (περὶ Ἰουδαίους τοῦ θεοῦ) II 152, 4 (ὕλη) I 190, 5 (τῶν ὅλων) *II 268, 8 (προτέρα) I 280, 15 (διὰ πυρὸς κολάσεως) II 18, 1 (τελεῖν οἰκονομίαν) I 187, 3. — Plur. II 368, 17. ✕
οἰκονομικός (τὸ τῶν ἀνθρώπων περὶ τὴν τροφὴν οἰκονομικόν): I 353, 4. — οἰκονομικῶς II 20, 23.
οἰκονόμος (Plur.): II 246, 27.
οἶκος vgl. ἅγιος. ✕
*οἰκότριψ (Plur., christliche Propaganda unter ihnen): I 246, 12. 248, 13. 249, 7. 16. 250, 3. 4. 7. II 187, 5.
*οἰκτρόγοος (λόγος): (I 257, 12). — Plur. . I 257, 9.
οἰωνιστικός (τέχνη): I 360, 14. 362, 19. 368, 11.
οἰωνός (Plur.): I 87, 27. 143, 31. 360, 11. 363, 11.
οἰωνοσκόπος: I 368, 11 (πνεῦμα ἐν τῷ οἰωνοσκόπῳ εἰπεῖν) I 368, 12. — Plur. . . . I 364, 24.
ὄλεθρος (ἐπ' ὀλέθρῳ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, scil. αἱ τῶν δαιμόνων ἐνέργειαι) II 270, 29 (con-

cret, = Jesus) *I 157, 14. 15. ✕
ὀλίγος Plur. (von den Christen): I 239, 24. 240, 8 [ὡς νῦν πάνυ ὀλίγοι] II 286, 17 (von Häretikern, πάνυ ὀλίγοι καὶ εὐαρίθμητοι) II 96, 23 (von Märtyrern, ὀλίγοι κατὰ καιροὺς καὶ σφόδρα εὐαρίθμητοι ὑπὲρ τῆς Χριστιανῶν θεοσεβείας τεθνήκασι) I 209, 11. ✕
ὄλισθος (εἰς μαγείαν): II 276, 9 (περὶ τὸν τόπον) II 276, 21.
ὁλοκάρπωμα (ἐν τῷ τῶν ὁλοκαρπωμάτων θυσιαστηρίου) . II 47, 19.
ὁλοκαύτωμα (Plur.): II 157, 8.
ὁλόκληρος (ἑορτή): II 240, 9 (θεοῦ ἔργον) *I 372, 13. 373, 6.
ὅλος Neutr.: I 73, 30. 74, 1. 327, 25. *338, 20. *339, 19. 21. 340, 16. *372, 15. *373, 9-12. II 23, 24. 195, 28 (τὸ ὅλον εἶναι θεόν) *II 5, 29. 7, 1. 8. 21 (το ὅλον ὁ κόσμος) II 7, 12 (ὅλον = οὐρανός) *II 7, 2. — τὰ ὅλα I 66, 8. 201, 32. 205, 15. 214, 18. 236, 21. 261, 14. 295, 9. 300, 8. 335, 8. 339, 15. 349, 22. 365, 20. II 95, 13. *217, 6. *218, 3. *219, 11. 28. *227, 5. 8. 249, 3 ‖ 308, 12. 24. 311, 2. 314, 26. 317, 25. 320, 3. 366, 20. 368, 16. 396, 5 (ἡ τῶν ὅλων ἀμοιβή) *I 281, 21 (τὰ ἐπὶ γῆς ὅλα) II 284, 5 (δι' ὅλων) II 368, 17. 18 (διάταξις τῶν ὅλων) I 298, 16. II 126, 27 (θεὸς τῶν ὅλων) I 76, 12. 81, 26. 107, 30. 135, 25. 136, 1. 175, 4. 205, 13. 207, 7. 214, 12. 246, 19. 267, 27. 271, 24. 277, 26. 296, 1. 326, 10. II 39, 8. 60, 15. 62, 20. 130, 4. 153, 13. 168, 17. 188, 12. 197, 18. 206, 26. 214, 22. 226, 30. 227, 17. 230, 23. 236, 10. 269, 4. 275, 12. 28. 278, 21. 280, 26 ‖ 333, 28. 338, 27 (πατὴρ τῶν ὅλων) II 57, 11 ‖ 334, 14. 402, 34 ποιητὴς τῶν ὅλων) II 4, 4. 87, 26 (φύσις τῶν ὅλων) I 300, 7 [μία] *I 333, 22. 334, 33. 335, 6 (τῶν ὅλων ψυχή) II 95, 5. 104, 15. — vgl. δημιουργία δημιουργός κατακόσμησις οἰκονομία οὐρανός. ✕
ὁμαλίζειν (Αὐγούστου ... ὁμαλίσαντος διὰ μιᾶς βασιλείας τοὺς πολλοὺς τῶν ἐπὶ γῆς): I 158, 10.
ὀμβρεῖν (τὸ ὕδωρ ἐν ταῖς πηγαῖς καὶ τοῖς αὐθιγενέσι ποταμοῖς): II 246, 30.
ὁμιλεῖν (τῇ περὶ ἑκάστου ἀληθείᾳ): I 301, 23 (πρὸς ἀλλήλους) I 184, 18 (τοῖς βουλομένοις) *II 185, 29. 186, 2 (δαίμοσιν) I 110, 23 (τῷ θεῷ) II 318, 31 (θεῷ ὁμιλῶν ὁ προφήτης) I 107, 23 (Ἰουδαίοις) I 114, 12 (τῇ κακίᾳ) II 391, 2 (οὐδέποτε τούτοις ὡμιλήσαμεν, scil. den von Celsus genannten Häretikern) . . . II 66, 5.
ὁμιλία: I 4, 30 (θεία) *I 359, 24. 369, 12, 14. 15. — Plur. I 195, 2 (τοῖς ἀλόγοις ζῴοις) *I 360, 1. 361, 10. 370, 8. 13. 19. 23.
*ὅμιλος (ἀνοήτων ἀνθρώπων, christliche Propaganda bei diesen): I 246, 13. 248, 13. 249, 8.
ὁμνύναι (τὸν ἐν ἀνθρώποις βασιλέα): *II 283, 25 (βασιλέως τὸν δαίμονα) *II 281, 25. 282, 2 (οὐκ ὄμνυμεν τὸ μηδαμῶς ὂν ὡς θεόν) II 281, 22 (τύχην βασιλέως) *II 281, 19. 25. ✕
ὁμόδοξος (Plur.): I 210, 11.
ὁμοειδής (πᾶσα ψυχή, nach Celsus) . . I 354, 11.
ὅμοιος (πνεῦμα ἴδιον ἐμβαλὼν εἰς σῶμα ἡμῖν ὅμοιον): *II 139, 2. 22. — ὅμοιοι (πάντῃ τῷ θεῷ lässt Celsus die Christen sagen) *I 292, 29. 299, 6. ✕
ὁμολογεῖν (Ἀσκληπιῷ): *I 220, 24 (δαιμόνια ἢ τύχας) I 37, 17 (Ἐπικούρειος εἶναι, scil. Celsus) I 271, 2 [μὴ εἶναι] II 3, 21 (τὸν Δία θεόν) II 50, 16 (τὸν αὐτὸν θεόν) *II 99, 21 (τῷ Ἰησοῦ) I 220, 26 (Ἰησοῦν) I 91, 32. 142, 32 (Ἰησοῦν ὁ υἱὸν θεοῦ) II 65, 17 (τὸν Ἰησοῦν εἶναι τὸν πρ. Χριστόν) I 274, 9 (τὸ κοινὸν ὄνομα τὸ θεοῦ) I 76, 25 (χριστιανισμόν) I 147, 2 (τὸ εἶναι Χριστιανός) I 38, 19 (Χριστόν) I 225, 31. — Pass. (λόγοι, μέχρι θανάτου) II 102, 15. ✕
ὁμολογία: I 10, 30. 31. 11, 3. 9. 18. 20. 27. 13. 31, 18. 32, 9. 10. 12. 33, 1 ‖ II 259, 10 (τοῦ πάθους) I 145, 5 (τοῦ χριστιανισμοῦ) . . . I 144, 20.
ὁμομήτριος (ἀδελφοί): II 376, 8.
ὁμοπάτριος (ἀδελφοί): II 376, 8.
ὁμοτικός (δύναμις): II 281, 23.
*ὀνάριον (τὸν θεὸν . . ὀνάρια ... δεδωρῆσθαι): I 316, 11.
ὀνειδίζειν (περὶ ἀναστάσεως): II 264, 16 (ἡμῖν) I 153, 26 [τὰ περὶ τῶν ἐν χριστιανισμῷ αἱρέσεων ὀνειδίζει ἡμῖν] I 211, 19 (τὸ ὄξος καὶ τὴν χολὴν ὁ. τῷ Ἰησοῦ) I 162, 17 (τῷ σωτῆρι ἐπὶ τῷ πάθει) I 105, 4 (τὴν Πολέμωνος ἀσωτίαν . . . ὀνειδίσομεν φιλοσοφίᾳ) I 117, 1. — Pass. I 5, 14 (ὑπὸ γειτόνων) I 18, 13 (Ἰησοῦς) I 81, 4. ✕
ὀνειδισμός (εἰς ὀνειδισμὸν ἀνίστασθαι): I 22, 16 (ὀνειδισμοῦ ἄξια) I 161, 8 (ἀπὸ τῶν ἐναντίων) I 11, 10. — Plur. . I 36, 16.
*ὀνειρώττειν: I 178, 27. 183, 11. II 6, 1. 9, 16.
ὀνησιφόρος (μνήμη): II 317, 13.
ὀνοειδής: II 100, 22. *191, 6, 10.
ὀνοκέφαλος (ἄρχοντες): II 106, 19. 23.
ὄνομα (Ἀθηνᾶς): II 283, 13 (Definition) II 353, 22 ff. (τοῦ θεοῦ) I 75, 19 ff.

304, 3 (ἔν ἐστιν ἀεὶ τὸ ὄνομα, τὸ ⟨ὁ⟩ ὤν τοῦ θεοῦ) II 354, 10 (μόνον θεοῦ) II 234, 6 (θέσις ὀνόματος) II 48, 22 (τοῦ Ἰησοῦ) I 59, 31. II 275, 16 u. s. w. (καινόν) II 218, 15 (κυρίου) I 7, 22 (μέχρι ὀνόματος) II 238, 27 (οὐδενὶ ὀνόματι κλητέον τὸν πρῶτον θεὸν ἢ οἷς ὁ θεράπων καὶ οἱ προφῆται καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ καὶ κύριος ἡμῶν ὀνομάζουσιν αὐτόν) I 42, 18 (παρὰ Πλάτωνι) *II 79, 17 (Χριστοῦ) II 308, 17. 385, 2. — Plur. (ἀλλάσσεται) II 354, 5 ff. (ἀνθρώπινα . . . θεῖα) II 49, 3 ff. (ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς κείμενα) II 252, 19 (τῶν δαιμόνων Αἰγυπτίων) *II 274, 27. 277, 15 (θέσει εἶναι τὰ ὀνόματα) I 42, 4 ff. (πότερον θέσει ἢ φύσει τὰ ὀνόματα) I 74, 12 ff. (λογικά) I 351, 21 (συναπτόμενα τῇ τοῦ θεοῦ προσηγορίᾳ) I 303, 31 ff. (τέσσαρα κατὰ τεσσάρων πραγμάτων, beim Gebet) II 330, 21 ff. (ἡ τῶν ὀνομάτων φύσις) I 74, 11 ff. 305, 26. II 48, 10 ff. (κενοὶ ψόφοι ὀνομάτων) II 164, 12. — vgl. κοινωνεῖν σωρός. ✕

ὀνομάζειν (ἡ γραφή): II 287, 18 (αἱ γραφαί) I 33, 11 u. s. w. — Pass. (ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ) I 59, 17 (τύχῃ τοῦ βασιλέως) II 282, 1. 283, 26 (φάσμα) II 186, 7 (φίλτρα) II 218, 23. ✕

ὀνομασία: II 304, 20. 354, 3. — Plur. I 42, 15. 22 II 371, 23 (Kraft derselben) I 305, 29 (προστακτικαί) II 356, 20.

ὀνομαστός (οὐκ ὀνομαστὸς ὁ θεός): *II 135, 26 ff. ✕

ὄξος (χολὴν ἢ ὄξος πίνειν, von Jesus): *II 165, 1 ff.

ὀξυδερκής (ὀφθαλμοὶ ψυχῆς ὀξυδερκέστατοι): I 213, 26.

ὀξυωπία (τῷ μαράθῳ εἰς ὀξυωπίαν . . . χρῆσθαι): I 357, 15.

ὀπτασία (ἐν τῷ ὄρει): I 99, 25 (Πέτρου) I 127, 19. 129, 20.

ὁρᾶν (ἥλιος ὀφθαλμῷ τοῦ ὁρᾶν αἴτιος): *II 196, 25 (ὁρῶν ὁ θεὸς τὴν ἀλαζονείαν) II 195, 13 (θεόν) *II 184, 5 (τοῦ θεοῦ οἰκονομίαν) II 152, 3 (θεωρήματα) II 94, 3. — Pass. (ἄγγελοι) II 61, 2 (von Erscheinungen) II 54, 24. 57, 19 (ἥλιος ὁρατοῖς τοῦ ὁρᾶσθαι αἴτιος) *II 196, 26 (ὁ θεός) II 74, 15 ff. 193, 20 (θεοῦ φωνή) II 132, 19 (Μωϋσῆς) II 138, 23. ✕

ὅρασις (πεφυκυῖα βλέπειν τὰ κρείττονα σωμάτων πράγματα) . I 98, 12.

ὁρατός (θεαταί): II 247, 12. — ὁρατόν *II 196, 19. 22. 23. 198, 7. — Plur. I 43, 7 ‖ II 136, 21. *196, 24. 26.

ὄργανον (= σῶμα): II 246, 5 (ὀργάνῳ τῇ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι τοῦ προφήτου χρώμενος ὁ θεός) I 135, 20. — Plur. (ψυχῆς) *II 243, 26. 245, 28.

ὀργίζεσθαι (von Gott): *I 342, 27. 372, 18. ✕

ὄρεξις (Plur., ἄρσενικαί): II 199, 19.

ὀρθοῦν (τὰς τῆς ψυχῆς βάσεις): II 198, 5. — Pass. (πόλεις ἐκ χρηστηρίων ὠρθώθησαν) *II 259, 29. 261, 5. ✕

ὅρκος (ἐλεφάντων): I 371, 3 [Plur.] I 371, 7 (Ἰησοῦ) II 342, 11. ✕

*ὁρκωμοτεῖν . II 284, 2.

ὅρκωσις (ὁρκώσεσιν ἁπλουστέραις ἀπελαύνειν δαίμονας) . II 156, 15.

ὁρμή (ἡμῶν): II 313, 10. — Plur. (πηγὴ ὁρμῶν λογικὴ ἢ ἄλογος) I 356, 12 (ἡ πασῶν ὁρμῶν πηγή) I 356, 13. ✕

ὄρος vgl. ἅγιος.

*ὁρτυξ (Plur., τῶν ὀρτύγων μονομαχίαι): II 144, 2.

ὀρχηστομανία: I 251, 28.

ὀρχήστρα (ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τῆς ὀρχήστρας): II 158, 2.

ὁσία (ὁσίας ἕνεκεν): I 319, 23.

ὅσιος: *I 144, 27 ‖ II 342, 25 (τῶν δαιμόνων κατὰ τοῦ ὁσίου ἐπιβουλή) II 275, 15 (ὁ τοῦ Ἰησοῦ πατήρ) II 258, 7 (πνεῦμα) *II 203, 14. 204, 10. — ὅσιον *II 26, 12. 27, 7. 8. 28, 5. 9. 12. 16. 17. 29, 5. 8. 34, 10. 42, 8 (σὺ φύσει τὸ ὅσιον, nach Celsus) II 28, 15. — Plur. I 279, 18. II 28, 21 (τοῦ θεοῦ) I 26, 17 (ὁσίων κριτής) *I 100, 23. 101, 13 (ψυχαί) I 275, 27. — ὅσια *II 165, 22. 168, 25 (δρᾶν) *I 237, 3. *II 37, 10. 40, 9. 56, 21. 62, 15 (λέγειν) *II 110, 25 (ποιεῖν) II 28, 19. — ὁσίως . *I 280, 29. 31.

ὁσιότης: I 26, 19 ‖ II 29, 7 (δι' ὁσιότητα ἀποθνῄσκειν) II 271, 10 (πνεῦμα ὁσιότητος) I 23, 22.

ὄσπριον (τροφὴ τοῦ Δανιὴλ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ): II 159, 24.

ὀστρακοῦν (Pass., von der φυσικὴ σκέπη τῶν ἀλόγων ζῴων) . I 346, 25.

ὀσφραίνεσθαι (ὀσφραινόμενοι, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, αἰσθήσει οὐκ αἰσθητῇ): I 98, 21. ✕

ὄσφρησις (ὀσφραινομένη τοιῶνδε) . . I 98, 17.

οὐ νόμος (Plur., ἀρεστὸς δὲ τοῖς οὐ νόμοις νόμοις): II 41, 2. 44, 15.

οὐράνιος (ὦ ὕψιστε καὶ οὐράνιε): *I 195, 14. — τὰ οὐράνια (ἐκπεσὼν τῶν οὐρανίων, scil. ὁ πονηρός) II 113, 17 (οὐράνια ἐπιτελεῖν) I 254, 19. — vgl. ἄγγελος βίος διάλογος δρύσος δύναμις θρόνος μαρτύριον οὐσία παῖς πατήρ πόλις στρατιά τύπος τροφὴ φορά φῶς. ✕

οὐρανοποίησις: II 363, 9.

οὐρανός: I 143, 7. 300, 9. 365, 10. II *9, 6. 21, 13,

15. 32, 1. 47, 29. *80, 8. *111, 19. 120, 23. 27. *121, 32. 129, 19. 29. *130, 11. 138, 25. 206, 27 ‖ 316, 15. 320, 14. 352, 16. 18. 353, 2. 360, 20. 23. 362, 28. 363, 3. 6. 7 (ἅγιος) II 352, 16 (οἱ ἐν οὐρανῷ ἀστέρες) II *10, 14 ff. ‖ 316, 11 (ἀψὶς τοῦ οὐρανοῦ) I 270, 21. II 196, 2 (περὶ οὐρανοῦ δόγμα) *II 44, 24. 47, 15 (πότερον θεὸν νομίζουσι τὸν οὐρανὸν οἱ Ἰουδαῖοι) *II 6, 28 ff. (Ἰουδαίων) *II 89, 20 (κεκλεισμένος) II 330, 2 (τοῦ οὐρανοῦ κύκλος) *II 47, 27 (μέρη τοῦ οὐρανοῦ) *II 7, 6 (ὅλος) I 73, 27. II 7, 2 (ὀμνύναι [ὀμνύειν] οὐρανόν) I 8, 16 ‖ II 89, 22 (ἡ εἰς τὸν οὐρανὸν ὄψις) II 401, 1 (πᾶς) II 351, 24 (αἱ ἐν οὐρανῷ περίοδοι) *II 92, 3 (περιφορὰ τοῦ οὐρανοῦ) *II 91, 9 (Πλάτωνος) *II 179, 16. 180, 10. 30 (προσκυνεῖν οὐρανῷ) *II 8, 7. 9, 1 [οὐρανόν] *II 6, 22. 30 (τὸν οὐρανὸν σέβειν) *II 5, 26. 6, 16 ff. (σφαζόμενος) *II 103, 16. 105, 5 (= σωτήρ) II 361, 20. 22 (τρίτος) I 13, 19. II 148, 23 ‖ 297, 18. — Plur. I 6, 13. 14 ‖ II 91, 17. *103, 25. *106, 10 ‖ 349, 27. 359, 22 (πρὸς ἄκροις γενέσθαι τοῖς οὐρανοῖς) *II 91, 5 (διέρχεσθαι τοὺς οὐρανούς) I 13, 23 (ἐν τοῖς οὐρανοῖς) I 32, 20. 33, 1. 10. 34, 22 ‖ 182, 1 ‖ II 362, 18 (ἐν οὐρανοῖς) I 5, 13. 13, 12. 17, 6. 27, 4. 32, 5. 11. 33, 4. 37, 12 ‖ II 345, 14. 349, 24 ff. 359, 27 [ὁ ἐν οὐρανοῖς πατήρ] II 225, 14 ‖ 358, 23 [τὰ ἐν οὐρανοῖς] II 143, 14 (ἑπτὰ δὲ οὐρανοὺς ἢ ὅλως περιωρισμένον ἀριθμὸν αὐτῶν αἱ φερόμεναι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ θεοῦ οὐκ ἀπαγγέλλουσι γραφαί) II 91, 15 (ähnlich) II 94, 11 (τρεῖς) II 297, 19 (ὑπερβαίνειν τοὺς οὐρανούς) I 13, 24 ‖ II 48, 1 (ὑπὲρ τὰ ὕψη τῶν οὐρανῶν) II 345, 15. — οὐρανόθεν II 329, 26. 370, 4. 371, 15 (φωνή) I 186, 6. — vgl. ἄγγελος βασιλεία θυσιαστήριον κίνησις. ✕

οὖς (ὦτα θειότερα): II 185, 8 (πνευματικά) II 328, 14. ✕

οὐσία: II 43, 18. *186, 19. 20. *197, 2. *198, 6. 7. 10 ‖ 369, 1. 2. 4. 19 (Ἀθηνᾶς) II 283, 10 (τῆς ἀληθείας) II 229, 30 (ἁμαρτίας) II 140, 9 (Begriff der οὐσία) II 367, 13 ff. 368, 2 ff. (ζῴων καὶ φυτῶν) II 42, 28 (θεὸς ἐπέκεινα νοῦ καὶ οὐσίας) *II 188, 11 [μένων τῇ οὐσίᾳ ἄτρεπτος] I 284, 18 [οὐδ' οὐσίας μετέχει] *II 134, 24 (θεοῦ Στωϊκῶν οὐσία) I 267, 4. 284, 25 (τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἀρνεῖσθαι) II 308, 14 (ἀφιστάναι τὴν οὐσίαν τοῖ θεοῦ ἀπὸ πάντων τῶν γεννητῶν) II 353, 10 (Ἰησοῦ) II 167, 27 (κατ' οὐσίαν) I 73, 16 ‖ II 334, 5 (ὁ λόγος τῇ οὐσίᾳ μένων λόγος) I 285, 17 (πολὺς ὁ περὶ τῆς οὐσίας λόγος) II 135, 2 ff. (Μνημοσύνης) I 73, 15 (οὐράνιος) II 363, 22 (ἑκατέρα λέξις [scil. ἐπιούσιος und περιούσιος] παρὰ τὴν οὐσίαν πεποίηται) II 367, 10 ff. (φωνῶν) I 98, 15 (ψυχῆς) I 286, 22 [τῆς Ἰησοῦ] I 288, 3 [λογικῆς] I 42, 30. — Plur. II 135, 9. — vgl. ἀόρατος ἄποιος ἀσχημάτιστος ἀσώματος ἀχώριστος ἐκπυροῦν νοητός. ✕

οὐσιωδῶς (ἀγαθόν): II 114, 18 (ὑφεστῶτος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ὑφεστῶτος δὲ καὶ τοῦ ἀντικειμένου) II 371, 7.

ὀφείλειν: II 375, 26 ff. 378, 1 ff. (καὶ ἡμῖν τινες ὀφείλουσιν) II 378, 18 ff. (οὐκ ἔστιν ἐν τῷ βίῳ ὄντα πάσης ὥρας νυκτὸς καὶ ἡμέρας μὴ ὀφείλειν) II 377, 28. ✕

ὀφειλέτης: II 376, 12 ff. (θεοῦ) II 376, 25 (Χριστοῦ) II 377, 2. ✕

ὀφειλή (πρὸς τὸ ἅγιον πνεῦμα): II 377, 4 (πρὸς πολίτας . . . πρὸς πάντας ἀνθρώπους) II 376, 9 ff. (χήρας, διακόνου, πρεσβυτέρου, ἐπισκόπου, ἀνδρὸς καὶ γυναικός) II 377, 18 ff. — Plur. II 378, 14. 24.

ὀφείλημα (Plur., πρὸς τοὺς ἀδελφούς) . II 376, 6.

*ὀφθαλμιᾶν (von christlichen Lehrern u. Schülern): I 268, 21. 22. 23. 32.

ὀφθαλμός (ἥλιος ὀφθαλμῷ τοῦ ὁρᾶν αἴτιος): *II 196, 24 (τοῦ θεοῦ) I 21, 20 (Λυκούργου) II 250, 30 (ὁρατὸν ὀφθαλμός, scil. γινώσκει) *II 196, 23. — Plur. (τῆς αἰσθήσεως) II 195, 29 (τοῦ διανοητικοῦ) II 318, 27 (ἐν ὀφθαλμοῖς θεοῦ) II 202, 14 [τῶν Ἰουδαίων] II 169, 15. 174, 18 (πεφωτισμένοι) II 323, 13 (τῆς ψυχῆς) *II 202, 12. — vgl. ἔγερσις. ✕

ὄφις: I 34, 5 ‖ II 98, 31 ‖ 392, 11. 12 (πολεμιώτατος ἀνθρώποις) II 98, 30 (θεὸς τῷ ὄφει . . . κατηράσατο) *II 98, 11 (οἱ τὰ τοῦ ὄφεως ἑλόμενοι = Ὀφιανοί) II 98, 14. 24. — Plur. (πᾶν τὸ τῶν ὄφεων εἶδος) II 7, 25. — vgl. ἀρχηγός. ✕

ὄφλημα (βαρύτερον): II 376, 21. — Plur. . II 390, 8.

ὄψις: I 94, 19. II 186, 4 (κολάζεσθαι τὴν ὄψιν) *II 136, 17 (ὁρατοῦ δὲ ὄψις) *II 196, 22. — Plur. (μύσις τῶν ὄψεων τῆς αἰσθήσεως) II 190, 15 (τῆς ψυχῆς) I 186, 16 [ὑπὸ τῆς ἀγνοίας τυφλωθεῖσαι ὄψεις] II 202, 18. — vgl. ὁρατός. ✕

*ὄψον (Plur., ὄψα τὰ οὐκ ὄντα δεικνύναι, von Zauberern) . . I 122, 11.

*παγγενεί (διολλύναι): II 288, 4. 11 (κτείνειν) II 169, 15. 174, 17.
πάθημα Plur.: (*II 268, 10) (ἴδια) II 322, 27 (τῶν μερῶν) *II 274, 31. 275, 27 (σωματικά) II 339, 5 (Χριστοῦ) I 39, 25 [κοινωνοὶ τῶν παθημάτων Χριστοῦ) I 39, 15. 24. ><
πάθος: II 368, 14 (γυναικεῖον) I 86, 25 (θεοῦ) *I 341, 9. 23. 30. 31 (αὐτῷ τῷ θεῷ περιῆπτεν τὸ πάθος) *I 342, 5 (ἔξω παντὸς πάθους εἶναι τὸν θεόν) *II 136, 6 (ἀπομάττεσθαι τὸ σφέτερον πάθος εἰς τὸν θεόν) *II 222, 6 (Ἰησοῦ) I 25, 5 ‖ 101, 15. 105, 4. 6. 128, 29. 145, 5. 182, 9. 184, 13. 185, 11. 188, 17. 18. 194, 22 (ἐν λύπῃ τῷ πάθει) I 36, 25. — Plur. I 201, 17. II 137, 24 (οὐκ ἀνθρώπινα οὖν πάθη προσάπτομεν τῷ θεῷ) I 342, 16 (θεραπεῦσαι τὰ πάθη) II 266, 19 ff. (ἰδιωτικά) II 187, 9. ><
*παιάν (καλός): II 282, 14.
παιδαγωγεῖν (φόβῳ θεοῦ τινα): I 122, 23. — Pass. (ὑπο φόβου) I 108, 7.
παιδαγωγούς (Plur.): II 127, 4. 6.
*παιδεία (παιδείας διδάσκαλοι) . . I 250, 29.
παιδεύειν (τοὺς ἄφρονας): II 202, 21 (θεός) II 127, 18 (τῷ τοῦ θεοῦ . . . λόγῳ) I 249, 14 (Ἰησοῦς Χριστός) II 224, 30 (τοὺς οἰκείους, scil. Μωϋσῆς) I 72, 10 (ἡ καλουμένη ὀργὴ τοῦ θεοῦ) I 341, 12 (ὀργῆς πάθος) I 341, 31 (τοὺς πολίτας) II 291, 23 (πολλούς) II 292, 22. — Pass. I 40, 26 ‖ *245, 18. 23. 24. *246, 3. 25. II 33, 10. 127, 3. 225, 1 (περὶ δαιμόνων) I 226, 30 (τὰ Ἑλλήνων) II 210, 19 (τὰ Ἰουδαίων) II 8, 23 (λόγῳ) II 127, 18 (τοῖς ἔξωθεν μαθήμασι) II 84, 29.
παίδευσις (διὰ σκυθρωποτέρων ἀγωγῶν): I 341, 11 (διὰ λόγου) I 353, 13 (ὁδὸς γὰρ ἐπ' ἀρετὴν ἐστιν ἡ π.) . . . I 245, 23.
παιδικός Neutr. Plur. (ὡς παιδικῶν καὶ εὐτελῶν καταφρονεῖν): I 47, 11. — τὰ Ἀδριανοῦ παιδικά *II 227, 16.
παιδοποιΐα: *I 315, 26 (ἡ εἰς παιδοποιΐαν χρήσιμος ἐνέργεια) II 316, 23.
παῖς (θεοῦ): *II 143, 29. 161, 7. 205, 26. 254, 5. 255, 11 (τοῦ θεοῦ) *II 203, 26. 253, 28. — Plur. (τοὺς παῖδας μάχεσθαι) *II 144, 4 (οὐράνιοι) I 23, 18. ><
παλαίειν: II 394, 23 (ὡσπερεὶ παλαίων τῷ λογισμῷ πρὸς τὰς ἀπὸ τῶν δαιμόνων ἐκστάσεις) II 279, 19.
πάλαισμα Plur.: II 250, 11 (δύο δὲ παλαίσματα παλαίσας ὁ Ἰώβ) II 394, 23.
παλεύειν (τοὺς ἀγροικοτέρους) . . . *II 84, 27.
παλιγγενεσία . II 359, 14.
παλιλλογεῖν: I 274, 23. II 3, 1. 66, 16. 165, 7. 216, 31. 257, 2. — Pass. I 192, 16.
παλινδρομεῖν (ἐπὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον): I 141, 17 (ἐπὶ τὰ καλά) II 389, 24 (ἐπὶ τὸ ἴδιον πλήρωμα, vom Logos) II 350, 24 (ἐπὶ τὸν σατανᾶν) I 16, 20 (ἐπὶ τὰ ὑλικώτερα) II 314, 20.
*παλίντροπος (ἀμοιβή): I 331, 32. 332, 3. 7.
παλινῳδία (von Celsus): II 278, 29.
παμμήτωρ (φύσις): I 354, 8.
*παμπόνηρος (Plur.): I 140, 19. 171, 29.
πανήγυρις (τῶν δικαίων καὶ μακαρίων): II 131, 23 (Ἑλλήνων) II 78, 8 (ὑπὸ ἰδιωτῶν ἐπιτελουμένη) II 73, 17. — Plur. II 373, 5.
*πανθοινία (κοινωνῆσαι τῆς πανθοινίας): II 240, 28 [τῶν εἰδώλων] II 241, 14.
παντοκράτωρ (θεός): II 161, 21 (= Σαβαώθ) II 50, 3.
παράβασις (des Adam): II 189, 24 ‖ 352, 2 (τῶν ἀνθρώπων) I 313, 27 (ἔργα τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ) . . . II 179, 21.
παραβατικός (Neutr., Ἰουδαϊσμοῦ) . . II 8, 8.
παραβολή: II 254, 25. 255, 3 (διὰ παραβολῆς) I 132, 9 (τῷ ἔν τινι παραβολῇ εἰρημένῳ ἐλαίῳ) II 75, 23 (ἡ περὶ τοῦ εἰπόντος τελώνου π.) I 258, 10. — Plur. II 162, 6 (ὄχλοι . . τῶν παραβολῶν ἀκούοντες) I 242, 14 (διὰ παραβολῶν) I 242, 4 (διήγησις παραβολῶν) I 217, 22 [τῶν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις παραβολῶν] I 61, 26 (τῶν παραβολῶν μανθάνοντας τὰς διηγήσεις, scil. τοὺς μαθητάς) I 242, 16 (ἐν παραβολαῖς) I 195, 1 (ἔν τισι παραβολαῖς) I 286, 28 (ἐπιλύειν τὰς παραβολάς) I 186, 13 (εὐαγγελικαί) I 64, 20 (λύσις τῶν παραβολῶν) I 186, 15 (αἱ χωρὶς λύσεων παραβολαί) I 186, 16.
*παράγγελμα: II 207, 11. 232, 22. — Plur. (τοῦ θεοῦ) I 306, 25 [τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον] I 311, 5.
παράδειγμα: *I 199, 13 (τῆς ἀναστάσεως) I 199, 16 ἀρίστου βίου) I 122, 31. 259, 21 (εὐδαίμονος βίου) II 98, 27 (εὐσταθοῦς βίου) I 118, 8 (γενναῖον) I 165, 22 (ἤθους) I 116, 17 (θανατος) I 164, 15. II 169, 2 (παραδείγματι . . . χρήσασθαι Ἰησοῦ) I 155, 17 (κάλλιστον . . μαρτυρίου) I 20, 25 (πόλεως οὐρανίας) II 47, 8. — ἐπὶ παραδείγματος II 213, 6. 299, 19. — Plur. II 279, 28 (αἰσθητά) II 240, 5 (δικαιοσύνης) II 234, 28. ><
παράδεισος: II 352, 12 (θεῖος) II 113, 19 (τοῦ θεοῦ) I 33, 20 ‖ II 190, 4 (Ἰησοῦ δὲ συνοδεύοντος ὑμῖν ἐπὶ τὸν παράδεισον) I 34, 5 (πνευματικός) II

359, 3 (σωματικός) II 351, 25. — vgl. πύλη. ><
παραδέχεσθαι (ἀλήθειαν): II 257, 24 (διαθήκας) I 11, 24 (δόγματα) *I 61, 10. II 266, 31 (τὴν τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ ἐπιδημίαν) I 278, 13 (εὐσέβειαν) I 271, 20 (τὴν θειότητα) I 115, 18 (τοῦτον παραδέξεται ὁ θεός) I 257, 1 [ἦθος] II 277, 3 (τὴν ἡδονὴν παραδέξασθαι θεόν) I 321, 18 (θεὸν Ἰησοῦν) II 55, 13 (τὸν Ἰησοῦν) I 45, 8. 127, 1. 130, 11. 226, 26. II 243, 13 (τὰ τοῦ Ἰησοῦ) II 165, 12 (τὴν Ἰησοῦ διδασκαλίαν) I 143, 9. II 199, 14 (ἱστορίαν) I 230, 11 (τὰς Ἑλληνικὰς ἱστορίας) I 82, 33 (τὸν λόγον) I 296, 17. II 138, 4. 150, 17. 168, 17. 267, 12 (Μωϋσέως τὰς βίβλους) I 100, 25 (τὸν Μωϋσέως νόμον) I 77, 17 (θεῖόν τι πνεῦμα) I 174, 21 (πνεῦμα τοῦ . . θεοῦ) II 46, 21 (πρόνοιαν) I 97, 27. 330, 9. II 127, 30 (τὰ Χριστοῦ παθήματα) I 39, 9 (τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιδιαμονήν) I 270, 23. ><
παραδιδόναι (εἰς θάνατον): I 116, 9 (τῷ θεῷ) II 225, 1 (τὴν σεμνὴν κατὰ τὸν Ἰησοῦν θεοσέβειαν) I 302, 12 (Ἰησοῦν ὡς καθαρὸν ὑπὲρ πάντων τῶν ἡμαρτηκότων) I 123, 19 (μυστήρια καὶ τελετάς) II 283, 12 (πλάσματα καὶ μύθους) II 60, 26 (ἑαυτοὺς π. τῷ πυρί) II 28, 8 (τὴν σφραγῖδα) *II 97, 7 (ταφῇ) II 245, 28 (τὰ φιλοσοφίας ὄργια) I 253, 3. — Pass. I 6, 9. 36, 12 || 154, 13. 214, 20 (ἐπιμεληταῖς) *II 268, 15. 270, 1 (μορφαὶ δαιμόνων) II 277, 9 (τὰ μόνοις ἁγίοις . . . παραδιδόμενα μυστήρια τῆς κατὰ Ἰησοῦν θεοσεβείας) I 254, 29 (πόνοις καὶ βασάνοις) II 268, 3 (Χριστιανοί) II 259, 9. ><
παράδοξος (ἀγωνισταί): I 16, 26 (τὸ ἀναγεγραμμένον) I 120, 5 (ἐξουσία) I 229, 4 (ἐπιδημία Ἰησοῦ) I 195, 27 (ἐπιφάνεια) I 350, 7. II 8, 23 (ἔργα) II 204, 24 (ἱστορία) I 89, 7. 226, 4. 326, 8 (ἱστορίαι) I 205, 23 (λόγος) II 208, 25 (πράγματα) II 60, 5 (χάρις) I 173, 12. II 195, 5. — Neutr. I 84, 2. 94, 25. 95, 24. 120, 19. 159, 29. 183, 22. 184, 8. 281, 13. (Plur.) I 95, 6. 16. 28. 31. 96, 2. 122, 28. 123, 3. 137, 5. 161, 24. 179, 13. 181, 13. 222, 7. 224, 14. 18. 225, 7. 230, 22. II 24, 23. 60, 24. 147, 1. 205, 4. 227, 24. 260, 18. — Compar. I 181, 28 (Neutr.) I 184, 28. 220, 27. II 184, 25 [Plur.] I 98, 1. 181, 15. 317, 24. II 58, 8. — παραδόξως I 145, 23. 195, 28. 208, 15. 322, 25. II 200, 26. 206, 23. 257, 12. 262, 12 (παραδόξως εἰρήνην ἄγομεν) II 287, 10 (σπεῖραι π. τὸν λόγον) I 163, 14. ><
παράδοσις Plur. (ἀνθρώπιναι): I 175, 28 (Ἰουδαίων) I 127, 21 (ἐν αἰσχίσταις καὶ εἰκαίαις παραδόσεσι πατέρων καὶ πολιτῶν) . . I 103, 17.
παραιτεῖσθαι: II 248, 22 (τὸ γένος τοῦ μαρτυρίου) I 26, 3 (εἶδος τῆς ἐξόδου) . . I 26, 8.
παραίτησις: *II 154, 5 (τῶν κατὰ τὸν Ἰησοῦν) I 144, 24.
παρακαθέζεσθαι (σχήμασι καὶ χωρίοις, von den Dämonen) . . II 214, 9.
παρακεκινδυνευμένως (ἐκτίθεσθαι): II 115, 21 (λέγεσθαι) . . II 53, 4.
παρακινδυνεύειν (Partic.): II 29, 16.
παράκλησις: I 39, 16. — Plur. . . . I 23, 3.
παρακολουθεῖν: I 260, 16. II 155, 25. 277, 11 (τοῖς . . . θεωρήμασιν) I 280, 24 (μεγαλονοίᾳ) II 89, 15 (τῇ . . . πιθανότητι) I 262, 22. 23 (τῇ σαφηνείᾳ) I 266, 2.
παρακολούθημα (Plur.): II 337, 8.
παρακολούθησις: II 124, 28.
παρακολουθητικός (κίνησις) . . . . II 311, 25.
παρακούειν: I *281, 15. 17. *282, 1. 12. 297, 29. 299, 3. 339, 23. II 33, 28. 58, 10. 65, 11. 67, 14. 96, 31. 104, 26. 123, 27. 132, 11. 143, 23. 231, 21 (αἰνιγμάτων) *II 111, 9 (τινῶν αἰνισσομένων) *II 181, 19 (ἀσεβοῦς αἱρέσεως) II 122, 28 (μοχθηρᾶς αἱρέσεώς τινος) II 122, 23 (τῶν ἱερῶν γραμμάτων) II 18, 6 (τῆς ἀποστολικῆς λέξεως) II 67, 9 (λόγου ὑγιοῦς) I 298, 24 (τῶν λόγων) II 20, 13 (τινῶν μυστικωτέρων λόγων) II 29, 20 (τῆς μετενσωματώσεως) *II 182, 30 (Πλατωνικῶν λέξεων) *II 89, 18 (τοῦ Πλάτωνος) *II 76, 29 (τοῦ συμβολικῶς εἰρημένου) II 105, 31 (ὅσα παρακηκοότες ὑπ' ἀγνοίας διαφθείρουσιν, scil. οἱ Χριστιανοί) *II 68, 25.
παράκουσμα: I 109, 22. II 104, 17 (τῶν Πλάτωνος λόγων) *II 85, 8. — Plur. I 137, 14. *157, 19. 21. II 6, 9. 8, 4. 104, 4. 107, 22. 112, 2 (τῆς ἀληθείας) I 215, 12 (τοῦ παλαιοῦ λόγοι) *I 215, 6. 9 (ἀσημοτάτης αἱρέσεως Ὀφιανῶν) . . . *II 94, 22.
παρακουσμάτιον (Plur.): II 82, 11.
παράληψις (τοῦ τοῦ θεοῦ ὀνόματος) . I 304, 3.
παραλλαγή . . II 21, 26.
παραλλάττειν: *II 144, 17. 146, 15. — τὸ παραλλάττον (τοῦ σώματος) II 146, 17. — τὸ παρηλλαγμένον (τὸ ξένον καὶ π. τῆς κατασκευῆς) . I 317, 5.
παραλογιστικῶς: II 165, 27.
παράλογος (Neutr.): *II 15, 24. 25, 27. — παραλόγως II *15, 22. *25, 20. 97, 27.
παραλύειν (τὰ . . . νενομισμένα): *II 26, 12. 27, 7

(νόμους) *II 28, 5. 9. 13. — Pass. . . II 81, 25.
*παραμηχανᾶσθαι: I 171, 20. 173, 21.
παραμυθεῖσθαι: I 21, 17 ‖ 86, 19. 318, 3. II 112, 1 393, 24.
παραμυθία: I 86, 16. 87, 30. 88, 3.
παρανομεῖν: II 8, 30. 9, 13. 14. 18. 47, 6. 218, 6. 7. 17 (εἰς τὰ νενομισμένα βρώματα μὴ δεῖν ἐσθίεσθαι) II 251, 20 (εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ θεοῦ) II 217, 26 (τὸν θρόνον τοῦ θεοῦ) I 8, 16. — Pass. II 379, 2. 398, 2.
παρανόμημα . II 214, 23.
παρανομία: II 248, 29. 286, 28.
παράνομος: II 253, 2 (ἐνέργειαι) II 378, 8 (ἡδονή) II 214, 12 (συνουσία) I 296, 4 (συνουσίαι) (II 214, 12). — παρανομώτατα (συντριβόμενος) *II 203, 16.
*παραπείθειν: I 269, 11. 271, 21. II 124, 4.
παραπίπτειν . I 100, 15.
*παραποδίζειν (Pass.): I 263, 24. 264, 1. 7.
παραποιεῖν: I 312, 29. II 118, 23. 181, 20.
παραπολαύειν (τῶν .. γεγενημένων): I 347, 20 (τῆς δαψιλείας) I 344, 7. 12.
παραῤῥεῖν: II *185, 28. 31. 240, 6 (φάσμα ... παραῤῥύεν) . .*II 186, 3.
παραῤῥιπτεῖν: II 115, 30 (τὸ τῆς λογικῆς ψυχῆς οἰκητήριον μὴ π. ἀτίμως) . . . II 246, 1.
παραῤῥίπτειν: I 157, 18. 306, 3. (337, 2.) II 62, 3. 175, 7. — Pass. I 305, 20.
παρασιωπᾶν: I 167, 26. 269, 7 ‖ II 359, 18 (τὰ βαθύτερα) I 248, 21 (τὰ ... ἔγκλητα) I 153, 12 (τὸ τηλικοῦτον πρόβλημα) II 352, 8.
παρασκευή (εἰς τὸ εὔχεσθαι): II 318, 24. — Plur. II 239, 12. 19. ✕
παραστατικός Neutr.: II 300, 29 (τῆς ἀληθείας) I 54, 4.
παράστημα (εὔτονον εὐσεβείας ἐπιδείκνυσθαι): I 20, 28.
παρατηρεῖν: I 7, 27. 29, 4. — Pass. . . I 365, 22.
παρατήρησις . II 304, 3.
παραφαίνεσθαι (τοῖς ἑαυτοῦ θιασώταις κρύβδην παρεφαίνετο, scil. Ἰησοῦς): *I 192, 21. 193, 6.
παραφθείρειν: I 290, 23 (von den Christen) *II 208, 7. 211, 14 (τοῦ Ἰησοῦ παραφθείροντος τὸ Πλατωνικόν) *II 86, 15. 26 (von Moses) *I 290, 18. — Pass. (ὁ .. νοῦς) II 211, 12.
παραφράζειν: I 153, 16. 326, 21. II 171, 7. — Pass. I 333, 24.
παραχαράττειν (τὸν Δευκαλίωνα): *I 314, 5. 315, 13 (τὴν εὐσέβειαν) *II 56, 20. 195, 8 (τὰ χριστιανισμοῦ) . II 67, 7. 15.
παραχωρεῖν (πρωτείων πρός τινα): I 15, 15 (τινὶ τὰ πρωτεῖα) I 362, 7.
παρεγγράφειν (εἰς τὰ Σιβύλλης πολλὰ καὶ βλάσφημα): *II 203, 26. 205, 26. 28. 29.
παρεγχείρησις: I 42, 28.
παρεδρεύειν (αἱ ψυχαὶ ... τῷ ἐν οὐρανοῖς θυσιαστηρίῳ παρεδρεύουσαι): I 27, 5.
παρέκβασις (ἐν παρεκβάσει) . . I 235, 6. 303, 1.
παρεκδέχεσθαι (πολλοὺς μύθους καὶ πλάσματα παρεκδεκτέον): II 283, 7.
παρεκδοχή (Plur.): I 211, 16 ‖ II 356, 23.
παρεκτικός (τὸ τῶν αὐγῶν τούτων παρεκτικὸν φῶς): II 168, 22.
παρεμβολή (τοῦ σατανᾶ): I 25, 19. — Plur. (τῶν υἱῶν Ἰσραήλ) . II 93, 30.
*παρεξηγεῖσθαι: I 303, 22. 305, 32.
παρερμηνεύειν (γραφήν): I 321, 7 (τὴν προφητείαν) . . II 145, 17.
παρθενία (ἐν Χριστιανοῖς ... ἀσκοῦσι τὴν παντελῆ παρθενίαν, scil. παρθένοι): II 199, 30 (φθεῖραι τὴν παρθενίαν) II 283, 1.
παρθενικός vgl. γέννησις.
παρθένος: II 157, 19. 24 (ἐκ παρθένου ... τὸν Ἰησοῦν ... γεγενῆσθαι) II 65, 7. — Plur. (παρθένοι πάνυ εὐαρίθμητοι, scil. παρ' ἄλλοις νομιζομένοις εἶναι θεοῖς) II 199, 26. — vgl. γέννησις. ✕
παριστάνειν: I 159, 29. 174, 8. 330, 31 (τὴν ψυχὴν τῷ δημιουργῷ) . II 38, 22.
παροικεῖν (ἐν τῇ Αἰγύπτῳ): I 301, 5 (ταῖς ὧν παροικοῦσι δήμων ἐκκλησίαις) I 227, 8 (ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ, παροικούσας ἐκκλησίας τῶν ... δήμων) I 227, 22 (ἡ [scil. οἰκουμένη] παροικοῦσιν αἱ τοῦ θεοῦ διὰ Ἰησοῦ ἐκκλησίαι) I 121, 21 (ἔξω που) *I 320, 11.
παροιμία (κατὰ τὴν παροιμίαν): *I 203, 13. — Plur. I 358, 21. 359, 2. II 162, 2.
παροιστρᾶν (ὁ Κέλσος παροιστρῶσαν εἶπε τὴν γυναῖκα) . . I 183, 15.
*πάροιστρος (γυνή): I 178, 25. — Neutr. Plur. II 161, 15. 162, 12. 25.
παρουσία (ἀγγέλων): II 324, 6 (τοῦ ἀντιχρίστου) II 116, 3 (δυνάμεως θεοῦ) I 278, 10 (τοῦ λόγου) II 138, 5 ‖ 393, 24 (Χριστοῦ) . . . I 104, 30.
παῤῥησία: I 24, 7. 35, 24 ‖ 80, 13. 139, 4. 252, 18. II 126, 12 ‖ 331, 7. 346, 18. 352, 13 (von den Christen) II 177, 24 (τοῦ προφήτου) . . I 18, 22.
παῤῥησιάζεσθαι: I 164, 16. 166, 29. 167, 25. 168, 4.
παρυφαίνειν Pass. (πλάσμα τῇ ... δόξῃ): I 92, 15.
πᾶς Neutr.: I 76, 12. 145, 3. 153, 4. 227, 25. 281, 9. 339, 2. 24. 26. 27. 29. 31. 340, 7. 347, 14. 373, 19. II 43, 25. 118, 29 ‖ 316, 11 (ἀνθρώπων) I 327, 7. — Plur. Neutr. *II 135, 13 ‖ 297, 7. 350, 1. — vgl. δημιουργός διοίκησις. ✕
πάσχα (τὸ π., ὅπερ ἑρμηνεύεται διαβατήρια): II 239, 22.

πάσχειν (ἀνθρώπινον): I 165, 21 (ἀνθρώπινα) I 155, 18. 19. II 257, 1 (ὑπὸ [ἀπὸ] τῶν δαιμόνων) II 243, 8. 11. 15. 251, 23. 25. 27. 28 (δι' εὐσέβειαν) II 265, 14 (θεός) *II 136, 5 (von Jesus) I *145, 11. 12. 153, 21. 161, 13. 166, 18. *27, 28. 167, 5. 192, 2. *196, 29. II 149, 20. 152, 13. 257, 19 (von den Jüngern) I 167, 25. 200, 5 (von der Unzucht) I 334, 25. ✕
πατήρ (= Gott): I 9, 10. 25. 15. 26. 11. 32, 4. 36, 12. 37, 4. 38, 18. 20 ‖ II 34, 20. 119, 3. 135, 11. 130, 4. 7 [ob Gott im A.T. „Vater" genannt] II 346, 13 ff. [ἀναπλάττειν ἕτερον] II 386, 6 [ἀποκαλύψαι τὸν πατέρα] II 138, 5 [π. τοῦ κυρίου ἡμῶν] I 14, 23 [τοῦ λόγου] II 130, 23 [ἐν οὐρανοῖς] I 13, 12. 33, 4 [ἐν τοῖς οὐρανοῖς] I 32, 20. 33, 1. 10 (τῶν λεγομένων) II 263, 18 (ἀγιωτέρων τέκνων) I 14, 26 (τοῦ χριστιανισμοῦ τούτου) I 32, 28 (τοῦ Χριστιανῶν λόγου) I 270, 5. — Plur. I 14, 27 ff. (τῶν διαλέκτων) II 48, 15. ✕
πατριάρχης: I 14, 30 (II 91, 22). — Plur. . I 14, 31.
πάτριος (διάλεκτος): I 207, 27. 304, 32 (νόμοι) *II 35, 28. 40, 12. 42, 12. — Neutr. II *243, 23. *245, 14 ‖ 393, 18. — Plur. Neutr. I 204, 26. 211, 9. II *26, 5. 17. 19. *27, 2. *28, 22. *29, 2. *38, 10. 11. 15. 18. 25. *39, 2. 6. 9. 16. *40, 8. *41, 27. *42, 7. 8. *43, 13. 262, 14. 15 (τὰ Ἰουδαίων) I 204, 5. — vgl. θρησκεία. ✕
πατρίς: II 291, 18. 21. 292, 2. 3. 11. — Plur. I 82, 11. 25. II 38, 16. 291, 22. ✕
παχύτης (Plur., αἱ ἀπὸ τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ μυρίων κακῶν π.): I 232, 2.
πείθειν (über die Bedeutung des Wortes): II 127, 29 ff. ✕
πειράζειν (πειράζοντός πως πάντας τοῦ θεοῦ): II 382, 24. — ὁ πειράζων II 287, 8 ‖ 394, 12. — Pass. I 8, 5. 28, 5 ‖ II 385, 17 ff. 391, 24. 395, 2. ✕
πειρᾶσθαι (δρόσου οὐρανίου): I 28, 19 (δυνάμεών τινων) *I 89, 31 (πάντας ἀνθρώπους πειρᾶσθαι κακῶν) *II 271, 27 (ὧν καὶ ἡμεῖς ποτε πεπειράμεθα, scil. παραδεξαμένων τὴν ἀσεβῆ διδασκαλίαν Τατιανοῦ) II 356, 25. ✕
πειρασμός: I 8, 2. 11, 5. 33, 9. 45, 6 ‖ II 382, 4 ff. 386, 10 ff. 395, 30. — Plur. II 327, 19. 400, 14. ✕
πειρατήριον vgl. βίος ῥύεσθαι.
πεῖσμα (ἐμποιεῖν): II 267, 13 (λαμβάνειν) I 42, 29.
πειστικός (δύναμις): I 114, 15 (λόγοι) (II 128, 3. 9). — vgl. πιστικός.
πέλαγος (φλυαρίας): II 226, 13.
πελεκοειδής (σχῆμα): II 107, 10.
*πέμμα (Plur.): I 122, 11.
πένης (Plur., ἡμῖν τοῖς πένησι): I 15, 17. ✕
πεπιστευμένως (λέγειν): I 39, 17.
*πέπλος (τῆς Ἀθηνᾶς): II 113, 2.
περατικός (ἡμῖν τοῖς περατικοῖς καὶ ἀληθινοῖς Ἑβραίοις) . I 28, 18.
περιαυτολογία: I 99, 29. 100, 1.
περιβολή (λόγων): I 236, 7.
περίβολος (Plur., τῶν νομιζομένων ἱερῶν): II 151, 27.
*περιβομβεῖν . I 215, 8.
περίγειος vgl. ἀήρ δαίμων τόπος.
περιεκτικός (ἀρετή): II 43, 23 (θεός) II 184, 16 (λόγος) . . . II 43, 24.
περιέλκειν (Pass.): I 11, 12.
περιελκυσμός: I 4, 22.
περιεργία (π. καὶ φλυαρία): II 102, 6.
περιέχειν (θεὸν τὸν περιέχοντα τὰ ὅλα): I 365, 19 (οὐδέν ἐστι τὸ περιέχον τὸν θεόν) II 184, 17 (ὁ κόσμος) II 22, 25 (πνεῦμα, πάντ' ἐν ἑαυτῷ, scil. ὁ θεὸς Στωϊκῶν) *II 141, 9 (πρόνοια) II 141, 11 ff. ✕
περιηχεῖν (ἀνδραποδωδῶς): I 266, 17. — Pass. (περὶ τῶν καλουμένων Ὀφιανῶν) I 213, 9 (τὰ περὶ ταπεινοφροσύνης) II 85, 6 (ἀπό τινων) II 176, 17.
περιήχησις (Plur.): I 261, 15.
περικαθέζεσθαι (τὸ τῆς Κασταλίας στόμιον): II 155, 13.
περίοδος: *I 281, 21. 338, 10. II 21, 23 ff. 22, 26. 24, 8 (τῶν θνητῶν) *I 335, 20. 337, 4. 8, 19. 338, 1. 4. — Plur. I *282, 4. 13. 289, 28. *337, 13. 21. *338, 10. II 22, 22. *268, 11 (ἀστέρων) *I 282, 16 (ἐν οὐρανῷ) *II 92, 3 (μακραῖς χρόνων περιόδοις) II 389, 19 (κατὰ χρόνων μακρὰς περιόδους) . . *I 281, 31.
περιουσία . . I 362, 24.
περιούσιος (wie ἐπιούσιος gebildet): II 367, 9 ff. 368, 21.
περίπατος (τοῦ θεοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις) . II 352, 11.
περισκυθισμός: I 21, 6.
περισπασμός: I 4, 22 ‖ II 153, 11. 180, 1 ‖ 351, 12.
περίστασις: I 66, 10. 260, 17. 289, 1. II 42, 4. 14. 52, 16. 90, 27. *121, 1 ‖ 395, 17. 396, 14. 15. — Plur. I 226, 11. II 114, 3. 205, 1. 265, 14. 275, 17.
περιστατικός (βίος): I 82, 14. — τὸ περιστατικόν II 205, 19 ‖ 393, 19. (Plur.) II 205, 23 ‖ 309, 22. 379, 5. 393, 26. — περιστατικῶς (ζῆν) I 224, 24.
περιτέμνειν: II 51, 16. — περιτέμνεσθαι (περιτετμῆσθαι τὸν Ἀβραάμ) I 72, 26 (von den Juden) I 72, 23. *II 45, 5. 51, 14. 52, 6. 14. 18. 19. 21. 53, 6. 9. 10. 12.
περιτομή: *II 103, 15. 104, 22 (Αἰγυπτίων) II 51, 11

(αἷμα, τὸ τῆς περιτομῆς) II 53, 1 (τοῦ Ἐλιάζαρ) II 52, 21 (= Juden) I 127, 28. 128, 9 ‖ II 332, 3 (Ἰουδαίων) II 51, 10 ff. 52, 6. 11 ff. (Κόλχων) II 51, 11. 52, 12 (διὰ τὸν θεῖον νόμον) I 21, 7 (ὀκταήμερος) II 52, 15 (οἱ Σικάριοι διὰ τὴν περιτομὴν ὡς ἀκρωτηριάζοντες παρὰ τοὺς καθεστῶτας νόμους καὶ τὰ Ἰουδαίοις συγκεχωρημένα μόνοις ἀναιροῦνται κτλ.) I 142, 11 ff. (σωματική) I 133, 13 (τὴν περιτομὴν φυλάττειν) . . I 175, 17.

περιτυγχάνειν (Perf. περιτέτευχα): II 94, 24. 95, 1.

*περιφθείρεσθαι (ἄνω κάτω, von Jesus): I 112, 28.

*περιωπή (θεοῦ): II 62, 28.

*περονᾶν (Pass., von den Händen Jesu): I 178, 25.

πεῖσις: I 168, 32. 275, 18. 293, 14. — Plur. I 196, 3.

πηγνύναι (αἱρέσεις ἐν φιλοσοφίᾳ): I 54, 22. 26 (τὰς ἐν Χριστῷ ἐκκλησίας) . . . I 116, 6.

πηροῦν Pass.: *I 268, 23. 33. *II 136, 18. 137, 26. 27 (τὰς βάσεις τῆς ψυχῆς) . . . II 202, 24.

πήρωσις (Plur.): *II 260, 6. 261, 22.

πίθος (Plur.) . I 109, 31.

πικράζειν . . I 262, 30.

πιστεύειν: I 36, 17. 45, 14 ‖ 54, 1. *61, 18. 19. 62, 4. 63, 18. 87, 15. 93, 13. 94, 1. 3. 101, 4. 26. 31. 103, 27. 106, 26. 107, 2. 115, 10. 17. 20. 116, 8. 121, 3. *7. *122, 4. 123, 6. 126, 8. *12. *128, 3. *130, 22. 131, 10. 23. *132, 20. 139, 32. *156, 1. 163, 7. 8. 17. 164, 9. 174, 22. 181, 9. 27. 185, 19. 199, 25. *30. *32. *203, 15. *206, 3. 209, 16. 211, 3. 6. 17. 214, 6. 8. 220, 17. 225, 3. 31. 32. 226, 13. 16. 235, 9. 242, 1. 14. 19. *278, 18 ff. 281, 16. 296, 27. 302, 12. 28. 316, 16. 328, 1. 370, 24. II 13, 17. 20, 12. 61, 4. 5. *77, 5. *78, 2. 80, 3. *21. *25. *27. *31. *81, 1. 9. 98, 6. *111, 5. 120, 1. *166, 10. 205, 3. 232, 3. 240, 3. 244, 32. 246, 3. *255, 10. 260, 16. 17. 269, 3. 275, 12. 16. *282, 9 ‖ 316, 25. 322, 26. 323, 5. 327, 17. 346, 16. 366, 31. 398, 15 (ἀλόγως) I *61, 12. 62, 6. 25. 121, 19. *224, 17 (τῇ ἀναστάσει) I 192, 6 (ἁπλῶς) I 62, 11. II 80, 1 (ἁπλούστερον) I 104, 31. 322, 2. II 17, 5 (δαιμονίοις) II 275, 8 (δαίμοσι) *II 240, 30. 241, 22. 242, 12. 243, 20 (τῷ δημιουργῷ) I 87, 19 (τοῖς εὐαγγελίοις) I 159, 33 (τῷ θεῷ) I 7, 5 ‖ 63, 14. 18. 21. 94, 10. 104, 22. 115, 3. 168, 19. 201, 22. 203, 8. 235, 18. 261, 18. 297, 26. 326, 10. 361, 11. II 190, 13 (ἐπὶ τὸν θεόν) II 275, 28 (Ἰησοῦ) I 119, 17. II 55, 1 (τῷ Ἰησοῦ) I 178, 9. 181, 19. 188, 11. 203, 20. *206, 21. 211, 9. II 86, 19 (εἰς Ἰησοῦν) I 204, 1. II 34, 19 (εἰς τὸν Ἰησοῦν) I *126, 6. 16. 130, 17. *133, 27. 176, 6 (ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν) I 129, 26. 134, 17 (τῷ ἀψευδεῖ στόματι τοῦ Ἰησοῦ) II 321, 7 (λογικώτερον) I 263, 4 (λόγῳ) I 177, 27 (τῷ λόγῳ) I 269, 31 (τῷ Χριστιανῶν λόγῳ) II 68, 27 (μετὰ λόγου) I 215, 13 (περὶ τῶν μελλόντων) I 291, 16 (τοῖς παραδόξοις) I 89, 24. 226, 7 (προφητείαις) I 136, 8 (τῷ σωτῆρι) I 88, 15 (εἰς Χριστόν) I 53, 24 (εἰς τὸν Χριστόν) *I 133, 26. II 315, 17. — Pass. I 71, 25. 72, 22. 94, 17. 95, 10. 124, 16. 134, 27. 135, 20. 138, 22. 175, 23. 24. 182, 5. 204, 21. 205, 18. 207, 29. 211, 2. 212, 14. 218, 12. 226, 12. 240, 21. 296, 15. 362, 12. II 3, 18. 60, 18. 25. 80, 2. 94, 10. 155, 23. 156, 22. 159, 4. 161, 23. *165, 16. *166, 7. 199, 18. 200, 13 ‖ 317, 13. 398, 27. — τὰ πεπιστευμένα I 61, 24. 94, 17. 95, 1. 181, 13. II 269, 5. ✕

πιστικός (ἀπόδειξις): I 261, 5 (δύναμις) I 233, 5 [?] (λόγοι) I 124, 32. — πιστικά I 157, 5. — πιστικώτατον II 71, 27. — vgl. πειστικός.

πίστις: I 10, 20. 38, 22 ‖ *61, 19. 62, 8. 23. 63, 25. 28. 71, 6. 98, 22. 101, 4. 31. 102, 15. 112, 3. 114, 7. 8. *192, 19. *213, 17. 220, 27. 234, 20. 24. *235, 7. 15. 16. 18. 19. *236, 1. 274, 26. 31. 326, 15. II 2, 17. 19, 8. 21, 17. 83, 29. 84, 1. 107, 28. 160, 20. 165, 11. 197, 15. 267, 15. 277, 22. 290, 27 ‖ 400, 17 (περὶ τῆς πίστεως ἀποδείξεις) II 156, 20 (δαιμόνων) II 275, 29 (τῶν ἐκκλησιῶν) I 51, 7. 53, 25. 30. 54, 33 (θεία) II 327, 12 (εἰς τὸν θεόν) II 197, 19 ‖ 346, 30 (εἰς τὸν Ἰησοῦν) I 103, 29. 114, 13. 165, 18. 27. 179, 22 (εἰς τὸν κτίσαντα τὰ ὅλα) I 205, 15 (εἰς τὸν λόγον) I 296, 19 (λόγος τῆς πίστεως) *I 216, 15 (λόγοι τῆς πίστεως) I 127, 19 (ὑπόθεσις τῆς πίστεως) II 266, 12 (Χριστιανῶν I 70, 27. 185, 23 215, 15. 236, 9. II 54, 17. 230, 26 (ψιλή) I 62, 9. 66, 10. 93, 4. 229, 31. 328, 1. — Plur. I 235, 8. — πίστεως εἵνεκα *II 37, 12 [χάριν] . I 325, 4.

πιστοποιεῖν: I 57, 15. II 2, 1.

πιστός: I 52, 30. 55, 15 (ἔλπισμα) I 271, 13 (τὸ προειρηκέναι) *I 146, 7. — Neutr. *II 234, 16. 238, 4. — Plur. I 54, 32. 67, 6. 104, 9. 134, 22 (εἰς τὸν Ἰησοῦν) I 220, 18. — Compar. (πρὸς τὰ θεῖα) *I 360, 7 (ähnlich) *I 371, 4. — Superl. I 203, 3. — πιστῶς (ποιεῖν τὸ προστεταγμένον) II 2, 5. ✕

πίστωσις (Plur., δι' ὅρκων): I 23, 4.

*πλάζεσθαι . II 66, 9. 13.
πλανᾶν: *I 264, 1. 287, 6. 11. 24. 288, 23. 289, 5. II 5, 21. *124, 4. — πλανᾶσθαι I 40, 23 ‖ 264, 1. *II 151, 26 (ὑμῶν [scil. Χριστιανῶν] δὲ κἂν πλανᾶταί τις ἔτι λανθάνων, ἀλλὰ ζητεῖται πρὸς θανάτου δίκην) *II 286, 7. — Partic. I 11, 11 ‖ *263, 24. *264, 6. *342, 17. II 67, 8. 137, 28. 180, 18 (ἄγνοια) *II 110, 22 (ἀκοσμία) *II 15, 18. 25, 7 (δόξα) *I 179, 1 (περὶ τὸ θεῖον) II 74, 7. 216, 2 (περὶ θεοῦ) I 164, 18 (σοφία) . . . II 104, 24.
πλάνη: I 163, 22. *178, 11. II 36, 2. 269, 21 (μετὰ γενέσεως πλάνη) *II 196, 20. 198, 8. 200, 19.
πλανήτης (ἄνθρωποι): *I 305, 3 (ἀστέρες) II *5, 28. *91, 18. 21. *92, 4. 267, 20.
*πλάνος Plur. (ἄνθρωποι): I 303, 20. 305, 14. — οἱ πλάνοι II 186, 22. 190, 22. 25.
πλάσις (τοῦ ἀνθρώπου): I 307, 22. 26. 308, 9.
πλάσμα (πλ. ὄντες τοῦ θεοῦ): II 376, 22. — I 229, 24. 25 (τῶν γραψάντων τὰ εὐαγγέλια) I 169, 23. — Plur. (ἀναγράφειν, von den Jüngern Jesu) *I 144, 15 (τῶν γοήτων) II 100, 28 (τῶν γραψάντων τὰ εὐαγγέλια) I 138, 13. ✕
πλάσσειν: I 96, 15. 155, 29. 235, 28 (ἄνθρωπον) *I 306, 30. 313, 10 (ἀνθρώπους) *II 142, 20. — Pass. I 235, 24. 317, 24. *II 82, 19 (ἄνθρωπον) *I 306, 24. 307, 20. 308, 14 (δημηγορία) I 203, 5 (Λευϊαθάν) II 95, 6 (ὁ περὶ τοῦ Διὸς μῦθος) I 238, 27. — Med. (von Jesus) I 204, 4 (von den Jüngern Jesu) *I 141, 28. 155, 21. 28. 180, 10. 181, 2 (vom Logos) I 192, 4 (προφῆται) . . . *II 163, 13.
πλάστης (Plur.): II 136, 19.
πλατυσμός . . II 393, 26.
πληγή (ἀέρος): I 194, 14. II 132, 17 (ἡ κατὰ τὸ ῥητὸν κατὰ κόρρης πλ.) II 176, 26.
πλῆθος: *I 336, 22 (τῶν ἀκροωμένων) II 210, 21 (πιστευόντων) I 214, 8. II 232, 3 (διὰ τὸ πλ. τῶν προσερχομένων τῷ λόγῳ) I 210, 5 (ähnlich) I 264, 16 (τὰ Χριστιανῶν ηὔξησε καὶ ὁσημέραι εἰς πλῆθος, scil. ὁ θεός) II 177, 23. — οἱ ἀπὸ τοῦ πλήθους *II 65, 10. — Plur. I 336, 21 (von den Gläubigen) I 163, 29. 247, 2. 260, 27. II 16, 23. 85, 3. 210, 5. ✕
πληθυσμός (τῆς ἐκκλησίας) . . . II 323, 9.
πληκτικός (λόγος): I 179, 26. — Neutr. II 137, 9. — Compar. (λόγος) II 164, 9.
πλήρωμα vgl. εὐαγγελικός νόμος.
πλήρωσις (τῆς προφητείας) . . . I 96, 27.
πλησίος, ὁ: II 378, 28. ✕
πλούσιος: II 174, 27 (ὁ κατὰ Λουκᾶν) II 342, 16. — Plur. II 209, 1 (μάρτυρες) I 15, 2. ✕
πλουτεῖν (ἐν τοῖς ψευδέσι δόγμασι): II 174, 30 (τὸν τυφλὸν πλοῦτον) II 170, 15. ✕
πλοῦτος (σωματικός): II 170, 5 ‖ 339, 1. 384, 13 (τυφλός) I 75, 17. II 170, 15. 172, 25. ✕
πνεῦμα: I 55, 16. 96, 10 ‖ II 301, 19. 302, 1. 303, 4. 22. 319, 4. 6. 399, 10 (ἅγιον) I 37, 4 ‖ 91, 10. 31. 93, 10. 94, 29. 95, 30. 96, 5. 19. 23. 25. 26. 99, 22. 100, 4. 106, 20. 123, 24. 129, 9. II 156, 4. 160, 22. 25. 161, 23. *264, 7. *266, 3 ‖ 327, 8. 329, 25. 338, 4. 340, 5. 347, 24. 374, 16. 380, 10. 401, 16. 26. 402, 34 (ἄφθαρτον) I 308, 18 (Bedeutung) II 140, 11 ff. (τὸ ἐν τῇ γῇ) I 42, 9 (δεδωκὼς ὁ μέγας θεὸς τῷ δημιουργῷ τὸ πνεῦμα) *II 123, 17 (διδάσκεσθαι ὑπὸ τοῦ πν.) II 381, 4 (δυνάμει καὶ πνεύματι) II 151, 17 (πνεῦμα . . . εἰπεῖν) I 368, 12 (ἔν ἐστι πνεῦμα) I 137, 2 (ἐνεργοῦν) II 303, 19 (ἔντευξις ἐπὶ τοῦ πν.) II 332, 19 (ἑορτάζειν τῷ πνεύματι) II 240, 20 [μετὰ τοῦ πνεύματος] II 240, 22 (ἡ κατὰ πνεῦμα ἑορτή) II 240, 23 (εὔχεσθαι ἐν πνεύματι) I 35, 26 (θεῖον) I 87, 15. 174, 21. *203, 16. 205, 24. 225, 26. 271, 30. 278, 5. 279, 19. 286, 18. 291, 15. 17. 328, 24. II 63, 22. 80, 19. *144, 16. 146, 14. 150, 19. 152, 13. 155, 20. 27. 156, 1. 159, 4. *161, 7. 31. 170, 8. 180, 15. 196, 3. 202, 7. *203, 19 (θειότερον) I 94, 2. 207, 8 (πνεῦμα ὁ θεός) *II 141, 7. 8. *142, 1 (πνεῦμα θεοῦ) I 368, 20. II 1, 12. 139, 26. 160, 6. 235, 28. 263, 23 [τοῦ θεοῦ] II 46, 21. *123, 7. 11. *141, 3. 30. *142, 19. *149, 26 (ἴδιον) *II 139, 1. 21. 28. 30. 142, 21 (πνεῦμα ἰσχύος) II 309, 30 (ἔτι ἴχνη τοῦ ἁγίου ἐκείνου πνεύματος ... παρὰ Χριστιανοῖς σώζεται) I 96, 5 (ähnlich) II 160, 27 (κατεμεμολυσμένον τῇ τοῦ σώματος φύσει) *II 142, 14 (κατιόν) *II 197, 5. 7. 201, 24. 25 (ἐν Κέλσῳ) II 207, 9 (τοῦ κυρίου) II 320, 14 (λογικόν) II 266, 2 (μαντικόν) I 221, 28 (μακάριον) *II 264, 7. 266, 3 (τὸ διδάξαν Μωϋσέα) I 94, 22 (νοερόν) *II 264, 7. 266, 3 (κατὰ τὸ πνεῦμα νόμος) I 127, 5 (νοῦς τοῦ πν.) I 130, 13 (ὅσιον) *II 203, 14. 204, 10 (ὁσιότητος) I 23, 22 (τοῦ πατρὸς ἡμῶν) I 36, 12 (Παύλου) II 399, 9. 14 (προθυμία τοῦ πν.) I 154, 28 (τὸ τοῦ πν. πρόθυμον) I 154, 23. 24 (ἐν τοῖς προφήταις) II 89, 31 (προφητικόν) I 136, 12 (προφῆτις [scil. Πυθία] δέχεται πνεῦμα διὰ τῶν γυναικείων κόλπων)

II 155, 15 ff. (πν. Πυθίας) II 156, 11 (πν. τῆς σοφίας) I 46, 13 [φιλάνθρωπον τῆς σοφίας] II 376, 14 (τὸ τῶν Στωϊκῶν) *II 141, 11 (πν. συνεργόν) II 297, 6 (οὐ σῶμα τὸ καθ' ἡμᾶς πνεῦμα) II 139, 32 ff. (σωματικόν) II 141, 19 (πνεῦμά τι) I 96, 10. 368, 17. II 206, 14 (ὕδατι καὶ πνεύματι) I 26, 23 (πν. υἱοθεσίας) II 225, 13 (πνεῦμά ἐστιν ἀπὸ τοῦ θεοῦ ὁ υἱός) *II 141, 30 (φύσις πνεύματος) *II 142, 3 (χρηστότης τοῦ πν.) II 329, 8 (Χριστοῦ) II 1, 13. 89, 32 (τὸ πν. τοῦ Χριστοῦ τοῖς, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, συμμόρφοις ἐφιζάνει) II 235, 30 (ψυχή . . . πνεῦμα . . . σῶμα) I 174, 20. — Plur. II 140, 13. 157, 1. 245, 8. 280, 7 (ἅγια) II 398, 17 (ἐχθρὰ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων) II 155, 9 [τῷ θεῷ] II 324, 23 (πολλὰ ἀνάλογον τῷ Ἰησοῦ πνεύματα) II 150, 14 (καταχθόνια) I 44, 10 (λειτουργικὰ τοῦ θεοῦ) II 370, 8 (πονηρά) II 327, 23. — vgl. ἀμέριμνος κηρύσσειν. ✕

πνευματικός: II 380, 10. 395, 12 (δύναμις) II 359, 5 (νόμος) I 133, 16. 274, 3. II 35, 18. 138, 22. 172, 19 (νοῦς) *II 264, 6 (ψυχή) II 319, 8. — Neutr. *II 266, 2. — Plur. I 341, 5. II *64, 23 ‖ 330, 15 (βρώματα) I 129, 19 (ἔννοιαι) II 350, 3 (νόμοι) II 357, 4 (πράξεις) I 317, 21 (ὦτα) II 328, 14. — τὰ πνευματικά I 44, 7 ‖ 129, 5. 341, 5. II 140, 13 ‖ 328, 8. 338, 22 (τὰ πν. τῆς πονηρίας) II 328, 16. — πνευματικῶς (διηγεῖσθαι) I 130, 10 (ἐπιτελεῖν) II 329, 13 (λαμβάνεσθαι) II 132, 21. — πνευματικώτερον (ἀκούειν) II 353, 8. — vgl. εὐλογία παράδεισος. ✕

ποίημα (Plur.): II 204, 14.

ποίησις (τοῦ ἀνθρώπου): I 307, 22. 26. — (ὁ ἐν ποιήσει θαυμαστὸς Ὅμηρος) . . I 363, 17.

ποιητής (καθ' ἡμᾶς κακῶν εἶναι ποιητὴν τὸν θεόν): II 124, 26 (τῶν ὅλων) II 4, 4. 87, 26 (οὐρανοῦ καὶ γῆς) I 76, 26. II 387, 20. ✕

ποικιλότης (τῆς διηγήσεως): II 301, 1.

ποιμήν (πρὸς ἃ ὁ π. ἔν τισι παραβολαῖς καταβεβηκέναι λέγεται): I 286, 28.

ποινή (θεήλατος ἀπὸ τοῦ Ἀντινόου): I 232, 24. — Plur. *II 161, 12 (ἁμαρτίας) . . .*II 268, 9.

ποιότης: II 135, 30 ‖ 368, 10. 17 (τοῦ Ἀβραάμ) II 354, 6 (τῶν βρωμάτων) II 210, 4 (τοῦ θνητοῦ κατὰ τὸ τοῦ Ἰησοῦ σῶμα) I 237, 16 (ἰδία) I 135, 31 ‖ II 353, 22. 23 (ἰδία ποιότης τοῦ θεοῦ, ἥντινα νομίζω „ὄνομα θεοῦ" λέγεσθαι) II 354, 20 (τῆς τροφῆς) II 369, 8 [τῆς λογικῆς τροφῆς] II 209, 17 (τῶν τροφῶν) I 287, 14 (ὕλης) I 330, 10. 332, 10. II 146, 21. 22. — Plur. I 345, 9. II 135, 28 ‖ 354, 1. 4. 368, 11 (ἐν σαρκὶ Ἰησοῦ) I 237, 26 (ἐν σώμασιν) I 329, 27. 330, 3 (ὕλης) I 237, 24. 25. 327, 9. 329, 7. 330, 8. 20. 22 (φωνῶν) I 76, 21. — vgl. αἱθέριος ἀμφίσκεσθαι. ✕

ποιοῦν: I 103, 7. — Pass. I 293, 30. II 174, 22. 175, 10. 251, 3.

πολεμεῖν: II 257, 15. 287, 1 (αἱρέσεις αἱρέσεσι πολεμοῦσαι) II 66, 21. — Pass. I 233, 11. ✕

πολεμικός (λογικαὶ μάχαιραι): II 35, 24. — τὰ πολεμικά (ἐγείρειν) II 291, 7. ✕

πολέμιος (ἄγγελος): II 52, 17. — πολεμιώτατος (ἀνθρώποις ὄφις) II 98, 29.

πόλεμος (θεῖος): *II 111, 10. ✕

πολεμοῦν (πρὸς ἡμᾶς): II 97, 20.

πολιά (φιλόσοφος): I 79, 17.

πολιεύς (εὐσεβεῖν διδάσκοντες [scil. Χριστιανοὶ τοὺς πολίτας] εἰς τὸν πολιέα θεόν) . . . II 291, 24.

πόλις (εὐνομουμένη): II 357, 5 (θεία) II 291, 25 (τοῦ θεοῦ) II 93, 25 (οὐρανία) II 47, 8. ✕

πολιτεία: I 292, 14. *351, 1. II 33, 2. 45, 28 (κατὰ τὸ εὐαγγέλιον) I 11, 26 (Ἰουδαίων) I 301, 9 ff. 302, 9. 313, 3. II 45, 25. 152, 3 (Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν) II 176, 30 ff. (Πλάτωνος) I 307, 13. 324, 4 [καλή] II 204, 15. — Plur. I 318, 11. 336, 7. *351, 15. 20. 352, 1. 9. 353, 1. II 219, 9.

πολιτεύεσθαι: I 40, 20 ‖ 174, 9. 227, 25. 238, 1. *292, 25. 296, 31. 301, 12. 316, 15. II 176, 31. 177, 3. 225, 5.

πολλαπλασιάζειν (τὰς εὐεργεσίας) . . I 4, 13.

πολύθεος (ἀθεότης): I 28, 2. — Plur. I 6, 30 ‖ 219, 3.

πολυθεότης (ἄθεος): I 56, 15. 265, 10 (τῶν ἐθνῶν) I 87, 21.

πολυΐστωρ . . I 306, 30.

*πολύκμητος (ὁ σίδηρος καὶ ὁ Ἑρμῆς) . II 92, 14.

πολυλογεῖν (= βαττολογεῖν): II 345, 16 f. 346, 2.

πολυμάθεια (Κέλσου): II 91, 29. 102, 5 (Μωϋσέως) I 243, 2.

πολυμαθής: I 307, 1. — Plur. II 74, 7 (ἐν χριστιανισμῷ) I 216, 12. — Superl. Adv. . I 68, 16.

πολυπλασιάζειν (Pass.): I 15, 5.

πολυπλασιασμός: I 15, 21.

πόμα (Plur.) . II 246, 12.

πομπεύειν: I 33, 15 (ἐν τῷ κόσμῳ) . . I 39, 21.

*πομπή (τῶν Παναθηναίων) . . . . II 113, 2.

πονηρία (τυφλὸν γάρ τι ἐστὶν ἡ π.): I 112, 1. ✕

πορνεία (πρὸς τὰ δαιμόνια): I 10, 5. — Plur.

(πορνείας ἀφιέναι) II 381, 14.
πορνεύειν . . I 10, 16.
ποτήριον (τὸ τῆς κολάσεως): I 155, 12. ✕
*ποτνιᾶσθαι . I 153, 7.
ποτόν (ἀληθινόν): II 114, 23.
πραγματεία: I 42, 10 ‖ 276, 19. 308, 6. II 60, 3. 117, 24. 182, 5. 256, 25.
πραγματικῶς: II 71, 15. 123, 13. 144, 7.
πρεσβεία: II 135, 4. 225, 19.
πρεσβεύειν: I 260, 32 (τὰ τῆς ἀληθείας) I 277, 11 (II 70, 8) (τῆς ἀληθείας τι) I 218, 21 (τὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως) II 183, 25 (τὰ τοῦ διαγράμματος) II 95, 2 (περὶ δικαιοσύνης) I 134, 4 (τὰ τοῦ θεοῦ) II 39, 27 (ἰδιωτικώτερον περί τινος) II 126, 8 (τοῦ λόγου) I 342, 20 (περὶ τοῦ λόγου) I 199, 27 (λόγους) I 103, 28 (τὰ τοῦ Μίθρου) II 93, 4 (τὰ τοῦ νόμου Ἰουδαίων) I 88, 8 (νόμους) II 40, 29 (⟨περὶ⟩ τῶν Πυθαγορείων δογμάτων) I 324, 20 (τὸν χριστιανισμόν) I 249, 18. 264, 12 (ähnlich) I 270, 12 (τὰ Χριστιανῶν δόγματα) I 268, 13 (ὑπὲρ Χριστοῦ) I 133, 16. II 221, 7. 225, 25. — Pass. II 21, 16 (λογικῶς) . . . I 65, 12.
πρεσβυτέριον . I 40, 2.
πρεσβύτερος (ἄνδρες ἔνθεοι, Μωϋσέως): I 307, 5 (δεσπόται) *I 250, 18 (τὰ Ἰουδαίων πρεσβύτερα τῶν Ἑλληνικῶν) II 208, 18 (ἱστορία) I 94, 22 (λόγοι) I 307, 9 (Μωϋσῆς, πολλῷ τῶν Ἰλιακῶν πρεσβύτερος) I 307, 6 (Ναυκρατῖται) II 41, 17 (προφητεία) I 104, 8 (προφήτης) II 75, 5 (προφῆται, Πλάτωνος) II 76, 27. 89, 26. = Presbyter II 377, 19 (Plur., bei Juden) I 163, 28. II 382, 25 [bei Christen] *II 109, 14. 16. — πρεσβύτερα *I 71, 11. — Superl. (λόγος) I 351, 11 [πάντων τῶν δημιουργημάτων] . II 41, 22.
πρῖσμα (Plur.): II 126, 29.
*προαγγέλλειν (τὰ θεῖα): II 197, 6. 201, 24.
προαγωγή . I 80, 6. 81, 5.
προαίρεσις (ἀγγέλων, δαιμόνων): I 233, 24 (τῶν γραψάντων) I 326, 5 (δαιμόνων) II 243, 5 (μέγα δύναται πρ.) I 262, 1 (ἡ ἡμετέρα) II 184, 10 (τοῦ Ἰούδα) I 139, 6. 8 (der Neubekehrten) I 247, 12. — Plur. (der Evangelisten) I 235, 21. 236, 5. ✕
προαιρετικός (εἰ τοῦ ἀναιροῦ μὴ ὡς προαιρετικοῦ ἀκούοιμεν): I 152, 22. — τὸ προαιρετικόν II 393, 20.
προαμαρτάνειν: II 387, 11. — τὰ προημαρτημένα II 33, 27.
προαποδιδύναι (Pass.): I 153, 3.
προαπολαύειν (τῆς τοῦ κρείττονος εἰς αὐτοὺς ἐπιδημίας) . II 156, 2.
προαπολογεῖσθαι: I 133, 28. 153, 1.
προβασανίζειν (τῶν ἀκούειν σῳῶν [scil. Χριστιανῶν] βουλομένων τας ψυχάς) . . . I 247, 5.
πρόβλημα: II 19, 7. 48, 9. 281, 19 ‖ 303, 20. 352, 9 (τὸ τῆς εὐχῆς) II 403, 1 (τὸ περὶ εὐχῆς) II 340, 6. 395, 14. — Plur. I 242, 4. 322, 28 (γνωμονικά) II 338, 9.
προγινώσκειν: I *143, 28. *144, 9. 148, 24. 28. 149, 25. 200, 10. *221, 6. 8. 10. *359, 19. 23. *363, 3. *368, 23. *369, 2 ff. ✕
πρόγνωσις: I 144, 4. 147, 17. 20. 148, 21. 25. 149, 9. II 157, 28 ‖ 315, 4 (περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν τινος) I 149, 3 (θεοῦ) I 147, 10 (τοῦ θεοῦ) I 116, 16. II 195, 7 ‖ 313, 9. 13 [ἀψευδής] II 393, 3 (μελλόντων) I 205, 2 (περὶ μελλόντων) I 363, 13 (περί τινων μελλόντων) I 144, 1 (περὶ τῶν μελλόντων) *I 221, 6. II 161, 26 (ἐν ταῖς προφητείαις) II 263, 22 (τοῦ σωτῆρος ἡμῶν) I 115, 9. — Plur. I 204, 25 (ἐνεργέστεραι) I 365, 23 (προφητικαί) I 162, 31.
προγνώστης (εἰ πρ. ἐστὶν ὁ θεὸς τῶν μελλόντων): II 311, 9.
προγνωστικός (δύναμις): II 157, 4 (λόγοι θεοῦ) II 161, 30 (νοῦς) I 87, 9. 10. 11 (θεία φύσις) I 362, 23. — προγνωστικῶς (ἀπαγγέλλειν) . I 114, 22.
πρόγονος Plur.: I 159, 21 (der Juden) I 209, 1. 303, 27.
προδηλοῦν: I 370, 26 (δαίμονες) I 366, 21 (τὰ ἄλογα ζῷα) *I 363, 14 (ὁ θεός) *I 292, 22. 296, 27 (τὰ μέλλοντα) *I 359, 19. 368, 23.
προδιατάσσειν Pass.: II 309, 13. 311, 3. — Med. II 311, 4. 313, 5. 6. 314, 26.
προεξαπατᾶν (Pass.): I 82, 5.
προεπάδειν (τινί): I 247, 6.
πρόθυρον (Plur., τοῦ ἀγαθοῦ) . . . II 194, 28.
προϊστασθαι (οἱ ἄγγελοι): II 110, 16 (αἱρέσεως) I 114, 4 (ἀμφίβολοι) I 334, 25 (τῆς κατὰ Χριστιανοὺς διδασκαλίας) I 210, 8 (δίκης) *I 257, 8 (λῃσταί) II 219, 12 (τοῦ λόγου) II 77, 15 (Μαρκίωνα) *II 66, 6 (Σίβυλλαν) *II 203, 25 (τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου) *II 232, 19.
προκαταγγέλλειν: *I 292, 23 (Χριστόν) I 163, 5.
προκαταλέγειν (τὰ προκατειλεγμένα) . II 191, 21.
*προκατανλεῖν: I 215, 6.
*προκατηχεῖν: I 215, 7.
προκηρύσσειν u. προκηρύττειν: *I 134, 24. 253, 25. 28 (von Jesus) I *156, 15. 193, 23 (λῃστής) *I 254, 3. 255, 23 (von Propheten) I 229, 15. — Pass. (Jesus) I 201, 33 (Judas) II 310, 29 (der Messias) I 206, 8

(Ἰησοῦν εἶναι τὸν προκεκηρυγμένον ὑπ' αὐτῶν Χριστόν) . . II 104, 11.
προκοιμᾶσθαι (ἅγιος προκεκοιμημένος): II 322, 6 [Plur.] II 322, 15. 398, 18 (αἱ τῶν προκεκοιμημένων ἁγίων ψυχαί) II 321, 18.
προκοπή: I 263, 18. 19. 350, 5 (ἐπὶ τὰς ἀρετάς) I 228, 2 (ἀρχὴ καὶ προκοπή) II 169, 3 (τοῖς εἰσαγομένοις, scil. Χριστιανοῖς) I 130, 30 (ἐν τῷ λόγῳ θεοῦ) I 162, 28.
προκόπτειν: I 3, 5 ‖ 54, 7. 185, 19. 254, 12. 278, 4. 282, 24. 285, 25. 335, 3. II 157, 16 (ἐπ' ἄκρον) I 369, 13 (ἐπὶ τὰς ἀρετάς) II 210, 10 (ἐπὶ δικαιοσύνην) I 201, 29 (ἐν τῷ λόγῳ) II 46, 15 (ἐν τοῖς μαθήμασιν) I 242, 7 (ἐπὶ σωφροσύνην) I 201, 28 (ἐν τῷ ὑπομένειν) I 36, 18 (ἐν φιλοσοφίᾳ) I 212, 28.
προλέγειν: I *144, 29. *146, 7. 147, 19. *32. *148, 3. 6. *360, 4. 6. *370, 15. 17. II 122, 2. *165, 20. 259, 25. *284, 13 (von Jesus) I 99, 12. 141, 31. 142, 2. 143, 14. *147, 6. *148, 10. 167, 27. *177, 28. *178, 2. 181, 28 (τὰ μέλλοντα) *I 205, 9. 220, 17. II 162, 20 (μέλλουσαν τύχην, von Dämonen) *II 276, 19. 277, 30 (von Moses) I 104, 10 (θεῖον πνεῦμα) II 161, 31 (von Propheten) I 100, 19. 101, 24. 162, 22. 200, 26. 202, 1. 239, 22. II 34, 16. 152, 22. 160, 13. *164, 21. *165, 13. 17. 18. 26. 28. 29. *166, 8. 21. 23. *168, 8. 12. *169, 11. 270, 6. 8 (αἱ προφητεῖαι) II 167, 13. — Pass. I 105, 8. 141, 33. *147, 31. *148, 2. 10. 231, 21. II *143, 30. *152, 17. *154. 20. *160, 4. *164, 1. 17. 18. *165, 16. *166, 7. 10. *171, 27. 31 (τὰ μέλλοντα, δι' ὀρνίθων) *I 367, 4 (ἐν τῷ προφήτῃ) I 184, 8 (ὑπὸ τῶν προφητῶν) II 21, 7. 227, 25. ≍
πρόμαρτυς (Plur.): I 14, 3.
πρόνοια: I 30, 17 ‖ 63, 11. 12. 66, 7. 72, 11. 14. 97, 27. 142, 8. 161, 19. 21. 165, 25. 189, 23. 225, 6. 235, 4. 266, 24. 27. 276, 20. *27. *277, 4. 294, 12. 302, 10. 313, 15. 330, 9. 334, 5. 11. 13. 335, 13. 344, 2. 22. 25. 345, 8. 346, 2. 21. 347, 23. 349, 21. 350, 20. 352, 21. *372, 16. *373, 10. II *3, 26. 27. *7, 20. 65, 1. 127, 22. 30. 159, 4. 177, 18. 199, 6. 205, 22. *217, 5. 27. 28. 29. 30. *218, 1. 247, 29. 253, 12. 272, 14. 285, 7 ‖ 308, 12. 15. 24. 313, 7. 17. 319, 22. 320, 3 (τῶν ἀγγέλων) II 399, 20 (ἄλογος τῶν μυρμήκων) *I 353, 7 (θεία) I *108, 4. 206, 27. 372, 5. II 287, 20 (θεοῦ) I 237, 17. 284, 18. 315, 3. 352, 22. II 184, 4. 198, 24. *218, 2 (τοῦ θεοῦ) I 200, 19. 22. 23. II 27, 21. 141, 10. 284, 7. 10 (περὶ τοῦ Ἰησοῦ) I 120, 15 (ἡ πρ. τῶν λογικῶν προηγουμένως προνοεῖ) I 344, 8 (πάντα περιέχει τὰ προνοούμενα ἡ πρ.) II 141, 12. — vgl. ἀναιρεῖν ἀναίρεσις ἀναιρετικόν. ≍
προοίμιον: I 54, 29. 36. 55, 8 (τῆς εὐχῆς) II 401, 14. (Κέλσου) I 203, 4 (τῶν λόγων, scil. Κέλσου) II 189, 10. — Plur. II 298, 22.
προπαιδεύειν (πρὸς φιλοσοφίαν) . I 253, 14.
προπαρατιθέναι (Pass., πνευματικὰ καὶ μυστικά) . . . . II 328, 8.
προπάτωρ (Ἀβραάμ, scil. Ἰσμαηλιτῶν Ἀράβων): II 52, 13.
προπετεύεσθαι (περὶ τῆς διηγήσεως) . II 132, 12.
*πρόπολις (Plur.): I 351, 5. 352, 12.
προπύλαιον Plur.: *I 215, 17 (σεμνά) . I 215, 23.
προσαπορεῖν: I 141, 2. II 28, 3.
προσεκτραγῳδεῖν: I 153, 15.
προσεπερωτᾶν: II 4, 9.
προσέρχεσθαι (ἄλλοις δὲ . . ἀποδεικτικῶς ... προσερχόμεθα): II 80, 26 (τῷ θεῷ) II *57, 24. 278, 26 (κατ' ἰδίαν τῷ Ἰησοῦ) I 217, 24 (λόγῳ) I 262, 14 (τῷ λόγῳ) I 210, 5. 244, 15. 248, 5. 262, 16. 264, 16 (τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ) II 202, 17. 285, 20 (τοῦ λόγου θεραπείᾳ) I 255, 3 (νῦν αἱ ἐκκλησίαι ἔχουσι . . . ὀλίγους σοφοὺς προσελθόντας) II 85, 3 (χριστιανισμῷ) I 269, 13 [von Paulus] II 64, 19. ≍
προσεύχεσθαι: II 4, 27. 73, 16. *240, 31. *241, 23 *242, 23. 25. *243, 21 ‖ 299, 11. 12. 13. 301, 4. 25. 302, 1. 10. 303, 4. 310, 27. 316, 27. 324, 14. 15. 25. 326, 17. 328, 12. 332, 12. 25. 334, 13. 19. 335, 17. 336, 9. 10. 340, 12. 341, 13. 342, 14. 343, 2. 6. 9. 344, 24. 345, 3. 349, 18. 19. 358, 22. 382, 1. 383. 11. 401, 7 (ἀδελφῷ) II 336, 2 (οὐδενὶ τῶν γεννητῶν προσευκτέον ἐστὶν οὐδὲ αὐτῷ τῷ Χριστῷ ἀλλὰ μόνῳ τῷ θεῷ τῶν ὅλων καὶ πατρί) II 333, 27 ff. (οὐ χρὴ τῷ εὐχομένῳ προσεύχεσθαι) II 334, 19 (von Jesus) II 325, 20. 334, 1 (μόνῳ τῷ πατρὶ προσεύχεσθαι χρὴ, ᾧ κἀγὼ [scil. Ἰησοῦς] προσεύχομαι) II 335, 18; vgl. II 336, 3 f. (ὃν δεῖ τρόπον προσεύξασθαι) II 326, 12 (ἤτοι προσευκτέον τῷ υἱῷ καὶ οὐ τῷ πατρὶ ἢ ἀμφοτέροις ἢ τῷ πατρὶ μόνῳ) II 334, 5 ff. (τῷ Χριστῷ) . . II 335, 3.
προσευχή: II 4, 24. 28 ‖ 303, 21. 304, 17. 307, 6. 24. 310, 28. 311, 11. 13. 317, 1. 326, 19. 328, 4. 329, 12. 332, 18. 333, 5. 26. 334, 21. 336, 4. 24. 340,

12. 28. 341, 11. 14. 343, 8. 346, 17. 399, 1 (ἁγία) II 326, 22 (Definition) II 331, 6 f. 332, 12 (ἡ ὑπογραφεῖσα ὑπὸ τοῦ κυρίου πρ. = Vaterunser) II 340, 8 (ἕνα τὸν τῆς πρ. ἅγιον οἶκον) II 47, 19. — Plur. II 291, 11 || 303, 12. 326, 28. 330, 6. 15. 334, 11. 17. 341, 9.
προσεχῶς (ὁ πρ. δημιουργός) . . . II 130, 21.
προσηγορία: II 367, 6. 8 (τοῦ ἀγαθοῦ) I 75, 15 (ἡ „θεὸς" πρ.) I 304, 12. II 215, 14 (τοῦ θεοῦ) I 303, 31 (ἡ Ἰσαὰκ πρ.) II 49, 7 (κεφαλαιώδης) II 353, 22. — Plur. (συγγενεῖς εἰσιν αἱ πρ.) I 208, 23.
προσηγορικός (Neutr.): II 51, 7.
*προσηλοῦν (Pass., αἵματι, von den Dämonen): II 276, 16. 30. 277, 20. 278, 1.
προσήλυτος (Plur.): I 106, 6.
προσιέναι (zum Christentum): I *239, 27. *245, 3. 4. 5. 247, 14. 251, 22. 252, 14. II *80, 20. 84, 1. 137, 29. ><
προσίεσθαι (προσίεται τῆς μετανοίας χάριν ὁ θεὸς καὶ τοὺς ἐκ μεταβολῆς κακίστου βίου): I 263, 14 (von Wiederaufnahme der reuigen Sünder in die Kirche) I 248, 3. ><
προσκορῆς (Neutr.): II 389, 9.
προσκυνεῖν mit Acc. u. Dat.: I 8, 25. 9, 1. 6. 8. 9. 10. 28, 17. 22 || 268, 27. II 13, 27. 74, 1. 193, 14 || 335, 4. 386, 9 (τοῖς ἀγάλμασιν ἢ τοῖς ζῴοις) I 268, 17 (ἀγγέλους) *II 6, 19. 9, 6. 16. 22 (βροντάς) *II 6, 4 (τοῖς εἰδώλοις) I 7, 19. 21. 23 (Δία) I 238, 22. II 42, 16 (Δία καὶ Διόνυσον) II 41, 9 (τὰ ἄλογα ζῷα) I 362, 8 (θεούς) II 9, 25 (τὸν θεόν) II 273, 6 (τῷ θεῷ) II 13, 24 (τὰ τοῦ θεοῦ) II 4, 23 (τὸν Ἰησοῦν) I 111, 26 (ξοάνοις) II 256, 11 (τὴν Οὐρανίαν) II 41, 13. 42, 7 (οὐρανὸν, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας) *II 6, 20. 22. 29. 9, 19. 22. 10, 14. 11, 10. 24. 25. 12, 3. 23 ff. (οὐρανῷ u. s. w.) II 8, 7. 9. 11. 9, 1 (τὸν πατέρα . . . καὶ τὸν διάκονον αὐτῶν λόγον τοῦ θεοῦ) II 14, 3 (τὸν Περσῶν βασιλέα) II 225, 17. 21 (Σάραπιν) II 41, 18. — Pass. I 9, 3. 42, 23 | 71, 15. II 11, 26. 28, 17. 136, 25. 215, 31 (αἴλουρος . . .) *I 215, 20 (τὸν Ἰουδαίων ἀρχιερέα . . . ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου) II 54, 23 (ἀστέρες) II 11, 11. 12. 19 (δαίμονες) II 230, 14 (Δανιήλ) II 207, 4 (Διόνυσος) I 219, 22 (ἄλογα ζῷα) I 215, 24. 26 (ἥλιον) II 283, 16 (θεός) I 296, 2. II 14, 7. 89, 23. 275, 13 (θεοί) I 298, 5. II 222, 28. 224, 12. 228, 24 (Ἰησοῦς) I 102, 16 (μετὰ κνίσσης καὶ αἵματος καὶ θυσιῶν) . I 233, 28.
προσκύνησις: I 63, 18. 219, 25. 236, 14.
πρόσπνευσις . I 42, 15.
προσπολεμεῖν (Χριστιανοῖς): II 231, 26. 258, 25. — Pass. (μὴ προσπολεμεῖσθαι αὐτοὺς [scil. τοὺς πιστεύοντας] ὑπὸ τῶν ἡγουμένων ὁμοίως τοῖς πάλαι χρόνοις) I 214, 8. ><
προσρηγνύναι (τῷ στερεῷ καὶ εὐτόνῳ τοῦ λόγου προσρῆξαι αὐτῶν τὰς κεφαλάς) . . II 174, 14.
προστακτικός (χαρακτήρ): II 355, 23. — Neutr. II 356, 8. — Plur. II 355, 23 (ὀνομασίαι) II 356, 20 (φωναί) II 356, 22. — προστακτικῶς (εἰρημένον) . . . II 356, 11.
προστασία (χωρὶς προστασίας ἀοράτων . . . γεωργῶν): II 246, 26 (εἰς οὐδεμίαν ἀρχὴν καὶ προστασίαν τῆς λεγομένης ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ καταλέγοντες, scil. die reuigen Sünder) I 248, 3 (τοῦ θεοῦ) . . . II 269, 13.
προστάσσειν (λόγος): II 67, 3. 76, 9. — Pass. (von den Ämtern der Dämonen) *II 244, 2. 246, 21 ff. (ἐξομολογεῖσθαι) II 223, 6 (ταῖς προσταχθείσαις τε εὐχαῖς . . . χρώμενοι) II 110, 11 (ὑπὸ τοῦ θεοῦ) II 206, 28. 261, 8. ><
*προστάτης (δαίμων): II 66, 13.
προσυπακούειν: II 132, 23.
προσφέρειν (εὐχάς): II 230, 24 (vom Opfer) I 27, 6 ff. || II 153, 13. ><
προσφιλοτιμεῖσθαι: II 92, 22.
προσφορά (Plur.): II 320, 20.
πρόσχημα: II 40, 4 (μεγάλου θεοῦ) .*II 232, 19.
προσωπεῖον (Plur., προσωπεῖα περικείμεναι αἱ ἑταῖραι . . . ὕστερον ἀπέθεντο τὰ προσωπεῖα): I 334, 18 f.
πρόσωπον (αἰσθητόν): II 188, 20 (θεοῦ) II 6, 11. 126, 2 (τοῦ θεοῦ) II 172, 3 (Ἰησοῦ) I 149, 12. 184, 9 (Ἰουδαϊκόν) I 100, 7. 11. 101, 10. 164, 23. 202, 1. 325, 25 (τοῦ Ἰουδαίου) I 156, 29. 159, 4 (κυρίου) I 201, 3 (vom Schauspieler) II 344, 13 (τοῦ Χριστοῦ) I 162, 23. — Plur. (τῶν ἡρώων) II 187, 11. ><
προσωποποιεῖν: I 79, 15. 20. 96, 30. 106, 20. 126, 7. 196, 23. 289, 15. 341. 2. II 187, 1. 7. 18. — Pass. II 187, 2. 7. — Med. I 128, 2. II 136, 8.
προσωποποιία: I 126, 11. II 187, 4 (δευτέρα) I 125, 9 (τοῦ Ἰουδαίου) I 54, 30. 83, 16. 85, 16. 100, 21. 101, 27. 126, 3 (Κέλσου) II 186, 28.
*προτίμησις (τῶν ἁμαρτωλῶν) . . . I 258, 2.
προτρεπτικός (λόγοι): II 262, 13. — προτρεπτικά I 240, 28.
προϋποβάλλειν (τὸ προϋποβεβλημένον λογικὸν θεμέλιον) . I 283, 8.
προϋφιστάναι (Med., τὸ προϋφιστάμενον τοῖς οὖσιν) . . . II 368, 5.

προφητεία: I 85, 29. 87, 6. 13. 96, 27. 100, 28. *101, 17. 102, 3. 18. 103, 22. 104, 7. 14. 106, 28. 114, 25. 149, 17. 21. 156, 25. 196, 20. II 138, 23. 145, 16. 24. 146, 4. 11. 158, 24. 159, 1. 3. 20. 290, 2 (περὶ τοῦ ἀντιχρίστου) I 173, 8. II 117, 25 (περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως) I 201, 2 (τοῦ Ἡσαΐου) I 85, 17 (τοῦ Ἰεζεκιήλ) II 93, 22 (περὶ Ἰησοῦ) I 104, 1. II 57, 9 (περὶ τοῦ Ἰούδα) I 140, 3 (περὶ τῶν κομητῶν) I 110, 15 (τοῦ Μιχαία) I 102, 9 (Μωϋσέως) I 95, 15. — Plur. I 87, 9. *101, 27. 103, 13. 106, 4. 107, 2. 9. 156, 18. 169, 21. 199, 6. 206, 3. 215, 24. 274, 25. 26. 296, 26. 321, 25. II 14, 1. 3. *161, 21. 27. *162, 17. 24. *163, 9. 165, 31. 181, 11. 227, 23. 261, 11. 263, 21. 289, 11 (τοῦ Βαλαάμ) I 111, 12 (πλείονα εἴδη προφητειῶν) *II 160, 33 (Ἡσαΐου) II 261, 18 (περὶ Ἰησοῦ) I 77, 21. 100, 17. 103, 24. 206, 10. 214, 19. 229, 28. II 167, 13 (παρὰ Ἰουδαίοις φερόμεναι) I 136, 8 (περὶ ⟨τοῦ⟩ Ἰούδα) I 149, 8 (Μωϋσέως) II 159, 19 (παράδοξοι) I 205, 23 (περὶ Χριστοῦ) I 274, 32. 325, 23.

προφητεύειν: I 117, 15. 144, 13. 205, 1. 26. 215, 11. 315, 16. II 152, 13. 156, 1. 157, 17. 160, 4. 15 ‖ 329, 8 (Βαλαάμ) I 110, 17 (von Dämonen) *II 6, 3. 13, 20 ff. (Δανιήλ) I 299, 17 (Ἐλισσαῖος) II 261, 21 (Ἡσαΐας) II 145, 4 (Ἰακώβ) I 104, 4 (Ἰουδαϊκῶς) II 160, 18 (ἐν Ἰουδαίοις τινές) II 160, 22 (οἱ παρ' Ἰουδαίοις προφῆται) II 118, 27 (μυρίοι) II 159, 28 (Μωϋσῆς) I 328, 24 (Νῶε) II 159, 25 (πνεῦμα θεοῦ) II 160, 6 (ἀρχαιότατος προφήτης) II 75, 4. 11 (von der Pythia) II 155, 23. 25 (Σαμουήλ) I 88, 4 (περὶ Χριστοῦ) I 100, 24. — Pass. I 3, 10 ‖ 101, 13. *18. 20. 104, 27. 106, 5. 11. 22. 134, 6. 13. 140, 5. 142, 28. 162, 29. *203, 19. II 165, 4. *166, 6. 168, 14 ‖ 310, 25 (ἄνθρωπος) I 111, 15 (περὶ τοῦ ἀντιχρίστου) II 116, 3 (περὶ τῆς γενέσεως) I 102, 26 (ἐν τῷ Δανιήλ) II 10, 18 (von Jesus) I 82, 22. 91, 11. 100, 13. 16. *108, 15. 130, 11. 155, 28. 162, 32. 181, 28. 184, 6. 228, 28. 274, 10. 20. II 3, 32. 57, 1. 143, 27. 145, 18. 146, 2. 153, 15. 165, 12. 24 (von Johannes d. Täufer) I 136, 19 (τὰ περὶ μαρτυρίου) I 29, 5 (σωτήρ) *I 203, 16. 18. *204, 12 (τὸ πάθος τοῦ σωτῆρος) I 105, 6 (υἱὸς θεοῦ) I 101, 8. 9 (Χριστός) I 97, 6. 100, 26. 108, 27. 157, 7. 163, 8. *206, 3. 8. 11. 13. 214, 19. 225, 26. 32. 274, 6. 21. 33. 296, 16. II 150, 10. 154, 4. 160, 24.

προφήτης: I 5, 6. 18, 22. 25, 14. 39, 19 ‖ 86, 17. 87, 7. 94, 2. 96, 27. 97, 23. *100, 22. 24. *101, 5. 106, 19. 107, 23. 135, 20. 162, 25. 170, 8. 176, 27. 184, 9. 197, 17. *201, 33. 202, 1. 273, 5. 323, 4. 329, 18. 342, 7. II 8, 11. 72, 3. 74, 24. 85, 22. 88, 12. 93, 22. 95, 12. 145, 22. 146, 3. 157, 15. 162, 19. *172, 3. 5. 9. 184, 19. 27. 201, 12. 250, 4 ‖ 320, 15. 355, 11. 397, 18 (ἀρχαιότατος) II 75, 3 (ἀσεβείας) I 9, 15 (Δαυίδ) II 318, 21 (Ἐλισσαῖος) I 170, 5 (Ἠλίας) I 170, 7 (Ἡσαΐας) II 16, 20. 270, 6 (θεοῦ) I 177, 10 (Ἰεζεκιήλ) II 16, 17 (Ἱερεμίας) II 185, 9 (Μωϋσῆς) I 87, 33. II 30, 6 [ὁ ἀρχαιότατος ἡμῶν πρ.] II 91, 21. — Plur. I 42, 18. 24 ‖ 80, 21. 85, 12. 87, 10. 14. 18. 88, 3. 12. 95, 23. 24. 25. 27. 97, 33. 100, 19. 101, 23. 105, 9. 114, 22. 132, 8. 16. 21. 24. 25. 134, 5. 9. 21. 135, 30. 145, 7. *148, 11. *156, 14. *157, 11. 162, 22. 163, 5. 15. 176, 2. 3. 182, 1. 193, 23. 197, 23. 198, 11. 24. 199, 31. 200, 13. 27. 204, 4. 9. 15. 19. 22. 29. 205, 5. 25. 206, 6. 12. 15. 208, 17. 212, 21. 213, 20. 216, 7. 225, 23. 26. 229, 15. 239, 22. 242, 5. 266, 3. 271, 31. 275, 28. 277, 12. 279, 17. 20. 22. 280, 13. 282, 10. 291, 12. 13. 324, 21. 328, 5. 366, 12. 368, 4. 369, 16. 373, 15. II 2, 15. 13, 24. 21, 7. 34, 16. 50, 12. 71, 8. 74, 13. 75, 18. 76, 6. 25. 80, 15. 83, 24. 89, 1. 29. 31. 94, 11. *99, 14. 102, 26. *103, 13. *104, 10. 115, 26. 116, 18. 118, 25. 121, 21. 28. 133, 1. 150, 9. 151, 16. 152, 21. 154, 16. 159, 1. 17. 160, 18. 20. 24. 161, 33. 162, 1. 10. 163, 3. 8. *11. *17. *164, 6. 9. 15. 20. 22. *165, 13. 17. *166, 2. 9. 13. 15. 16. 18. 21. 23. *168, 8. 11. 15. *170, 4. 7. *172, 1. *175, 21. 180, 17. 181, 12. 19. 182, 10. 200, 21. 206, 25. 208, 14. 22. 227, 25. *259, 23. *260, 19. *261, 2. *262, 4. 269, 2. 17 ‖ 300, 31. 329, 25. 380, 13. 385, 31. 387, 21 (ἀρχαῖοι) II 160, 14 (τοῦ τῶν ὅλων δημιουργοῦ) II 192, 11 (τὰ ἐξηγητικὰ τῶν προφητῶν) II 182, 6 (Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος) I 181, 30 (τοῦ θεοῦ) I 253, 20. II 5, 4. *152, 14. 159, 8. 200, 7 (τοῦ Ἰουδαίων θεοῦ) *II 169, 12 (Ἰουδαίων) II 89, 26. 208, 27 (ἐν Ἰουδαίοις) II 155, 33. 209, 21. 269, 15 (παρ' Ἰουδαίοις) II 118, 27. 153, 15 (μακάριοι) I 98, 19 (Moses und die vor und nach ihm lebenden Pr.) I 100, 14. — vgl. θειότης λαλεῖν.

προφητικός (βούλημα): II 58, 24 (γράμματα) I 130, 29. 156, 28 (γραφαί) I 93,

14. 196, 25. 197, 2. 206, 7 (λέξεις) I 124, 29. 274, 33 (λόγος) II 223, 1 (λόγοι) I 82, 21. 198, 6. 212, 8. 274, 4. II 35, 9. 55, 26. 90, 6. 117, 27. 251, 8 (πνεῦμα) I 136, 12 (προγνώσεις) I 162, 31 (φωναί) I 131, 2. 282, 18. — τὸ προφητικόν I 19, 13 ‖ II 146, 8. 153, 8 (Plur.) I *156, 19. 22. *157, 2. 219, 13. 274, 29. 30. 275, 2. II 104, 12. — προφητικῶς I 141, 31. II 159, 26.

προφῆτις (τοῦ Ἀπόλλωνος): I 221, 28. II 155, 14 (ἡ ἐν Μιλήτῳ) I 124, 18 (Σίβυλλα) II 65, 12. — Plur. *II 259, 23.

προφιλοσοφεῖν (Pass.): II 189, 23.

προφορικός (λόγος): II 135, 19.

προωφελεῖν (Pass.): II 320, 12.

πρωτότυπον (πάντων ἀγαλμάτων) . . II 235, 4.

πταίειν (ἑκατέρωθεν): II 397, 10 (οἱ φθάσαντες μετὰ τὸ προσεληλυθέναι τῷ λόγῳ ἐπταικέναι) I 248, 5.

πταῖσμα (τῆς ἀρνήσεως): I 18, 6 (χαλεπώτερον) II 381, 1. — Plur. II 314, 27. 315, 23. 385, 10. 399, 22.

πτάρνυσθαι: I 367, 16. 17.

πτεροῤῥυεῖν: (I 314, 1.) II 114, 16. 17. 115, 14.

πτῶμα (τῆς ἀρνήσεως): I 37, 9.

πτῶσις: II 355, 16 (ἡ ἐν ἀρνήσει) I 44, 3 (τῶν Ἱεροσολύμων) . I 97, 4.

πτωχεία: II 173, 2 (πάντως μακαριζομένη) II 87, 14 (τοῦ νόμου) I 126, 18.

πτωχεύειν (ὁ νοῦς ἡμῶν): II 370, 3.

πτωχός (Ἐβίων τε γὰρ ὁ πτ. παρὰ Ἰουδαίοις καλεῖται) . . I 126, 19.

πύλη Plur. (τοῖς ἀνοσιωτάτοις καὶ ἐξωλεστάτοις τὰς πύλας ἀνοίγομεν): *I 258, 25 (τῆς ἀρετῆς) II 105, 25 (δικαιοσύνης) II 105, 24 (τοῦ παραδείσου) II 103, 3. — vgl. ἀνοιγνύναι. ⋌

πῦρ vgl. αἰώνιος ἀναλωτικός ἀναφλέγειν δίκη.

πυρετός (Plur.): II 396, 17.

πυρήν (ἐλαίας): (II 19, 29).

πύρινος (γλῶσσα ἀπὸ θεοῦ): II 240, 2.

πυροειδής (κύκλος): II 103, 4.

πυροῦν (Pass., πεπυρωμένος ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας): II 328, 20.

πύσμα (Κέλσου): II 138, 28.

πωγωνίας (Plur.): I 109, 31.

ῥαδιουργεῖν (τὸν Δευκαλίωνα): *I 314, 5. 315, 11. 13 (τὰ εὐαγγέλια) I 156, 8.

*ῥαπίζειν . . II 253, 4.

ῥεῖν (ῥέουσα δύναμις): *II 103, 15 (ἡ τοσαύτη ἔῤῥευσε τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐπιστροφή) II 116, 14. — ῥευστός (τὰ σώματα) . . II 367, 17.

ῥεπτικός (τὸ ἐπὶ τὸ κρεῖττον ῥεπτικὸν ἡμῶν): II 316, 14.

ῥητόν (εἱρμὸς τοῦ ῥητοῦ): II 302, 12 (εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος εἰρημένου) I 115, 6. ⋌

ῥητορικός (δεινότης): I 141, 24 (ἐγχείρησις) II 56, 31 (τέχναι) I 113, 28. — ἡ ῥητορική (ἡ ἐν τοῖς δικαστηρίοις καλινδουμένη) I 235, 27 (τὰ τῆς ῥητορικῆς θεωρήματα) II 128, 7.

ῥήτωρ: I 79, 16 (Ἀντιφῶν) I 294, 11 (Δημοσθένης) I 294, 10.

ῥομβοειδής (σχῆμα): II 107, 15.

ῥοπή (τοῦ αὐτεξουσίου): II 72, 11 (καιροῦ) I 7, 29 (πρὸς τὸ ὠφελεῖσθαι) II 71, 18.

ῥύεσθαι (τῆς αἰσχύνης): *I 161, 17 (τὸ ⟨τῶν⟩ ἀνθρώπων γένος ἐκ κακῶν) *II 149, 24 (ἀπὸ τῶν περιγείων δαιμόνων) II 276, 28 (ἀπὸ τῆς πλάνης) II 36, 2 (ἀπὸ τοῦ πονηροῦ) II 393, 9 ff. — Pass. I 4, 30 ‖ II 328, 17. 329, 1.

σαββατισμός: II 63, 2 (ἅγιος) . . . II 374, 20.

σάββατον: II 131, 19 (σωματικόν) I 133, 14. — Plur. I 128, 22. 302, 4 ‖ II 373, 6.

σαθρός (τὸ σαθρὸν τοῦ λογισμοῦ) . II 392, 10.

σαλπισμός . . II 342, 23.

σαρκικός (ἀσθένεια): I 238, 2.

σάρκινος (γλῶσσα): II 148, 20. — Plur. I 3, 4 (θυσίαι) . . . II 140, 25.

σάρξ: II 138, 8. 12. *186, 19. *189, 20 ‖ 363, 22. 30. 369, 13. 390, 10 (σ. καὶ αἷμα) II 363, 19 (αὐτῇ σαρκὶ καὶ αἵματι) II 99, 13. 26 (μετὰ σαρκὸς καὶ αἵματος) I 43, 11 (= αἶσχος) II 339, 10 (ἀνθρωπίνη) I 152, 24 (ἐν ἀνθρώποις) I 226, 9 (τροπικῶς = γῇ) II 173, 25 (τῇ σαρκὶ ἐνδεδεμένοι, von den Christen) *II 193, 2 (ähnlich) *II 196, 11 (τοῦ Ἰησοῦ) *I 237, 25 (κατὰ σάρκα) I 127, 20. 129, 22. II 138, 15. 240, 22 (τοῦ λόγου) II 239, 21 (ἐν σαρκὶ προσκυνεῖν) II 140, 25 (σαρκὸς ἡ φωνή) *II 186, 17. 188, 10. 27. — Plur. I 21, 16 ‖ 75, 17. II *15, 5. *19, 13 ‖ 390, 12 (ἀνθρώπεια) II 151, 34 (ζῴων) II 245, 27 (τοῦ Ἰησοῦ) *I 237, 20 (παι-

δίου) II 97, 25 (παιδίων) II 109, 9 (προβάτων σάρκας ἐσθίειν, von Jesus) *II 165, 1. 2 (σώματος) II 376, 16. — vgl. αἰώνιος ἀνάστασις ἀνθρώπινος ἀποστρέφεσθαι ἀσθένεια ἀσθενής ἑορτάζειν ἐσθίειν ζωὴ κατάστημα. ><

σατανᾶς: I 16, 20. 25, 18 ‖ *171, 20. *173, 21 ‖ II 300, 23. — vgl. Σατᾶν Σατανᾶς.

σατραπεία . . II 251, 17.

*σατράπης: II 250, 16. — Plur. II 250, 20. 21. 28. 251, 14.

σατυρικός (δράματα): II 158, 5.

σεβάσμιος (τιμή): II 4, 4. — σεβασμίως (ἀποδέχεσθαι) . . I 233, 8.

σεβασμός (Plur.): I 219, 25.

σέβειν (ἀγάλματα): *II 215, 28 (ἀγγέλους) *II 5, 26 (ἄνθρωπον) II 204, 20 (ἀρετήν) II 43, 16 (Dämonen) *II 222, 19. 228, 17. 230, 18. 271, 8 (τοὺς διακονοῦντας) II 4, 23 (Ἕλενον) *II 65, 16 (ἥλιον) *II 14, 24. 214, 25 (τὸ θεῖον) II 202, 12. 214, 2. 237, 26. 239, 2 (θεόν) II *99, 15. 24. 25. *212, 22. *218, 21. *234, 3. 292, 21 (ἄλλον θεόν) II 28, 14 (τὸν θεόν) II 6, 15. 17. 13, 24. 39, 8. 216, 24. *217, 10. *218, 27. *220, 3. *228, 12. *230, 22. *231, 10. *232, 1. 275, 14 [διὰ τοῦ υἱοῦ] II 224, 1 (τὸν μέγαν θεόν) *II 282, 15. 283, 17 (τὸν πρῶτον θεόν) I 42, 6 (mehrere Götter) *II 37, 2. 41, 29. 42, 3. 13. 229, 2 (νεκρόν) *II 186, 26. 190, 33. 217, 1 (τὸν πατέρα) II 231, 1. *7. *232, 18 (τὰ πάτρια) *II 41, 27 (Tiere) *II 28, 16. 17. 37, 6. 43, 6. 13. 55, 20 (ὕδωρ) II 42, 21 (τὸν Ὕψιστον) II 286, 12. ><

σεισμός (bei Jesu Tod): I 162, 14. *178, 22 (κατὰ τὴν πίστιν) I 53, 30. — Plur. (τῆς γῆς) I 160, 8.

σελήνη: I 13, 28 ‖ 347, 18. II *92, 17 ‖ 316, 1. 2. 373, 8 (= Ἄρτεμις) I 42, 8. — vgl. ἥλιος. ><

σεμνός (βίος): II 160, 6 (ὁ θεός) *II 124, 10 (Ἰησοῦς) I 232, 9 (Αἰγυπτίων οἱ λόγιοι) II 23, 3 (λόγοι) II 47, 2. 144, 13. 292, 20 (μαντεύματα) II 155, 16 (ὁμιλίαι) I 370, 21 (περίβολοι) II 151, 26 (Ἰουδαίων πολιτεία) II 45, 24. 152, 3 (φιλοσοφία) II 211, 11. — τὸ σεμνόν I 80, 23. *203, 14. 212, 8. 219, 21. 220, 25. 221, 16. 253, 17. 301, 26. 302, 10. II 158, 6 (τῆς ἡμετέρας ἀρχῆς) I 214, 13 (τῆς γραφῆς) I 15, 21. — τὰ σεμνά I 249, 9. 289, 31 (τὰ ἀληθῶς σ.) I 218, 3 (τῶν γραφῶν) II 88, 31 (Ἰουδαίων) II 47, 13. — σεμνότερος (ἑορταί) II 240, 12 (Neutr.) *I 216, 22. II 88, 31. 181, 10 [Plur.] I 251, 20. 286, 12. — σεμνότατος (λόγοι) I 307, 10 (μέρη) *II 5, 26 (Ξενοκράτης) I 260, 8 (Neutr.) II 117, 2. — σεμνῶς (ἀλληγορεῖν) I 310, 23 (βιοῦν) I 9, 27. — vgl. διδασκαλεῖον λατρεία μάθημα προπύλαιον. ><

σεμνότης: I 260, 19. 290, 5. II 158, 6. 200, 14 ‖ 392, 19 (θεολογίας) II 89, 15.

σεμνοφανής (τοῖς πρὸς προσιόντας σεμνοφανέσιν Αἰγυπτίων): I 215, 22.

σεμνύνειν (τὸν Ἀντίνουν): I 233, 14 (περὶ τῶν ζῴων, scil. Αἰγύπτιοι) I 71, 17. — Pass. (δόγμα) II 22, 18. — Med. (Αἰγύπτιοι) I 79, 29 (ὅσοι τῶν βαρβάρων σεμνύνονται ἐπὶ μυστηρίοις) I 310, 26 (Ἰουδαῖοι τῇ περιτομῇ) *II 52, 11 [ἐπὶ τῷ συῶν ἀπέχεσθαι] *II 53, 15. ><

σημαντικός (τὰ πράγματα, ὧν τὰ γενόμενα ἦν σημαντικά) . I 191, 19.

σημεῖον: I 205, 13. 365, 6. — Plur. I 7, 29 ‖ 174, 27. 175, 23. 177, 17. 18. 195, 17. 204, 11. 220, 27 (ἐν Αἰγύπτῳ) I 195, 17 (ἐπὶ τὰ ἐαρινὰ σ. μεθίστασθαι τὸν ἥλιον) II 309, 21 (τῆς μετὰ θάνατον ἐπιφανείας Ἰησοῦ) I 239, 23 (τῆς καθαιρέσεως διαβόλου) II 169, 4 (τῆς κολάσεως) *I 178, 24 (τοῦ ἁγίου πνεύματος) II 160, 24.

σημειοῦν (Med.): I 82, 17.

σήμερον (Bedeutung des Wortes im Vaterunser): II 372, 9 ff.

σίμβλος (Plur.): I 352, 13.

σίνεσθαι (τοὺς μὴ περιτεμνομένους αὐτῶν, scil. Ἰουδαίων) . II 52, 18.

*σιτεῖσθαι (σῶμα θεοῦ): I 124, 5. 6. 7.

*σκατοφαγεῖν (τί γὰρ ἄλλο ἦν θεῷ τὸ προβάτων σάρκας ἐσθίειν . . . πλὴν σκ.) . II 165, 2.

σκέμμα (Plur., διαλεκτικά): II 21, 19.

σκέπη: I 346, 9. 16 (φυσική) . . . I 346, 24.

σκευασία (τροφῶν): II 208, 28. 209, 5.

σκιά (ἀμενηνὸς καὶ ἀόρανής): II 338, 25 (οὐρανίου βίου) I 301, 10 (Ἰησοῦν ὤφθαι σκιάν) *I 218, 17. 220, 4 (ἡ Ἰουδαία καὶ ἡ Ἱερουσαλὴμ τῆς καθαρᾶς . . . γῆς) II 180, 8 (ὄνου) *I 203, 13. 204, 8. 206, 1. 6 (σώματος) II 280, 5 ‖ 337, 2 ff. — Plur. (ἐπακολουθοῦσαι) II 339, 30 (σωμάτων) II 338, 7 ff.

σκιρτᾶν . . . I 5, 15.

σκληρύνειν (διὰ τί σκληρύνει τὴν τοῦ Φαραὼ καρδίαν ὁ θεός): II 391, 5 ff.

σκνίψ (Plur.) . II 7, 24.

σκολιός Neutr. (τῶν ζῴων) II 87, 3 (οὐδὲν ἀγκύλον καὶ σκολιὸν βούλεσθαι θεόν) . . . II 285, 6.

*σκόλοψ (vom Kreuz Jesu): I 178, 21. 189, 21. 190, 5. 191, 23. 26. 192, 4. 5.

σκοτίζειν . . I 262, 31.

*σκότιος (σκότιον ἐγέννησε τὸν Ἰησοῦν, vgl. Homer, Il. VI 24) . I 79, 27.

σκοτισμός (τῆς κακίας): II 379, 23.
σκότος, ὁ und τό: *I 303, 21. 305, 15. II *5, 30. *9, 14. *66, 9. 73, 26. 97, 25. *136, 11. 13. 15. 18. *137, 5. 7. 10. 12. 16. 17. 156, 11 (τῆς ἀγνοίας) II 66, 14 (τῶν ἀσεβῶν δογμάτων) II 137, 8 (περὶ θεοῦ) II 221, 11 (bei Jesu Tod) *I 178, 22. 182, 7 (= κόσμος) I 44, 9 (λόγοι σκότους) . . . II 137, 5.
σκύβαλον Plur. (Celsus und Origenes aus Phil. 3, 8): I 128, 28. *II 124, 12.
σκυθρωπός (πράγματα): II 219, 8. — τὰ σκυθρωπά II 16, 24. 17, 1. — Compar. (ἀγωγαί) I 341, 10 (κατάστημα) I 27, 17. — τὰ σκυθρωπότερα II 247, 17.
*σκυτεῖον . . . I 251, 7.
*σκῦτος (ἅγιον): II 104, 2. 106, 14.
*σκυτοτόμος: II 103, 24. 106, 13. — Plur. (von den Christen) I 250, 16. 251, 16. 252, 21. 24.
σκώληξ (Celsus spottend von den Christen): *I 294, 8. 15. 17. 298, 30. — Plur. I 330, 18. II 7, 24 (Celsus von den Christen) *I 292, 20. 28. 32. 293, 4. 8. 294, 6. 14. 19. 24. 31. 295, 1. 2. 19. 23. 31. 296, 13. 29. 297, 30. 299, 5. 26. 300, 4. 15. 25. *II 15, 6. 20, 25.
σμύρνα (σφαῖρα σμύρνης): *I 372, 2 (ὡς τεθνηξομένῳ τὴν σμύρναν, scil. προσήνεγκαν οἱ μάγοι τῷ Ἰησοῦ) . I 111, 23.
σοφία: II 35, 11. 73, 27. *212, 13. 234, 28. 235, 2. *243, 28 ‖ 317, 23. 377, 16 (ἀληθής) I 264, 1 ff. (ἀληθινή) *II 284, 20 (ἀμάραντος) II 11, 5 (ἀνθρωπίνη . . . θεία) *II 82, 21 ff. (τὴν ἐν ἀνθρώποις σοφίαν μωρίαν εἶναι παρὰ θεῷ, sagen die Christen nach Celsus) *II 82, 12 (ἀπόῤῥητος) II 18, 11 (βαθυτάτη) I 26, 7 (γυμνή) I 13, 14 (δυσθεώρητος) II 139, 16. 18 (Ἑλληνική) I 243, 14 (= ἐπιστήμη θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων) I 263, 25 (θεοῦ) I 47, 15 ‖ II 369, 29 (τοῦ θεοῦ) I 279, 16. 280, 25 ‖ II 364, 24. 370, 10 (ἐν τοῦ θεοῦ σοφία) II 345, 21 (θήλεια) II 43, 19 (göttliche) II 11, 14. 16, 23. 31, 1. 2. 77, 20 (ἡ ἐν τῷ κόσμῳ) *I 61, 20 (σοφίας κτῆσις, ἀδύνατον τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ὑπάρχον) II 297, 7 (πνεῦμα σοφίας) I 46, 12 (ἡ ἐν πνεύματι) II 301, 15 (= Προυνικός der Valentinianer) II 104, 23 f. (σοφία . . . σοφόν) II 183, 15 (χρήζειν σοφίας) I 273, 15 (= Χριστός) I 137, 25. II 79, 25. 175, 12 u. s. w., vgl. im Stellenregister Luk. 11, 49. ✕
σόφισμα: I 149, 5. 6. 150, 10. 11. — Plur. I 174, 7. 9. 236, 4. 264, 4. 7. 10.
σοφισμάτιον (Plur.): I 264, 10.
σοφιστεία (ἡ παρ' Ἕλλησι πανοῦργος σ.): I 235, 26.
*σοφίστρια (Σειρῆνες): II 67, 22.
σοφός: I 263, 30. II 119, 18 (ἄνθρωπος) II 250, 25 (γυνή) II 157, 25 („μηδεὶς προσίτω . . σοφός" sagen die christl. Lehrer nach Celsus) *I 239, 28. 245, 3 ff., vgl. I 244, 15. — Plur. II 187, 8. 16. 215, 27. 228, 14 (ἄνδρες, bei Celsus) *II 193, 29. 276, 14 (οἱ σοφοὶ ἀποτρέπονται τὰ ὑφ' ἡμῶν [scil. Χριστιανῶν] λεγόμενα) *I 263, 23 (= Christen) I 240, 18 ff. 243, 14 ff. (παρ' Ἑβραίοις) II 121, 16 (ἔθνη) *I 72, 3 (Ἑλληνικοί) II 239, 4 (Ἑλλήνων) I 245, 25. II 208, 13. 209, 18. 249, 29 (ἐν Ἕλλησι) II 74, 6 (ἡμῶν, d. h. Moses u. die Propheten) II 74, 12 (καθ' ἡμᾶς, d. h. Paulus u. at. Autoren) II 200, 29 (κατάλογος . . . σοφῶν) I 68, 26. 32. ✕
σπάνιος (σπάνιοι καὶ . . . τῶν σπανίων σπανιώτεροι): II 354, 12. 13. ✕
σπαραγμός (Πενθέως): I 160, 30.
σπαράσσειν Pass. (Διόνυσος): I 286, 13 (τὸ Ἰουδαίων ἔθνος) I 160, 29 (Πενθεύς) . . *I 160, 26.
*σπαργᾶν . . I 354, 6.
σπαργανοῦν Pass. (φάτνη, ἔνθα ἐσπαργανώθη, scil. Ἰησοῦς) . . I 102, 13.
σπείρειν (κενῶς): II 46, 6 (τὸν λόγον) I 143, 1 (παραδόξως τὸν ἑαυτοῦ λόγον) I 163, 14. — Pass. (von Jesus) *I 123, 20. 21. 124, 1. 2. 3 (von den Juden, ἐπὶ πλῆθος ἐν Αἰγύπτῳ) *I 320, 11 (πνεῦμα) *II 142, 23 (Χριστιανοί, εἰς πλῆθος) *I 210, 16. 211, 19. — τὸ σπειρόμενον II 19, 25. 20, 2. 23, 14 (Plur.) II 19, 31. 33.
σπέρμα: II 19, 27. *182, 24. *271, 22 (Ἀμβροσίου) I 36, 3 (σωματικόν) II 337, 16. — Plur. (τῆς ἀνδρείας ἐν ἡμῖν) I 348, 23 (ἀνθρώπινα) II 46, 7 (ἀρετῆς) I 294, 18 (θειότερα) I 89, 15 (Σωφρονίσκου) II 22, 3. ✕
σπερματικός vgl. λόγος.
σπήλαιον (τὸ ἐν Βηθλεέμ): I 102, 12. 13. 15.
*σπορά (θεία): I 121, 7. 16 (πρώτη) I 303, 19. 305, 3. 14.
σταθηρός (τὸ ἐφ' ἡμῖν ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἄστρων) . . II 316, 7.
στασιάζειν: I *207, 14. 16. 23. 226, 2. *II 228, 21 (πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Αἰγυπτίων) *I 206, 18. 22 (πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Ἰουδαίων) . . . *I 208, 1.
στάσις: *I 208, 3. 4. 11. 213, 16. 30. 214, 1. 7 (ἀρχηγέτης τῆς στάσεως) *II 231, 8. 23 (ἀρχὴν ἔχον τὴν στάσιν, scil. στασιῶδες πλῆθος Αἰγυπτίων = Ἑβραίους) *I 207, 16 (ähn-

lich) *I 207, 30. 209, 20 (περὶ τὸν Ἰησοῦν) II 234, 11 (συνεῖναι τῇ στάσει) II 265, 21 (τῇ στάσει συνγνοσεῖν) *II 264, 5 (περὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου) *II 232, 23 (περὶ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ) II 230, 28 (στάσεως φωνή) *II 222, 3. 224, 28. — Plur. *I 210, 17. 211, 20. 212, 11.
στασιώδης (πλῆθος Αἰγυπτίων) . . . *I 207, 15.
σταυρός: I 82, 32. 119, 15. 164, 28. 180, 20. 183, 18. 192, 1. *II 103, 22. 106, 1. 6. — vgl. σκόλοψ.
σταυροῦν (Ἰησοῦν): I 167, 2. 291, 26. — Pass. I 82, 2. 169, 12. 190, 10. 229, 10 (θεόν) II 167, 14 (Ἰησοῦς) I 82, 23. 160, 8. 169, 11. 180, 8. 12. 19. II 257, 6 (Ἰησοῦς Χριστός) . . . I 215, 26.
στέγος (ἀπὸ [οἰκήματος] στέγους αὐτὸν [scil. Φαίδωνα] μετήγαγεν εἰς φιλόσοφον διατριβὴν ὁ Σωκράτης): I 116, 21; vgl. I 260, 5.
στενοχωρεῖν Pass. (Bedeutung des Wortes): II 393, 20 (ὁ λόγος) II 27, 18.
στέφανος (τοιούτου θρόνου): I 17, 26. — Plur. II 158, 14.
στοιχεῖον (ἰσχυρότερον τῶν ἄλλων = πῦρ): II 288, 23. — Plur. (ἐτυμολογίας) I 74, 14 (τὸ ἰσοστάσιον τῶν στοιχείων) I 334, 11 (πέμπτης παρὰ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα αὐτὸν [scil. τὸν αἰθέρα] εἶναι φύσεως) . . . I 329, 14.
στολή (ἱερατική): II 54, 23.
στόμιον (τὸ τῆς Κασταλίας): II 155, 14 (Πύθιον) I 221, 28.
στρατεύειν (τοὺς ἱερεῖς): II 291, 1. — Med. I 158, 14. II 291, 2. 5. 10. 14 (ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ) II 290, 28 (κατὰ τῶν πατέρων) I 69, 11 (ὑπὲρ τῶν πατρίων) II 177, 12. — metaph. (καθ' ἑκάστης ἀρετῆς) I 6, 21.
*στρατηγεῖν (⟨ὑπὲρ⟩ πατρίδος) . . II 291, 17.
στρατηγία . . II 251, 17.
στρατιά (ἀγγέλων): II 339, 19 (οὐρανία) II 283, 22.
στρατικός (Plur., τῶν κατὰ πόλεις ἀρχόντων καὶ στρατικῶν καὶ δήμων): I 79, 1.
στρατόπεδον (τῶν δαιμόνων): II 243, 15 (εὐσεβείας) II 291, 15 (τοῦ πονηροῦ) . II 259, 5.
στρεβλοῦν (τὸ σκέλος): *II 203, 21 (τὸ σῶμα) *II 271, 5. — Pass. (δι' εὐσέβειαν) . . II 271, 9.
στρεβλωτήριον (Plur.): I 15, 16.
*συγγένεια (τοῦ αὐτοῦ λόγου) . . . I 66, 24.
συγγεννᾶν Pass. (ὅτι πάνυ χαλεπόν ἐστιν ἀπὸ ψυχῆς ἀνατρέπειν σχεδὸν συγγεννηθέντα καὶ συντραφέντα δόγματα): I 128, 24.
σύγγραμμα (= Ἰάσονος καὶ Παπίσκου ἀντιλογία): I 325, 17 (Ἰησοῦ . . . μηδὲν περὶ ἑαυτοῦ σ. καταλελοιπότος) I 95, 9 (= Jesus Sirach) II 77, 12 (Κέλσου) I 54, 6. 55, 14. 202, 6. 272, 8. 273, 2. 9. 12. 277, 1. 4. 333, 28. II 1, 3. 7. 3, 22. 96, 21. 110, 2. 220, 6. 293, 3. 13 (περὶ κομητῶν Χαιρήμονος) I 110, 7 (des Origenes) II 52, 7. 89, 16. 153, 8. — Plur. (τὰ περιέχοντα ἀλληγορίας) I 325, 1. *9 (= Schriften des A. T.) II 121, 20 (christliche) *I 195, 7. 10. 199, 19 (der Häretiker) II 123, 2 (Κέλσου) I 51, 6 (μαγικά) I 304, 2 (Μωϋσέως) I 328, 5 (Νουμηνίου) I 324, 20 (Φίλωνος) I 324, 12 (Χρυσίππου) I 141, 8. 321, 6. 8. ✕
συγγραμμάτιον: I 325, 18.
συγγραφεύς: I 307, 3. — Plur. I 310, 27. 322, 7 (Ἕλληνικοί) . I 281, 26.
συγγραφικῶς (ἀγωνίζεσθαι) . . . I 55, 6.
συγκαταβαίνειν (τοῖς νηπίοις τοὺς διδασκάλους): I 282, 22 (ὁ θεὸς . . . τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει σ. τῷ Ἰησοῦ εἰς τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον) I 277, 26 (ὁ θεὸς σ. τῇ προνοίᾳ καὶ τῇ οἰκονομίᾳ τοῖς ἀνθρωπίνοις πράγμασιν) I 284, 18 (θεὸς . . . προνοητικῶς σ. τοῖς ἀνθρώποις) II 13, 2 (συγκαταβαίνοντα καὶ ταῖς ὑποδεεστέραις ἕξεσιν ἰδιωτῶν ἀνδρῶν, scil. Ἰησοῦν) II 192, 17 (ὁ λόγος . . . συγκαταβαίνων . . τῷ μὴ δυναμένῳ . . . βλέπειν) I 285, 18 (ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἡμῖν συγκαταβαίνων) II 350, 20 (ἡ προνοουμένη θεία φύσις . . . συγκατέβη τῇ ἰδιωτείᾳ τοῦ πλήθους τῶν ἀκροωμένων) . . II 210, 20.
συγκαταλέγειν: I 66, 27.
συγκαταριθμεῖν: I 231, 29. — συγκαταριθμητέον I 62, 14. — Pass. I 15, 23. 30, 13.
σύγκλητος (βουλή): I 201, 13. 302, 25. II 93, 13.
συγκροτεῖν (ἐπιμελέστατα ἑαυτούς): II 392, 29 (ἴδιον στρατόπεδον εὐσεβείας) II 291, 15. — Pass. (δικαστήριον) I 118, 14 (μέγα θέατρον) I 16, 24.
συγκρούειν (δύο λέξεις ἀποστολικάς): II 374, 1.
συγκτίζειν (χορίου συγκτιζομένου τῷ παιδίῳ): I 344, 4.
συγκτικός (λογισμοὶ οἱ ἀπὸ κακίας): II 174, 13.
συγχωρεῖν (εἰδωλολατρείας): II 381, 14. ✕
συγχωρητικῶς (λέγειν περὶ τοῦ σωτῆρος): II 57, 3.
συλλαβή (Plur.): I 42, 14.
συλλαμβάνειν (ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ Ἰωσὴφ παρθένος συνέλαβε τὸν Ἰησοῦν): I 84, 6 (διὰ πάθους γυναικείου) . . . I 86, 25.
*συλλήπτης (Plur.): I 166, 26.
σύλληψις (ἡ ἐξ ἁγίου πνεύματος): I 123, 24 (ἡ παράδοξος ἀπὸ ἁγίου πνεύματος) . . I 84, 1.
συμβασιλεύειν (συμβασιλεύ-

οντος τῷ πατρὶ τοῦ Χριστοῦ) . . II 357, 6.
συμβολικός (μορφαὶ δαιμόνων): II 277, 10. — Neutr. I 191, 13 (Plur.) II 330, 9. — συμβολικῶς I 61, 26. 65, 13. 370, 27. II 105, 32. 180, 8 ‖ 400, 25.
σύμβολον: I 179, 16. 190, 8. II *92, 3. 5. 101, 15. 104, 25. 195, 26 ‖ 396, 23 (τὸ σ. τοῦ ἀποκεκαθάρθαι ἀναλαμβάνειν) I 247, 10 (τῆς πρὸς θεὸν εὐχαριστίας) II 274, 7 (= Ἠλίας) II 138, 25 (τῆς θειότητος) I 229, 27 (περιτομῆς) II 104, 22 (τῆς τοῦ θεοῦ πόλεως) II 45, 25. — Plur. I 13, 14 ‖ 111, 22. *157, 19. 170, 12. 236, 17. 302, 6. *359, 23. II 47, 26. 53, 17. 84, 16. *92, 20. *93, 27. 151, 4 (θεοῦ) I 216, 6 (μεγάλων μυστηρίων) I 292, 8 (τεράστια) *II 259, 27. ✕
συμμαρτυρεῖν . I 33, 19.
σύμμορφος Plur. (τοῦ θανάτου Ἰησοῦ): I 190, 17 (τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ τοῖς . . . συμμόρφοις ἐφιζάνει) . . . II 236, 1.
συμπάθεια . . II 301, 14.
συμπαθής (Neutr.): I 353, 23.
συμπαρακαλεῖν (τοῖς παρακαλοῦσιν) . II 320, 22.
συμπέρασμα: I 147, 30. 148, 1.
συμπεριφέρειν Pass. (τοῖς πολλοῖς) . . II 215, 19.
συμπεριφορά (δειλίαν, ἣν περ ὀνομάζει συμπεριφοράν): I 7, 17 (κατὰ συμπεριφορὰν σέβειν ἀγάλματα) . . . II 215, 28.
συμπληροῦν (τὴν Ἑβραίων διάλεκτον): I 207, 18 (τὸν λόγον) II 383, 30. ✕
συμπλήρωσις (λόγου): *I 355, 16 (τοῦ λόγου) II 46, 11.
συμπνεῖν (metaph.): I 73, 25. 80, 2. II 237, 1 ‖ 324, 7. 337, 18. 370, 20.
συμπολιτεύεσθαι (ἀνθρωπίνη ἀσθένεια): I 24, 2 (ὁ θεός) . . *I 316, 6.
συμπόσιον (Plur.): II 343, 7.
σύμπτωμα Plur. (μεγάλα ἐπὶ γῆς): I 110, 10 (χαλεπά) . . . I 220, 31.
συμφιλοπονεῖν: I 66, 27.
συμφρονεῖν (von den Juden): I 206, 27 (Κέλσῳ) II 27, 10 (εἰς ἕνα σ. νόμον) *II 288, 15. 21 (τοὺς τὴν Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην καὶ Λιβύην . . . οἰκοῦντας) *II 290, 10.
συμφωνεῖν (εἰ μὴ μόνον ὡς νῦν πάνυ ὀλίγοι συμφωνοῖεν ἀλλὰ πᾶσα ἡ ὑπὸ Ῥωμαίων ἀρχή, d. h. im christl. Glauben): II 286, 17. ✕
συμφωνία: II 230, 1 ‖ 355, 12 (τῶν τριῶν εὐαγγελιστῶν) I 191, 3 (μετὰ πάσης σ. εὔχεσθαι) II 286, 21 (τῶν λογικῶν ζῴων) II 286, 16 (τῶν ὅλων) II 366, 20 (ἡ Χριστιανῶν . . πρὸς φιλοσοφίαν σ.) I 350, 23.
συναγωγή (ἀνθρώπων ἀσεβῶν καὶ πονηρῶν ἀγγέλων): II 400, 5. = Synagoge der Juden (διαφορὰ ἐκκλησίας καὶ συναγωγῆς) II 343, 13 ff. (σ. ὑπὸ ἑκατοντάρχου οἰκοδομουμένη) II 343, 20. — Plur. II 302, 20 (βιβλία . . Ἰουδαϊκὰ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν ἀναγινωσκόμενα) . . II 93, 18.
συναγωγικός (κατάστασις): II 345, 8.
συναγωνιᾶν (τῷ ἐπικήρῳ ἡμῶν γένει): (II 280, 14.)
συναγωνίζεσθαι: I [16, 26.] 37, 13 ‖ II 322, 17.
συναγωνιστής . I 33, 18.
συνάδειν (διήγησις): I 286, 17 (τοῖς θείοις νόμοις) II 242, 19 (τοῖς προειρημένοις) . . . II 3, 4.
συναδόντως: I 349, 17.
συναίσθάνεσθαι: I 66, 20. 164, 6. 197, 18 (τῆς ἰδίας ἁμαρτίας) I 258, 4. — Aor. Pass. II 247, 14. 276, 10.
συναλσθεσθαι (τῶν ἀξίων): II 280, 7 (τῆς ἀνθρωπίνης βραχύτητος) I 258, 18; vgl. συναισθάνεσθαι und Nachträge.
συναναγεννᾶν (ἀδελφοὶ ἐν Χριστῷ ἡμῖν συναναγεγεννημένοι): II 376, 8.
συναναλαμβάνειν (τῷ σώματι καὶ τὰ ἀλγεινά, scil. Ἰησοῦς): I 152, 24 (χαρτερίαν ὡς μεγίστην ἀρετὴν ταῖς ἄλλαις) II 281, 2.
συνανατρέπειν (Pass.): I 148, 1.
συνανέρχεσθαι (τῷ Ἰησοῦ τρεῖς ἀποστόλους): II 146, 25.
συναπεκδύεσθαι: I 39, 23.
συναποβάλλειν (τὸ δόγμα): II 266, 15.
*συναποθνήσκειν (von den Jüngern Jesu): I 167, 19 (νῦν δὲ ὑμεῖς [scil. Χριστιανοί] αὐτῷ [scil. Ἰησοῦ] συναποθνήσκετε) I 167, 21.
συνάπτειν (τὰ ὀνόματα τῇ τοῦ θεοῦ προσηγορίᾳ): I 303, 31. — συνημμένα (von philosophischen Schlussformen) II 166, 11 ff. ✕
συνασεβεῖν (τοῖς ἀσεβῆ περὶ θεοῦ φρονοῦσι): I 72, 20.
συνασωτεύεσθαι: I 260, 7.
συνδοξολογεῖσθαι: II 401, 15.
συνέδριον . . II 98, 19.
συνειδέναι: I 258, 7. 371, 7 ‖ II 384, 5. 396, 9. — τὸ συνειδός I 37, 8 ‖ 96, 16. 232, 23. 235, 22. 258, 32 ‖ II 300, 14. 315, 24 (εὐσεβές) . . . II 278, 21.
συνείδησις: I 220, 20. 21. 326, 5. II 1, 7 (καθαρά) II 234, 20.
συνεκδοχικῶς (φησι): I 347, 13 (δηλούμενα) I 347, 14.
συνέλευσις (ἁγίων): II 400, 20.
συνεξακούειν Pass. (τῷ Διΐ . . ὁ Κρόνου καὶ Ῥέας υἱός . . .): I 75, 23 (τῷ Ἀπόλλωνι ὁ Λητοῦς καὶ Διὸς υἱός . . .) I 75, 26.
συνεπιδημεῖν (τῆς θείας φύσεως „ἀπαύγασμα“ καὶ „χαρακτὴρ“ τις ἐνανθρωπούσῃ ψυχῇ ἱερᾷ τῇ τοῦ Ἰησοῦ συνεπιδημήσει τῷ βίῳ) . . . II 168, 16.
συνεργεῖν: I 205, 14. 235, 12. 246, 3. 352, 21. 354, 3. II 26, 21. 24 ‖ 370, 19.

381, 8. 393, 3 (τῇ καρποφορίᾳ) II 354, 28 (τῇ σωτηρίᾳ) . . II 314, 17.
συνεργία (δαιμονίου): I 228, 14 (ἀπὸ δαιμόνων) II 116, 28 (ἀπ' αὐτοῦ τοῦ διαβόλου) II 116, 29 (τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διαβόλου) II 116, 25 (τοῦ λόγου θεοῦ) . . . II 393, 23.
συνεργός (τοῦ ἀγγέλου ἄγγελος θεοῦ): II 61, 25 (κρείττων) II 314, 21 (πνεῦμα) II 297, 5. — Plur. I 321, 2.
συνεσθίειν (μετὰ τῶν ἐθνῶν) . . . I 127, 24.
σύνεσις (μέγα βοήθημα ἡμῖν δέδοται): I 348, 8 (κρατοῦμεν διὰ τὴν σύνεσιν τῶν θηρίων) I 348, 11 (ähnlich) I 350, 15. ✕
*συνεστιᾶσθαι (δαίμοσι): II 243, 27. 246, 10. 12. 16. 18. 247, 33. 248, 9.
συνέστιος Plur. (ἀγγέλοις): II 370, 2 (δαιμόνων) *II 243, 28. — Subst. *I 148, 14. 151, 22.
συνεύχεσθαι (ὁ ἄγγελος τῷ ἀνθρώπῳ): II 252, 3 [ἡμῖν] II 324, 11 (οἱ ἄγγελοι τοῖς ἀνθρώποις) II 280, 11 (ὁ ἀρχιερεὺς τοῖς γνησίως εὐχομένοις) II 321, 15 (ἀνθρώποις . . . εὐχομένοις τῷ θεῷ μυρίαι ὅσαι ἄκλητοι συνεύχονται δυνάμεις ἱεραί) II 280, 13 (λόγος θεοῦ συνεύχεται πρὸς τὸν πατέρα τῷ . . .) II 320, 19.
*συνευωχεῖσθαι (θεῷ): I 148, 16. 151, 20.
σύνθεσις (ἡ παρὰ τοῖς γεωμέτραις καλουμένη): II 194, 26. ✕
σύνθετος (ἄνθρωπος): II 133, 18. 176, 5. 240, 18 (ἀνάγκη σύνθετον εἶναι τὸν θεόν . . . ὅπερ οὐδεὶς ἡμῶν φησι) II 133, 24 (Ἰησοῦς ὁ σύνθετος) I 146, 11; vgl. I 121, 1 [σ. ἐκ θεοῦ καὶ ἀνθρώπου θνητοῦ] I 111, 21 [σύνθετόν τι χρῆμά φαμεν αὐτὸν γεγονέναι] I 119, 21 (ἔν ἐστι τὸ ποτε σύνθετον πρὸς τὸν λόγον τοῦ θεοῦ) I 137, 3.
συνθήκη: I 371, 8. — Plur. I 11, 24. 26. 16, 15. 17. 19 ‖ *56, 2. 3. 9. 12. 16. 18. 21. 140, 26. 151, 25. II 54, 21. *111, 16. 286, 25. 28.
σύνθημα: II 249, 25 (Χριστιανῶν) *I 213, 13. 19. 214, 3. *II 234, 17. 238, 5.
συνθιασώτης (Plur.): I 281, 5.
συνθριαμβεύειν: I 39, 24.
σύνθρονος (εὐσέβειαν καὶ τὰς συνθρόνους ταύτης ἀρετάς) . . I 246, 19.
συνιστάνειν (τὴν Ἰησοῦ θείαν διδασκαλίαν): I 96, 17; sonst nur συνιστάναι.
*συννοεῖν (τῇ στάσει): II 264, 5.
συνοδεύειν: II 399, 3 (ἄγγελοι κυρίου) II 399, 16 (Ἰησοῦ συνοδεύοντος ὑμῖν ἐπὶ τὸν παράδεισον) I 34, 4.
σύνοδος (διπλῆ, ἀνθρώπων ἀσεβῶν καὶ πονηρῶν ἀγγέλων): II 400, 3. — Plur. (ἄστρων) . . I 281, 19.
συνουσία: II 199, 16 (παράνομος) I 296, 4. — Plur. II 199, 15.
συνουσιάζεσθαι: I 86, 24.
*σύνταγμα (ἄλλο, des Celsus) . . . II 293, 8.
σύνταξις: I 191, 21. II 241, 10 (πρὸς τὸν Κέλσον) II 122, 18. 123, 7. 126, 24. — Plur. . . II 122, 16.
συντάσσειν (συντέτακται γὰρ ἡμῖν περὶ ἀναστάσεως ἐν ἄλλοις): II 21, 12 (περὶ ἧς [scil. τῆς κλίμακος] καὶ τῷ Φίλωνι συντέτακται βιβλίον) II 91, 26. ✕
συντέλεια (αἰώνων): II 374, 2 (τοῦ ἐνιαυτοῦ) II 374, 10.
*συντράπεζος (Plur.): I 148, 17. 152, 7.
συντρέφειν Pass. (συντραφέντα δόγματα): I 128, 24 (τῷ νόμῳ) I 128, 17 (πνεύματα) . II 245, 8.
σύντροφος (δόγματα): II 262, 23 (φωνή) I 207, 20.
συντυχία (ἀτόμων): I 345, 9 (κατὰ συντυχίαν) I 312, 26. 345, 10.
συντυχικῶς (ταῦτα συμβαίνειν) . . I 344, 21.
συνυμνεῖσθαι: II 401, 16.
συνυφαίνειν Pass. (θεία καὶ ἀνθρωπίνη φύσις Ἰησοῦ): I 226, 14.
συνυφής (εἰρμός): I 75, 6.
συριάζειν (τοὺς αἰγυπτιάζοντας ἢ τοὺς συριάζοντας) . . . II 210, 14.
συσπείρειν (ἢ συσπαρεῖσαι τοῖς σώμασιν ἐπιδιαμένουσιν, scil. αἱ ψυχαί) . . . I 300, 11.
συσσέβειν (τῷ θεῷ τὸν οὐρανόν) . . II 6, 18.
σύστασις: I 233, 10. 284, 22 (πρὸς τοὺς ἀγγέλους) I 33, 5 (τοῦ Ἰησοῦ) I 100, 12 (τοῦ νεανίσκου) II 78, 14 (πρώτη) *II 15, 12. 24, 9 (τοῦ σώματος) I 89, 15 (ἀρχῆθεν Χριστιανῶν) II 262, 16. 265, 1 (εἰ στάσις ἦν τῆς συστάσεως Χριστιανοῖς ἡ αἰτία) I 208, 4. — Plur. I 6, 7 (αἱ περὶ τοῦ Χριστέου) I 225, 22 (ἄλες γάρ εἰσι τηρητικοὶ τῶν ἐπὶ γῆς συστάσεων τοῦ κόσμου) II 287, 3 (προφητεῖαι, τῆς τιμῆς Ἰησοῦ) . . . II 227, 23.
σύστημα (τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς = κόσμος): II 129, 29 (ἐν ἑκάστῃ πόλει ἄλλο σ. πατρίδος . . .) II 292, 3 (ἴδιον πολιτείας) II 177, 11 (τῆς πολιτείας) II 177, 4 (φιλοσόφων) II 253, 12 (Χριστιανῶν) I 216, 14. — Plur. II 219, 13.
συστολή: I 5, 17. 42, 15.
*συστρατεύειν (βασιλεῖ): II 290, 17. — Med. II 291, 13.
*συστρατηγεῖν: II 290, 18.
*σφάζειν Pass. (οὐρανός . . . γῆ . . . πολλοί): II 103, 16. 17. 105, 4. 5. 6.
σφαῖρα (σμύρνης): *I 372, 2. — Plur. (αἱ κατωτέρω) I 109, 30 (τῶν . . . πλανήτων) . . II 91, 17.
σφαιροειδής (τὰ τῶν ἐπουρανίων σώματα): II 397, 5.

σφάλλεσθαι (περὶ πολλά γε τῆς ἀληθείας δόγματα): II 192, 1 (ἀσεβέστατα, von den Christen) *II 110, 20. 113, 12. — ἐσφαλμένος (δόγματα) II 213, 3 (δόξα) *I 281, 22. 283, 27. — οἱ ἐσφαλμένοι I 11, 12. 43, 3 ‖ 164, 17. II 122, 31 (ἀπὸ τῆς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εὐσεβείας) II 238, 8. ✕
σφάλμα: I 291, 7. II 106, 8. — Plur. (τὰ σφ. ἀναλαμβάνειν, scil. ὁ θεός) I 339, 5 (διὸ καὶ τὰ τοσαῦτα παρ' ἀνθρώποις ἐστὶ περὶ θεοῦ σφ.) II 195, 5.
*σφετερίζεσθαι (τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν): II 111, 3 (τὸ λεχθέν) II 161, 19. 162, 15. 163, 1.
*σφραγίζεσθαι: II 97, 4.
σφραγίς: *II 97, 3 (ἡ καλουμένη παρὰ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς) . II 97, 1.
σχῆμα: II 54, 24 (οὐ μετέχει σχήματος ὁ θεός) *II 134, 15; vgl. II 349, 25 (περιτιθέναι τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ) I 308, 2 (ἱστορίας) II 32, 20 (μύθου) I 308, 30. 312, 17 (πελεκοειδές) II 107, 11 (vom Rhetor) I 70, 3 (ῥομβοειδές) II 107, 15 (τῆς σχέσεως τῶν ἀστέρων) II 22, 24 (τοῦ σώματος) I 173, 26 (τετράγωνον) *II 103, 2. — Plur. II 214, 9 (τῶν χερουβίμ) . II 89, 12.
σχηματίζειν Pass. (τῶν ἐπουρανίων τὰ σώματα): II 397, 4 (ὕλη) II 214, 7.
σχηματισμός Plur.: II 22, 23 (δαιμόνιοι) *II 109, 1.
σχίζειν (τὴν . . . ψυχὴν . . . ἀπὸ τοῦ ἑνὸς . . . θεοῦ): II 4, 4. — Pass. (von den Christen) *I 210, 16. 211, 20 (τοῦ θεοῦ) II 278, 22.
σχοινίον vgl. ἀθανασία.
σχολή (εἰς τὸν λόγον): II 211, 4 (πρὸς τὸ ἀκούειν τῶν θείων νόμων) I 302, 4. — Plur. (πολλαί, von Sokrates ausgehend) I 213, 5.
σώζειν: I 288, 24. *II 161, 9 (τοὺς ἀγαθούς) I 163, 13 (τοὺς ἀνθρώπους) I 213, 21 (τὴν εἰκόνα τοῦ πατρός) II 139, 7 (λόγος σώζων) I 262, 15. II 138, 6 (ὑμᾶς) *I 268, 1 (τὴν ψυχήν) I 12, 24. — Pass. *I 279, 9. II 105, 4. 136, 25. *138, 2. 29 ‖ 310, 12. 390, 16 (καὶ τοὺς ἁπλουστέρους) II 83, 31 (τὰ βιβλία, scil. τῶν σοφῶν Κέλσου ποιητῶν) I 70, 9 (εὐσέβειαν) I 336, 6 (τὸ ἐφ' ἡμῖν) I 337, 16. 339, 25 (πίστευσον, εἰ σωθῆναι θέλεις) *II 81, 1. 11 (ἴχνη τοῦ ἁγίου ἐκείνου πνεύματος . . . παρὰ Χριστιανοῖς σῴζεται) I 96, 6. ✕
σῶμα: I 21, 12 ‖ 154, 5. 166, 8. 174, 20. 186, 17. *228, 24. 255, 17. 285, 17. 288, 4. 294, 1. 300, 11. *325, 12. 14. *326, 24. 25. *328, 29. 30. *329, 2. 22. 24. *330, 24. 28. *331, 6. 7. 8. 9. 10. 12. 24. 26. 27. 30. 348, 10. 354, 14. II *15, 10. *24, 1. 5. 6. 7. 25, 19. 31, 8. 39, 3. 5. 74, 19. 88, 6. *97, 8. 114, 6. 120, 1. 2. 4. 133, 18. 21. 22. 134, 1. 2. *139, 2. 22. 29, 32. *140, 9. 10. 11. *141, 12. 13. 22. 31. *142, 14. 21. 25. 28. 29. *143, 12. *144, 17. *146, 15. 17. 156, 5. 19. 24. 168, 19. 183, 1. *30. *31. *184, 2. 3. 21. 24. *185, 2. 3. 5. 188, 22. 24. 189, 17. 194, 12. 240, 21. 246, 3. 247, 23. 258, 27. *265, 1. 2. 18. *275, 7. *277, 6. 14. *278, 23. *280, 4 (ἀγεννές) I 163, 23 (ἅγιον) II 249, 8 (αἰθέριον) II 316, 18 (ἀναστῆναι μετὰ τοῦ σώματος τὸν Ἰησοῦν) *II 142, 12 (ἀναστήσεσθαι ἐν σώματι) *I 199, 12 (ἀνίστασθαι αὐτῷ σώματι) *I 178, 19. 181, 7 (ἐν σώματι ἀντιτύπῳ ἐγηγέρθαι) I 183, 25 (ἄρτοις ἐσθίομεν σῶμα γενομένους) II 249, 7 (αὐγοειδές) I 183, 9 (ἄψυχον) II 389, 30 (γεῶδες) II 157, 13 (γήϊνον) I 4, 21 ‖ 222, 2 (von Dämonen beherrscht) *II 274, 24 (πᾶν σῶμα διαιρετόν) II 351, 7 (ἐν σώματι) I 13, 26 ‖ 166, 7. *192, 18. 293, 21. II 58, 26. 131, 30. 31. 193, 22 [ἐν σώμασι] I 152, 21. II 290, 13 (ζῆν τῷ σώματι) *II 197, 12. 24. 203, 7 (σώματος ζωή) I 31, 13 (τοῦ θανάτου) I 4, 24 (ὁ θεὸς οὐ σῶμα) II *178, 5. *265, 5 ‖ 351, 5 (θεοῦ) *I 123, 20. 23. 124, 2. 5. 14 (τοῦ θεοῦ) I 308, 4 (θεραπεία τοῦ σώματος) II 245, 22. *275, 29 (θεραπεῦσαι σῶμα) *II 276, 18. 33 (θνητόν) I 238, 20. II 247, 26 (Ἰησοῦ) I 136, 16. 20. 23. 32. 145, 26. 146, 1. 152, 20. 23. *161, 27. 162, 3. 8. 9. 180, 9. 184, 13. 191, 14. 229, 3. 237, 11. 288, 2. 295, 33. II 53, 8. 9. 61, 11. *143, 4. 5. *145, 2. 236, 23. 256, 28 [αἰσθητὸν Ἰησοῦ] I 135, 15. 16 [ἀνθρώπινον Ἰησοῦ] I 119, 13. 19. 123, 7. 11. 14. 22. 124, 11. 13. 158, 28. 226, 11. 27 [θνητὸν Ἰησοῦ] *I 237, 2. 7. 16. 285, 14. 286, 24. 287, 5 (μεταβολὴ τοῦ σώματος) I 238, 8 (μεταμορφούμενον) I 186, 24 (νεκρόν) I 232, 19 (τοῦ οὐρανοῦ) I 98, 3. 8 (πᾶν) I 4, 22. 13, 27 (πάντων) I 13, 4 (παρέχειν τὸ σῶμα στρεβλοῦν) *II 271, 5. 6 (παρθένου) I 222, 4 (παχύτερον) II 5, 20 (πέμπτον) I 332, 6 (τὸ περιτιθέμενον ἑκάστῳ κατὰ τὴν ἀξίαν σῶμα ὑπὸ τοῦ θεοῦ) II 19, 33 (ποθεῖν σῶμα) *II 263, 28. 265, 7 (σώματος ποιότης) II 353, 25 (τοῦ προφήτου) I 135, 20 (σεσηπός) *II 15, 7. 20, 26 (= θεὸς Στωϊκῶν) I 267, 4. 284, 24 (σώματι συνδεθέντες) *II 268, 7 [συντετηκότες] *II 264, 3 (φθαρτόν) I

4, 28. 9, 13 (σῶμα φορῶν ὁ Ἰησοῦς) II 165, 3 (φύσις σώματος οὐ μιαρά) I 238, 4 f. [φθαρτή] II 21, 2 (ἓν σ. Χριστὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν) II 151, 2 (ψυχῆς) I 183, 29. — Plur. I 42, 2 ‖ 98, 13. 154, 2. 166, 9. 243, 20. *266, 9. 293, 20. 24. 327, 11. 15. *329, 3. 4. 6. 27. 29. *330, 4. *331, 15. 16. 19. 32. 34. *332, 3. 8. 348, 17. 356, 6. 10. 16. 365, 11. II 25, 20. 46, 10. 129, 21. 140, 5. 7. *143, 2. *150, 13. 18. 156, 27. 28. 157, 9. 200, 29. 253, 16. 258, 21. 259, 4. *260, 6. *275, 6. 289, 3 ‖ 368, 2. 3. 4 (περὶ ἃ γίνεται ἡ αὔξη καὶ ἡ φύσις) II 367, 16 (γῆϊνα) I 365, 13 (διαφυσῆσαι σ.) *II 149, 26. 151, 7 (ἐν σώμασι μεταβολαί) I 330, 12 (ἔξω σωμάτων) II 217, 19 (ἔξω σωμάτων ζῆν) II 157, 12 [ψυχαί] I 234, 12 (ἐπουρανίων) II 397, 4 ff. (ζώων) I 327, 2 (θεραπεία τῶν σ.) I 211, 29. 352, 15. II 271, 1. *276, 35 (θεραπεύειν σ.) I 221, 1 (τῶν σ. ἰατρική) I 221, 4 (νεκρά) I 162, 7 (ῥευστὰ εἶναι πάντα τὰ σ. φθίνοντα) II 311, 25 (ὑλικά) II 14, 12. — vgl. ἀγεννής, αἱθέριος, ἀλλοιωτός, ἀνάστασις, ἀνθρώπινος, ἀνθρωποειδής, ἀνιστάναι, ἀντίτυπος, ἀποδύεσθαι, ἀποθεοῦν, ἀπολύειν, ἀπορρίπτειν, ἀποτίθεσθαι, ἀποτυμπανίζειν, αὐγοειδής, γῆϊνος, διαφυσᾶν, ἐκδύειν, ἐνδεῖν, ἐνοῦν, ἐπιστατεῖν, ἐπουράνιος, ζωή, καθαρός, οἰκεῖος. ✕

σωματικός (ἀγαθὰ ἢ κακά): II 125, 21 (αἴσθησις) II 185, 14 (ἀρχαί) II 141, 15 (ἑορταί) I 133, 14 (ἡδοναί) II 157, 12 (κακά) II 126, 32. 127, 17 (μέλη) II 132, 14 (νουμηνίαι) I 133, 14 (ὀνόματα) II 140, 3 (περιτομή) I 133, 13 (πλοῦτος) II 170, 5 (πνεῦμα) II 141, 19 (πράξεις) I 317, 19 (σάββατον) I 133, 13 (τόπος) II 182, 32. 183, 30. 31 (ὕπαρξις) I 41, 14 (φύσις) II 141, 21 (χαρίσματα) II 337, 9. — τὸ σωματικόν II 336, 24. — Plur. I 182, 17. II 125, 30 ‖ 338, 25. 345, 13. — σωματικῶς I 91, 30. 190, 6. 282, 24. 283, 10. 285, 20. II 132, 24. 138, 11. 140, 20. 151, 17. 184, 17. 19. — σωματικώτερον II 351, 22. 399, 23.

σωματοποιεῖν: I 55, 3. II 59, 12. 115, 23. — Pass. I 73, 17. II 399, 3. 401, 13.

σωρός (ὀνομάτων): II 65, 14.

σωτήρ: I 25, 5. 7. 15. 26, 5. 12. 28. 29, 5. 37, 4. 42, 19 ‖ 77, 26. 88, 12. 15. 90, 23. 91, 1. 11. 30. 96, 26. 99, 12. 100, 19. 111, 25. 112, 8. 115, 6. *135, 12. 137, 8. 141, 31. 142, 18. 149, 8. 12. 16. 155, 7. 176, 3. 182, 9. 186, 20. 189, 17. 196, 17. *203, 17. *205, 27. 256, 14. 280, 8. 26. 288, 6. 289, 7. 292, 7. 358, 22. 373, 16. II 5, 2. 12, 18. 55, 10. 56, 22. 32. 57, 3. 58, 12. 59, 2. 86, 9. 88, 16. 100, 27. 114, 8. 116, 3. 135, 1. 7. 140, 21. 148, 11. 185, 6. 190, 6. 232, 4. 233, 12. 235, 21. 236, 5. 23 ‖ 333, 28. 377, 20.

σωτηρία: I 7, 6. 12, 27. 16, 18. 25, 15 ‖ 226, 13. *279, 7. 350, 18. *358, 7. II 249, 23. 26. 259, 21. 280, 16 ‖ 329, 9 (ἀλλοτρίων) II 100, 26 (ἀνθρώπων) II 61, 24. 142, 25. 278, 25. 292, 17 (τῶν ἀνθρώπων) I 64, 10. 112, 14. 343, 3. II 150, 20 (τῶν ἁγίων ἀνθρώπων) II 400, 12 (τοῦ γένους ἡμῶν) II 229, 8 (ἡμέρα σωτηρίας) I 39, 28 (τοῦ Ἰησοῦ) I 120, 12 (τῶν νεοσσῶν) *I 357, 5. 19 (νόμων καὶ εὐσεβείας) *II 292, 2 (τοῦ ὅλου) *I 338, 20 (τῶν πόλεων) I 352, 9 (συνεργεῖν τῇ σωτηρίᾳ) II 314, 17. 315, 13 (ψυχῶν) . I 173, 17.

σωτήριος (διδασκαλία): I 209, 14 (δωρεαὶ θεοῦ) II 338, 26 (λόγος) I 164, 12. 225, 11. — σωτηρίως (τῷ ὅλῳ κόσμῳ) I 216, 3 (τῷ παντί) . . . II 316, 11.

ταλανίζειν (Pass., τοὺς πλουσίους) . II 87, 12.

ταμιεύειν Pass. (γονὰς ἁπάσας): *II 6, 5. 13, 26. — Med. . . I 13, 30.

ταμιευτικός Compar. (τῶν ἑαυτοῖς χρησίμων): I 352, 7.

τάξις (τῶν ἀστέρων): *II 92, 19 (τῆς γραφῆς) I 168, 24 (τὴν τάξιν ὁμοίως ἐχκειμένην [scil. ἐν τῷ διαγράμματι] οἷς ὁ Κέλσος ἐξέθετο) II 100, 3 (τοῦ κόσμου) II 253, 18 (κρείττων καὶ θειοτέρα) II 131, 29 (πλανήτων) II 267, 20. ✕

ταπεινοῦν: *I 256, 21. 28. II 177, 28 (ὑπὸ τὸν θεὸν ἑαυτοὺς τ. ἐν ταῖς εὐχαῖς) I 257, 17. — Pass. I 19, 3 (ἀσχημόνως καὶ ἀπαισίως) . *II 85, 20.

ταπεινοφρονεῖν: *II 85, 18. — ὁ ταπεινοφρονῶν *II 85, 19 (κατὰ τὸν προφήτην) . . II 85, 22.

ταπεινοφροσύνη: *II 85, 7. 27. 86, 7.

ταράσσειν u. ταράττειν: II 126, 4 (τὴν εἰρήνην) II 291, 8. — Pass. (τὸ ἡγεμονικὸν ὑπὸ τῶν δαιμόνων) II 279, 11 (εἰς τὸν περὶ προνοίας λόγον) I 63, 10 (ἡ ψυχή) I 5, 21.

ταραχή (ἡ περὶ τοῦ δικαίου καὶ ὁσίου καὶ εὐσεβείας): II 29, 5 (τῆς ψυχῆς) . . I 5, 27.

τάσσειν u. τάττειν Pass.: II 33, 2 (ἄγγελοι) II 5, 1. 248, 2 [ἐπὶ τῶν τῆς γῆς καρπῶν] II 274, 13 (Ἀθηνᾶ μετὰ Ἡλίου) II 282, 24 (ἄλλοι ἀλλαχῇ, von den Christen) *I 211, 25 (ἄρχειν) II 249, 3 (von Dämonen) *II 217, 8. 219,

5. 8. 10. 220, 1 (ἔθνη, ὑπὸ Ῥωμαίοις) II 177, 4 (ἡμέραι) II 240, 7 (κίνησις οὐρανοῦ) II 267, 19 (πάντα τῷ θεῷ . . .) I 339, 5 (πάντα ἡμῖν δουλεύειν τέτακται) *I 292, 31. 299, 18 (περίοδοι) II 22, 22. *268, 11. ✕

ταυροειδής (Σουριήλ): II 100, 10.

ταυτολογεῖν: I 159, 8. II 56, 25. 80, 5 (von Celsus) I 131, 25. 168, 21. II 80, 5. 142, 16.

ταυτολογία: I 287, 2. II 108, 24 (περὶ Ἀσκληπιοῦ) II 204, 8. — Plur. (Κέλσου) . . . I 159, 8.

ταυτότης (τοῦ βουλήματος): II 230, 1 (τῶν δογμάτων) II 208, 25. — Plur. (κατὰ περιόδους) . I 282, 13.

ταφή: II 25, 17. 245, 28 (ἀρνησάμενος τὴν ἐν Κρήτῃ ταφὴν τοῦ Διός) I 239, 9 (τοῦ Σωκράτους σώματος) . . . I 331, 23.

τάφος: I 331, 25 (ὁ ἀπὸ τοῦ τάφου = Ἰησοῦς) *I 238, 23. 29 (Διὸς ἐν Κρήτῃ) *I 238, 22 ff. (Ἰησοῦ) II 56, 10. 59, 22. — vgl. ἀνοιγνύναι. ✕

τέγος (ἐπὶ τέγους αὐτὸν [scil. Φαίδωνα] ἱστάντι): I 260, 5.

τεθαῤῥηκότως: I 114, 12. II 261, 18.

τεθεωρημένως: I 78, 9. 91, 4.

τεθηπέναι (τὸν Ἰησοῦν): I 231, 4.

τείνειν (Pass., ἡ ψυχὴ ἀεὶ τετάσθω πρὸς τὸν θεόν): *II 279, 16. ✕

τεκμαίρεσθαι: I 111, 10. *253, 24.

*τεκμήριον: II 154, 8. — Plur. II 263, 5. — vgl. ἀγεννής. ✕

τεκμηριοῦσθαι (τῷ μολίβδῳ τὴν βραδυτῆτα τοῦ ἀστέρος) . . *II 92, 10.

τέκνον vgl. ἅγιος ἀφιέναι γεννᾶν. ✕

τεκνοποιεῖν . I 150, 19 ff.

*τεκταίνεσθαι: I 338, 26. II 130, 16.

τεκτονική (scil. τέχνη): I 346, 14.

τέκτων (ἦν τ. τὴν τέχνην): *II 103, 22. 106, 2. 5. ✕

τέλειος u. τέλεος (ἀγαθόν): I 165, 25 (ἀνήρ) II 151, 4 (ἐπιστήμη) II 235, 17 (θεοῦ ἔργον) *I 372, 13. 373, 7 (ἱερεῖς) II 199, 16 (Ἰησοῦς) II 168, 28 (λόγος) I 262, 16. — ὁ τέλειος II 119, 9. 21. 239, 13. — τὸ τέλειον *I 251, 8. — τέλειοι I 276, 16 (οἱ τέλειοι) I 255, 20 [ἐν χριστιανισμῷ] I 216, 29. — τελειότερος (ψυχή) I 248, 29 (τελεώτερον, τὸ θεοσεβές) *II 282, 17. — τελειότερον (χριστιανίζειν) II 200, 8. — τελεώτατον *II 161, 1. ✕

τελειότης: I 11, 8 (μεταποιῆσαι πᾶσαν ψυχὴν εἰς τὴν ἑαυτοῦ τελειότητα, scil. τὸν λόγον) II 288, 25.

τελειοῦν Pass. (τοὺς ἀνθρώπους τελειωθέντας ἰσαγγέλους γίνεσθαι): I 298, 13 (τὸ λογικόν) I 293, 29.

*τελεστής Plur.: II 262, 27. 263, 1. 10. 17.

τελετή (ἀτέλεστος): II 103, 9 (τοῦ Μίθρου) *II 92, 2 (Περσῶν) *II 94, 15 (Χριστιανῶν) *II 94, 15. — Plur. I 231, 3. *253, 24. II 283, 13 (Αἰγυπτίων) I 232, 13 (ἀτέλεστοι) II 42, 29 (Βακχικαί) *I 281, 2. 4 (Περσῶν) I 65, 12 (Χριστιανῶν) . . . I 254, 14.

τελευτή (Ἰησοῦ): I 145, 25 (ἡ ἐν μαρτυρίῳ) I 24, 13.

*τέλμα (βατράχοις περὶ τέλμα συνεδρεύουσιν, scil. παραβέβληκε Κέλσος τὸ Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν γένος) . I 292, 19.

τέλος (ἀρχὴ . . . συνοχή . . . τέλος): II 135, 16 (δρόμου) II 202, 27 (νενομικέναι τέλος τὴν ἡδονήν) II 213, 13 (τὸ τέλος τῶν πραγμάτων ἀναιρεθῆναί ἐστι τὴν κακίαν) II 289, 8 (τέλος τὴν θείαν σοφίαν εἶναι) II 83, 17 (ἐν Χριστῷ) I 7, 8. ✕

*τελώνης: I 113, 13. 19. — Plur. I 113, 8. 114, 9. 115, 14.

*τέμενος (τοῦ ἡλίου): I 372, 3.

τέρας Plur.: I 7, 29 ‖ 177, 17. 18 (τὰ ἐν Αἰγύπτῳ) I 195, 17. ✕

τεράστιος (δυνάμεις): I 57, 17. 101, 16. 207, 4 (ἐνέργειαι) I 242, 25 (πράγματα) II 262, 22 (σύμβολα) *II 259, 27. — τεράστιον I 205, 13 (ἐν τοῖς ἄρτοις) I 170, 9. — τεράστιοι I 243, 5. — τεράστια I 204, 11 (ποιεῖν) I 171, 1. 199, 32. — τὰ τεράστια I 172, 3. II 260, 12. 262, 13 (θεοῦ) I 195, 25 (τοῦ Ἰησοῦ) I 171, 16. 220, 19; vgl. I 103, 14 (ἐν Μωϋσεῖ) I 175, 13 (οὐκ ἔτι γὰρ προφῆται οὐδὲ τεράστια) I 134, 21. — τερασ τίως I 233, 5. II 206, 22.

τερατεία: *I 179, 2. 182, 6. 224, 16. II 78, 12. 16. — Plur. I 179, 30. 224, 23. *II 109, 16.

τερατεύεσθαι: I 93, 28. *122, 3. *178, 10. *179, 11. *181, 18. 27. II 65, 18. *77, 25. *78, 8. 20. *81, 14. 15. *108, 3 (τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν) . I 180, 23.

τερατώδης (σῶμα): I 84, 29. — τερατωδέστερος (Plur.) I 265, 24. *II 203, 30. 207, 8.

τερέτισμα Plur. (Πλάτωνος): I 66, 6 (Πλάτωνος δὲ τερετίσματα τὰς ἰδέας ὠνομακέναι, scil. Ἀριστοτέλη) . I 141, 1.

τευτάζειν (περὶ τὰ ἀγάλματα): II 38, 20 (περὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα) II 178, 12.

τέχνη: I 327, 3. *II 103, 22. 106, 2. 124, 20. 128, 24. 129, 4 (ἀνθρωπίνη περὶ τὰ ἀγάλματα) II 269, 8 (θεία) I 6, 6 (ἰατρική) II 289, 4 (οἰωνιστική) I 360, 13. — Plur. I 346, 7. 13 ff. (διαλεκτικαὶ ἢ ῥητορικαί) I 113, 29 (εὑρέσεις τεχνῶν) I 346, 8 ff. (ὑλικαί) II 202, 10. ✕

τεχνικός (λόγος): I 345, 11.
τεχνίτης: II 146, 21 (τοῦ κόσμου) I 327, 25. — Plur. (βάναυσοι) . II 234, 25.
τεχνολογία (Ἑλληνική): I 236, 8.
τηρεῖν (τὸν νόμον): II 170, 13. 228, 12. 286, 23. 26 [τοῦ θεοῦ] II 10, 15 [Μωϋσέως] I 130, 12. 131, 24 (τοὺς νόμους) II 26, 25. 39, 24.
τήρησις: I 369, 6. II 114, 21 (πάντων τῶν γεγραμμένων) I 217, 19 (τοῦ νόμου) . . II 273, 18. 20.
τηρητικός (ἄλες . . τηρητικοὶ τῶν ἐπὶ γῆς συστάσεων) . . . II 287, 3.
τιθασσεία . . I 348, 15.
τιθασσεύειν: II 233, 20. — Pass. . . . I 348, 13.
τιμᾶν (τὰ ἀγάλματα): II 215, 23 (ἀρετήν) II 43, 16 (δαίμονας) *II 222, 19. 228, 16 (τὸν ἥλιον ἢ τὸν Ἀπόλλωνα) I 42, 7 (τὸν θεόν) I 7, 10. 11 ‖ II 228, 12 (λόγον) II 227, 26 ff. (ψυχήν) *II 243, 26. 245, 27. — Pass. *II 222, 18. 227, 10. 13. 15. 17. 19. 21 (Ἀθηνᾶ) II 283, 12 (ὡς θεοί) *II 227, 11 (μετοχῇ θεότητος) I 234, 2 (τῇ θεὸς προσηγορίᾳ) II 215, 14 (τὸ πρωτότυπον πάντων ἀγαλμάτων) II 235, 4. ≍
τιμή: *II 212, 19. 216, 16 (ἀγαλμάτων) I 231, 1 (περὶ τὰ ἀγάλματα) *II 215, 27 (von Dämonen) *II 273, 5. 10 (δευτερεύουσα) II 206, 27 (ἐπὶ τοὺς δικαίους) *I 132, 4 (ἐπὶ εὐσεβείᾳ) II 42, 12 (θεία) II 204, 3 (τοῦ θείου) I 331, 15 (εἰς τὸ θεῖον) I 167, 12. II 199, 28 (πρὸς τὸ θεῖον) II 269, 22 (παρὰ θεοῦ) II 265, 12 (πρὸς θεόν) II 274, 16 (εἰς τὸν θεόν) II 269, 4 (εἰς τὸν θεὸν τῶν ὅλων ἄσχιστος καὶ ἀδιαίρετος) II 275, 12 (πρὸς τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν μετ' εὐχῶν) I 231, 7 (θεῶν) I 268, 29. II 4, 5 (Ἰησοῦ) II 227, 23 (εἰς τὸν Ἰησοῦν) II 55, 22 (πρὸς τὸν Ἰησοῦν) *I 232, 6; vgl. I 233, 5 (σεβάσμιος, πρὸς τὸν τῶν ὅλων ποιητήν) II 4, 4 (τοῦ σώματος) II 246, 3 (πρὸς τὸν ⟨υἱὸν τοῦ⟩ θεοῦ) II 228, 3. — Plur. (παρ' ἀνθρώποις) II 199, 29 (εἰς Ἀντίνουν) I 232, 5 (τῶν καλῶς βεβιωκότων) II 46, 13 (πρὸς θεούς) I 231, 30 (ἰσόθεοι) I 221, 15. ≍
τίμιος (λίθος): II 237, 19 (λίθοι) II 181, 3 [metaph.] II 237, 17. 22. — τιμιώτερος (ναοί) II 237, 24 (οὐδὲν τιμιώτερον τοῦ σώματος, nach Celsus Ansicht der Christen) *II 264, 1. 265, 1 (πολλὰ ἐστιν ἀνθρώπου τιμιώτερα) I 298, 4 (πρᾶγμα) II 265, 3 (ψυχή) . . . I 13, 3.
τιτανικός vgl. γιγάντιος.
*τλήμων (ἔργων ἁπάντων, von Hermes): II 92, 14.
τοιούτως (ἀπολογεῖσθαι): I 198, 1.
*τοιχωρυχος: I 254, 1. 255, 11.
τολμᾶν (μεῖζω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐτόλμησεν ὁ Ἰησοῦς καὶ τολμήσας ἤνυσε): I 78, 30; vgl. I 84, 9. 15. ≍
τόνος (τόνον ἔχειν πρὸς τὴν θεοσέβειαν): II 315, 11 (τόνος συνὼν οὐσίᾳ) II 368, 16.
τοπικός (μετάβασις): II 350, 17 (μεταβάσεις) II 20, 26. — τοπικῶς II 13, 1. 9 ‖ 351, 3 (ἐκδέχεσθαι) II 350, 13. 19 (κατηγορῆσαι) II 61, 12.
τόπος (τῆς γενέσεως Ἰησοῦ): I 111, 24. 204, 9 (δαιμόνιον τοῦ τόπου) II 251, 23 (οὐκ ἐν τόπῳ ὁ θεός) II 184, 14. 16. 186, 8 ‖ 353, 6. 8 (ἐνὶ τόπῳ ἐγκαθιδρυμένος Ἑλληνικὸς θεός) I 124, 19 (τῶν θεῶν) II 3, 16 (τοῦ κόσμου) II 195, 27 (μικρός) II 351, 14 (οὐδεὶς τόπος κενὸς τοῦ θεοῦ) I 277, 29 ff. (οὐράνιος) II 362, 25 (περίγειος) I 41, 25 ‖ 111, 6. II 129, 24. 28. 201, 14 ‖ 328, 19 (σωματικός) II 182, 32. 183, 30. 31 ‖ 351, 4. 11 (ὑπερουράνιος) I 270, 22. II *89, 32. 130, 6. 196, 3. — Plur. (οἱ ἀνωτέρω αἰθέρος τ.) I 238, 1 (τῆς γῆς) II 219, 13 (τόπους ἐπὶ γῆς προκαταλαμβάνειν, von Dämonen) I 231, 32 (ähnlich) II 214, 11. 216, 27 (ἔν τισι τόποις ἱδρύειν δαίμονας) I 232, 16 (οἱ κατὰ τόπους ἡγούμενοι) I 209, 18 (οὐράνιοι) II 183, 5 (τῶν . . αἰθερίων σωμάτων) II 156, 27. — vgl. αἰθέριος. ≍
τραγικός (Subst.): I 149, 24.
τραγωδία (ἡ κατὰ Οἰδίποδα καὶ Ἰοκάστην καὶ τοὺς υἱούς) . . . I 150, 9.
τραγωδιοποιός (Plur.): II 158, 1.
τρανότης: II 5, 11 (ἁγία) II 350, 31.
τραῦμα Plur. (vom Arzt): I 154, 3 (ἐπὶ τῷ σταυρῷ) I 183, 18 (⟨ἐν⟩ τοῖς σώμασι) II 289, 3. — metaph. (καταδεῖν τὰ τραύματα τῷ λόγῳ) I 255, 27 (μεγάλα, ἀπὸ λόγων νομιζομένων φιλοσόφων) I 267, 1 (ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενος μετὰ τὸν λόγον τῶν τραυμάτων τύπος) II 79, 22 (τὰ τρ. τῶν ψυχῶν ἡμῶν θεραπεύειν . . I 285, 13.
τραυματίας . . I 183, 19.
τράχηλος (vom Märtyrer): I 5, 22.
τρεῖς, οἱ = Synoptiker: I 25, 25.
τρεπτός (θεὸς τοῖς Στωϊκοῖς): I 72, 16 (κόσμος) I 339, 10 (σῶμα) I 267, 4. — vgl. ὕλη. ≍
τριμερές, τό (τῆς ψυχῆς): II 51, 20.
τρίοδος: I 246, 25. — Plur. I 90, 20. 248, 16.
τριχοῦν (Pass.): I 346, 24.
τροπικός (ἐντολή): I 316, 22 (ὑπόνοιαι) I 238, 26. — Neutr. Plur. (διὰ δύο τροπικῶν, scil. θεώρημα) (II 166, 20). — τροπικῶς I 248, 23. 283, 6. 308, 16. 316, 15. II 16, 11. 64, 2. 96, 8. 132, 4. 134, 23. 140, 2. 147, 10. 173, 25. 185, 11 (γυμνῶς τροπικῶς) II 370, 14.

τροπολογεῖν: I 67, 27. 69, 7. 70, 1. 92, 24. 282, 20. 286, 16. 322, 7. 324, 22. 25. II 38, 26. 106, 6. 132, 6. — Pass. I 283, 12. 311, 13. 322, 9. 323, 8. 324, 30. II 283, 9 (μῦθοι) II 42, 20 (τὰ περὶ ὀργῆς θεοῦ) I 342, 5.
τροπολογία: I 162, 20. 239, 3. 308, 25. 317, 7. 9. 28. 319, 1. 320, 6. 321, 21. 322, 1. II 60, 2. 61, 16. 188, 21. 283, 11.
τρόπος (Ἑβραϊκός): II 88, 1 (τῆς εὐσεβείας) II 293, 5 [εἰς τὸ θεῖον] II 238, 7 (ἠθικός) I 81, 27 (πᾶς, θανάτοι) II 189, 13. 191, 13. — κατὰ τρόπον (χριστιανίζειν) II 190, 12. ✕
τροφή (κοινὴ ἁγίων ἀνθρώπων καὶ ἀγγέλων): II 370, 11 (ἀθλητική) II 365, 13 (verschiedene Arten der Nahrung, τροφη ὀηλητήριος . . νοσοποιός) II 369, 15 ff. (δαιμόνων) I 41, 19 ‖ II 245, 5. 7 (λογική, τῶν λογικῶν ζῴων) II 209, 17 (νοητὴ καὶ λογική) II 370, 15 (οὐράνιος) II 389, 24 (verschiedene Nahrung wirkt verschieden ein) II 369, 10 (τῆς ψυχῆς) II 176, 4. — Plur. (δαιμόνων) I 41, 24 (κατάλληλοι) I 42, 2 (ἡ τῶν τροφῶν ποιότης) I 287, 14 (στερεαὶ λογικαί) I 254, 23 (τὰς τροφὰς συνάγειν [συλλέγειν], von Jesus und seinen Jüngern) *I 113, 10. 118, 22. 119, 4 (σωματικαί) II 366, 9. ✕
τρόφιμος (λόγος): I 287, 23. — Plur. II 371, 24. 26.
τριφή . . . II 281, 18.
τυγχάνειν (τὰ τυγχάνοντα): *I 355, 18. 20 (τὰ τυχόντα) I 88, 2. II 64, 13. 196, 4. ✕
*τυμβωρύχος: I 254, 2. 255, 12.
τυπικός Neutr. Plur.: II 330, 10. 13. — τυπικῶς II 140, 20.
τύπος: I 129, 8. II 79, 22 ‖ 329, 2. — Plur. I 13, 14 ‖ 129, 12. II 140, 28 ‖ 328, 7.
τυποῦν: I 97, 27. 28. 261, 9. — Pass. I 43, 15 ‖ 97, 29. II 116, 8 ‖ 378, 9.
*τυπώδης (ἀλληγορία): II 99, 9.
τυραννικός (ὠμότης): I 21, 29. — τυραννικώτερον (ἄρχειν) . . II 281, 17.
τυραννίς (ἡ ἐν ὀλίγαις ἡμέραις) . . . I 22, 20.
τύραννος (von Antiochos): I 20, 29. 21, 15. 22, 16. 23, 10. 16.
τυφλός (πλοῦτος, vgl. Plato, Leges I 6 p. 631 C): II 170, 15. — Plur. II 202, 16 (ὀφθαλμοί) II 189, 29 (ἀεὶ γὰρ ἀνοίγονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν τὴν ψυχήν) I 170, 16. — τυφλῶς I 83, 20. 181, 5.
τυφλοῦν (τὸ ἔχθος): I 343, 20 (ὁ λόγος) II 190, 11. — Pass. (ὑπὸ τῆς κακίας) II 259, 2 (τὸν νοῦν) II 253, 19 (ὄψεις τῆς ψυχῆς, ὑπὸ τῆς ἀγνοίας) II 202, 18.
τυφλώττειν: II 145, 24 (τοὺς βλέποντας) *II 197, 10. 202, 9 (ἐκ γοητείας) *II 6, 1. 9, 15 (περὶ θεοσέβειαν) I 201, 23. 24. 25 (ὁδηγοί) . II 191, 29. 30.
τύχη (κατὰ τύχης ἀνθρώπων): I 8, 14 (τοῦ βασιλέως, = δαίμων) *II 282, 1. 283, 26 (ἐκφορὰ μόνον ἐστὶν ἡ τύχη) II 281, 21 (μέλλουσα) *II 276, 19. 277, 29 (ὀμνύναι τύχην τινός) I 8, 21 [τύχην μέντοι βασιλέως οὐκ ὄμνυμεν] *II 281, 19; vgl. II 281, 25. — Plur. (δαιμόνια ἢ τύχαι) . . I 37, 17.
τωθάζειν (ὁ Κέλσος τοὺς παρὰ Ἰουδαίοις ἀγγέλους) . . . II 39, 26.

ὑβρίζειν (τὸν ὑβρίζοντα μὴ ἀμύνεσθαι, als christliches Gebot): *II 207, 11 (βλάπτειν τοὺς ὑβρίζοντας) *II 250, 24. 251, 15 (ἐπιστρέφειν τοὺς ὑβρίζοντας) II 250, 26 (τὸ θεῖον) I 161, 21 (πρὸς τοῖς ἱεροῖς) *II 260, 7 (εἰς Ἰησοῦν) *I 161, 18 (τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν) II 261, 24 (τὴν . . . φύσιν) I 294, 26 (τὴν ψυχήν) II 25, 18. — Pass. (δαίμονες) .*II 250, 21.
ὑβριστής Plur.: II 258, 12 (δαίμονες) .*II 112, 25.
ὑγεία: I 75, 18. II 84, 13 323, 19. 369, 20 (σαρκῶν καὶ ὀστέων) II 339, 2 (σώματος) II 277, 14 (τοῦ σώματος) II 245, 22 (τὸ τῆς ὑγείας χρειῶδες) I 287, 16 (κατὰ ψυχήν) *I 267, 25 (τῶν ψυχῶν) II 388, 12. — ὑγίεια I 150, 12. 154, (4.) 6. II 209, 11. 14. 278, 19 (τῶν σωμάτων) . . I 78, 11.
ὑγιάζειν (Pass.): II 209, 6. 261, 5 ‖ 388, 6.
ὑγιαίνειν: II *275, 2. 9 ‖ 384, 22 (τῷ σώματι) II *278, 23 ‖ 384, 20 (τὰ σώματα) II 253, 15. — metaph. I 186, 11 (νοῦς) II 339, 3 (τὴν ψυχήν) I 254, 5.
ὑγιεινός (βρῶμα): II 208, 29 (βρώματα) II 209, 9 (δίαιτα) *II 109, 28. — ὑγιεινότερον (διάγειν) II 209, 8. — Superl. (ποιότης) . . . II 210, 4.
ὑγιὴς (βίος): I 301, 33. II 228, 3. 267, 14. 292, 4 (διδασκαλία) II 67, 21. 127, 19 (δόγματα) II 125, 7. 200, 4. 210, 15. 213, 2. 26. 293, 6 (ὑγιῆ ποιεῖν τὰ σώματα) *I 266, 9. — ὑγιῶς (διδάσκειν) II 150, 21. ✕
ὑδροποσία . . II 159, 23.
ὑετός (ἀποφθέγξασθαι ὑετόν): II 354, 28 (διὰ τῆς εὐχῆς λαμβάνειν τὸν ὑετὸν τῆς ψυχῆς) II 330, 4. — Plur. *I 344, 18. *II 6, 4. 13, 29. 14, 2.
*ὕθλος (Plur.): I 250, 25.
υἱοθεσία: II 225, 13 ‖ 347, 7.
υἱός: *II 97, 4. 107, 5 (τῆς βροντῆς) I 38, 14. = Jesus I 26, 11. 32, 26. 37, 4 ‖ *342, 28. II *78, 3. 130, 24. 139, 20. 24. *141, 31. *152, 16 (τοῦ ἀνθρώπου) I 5, 14. 32, 29. 30 (ἕτερος . . . ὁ υἱὸς τοῦ πατρός) II 334, 5 (ἀναπλάττοντες ἕτερον . . . υἱὸν ἢ

πατέρα) II 386, 6 (θεοῦ) I 237, 6. 272, 6. II 43, 17. 55, 12. *70, 7. *78, 23. *80, 21. 28. *81, 8. 14. 100, 27. *113, 7. *118, 19. 22. 24. 26. 30. *119, 23. 146, 1 ‖ 370, 29. 380, 11 (τοῦ θεοῦ) I 32, 2. 11. 30. 34, 9 ‖ *77, 29. 188, 23. 289, 18. II 80, 14. 81, 19. 94, 12. 116, 20. 119, 2. 4. 28. 130, 22. *141, 32. *142, 2. *149, 31. *151, 16. *152, 11. 196, 8 ‖ 315, 1. 6. 343, 23. 357, 13. 370, 27. 371, 8 [ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ εὐχόμενος ὑπὲρ τῶν εὐχομένων] II 320, 21 [τοῦ μεγίστου θεοῦ] *I 343, 2. — Plur. (Βελίαρ) II 113, 29 (γνήσιοι) II 347, 19 (= εἰκών) II 348, 24 (τῆς εἰρήνης) II 35, 28 (θεοῦ) I 40, 15 ‖ II 81, 6 ‖ 346, 17 (θεῶν) II 59, 1 [δύο θεῶν] *II 143, 31 (Ἰσραήλ) II 93, 30 (σκότους καὶ νυκτὸς . . . ἡμέρας καὶ φωτός) I 189, 16. — vgl. δημιούργημα δημιουργός δυσθεώρητος εἰς ἐνανθρωπεῖν ἐνιστάναι ἐνοῦν ὑποδείς. ><

υἱότης: II 347, 1. 348, 24.

ὕλη: I 243, 20. 295, 8. 315, 1. 321, 9. *325, 14. *326, 26. *328, 30. *329, 1. 5. 10. *330, 7. 10. 22. *332, 9. 16. 17. 18. 22. 23. *333, 11. *335, 19. *336, 23. 27. II 16, 9. 31, 25. *92, 21. *112, 21. 22. 167, 1. 214, 7 (ἀνθρωπίνη) I 222, 4 (ἄποιος) I 237, 13. 329, 5. 332, 22 (ἄψυχος) I 7, 22 ‖ 75, 15 (οὐδὲν ἓν τῆς ὕλης καὶ τῶν σωμάτων) II 345, 17 (= Ἥρα) I 321, 10 (θεὸς οὐδαμῶς ἐστιν ὕλη φθαρτὴ οὐδὲ τιμᾶται ἐν ἀψύχοις ὕλαις) I 236, 15. 16 (φαύλη χυτὴ ὕλη ἡ ἀπὸ τῆς κακίας) II 16, 14 (πρώτη τῶν ὄντων) II 368, 3 (τῶν σωμάτων) II 368, 4 (τρεπτὴ καὶ ἀλλοιωτὴ καὶ . . . μεταβλητή) II 146, 20 τῶν φυτῶν) I 327, 9. — Plur. (ἀκάθαρτοι) I 283, 23 (ἄψυχοι) I 236, 16. — vgl. ἀγένητος ἀλλοιωτός διαμονή. ><

ὑλικός (θεός): II 351, 6 (πῦρ) I 283, 12 (σώματα) II 14, 12 (τέχναι) II 202, 10 (φύσις) II 351, 9. — τὰ ὑλικά II 32, 1. 3 338, 24. — τὰ ὑλικώτερα II 314, 21. 318, 28.

ὑμνεῖν: I 370, 1. II 204, 12. 252, 22. 256, 19 ‖ 374, 25 (Ἥλιον καὶ Ἀθηνᾶν) *II 282, 16. 283, 14. 18 (θεόν) II 283, 20. 22 (τὸν πατέρα) II 282, 23 ‖ 402, 33 (εὐρύθμως καὶ ἐμμελῶς καὶ ἐμμέτρως καὶ συμφώνως τὸν πατέρα ἐν Χριστῷ) II 302, 3. — Pass. (Ἡσιόδῳ . . .) *I 306, 23.

ὕμνος (ὕμνους γὰρ εἰς μόνον τὸν ἐπὶ πᾶσι λέγομεν θεὸν καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ θεὸν λόγον): II 283, 19.

ὑμνῳδός: II 170, 11. 234, 22. 247, 16.

ὕπαρ: I 96, 12. 97, 28. 183, 10. 12.

ὑπαρκτός (ὑπαρκτὸν εἶναι τὴν οἰωνιστικήν): I 362, 19.

*ὕπαρχος: II 250, 17. — Plur. II 250, 22. 28. 251, 14.

ὑπεισέρχεσθαι (διὰ τῶν γυναικείων) . I 222, 1.

ὑπέκκαυμα (Plur., τὰ τῶν νέων, scil. αἱ ἑταῖραι): I 301, 31.

ὑπεξαιρεῖν (Pass., ὑπεξαιρουμένου τοῦ κατὰ τὸν Ἰησοῦν νοουμένου ἀνθρώπου) . . I 256, 18.

ὑπεραναβαίνειν: I 81, 15. II 74, 4 (τὰ αἰσθητά) II 89, 34 (πᾶν γενητόν, von Moses) I 71, 2 (τὰ δημιουργήματα) II 10, 30. 38, 21 (τὴν παρὰ πᾶσι δαιμονίοις δουλείαν) II 224, 16 (τὸν Ἰουδαίων θεόν) *II 89, 21 (τοὺς θεούς) II 224, 13 (τὸν ὅλον κόσμον) II 196, 1 (πάντα κύριον II 234, 13 (τὴν μερίδα τῶν . . . θεῶν) II 224, 18 (τὸν Ἰουδαίων οὐρανόν) *II 89, 20 (πᾶσαν τὴν αἰσθητὴν φύσιν) II 46, 9. 48, 1 (τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν) II 132, 31.

ὑπεραποδέχεσθαι: I 236, 24.

ὑπεραποθνήσκειν (Ἰησοῦ): *I 167, 19 (τοῦ λόγου) I 96, 11.

ὑπερασπίζειν (τῶν ὑπερασπιζόντων ἀγγέλων καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἁγίων ἀνθρώπων): II 400, 12 (ὑπερήσπιζεν αὐτοῦ [scil. τοῦ σωτῆρος] ὁ θεός) I 25, 16.

ὑπερασπισμός: I 25, 16.

*ὑπεράτοπος (Neutr.): I 168, 26.

ὑπερβαίνειν: I 13, 10 (ἀγάλματα) I 175, 2 (τὰς ἐξωτερικὰς ἀκοάς) I 217, 23 (γῆν καὶ τὰ περὶ γῆς μυστήρια) I 13, 24 (πάντα θαυμασμόν, scil. νοῦς) I 345, 12 (Ἰησοῦν) I 132, 22. ><

ὑπερβολικῶς (εἰπεῖν): II 375, 7.

ὑπερέκεινα (διδασκαλίας): II 96, 15.

ὑπερεπαίρειν (Pass.): II 315, 25.

ὑπερηφανία: I 22, 19 ‖ II 385, 10.

*ὑπερθρησκεύειν (Ἰησοῦν) . . II 229, 13. 27.

ὑπερκόσμιος (κάλλος): II 339, 8. — τὰ ὑπερκόσμια II 90, 13. 91, 2.

ὑπερκύπτειν metaph.: I 58, 3. 80, 9 (τὰ γεννητά) II 318, 29.

ὑπερμαχεῖν (τοῦ βασιλέως): *II 290, 17. 291, 13 (Χριστιανῶν) . . II 55, 3.

*ὑπερμάχεσθαι (Ῥωμαίων): II 286, 1.

ὑπερορᾶν (Pass., ὑπὸ τοῦ θεοῦ) . . . II 269, 6.

ὑπερόριος (ἀνθρωπίνη ἀσθένεια . . ὑ. ἀφ' ὅλης τῆς ψυχῆς ἐλαυνομένη): I 24, 2.

*ὑπερόρκιος (ἀγάπην . . . δυναμένην ὑπερόρκια): I 56, 7.

ὑπερουράνιος (ἐξουσίαι): II 339, 21 (θεός) *II 89, 19. 232, 17 (κάλλος) II 339,

7 (κύκλοι) *II 107, 4 (νοῦς) *II 264, 9 (χωρία) II 4, 16. — τὰ ὑπερουράνια II 5, 22. *90, 13. — vgl. τόπος. ✕
ὑπεροχή (τοῦ ἀνθρώπου): I 356, 14. 357, 1. 362, 22 (τῷ ἀπείρῳ, ὑπεροχῇ ὑπερέχοντι πάσης γενητῆς φύσεως) I 268, 31 (τῆς ἀφάτῳ ὑπεροχῇ ὑπερεχούσης θειότητος τοῦ θεοῦ) II 12, 9 (τοῦ θεοῦ) I 278, 33. 293, 9. 18.
ὑπήκοος (οἱονεὶ ἐν ὑπηκόῳ αὐτοῦ) . II 302, 2.
ὑπήνη . . . (I 101, 15.)
ὑπηρεσία (τοῦ θείου βουλήματος): II 399, 21. ✕
ὑπηρετεῖν (τὰ τοῦ θείου βουλήματος): II 380, 13. — ὑπηρετεῖσθαι (τῇ ἀνθρώπων σωτηρίᾳ σώματος) II 142, 25 (τῇ διδασκαλίᾳ Ἰησοῦ) I 64, 7 (τῷ τοῦ θεοῦ βουλήματι) I 350, 8 (ταῖς ὑπηρετουμέναις τέχναις τὰ πρὸς τροφήν) I 346, 15.
ὑπηρέτης: II 61, 19 ‖ 323, 27. 324, 4 (τῆς εὐεργεσίας τοῦ θεοῦ, scil. Christus) II 329, 28 (τοῦ θεοῦ) *II 229, 15 (τῆς χάριτος, scil. Ἰησοῦς Χριστός) II 297, 5. — Plur. (τοῦ ἐχθροῦ) II 393, 12 (τοῦ θεοῦ, scil. ἄγγελοι, δαίμονες) *II 230, 7. 8. 13. 18. 19 (τῆς κακίας) I 41, 24 (τοῦ πονηροῦ) II 230, 16.
ὑπῆχεῖν (ὡς τὸ θεῖον αὐτῷ ὑπήχησε) . . I 207, 9.
ὑπογράφειν (ἡ ὑπογραφεῖσα ὑπὸ τοῦ κυρίου προσευχή) . II 340, 7.
ὑποδεής Compar. (ἕξεις): II 192, 17 (φαμὲν τὸν υἱὸν οὐκ ἰσχυρότερον τοῦ πατρὸς ἀλλ' ὑποδεέστερον) II 233, 8. ✕
ὑποδιηγεῖσθαι (λέξιν): II 215, 10.
ὑποθήκη Plur. (Ἰησοῦ): I 226, 18. 230, 1. II 35, 23 (Ἰησοῦ Χριστοῦ) I 201, 23.
ὑποκατασκευάζειν (τὰ περὶ τῆς εἰδωλολατρείας): I 58, 22.
ὑποκατασκευή (φυσική): I 356, 9.
ὑποκεῖσθαι (οὐχ ὑποκείμεθά γε δαίμοσιν): II 248, 26. — τὸ ὑποκείμενον I 183, 8 (332, 9.) II 95, 25 ‖ 334, 5 (Plur.) I 42, 5 ‖ II 108, 3. 10. ✕
ὑποκρίνεσθαι: I 121, 27 ‖ II 344, 16 (δικαιοσύνην) II 345, 21 (τὸ κρεῖττον) II 116, 24.
ὑπόκρισις (ἀγαθοῦ): II 345, 10.
ὑποκριτής: II 344, 17. — Plur. II 347, 26 (δικαιοσύνης) II 344, 15 (δραμάτων) II 344, 12.
*ὑπομειδιᾶν . II 203, 21.
ὑπόμνημα (Plur., χωρὶς τῶν περὶ Ἰησοῦ ἐν γράμμασιν ὑπομνημάτων): I 143, 18.
ὑπόμνησις (θεοῦ τοῦ τῶν ὅλων πατρός): II 317, 25. ✕
ὑποπαραίτησις (τοῦ καλουμένου ποτηρίου): II 205, 16.
ὑπόπτωσις (θωπευτική): II 385, 12 (πρὸς τὸν πείθοντα) . . II 127, 34.
ὑποσημειοῦσθαι: II 182, 29 (τὰ κεφάλαια) I 55, 2.
ὑπόστασις: I 73, 14. 219, 24. II 127, 11 (ἀγγέλων) II 141, 28 (Ἀθηνᾶς) II 283, 10 (τῶν ἀσωμάτων) II 367, 14 (τῶν ἐν οὐρανοῖς) II 143, 14 (τῶν πάντων) II 135, 15 (ὄντα δύο τῇ ὑποστάσει πράγματα) II 229, 32 (τοῦ σώματος) II 143, 13 (τῶν σωμάτων) II 368, 2 (τῆς ψυχῆς) II 96, 8. — Plur. (οἱ ἀναιροῦντες δύο εἶναι ὑποστάσεις, πατέρα καὶ υἱόν) II 229, 22. — vgl. ἑπακολουθητικός.
ὑπόστατος (τὸ πρῶτον ὑπόστατον ἄποιον): II 368, 5. — ὑποστατός (ὑποστατὴν εἶναι μαγείαν καὶ γοητείαν) . . I 174, 11.
ὑποσυγχεῖν (ὑποσυγκεχυμένος) . . . . II 9, 3.
ὑποτίμησις (λελέχθαι δὲ εὐσεβῶς καὶ μεθ' ὑποτιμήσεως) . . I 155, 5.
ὑποτυποῦν (Pass.): II 340, 11.
ὑποτύπωσις (Plur., πρὸς ἀρετήν) . . I 294, 17.
ὑπουργεῖν (τῷ θεῷ): II 13, 23.
ὑποφύεσθαι metaph. (κακόν): II 174, 6 (λογισμοί) II 174, 12.
ὑστέρα (τῆς κνούσης): II 183, 6 (Φαιναρέτης) II 22, 4.
ὑφαντική (scil. τέχνη): I 346, 16.
ὑφόρασις . . II 276, 22.
ὕφος (μὴ δυνάμενοι ἓν ὕφος ἀποδεῖξαι τῆς γραφῆς): II 126, 18.
ὑψοῦν (τῷ ἑαυτῶν θανάτῳ τὸν θεόν): I 47, 3. — Pass. I 46, 27. 28 ‖ II 35, 10 ‖ 318, 29. 352, 24. 391, 17.
ὕψωμα (Plur.): ⟨II 32, 7⟩.
ὕψωσις (τὸν ἐν μαρτυρίῳ θάνατον ὕψωσιν καλεῖσθαι) . . . I 47, 1.

φάναι (αὐτὸς ἔφα): I 280, 27.
φανεροῦν (Pass., τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ ἐν Ἰησοῦ ἡμῖν φανερουμένου): II 249, 18.
φαντασία: I 92, 8. 97, 30. *122, 13. 182, 27. 183, 18. *216, 8. 235, 1. 356, 8. II 267, 8 ‖ 316, 15. 318, 28. 344, 10. 24. 345, 11 (εὐσεβείας) I 295, 3. II 238, 8. (τοῦ καλοῦ) II 344, 15 (τῶν κολάσεων) II 17, 26 (ἁμαρτήσαντος οἰκέτου) II 312, 24 (τῶν ὀνομάτων) II 102, 12. — Plur. I 171, 3. 365, 17 ‖ II 316, 13. 317, 10. 12.
φαντασιοῦν: I 96, 12 (την ψυχήν) I 120, 8. — φαντασιοῦσθαι I 97, 24. *179, 1 (τὴν θείαν αἴσθησιν) II 238, 1 (ὑπὸ θεοῦ) I 276, 6.
φάντασμα Plur. (τα κατὰ τὸν Ἰησοῦν): I 184, 25 (σκιοειδῆ φ. περὶ μνημεῖά τισι γεγονέναι τῶν ἤδη τεθνηκότων) I 183, 6. 8 (σκιοειδῶν ψυχῶν φ.) II 156, 31.
φανταστικόν, τό (ἡμῶν): I 368, 18 (ἐπιδημοῦντος η-

μῶν τῷ φανταστικῷ πνεύματος θεοῦ) I 368, 20.
*φαρμακεύς: I 254, 2. 255, 12.
φαρμακευτικός (πρᾶγμα): II 156, 14.
φάρμακον: I 10, 2 ‖ *287, 8. *288, 23 (ἐπιθεῖναι λογικὸν φάρμακον) II 1, 9 (Παιώνιον) I 198, 27. — Plur. II 254, 8 ‖ 390, 21 (ἐπιστρεπτικά) I 267, 16 (τὰ ἀπὸ τοῦ λόγου) I 255, 28.
φαρμακός (Plur.): II 43, 2.
φάσμα: *I 220, 15 (φ. ἐν Ἀπόλλωνος εἴδει προσελθὸν τῇ Ἀμφικτιόνῃ) II 78, 5 (von Jesus) *II 185, 30. 186, 3. 6 (ὄρνιθος) *I 92, 1. 3 (τῆς περιστερᾶς, bei der Taufe Jesu) I 93, 10. 16. — Plur. *I 281, 3. II 9, 5. *259, 28 (ἀμυδρά) *II 6, 1. 9, 16 (δαιμόνων) . *I 61, 14.
φάτνη (ἡ ἐν τῷ σπηλαίῳ, in Bethlehem) . I 102, 13.
φανλίζειν . . I 3, 14.
φερωνύμως (τοῖς πράγμασι) . . . I 76, 11.
φθαρτός (ἔργον τοῦ θεοῦ): *I 329, 8 (θεός) II 351, 6 (σῶμα) I 4, 28. 9, 13 ‖ II 133, 22. — τὸ φθαρτόν I 22, 19 ‖ *325, 14. *326, 26. *327, 23. *328, 31. *329, 9. *333, 5 (Begriff des φθαρτόν und ἄφθαρτον) I 237, 22 ff. ✕
φθέγγεσθαι: *I 250, 19. II 225, 15 (von Jesus) *II 203, 24. 204, 29. 205, 2.
φθείρειν (τὰ δημιουργήματα): *II 124, 3 (τὰ ἴδια ἔκγονα) *II 128, 24. 129, 5 (τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν) II 141, 17 (τὸν κόσμον) I 332, 4. 6 (πάντα) II 141, 16 (τὴν παρθενίαν) II 283, 1. — Pass. *II 260, 1. ✕
φθόγγος (τῶν ἀποστόλων Ἰησοῦ): I 114, 27. 204, 13. — Plur. I 42, 14 (ἴδιοι) II 50, 5 (τῶν ὀνομάτων) II 48, 14.
φθόνος (ἔξω φθόνου, scil. θεός): *II 238, 17. 20. 23. ✕
φθορά: II 142, 24. 158, 22 (τῶν πάντων ἀνθρώπων) I 318, 24 (τοῦ κόσμου) I 291, 10. 330, 14. 333, 3. II 117, 29. *123, 4.
φθοροποιός (ἄτομοι): I 284, 23.
φιλάδελφος (Plur.): II 322, 19.
φιλαλήθης (αἱ γραφαί): II 86, 23 (die Evangelisten) I 144, 15. II 205, 4 (ὁ Παῦλος) I 243, 28. — τὸ φιλάληθες (der Verfasser des A. Ts.) I 317, 22 (der Evangelisten) I 115, 19. 144, 10. 153, 11. 161, 12. ✕
φιλανθρωπία: I 121, 25. 284, 30. 286, 26. 288, 6. II 192, 15. 259, 14 (τοῦ θεοῦ) I 200, 19. II 195, 5 (τοῦ λόγου) I 79, 8 (πνεύματος) . II 301, 14.
φιλάνθρωπος (δαίμονες): *II 248, 19 (249, 19) (θεός) II 198, 21. 249, 17 ‖ 389, 3 (ἰατρός) I 265, 22 (νομοθεσία) I 209, 5. — τὸ φιλάνθρωπον I 155, 9. 163, 19. 246, 29. 285, 7. 295, 26. II 123, 15. 209, 13. 265, 22. 267, 10. — φιλανθρώπως I 250, 9. — φιλανθρωπότερον II 193, 5. 266, 18 ‖ 378, 23. — φιλανθρωπότατος (βασιλεύς) I 256, 8. — φιλανθρωπότατα (ἐπιστρεπτικόν) . I 267, 9.
φιλαπεχθημόνως (λέγειν): I 68, 18.
φιλαργυρία . I 139, 7.
φιλάργυρος (Ἰούδας): I 139, 14. 151, 13.
*φιλαρχία . . II 175, 4.
*φιλαρχιᾶν: II 169, 20.
φίλαρχος (Plur.): II 292, 6.
φίλαυτος (Plur.): I 207, 1. — τὸ φίλαυτον I 67, 13.
φιλεῖν (von der προσκύνησις): I 29, 3. ✕
φιλέχθρως . . I 232, 7.
φιληδονεῖν . II 157, 9.
φιληδονία: II 343, 2. 376, 17.
φιλήδονος (Plur.): II 390, 14.
φίλημα (vom Kuss des Judas) . . . I 139, 5.
φιλία (γνησία): II 385, 13 (πρὸς θεόν) I 226, 17. ✕
φιλοδοξία (= ὀλέθριον πάθος) . . . II 341, 28.
φιλοζωεῖν: I 15, 8. 42, 29 II 157, 10. *271, 12.
φιλοζωΐα . . I 37, 14.
φιλόθεος . . I 51, 5.
φιλολογεῖν (οὐ πάνυ . . Ἰουδαῖοι τὰ Ἑλλήνων φιλολογοῦσι) . . I 160, 14.
φιλόλογος (τῶν Ἰουδαίων): I 160, 15. — Plur. II 71, 17 (παρ' Ἕλλησι) I 212, 10. 13.
φιλομάθεια: II 66, 3 (περὶ τὰ θεῖα) II 181, 14. — φιλομαθία (ἐν ἱστορίαις) I 152, 1.
φιλομαθεῖν: I 256, 11. 302, 7 (ἐν Χριστῷ) I 13, 9.
φιλομαθής (Ἕλλην): I 121, 4. — Plur. II 188, 2. — τὸ φιλομαθές (ἡμῶν) II 94, 24 (τὸ ἐν Χριστῷ) I 14, 4. — φιλομαθῶς I 179, 12. 324, 29. — φιλομαθέστατος (ἀδελφοί) II 403, 3.
φιλοπευστεῖν . I 247, 13.
φιλόπονος (Superl.): II 298, 18.
φιλοσοφεῖν: I 141, 6. 164, 31. 168, 8. 249, 27. 250, 3. 6. 259, 28. 260, 3. 261, 3. 265, 19. 266, 12. 280, 21. 296, 7. 313, 17. *335, 17. 23. 24. 25. 28. *336, 4. 345, 21. 346, 10. 360, 9. II 16, 2. 22, 5. 25, 25. 38, 14. 22. 25. 39, 6. 42, 11. 47, 1. 60, 7. 14. 61, 17. 64, 13. 66, 4. 68, 31. *109, 27. 147, 11. 187, 26. 198, 29. 224, 9. 250, 31 (περὶ τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ) II 75, 21 (περὶ τῆς ἀθανασίας) I 271, 16 (περὶ γῆς καθαρᾶς) II 179, 16 (Ἕλληνες) II 106, 27. 129, 10 (ἐν Ἕλλησι) I 324, 15 (παρ' Ἕλλησιν) I 362, 2 (ἔθνος ὅλον [scil. Ἰουδαίων] φιλοσοφοῦν) I 302, 3 (τὰ τοῦ Κιτιέως Ζήνωνος) II 213, 7 (τὰ Ζήνωνος καὶ Χρυσίππου) II 265, 6 (τὰ Ἰουδαίων) I 312, 28 (τὰ κατὰ τὸν λόγον) I 270, 15 (περὶ ὀνομάτων) I 76, 8 (τὰ ἀπὸ τοῦ Περιπάτου) II 215,

21 (τὰ τοῦ Περιπάτου) II 154, 27 (κατὰ Πλάτωνα) *II 77, 9 (τὰ Πλάτωνος) II 96, 25 (Σωκράτη) I 337, 9 (ἐν ὑπονοίᾳ) I 310, 25 (περὶ τῆς ψυχῆς) II 73, 18. — Pass. I 253, 16. 19 (περὶ τῆς ἀνθρώπων γενέσεως . . ὑπὸ τῶν παρ' Ἑβραίοις σοφῶν) II 121, 17 (δόγμα, der Stoiker) II 22, 18 (ἐν μύθῳ) I 309, 5 (παρὰ τῷ Παύλῳ) . . . . I 145, 7.

φιλοσοφία: I 54, 6. 9. 252, 15. 253, 3. 5. 6. 13. 14. 259, 20. 260, 11. 23. 271, 7. 282, 23. 296, 8. 298, 1. 336, 5. 350, 23. II 22, 5. 38, 17. 39, 12. 47, 2. 64, 12. 68, 31. 70, 3. 157, 25. 158, 5. 7. 195, 23 (αἱρέσεις ἐν φιλοσοφίᾳ) II 66, 20 (Ἑλληνική) II 72, 9 (Ἑλλήνων) II 211, 11 (Ἐπικούρου) I 266, 20 (ἀπὸ φιλοσοφίας τὰ θεῖα μανθάνειν) II 195, 15 (περὶ ὀνομάτων) I 76, 13 (τὰ φιλοσοφίας ὄργια) I 253, 2. — vgl. αἵρεσις.

φιλόσοφος: I 354, 1. II 39, 7. 87, 25. 89, 33. 110, 5. 189, 17 (= Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς) II 110, 4 (Ἑλλήνων) II 98, 27 (ἕξις) I 361, 7 (τὸ πάλαι Ἰουδαίων ἔθνος) II 262, 10 (= Κέλσος) II 189, 9 (= Πλάτων) II 181, 10 (ὁ σεμνός) I 300, 2 (σκηνικός) I 347, 11 (φοιτᾶν εἰς φιλοσόφου) I 298, 2. — Plur. I 266, 25. 300, 7. 334, 16. 350, 20. II 38, 25. 68, 29. 110, 7. *191, 25. 27. *192, 9. 195, 18. 253, 12 (αἱρεσις φιλοσόφων) I 327, 1 (τῶν φιλοσόφων) II 269, 30 (αἱρέσεις) II 260, 15 (δόγματα) I 252, 7 (Ἑλλήνων) I 300, 26 (Ἐπικούρειοι) II 64, 27. 65, 1 (λόγοι) I 267, 2. II 187, 5 (πότερον . . φιλόσοφοι ἀλωτοί εἰσιν μαγείᾳ) II 110, 3 (ὁμιλίαι) I 379, 22 (ἡ Στοὰ τῶν φιλοσόφων) I 321, 6 (ἀπὸ τῆς Στοᾶς) I 343, 24. II 119, 17. — φιλοσόφως I 238, 3 (ἀκούειν) I 253, 11 (ἀποθανεῖν) I 146, 22 (ἐξετάζειν) . . . I 312, 17.

φιλοστοργία: I 11, 14. 15, 20.

φιλοσωματεῖν: I 15, 8 ‖ *II 276, 12. 23.

φιλοσωματία: II 277, 14.

φιλοσώματος (γένος, von den Christen): *II 186, 18. 189, 14 (δαίμονες) I 226, 28 (λογισμός) . I 35, 8.

φιλοτιμεῖσθαι: I 116, 11. II 210, 24 ‖ 378, 6.

*φιλοτιμία (τοῦ θεοῦ): I 278, 21. 279, 3.

φιλότιμος (ὁ ἅγιος): I 24, 8.

φίλτρον (πρὸς θεόν): I 23, 27. 24, 1. 2 (φυσικόν) I 236, 22. 24. — Plur. II 218, 23.

φιμοῦν: II 327, 24. — Pass. II 337, 25.

φλεγμαίνειν (ἐν κακοῖς, scil. ψυχῇ) . . . I 255, 27.

φλόξ . . . . II 337, 24.

φλυαρία (εἰς πέλαγος φλυαρίας ἐμπεσών, scil. Κέλσος): II 226, 13. — Plur. (τοῦ σώματος) II 39, 5.

φόβος (ὁ πρὸς τὸ θεῖον): I 269, 25.

*φοινικίς (φοινικίδα περιθέντας, scil. τῷ Ἰησοῦ): I 161, 5.

*φοίνιξ . . . I 371, 26.

φοιτᾶν (Ἀριστοτέλης εἶκοσιν ἔτεσι λέγεται πεφοιτηκέναι Πλάτωνι): I 141, 11 (πρὸς τοὺς ὄρνιθας φ. διδασκάλους) I 361, 23 (τριῶν ἡμερῶν φ. εἰς φιλοσόφου) I 298, 2 (διὰ τῶν ἄλλων πεφοιτηκυῖα ψυχή) . . . II 95, 13.

φοιτητής: I 139, 1. — Plur. I 140, 28.

φολιδοῦν . I 346, 25.

φολίς (Plur.): I 323, 14. 21.

φόνος (ἐκούσιος): II 380, 28. — Plur. (φόνους ποιεῖν) (I 371, 12) (χεῖρες καθαραὶ ἀπὸ φόνων) II 299, 31.

φορά (οὐράνιος): *I 292, 24. 296, 22. 30. 297, 8.

φορεῖν (ὡς σῶμα φορῶν ὁ Ἰησοῦς): II 165, 3; vgl. II 183, 2.

φορτικός (φορτικὸν εἰπεῖν): I 61, 24. 272, 2. II 76, 17. — φορτικώτερον (εἰπεῖν) *II 165, 14.

φράσις: I 324, 16 (κάλλος τῆς Ἑλληνικῆς φράσεως) II 208, 19 (τῶν λέξεων) I 114, 6 (τῶν λόγων) I 260, 22. II 71, 2.

φρέαρ (πολλοὶ περὶ τὸ φρέαρ καὶ οὐδεὶς εἰς τὸ φρέαρ): *II 232, 14. 15. 233, 26. 27. — Plur. *I 316, 19. 20. 29. 317, 2. 4. 6.

φρενητίζειν . . I 183, 13.

φρικτός (Superl., ὄφις): II 98, 30.

*φρικώδης (φρικωδες ἐπισυρίζειν) . . II 100, 11.

φρίττειν (ἀσέβειαν): I 17, 12 (τὰς τοῦ σώματος φλυαρίας) . II 39, 5.

φρύνησις: I 6, 19 ‖ II 29, 11. (λέγεται φρύνησις εἶναι ἡ Ἀθηνᾶ II 283, 9 (ἡ ἀληθῶς φρ.) . I 83, 10.

φρονιμότης: II 392, 13.

φροντίς (κοινὴ, τῆς ἐκκλησίας): II 292, 7 (ἡ περὶ τοῦ θανάτου) I 209, 16. — Plur. (αἱ περὶ τῶν τροφῶν καὶ ἐνδυμάτων) II 176, 8.

φρουρά (ἡ ἀπὸ ἀγίων ἀγγέλων): II 276, 27 (ἡ ἀπὸ θεοῦ) I 303, 12 (ἡ ἀπὸ κρειττόνων) I 349, 23 (ὑπὸ φρουρὰν πομπεύειν) . . . I 39, 21.

φρουρεῖν (vom Schutzengel): II 398, 26 (τὸ μνημεῖον) I 102, 29. — Pass. I 112, 14 (ὑπὸ ἀνθρώπων) II 199, 27 (ὑπὸ τῆς θείας δυνάμεως) I 303, 8. II 54, 19. 287, 1 (ὑπὸ τοῦ εὐμενοῦς . . . θεοῦ) II 243, 8. 10 (ψυχή, ὑπὸ τῆς . . . εἱρήνης τοῦ θεοῦ) I 5, 23.

φρουρός vgl. δύναμις.

φυγαδεύειν (Pass., ἀπὸ τῆς ἰδίας μητροπόλεως, scil. ἔθνος) . . . I 134, 28.

φυγάς (τοῦ θεοῦ): II 338, 4 (τοῦ τόπου τῶν θεῶν) II 3, 16.

φυγοπονεῖν. II 162, 7.

φυλή: I 104, 11. 13. 15. —

Plur. (δώδεκα, der Juden) I 104, 11.
φυλοχρινεῖν (οἱ .. δημοσίᾳ διαλεγόμενοι φιλόσοφοι οὐ φυλοχρινοῦσι τοὺς ἀκούοντας) . I 247, 3.
*φῦλον (πέφυκέ πως τὸ ἀνθρώπινον φῦλον ἁμαρτάνειν) . . . I 257, 23.
φῦσα (Plur.) . II 39, 5.
φυσᾶν (intrans., μέγα φ. ἐπὶ τῇ Ἑλληνικῇ σοφίᾳ): I 243, 13.
φυσικός (ἀλεξιφάρμακα): I 357, 7 (ἀφορμαί) I 373, 14 (βοήθημα) I 357, 23 (ἕνωσις) I 191, 16 (τοῦ θεοῦ ἔννοια) I 284, 26 (κατάληψις) I 357, 8 (κατασκευή) I 358, 7 (σύνεσις) I 348, 19 (ὑποκατασκευή) I 356, 8 (φίλτρον) I 236, 23. — Neutr. I 357, 16. 372, 4. — φυσικοί τινες *II 203, 20. — φυσικῶς (ἐνεργεῖν) I 371, 23 (ἐνσπείρεσθαι) II 198, 1 (ποθεῖσθαι) . . I 43, 4.
φυσιογνωμονεῖν: I 85, 3.
φυσιολογεῖν: I 332, 14 (φυσιολογεῖ Μωϋσῆς τὰ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως) . . . I 313, 18.
φυσιολογία: II 40, 4 (ἡ Ἀναξαγόρου) I 347, 11. — Plur. . . . II 238, 30.
φυσιοῦν (καχία φυσιώσασα): I 261, 17. — Pass. I 258, 8 (τὴν καχίαν) I 261, 16.
φύσις: I 13, 26. 42, 5 ‖ 82, 26. 28. 91, 27. 152, 23. 157, 17. 199, 1. 231, 8. 233, 24. 258, 20. 263, 2. *276, 5. 9. 18. *284, 10. 289, 12. 300, 7. *325, 10. 327, 23. 332, 12. 333, 9. *23. *334, 33. *335, 6. 336, 18. *343, 6. 10. 12. *348, 7. 352, 19. 353, 9. 354, 10. 18. *355, 12. 357, 17. 26. 358, 5. 371, 19. 20. II *15, 11. 15. 19. 18, 3. *24, 2. 7. 17. 18. 19. 22. 25. 27. 29, 6. 39, 19. 40, 18. 21. (41, 4.) 42, 28. 43, 24. 44, 10. 13. 46, 20. 94, 6. 119, 7. 125, 31. 131, 1. 135, 6. 141, 25. 143, 6. 146, 19. 155, 28. 166, 17. *178, 5. 182, 31. 183, 1. 198, 12. 213, 10. 239, 14. 246, 29. *271, 26 ‖ 311, 18. 312, 2. 7. 390, 9. 10 (τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ ἀδιαφόρων) I 318, 5 (ἀγγέλων) II 4, 32 (ἀθεώρητος) I 42, 16 (αἰσθητή) II 46, 9. 48, 1 (τῶν αἰσθητῶν) II 200, 29 (ἄλογος) I 351, 9. 12 (τῶν ἀλόγων) I 355, 9 (τῆς ἁμαρτίας) I 257, 28 (φύσιν ἀμεῖψαι τελέως παγχάλεπον) *I 259, 11. 261, 12. 262, 10 (ἀνθρωπίνη) I 47, 15 ‖ 103, 15. 226, 8. 10. 14. 261, 4. 262, 1. 294, 27. 302, 8. 325, 27. 326, 14. II 5, 7. 24, 26. 80, 18. 136, 3. 193, 11. 17. 195, 3. 216, 23. 247, 22. 279, 3. 297, 7 (ἀνθρώπου) I 201, 15. 262, 8. 313, 19. 334, 35. II 132, 30 (ἀνθρώπων) I 143, 7. 350, 5. 369, 23. *II 121, 22 (αὐτεξούσιος) I 10, 15 (ἀφάνταστος) I 267, 13. 327, 5 (γενητή) I 175, 3. 268, 32 (δαιμόνων) II 226, 15. 243, 5 (δακρύων) II 59, 16 (δημιουργὸς τοῦ λογικοῦ ζῴου) I 262, 6 (ἐπίκηρος) II 297, 2 (ἐπῳδῶν) II 48, 13 (τοῦ ἐφ' ἡμῖν) II 23, 6 (τοῦ ζῴου) I 371, 6 (ζῴων) II 53, 16 (θεία) I *171, 28. 173, 31. 198, 28. 226, 13. 349, 24. 352, 4. 362, 23. 363, 12. II 142, 28. 168, 15. 210, 19. *264, 8 (θειοτέρα) I 189, 30 (τοῦ θείου) I 361, 20 (τοῦ θεοῦ) I 311, 2. II 134, 17. 151, 11 (θέσις . . . φύσις) II 28, 15 ‖ 401, 3. 4 [τὸ φύσει τοῦ θέσει προτακτέον] II 401, 5 (κακῶν) I 333, 19. 339, 20 (κτηνῶν) I 301, 25 (λίθων) II 237, 18 (λογική) I 250, 10. 267, 12. 283, 21. 344, 1. II 115, 5. 198, 2. 288, 24 ‖ 364, 25. 369, 19 (τοῦ λόγου) I 287, 13. 14. 22. 294, 25. II 147, 4 (τοῦ νηπίου) I 287, 15 (νοητή) II 140, 3 (τῶν νοητῶν) I 13, 15 ‖ II 188, 6. 198, 15 (τοῦ νοῦ) II 121, 27 (ὀνομάτων) I 305, 26. II 48, 11. 49, 10 (παμμήτωρ) I 354, 8 (πέμπτη) I 329, 15 (πνεύματος) *II 142, 3 (πυρός) II 142, 5 (τῶν ἀνθρωπίνων σπερμάτων) II 46, 6 (σωματική) II 141, 21 (τοῦ σώματος) I 84, 33. 238, 4. 5. *325, 13. *326, 25. *328, 29. *329, 22. *330, 24. 29. *331, 7. 8. 30. II 21, 2. 142, 14 (σωμάτων) *I 331, 32. 332, 1. 4. 8 (τοῦ σωματικοῦ τόπου) II 183, 31 (ὑλική) II 351, 9 (τῆς ψυχῆς) I 283, 23 [μία φύσις πάσης λογικῆς ψυχῆς] I 261, 12. — Plur. II 64, 25 (τῶν ἀνθρώπων) I 293, 29 (ζῴων) I 366, 4 (ἡγεμονικῶν) I 356, 12 (τῶν ἡμερῶν) II 122, 14. — vgl. ἀγένητος ἀσώματος διοικεῖν ὅλος ὄνομα. ✕
φυτόν (Plur.): I 6, 7 ‖ *344, 15. 21. 23. *345, 5. 10. II 7, 7. 14. 42, 28. *109, 2.
φωνή (= ἀὴρ πεπληγμένος ἢ πληγὴ ἀέρος): I 194, 13 ff. II 132, 16 ff. (Αἰγυπτίων) I 207, 17 (ἀποστολική) II 290, 21 (βαρεῖα, ἐξ αὐτῶν) *II 260, 10 (Ἑβραίων) I 305, 11 (Ἑλλάς) I 313, 17. II 49, 6. 50, 8. 108, 12. 115, 9 (ἔνθεος) *II 259, 25 (ἐπιχώριος) *II 274, 28 (εὐαγγελική) I 14, 5 (θεία) I 129, 17. 194, 12 (θειοτέρα) I 350, 2 (τοῦ θεοῦ) I 194, 15. 17. *II 132, 15 ff. 184, 22 (Ἰησοῦ) I *124, 14. 21. 128, 10. *167, 17. *171, 17. *178, 22. II 205, 21. 23 (τοῦ κυρίου) II 10, 11 ‖ 333, 7 (τῶν ὀρνίθων, ἄσημος) I 370, 25 (οὐρανόθεν) I 186, 6 (ἐξ οὐρανοῦ) I *92, 4. 94, 4. 19. 22. 95, 29. 97, 21. *194, 2. 7. 11 (πνεύματος) *II 144, 18. 146, 16. 203, 19 (Ῥωμαίων) II 48, 23 (σαρκός) *II 186, 17. 188, 10. 27 (Schriften περὶ φωνῆς) I 194, 14 (στάσεως) *II 222, 3. 224, 28 (σύντροφος) I 207, 20. — Plur. II 380, 17 (ἀμοιβαῖαι) II 97, 2 (ἀμυδραί) *I 303, 20. 305, 15 (ἀπο-

πόμπιμοι) *II 108, 30 (ἀποστολικαί) I 214, 21 (τῶν ἀποστόλων) I 64, 21 (christliche, bei Celsus) II 178, 21 f. (προφητικαί) I 131, 2. 282, 19 (πρῶται, τῶν πρώτων ἀνθρώπων) I 74, 14 ff. ><
φῶς: I 43, 17 ‖ *194, 26. 27. 195, 18. 262, 31. 305, 16. *314, 7. *315, 15. 16. 20. II 31, 20. 64, 5. *97, 9. 26. *121, 32. *122, 26. 30. *136, 15. 22. *137, 11. 16. 19. 168, 22. 198, 32 (αἰσθητόν) II 11, 7. 8. 12. 16. 23 (τῆς ἀληθείας) I 299, 1. II 14, 27 (ἀληθινόν) II 11, 20. 21. 12, 4. 137, 18 (τῶν δάδων) II 75, 24 (ζωῆς) I 38, 26 (θειότητος) I 110, 28 (τοῦ λόγου) II 137, 7 (τῶν λύχνων) II 11, 27 (τῶν μακαρίων) II 75, 18 (οὐράνιον) II 11, 23 (φῶς ἐν τῇ ψυχῇ) *II 74, 23 ff. — vgl. γνῶσις νοητός. ><
φωστήρ (Plur., ἐκκλησίαι): I 227, 9.
*φωταγωγεῖν (τοὺς εὐσεβοῦντας) . I 193, 25. 27.
φωτίζειν: I *157, 26. 262, 31 (τὸ ἡγεμονικόν, scil. ἐπιφάνεια Ἰησοῦ Χριστοῦ) I 255, 20 [scil. θεός] I 336, 32 (πατήρ) II 303, 18 (σῶμα) II 338, 10. — Pass. II 11, 20 ‖ 338, 20 (ὑπὸ τοῦ θεοῦ) II 338, 22 (ὑπὸ τοῦ λόγου) II 361, 12 (τὸν νοῦν) II 159, 3 (ἡ πᾶσα . . οἰκουμένη, τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ) II 150, 15 (τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως) II 11, 14 (τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῆς τοῦ λόγου θειότητος) II 173, 13.
φωτισμός (ἀπὸ τοῦ πατρός) . . . I 25, 15.
φωτιστικός (τὴν τοῦ κυρίου ἐντολὴν φωτιστικὴν εἶναι τῶν τοῦ σώματος ὀφθαλμῶν) . II 185, 3.

χαίρειν: I 5, 15. 16 ‖ *II 255, 7. 256, 23. 264, 9 (τοῖς τὸ εὐσεβὲς δρῶσι, scil. δαίμονας) *II 278, 30 (ταῖς κνίσσαις, scil. δαίμονας) II 158, 21 (χαίρει συμφωνίᾳ τῶν λογικῶν ζώων ὁ θεός) II 286, 15. ><
χαλκευτική (scil. τέχνη): I 346, 14.
*χαλκοβατής (πύλη): II 92, 13.
*χαμαιπετής (ἐπὶ τῶν γονάτων) . . II 85, 20.
χαμαιτύπη (Plur.): I 295, 29.
*χανδόν (ἐπὶ τὸ πιεῖν ὁρμᾶσθαι, von Jesus): I 162, 18.
χαρακτήρ: II 108, 27 (καθαιρετικός) I 54, 3 (κοινωφελής) II 70, 14 (προστακτικός) II 355, 23 (τῶν προφητῶν) II 160, 18. — Plur. I 354, 18 ‖ II 336, 19 (τοῦ θεοῦ) II 134, 9.
χαρακτηρίζειν: II 29, 6 (τὴν θεότητα) II 80, 16. — Pass. II 116, 24. 133, 13.
χαρακτηριστικός (Neutr.): I 244, 18.
χάρις: II 54, 29. 72, 2. 279, 8 ‖ 340, 3 (χάριν εἰδέναι τῷ . . δημιουργῷ) I 345, 14 (θεία) II 195, 1 (θειοτέρα) II 195, 6 (θεοῦ) I 4, 13 ‖ 336, 32. II 76, 19. 83, 11. 127, 24. 261, 21 ‖ 298, 22 [ἀμέτρητος] II 297, 4 (τοῦ θεοῦ) II 76, 27 [ὑπερβάλλουσα] II 297, 17 (ἀνυπέρβλητος Ἰησοῦ Χριστοῦ) II 297, 5 (ἐν τῷ λόγῳ) II 262, 20 (ἐν τῷ λόγῳ Χριστοῦ) II 156, 17 (ἐν τῷ Μωϋσεῖ παράδοξος) I 173, 12. — Plur. I 4, 16 ‖ 118, 2. 371, 21. II 36, 2. ><
χάρισμα: I 94, 26. II 175, 16. — Plur. I 15, 1 ‖ 242, 22 (τοῦ θεοῦ) II 83, 29 (λογικά) I 243, 1 (μεγάλα καὶ ἐπουράνια πνευματικά) . . . II 337, 9.
χαριστήριον Plur. (δαίμοσιν ἀποδιδόναι): II 249, 5 (δαίμοσιν ὀφείλειν χ.) II 273, 31.
χαῦνος . . . II 396, 1.
χαυνοῦσθαι (ἐπὶ δόξῃ): I 40, 19.
*χειμάδιον (Plur.): I 353, 5.
χειμερινός (κατάστημα): I 27, 18.
χειμών (von der Christenverfolgung): I 27, 19. 21. 26. 27. 43, 23. 46, 8.
χείρ vgl. καθαρός. ><
χειραγωγεῖν (τὸν ἀκροατήν): II 136, 2 (τὸν . . . νοῦν) . . . II 136, 25.
χειρογραφεῖν (βίβλων τῶν ὑπὸ πάντων . . . κεχειρογραφημένων): II 378, 11.
*χειρόμακτρον (χρυσοῦν, der Demeter): I 178, 15. 179, 16.
*χειροτέχνης (vom Weltschöpfer) . . II 131, 16.
*χειρουργεῖν (vom Weltschöpfer): II 131, 26. 132, 1. 2. 3. 7. 8.
*χερνῆτις (von der Mutter Jesu) . I 79, 24. 81, 6.
χήρα (προνοουμένη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας) . II 377, 17.
χθές: II 277, 25 (χθὲς καὶ πρώην) I 89, 9. *130, 22. 250, 5. 259, 23. II 41, 17. 60, 10. *80, 29 (vom Sarapiscult, χθὲς καὶ πρώην εἰς μέσον ἐλθόντος) II 42, 24.
χιλιονταετηρίς (ἡ διαβόητος) . . . II 372, 22.
χολερικός (πάθος): II 389, 14.
χολή (Ἰουδαίων): I 157, 12 (χολὴν ἢ ὄξος πίνειν, scil. ὁ Χριστός) *II 165, 1. 4. 8 (χολὴν ποτίσαντες, scil. τὸν Ἰησοῦν) *I 291, 21.
*χόλος (ἐκ θεοῦ): I 291, 22.
χορεύειν (ἀστέρες): II 316, 11.
χορηγεῖν (πλείονα): II 314, 15 (τοῖς προσιοῦσιν) I 81, 24.
χορηγός (πάσης ζωῆς, scil. θεός): II 236, 17 (κυρίως χ., scil. θεός) II 355, 5.
χορίον (συγκτιζόμενον τῷ παιδίῳ): I 344, 4 (χρήσιμον πρὸς τὴν ἐν τῇ ὑστέρᾳ τῆς κυούσης . . . γένεσιν) . . II 183, 7.
χορός (ἀστέρων . . . ἀγγέλων ἁγίων): I 13, 28 (θεῖος) II 283, 23 (Ἰουδαίων, bei Celsus) *II 45, 14 (πενήτων) I 164, 31 (σωφρόνων) . I 117, 7.

*χοροστάτης (von Jesus): II 35, 3. 36, 4.
χραίνειν (τὰ θεῖα): I 321, 16.
χρειῶδες, τό (τῆς ὑγείας): I 287, 16.
χρεών: I 112, 2 (ἀνθρώπινον). . . . I 229, 3.
χρηματίζειν: I 10, 3. 14, 25 ‖ 108, 9. 111, 27. 112, 9. 119, 25. 127, 1. 216, 7. II 2, 2. 46, 17. 98, 24. 133, 15. 241, 27 ‖ 335, 26.
*χρηματιστής (von Hermes): II 92, 14.
χρησμός (τοῦ Ἀπόλλωνος): I 224, 11 (περὶ Ἀριστέου) I 226, 23 (πρὸς τὸν Λάϊον) I 149, 10. 150, 6. — Plur. I 204, 26. (350, 2.) II 3, 13. 4, 1. 155, 27. 261, 7. 271, 1 (τοῦ θεοῦ) I 304, 22 (τοῦ Πυθίου) I 221, 13.
χρηστήριον (Plur.): I 205, 6. 362, 15. II 154, 25. 28. 155, 5. *259, 23. 29. *263, 7. 25. *277, 28. *278, 4.
χρηστότης (τοῦ θεοῦ): II 13, 1. 195, 5 ‖ 329, 9.
χρῖσμα: II 150, 33. 151, 1 (κέχρισμαι χρίσματι λευκῷ ἐκ ξύλου ζωῆς) *II 97, 5.
χριστιανίζειν: I 270, 17. II 8, 24. 190, 12. 267, 12. 276, 3 (τελειότερον) II 200, 8.
χριστιανισμός: I 7, 20. 11, 25. 17, 6. 26, 19. 32, 27. ‖ 61, 23. 78, 6. 113, 26. 117, 23. 131, 21. 132, 7. 140, 11. 142, 20. 144, 21. 147, 2. 156, 11. 211, 18. 212, 9. 12. 213, 30. 216, 12. 29. 30. 225, 13. 249, 18. 263, 31. 264, 12. 266, 8. 269, 13. 18. 270, 12. 276, 1. 353, 21. 354, 2. 3. II 64, 11. 19. 67, 7. 16. 84, 6. 97, 23. 110, 10. 144, 11. 149, 18. 221, 5. 244, 20. 258, 26. 262, 18. 25. 267, 5. 269, 24. — vgl. αἵρεσις ἀρχὴ βιοῦν ἐξομνύναι ἰδιώτης κατηγορεῖν κατηγορία οἰκοδομή ὁμολογεῖν.
*χοὰ (Plur.) . II 92, 18.
*χρῶμα (οὐ μετέχει χρώματος ὁ θεός) . II 134, 15.
χύσις (τῶν ἁμαρτημάτων): I 133, 25. II 16, 25 (τῆς ἁμαρτίας) I 58, 17 (τῆς κακίας) I 62, 5. 117, 24. 263, 20. 289, 25. 338, 29. II 59, 4. 96, 17. 116, 23. 247, 8. 257, 14 (κατὰ τὴν κακίαν) I 78, 12. 84, 16. 166, 22 (τῶν κακῶν) I 97, 17. 157, 16. II 61, 7 (μακαρισμοῦ) I 14, 6 (χειρόνων) . . . I 335, 10.
*χωλεύειν (κεχωλευμένοι τὰς ψυχάς) . II 197, 23.
χωλός (τὰς ψυχὰς ἑαυτῶν χωλὰς κατασκευάζειν): II 197, 28. — χωλοί *I 169, 17. 19. 170, 22. *II 197, 10. 202, 23 (τὰς βάσεις τοῦ . . . ἔσω ἀνθρώπου) I 170, 18. ✕
χωνεύειν: I 283, 3. II 16, 15 (τὴν λογικὴν φύσιν) I 283, 21. — Pass. (χολάσεις χωνευομένων) II 96, 7. ✕
χώρα (καθαρὰ καὶ ἁγία): I 174, 19 (καλλίστη) I 340, 8 (ἡ κατωτέρω) I 243, 1. ✕
χωρητικός (ἁγίου πνεύματος) . . . . II 338, 5.
χωρίζειν (ἑαυτοὺς χ. τῆς τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ μερίδος): II 225, 12 (οὐσίαν ἀπὸ γενέσεως) II 198, 6 (οὐ χ. τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ) I 136, 30 (χ. τοῦ θεοῦ τὴν ψυχήν) II 271, 1 (μὴ χ. ἡμᾶς τὴν Ἰησοῦ ψυχὴν τοῦ πρωτοτόκου πάσης κτίσεως) II 119, 22 (ähnlich) II 120, 8. ✕
χωρίον (ἕτοιμον): II 368, 10 (τὸ χ. τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν πιστευόντων συνελεύσεως, scil. τόπος εὐχῆς) II 398, 14 (τόπος κακώσεώς ἐστι τῆς ψυχῆς τὸ χ. τοῦτο) I 19, 3. — Plur. II 214, 10 (ἀπὸ τῶν τῇδε χωρίων) I 8, 9. ✕
χωρισμός (ἀπὸ τοῦ σώματος). . . . II 156, 24.

ψεύδεσθαι: II *60, 20. 24. 276, 6 (von Christen) *II 56, 5 (ὁ θεός) *I 287, 7. 288, 23. II 286, 24 (θεοὶ οὐ ψευδόμενοι) *II 185, 20 (Celsus von Jesus) *I 133, 7. 8 (ὁ Ἰουδαῖος) I 168, 13 (ὁ Κέλσος) I 259, 24. II 68, 16. 107, 27. 108, 9. 162, 23. 203, 6 (οὐ δή που ψεύδεται τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ὁ λόγος) I 287, 22. 24 (Μωϋσῆς ἢ Ἰησοῦς) *II 169, 24. 170, 23. 31. 176, 26 (Πλάτων οὐ ψεύδεται) *II 80, 7 (τὴν πρόγνωσιν) I 147, 10. ✕
ψευδογραφεῖν (Pass.): I 54, 24.
ψευδοδοξεῖν: I 156, 10. 206, 14. 264, 10 (ψευδοδοξοῦσα φιλοσοφία) . I 66, 1.
ψευδοδοξία: I 273, 11. 362, 4. II 293, 15 ‖ 363, 26.
ψευδομαρτυρεῖν (Pass., von Jesus): I 51, 1. 11. 52, 9. 19.
ψευδομαρτυρία (von Jesus): I 51, 4. 52, 23. 219, 17. 18. — Plur. (von Jesus) I 137, 18 (Κέλσου) I 51, 6. 9. 52, 23. II 107, 26.
ψευδοποιεῖν: I 361, 9 (τὴν ἐκδοχὴν ἡμῶν) II 165, 32 (τὴν ἱστορίαν) I 84, 1 (τὰς ἱστορίας) I 66, 31 (τὴν Κέλσου λέξιν) II 135, 24 (τὸν Κέλσου λόγον) II 3, 26 (τοὺς Κέλσου λόγους) II 3, 27 (τὸν χριστιανισμόν) . I 73, 6.
ψευδοπροφήτης (Plur.): I 204, 19.
ψεῦδος: II 217, 30. 233, 23. 268, 20 (τὰ ἀνατρεπτικὰ τοῦ ψεύδους) II 153, 7 (ψεῦδος εἰπεῖν περὶ τοῦ θεοῦ) II 60, 16 (τοῦ Κέλσου) II 163, 11. — Plur. (Κέλσου) II 221, 3. ✕
ψεῦσμα: I 133, 9. 10. *179, 3.
*ψιθυρίζειν: I 250, 31. II 104, 3. 106, 22.
ψιλότης . . . I 42, 15.
ψόφος (Plur., ὀνομάτων): II 164, 12.
*ψυχαγωγεῖν (κατηραμένους): II 124, 6. — Pass. (ἀγροίκοις ἁπάταις, scil. Ἰουδαῖοι) I 73, 11 (ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ) I 126, 14. 128, 5.
ψυχή: I 4, 18. 19. 5, 17. 21. 27. 10, 17. 12, 24. 13, 1. 5. 24, 3. 31, 18. 34,

23. 35, 16. 19. 21. 37, 7. 43, 9. 44, 16 ‖ 84, 19. 27. 35. 85, 2. 120, 8. 128, 23. 135, 20. 136, 16. 20. 138, 29. 139, 8. 30. 145, 26. 164, 22. 166, 9. 170, 16. 174, 20. 183, 3. 6. 8. 10. 24. 184, 13. 186, 16. 202, 7. 218, 27. 31. *228, 24. 235, 3. 15. 243, 24. 247, 16. *253, 27. *254, 30. 255, 28. 260, 15. 263, 18. 21. *267, 24. 270, 20. 273, 9. 278, 14. 283, 25. 285, 18. 286, 16. 21. 294, 2. 299, 1. 328, 9. 329, 12. 354, 13. 367, 17. 374, 3. II 4, 5. *15, 19. *20, 25. *21, 10. *25, 9. 15. 18. 38, 21. 65, 24. 73, 18. 79, 22. 95, 13. *97, 8. 115, 29. 120, 2. 125, 23. 133, 14. 22. 134, 1. 2. 9. 11. 12. 150, 17. 155, 19. 156, 3. 5. 168, 18. 173, 14. 26. 29. 174, 3. 13. 176, 6. 8. *186, 16. *188, 10. 24. 25. 192, 16. 195, 1. 215, 22. 29. 236, 10. *243, 26. *246, 5. 256, 15. *264, 6. *265, 2. 4. *266, 1. 26. *268, 10. 271, 2. 272, 25. 275, 5. 277, 5. *279, 25. 288, 25. 289, 6 ‖ 301, 16. 311, 18. 312, 2. 316, 17. 318, 1. 9. 319, 4. 337, 14. 349, 10. 12. 353, 24. 369, 5. 377, 8. 391, 25. 395, 12. 396, 3 (*ἀγὼν τῆς ψυχῆς*) I 166, 3 (*ἀκοὴ τῆς ψ.*) I 194, 18 (*ἀνθρωπίνη*) I 158, 28. 226, 11. 27. 234, 8. 287, 18. 354, 16. II 72, 1. 156, 25. 249, 29. 266, 20 [*Ἰησοῦ*] I 237, 8 [*τοῦ λόγου*] I 285, 15 (*ἀνθρώπου*) I 132, 14. II *15, 6. 138, 7. 141, 27. 156, 19. 168, 20. 193, 21. 201, 3. 272, 27 (*τῶν ἀνθρώπων*) I 163, 19. 218, 26 (*βάθος τῆς ψυχῆς*) I 45, 8 (*βοηθήματα τῆς ψ.*) I 256, 1 (*γυμνάσιον τῆς ψ.*) II 83, 17 (*γυμνὴ σώματος γενόμενος* [scil. *Ἰησοῦς*] *ψυχὴ ταῖς γυμναῖς σωμάτων ὡμίλει ψυχαῖς*) I 166, 9 (*ψυχὴ θεοῦ ἔργον*) *I 325, 12. 326, 24. 327, 12. 328, 28. 329, 22. 330, 23. 331, 2. 3. 5. 8. 9. 10. 30. 332, 20. 333, 3 (*ἐῤῥωμένη*) II 339, 3 (*ζῆν τῆς ψυχῆς*) II 201, 5 (*ἀΐδιος ζωὴ τῆς ψ.*) II 387, 27 (*ψυχὴ ζῶσα*) *II 103, 16. 105, 1. 3. 264, 8. 266, 3 (*τῶν ἀλόγων ζῴων*) I 361, 6 (*τοῦ Ἰησοῦ*) I 111, 7. 135, 16. 136, 32. 229, 2. 287, 13. 288, 1. II 43, 26. 119, 5. 12. 15. 22. 120, 7. 168, 16 (*κατὰ τὸν Ἰησοῦν*) I 119, 13 (*καθαίρειν τὴν ψυχήν*) II 198, 5 (*καθαρὰ καὶ εὐσεβὴς Μωϋσέως ψ.*) I 71, 2 (*καθαρὸς ψυχήν*) I 255, 17 (*κεκαθαρμένος τὴν ψυχήν*) I 255, 2 (*λογική*) I 42, 30 ‖ 236, 22. 261, 13. 288, 4. II 141, 20. 216, 9. 236, 13. 245, 27. 246, 1. 3. 265, 2 ‖ 387, 26 (*μαντική*) I 365, 3 (*μέρη τῆς ψυχῆς*) II 51, 22 [*θυμικὸν μέρος τῆς ψ.*) II 52, 4 (*μετενσωματουμένη*) II 54, 2 (*μετενσωμάτωσις ψυχῆς*) II 245, 24 (*νεκρά*) II 105, 3 (*νοσεῖν τὴν ψυχήν*) I 254, 4. II 265, 29. 30. 278, 23 (*νόσος τῆς ψυχῆς*) I 289, 11 (*νύμφη ψυχή*) I 10, 4 (*ἡ τῶν ὅλων*) II 95, 5. 104, 15 (*ὁμοειδὴς πᾶσα ψυχή*) I 354, 12 (*τῶν ὀρνίθων*) I 367, 3. 5. 14 (*ὀφθαλμοὶ τῆς ψυχῆς*) I 213, 26. 301, 16. II 137, 15. *186, 20. *190, 3. 9. 13. 196, 1. *202, 11 [*ὀφθαλμὸς τῆς ψ.*] *II 189, 21 (*περίλυπος*) I 5, 9 (*πνευματική*) II 319, 7 (*ποτίζειν τὴν ψυχήν*) II 329, 27 (*σπουδαία*) I 331, 20. II 270, 3 (*σῶμα ψυχῆς*, von Jesus) I 183, 29 (*ἀεὶ τετάσθω πρὸς τὸν θεόν*) *II 279, 16 (*τετελειωμένη*) II 357, 7 (*τὸ τριμερὲς τῆς ψυχῆς*) II 51, 21 (*τροφὴ ψυχῆς*) I 248, 29. II 83, 18 (*ὑετὸς τῆς ψυχῆς*) II 330, 4 (*ὑπόστασις τῆς ψ.*) II 96, 8 (*τοῦ φαύλου*) I 278, 2 (*τῶν φαύλων*) I 251, 32 (*φθορὰ τῆς ψυχῆς*) I 271, 9. — Plur. I 4, 10. 27, 3. 35, 2. 45, 2 ‖ 73, 26. 166, 9. 20. 218, 30. 234, 12. 235, 25. 247, 6. 249, 20. 263, 17. 267, 14. 278, 34. 300, 10. 302, 30. 335, 9. 360, 21. II 31, 8. 46, 21. 58, 25. 72, 8. *91, 19. 150, 5. 151, 19. 160, 27. 186, 5. 237, 18. 247, 23. 27. 258, 24. 26. 259, 4. 267, 24. 280, 7. 285, 22. 289, 4 (*ἄγονοι*) II 327, 7 (*ἀνθρώπιναι*) I 280, 12. II 216, 27. 258, 21 (*ἀνθρώπων*) I 83, 5. 368, 3. II 219, 15. 278, 7 (*τας ψυχὰς ἀποχεχωλευμένος*) *II 197, 11 (*εἴσοδος ψυχῶν*) II 93, 20. 24 (*εὐδαίμονες*) *II 178, 24 (*ζωὴ τῶν ψυχῶν*) II 201, 20 (*ἤθη τῶν ψυχῶν*) I 85, 6 (*ἡρώων*) *I 122, 10 (*θειότεραι*) II 93, 24 (*θερισμὸς τῶν ψυχῶν*) I 94, 13 (*ἰατρικὴ ψυχῶν*) I 116, 15 (*καθαραί*) I 286, 19 [*τῶν προφητῶν*] I 205, 24 (*κάθαρσις τῶν ψυχῶν*) II 96, 4 (*καταπέμπειν ψυχὰς εἰς ἀνθρώπων σώματα*) I 84, 14 (*μαθήματα ψυχῶν*) I 267, 9 (*τῶν ὀρνίθων*) I 361, 12 (*ὅσιαι*) I 275, 27. 279, 16 (*πάθη τῶν ψυχῶν*) I 117, 18 (*τῶν καθαρῶν προφητῶν*) I 271, 31 (*σκιοειδεῖς*) II 156, 31 (*σωτηρία ψυχῶν*) I 173, 17 (*τραύματα τῶν ψυχῶν*) I 285, 13 (*ὑγεία τῶν ψυχῶν*) II 388, 12. — vgl. *ἀγέννητος ἄδυτον ἀθανασία ἀθάνατος αἰώνιος ἀναλύειν ἀναρτᾶν ἄνοδος ἀντιδιαστολή ἀόρατος ἀπαίδευτος ἀρχή ἀσώματος βάσις γαληνὸς δαίμων δημιουργεῖν διακοσμεῖν διαμονή διέξοδος διϊστάναι διόρθωσις δολοῦν εἰσκρίνειν ἐχεῖν ἐπιδιαμένειν ἐπιδιαμονή ἐπιῤῥιπτεῖν ζωοποιεῖν θεραπεία θεραπεύειν κατασπᾶν κεντεῖν ὕψις φύσις. ✕

*ψυχικός (Plur., von christlichen Sekten): II 64, 22.
ψυχοῦν (Pass., σῶμα Χριστοῦ φασιν εἶναι οἱ θεῖοι λόγοι ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ψυχούμενον τὴν πᾶσαν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν) . . . II 119, 29.
ψωρώδης (ἡδονή): II 390, 4.

ᾠδή (ἡ τοῦ Δευτερονομίου): I 201, 2. II 30, 7. — Plur. (λυτήριοι) . *II 108, 30.
ὠθεῖν Med.: *I 246, 3. 248, 14. — Pass. (εἰς βάραθρον) *II 103, 23. 106, 9.
ὠμοποιεῖν (τὸν Φεραῖον Ἀλέξανδρον τὰ αὐτὰ ὠμοποιήσειν) . I 337, 14.
ὠμός (ὠμῶς κολασθείς, von Jesus): *II 255, 12. 257, 26. — ὠμότερον (ἄρχειν) II 281, 17. — Superl. (πράξεις) . . . II 280, 25.
ὠμότης: I 349, 8. II 257, 27 (ἀπαράλλακτος) II 22, 15 (τυραννική) I 21, 29 (τοῦ τυράννου) . I 21, 15.
ὠνεῖσθαι (αἵματος καὶ κνίσσης . . . τὴν δουλείαν, scil. δαιμόνων): II 277, 25 (ἡμᾶς τῷ ἑαυτοῦ τιμίῳ αἵματι, scil. Χριστός) I 13, 5 (ἡμᾶς τῷ ἰδίῳ αἵματι, scil. Χριστός) II 377, 1 (τὴν μακαριότητα) I 4, 4.
ὤνια, τά (καὶ οἱ κύνες παραπολαύουσι τῆς ἀψιλείας τῶν ὠνίων): I 344, 12 (οἱ προνοούμενοι τῶν ὠνίων καὶ τῆς ἀγορᾶς) I 344, 6.
ὥρα (τῶν . . . ἀγγέλων): I 189, 1 (γυναῖκες πιπράσκουσαι τὴν ὥραν παντὶ τῷ βουλομένῳ) II 46, 5. — Plur. (τοῦ ἐνιαυτοῦ) I 339, 11. ><
ὡραῖος (εἶδος, von Jesus): II 145, 5. — Compar. (λόγοι τῶν φιλοσοφούντων) II 147, 11.
ὡρισμένως (εἰπεῖν): I 14, 26.
ὠφέλεια: II 61, 3. 137, 1. 262, 8 (ἀνθρώπων) I *163, 2, 10. 24, 174, 21. II 61, 20 (ὠ. ἐγγίνεται τῷ ὃν δεῖ τρόπον εὐχομένῳ) II 317, 5. ><
ὠφελεῖν: I 68, 27. *II 286, 4 (τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος) I 160, 5. 225, 7 (πλείονς) II 70, 9 (τοὺς συριάζοντας ὑγιέσι δόγμασιν) II 210, 15. — Pass. II 71, 18. 155, 29. 161, 29. 192, 4. 259, 21 (εἰς τὰ θεῖα ἐπανόρθωσιν) I 225, 2 (εἰς ἤθη ἀπὸ χριστιανισμοῦ) II 244, 20 (ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν θεὸν θεραπείας) II 227, 1 (ἐκ τοῦ τιμᾶν τὸν υἱὸν θεοῦ) II 227, 27. ><
ὠφέλιμος (τὸ δόγμα): II 208, 11 (μῖσος) I 35, 20. ><

Nachträge und Berichtigungen.

Die Schrift vom Martyrium.

Band I.

7, 29 l. „*σημεῖα καὶ τέρατα*“ und füge zu den Schriftstellen (und im Stellenregister) hinzu: **29** Vgl. Joh. 4, 48.

9 App. Z. 7 v. u. fehlt die Zahl **9** vor *γενητός*.

10, 4 u. 6 l. „*θεός*“ u. „*ζηλωτής*“ und füge zu den Schriftstellen (und im Stellenregister) hinzu: **4** u. **6** Vgl. Exod. 20, 5. 34, 14. Deut. 4, 24. 5, 9. 6, 15. Nah. 1, 2.

11 App. Z. 2 v. u. fehlt die Zahl **31** vor *ὠφεληθήσεται*.

12, 24 l. „*σῶσαι*“ „*τὴν ψυχήν*“ und füge zu den Schriftstellen hinzu: **24** Vgl. Mark. 8, 35.

13, 4 f. l. „*ἀντάλλαγμα τῆς*“ u. „*ψυχῆς*“.

19, 23 l. *Σολομών*·

31, 16 l. „*τὴν ψυχὴν*“ „*ἀποκτεῖναι*“·

18 l. *ζῳοποιηθεῖσαν*;

27 f. sind vor *ἀπὸ* u. hinter *σῶμα* Anführungsstriche zu setzen.

33, 17 l. „*ἐπὶ ἡγεμόνας*“ „*καὶ βασιλεῖς*“ und füge zu den Citaten (und im Stellenregister) hinzu: **17** Vgl. Matth. 10, 18.

35, 17 u. 21 l. „*εἰς ζωὴν αἰώνιον*“

40 Citat **10** (und im Stellenregister) füge hinzu: Weish. Sal. 5, 16. Luk. 6, 23 und Origenes, Comm. in Joh. XIII 45 (tom. II p. 87 ed. Lomm., I 298, 11 ed. Brooke).

42 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: **4** Vgl. Plato, Cratyl. Cap. I ff. p. 383 ff. und Aristot., De invent. Cap. II (vol. I p. 16 ed. Acad. Reg. Boruss.).

Die Bücher gegen Celsus.

53, 19 setze hinter *ἡμᾶς* Komma statt Kolon.

56, 7 *ὑπερόρκια*] vielleicht ist *ὑπέρογκα* zu schreiben.

57 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: **25** Vgl. Diogenes Laërt. II 5, 43.

60, 9 l. *τινὲς* und Z. 10 *καὶ τινὲς κτλ.*

28 l. *πάντῃ*

App. Z. 3 v. u. l. **26** *κατηγορεῖ* A.

61 Citate füge hinzu: **18** Vgl. Matth. 9, 22. Mark. 5, 36. 9, 23. I Kor. 1, 18 ff. 3, 18.

67 Citate füge hinzu: **29** Vgl. C. Müller, Fr. hist. gr. II p. 385[a]

68 Citate füge hinzu: **2** Vgl. C. Müller, Fr. hist. gr. III p. 571[ab] (= Philonis Byblii Fr. Nr. 6).

72 Citate füge hinzu: **14** Vgl. unten III 75, S. 267 Z. 3.

Band I.

74, 5 ist *Ὕψιστον* zu schreiben und *Ἀδωναῖον*, die Lesart von *Φ* (die wohl auch A ursprünglich gehabt hat), vorzuziehen, da Celsus sonst diese Form braucht; vgl. das Namenregister.

74 Citate füge hinzu: **5** Vgl. E. Schürer, Die Juden im bospor. Reiche u. s. w. (Sitzungsber. der Kön. Preuss. Akad. d. W. Berlin 1897, März) und **12** Vgl. Plato, Cratyl. Cap. I ff. p. 383 ff. u. Aristot., De invent. Cap. II (vol. I p. 16 ed. Acad. Reg. Boruss.).

74 Citat **15** l. p. 226, 6.

75 Citate füge hinzu: **17** Vgl. Plato, Leges I 6 p. 631 C.

76 Citate füge hinzu: **10** Vgl. Origenes, In Jos. hom. XXIII 4 (tom. XI p. 197 ed. Lomm.).

77, 21 l. *καταχοίσασι τῶν κτλ.*

77 Citate füge hinzu: **12** Vgl. Kol. 2, 18. Aristid., Apol. S. 35, 9 ed. Hennecke u. s. w.

79 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: **27** Vgl. Homer, Il. VI 24.

87 App. **16** l. *οὐκ* < Hö. (Notae p. 471) Sp. Del.

89, 8 l. *ἔδοξε*

89 Citate füge hinzu: **10** Vgl. unten VI 8, II 78, 4 ff.

90 App. Z. 3 v. o. l. statt: Sp. (durch Conjectur): Hö. (Notae p. 471) Sp.

91, 31 ist mit Del. ⟨*ἐν*⟩ vor *εἴδει* einzufügen; vgl. unten S. 96 Z. 20.

93 App. Z. 2 v. u. schalte vor Sp. ein: Hö. (Notae p. 471).

101 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: **5** Vgl. Matth. 17, 20.

102, 24 l. „*ἐν Βηθλεὲμ*“ *κτλ.*

106, 4 [*ἐν*] *ζητήσει*] vielleicht ist *συνζητήσει* zu schreiben.

108 Citate füge hinzu: **9** Vgl. Plato, Phädr. Cap. XXIV p. 245 C und corrigiere **10** in **11**

116 App. **21** Z. 6 v. u. schalte a. E. ein: *ἀπὸ οἰκήματος ἑταιρίον αὐτὸν* liest Sp. (Annot. p. 32 sq.).

117, 15 l. *Ψαλμοῖς*

118 Citate **14** (und im Stellenregister) füge hinzu: Pseudo-Ammonius, Vita Aristot. p. 11 ed. Didot.

119 Citate füge hinzu: **15** Vgl. Diogenes Laërt. IX 10, 60.

132 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: **12** Vgl. Hos. 10, 12.

141 Citate füge hinzu: **16** Vgl. Lysis, Epist. ad Hipparch. (bei Jamblichus, Vita Pyth. XVII 74, u. Clemens Alex., Strom. V 9, 57 p. 680 ed. Potter).

150 Citate füge hinzu: **10** Vgl. Cicero, De fato XII 28 sqq.

152 App. Z. 2 v. o. schalte hinter *βιοῦν* ein: oder *βιοτεύειν* und Z. 3 v. o. hinter Z. 2: *δεῖ βιωτέον* corrigiert in *δειπνητέον* Gundermann

153, 30 schreibe „*τῇ ἁμαρτίᾳ*“ und füge den Citaten hinzu: **30** Vgl. Röm. 6, 2.

166 Citate 8 (und im Stellenregister) füge ein: und Clemens Alex., Strom. VI 6, 44—46 p. 763 sq. ed. Potter.

173, 18 l. *τίς*

194 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: **2** Vgl. Matth. 3, 17 und **18** Vgl. Plato, Tim. Cap. XXIX p. 67 B. Aristot., De anima II 8. Probl. XI 23, 51 (vol. I p. 420 b, 5 sqq. vol. II p. 901 b, 16. 904 b, 27 ed. Acad. Reg. Boruss.). Diogenes Laërt. VII 1, 55. H. Diels, Doxogr. gr. p. 407 a, 21 sqq. 500, 14 sq. 515, 8. 516, 8. 525, 17.

Digitized by Google

Band I.

211 Citate füge hinzu: **29** Vgl. Galen, De sectis Cap. I sqq. (tom. I p. 117 sqq. ed. Kühn).

214 App. Z. 3 v. u. l. Latina

215 App. **25** a. E. füge hinzu: ἔστι ⟨νομίζειν⟩ vermutet Gundermann.

233, 5 ist für πιστικῇ wohl πειστικῇ zu schreiben.

242 Citate füge hinzu: **3** Vgl. Prov. 1, 6.

243 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: **4** Act. 7, 22.

246 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: **10** Vgl. Philo, Legum alleg. III 88 (vol. I p. 136 ed. Mangey, I 168, 7 ed. Cohn).

249, 27 ist statt ἐγκείμενα wohl ἐκκείμενα zu schreiben.

257 App. **9** a. E. füge hinzu: τῶν οἰκτρογοῶν Ausgg. und **12** a. E. füge hinzu: οἰκτρογοῶν Ausgg.

258, 18 ist wohl συναίσθεσθαι mit A, und nicht συναισθέσθαι mit den Ausgg. zu schreiben.

276 Citate **27** schalte ein: V 3 Mitte.

305 Citate füge hinzu: **16** Vgl. Hos. 10, 12.

312 Citate **24** l. Vgl. Gen. 3, 1 ff. und füge (auch im Stellenregister) hinzu: **27** Vgl. Clemens Alex., Strom. I 22, 150. V 5, 29 p. 410 sq. 662 sq. ed. Potter.

313 App. **27** l. οὓς] οὕς [?], ς in Correctur, A

317 Citate l. **9** statt **10**

321 App. Z. 2 v. o. hinter Origenes schalte ein: c. Cels.

325 Citate füge hinzu: **5** Vgl. A. Harnack, Gesch. d. altchristl. Litt. I Nr. 43, S. 92—95.

326 Citate füge hinzu: **10** Vgl. Plato, Phädr. Cap. XXIV p. 245 C.

333, 26 schreibe ἱδρῦσθαι und schalte im App. ein: **26** ἱδρύσθαι A Ausgg. |

337 Citate füge ein: **15** Vgl. Diodor IX 20. XIII 90. XX 71. XXXII 25.

339 Citate **10** füge hinzu: u. III 75, S. 267 Z. 3.

341 Citate füge hinzu: **5** Vgl. I Kor. 2, 13. 14, 15, 46.

350 App. Z. 3 v. o. lies: darunter am äussern Rand ζτ' von I. H. und am untern Rand u. s. w.

353, 5 ist wohl mit Gundermann καὶ (vor τὸ) vor τῷ λόγῳ zu setzen.

Band II.

9 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: **25** Vgl. Clemens Alex., Strom. VI 14, 110. 111 p. 795 sq. ed. Potter.

11 Citate füge hinzu: **9** u. **14** Vgl. Hos. 10, 12.

28 Citat **11** füge hinzu: Tertullian, Apol. Cap. IX.

42 Citate **23** a. E. l. IV 48 statt XLVIII

45, 1 schreibe ἔρδειν mit A u. d. Ausgg., vgl. oben S. 38 Z. 1.

45 Citat **3** füge hinzu: u. E. Schürer, Die Juden im bospor. Reiche u. s. w. (Sitzungsber. der Kön. Preuss. Akad. d. W. Berlin 1897, März).

52 Citat **15** (und im Stellenregister) füge hinzu: Phil. 3, 5.

54 App. **24** a. E. füge hinzu: oder Particip., z. B. ἱερωθέντα nach Gundermanns Vermutung.

67 Citate füge hinzu: **26** Vgl. oben I 12, I 64 Z. 12.

89 Citate l. **2** u. **27** statt **2**

90 Citate Z. 3 v. o. l. VI 70 statt LXX

Digitized by Google

Band II.

97 Citate füge hinzu: 4 Vgl. Clemens Alex., Protrept. Cap. XII 120 p. 92 sq. ed. Potter.

101 Citate Z. 1 v. o. füge hinter Panar. ein: I

121 Citat 9 (und im Stellenregister) füge hinzu: u. Com. Attic. Fragm. ed. Th. Kock vol. III Lips. 1888 p. 406 Nr. 42.

127, 28 l. *συνηθείᾳ*

128 Citate füge hinzu: 22 Vgl. Gen. 6, 6. 7.

146 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: 19 Vgl. H. Diels, Doxogr. gr. p. 307a, 23 sqq.

148, 28 tilge die Anführungsstriche vor *γῆς*.

149 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: 23 Vgl. Com. Attic. Fragm. ed. Th. Kock vol. III Lips. 1888 p. 406 sq. Nr. 43.

153 App. Z. 4 v. u. füge hinzu: 11 *πάντες*] *παντὸς* vermute ich.

156 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: 5 ff. Vgl. Röm. 4, 19.

170 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: 15 Vgl. Plato, Leges I 6 p. 631 C.

179, 27 l. „*ἐν τῷ Ἅδᾳ*“

201, 2 l. *Ἐκκλησιαστής*·

242 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: 12 u. 21 Vgl. Origenes, Comm. in Joh. XX 26 (32) (tom. II p. 272 sq. ed. Lomm., II 83, 18 sqq. ed. Brooke).

278 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: 10 Vgl. Joh. 16, 13.

282, 2 schreibe *ἀποθανητέον*, vgl. oben II 242 Z. 13 dieselbe Form, u. corrigiere danach den Apparat.

Die Schrift vom Gebet.

297, 14 schreibe *πολυφρόντιδα* und im App. füge ein: 14 *πολυφροντίδα* T Ausgg.

297 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: [15 ff. Vgl. Origenes, Comm. in Matth. XVII 2 (IV 85 L.)]

298 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: [20 Vgl. Origenes, Comm. in ep. ad Rom. IV 6 (VI 275 L.). In Gen. hom. VIII 10 (VIII 205 L). Hieronymus, Ep. 64, 2 ad Fabiolam]

299 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: [8 ff. Vgl. Origenes, Comm. in ep. ad Rom. VII 6 (VII 114 L.)]

300, 5 und 318, 17 schreibe *κοσμίως* (diese Lesart des Origenes ist auch sonst bezeugt) und corrigiere danach den Apparat.

304 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: [6 ff. Vgl. Origenes, Sel. in Psal. LX (XII 379 L.)]

307 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: [22 Vgl. Origenes, In Num. hom. XXIV 2 (X 299 L.)]

309 App. 5 hinter Del. schalte ein: [vgl. Origenes, Comm. in Joh. XX 17 (15), II 60, 12 ed. Brooke]

310 Citate 25 a. E. schalte ein: [Origenes, Comm. in Joh. VI 21 (12), I 136 sq. ed. Brooke. Philokalia Cap. XXIII 4 p. 191 ed. Robinson] und 27 a. E. [Origenes c. Cels. II 11 a. E. Philokalia Cap. VII 2 p. 51 ed. Rob. In Jerem. hom. XVIII 10 (XV 335 sq. L.)]

310 App. hinter 16 füge ein: *αἰτόν*] *αἰτόν* Lond. (Errata in textu ad p. 28, 4)

Digitized by Google

Band II.

313 Citate füge ein: [9 Vgl. E. Klostermann, Die Überlieferung der Jeremia-Homilien des Origenes (T. U. N. F. I 3) S. 46]

315 Citate füge ein: [8 Vgl. oben Cap. V 5, S. 310 Z. 27 ff.] und [20 ff. Vgl. Origenes, In Jerem. hom. XII 8 (XV 242 L.)]

319 Citate 3 (und im Stellenregister) füge hinzu: [vgl. Origenes, Sel. in Psal. IV (XI 454 L.). In Jerem. hom. V 9, VI 1 (XV 162, 179 L.)] und 21 hinter Origenes: [Sel. in Jerem. 44 (XV 464 L.)]

320 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: [25 Vgl. Origenes, Comm. in Matth. XIV 25 (III 325 L.)]

321 Citate 8 (und im Stellenregister) füge hinzu: [vgl. Origenes, Comm. in Joh. XIII 1, I 248, 4 sq. ed. Brooke. Comm. in Matth. XIV 25 (III 325 L.)] ferner zu 10: [vgl. Origenes, In Luc. hom. XXIX (V 195 L.)] ferner zu 16: [vgl. Origenes, In Num. hom. XXIII 2 (X 276 sq. L.). Sel. in Psal. XLI (XII 314 L.). In Ezech. hom. I 7 (XIV 20 L.)] und füge ein: [18 Vgl. Origenes, Comm. in Joh. XIII 58 (57), I 318, 26 sqq. ed. Brooke. In Cant. III (XV 26 L.)]

322, 4 schreibe: ὑπεροχὴν,“

322 Citate 2 füge ein: [vgl. oben S. 321 Z. 18] und füge hinzu: [22 Vgl. Origenes, In Matth. ser. vet. interpr. 72, 73 (IV 380 sqq. L.)]

323 Citate 1 (und im Stellenregister) schalte ein: [vgl. Origenes, Comm. in Matth. XVI 8 (IV 27 L.). In Cant. II (XIV 417 L.] und 10: [vgl. Origenes, In Num. hom. XI 4. XX 3 (X 113, 253 sqq. L.). De princ. I 8, 1 (XXI 124 L.)]

324 Citat 8 (und im Stellenregister) füge ein: [vgl. Origenes, In Num. hom. XI 9. XX 3 (X 124, 253 L.). In Jesu Nave hom. XX 1 (XI 171 L.)]

325 Citate 1 (und im Stellenregister) füge ein: [vgl. Origenes, In I. Sam. hom. I 9 (XI 304 sqq. L.). Sel. in Psal. I (XI 381 sq. L.)] und 2 (und im Stellenregister): Clemens Alex., Strom. VII 12, 73 p. 876 ed. Potter (VI 12, 102 p. 791 ed. Potter)

326 Citat 14 (und im Stellenregister) füge ein: [vgl. Origenes, In I. Sam. hom. I 5. II (XI 298, 318 sqq. L.). Sel. in Psal. (XI 354, 426 L.)]

329 Citat 1 (und im Stellenregister) füge ein: [Comm. in Joh. I 17, I 20 sq. ed. Brooke]

330 Citat 2 (und im Stellenregister) füge ein: [Origenes, In Jerem. hom. VIII 3 (XV 197 L.)]

330 App. 6 Z. 3 v. o. hinter Lond. füge ein: doch in „Errata in textu“ (a. A.) verbessert

337 Citate (und im Stellenregister) füge ein: [9 Vgl. Origenes, Comm. in ep. ad Rom. IX 3 (VII 301 L.)]

345 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: [16 ff. Vgl. Origenes, Philokalia Cap. V 4, p. 44 sq. ed. Rob.]

346 App. 26 hinter LXX füge hinzu: u. E. Klostermann, der auch Rufins Übers. d. Origenes-Comm. zu Röm. 8, 15 (VII 2, VII 89 L.) vergleicht

347 App. 16 Z. 2 v. o. schalte hinter Lond. ein: doch in „Errata in textu“ verbessert

352 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: [9 Vgl. Ambros., De paradiso XIV 68 sq.] und 23 füge vor Phil. ein: Vgl.

354 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: [5 Vgl. Origenes, Comm. in ep. ad Rom. praef. (VI 6 ff. L.). Sel. in Gen. (VIII 72 L.)]

Digitized by Google

Band II.

354 App. **4—7** a. E. der Klammer füge ein: *φύσιν* vermute ich, *ποιότητα* E. Klostermann

355 Citate (und im Stellenregister) füge hinzu: [**14** Vgl. Origenes, Sel. in Psal. XXIX (XII 121 sq. L.)

362 App. **16** Z. 2 v. u. vor *πεποιημένου* schalte ein: *πεποιημένον* E. Klostermann nach einigen Codd. der LXX,

369, 28 vor *ὡς* ist vielleicht mit E. Klostermann *ἐπ' αὐτὴν* aus Prov. 3, 18 einzufügen.

31 l. *Ψαλμοῖς*.

369 Citate Z. 1 v. o. lies: Luk. 11, 3.

370 Citate **2** (und im Stellenregister) füge hinzu: [vgl. Origenes, Comm. in Joh. XIII 33, I 283 ed. Brooke. Sel. in Deut. (X 373 L.)] ferner **12** füge ein: [vgl. Origenes, In Gen. hom. IV 1 (VIII 163 sq. L.) endlich **24** hinter Origenes schalte ein: [Comm. in Joh. XIII 32 (31), I 281 ed. Brooke. In Jes. hom. II 2 (XIII 252 L.)]

372 Citat **15** (und im Stellenregister) füge ein: [vgl. Origenes, Sel. in Psal. XCIV (XIII 35 L.)]

373 Citat **17** a. A. (und im Stellenregister) füge ein: Vgl. Röm. 11, 34. [I Kor. 2, 16.] Jes. 40, 13. —

382, 15 *ὁμωνύμως*] *ὁμώννμος* vermute ich.

384 Citate (und im Stellenregister) füge ein: [**1 ff.** Vgl. Origenes, In Jerem. hom. XII 8 (XV 242 L.)]

385 Citate (und im Stellenregister) füge ein: [**6** Vgl. Origenes, In Jerem. hom. XII 7. 8 (XV 241 L.)]

386 Citate (und im Stellenregister) füge ein: [**6** Vgl. II Clemens ad Cor. I 1]

393, 23 schreibe *Ψαλμοῖς*

394, 22 schreibe: *ἁμαρτὼν*

Register.

407 Col. 3 Z. 9 v. o. l. 128 statt 129

421 Col. 1 Z. 19 v. u. füge hinzu: [II 278, 10.] u. Col. 3 Z. 11 v. o. füge hinzu: [I 243, 4.]

422 Col. 3 Z. 22 v. u. füge hinzu: [II 156, 6.]

430 Col. 3 Z. 6 v. o. füge hinter II ein: 52, 9.
hinter Z. 20 v. o. füge ein: *περὶ τῆς κλίμακος Ἰακώβ* [?]: II 91, 26.

431 Col. 1 Z. 23 v. o. füge hinter II ein: [28, 11.]

432 Col. 1 Z. 19 v. o. u. Col. 2 Z. 13 v. o. füge ein: [I 194, 13.]

433 Col. 1 Z. 22 v. u. füge ein: [I 194, 13] u. Col. 2 Z. 21 v. o. füge hinter 132, 16 ein: 146, 19.

435 Col. 1 vor Z. 14 v. u. füge ein: **Moiragenes** *Περὶ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως ἀπομνημονεύματα*: II 110, 4.

Col. 2 hinter Z. 7 v. o. schalte ein: **Orpheus** *Μῦθος περὶ τῶν θεῶν* I 69, 4 f. 70, 9.

436 Col. 1 Z. 2 v. o. hinter II schalte ein: [170, 15.] u. Col. 3 Z. 25 v. o. füge vor II ein: [I 194, 13.]

444 Col. 3 Z. 5 v. o. vor 310 füge ein: II

Band II.

447 Col. 3 Mitte zu *Πάσχα* füge hinter 12 hinzu: 22.

449 Col. 2 Z. 14 v. u. füge ein: [I 74, 5.]

450 Col. 3 Z. 7 v. u. schalte hinter 13 ein: ‖ 117, 15. und hinter 30: II 369, 31. 393, 23.

458 Col. 3 Z. 13 v. u. lies: 1 40, 1 ‖ 219, 4

460 Col. 2 hinter Z. 14 v. o. schalte ein: *ἀποκλείειν* (Pass., *ἀπὸ τῶν κοινῶν εὐχῶν*, von Sündern): I 296, 12. ><

462 Col. 2 Z. 18 v. o. lies: 7 ‖ II

463 Col. 2 Z. 21 v. o. füge hinzu: — vgl. *φθαρτός*. >< und Z. 16 v. u. schalte hinter 22 ein: ‖ 75, 15

473 Col. 2 Z. 24 v. u. hinter Alexandriner füge ein: ihren *ἄρχοντες* und *βουλευταί*.

Von den Fehlern, die nach der Correctur beim Reindruck entstanden sind, notiere ich nur diejenigen, die zu Missverständnissen Anlass geben können.

Band I.

7, 22 l. *ὄνομα* 52, 19 (Rand) l. 13v 87, 34 l. *τὰ τῶν* 104, 27 (Rand) l. 30r 108, 7 (Rand) l. 372 109, 9 (rechter Rand) l. 373 130, 29 (Rand) l. 37v 159, 1 l. *οἳ* 166, 14 (Rand) l. 48r 228, 1 l. *ἧττον* 235, 11 l. *πολλὰ* 247, 18 (Rand) l. 74r 259, 18 l. *ἀλλὰ* 316, 14 l. *τὰ*

Band II.

10, 10 l. *οἳ* 14, 18 l. *οὐδὲ τὸ* 16, 13 l. *πλυνόντων* 33, 9 (Rand) l. 131r 38, 12 (Rand) l. 124v 47, 1 l. *ἀλλὰ* 52, 21 l. *περιτομῆς* 95 Apparat Z. 2 v. u. l. *φάραξ* 116, 11 l. *ἄτοπον* 129, 17 l. *ὃν* 129, 25 l. *ὃ* 161 Apparat Z. 1 v. u. l. *τότε* 273, 9 l. *διὰ* 307, 1 l. *ἢ* 312, 7 l. *ὃν* 324, 21 l. *ἢ* 338, 21 l. *ἦ* 374, 2 l. *ἦ*.

Druck von August Pries in Leipzig

Digitized by Google

Druck von August Pries in Leipzig.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google